

491.827
5774

S 4L

YU ISSN 0350-1906
UDK 808. 61./62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК С А Н У

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XXXIX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Митيار Пешикан
др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1993

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY

MAR 26 1998

**СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXXIX**

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
XXXIX

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Pavle Ivić, Dr Asim Peco, Dr Mitar Pešikan
Dr Slobodan Remetić, Dr Drago Ćupić*

Rédacteur en chef
PAVLE IVIĆ

BEOGRAD
1993

SRP

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК С А Н У

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XXXIX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Мићалар Пешикан
др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1993

Секретари часописа

Др Слободан Реметић и мр Никола Рамић

Израду и штампање финансира Министарство за науку и технологију Србије

Издају

Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II

и

Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез-Михаилова 35/I

Израда програма и компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић

Штампа: Стручна књига, Лоле Рибара 48, Београд

САДРЖАЈ

	Стр.
Софија Ракић-Милојковић: Пастирска терминологија Кривовирског Тимока	11—148
Миодраг Марковић: Речник народног говора у Црној Реци .	149—398

73 389SU XL 874
8/99 31150-140 NILE

Софија Ракић-Милојковић
ПАСТИРСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА
КРИВОВИРСКОГ ТИМОКА

Ово је скраћена и унеколико измењена верзија магистарског рада одбрањеног 18. новембра 1991. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су чинили: проф. др Драгољуб Петровић (ментор), проф. др Гордана Вуковић и проф. др Мило Пижурца.

САДРЖАЈ

		Страна
I.	УВОД	11
II.	ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА	16
	1. Општи називи домаћих животиња и називи већег броја скупљене стоке	16
	2. Називи <i>Equus caballus</i>	17
	3. Називи <i>Equus asinus</i>	20
	4. Називи <i>Bos taurus</i>	20
	5. Називи <i>Ovis aries</i>	23
	6. Називи <i>Capra hircus</i>	26
	7. Називи <i>Sus</i>	28
	8. Називи животиња према боји длаке и називи везани за расност, изглед и особине стоке.	30
	9. Делови тела стоке, месо и кожа.	34
	10. Размножавање стоке и називи младунчади према неким особинама	36
	11. Називи за испуштање гласова животиња.	40
	12. Узвици за дозивање или терање стоке и узвици за упрезање и испрезање коња и говеда.	40
	13. Особе које чувају стоку и неке радње у вези са чувањем стоке.	42
	14. Смештајни објекти у сточарству	44
	15. Сточни измети	46
	16. Сезонско сточарење.	47
	17. Искрана и напасање стоке	48
	18. Називи везани за сено	52
	19. Прибор за терање стоке.	53
	20. Предмети за тимарење, спутавање и обележавање стоке	53

21.	Кастрирање стоке	55
22.	Употреба стоке као радне снаге	55
23.	Млеко и млечни производи	58
24.	Вуна и њена прерада	63
25.	Прибор за паљење ватре	64
26.	Називи радњи у вези са болешћу стоке и називи неких сточних болести	65
27.	Врсте пастирских игара и пастирски музички инструменти	66
III.	ТВОРБЕНА АНАЛИЗА	67
IV.	ЕТИМОЛОШКЕ БЕЛЕШКЕ	80
V.	ПРИЛОЗИ ИЗ ФОЛКЛОРА	82
VI.	ЗАКЉУЧАК	82
VII.	ТЕКСТОВИ	85
VIII.	РЕЧНИК	100
IX.	ПРИЛОЗИ	141
IX.	1. Скице	141
IX.	2. Списак пунктова и информатора	142
IX.	3. Литература	142

I. УВОД

Два су основна разлога због којих сам се одлучила за прикупљање лексике из области пастирске терминологије: неминовни динамични развитак нашег села, који условљава убрзано уништавање лексике појединих заната, богатог и разноврсног, незабележеног лексичког фонда, као и невелика традиција истраживања лексичко-семантичких система у нас, док се у другим славистичким центрима послови такве врсте обављају много интензивније и систематичније. Интерес за изучавање лексике српскохрватских говора, односно терминологија заната који изумиру, порастао је у нас свакако и заснивањем општесловенских и карпато-балканских истраживања, када је требало одређивати поједине словенске семантичке и аресалне појаве, успостављати одређене словенске паралеле и давати преко потребна етимолошка тумачења и семасиолошке класификације. Ипак, мора се подсетити да су прве и подстицајне кораке у овој области учиниле наша етнологија и балканистика, без обзира на то што се њиховим прилозима са грађом из ове области може приписати недовољна поузданост правих лингвистичких података. Наша лингвистичка литература о терминологијама разних области сеоског живота на терену Србије поседује недовољно велик број збирки речи, етимолошких и термиолошких огледа, мањих специјалних прилога, а у малобројним дијалекатским речницима може се, такође, наћи расута лексичка грађа из ових области. Када је реч о систематском и специјализованом раду на занатским терминологијама код нас, онда свакако у првом реду треба истаћи рад на сакупљању и лингвистичкој обради лексике војвођанских говора. Тако треба указати на значајне тематске збирке и монографије, произашле као резултат ових истраживања на војвођанском терену, а посећене: терминологији куће и покућства у Војводини, пастирској терминологији Срема, војвођанској коларској терминологији, ратарској терминологији Срема и Шајкашке. У низу радова ове врсте мора се навести и књига о српскохрватској лексички рибаства.

Овим радом покушаћу да попутним једну од празнина које постоје на српскохрватској мапи истраживања ове врсте. Зона североисточне Србије одувек је била позната по планинском типу сточарења, а тај тип

је сада у узмицању. Стога је циљ овога рада био: побележити одговарајући лексички слој, како би се грађа могла упоређивати са грађом других сличних зона. Ова се лексичка skupина укључује у општи фонд дијалекатске лексике, односно, овај се лексички домен не може сматрати уско специјализовано термилошким, пошто већина назива припада општем фонду речи свакодневне комуникације у сеоској средини. При одлучивању за истраживање ове термилошке области претпоставило се: 1) да би ово истраживање изнело пред науку доста података и о инвентару лексике и о природи међујезичких односа на том терену, на коме се сусреће говор влашког становништва са говором косовско-ресавског дијалекатског типа; 2) да би се овим истраживањем осветлило функционисање једног дела лексичко-семантичког система говора који се налази на пограничју двају дијалекатских масива — косовско-ресавског и призренско-тимочког; 3) да би, осим података значајних за лингвистичку науку, овај рад могао да пружи и драгоцена сведочанства за историју народа тога краја и његове материјалне и духовне културе. Конкретни задаци постављени приликом израде овога рада били су: лексичко-семантичка и творбена анализа пастирске терминологије Кривовирског Тимока, речник анализираних лексема и давање неких стимолошких тумачења. Пошто се пошло од становишта да „нема омеђених и затворених лексичких система“ [98,102], у корпус пастирске терминологије укључене су и неке специјалне терминологије, нпр. у вези са прерадом вуне и млека, са употребом стоке као радне снаге, са сточним болестима, а покушао се дати и што потпунији инвентар глаголских лексема у вези са овом термилошком облашћу.

Инвентар сточарске терминологије дат у овом раду потиче са једног ограниченог терена, наиме, из два пункта одабрана на територији Кривовирског Тимока¹. Из списка могућих пунктова искључена су места насељена претежно влашким живљем а, осим њих, искључено је и село Луково (између К. Вира и Јабланице), пошто је у њему проценат ромског становништва знатан. Оба испитивана пункта, и село Криви Вир и село Јабланица, налазе се на обронцима јужног Кучаја, негде на половини магистралног пута који води од Параћина за Зајечар. Оба села налазе се са леве стране пута, удаљена од њега 4 км, а раздаљина између села износи свега десетак километара. Криви Вир и Јабланица припадају административно Тимочком региону (општина Бољевац), али Криви Вир упадљиво гравитира селима из Моравског региона и општине Параћин, премда га од њих дели више од 20 км територије без иједног насељеног места и велики превој Честобродица. У оба испитивана села житељи су Срби православне вере (са изузетком једне или две ромске куће). Кривовирцима и Јабланичанима главна су занимања сточарство и пољопривреда, а у приватном поседу имају и доста шуме. По предању, сељани Кривог Вира и Јабланице дошли су

¹ Првобитна идеја била је да се сакупи грађа и из неколико удаљенијих пунктова, а која би послужила као контролна. С обзиром на релативно обилну грађу која је добијена истраживањем и на неке објективне проблеме, од првобитне замисли одустало се, свакако, не заувек.

са Косова, а код Цвијића [140, 117-118] налазимо да у источној Србији има много стариначких породица, много унутрашњих сељакања „од села до села, без одређених праваца“, а да „међу досељеницима, који су махом старији но шумадијски, превлађују сељаци с Косова и призренске области“. Код Цвијића на истом месту налазимо још један занимљив податак: „Досељеници из Сјенице и Новог Пазара су се у приличном броју и у источној Србији настанили; има их у Кривом Виру и Јабланици (Црна Река), Бучју под Тупижницом, Близнаку, Крупаји, Рибарима (Хомоље) итд.“

У грађи која се односи на терминологију пастирства, а прикушљена је на терену Кривовирског Тимока, потврђене су све основне особине косовско-ресавских говора, које се наводе и у дијалектолошкој литератури². Без обзира на чињеницу да је српско становништво у овим селима са свих страна окружено влашким живљем, у говору Кривог Вира и Јабланице утицај румунског језика своди се на малобројне лексичке позајмљенице, а у другим областима граматике тај се утицај не огледа.³

На овом месту треба проговорити и неколико речи о традиционалном сезонском сточарењу (*transhumance*). Овај тип екстензивног сточарења посве је различит од интензивног сточарења у равничарским пределима, а разлика у типу сточарења огледа се и у одговарајућој терминологији: разлике се могу запазити и у самом инвентару термина, и у њиховим значењима. Врло повољни еколошки услови, одговарајуће географске резерве, у првом реду планинске области с богатим испашама, наметнули су становништву тимочког краја бављење сезонским сточарењем. Сезонски сточари прилагодили су се природним

² Говори оба испитивана села по својим основним фонетским особинама чине саставни део косовско-ресавског дијалекта, али треба указати на неколико појединости у вези са инвентаром и дистрибуцијом прозодема: 1) кратки акценат се у Јабланици често срће и на затвореној и на отвореној ултими (и без предакцентског квантитета), 2) неакцентовани квантитет испред акцента, сведен на тзв. „полудужину“, још увек је доследније сачуван, нарочито у Јабланици, али се несумњиво назначује и тенденција његовог уклањања; 3) у Јабланици бележим и акценатске типове: а) *имдње*, *Криви Вир*, *Љуба* (женско име), *бик* (према *имдње*, *Криви Вир*, *Љуба*, *бик* у Кривом Виру); б) јешна, злојешна, ждрбна (према *јешна*, *злојешна*, *ждрбна* у Кривом Виру); ц) *Љуба* (мушко име), *св. Луца*, *Љид*, *зид*, *бид*, *чид*, *бид*, *сид*, *сиди*, *јиди*, *шврд*, *бид* је (у свим овим примерима у Кривом Виру бележим дугоузлазни акценат на првом слогу). У вези са оваквом дистрибуцијом прозодема треба посебно обратити пажњу на то да суседно село Мали Извор а и остала села у зајечарском региону припадају призренско-тимочком дијалекатском масиву и имају експираторни акценат (изузетак је село Звездан), па би се оваква ситуација могла окарактерисати као „прелазна“. Треба, међутим, напоменути да се овај последњи акценатски тип срће у говору најстаријих мештана Јабланице. На питању вокализма нећу се овде посебно задржавати, али ћу само поменути појаву изразитог затварања дугих средњих вокала и њихове дифтонгизације (за вокал е и у примерима где је дошло до замене старог вокала Ђ, и у примерима замене старог назала А). Деклинациони систем и систем глаголских облика у говорима оба испитивана места настали су као последица укрштања и мешања говорних карактеристика основног косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекта, па имамо и примере употребе општег падежа с предлозима, у ограниченом броју и облика аналитичке компарације придева, и губљење инфинитива.

³ Овакву ситуацију бележи и М. Марковић у Малом Извору [75, 258].

условима и своја кретања са стоком усмерили према годишњем фенолошко-вегетационом циклусу. Периодична (сезонска) смена места на којима се чува и напаса стока, летње испаше у планини, а зимско прехрањивање у селу у шталама, обавља се с циљем да се стоци обезбеди најбоља исхрана. Овца је најчешће и најрадије гајена домаћа животиња, а стада оваца бројала су некада и преко сто брва. Символ богатства и моћи домаћина представљала је ова животиња као давалац млека, вуне и коже. Овчији сир у домаћинствима Кривовирског Тимока има вредност једнаку хлебу. Технолошка револуција и социјална померања припремају лагани, али неумитан крај овом типу сточарења. Под утицајем савремених рационалних начина узгоја стоке и услед уступања све већег простора другој грани сеоске привреде — ратарству, сточарење типа *transhumance* узмиче. Данас су већ малобројна домаћинства са педесет оваца и десетак говеда (у Кривом Виру има само десетак таквих породица), а права су реткост она која држе коње и козе. Све се ређе у планини наилази на расуте чобанске колибе, и све су чешћа колибишта и бачијишта.

За испитивања на терену сачињен је упитник који садржи око 650 питања. Сва лексичка грађа сакупљена је од информатора на терену, тако што је лексички материјал непосредно бележен на принципу упитника а уз то је и ексерпирана грађа са касетофонских трака сниманих посебно у те сврхе. Приликом истраживања у Кривом Виру и Јабланици анкетирано је двадесетак људи који су свесрдно помогли да се прикупи грађа за овај рад, јер су у свако време били спремни да опширно и без устезања причају о свом позиву којим су се бавили током читавог живота, или, са ређим изузецима, већи број година у младости. Трудила сам се да за информаторе изаберем старије, а свесне, виспрене и далекопамтеће људе, при том староседеоце на подручју које смо испитивали и најаутентичније представнике говора оба села. Поред старијих информатора, драгоцену помоћ пружили су и млађи чланови домаћинства у којима сам боравила, а подаци добијени од њих помогли су да се сагледа степен очуваности пастирске терминологије у савременим условима живота и рада на селу. С обзиром на просторну ограниченост истраживања, није могао бити примењен лингвогеографски метод, али се материјал дао анализирати по моделу семантичких поља. Предмет централне лексичко-семантичке анализе је целокупни корпус пастирске терминологије формиран на основу мојих истраживања на терену Кривовирског Тимока. Тако се овај корпус састоји од 27 тематских раздела. У оквиру сваког тематског раздела грађа је груписана у одговарајућа семантичка поља која су опет разврстана према логичком следу ствари и појава. Оформило се укупно 54 семантичких поља, а с тиме што их сваки тематски раздел нема у подједнаком броју: код неког се поље није могло ни успоставити, а понеки садрже и пет-шест поља. Лексичко-семантичка анализа састојала се у утврђивању броја и односа простих и сложених лексема, њихове фреквенције, често и њихове мотивисаности. Редовно је указивано и на различите фонетске и творбене варијанте лексема.

У приказу ове лексичке грађе користила сам се основним поставкама теорије семантичких микропоља Н. И. Толстоја [124 и 125]. На овој полазној методолошкој основи разрађена је методологија приказа обимније лексичке грађе. Овом приликом неће се излагати принципи на којима је поменута теорија Н. И. Толстоја заснована, већ ћу само покушати да образложим методолошке поступке примењене у овом раду. Семантичко поље се обједињује на основу интегралног диференцијалног знака који представља диференцијални знак у односу на друга семантичка поља. У зависности од одређеног семантичког поља, појављују се релевантни диференцијални знаци. Под диференцијалним семантичким знаком подразумевају се све оне специфичности на основу којих се разликују значења речи у оквиру једног семантичког поља. У семантичка поља уводе се они диференцијални семантички знаци (семеме) који у говору имају одговарајуће просте или сложене лексема, као и конструкције најразличитијих типова градње. Чињеница да нису конструисана семантичка микропоља, већ семантичка поља, сама по себи представља битно одступање у односу на напред поменуту теорију Н. И. Толстоја. Дакле, семантичка поља нису конструисана за сваки од оба испитивана пункта понаособ, већ за испитивани терен у целини. Одуставши од табеларног начина представљања семантичких поља, одлучила сам се за нешто функционалнији начин садржан у децималном означавању семема и одређеном поретку бројева који треба да покажу хијерархијски редослед одређених диференцијалних знакова. Неколико врста диференцијалних знакова уводи се приликом конструисања семантичких поља. Назив семантичког поља је истовремено и *интегрални семантички знак*, хијерархијски највиши диференцијални знак у нашим пољима. Овај знак окупља максималан број семема са својим одговарајући лексемама, а све морају припадати истом семантичком пољу. Хијерархијски нижи знак је *диференцијални знак одишће семантичке класе* и он сужава инвентар лексема које се под њим окупљају, имајући при том као лексичку реализацију разне класе лексема. Знак који је подређен њему биће *диференцијални знак специфичне семантичке класе*, а на основу кога се врши лексикализација у појединачном смислу. Овај знак се може, зависно од семантичког садржаја датих лексема, изделити на *диференцијалне знаке семантичких поткласа*. Ових нижих категорија може бити више, чиме се код семема са великом семантичком амплитудом избегава конструисање већег броја семантичких поља и по цену увећавања броја диференцијалних знакова.

Поред централне лексичко-семантичке анализе, рад садржи и творбену анализу материјала. Творбеном анализом покушала сам да представим главне деривационе могућности и инвентар афикса из целокупне прикупљене грађе.

Етимолошке белешке обухватиле су примере који немају сасвим једноставна и очигледна етимолошка тумачења и примере са нејасним етимолошким решењима где се, ни уз помоћ мени доступних етимолошких речника, није могла извести поуздана етимолошка анализа.

Сва прикушљена грађа дата је са граматичком обрадом,⁴ значењем и контекстом у виду речника пастирске терминологије Кривовирског Тимока. Речник садржи око 950 узбучених простих и сложених назива.⁵ Приликом обраде речничке грађе одабирана је једна одредница као основна, обично она која има највећу фреквенцију, и на њу су упућивани синоними, разнолике фонетске и морфолошко-творбене варијанте, као и сложене лексеме. Уз велик број назива у речнику давани су и примери употребе речи у живом говору носилаца дијалекта, делови текста у коме сам информатор објашњава одређени назив. Овакав текст, и у техничком смислу дијалекатски представљен — акцензован, осим што употпуњује значење речи уз коју стоји, даје и ограничену грађу за упознавање са морфолошком и синтаксичком структуром кривовирско-тимочког говора.

II. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА

1. *Општи називи домаћих животиња и називи већег броја скућене стоке*

1.1. Општи називи за домаће животиње

1.1.1. У оба пункта се као „општи називи за домаће животиње без обзира на врсту“ јављају лексеме *браво* и *сидка*. У Ј⁶ се сингуларским ликом лексеме *брав*⁷ означава „грло стоке уопште“, док се у КВ овом лексемом означавају искључиво *овца* и *ован*. Деминутивни облик *бравче* са значењима „младунче (у КВ јагње)“ и „ситно, закржљало грло стоке“ забележен је у оба пункта.

1.1.2. Другом поткатегијом обухваћени су „општи називи животиња с обзиром на врсту“.

1.1.2.1 За „општи назив *V. taurus*“ користи се посебна лексема *товдче*, док се за опште називе осталих домаћих животиња користе лексеме које означавају мужјака *E. caballus* и *E. asinus*: *коњ*, *мајдрац* (1) одн. *мојдрац* (2), или женке *O. aries*, *C. hircus* и *Sus*: *овца* (1) одн. *бвиц* (2), *кдза*, *свиња* (1) одн. *свињд* (2).

⁴ Генитивни наставак није даван код оних именских лексема код којих се за исказивање генитивног значења употребљава и облик акузатива/општег падежа. Пошто у говору оба испитивана села инфинитив не егзистира, као основни лик глаголских одредница давано је 3. л. јд. презента.

⁵ У Речнику народног говора у Црној Реци аутора М. Марковића и у Речнику тимочког говора аутора Ј. Динића уочено је по сто педесетак лексема које се јављају и у пастирској терминологији К. Тимока. Известан мањи број тих лексема јавља се на терену К. Тимока са нешто другачијим фонетским или творбеним ликом (нпр. у Црној Реци: *свињка*, *уиретшич*, *зрмло*; у Тимоку: *јуар*, *Првошелдина*, *Пргошца*, *скоји*, *шшич*, *Цоваша*, *Премрка*, *шиљчица*).

⁶ Ознакама КВ и Ј у даљем ће се тексту замењивати пуни називи испитиваних места: Крив Вир и Јабланица. Иза лексеме која се појављује у оба испитивана пункта неће се додати ознака (1, 2).

⁷ О сложеној семантичкој структури ове лексеме уп. Ц. Зайцева [50, 135].

1.1.2.2. Сложеном лексемом *круйна сїдка* означавају се у оба пункта „говеда и коњи“.

1.1.2.3. „Сложеном лексемом *сїшна сїдка* означавају се „овце, козе и свиње“.

1.1.3. На лексичку разноликост приликом означавања „животиња способних за размножавање“ утиче диференцијални знак „без обзира на пол“, односно „с обзиром на пол“.

1.1.3.1. Док се за означавање „општег назива животиња способних за приплод“ у КВ јавља сложена лексема типа *придев + именица: приплодна сїдка*, дотле се у Ј за означавање истог назива користе две конструкције типа *именица + предлог + именица: сїдка за домзлук* и *сїдка за приплод*.

1.1.3.2. За означавање „општег назива женке способне за приплод“ нема никакве лексеме, а у истој функцији за мужјака само у Ј постоји сложена лексема *приплодан брав*.

1.1.4. Диференцијални знакови из става 1.1.3. утичу и на лексичку разноликост код означавања „животиња неспособних за размножавање“.

1.1.4.1. „Животиње неспособне за приплод“ означавају се простом лексемом *јаловиња*, поред које се у Ј чује и сложена лексема *јалова сїдка*.

1.1.4.2. „Општи назив за женку неспособну за приплод“ у КВ је *јаловица*, а у Ј *шїйрица*. Ретко се сложеном лексемом *јалов мужјак* може обележити „мужјак неспособан за приплод“.

1.2. Називи већег броја скупљене стоке

С обзиром на то да су у вези са овим питањем на испитиваном терену забележене само две лексеме, није било потребе за конструисањем семантичког поља.

Општи назив скупљеног већег броја стоке има различите акценатске ликове у КВ и Ј: *буљук* и *буљук*. У Ј се данас као архаичан чује и карпатизам *шурма*, чију архаичност објашњава његова семантика: „велико стадо, стадо у коме има више од сто брера оваца и више од двадесет брера говеда“. Не постоје посебни називи према врсти сакупљене стоке која иде на пашу.

У вези са овим семантичким доменом је и једна радња: „навишава животиња једних на друге у стаду“, а која се изражава лексемом *скрде се*⁸, у Ј ређе и лексемом *срдде се*. У основи прве наведене лексеме је именица *крд* која се не чује у говору Кривовирског Тимока.

2. Називи *Equus caballus*

2.1. Називи одраслог мужјака *E. caballus*

2.1.1. Лексема *кдњ* „општи назив“ регистрована је у оба пункта.

⁸ А. Шаулић [141, 273] наводи глаголске лексеме *забуључити* и *закрдити*, али не даје њихову семантику на дурмиторском терену.

2.1.2. Тако је и са лексемом *иасишув* „приплодњак“, док се са истим значењем у Ј ређе чује и лексема *ждрѣбац*.⁹

2.1.3. „Кастрирани мужјак *E. caballus*“ готово се редовно лексички реализује као сложене лексеме: *ошшрдјен коњ* (1), *ушшрдјен коњ* (2). Спорадично се у истој функцији среће и лексема *коњ*.

2.2. Називи одрасле женке *E. caballus*

2.2.1. Именовање „општег назива женке *E. caballus*“ у оба пункта је реализовано лексемом *кобила*.

2.2.2. Под диференцијалним знаком „способна за ждрѣљење“ долази до рапчлањавања на именовање гравидне женке и именовање женке након првог и другог (трећег) ждрѣљења.

2.2.2.1. Означаване семеме „гравидна женка *E. caballus*“ могуће је само сложеном лексемом *ждрѣбна кобила* (1) одн. *ждрѣбна кобила* (2).

2.2.2.2. Семема „женка *E. caballus* након првог ждрѣљења“ означена је у КВ простом лексемом *ѣрвескиња*¹⁰, док је у Ј забележена конструкција типа *ѣредлој + редни број + именица: на ѣрво ждрѣбе*.

2.2.2.3. Истим типом конструкције представљена је у оба пункта семема „после другог (трећег) ждрѣљења“: *на друо (шрдђе) ждрѣбе*.

2.2.3. Семема „женка *E. caballus* неспособна за ждрѣљење“ означава се лексемом *шшѣрица*.

2.3. Називи младунчета *E. caballus*

2.3.1. У рапчлањавању периода живота младунчета *E. caballus* постоје два диференцијална знака: „до шест месеци“ и „од шест месеци до две године“.

2.3.1.1. Лексемом *ждрѣбе*¹¹ означава се „младунче *E. caballus* узраста до шест месеци“.

2.3.1.2. За семему „младунче *E. caballus* од шест месеци до две године“ регистрована је лексема *дме*.

2.3.2. Називи младунчета *E. caballus* могу се издиференцирати и према узрасту са прецизирањем пола.

2.3.2.1. Облици *ждрѣбац* и *ждрѣвица* употребљавају се у КВ за именовање мушког и женског младунчета *E. caballus* узраста до шест месеци. У Ј су регистроване само сложене лексеме (*ѣридев + именица*): *мушко ждрѣбе* и *женско ждрѣбе*.

⁹ Ц. Зайцева [51, 200] констатује да се у српскохрватском значење „млади мужјак *E. caballus*“ за лексему *ждрѣбац* јавља као основно, а значење „одрасли мужјак *E. caballus*“ — као другостепено.

¹⁰ Г. П. Клепикова [63, 53] говори да су термини с кореном **ѣрве* = ретки у српскохрватским дијалектима.

¹¹ У К. Виду се може чути да је *ждрѣбе* и до годину дана старости, а *дме* је од шест месеци до две године. Поједини периоди се и овде, и код других врста стоке, апроксимативно одређују.

2.6. Називи раса коња

Називи раса коња мотивисани су према месту порекла: *шћид(ј)ерци*, *идлушћид(ј)ерци*, *лишћани* (1). У КВ забележен је и назив *нднуси* којим се означава топлокрвна раса коња Nonius, али се ова страна лексема фонетски адаптирала у говору испитиваног места.

Раса *шћајерци* ретко се среће у КВ. *Полушћајерце* информатори дефинишу као тешке коње, *лишћане* као лаке, а *нонусе* као средње и најпогодније за коришћење на овом терену.

3. Називи *Equus asinus*

Због веома малог броја диференцијалних знакова, везаних за називе ових животиња на испитиваном терену, није било могуће конструисати одговарајућа семантичка поља. Ово је последица чињенице да се магарци никада нису гајили у већем броју на терену К. Тимока и да данас у КВ постоји само један магарац, а у Ј — ни један.

За „одраслог мужјака *E. asinus*“ забележен је у оба пункта исти назив, али са различитим гласовним ликовима: *мајдрац* и *мојдрац*, при чему први лик постоји и у КВ као архаичан. И код назива одрасле женке и младунчета постоје разграничења ове врсте: *магарџица* (1) одн. *могарџица* (2), *мајдре* (1) одн. *мојдре* (2), *магарџице* (1) одн. *могарџице* (2). Сложеном лексемом *ждрџбна магарџица* (1) одн. *ждрџбна могарџица* (2) означава се „гравидна одрасла женка *E. asinus*“.

У КВ су познате лексеме *мџла* и *мџла*, али се између њихових значења ставља знак једнакости.

4. Називи *Bos taurus*

4.1. Називи одраслог мужјака *B. taurus*

4.1.1. Лексемом *бџк* (1) одн. *бџк* (2) реализује се именовање „општег назива мужјака *B. taurus*“.

4.1.2. Иста лексема *бџк* репрезентује име „приплодњака“ ове сточне врсте.

4.1.3. За „кастрираног мужјака *B. taurus*“ поставља се питање како се именује потпуно кастрирани мужјак, а како онај непотпуно кастриран.

4.1.3.1. Назив „потпуно кастрираног мужјака *B. taurus*“ је *џд*. Ова лексема је све ређа у употреби, а узрок је екстралингвистичке природе (земља се сада обрађује пољопривредним машинама које су рентабилније од сточне радне снаге, па се бикови не кастрирају).

4.1.3.2. Семема „непотпуно кастриран мужјак *B. taurus*“ означена је општим називом *реџџк*.

4.2. Називи одрасле женке *B. taurus*

4.2.1. „Општи назив за одраслу женку *B. taurus*“ је *крџва*.

4.2.2. Под ставовима од 4.2.2.1. до 4.2.2.6. дати су називи „женке *B. taurus*“ способне за тељење.“

4.2.2.1. „Општи назив женке способне за тељење“ лексички се реализује само у Ј: *Шелкиња*.

4.2.2.2. Сложеном лексемом *стїелна крџва* означена је „гравидна женка *V. taugus*“.

4.2.2.3. Семема „женка после првог тељења“ означава се простом лексемом *првоШелкиња*.

4.2.2.4. Лексемом истог творбеног модела именује се и „женка после другог тељења“: *другоШелкиња*.

4.2.2.5. Искључиво конструкцијом типа *Предлот + редни број + именица* означава се „женка после трећег тељења“: *на Шрђе Шелене*.

4.2.2.6. Лексема *муџра* одговара семема „крава која се музе“.

4.2.3. Под последњим диференцијалним знаком „женка неспособна за тељење“ бележим у КВ лексему *шћїркиња*, а у Ј *шћїрица*.

4.3. Називи младунчета *V. taugus*

4.3.1. Ако се диференција врши само према узрасту младунчета, онда је релевантна околност да ли је оно млађе или старије од шест месеци.

4.3.1.1. Лексемом *шїле* означава се семема „младунче *V. taugus* до шест месеци“. Номинатив множине у КВ гласи *шїдоци*, а у Ј *шїдоци* и, ређе, *Шелїћи*.

4.3.1.2. Семема „младунче *V. taugus* од шест месеци до две године“ одговара лексема *јуне*.

4.3.2. Под посебан диференцијални знак издвојени су називи младунчета *V. taugus* према узрасту и полу.

4.3.2.1. Само сложеним лексемама *мушко шїле* и *женско шїле* именују се мушко и женско младунче *V. taugus* узраста до шест месеци.

4.3.2.2. Простим лексемама *јунац* (1) одн. *јунди* (2) и *јуница* именују се мушко и женско младунче узраста између шест месеци и две године. У КВ се знатно чешће мушко младунче овог узраста означава недиференцираном (у односу на категорију пола) лексемом *јуне*. Текст из КВ: „*їрво је јуница, двдстїа осамдесетї пїтї дїна ндси и днда је крџва*“ указује да је за значење лексеме *јуница*, поред релевантности узраста, важно и да ли се женка телїла.

Треба напоменути да је за прецизније одређење лексеме *шїле* и *јуне* битна, осим узраста, и тежина младунчета. Тако се младунче *V. taugus* 150-200 kg назива *шїле*, а изнад 200 kg — *јуне*.

4.4. Називи говеда с обзиром на неке њихове особине

4.4.1. Семема „крава која даје доста млека“ одговарају једна проста лексема и једна конструкција: *млекїља* и *ддбра на млеко* (млїкд у Ј). У Ј се ова семема изражава и аналитичким компаративним изразом *їомлїкастїа крџва*.

4.4.2. За означавање семеме „крава која даје мало млека“ бележила сам само сложене лексеме: *слабомужна крџа* (1), *сувом-лџасџа крџа* (2), *слаба на млџкџ* (2).

4.4.3. На испитиваном терену постоји лексичка разноликост и при именовању семеме „крава коју је лако мустити“: *лака на мужу* (1), *мџка на мужу* (2).

4.4.4. Другачије је код антонимичне семеме „крава коју је тешко мустити“, где се у лексичкој реализацији разликују само управне речи: *шџрџа на виме* (1), *шџрџа на мужу* (тврџа у Ј).

4.4.5. Семема „крава која се музе до четвртог или петог месеца после тељења“ представљена је на испитиваном терену сложеном лексемом *младомужна крџа* (1) одн. *младомужна крџа* (2).

4.4.6. Антонимичном сложеном лексемом *старомужна крџа* (1) одн. *старомужна крџа* (2) именује се „крава која се музе после седмог месеца од тељења“.

Може се приметити да је наведених шест семема заступљено само једном простом лексемом и већим бројем лексички шароликих сложених лексема и конструкција. Први антонимски семемски пар, чији је диференцијални знак „давање много или мало млека“, не садржи антонимију и у својој лексичкој реализацији, наиме, према конструкцији *добра на млеко* не постоји пар *лоша на млеко*. Једини паралелни однос постоји у типу градње конструкције *слаба на млеко* (2). Даље, у оквиру другог пара семема, чији је диференцијални знак „лака или тешка ручна мужа“, успоставља се антонимски пар придева у конструкцијама истог типа градње: *мџка на мужу* и *шџрџа на мужу*, али само у другом пункту. У првом пункту уочава се једино паралелизам у типу градње одговарајућих конструкција: *лака на мужу* према *шџрџа на мужу* и *шџрџа на виме*. Код двеју сложених лексема из трећег пара успостављен је потпуни паралелизам у типу градње (*приџев + именица*), а као први делови сложеница *младомужна* и *старомужна* долазе антонимски придеви *млад* и *стар*. Трећи члан у трочаним конструкцијама, односно други у двочланим сложеним лексемама, јесу именице семантички блиско повезане са *мужом* (*млеко*, *виме*).

4.4.7. Општим називом *чиџа* (1) одн. *чиџџ* (2) представљена је „крава са кратким сисама“.

4.4.8. Под диференцијалним знаком „крава са једном некорисном сисом“ регистрована је у Ј сложена лексема *јџдносџсџџа крџа*, док у KB постоји само овакав опис: „*крџа иџресџранџла у јџдну сџсу*“.

4.4.9. За именовање „старе краве“ у Ј постоји специфична лексема *старџџа*.

4.4.10. Семемни „крава која неће да вуче“ одговара сложена лексема *мџка крџа*.

4.4.11. Сложена лексема забележена је и за назив краве према изгледу длаке: *џџџџџџџа крџа* „крава увијене, коврџаве длаке“.

4.4.12. Реалија „бик који се лако гоји“ има реализацију у сложеној лексеми *мџк бик*.¹²

4.4.13. За „пргавог, напраситог бика“ постоји специфична лексема *љушџк* (1).

4.4.14. Само у КВ постоје и два назива за „злог, опасног бика“: *бијџч* и *убијџч*.

4.4.15. „Бик који воли да бодје“ добро је назив према радњи коју обавља — *бодџч*.

4.4.16. На истраживаном терену ретка је појава двополног говечета, али и та реалија има лексичку реализацију: *радун*.

4.5. Називи говеда с обзиром на облик рогова

4.5.1. По сличности са вилама „говедо са усправљеним роговима“ назива се *вилашти говџче*.

4.5.2. Лексемом мотивисаном именицом *кука* — *кукашти говџче* означава се „говедо са роговима окренутим на доле“.

4.5.3. „Говедо са роговима окренутим у страну“ зове се *ирџкашти говџче* или *ирџко говџче*.

4.5.4. „Говедо без једног рога, или са оштећеним роговима“ означава се као *крњо говџче*.

4.5.5. Овде наводим и једну радњу која је у вези са овим семантичким пољем.

4.5.5.1. Семем *разметати роговима сено или сламу*“ одговара глаголска лексема *чурка*, а у Ј и неспецифична лексема *бурџка* („претурати по нечему“).

4.6. Називи раса говеда

Постоје две расе говеда на испитиваном терену: *домаће говџче* и *симентјалац*. *Симентјалац* је мелез, шарено говече, за разлику од *домаће расе говеда*, чија је расна одлика једнобојност.

5. Називи *Ovis aries*

5.1. Називи одраслог мужјака *O. aries*:

5.1.1. Лексема *ован* (1) одн. *џван* (2) одговара семем *општи назив одраслог мужјака O. aries*:

5.1.2. Иста лексема *ован* одговара и семем *приплодњак O. aries*:

5.1.3. Диференцијални знак „кастриран“ обједињује називе потпуно и непотпуно кастрираног овна.

5.1.3.1. У оба је пункта забележена сложена лексема *јџлов ован* са значењем „потпуно кастрирани мужјак *O. aries*“.¹³

¹² На лексему *бик* ради економичности није стављен акценат, јер није идентичан у оба испитивана пункта. У свим наредним сличним случајевима слично је поступљено.

¹³ У раду К. Ф. Германа [33, 37] налазимо податак да су у словенским језицима за означавање „кастрираног мужјака *O. aries*“ најмање распрострањени сложени називи.

5.1.3.2. За означавање назива „непотпуно кастрираног мужјака O. agies“ користи се лексема *резак*.

5.1.4. Овом семантичком пољу припадају и лексеме наведене под диференцијалним знаком „називни одраслог мужјака O. agies према старости“.

5.1.4.1. У КВ се сложеном лексемом *ован првомдџорац* означава „ован у трећој години живота“, док је у истој функцији у Ј конструкција типа *именица + предлог + редни број + именица: ђедн на прву матџорињу*.

5.1.4.2. За означавање семеме „одрасли мужјак O. agies у четвртој години живота“, према сложеној лексеми *ован друтомдџорац* (1) имамо конструкцију *ђедн на друту матџорињу* (2).

5.2. Називи одрасле женке O. agies

5.2.1. За „општи назив одрасле женке O. agies“ регистрована је у оба пункта иста лексема са два акценатска лика: *овца* (1) одн. *џвца* (2).

5.2.2. Регистрован је знатан број лексема везаних за диференцијални знак „способна за јагњење“.

5.2.2.1. Општи назив за такву женку постоји само у КВ: *јагњеница*.¹⁴

5.2.2.2. За gravidну женку се у говору употребљава сложена лексема *сјдњена овца*.

5.2.2.3. Семема „одрасла женка O. agies после првог јагњења“ означава се простом лексемом *првескиња*, а у КВ и конструкцијом типа *предлог + редни број + именица: на прво јдње*.

5.2.2.4. Конструкцијом истог типа означава се семема „женка после другог (трећег) јагњења“: *на друто (шрдње) јдње*.

5.2.2.5. Мотивација именске лексеме *близнакња* „овца која редовно јагњи по два јагњета“ условљена је радњом *близнийти се*.

5.2.2.6. Овцу која се музе зову на испитиваном терену исто као и краву — *муџра*.

5.2.3. За последњи диференцијални знак „неспособна за јагњење“ везана је само по једна проста лексема у КВ и Ј: *јдловица* и *шћйрица*.

5.3. Називи младунчета O. agies

5.3.1. У рашчлањавању периода живота младунчета O. agies, за разлику од других врста стоке, постоје три целине, али то искључиво у првом испитиваном пункту.

5.3.1.1. Назив за младунче O. agies старо до пет месеци у КВ одн. до десет месеци у Ј, без обзира на пол, јесте *јдње* (ном. множине *јднаници*).

¹⁴ Ц. Зайцева [50, 136-137] наводи да се лексемом *јагњеница* означава у неким источно-херцеговачким говорима, а и у ресавском говору семема „gravidна овца“.

5.3.1.2. „Младунче *O. agies* од пет до десет месеци“ назива се *шилџе*¹⁵ (1).

5.3.1.3. Семени „младунче *O. agies* изнад десет месеци“ одговара у оба пункта лексема *двйче*.

5.3.2. Називи младунчета *O. agies* диференцирају се према узрасту и с обзиром на пол.

5.3.2.1. Мушко и женско младунче *O. agies* најмањег узраста именују се само сложеним лексемама *мушко јџње* и *женско јџње*.

5.3.2.2. Младунчад *O. agies* узраста од пет до десет месеци, различитог пола, именују се у КВ сложеним лексемама *мушко шилџе* и *женско шилџе*.

5.3.2.3. Приликом именовања младунчади *O. agies* у другој години живота, различитог пола, уочава се заступљеност простих лексема *двйзац* и *двйска*. Лексемом *двйска* се може именовати и женско младунче које се први пут јагњи: „*када пуште овна је двйска*“.

5.3.3. Под последњим диференцијалним знаком дате су лексеме везане за називе младунчета према још неким елементима.

5.3.3.1. „Најкасније ојагњено јагње“ назива се *сџарче*.

5.3.3.2. За „најстарије јагње у једном пролећном периоду“ користи се назив *сџарунче*.

5.3.3.3. „Јагње остављено да се коље за Ђурђевдан“ именује се лексемом *ђурђевче*.

5.4. Називи оваца према неким особинама

5.4.1. „Овца која има рокове“ означава се сложеном лексемом *ројдџа овца*, а у КВ и простом лексемом *рџа*. Ова реалема је врло ретка на испитиваном терену, па су и њени називи слабо фреквентни.

5.4.2. За означавање семеме „овца која има шиљасту њушку“ употребљавају се проста лексема *шилџа* (1) и сложена лексема *шилџастџа ђвџ* (2).

5.4.3. „Овца неразвијеног вимена, незгодна за мужење“ означава се општом лексемом *чџџа* (1) одн. *чџџ* (2).

5.4.4. Под диференцијалним знаком „овца са једном некорисном сисом“ регистроване су две лексеме: проста — *једносџска* (1) и сложена — *једносџсастџа овца*.

5.4.5. Сложеном лексемом *џрџда овца* (1) одн. *џрџда ђвџ* (2) означава се „немирна овца“.

5.4.6. Знак „према изгледу руна“ диференцира се на три поткатегорије.

5.4.6.1. При именовању семеме „овца која има дугу вуну“ била су два релевантна мотива за употребу одређених сложених лексема: квалитет вуне — *рџ(ј)ава овца* (1) и количина вуне — *вунџџа ђвџ* (2).

¹⁵ У вези са овим називом уп. фусноту код М. Пижурнице [98, 104] о ремећењу потпуне сагласности назива према старости за ситну стоку.

5.4.6.2. Семема „овца која има оштру вуву“ означена је сложеном лексемом типа *придев + именица: оштровунаста овца*.

5.4.6.3. Семема „овца која има ћубу на глави“ одговарају једна проста и две сложене лексеме конструисане на основу те прости: *бућаста овца* (1), *бућка* (2), *бућкаста бовца* (2).

5.4.7. Даљи критериј за разврставање био је изглед рогова код овна.¹⁶

5.4.7.1. Лексемом мотивисаном самим изгледом реалеме означава се „ован који има увијене (у круг) рогове“: *кушуран*.

5.4.7.2. Исти тип мотивације среће се и код сложене лексеме *прџкасти ован* (1) „ован са роговима једном увијеним и окренутим у страну“.

5.4.7.3. Само сложеном лексемом *крњ ован* означава се „мужјак О. agies са општењеним роговима (рогом)“.

5.4.7.4. „Ован коме рогови нису израсли“ означава се сложеном лексемом *шуш ован*.

* * *

Овде наводим и две лексеме које нису смештене ни у једно од формираних семантичких поља, а у вези су са гајењем ове сточне врсте.

У оба се пункта за семему „само удави, закоље овцу курјак, па остави“ употребљава префигирана глаголска лексема *надави*.

На испитиваном терену не постоје посебне врсте чобанских паса. Пас који чува овце именује се само као *овчарски пас*.¹⁷

5.5. Називи раса оваца

Називи раса оваца дају се према месту порекла: *кривовирска овца* (1), *сврљишка овца* (1), *домаћа бовца* (2), *мерино*; према облику руна: *праменка* (2); према особинама насталим укрштањем, мележењем: *умелџена овца* (1).

Кривовирска и *сврљишка овца* су само подврсте домаће праменке. *Кривовирска овца* је уско локалан сој праменке, а типична овца овог соја има доста дугачке и шиљасте праменове вуне која је беле боје и доста груба, док су јој глава и ноге обрасле длаком која је једнобојно жута, или прскано жуте боје.¹⁸ Овце расе *праменка* су *жујасте* и имају веома квалитетно руно. *Умележене овце* су *зрњасте*, а означавају их још и као *вдишке*.

6. Називи *Capra hircus*

6.1. Називи одраслог мужјака *Capra hircus*

6.1.1. Општи назив за одраслог мужјака *Capra hircus* је *јдрац*.

¹⁶ Ован *бије* роговима, док говече *бодје*.

¹⁷ У Јабланица се као некакав антоним овом називу чује *поселвирски пас* (сеоски).

¹⁸ Детаљније о кривовирској раси в. код Ј. Белића [15, 344] и фотографије 1071-1073.

6.1.2. Поред лексеме *јдрац*, са значењем „приплодњак“ регистрован је и један карпатизам са два различита акценатска лика: *иџч* (1) одн. *иџч* (2).

6.1.3. Осим просте лексеме *јдрац*, под семемом „кастриран одрасли мужјак“ забележене су и сложене лексеме (*Придев + именица*): *јдлов јдрац* (1) и *ујдловљен јдрац* (2).

6.1.4. Постоје две семеме у рашчлањавању периода живота одраслог мужјака *C. hircus*: у *трећој години* и у *четвртој години*.

6.1.4.1. „Мужјак *C. hircus* у трећој години живота“ именује се у КВ сложеном лексемом *јдрац ирвомјшорац*, а у Ј конструкцијом (*именица + предлог + редни број + именица*): *јдрац на ирву матшорљу*.

6.1.4.2. За означавање семеме „мужјак *C. hircus* у четвртој години живота“, према сложеној лексеми *јдрац друтомјшорац* у КВ, имамо у Ј конструкцију *јдрац на друту матшорљу*.

6.2. Називи одрасле женке *C. hircus*

6.2.1. Општи назив женке *C. hircus* је *кдза*.

6.2.2. Сложеном лексемом *скдзна кдза* означена је „гравидна женка *C. hircus*“.

6.2.3. „Женка *C. hircus* неспособна за кожење“ означава се у КВ сложеном лексемом *јлова кдза*, а у Ј простом лексемом *шћиљрица*.

6.3. Називи младунчета *C. hircus*

6.3.1. Постоје две семеме у рашчлањавању периода живота младунчета *C. hircus* без обзира на пол: „у првој години“ и „у другој години“.

6.3.1.1. За прву наведену семему регистрована је лексема *јџре*.

6.3.1.2. За означавање назива „младунчета *C. hircus* у другој години живота“ употребљава се назив *двизјрче* (према *двиче* код *O. aries*).

6.3.2. Називи младунчета *C. hircus* могу се издиференцирати и према узрасту са прецизирањем пола.

6.3.2.1. Сложеним лексемама *мјшко јџре* и *женско јџре* именују се мушко и женско младунче *C. hircus* у првој години живота.

6.3.2.2. Простим лексемама *двизјац* и *двизјрка* (уп. *двиска* код *O. aries*) именују се мушко и женско младунче *C. hircus* у другој години живота.

6.3.3. Под знаком „младунче *C. hircus* хермафродит“ налази се назив *радуи*. Треба напоменути да се *радуни C. hircus* веома често рађају.

6.4. Називи раса коза

Приликом избора лексема за именовање појединих раса коза одлучујућу улогу имао је облик главе, тј. да ли имају рогове: *ројџше кдзе*, или их немају: *шџше кдзе*.

Називи раса коза могу бити мотивисани и обласћу из које потичу: *сáнске кóзе*, *домáће кóзе* (2), или неком карактеристичном особином: *дìвље црне кóзе* (1) = *шумске црне кóзе* (1), *дìвље шарèне кóзе* (1) = *шумске шарèне кóзе* (1).

Наше *домáће козе* одликују рогатост код оба пола.

7. Називи Sus

7.1. Називи одраслог мужјака Sus

7.1.1. Лексема којом се означава „општи назив одраслог мужјака Sus“ је *вџар*.

7.1.2. За означавање „приплодњака“ користи се у оба места иста лексема са два фонетска лика: *њџраз* (1) и *нџрез* (2).

7.1.3. У оба испитивана пункта сложена лексема *ушџрд(ј)ен вџар* означава „кастрираног мужјака Sus“, а употреба просте лексеме *вџар* у овој је функцији спорадична.

7.2. Називи одрасле женке Sus

7.2.1. Лексичка реализација семеме „општи назив женке Sus“ је *свиња* (1) одн. *свињд* (2).

7.2.2. Све лексеме везане за диференцијални знак „женка Sus способна за прашење“ присутне су са истим ликом у оба пункта.

7.2.2.1. Општи назив ове женке означен је лексемом *крмџча*.

7.2.2.2. За „гравидну женку Sus“ употребљава се сложена лексема *спрџсна крмџча*.

7.2.2.3. Именоване „крмача која се недавно опрасила“ врши се простом лексемом *прасџа*.

7.2.2.4. За означавање „женке Sus која се први пут праси“ употребљава се лексема *прџескиња*.

7.2.2.5. За „крмачу која се други пут праси“ може се употребити једино конструкција *на дрџо прџшење (прџлој + редни број + именица)*.

7.2.3. Сложена лексема *џлова свиња* (1) и проста лексема *шџџрица* (2) означавају „женку Sus неспособну за прашење“.

7.3. Називи младунчета Sus

7.3.1. Узраст младунчета Sus не одређује се према његовој старости, већ према тежини. Лексички су означена само два периода узраста младунчета Sus према тежини. Треба свакако нагласити да се и ове мере апроксимативно одређују.

7.3.1.1. Назив „младунчета Sus тежине до петнаест/двадесет kg“ је *прасе* (ном. множине *прџци*).

7.3.1.2. Назив „младунчета Sus тежине од двадесет до четрдесет kg“ је *наџме* (ном. множине *наџмићи*).

њушком по земљи (за свињу)“ и *каљиште, каљућа* (2) „место где се ваљају, купају свиње“.

7.5. Називи раса свиња

Називи раса свиња дају се према области из које потичу: *моравке, маџарке, јокишири*; према боји длаке: *беле свиње, црне свиње*; према особинама насталим природним укрштањем домаћих и дивљих свиња: *идлу-длава свиње*¹⁹.

Моравска раса спада у прелазне расе свиња и као расну одлику има доста ретку, праву, црне боје чекињу. Свиње *маџарке* одликује црна боја увијених чекиња и то су обично ситније свиње, свиње мале тежине. Место порекла *јокишира* је Јоркширска област, али се лексема као страна фонетски адаптирала. Ово је племенита месната раса свиња, чија су расна одлика беле чекиње.

8. Називи животиња према боји длаке и називи везани за расност, изглед и особине стоке

8.1. Називи животиња према боји длаке

У првој целини 8. тематске групе анализира се питање боја длаке/рупа у пастирској терминологији К. Тимока. У основи ове анализе је податак да се „инвентар боја, чија се занимљивост, или рекли бисмо значај, не исцрпљује у самој номенклатури, већ и у утврђивању везаности одређених боја (односно њихових именована) за поједине врсте стоке“ [95, 30]. Природно је да се на једном оваквом терену, где је овчарство главна сточарска грана, а одмах уз њега говедарство, забележи највећи број назива оваца и говеда према боји длаке, а знатно мањи број назива свиња, коза и магараца. Велика бројност назива коња према боји длаке чини овде једини изузетак од тврдње да је ширина инвентара назива стоке према боји длаке узрокована развијеношћу одређене сточарске гране, односно, бројношћу узгајиваних грла.

На првом месту издвојени су само називи коња према боји длаке (прости и сложени): *белац/белва* „чисто бео“, *зекан/зекуша*²⁰ (1) „бео са тамним пегам“, *зекан/зџка* (2) „сивкасто-зелен“, *лиско/лиса* (2) „са широм белом шаром по глави, или са белом њушком“, *рићан* (1,2) / *рићуша* (1) „цигла-првен“, *врањац/врањуша* „црн“, *длаш* „сиво-жут (1); цигла-првен (2)“, *ддраш/дорџа* „тамно-жут са црном гривом“, *ддраш/дорџа/дорџикиња* (2) „тамно-браон“, *кдњ на џарке/кобила на џарке* „бео са тамним пегам“, *лисас кдњ/лисасиња кобила* „са широм белом шаром по глави, или са белом њушком“, *чарџас кдњ/чарџасиња кобила* „са белим ногама“.

¹⁹ Дивља свиња се у првом пункту именује лексемом *дивљак*.

²⁰ Широк списак боја рестриктивне употребљивости везан за обележавање боје код животиња даје М. Пижурица [95, 30].

У другом одељку наводе се називи говеда према боји длаке. Доносим просте, а затим и сложене лексеме које се односе само на говеда: *бѣлдња/бѣлка* (2) „чисто бело“, *булдња/булка* (2) „бело са жутом длаком око очију“, *сивоко* (1)/*сивка* (1,2) „сиво“, *Плѣвча/Плѣвдња/Плѣвка* „сиво-плаво“, *шѣрдња* (2)/*шѣрка* (1)/*шѣра* (2) „шарено“; *булас од/буласиѣ крава* „бело са жутом длаком око очију“.

Констатован је и већи број простих и сложених лексема које се односе само на овце: *белѣчко/белѣца* „чисто бела“ (1,2); „са белом њушком“ (1), *циѣја* (1) „бела са црном главом“, *жујѣн* (2)/*жуја* (1,2)/*жујка* (2) „жуто-крем“, *ѣѣац* (1,2)/*ѣѣа* (1)/*ѣѣа* (2)/*мѣрта* (2) „чисто прна“, *калуѣн/калуѣ* и *мркуѣн/мркуѣ* „са првом њушком“, *зрњко* (2)/*зрња* (1,2) „шарена“; *жујас ован/жујасиѣ овца* „жуто-крем“, *пѣркас ован/пѣркасиѣ оца* (1) и *зрњас ован/зрњасиѣ овца* „шарена“.

Овде ће се посебно размотрити и лексеме које се односе на више врста стоке. Тако се може констатовати да се просте лексеме *цѣѣшко/цѣѣѣа* односе и на коње и на говеда, а називи сложени са придевом *цѣѣѣас/цѣѣѣасиѣ* („са белом шаром у облику звезде или цвѣта на челу“) и на коње, и на говеда, и на овце. Такође, постоји у другом пункту сложена лексема типа *придев брњас/брњасиѣ* („са белом њушком“) + *имениѣа*, а која се може односити и на говеда и на овце.

Само у једном пару лексема уочена је, поред везаности одређене боје за поједине врсте стоке, у овом случају *беле*, и различитост појединих творбених суфикса уз исти корен. Тако се лексемом *бѣлац* означава само бео коњ, лексемом *бѣлоња* бео во, а лексемом *бѣличко* бео ован. Бѣла кобила означава се лексемом *бѣлава*, бѣла крава лексемом *бѣлка*, а бѣла овца лексемом *бѣлиѣа*.

У оба испитивана места забележене су, осим једног изузетка, само сложене лексеме (тима *придев + имениѣа*) за именовање назива магарѣца, коза и свиња према боји длаке. Први део овог сложеног назива су најчешће боје „универзалне употребне вредности“. Прво наводим сложене лексеме које се односе на магарѣце: *жујѣи маѣрѣци* (1), *сиви маѣрѣци* (2), *шарѣни маѣрѣци* (1), *црни маѣрѣци*; затим на козе: *бѣле кдзе*, *жујѣе кдзе*, *риѣе кдзе*, *црне кдзе*, *барзасѣе кдзе* „шарене“, *пѣрасѣе кдзе* (2) „шарене“; и на свиње: *бѣле свиње*, *жујѣе свиње*, *црне свиње*, *шарѣне свиње*, *сѣре свиње* (1) „сиве“. Забележена је само једна проста лексема: *зѣке* (1) „зелене козе“.

На основу прегледа целог овог материјала може се констатовати да су називе појединих врста стоке углавном мотивисале три боје: бѣла, жута и црна.

Овде се може дати још једна констатација: без обзира на гајење знатно већег броја женки него мужјака, уочена је незнатно већа фреквенција специфичних назива женки према боји длаке, и то углавном код назива женки *Ovis aries*.

На испитиваном терену прости су називи двоструко фреквентнији од специфичних сложених назива животиња према боји длаке. Сви сложени називи, изузев једног који се односи само на коње, истог су типа градње: *Придев + именица*.²¹

8.2. Називи везани за расност, изглед и особине стоке

8.2.1. Под први диференцијални знак издвојени су општи називи везани за расност стоке.

8.2.1.1. Реалитет „раса“ има, сасвим неубичајено, лексичке реализације *сдрџа* (1) одн. *сџрџа* (2) и *сџ* (2).

8.2.1.2. Као општи назив за „ознаку квалитета, особина“ стоке, на читавом се терену јавља назив *рџса*.

8.2.1.3. Посебним начином означава се грло укрштене расе: *мелезџк*.

8.2.1.4. За обележавање семеме „наследити нечије особине“ јавља се глаголска лексема (*из*)*мџџине се*.

8.2.2. Знак „називи стоке према исхрани“ диференцира се на три поткатеорије.

8.2.2.1. Семеме „стока непробирљива у јелу“ одговара сложена лексема *јџина сџџка*²² (1) одн. *јџина сџџка* (2). У истој функцији употребљава се и синтагма *дџбар јџлац*.

8.2.2.2. За семему „стока пробирљива у јелу“ забележена је сложена лексема *злџџина сџџка* (1) одн. *злџџина сџџка* (2).

8.2.2.3. За означавање семеме „стока прождрљива у јелу“ употребљавају се две сложене лексеме: *алајџџџџа сџџка* и *дџрџна сџџка*.

8.2.3. Према спољашњем изгледу, конституцији, разврстана је стока на: 1) мршаву, слабо ухрањену; 2) дебелу, добро ухрањену; 3) крупну, доброг изгледа и 4) ситну, лошег изгледа.

8.2.3.1. Под првом ставком јављају се један општи и један посебни назив.

8.2.3.1.1. Више различито мотивисаних простих лексема користе се као „општи називи за мршаву, слабо ухрањену стоку“: *кџџсе* (1) одн. *кџџсе* (2), *рџџа*, *сакатџџа* (1), *мџџина* (2), *лиџџџџина* (2), и сви су пејоративно обојени.

8.2.3.1.2. Посебним називом, сложеном лексемом јасне мотивације, означава се у Ј „изразито мршава стока“: *кошџџџџџџа сџџка*.

8.2.3.2. У основи једног специфичног назива *чкџџџџџџа сџџка* „дебела стока великог, опуштеног стомака“ је именска лексема *чкџџџџџџе*.

8.2.3.3. У наредним квадратима овог семантичког поља наведене су и неке радње у вези са слабљењем/гојењем стоке.

²¹ О овоме уп. код Н. Богдановић [18, 96].

²² У овом тексту је у склопу назива животиња према изгледу редовно навођена именица *сџџка*, а у склопу назива животиња према понашању именица *јрџло*, јер сам од информатора на терену такве сложене називе најчешће слушала у одговорима на моја питања.

8.2.3.3.1. Семема „брзо, нагло слабити“ изражава се глаголским лексемама *коини* и *сидда* (2).

8.2.3.3.2. Гојење стокс, за чије је именовање начин прелевантан, изражава се двома глаголским лексемама: неутралном *идји се* и специфичном *идви се*.

8.2.3.3.3. За означавање семеме „угојити се, па се заокружити“ употребљавају се лексеме *уваља се* (1) и *уваљушка се* (2).

8.2.3.3.4. У КВ су забележене три различите лексеме као посебни називи за семему „опустити стомак“: *ошрбџи се*, *ошромбџи се*, *ошџине се*.

8.2.3.3.5. За семему „гибати се од угојености“ забележени су глаголи *иџба се* (1) и *ниџа се* (2).

8.2.3.4. Исти принцип формирања назива (сложени, типа *придев + именица*) постоји када се обележавају реалије „крупна, доброг изгледа стока“ и „ситна, лошег изгледа стока“.

8.2.3.4.1. Као ознака за „општи назив“ јављају се две различите лексеме: *крџсна сидка* (1) и *убава сидка* (2).

8.2.3.4.2. За семему „крупна стока“ постоји у Ј један специфичан, јасно мотивисан назив — *широкогрудџиџа сидка*.

8.2.3.4.3. Посебан назив за „животињу крупних костију“ забележен је само у КВ: *костџиџа сидка*.

8.2.3.4.4. Само синтагмом *висџка на нџте* означава се у КВ „стока дугих ногу, висока“, док у Ј у истој функцији налазимо сложену лексему *посџкаџиџа сидка*.

8.2.3.4.5. „Животиња која има изгледа да добро расте“ назива се *идрасна сидка*.

8.2.3.5. Знак „ситна, лошег изгледа стока“ диференцира се на седам поткатегорија.

8.2.3.5.1. Као ознака за „општи назив“ јавља се на испитиваном терену више сложених лексема са истом основом — *крџслав*, а различитим фонетским или морфолошким ликовима: *крџслава сидка* (1), *закрџавџа сидка* (1), *закрџлавџа сидка* (1), *закрџавџа сидка* (2).

8.2.3.5.2. „Стока склона брзом слабљењу“, односно, стока којој лако *сиџада* тежина, означава се сложеном лексемом *сидџлиџа сидка* (1) одн. *сиџлиџа сидка* (2).

8.2.3.5.3. Метафоричним називом *мрџиџа сидка* обележава се у КВ „замрла и запуштена стока“. У Ј се у тој функцији чује само глаголска лексема *акџула се*.

8.2.3.5.4. За означавање „искривљене, повијене стокс“ употребљава се општи назив *џрџава сидка*, а у Ј и посебан назив *кривоџрџиџа сидка*.

8.2.3.5.5. „Кратка, здепаста стока“ назива се у Ј *џруџџџа сидка*.

8.2.3.5.6. Двема синтагмама истог типа градње *придев + предлог на + именица*, али са различитим првим чланом, именује се „стока кратких ногу, ниска“: *кратка на ндте* (1) и *ниска на ндте* (2).

8.2.3.5.7. За „запуштену, ураслу стоку, стоку са дугом и увијеном длаком“ постоје два назива: *кудрава стидка* (1) и *рушава стидка*.

8.2.4. У оквиру истог семантичког поља, под посебним диференцијалним знаком, наводе се и називи стоке према њиховим особинама. Сви су ови називи готово искључиво представљени сложеним лексемама типа *придев + именица*.

8.2.4.1. „Вредно, подесно за рад грло“ (најчешће говече) означава се сложеним називом *рдно њло*, а у Ј је забележен још и са мотивационе тачке гледишта занимљив, назив *злв њло*.

8.2.4.2. Посебним називом *мршво њло* именује се „лења, нерадна животиња“. У Ј је у истој функцији забележена и проста лексема *мрџина*.

8.2.4.3. Један специфичан назив за „неспретну стоку“ познат је само у Ј: *шрдмава стидка* (обратити пажњу на суфикс — *ав* придодат основној придевској лексеми).

8.2.4.4. Посебним називом означава се у КВ и семема „немирно, опасно грло (најчешће коњ)“: *љушо њло*, *жестидко њло*.

8.2.4.5. „Плаховито, плашљиво грло“ назива се у КВ *презирљиво њло*, а у Ј *сшрашљиво њло*.

8.2.4.6. Приликом именовања реалеме „грло које се увек издваја из стада, односно, које иде у страну“ постоји извесна творбена разноликост у првом пункту: *заштрдничаво њло* и *наштрдничаво њло*²³, док се у Ј бележи само други назив.

8.2.4.7. За семему „грло које увек иде пред стадом“ није у КВ забележена лексичка реализација, а у Ј је прибележен једино израз: *иде уиришич*.

9. Делови тела *стоке*, *месо* и *кожа*

9.1. Први основни диференцијални знак је „делови тела“.

9.1.1. За именовање „кичме“ употребљава се лексема *јрбндча*, а у Ј се у истој функцији користи и назив *јрбина*, изведен од исте основе.

9.1.2. „Стомак“ се редовно означава лексемом *мешина*.

9.1.3. За означавање „задњег доњег дела стомака“, поред лексеме *слабина*, у Ј је забележена и лексема *слабушдвина*, која је аугментативна само по својој форми.

9.1.4. Назив *саје* (ж. род) се употребљава за означавање семеме „горњи део ногу код коња, на којем стоји ам“.

9.1.5. „Њушка (код овце, козе)“ има у оба пункта назив *јрњица*.

²³ Код Ј. Динића [44, 165] уз ову лексему дата су другачија значења: „нагнут, искошен, благо нагнут; ненормалан, који је мало застрано, скривуо“.

9.1.6. Потпуна лексичка уједначеност, уз два акценатски различита лика, постоји за означавање „врха њушке у свиње“: *кишња* (1) одн. *кишнд* (2).

9.1.7. За семему „предњи део врата у говечета“ забележен је назив код кога главни мотивациони елемент може бити изглед поменуте реалеме: *ћерам* (1) одн. *ћерџм* (2).

9.1.8. За ноздрву се употребљава лексема *рња*.

9.1.9. Лексемом *чџиоњак* се у оба места обележава „папак“.

9.1.10. За означавање „прамена дуге длаке више копита на стражњем делу ноге у коња“ постоји лексема *кичица*.

9.1.11. „Желудац“ се именује лексемом *шџлбак*, а у Ј се користи у истој функцији и лексеме *чкџмбџ*.

9.1.12. „Груп без главе и удова“ има назив *шруџина*, који се не осећа као аугментатив.

9.2. Под диференцијалним знаком 9.2. дају се називи за различите врсте меса и за кожу.

9.2.1. За даље разврставање назива меса битан елемент јесте његово порекло (од које је врсте стоке). Све врсте меса могу се именовати на испитиваном терену и простим и сложеним лексемама (*Придев + именица: џовдђе мџсо, Шелдђе мџсо, свињско мџсо* итд.), али треба рећи да су ове друге ретко у употреби.

9.2.1.1. „Месо од говечета“ назива се *џовдђина*.

9.2.1.2. „Место од свиње“ назива се *свињдђина*.

9.2.1.3. Лексема друкчијег творбеног лика: *двчина* „месо од овце“ забележена је само у КВ, док је у истој функцији у Ј забележена само сложена лексема *двче мџсо*.

9.2.1.4. За „месо од козе“ у КВ бележим *козџвина*, а у Ј опет само *кодзје мџсо*.

9.2.1.5. Творбена идентичност ликова уочљива је из назива за месо од младунчади разних врста стоке: *Шелдђина* и *јундђина*, *јаџњдђина*, *јардђина*, *џрасдђина*.

9.2.2. Месо се разликује и по квалитету.

9.2.2.1. „Тврдо и жилаво месо“ има специфичан назив: *џџздрави мџсо*, дакле, означава се сложеном лексемом типа *Придев + именица*.

9.2.2.2. „Мишићаво чврсто месо без масти“ такође има на испитиваном терену специфичан назив *крџџина*.

9.2.3. „Јагњџа кожа“ означава се турцизмом *бџтана*²⁴.

9.3. У трећем одељку („остало“) овог семантичког поља дати су још неки називи који су у вези са овим семантичким доменом.

²⁴ О овој лексеми из Балканског дијалектског осмивизму в. М. Адамовић [2, 235].

- 9.3.1. *Лдј* је у оба пункта назив за „брављу и говеђу масноћу“.
- 9.3.2. Лексемом *сјло* именује се „свињска унутрашња масноћа“.
- 9.3.3. Аугментативном формом *мачина*²⁵ (без призвука пејоративности), или простом лексемом *мас* означава се „свињска маст“.
- Лексема *мачина* се данас ретко чује у говору КВ.
- 9.3.4. За означавање семеме „уздужно резан дуги комад сланине“ употребљава се лексема *рџмен*.
- 9.3.5. Забележен је у оба места и специфичан назив за „козју длаку“: *кџзина*.
- 9.3.6. „Покривач начињен од козине“ назива се *пџкрџвац*.
- 9.3.7. „Штеточина која напада суво месо“ назива се *злџшница*. Назив је постао на основу боје наведеног инсекта.
- 9.3.8. „Модрица која се види код заклане стоке на очишћеној кожи“ обележава се лексемом *сиџица*. Овај назив је изведен из назива боје (модро-плаве) саме реалеме: *сиџ*.

10. Размножавање *сјтоке* и називи младунчади према неким особинама

10.1. Називи за манифестовање полног нагона

За све врсте стоке, сем свиње, карактеристична је појава само сложених лексема типа глагол *шражи* + име мужјака одређене *сјточне* врсте.

10.1.1. Манифестовање полног нагона код кобила исказује се синтагмом *шражи кџња*.

10.1.2. Манифестовање полног нагона код магарица исказује се синтагмом *шражи маџрица*.

10.1.3. Манифестовање полног нагона код крава исказује се синтагмом *шражи бџка*.

10.1.4. Манифестовање полног нагона код коза исказује се синтагмом *шражи јџрица*.

10.1.5. Једино се манифестовање полног нагона код свиње исказује простом лексемом *разбукџри се*, изведеном из назива за чин оплодње: *букари се*.

10.1.6. У оквиру овог семантичког поља наводим и конструкције које су у директној вези са категоријом назива за манифестовање полног нагона.

10.1.6.1. Семема „приводити животињу парењу“ изражава се двема конструкцијама истог типа творбе: *лаџол* + име женке + *предлој на* + име мужјака, код којих је различит само први члан: *вџди кобиљу на кџња*, *вџди крџву на бџка*; *пџрипџушџи кобиљу на кџња* итд. Овца се не води на овна, јер у сваком стаду постоји ован.

²⁵ Уп. код М. Марковића [75, 251-252].

10.2. Називи за чин оплодње

Називи за чин оплодње сврстани су према врсти животиња, а даље су диференцирани с обзиром на то да ли се пари мужјак или женка. Једна од карактеристика овог семантичког поља јесте појава само сложених лексема за именовање чина оплодње код мужјака; изузев назива код мужјака *E. asinus*, све су ове сложене лексеме истог типа: *глагол + име женке*. За именовање чина оплодње код женки користе се просте лексеме. Још једна правилност јесте појава идентичних глаголских лексема (опет, изузев код животиње *E. asinus*) за обележавање чина оплодње код мужјака и женке одређене сточне врсте, али са ознаком повратности (реципрочности) у другом случају.

10.2.1. Прво дајем називе за чин оплодње код коња.

10.2.1.1. За означавање чина оплодње код мужјака *E. caballus* употребљава се назив *зайдсе кобилу* (1) одн. *зайдсе кобилу* (2).

10.2.1.2. У истој функцији код женке *E. caballus* користи се проста лексема *идсе се* (1) одн. *идсе се* (2), као и сложена лексема *пушти кдња* (1), која на испитиваном терену представља изузетак.

10.2.2. Даље се дају називи за чин оплодње код магарца.

10.2.2.1. Код мужјака *E. asinus* чин оплодње именује се конструкцијом типа *глагол + предлог на + име женке: скоче на магарцу* (1).

10.2.2.2. Само у Ј је забележен назив за чин оплодње код женке *E. asinus*, и он је истоветан са називом код женке *E. caballus: идсе се*.

10.2.3. Даље се дају називи за чин оплодње код говеда.

10.2.3.1. „Поступак оплодње код говеда“ изражава се именичким образовањем *бикање*.

10.2.3.2. Овај поступак је код мужјака *B. taurus* изражен сложеном лексемом *бика крдеу*.

10.2.3.3. Код женке *B. taurus* овај се чин изражава простом лексемом *бика се*, а у Ј је забележена и архаична глаголска лексема *едди се*.

10.2.4. Даље се дају називи за чин оплодње код оваца.

10.2.4.1. Глаголском именицом *мркане* представљен је „општи назив за чин оплодње код оваца“.

10.2.4.2. За мужјака *O. aries* каже се: *мрче овцу*.

10.2.4.3. За женку *O. aries* каже се: *мрче се*.

10.2.4.4. За означавање семеме „ован оплоди све овце у стаду“ употребљава се сложена лексема *измрка овце*.

10.2.4.5. У Ј имамо и назив за реалитет „повављање оплодње код оваца“: *поврће се*. Ово је неспецифична лексема са значењем „навратити се, још једном се вратити“.

10.2.5. Даље се дају називи за чин оплодње код коза.

10.2.5.1. Сам чин оплодње код мужјака *C. hircus* означен је двема сложеним лексемама: *ирца кдзу* и *ирзује кдзу*.

10.2.5.2. За означавање поступка оплодње код женке *C. hircus* у употреби су лексема *џрца се* и *џрцује се*, у *Ј* и лексема *мрче се* преузета из назива код женке *O. agies*.

10.2.5.3. Уведен је још један квадрант семантичког поља за ову скупину.

10.2.5.3.1. Назив за семему „смад од приплодног јарца“, *џрчевина*, изведена је из имена *џрч* „приплодњак *C. hircus*“.

10.2.6. На последњем месту дајем називе за чин оплодње код свиња.

10.2.6.1. У оквиру последње поткатегорије овог семантичког поља дајем „општи назив за чин оплодње код сточне врсте *Sus*“: *букарјење*.

10.2.6.2. Назив за чин оплодње код мужјака *Sus* је *букарји свињу*.

10.2.6.3. Назив за чин оплодње код женке *Sus* је *букарји се*²⁶.

10.3. Називи у вези са рађањем младунчади

10.3.1. Семема „приближити се термину рађања“ изражава се глаголском лексемом провидне мотивације: *џривреми*.

10.3.2. Регистрован је већи број различитих глаголских лексема везаних за диференцијални знак „рађање на време“, а с обзиром на врсту стоке.

10.3.2.1. У значењу „рађати младунче, за кобилу и магарицу“ употребљава се лексема *ждрѣби се*. Сточна врста *E. asinus* је ретка на испитиваном терену, па за неке реалеме у вези са њом не постоји посебан назив, а истој врсти *Equus* припадају и животиње *caballus* и *asinus*.

10.3.2.2. „Рађати младунче, за краву“ каже се *шдли се*.

10.3.2.3. „Рађати младунче, за овцу“ каже се *јдњи се*.

10.3.2.4. Једино лексема *кдзи се* „рађати младунче, за козу“ није мотивисана називом младунчета, као што је то случај са свим осталим наведеним лексема; она је мотивисана називом одрасле женке *C. hircus*.

10.3.2.5. „Рађати младунче, за свињу“ каже се *џрџси се*.

10.3.2.6. Глаголском лексемом *којџили се* означава се реалија „рађати младунче, за недораслу женку“.

10.3.2.7. Глаголском лексемом *блџзни се* именује се радња „рађати два младунчета истовремено“.

10.3.2.8. Лексема мотивисана бројем рођених младунчади: *џројџни се*, име је за радњу „рађати три младунчета истовремено“.

Последње три глаголске лексеме губе своју рефлексивност када се употребљавају у перфекту: *којџџила*, *блџнџила*, *џројџнџила*: *џџ ни бџца бџи којџџила* (1).

10.3.3. У оквиру семеме „родити младунче пре времена“ регистрована је лексема *изџлови се*.

²⁶ Етимолошку белешку о глаголу *букарџи* даје В. Михајловић [81, 89-90].

10.3.4. Ако gravidна женка носи младунче и након истека термина за рађање, онда се тај реалитет именује глаголском лексемом *ирендси*.

10.3.5. У категорији „остало“ наведени су називи женки, без обзира на врсту, а према неким елементима у вези са рађањем.

10.3.5.1. Постоји сложени назив за означавање „женке којој се приближно термин за рађање“, а то је трпни придев *приврёмна* + име женке одређене сточне врсте: нпр. *приврёмна крџа*.

10.3.5.2. Назив за „недораслу женку која рађа“ бележим са три различита деривациона лика: *којиљца* (1), *којиљча* (2) и *којиљдра* (2).

10.3.5.3. „Женка која рађа три младунчета истовремено“ именује се лексемом *шројанка* (2).

10.4. Називи младунчади према неким особинама и називи радњи

10.4.1. Као називи за „младунче рођено од недорасле женке“ појављују се две лексеме изведене из именице *којице*, али са две фонетске варијанте: *којиљче* (1) и *којиљче* (2).

10.4.2. Назив за „једно од два младунчета рођених у исто време од исте мајке“ је *близндче*.

10.4.3. За „једно од три младунчета рођених у исто време од исте мајке“ једино могуће именовање је према броју *шри*: *шројанче*.

10.4.4. За „младунче рођено пре времена“ имамо назив коме је у основи негирани глагол *донети*: *недондче*.

10.4.5. За означавање „младунчета које још сиса“ забележене су две лексеме: *сисалче* (2) и *дџче* (2)²⁷.

10.4.6. Специфични називи за реалему „младунче које сиса туђу мајку“ су: *подџче* (2) и *крадљивче* (2). Ове лексеме нису апсолутни синоними, јер прва лексема означава младунче које је остало без мајке и домаћин га је потурно другој мајци да га доји, а лексема *крадљивче* означава младунче које сиса и своју и туђу мајку, јер воли да „краде“.

10.4.7. „Бравче, младунче остављено за приплод“ именује се конструкцијом типа *именица* + *прелот* + *именица*, где је први члан конструкције промешљив (*јајње*, *прасе*), а други део увек гласи за *домазлук*: *прасе за домазлук*.

10.4.8. Лексема *тодишњак* одговара семени „младунче које има једну годину (за крупне домаће животиње, особито коње)“.

10.4.9. У оквиру овог семантичког поља има и неколико назива радњи које су у вези са гајењем сточног подмлатка.

10.4.9.1. „Дорастити, обновити стадо“ каже се на испитиваном терену *подмлади*.

10.4.9.2. Семема „множити стоку“ изражава се глаголском лексемом *заидити*.

²⁷ Ова се два назива обично користе за јагњад.

10.4.9.3. Сточар је често у прилици да близанче, или младунче које је остало без мајке, потури другој мајци да га доји. Та реалема именује се лексемама *подбаћи* (1) и *подмџине* (2).

10.4.9.4. За семему „сисати туђу мајку“ забележена су итеративна образовања *пошсисује* и *пошсисава* (2).

10.4.9.5. Само у Ј се лексички реализује поступак остављања овце без јагањаца: *изјдџи*.

11. Називи за испуштање гласова животиња

Све лексеме у семантичком пољу које обухвата *називе за гласање животиња* сврстане су према врсти стоке, али се поједине од њих могу у оквиру свог диференцијалног знака и даље диференцирати према интензитету гласа, или (и) према полу животиње одређене сточне врсте. За анализирану групу речи потребно је истаћи ономотопејску мотивисаност.

11.1. У оба испитивана пункта није забележена лексема којом би се означавало неспецифично, равномерно јављање коња, међутим, неравномерно и продорно јављање пастува (када осети кобилу) има лексичку реализацију: *врџиџи* (1) одн. *врџиџиџи* (2).

11.2. Лексемом *риче* именује се гласање магарца. На испитиваном терену у овој је функцији непозната лексема *њакати*.

11.3. Лексемом *риче* означава се и гласање говеда. У Ј постоји и лексема *муче*, којом се обележава неспецифично јављање волова, па се лексема *риче* овде употребљава да значи јављање крава: ако су гладне, ако траже бика, или ако се јављају телету.

11.4. Равномерно јављање овце која нуди своје јагње да сиса именовано је лексемом *мркори*(1) одн. *мркуће* (2). Неспецифично јављање оваца означено је лексемом *блџи* (1) одн. *блџиџи* (2).

11.5. Испрекидано јављање јарца има лексичку реализацију само у Ј: *мекџе*, док се гласање козе обележава лексемом *врџи* (1) одн. *врџиџи* (2).

11.6. Неспецифично јављање свиње означава се лексемом *јрди* (1) одн. *јрдиџи* (2). Лексемом *цичи* (1) одн. *цичиџи*(2) означава се скичање, продорно јављање свиња, када их хватају за клање.

12. Узвици за дозивање или терање стоке и извици за упрезање коња и волова

Узвици за дозивање и терање животиња припадају старом и специфичном лексичком слоју, тесно повезаном с историјом сточарства и земљорадње. Стога њихови приказ и анализа могу дати драгоцене податке, подједнако за историју језика и лингвистичку географију, као и за етимологију и историју материјалне културе. Творбена структура ових узвика (као уосталом и свих других узвика) сасвим је специфична; формиран је низ творбених типова, карактеристичних само за систем узвика за дозивање и терање животиња, као резултат стапања узвика

са императивним честицама, са неким непродуктивним експресивним суфиксима и слично.

Решење проблема акцентовања узвика проистиче из њихове архаичне граматичке форме и специфичног настајања „у емоцији“. Зато граматичари сматрају да узвици „немају ни утврђеног и правилног односа елемената акцента: јачине, висине, дужине, интервала, па ни одређеног места“ [39, 244]. Дакле, одговор граматичара на питање да ли узвици уопште имају акценат и морају ли имати онакав утврђени акценат какав је у правих речи, углавном је одричан. Дијалектолози обично бележе акценат на узвицима. Уважавајући све наведене ставове граматичара, ја сам се ипак одлучила за бележење акцената, јер ће од тог „вишка“ бити мала штета, а мало већа корист. На овом делу мог материјала акценти су „условни“, наиме, они су као такви забележени на узвицима који су перципирани изоловано, ван контекста.

Премда су узвици за дозивање и терање стоке груписани према врсти животиња, они се у оквиру појединих диференцијалних знакова могу и даље диференцирати с обзиром на род (пол), или узраст животиња.

12.1. Узвици за дозивање стоке

12.1.1. Од глагола *ваби* настала је глаголска именица *вабење* којом се означава „дозивање, мамљење стоке“.

12.1.2. Узвик за дозивање коња састављен је из елидираног императивног облика *оди* и речце *на*: *дд на (на)*.

Речце се могу ритмички и мелодијски благо неколико пута поновити са равномерним паузама.

12.1.3. Узвици за дозивање магараца граде се на исти начин: *дд на (на)*, *дд мус (мус)*.

12.1.4. Исти је случај и са узвиком за дозивање говеда: *дд едиш (едиш)*. Телад се дозивају узвиком *ме*, али се тим узвиком могу дозивати и говеда.

12.1.5. За вабљење јагњаци користи се један неодређено артикулисан гласовни низ који би се најближе могао означити као „labio-vibrantno p“. Овај низ настаје пропуштањем ваздушне струје на спојене, али олабављене усне, тако да долази до њиховог ритмички уједначеног краткотрајног треперења.

12.1.6. Козе и јарићи вабе се са *сик(е)*. У КВ постоји и узвик за дозивање коза сачињен од елидираног императивног облика *од* и лексеме која представља скраћену основу одговарајућег апелатива (назива женке *C. hircus*): *дд кдз*.

12.1.7. Лексичку двојност условљену узрастом уочавамо код узвика за дозивање свиња. Одрасле животиње вабе се са *дји тудо (1)* и *туд(о) (2)*. Прасад се у Ј вабе са *туц(о)* и *туц(и)*.

12.2. Узвици за терање стоке

12.2.1. Магарци се терају кратким и одсечним узвиком *мјс*.

12.2.2. Телад се терају узвиком *љук* а говеда речцом *ѐј* (*ěј*).

12.2.3. Већа лексичка разноврсност уочава се код узвика за терање оваца. Ован се тера са *љус*, а забележена су чак три узвика за терање оваца: глас који настаје продужавањем вибрације сонанта *р*, гласовни низ који би се могао означити као *иш* са продуженим изговором шуштавог *ш*, и само у Ј низ који се састоји од лексеме *иуле*²⁸ и претходно описаног „лабио-вibrантног *и*“.

12.2.4. Узвик за терање коза је *циц* (1) одн. *циц* (2).

12.2.5. Свиње се терају речима *уш* и већ описаним продуженим *р*. *Туша* је узвик за терање прасади.

12.3. Остали узвици

12.3.1. Под првим основним диференцијалним знаком дају се узвици везани за упрезање и испрезање коња.

12.3.1.1. Коњи се при упрезању повраћају речју немачког порекла: *цурџк*.

12.3.1.2. Узвици за покретање коња су: *наџред* (1) одн. *наџред* (2) и *дјде* (2).

12.3.1.3. Узвиком *пџими* опомиње се коњ да се помери у страну.

12.3.2. У другој групи су узвици везани за упрезање и испрезање волова и крива.

12.3.2.1. Узвиком *сиу* опомињу се волови и криве да се врате, приђу до јарма.

12.3.2.2. Узвиком *кдиш* опомињу се волови и криве да ставе главу у јарам.

12.3.2.3. Волови и криве у јарму заустављају се са *ду*.

12.3.2.4. Говеда се у бразди повраћају са *дјс*.

12.3.3. Узвици којима се женки наређује да мирује при мужи груписани су у трећу целину.

12.3.3.1. Приликом муже крива се умирује са *бџр* (1) одн. *бџр(е)* (2).

12.3.3.2. Овца која се музе смирује се узвиком *ду* (1) одн. гласом *џ* (2).

13. *Особе које чувају стоку и неке радње у вези са чувањем стоке*

13.1. „Општи назив за чувара стоке“ је *чобанин*. У KB су се мештани досећали да је назив за жену која чува стоку некада био *чобаница* или *чобанка*, а у Ј ретко и *овчарица*.

13.2. За „чувара коња“ постоји посебан назив *коњар* једино у Ј.

13.3. Назив „чувара говеда“ је *говедџр*.

13.4. „Чувар оваца“ означен је двема лексемама: општим називом *чобанин* и специфичним *овчџр*.

²⁸ Пуле је, по казивању информатора, погрдна влашка реч.

13.5. Само у КВ је забележен посебан назив за „чуvara шиљежади и јаловиње“: *шиљежар*, са фонетском варијантом *шиљејар*. У Ј не постоји лексема *шиљеже*.

13.6. „Чувар коза“ зове се *козар*.

13.7. Семема „особа која чува свиње“ означена је лексемом *свињар*.

13.8. „Особа која помаже чобанину око чувања стоке у планини“ назива се једино *слуја*, јер је то човек кога имућнији домаћин унајмљује.

13.9. Лексема *пољак* „особа која чува задружну стоку“ забележена је само у Ј. У њеној основи је именска лексема *поље*, којом се може означити *ушрина*, *државно*.

13.10. За „особу која пушта стоку у штету“ употребљава се сложеница *чиношћетник*, која је мотивисана радњом коју та особа обавља.

13.11. „Човек који има доста стоке и који је предано чува и гаји“ означава се лексемом *сточар*, док се у Ј чује и турцизам *бџилџа*²⁹, чије значење мештани објашњавају и овако: „*ни(ј)е мллер, па та (х)дђе и стџка*“.

13.12. За лексему којом се у КВ означава „особа која лоше чува стоку, лоше поступа са њом“ постоји занимљива мотивација: *драшти на живо — живодерац*.

13.13. У овом семантичком пољу наводим и називе основних радњи у вези са овим семантичким доменом.

13.13.1. Осим простих глаголских лексема *чува* и *пџи* „чувати стоку“, у овом су значењу забележене и конструкције предлога са именом стоке: *код + тенитиш*: *код стџку*, *код двце*, а у КВ и *за + инштрументал*: *за стџком*, *за двцџма* и сл.

13.13.2. Само је лексема *говедари* у значењу „чувати говеда“ забележена на испитиваном терену, и то једино у КВ као мало фреквентна.

13.13.3. „Пазити да стока не иде у штету“ каже се *варди*. Треба истаћи да на овом терену не постоји лексема *вардишџе* као назив за место које је забрањено за пуштање стоке.

13.13.4. „Давање оваца, коза на чување за извесну награду“ означава се глаголском именицом *пџџава* (1) одн. *пџџава* (2). Спорадично се могу чути и ови фонетски ликови наведених лексема: *пџџаја* (1) одн. *пџџаја* (2). У основи наведених лексема је префигуран глагол *даџи*.

13.13.5. У основи конструкција *џо под кџул* (1) и *џо на пџрбу* (2) лежи исто значење „купити стоку на пробу“.

13.14. У категорији „остало“ наводим још једну појединост у вези са чувањем стоке.

²⁹ Са овим значењем забележила сам у Доњој Мутници код Параћина и у Дубинци код Свидајца лексему *стџан*.

13.14.1. Назив за „исплаћивање пастира натуром“ је турцизам *ајлук* (2).

14. Смештајни објекти у стоочарству

14.1. Називи смештајних објеката за стоку

14.1.1. Под диференцијалним знаком опште семантичке класе издвојени су називи затворених и покривених објеката. Све врсте ових објеката, осим затвореног простора за држање свиња, могу се наћи и у селу и у планини. Појата и кошара је све мање, а замењују их штале прављене од тврдог материјала.

14.1.1.1. Најпре дајем лексеме које се односе на „просторије за држање крупне стоке“: *штијла* и *штијалче*. Деминутивним образовањем *штијалче* означава се мања штала начињена од слабијег, лошијег материјала. Ретко се јавља назив *крдеља штијла* (1), али се њиме не означава посебна штала за говеда.

14.1.1.2. Сложеном лексемом означава се „штала за ситну стоку (овце и козе)“: *двча штијла*. И овај је назив узрокован екстралингвистичким фактором (козе су данас на испитиваном терену присутне у веома малом броју).

14.1.1.3. За називе просторија за држање и крупне и ситне стоке, поред намене, релевантан је и тип градње.

14.1.1.3.1. У КВ „просторија начињена од платина“ назива се *појџиша*.

14.1.1.3.2. „Просторија начињена од пружа или дасака покривених остацима сена“ је *кошдра*³⁰.

14.1.1.3.3. У Ј је забележена архаична лексема *јаџр* којом се означава „штала лепљена пружем“.

14.1.1.4. „Затворено склониште за свиње и ограђен простор испред њега“ означавају се лексемом *обор*, а у новије време и образовањем *свињац* (1) одн. *свињди* (2). У оквиру *обора* (*свињца*) преградама су одвојене крмаче прашчаре, као и прасад.

14.1.1.5. У шталама постоји и „издвојени део у коме се држи младунчад“, те је тако у оба пункта забележен назив *кџчар*. У Ј се за исту намену користи и мања кошара: *кошџрче*.

14.1.1.6. Назив за „посебно ограђен простор у штали у коме се држе јагањци“ је *јатанџар*, или другачије суфигирано *јатанџарник*. Овај је назив мотивисан самом наменом објекта.

14.1.2. Ограђен и наткривен простор (два типа) за држање коња, говеда и оваца постоји само у планини, где се стока из села сезонски сели на пашу.

³⁰ Ова је лексема као пастирски термин у дијалектима српскохрватског језика ограничена готово искључиво на терен источне Србије и Косова и Метохије.

14.1.2.1. „Ограђен и наткривен заклон на једну воду“ означен је лексемом *наслон* (1) одн. *наслди* (2). *Наслон* се прави лучно уз платинару, од платина покривених сенином, оједином.

14.1.2.2. „Ограђен и наткривен заклон, чија је једна страна покривена цела, а друга (горња половина) само до пола рога“ означен је у КВ лексемом *свдд* и њеним плуралским обликом *свддови*, а у Ј, поред образовања *свддови* и лексемом *иддвод*. Ова врста заклона прави се такође лучно, а може бити дуга и до 50 м. За овце се праве нижи заклони.

14.1.3. Постоје и два типа ограђеног откривеног простора за смештај стоке у планини.

14.1.3.1. Око наслона и сводова постоји ограђен непокривен део земљишта, који се именује лексемама *шдр* и *шдрче* (1). Деминутивним образовањем *шорче* означава се „мањи тор који служи за мужу оваца“, а постоје обично три таква мала тора (смештање — мужа — смештање).

14.1.3.2. Део земљишта око тора, ограђен прућен, трњем и живицом, назива се *дтраћа*.

14.1.4. Под посебан диференцијални знак издвојени су називи појединих делова на смештајним објектима за стоку.

14.1.4.1. Назив *шпруа*,³¹ за означавање „улаза на тору“, односно, „пролаза који служи за мужу оваца“, потврђен је само у Ј.

14.1.4.2. Називи за „врата на тору исплетена од прућа, или шира врата на струзи на која се угони стока ради муже“ су: *вратиница*, *вратиничка* (1), *лџа* (2) и *капџа* (2).

14.1.4.3. За означавање „цепане мотке која се користи при прављењу смештајних објеката за стоку и сточаре“ употребљава се лексема *платина*.

14.1.4.4. Постоји посебан назив којим се обележава „цепана даска која се користи за прављење сводова“: *шиндра*.

14.1.4.5. За именовање „греда које се спајају у рог код сводова“ употребљавају се две лексеме: *рдтови* (1) и *кривуље* (2).

14.1.4.6. У оба се места „попечне греде на сводовима“ означавају лексемом *билџи*.

14.1.4.7. За именовање „отвора на забату штале“ употребљава се лексема *кџак*.

14.1.4.8. Постоје три различита назива којима се обележава „уређај за закључавање врата на штали“: *зџсвдница* (1), *кључница* (1), *кључанка* (2).

14.1.5. Под последњим диференцијалним знаком „остало“ дајем још један назив.

14.1.5.1. Сточно пазариште именује се сложеном лексемом *сџдчна иџјац* (1) одн. *сџдчни иџјац* (2).

³¹ У вези са овим називом уп. и карту бр. 31 у [86, 22].

14.2. Називи смештајних објеката за сточаре

14.2.1. Међу KB и J постоји лексичка различитост при означавању „општег назива смештајног објекта за сточаре“: *колиба* (1) и *појџиша* (2)³².

14.2.2. За значење појединих назива, поред начина градње, релевантан је и материјал од кога се праве ови објекти.

14.2.2.1. Семема „лоша, примитивна колиба (појата), колиба олепшена блатом и сламом“ лексички се реализује као *чашиндра*. Овај је назив мотивисан називом материјала од кога се гради објекат.

14.2.2.2. На основу истог критерија мотивисан је и назив *илаџишндра*. Половина *илаџишнаре* може се искористити и за смештај сточе.

14.2.2.3. „Колиба (појата) купастог облика (на један рог), начињена од платина“ означава се лексемама: *шиљка* и *чучуљајка* (2). Прва наведена лексема веома је ретко у употреби у J.

14.2.3. Под посебан диференцијални знак издвојени су називи делова смештајних објеката за сточаре.

14.2.3.1. „Прутићи од сецканог дрвета (лесковог или буковог), од којих се прави чатмара“ именују се лексемом *чџиша*.

14.2.3.2. За означавање „дела зида чатмаре“ употребљава се лексема *џердо* (1) одн. *џердд* (2).

15. Сточни измети

15.1. Назив за „мокраћу сточе“ *џишдџа* забележен је у оба испитивана пункта.

15.2. Постоји неколико назива за разне врсте чврстог сточног измета.

15.2.1. „Измет крупне сточе“ назива се *балета*, а само спорадично јавља се у J назив *брабоњци*.

15.2.2. За назив „измета ситне сточе“ имамо, такође, поред основне лексеме *брабоњци*, и спорадичну појаву лексеме *балета* у J. Појаву лексеме *брабоњци* у првом случају и лексеме *балета* у другом случају објашњавају сами мештани Јабланице врстом сточне хране, због које изглед измета није увек исти и мора се лексички диференцирати.

15.2.3. За означавање „сасушене балеге која се задржава око репа овце“ употребљава се назив *дрбоњци*, мотивисан самим изгледом ове врсте измета.

15.2.4. „Стајско (овчије) ђубре“ означава се лексемом *џдрина*.

15.2.5. Семема „коњско ђубриво“ представљена је простом лексемом *ђубре*.

15.3. За „отоку што се излива из штале“ забележена је лексема *дсок* (1) одн. *дсока* (2).

³² О старини ове лексеме уп. Д. Антоновијевић [7, 89].

15.4. У другом делу овог семантичког поља дати су називи неких поступака и радњи у вези са чишћењем стоке и смештајних објеката.

15.4.1. Поступак „прљати нешто житком балегом“ изражава се глаголским образовањима *ушљџи* (1) и *залуџи* (2).

15.4.2. Семема „упрљати се балегом (за говече)“ изражава се повратним глаголом *залуџи се*.

15.4.3. Другачије префигираном формом *служи* изражава се семема „очистити говедо од балеге“, и то само у КВ.

15.4.4. За означавање семеме „почистити лопатом шталу, свињац“ најчешће се употребљава лексема *изрине*, ређе и глагол *очисти*.

15.4.5. За семему „прикупити ђубре на једном месту у штали, свињу“ забележен је глагол *подрине*. У основи префигираних глаголских лексема *изрине* и *подрине* је глагол *ринути* „избацивати, одстрањивати ђубре“.

16. Сезонско шточарење (бачијање)

Анализа овог семантичког поља показује знатније присуство у другом испитиваном пункту назива који у својој основи имају лексему *бачија*, премда су сви називи са оваквом основном архаични. У првом пункту ти су називи забележени у мањем броју, а и они бледе у памћењу и најстаријих мештана; коментар уз објашњавање њихове семантике је редовно: *шд се некад шакд говорило, кад биле мидто две, говеда... шд некад било, сад нема*.

16.1. „За место у планини, и на њему смештене привремене објекте за људе и стоку, где у летњим месецима бораве чобани, напасају стоку и прерађују млеко“, прибележено је у оба испитивана пункта више назива: *колиба* (1), *појатиа* (2), *бачија*. Првобитно значење лексема *колиба* и *појатиа* било је „смештајни објекат за чобане у планини“. Лексема *шрљак* може се чути у оба пункта, а њоме се заправо означава *летња колиба*— *летњи шрљак*, или *зимска колиба*— *зимски шрљак*. „Зимска колиба/појата“ означава се и лексемом *зимовник*.

16.2. Назив „места где је била бачија/колиба/појата“ у КВ је *колибиаште*. У Ј, поред лексеме *појатишше*, може се чути сасвим ретко и лексема *бачијаште*.

16.3. Потпуна лексичка уједначеност, уз творбено различите ликове, постоји за означавање сточара и сточарке на бачији: у КВ *бачијар* и *бачијарка*, у Ј *бачар* и *бачарица*. Прибележени су у Ј и подсмешљиви називи за домаћину на планини: *планинарка* и *колибарка*.

16.4. У Ј је забележено да се „домаћин на бачији, чије овце дају највише млека“ назива *први бач*³³; према овој сложеној лексеми (*редни*

³³ У М. Извору уз ову лексему М. Марковић даје само значење „онај коме роди највише пшенице у селу“ [75, 266].

број + именица) изграђена је и она *друти бдч*, којом се означава нешто „слабији“ домаћин.

16.5. Према глаголској радњи, означеној лексемом *музе*, настао је назив за „пробну мужу оваца на бачији“: *прѣмуз/прѣмуза* (1) одн. *прѣмуз* (2).

16.6. Забележени су и називи радњи у вези са сезонским истеривањем стоке на планинске пашњаке.

16.6.1. Пролећно истеривање стоке у планину означава се глаголском лексемом (*и*)*сѣли*: „*сѣлимо се на колибу*“, „*исѣлимо сѣдку на идишу*“.

16.6.2. Јесење силажење са стоком из планине означава се глаголом *досѣли*: „*идемо да се досѣлимо*“.

16.6.3. „Боравити на бачији“ каже се *бачијари*(1)³⁴ одн. *бачѣри* (2), а са истим значењем постоје и глаголске конструкције: *борѣви код колибе* (1), *борѣви на колибу* (1), *борѣви код појдише* (2), *борѣви на појдишу* (2).

16.6.4. За семему „завршити бачијање“ имамо лексичку реализацију само у *Ј*: *избачѣва*.

16.6.5. „Састављање стада оваца од разних домаћина, а ради заједничке паше“ означава се глаголском именицом *мѣшање*.

17. Исхрана и напасање стоке

17.1. Називи везани за исхрану стоке

17.1.1. Диференцијалним знаком опште семантичке класе обухваћене су разне врсте сточне хране.

17.1.1.1. „Насечене гране заједно са лишћем“ називају се *лисник*.

17.1.1.2. „Гране које брсте козе или овце“ именују се простим лексемама које у основи имају глагол *брстиши*: *брстишна* и *брстиње* (1).

17.1.1.3. За семему „млевена кукурузна зрна, или млевено жито, као калоричнија, јача храна за говеда и свиње“ имамо лексему *јарма* (1) одн. *јарма* (2).

17.1.1.4. Постоје две врсте *јарме* за свиње, и то су новије врсте сточне хране.

17.1.1.4.1. Забележен је назив *шрице* за семему „остаци просејаног белог кукуруза“.

17.1.1.4.2. Назив *мекње* постоји за семему „остаци просејане пшенице“.

17.1.1.5. Неутралном лексемом *рана* (1) лексички се реализује семема „зимница за стоку, зимовина“.

³⁴ Код Ј. Динића [44, 21] уз глагол *бачева* дата су значења: „музе овце на бачији кад му дође ред; организује и руководи бачијом“.

17.1.1.6. Избор лексема за означавање семеме „остапи од непоједене залихе чврсте сточне хране, храна магарцима“ мотивисан је самим радњама *јести* и *тристи*: *ојдина* и *одризина* (1) (новије образовање). Забележени су и називи *крдвина* и *сенина* (1) за „остатке од непоједеног сена“.

17.1.2. На испитиваном терену забележени су и називи места на којима се храни стока.

17.1.2.1. Лексемом *крмילו* означава се и „место на коме се крми стока“ и „место на планинском пашњаку где се стоци даје со“. У основи ове лексеме је глагол *крмити*.

17.1.2.2. „Ограђено место на паши на коме се хране овце“ именује се простом лексемом *рдништи* која у основи има глагол (*х*)*раништи*.

17.1.3. Под посебан диференцијални знак издвојени су називи посуда и справа за храњење стоке.

17.1.3.1. Потребно је истаћи лексичку диференцијацију назива дрвене направе за чврсту храну, а с обзиром на врсту стоке која из ње једе.

17.1.3.1.1. „Направа у облику дугачког узаног сандука, причвршћеног на зид штале, или постављеног на земљу, из кога се крунна стока храни сеном“ означава се фемининском формом *јдсле*³⁵.

17.1.3.1.2. Сложеном лексемом *доче јдсле* именују се „дрвена направа, постављена на земљу, из које се овце хране сеном“.

17.1.3.2. Знак „дрвене посуде из којих стока једе зрнасту храну, крми се“ диференцира се на две поткатегорије у зависности од врсте стоке која из њих једе.

17.1.3.2.1. За реалију „сандук на четири ноге из кога се овце крме“ употребљавају се лексеме: *корйшо* (1) и *жљѐб* (2).

17.1.3.2.2. „Дрвене посуде из којих говеда једу зрнасту храну“ могу се називима даље делити према изгледу, облику: *шѐкме* (1), *сандуче* (2) и *шенѝк* (2) „дрвени четвртаст суд за крмљење једног брава говеда“; *шенѝк* (1) и *карлица* (2) „дрвени округли суд за крмљење једног брава говеда“. Треба скренути пажњу на то да се иста лексема *шеник* употребљава у испитиваним пунктовима за дрвене посуде различитог изгледа.

17.1.3.3. Назив „дрвене посуде, налик на коританце, која служи за храњење оваца“ је *корйшо*. Ретко се у истој функцији чује лексема *карлица*.

17.1.3.4. Лексема *корйшо* „дрвена посуда из које једу свиње“ типична је за оба испитивана пункта.

17.1.3.5. Мотивацију према врсти хране (*зоб*) уочавамо код назива „платнене торбе из које се храни коњ у запрези“: *зобница* (1) одн. *зѐбница* (2).

17.1.4. У наредним пасусима овог семантичког поља наводим неке од радњи и поступака у вези са исхраном стоке.

³⁵ Уп. материјал на стр. 29 у [86]. У новије време *јасле* се често зидају.

17.1.4.1. Семеме „хранити стоку калоричније, и то нарочито у јесен пред парење“ и „давати стоци со као извор минерала“ изражавају се глаголском лексемом *крми* (1) одн. *крми* (2).

17.1.4.2. У новије време почела се стока хранити житом. Ова реалија изражава се општом лекемом *крми* и специфичним лексемама *збди* и *јарми*.

17.1.4.3. Поступак „чупкања, посења мале траве“ изражава се глаголом *штйивољи*.

17.1.4.4. За означавање семеме „одгризати траву, чупкати, пасти по мало“ у КВ се употребљава лексема *штйрика*, а поред ње се у Ј чује и лексема *чујка*.

17.1.4.5. Конструкцијама *иде у брс* (1) и *иде да брсти* (2) изражава се семема „стока иде да брсти“.

17.1.4.6. За семему „поновно прежваквати храну (за стоку)“ забележен је глагол *прежјаље*.

17.1.4.7. Поступак „припремања хране свињама, мешања хране са водом или сурутком“ именује се синтагмом *заметше свйнда*.

17.1.4.8. У оба се пункта за семему „јести халапљиво (за свињу)“ употребљава глаголска лексема *лџа* (1) одн. *лџа* (2).

17.1.5. Под диференцијалним знаком „остало“ наведени су називи за места појења стоке.

17.1.5.1. Места појења стоке у *штали* и *напољу* имају различите називе.

17.1.5.1.1. Само у Ј постоји у штали *корџио* из кога се поји стока. У КВ се стока напаја из лимених кофа (*кџа*).

17.1.5.1.2. „Место појења стоке у дворишту или на реци“ означава се двема простим лексемама: *ид(ј)ило* (1) одн. *по(ј)ило* (2) и *ид(ј)илиштие*.

17.2. Називи везани за напасање стоке

За основ мотивације знатног броја лексема из овог семантичког круга узиман је глагол *пасти*.

17.2.1. На првом месту дати су општи називи терена на коме се напаса стока, приватног и државног.

17.2.1.1. Приватни се терен за испашу означава називом *идињак*.

17.2.1.2. Државни се пашњак означава двема лексемама: *уџрина* и *испаша*.

17.2.2. Под диференцијалним знаком „посебни називи терена на којима се напаса стока“ наводим лексеме које се односе на два различита типа оваквих места.

17.2.2.1. „Ливада после косидбе“ зове се у оба пункта *стйрџиштие*.

17.2.2.2. Номинација „простора обраслог ситним растињем, жбуњем“ извршена је на основу самог његовог изгледа: *џуџар*.

17.2.3. Лексемом *иландишше* (1) одн. *иландишше*(2) обележава се „место на коме стока одмара на паши у време припеке“.

17.2.4. Сложеном лексемом типа *Шрини Придев + именица* означава се „место које је забрањено за пуштање стоке“: (за) *пдчено мдшо* (може бити *запдчена ливда* и сл.).

17.2.5. „Краћа паша пре окоподневне или вечерње муже“ назива се *идиасак*.

17.2.6. Назив за „напасање стоке без чуvara“ настао је у непосредној вези са самим начином напасања: *сампјас*. Разлог постојања ове лексеме само у Ј условљен је ванлингвистичким фактором.

17.2.7. Назив за „траву за испашу стоке“ почива у оба пункта на истом мотивационом елементу: *идша* (1) и *идиаша* (2).

17.2.8. Ово семантичко поље чине и називи основних радњи у вези са овим семантичким доменом.

17.2.8.1. Значење „стока иде да пасе“ исказује се конструкцијама *иде на идишу* (1) и *иде на испашу* (2).

17.2.8.2. За обележавање семеме „напасати стоку“ јавља се назив сложен од глагола *пасе* и одговарајуће именске лексеме у акузативу: *идсе сидку, идсе овце, идсе товда* итд.

17.2.8.3. За семему „отпочињати са пашом (за овце) јавља се проста лексема *заидсу се* (1) одн. *заидсу се*(2), а у КВ и конструкција *развију се да идсу*.

17.2.8.4. Глаголом *исидсу* (1) одн. *исидсу* (2) означава се радња „завршити са пашом, попасти (за овце)“.

17.2.8.5. „Мирно пасти (за овце)“ каже се *крбше*.

17.2.8.6. За обележавање семеме „заустављати пашу оваца (за чобанина)“ јавља се назив *суйира*.

17.2.8.7. За семему „стајати у месту и дахтати на летњој припеци (за овце)“ постоји лексичка разноликост: *идуре се* (1) и *задуву се* (2).

17.2.8.8. Лексема *идчи* са значењем „забрањивати пашу на имању стављањем потки“ забележена је само у Ј.

17.2.8.9. „Одмарати на паши у време припеке“ каже се *иландује*.

17.2.8.10. Префигираном глаголском лексемом *заиландује* означава се семама „отпочети пландовање“.

17.2.9. Под ознаком „остало“ прибележене су две појединости које су у вези са анализираним семантичким доменом.

17.2.9.1. Лексема, забележена само у Ј, којом се означава „грana забодена у земљу као знак за забрану испаше“ је *идшка*.

17.2.9.2. „Пут којим стока силази са пашњака до појила“, *идк* (2), заправо је преки пут који стока сама изабере „у кршино место“, низ стрмине и кроз густиш. Путања те стазе је увек иста, годинама непромењена, утабана и уочљива, и тај је податак у основи самог назива.

18. Називи везани за сено

18.1. Назив за „покошени ред који остаје иза једог косача“ је у мотивационој и творбеној вези са глаголском лексемом *коси́ти* — *дѣшкос*.

18.2. Гомиле садеведеног сена могу се разликовати по величини.

18.2.1. „Мала гомила сена која се може понети у рукама, нарамак сена“ назива се *ћдѣка*³⁶.

18.2.2. „Мања купаста гомила садеведеног сена (до 100 kg) у пољу“ именује се лексемом *навѣљак*.

18.2.3. Само у КВ постоји *ваљувак* „већа купаста гомила садеведеног сена (од 300-500 kg) у пољу“.

18.2.4. „Велика купаста гомила садеведеног сена (до 1.000 kg) у дворишту пред кућом“ представљена је у КВ сложеном лексемом (типа *ѣрѣни ѣридев + именица*) *здѣнуѣо сѣно* и архаичном простом лексемом *сѣѣт*, а у Ј двома простим лексемама: *сѣѣт* и *ѣлѣс(ѣ)*.

18.3. Лексемом *ѣдѣсмаѣи* означавају се „две дуге мотке на којима се преноси ново сено до куће“.

18.4. „Више сена свучено на једно место (напољу), где се обично стока зими храни“ означава се лексемом провидне мотивације *сѣњак* (понекад *сѣњак'* у КВ).

18.5. „Количина сена која се одједном полаже овцама и говедима“ зове се *брѣме*.

18.6. У оба места је познат назив за „развршено сено око стога“: *ѣддина*.

18.7. Двама различитим називима обележава се у КВ и Ј „мотка у средини стога“: специфичном лексемом *сѣдѣжер* (1) и општом лексемом *кѣлаѣ* (2). Ова мотка може бити и *раклѣсѣѣа*, али онда има нешто другачију намену: служи за сушење сена, или за сушење сирове детелине.

18.8. „Дрвена направа за вађење сена из стога“ има назив *кѣка*.

18.9. За „дрвену направу за сакушљање и преношење сена и сламе“ употребљава се термин *вѣла*.

18.9.1. Виле се разликују по изгледу, односно по броју „рогова“.

18.9.1.1. „Тророге виле“ зову се у оба места *кѣѣљаче*.

18.9.1.2. И други тип вила има као мотивациони критериј радњу која се њима обавља: *набадѣне* „двороге виле“.

18.10. Под посебан диференцијални знак издвојила сам називе радњи у вези са сеном.

18.10.1. „Правити ћѣпке“ каже се *ћдѣчи*.

18.10.2. „Правити стог, стожити“ каже се *дѣне*.

³⁶ Димензије ових неколико различитих гомила сена биле би: *ћѣка* — шир. 60-100 см, вис. 80-100 см; *навѣљак* — шир. 150-180 см, вис. 150-200 см; *ваљувак* — шир. 180-220 см, вис. 150-250 см; *сѣѣт* — шир. 3-4 м, вис. 5-6 м.

18.10.3. За обележавање семеме „ставити ново чисто сено за лежај стоци“ јавља се у оба пункта глаголска лексема *црепирдстире*.

19. Прибор за терање стоке

19.1. Називи бича и његових делова

19.1.1. Општи назив за ову нараву од уплетеног канапа или коже, која се везује на краће дрво, јесте *бич*.

19.1.2. Називи појединих делова бича су на овом терену малобројни.

19.1.2.1. „Дрвени део бича, држак бича (најчешће од дрновине)“, означава се лексемом *бичдло*, а у Ј је у истој функцији много чешће у употреби неутрална лексема *шџај*.

19.1.2.2. „Кожни део бича“ означен је лексемом *ојуџа*.

19.1.2.3. За „украс на завршном делу опуте“, односно бича, постоји назив *шџишка* (2), а и он је ретко у употреби.

19.1.3. У категорији „остало“ наводим још једну појединост у вези са бичем.

19.1.3.1. „Пруга на кожи животиње од јаког ударца бичем“ означава се двама називима: *пруџа* и *дџџа* (1) одн. *дџџиџ* (2).

19.2. Називи осталих предмета за терање и чување стоке

Више различитих неспецифичних назива прибележено је за остали прибор који служи за терање и чување стоке. Ови се предмети могу класификовати само према дебљини одељаног дрвета од кога су начињени: најтање одељано дрво (грана) је *пруџ*, нешто пуније одељано дрво је *шџај*, дебело и кратко дрво је *шојџа* и *мачуџа*.

19.2.1. „Предмет којим се терају упрегнути коњи“ у КВ је искључиво *бич*, док је у Ј ова лексема ретко у употреби, а знатно су фреквентније лексеме: *пруџ*, *шџај* и *шојџа*, јер се њихова употреба у наведену сврху сматра обичнијом.

19.2.2. За терање упрегнутих волова и чување говеда могу послужити и *пруџ* и *шџај* и *шојџа/мачуџа*.

19.2.3. У оба пункта се за чување свиња користи искључиво *пруџ*.

19.2.4. „Дуже дебље дрво са куком на крају за чување оваца“ зове се према завршном закривљеном делу — *куки*: *кукџа*.

20. Предмети за шимарење, сџуџавање и обележавање стоке

20.1. Називи предмета за тимарење стоке

20.1.1. „Предмет којим се струже блато или балег са стоке“ зове се *чешај(ј)а*.

20.1.2. Лексема *чџишка* „дашчица у коју су усађене краће оштре длаке којима се четка стока“ присутна је у оба места.

20.1.3. Семема „смотана слама којом се трља, сења стока“ има лексичку реализацију *тџџва* (1).

20.2. Називи предмета за спутавање стоке

20.2.1. „Метални окови за спутавање коња“ означени су у КВ општим називом *окови*, а у Ј двама морфофонетски различитим образовањима: *сдјинице* (pl. tantum) и *сидна*, којима је у основи глагол *сидети*.

20.2.2. За спутавање свиње, да не бежи и не прелази кроз плот и туђе имање, употребљава се ракласто дрво (облик латиничког слова V), чији се шири крај затвори другим дрвостом и та се направа стави на врат животињи. Описани предмет се зове *ркла*.

20.2.3. „Жица која се увлачи свињи у њушку да не рије“ зове се *обрњушка* (1) и *брњушка* (2).

20.2.4. „Метални обруч који се ставља бику у нос, а служи за вођење“, означен је лексемом *алка*.

20.3. Називи предмета за обележавање стоке

20.3.1. У оквиру знака „предмети за обележавање предводника у стаду“ налазе се називи ових предмета с обзиром на врсту материјала од кога су направљени и на величину.

20.3.1.1. Према величини постоје три врсте плеханих звона.

20.3.1.1.1. Већим *зедном*³⁷ обично се обележавају говеда.

20.3.1.1.2. Само у Ј постоји назив за плехано звоно средње величине: *клејшјуша*.

20.3.1.1.3. Мање *звонце* (1) одн. *зедниџ* (2) се ставља на свиње, када иду у пашу.

20.3.1.2. Према величини постоје само две врсте звона од ливеног метала. Називи су мотивисани на основу материјала — *мед* „бакар“.

20.3.1.2.1. Већа *меденица* се обично ставља на врат овцама и козама.

20.3.1.2.2. Мање звоно које се ставља на врат теопцима и јагањцима зове се *меденче* (1) одн. *медџичџ* (2), у Ј још и *меденичка*.

20.3.2. „Украсна звонца за коње и ждребад“ — *прдпорци* (ном. једнине *прдпорок*)³⁸ увек су израђена од бронзе.

20.3.3. У преосталим квадратима овог семантичког поља је још неколико назива у вези са обележавањем стоке.

20.3.3.1. За „клатно, пранорац у звону“ употребљава се лексема *брџице*.

20.3.3.2. Сложеном лексемом *крдва звонџра* (1) означава се „крва обележена као предводник“.

20.3.3.3. „Овца обележена као предводник“ означава се сложеном лексемом *овца медениџџра* (1).

³⁷ Африката з место з може се спорадично срести у говору старијих људи.

³⁸ Да се не би изгубила, ждребад понекад носе око врата пранорце.

21. Кастрирање стоке

21.1. За номинацију појма „човек који кастрира“ користи се лексема *штројач*, којој је као основ послужио глагол *штројити*.

21.2. За означавање семеме „рђаво, не до краја кастрирана животиња (говече, ован)“ употребљавају се две лексеме: *резак* (1) и *сметенак* (2)³⁹.

21.3. За „мужјака са једним тестисом“ употребљава се сложена лексема сачињена од придева *кџлав* и имена мужјака појединих сточних врста: *кџлав бик*, *кџлав ован* итд. У КВ се спорадично користи и сложена лексема типа градње: *придев једномудас + име мужјака*.

21.4. У наредним квадратима овог семантичког поља наводим радње, односно називе различитих начина кастрирања стоке.

21.4.1. На испитиваном терену поступак кастрирања коња изражава се глаголима *штрд(ј)и* и *шкџи* (кастрирање сечењем).

21.4.2. Поступак кастрирања вепра изражава се глаголом *штрд(ј)и*.

21.4.3. Поступак кастрирања бика, овна и јарца изражава се глаголом *чука*. Овај поступак означава кастрирање животиње тучењем (чука „удара чиме по нечему“).

22. Употреба стоке као радне снаге

22.1. Под диференцијалним знаком „називи који се односе на коња“ обједињен је већи број различитих семема.

22.1.1. Следећи подзнак диференцира се на четири поткатеорије у зависности од функције коју коњ обавља.

22.1.1.1. У основи лексема за означавање семеме „коњ за вучу“ налазе се сама радња вучења, тегљења, као и изглед коња који служи за овај посао: *штелџач* (1), *штелџи коњ* (1) одн. *штелџи коњ* (2), *вучни коњ* (1), *шџжи коњ* (1).

22.1.1.2. Избор назива за означавање семеме „коњ за пренос товара“ мотивисан је лексемом *самар*: *самарџија* (2).

22.1.1.3. „Коњ који иде само са десне стране руде“ зове се *дешњак*.

22.1.1.4. „Коњ који иде само са леве стране руде“ зове се *левак*.

22.1.2. У наредним квадратима дати су неки од назива коњске опреме.

22.1.2.1. Категорији „општег назива прибора за упрезање“ одговара лексема *џм*⁴⁰.

³⁹ Ова ивмска лексема носи у *Речнику Шимочког говора* Ј. Данића значење „хермафродит код стоке“, дакле, значење које у говору К. Тимока носи лексема *радун*. Уп. значење *сметенак* код Н. Богдановића [18, 94].

⁴⁰ Данас је *џм* кожни, док је некада био пртени (од *ужади*).

22.1.2.2. Специфичан назив за „два ланчића који се испод ама закачињу за руду“ је *зџма* (1) (ном. једнине *зџме*).

22.1.2.3. „Делови ама који се везују за ждрепчанике“ могу бити пртени или гвоздени, али се именују истим називом *шпранте*. У употреби је и сложени назив *шетиљџе шпранте*.

22.1.2.4. Семема „пртени део коњске опреме који кочијаш држи у рукама, пртени кајаси“ одговара иста лексема, али са различитим фонетским ликовима у КВ и Ј: *уздо* (1), *узда* (2).

22.1.2.5. Лексема *жвџла* је општи назив за „метални део који се ставља коњу у уста“, док је *ћем* назив за „врсту жвале која се састоји из једног дела“.

22.1.2.6. Присутна је и лексема *чамџџра* као назив „дела жвале који се везује коњу испод браде“.

22.1.2.7. Семема „кожни кајаси“ лексикализују се као *дизџине* (1) и *дизџини* (2).

22.1.2.8. Именском лексемом *пџкрџвац*, у чијој је основи глагол *пџокриџи*, означен је „прекривач који товар на коњу штити од квашења“.

22.1.3. Под посебним знаком дајем називе делова коњске запреге.

22.1.3.1. Под овим диференцијалним знаком дат је назив „дугачко дрво уз које се упрежу коњи“: *рџда* (1) одн. *рџдџ* (2).

22.1.3.2. „Јарам на коњској запрези“ означен је једном простом лексемом са два морфонолошки различита лика: *јџрмац* (1) и *јџрмак* (2).

22.1.3.3. Лексемом *жџдрџиченик* означава се „попречно краће дрво на јармацу за које се везују штранге“. Чињеница да су за овај део привезани ждрепци, послужила је као мотивација у именовању овог дела.

22.1.4. За означавање „колца за који је везан коњ при вршидби“ у оба је места у употреби општа лексема *кџлац*, а у КВ и специфична лексема *сџџџџер*, која се осећа као архаична.

22.1.5. Овим диференцијалним знаком обухваћене су и различите радње у вези са употребом коња као радне снаге.

22.1.5.1. Посебну категорију чине прости и сложени називи радње „преносити дрвну грађу на коњу уз новчану накнаду“: *киџија*, *киџиџише* (1), *вџче киџију* (2), *иде у киџију* (2), као и иронично обојена глаголска лексема *мџтариџише* (2).

22.1.5.2. За семему „стављати комплетну коњску опрему“ јавља се глаголска лексема *уџрџџне*.

22.1.5.3. Значење „скидати комплетну коњску опрему“ на испитиваном терену покривају две лексеме: *расџрџџне* (1) и *исџрџџне*.

22.1.6. У овој категорији наводим још свеке појединости у вези са употребом коња као радне снаге.

22.1.6.1. На првом месту је проста лексема *киџиџија*, мотивисана према самој радњи коју одређена особа обавља.

22.1.6.2. За лексему *фурман* (2)⁴¹ „човек који управља коњем који вуче балване“ (од немачког *Fuhrmann* „кочијаш“) карактеристично је померање значења у односу на језик изворник.

22.2. У оквиру овог семантичког поља прикупљени су и називи у вези са употребом магарца као товарне радне снаге.

22.2.1. За семему „две једнаке торбе које магарец носи када га натоваре“ јавља се лексема *бисџи* (pl. tantum).

22.2.2. Лексема *самар* са значењем „дрвена направа за причвршћивање терета на леђима магарца“ забележена је у оба испитивана пункта.

22.2.3. Постоји неколико назива за делове самара.

22.2.3.1. „Подметач који се ставља испод самара, да овај не би нажуљао леђа магарцу“ означен је лексемом *стџла*.

22.2.3.2. Лексемом *кускун* означен је „кајиш који се налази испод магарчевог репа и спречава померање самара напред, према глави“.

22.2.3.3. Два каиша којима се самар причвршћује за труп магарца, од којих један иде преко груди, а други преко трбуха, истоветно се лексикализују — *колџн*.

22.2.3.4. Назив „дрвених делова самара, којима се овај осигурава“ је *стџне* (pl. tantum).

22.2.3.5. Да се самар не би смакао, осигурава се и „парчетом дрвета које стоји испод магарчевог репа“: *коленика*.

22.3. У последњем одељку овог семантичког поља говорим о називима који су у вези са употребом говеда као радне снаге.

22.3.1. Следећи подзнак диференцира се на неколико поткате-
горија у зависности од функције коју во обавља.

22.3.1.1. Семеме „запрежни во“ одговарају једна проста и једна сложена лексема, различито мотивисане: према *радиши*— *радни во* (1), према *шелши* — *шелџч* (2).

22.3.1.2. Јасно мотивисаном лексемом *дешџџк* именује се „во који иде само са десне стране руде“.

22.3.1.3. Лексемом *левџк* именује се „во који иде само са леве стране руде“.

22.3.2. Као лексичка реализација семеме „спрег од два пара волова“ јављају се у Ј два морфолошка лика исте лексеме: *четшџери* и *четшџерка*, а у КВ само лик *четшџерка*. Мотивација ових лексема је условљена бројем волова у запрези.

22.3.3. Под посебним знаком дајем називе делова воловске запреге.

⁴¹ По казивању Јабланичана овај су назив њима донели Босанци који су долазили у ове крајеве да би се бавили фурманисањем. Ул. и С. Реметић [111, 272].

22.3.3.1. За означавање „дрвене мотке која повезује јарам и плуг“ употребљавају се једна специфична лексема *o(j)l̥ište* (1) и један општи назив *r̥ūd̥d̥* (2).

22.3.3.2. Назив *клатиуша* означава „гвоздени (ређе дрвени) део руде којим се она везује за јарам“.

22.3.4. Називом *покривца* означава се „покривач којим се покривају говеда, када крепу на њиву по лошем времену“.

22.3.5. Неколико радњи у вези са употребом говеда као радне снаге наводим у наредним квадратима овог семантичког поља.

22.3.5.1. „Ставити јарам говечету“ каже се у KB *ујр̥ӗне*, а у Ј су у истој функцији две различито префигиране глаголске лексеме: *ујр̥ӗне* и *зајр̥ӗне*, као и лексема *зајр̆ми*, у чијој је основи лексема *јарам*.

22.3.5.2. Семема „скинути јарам говечету“ изражава се у KB образовањем новијег порекла *расјр̆ӗне* и лексемом *исјр̆ӗне*, а у Ј, поред *исјр̆ӗне*, и глаголом *разјр̆ми*, који представља паралелу наведеној лексеми *зајр̆ми*.

22.3.5.3. У KB са значењем „упрегнути вола дешњака на леву страну, а вола левака на десну“ бележим лексеми *прејр̆ӗне*. У Ј је одсуство лексикализације последица непостојања дате реалеме.

23. Млеко и млечни производи

23.1. Називи радњи и стања у вези са млеком

23.1.1. „Добити виме, као знак ближења рока рађања“ означава се у оба пункта синтагмом *јр̆ди виме*.

23.1.2. Семема „виме нарасте услед надолажења млека“ обележава се глаголом *набр̆екне* (1) одн. *набр̆екне* (2).

23.1.3. За семему „истезањем вимена узимати млеко“ употребљава се глаголска лексема *м̆зе* (1) одн. *м̆зе* (2). Сам тај поступак има назив *м̆жа*.

23.1.4. „Узимати устима млеко од мајке“ каже се *с̆са*.

23.1.5. Када мајка пусти млеко младунчету, употребљава се лексема *ош̆уш̆иши*.

23.1.6. Глагол *прид̆ва* употребљава се да би се озпачило давање веће количине млека од уобичајене. У Ј се у тој функцији чује и архаична лексема *повр̆ћа*.

23.1.7. Синтагмом *одб̆ије + назив младунчета* означава се спречавање младунчета да даље узима млеко (од стране мајке).

23.1.8. За семему „смањити количину млека“ забележена је у Ј лексичка реализација *ук̆ида*.

23.1.9. Краве, посебно када остану без телста, добијају особину прикривања млека, чувања. Крава заправо прикупља млеко и та се радња представља лексемом *приб̆ира*.

23.1.10. „Престати лучити млеко (за женку)“ означава се простом лексемом *Преторй*.

23.1.11. За семему „сипати млеко на чабрице“ употребљава се глаголска лексема *разлѣва*.

23.1.12. Глагол *збѣре се* употребљава се са значењем „створи се, ухватети се кајмак на млеку“. Основно значење овог глагола је „сакупити се, окупити се на једном месту“.

23.1.13. „Превремено покренути, помешати кајмак са млеком“ означава се општом лексемом *измѣша* (1) и специфичним лексемама *избѣрка* (1) и *побѣрка* (2).

23.1.14. „Први део процеса прављења сира стављањем спришга у млеко“ зове се *подлѣвање*.

23.2. Називи млека и млечних производа

23.2.1. Поред назива различитих врста млека, изражених углавном сложеним лексемама типа *Придев + именица*, у првом делу овог семантичког поља наведено је и неколико радњи, као и неколико појединачних лексема у вези са диференцијалним знаком „називи за млеко“.

23.2.1.1. „Општи назив за белу течност којом женке сисара хране своју младунчад“ је *млѣко* (1) одн. *млѣкѣ* (2).

23.2.1.2. У оба пункта семема „прво млеко после рађања“ изражена је једино сложеним лексемама: *жушо млеко* и *младо млѣкѣ* (2).

23.2.1.3. „Млеко у којем се створе грудвице приликом кувања“ означава се сложеном лексемом *Проѣрушано млеко*.

23.2.1.4. Назив „неферментисаног млека“ увек се обележава простом лексемом *млеко*. Једино у ситуацији наглашавања, супротстављања називу ферментисаног млека, употребиће се у оба места сложене лексеме истог типа, али са различитим одредбеним речима: *слѣшко млеко* (1) и *прѣсно млеко* (2).

23.2.1.5. Семема „ферментисано млеко“ изражена је сложеном лексемом *кисело млеко*.

23.2.1.6. У говору КВ лексички је (сложеном лексемом) обележена и семема „млеко са кога је скинут кајмак“: *дбрано млѣко*.

23.2.1.7. У оквиру овог семантичког поља прибележени су и називи двеју радњи у вези са млеком.

23.2.1.7.1. За семему „укварити се (за млеко)“ употребљава се у Ј специфична глаголска лексема *пошкисели се*.

23.2.1.7.2. За обележавање значења „прокиснути (за кисело млеко)“ јављају се две глаголске лексеме: *узѣишти* (1) одн. *узѣиштиј* (2) и *узбучи* (1) одн. *узбучиј* (2).

23.2.1.8. Посебно је издвојено и неколико лексичких појединости у вези са овде анализираним семантичким доменом.

23.2.1.8.1. Простом лексемом *идна* означиле се „пенушава маса која се ствара приликом мужња и кувања млека“.

23.2.1.8.2. „Талог који остаје при цеђењу млека“ означава се називом *русје*. Основно значење лексеме *рус* „трун“ могло је бити мотивација за успостављање назива *русје* (ном. множине) у цитираном значењу.

23.2.1.8.3. Само у КВ лексички се реализује семема „оно што се на дну суда ухвати од куваног млека“ — *заторевина*⁴².

23.2.2. У другом делу овог семантичког поља дају се називи неких млечних производа.

23.2.2.1. Лексичке реализације *сѝра* и *сѝрене* јављају се за означавање „беле масе добијене сирењем“. Лексема *сирење* је на испитиваном терену све ређе у употреби.

23.2.2.2. Под диференцијалним знаком „врсте сира“ уочљиво је искључиво присуство сложених лексема (типа *Придев + именица*) и свега два пара антонима *мућени/немућени* и *млад/стар*.

23.2.2.2.1. „Сир од посног избућканог млека“ назива се *мућени сѝра*.

23.2.2.2.2. „Сир од млека из кога није избућкано масло“ зове се *немућени сѝра*. Оба назива су мотивисана на основу радње којом се издаваја масло из млека: *мући*.

23.2.2.2.3. За семему „стар сир“ јављају се две сложене лексеме, од којих је друга специфична: *стѝр сѝра* и *ирдверо сѝра*.

23.2.2.2.4. „Млад сир“ именује се само неспецифичном сложеном лексемом *млад сѝра*.

23.2.2.2.5. *Престѝјни сѝра* је „ситан, мастан сир који се добије када се грудва подливеденог сира исече, прелије хладном водом и остави да *престѝји* до другог јутра“.

23.2.2.2.6. Семема „рупичаст шупљикав сир“ одговара лексема *шѝрикав сѝра*.

23.2.2.2.7. Две лексичке реализације јављају се за означавање „посног сира добијеног искувавањем сурутке“: *урда* (1) и *ирдвара* (2)⁴³.

23.2.2.3. „Течност исцеђена из сира“ у оба се пункта зове *сѝрушка*.

23.2.2.4. На истраживаном терену нема лексичке диференцијације између семема „масноћа са куваног млека“ и „масноћа са некуваног млека“, већ се обе означавају лексемом *кајмак* (1) одн. *кајмак* (2).

23.2.2.5. Лексемом *мдсло* означава се „улупана млечна масноћа“.

23.2.2.6. „Млечни производ који се добија кувањем младог несољеног сира у овчијем млеку уз додавање кукурузног брашна“ означава се румунизмом *бѝрза* (1) и лексемом *бѝлмуш*(2).

⁴² *Заторевина* се обично хвата код овчијег млека које се сакупља у јесен за прављење киселог млека.

⁴³ У другим језицима карпато-балканске зоне за означавање производа добијених прерадом млека опстојава низ термина с кореном *вар-*.

23.2.2.7. У оба испитивана пункта „млечни производ добијен топљењем младог несољеног сира“ зове се *цицвара*.

23.2.2.8. За семему „млечни производ добијен кувањем кукурузног брашна у заслађеном млеку“ јавља се лексема *млечница*, која у својој основи има именуцу *млеко*.

23.2.2.9. „Пита са сиром“ се назива *тубница*.

23.2.2.10. Овде наводим и име једне радње у вези са прављењем сира.

23.2.2.10.1. Синтагмом *прейџра сџра* означава се поступак којим се испира крпа којом је покривена подливена грудва сира и чисти се сурутка од нахватање скраме.

23.2.2.11. У овој категорији наводим још неколико појединости које су такође у вези са прављењем сира.

23.2.2.11.1. Назив за „подливени сир у једном комаду, још неоцеђен“ настао је према изгледу саме реалије: *трџва*.

23.2.2.11.2. За „кришку сира“ употребљава се термин *вилџа*.

23.2.2.11.3. На испитиваном терену постоје две врсте течности за сирење, једна вештачка (куповна) — *мџа* и једна природна — *сџришџе*.

23.2.2.11.4. За означавање „посољене, прокуване воде којом се налива сир да би се дуже одржао“ јавља се назив *прџсџац*.

23.2.2.11.5. Само у Ј је забележена лексема којом се означава „танка скрама на млеку, која се ухвати пре кајмака“: *пџнка*.

23.3. Посуђе и прибор у млекарству

23.3.1. Под првим диференцијалним знаком опште семантичке класе дају се „називи посуда и прибора за млеко“.

23.3.1.1. У оба испитивана места добијен је податак да се називи посуда за мужу крава и оваца разликују.

23.3.1.1.1. „Посуда за мужу крава“ назива се *бахрџч*.

23.3.1.1.2. „Посуда за мужу оваца“ је *вџдро*.

23.3.1.2. „Прибор за цеђење млека“ означен је двема лексемама истог корена, а различитих творбених суфикса: *цџдњак* и *цџдџџка* (2).

23.3.1.3. „Дрвени суд за захватање и разливање млека“ назива се *човџњ*.

23.3.1.4. На испитиваном терену јавља се лексичко остварење *чџбар*, у КВ и деминутивне форме *чџбриче* и *чџбрица* за означавање „суда за ношење млека“. Већа плехана посуда (са поклопцем) у којој се носи млеко означена је у КВ новијим образовањем *брџнџа*.

23.3.1.5. Даље се дају називи прибора за мерење млека.

23.3.1.5.1. Лексемом *рџбош* именује се реалија „пштап којим се мери млеко у суду“.

23.3.1.5.2. За „суд којим се мери млеко“ забележене су следеће конкретне реализације: *мџкомер* (1), *чџша* (2), *сџшлук* (2). Сложеница

млекомер је новијег постања и представља градуирану посуду за мерење млека, док назив *чаша* не значи увек исту, прецизно одређену количину. Турпизам *саџлук* овде добија значење „литарска стаклена флаша“.

23.3.1.6. Посуде за кување млека у пољу разликују се по врсти материјала од кога се праве.

23.3.1.6.1. „Бакарна посуда у којој пастири изнад огња кувају млеко“ зове се *бакрач*, а у KB је забележена и деминутивна форма *бакрџче*.

23.3.1.6.2. Иста таква посуда, али од гвожђа, има назив *твозденџак* (1).

23.3.1.7. Назив за „куке на којима виси бакрач“ је *верџе*.

23.3.2. Под другим диференцијалним знаком опште семантичке класе дају се „називи посуда и прибора за млечне производе“.

23.3.2.1. „Платнена кеса за цеђење сира“ означишава се лексемом *цедџло*.

23.3.2.2. Међу дрвеним посудама за сир налазе се оне у којима се сир држи дуже времена и оне у којима се мања количина сира носи у поље.

23.3.2.2.1. „Дрвена велика посуда у коју се оставља сир“ зове се *џдбар*.

23.3.2.2.2. „Дрвена чинијица са поклопцем за ношење сира“ има лексичку реализацију *џџџруј*.

23.3.2.3. „Дрвена крупна плоча која се ставља на горњи отворени део џабра, а поврх ње камен притискач“, представљена је лексемом *кџџур*.

23.3.2.4. У оба места постоји посебан „дрвени суд намењен за чување сурутке“: *џибџне* (ср. род, ном. множине *џибџнџи*), ретко *џебџне* (1).

23.3.2.5. Млеко се у KB кисели у посудама које се користе и у друге сврхе: *џдбар* и *џибџне*, док у J постоји специфична лексема *џуј* за земљану посуду за кисељење млека.

23.3.2.6. „Посуда у којој се мете масло зове се *бучка*.“

23.3.2.7. Лексемом *бучџло* означено је „дрво којим се мете масло“.

23.3.3. Овде се наводи и назив једне радње у вези са овим семантичким доменом.

23.3.3.1. Да би се сир брже оцедио, потребно је окретати цедило с једне на другу страну. Овај поступак изражава се објекатском синтагмом са различитим управним глаголским лексемама: *преџџа цедџло* (1) и *преџџура цедџло* (2).

23.3.4. Под знак „остало“ сврстани су називи неких реалија које су у непосредној вези са анализираним тематским кругом.

23.3.4.1. „Нарочито приграђена просторија поред кућних врата, или поред колибе, за смештај млечних производа“ постала је права реткост, па и њени називи падају у заборав: *сулџрма* (1) и *џелџр* (2).

23.3.4.2. У KB је прибележен специфичан назив за место (кућицу у брду) на коме се некада предавало/примало млеко: *мандра*.

24. Вуна и њена прерада

24.1. Називи у вези са вуном и стрижењем оваца

24.1.1. Назив „вуне с једног грла која остане у једном комаду“ идентичан је у оба пункта: *руно* (1) оди. *рунд* (2).

24.1.2. Назив за „увијени прамен вуне“ мотивисан је самим изгледом реалеме: *листица*.

24.1.3. „Масноћа овчије вуне“ назива се *сира*.

24.1.4. Под диференцијалним знаком опште семантичке класе наводим називе врста вуне према квалитету и још неким елементима. Називи врста вуне по квалитету представљени су искључиво сложеним лексемама типа *придев + именица*.

24.1.4.1. „Кратка, ситна, мска вуна“ назива се *руда вуна*.

24.1.4.2. Називи *власна вуна*, *власнића вуна* (1) и *курпно-власна вуна* (1) за „дугачку, крупну, богату вуну“ деривати су засновани на истој основи.

24.1.4.3. Сложена лексема *рдава вуна* употребљава се за означавање „растресите, општре вуне“.

24.1.4.4. Знатнија лексичка варијантност постоји када је у питању означавање „некомпактне, чворасте вуне“: *чишава вуна*, *устидљана вуна*, *шћимава вуна* (1), *шћимчава вуна* (1) и *ћбава вуна* (2).

24.1.4.5. У вези са називом *сира* (24.1.3.) је сложена лексема *сирава вуна* „масна вуна“.

24.1.4.6. Арханџном лексемом *јрина* означава се у Ј „острижена вуна са јагњета“. Непостојање одговарајуће лексеме у првом пункту условљено је чињеницом да се јагњад тамо не стрижу.

24.1.4.7. „Очупана вуна са заклане или мртве овце“ има као лексички еквивалент назив *скубвина*.

24.1.4.8. Назив за означавање „остатка вуне са овце коју су појели вукови“ је *вукодвина*. Исти реалитет означава се, у KB и двама дериватима заснованим на истој основи: *шћреол* и *шћредљина*.

24.1.5. Под посебним диференцијалним знаком издвојени су називи везани за стрижење оваца.

24.1.5.1. Двема различитим глаголским именицама означен је у KB и Ј „поступак скидања вуне са овце маказама“: *ишћање* и *шћрижа*. Овај поступак се обавља у летњим месецима, око месец и по дана након првог чишћења оваца, које се обично обавља у мају.

24.1.5.2. Називима у чијој је основи глаголска лексема *шћрижење* (али не и *ишћање*): *ишћризување* (1) и *идшћри* (2) означава се „прво чишћење оваца“.

24.1.5.3. Назив за „вуну од првог чишћења оваца“ је *идшћриз*.

24.1.5.4. „Маказе за стрижу оваца“ називају се *ножици* (pl. tantum).

24.2. Називи материјала, справа и радњи у вези са прерадом вуне

24.2.1. Под првим диференцијалним знаком дају се разна имена за вуну током њене прераде.

24.2.1.1. Семема „увијена вуна приправљена за предење“ именује се двома лексемама: *освдјак* (1) и *тријушка* (2).

24.2.1.2. Исти је случај и са „вуненом нити“ која се у КВ зове *ирџа*, а у Ј *жица*.

24.2.1.3. Као назив за „вунени конац намењен за плетење“ забележила сам *плџиво*.

24.2.1.4. Семема „ишчешљана вуна“ има као лексички еквивалент лексему *чешљовина*.

24.2.1.5. Три различита назива односе се на семему „остаци ситне вуне после чешљања“. У КВ је забележен општи назив *ошпдџак*, док у Ј постоје две специфичне лексеме, једна проста и једна сложена: *шпџим* и *ситна вуна*.

24.2.2. Даље наводим називе неких справа за прераду вуне.

24.2.2.1. За семему „преслица, односно, дрвена направа на коју се причвршћује увијена вуна при предењу“ јавља се назив *кудџа*.

24.2.2.2. Само у КВ реалема „трака којом се причвршћује освојак (гргушка) за кудџу“ добија лексичку реализацију *иддвешка*.

24.2.2.3. Реалема „вретенасто дрво чијим се окретањем упреда вуна“ означава се називом *врџно*.

24.2.2.4. Назив „дељаног дрвцета чијим се окретањем (хоризонталним) прави вунени конац“ је *ирџук*.

24.2.2.5. У оба места регистрована је лексема *спџива* (pl. tantum) у значењу „разбој“.

24.2.3. У поткатегорији „радње“ дати су називи радњи у вези са прерадом вуне.

24.2.3.1. Поступак ручног разбијања вуне изражава се глаголским образовањем *чџиља*.

24.2.3.2. За обележавање семеме „правити конац од вуне“ забележен је назив *ирџе* (1) одн. *ирџе* (2).

25. Прибор за паљење ваише

25.1. Исти назив камена за кресање: *крџмен* регистрован је у оба пункта.

25.2. Различите су лексичке реализације семеме „гвожђе којим се креше“: *отџило* (1) и *крџило* (2). Први назив је мотивисан резултатом радње која се огњилом обавља; *отџа* је па терену К. Тимока име за ваишу. У основи другог назива је глагол *крџати*.

25.3. И у КВ и у Ј *шрџуд* је име за „просушену гљиву која се пали“.

26. Називи радњи у вези са болешћу стоке и називи неких сточних болести

26.1. Називи неких радњи у вези са болешћу стоке

26.1.1. Семема „нагло слабити, побољшати“ изражава се двема глаголским лексемама: *којни* и *пројиди*.

26.1.2. За семему „пропасти физички, занемоћати“ забележен је само у Ј глагол *дкне се*.

26.1.3. Поступак давања воде с неким леком болесној животињи означава се глаголском лексемом *зајд(ј)и се*.

26.1.4. Семема „болети на вимену (овца, крава)“ изражава се конструкцијом *удри на виме*.

26.1.5. За означавање семеме „шепати, храмати“ употребљавају се лексеме: *џапа*, *крџи* (1) и *крџље* (2).

26.1.6. Поступак засецања уха овци да би се окрвила, када неће да пасе, или да би је обележили, лексички се реализује кроз неспецифичну глаголску лексему *засече* (1) одн. *засече* (2).

26.2. Називи сточних инсеката и сточних болести

У другом одељку ове тематске области побројано је неколико назива сточних инсеката и дати су називи сточних болести, груписани у пет целина.

На испитиваном терену забележила сам следеће називе сточних инсеката: *кдњска мушица*, *дбод* „велика мува која сише крв марви, *Tabanus L.*“, *ширкљџица*. У вези са последњим називом су и глаголска лексема *ширкљџа се* „узубуђено јурити, скакати од уједа инсекта штркљџице (за говеда)“, као и имсничка образовања *ширкљџање*, *ширкљџавица*.

Врста овчијег паразита, крпељ, именује се лексемом *крља*, а паразит који из ње настаје лексемом *бббош* (1) одн. *бббеш* (2).

1) Болести преживара/папкара

Неколико забележених лексема везано је за болести преживара/папкара, без обзира на сточну врсту: *прблив*, *шрдвање*, *вдишке* (*жјуше доче* и *црне говеђе*), *шуа*, *ширбџа* (2) „шуга“.

2) Болести коња и магараца

Наводим називе за болести коња и магараца: заразне — *црни прџиш* (1) одн. *црни џлиш* (2) „антракс“; паразитарне — *џундреви* (1) одн. *кундраци* (2) „оксиурозе у чмару“, *џлиште* (ретко *џлиште*); органске — *завезана црева*, *засиш*⁴⁴ „астма“, *каракуш* „хронични артритис са прираслицама“.

3) Болести говеда

Забележено је и више назива за болести говеда: заразне — *црни прџиш* (1) одн. *црни џлиш* (2), *шушкавац* „оток сапи са пуцкетањем,

⁴⁴ О лексемама *засиш* бошњепише и В. Михајловић [80, 195—196 и 201—202].

шупштавац“, *слињавака*, *шай*; паразитарне — *глисте*, *суџици* „чворови по кожи изазвани убодом штрклјице“, *митиљ*; органске — *запаљење плућа*, *здиале на књићу* „запаљење капуре“. Органска болест *надун* означава се на испитиваном терену само глаголском лексемом *идије се*. Лексемом *издаји* означен је перакутни облик антракса, али се, заправо, њоме може означити свака болест која има фудроајантан ток.

4) Болести оваца и коза

Подједнако велики број лексема везан је за болести оваца и коза: *захране* — *двече бојине*; паразитарне — ливадски (1), *шумски* и *барски митиљ*, *дњица* „запаљење са фиброзом“; органске — *сињац*⁴⁵ „запаљење вимена“, *ркойљивица* (2) „прехлада“, *мрсољива бвца* (1) „овца која кашље“, *мукавица* (2) „кашаљ“. Паразитарно обољење *врџичавости* обележава се у КВ само глаголском лексемом *обрне се (бвца)*, док се у Ј може чути сложени назив (*иридев + именица*): *брљива бвца*, *обрљавџла бвца*. Органско обољење, или последица других болести, може бити *жуџица*, а исти је случај и са већ помињаним називом *издаји*.

5) Болести свиња

Бележим следеће називе за болести свиња: заразне — *свињска кућа*, *црвени ветшар*, *свињске бојине*, *трдница* (1) одн. *троница* (2) „антракс у ларинксу“; паразитарне — *глисте*, *црви* (1) „плућни влашци“.

Код домаћих назива болести има више различитих основа мотивације, а најчешћи је последица болести: чворови по кожи — *суџици*, жута боја беоњача — *жуџица*, црвени печати по кожи — *црвени ветшар*, шупштање, пуцкетање у сапима — *шушкавац*, температура — *ојоњца*; затим узрочник болести: прљавштина — *широка*, слине — *слињавака*, паразит — *митиљ*; оболели део тела (грло) — *троница*.

27. Врсте пастирских игара и пастирски музички инструменти

У испитиваним су местима игре претежно пастирске, мање је игара другог карактера. Игра се обично на ливадама (пастири код стоке). Овом приликом ће само бити наговештено неколико пастирских игара и даће се основна објашњења о начину играња. Детаљније објашњење ових игара налазе се у дијалекатским текстовима скинутим са касетофонских трака.

КАЛИШОПА (1) — са одређене удаљености гађа се каменом даска пободена у земљу и победник је онај играч који најдаље одбаци даску од линије на којој стоје играчи.

КЛИС — на једну тојагу пободену у земљу поставља се четвртасто парче дрвета дужине тридесетак сантиметара (*клис*), чији су

⁴⁵ Назив ове болести мотивисан је бојом коју виме добије у завршној фази болести — помодри, иструли и отпадне. Болест је смртовна!

крајевни одсечени накоси „на диклис“. Другом тојагом један играч удари по клису, а други играч је дужан да клис ухвати у лету.

ЧОВИЊКА (1) одн. **ШВИЊКА** (2) — игра се тојагама које на доњем крају имају задебљане „буџу“, а којима се удара лопта направљена од мусе (посебна врста печурке која се ствара на трулом дрвету). Циљ је утерати лопту од мусе у рупу направљену у земљи (игра је налик данашњем хокеју на трави).

ПЕДАЊЕ САС ТОЈАГУ (1) — играч седи или клечи, а тојагом (коју држи по средини) удари неколико пута у земљу, да тојага одскочи и одлети у ваздух. Тојага лети напред и при том се окреће „иде се“, а победник је онај који је најдаље одбаци.

СТОЈЕЈКА (1) — игра је налик клису, мери се „кдло иде“ играч одбаци дашчицу. Других детаља мештани се не сећају.

На овом месту бележим и неколико података који се односе на питање „врсте пастирских инструмената“: *свирајка* (1), *дудуче*, *дудук* (2), *карабе* (2). Лексеме *свирајка* и *дудуче* су синоними у KB; обема се означава врста пастирске свирале. Исти инструмент у J се назива *дудук*, или другачије суфигирано *дудуче*. *Карабе* су пастирски инструмент налик фрули, направљен од трске, са писком од зове.

III. ТВОРБЕНА АНАЛИЗА

Уводне напомене

Превасходни задатак овог рада био је давање лексичко-семантичке анализе једне тематски уско ограничене области — пастирске терминологије. Међутим, сматрала сам да би, без обзира на тематску и просторну ограниченост (истраживања су извршена у два пункта Кривовирског Тимока), било корисно анализом обухватити и творбу речи. Треба указати на главне деривационе могућности и инвентар афикса као модификатора лексичких значења основних речи, и самим тим на нека доминантна творбена значења. У овом делу рада дата су нека основна запажања у вези са творбом лексема из тематског домена пастирске терминологије, јер би детаљан преглед афикса везаних за одређене семеме, односно, минуциозна творбена анализа ове терминологије могла бити предмет посебног рада.

Творбени процеси у језику потиспули су неке старе форме и односе, раскинули етимолошке везе, створили нове форме и односе, те су стога у данашњем синхронном стању некадашњи односи мање јасни, или сасвим непостојећи. Тако у овој творбеној анализи наводимо и лексеме са „заборављеном мотивисаношћу“, при том стално имајући у виду врло изразиту комплексност оваквих појава.⁴⁶

У вези са творбеном анализом пастирске терминологије Кривовирског Тимока треба рећи да ће њоме бити обухваћене првенствено

⁴⁶ За инвентар суфикса консултоване су и књиге М. Стевановића [122, 387—591] и С. Бабића [12].

именице и глаголи, као и мањи број придева. Из материјала су издвојене творенице настале на два основна творбена начина: извођењем и слагањем, а испитивања су вршена на оба творбена плана — суфиксалном и префиксалном, као и на мањем броју случајева где се комбинује префиксално-суфиксални или сложено-суфиксални начин творбе. Осим тога, дата је и деривациона синонимија одређених суфикса и префикса.

Суфиксална творба именица

Именице су творбено врло бројна врста речи и у њиховој творби суделују сви творбени начини (напред набројани). Најплоднији творбени начин код именица у овом материјалу јесте суфиксација. Различитих наставака којима се творе именице има шездесетак. Од тога броја мање је од трећине продуктивних. Највећи део чине форманти с малобројним творбама. Да би се могла сагледати полисемичност различитих суфикса, сви номинални суфикси разврстани су, према конгруенцијском индикатору, у три групе: суфикси за означавање именица мушког рода (K_m), суфикси за означавање именица женског рода (K_f), суфикси за означавање именица средњег рода (K_n). Уз сваки узбучени суфикс наводе се његова значења, тј. семеме у оквиру којих су сврстане одговарајуће лексеме. Готово подједнак број суфикса односи се на лексеме са K_m и K_f , а знатно мањи број на лексеме са K_n .

1. Суфикси за означавање именица мушког рода

— (А)К (~#к): 1. „краћа паша пре окоподневне или вечерње муже“ *попасаk*; 2. „гомиле садеведеног сена различите величине“ *навиљак, ваљувак* (1); 3. „увијена вуна приправљена за предење“ *освојак* (1); 4. „остаци ситне вуне после чешљања“ *ошпадак* (1).

— $\bar{A}K/—AK$: 1. „мушко младунче E. *cabullus* старо од шест месеци до две године“ *омаk*⁴⁷; 2. „пргав, напрасит коњ“ *љушаk*; 3. „коњ или во који иде само са десне, или само са леве стране руде“ *дешњак, леваk*; 4. „непотпуно кастриран мужјак B. *taurus* или O. *aries*“ *резаk*; 5. „прасе остављено да се коље за Божић“ *божитињак* (1); 6. „грло укрштене расе“ *мелезаk*⁴⁸; 7. „младунче које има једну годину (без обзира на врсту)“ *јодишињак*; 8. „место у планини са смештајним објектима за људе и стоку“ *шрљак*; 9. „место на коме се напаса стока (приватно)“ *пашњак*; 10. „више сена свучено на једно место (напољу), где се стока зими храни“ *сенаk*; 11. „рђаво, не до краја кастрирана животиња“ *смеињак* (2); 12. „јарам на коњској запрези“ *јармаk* (2); 13. „прибор за процеђивање млека“ *цедњак*; 14. „посуда за кување млека у пољу“ *ивоздењак* (1).

⁴⁷ Због економичности нису поново давани акценти на речима, а бројеви пунктова нису стављани иза лексема које се јављају у оба истраживана пункта (као и у лексичко-семантичкој анализи).

⁴⁸ Понекад семантичка вредност изведенице може да буде једнака вредности основне именице, па суфикс ту долази у секундарној суфиксацији. Навешћу овде неколико примера таутолошких формација из мог материјала: *мелезаk* < *мелез*, *клинац* < *клин*, *чобанин* < *чобан*, *мачина* < *мас(ш)*.

—(А)Н (~#н): 1. „одрасли мужјак *O. agies*“ *ован*.

—АН⁴⁹: 1. „ован који има увијене рогове“ *кушуран*; 2. „називн коња према боји длаке“ *зекан* (2), *рићан* (1); 3. „назив овна према боји рупа“ *жујан*.

—АР:⁵⁰ 1. „коњ који се баца“ *чившар*; 2. „чобани разним врстама стоке“ *коњар* (2), *товедар*, *овчар*, *шилџар* (1), *свињар*; 3. „човек са доста стоке“ *сточар*; 4. „сточар на бачији“ *бачијар* (1)/*бачар* (2); 5. „одвојени простор у овчијој штали за јагњад“ *јатанчар* (1); 6. „простор са ситним растињем на коме се напаса стока“ *тушар*.

—(А)Ц (~#Ц)⁵¹ 1. „одрасли мужјак приплодњак *E. caballus*“ *ждребац* (2); 2. „одрасли мужјак *E. asinus*“ *мотарац* (1)/*мотарац* (2); 3. „сксер за поткивање коња“ *клинац*; 4. „мушко младунче *B. taurus* старо од шест месеци до две године“ *јунац*⁵²; 5. „мушко младунче *O. agies* у другој години“ *двизац*; 6. „одрасли мужјак *C. hircus*“ *јарац*; 7. „мушко младунче *Sus* од 20—40 kg“ *назимац*; 8. „називн коња према боји длаке“ *белац*, *врањац*; 9. „назив овна према боји руна“ *тагац*; 10. „човек који лоше поступа са стоком“ *живодерац* (1); 11. „смештајни објекат за свиње“ *свињац*; 12. „мотка у средини стога“ *колац* (2); 13. „прекривач на коњском товару“ *покровац*; 14. „јарам на коњској запрези“ *јармац* (1); 15. „осољена прокувана вода у којој се чува сир“ *пресолац*; 16. „болести стоке“ *шушкавац*, *сињац*.

—АЧ:⁵³ 1. „зао, опасан коњ или бик“ *бијач* (1), *убијач* (1); 2. „бик који воли да боде“ *бодач*; 3. „коњ за вучу“ *шељач* (1); 4. „човек који јаше коња“ *јахач*; 5. „кастратор“ *широјач*;

—ЕР: 1. „мотка у средини стога“ *стожер* (1).

—(Н)ИК:⁵⁴ 1. „свиња која се храни за клање или продају“ *шовљеник* (2); 2. „особа која пушта стоку у штету“ *чиношћешник*; 3. „ограђен простор у овчијој штали за јагњад“ *јатанчарник* (1); 4. „место у планини са смештајним објектима за људе и стоку“ *зимовник*; 5. „насечене гране са лишћем као храна стоци“ *лисник*; 6. „дрвена посуда из које говеда једу зрпасту храну“ *шеник*; 7. „попечена мотка у коњској запрези“ *ждрејченик*.

⁴⁹ Готово све наведене именице деривирани суфиксима *-ан* и *-ушан* значе имаоца ове особине која се означава основним придевом.

⁵⁰ Са суфиксом *-ар* највише је имена ималаца занимања мушког рода. М. Павловић [89, 164-179] говори, између осталог, о томе како се овај форманс афирмисао прво код именица типа *товедар*, *овчар*, чија су значења устале углавном са феудалним устројењем односа.

⁵¹ Неке именице на *-ац* из мог материјала (*ждребац*, *јунац* и сл.) више нису деминутивни именица у основи, премда се сматра да су некада то биле, већ значе исто што и основне речи. Има и неколико примера за именице које се овим наставком граде од придева и односе се на изражавање боје код неких животиња (нпр. *врањац*).

⁵² Именице типа *јуне*, *јунета* крате основу за номинативно *-е* и добијамо форме: *јунац*, *ждребац*. Уп. код С. Бабића [11, 177]: „Каткада такве изведенице означају животињу. Ако је у основи именица средњег рода која означаје младунче или женског рода која означаје жевску животињу или животињски род, изведеница са *-(а)ц* означаје мушку животињу...“

⁵³ Овим се наставком од глаголских основа граде редовно именице којима се именују вршници радње и имаоци занимања онога што означавају глаголи у основи.

⁵⁴ Суфикс *-(н)ик* (<бник>) дат је у оваквом облику, јер је то само проширен форманс *-ик* с преузетим гласом *н* од придевског наставка *-#н*, *-#на*, *-#но*.

- ИН: 1. „општи назив за чувара стоке“ *чобанин*.
- ИЋ: 1. „млад или мали вепар (одрасли мужјак Sus)“ *вепрић* (1).
- КО: 1. „називни коња према боји длаке“ *лиско*, *цветико*; 2. „називни овнова према боји руна“ *беличко*, *зрњико* (2).
- ЛИЈА:⁵⁵ 1. „коњ са равним копитама“ *шабанлија*; 2. „човек са доста стоке“ *батлија* (2).
- ЛУК:⁵⁶ 1. „суд којим се мери млеко“ *сашлук* (2); 2. „стока остављена за приплод“ *сшока за домазлук*⁵⁷ (2).
- ОЉ: 1. „остатак вуне са овце коју су војели вукови“ *сирвољ* (1).
- ОЊА:⁵⁸ 1. „називни говеда према боји длаке“ *белоња* (2), *булоња*, *плавона*, *шароња* (2).
- УВ ← УХ:⁵⁹ 1. „одрасли мужјак приплодњак E. caballus“ *паштшув*.
- УШАН: 1. „називни овнова према боји руна“ *калушан*, *мркушан*.
- ЧА: 1. „назив говечета према боји длаке“ *плавча*.
- ЦИЈА: 1. „коњ који служи за пренос товара“ *самариција* (2); 2. „човек који на коњу преноси дрва уз новчану накнаду“ *кириција*.

2. Суфикси за означавање именица женског рода

- А:⁶⁰ 1. „овца која има рогове“ *рота* (1); 2. „назив за кобилу према боји длаке“ *дораша*.
- АВА: 1. „назив кобиле према боји длаке“ *белава*.
- АЈБА: 1. „дуже дрво са куком за чување оваца“ *кукаља*.
- (‘)АРА:⁶¹ 1. „кобила која се баца“ *чишшара*; 2. „крава која се музе“ *музара*; 3. „свиња која дави кокошке“ *кокошара*; 4. „недорасла

⁵⁵ Стране речи се прилагођавају нашем језику и творбено. Многи аутори сматрају да има довољно оправдања да се о наставцима *-лија* и *-ција* посебно говори, јер се ова два наставка у недељним облицима, како су овде дати, јављају као одређена целина и морфолошки и семантички, па сам их и ја у овој анализи раздвојила. Именице с овим наставцима основним су делом турског порекла.

⁵⁶ Суфикс *-лук* води порекло од неколико различитих наставака турског језика (*-lik*, *-liq*, *-luk*, *-luq*).

⁵⁷ Ова сложена лексема наведена је овде само због именице у њеном другом делу, код које се јавља малопродуктивни страни суфикс *-лук*. За именицу *домазлук* уп. Б. Марков [72, 165].

⁵⁸ У мом се материјалу овим формансом изводе само имена бикова одн. волова, а која се односе на изражај потенцираних особина (у овом случају *боје*) код ових животиња. Придев у општем делу именице управо означава особину по којој се те животиње називају одговарајућим именима. Ова имена немају амплификативан, пејоративан карактер. Овај је суфикс третиран као румунски у раду D. Gămlăscu [32, 96—128]. Паралелно са овим именима на *-оња* имамо имена крава (такође према боји длаке) на *-ла*.

⁵⁹ М. Стевановић [122, 520] сматра да овај форманс има „на извесан начин аугментативан карактер“, а код Б. Ђорђевића [132, 149] налазимо: „У почетку вероватно није било разлике у значењу изведеница на *-ух* и на секундарно *-уша*, које се осамосталило и добило нову функцију — твори називе за бића женског пола“.

⁶⁰ Овај форманс овде нема своју основну функцију — граматичку, као флексивни завршетак именица женског рода, већ деривациону, као моционни суфикс.

⁶¹ Именице с овим наставком овде означавају или занимање оном радњом која се казује основним глаголом (нпр. *чишшара*), или значе ма какав појам који на било који начин стоји у вези са основном именицом (нпр. *чашшара*). Према Б. Ђорђевићу [132] потврде за овај суфикс имамо тек у 18. веку.

женка која рађа“ *којиљара* (2); 5. „затворена и покривена просторија за смештај стоке“ *кошара*; 6. „смештајни објекти за сточаре у планини“ *платинара, чајмара*.

—АЋА: 1. „мокраћа стоке“ *пишаћа*.

—АЧА:⁶² 1. „општи назив одрасле женке *Sus* способне за прашење“ *крмача*; 2. „недорасла женка која рађа“ *којиљача* (2); 3. „дворога вила“ *куиљача*; 4. „кчма код стоке“ *џрбњача*.

—ИЈА: 1. „мршава, слабо украњена животиња, кљусе“ *сакатија* (1); 2. „врата на тору“ *кајија* (2); 3. „место у планини са смештајним објектима за људе и стоку“ *бачија*; 4. „предмет за тимарење, чешање стоке“ *чешатија*.

—ИЈА:⁶³ 1. „одрасла женка *Sus* која се недавно одрасила“ *џрасиља*.

—ИНА: 1. „мршава, слабо украњена животиња“ *мрцина*, 2. „стајско љубре“ *џорина*; 3. „гране које брсте козе или овце“ *брџина*; 4. „остаци од непоједене залихе чврсте сточне хране“ *оједина, оџрина, кровина* (2); 5. „место на коме се напаса стока (државно)“ *уџрина*; 6. „развршено сено око стога“ *џодина*; 7. „дворога вила“ *набадина*; 8. „острижена вуна са јагњета“ *јарина* (2); 9. „очупана вуна са заклане или мртве овце“ *скубавина*; 10. „остатак вуне са овце коју су појели вукови“ *џврвољина* (1), *вукодавина*; 11. „ишчешљана вуна“ *чешљавина*; 12. „делови тела стоке“ *џрбина* (2), *мешина*; 13. „труп животиње без главе и удова“ *џрујина*; 14. „врсте меса“ *џовећина*⁶⁴, *џелећина, јунећина, овчина* (1), *јагњећина, јарећина, свињећина, џрасећина*; 15. „мишићаво чврсто месо без масти“ *крџина*; 16. „козја длака“ *козина*; 17. „свињска маст“ *мачина*.

—ИЊА: 1. „стока неспособна за приплод“ *јаловиња*.

—(Н)ИЦА: 1. „женка неспособна за размножавање“ *јаловица* (1), *џиџирица* (2); 2. „женско младунче *E. caballus* од рођења до шест месеци“ *џдревница*⁶⁵; 3. „женско младунче *E. caballus* од шест месеци до две године“ *омица*; 4. „одрасла женка *E. asinus*“ *матарница* (1)/*моџарица* (2); 5. „женско младунче *B. taurus* од шест месеци до две године“ *јуница*; 6. „женка *O. agies* способна за јагњење“ *јагњеница* (1); 7. „женско младунче *Sus* од 20—40 kg“ *назимица*; 8. „свиња која се храни жиром у шуми“ *џировница* (1); 9. „назив за овцу према боји

⁶² Овде су именоване различитих значењских типова, нпр. именоване које именују женска лица што врше радњу основног глагола (*којиљача*), име оруђа којим се врши радња основног глагола (*куиљача*). Од именоване *џрбина* се гради именованца *џрбњача*, што именује појам који је сличан са овим што значи основна реч. У основи лексеме *крмача* је глагол *крмити*.

⁶³ Именоване које значе женско вршиоца радње са глаголом у основи изводе се овим суфиксом. Ја сам забележила само један такав пример.

⁶⁴ Код именоване типа *џовећина* (називи за месо какве животиње) наставак *-ина* јавља се као завршни део једног ширег, сложеног наставка *-џина* одн. *-џина*. Код именованца које означавају какво младунче наставак *-ина* не додаје се на праву, него на проширену основу која се завршава са *-џи* (изузев код примера *овчина*).

⁶⁵ Именованца овог типа наставак *-ица* служи као моционни знак, наиме, паралелно с именованцама мушког рода на *-иц* имамо именованце женског рода на *-ица*, а према именованцама на *-џи-џица*, које означавају младунчад.

руна“ *белица*; 10. „недорасла женка која рађа“ *копилица* (1); 11. „врата на тору“ *вратишница*; 12. „уређај за закључавање врата на штали“ *кључаоница* (1), *засовница* (1); 13. „сточарка на бачији“ *бачарица* (2); 14. „платнена торба закачена на врат запрежном коњу, из које се он храни“ *зобница*; 15. „веће звоно од ливеног метала“ *меденица*; 16. „заштитни прекривач за говеда“ *покравица*; 17. „врста јела“ *млечница*; 18. „дрвена посуда за ношење сира“ *чабрица* (1); 19. „увијени прамен вуне“ *илишница*; 20. „штеточина која напада суво месо“ *златишница*; 21. „модрица код стоке“ *сињница*; 22. „инсект који напада говеда“ *штирквица*; 23. „сточне болести“ *штирквица*, *ошница*, *рковишница* (2), *мукавица* (2), *жутишница*, *зроница* (2); 24. „гвожђе што се ставља на коњско копито“ *пошковица*.

—(Е)НИЧКА: 1. „мање звоно од ливеног метала“ *меденичка* (2); 2. „врата на тору“ *вратишничка*.

—КА: 1. „женско младунче *O. agies* у другој години живота“ *двиска*; 2. „женско младунче *S. hircus* у другој години живота“ *двизарка*; 3. „овца са једном некорисном сисом“ *једносиска* (1); 4. „овца која има спреда вунату главу“ *бућка*; 5. „називи крава према боји длаке“ *белка* (2), *булка*, *сивка*, *плавка*, *шарка* (1); 6. „назив за овцу према боји руна“ *жујка* (2); 7. „женка која је родила три младунчета у исто време“ *шројанка* (2); 8. „уређај за закључавање врата на штали“ *кључанка* (2); 9. „смештајни објекат за сточаре у планини“ *шиљка*; 10. „сточарка на бачији“ *бачијарка* (1), *планинарка* (2), *колибарка* (2); 11. „грана којом се означава забрана испаше“ *пошка* (2); 12. „нарамак сена“ *ћојка*; 13. „завршни део бича“ *шршка*; 14. „жица која се увлачи свињи у њушку“ *обрјушка* (1), *брјушка* (2); 15. „спрег од два пара волова“ *четверка*; 16. „прибор за процеђивање млека“ *цедаљка* (2); 17. „суд за метење масла“ *бучка*; 18. „увијена вуна приправљена за предење“ *зрјушка* (1); 19. „трака којом се вуна причвршћује за преслицу“ *подвешка* (1); 20. „сточна болест“ *слињавка*; 21. „врсте пастирских игара“ *човиња* (1)/*швиња* (2), *својољка* (1); 22. „пастирска свирала“ *свирајка* (1).

—КИЊА: ⁶⁶ 1. „кобила, овца, или свиња која се први пут ждреби, односно јагњи, односно праси“ *ирвескиња*; 2. „женка *B. taurus* способна за тељење“ *шелкиња*; 3. „крава која се тели“ *ирвошелкиња*, *друтошелкиња*; 4. „крава неспособна за тељење“ *штиркиња* (1); 5. „назив за кобилу према боји длаке“ *дорайкиња* (2).

—ОВИНА/-ЕВИНА: ⁶⁷ 1. „смрад од приплодног јарца“ *ирчевина*; 2. „врста меса“ *козевина* (1); 3. „оно што се на дну суда ухвати од

⁶⁶ Овај је форманс по свом пореклу заправо конглативат: састављен је од елемената двају суфикса *-ка* и *-иња*. О овом формансу уп. Б. Ђорџић [132, 140-141]: „изведенице на *-иња* семантички разноврсне, које се не могу сместити у одговарајуће творбене типове, најчешће зато што су настале као резултат самосталне творбене функције суфикса у образовањима која нису ни могла имати мушки корелатив“.

⁶⁷ Овај форманс најчешће је у служби за извођење аугментатива-пејоратива, опет заправо форманс *-иња*, али сада као завршни део неког контаминираниог наставка. Лексема *слабушовина* данас се не осећа као аугментатив, а лексема *заборевина* може да има призвук пејоративности, а у основни значај продукт или резултат радње исказане основним глаголом. У вези са овим уп. значење лексеме *ирчевина* „месо ушкопљеног овна или јарца“ у чланку С. Живковића, *Речи на „овина“ и њихова значења*.

куваног млека“ *заторевина* (1); 4. „задњи доњи део стомака код коња и говечета“ *слабушовина* (2).

—ОТИНА: 1. „мршава, слабо ухрањена животиња“ *лијцоџина*.

—(‘)УГА: 1. „место где се ваљају, купају свиње“ *каљуа*⁶⁸ (2); 2. „дрво за терање и чување коња и говеда“ *мачуа*.

—УЈБА:⁶⁹ 1. „крава која даје доста млека“ *млекуља*; 2. „стара крава“ *сџаруља* (2); 3. „грета у своду“ *кривуља*.

—(‘)УША:⁷⁰ 1. „називи кобила према боји длаке“ *зекуша* (1), *врањуша*; 2. „називи оваца према боји руна“ *калуша*, *мркуша*; 3. „звон средње величине од плеха“ *клејетиуша* (2); 4. „део руде којим се она везује за јарам“ *клајуша*.

—ЦА:⁷¹ 1. „одрасла женка *O. agies*“ *овца*.

3. Суфикси за означавање именица средњег рода

—АЛО:⁷² 1. „држак бича“ *бичало*; 2. „гвожђе којим се креше“ *кресало* (2); 3. „дрво за метење масла“ *буцало*.

—ЕНЦЕ:⁷³ 1. „младунче *E. asinus*“ *магаренце* (1)/*магаренце* (2).

—ЕЊЕ: 1. „бела маса добијена сирењем“ *сирење*.

—ИВО: 1. „вунени конач за плетење“ *плетиво*.

—ИЛО: 1. „место на коме се крми стока, или даје стоци со“ *крмило*; 2. „место појења стоке (напољу)“ *појило*; 3. „гвожђе којим се креше“ *оњило* (1); 4. „кеса за цеђење сира“ *цедило*.

—ИЊЕ: 1. „гране које брсте козе или овце“ *брстиње* (1).

—ИШТЕ:⁷⁴ 1. „место где се ваљају, купају свиње“ *каљистије*; 2. „место на коме је некада била колиба, односно, бачија, односно појата“

⁶⁸ Иако није сасвим прекинута етимолошка веза са речју *мл* „блато“, ова именица осећа се као делимично осамостаљена.

⁶⁹ Именице са овим суфиксима не могу имати мушки корелатив. Овај форманс може да укаже на изразиту особину индипирану основном речи (*млекуља*, *кривуља*), а њиме је изведена и једна именица са погрдном значењском нијансом (*сџаруља*).

⁷⁰ Овај је суфикс по пореклу конглативат, састављен од непродуктивног суфикса *-ух* и суфикса *-иа*. Именице на *-уша* најчешће означавају животињу одређене боје, женку према мужјаку, или какав предмет, а могу означавати и врсту траве. Према Б. Ђорђевићу, *Моциони суфикси...*, потврде за овај суфикс имамо први пут у 17. веку.

⁷¹ Лексема *овца* данас се не осећа изведеном речи, премда је, према многим ауторима, са овим наставком.

⁷² Већина наведених именица са суфиксима *-ало* и *-ило* може се схватити као *potina instrumenti*, (средство, оруђе за вршење неке радње). Из овог значења развило се и значење места за вршење онога што се означава основном глаголом (*појило* и *крмило*).

⁷³ Сложени наставак *-енце* добијен је по угледу на привидно такве наставке деминутива и хипокористика, код којих први слог тог привидно двосложног наставка уствари припада основи на коју се додаје наставак *-це*. У вези са овим уп. код М. Стевановића [122, 529—530]: „Наставак *-енце* се почео осећати као деминутивно-хипокористични наставак од именица средњег рода на *-е/-ена...* наставком се стало осећати *-енце*, које се додавало и другим именицама, нарочито именицама на *-е/еша*, сада на корен њихов“.

⁷⁴ Именице из мог материјала са овим суфиксом могу се сврстати у неколико семантичких типова. Оне значе место на коме је некада било оно што се именује речју у основи, место вршења радње (овс су именице изведене од глагола), део неког оруђа одн. справе, а имамо и једну именицу са аугментативно-пејоративном нијансом (*каљистије*). Именица *сирштије* својим се значењем не слаже ни са једним од наведених значењских типова, а оно је померањем од локалног прешло на инструменталско значење.

колибишће (1), појатишће (2), бачишће (2); 3. „ограђено место у пољу на коме се хране овце“ ранишће; 4. „место појења стоке (напољу)“ појилишће(1); 5. „ливада после косидбе, на којој се напаса стока“ сирњашће; 6. „место на коме се стока одмара на паши у време припеке“ иландишће; 7. „дрвена мотка која повезује јарам и плуг“ ојшишће (1); 8. „течност за сирење“ сиршишће.

—ЈЕ:⁷⁵ 1. „талог који остаје при цеђењу млека“ русје.

—ЛО: 1. „улупана млечна масноћа“ масло.

—ЊЕ:⁷⁶ 1. „општи називи за чин оплодње код говеда и оваца“ бикање, мркање; 2. „састављање оваца од разних домаћина ради заједничке паше“ мешање; 3. „узимање (устима) млека од мајке“ сисање; 4. „скидање вуне са овце маказама“ шишање (1); 5. „прво чишћење оваца“ поштризување; 6. „болести преживара/папकारа“ ширкљање, шровање.

—ЦЕ:⁷⁷ 1. „мање звоно од плеха“ звонце; 2. „клатно, прапорац у звону“ бренице.

—ЧЕ:⁷⁸ 1. „општи назив за младунче без обзира на сточну врсту“ бравче; 2. „јединка *B. taurus*“ товече; 3. „млад или мали бик“ бикче; 4. „младунче *O. aries* у другој години живота“ двиче; 5. „млад или мали вепар“ вејриче (1); 6. „млада мала свиња“ крмче (2); 7. „најкасније ојагњено јагње“ ситарче; 8. „најстарије јагње једног пролећа“ ситарунче; 9. „јагње за Ђурђевдан“ ђурђевче (2); 10. „младунче рођено од недорасле женке“ койилче (1)/койиљче (2); 11. „једно од два, или једно од три младунчета рођена у исто време од исте мајке“ близначе, шројанче; 12. „младунче рођено пре времена“ недоноче; 13. „младунче које још сиса“ сисалче, дојче (2); 14. „младунче које сиса туђу мајку“ подојче, крадљивче (2); 15. „мала штала“ шћалче;⁷⁹ 16. „мала кошара за смештај младунчади“ кошарче; 17. „мали тор“ шорче (1); 18. „дрвена посуда из које говеда једу зрнашту храну“ сандуче (2); 19. „мање звоно, меденица од ливнег метала“ меденче; 20. „мањи чабар, посуда за ношење млека у пољу“ чабриче (1); 21. „мањи бакрач, посуда за кување млека у пољу“ бакраче (1); 22. „врста пастирске свирале“ дудуче.

⁷⁵ Према је овај форманс у служби грађења збирних именица, код ове се именице губи колективни карактер и она значи оно што и именица од које је изведена (рус у значењу „трун“).

⁷⁶ Сви су примери из мог материјала глаголске именице мотивисане глаголима, а које означавају вршење глаголске радње. О овим именицама уп. велики рад Ј. Вуковића [28].

⁷⁷ Ово је једини наставак за грађење деминутивних и хипокористичких именица средњег рода, у овом облику, и у облику деривата *-енице*.

⁷⁸ Именице са суфиксом *-че* употребљавају се као деминутиви основних речи, стога што означавају или младо биће (младунче животиње), или некакав мали предмет. О пореклу суфикса *-че* писао је Б. Марков [71]. Овај аутор сматра да је овај суфикс настао највероватније на домаћем тлу, али да је балкански утицај условно његову велику распрострањеност. Марков сматра, такође, да није случајност честа појава овог суфикса у оним језицима, чије је становништво у додиру са влашким елементом. Друго је питање, међутим, да ли је наставак *-че* аутохтон у румунском језику, односно у влашким говорима. По свему изгледа да он ту није стар и врло је могуће да је позајмљен из суседних словенских језика“.

⁷⁹ Потврду да суфикс *-че* може дати деривату и овакву значењску нијансу налазимо и код Б. Маркова [71, 237]: „за неке именице на *-че* узимају се, више или мање, пејоративна нијанса, која је уосталом својствена и другим експресивним наставницима“.

4. Двострука суфиксација

Под овим насловом наводим неколико примера код којих је уочена двострука и вишеструка суфиксација:

- ар + -ка: *двизарка, колибарка, бачијарка, планинарка;*
- ар + -че: *двизарче;*
- ар + -ица: *бачарица;*
- ан + -ин: *чобанин;*
- ав + -ина: *скулавина, чешљавина;*
- ав + -ица: *шћиркљавица, мукавица;*
- аљ + -ка: *цедалька;*
- ев + -ина: *козевина, зајоревина;*
- еи' + -ина: *шелећина, свињећина;*
- љив + -че: *крадљивче;*
- ољ + -ина: *шћивољина;*
- ов + -ница: *жировница;*
- уш + -ка: *јрџушка;*
- уш + -ов + -ина: *слабушовина;*
- џк + -ар + -ник: *јајанчарник.*

Префиксална творба код именица

У поређењу са суфиксима, префикси су као творбено средство слабије плодни, односно, префиксалном творбом настало је много мање именица него суфиксалном.

- ЗА—: 1. *зајоревина*; 2. *засиј*
- ИС—: 1. *испаша*
- НА—: 1. *назимац*; 2. *навиљак*; 3. *набадина*
- НЕ—: 1. *недоноче*
- О—: 1. *ојраћа*; 2. *оједина*; 3. *ојризина*; 4. *обрџушка*; 5. *окови*
- ОТ—: 1. *ошкос*; 2. *ошпадак*
- ПО—: 1. *подојче*; 2. *појасак*; 3. *попаша*; 4. *покровац*; 5. *покравица*; 6. *пошћризување*; 7. *пошћриц*; 8. *пошћриц*
- ПОД—: 1. *пошћковица*; 2. *пошћмац*; 3. *подвешка*; 4. *подвод*
- ПРЕ—: 1. *предава*; 2. *пресук*
- ПРИ—: 1. *придава*
- ПРО—: 1. *промуз*
- С—: 1. *свод/сводови*
- У—: 1. *убијач*

Из наведених примера могу се издвојити и две лексеме које су двоструко префигирапе: *не — до — ноце* и *пош — с — мац*. Нешто више од половине овде наведених префигираних именских лексема настало је истодобним деловањем двају творбених начина: префиксацијом и суфиксацијом. Неке именице настале овом творбом у творбеној су вези с предлошким изразом, па префикси постали од предлога чувају предлошко значење и обично значе *место нечеја у односу према нечему*.

Деривациона синонимија

Овај проблем посматран је на целокупном материјалу са испитиваног терена. Најпре су тражене истозначне лексеме код којих је различит суфикс уз исту основу, а затим оне код којих је различит префикс уз исту основу. Примера за суфиксалну творбу има двадесетак, док се за префиксалну творбу у овом материјалу нашао свега један пример. Различити суфикси уз исту основу углавном су распоређени тако да се уз један суфикс који се јавља у оба пункта, другачији суфикс јавља само у једном од та два пункта. Код малог броја примера среће се уз исту основу један суфикс у првом пункту, а други суфикс у другом пункту. Овде треба издвојити и две истозначне лексеме (забележене у оба пункта), код којих се уз две различите основе јављају исти префикс и суфикс: *о — јед — ина* и *о — ѝриз — ина*.

а) Суфиксална творба

1. *доратиа* (1,2) — *доратикиња* (2)
2. *плавча* (1,2) — *плавоња* (1,2)
3. *штиркиња* (1) — *штирица* (2)
4. *којилица* (1) — *којиљача* (2) — *којиљара* (2)
5. *јаџанчар* (1) — *јаџанчарник* (1)
6. *врашњица* (1,2) — *врашничка* (1)
7. *бачијар* (1) — *бачар* (2)
8. *бачијарка* (1) — *бачарица* (2)
9. *брстина* (1,2) — *брстиње* (2)
10. *појило* (1,2) — *појилиште* (1)
11. *меденче* (1,2) — *меденичка* (2)
12. *јармац* (1) — *јармак* (2)
13. *цедњак* (1,2) — *цедљка* (2)
14. *чабрица* (1) — *чабриче* (1)
15. *бакрач* (1,2) — *бакраче* (1)
16. *стирвољ* (1) — *стирвољина* (1)
17. *ѝрбњача* (1,2) — *ѝрбина* (2)
18. *слабина* (1,2) — *слабушвина* (2)

б) Префиксална творба

1. *придава* (1) — *ѝредава* (2)

Сложено-суфиксална творба

У мом материјалу, у целини творбеног система, сложенице чине незнатан део твореница (као и иначе у српскохрватском језику), поготово чисте сложенице. Забележила сам само један такав пример — *самѝас* (2) „напасање стоке без чувара“. Навешћу овде и сложенице настале истовременим деловањем двају творбених начина — слагањем и суфиксалном творбом *ѝрвошелкиња* (1,2), *другошелкиња* (1,2), *једносиска* (1), *чиношѝеѝник* (1,2), *живодерац* (1), *вукодавина* (1,2). У свим наведеним примерима, без обзира на састав и тип сложених именица, као интерфикс долази спојни морфем *-о-*.

Закључне напомене о именским афиксима

Треба свакако истаћи да је број прсфигираних и сложених именских лексема у односу па целокупни материјал минималан, што се за суфигиране именске лексеме никако не може рећи.

Када је реч о суфиксалној анализи, треба рећи да је уочљив велики број и ниска фреквенција појединих суфиксалних типова. Најнижу фреквенцију имају следећи суфикси: (K_н) -ер, -ин, -ић, -лук, -ољ, -ув, -ушан, -ча, -ција; (K_а) -а, -ава, -аља, -аћа, -иља, -иња, -ичка, -ца; (K_н) -енице, -ење, -иво, -иње, -ије, -ло, -це. У ову групу издвојени су суфикси чији број потврда не прелази два. У следећу групу издвојени су продуктивни суфикси, семантички мултивалентни наставци, наставци са бројем потврда изнад десет: (K_н) -(')ак, -ац; (K_а) -ина, -(н)ица, -ка; (K_н) -че.

У вези са творбеном истозначношћу (овде нећу набрајати сва општа творбена значења и различите суфиксе којима се она изричу) рећи ћу само да се из ове грађе може на први поглед издвојити неколико различитих суфикса за изрицање деминутивности (о томе уп. даље у овом одељку) и више различитих суфикса којима се изражавају карактеристике појединих животиња, наиме, дају имена за њих према њиховој боји или некој другој особини. Називе одних имена за животиње могу означавати именице изведене овим наставцима: -ак, -ан, -ац, -ац, -ко, -лија, -оња, -ушан, -ча (K_н); -а, -ава, -(')ара, -(н)ица, -ка, -киња, -уља, -(')уша (K_а); -че (K_н).

Кад је реч о префиксалној анализи, запажен је релативно значајнији број потврда једино код префикса *по-*, док су остали префикси углавном заступљени са једном или две потврде. Број прсфигираних лексема подједнак је код именица мушког и женског рода, а незнатан код именица средњег рода.

У оквиру овог одељка истаћи ћу и неколико појединости карактеристичних па морфо-деривационом плану. Забележила сам пример напоредног појављивања сингуларне и плуралске форме у истом значењу, нпр. *свод/сводови* (1) или *подвод/сводови* (2). Случајеве искључивог јављања плуралске форме имам у групи назива за коњску и магарећу опрему, као нпр. *ширанте*, *дизине* (1)/*дизини* (2), *бисази*, *сџете*, у групи назива за неке грађевинске елементе (на смештајним објектима за стоку), као нпр. *ројови* (1)/*кривуље* (2), *билићи*, и у појединачним примерима *пошмаци*, *окови* (1)/*сајнице* (2). Код ових лексема дошло је до лексикализације плурала у зависности од самог предмета који се појављује у пару, или у већем броју од два. Диференцијација назива женског младунчета *O. aries* и *S. hircus* у другој години живота извршена је уз помоћ двоструке суфиксације у другом случају, те имамо назив *двизарка* „женско младунче *S. hircus* у другој години живота“ према називу *двиска* „женско младунче *O. aries* у другој години живота“.

О различитим творбеним суфиксима уз исти корен, а у вези са везаношћу одређене боје за поједине врсте, стоке, уп. на стр. 32, у одељку о именима животиња према боји длаке.

Једно од два основна значења што их могу имати именице изведене од именичке основе је смањено или увећано оно што значи основна реч, тј. деминутивно-хипокористично, или аугментативно-пегоративно значење. Творбено значење ових речи је обично стилски

обележено и таквих примера има у мом материјалу. Навешћу суфиксе који у лексемама из мог материјала носе искључиво деминутивно-хипо-користично или аугментативно-пејоративно значење: *-ић, -ица, -че, -це, -енице; -оња, -овина/-евина*. Има и неколико суфикса који, поред основног значења, у појединим лексемама могу имати деминутивно (*-ка, -(н)ица*), или аугментативно (*-ина, -ућа, -уља, -ара*) значење.

Деминутивно значење углавном се очувало за означавање појединих малих (одн. младих, ако се ради о животињама) реалема: *бравче, бикче, мајаренце, сујарче, кошарче, меденича, чаброче, звонце*,⁸⁰ насупротив ређим примерима десемантизације деминутивног суфикса: *йенка, илстишца, дудуче, јовече*. Код неких назива бикова/волова према боји длаке (*йлавоња, булоња, шароња*) и у два појединачна случаја (*мачина* и *слабушовина*) дошло је до десемантизације аугментативно-пејоративних суфикса *-оња, -ина* и *-овина*. Овде ћу навести и именице са стилски обележеним значењем аугментативности-пејоративности: *пичевина, зајоревина, сјаруља, каљућа; мачућа, чившара, кокошара, којиљара*. Семантичка нијанса може доћи од погрдног значења основе, нпр. *којиљара/којиљача, којиљче*, али и сам суфикс даје деривату посебну значењску нијансу, тако да имамо и пример пејоративног значења умањенице зависно од контекста: *ијилче*, када означава шталу од слабијег материјала. Умањенице одн. увећанице мотивисане су именицама сва три рода, а готово су све женског рода, док их најмање има у мушком роду.

Префиксална творба глагола и неки интересантнији глаголски форманти

Број глагола у мом материјалу није занемарљив, те су стога и обухваћени овом анализом, без обзира на творбену неспецифичност великог броја забележених глаголских лексема.

Префиксација је најплоднији творбени начин код глагола. Поједини префикси у овом материјалу имају алтернанте, односно, јављају се у више аломорфа: обезвучен (*под-* с алтернантом *пош-*, *из-* с алтернантом *ис-*, *раз-* с алтернантом *рас-*), окрњен (*из-* с алтернантом *и-*, *са-* с озвученом алтернантом *з-*). Овде дајем инвентар уазбучених префикса код глагола:

ДО-: *досели;*

ЗА-: *залужи (се), зајасу се, задуву се, зајландује, зајреће, зајарми, засече, зајоји се;*

ИЗ-/ИС-/И-: *изметне се, изјалови се, изјајњи, изрине, избачева, исели, исјасу, испреће, измеша, избрка;*

НА-: *надави, набрекне;*

О-: *ошрбољи се/ошромбољи се, ошетне се, ождебе се, оштели се, ојајњи се, окози се, ојраси се, окошили се, облизни се, ошројани се, очисти;*

⁸⁰ Ови примери и примери дати код десемантизације аугментативно-пејоративних суфикса, примери код којих се експресивна нијанса потпуно губи, могу се објаснити тиме што су дугом или честом употребом постали обичнији од основне речи, те је у овим случајевима замењују.

ОТ-: *ошћушти*;
 ПО-: *поврће се, поврћа, побрка*;
 ПОД-/ПОТ-: *подмлади, подбаци, подметине, пошсисује/пошсисава, подрине, подлева, пошкисели се*;
 ПРЕ-: *преноси, прејростре, прејретне, претори, преживље*;
 ПРИ-: *привреми, придава, прибира*;
 РАЗ-/РАС-: *разбукари се, расјретне, разјарми, разлива*;
 С-/З-: *скрде се, сроде се, слада, служи (очисти говеда), збере се*;
 У-: *уваља се, уваљушка се, ушљипа, ујретне, укида*;
 УЗ-: *узјане, узвишти/узбучи*.

Као што се из приложене класификације може видети, најфреквентнији су префикси *из-/ис-/и-* и *о-*, а само по један пример забележен је за префиксе *до-* и *ош-*. Већина ових глагола, творених префиксалном творбом, перфективног је вида. Овде наводим неколико несвршених глагола с префиксом: *поврће се, пошсисује/пошсисава, преноси, прибира, разлива*. Префикс најчешће модификује значење основног глагола, али и у мојој грађи могу се наћи примери код којих префикс долази на свршени глагол таутолошки, из формалних разлога, нпр. *надави, ошћушти*. Глаголи творени префиксима који постоје и као предлози понекад имају творбено значење које одговара темељном значењу предлога. Неки од таквих глагола обично захтевају и тај предлог, нпр. *изрине из шћале, исјретне из јарма, подбаци под краву, ујретне у јарам*.

Два различита префикса имају лексеме којима се означава скидање ама са коња, или јарма са говечета: *расјретне* (1) и *исјретне* (1,2). И лексеме којима се означава стављање јарма говечету имају два различита префикса: *ујретне* (1,2) и *зајретне* (2). Семема „пре времена покренути, измешати кајмак са млеком“ означена је двема различито префигираним глаголским лексемама: *избрка* (1) и *побрка* (2).

На овом месту навешћу и парове истозначних глаголских лексема код којих се разликују одређени форманти:

1. *уваља се* (1) — *уваљушка се*(2);
2. *ошрбољи се* (1,2) — *ошромбољи се* (1,2);
3. *пошсисује* (2) — *пошсисава* (2);
4. *мркори* (1) — *мркуће* (2);
5. *бачијари* (1) — *бачари* (2);
6. *кирија* (1,2) — *кирицише* (1);
7. *криви* (1) — *кривље* (2).

Неки интересантнији придевски афикси

Различно префигираним трпним придевима, *ошћројен (коњ)* (1) и *ушћројен*, означава се кастрирани мужјак *E. caballus*.

Грло које се увек издаваја из стада означено је на испитиваном терену такође двама различито префигираним придевима: *засћраничаво (грло)* (1) и *настћраничаво* (1,2).

Навешћу и три пара придевских лексема од којих је једна у пару непрефигирана, а друга префигирана: *уујава (свиња)* (2) — *зайујавела*

(2); *кржљава (сјока)* (1) — *закржљавела; брљива (овца)* (2) — *обрљавела* (2).

Треба свакако навести и неколико парова истозначних придевских лексема различито суфигурираних: *меколава (коњ)*(1) — *меколаवास*(2); *прек (бик)* (1,2) — *прекас* (1,2); *бућаста (овца)* (1) — *бућаста* (2); *власна (вуна)* (1,2) — *власнаста* (1) — *крутиновласаста* (1); *шћимава (вуна)* (1) — *шћимчава* (1).

IV. ЕТИМОЛОШКЕ БЕЛЕШКЕ

Ова етимолошка анализа замишљена је првенствено као грунисање етимолошки проблематичних лексема из мог материјала у одговарајуће скупине.

1. Аутохтоне словенске лексеме за које Скок [115] даје поуздано словенску етимологију: *пуре се* (s.v. *пурити се*), *рус* (s.v. *шрѣсти (се)*), *смешњак* (s.v. *мѣсти*), *шрљак* (s.v. *шрши I*), *бренце* (s.v. *брекнути*), *кровина* (s.v. *крити се*), *билићи* (s.v. *биши*²), *суџци* (s.v. *шрбити II*), *резак* (s.v.v. (a)к', *рѣзати*), *засовница* (s.v. *сунути*), *пудрово (месо)* (s.v. *пудро*), *руда (вуна)*(s.v. *руд*²), *рејава (овца)* (s.v. *рахао*), *суџира* (s.v. *пурјети*), *шеник*(s.v. *пакнути*).⁸¹

2. Лексеме за које Скок нема решења, али се са великом поузданошћу може претпоставити словенска етимологија: *пер(к)ас (ован)*(s.v. *пѣро*), *парке, уџритиш* (s.v. *прѣти (се)*), *зло (шрло)*(s.v. *зло*),⁸² *поскокаста (сјока)* (s.v. *скѣк*), *пруда (овца)* (s.v. *прудати се*), *сињац* (s.v. *сињ*²), *сињица* (s.v. *сињ*²), *ток* (s.v. *шећи*), *кроше* (s.v. *крѣшак*), *кушуран* (s.v. *кѣтѣч*), *подсмаци*.

3. а) Турцизми који су препознати и код Скока и код Шкаљића [142]: *буљук* (Скок s.v. *бѣл*²)⁸³ *сакатија* (Скок s.v. *сакатија*), *шекме* (Скок s.v. *шекне*), *батлија* (Скок s.v. *бѣхти*), *каул* (Скок s.v. *каул*), *кајари* (Скок s.v. *кајарити*), *кусун* (Скок s.v. *кусун*), *јар* (Скок s.v. *ѣхар*), *ароми/арум (коњ)* (Скок s.v. *ѣрум*), *пѣрдо* (Скок s.v. *пѣрда*), *шѣкмак* (Скок s.v. *шѣкмак*).

б) Турцизми који су препознати само код Шкаљића: *чиѣшар* (a) (s.v. *чиѣша*), *сулдрма* (s.v. *сѣлдрма*).

4. Грецизми који су препознати код Скока: *шћирица* (s.v. *шћиркиња*), *ћелер* (s.v. *киљер*)⁸⁴, *мандра*(s.v. *мѣндра*), *вилија* (s.v. *оѣљача*).

⁸¹ Код Скока налазимо и *пшѣник*(Винковци) „житна мера“.

⁸² У овом примеру дошло је до семантичког померања, а усмена потврда колеге Михајла Шћепановића да се у Шавнику каже *зао коњ* за жилавог, издржљивог коња, као и пример *зло: злој работник* „вредан, способан“ рус. дијал. (В. Далъ) [38] могу помоћи да се ова семантика расветли.

⁸³ У раду М. Адамовића [1, 65] аутор говори о пореклу ове лексеме из турских дијалеката.

⁸⁴ Ово је балкански турцизам грчког порекла. Уп. и В. Михајловић [80, 202].

утицаја. У оквиру испитиване термилошке скупине не би се могла издвојити одређена семантичка поља с обзиром на мање или веће учешће лексике страног порекла, али се може рећи да се видније запажа турски утицај код назива везаних за коње и млеко.

V. ПРИЛОЗИ ИЗ ФОЛКЛОРА

У овом одељку цитираћу неколико изрека, веровања, поређења, једном речју, неколико народних зрна мудрости везаних непосредно или посредно за гајење стоке и свакодневни живот сточара на терену Кривовирског Тимока. Ова је грађа прибележена узгред, како се сама кроз причу указивала и наметала.

У Кривом Виру забележила сам једну кратку причу која врло сликовито приказује крајње небрижљив однос сточара према магарцу: „Разговарали коњ и мајдрац. Каже коњ: „Нилиша їдре од бобдео сено“. А мајдрац одговара: „Има їдре-празне їдсле“. У Кривом Виру бележим и четири изреке-поређења: *ндс му ки да та уддрило мајдре; жївої ки крља без дїје; дїје ти ки шенїк; крдїїак ко џебане.*

Једна пословица из Кривог Вира је заправо савет који се даје приликом остављања стоке за домазлук, или приликом куповине стоке на вашару, а односи се на „чарапастог“ коња, тамног коња са белим ногама: „Ако-је-једна бела, да даш брдїшу; ако су две беле, да даш комиїїје; ако су шїрї беле, да-даш на-кланїцу“. У истом селу дознала сам и за два веровања: једно говори о томе како не ваља првог дана код стоке у планини носити јаја, јер ће да „уддри на вїме“ овцама; по другом веровању „док їрдешї цїцвару, мбра да лїжеш“.

Ево и неколико изрека које се чују у говору мештана Јабланице: *бдље да чуваш стїб овце но једно дїше; дчи ти ки у вдла; шїїа с уїїїїћеш ки ждрїбе їред руду; залейїла му се мешїна за їрбїну (всома мршав брап). У Јабланици сам прибележила и две клетве: *издїїї те ндшо и ндїїела се дабдїда.**

За ову прилику бележим и два кривовирска микротопонима у чијим се називима огледа веза са сточарењем: *Торовишїте* и *Куси їдїїок*. *Торовишїте* је назив потеса у планини, где су некада, када се чувало много више стоке, били велики торови.

VI. ЗАКЉУЧАК

С обзиром на просторну ограниченост истраживања није могуће истицати никакве општије лексичке законитости, али треба на основу изнетог материјала извести неколике закључне напомене.

1) Највећи број забележених термина односи се на овце и говеда, што је разумљиво с обзиром на чињеницу да су ово најчешће гајене врсте животиња на терену Кривовирског Тимока.

2) Знатно је већи број термина који се односе на називе радњи, предмета и осталог у вези са животињама од броја термина који се директно односе на животиње.

3) Броју од 54 семантичка поља не одговара ни издалека толики број лексема које се појављују као репрезентанти категорије „општи назив“. Осим тога, треба рећи и да се као општи називи редовно јављају само просте лексеме. У мом су материјалу ти општи називи једнако често означавани или само једном лексемом без фонетско-творбених варијанти, или лексемом која се јавља у два различита акценатска лика (*бџац/бџџ*, *млџко/млџкџ*, *сџрџа/сџрџџа*) пунктовски поларизована. Само један пут су се у функцији општег назива јавиле две различите лексеме: *колиба* (1) и *појаџа*(2).

4) У односу на структуру лексема које се јављају у осталим квадратима семантичких поља може се рећи да неоспорно доминирају просте лексеме (у пољима бр. 11-23 јављају се готово искључиво прости називи), па се само за означавање изгледа и особина стоке и манифестовања полног нагона сложени називи и конструкције јављају као једини. Једино у квадратима семантичких поља који су посвећени називима животиња према боји длаке и називима врста меса јављају се сложене лексеме напоредо са простим. Наводим неколико случајева где се иста лексема у оквиру истог семантичког квадрата јавља и као проста и као сложена: (*кравља*) *шџала*, (*шеџеђе*) *шџранте*, (*кисело*) *млеко*, (*слаџко*) *млеко*, (*пресно*) *млеко*.

5) Прегледом свих простих назива из мог материјала може се установити велики број акценатски различитих ликова: *бџан/бџџн*, *сџиња/сџињџ*, *плџндишџиџе/плџндишџиџџе*, *лџџа/лџџџа*, *крџми/крџмиџ*, *џџа/џџџа*, *узџишџиџи/узџишџиџиџ*. Уколико се ова акценатска варијантност изузме, онда преостаје у целом материјалу свега десетак лексема које се јављају у различитим фонетским ликовима: *маџараџ/моџараџ*, *њџраз/њџрез*, *коџилџче/коџилџџче*, *џармаџ/џармаџџ*, *бџош/бџеш*, *џриџаџа/џриџаџџа*. Место јављања је критеријум на основу кога се разврставају сви фонетски ликови.

6) Прикупљену лексику карактеришу богате творбене могућности. Није занемарљив број морфолошки различитих ликова, пре свега оних са суфиксацијом моционог и немочионог типа: *дџитине/дџезитине*, *узџо/узџџа*, *шџџирџиџа/шџџирџиџџа*, *каџишџиџе* (1,2)/*каџџиџа* (2), *коџилицџа/коџилицџџа/коџиџџара*, *сџод* (1)/*сџодџови* (1,2), *враџиџиџџа* (1)/*враџиџиџџџа* (1,2), *цеџњаџ* (1,2)/*цеџџџаџа* (2), *џсуџа* (2)/*џсуџџа* (2). Код малог броја примера среће се једна творбена варијанта у првом пункту, а другачија творбена варијанта

исте лексеме у другом пункту, наиме, различити творбени ликови углавном су распоређени тако да се уз један лик који се јавља у оба пункта, другачији лик јавља само у једном од та два пункта.

7) Највећи број семема из овог тематског подручја не одликује се великом лексичком варијантношћу, тј. код највећег броја семема долази до потпуне лексичке уједначености на испитиваном терену, као и до успостављања односа: једна семема према једној или највише две лексеме. Невелик је број примера у мом материјалу, где се за одговарајућу семему јављају на лексичком нивоу два различита назива у првом и другом испитиваном пункту: *шиљка/чучуљака*, *резак/сметешак*, *урда/провара*, *освојак/зрнушка*, *отњило/кресало*. Такође, у око педесет случајева одређене реалеме се лексички реализују искључиво у првом, или искључиво у другом пункту. У мом је материјалу сасвим незнатан број примера код којих се за исту реалију појављује већи број лексичких реализација: *кљусе* (1,2)/*раја* (1,2)/*сакатија* (1)/*мрцина* (2)/*липиотишина* (2), *вратињина* (1,2)/*вратиничка* (1)/*леса* (2)/*кајија*, (2)/*колиба* (1)/*појатиа* (2)/*бачија* (1,2)/*шрљак* (1,2), *оједина* (1,2)/*отризина* (1)/*сенина* (1)/*кровина* (1,2).

8) Један одређен, исти тип мотивације присутан је само у неколико семантичких поља, те се о некој генералној мотивацији пастирских термина не може говорити. Термини за гравидне женке (*ждребна*, *сјањена*, *сјрасна*) и термини за доношење младунчади на свет (*ждреби се*, *шели се*, *кози се*) мотивисани су самим називима младунчади. Неки од назива животиња мотивисали су термине за означавање особа које чувају стоку (*коњар*, *товедар*, *овчар*, *шиљезар*). Називима везаним за напасане стокe обично је у основи глагол *пастити*: *пашињак*, *попасањак*, *сампас*. Код домаћих назива болести најчешћи основ мотивације је последица тог обољења (*сујрици*, *црвени ветшар*, *шушкавац*). Очигледан пример мотивисаности назива животиња према боји уочен је код великог броја зоонима: *белац*, *рићан*, *белоња*, *сивко*, *плавак*.

9) Творбеном анализом представљене су главне деривационе могућности и инвентар афикса из нашег материјала, као и доминантна творбена значења. Ова анализа обухватила је: суфиксалну, префиксалну и сложено-суфиксалну творбу код именица, префиксалну творбу глагола и неке интересантније глаголске форманте, неке интересантније придевске афиксе, а осим тога, истакнута је и деривациона синонимија одређених именских афикса. Творбена анализа је показала да је број префигурираних и сложених именских лексема у односу на целокупни материјал минималан, што се за суфигуриране именске лексеме никако не може рећи. Када је реч о суфиксалној анализи, треба рећи да је уочљив велик број различитих наставака којима се творе именице, али и ниска фреквенција појединих суфиксалних типова. Посебно су издвојени суфикси који носе деминутивно-хипокористично или аугментативно-пејоративно значење. У оквиру деривационе синонимије фиксирано је двадесетак примера за суфиксалну творбу, док се за префиксалну творбу у мом материјалу нашао свега један пример.

10) У тематском домену којим се бавим инфилтрирање страног лексичког материјала само је спорадично. Основни фонд пастирске терминологије јесте словенски. На терену Кривовирског Тимока регистрован је одређен број карпатизама, а турски утицај видније се запажа само у два тематска подручја у домену обрађене лексике. Податак да у овој терминолошкој скупуни изостаје свежа, рецентна лексика румунске провенијенције делује изненађујуће с обзиром на чињеницу да на терену К. Тимока представници Срба и Влаха живе у релативно блиском контакту.

VII. ТЕКСТОВИ

Па ми смо раније, када смо чували овце, ми се сакупимо овчари, ми се сакупимо овчари и онда шта ће да радимо, овце пасу, ми онда иде да играмо мало калишопу, клис, онда ту има човињка, разне игре има ту још. Да, има и оно педање, шта ти ја знам, сас тојагу, кој више дас одбаци, он седја, а она кој најближи, он иде то дондси и тако то провдимо дани. Овце запландују тамо на планиште, ми шта ће да радимо, играмо се. Друго не знам још шта све нисмо радели као деца ... смо играли. То се оде даску направи а онда се направи једна линија, па се то побийе у земљу и онда ми гађамо то с камен и онда кад колко одбациш с камен далеко, онда те линије мериш са стопала, с ноге. Па знаш, знаш, знаш како клис се игра. Направи се, побийе се тојага у земљу и онда се направи једно тридесет сантима мало четвртасто дрво, зареже се с једне и с друге, зареже се с једне и с друге стране на отклис и онда стави се на ону тојагу и сас другу тојагу се гађа, онај тамо треба да ухвати, ако не увати, онда он мора да, да ндси код куће... Онда ту има човињка, после тога играмо човињку. Направи се, кад има муса, дрво од које ствара мусу и то заокруглимо и онда играмо. Направимо рупу, то је у виду ко сад што се игра ово на лед и направимо на тојаге и кажемо, то стари обичај, дде буцу с то ударамо, ону човињку и тако играмо и ту човињку, и ту има те разне игре на сви начини. А има још једна игра, зове се педање. Седнеш, а мджеш и да кљекнеш на колена, и онда удараш од земљу тојагом, а онда кад је удариш, она се педа. Чија оде најдаље, тај си седја, а чија најближе, он стално иде, покупа она тојаге и дондси, и те значи игре тако се завршавају.

Ето, раније смо ми чували ту стдку по планине. Неко имао колибу овако прављену од дрвета, неко платинару и кад дође април месец тамо, ми кажемо од Благовести, то је негде шести, седми април, ми ту стдку иселимо на пашу. Тамо дду махом ови старији људи, дде ко има, ко има, кој нема, он дде неки млађи. Та се стдка истера тамо на пашу. Ко има добре стаје, ове зграде, штале, ко нема-он појте,

свдлови, днда ту има наслони за ту стдку. Изјутра то се музе. Раније су биле мандре, тамо се каже, по на две, три мѐсте код нас било то у Кривом Виру, каже се бачија. То су долџили, ваљда су били Македонци, шта ти ја знам, то дни праве сира. Та се сира звало бџскија, тако се звало и дни тај сира сирџли, гдѐ то продавано, одвџено, то ми нѐ знамо, ми прѐдамо млѐко. Кад то прѐстане, ми пѐсле тамо код колибе подлије се, прави се сира, љеди се, сѣчу се велије, претџска се тамо, то таки дбичај. Махом се то и данас тако ради. Ёте, то толико. Па ёто, ми сѣлимо ђвце, днда говѐду, мџслим краве ко има, ко је мало удаљенији од овамо, од штѐте, од ливѐде, дни истѐрају и свињс. Оне мало жџре. Има тамо и пџшњаци где пѐред потџци зелѐна трава, мало пасу, жџре, џду у кџжљак, рџју тамо по камен и тако то. Другу стдку нѐма и по нѐко чѐва по нѐког маџарца. То му служи, нѐси млѐко, прѐда на мџндрѐ, нѐси вѐду, нѐси вѐду, днда се ставн на маџаре самџр, а днда на самџр се ставе брѐнте, ми кажемо. То се направѐ од плѐк чѐрс на маџаре, јѐдно с јѐдне стране, другу с другу вѐже и тако нѐсиш. Друго, нѐко има куј корџсти од стџри љѐди, не мѐж да нѐси дрѐва на леђа, он му направѐ џм прѐтен или од ткџнице то скрџи, вѐже и мџли ждрџченик и вѐже му дрѐва и он то вѐче за код колибе да лѐжи вѐтру. Друго ништа, џде дно и толико.

За маџаре има јѐдна нѐзгодна мѐшица, дни зовѐ кѐњска мѐшица. Раније дѐца то корџстила. Када се маџаре натовџри, било с млѐко у тџм брѐнтама, џли рѐцимо вѐду нѐси, дѐца џзму онѐ кѐњску мѐшицу и ставе маџарету, тѐре маџарету међу нѐге. Маџаре је у стању да свѐ она самџр полѐми, онѐ брѐнте, док та мѐшица од нѐга не отџдне, маџаре се ваља, удшгте не, не прѐтпоставља ни гџзда, ни ниѐко за маџаре. Има да џпче док та мѐшица од нѐг се не склѐни. Толико. Значѐ без млѐко. А то млѐко се кџсели у то цибанѐ и свако јѐтро се музе и долѐва се и та маџаре кад нѐки пѐт... Ту овчџр лѐжи дџањ, ту маџарац бѐде с тѐ, с овѐ брѐ, како се... с то кџсело млѐко у овѐ, у цибанѐ, у цибанџи се носџла и вѐда раније, да би бѐла лѐдна. То је дрѐсно без џчега, ишѐпљено и днда стављено цибанѐ од дрѐсни дбручи. У то цибанѐ се сџпѐје кџсело млѐко и тамо де... и ђвце, маџаре, и то млѐко џјесен, кад бѐде мало, дно се помѐзи и сџпѐје се у цибанџи и кџсели се за, за зџму кад је најмасније.

То су вѐћ шџле. Јѐ мѐжда џу мало д уврѐдим мѐг шурѐка. Ту џсгѐви стџри, дѐде, дни вѐлели тѐ прѐче и днда тамо де борѐвили код колибе. Он каже: брѐ Бџто, бџли су три брѐта, брѐ Бџто, каже, ја џмам рогџти кѐњи. Како брѐ рогџти кѐњи, каже, тако лѐпо, ја сам, каже, а онај друти, каже, брѐте, ја сам набрѐо три бѐчѐве јѐгоде, онѐ шѐпље,

дни се натакују кој ће више да слаже. Али један деда је био главни. Цепали се метрови и он борави код колибе, а отишли ту из село наши људи да цепају метрови и тамо се послонили код нећа код колибе и сад дни ваздан цепају метрови. Они уморни, и он прича њима сву ноћ приче, а дни кад се пробуде окрену се, дни само потврде ону последњу реч што реко и он продужи даље да прича. И кад дошли неку вечер, толико је било зима, ндге им премрзле у чизме, у цокуле, шта имали на ндге и дни рекли: (тај се звао деда Милан) ту бре деда Милане, ала је ладно, ндге ни се све помрзле. Еј децо, каже, ви не знате шта су ладноће. Кад ја ставим, каже, грне да ми се вари уз дгањ, с једне стране се смрзло, а с друге врџ. То је стварно реко деда, ха ха ха ... Овај.. ставе се рдгови на пример, има платинара на два рдга, на три, или на три рдга. То су рдгови, издеље се дрво крушково криво и у вр се (кад самар за магаре што се спрема), и у вр се засече, и проврти се сес зрно и удари се дрвен клин, те се спдоју поново, а мало нанџе удари се једна пречанка, исто се изврти (да не би се то размичало), па се днда у, са страну ударе појанте, појанте дпет на три мџста. Од прву па на средину, па у ... и днда се нацепу бџкове платине и у вр и све се наслања на онџ, збодџ се платине и у вр и све се наслања на онџ, збодџ се платине и две до друго, па трећа поклдопи ону, па две до друго, па трећа поклдопи и тако се то ради, тако се покрџју. Видиш како, за овце се прави другачџје, исто рдгови, исто се гџр зарџже и проврти и у вр се и заковџ та клин и мало нанџе дпет удари рдгови да се не размичу, удари се та појанта и дпет по дрвени клинови, али не као што за људи, него једна страна се покрџва с платине скрџз, а са друге стране с ударе на пџла, пџла рдгови с удари по једна, не покрџва се, мџтка се стави де она половина и сам од пџла па гџр се покрџва (и једна она задња страна цџла, тако то је, то је да би мџгло с једне стране да улазе овце и да мџж ти да уђеш да помџтџш тај тџр). То је свџд, а наслон само исто ти рдгови се раде, али само с једне стране се наслџне платине и покрџје се до вр, а ова страна цџла је отвџрена унутра у тџр. То је наслон. А одавно код нас плџгови слаби, нема де да џде свиња, дни заграде мало, али свиња провали, џде у рџпу, у градџну, кукџруз. Стари људи то џзму и одсџчу ракџу, па једно тридесет сантџма гџре на вр пџсте дџже, а дџле ракџа и днда ставе свиње то за врат. Одџздо дџска и проврте у правац онџ ракџе и одџзго ставе дџску и заглаве са заглавку да дно не мџже да изађе и по пџт сантџма ту дџску пџсте с џдне и с друге стране и свиња де пође, дна сас онџ гџре, над главу јџј пџт сантџма од стране, по пџт сантџма, и дна удпште не мџж да

провали, ни кроз плът да прође, само мџе ту где је натѣрано, ту ако је сас трње заграђено, јер куд треба два мџе само да, ко да је упрѣгнеш, да изнесе трње и не мџ да се провуче, да прође. А причао ми дѣда како свиње, каже, проваљују кошару, стао тамо и најће тамо, размрда платине и... И дни како ће д одбју, свињу, старац дође и на вериге стави у бакрач и прѣври сурутку и свиња близу кошаре, он сипе у тамо, у суд ону врѣлу сурутку. Свиња кад најће и кад удари у ону врѣлу сурутку да пије, више не удара, каже, удпште.

(Миле Шутић, 1938, К. Вир и Мирослав Петровић, 1943, К. Вир)

Краву, кад ђдеш на вапшар, глѣдаш приплодну краву мѣло крупнију, то ми казѣо јѣдан накупац. Крава за чување позади има три, није рѣп, три овако чѣвора с јѣдне стране, три с друге, то је ширѣка, дубѣка крава, и спуштени груди, то је крава... за приплод ... и тѣопи дѣбра тѣли и нѣ ... ја ћу ти покажем ону краву... То је за приплод крава дѣбра и лако се тѣли, не треба ти ветеринар. Ђто, крава се по томе глѣда. Нарѣчито људи пѣзе на вѣме, само је ђпасно да купиш краву на пијац сас вѣлико вѣме, јел два је скупа, каже, има дѣбро млѣко... А имао сам прилике у Салаш кад сам био на вапшар, купио сам чѣтри краве. Ја сам купио... да препрѣдам, да раним мѣло и да препрѣдам, а код Мѣли Јасенѣвац на Бугарску саму границу, там сам чѣтри оставио, али платио сам, ѣид још јѣдна пѣта да бѣде... И он чѣвек имао вѣла, мѣне га прѣдо по сѣдам ипо стѣтина и ја сам купио јѣдну краву сѣдам стѣтине двѣес кѣла, у Дубочу, али нѣсу тѣли... ни ми тѣли даду да мѣри, то купујем, ја... А тај што мѣн прѣдо вѣла, он купио јѣдну краву. И сѣд он купио ону краву, глѣдам ја: лепо вѣме има, реко, слѣшај.. Ја сам ти рѣко да не купујеш ту краву, а ти си купио. Та крава ће сѣд да има да помѣзеш пѣну кѣву млѣко, дѣсет кѣла, али ѣтру вѣће д ѣмаш три кѣла. Ја знам од кога си ѣзо ту краву, каже, Ѣткуд ти знаш, кад си ти био у Дубочани и нѣси био... с мѣлога чѣвѣка, шпикулант јѣдан каже ѣсти... тај знаш шта радѣо: давао и пѣре, али надувао квѣсац, а и додуше мѣжда није мѣзо два дѣна и кад је дотѣрамо испрѣд његѣве кѣће, ја ѣдем тамо... Тѣчно намѣзо пѣну кѣфу, дѣсет кѣла млѣко, ѣтру само три кѣла и тѣко остѣло на три кѣла млѣко, каже он. Брат ми управник задруге у овај, у вѣ сѣло према Нѣготину, а Ѣтац ми рѣди на прѣту, каже, има ме убѣју брѣ, а у Салаш смо купѣли, каже, слѣшај, ће ме убѣје Ѣтац, ѣид да ти прѣдам ону краву и да тражим другу.

Реко нѣ, није вѣше... не мѣже такѣ као, а ѣзо би ти, ту би ранио два дѣна краве... ја сам му платио, ал нѣмам ју дѣи и ја сам му рѣко,

каже, како си мого да знаш. Ја краву кад купујем за мене, ја гледам од домаћина у шталу да купиш краву за чување, а то се најтеже купује, дхе ти подвали свако. А јлову краву мџ да купиш ди днеш, дна је за клање... Сад има те краве које йду у пашу, то су домаће краве, наше домаће краве, јер ми те краве кад, мислим, пуштамо у пашу, ми пуштамо како куј, неко тѣра од марта месеца, априла, како се покаже трава, а ја обично пуштам краву почетком марта... Тѣрам краве на пашу и тамо и дне пасу цело лето до, до у ово време сада (у октобар) и днда кад отѣрам у шталу мало обрѣтим бѣже пажњу. Прво сад раним спѣцијално сас дѣтелину... пѣсле раним са сѣно, али кад како гѣдина бѣде... Прѣшле гѣдине сам збѣио од крај до... а ове гѣдине нѣсам... па мање кукѣруза има, мање, не мѣже... И то су краве из пашу, а ово дрѣго краве које остѣну у шталу, то је. Рѣне се у шталу и зѣми и лѣти, а и дне не, не трају дуго, те су, краћи и рок трајања, не, не, нѣма да чѣкаш д остарѣ, изгѣбе витамѣни и пѣчну да мршавѣ, нагло пѣчну да... не мѣж дне... (Потровѣо краве са силажу, не извѣди и тѣ, йду у силажу тѣ у шталу и ѣве сваку гѣдину мѣра да промѣни по јѣдну по две краве, не мѣж д издржѣ... Па да, оболѣ, изгрѣзе и онѣ, она кисељѣна у силажу, она тѣња. Нѣма крава дѣкле дна не йде). И дрѣга јѣдна стѣвр, ми слабо прѣктикујемо, тѣ јѣдан чѣвек у наше сѣло прѣктикујѣ, купујѣ кѣштано брѣшно и ове стѣврѣ за витамѣни и то стѣвља у јѣрму. То јѣдини Воја Рѣжић, он. Кѣштано брѣшно нѣкад... по пѣт, по дѣсет кѣла, по пѣтнајс узѣма и стѣлно то. Оно је стѣврѣно скупо, али витамѣни додѣва, витамѣни, и те краве продѣже маало у шталу, а инаѣе дне у шталу изгѣбе нѣколко гѣдине и гѣтово, дна мѣра се ликвидѣра из штѣле да се довѣди дрѣга.

Па било је прво само са кравама орање, волѣви, краве, па пѣсле је прѣшло на кѣњи, да дрѣу с кѣњи људи.

(Слободан Шутѣћ, 1919, К. Вир)

Чѣвала сам ѣвце и говѣду преко лѣта и днда је бѣла магла, а та крава јѣдна... да се тѣли; ја да ју оставим код колибе сама, нѣма куј да ју, знаш, пѣзи кад се тѣли. Ја ју пуѣтим сас мене, сас говѣду и сас ѣвце, дно магла, не вѣди се нѣшта, те ѣвце отѣшле у јѣдну дѣтелину. Ја отѣднем да вратим те ѣвце. Кад се вратим, та крава ју нѣма... нѣма ју, отѣшла, ѣе се тѣли. Ја с уплѣшим, ѣе д упропѣсти тѣле, знаш, и зѣвнем тѣна јѣдну комшѣку и кажем: Дѣне, ѣјд йдемо да тражимо... ѣе с отѣли, не знам дѣ. Она отѣра њѣјне ѣвце и затѣври, и ја мѣје ѣвце и говѣду затѣврим и ѣдемо да тражимо. Кад там, ја нађем траг ди дна отѣшла и лѣгла, пѣчела да се тѣли. Ногѣца му испѣла и глава, и ја извѣчем то

тэле и дна жѣна дође. И тѣ теле ја задѣјим, знаш, и полако се осуши, и мѣтем једну штрангу, један мантал, пелерину једну и сѣднем ја и упртим тѣ теле на леђа да га нѣсим... Та жѣна води краву, а ја нѣсим тѣ теле на леђа, нѣси, нѣси и балдишем, не мѣгу више, и сѣднем, одмѣрим се мѣло и продужим даље. Там видим једна кола йду по пѣт. Ја се пошнем на кола и теле држим у крило; та жѣна води краву. Одем ја код колибе и наведем у пѣдрум тѣ краву и вежем за колац, и теле оставим код нѣо. Йдем да вежем онѣ дрѣте ди спаву и ѓвце, сѣм сам тек везѣла, знаш, кѣд било и кад већ мѣрак, ја узвем фењер д йдем да подѣјим тѣ теле и умртвила тѣ теле, како се викало... ја брз: дѣг се Лутко, штѣ си Лутко урадела, штѣ овѣ, штѣ онѣ, трѣа ја тѣ теле, трѣа, онѣ мѣртво. Ја трчи код тѣ жѣну, Дѣне се зовѣ, реко, мѣа Лутка угњавила теле, јѣ Бѣбо и гѣово. Ја одѣвде, како сам онѣ била крѣвава од онѣ теле мѣкро како се отелило, ја запѣлим с онѣ фењер и дођем туна.

Ови мѣји седѣ туна у тѣ оделѣње... Кака мѣука, реко, Лутка се отелила и угушила теле, угњавила. Ујутру отиднемо сес Мѣле да га закъпамо. Мѣле кѣж: мѣмо, ја не мѣгу. Ја га ѓпет оставим на столѣцу, па г упртим на леђа, па га однѣсем у онѣ вртѣчу, па искѣпам рѣпу, па ставим шѣму доле пѣ зем, па тад ставим нѣга, па озгѣр шѣму ѓпет, па га затрѣпам са зѣмљу и тако сам прѣшла код тѣ стѣку.

Сѣра и млѣко кѣсело. Сѣра, помѣзеш ујутру ѓвце и процѣдиш и ставиш му мѣју, подлијеш га и дно кад стѣгне, ѓнда исѣпеш у цѣдѣло и промѣшаш там, овѣм, док с онѣ опѣди, и притѣснеш га и исѣчеш парѣйни сѣра, и сѣлиш и ставиш у ѣбар, па парѣйни, велије, велије дабѣме, а млѣко кѣсело скѣва се сѣд, сѣд већ јѣсен, скѣваш млѣко. Ујутру помѣзеш и скѣваш, свѣриш, е свѣриш тѣ млѣко, знаш, и олади се, и кад бѣдне ѣвечер, тѣ га сѣпеш у кѣј сѣд кѣселиш, знаш, у лѣнац, кѣфу, у штѣ бѣде, знаш, а ѣвече се помѣзе, тѣ га сѣнеш ујутру и тако. Тринајс гѣдине сам ѓвце чувѣла. ѓвце није имѣо кѣј да чѣва, чувѣо говѣду, знаш, и тако тѣ. Пѣсе ѓн ѣмро, и више стѣка није имѣла, знаш. Није имѣо кѣј да чѣва, сѣм смо ја и мѣјка бѣли. А дрѣто нѣмам штѣ да прѣчам... Имѣла и мѣје и тѣје ѓвце и чувѣла сам, знаш, и ѓпет сам тѣ лѣто чувѣла сѣма, знаш, ѓвце и говѣду. И кад пѣстим, знаш, онѣ свѣ с тако трѣви мѣгла кад чѣвам...

Говѣда йду брзо, ѓвце, а говѣда йду полако и мѣгла, не види се ништа, а један пѣс, Шѣра се зовѣ, ѓн се не одѣја. И ја сѣд нѣ знам кѣд су ѓвце, ја стѣнем на један кѣмен и свѣрам, сѣд нѣмам зѣби с чѣм да свѣрнем, кѣжем: фѣу Шѣра, јѣдѣред, ѓн не чѣје, ја дрѣти пѣт, ѓн отѣд трчи од тѣ ѓвце, знаш, дѣ су, и ја знам да су тѣ ѓвце. тѣмо, и ѓдем, и нађем ѓвце и скѣпим ѓвце, и доведем, и свѣјам у крѣг да пѣсу свѣ заједно и тако.

Борави там по Равне Реке и дотрча мџа једна сна и... ју, крава и има два телета, а нема чим да дџи. Она каже: дошла сам да понудим там... реко, ал би га дали мџи, каже, што да не. Ја узнем краве и два тџка и... на тџчак, на тџковни и џдем там, и та мџ брџт ми да тџ теле, џно младо, сам што с отелџло, ал нема мајка да га дџи. И донџсем ја туна и одџсем у штџлу. Неће ова крава да га прџми. Она већ, већ прегорџла, знаш, та крава и ја полако, полако, полако и ту краву сапџњај и стџвај ју брашњо, и џна дџ, дџ и прџми џна тџ теле и дџила тџ теле, и џна га пџсле прџми и чува га као мајка да је бџла.

Ова дџшо отџд из Реке. Реко, Слободџне, сл џди, реко, у штџлу, свџ си викџо да Зџра, реко, џлова, да вџш, реко, Зџра с отелџла. Кад џн џде, стџварно вџди тџле. Каже, како мџгла да с отџли кад кџлко пџт пуштџла вџла. Ја пџсле му кажем да смо узели, знаш, да с отџлила, да сам га чуваџла, па кад пџсле порџсте џна, и Мџле џде у шкџлу. А и џтац га џчи и ја да не џде у шкџлу да џчи, већо да беџи из шкџле па да чува џвце. И џн тако ураџи и џни не казне са пџт џваде, ал џнда пџт џваде бџле мџдго пџре. Мџ прџдамо тџ теле и плџтимо ту казну...

Ўмамо прво од краја: Пџвџка се зове, па џнда до џџ Шџвче, па до Шџвче Мџда, па до Мџду Дџна, па џнда џмамо две јунџце, тџ и крстџо Цџца и Дџца, тако Цџца и Дџца, па џнда џмамо џсто трџћу до џџ, Лџтка се зове, па сџд џма Зџра, па Рџжа, тако се зову... А овџ маџи нџсмо крстџили, не знам како се зову, једнџ мушко џма, једнџ жџнско. Неџму џвце имџна. Имџло прџ јџш гџдине... зџвали смо ју Бџлче, џно џде по тџб чџм га зџвнеш. Једну смо имџли, па смо прџдали, зџвали смо ју Вџлајња и тако тџ две џвце смо зџвали, а овако џма мрџуша, џма жуја или онџ, по бџји дабџме.

И џнда пуџтимо да џду да пасу, па у џсам, кад како, и тако џду да пасу, па џнда и(х) отџрамо да пџју вџду, на има мотџр направџен. Тамо затџвџрим у та тџр, да џвде одмџре маџо, да плџндују, и ја џдем код коџбџе, па исџнем млџко и напџјим праџи, тџџци, штџ џмам наранџм и џдма пџсле џпџт пуџтим да пасу, и увџче дотџрам и помџземо и тако.

(Добриџа Шуџић, 1920, К. Вир)

Како се чуву. Јер ја сам и чуваџла. Оџгџни се џвца... а нџсу имџле штџле, неџо поџте, па нанџсеш у коџбу џгџе и џвцу, па тџ дџјиш, па тџ, тџ су муке бџле мџдго, сеџџчке, али нџје мџдго дџбро бџло док смо тако радџли. Па прџдаш џгџе за џсам дџнара, каже: џ, гџзда, овџ прџдо за џсам дџнара. Мџј дџда џнта прџдо џганџи за џсам дџнара. Па смо имџли бачџју, састџваџмо џвце, подлџјеш сџра, бџкрач од, како сџд да ти тџ кажем, по два цедџла исџнемо сџра, муџимо маџло, бџчке смо имџли, по две бџчке се муџи, изџвџи се маџло, бџкрач десџтак...

Говѣду сам чувала, како ми та мѹж умро, ја сам чувала мѹјему сјну дваес године говѣду. Носила на мандру док сам мѹгла. Пѹсле не мѹгу да мѹзем, дѹђе сна, помѹзе и однѣсе на мандру и прѹми пѹре колико, по четѹри милиѹна. По четѹри краве, пѣт чувам и мѹдго ми дѹбро бѣло док сам краве чувала, мѣне је дѹбро. Тамо сам боравила на колибу. Сѣра је имаѹ од сѹрте. Кривовѣрски сѣра је чувен. Крѣви Вѣр је се зваѹ рѹније, кад је имала стѹка, Мѹли Стѹмбол. Ту је имало свѣ шта дѣш. Туна су долѹзили плутѣни болесници на чѣс вѹздук, шѣту туна поред мѹје куће, ми и(х) глѣдамо. Боравѣли су у Лозѣцу, кѹда ни је црква, стѹра наша црква. Бѣла је мѹдго дѹбра, а сѹдек омѹадина отѣшла, стѹри ѹди измрѣше, нѣма стѹка, сѣне, нѣма ѹвце, нѣма говѣда, слѹбо је и сѣра, кривовѣрски сѣра је чувен... А сѹд је слѹбо, нѣма онѹ стѹка, нѣма онѣ ѹвце, нѣма стѹри ѹди, изгубѣло се свѣ, шта знам да ти прѣчам.

(Ружица Нешић, 86, К. Вир)

Јѹ сам бѣла говедѹр, овчѹр, ѣшла, зѹмену нѣсам имала, ѹдмену нѣсам имала, браћу нѣсам имала, тѹ је свѣ бѣло. Пѹсле, кад сам пристѣгла, ѹтац ме ѹдо, двѣ године, па такѹ, двѣ године сам живѣла с мѹжа, трѣћу годину ми мѹж отѣшо. У шѣснајсту ѹдала, у осѹмнајсту отѣшло ѹн у војску, у дваесту се поболѣо, запалѣње мѹзга, умро... И ту сам чувала и говѣду и кѹњи, и ѹвце и кѹсе, и свѣ ту чувано, и дѣца, и ѣйва и градѣна, свѣ је тѹ ту бѣло ѹкупно... Са сѣно, лѣба ми нѣсмо имѹли одавно, тѹлко покрѣмиш јѣданпут ел двапут недѣљно и сѣно, слѹму, кад како, куј ѣма сѣно, ѹн дава више, куј нѣма, ѹн мѣша слѹму и сѣно, и такѹ смо радѣли.

Па шта ѣма, мѹра да пѹзиш, кад дѹђе врѣме да се ѣгѣни, мѹра да вѹрдиш да се оѹгѣни, да не згѹзи, да не угѹши, такѹ се чувало, а такѹ и данѹс. Бѹље се не чува ни данѹс, ѣсто... Бѣле ѹвек више бѹрави и мѹје ѹвце с туђе се нѣсу мешѹли. С мѹје ѹвце ѣшли и три пѹѹ. Јѹ пѹђем напред, свѣ там нек ѣма, и кукуруз и пченѣца и градѣна, мѹ ѹвце не сврѣћа, ѣде по мѣне докле ја ѣдем, кад ја стѹнем, тѹд се развѣју да пасу. Такѹ је бѣло код мѣне. А коде дрѹгога — дрѹкше. Јѹ не мѹг да лѹжем, онѹ што је бѣло, такѹ. Јѹ ѣдем напред, полѹзим пред ѹвце, јѣдан пас ѣде напред пред мѣне, два ѣду са стране. ѹни три ѹвек ѣшли, и до мѣсто. Кад отѣднем на мѣсто, ја стѹнем, ѹне се тѣк пѹчну тѹд распростѣру да пасу по кѹсе, по бѹчине, па по ливѹде. С јѣсени сѣшли и рѹно ѹ пролећ, пѹсле нѣје се ѣшло. Сѹд ѣду и лѣти, јел затѹ што ѹзело зѹкуп...

(Петројка Милосавѣвић, 1909, К. Вир)

Имáли смо овце, кóзе, говéду и тó кољíбе. Трí кољíбе сам правíла како сам отíшла за мóјега човéка. Трí кољíбе сам правíла, прва остáла дéверу, па пòсле сам правíла, дрúга остáла сíну старéјему и трéћу сам правíла за мláђега сíна. И кад сам с одéлила првú гóдину од јетрвú, јá сам седéла у платинáру и овдга сам унúка очувáла, и појíла сам га с млéко, нí имáла мáти да га дóји... Тáмо у бучину тáм код стóку сас мóјега домаћíна... Па платинáре, мúка се имáла. И трí бунáра смо копáли. Бучке се мутíле и свé сам тó такó радéла. И пòсле се одéлим, кад свé тó подóмимо, пожéнимо, јá сам с одéлила од јетрвú, па сам стáлно боравíла са сíновима код стóку, днè радéли... Овце дíе, кад се запáле од дгъицу, дгъица се кáже, кад повáту дгъицу, дно дíе да лèпчу, тáд трéба се лéче с нèкције, да се, да се лéче, да с удáру нèкције на овце, а кад здраве, дно дóбро. Изíђемо гóр, прòдамо пòсле јáганци, мí прòдамо, сáд јáганци јóш тó, рáвно прòдамо јáганци. И пòсе стојíмо у... и нòсимо сáд на мáндру, мóји сáд нòсе, и јá сам носíла док сам бíла... Тó мáндра, прíму млéко. Тó се такó кáже, на мáндру прíму млéко и пòсле ни плáћу за млéко. Е, дòкле нòсиш да нòсиш, кад нéће да нòсиш, мí пòсле мáнемо и сíримо за нáс, подлéвамо. А бучке се манúле. Тó сáд нíко не мúти. Јá сам мутíла овú првú бучку, бучка барабáр с мéне. Па пòсле искочíше машíне, млдго лáкше па машíну, сáмо сáпемо млéко, обр́немо, обр́немо, дно с измúти мáсло... Па бучка барабáр сас мéн... Па искòпамо, закòпамо рúпу, па спуштíмо бучку, бучку испèремо лéпо, кад измúтíмо, дрвeна бучка, на буцáло йма, па грúвамо, грúвамо, грúвамо, грúвамо, па досипúјемо млéко, па мúтíмо, па досипúјемо, па мúтíмо, то нéма, тó свé зној кáпље од мéн кад мúтим, кад га мúтиш, жестóко. Па кад подíгнем га, буцáло, дно вíше од пèд мáсло се збèре, па кад ўзмем да вáдим, по пуна једна карлíца оволíка. Од чéтири јутре јá напуним кáнту од петнаес кíла мáсло. Па тó мáсло кад попржíш сас овú папрíку, сáд кад стíгне, да му се не мòж најéш, слáтко, и такó. А кад не мúтíмо, мí бèремо сíра, мóји сáд збíру сíра, нòсе на мáндру док нòсе, пòсле збíру сíра, сáд по милион дíнара сíра ће да бóдне. Сáд скúпо сíринье, отíшло бèстрага, дно свé скúпо, пòшто је сò, пòшта је мáја, пòшта је нéга, и скúпо, и људи сáмо траже, áко је скúпо, не пíта те за цéну, и такó. Самò, без мúку нéма нíшта. Да се мúчиш. Па дно нéма мúка нíкаква, ёте такó, да помúзеш ўјутру, ўвечер, тóр да рíнеш, да напóјиш, да пуштиш у бучину да пáсе, ўвечер мúзеш, ўјутру мúзеш. Одавно се мúзе и на пòдне. Кад сам јá отíшла, кад с прво врéме, пòсле мóј домаћíн мáну на пòдне, па свí пòсле манúше. Ўјутру мáлко доцнè помúзу, па ўвечер мáлко рањè и манúше брè, дòсадно трíпут тí да седíш на врáта да

музеш. Човек ми био по сто ђвце чувао, па музе, па музе, па седи, па се згрбави од муже. А мој ова сја сад... ђвце, сад не чува тољко ђвце, много каже, мој дџац умро од ђвце, каже, ја нећу д ђ(д)ем да музем, каже ја тољке ђвце... ђвце д уватиш и да пропуштиш кроз руке... Штале там дџле, па колиба, па штала, па ђвце лежеду у шталу, па се јагње, па јагњаци, за јагњаци штала, на за ђвце штала. А то је летњи трљак'. Там немамо шталу, тамо сулдџме око колибе. Колиба наградена, па укутур сулдџме. То летње сулдџме, тако и(х) вићемо. То летње. Све укутур... Исто трљак. Тако се виће. Тџр, тџрови. Тџр има за ђвце... за нџћу, кад лепо време, спавају напоље, уз тџр, узе колибу, узе ти свџдови. Па то исто, исто се каже. А пџсле има тџр јџдан кад истерујеш ђвце да музеш, у јџдан улазе, из јџдан излазе. Ја истерујем... а ту седи и ђвце пролазе покрај нџга, џн музе, овчџр, и тако. И у дрући тџр улазе и кад ... џн пушта.

Нема нијко да борави на колибе. Сјнови отишли, џн треба да ради, и она што стар треба да ради пољопривреду, и стока нема. Сад чува људи краве у шталу. То неколико, неколико, не знам баш, нисам избројала од колко домаћинства, дал има седам-џсам домаћинства сас, са стоку, сас ђвце сад да бораве на колибу. Све то колибе саме. Што је мџа колиба там гџр, ту су пџт колибе биле. То је само мџдало око ти бунџри, три бунџра туна су, а башка има јџдан, мој дџвер копаџо.
(Миланка Ивковић, 90, К. Вир)

Па џте тако, помузеш ђвце, проџдиш, мају уватиш колко треба, да ставиш, да л кашџку јџдпу, да л две, док уватиш колко треба, на после ставиш у цџдџло, па цџдиш, па прџтураш џно цџдџло, прџтураш, па џнда прџтџснеш га с камен, те с џно џџди, па исџчеш велије, ко нема више, џно по чџтри, и стављаш у чџбар, стављаш, стављаш, док напуниш. Кад напуниш, ти пџсле узнеш круг џде дрво и крпу ставиш до сџр овако и круг дрвен, и та два каменџџта, ни од ова камен, него од онај бџли камен што из Морџве, она бџлу вџду, знаш, џтапа се ова камен, а она нема, она како ставиш камен, ништа не пушта. И тако, пџсле недељно прџпџраш, прџпџраш, џпџреш крпу, па прџтџснеш, на јџпет тако.

џвца се џјагњи, п(а) џнда ставимо јагње, па то вићемо, овај јагње, па пџсле мало шиљџже, знаш то као, то до гџдину, па друћу гџдину се исто, џно, знаш, мџче и џно друћу гџдину се џјагњи, прву неће и тако. Па вићеш џвцу: Мџро, Јуџбице, Зрњо... Па, има, како коју џвцу вићеш: џди Зрњо, Зрњо, Зрњо, на леба, џди, како сад то коју име волиш, Мџро, Мџро, Раџо, Раџо, Раџо, Раџо, вићеш сваку џвцу,

има йме. Кад тѣраш, йсто ўзнеш лѣба и која ти ѓвца... ти нѓ вйчеш и ѓна йде по тѣб и ајд у... Ёте такѓ. Краве смо везували на коље, на конѓпци, на, на, такѓ, те пасу. ... Па йма зрњаста, па йма црна, па йсто Зрњо вйчем, Зрњо, Зрњо, Зрњо, Жујо, Жујо, Жујо... Па затѓ што зрњаста, ту пѣраста по нѓс, ту црно и бѣло, тѓ је Зрња, а ова која йма жу́та прѣйца, ми вйчемо Жуја, Жуја, жујаста, ту браѓн, знаш, ту по нѓс и такѓ свака ѓвца йма си свој бѣлег. Која ѓвца йма шиљату прѣйцу, ми Шйљо, Шйљо, Шйљо и нѓѓ, па вйчемо такѓ, ки сваки, знаш.

(Информатор непознат, К. Вир)

Билѓ сам девојка па... бйла сам сиротйњска, и девојка билѓ сам и билѓ сам сиротйњска. Јѓ ћу се ўдам за једнога мѓмкѓ што га не вѓлим, и како ћу, и мѓрам, мѓрам, тѣру ме да с удам за нѣга и јѓ нѣга нйкакѓ, сѓмо да не ѓн, сѓмо да не тѓ мѓмак, и испросйше ме и штѓ ћу јѓ. Кад вйдо, нѣће скѓро свѓдба, ух, ћу да мѓнем, нећу за нѣга, ћу да мѓнем и ўзнем и мѓнем га и утѣкнем, и утѣкнем за другога што сам га волѣла. Дѓл тѓ од онѓ што сам га волѣла, а ѓн пѓ мѣне не вѓли ки кунйну и нйкакѓ. А јѓ как к нѣга, а ѓн дѓље од мѣне, не вѓли ме, штѓ ћу да радим. Пѓсле се прйви нѣко, како тако... око мѣне. Пѓсле дѓбро, ўзо ме за њйву. ѓн нй имѓо њйве и тако тѓ дѓље. Пѓсле смо жйвѣли двѓс пѣт гѓдине и пѓсле свѓђа, нйје ме волѣо, йшо мѓло, мйслим, по овѣ жѣнске, а јѓ штѓ мѓгу, јѓ трпѣла, опѣрем га да нйје кѓљав, нека йде, ѓн дође ѓпет код мѣне... ѓн ме не волѣо нйкакѓ, знаш, и пѓсле тако тѓ дѓље, и пѓсле ѓн погйпо и јѓ сам остѓла, тако... Туримо ту да вечѣрамо... ѓно павйца сѓмо јѣдна, дрвене кашйке, ложйце и ми кўсамо из она... извѓдим мѣсо, нѣма нйшта... јѣдна вѣлика гйбѓница нѣка. Свѣкрва сѣчѣ, штѓ ћу, каже, дође и дѣвер, мўж... нѣма нйшта за мѣне, нѣма ни да дође, ни гйбѓница, ни нйшта. Како ће да лѣгнемо, јѓо, свй у јѣдну сѓбу: свѣкар, свѣкрва, зѓове двѣ, мѓти, пўна сѓба. Па штѓ ћу, лѣгнемо с мўжа, мѓра да промрдаш, давн те бўја, је ли нѣшто, а ова девојчићи сѓмо ми се смѣју ге мрдам, сачўвај Бѓже, не знам штѓ ћу.

(Бисерка Петровић, 1922, Јабланица)

Нѣкада прѣ трйдесет гѓдине ймали смо овчѓри кѓји су чўвали по двѣста до двѣста пѣдѣсет брава ѓвци. Тѓ се збйрало од сѣдам, ѓсам домаййнства. Тако се збѣремо јѣднога дѓна и састѓвимо ѓвце. Жѣне спрѣме дѓбри рўчкови, кѓја од кѓју бѓљи и кад бўде пѓдне долѓзе овчѓри и домаййнини кѓји су прѣдали ѓвце тйм овчѓрима и затвѓри се у тѓрове и пѓчну да мўзе, свѓки своју ѓвце мўзе. Када се помўзу свѣ ѓвце, ѓнда се ўзму нѣке чѓше, мйслим, овѣ прйродне које се рађају по бѓште, направљене су тако од кйло и од дѣсет кйла, па ѓнда се тѓ свѣ лѣпо

премѐри једноме бачѐру кој љма највише ѓвце прво, па измѐри се његово, препоставимо двадесет кила млеко, он је први бачѐр, први. Па онда редом, редом, сви редом измѐру колико кила љмају млека. Према томе после на свако кило добије се, давају ти овчѐри газдама по једно ведро од кило млеко, ел како се то договорѐ дни: од кило ел од подла кило. Тако редом љде док испуни ту сѹму млеко кдје он имѐо за своје ѓвце и тако то љшло до краја. Па после долѐзи други ред. Истѐра се један ред, па други и трећи ред док се да. Онда љма други овчѐри кдји чува љлове ѓвце, љгањци, љлове ѓвце, ѓвнови и тако. Зѓве се љловљња, да. То се чува. Онда тај овчѐр узљма ил његове, ил туђе кдзе, или ѓвце кдје су најбоље, даду му се чѐтири-пѐт комада да и он љма млеко да једе, није само да чува љлове, и тако је то било. А то је, ти шиљези кдји су, кдје тај чува, ти љлове, ми кажемо љловице, љловљња, љгањци и шиљези, с такѓ, то се зѓвѐ на неколко, неколко начина, јесте.

Па у нашем терѐну ди сам ја, ту љма свѐ врсте шѹме: граб, глог, љсен и тако даље. Друго љма трава, свѐ сорте је трава, питоме траве, љма дѐтелина, љма тљнац и свѐ мљслим траве планинске. Било је то код нас дѓбро мѐсто за ту стѓку, само је штѐта сад што нико неће да чува. Јѐсте, бѓш сам ја чувао говѐду свѐ док нљсу се мѓја дѐца пресѐлила у град. Ймао сам по дванајс краве. Те су краве, ја н отѐрам у прдлећ од Благовѐсти, чљм мало озелѐни, ја отѐрам у планину у Бѐле Вѓде. Тамо и чува вѓда, мљслим на по чѐтири, по дѐсет ѓктара, не ѓктара, километара, нема вѓда, само на једном мѐсту вѓда и ту стѓку, није само мѓју, него сви људи, мѓжда тамо љма и по пѐтсто брава краве, тѓоци, то чува вѓда, ел дне љду, љду, љду, љду пѐт, шѐс, ѓсам, дѐсет километра, па ожѐдне, па онда се враћу на вѓду. А јѓш једна ствар: ми свѐ ту крмимо ту стѓку. Сваке недеље сам ја излѐзио у Бѐле Вѓде, повѐсем тамо ту јѐрму, трице, како јѐдни кажу јѐрма, јѐдни трице и сѓ, накрмимо и дне то знаду и долѐзе због то. Ђли највише због вѓде. То је било једно велико бѓгатство што ја не знам дал љма тако близу. Само сад је то угѓшено. Јѓш љма по мало, али врло мало. И сад љма та стѓка гѓре, али смањено је сасвљм.

Ѓу вама нешто да испрљчам на мѓји овљ гѓсти. Мој је дѐда мѐни причѐо: чуво је ѓвце, то је било одавно, мѓжда, не знам ни ја кѓлко гѓдине, мѓжда има и пѐдесет гѓдине како то и више, како ми он причѐо пѐдесет гѓдине. Чува он ѓвце у неком звѐно мѐсто Царѓвац, тамо де љма неки љзвор и найшо да с неки кѓпао пѐре. Он узѓ неки кѓлац и рчкѐо мало туја, ѓли ништа није нашѓ. Преѓ ноћ штѐ ће да сања, тако ми прљча он, дѓђе каже, код мѐне један стѐрац, брада, каже, до пѓјаса, каже: је ли брѐ Станљмире, (он се зѓво Станљмир, тај мој дѐда), ел

знаш ти ге кѡпане онѣ пѣре, ге си ти данѣс рчкѡ. Знаѡм, кѡже. Туја ѡма пѣре, брѣ, д ѡдеш да кѡнаш, и пушка, тѡ у сѡн, ја се пробудим и мѡслим се: мајкому, штѡ ѡу да радим. Јѡ ѡјд ѡу д ѡдем код неку врачку, и отѡднем код неку врачку. Кѡже мѣне врачка: овѡко Станѡмире, узни лѡзу па зѡри, од винѡград, па однеси на тѡ мѣсто тѡ пѣно, просѣј га, узни чѡшу са вино и свеѡу запѡли и ѡди ујтру рѡно у зѡру, ѡди да видиш ти кѡкав ѡе туј траг да ѡма, мѡжда трѣба за тѣ пѣре. Мѡј дѣда све тѡ уради. Кад је отѡшо ујтру, кѡже, свеѡа се угѡсила, вино се просѡпало на онѡ мѡкро, кѡже, кѡо сас длѡн, овај, сас пѣс овај големѡи претѡснуто детѡња штѡрапка. Мајка му стѡра, знаш, ѡјѣ, кѡже, кокѡшка траг, ел ѡвца, ел нешто, тѡ мѡра се закѡље, али мѡј дѣда је бѡо дѡбар чѡвек, кѡже, ја сам дѡбар чѡвек, не мѡгу да закѡљем. А прѡчо сам ја тѡ, кѡже, а ѡмам, кѡже, једнѡга бурѡзсра даљњѡга кѡј је тѡо такѡ и д убѡва, ѡмао... бѡо је и по робѡје. Чуо ѡн тѡ и долѡзи код мѣне: брѣ Станѡмире, ел ѡнеш ти д ѡдем ја да украдем једнѡ Циганче из Луково, из врѡак тѡмо, и да га закѡлемо мајкому и да искѡпамо пѣре. Мѡј дѣда кѣстио се, кѡже, ја тѡ веѡу, па макар бѡо сирѡма вѣчито, кѡже, и тѡ тѡко се тѡ прѡча завѣшила...

Јѡ ѡмам што ѡко нема. Мѡло сам овѡко и пијѡн, мѡре, ја ѡмам брѣ што ѡко нема, ма сви ѡни на мѣне: штѡ брѣ тѡ, штѡ. Неки кѡжу тѡм, чѡјем, злѡто ѡе покѡже сѡд, пијѡн. Ма јѡк брѣ брѡте, ѡмам ја двѡ унѡка, двѡ Драгана, једнога од ѡерку, једнога од сѡна.

(Милорад Гоцић, 1917—1993, Јабланица)

Док сам јѡш у шкѡлу бѡо као дѣчко, до једно време бѡдемо ту у шкѡлу и тѡмо се састѡве тѣ бачѡје и чувамо, састѡвимо по седам-ѡсам, знаш, и трипут се музѡло. Имѡле су кѡзе педѡсет, шѡсет комада и, мислим, млѡко имѡло кѡлко ѡнеш. Жеѡе имѡле кѡје бачарѡпе, ѡне музу, мѡи музѡмо, ѡне подлѡвају, муѡте бѡѡке маѡло. Е бѡло је и тѡ, изѡђем гѡр у планину са стѡку и бѡо је неки Гѣрк звѡни одавно тѡм, кѡји прѡма млѡко и тѡмо су правили баскѡје, мислим, качкаваљ, све... Тѡмо сѡрутка ѡде у вртѡчу на... по зѡмљу, кѡлка је вртѡча, овѡко не у сѡдовима, него онѡ што ѡни подлѡвају, мѡслим сѡрутку муѡте на онѣ машинѡу, све пију кѡлко ѡне, пѡшта. Имѡли двѡ кѡња кѡји су пиѡли као год свиѡе сѡрутку. Тѡ је пуштѡно тѡм кѣдо по дѡсет, пѣтнајс кѡња и по неки се навѡдили и да...

До пѡдне се ѡде у бѡчину, тѡм и ѡвце и кѡзе зѡједно, а од пѡдне ѡду кѡзе у Стѡње, тѡмо ди ѡма бѡља пѡша. Дрѡто нем штѡ да ви прѡчам. Па ѡмали су рѡзне ѡвце: гаље, жујке, зѣње, ѡнда ѡмале овѣ мѣкушасте, мислим, брѡнасте неке и рѡзне од рѡзне сѡрте, прамѣнка, цигѡја, кѡје

су йнак бйле кдрисне, мислим, подносиле тај терен, подносиле, одговарала им йспаша и добре су бйле. Овё што су сада, овё свйлене, дне се намдкре тамо и за по десет дана, пётнајс не мдже се осуши та вўна. Густа и(м) вўпа, знаш, и не мдж брзо да се сўшс. Ёј, како, једна, не, једног дана ми седам комада удавйли наједном, а једном... па давили мндго, како и говёду, не сáмо, мислим, овце, кдњи, ждребйћи поготдво. Увати га за нос и дно се претўри, и дно закдље и гдтово. Онда теоци йсто су давили кўрјаци, пращи и да не прйчам, тó иде сáмо, пуштено, магла, сáмо тек чўјеш цйкну тамо... Ндћу доћу, урйпе знаш у тброви, нё као овде, зймница, па да је тó, мислим, обезбёђено да он нё мдж д ускдчи, него тó је, знаш, прдстије мáло и он упадне ндћу и штá закáчи — појё. Имáло. Сад у последње седам-дсам гддине нйсу бйли. Е сад се појавили, прётпрошле гддине четйри, пёт телета удављени, днда нёколко свйње, овце вёћ и један мбј.. трйес, четрёс, четрёс брава пустио пролётос и сада и(х) нё зна дй су. Дал ту йма нёка комёндија...

(Светислав Станисављевйћ, 1924, Јабланица)

Ймам мўжа, с мўжа сам у зáједницу вёћ трйес гддине. Мўж ми се зовё Јáшá, Јакóв Пётровйћ, а зову га Јáшá. Бáвимо се пољопрйвреду, земљорадници, прдсти. Јá мўзем краве, у штáлу рйнем, рáним свйње, овце и такó дáље. Мўж сас трактор рáди, йде у кирйју, вдзи мётрови и такó зараћўје пáре. Мўчимо се. Имáла сам две ћёрке, дне се удале у Криви Вйр, остáли смо сáми, знаш као онó сирдчићи. Код кўће кад доћемо, мй смо тўжни, код кўће нёмамо нйкого. Кад ни доћу дёца, мй смо рáдосни свё. Ймам двá унўка, двá злáтни гдлуба, кад ми доћу, свё смо рáдосни, нё знам свё штá би и у продавници узели, купйли, свё што дни дће.

Јá ћу ви сáд испрйчам како сам бйла од детёта мўчна, па сам млдго радёла. Код баштў сам бйла, баштá ми био богáт, па ме терáо млдго да рáдим, па смо се ўвек ўтру дйзали у три сáта. Љўди пролáзе, а мй смо у нйву истерáли вёћ по једáн рёд. Такó за свё смо бйли мўчни. Кад девојке и мómци йду на дрó, а мй смо свё да урадймо, па тáд изáђем, нйсáм се до крај опрáла ни лўцки очешљáла, него онáко сáмо како бйло, знаш, ки гдд онá прдс селáк. Бйлй смо мўчни, а бйлй смо богáти, áко смо бйли мўчни. Када изйђемо на дрó, он ми не дá да йграм с кдга јá дћу, него с кдга он кáже и ўвек нйсáм смёла сас мбмкá да стáнем, него свё кад вйм баштў а јá бёжим код кўће. Ако ме вйди, ако стојáм сас ондга што он не вдли, он ме и удáри понёкад. И такó сам

мој жѣвот провѣла. Пѣсле сам се удала, отишла сам гѣ сам волѣла, дѣбро ми билѣ за двѣ гѣдине. Свѣкар ми пѣсле погѣнуо сас трактор, терѣо трактор. И свѣкар ми био дѣбар чѣвек, рѣдѣли смо, остѣли смо сѣми сас мѣжа и са свекрѣву. Имѣла сам двѣ ћѣрке, днѣ се удале у Крѣви Вѣр и такѣ смо остѣли сѣми.

Ишли смо у планину, тѣ се звѣло Бѣле Вѣде и тѣмо дѣда Бѣшко чѣвѣо млѣго ѣвце, а мѣ смо збѣрали млѣго сѣно, млѣго смо ѣвѣко рѣдѣли, мѣчни смо бѣли од кѣко и до кѣко смо такѣ. Гѣвѣда бѣла млѣго, ѣвце бѣле млѣго, по седамдѣсет, осамдѣсет брѣва, такѣ свѣнѣе, такѣ свѣ. Кѣша, слѣта, мѣ мѣбра д ѣдемо. У платинѣру се боравѣло, чучуљѣјка се тѣ такѣ звѣло. Боравѣли смо сас бѣбу, с дѣду тѣмо. Чучуљѣјка се правѣла: збѣдѣ се грѣде лѣко, па днѣда сас крѣвину се ѣкотур ѣбгрѣди и тѣ сасвѣм прѣста стѣвр, глѣпи смо бѣли, нѣсмо знѣли нѣшта. Насрѣд вѣѣ дгѣнѣ, отѣд и отѣд крѣвет на дѣске, лѣпнѣа. Лѣпнѣа, па тѣ дѣска, па дѣђе мѣло кѣраста, нѣје прѣва, него кѣраста и мѣ стѣвимо тѣ сѣмо покравѣцу. Дѣбро, код нѣс дѣцу имѣла и слѣмнѣча, нѣје бѣш сѣмо покравѣца, а дѣда, бѣба на покравѣцу и на дѣску, пѣнѣ пѣд главу.

Па ѣте, јѣ ћу да ви испрѣчам штѣ свѣ ѣмамо. Умамо тѣмо грѣйну, голѣму грѣйну, тѣмо сѣдимо свѣшта, и крѣставци, и папрѣйку, и пасуљ, и патлицѣни, и рѣпу, шангарѣпу и свѣ ни се тѣ рѣди дѣбро. Кѣко гѣдина, по нѣску гѣдину дѣбро, а по нѣску не вѣља. Е бѣш ѣвѣ гѣдине се родѣло. Нѣје бѣш убѣ Бѣже, сѣд брѣли смо кукуруз, сѣкли смо шѣму, ѣуштѣли смо, дизѣли смо корѣне у кѣш. Кад расѣдимо грѣйну, мѣ тѣ полѣвамо, па кѣпамо, па тѣрамо ћѣбре вѣштѣчко, па прѣскамо од мѣнѣу и такѣ дѣђе да се бѣре, па пѣсле бѣремо, па тѣрамо тѣршѣју, зѣмницу, парадѣјс, патлицѣни.. Навѣдѣли смо. Навѣдѣли смо сас пѣмпу и сас трактор. Стѣвимо пѣмпу на трактор и такѣ навѣдимо. А и правѣмо јѣз, правѣмо јѣз у Тѣмок и днѣда искѣпамо јерѣте и мѣ тѣримо пѣвке у јерѣту и тѣ се навѣди, сѣм пѣд ѣде вѣда и тѣ се такѣ навѣди. Кад навѣдемо, мѣ пѣсле, прѣђу дѣсет дѣна, па днѣт такѣ, и такѣ док дѣђе да се бѣре. Кад ѣбѣремо мѣ пѣсле тѣрамо зѣмницу, салѣте.

Јѣ мѣзѣм, на јѣтро мѣзѣм крѣве и днѣдак тѣ процѣдим и мѣло тѣрим мѣју, мѣло сѣ, мѣло вѣду и тѣ подлѣјѣм. Усто, и преко дѣн и ѣвѣче тѣ нѣспѣм у цѣдѣло и тѣ се цѣди до ѣјтру и ѣјтру тѣ прѣтѣснѣмо у јѣдну тепсѣју, па пѣсле тѣримо цѣдѣло, па дрѣгу тепсѣју, па кѣмен. Тѣ кѣмен одозгѣр сѣмо да је тѣже, да се тѣ нѣцѣди дѣбро, ако се не нѣцѣди, днѣ не вѣља, мѣко.

(Бранка Петровић, 1939, Јабланица)

VIII. РЕЧНИК

А

ајде узв. в. напред (2).

ајлук м 'плата пастиру у натури' (2).

ајкне се свр. 'пропасти физички, занемоћати (за животињу)' (2). *Тд ми се ајкло сеј акнүло* (2).

алапљив -йва -йво 'прождрљив, незајажљив у јелу (за стоку)' (1,2). — *Тд алапљиво, је ки да му је ирѣд главу* (2); дрчан.

алат -а м 1. 'коњ сиво-жуте боје' (1). — *Алати, шд су лдши кдњи, жуши* (1); 2. 'коњ цигла-црвене боје' (2) *Између риђе и еране бдје је алати* (2); риђан.

алка ж 'метални обруч провучен кроз поздрве, служи за вођење бикова' (1,2).

ам м 'комплетан прибор за упрезање који се ставља коњу на леђа' (1,2). — *Ам, нѣкад било иршено, сдд кджно* (1).

арбмац арбмца м 'коњ који на моменте неће да вуче терет' (1).

Б

багана ж 'кожа од младог јагњета' (1,2). — *Бдана је од јднѣтша које лйисало, или се мршео родило. Користи се за идстиаве у шубарама* (2).

бакрач м 1. 'посуда у коју се музу краве' (1,2). — *Бакрач за крдее, од бдкар, а за овце дрүю* (1); 2. 'посуда за кување млека у пољу' (1,2); бакраче, гвоздењак.

бакраче с дем. в. бакрач 2 (1); гвоздењак.

балега ж 1. 'измет крупне стоке' (1); 2. 'измет ситне стоке' (2). — *Овце, ако су се ид најеле, сдру балету* (2).

бар узв. 'узвик којим се опомиње овца да мирује при мужи' (1); बारे.

баре узв. в. бар (2).

барза ж 'млечни производ који се добија кувањем младог несољеног сира у овчијем млеку, уз додавање кукурузног брашна' (1); белмуш.

барски митиљ в. митиљ (1,2).

барзаст -а -о '„шарене“ козине (за козе)' (1,2).

бѣтлйја м в. сточар (2).

/бѣч/ први ~ 'домаћин на бачији чије овце дају највише млека' (2). — *Йма ирви бдч и дрүи бдч, ндштио слабији* (2); дрүи ~ 'домаћин на бачији чије су овце друге по млечности' (2).

бачар -ара м 'сточар на бачији' (2); бачијар.

- бачѝри несвр. 'боравити на бачији са стоком' (2); бачијари.
- бачарица ж 'сточарка на бачији' (2); бачијарка, планинарка, колибарка.
- бачија ж арх. в. колиба 1 (1,2); појата, трѝак.
- бачијѝр -ѝра м в. бачар (1).
- бачијѝри несвр. в. бачари (1).
- бачијѝрка ж в. бачарица (1). — *Око млѝка рѝди бачијѝрка* (1); планинарка, колибарка.
- бачијѝште с 'место где је била бачија' (2); колибиште, појатиште.
- бѝлава ж 'кобила беле боје' (1,2).
- бѝлац бѝлица м 'коњ беле боје' (1,2). — *Чисто бѝо коњ је бѝлац* (1).
- бѝлица ж 1. 'овца беле боје' (1,2); 2. 'овца са белом њушком' (1). — *Бѝлица бѝла по ндсу* (1); брѝаста овца.
- бѝлицко -а м 1. 'ован беле боје' (1,2); 2. 'ован са белом њушком' (1). — *Бѝла му прѝница, па бѝлицко* (1); брѝас ован.
- бѝлка ж 'крава беле боје' (2).
- бѝлмуш м в. барза (2).
- бѝлѝња м 'бик, во беле боје' (2).
- бијѝч -ѝча м 1. 'зао, опасан коњ' (1). — *Бијѝч, убијѝч, шѝд нѝзодан коњ, бије и убѝва, с нѝте бије* (1); убијѝч; 2. 'зао, опасан бик' (1). — *Рѝша се, мѝра да се сѝине бијѝч* (1); убијѝч.
- биѝк^х биѝка (1)/биѝк -а (2) м 1. 'опшги назив за одраслог мужјака *Vos taugus*' (1,2); 2. 'некастриран, приплодни мужјак *V. taugus*' (1,2). — *Биѝк^х је кѝји се иѝшѝа на крѝве* (1).
- биѝка (крѝву) несвр. 'оплоћавати краву, о бику' (1,2). — *Бѝш Рѝжу сѝд водимо да ју биѝка* (1).
- биѝка се несвр. 'оплоћавати се (о крави)' (1,2). — *Вѝде крѝве на биѝка, ше се биѝкају* (1); води се.
- биѝкање с 'чин оплодње код говеда' (1,2).
- биѝкче с 'млад бик, или бик мале тежине' (1,2).
- билѝћи с мн. 'попречне греде на сводовима' (1,2). — *Бѝло кад јѝдно, билѝћи кад више* (2). — *Платѝине иду озѝвр а билѝћи иѝдиреко држѝе* (2).
- бисѝзи пл. т. 'две торбе које магарац носи на боковима када га натоваре' (1,2).
- биѝч м 'направа од упреденог канапа или коже причвршћена на кратак држак, која служи за терање коња' (1,2). — *Биѝч се рѝшко корѝшѝи за кѝњи, прѝшѝ нѝки, шѝшѝи и шѝакѝ* (2). — *Сѝд знамо за биѝч, прѝ бѝо ирѝшѝ* (1).
- бичѝло с 'краће и тање дрво, држак на који се привезује плетени део бича' (1,2). — *Бичѝло је дрѝвени дѝо, дѝбично се корѝшѝи дрѝндвина* (1); штѝап.

- блѣји (1) / блѣји (2) несвр. 'оглашавати се, о овци' (1,2).
 близнакѣња ж 'женка *O. aries* која редовно јагњи по два јагњета' (1,2).
 — Ако блѣзнила два јагњета, шѣ је близнакѣња (1).
 близначе с 'једно од два младунчета рођена у исто време од исте мајке' (1,2). — Кад је једно близначе, а кад се мисли на оба два, онда близначићи (1).
 бѣбеш м 'паразит који настаје из крље' (2); бѣбеш.
 бѣбеш м в. бѣбеш (1).
 /Богѣње/ ђвче ~ '*Variola ovis*' (1,2); свињске ~ '*Variola sus*' (1,2).
 бѣдѣч -ѣча м 'бик који воли да бѣде' (1,2). — Бѣдѣч бѣде (2).
 бѣжитѣњак -ѣка м 'прасе остављено да се коље за Божић' (1). — Ми кажемо обично прасе за Божић, а Кривовирици бѣжитѣњак (2).
 бѣс коњ в. коњ (1,2).
 бѣбоњци м мн. 1. 'измет ситне стоке' (1,2). — Један бѣбоњак, ал увек су више бѣбоњци (1); 2. 'измет крупне стоке' (2).
 бѣв -а м 1. 'јединка домаће животиње' (2); 2. 'јединка *Ovis aries*' (1).
 — Бѣв, шѣ сам за овцу и овна кад су једно. (1). — Јмам шѣрес бѣва ђвце, ел шѣрес бѣва јѣвѣда, кад су више (1); прѣплодан ~ 'општи назив за мужјака способног за приплод' (2).
 бѣвче с 1. 'младунче домаће животиње' (1,2). — Кад једно — бѣвче, кад су више бѣвчићи (2). — За јагње мѣж да рѣкнеш бѣвче (1); 2. 'ситно, закрљжало грло стоке' (1,2).
 бѣвме с 'количина сена која се одједном полаже овцама и говедима' (1,2).
 бѣвта ж в. чабар (1). — Бѣвта од плѣк кѣнѣта; чабриче, чабрица.
 бѣвце с дем. 'клатно, прапорац у звону' (1,2). — Бѣвце, мѣли прѣпорак (1).
 бѣвѣв -ѣва -ѣво 'који је оболео од паразитарног обољења вртичавости (за овцу)' (2); обрѣвѣо.
 бѣвѣс -та -то 'са белом њушком (за говече и овцу)' (2); уп. бѣлица, бѣличко.
 бѣвѣшка ж 'жица која се увлачи свињи у њушку да не рије' (2); обрѣвѣшка.
 /Бѣс/ ѣде у ~ 'иде да брсти (за стоку)' (1).
 бѣвѣина ж 'ране које брсте козе или овце' (1,2). — Брѣвѣина је бѣвѣ, јѣсен, цѣрѣвина, лѣѣа, лѣѣѣ, бѣрѣан, шѣрн. Лѣѣѣѣѣ ѣвѣѣѣ од сѣна (1); брѣвѣѣѣ.
 бѣвѣѣѣѣ с в. брѣвѣѣѣѣ (1).
 бѣвѣѣѣѣѣ с 'чин оплодње код свиња' (1,2).
 бѣвѣѣѣѣѣѣ (свињу) несвр. 'оплођавати свињу (о вѣпру)' (1,2).
 бѣвѣѣѣѣѣѣѣ с несвр. 'оплођавати се (о свињи)' (1,2).

- булас -та -то 'беле боје са жутом длаком око очију (за говече)' (1,2);
уп. булоња, булка.
- булка ж 'бела крава са жутом длаком око очију' (2). — Булка бела са
жуто око дчи (2); буласта крава.
- булоња м 'бик, во беле боје са жутом длаком око очију' (2); булас
бик/во.
- буљук (1) / буљук (2) м 'већи број стоке која се тера на папу' (1,2). —
Има десетиак фамилије да има буљуци ситке, по шесет овец (1).
- бурџка несвр. 'разметати роговима сено или сламу' (2), чурка.
- буџаста овца в. буџка (1).
- буџка ж 'овца која има вунату љубу на глави' (2). — Буџке сиреда вунџа
лава (2); буџаста овца, буџкаста овца.
- буџкаста овца в. буџка (2).
- буџало с 'дрво за метење масла' (1,2).
- буџка ж 'суд за метење масла' (1,2). — Буџке се мануле, шд сд нико
не муши (1).

В

- вбене с 'дозивање, мамљење животиње' (1,2).
- ваљвак м 'већа купаста гомила садевног сена (од 300-500 кг) у пољу' (1).
- вдрди несвр. 'пазити да стока не иде у штету' (1,2). — Вдрдио сам да
не иде у сађвину (државно земљиште засађено зимзеленим
дрвећем), шдмо је забрђена шдша (1).
- вашке ж мн. 'Pediculus' (1,2). Има жуће овец одшке, дшасне, а црне
товђе... лѣк је шрава чемерика (1).
- вѣдро с 'посуда у коју се музу овец' (1,2).
- вѣпар вѣпра м 1. 'општи назив за одраслог мужјак Sus' (1,2); 2.
'некастрирани, приплодни мужјак Sus' (1,2).
- вѣпрић -ића м 'млад вѣпар, или вѣпар мале тежине' (1); вѣприче.
- вѣприче с в. вѣпрић (1).
- вѣриге ж мн. 'ланац са куком на којој висн бакрач' (1,2). — Кад вѣриши
млѣк у бакрач у иланину, шѣриши на вѣриге (2).
- /вѣтар/црвени ~ 'Erisipelas suum' (1,2).
- вѣла ж 'дрвена направа за сакупљање и преношење сена и сламе' (1,2).
— Дрвене вѣле за сѣно има две врсте: куйлаче и набадине (1).
- вѣлас -та -то 'усправних рогова (за говеда)' (1,2).
- вилѣја ж 'кришка сира' (1,2).
- вѣме с 'млечне жлезде са сисама у женки сисара' (1,2). — Код крѣве
вѣме има чѣтри сисе, а код овец и кѣзе — две (1); шѣрда на ~
'крѣва коју је тешко мустити' (1). — Таку крѣву вѣздан мѣзѣш, кад
шѣрда на вѣме (1), тврда на мужу; ирѣви ~ несвр. 'добити вѣме'

(1,2). — *Кад прџви вџме, значи блиџи се она дан, кад шрџба да се ошџли, оџџни* (1); *удџри на* ~ 'оболети на вимену (овца, крава)' (1,2). — *Прџви дан код сџвду не вџла кад се донџсу јџјца ... удџру џвце на вџме* (1).

висџк (на нџге) констр. 'дугих ногу (за стоку)' (1); **посџкокас**. **власна вџна** в. вуна (1,2); **власната вуна**, **крупновласаста вуна**. **власнаџта вџна** в. вуна (1); **власна вуна**, **крупновласаста вуна**. **вџ вџла** м 'потпуно кастрирани мужџак *Vos taugus*' (1,2). — *Вџ слџџи за прџзање* (2).

вџди (краву на бџка, кобџлу на кџња) 'приводити краву или кобилу на парсње' (1,2). — *Вџде краве на бџка, ше се бџкају* (1); **припуштџи**. **вџди се** несвр. в. бика се (2). — *Вџди се је сџарџје, а бџвџла се је новџје* (2). **врањац** **врањаца** м 'коњ црне боје' (1,2). — *Дџраш и врањац мџџ да буду цвџџашџи* (1).

врањаџша ж 'кобила црне боје' (1,2).

вратџичка ж дем. в. вратџица (1); **леса**, **капија**.

вратџица ж 'врата на улазу у тор' (1,2); **вратџичка**, **леса**, **капија**.

врџчи (1)/**врџчи** (2) несвр. 'оглашавати се, о козн' (1,2).

врџшти (1)/**врџшти** (2) несвр. 'јављати се неравномерно и продорно, о пастуву' (1,2).

врџено с 'вретенасто дрво чијим се окретањем упреда вуна' (1,2).

вукџдџвина ж 'остатак вуне са овце коју су појели вукови' (1,2). —

Вукџдџвина кад збџреш вџну џвде — џнде (1); **стрвољ**, **стрвољина**.

вџна ж 'густа, мекана и (чешће) коврџаста длака која расте на кожи овце' (1,2); **сирџива** ~ 'масна вуна' (1,2); **рџда** ~ 'кратка, сџтна, мска вуна' (1,2). — *Рџда вџна мџка, а џсџира од џдсџирџи* (2); **власна** ~ 'дугачка, крупна, богата вуна' (1,2); **власнаџџи** ~ в. власна ~ (1). — *Власнаџџи вџна џџбра, крујина* (1); **крујновласнаџџи** ~ в. власна ~ (1).

— *За вџлику вџну каџжемо крујновласнаџџи* (1); **рџава** ~ 'растресита, оштра вуна' (1,2); **устџљана** ~ 'некомпактна, чвораста вуна' (1,2).

— *Устџљана вџна џџје сџџина, убиџи, уџвљана, сџвџрџнуџи* (1);

чиџава ~ в. устељана ~ (1,2); **ћџбава** ~ в. устељана ~ (2); **шиџмава** ~ в. устељана ~ (1); **шиџмчава** ~ в. устељана ~ (1).

вунџта џвџџ в. овца (2).

вџчни коњ в. коњ (1); **тегљач**, **тегљеџи коњ**, **теџи коњ**.

Г

галџп -џпа (sic!) м 'најбрџи коњски трк' (1,2). — *Пошџрао ја у галџп — шаџ се каџже* (1).

гаља (1)/**гаља** (2) ж 'овца црне боје' (1,2); **мурга**.

гаљац **гаљца** м 'ован црне боје' (1,2).

- гвоздењак м в. бакрач 2 (1). — *Гвоздењак јусен* (1); бакраче.
- геџа м 'ситна свиња са великим стомаком' (1); пупава свиња, запупавела свиња.
- гиба се несвр. 'гибати се од угојености, њихати се' (1); нија се.
- гибаница ж 'пита са сиром' (1,2).
- гига несвр. 'шепати, храмати (за животињу)' (1,2). — *Ђдиаво трло тата док иде* (1); криви, кривље.
- глистица ж 'увијени прамен вуне' (1,2). — *Осамндес листице у освдјак* (1).
- говедар -ара м 'чувар говеда' (1,2). — *Говедар чува говеду* (2).
- говедари несвр. 'чувати говеда' (1). — *Обично чувам говеду, рђе говедарим* (1).
- говедина ж 'говеђе месо' (1,2).
- говече с 'општи назив за *Bos taurus*' (1,2). — *Говече кад један брав, а кад су више говеда и говечихи ... јес, јес у Криви Вир сам говеда* (2). — *Чувам говеду* (2).
- годишњак -ака м 'младунче старо једну годину' (1,2). — *Омак је, д узнемо на пример, јодишњак* (2).
- гђи се несвр. 'гојити се' (1,2); тови се.
- грбав -а -о 'искривљен, повијен (за стоку)' (1,2).
- грбина ж в. грбњача (2).
- грбњача ж 'кичма' (1,2). — *Садка сјидка има грбњачу* (1); грбина.
- гргољив -ђва -ђво в. гргуљив (2). — *Црне мацарке су гргољиве* (2).
- гргуљив -ђва -ђво 'коврцаве длак (за свиње и говеда)' (1,2). — *Сименшалке су обично гргољиве* (1); гргољив.
- гргушка ж 'увијена вуна приправљена за предење' (2); освојак.
- грди (1) / грди (2) несвр. 'оглашавати се, о свињи' (1,2). — *Чуше грди, а цичи рђе* (1).
- грница (1) / грница (2) ж 'антракс у ларинксу' (1,2).
- гронџо 3. л.јд. пф. свр. 'оболети од грнице, отока око грла (за свиње)' (2). — *Гронџа ми свиња* (2).
- грудва ж 'сир у једном комаду, још неиспећен' (1,2).
- гуд(о) узв. 1. 'узвик за дозивање прасади' (1); гуц(о), гуц(и); 2. в. ојц гудо (2).
- гужва ж 'смотана слама којом се трља, сења стока' (1). — *Сења се с јужву, а у Јабланицу с дрџу (крја), покравџу* (1).
- гџ(и) узв. в. гуд(о) 1 (2).
- гџ(о) узв. в. гуд(о) 1 (2).
- гџшар м 'земљиште обрасло ситним растињем на коме се напаса стока' (1,2). — *Гџшар је ситно растиње од шуме, лод најчешће, де кдзе једу, а овце пландују* (1).

Ђ

- ђем м 'врста жвале, једноделна жвала' (1,2); в. жвала.
 ђерам (1) / ђѐрам (2) м 'предњи део врата у говечета' (1,2). — *Нема подјушњак, фíни му ђѐрам* (2).
 ђубре с пл. т. 'коњско ђубриво' (1,2). — *Ђубре, коњски брабоњци* (2).
 ђурђевско јагње в. ђурђевче (1).
 ђурђевче с 'јагње остављено да се коље за Ђурђевдан' (1). — *Спиршите се прђви од ђурђевског јагњета — ђурђевчета* (1).

Е

- ѐј-(ѐј) узр. 'уздање за терање говеда' (1,2).

Ж

- жђла ж 'општи назив за метални део који се ставља коњу у уста' (1,2).
 — *Чамђдра и жђла ђду уз ђздо* (1).
 ждрѐбац -ѐнца м 1. 'некастриран, приплодни мужјак Equus caballus' (2); пастув; 2. 'мушко младунче E. caballus старо до шест месеци' (1).
 — *Одма се зна, кад се ждрѐбац рђди, које ће се остђваља а које ће се прђда на ѐшар* (1); мушко ждрѐбе.
 ждрѐбе с 'младунче E. caballus старо до шест месеци' (1,2). — *Имђли смо јѐдно подбђчено ждрѐбе, сђсало шућу мајку* (1); *на прѐво* ~ в. прѐвскиња 1 (2); *на дрђто* ~ 'одрасла женка E. caballus која се други пут ждрѐби' (1,2).
 ждрѐбђца ж 'женско младунче E. caballus старо до шест месеци' (1). — *Та кобила ждрѐбђла ждрѐбђце* (1); женско ждрѐбе.
 ждрѐбна (1) / ждрѐбна (2) прид. ж 'гравидна (за женку E. caballus и E. asinus)' (1,2).
 ждрѐпченик м 'попечна мотка на колима (јарму) за коју се закачињу штранге' (1,2). — *Закђче се шђранге за ждрѐпченик и коњ вуче* (1).
 жѐстђк -ђка -ђко 'немиран, опасан (за стоку)' (1). — *За чивђара се каже жѐстђтко ђрло* (1); ђут.
 живђдерђц -ѐнца м 'особа која лоше поступа са стоком' (1).
 жђри несвр. 'хранити се у шуми жиром (за свиње)' (2). — *Жђрђле свиње у Планаину* (2).
 жирђвница ж 'свиња која се храни жиром у шуми' (1). — *Од жирђвнице је жирђв мђс, не сђђже се* (1).
 жђца ж 'вунсена нит' (2); пређа.
 жђѐб м в. корито 1 (2). — *Жђѐб издубено дрѐво, или искђвано, шђто крђмимо сђђду у Планаину* (2).
 жђја ж 'овца жуто-крем боје' (1,2). — *Кривовђрски ѐвца је жђја* (1); жуја, жујаства овца.

жујан -ана м 'ован жуто-крем боје' (2); жујас ован.
 жујас -та -то 'жуто-крем боје (за овце)' (1,2); уп. жуја, жујка, жујан.
 жујка ж в. жуја (2); жујаста овца.
 жуто млеко (1) / жуто млекђ (2) в. млеко (1,2); младо млеко.

3

загорѣвина ж 'оно што се на дну суда ухвати од куваног млека' (1). —
Од дѣче млеко у јесен загорѣва и днда се најпрѣви загорѣвина. Од шѣдѣ се прѣви кисело млеко (1).
 задѣву се свр. 'стајати у месту и дахтати на летњој припеси (о овцама)' (2). — *Завѣју се и задѣву се* (2); пуре се.
 зајарми свр. в. упрегне 2 (2); запрегне.
 закржљавѣо -ла -ло в. закржавео (1); кржљав.
 закржавео -ла -ло (1) / закржавѣо -ла -ло (2) 'ситан, лошег изгледа (за стоку)' (1,2). — *За нѣшто нѣкако, ситно, болешљиво кѣже се закржавело, а прѣ се више говорило закржљавѣло* (1); кржљав, закржавео.
 залѣжи свр. 'упрљати нешто житком балегом' (2); ушљипа.
 залѣжи се свр. 'упрљати се балегом (за говече)' (1,2). — *Залужила се крѣва* (1).
 зѣме с 'ланчић који се испод ама закачиње за руду' (1). — *Увек су дѣа, ако кѣни раде уједно и днда се кѣже зѣма* (1).
 замѣте (свињама) свр. 'припремити храну свињама, помешати храну са водом или сурутком' (1,2).
 зѣпале (на књѣгу) 'запаљење капуре' (1,2). — *Кад има зѣпале на књѣгу, повраћа храну* (2).
 запѣсе (кобилу) (1) / запѣсѣ (кобилу) (2) свр. 'оплођавати кобилу (о коњу)' (1,2).
 запѣсу се (1) / запѣсу се (2) свр. 'отпочети са пашом (о овцама)' (1,2); развију се (да пасу).
 запѣти свр. 'множити стоку' (1,2).
 заплѣндује свр. 'отпочети пландовање (о стоци)' (1,2).
 запѣји се свр. 'дати воду с неким леком болесној животињи' (1,2).
 запѣчен -а -о 'забрањен за пуштање стоке' (1,2). — *Вѣрдим да ми сѣдѣка не дѣе у заѣочену ливѣду* (1).
 запрѣгне свр. в. упрегне 2 (2); зајарми.
 запунавѣо -ѣла -ѣло в. пунав (2); уп. геца.
 засѣче (1) / засѣчѣ (2) 'порезати ухо овци' (1,2). — *Засѣче да сѣ окрѣви кад нѣће да пѣсе* (1). — *Засѣчѣ кад се окрѣви и белѣже се* (2).
 засип м 'Asthma' (1,2).
 засипљав -а -о 'који има засип (1,2). — *Засипљав крѣва, кѣю* (2).

- зѣсѣвница ж 'урсѣјај за закључавање врата на штали' (1); кључаница, кључанка.
- застрањичав -а -о 'који се увек издваја из стада (за стоку)' (1). — *Застрањичаве овце йду у стрању* (1); настраничав.
- зѣструг м 'мања посуда за ношење сира' (1,2). — *То дрвено, ѿа йма шоклѣшц. У зѣструѣ нѣсѣш сѣра у њѣву* (1).
- зѣбре се свр. 'створити се, ухватити се на млеку (о кајмаку)' (2). — *Кѣже се: зѣбро се нѣрѣд, а и за кѣймѣк се кѣже йшак* (2).
- /звонѣра/ крава ~ 'крава која носи звоно о врату и предводи стадо' (1).
- звѣно с 'плекана направа која ударањем клатна звони и служи за обележавање предводника у стаду' (1,2). — *Звѣно слѣужи за товѣда* (1).
- звѣнце (1) / звѣнциѣ (2) с дем. в. звоно (1,2). — *Мѣло звѣно је звѣнце* (1). — *Турѣш звѣнце свѣнѣма кад йду у йѣшу* (1).
- здѣнут -а -о 'који је садевен' (1). — *Здѣнушо сѣно је сѣдѣ, сѣд се вѣше товѣри здѣнушо сѣно* (1).
- зѣка ж 'кобила сивкасто-зелене боје' (2).
- зекѣн, -ѣна (sic!) м 1. 'бео коњ са тамним пегама' (1). — *Кѣло зелѣн кѣњ, ѿа зекѣн* (1); коњ на парке; 2. 'коњ сивкасто-зелене боје' (2). — *Сѣв, ѿа дѣђе на зелѣно, шѣ је зекѣн код нѣс* (2).
- зѣке ж мн. 'козе са сиво-зеленом бојом козине' (1).
- зекѣша ж 'бела кобила са тамним пегама' (1); кобила на парке.
- зимѣвник м 'зимска бачија' (1,2).
- злѣтѣница ж 'штеточина која напада суво месо' (1,2).
- злѣ говѣче в. говѣче (2).
- злѣјѣшан -шна -шно (1) / злѣјѣшан -шна -шно (2) 'пробирљив у јелу (за стоку)' (1,2).
- зѣби не свр. 'давати жито као храну коњима, говедима и овцама' (1,2). — *Зѣби овце, зѣб у корѣша најушрак* (1).
- зѣбница (1) / зѣбница (2) ж 'латнена торба закачена на врат запрежном коњу, из које се он храни' (1,2). — *У новѣје врѣме зѣбнице йрѣве и йѣмене* (1).
- зрѣња ж '„шарена“ овца' (1,2); зрѣнаста овца, перкаста овца.
- зрѣњас -га -го 'шареног руна (за овце)' (1,2). — *Зрѣнѣшѣа ѣвѣд йма шарѣно лице* (2); перкас; уп. зрѣнко, зрѣња.
- зрѣнко -а м '„шарен“ ован' (2); зрѣњас ован, перкас ован.

И

- избачѣва свр. 'завршити бачијање' (2). — *За овѣ лѣшо завѣшишо, избачѣво* (2).

- избрка свр. 'пре времена покренути, измешати кајмак са млеком' (1);
измеша, побрка.
- издџт м 'перакутни облик антракса, или свака болест са фудроајантним
током' (1,2). — *Издџт ју (краву) уедџио, кадџили смо с смакџиш
(канџарион) (1).*
- изјџгџи свр. 'оставити овцу без јагањаца' (2). — *Изјџгџио знџчи: дџ
дрџом домаџику јџтаџици да се одбџју од мајке (2).*
- изјџлови се свр. 'родити младо пре времена' (1,2). — *Изјџловила се,
кџо кад жџдна д извџнеш, побџци. Онда уџне младунче (1).*
- (из)мџтне се свр. 'наследити особине' (1,2).
- измџша свр. в. избрка (1); побрка.
- измитџиџџи се свр. 'оболети од митџа' (1,2).
- измџка (овце) свр. 'оплодити све овце у стаду (о овну)' (1,2).
- изрџне свр. 'почистити лопатом шталу, свињац' (1); очисти.
- исџли свр. 'истерати стоку у планину' (1,2). — *Кад се сџлимо на колџбу,
кажемо д исџлимо сџдку на џишу (1).*
- испџсу (1) / испџсу (2) свр. 'завршити са пашом, попасти (о овцама)'
(1,2). — *Испџсу, кад напџсемо деце (1).*
- испџша ж в. утрина (1,2). — *Сџдка иде на испџшу (2).*
- испрегџне свр. 1. 'скинути коњу ам' (1,2); распрегџне; 2. 'скинути јарам
говечету' (1,2); распрегџне, разјарми.

Ј

- јаганчџр м 'заграђен и покривен простор за одвајање јагњади' (1). — *У
јаганчџр борџве дџсет до џетинџес дџна, Претрџди сас кџчар у џшто
оделџње, или до шџџале вратџа и дрџа Простџдрија (1).*
- јаганчџрник м в. јаганчџр (1).
- јагџње с 'општи назив за младунче *O. agies* старо до пет, односно десет
месеци' (1,2). — *Јџтџци се дџју дрџом домаџику, да с одбџју од
мајке (1). Под јџтџци се сџдџла слџма и ојџдина, да и/м/ буде
чџшто и суво (1); на дрџо ~ 'женка *O. agies* после другог јагџња'
(1,2); на шрџе ~ 'женка *O. agies* после трећег јагџња' (1,2).*
- јагџњџца ж 'одрасла женка *Ovis agies* способна за јагџње' (1).
- јагџњџина ж 'јагџње месо' (1,2).
- јџлов -а -о 'неспособан за приплод' (1,2).
- јџлова стџка в. јџловиња (2).
- јџловиња ж 'стока неспособна за размножавање' (1,2). — *Јџловиња се
чува одџдено, џвр у џланџну, шџџџи и јџловиња (1); јџлова стока.*
- јџловиња ж 1. 'општи назив за женку неспособну за приплод' (1);
штџрица 2. 'женка *O. agies* неспособна за приплод' (1). — *Којџ се
ниџако не јџти, шџ је јџловиња... оџца (1).*

- јар** м арх. 'затворена и покривена просторија, обично од лепљеног прућа, за смештај крупне и ситне стоке' (2).
- јарац** **јарца** м 1. 'општи назив за одраслог мужјака *Sarva hircus*' (1,2); 2. 'некастриран, приплодни мужјак *S. hircus*' (1,2); прч; 3. 'потпуно кастриран мужјак *S. hircus*' (1,2); јалов јарац, ујаловљен јарац; ~ *Првоматшорац* 'мужјак *S. hircus* у трећој години живота' (1); ~ *Другоматшорац* 'мужјак *S. hircus* у четвртој години живота' (1); ~ *на прву матшорину* в. ~ првоматорац (2); ~ *на другу матшорину* в. ~ другоматорац.
- јаре** с 'младунче *S. hircus* старо до једне године' (1,2). — *Има једну кдзу и неколко јарета* (1).
- јарећина** ж 'јареће месо' (1,2).
- јарина** ж арх. 'острижена вуна са јагњета' (2). — *Код нас се подштрџу јатанци, а код њи јок, ал и ми шд, јарина, слдбо товдримо* (2).
- јарма** (1) / **јармај** (2) ж 'млвсена кукурузна зрна, или млвсено жито као храна за говеда и свиње' (1,2). — *Јарма за идведу — млвсена зрна кукурузна, неко мѣље и кунѣну. Мдже да се мѣље и жѣтѣ: бваз, јѣчам, љк и да се мѣша с кукуруз* (1). — *У јарму иде млвсена кукуруз са свѣ кунѣну* (1).
- јармак** м 'јарам на коњској запрези' (2); **јармац**.
- јармац** м в. **јармак** (1). — *Јармац служи за орање удвоје* (1).
- јармин** несвр. в. **зоби** (1,2).
- јасле** ж пл. т. 'дрвена направа у облику дугачког и узаног сандука, причвршћеног на зид штале, или постављеног на земљу, из кога се говеда и коњи хране сеном и кукурузовином' (1,2). — *У шѣдлу су јасле ... новѣје је зидано* (1); *двѣ ~ дрсна направа, постављена на земљу, из које се овце хране сеном* (1,2). — *Двѣ јасле су дрѣшке, код овце испреграђувано само да једна провуче глѣву, не мдж двѣ да бушу глѣву, да се не избѣца сѣно нѣпоље ... дрвено — прѣчке и трѣде* (1).
- јакѣни коњ** в. **коњ** (1,2); **лакши коњ**, **коњ за јапанѣ**.
- јакѣч -ѣча** м 'човек који јаше коња' (1,2). — *Неколко њи бѣли ддбри јакѣчи* (1).
- једномудас(т)** прид. м в. **килав** (1)
- једносѣаста** прид. ж 'која има једну некорисну сѣсу (за женку *O. agies* и *B. taugus*)' (1,2). — *Удѣри на вѣме и ошѣдне двѣд једносѣастѣ; ул. једносѣска*.
- једносѣска** ж 'овца са једном некорисном сѣсом' (1); **једносѣсаста** овца. /**јѣлац/ дѣбар** ~ 'стока непробирљива у јѣлу' (1,2). — *Шѣто шѣ свѣња дѣбар јѣлац, ошѣма се за рѣну* (1); **јѣшна стока**.
- јѣшан -шна -шно** (1) / **јѣшан -шна -шно** (2) 'непробирљив у јѣлу (за стоку)' (1,2); ул. /**јѣлац/ добар**.

- јунац (1) / јунац (2) јунца м 'мушко младунче *Bos taurus* старо од шест месеци до две године' (1,2). — *Ако су више јунци... а за јуне — јунџи* (2); јуне.
- јуне с 1. општи назив за младунче *Bos taurus* старо од шест месеци до две године' (1,2). — *Изнад девети, деветиа педесети кило је јуне* (1); 2. в. јунац (1).
- јунџина ж 'јунеће месо' (1,2).
- јунџа ж 'женско младунче *Bos taurus* старо од шест месеци до две године' (1,2). — *Прво је јунџа, деветиа осамдесети пет дана ндси и днда је крџа* (1).

К

- кајари несвр. 'поново поткивати коња (1,2).
- кајмак (1) / кајмак (2) м 'масноћа на куваном и некуваном млеку' (1,2).
- калишбпа ж 'врста пастирске игре' (1).
- калуша ж 'овца са црном њушком' (1,2). — *Калуша, исто и мркуша, црна по црњицу* (1); мркуша.
- калушан -ана м 'ован са црном њушком' (1,2); мркушан.
- каљште с 'место где се ваљају, купају свиње' (1,2). — *Ено ја на срд дџије каљште* (1).
- каљга ж в. каљште (2).
- капак м 'отвор на забату штале' (1,2).
- капја ж в. вратњица (2); вратничка, леса.
- карабе пл. т. 'пастирски инструмент налик фрули, начињен од трске' (2). — *Карабе иму пџак од базар (зова)* (2).
- каракџ м 'Arthritis chronica deformans, хронични артритис са прираслицама код коња' (1,2). — *Каракџ кад има, зашкне му пџкаљ (скочни злоб)* (2).
- карлица ж 1. в. шеник 2 (2). — *Карлица од врбво дрво* (2); 2. 'дрвени суд за храњење оваца' (1,2). — *Карлице прџ Цџани прџвили и прџавли, шџ прџ било* (1); корито.
- кас м 'убрзано коњско кретање' (1,2). — *Каса коњ, не јџри но кас — кас* (2).
- /каул/џзне под ~ 'купити стоку на пробу' (1). — *џзо под каул, ја како се пџџе* (1); узне на пробу.
- калав прид. м 'без једног тестиса (за мужјака *B. taurus*, *O. aries* i *Sus*)' (1,2); једномудаст.
- кирја несвр. 1. 'преносити дрва на коњу на већој удаљености и редовно' (1,2). — *Кирја, кад коњима ндси дрва, мџшрови. Девети мџша изнџсу на самари коњи за дан* (1); киришце, вуче кирју, иде у кирју; 2. 'пренос дрва на коњу на већој удаљености и редовно' (2).

- *Иде у кирџу* (2); кирџа, кирџише, вуче кирџу; 2. 'товар дрва на коњу' (2). — *Вуче кирџу* (2); кирџа, кирџише, иде у кирџу.
- кирџиџа м 'човек који на коњу преноси дрва уз новчану накнаду' (1,2).
- кирџиџише несвр. в. кирџа 1 (1); вуче кирџу, иде у кирџу.
- кџсело млѣко (1)/кџсело млѣкѣ (2) в. млѣко (1,2).
- кџчица ж 'прамен дуге длаке више копита на стражњем делу ноге у коња' (1,2). — *Длака изнад копита, кџчица ако је нижа, днда је бдљи за рад* (1).
- кџшња (1) / кџшња (2) ж 'врх њушке у свиње' (1,2).
- клапуша ж 'део који је спојни између руде и јарма' (1,2). — *На дрџи крај ојшита клапуша, тодјена, мџж и дрџена* (1). — *Клапуша на тодџу руду, де се стидѣла јарам* (2).
- клепетуша ж в. звоно (2). — *Клепетуша плѣкано, кдо мџње зѣдно* (2).
- клис м 1. 'врста пастирске игре' (1,2); 2. 'парче дрвета као један од реквизита у игри клиса' (1,2). — *Клис има у дужину око триестину саншима, а крџеви му исѣчени на дшклис (накос)* (1).
- кљуѣ (1) / кљуѣ (2) с 1. 'мршава, слабо ухрањена животиња' (1,2); рага, сакагија, мрцина, липцотина; 2. 'изнемогао, спор и неугледан коњ' (1,2). — *Кљуѣ, шѣ није за нишита, шѣ Цџани држѣ* (2); рага.
- кључџница ж в. засовница (1); кључанка.
- кључџка ж в. засовница (2); кључаница.
- књџга ж 'желудац код стоке' (1,2); уп. запале (на књџгу).
- кобџла ж 'одрасла женка Equus caballus' (1,2). — *Та кобџла шџто бџла дџасна, јѣдино на Мџле није ниџад натџдала* (1); *ждрѣбна ~ 'гравидна женка E. caballus'* (1). — *Кад џушџи кџна, док се не ождрѣби, кобџла се зѣвѣ ждрѣбна* (1); *ждрѣбна ~ в. ждрѣбна ~* (2).
- кобџла на пџрке в. зѣкупа (1,2).
- кџв м в. плџча (1,2). — *Има стџр кџв, стџро кџвано и мџдо кџвано* (2).
- ковѣ (кџња) несвр. 'поткивати' (1,2). — *Има јѣдан у сѣло шџто ковѣ кџњи, од дџа му остџло* (1).
- кџза ж 1. 'општи назив за Capra hircus' (1,2). — *Цџкиџ чџѣдо кџзе, с џѣта да се разџвџраш, с џѣта и с џѣџѣу Вѣру*; 2. 'одрасла женка C. hircus' (1,2). — *Од кџда се оџџри је кџза* (1); *скџзна ~ 'гравидна женка C. hircus'* (1,2).
- козџр -џра м 'чувар коза' (1,2).
- козџвина ж 'козје месо' (1).
- кџзна ж 'козја длака' (1,2).
- кокошџра ж 'свиња која дави кокошке' (1,2). — *Цркла, дабџта да џркнеш, џвати ни кокошџра џџле* (1).
- колџн м 'део самара, каниш испод груди и каниш испод трбуха' (1,2). — *Колџни су дѣв кџшиа око шѣла матџрџу, слџже да причѣрѣше самџр* (1).

- кбџац м 1. 'мотка у средини стога' (2); стожер; 2. 'мотка за коју је везан коњ при вршидби' (1,2); стожер.
- коленџка ж 'парче дрвета којим се осигурава самар' (1,2). — *Коленџка се вејже да се нџ би смџко самџр, нијже реџа* (1).
- кољџба ж 1. 'општи назив за место у планини са смештајним објектима за људе и стоку' (1). — *Борџви код кољџбе, борџви на кољџбу, шџ се кџже кад су у џланџну за сџџком* (1); појата, бачија, трџак; 2. 'општи назив смештајног објекта за сточаре' (1). — *Џма зџмске и лџџне кољџбе* (1); појата.
- кољџбарка ж ирон. в. бачарица (2); планинарка, бачијарка.
- кољџбиште с 'место где је била кољџба' (1); појатиште, бачијиште.
- коњ кџња м 1. 'општи назив за *Equus caballus*' (1,2); 2. 'одрастао мужјак *E. caballus*' (1,2). — *Кџњ дџђе кад се џрџжа џџчне рџди, дџнда су кџњ и коџила* (1); 3. кастрирани мужјак *E. caballus* (1,2); *мекоџлав* ~ 'коњ лак за управљање' (1). — *С мекоџлавоџ кџња џџко се оџрџља* (1); *мекоџлавоџ* ~ в. мекоглав ~ (2); *јџхаџи* ~ 'коњ за јџхање' (1,2). — *Тџ кџо нџка сџрџџа, инаџе ниџко не јџше, џрџ било јџхаџи кџњ* (1); ~ за *јџхање* в. *јџхаџи* ~ (2); *џџкџи* ~ в. *јџхаџи* ~ (1,2); *џеџџџи* ~ (1)/*џеџџџи* (2) ~ в. тегљач (1,2). — *Пџсо му да џџџџи, заџџ џеџџџи* (2); *вџчни* ~ в. тегљач (1). — *А вџчни кџњ џде џо џџ* (за џџма) (1); *џџџи* ~ в. тегљач (1); *бџс* ~ 'коњ без поткова' (1,2). — *Обџсџо кџњ, оџџџо бџс* (1).
- коњџр -џра м 'чувар коња' (2).
- коњ за јџхање в. коњ (2); јџхаџи коњ, лакши коњ.
- коњ на пџрке в. зекан 1 (1,2).
- копџљџца ж 'недорасла женка која рађа' (1); копџљџча, копџљџара.
- копџљџче с 'младунче рођено од недорасле женке' (1).
- копџљџџра ж в. копилица (2); копџљџча.
- копџљџџча ж в. копилица (2); копџљџара.
- копџљџче с в. копилче (2).
- копџнџ несвр. 'брзо, нагло слабити (за животињу)' (1,2). — *Нџки бџлес џа уџџџи, коџнџ, коџнџ и скоџнџ* (1). — *Коџнџ, џроџџџа на џџџџи дџчи* (2); спада, пропада.
- корџто с 1. 'дрвени сандук из кога се овце крме' (1). — *Круџџџа сџ, или сџџџан у корџџџо кџ нџма зџб* (1). — *Корџџџо је сџндук на чџџџри нџџе, у џџџџлу, издџбено дџрво* (1); жљџб; 2. 'дрвени суд за храњење оваца' (1,2); карлица; 3. 'дрвени суд за храњење свиња' (1,2); 4. 'место појења стоке у штали' (2).
- костџт -а -о 'крупних костију (за стоку)' (1).
- кџџтур м 'дрвена кружна плоча која се ставља на горњи отворени део чџбра, а пврх џе камен притискач' (1,2). — *Кџџџур о(д) дџске* (2).

кѡчар м 'преграђен простор за смештај младунчади у затвореном и покривеном смештајном објекту' (1,2). — *Претради за кѡчар у исто оделене* (1).

кѡш узв. 'узвик којим се опомиње говече да стави главу у јарам' (1,2).

кошара ж 'затворена и покривена просторија, најчешће од прућа или дасака покривених остацима сена, за смештај крупне и ситне стоке' (1,2). — *Кошара збдђено и озѡвр крѡвина, ојѡдина* (2).

кошарче с дем. 'мања кошара за смештај младунчади' (2). — *Кошарче служи за ѡдмладак* (2).

коштељив -йѡв -йѡво 'изразито мршав (за стоку)' (2). — *Коштељиво, знаш како се каже: залетѡла му се мешѡна за ѡрѡину* (2).

кѡва ж 'општи назив за одраслу женку *Bos taurus*' (1,2). — *Дѡдѡста осамдѡсетѡ и ѡѡѡ дѡна нѡси и дѡнда је кѡва* (1); *стѡелна* ~ гравидна женка *Bos taurus*' (1,2); *слабомужна* ~ 'кѡва која даје мало млека' (1). — *Јѡ сам јѡдне ѡдѡдине кѡѡѡ слабомужну кѡву, а знам да изабѡрем кад ју ѡѡдим, нѡ знам како ме ѡреѡдрило* (1); сувомлекаста кѡва, слаба на млеко; *сувомлекастѡа* ~ в. *слабомужна* ~ (2); *младомужна* ~ 'кѡва која се музе до 4. или 5. месеца после тељења' (1,2). — *Мѡ смо сеѡ ѡѡ млеко од младомужне кѡве, ѡѡд смо бѡш имѡли јѡдну, дѡѡѡли Пѡѡе кад бѡо мѡли* (1); *стѡаромужна* ~ 'кѡва која се музе након 7. месеца од тељења' (1,2). — *Стѡаромужна кѡва се музе кад ѡрѡе сеѡм месеца од како дѡѡѡѡ ѡѡле и ѡѡ млеко мѡж да буде слѡно* (1).

кѡвља штѡла в. штѡла (1).

кѡдљивче с 'младунче које крадом сиса туђу мајку' (2). — *Кѡдљивче ѡѡсисѡје* (2).

кѡсан -сна -сно 'крупан, доброг изгледа (за стоку)' (1); убав.

кѡтак (на нѡге) констр. 'кратких ногу, низак (за стоку)' (1); низак на нѡге.

кѡмен м 'камен за кресање' (1,2).

кѡсало с 'гвожђе којим се креше' (2); огњило.

кѡжљав -а -о в. *закрѡвѡо* (1). — *Йѡма ѡако да се нѡѡе кѡжљиво ѡрѡсе, заѡстѡло* (1); *закрѡвѡо*.

кѡви несвр. в. гига (1).

кѡвље несвр. в. гига (2).

кривовирска ѡвца в. овца (1).

кривоврѡтас -та -то в. грѡв (2).

кривѡље ж мн. 'грѡде које се спајају у рог код своѡова' (2); рогови.

кѡља ж 'врста овчијег паразита, крѡљ' (1,2). — *Йѡде на деѡе кѡља* (1).

— *Жѡѡи ки кѡља без дѡѡе* (1).

- крњ** **крња** **крњо** 'који има општећене рогове, или којем недостаје један рог (за говеда и овце)' (1,2). — *Шушо говече нема, сјмо крњо* (1). — *Крњ бедин има општећени рдзи* (2).
- крмљача** **ж** 'општи назив за женку *Sus* способну за прашење' (1,2). — *Рацјчјала ни се ндшшо она крмљача* (2); *спрдсна* ~ 'гравидна женка *Sus*' (1,2).
- крми** (1) / **крми** (2) **нессвр.** 1. 'хранити стоку боље него обично, и то нарочито пред парење' (1,2); 2. **в.** зоби (1,2).
- крмјло** **с** 1. 'место на коме се крми стока' (1,2). — *На крмјло корјшшо или шдкме за једној брваа крујине сшдкме* (1); 2. 'место на планинском пашњаку где се стоци даје со' (1,2). — *Трушцаи, па дрвдни клинови, у средјну сд да лјжу, на крмјло* (1).
- крмче** **с** **р.** 'млада свиња, или свиња мале тежине' (2). — *Крмче шакд, ни прдсе, ни свиња* (2); свињче.
- крбвина** **ж** 'остаци од непоједеног сена' (1,2); **в.** оједина, сенина.
- крбте** **нессвр.** 'мирно пасти (о овцама)' (1,2).
- кртјна** **ж** 'мишићаво чврсто месо без масти' (1,2).
- крујина** **стбка** **в.** стока.
- крушновласста** **вуна** **в.** вуна (1); **власна** **вуна**, **власната** **вуна**. /**куга**/ **свињска** ~ 'Pestis suum' (1,2).
- кудља** **ж** 'преслица' (1,2).
- кудрав** **-а** **-о** **в.** рутав (1).
- кука** **ж** 'дрвена направа за вађење сена из стога' (1,2).
- кукља** **ж** 'дуже дрво са куком, служи за чување оваца' (1,2). — *Кукља је криво дрво* (1).
- кукас** **-ста** **-сто** 'који има рогове окренуте на доле (за говеда)' (1,2).
- кундраци** **м** **мн.** 'оксиурондозе у чмару, паразитарно обољење коња и магараца' (2); **пундревн.**
- купљача** **ж** 'тророга вила, служи за сакупљање сена' (1,2).
- кус** **куса** **кусо** 'кратког репа, или безреп (за свиње и псе)' (1,2).
- кускун** **м** 'део самара, канш испод рена' (1,2). — *Кускун служи да не иде самар нацрѣд, према глвее* (1).
- кутуран** **-ана** **м** 'ован који има увијене рогове' (1,2). — *Ован кушуран бије и с рдлови* (1).

Л

- лака** **на** **мужу** **в.** мужа (1).
- лакши** **коњ** **в.** коњ (1,2); **јахаћи** **коњ**, **коњ** **за** **јашање**.
- левјак** **-ака** **м** 1. 'коњ који иде само са леве стране руде' (1,2); 2. 'во који иде само са леве стране руде' (1,2).
- леса** **ж** **в.** вратњица (2); **вратничка**, **капија**.

- ливџдски митиљ в. митиљ (1). — *Ливџдски митиљ је најјдри* (1).
- липицџан -џна м 'раса коња са лабуђим вратом, неизраженим гребеном и равним мало заобљеним сапима' (1). — *Лџки коњи су липицџани* (1).
- липицџтина ж в. кљусе 1(2); рага, сакагија, мрцива.
- лиџса ж 'кобила са широм белом шаром по глави, или са белом њушком' (2). — *Онд ши је лиџса што ју шџра онџ жџдна низ пуш* (2); лиџсаста кобила.
- лиџсас -та -то 'који има ширу белу шару по глави, или белу њушку (за коње)'; уп. лиско, лиса.
- лиџско -а м 'коњ са широм белом шаром по глави, или са белом њушком' (2). — *Лиско џма низ чџло бџлу прџу* (2); лиџсас коњ.
- лиџсник м 'насечене гране са лишћем, сточва храна' (1,2). — *Овце јџду лисник, џдџка се зџдне* (2). — *Лисник је крџсана шџма* (2).
- лџј лџја м 'бравља и говџја масноћа' (1,2).
- лџпа (1) / лџпа (2) несвр. 'јџсти халапљиво (о свињџ)' (1,2).

Љ

- љџк узв. 'узивк за терање телџди' (1,2).
- љџт џта џто в. жесток (1).
- љџтак -џка м 1. 'прџав, напрасит коњ' (1,2); 2. 'прџав, напрасит бик' (1).

М

- маџџрац -џрац м 'општи назив за *Equus asinus*' (1); 2. 'одрџстао мужџак *E. asinus*' (1). — *Си вџдла уџушру онџ маџџраца што нџси млџко на самџр ... сџм шџ јџдан остџдо* (1); *моџџрац* (2).
- маџџре с 'младунче *Equus asinus*' (1). — *Ел зџиш онџ прџчу за маџџре и бџбџво сџно?* (1); *моџџре* (2).
- маџџрџнце с 'младо и мало маџџре' (1); *моџџрџнце*.
- маџџрџница ж 'одрџсла женка *Equus asinus*' (1); *моџџрџница* (2); *жџдрџбна* — 'гравидна женка *E. asinus*' (1,2). — *Ўшто, џшто и кобила и маџџрџница — жџдрџбна* (1).
- маџџрџше несвр. прџн. в. кирија 1 (2).
- мџзга ж 'мешџанац између пџстува и маџџрице' (1); мула.
- мџја ж в. сириште (1,2); — *Мџја је куџџено, није прџродно* (1).
- мџндра ж 'место на коме се предаје / прџма млџко' (1). — *На мџндрџ се, куџиче у брџдо, прџдџџвало млџко и Макеџџнци, Грџци, шџтџ ли су, прџвџли су сџра... басџија, шџак џа вџкџли, шџџ данџс качџкавџл* (1).
- мџс м 'свињска маст' (1,2); мџчна.
- мџсло с 'улуџана млџчна масноћа' (1,2).

- мачина ж в. мас. — *Тò истао ишо и мас, мачина, ал ми шò шакò товодрино, па ти сигурно смешно* (1).
- мачуга ж аугм. пеј в. тојага.
- мацарка ж 'раса свиња са црним коврцавим чекињама и слабо месната' (1,2).
- мѐ узв. 1. в. од вош вош (1,2); 2. 'узвик за дозивање телади' (1,2).
- меденица ж 'звоно од ливеног метала' (1,2). — *Меденица за овце и за кдзе* (1); в. звоно.
- /меденичара/овца ~ 'овца која носи меденицу о врату и предводи стадо' (1).
- меденичка ж дем. в. меденица (2); меденче.
- меденче (1) / меденчѐ (2) с дем. в. меденица (1,2). — *Меденче служи за јатње, шѐле, да се не изјуби* (1); меденичка.
- мѐк -а -о 1. 'који се лако ухрани (за говеда и свиње)' (1,2). — *Мѐке свиње су моравке* (1); 2. 'која неће да вуче (за краву)' (1,2).
- мѐка на мѐжу в. лака на мужу (2).
- мекѐће нсвр. 'јављати се испрекидано, о јарцу' (1).
- мекѐње ж мн. 'остаци просејане пшенице, врста јарме за свиње' (1,2).
- мекоглав коњ в. коњ (1); мекоглавас коњ.
- мекоглавас коњ в. коњ (2); мекоглав коњ.
- мелезак -ака м 'грло укрштене расе' (1,2). — *Мелезак је умелџено љрло* (1). — *Мѐж мелезак, умелџено, сеџ шò истао* (2).
- /мѐсо/ пџздраво ~ 'тврдо и жилаво месо' (1,2).
- мѐшање с 'састављање оваца од разних домаћина у једно стадо ради заједничке паше' (1,2). — *Састидџамо овце, и шò је мѐшање* (1). — *Мѐшање се обди кад смо смѐидли, помѐидли овце* (2).
- мешина ж 'трбух' (1,2). — *Кад иду с љрдлећа по луј, овце се већном очују по мешину* (2).
- митиљ (1) м 'Distomum phaeaticum, паразитарна болест код говеда и оваца' (1,2). — *Кад љму митиљ, не смеју да јѐду и љију, шрѐба да се љушии крв* (1).
- млад сѐра в. сира (1,2).
- младо млѐко (1) / младо млѐкѐ (2) в. млеко (1,2); жуто млеко.
- младомужна крџва в. крава (1,2).
- млѐко (1) / млѐкѐ (2) с 1. 'општи назив за белу течност којом женке сисара хране своју младунчад' (1,2). — *Прибрџла вѐме и ошџиушџила му млѐко* (1). — *Млѐкѐ љма варѐно и неварѐно* (2); 2. 'неферментисано млеко' (1,2); слатко млеко, пресно млеко; *жџшо* ~ 'colostrum' (1,2); *младо* ~ в. жуто ~ (1,2). — *Прво је младо млѐкѐ, а љдсе стџдро* (2); *љроџрушано* ~ 'млеко у којем се створе груднице сира приликом

- кувања' (1,2). — *Пројрушано, ако се пројрушало, баца се* (1); *кисело* — 'ферментисано млеко' (1,2); *дбрано* — 'млеко са кога је скинут кајмак' (1).
- млекомер м 'суд којим се мери млеко' (1). — *Млекомер је ндео, за прддају, има шидчно нацршано* (1); *чаша, сатлук*.
- млекуља ж 'крава која даје доста млека' (1,2). — *Млекуља се чува дшасно, шд је бојасшво* (1); *добра на млеко, помлекаста крава*.
- млечница ж 'млечни производ који се добија кувањем кукурузног брашна у заслађеном млеку' (1,2). — *Млечница, ки качмак, ал иде шдшер* (2).
- могарац -арца м в. магарац 1,2 (2). — *Ако су више, кјже се мојарци и мојарјћи* (2).
- могаре с в. магаре (2).
- могаренце с в. магаренце (2).
- могарница ж в. магарница (2); *ждрѣбна* — в. *ждрѣбна* — (2).
- моравка ж 'раса свиња са кратком, црном и ректом чекињом, дугом њушком и slabим шункама' (1,2). — *Моравке су црне свиње* (1). — *Црна моравка нѣма длаку* (2).
- мркање с 'чин оплодње код оваца (1,2).
- мркори несвр. 'јављати се равномерно (о овци, када нуди јагње да сиса)' (1).
- мркуше несвр. в. мркори (2).
- мркуша ж в. калуша (1,2). — *Мркуша има црно лице* (2).
- мркушан -ана м в. калушан (1,2).
- мрсољав -јва -јво 'који кашље (о овци)' (1). — *Мрсољва бца кашље* (1).
- мртав -тва -тво 1. 'лењ, нерадан (за стоку)' (1,2). — *Лењо, мршво, сдм се вуче ки пребивено* (1); *уп. мрцива* 2; 2. 'замро, запуштен (за стоку)' (2).
- мрцива ж 1. в. кљусе 1(2); *рага, сакагија, липцотина*; 2. 'лења, нерадна животиња' (2).
- мрче (овцу) несвр. 'оплођавати овцу (о овну)' (1,2).
- мрче се несвр. 1. 'оплођавати се (о овци)' (1,2); 2. 'оплођавати се (о кози)' (2); *прца се, празује се*.
- мужа ж 'узимање млека истезањем вимена' (1,2). — *Муже се и на јодне, а јлавна мужа јвече* (1); *лака на* — 'крава коју је лако мушши' (1). — *Лаку на мужу, час измузеш, ддсеш минуши и тошдво* (1); *мѣка на* — в. *лака на* — (2).
- музѣра ж 1. 'женка *Bos taurus* која се музе' (1,2). — *Не да свѣка музѣра јшшо млеко, завѣси од рдсе* (1); 2. 'женка *Ovis agies* која се музе' (1,2). — *Музѣре чува овѣр, а шилѣзи шилѣжѣр* (1).
- музе (1) / музѣ (2) несвр. 'узимати млеко истезањем вимена' (1,2).

- мукџаница ж 'кашаљ код овце' (2). — *Мукџаница ју увдџила* (2).
 мула ж 'мешанац између кобиле и магарца' (1). — *Мула и мџа — шџ јџдно. Биле нџке у сџло иза дрџој рџша, остџле од Нџмци сџлурно* (1); мазга.
 мурга ж в. гаља (2).
 мус узв. 'узвик приликом терања магарца' (1,2).
 мућени сџра в. сира.
 муће несвр. 'јављати се равномерно (о говечету)' (2).
 /мушица/ кџњска ~ в. обод (1,2). — *Кџњска мушица рџђе код крџе* (1). — *Кџњска мушица иде и на крџе и на кџчићи* (2).

Н

- набадџна ж 'дворога вила помоћу које се дене сено' (1,2). — *С набадџне се сџно дџже на висџну и баџа* (1).
 набрџкне (1) / набрџкне (2) свр. 'нарасти од надолажења млека (за виме)' (1,2).
 навџљак м 'мања купаста гомила садевног сена (до 100 кг) у пољу' (1,2). — *Навџљак и ваљџвак су веџлика и још веџна томџла сџна у идџу* (1).
 надџви свр. 'преклати овцу (о курјаку)' (1,2).
 на дрџто ждрџбе в. ждрџбе (1,2).
 на дрџто јџгње в. јџгње (1,2).
 /на дрџту маторџњу/ џџн ~ в. ован (2); ован другоматорац; јџрац ~ в. јарац (2); јарац другоматорац.
 назџмац нџзџмца м 'мушко младунче Sus тежине од 20 до 40 килограма' (1,2).
 назџме с 'младунче Sus тежине од 20-40 килограма' (1,2). — *Има нџколко комџда назџмџћи* (1).
 назџмџца ж 'женско младунче Sus тежине од 20 до 40 килограма' (1,2).
 нџпне се свр. 'надути се, последица болести надуна (за говече)' (1,2). — *Нџпела се, јџла концентџрџши ел јуџџрџу дџшџелину* (1).
 на прџво ждрџбе в. ждрџбе (2).
 на прџво јџгње в. прџескиња 2 (1).
 /на прџву маторџњу/ џџн ~ в. ован (2); ован прџвоматорац; јџрац ~ в. јарац (2); јарац прџвоматорац.
 нџпрџд (1) / на прџд (2) 'узвик којим се опомиње коњ да крене' (1,2); ајде.
 нџслон (1) / нџслџн (2) м 'наткривени заклон на јџдну воду за смештај стоке' (1,2). — *Нџслон мџже и крџжно уз Платџинџру, од дрџва, покрџвено са оџџдину, сенџну* (1). — *Нџслон иџшо рџлови, сџмо с*

једне *сшр*не *платш*не, а *др*уја *сшр*ана *ц*ела *ош*вдрена (1). — *Наслон да не кш*ску, *д уш*кку (1).

на*сшр*аничав -а -о в. за*сшр*аничав (1,2).

на *тр*еће *ј*агње в. *ј*агње (1,2).

на *тр*еће *тел*ење в. *тел*ење (1,2).

недон*д*че с 'младунче рођено пре времена' (1,2). — *Из*јлови се и *ш*д је недон*д*че (2).

нему*ћ*ени *сшр*а в. *сшр*а (1,2).

не*р*ез -а м в. *в*епар 2 (2); *в*ераз.

ни*з*ак (на *н*оге) констр. в. *к*ратак на *н*оге (2).

нија се не*с*вр. в. *г*иба се (2).

ни*ж*ици пл. т. 'маказе за *сшр*ижу оваца' (1,2).

Њ

не*р*аз -а м в. *в*епар 2 (1). — *Р*ешко *ка*жемо *в*ешар, *к*ераз *бук*ри *с*вињу (1); *н*ерез.

О

о узв. 'узвик којим се опомиње крава да мирује при мужи' (2); *оу*.

обли*з*ни се свр. 'родити два младунчета истовремено' (1,2). — *Бли*знила *ми о*вца, *зн*ачи, *о*јд*и*њила *д*ва *ј*д*и*њеша (1).

об*б*од -а м 'велика мува која сише крв марви, *Tabanus L.*' (1,2); *к*оњска *м*ушица.

об*б*ор м 'затворена и покривена, обично зидана просторија за смештај свиња' (1,2). — *Не*ма *о*бори, *п*од *бук*ву *с*и*в*у у *п*лан*и*ну *с*виње (1); *с*вињац.

об*б*рано *м*леко в. *м*леко (1).

об*р*љав*џ*о -џа -џло в. *б*рљив (2).

об*р*не се (*б*вца) свр. 'оболети од вртичавости (за овцу)' (1); в. *б*рљива *о*вца. — *Об*р*н*ула се *б*вца (1).

об*р*њушка *ж* в. *б*рњушка (1).

обан (1)/обан (2) обна м 1. 'општи назив за одраслог мужјака *Ovis aries*' (1,2). — *И*ма *в*ише *б*вце, а *с*д*м* *ј*едан *б*ван (1); 2. 'некастриран, приплодни мужјак *O. aries*' (1,2); ~ *п*рв*о*м*а*т*о*рац 'мужјак *O. aries* у трећој години живота' (1). — *П*рв*о*м*а*т*о*рац, *б*ван са *ч*џ*и*ри *з*уба (1); ~ *д*ру*г*о*м*а*т*орац 'мужјак *O. aries* у четвртој години живота' (1). — *О*д *ш*р*и* до *ч*џ*и*ри *т*д*и*не *д*ру*г*о*м*а*т*орац, *ш*д *с*и*в*ро (1); ~ на *п*р*в*у *м*а*т*о*р*и*њу* в. ~ *п*рв*о*м*а*т*о*рац (2); ~ на *д*р*у*гу *м*а*т*о*р*и*њу* в. ~ *д*ру*г*о*м*а*т*орац (2).

обца (1) / обца (2) ж 1. 'општи назив за *Ovis aries*' (1,2). — *Не*кад *б*ило *п*р*и*ч (*м*но*г*о) *б*вце (2); 2. 'одрасла женка *O. aries*' (1,2). — *О*д *ка*да

се ојдињи је бовца (1); сјдињена ~ 'гравидна женка *O. aries*' (1,2). — *Сд(д) ће д имамо две-шри сјдињене бовце* (1); *вундиша* ~ 'овца која има дугу вуну' (2); *рџава* ~ в. вуната ~ (1); *ошишровунастиа* ~ 'овца која има оштру вуну' (1,2); *кривовирска* ~ 'раса оваца са доста дугачким и шиљастим праменовима беле грубе вуне и са главом и ногама обраслим жутом длаком; уско локалан сој праменке' (1). — *Кривовирска бовца је жуја* (1); *сврљишка* ~ 'раса оваца са белом бојом руна, састављеног од шиљастих праменова и са шарено прсканом главом и ногама; подврста домаће праменке' (1); *Пруда* ~ (1)/*Прудд* ~ (2) 'немирна овца' (1,2).

двча штала в. штала (1,2).

овчар -ара м в. чобанин 2 (1,2). — *Муздре чува овчар* (1).

овчарница ж арх 'жена, чувар оваца' (2).

двче богиње в. богиње (1,2).

двче јасле в. јасле (1,2).

двчина ж 'овчије месо' (1).

огњило с в. кресало (1).

дгњаница ж 'овчија паразитарна болест, запаљење и фиброза изазвани паразитом пироплазма' (1,2). — *Кад поведиш дгњаницу, дно дће да лишчу* (1).

дграђа ж 'део земљишта око тора ограђен пружењем, трњем и живицом (1,2). — *Омдишно пруже, сас шрње заградио и дграђа* (1). — *За дграђу... пруже, шрње, с мдишке* (2).

огрџина ж в. оједина (1). — *Огрџина је сдд новџје, прѣ свѣ товорџли оједина, крџвина* (1).

одбије (младунче) свр. 'не дозволити младунчету да више сиса' (1,2). — *Одбије јдиње од мајку* (1).

дд-вдиш — (вдиш) узв. 'узвик за дозивање говеда' (1,2); ме.

дд-кдз узв. 'узвик за дозивање коза' (1); сик(е).

дд-мдс — (мдс) узв. в. од-на-на 2 (1,2).

дд-нд — (нд) узв. 1. 'узвик за дозивање коња' (1,2); 2. 'узвик за дозивање магараца' (1,2); од-мус-мус.

ддом прид. 'лаганим кораком (за коња)' (1,2). — *Иде полако, ддом и ши идеш уз њди* (1).

ождрѣби се свр. 1. 'родити ждрѣбе' (1,2); 2. 'родити магаре' (1,2).

ојдгњи се свр. 'родити јагње' (1,2).

оједина ж 'остаци од непоједене залихе чврсте сточне хране' (1,2). — *Матарици јѣду ллавдишу, матарѣћу бовцу, слдму, шраву и оједину, најлошије* (1); *огрџина, сенина, кровина*.

ојиште с 'дрвена мотка која повезује јарам и плуг' (1). — *Ојиштите дудчко око двѣ ишо мѣшра, најрѣд алка, закдчи се за плуѣ...* (1); руда.

- ђјс узв. 'узвик којим се опомиње говече да окрене бразду' (1,2).
 ђјц-гудо узв. 'узвик за дозивање свиња' (1); гуд(о).
 ђкови м мн. 'окови за спутавање коња' (1). — *Сапињу се прве нђје са шпранју и ђђјзено* — окови (1); сапнице, спона.
 окђзи се свр. 'родити јаре' (1,2).
 окопђли се свр. 'родити копице' (1,2). — *Кад рђди мнђло мђда, кђже се окопђлила* (1).
 омђк -ђка м 'мушко младунче E. caballus старо од шест месеци до две године' (1,2). — *Чђм се ђђчне прђжа рђди, више нђје омђк, но коњ* (1).
 ђме с 'младунче E. caballus старо од шест месеци до две године' (1,2). — *Кад јђдно у шпђдлу* — ђме, *кад су више* — омђћи (2).
 омђца ж 'женско младунче E. caballus старо од шест месеци до две године' (1,2). — *Она омђца се свђ измђђнула на мђјку, лђђа, а ђђасна*.
 опрђси се свр. 'родити прасе' (1,2). — *Прича се да нђка крмђча опрђсила шрђес, нђ знам да л ђђђин шђ ђило* (1).
 опуђа ж 'кожни део бича који се везује па држак' (1,2).
 освђјак м в. грђушка (1).
 ђсок м 'отока што се излива из штале' (1), осока.
 ђсока ж в. осока (2).
 отегне се свр. 'опустити стомак (за животињу)' (1); отрђољи се, отромђољи се.
 отђли се свр. 'родити теле' (1,2). — *Кад се крђва ошђли, вђлика је рђђос у кђћу* (1).
 ђткос м 'покошени ред траве који остаје иза јђдног косача' (1,2).
 отпђђађ м 'остађи ситне вуне после чешљања' (1); штђм, сђта вуна.
 отпђшти свр. 'пустити млеко младунчету' (1,2). — *Прибрђла и ошпђушђила му млеко* (1).
 отрђђљи се свр. в. отегне се (1,2). — *Ошрђђлио се до земђе* (1); отромђољи се.
 отројђни се свр. 'родити три младунчета истовремено' (1,2).
 отромђђљи се свр. в. отегне се (1,2). — *Најђо се, ђа се ошромђђлио* (1); отрђољи се.
 ђу узв. 1. 'узвик којим се опомиње говече да се заустави' (1,2); 2. в. о (1).
 очђсти свр. в. изрине (2).
 оштровунаста ђђца (1) / оштровунаста ђђђђ (2) в. овца (1,2).
 оштрђјен прид. м в. уштрђјен (1).

II

- пђзи (стђку) несвр. в. чува (стоку) (1,2).
 /пђс/овђђарски ~ 'пас који чува овце' (1,2). — *Овђђарски ђђс у планђну, а ђосельђарски у сђло* (2).

пáсе се (1) / пáсѐ се (2) несвр. 1. 'оплођавати се (о кобили)' (1,2); пушти коња; 2. 'оплођавати се (о магарници)' (2).

пáсе (стóку) 'напасати стоку' (1,2). — *Пáсе двеце, товџду* (1).

пастр́ма ж 'утовљена свиња за клање или продају' (1,2). — *Заранџо сам. Пастр́му* (1); товљеник, полутовна свиња.

пасту́в -у́ва м в. ждребац 2 (1,2). — *Од две љддине па више, днда је пасту́в* (1).

пáша ж 'трава за испашу стоке' (1). — *Їде на пáшу* (1); попаша.

пáшњак м 'општи назив приватног земљишта на коме се напаса стока' (1,2). — *На пáшњак се не коси шрџеа. Пáшњаци више и нѐма приватни, сеџ шд држџено* (1).

пѐдање (сас тоја́гу) 'врста пастирске игре' (1).

пѐда се несвр. 'окретати се у лету (за тојагу у игри пѐдања)' (1).

пѐна ж 'пенушава маса која се ствара приликом муже или кувања млека' (1,2).

пѐрас(т) -а -о в. барзаст (2).

пѐрдо (1) / пѐрдó (2) с 'део зида чатмарѐ' (1,2). — *Бџи било код нáс, уддрџо у пѐрдо и избџо та* (1).

пѐркас -та -то в. зрњас (1); ул. зрњко, зрња.

/пџјац/стóчна ~ (1) / стóчни ~ (2) 'сточно пазариште' (1,2). — *Їдем на стóчну пџјац* (1).

пишáња ж 'мокрања стоке' (1,2).

плáвка ж 'крава сиво-плаве боје' (1,2).

плáвџња м 'бик/во сиво-плаве боје' (1,2). — *Плáвча дбично, а плáвџња ако је сшарџи* (2).

плáвча м в. плавоња (1,2).

плáндиште (1) / плáндиште (2) с 'место на коме се стока одмара на паши у време припеке' (1,2). — *Сџка стџка џма сџје плáндиште* (1).

плáндује несвр. 'одмарати на паши у време припеке, о стоци' (1,2).

планинáрка ж ирон. в. бачарица (2); колибарка, бачијарка.

плáс(т) м в. стог (2).

плат́ина ж 'цепана мотка као грађевински материјал' (1,2). — *Појџиа, Плат́инџра, сџддови, нáслон, шџ сеџ џду Плат́ине* (1).

платинáрка ж 'врста колибе/појате, начињена од платина' (1,2). — *Плат́инџра на двá-шрџу рџа* (1).

плѐтиво с 'вунени конач за плетење' (1,2).

/плџш/црни ~ 'Anthrax, гнојно запаљење ткива на површини коже марве' (2); црни приш.

плџча ж 'потковица, гвожђе које се ставља на коњско копито' (1,2). — *Плџча, шд џшто, ал плџча дбично, овџ сџд изџило пџшкџвица*(1); потковица.

- побрка свр. в. избрка (2); измеша.
- поврћа несвр. арх. в. придава (2). — *Прé се више говорило поврћала млэкó, а сад прйдавала* (2).
- поврће се несвр. 'оплођавати се поново (о овци)' (2). — *Та се бецл поврћала, није мдло из први пуш да јсте* (2).
- подбаци свр. 'потурити женки туђе младунче да сиса' (1). — *Мдже и близнче да буде подбачено, ако ја подбациш под дрџу бвцу* (1).
- подвешка ж 'трака којом се причвршћује вуна за преслицу' (1). — *Дóђе освдјак на кудџлу, па увéжеш идвешку* (1).
- подвод м в. сводови (2). — *Подвод мдже и кружно* (2); свод.
- подвина ж 'развршено сено око стога' (1,2).
- подвѣва несвр. 'стављати сирниште у млеко, подсиравати' (1,2).
- подмѣтне свр. в. подбаци (2).
- подмлади свр. 'обновити стадо' (1,2).
- подјече с 'младунче које сиса туђу мајку, пошто нема своју' (2). — *Подјече се подмѣтне да сиса* (2).
- подрине свр. 'прикупити ђубре на једно место у штали, свињцу' (1,2). — *Кад прибере ђубре, кáже се подрине* (1).
- појата ж 1. в. колиба 1 (2). — *Борди код појате, борди на појату, чува сидку цело лѣто* (2); бачија, трљак, 2. в. колиба 2 (2). — *Појата дрвена за људи* (2); 3. 'затворена и покривена просторија, начињена од платина, за смештај крупне и ситне стоке' (1). — *Кóј нема шидлу, прди појату* (1). — *Појата се прди од платине, цѣпане мдшке нарѣхане и покривене са ојдину, слѣму* (1); кошара, јар.
- појатиште с 'место где је била појата' (2); колибиште, бачијиште.
- појилиште с в. појило (1).
- појило с 'место појења стоке на отвореном' (1,2). — *У дедришће или на реку има идјило, а у шидлу кдва, идјилица* (1). — *Тѣру на вду, на идјило* (2); појилиште.
- покривца ж 'прекривач којим се говеда штите од невремена' (1,2).
- покривач м 1. 'покривач од козје длаке' (1,2). — *Од идкривца се прдвe бисзи, врѣна, зобница, од кдзје длаке* (2); 2. 'прекривач који товар на коњу штити од квашења' (1,2).
- полутвна свиња в. пастрма (1). — *Свиња за шдв, да се шдв, шó су ши идлутвоне свиње* (1); шовљеник.
- пољак -ака м 'чувар задружне стоке' (2). — *Пољак чува државну сидку* (2).
- помлѣкаста крва в. млекуља (2). — *Ако има више млэкó, дна помлѣкаста* (2); добра на млеко.
- попасак м 'краћа паша пре окоподневне или вечерње муже' (1,2). — *После идне дóђе овчар и пуштии јѣтањци осидвлени за домдзлук са бецлма у идпасак* (1); попаша.

- пџпаша ж 1. в. паша (2); 2. в. попасак (2).
- пџрасан -сна -сно 'који има изгледа да добро расте' (1,2).
- поскџкас -та -то в. висок на ноге (2).
- пџстриг м 'прво чишћење оваца, пре главног и потпуног шишања' (2);
постризување.
- пџстриз м 'вуна од првог чишћења оваца, подстрижена вуна са трбуха,
ногу и репа' (1,2).
- постризување с в. постриг (1). *Прво постризување обично у мјдј месеци,
идсле шћшћње* (1).
- пџтка ж 'грана која се забодје у земљу и која означава забрану испаше'
(2). — *Пџтка, грана забџдена, идбџта* (2).
- пџткџсели се св. 'покарити се (о млеку)' (2). — *Пџткџсели се млџкџ,
укоџрено* (2).
- пџткџвица ж нов. в. плоча (1,2).
- потсџсџва несвр. в. потсџсује (2).
- потсџсује несвр. 'сџсати туђу мајку' (1,2).
- пџтсмаџи м мн. 'две дуге мотке на којима се преноси ново сено до куће'
(1,2). — *Дџв чџвџка нџсе на мџшке, идџтсмаџи, лџйџџе ел лџскџџе*
(1).
- пџчи несвр. 'забрањивати папу на имању стављањем потки' (2). —
Пџчиџ сам, шџџ је идџчено (2).
- пр узв. 'узвнџ за дозџвање јагџади' (1,2).
- прџзује (кџзу) несвр. в. прџца (1,2).
- прџзује се несвр. в. мрче се (1,2); прџца се.
- прамџнка ж 'раса оваца са дугим репом и грубом вуном која вџси у
праменовима (2). — *Прамџнка има џџбру вџну... шџџ је жџујка* (2).
- прџпорџи м мн. 'мала звона од бронзе која се стављају за украс' (1,2).
— *Прџпорџи за на жџрџбе мџж да бџду уџрасни, ел да та чџје
кобџла* (1).
- прџсе с 'младунче Sus тежине 15-20 килограма' (1,2). — *Кџлаво прџсе
се не шћшрџџи* (1). — *Чџвам прџџи за нџс у куђу џ има* (1).
- прасџћина ж 'прасџће месо' (1,2).
- прасџља ж 'женка Sus која се недавно опрасџла' (1,2).
- /прџшџење/ на дрџго ~ 'женка Sus после другог прашења' (1,2).
- прџвескиња ж 1. 'женка E. caballus која се први пут жџреби' (1); на прво
жџребе. — *Бџш у шћшдлу имамо јџдну кобџлу шћшџ ни прџвескиња* (1);
2. 'одрасла женка Ovis agies која се први пут јагџи' (1,2). — *Оџ кџџ
се прџви прџш ојџћџи је џвџџ ... шџџ је на прџво јџћње, прџвескиња* (2);
на прво јагџе; 3. 'одрасла женка Sus која се први пут прасџ' (1,2).
- /прџвомџтораџ/ џван ~ в. ован (1); ован на прву матџрињу; јџраџ ~ в.
јараџ (1); јараџ на прву матџрињу.

- првотѣлкиња ж 'женка *Vos taugus* после првог тељења' (1,2). — *Јунѣцу сам остѣдио и дна ми сѣд првотѣлкиња* (1).
- преврѣћа (цедѣло) несвр. 'окретати цедило с једне на другу страну, како би се сир брже оцедио' (1); претура (цедило).
- прегорѣ свр. 'престати лучити млеко, изгубити га' (1,2). — *Кад прекѣне млѣко кѣже се преторѣла крѣва* (1).
- прѣдава ж 'давање ситне стоке на чување за извесну награду' (2); придава.
- прѣде (1) / прѣдѣ (2) несвр. 'правити конач од вуне' (1,2).
- прѣђа ж в. жица (1). — *Прѣђа је нѣш од вѣне, која иде из освѣјка на врѣђно* (1).
- прѣживѣе несвр. 'поновно прѣжававати храну (о стоци)' (1,2).
- прѣк -ѣка -ѣко в. прѣкас 1 (1,2).
- прѣкајѣри свр. 'поново потковати коња' (1,2). — *Остѣрео му кѣв, па се мѣра прѣкајѣри* (1).
- прѣкас -ста -сто 1. 'рогова окренутих у страну (за говеда)' (1,2). — *Крѣва која прѣкасиа дѣасна* (1); прѣк; 2. 'који има рогове једном увијене и окренуте у страну (за овна)' (1). — *Прѣкасиа ѓван убѣва, шѣ дѣасно* (1).
- прѣносн несвр. 'носити младунче и након истека термина за рађање' (1,2). — *Крѣва прѣнѣла, кад нѣси више од дѣвети мѣсеца* (1).
- прѣпѣра (сѣра) несвр. 'испирати крпу којом је покривен сир' (1,2). — *На сѣрушку се навиша нѣо нѣка скрѣма и зашѣ се крѣпа прѣпѣра* (1).
- прѣпрѣгне свр. 'упрегнути вола дешѣака на леву страну, а вола левака на десну' (1).
- прѣпрѣстре свр. 'ставити ново чисто сено за лежај стоци' (1,2). — *Прѣпрѣстреш и(м), шѣриш сѣно, кукуруѣзну шѣму* (1).
- прѣсно млѣко (1) / прѣсно млѣкѣ (2) в. млеко 2 (1,2); слатко млеко.
- прѣсѣлац м 'осољена прокувана вода у којој се чува сир' (1,2).
- прѣствјни сѣра в. сира (1,2).
- прѣстрѣни (у јѣдну сѣсу) свр. 'остати са једном некорисном сисом (за краву)' (1). — *Крѣва прѣстрѣнила у јѣдну сѣсу* (1).
- прѣсук м 'дељано дрвце чијим се окретањем прави вунени конач' (1,2). — *Кад се састѣве д(д) две — д(д) шри... два-шри врѣђна, днда се на јѣдно вѣђе врѣђно прѣсукѣје... с прѣсук* (1).
- прѣтура (цедѣло) несвр. в. прѣврѣћа (цедило) (2).
- прѣврѣлив -а -о 'плаховит, плашљив (за стоку)' (1); страшљив.
- прѣвѣра несвр. 'не давати све млеко, критн га' (1,2). — *Прѣвѣра млѣко крѣва кад изѣуби шѣле, а дѣе да ја сачѣва* (1).
- прѣврѣми свр. 'приближити се термину рађања' (1,2). — *Та ни крѣва прѣврѣмила, мѣра да дежурѣмо ѣдо нѣћ* (2).

- привремна прид. ж 'која је пред термином за рађање' (1,2). — *Кад привреми, шд је привремна крџа, привремна кобила* (2).
- придава ж в. предава (1). — *Кад му даш на придаву, ако је лилицало, мбра да покаже стирв... кџа, глава* (1); *Придава* несвр. 'почети давати више млека' (1,2); поврћа.
- прими 'узвик којим се опомиње коњ да се помери у страну' (1,2).
- приплодан брав в. брав.
- приплодна стџка в. стока.
- припушти (краву на бика, кобилу на кња) в. води (1,2).
- /приш/ црни ~ в. /илиш/ црни~ (1).
- пришца ж 'њушка' (1,2).
- /прџа/узне на ~ в. каул (2).
- прџара ж 'посни сир добијен искувавањем сурутке' (2); урда.
- прџрео сира в. сира (1,2); стар сира.
- прогрушано млеко (1) / прогрушано млекџ (2) в. млеко (1,2).
- прџмуз (1) / прџмуз (2) м 'пробна мужа оваца на бачији' (1,2); промуза.
- прџмуза ж в. промуз (1).
- пропада несвр. в. копни; снада.
- пруга ж в. данга (1).
- пруда бџца (1) / прџда бџца (2) в. овца (1,2).
- прут м 'најтање одељано дрво или грана, које служи за терање коња, говеда и свиња' (1,2). — *Танко дрво је прџш, а иуно дрво шојта* (1).
- пруца (кџзу) несвр. 'оплођавати козу (о јарцу)' (1,2).
- пруца се несвр. в. мрче се 2 (1,2). — *Кад се прџца, кџа вреши* (1); празује се.
- пруч (1) / прч (2) -а м в. јарац 2 (1,2). — *Јарац и прч ишто... прч прџца* кџзу (1).
- пручевина ж 'смрад од приплодног јарца' (1,2).
- пуле-пр узв. в. пш (2); р.
- пундревн м мн. в. кундраци (1). — *Пундревн су глицте* (1).
- пунав -а -о 'ситан, а са великим стомаком (за свиње)' (2); запунавсо; уш. гаца.
- пуре се несвр. в. задуву се.
- пушти (кња) в. пасе се (1).
- пш узв. 'узвик за терање оваца' (1,2); р, пуле — пр.

Р

- р узв. 1. в. пш (1,2); пуле—пр; 2. 'узвик за терање свиња' (1,2); уш.
рабош м 'штап којим се мери млеко у суду' (1,2).

- рага ж 1. в. кљусе 1 (1,2); 2. в. кљусе 2 (1,2). — *Идѐра нѐку рѐту, здишѐла ли та чува, нѐ знам* (1). — *Рѐма, шѐ лѐњо, мѐзѐа — кѐњ* (2).
- радан радна радно 'вредан, подесан за рад (за стоку)' (1,2).
- радни во в. тегљач (1).
- радун-уна м 1. 'говече хермафродит' (1,2). — *Рѐшко се дешѐва радун код крѐе* (1); 2. 'јаре хермафродит' (1,2). — *Тѐ радѐни чѐшѐ било код јарѐћи* (1).
- разбукѐри се свр. 'манифестовати полни нагон (о свињи)' (1,2).
- развиђу се (да пасу) в. запасу се (1).
- разјарми свр. в. испрегне 2 (2); распрегне.
- разлѐва несвр. 'сипати млеко на чабрице' (1,2). — *Разлѐва се у чѐбар да би се добио шѐв више кѐјмак* (1).
- раќља ж 'ракљасто дрво које се обеси свињи о врат да не би бежала' (1,2).
- рања ж 'зимница за стоку' (1).
- раниште с 'ограђено место у пољу на коме се хране овце' (1,2). — *Рѐнишѐе у идѐе, дѐрађа заѐрађена, зѐми се крѐше лѐсник* (1).
- раса ж 'ознака квалитета, особина' (1,2).
- распрѐгне свр. 1. в. испрегне 1 (1). — *Сѐд се више јовдри: да распрѐнем, а прѐ било: д испрѐнем* (1); 2. в. испрегне 2 (1); разјарми.
- рѐва в.уна в. вуна (1,2).
- резѐк -ѐка м 'непотпуно кастриран мужјак' (1,2). — *Бѐк се чука и ђван се шѐчѐ и днда мѐж да бѐде резѐк* (1). — *Радун је резѐк* (2). — *Природно ђван мѐж да је резѐк* (2); сметењак.
- рѐјава ђваца в. вуната овца (1).
- рѐмен м 'уздужно резан дуги комад сланине' (1,2).
- риђан риђана м 'ковѐ цигла-првене боје' (1). — *Зовѐ се риђан зашѐ шѐло дѐђе рѐћ* (1); алат.
- риђуша ж 'кобила цигла-првене боје' (1).
- рије несвр. 'копати њушком по земљи (за свињу)' (1,2).
- риче несвр. 1. 'оглашавати се (о магарцу)' (1,2); 2. 'оглашавати се (о говечету)' (1); 3. 'јављати се продорно (о крави, када је гладна, када тражи бика, или дозива теле)' (2).
- ркотљѐвица ж 'прехлада код овце' (2).
- рња ж 'ноздрава' (1,2).
- рѐга ж 'овца која има рогове' (1). — *Рѐга, шѐ мѐж да наѐђеш, ал рѐшко, код Влѐси чѐшѐ* (1).
- рѐгови м мн. в. кривуље (1).
- руда (1) / рѐдѐ (2) ж 1. 'дугачко дрво на колима уз које се упрежу коњи' (1,2). — *У рѐде се кѐњ прѐза и вѐче* (1); 2. в. ојиште (2).

руда вуна в. вуна (1,2).

рунат -џта -џто 'који обликује вуном (о овци)' (1,2).

руно (1) / руно (2) с 'острижена вуна с једног грла, која остане у једином комаду' (1,2). — *Ово ми вуна од шод руно (2).*

русје с мн. 'талог који остаје при цеђењу млека' (1,2).

рутав -а -о 'запуштен, урастао, са лугом и увијеном длаком (за стоку)' (1,2). — *Рушава сивка кад зарушави, зарушавело, с јесени добије ндеу длаку за зиму (1). — Порушави, пошавне рушава (2).*

С

сакагија ж в. кљусе 1 (1); рага, мрцина, липцотина.

сјло с 'свињска унутрашња масноћа' (1,2).

самар м 'дрвена направа за причвршћивање терета на леђима магарца или коња' (1,2).

самарција м 'коњ за пренос товара' (2). — *На самар иде шдвар, не мџ дрџице, зашод самарција (2).*

сампас м 'напасање стоке без чувара' (2). — *У сампас пушшимо и дни сами дођу (2).*

сандуче с в. шеник 1 (2); текме.

сапе ж мн. 'горњи део ногу у коња' (1,2). — *Сапе су шдрњи до нџу де шџој ам (1).*

сапнице ж мн. в. окови (2). — *Мџе ланац за враш и нџу да не бежи и сџинице, сапџо сам (2); спона.*

сатлук м в. млекомер (2). — *Сатлук — флџа од лџтар (2); чаша.*

свиња (1) / свиња (2) ж 1. 'општи назив за Sus (1,2). — *Свиње под букву сџџу у Планају (1); 2. 'одрасла женка Sus'. — Да дам на свиње, па шџшџо, мџ се разџварамо до прекођуре (1). — Ранџм свињу за сланџу (1).*

свињар -џра м 'чувар свиња' (1,2).

свињац (1) / свињац (2) м в. обор (1,2). — *Свињац новџе, шџ се сџџ кџже свињац, прџ се виџло обор (1).*

свињџина ж 'свињско месо' (1,2).

свињска кџга в. куга.

свињске богџње в. богиње.

свињче с в. крмче.

свирајка ж 'пастирски инструмент, врста пастирске свирале' (1); дудук, дудуче.

свџд м в. сводови (1). — *Свџд је јџдна сџрана скрџз, дрџа до џдла рџа зашџдрено. За две нџже (1); подвод.*

свџдови мн. 'наткривени заклон на две воде, за смештај стоке' (1,2); свод, подвод.

- сврѣѣшка бѣца в. овца (1).
- сенѣна ж в. кровина (1).
- сѣњак^х (1) / сѣњак (2) м 'више сена свучено на једно место (напољу), где се обично стока зими храни' (1,2).
- сѣвка ж 'крѣва сиве боје' (1,2). — *Сѣвка, шѣ се ѣре ѣоворѣло, сѣд сѣва крѣва* (2).
- сѣвко -а м 'бик/во сиве боје' (1).
- сѣк(е) узв. 1. в. од коз (1,2); 2. 'узивк за дозивање јаради' (1,2).
- сѣњац м 'запаљење вимена код овце' (1,2). — *Ошѣда вѣме, удѣри сѣњац на вѣме, надује се и очуѣа* (1).
- сѣњѣца ж 'модрица код стоке' (1,2). — *Сѣњѣца се вѣди код заклане сѣдѣке, на очѣшѣнену кѣжу* (1).
- сѣра м 1. 'бела маса добијена сирењем, сир' (1,2). — *Турши сѣра у сѣу, шѣ Владси шѣко рѣде* (1). — *Кривовирски сѣра је чѣвен* (1); *сирење; мѣѣени* ~ 'сир од посног избућканог млека' (1,2). — *Мѣѣени сѣра је пѣсан. Кад мѣѣи, издѣја мѣсло из млеко* (1); *немѣѣени* ~ 'сир од млека из кога није избућкано масло' (1,2); *ѣрдѣрео* ~ 'стар сир' (1,2); *сѣдр* ~ в. *проврео* ~ (1,2); *млад* ~ 'млад сир' (1,2); *ѣресѣјни* ~ 'ситан, мастан сир' (1,2). — *ѣресѣјни сѣра, пѣдлѣје се, ѣрдѣва се исѣче, ѣрелѣје с лѣдну вѣду и ѣресѣјѣ до дрѣво јушро* (1); *шѣѣкав* ~ 'рупичаст, шупљикав сир' (1,2). 2. 'масноћа овчије вуне' (1,2).
- сѣраѣва вѣна в. вѣна (1,2).
- сѣрење с в. сѣра 1 (1,2). — *Рѣје се шѣ кѣже, ал ѣма да чѣјеш: носѣла сѣрење у Бѣлѣвац на ѣѣјац* (1).
- сѣриште с 'течност за сирење' (1,2). — *Сѣриште од ѣурѣѣвско јѣтње, у чѣмбе на днѣ се наѣрдѣви сѣриште, днда се осуши уз вѣѣру, измѣша са одрѣѣене шѣраве, шѣри у крѣче и са шѣ се пѣдлѣва млеко* (1).
- сѣрутѣка ж 'течност исцеђена из сѣра' (1,2). — *Енѣ ју сѣруѣка у кѣву, за свѣње* (1).
- сѣса несвр. 'узмати (устима) млеко од мајке' (1,2).
- сѣсѣлче с 'младунче које још сѣса' (2). — *На ѣрѣмер, јѣтаѣци су сѣсѣлци* (2).
- сѣта вѣна в. отпадак (2); шѣтим.
- сѣтна стѣка в. стока.
- сѣтѣнена овца (1) / сѣтѣнена бѣца (2) в. овца (1,2).
- сѣѣче (на магарѣцу) несвр. 'оплођавати магарѣцу (о магарѣцу)' (1).
- сѣѣзна (кѣза) в. коза (1,2).
- сѣрѣде се свр. 'свѣкнути једно на друго у стаду (о стоци)' (1,2). — *Сѣрѣди се шѣ шѣко, док су заједно ѣдре у Пѣанѣну; сроде се.*
- сѣубѣвина ж 'очупана вѣна са заклане или мртѣве овце' (1,2).

- слаба на млѣкѣ в. слабомужна крава (2). — *Нема млѣкѣ, шѣд је сувомлѣкаста крава, слаба на млѣкѣ* (2); сувомлѣкаста крава.
- слабина ж 'задњи доњи део стомака' (1,2); слабутовина.
- слабомужна крава в. крава (1).
- слабутовина ж в. слабина (2). — *слабина, слабутовина шѣд љстѣо од стомака, шу нѣшѣа нѣма лѣше* (2).
- слѣтко млѣко (1) / слѣтко млѣкѣ (2) в. млѣко 2 (1,2); пресно млѣко.
- слѣњавка ж 'Arhtaе ерѣоотѣае, тешка вирусна болест говеда, при чему се из губице педе слине' (1,2). — *Слѣњавка на нѣс, а шѣдѣ на нѣд љ(1)*.
- слѣга м 'помоћник пастира' (1,2). — *Пошѣдѣши нѣкоѣ (унајмитѣи некоѣа) да шѣи помѣже у љланѣну на љојѣшу, шѣд је слѣга* (2).
- слѣжи свр. 'очистити говече од балеге' (1). — *Сѣдѣко љѣшѣро слѣжим, изрѣнем, љомѣзем* (1).
- сметѣњак -ѣка м в. резак (2).
- сѣј, сѣја м 'раса' (2); сорта.
- сѣрта (1) / сѣрта (2) ж в. сѣј (1,2). — *Нѣјѣдѣшѣа сѣртѣа код сѣјѣе су морѣке, маѣѣрке, јокѣшѣри* (1).
- спѣда несвр. в. копни (2); пропада.
- спѣдљив -а -о (1) / спѣдљив -ѣва -ѣво (2) 'склон брзом слабљѣњу (за стоку)' (1,2). — *Спѣда, којни и зашѣд нѣжемо спѣдљива спѣдка* (2).
- спѣна ж в. окови (2); сапнице.
- спрѣсна крмѣча в. крмача (1,2).
- срѣде се свр. в. скрде се (2). — *Па шѣкѣ, срѣде се ко и љѣди.*
- старомужна крава в. крава (1,2).
- стѣр сѣра в. сира (1,2); провreo сира.
- старѣља ж 'стара крава' (2). — *Чѣвамо у шѣдѣлу јѣдну стѣрѣљу, нѣје за нѣшѣа, ал не мѣж ју убѣјѣиш* (2).
- старѣнче с 'најстарије јѣгѣе јѣдног пролећа' (1,2).
- стѣтѣва пл. т. 'направа за ткање, разбој' (1,2).
- стѣге ж мн. 'део самара, ужад за његово осигуравање' (1,2). — *Сѣдѣте ѣрѣшене, слѣже да учѣртѣе самѣр* (1).
- стѣлна крава в. крава (1,2).
- стѣља ж 'део самара, подметач који се ставља испод самара да овај не би нажуљао магарцу леђа' (1,2). — *Сѣдѣла се ѣрѣди од кѣнске дѣлке* (1).
- стѣг м 'велика купаста гомила садеведеног сена (до 1.000 кг) у дворишту' (1,2). — *Сѣдѣи се ѣрѣ ѣоворѣло* (1). — *Сѣдѣтови нѣво сѣно ѣред кѣћом*(1); зденуто сено.
- стѣжер м арх. 1. в. колац 1 (1); 2. в. колац 2 (1). — *Сѣдѣжер стѣро, рѣшѣко се сѣд чѣје*(1).

стојѣљка ж 'врста пастирске игре' (1).

стѡка ж в. брави (1,2). — *Чува се стѡдка мѡње но шѡо било*(1); *крујѡна* — 'говеда и коњи' (1,2); *сѡшѡна*— 'овце, козе и свиње' (1,2). — *Бѡвимо се шакѡ око шѡ сѡшѡну сѡдку, а нѡмаш нѡкакѡ вѡјду* (1); *пришлѡдна*— 'стока способна за размножавање' (1); ~ за *пришлѡд* в. пришлѡдна ~ (2); ~ за *домѡзлук* в. пришлѡдна ~ (2).

стѡка за домѡзлук в. стока.

стѡка за пришлѡд в. стока.

стѡчѡр -ѡра м 'домаћин који има доста стоке и који је предано гаји' (1,2); батлија.

страшљѡв -ѡва -ѡво в. презирљѡв (2). — *Страшљѡво је кад се пѡди (плаши)* (2).

стрѡвољ м в. вукодавѡна (1); стрѡвољѡна.

стрѡвољѡна ж в. вукодавѡна (1); стрѡвољ.

стрѡјка м 'скидање вуне са овце маказама' (2). — *Острѡјѡу ѡвце у лѡшо. Подстрѡјѡу и(x), шакѡ кѡжемо, а шѡ стрѡјѡка је кад прдѡе мѡсец, мѡсец ѡшо од истрѡјѡи* (2); шишање.

стрѡјѡште с 'ливада, после косидбе, на којој се напаса стока' (1,2).

струга ж 'улаз на тору' (2).

стѡ узв. 'узвик којим се опомиње говече да приђе до јарма' (1,2).

стѡкѡне свр. 'потерати говеда да иду уназад, или их заустављати да не иду брѡо' (1,2).

сувомлѡкаста крава в. крава (2).

сугѡрче с 'најкасније ојагњено јагње' (1,2).

сугѡрѡи м мн. 'чворови на кожи говеда изазвани убодом штрѡклице' (1,2). — *Сугѡрѡи од шѡшѡрѡлицѡу* (2). — *Сугѡрк кад је јѡдан, ал ѡвек су вѡше* (1).

судѡрма ж арх. 'нарочито приграђена просторија поред кућних врата, или до колибе, која служи за смештај млечних производа' (1). —

Судѡрма стѡро, сѡд нѡка шѡѡа у дѡдришѡте, ел у иѡдрѡм (1); *ћелер*.

супѡра несвр. 'заустављати пашу оваца (о пастиру)' (1,2). — *Супѡра, заустѡвља ѡвце да пѡсу* (1).

Т

табанлија м 'коњ са равним копитима' (1,2).

тврѡда на вѡме в. вѡме (1).

тврѡда на мѡжу (1) / тврѡдѡ на мѡжу (2) в. тврѡда на вѡме (1,2).

тегљѡч -ѡча м 1. 'коњ за вучу' (1); тегљѡћи коњ, вучни коњ, тежи коњ; 2. 'запрежни во' (2); радни во.

тегљѡће штранге в. штранге (1,2).

тегљѡћи коњ (1) / тегљѡћи коњ (2) в. коњ (1,2); тегљѡч, вучни коњ, тежи коњ.

- тежи коњ в. коњ (1); тегљач, тегљећи коњ, вучни коњ.
- тѣкме с в. шеник 1 (1). — *Тѣкме за једно говече дрвено четворшасто* (1). — *Текмичићи зидно, јер крџа мџж ђ излџже* (1); сандуче.
- тѣле с 'младунче *Vos taurus* старо до шест месеци' (1,2). — *Од стѣд педдесет до двадесѣта кѣла је шѣле* (1). — *Некад по шѣдле бѣли шѣоци колико* (2).
- телѣње с 'доношење на свет младунчета *Vos taurus*' (1,2); *на шрѣће ~ 'женка Vos taurus после трећег телѣња'* (1,2). — *После шрѣће шелѣње се и не чува, продѣш дбично* (1).
- телѣнина ж 'телѣће месо' (1,2).
- тѣлкиња ж 'женка *Vos taurus* која се тели' (2). — *Шѣлирица није сидсобна за шелѣње, а шѣлкиња јдѣше*(2).
- тѣви се несвр. в. гоји се (1,2). — *Тѣвиш ју да ју продѣш, а дна се шѣви* (1).
- товљеник -иѣка м в. пастрма (2); полутовна свиња.
- тојага ж 'дебело и кратко дрво које служи за терање коња и говеда' (1,2). — *Пуно дрво тојага* (1); мачуга.
- тѣк м 'пут којим стока силази са пашњака до појила'. — *Тѣк је пушѣћ који сидка изабѣре у крѣшно мѣсто* (2).
- токмак -ѣка м 'здепаст, кратак коњ' (1). — *Токмак, шѣд сдрѣша кѣња, крѣшак ко љѣбѣне* (1).
- тѣр м 'откривен, ограђен део земљишта у планини, за крупну и ситну стоку' (1,2). — *Тѣр за преко лѣша уз наслон, ел уза шѣи седдови* (1).
- тѣрина ж 'стајско љубре' (1,2). — *Тѣрина је две љубре* (2). — *Њма куј смѣче шѣрину и ѣрѣви ѣомѣлу* (2).
- тѣрче с дем. 'мањи тор' (1). — *Њма шрѣ шакѣ шѣрчѣша, смѣшишѣј, мѣжа, смѣшишѣј* (1).
- /тражи/ ~ бѣка 'манifestовање полног нагона код крава' (1,2); ~ *јѣрца 'манifestовање полног нагона код коза'* (1,2); ~ *кѣња 'манifestовање полног нагона код кобила'* (1,2); ~ *маѣѣрца 'манifestовање полног нагона код магарѣца'* (1,2). — *Кад шрѣжи маѣѣрца, маѣѣрица рѣче, жѣѣћа* (1).
- трѣце ж мн. 'остаци просејаног белог кукуруза, врста јѣрме за свиње' (1,2).
- трѣѣк м в. колиба 1 (1,2). — *Код рѣке ни бѣли лѣшѣни шрѣѣци, а ѣма и зѣмски*(1); појата, бачија.
- тројѣнка ж 'женка која је родила три младунчета истовремено' (2). — *Кѣза се најѣдѣше шројѣни, шројѣнка* (2).
- тројѣнче с 'једно од три младунчета рођена у исто време од исте мајке' (1,2). — *Јѣдно шројѣнче, а свѣ шрѣ шројѣнчићи* (1).
- трѣмав -а -о 'неспретан (за стоку)' (2).

- трџка ж 'завршни део бича' (2). — *Трџка, шђ нџки црџи кажемо, ал нџје бџи свакодневно* (2).
- трџд м 'просушена гљива која се пали' (1,2).
- трупелџс -џста -џсто 'кратак, зденаст (за стоку)' (2).
- трупџна ж 'труп без главе и удова' (1,2).
- тулбак м 'желудац' (1,2); чкембе.
- турма ж 'велико стадо' (2). — *Тђ више нџма, у турму биле две од шђђ брџва навџше и тђвђда црџко дваестџћну брџва* (2).
- тура узв. 'узвик за терање прасади' (1,2).

Ћ

- ќџбава вуна в. вуна (2).
- ќелџр м в. сулдрма (2).
- ќџпка ж 'мала гомила сена која се може понети у рукама, нарамак сена' (1,2). — *Нџје за садкота џстџо ћџпка, Слава ћонџсе јџдну ћџпку ко мђје цџш* (1).
- ќџпчи несвр. 'правити ћџпке' (1,2).
- ќуљн (уши) несвр. 'дизати уши и ослушкивати' (1,2). — *Наћуљџо уши* (1).
- ќуп м 'посуда за кисељење млека' (2). — *Ћуџ је зџмган*(2); чабар, цибане.
- ќус узв. 'узвик за терање овнова' (1,2).

У

- убав -а -о в. красан (2).
- убџјџч -џча м 1. в. бијач 1 (1); 2. в. бијач 2 (1).
- уваља се свр. 'угојити се, па се заокружити' (1). — *Уваљџло се ко шрџуџац*(1); уваљушка се.
- уваљушка се свр. в. уваља се (2).
- узбучи (1) / узбучџ (2) св. 'прокиснути (о киселом млеку)' (1,2); узвишти.
- узвишти (1) / узвишџџ (2) свр. в. узбучи (1,2). — *Кад прокџсне каже се узвишџџло* (2).
- узда ж 'пртени део коњске опреме који кочијаш држи у рукама, пртени кајаси' (2); уздо.
- уздо с в. узда (1). — *Ўздо — кџши, држџ џџм у џста* (1).
- узјџне свр. 'појати коња' (1,2). — *Узјанџо кђна, ако било црџ* (2).
- ујљовљен прид. м 'кастриран (за мужјака било које сточне врсте)' (1,2).
- укџда несвр. 'смањивати количину млека' (2).
- умелџжена баца в. овца (1).

упрегне свр. 1. 'ставити коњу ам' (1,2). — *Прдџе ја и упрџне ја*; 2. 'ставити јарам говечету' (1,2); запрегне, зајарми.

/Упритич/ љде ~ 'издвајати се, увек или пред стадом (за животињу)' (2).

урда ж в. провара (1).

устџљана вуна в. вуна (1,2).

утрина ж 'општи назив државног земљишта на коме се напаса стока' (1,2). — *Утрина је државни пшњак, необрађено* (1); испаша.

уш узв. в. р 2 (1,2).

ушљипа свр. в. залужи (1).

уштрђен прид. м 'кастриран (за коња и вепра)' (1,2). — *Коњ се уштрђи и шкдици, шкдици се кад се сече, а овдако је уштрђен коњ. — Кајсе се уштрђен вџар за пасиџму* (1); оштројен.

Ф

фурман -а 'човек који управља коњем који вуче балване уз новчану накнаду' (2). — *Фурмани су дбично Босанци* (2).

Ц

цвџта ж 1. 'кобила са белом шаром у облику звезде или цвџта на челу' (1,2); цвџтаста кобила; 2. 'крава са белом шаром у облику звезде или цвџта на челу' (1,2); цвџтаста крава.

цвџтас -ста -сто 'који има белу шару у облику звезде или цвџта на челу (за коње, говеда и овце)' (1,2). — *Цвџтас коњ је ддличан*(1); ул. цвџтко, цвџта.

цвџтко -а м 1. 'коњ са белом шаром у облику звезде или цвџта на челу' (1,2). — *Цвџтко има низ чџло цвџти ел звџзду* (2); цвџтас коњ; 2. 'бик/во са белом шаром у облику звезде или цвџта на челу' (1,2); цвџтас бик/во.

цџдљка ж в. цџдњак (2).

цџдљо с 'кеса за цџђење сира' (1,2).

цџдњак м 'прибор за цџђење млека' (1,2). — *Цџдњак на рџшџтку. Процџдиши млеко после мџже, да н(е) осџдне нџки рџс (шџрун)* (1); цџдљка.

цџгђа ж 'бела овца са црном главом' (1).

цџиц (1) / цџиц (2) узв. 'узвик за терање коза' (1,2).

цџицвара ж 'млечни производ који се добија топљењем младог несољеног сира на ватри' (1,2). — *Док љрџвиши цџицвару, мџра да љџжеши, шџ шђла*(1).

цџичи (1) / цџичи (2) несвр. 'јављати се продорно и неравномерно (о свињи, када је хватају)' (1,2).

цџвџни вџтар в. вџтар.

црѣни пљаш в. пљаш.

црѣни прѣш в. приш.

цурик узв. 'узвик којим се опомиње коњ да се помери назад' (1,2).

Ч

чѣбар м 1. 'посуда која служи за ношење млека' (1,2); чабриче, чабрица, брента; 2. 'већа посуда за остављање сира' (1,2). — *Чабрѣви шѣм у ћелѣр* (2); 3. в. ћуп (1). — *Ишто чѣбар и за сѣра да се чува, и за кисело млеко* (1); цибане.

чабрица ж дем. в. чабар (1); чабриче, брента.

чабриче с дем. в. чабар (1); чабрица, брента.

чамѣара ж 'ланчић подбрадник' (1,2). — *Чамѣара је ланче испод браде, на њѣм* (1).

чѣпоњаг м 'папак' (1,2).

чарѣпас -ста -сто 'који има беле ноге (за коња)' (1,2). — *Има ѣзрѣка за чарѣпастѣ коња: „Ако је јѣдна бѣла, да даш брѣшу, ако су двѣ бѣле, да даш комшије, ако су шрѣ бѣле, да даш на кланѣу* (1).

чѣтма ж 'сецкано дрво као грађевински материјал' (1,2). — *Чѣтма је дрво лескѣво и бѣково, за чаѣмѣру* (1). — *Чѣтма мѣшар и ѣдла мѣшара сѣцкано лескѣво дрво кај Цруѣићи* (1).

чѣтѣара ж 'примитивна колиба начињена од слабијег материјала' (1,2). — *Чѣтѣара... лѣѣљено од блѣѣта, и слѣма, цѣѣа се чѣтѣма, а мѣже и кѣванице, дѣске ицѣѣане* (1). — *За чаѣмѣру ѣобију кѣље и ицѣлѣту сас ѣлѣѣ* (1).

чѣша ж в. млекомер (2). — *Чѣша мѣж да буде и вѣћа и мѣна, нѣје одрѣђено, каку нађѣш* (2); сатлук.

чѣмерѣка ж 'врста траве, Veratrum' (1,2). — *Чѣмерѣку корѣѣѣѣмо за лѣк* (1).

чѣтѣри пл. т. в. четверка (2).

чѣтѣрка ж 'спрег од два пара волова' (1,2). — *Чѣтѣрка за волѣви каѣ ѣду да рѣде, а ѣма и чѣтѣрѣѣо ме, закѣчи двѣ, шрѣѣ шрѣкѣѣѣора*(1); четверн.

чѣтка ж 'дашчица у коју су густо усађене краће оштре длаке, која служи за ишчѣткавање коња и говѣда' (1,2).

чѣшагѣја ж 'мањи метални предмет са ситним зупцима којима се струже блато или балега са коња и говѣда' (1,2). — *С чѣшагѣју и чѣѣку шѣмѣрѣш сѣѣдку* (1).

чѣшѣа несвр. 'ручно разбијати вуну' (1,2).

чѣшѣѣвина ж 'ишчѣшѣана вуна' (1,2).

чѣштѣр -ѣра м 'коњ који се рѣта' (1,2). — *Туја имѣо јѣдѣн коњ чѣштѣр, баѣѣо чѣштѣ* (2).

- чивтара ж 'кобила која се ритга' (1,2). — *Имали смо ми једну кобилу чивтјару, па смо ју дали* (1).
- чиноштѣтник -а м 'особа која пушта стоку у штету' (1,2). — *Ндиш Слава био чиноштѣтник, ал док био јдиш мали, док носио јанцик (школска шорба)* (1).
- чи́па (1) / чѣпѣ (2) ж 1. 'крава са кратким сисама' (1,2). — *Која има крѣтѣкѣ сисе је чѣпа, а има и са дује сисе*(1). — *Мдже чѣпѣ, мдже сисѣпа крѣва* (2); 2. 'овца неразвијеног вимена' (1,2). — *Чѣпа нѣјодна за мѣжу*(1). — *Кад има вѣлико вѣме — сисѣпа бѣвѣ, а кад мало — чѣпѣ* (2).
- чѣпава вуна в. вуна (1,2).
- чѣмбѣт -ѣта -ѣто 'који има велик и опуштен стомак' (1,2).
- чѣмбѣ с в. тулбак (2).
- чобѣнин -а м 1. 'општи назив за чувара стоке' (1,2). — *Чобѣнин борѣви код колибе и чѣва стѣку*; 2. 'чувар оваца' (1,2); овчар.
- чобѣница ж арх. 'општи назив за жену, чувара стоке' (1); чобанка.
- чобѣнка ж арх. в. чобаница (1).
- човѣн м 'дрвени суд за хватање и разливање млека' (1,2).
- човѣња ж 'врста настирске игре' (1); швиња.
- чѣва (стѣку) несвр. 'чувати стоку' (1,2); пази (стоку).
- чѣка несвр. 'кастрирати бика, овна и јарца тучењем' (1,2). — *Жѣле се стѣве у рѣкљу и шѣројѣч чѣка, бѣван се чѣка, и јѣрац, и бѣк*(1).
- чѣпка несвр. в. штрпка (2).
- чѣрка несвр. в. буричка (1,2). — *Чѣрку сѣно с рѣзи* (1).
- чѣчулѣјка ж арх. в. шиља (2). — *Чѣчулѣјка се код нас јоворило, шиља бѣвѣло, ал рѣшко* (2).

Ц

- цебѣне с в. цибанс (1).
- цибѣне с 1. 'посуда за чување сурутке' (1,2). — *Цибѣне дрвено, ки чабрѣче, има мало, ошѣдрено и унѣтра сѣрушка. Кад се укѣсели, ѣје се из ова сѣд на нѣкаку ѣвѣицу, мдѣж шѣнѣшка, чаѣра од мѣшѣк* (1). — *Крѣшко ко цѣбѣне* (1). — *Кад су вѣше — цибѣнићи* (1); 2. в. ћуп (1). — *У цибѣне се кѣсѣлило млѣко за зѣму* (1); чабар.

Ш

- шѣп м 'Apthae epizootiologica, болест папка код говеда' (1,2). — *Шѣп рѣне на нѣте* (2). — *Увѣшила крѣва шѣп... вѣ крѣв на нѣту, не мдѣж да сѣдне на нѣту, сѣњи кѣмен се сѣди озѣр* (1).
- шѣра ж '„шарена“ крава' (2).

шарка ж в. шара (1).

шарџиња м '„шарен“ бик/во' (2).

швањка ж в. човињка (2).

шеник м 1. 'дрвени четвртаст суд за крмљење једног бржава говеда' (2).

— *Дује ти ки шеник* (2); сандуче, текме; 2. 'дрвени округли суд за крмљење једног бржава говеда' (1). — *Букова одска у кружни облик за зобјење крде, шеник има и ручицу* (1); карлица.

шиља ж 'овца која има шиљасту њушку' (1). — *Шилја је овца са шиљасту прџицу* (1); шиљкаста овца.

шиљегар-џара м в. шиљжар (1).

шиљжар-џара м 'чувар шиљжади' (1). — *Муздре чува овчар, а шиљзи шиљжар* (1).

шиљже с 'младунче *O. agies* старо од пет до десет месеци' (1). —

Шилџи и јаловињу чува шиљжар (1).

шиљка ж арх. 'врста колибе / појате купастог облика (на један рог)' (1,2). — *Шилке више и нема, у рол се ређају илашине, и врати, каналче дколо збој кише* (1); чучуљака.

шиљкаста ђвца в. шиља (2).

шиндра ж 'цепана даска као грађевински материјал' (1,2).

широкогрудас-ста-сто 'крупан, велик (за коње и говеда)' (2).

шишпање с в. стрижа (1). — *Шишам овцу, скидам вуну* (1).

шкџи несвр. в. штроји 1.

штала ж 'затворена и покривена, најчешће зидана просторија за смештај крупне стоке' (1,2); *крдала* ~ 'штала' (1). — *Каже се према двче шидле да је овод крдала, ал шју су и кџи, сџ (1); двча* ~ 'штала за смештај ситне стоке' (1,2). — *Овце није истио де и круйна стидка, нето у двчу шидлу* (1). — *Дџ двце, шју и кџе, двча шидла, појџија* (1).

шталче с дем. 'мања штала' (1,2). — *У шидалче иде дбично и слабији материјал* (1).

штап м 1. 'дебљи прут за терање коња и говеда' (1,2); 2. в. бичало (2).

штивољи несвр. 'чупкати, пасти малу траву' (1,2). — *Штивољи чјуу, малу шраву* (1).

штџм м в. отпадак (2). — *Штиџм се власи на трџбени*(2).

штџмава вуна в. вуна (1).

штџмчава вуна в. вуна (1).

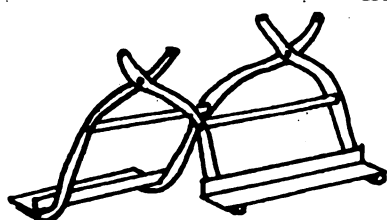
штирица ж 1. в. јаловица 1 (2). — *Ма шид да ју зовџи штирица, одма се кџе* (2); јаловица 2. 'женка *Equus caballus* неспособна за ждрџбљење' (1).

штиркиња ж 'женка *Bos taurus* неспособна за тељење' (1); штирица 1.

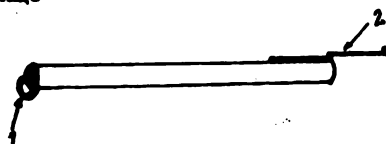
- штранге ж мн. 'делови ама који се везују за ждрепчанике' (1,2). — *Штрание за вучу, од кучине као кондџац, од ланчићи као ланац* (1); *штранге* — в. штранге (1,2).
- штркљавица ж 'узбуђено јурење, скакање од уједа штркљице (за говеда)' (1,2); штркљање.
- штркљање с в. штркљавица (1,2).
- штркља се несвр. 'узбуђено јурити, скакати од уједа штркљице (за говеда)' (1,2).
- штркљица ж 'врста сточног инсекта' (1,2).
- штројаџ -аџа м 'кастратор' (1,2). — *Има један штројаџ у сѐло, он биш шд ради* (1).
- штрџи несвр. 1. 'кастрирати коња' (1,2). — *Коњ се штрџи или шкџи сечењем* (1); шкопи; 2. 'кастрирати испра' (1,2).
- штрџа ж в. шуга (2).
- штрџка несвр. 'одгризати траву, чупкати, пасти по мало' (1,2); чупка.
- шуга ж 'Scabies, болест коже свих животиња' (1,2). — *Кад има шугу, крџе ми се лижу над рџи* (1); штрока.
- шумски митиљ в. митиљ (1,2).
- шупкав сира в. сира (1,2).
- шут -а -о 'безрог (за овце и козе)' (1,2). — *Шуш бодн и јџрац, бик нџма, нису им изрџсли рџзи*(2). — *Шуше кџзе, сџриша без рџзи* (1).
- шутти се несвр. 'љутити се (за коња)' (1,2). — *Коњ кад се шути, џџли јути и шџиљџе* (2).
- шупкавац м 'болест говеда, оток сапи са пуцкетањем, шуптавац' (1,2).

IX. ПРИЛОЗИ

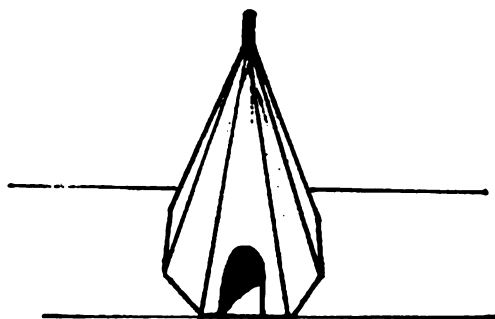
IX. 1. Скице

Самар

Ојиште и његови делови:
1. алка; 2. клапауша

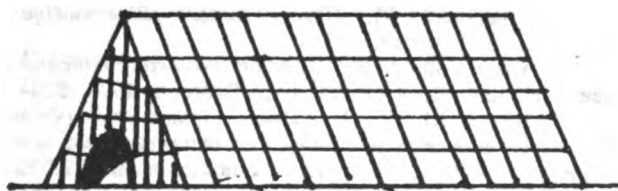
Чучуљајка одн. шиљка

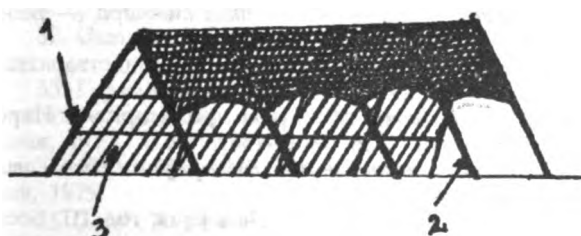
Шеник (1)

Чаша за мерење млека

Појата или платинара

Свод(ови) одн. подвод (и његови делови):
1. кривуље/рогови; 2. билићи; 3. платине

IX. 2. Списак пунктова и информатора

1.	Криви Вир	Миле Шутић (1938)
Љиља Шутић (1940)
Слободан Шутић (1919)
Добрила-Биба Шутић (1920)
Антанаско Цукић (1922)
Вера Цукић (1930)
Мирослав Петровић(1943)
2.	Јабланица	Јаков-Јаша Петровић (1943)
Бранислава-Бранка Петровић (1939)
Бисерка-Биса Петровић (1922)
Мирослав Матић (1923)
Милорад Гоцић (1917)
Душан Јовић (1938)
Милаш Ж. Јовић (1932)
Драгомир Николић (1925)
Светислав Станисављевић (1924)
Бранислав Милисављевић (1936)

IX. 3. Литература

1. Адамовић, М.: *Неке османске етимологије*. — Анали Филолошког факултета, 10, Београд, 1970.
2. Адамовић, М.: *О пореклу српскохрватских османизама*. — Јужнословенски филолог, XXX, св. 1–2, Београд, 1973, 229–236.
3. Азарх, Ю. С.: *О сводных картах слов одной лексикосемантической группы (на материале русских диалектных глаголов, обозначающих крики животных)*. - ОЛД, Материалы и исследования, 1972, Москва, 1974, 104–138.
4. Азарх, Ю. С.: *Подъязыные слова для коров и лошадей в русских говорах*. - Диалектологические исследования по русскому языку, Москва, 1977, 226–247.
5. Андрејић, Љ.: *Етимолошка библиографија североисточне Србије*. — Етноаутрополошки проблеми, књ. II, св. 2, Београд, 1988.
6. Антонијевић, Д.: *Обреди и обичаји балканских сџочара*. — Београд, 1982.
7. Антонијевић, Д.: *Појаше на планини Ршњу*. — Народно стваралаштво, фолклор, год. XI, св. 41–43, Београд, 1972, 87–90.
8. Антонијевић, Д.: *Сврљишки сџочарски фолклор*. — Народно стваралаштво, год. V, св. 20, Београд, 1966, 1460–1467.
9. *Ареалне истраживања у језикознанију и етнографији (језик и етнос)*. — Ленинград, 1983 (ред. Н. И. Толстой).
10. Бабић, В.: *Сџаје за сџоку и живину*. — Наш језик, год. III, Београд, 1935, 176–180.
11. Бабић, С.: *Творба именица суфиксима на -(а)и*. — Наш језик, XXIII/5, Београд, 1978, 175–186.

12. Бабић, С.: *Теорба ријечи у хрватском књижевном језику (нацрт за грамастику)*. — Загреб, 1986.
13. Барјактаревић, М.: *О неким сличарским обичајима савјешког краја*. — *Развитак*, 2, Зајечар, 1967, 76–80.
14. Батистић, Т.: *О аспектима семантичке анализе*. — *Наш језик*, књ. XXIV, св. 4–5, Београд, 1980, 183–216.
15. Белић, Ј.: *Албум раса штоке*. — Београд, 1988.
16. Блавар, В.: *О внутренне обусловленных семантических изменениях*. — *Вопросы языкознания*, 1, Москва, 1971, 3–13.
17. Блинова, О. И.: *Лексическая мотивираност и некоторые проблемы региональной лексикологии*. *Диалектная лексика*, 1971, Ленинград, 1972, 92–104.
18. Богдановић, Н.: *Називи брва у селима око Тресибабе*. — *Развитак*, 1, Зајечар, 1972, 90–96.
19. Божовић, М.: *Сличарска лексика Ибарског Колашина*. — Прилози проучавању језика, књ. 20, Нови Сад, 1984, 189–192.
20. Бошковић, Р.: *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*. — *Јужнословенски филолог*, XV, Београд, 1936, 1–155.
21. Бошњаковић, Ж.: *Пастирска терминологија Срема*. — Нови Сад, 1985.
22. Бошњаковић, Ж.: Wanda Herniczek-Mogozowa, *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*. *Polska akademia nauk — Instytut języka polskiego, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk*, 1 (1975), 2–3 (1976). — *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIV/2, Нови Сад, 1981, 185–188.
23. Бошњаковић, Ж., Вуковић Г., Недељков, Љ.: *Војвођанска коларска терминологија*. — Нови Сад, 1984.
24. *Български етимологичен речник*, А — мнго, I–III, София, 1962–1986.
25. Васильев, Л. М.: *Теория семантических полей*. — *Вопросы языкознания*, 5, Москва, 1971, 105–113.
26. Вујичић, Д.: *Прилози проучавању досадашњег рада на терминологијама народне материјалне и духовне културе*, Сарајево, 1974, 79–85.
27. Вуковић, Г.: *Терминологија куће и покућства у Војводини*. — Нови Сад, 1988.
28. Вуковић, Ј.: *Глаголске именице на -ње и -ле*. — *Питања савременог књижевног језика*, год. I, књ. I, св. 1, Сарајево, 1949, 40–54. и год. II, књ. I, св. 2, Сарајево, 1950, 149–171.
29. Вуковић, Н.: *Термини у сличарским играма*. — *Савјетовање о терминологијама...*, Сарајево, 1974, 57–59.
30. Габовштјак, А.: *Пастушеска терминологија в Общеславянском лингвистическом атласе*. — ОЛА, Материјали и истраживања, Москва, 1965, 109–116.
31. Галетић, Г.: *Из лексичке проблематике северне Шајкашке*. — Прилози проучавању језика, књ. 16, Нови Сад, 1980, 59–92.
32. Gămlulescu, D.: *Influente românești în limbile slave de sud*, I. — Bucuresti, 1983.
33. Герман, К. Ф.: *К вопросу о развитии пастушеской терминологии в славянских языках (наименования самца овец)*. — ОЛА, Материјали и истраживања, 1977, Москва, 1979, 37–46.
34. Геров, Н.: *Речник на българския език*, I–III, Фототипно издание, София, 1975.
35. Gođab, Z.: *Генетички врски меѓу карпатската и балканската сличарска терминологија и улогата на словенскиот елемент во ова подрачје*. *Македонски јазик*, год. X, кн. 1–2, Скопје, 1959, 19–50.

36. Гортан-Премк, Д.: *О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом опшном речнику*. — Наш језик, књ. XXIV, н.с. св. 3, Београд, 1980, 107–114.
37. Грујић, М. Г.: *Имена говеда (Лика)*. — Зборник за народни живот и обичаје јужних Славена, књ. XXVI, Загреб, 1928, 374–376.
38. Даль, В.: *Толковый словарь живого великорусского языка*, — 1–4, Москва, 1981–1982⁸.
39. Дешић, М.: *Акцентовање узвика*. — Наш језик, XIII, св. 3–5, Београд, 1963, 239–245.
40. Дешић, М.: *Напомене о српскохрватској овчарској терминологији у јужном Банату*. — Радови АНУБиХ, књ. LXXXIV, Одјељење друштвених наука, књ. 23, Комисија за лингвистичка испитивања, Сарајево, 1989, 233–240.
41. Дешић, М.: *О дефиницијама у Речнику САНУ*. — Наш језик, књ. XXIV/3, Београд, 1980, 11–128.
42. Дзедзелевский, И. А.: *Оцеводческая лексика закавказских говоров*. — ОЛА, Материјали и иследования, Москва, 1965, 117–132.
43. Динић, Ј.: *Додашак речнику Шимочког говора*. — Српски дијалектолошки зборник, XXXVI, Београд, 1990, 381–422.
44. Динић, Ј.: *Речник Шимочког говора*. — Српски дијалектолошки зборник, XXXIV, Београд, 1988, 7–335.
45. Драгин, Г.: *Терминологија коровске флоре у Шајкашкој*. — Прилози проучавању језика, књ. 20, Нови Сад, 1984, 193–197.
46. Вапић, С.: *Имена коња и говеда у неким банатским селима*. — Прилози проучавању језика, књ. 4, Нови Сад, 1968, 197–203.
47. Ђорђевић, Т.: *Шочарска цушовања*. — Гласник српског географског друштва, 3–4, Београд, 1914, 286–289.
48. *Этимологический словарь славянских языков*, 1–17, Москва, 1974–1990.
49. Зајцева, С.: *Дијалекатски речници као база за савремена лингвистичка истраживања*. — Лексикографија и лексикологија, Београд — Нови Сад, 1982, 69–76.
50. Зајцева, С.: *Названия овец в штокавских говорах сербохорватского языка*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. 8, 1972, 133–144.
51. Зајцева, С.: *Специфика одной лексико – семантической группы в штокавских говорах сербохорватского языка*. — Зборник за филологију и лингвистику, XVI/1, Нови Сад, 1973, 197–206.
52. Иванова, А. Ф.: *К вопросу о методах изучения диалектной лексики*. — Диалектная лексика, 1982, Ленинград, 1985, 150–155.
53. Ивић, П.: *Дијалектологија, један наш културни проблем*. — О језику некадашњем и садашњем, Београд, 1990, 207–212.
54. Ивић, П.: *Значај лингвистичке географије за ујоредно и историјско проучавање јужнословенских језика и њиховог односа према осталим словенским језицима*. — Јужнословенски филолог, XXII, Београд, 1958, 179–206.
55. Ивић, П.: *Основни аспекти структуре дијалекатске диференцијације*. — Македонски језик, Скопје, 1960/61, 81–105.
56. Ивић, П.: *Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас*. — Наш језик, н.с. књ. X, 3–6, Београд, 1960, 101–107.
57. Ивић, П.: *Српски народ и његов језик*. — Београд, 1986².
58. Ивић, П.: *Хијерархија сродства међу језичким и дијалекатским шимовима на словенском јузу*. — Реферати за VII међународни конгрес слависта у Варшави (1973), Филозофски факултет у Новом Саду, 15–38.
59. Јуришић, Б.: *О продуктивним формантима у творби nomina agentis* — Ивчићев зборник, Загреб, 1963, 183–190.

60. Караџић, В. Стефановић: *Српски рјечник (1818)*, - Београд (Просвета), 1969.
61. Кашић, Ј.: *Војвођанска лексика у Вуковом Рјечнику*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. X, Нови Сад, 1967, 199–224.
62. Клепикова, Ф. П.: *К вопросу об изучении балкано-карпатской терминологии горного пастушества (stringa и родств.)*. — ОЛА, Материјали и истраживања, 1972, Москва, 1974, 182–201.
63. Клепикова, Г. П.: *Славянская пастушеская терминология*. — Москва, 1974.
64. Коготкова, Т. С.: *Русская диалектная лексикология*. — Москва, 1979.
65. Коннова, В. Ф.: *Об одной лексико-семантической группе в ОЛА (слова со значением „имущество“, „скот“, „хлеб“)*. — Материјали и истраживања по ОЛА, Москва, 1968, 32–71.
66. Коннова, В. Ф.: *Славянские лексико-семантические изоглоссы, связанные с названиями скота*. — ОЛА, Материјали и истраживања, 1972. Москва, 1974, 139–162.
67. Кузнецова, О. Д.: *Из лексикографической проблематики*, — Диалектна лексика, 1982, Ленинград, 1985, 20–35.
68. Лутовац, М.: *Из шточарског живошта у неким нашим крајевима*. — Зборник за народни живот и обичаје, књ. 40, Загреб, 1962, 321–328.
69. Лутовац, М.: *Шточарство и шточарски живошт на Беланици, Кучају и Ршњу, планинама источне Србије*. — Гласник Етнографског института САНУ, 9–10, Београд, 1961, 3–30.
70. Максић, М.: *Прилози проучавању лексике Срема*. — Прилози поручавању језика, књ. 16, Нови Сад, 1980, 93–122.
71. Марков, Б.: *Именице с наставацима -че и -чић*. — Наш језик, књ. X, св. 7–10, Београд, 1960, 338–246.
72. Марков, Б.: *О наставацима -ана, -лија, -лук и -џија*. — Наш језик, књ. VIII, св. 5–6, Београд, 1957, 151–170.
73. Марковић, В. Благоје: *Из лексике и фразеологије „друшћвених шара“ Врачана*. — Прилози проучавању језика, књ. 11, Нови Сад, 1975, 163–177.
74. Марковић, М.: *Народни живошт и обичаји сезонских шточара на Велебишту*. — Зборник за народни живот и обичаје, књ. 48, Загреб, 1980, 5–139.
75. Марковић, М.: *Речник народног говора у Црној реци*. — Српски дијалектолошки зборник, XXXII, Београд, 1986, 243–500.
76. Матић, Р.: *Имена оваца у херцеговачкој шточарској терминологији*. — Савјетовање о терминологијама..., Сарајево, 1974, 47–55.
77. Мелвингер, Ј.: *Теорије лингвистичких поља у семантици. Метод стилстичких поља Pierre Guirauda*. — Прилози проучавању језика, књ. 2, Нови Сад, 1966, 23–39.
78. Милосављевић, М.: *Шточарство у северном Банату*. — Рад војвођанских музеја, 12–13, Н. Сад, 1964, 69–101.
79. Митровић, Б.: *Речник лесковачког говора*. — Лесковац, 1984.
80. Михајловић, В.: *Из српскохрватске дијалектске синонимике* — Зборник за филологију и лингвистику, XII, Нови Сад, 1969, 195–206.
81. Михајловић, В.: *О неким међусловенским језичким паралелама*. — Зборник за филологију и лингвистику, XXII/2, Нови Сад, 1979, 89–93.
82. Михајловић, В.: *Суфикс -иште у штопонимији и микроштопонимији Југославије*. — Прилози проучавању језика, књ. 1, Нови Сад, 1965, 117–157.
83. Михајловић, В. и Вуковић, Г.: *Српскохрватска лексика рибарства*. — Нови Сад, 1977.

84. Николић, М.: *Основни принципи Шворбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику*. — Наш језик, књ. XIX, н.с. св. 1, Београд, 1972, 7–20; књ. XIX, н.с. св. 2–3, 142–154; св. 4–5, 1973, 273–286.
85. Николић, Р.: *Рад око сџоке*. — Баватске Хере, Нови Сад, 1958, 121.
86. *Обшечкарпатский диалектологический атлас (вступительный выпуск)*. — Скопје, 1987.
87. *Обшеславянский лингвистический атлас. Серия фонетикограмматическая. Выпуск 1. Рефлексы ѐ*. — Белград, 1988.
88. Оссовецкий, М. А.: *Лексика современных русских народных говоров*. — Москва, 1982.
89. Павловић, М.: *Борба наштавака у српскохрватском језику*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. VI, Нови Сад, 1961, 164–179.
90. Павловић, М.: *Дијалектолошки атлас и проблематика српскохрватског језика*. — Годишњак Филозофског факултета, књ. IV, Нови Сад, 1959, 165–188.
91. Петровић, Д.: *Из карпатске лексике у говору Змајева*. — Змајево, 1977, 131–138.
92. Петровић, Д.: *О карпатолошком аспекте сербохрватско-албанских лексических одношењих*. — Славянское и балканское языкознание (проблемы языковых контактов), Москва, 1983, 194–210.
93. Петровић, Д.: *Опшћекарпатски дијалектолошки атлас (ОКДА)*. АНУБиХ, Радови, LXX, Одјељење друштвених наука, књ. 21, Сарајево, 1981, 69–72.
94. Пецо, А.: *Акцентаи речи оријенталног порекла у српскохрватском језику*. — Књижевност и језик, XIX, 2–3, Београд, 1972, 125–132.
95. Пижурица, М.: *Боје у зоонимији*. — АНУБиХ, Посебна издања, књ. XXXI, Одјељење друштвених наука, књ. 5, Сарајево, 1977, 29–45.
96. Пижурица, М.: *Етимолошке белешке из бастирске лексике*. — Зборник за филологију и лингвистику, XXVII–XXVIII, Нови Сад, 1984–1985, 625–632.
97. Пижурица, М.: *Из ономастике Роваца*. — Прилози проучавању језика, књ. 7, Нови Сад, 1971, 167–185.
98. Пижурица, М.: *Прилог проучавању сџочарске терминологије у Црној Гори*. — АНУБиХ, Посебна издања, књ. XXXI, Одјељење друштвених наука, књ. 5, Сарајево, 1977, 101–137.
99. Помяновская, В.: *Соотношение предметно-семантических и формально — структуральных элементов на материале дифференциации названий диких животных в южнославянских говорах*. — ОЛД, Материјали и истраживања, 1970, Москва, 1972, 229–264.
100. Поповски, А.: *Називитише добишток, сџока и имање во македонскиот јазик*. — Савјетовање о терминологијама..., Сарајево, 1974, 61–67.
101. Поповски, А.: *Сџочарската дијалектна лексика во македонскиот јазик*. — Савјетовање о терминологијама..., Сарајево, 1974, 139–145.
102. Првановић, С.: *Порекло имена Тимок и Тимочанин*. — Развитак, 3, Зајечар, 1961, 56–57.
103. Првановић, С.: *Порекло Тимочана и Шимочког дијалекта*. — Развитак, 6, Зајечар, 1970, 102–110.
104. *Приручна грамастика хрватског књижевног језика*. — Загреб, 1979, 219–303.
105. *Приручник за ветеринаре*. — Загреб, 1961.
106. Продановић, Д.: *Библиографија сџочарства Југославије*. — Сарајево, 1956.

107. *Псковский областной словарь*, выпуск 1, А-БИБИШКА, Ленинград, 1967.
108. *Развитие ареальных исследований и Основные типы лингвистических ареалов и их общая характеристика*, 7-36. *Взаимодействие лингвистических ареалов*. — Ленинград, 1980 (редактор М. А. Бородинна).
109. Ракић-Милојковић, С.: *Речи у Вуковим речницима забележене у Србији*. — Прилози проучавању језика, књ. 24-26, Нови Сад, 1988-1990, 5-28.
110. Рељић, Љ.: *Шточарски станови у источној Србији*. — Развитак, бр. 1, Зајечар, 1970, 68-72.
111. Реметић, С.: *Из шумске Шерминологије кладанског краја*. — Лексикографија и лексикологија, Београд — Нови Сад, 1982, 269-274.
112. *Речник српскохрватског народног и књижевног језика*. — САНУ, књ. 1-14, Београд, 1959-1989.
113. *Савјештање о Шерминологијама народне материјалне и духовне културе*. — АНУБиХ, Посебна издава, књ. XXXI, Одјелње друштвених наука, књ. 5, Сарајево, 1977.
114. Симић, М.: *Дијалектска лексика и њен однос према књижевној лексци*. — Лексикографија и лексикологија, Нови Сад — Београд, 1982, 171-175.
115. Сток, П.: *Етимолошки рјечник*. — ЈАЗУ, I-IV, Загреб, 1971-1974.
116. *Słownik praskowiński*, 1-5, Krakow, 1974-1984.
117. Сороколетов, Ф. П.: *Областные словари и диалектная лексикология*. — *Вопросы языкознания*, 3, Москва, 1981, 3-14.
118. Сороколетов, Ф. П.: *Способы семантической разработки слов в областных словарях*. — *Диалектная лексика*, 1982, Ленинград, 1985, 4-20.
119. Станојевић, М.: *Прилози речнику Шумочког говора*. — Српски дијалектолошки зборник, књ. III, Београд, 1927, 179-194.
120. Стевановић, М.: *Постнак и значење именица на -ло*. — *Наш језик*, I, в.с. св. 5-6, Београд, 1949/50, 180-190.
121. Стевановић, М.: *Продуктивност неких наставака којима се израде помина agentis*. — *Наш језик*, књ. XIV, в.с. св. 1, Београд, 1964, 1-20.
122. Стевановић, М.: *Савремени српскохрватски језик I*. — Београд, 1981, 387-591.
123. Суботић, Ј.: *Називи за штоку, оврему и шточарске производе у говору Кривошија*. — Прилози проучавању језика, књ. 8, Нови Сад, 1972, 145-160.
124. Толстой, Н. И.: *Из опытов типологического славянского состава, I*. — *Вопросы языкознания*, 1, 1963, 29-45.
125. Толстой, Н. И.: *Из опытов типологического состава славянского словарного состава, II*. — *Вопросы языкознания* 5, 1966, 16-36.
126. Толстой, Н. И.: *Славянская географическая терминология*. — *Семасологические этюды*. — Москва, 1969.
127. Томић, П.: *Појаше у Тимочној Крајини*. — *Развитак*, 4-5, Зајечар, 1974, 82-83.
128. Томић, П.: *Шточарство (Зајечар и околина)*. — *Гласник Етнографског музеја*, 42, Београд, 1978, 151-171.
129. Томић, П.: *Установа бачија у савременом шточарству у Нетошинској Крајини*. — *Развитак*, 3-4, Зајечар, 1968, 26-29.
130. Томић, С.: *Шточарство и прерада млека код Срба*. — *Гласник географског друштва*, св. 7 и 8, Београд, 1922, 239-260.
131. Трубачев, О. Н.: *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*. — Москва, 1960.
132. Ђорић, Б.: *Моционски суфикси у српскохрватском језику*. — Београд, 1982.

133. Вукић, Д.: *Туђице у дијалекатској лексици и њихова обрада*. — Лексикографија и лексикологија, Нови Сад — Београд, 1982, 197-203.
134. Уишиник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки ателас. — Београд.
135. Falińska, B.: *Uloga geografskog faktora u definisanju značenja*. — Leksikografija i leksikologija (Zbornik referata), Beograd — Novi Sad, 1982, 311-315.
136. Фасмер, М.: *Этимологический словарь русского языка*, I-IV, Москва, 1986-1987².
137. Финдрик, Р.: *Архитектура сточарске колибе на планини Ршњу*. — Гласник Етнографског института САНУ, XIX-XX, Београд, 1973, 109-120.
138. Flora, R.: *Contribuții dialectale la terminologia pastorală de origine română în limba sîrbocroată*. — *Relațiile sîrbo-române, noi contribuții*, Pančevo, 1968, 343-373.
139. Храсте, М.: *О значењу и ујошреби именица на -шине*. — *Језик*, 1, Загреб, 1957-1958, 1-3.
140. Цвијић, Ј.: *Антропогеографски и етнографски списи, том I, књ. 4*. — Београд, 1987, 117-118.
141. Шаулић, А.: *Прилог лексици народних говора*. — *Наш језик*, нова серија, књ. VIII, св. 7-10, Београд, 1957, 269-285.
142. Шкаљић, А.: *Турцизми у српскохрватском језику*. — Сарајево, 1966.
143. Шкарић, М. Ђ.: *Животи и обичаји „Планинаца“ под Фрушком гором*. — Српски етнографски зборник, књ. 24, Београд, 1939, 1-275.
144. Шљивих-Шимшић, Б.: *Узвик „варда“ и неке изведенице од ње речи*. — *Јужнословенски филолог*, XXIV, Београд, 1959-1960, 289-306.

Миодраг Марковић
РЕЧНИК
НАРОДНОГ ГОВОРА У ЦРНОЈ РЕЦИ

КЊИГА II

УВОД

Овај рад је наставак истраживања започетог „Речником народног говора у Црној Реци“, објављеног у XXXII књизи „Српског дијалектолошког зборника“ Српске академије наука и уметности у Београду 1986. године, и са њиме чини целину, те је за потпунија обавештења нужан увид у оба дела. И овде су унете само речи којих нема у „Српском рјечнику“ Вука Ст. Караџића, као и незнатан број речи уврштених у „Српски рјечник“, али са значењем које Вук није забележио.

Пошто у првом делу „Речника народног говора у Црној Реци“ нису дата обавештења о селу Малом Извору, чији је говор узет за основу у том раду, то се чини овде.

Мали Извор (општина бољевачка, регион зајечарски, Република Србија) налази се у једној долини на око 2 km од десне обале Црне реке, на 3 km од Бољевца и пута Параћин—Зајечар и на око 7 km северно од планине Ртња.

Према предању, Мали Извор је пре најезде Турака био у потесу Туђица, на тромеђи атара Бољевца, села Илина и Малог Извора. Кроз село је пролазио пут, чији остаци, у облику пољског пута од Туђице према селу Јабланица, и данас постоје под називом „стари друм“, и водио је из Бугарске преко Црне реке у Поморавље.

У време свог господства у нашој земљи Турци су, пролазећи тим путем, застајали у селу и народ је морао да даје храну и ноћиште за њих и за њихове коње, а насртали су и на жене, убијали људе и одводили у ропство и чинили друга злодела. Село се због тога из Туђице преселило у Крњеницу, на Црној реци, која и данас носи тај назив и налази се на малом одстојању источно од ушћа Радовањске реке у Црну реку, сада на међи атара Јабланице и Малог Извора. Ово место удаљено је од Туђице и „старог друма“ око 5 km и увучено је у клисуру у којој се састају поменуте реке.

После неког времена то место је напуштено због тескобе, јер дно клисуре у којој је било насеље нема у пречнику више од 300 метара, а било је и изложено поплавама при изливању Црне и Радовањске реке. Село се преселило на садашње место на Селском потоку, у долини између брда Божурова чука и Грабовде.

Поменуто предање потврђује се и неким писменим споменицима, објављеним недавно у књизи Душанке Бојанић Лукач „Видински санцак у XV и XVI веку“, Софија, 1975.

Према првом до сада познатом попису спахијских и других имања у Видинском санџаку из 1455. године, објављеном у поменутој књизи, који обухвата и Црну Реку, у садашњем атару Малог Извора у прошлости су била четири насеља: Туђинце, Сенце, Крњинце и Извор.¹ Прва три насеља сада не постоје, али су њихова имена остала као називи потеса на местима где су била. С обзиром на тода су четири наведена насеља у турском извору записана истовремено, може се претпоставити да су нека од њих касније нестала, а нека су се спојила и населила у насељу Извор, које је доцније названо Мали Извор.

У наведеном попису из 1455. године насеље Туђинце се помиње са 18 кућа, Крњинце са 11 кућа, Извор са 9 кућа, а Сенце је селиште (пусто). У попису из 1466. године Туђинце се не помиње, Извор је селиште, Сенце има 10 кућа, а Крњинце има 35 кућа, па се може закључити да су се Туђинце и Извор у то време преселили у Крњинце, како произлази и из предања. По попису из 1560. године² насеље Крњинце има само 5 кућа, а остала три насеља се не помињу, па се може претпоставити да су се житељи из њих у то време били преселили у Крњинце, а затим у Извор, од кога је после настао Мали Извор. У Малом Извору живе Срби, Власи и три породице Цигана.

Мали Извор је у 1863. години имао 914 становника, у 1874. — 1068, у 1884. — 1114, у 1895. — 1267, у 1910. — 1370, у 1921. — 1245, у 1931. — 1253, у 1953. — 1129, у 1961. — 1071, у 1971. — 928, у 1981. — 826.

По своме пореклу становништво у Малом Извору је шаролико. Срби су староседеоци, досељеници са Косова (Петровци), досељеници из Санџака (Папинци и Поповци) и досељеници из села Раковице у Бугарској (Бугарци). Власи су се доселили из Румуније.

Петровци (назив су добили по свом претку Петру, који их је довео са Косова) заузимају једну од западних четврти села, простор између леве обале Селског потока и леве стране пута Бољевац—Јабланица, који, правцем исток—запад, пресеца село по средини. Другу западну четврт села, између десне стране поменутог пута и леве обале Селског потока, заузимају Власи.

Староседеоци, Папинци, Поповци и Цигани заузимају средишни део села с десне стране Селског потока, а источни део села настањују Бугарци.

Према Тихомиру Ђорђевићу,³ Власи су у Црну Реку и друге пределе источне Србије дошли из Румуније. Услед тешких економских прилика и турских злодела српско становништво тих области се у великом броју иселило преко Саве и Дунава, па су оне остале ретко насељене. Румуне је из њихове постојбине гонила неподношљива експлоатација бојара, цркве и Турака и несигурност живота под

¹ Називе прва три насеља турски писар је донекле деформисао. Њихови прави називи су: Туђинца, Сенци, Крњинца.

² Пописи из 1466. и 1560. године објављени су у наведеној књизи Душанке Бојанић Лукач.

³ Тихомир Р. Ђорђевић, Из Србије кнеза Милоша, Становништво — Насеља, Београд, 1924, стр. 90-97.

турским јармом, а касније и велики намети и корупција државне управе. У источну Србију их је привлачила пуста земља коју су могли уживати као власници, што у Румунији није било могуће. У време Милоша Обреновића погодовано је уселјавање Румуна у Србију у циљу повећања становништва у ретко насељеним рејонима.

До ослобођења 1944. године између Срба и Влаха у Малом Извору владала је подвојеност, која је у извесној мери остала и данас. И сами рејони села у којима живе две врсте становништва, како је напред изнето, оштро су подељени. Мешовитих бракова нема. До скора није било ни заједничких весеља и других додира. И гробља су им посебна. Цигани такође имају посебно гробље. Срби и Власи су се разликовали и по кроју одеће, изгледу обуће и по обичајима. Власи говоре једним оскудним дијалектом румунског језика са многим речима из српског језика, док у говору Срба нема влашких речи.

И Срби и Власи баве се земљорадњом и сточарством. У последње три деценије многи су се запослили у друштвеној индустрији и другим делатностима у Бољевцу, Бору, Зајечару и другим местима. Цигани су ковачи. Земљорадници сеју пшеницу и кукуруз и, у мањој мери, остала жита.

ЗАПИСИ О НАРОДНОМ ГОВОРУ У ЦРНОЈ РЕЦИ

У народном говору Црне Рече Ђ (јат) је скоро свуда замењен са е. Међутим, уместо е има и:

У одречним облицима презента помоћног глагола јесам: нисам, ниси, није, нисмо, нисте, нису. Но, као старији облик, у говору старих људи, чује се и облик са дифтонгом е у свим облицима презента, осим у 3. лицу једине: несам, неси, није, несмо, несте, несу.

Самогласни дифтонг е задржао се и у имперфекту помоћног глагола буде: ја бѣ, ти бѣше, ђн (она, оно) бѣше, ми бѣмо (и: бѣмо), ви бѣсте (и: бѣсте), они (оне, она) бѣју (и: бѣју).

Дифтонг е налазимо и у 2. и 3. лицу једине и у сва три лица множине одречног облика презента помоћног глагола оће: нећу, нећеш, неће, нећемо, нећете, неће.

Глас Ђ дао је е и у: а) компаративу и суперлативу неких придева и прилога: млад — млађѣ, нај млађѣ; стар, старѣ, нај старѣ. Упор. и: доцно — доцњѣ — нај доцњѣ, лако — лакшѣ — нај лакшѣ, ласно — лашњѣ — нај лашњѣ, рано — рањѣ — нај рањѣ, сигурно — сигурњѣ — нај сигурњѣ. У овим примерима нагласак је на последњем слогу (на дифтонгу е); б) у инструменталу именице добро: добрѣм — Све се може добрѣм, а силом ништа; исти дифтонг долази у локативу заменица: овѣ, тѣ и штѣ, који има прилошко значење: (на) овѣм (овако), (на) тѣм (тако), (на) чѣм (како): Ођутрос се отоплило, на овѣм се може. — Ђ л' твоја бољка све на тѣм? — На чѣм воденица промѣље, на тѣм се и раздѣре (Изр.).

Наглашен дифтонг е јавља се и у финалном слогу мушког рода придева: водѣн, зелѣн, поштѣн (и: поштен), црвѣн, шарѣн, а у женском и средњем роду ових придева е се редуцира на свој основни (чисти) самогласник е: водѣна — водѣно; зелѣна — зелѣно; поштѣна (и: поштена) — поштѣно (и: поштено); црвѣна — црвѣно; шарѣна — шарѣно. У одређеном виду ових придева постоји дифтонг е са нагласком

и у женском и средњем роду: водѣна — водѣно; зелѣна — зелѣно; поштѣна — поштѣно; црвѣна — црвѣно; шарѣна — шарѣно.

Дифтонг *е* се редуцира на *с* и у неким именицама насталим од придева: зелѣн — зелениш [зелен (поврће)]; поштѣн — поштѣнак; црвѣн — црвениш (црвенило); црвѣнак [румен (здрав) човек; црвѣнача [рудњача (врста печурке)] — црвѣуша [румсна (здрава) жена].

И у неким облицима, изведеним од именица, и у множини тих именица, дифтонг *е* се редуцира на *с*: брѣг — бреговит — брече — бречић; брѣз — брѣзв — брѣзови — брѣзовина; лѣк — лековит — лекује се — лекови; снег — снеговит — снежайв — снежайви се — снегови.

1.2. Као у првом делу овог „Речника“, и у овом, другом, делу, у многим речима има самогласни дифтонг *о* (= *уо*): грѓз (груоз), грозд; мој (муој), мој; њон (њуон), њен; рог (руог), рог; свѓд (свуод), свод; стѓг (стуог), пласт (сена); грѓзе (груоје), грође; лѓзе (луоје), виноград, ѓвца (уовца), овца; ѓван (уован), ован; скѓвла (скуовла), пас; стѓвна (стуовна), ћуп; ѓрао (уорао), орао; скѓрњача (скуорњача), корњача; скрѓнѓца (скруонѓца), камењарка (птица која се гнезди у гомили камѣна).

И у овом раду самогласни дифтонзи *е* и *о* написани су са тачком изнад *е* и *о*: *ѣ*, *ѓ*, а ако су наглашени, написани су са тачком и знаком изнад *е* и *о*: *ѣ̇*, *ѓ̇*: жљѣб, зѣв, звѣр, звѣрка, ексѣр, јесѣњака, јечмѣнка, калупѣр, котлѣнка, глѓг, нѓж, њѓн, ѓн, дѓвде, ѓѓѓа, невѓљник, одѓвде, одѓгле, петрѓвка, Петрѓвдан.

1.3. Финални сонат *л* остао је у малом броју речи: у именицама — анѓел, ѓвол; у личним именицама (именима): Живул, Првул (која се више не дају деци); у придевима: гњѓл (гњѓо, труо); у прилогу дѓл (доле) и у сложеницама од њѣга: надѓл (надоле), одоздѓл (одоздо) оздѓл (одоздо), а на крају других, унутрашњих слогова у именицама: жѓлка (жаока), жилка (жилица), у женским личним именима: Вѓлка, Дѣлка (и: Делка), хип. од Десѓнка (Дѣса), Мѓлка, Свѓлка; у деминованима од именица: врѣлцѣ (дем. од врѣло), кѓлца (дем. од кѓла), кѓлцѣ [дем. од кѓло (точак)], крилцѣ (дем. од крилѓ), мотивѓлце [и: мото-вилцѣ (дем. од мотовѓло)], (п)чѣлка [дем. од (п)чѣла], у придеву дѓлњи (доњи); у придевским заменицама: кѓлки, -а, -о (колики, -а, -о), кѓлки, -е, -а (колики, -е, -а); овѓлки, -а, -о (оволики, -а, -о); овѓлки, -е, -а (оволики, -е, -а); тѓлки, -а, -о (толики, -а, -о), онѓлки, -е, -а (онолики, -е, -а); у прилозима за количину: кѓлко (колико), овѓлко (оволико), тѓлко (толико), онѓлко (онолико).

1.4. У неким именицама које у номинативу јѣднине немају финални глас -т, тај глас се појављује у неким другим њиховим

облицима: рѹс (трун) — дем. русић — множина: рустићи; има облик збирне именице рѹсје.

1.5. Глас ф се ретко среће у црноморском говору, и то махом у речима из туђих језика (турског, немачког и др.) и често се замењује гласом в, каткад и уз делимичну деформацију: фалá — валá (хвала, хваљење), фáла (хвала, захваљујем), фáли — вáли (хвали), фáли (недостаје), фамíлија — вамíлија (породица, сродници, сродство), фéдремез (цепни ножић), фéрма (уважава, цени), фијóка, фикса (места за обућу; прашак за чишћење пећи и шпорета), фирóнге — вирóнге (завесе), фрља — врља (баца), фрпће [срче (чорбу)], фртаљ — вртаљ (четврт), фртаљка — вртаљка (суд од четврт литра), фузáлка — вузáлка (клизáлка), фуза се — вуза се (санка се), фузница — вузница [стручка, леовица (део њиве, ливаде)] и др.

У последње време у наведеним речима ф замењују са в само најстарији људи, а млађи их изговарају са ф или неке од њих замењују речима из српског језика у којима нема гласа ф: фáли — недостаје, фамíлија — породица, фéрма — цени, фијóка, фикса, фирóнге — завесе, фрља — баца, фртаљ — четврт, фртаљка — четврт литра.

1.6. Асимилација и сажимање самогласника. Ова појава је најчешћа у глаголском радном придеву: вíдо (видео), али: вíдела, вíдело, вíдели, вíделе, вíдела; дóшо, дóшла, дóшло, дóшли, дóшле, дóшла; изíшо, изíшла, изíшло, изíшли, изíшле, изíшла; отíшо, отíшла, отíшло, отíшли, отíшле, отíшла; пéко, пéкла, пéкло, пéкли, пéкле, пéкла; пóшо, пóшла, пóшло, пóшли, пóшле, пóшла; прíшо, прíшла, прíшло, прíшли, прíшле, прíшла; рéко, рéкла, рéкло, рéкли, рéкле, рéкла; сíшо, сíшла, сíшло, сíшли, сíшле, сíшла и др.

Асимилације и сажимања нема ако је самогласник пред вокалом о<л под акцентом: донéо, донéла, донéло, донéли, донéле, донéла; живéо, живéла, живéло, живéли, живéле, живéла; живнóу, живнóула, живнóуло, живнóули, живнóуле, живнóула; изнéо, изнéла; казáо, казáла; мислéо, мислéла; мрднóу, мрднóула; покрíо, покрíла; провéо, провéла; развíо, развíла; разнéо, разнéла, свíо, свíла; сéвнóу, сéвнóула, трепнóу, трепнóула.

Ове фонетске промене нема и кад нагласак из основног глагола у сложеним глаголима прелази на префикс радног придева тих глагола: дóдао, дóдала, дóдало, дóдали, дóдале, дóдала; дóзнао, дóзнала, íздао, íздала; пóзнао, пóзнала; рáздао, рáздала, сáзнао, сáзнала.

У следећа два примера кумулација самогласника у глаголском радном придеву избегнута је уметањем гласа -д- међу два крајња самогласника у њему: пáдо, пáдла, пáдло, пáдли, пáдле, пáдла (пао, пала итд.); сéдо, сéдла, сéдло, сéдли, сéдле, сéдла (сео, села итд.).

Један облик елизије самогласника среће се и у императиву неких глагола и састоји се у изостављању гласа -и- у другом лицу множине, што се види у следећим примерима: Кад не слушате, чујте шта знате! — Ако не стигнете рано на њиву, радте колико можете. — Ене и, иду Немци откуд Орашје, трчте на пут на крај село и заузните заседу и не дајте и у село! — И(д)те напоље, па ми накршите грање за огањ и донесте у кућу, да направим качамак. — Кажте њђне ћерке да не долази овамо док ју ја не кажем. — Наредте свима да дотерају по једна кола дрва за школу. — Манте се, децо, од мене, немам кад ја сад да ви угађам, морам да пуштим овце да пасу, па после могу да се мајем и око вас. — Дђјте кноћи на седљку куд мене, ће се зберу и мбмци и девђке из Петровски крај. — Прђјте полако, да ми не разбудите дете, и изиђте напоље, у ладовину под ора, па ћу и ја да дђјем тамо.

2. Бројне именице петина, шестина, седмина, осмина, деветина, десетина и друге означавају скупове од пет, шест, седам, осам, девет, десет и тако даље мушких особа и скупова мушких и женских особа. Примери: Јучер на Видојеву ливаду косили четворица: он и његов зет и двојица туђи. — Кад људи режу даске, треба један гор (горе), на трупцац, и двојица дол, испод трупцац, назем. — Без десетину човека не може за једандан да се оправи пут за воденицу. — Ако ми данас пођу на рилање седмина-осмина људи, ми ћемо да изриљамо колико ни треба за градину и за бостан. — Куд Негу данас жњеду тројица њђни и петина туђи. — Кад сам био дете, у нашу кућу смо били седмина: парá баба Жива, деда и баба, тата и нана и сестра и ја.

Бројним именицама двојица, тројица, четворица, петорица, шесторица, седморица, осморица, деветорица, десеторица такође се означавају скупови лица оба пола.

Постоје и сложене бројне именице: два-тројица (два-три човека) и печестина (пет-шест људи). Прва је настала од броја два и бројне именице тројица, а друга од броја пет и бројне именице шестина. — У међану седé два-тројица и гледају некакве новине. — Пред општину дошли печестина људи и чекају да се зберу још, па да почне збор.

Нема збирних бројева двоје, троје, четворо, петоро, шесторо и других, који у српском књижевном језику означавају скупове мушких и женских лица.

3. Творба називи житеља места (етника). Ови називи настају и неким случајевима кад се називу места, од којег се одузме крајњи глас, додају наставци: -чанин или -ац за мушки род, -чанка или -ка за женски род и -чанче или -че за средњи род: Боговиње — Боговињчанин (и: Боговињац) — Боговињчанка (и: Боговињака) — Боговињчанче (и: Боговињаचे); Ласово — Ласовчанин (и: Ласовац); Ласовчанка — Ла-

совчанче; Луково — Луковчанин (и: Луковац) — Луковчанка — Луковчанка — Луковчанче; Мирво — Мировчанин (и: Мировац) — Мировчанка — Мировчанче.

Ако се назив места завршава на -ац или на -ца, назив житеља се гради додавањем само наставка -чанин за мушки род, -чанка за женски род и -чанче за средњи род називу места од којег се претходно одузме крајњи слог -ац или -ца: Врбовац — Врббчанин — Врббчанка — Врббчанче; Подгорац — Подгбчанин — Подгбчанка — Подгбчанче; у овим називима житеља глас о у крајњем слогу именичке основе којој се додају наставци за творбу назива житеља претворно се у наглашен дифтонг ђ; Сумраковац — Сумраковчанин — Сумраковчанка — Сумраковчанче; Шарбановац — Шарбановчанин — Шарбановчанка — Шарбановчанче; Бачевица — Бачевчанин — Бачевчанка — Бачевчанче; Јабланица — Јабланчанин — Јабланчанка — Јабланчанче; Планиница — Планиничанин — Планиничанка — Планиничанче.

У претпоследња два примера (Бачевица, Јабланица) назив житеља је модификован изостављањем крајњег гласа -и у основи именице од које се гради назив житеља.

Има и других модификација (одступања од наведених правила): Добрѣвце — Добрѣвчанин — Добрѣвчанка — Добрѣвчанче; Рујиште — Рујиштанин (и: Рујиштанац) — Рујиштанка — Рујиштанче.

4. Множина неких именица. Неке именице средњег рода имају неправилну множину, одн. за изражавање мноштва немају облик збирних именица које би одговарала у српском језику: буре — бурићи (бурад); дугме — дугмићи (дугмад); ждрѣбе — ждрѣбићи (ждрѣбад); ждрѣпче (и: ждрѣпче) — ждрѣпчићи (ждрѣпчад); јагње — јагњићи [(и: јаганци), јагнад]; јаре — јарићи (и: јарићи (јарад)); јарче — јарчићи (јарчад); прасе — праца — прачићи (прасад); теле — тељићи — телци — телчићи — теоци — теочићи (телад).

У наведеним примерима множине облик „праца“ је у ствари множина именице прасац, која се у црноречком говору не чује, а облик „прачићи“ је множина деминутива исте именице, који такође није у употреби; облик „телчићи“ је деминутив множинског облика „телци“, а облик „теочићи“ је деминутив од множинског облика „теоци“.

Као што се види, неке од наведених именица имају више облика множине.

Именица средњег рода ко̀ло (точак), чија је множина колићи (точкови), има следећу употребу уз бројеве: два ко̀лета, три ко̀лета, четѳри ко̀лета, пѳт ко̀лета, шѳс ко̀лета, седам ко̀лета, и тако даље, исто, уз све бројеве.

Примери: Иде на три колета[(Изр.) Не пази шта ради]. Свака кола имају по четири колета. — За двоја кола треба осам колета.

5.1. Нагласак. У црноречком говору има речи које се двојачко наглашавају и при томе мењају значење: бучи (бчи), [отвара (широко) очи]; бучи (ври, хучи); зима [зима (доба године)]; зима [хладно (је)]; туга [туга (жалост)]; туга [нелагодно(ст)]; у ова два примера промена места нагласка довела је до промене у врсти речи: именице су добиле прилошко значење, постале су прилози за начин: хладно; нелагодно; рана [рана (телесна повреда)] — рана (храна); треска [лупа(ње)] — треска [ивер(ка)]; ћупче (стаклена) мастионица — чупче [ћупчић (дем. од ћуп)].

5.2. Понекад нагласак речи зависи од њеног положаја у реченичном склопу: Милкану често боли глава. — Бестрага му глава, још га нема из мејану!

5.3. У следећим двосложним деминутивима средњег рода, са нагласком у јединици на крајњем слогу, нагласак се у множини помера на први слог: врелце — врелца [вреоце (мало врело)]; грунцe — грунца [китица трешања (на гранчици)]; звонце — звонца (звонце); колце — колца (точкић).

5.4. Неки глаголи имају у аористу нагласак на крајњем слогу само у 1. лицу једнине: ја отколи́ (ја заобићох), ти отколи, он (она, оно), отколи, ми отколи́мо, ви отколи́сте, они (оне, она) отколи́ше; ја прескочи́, ти прескочи, он (она, оно) прескочи, ми прескочи́мо, ви прескочи́сте, они (оне, она) прескочи́ше; ја рипну́ (ја скочих), ти рипну, он (она, оно) рипну, ми рипну́мо, ви рипну́сте, они (оне, она) рипну́ше; ја укулачи́ (ја ужљебих), ти укулачи, он (она, оно) укулачи, ми укулачи́мо, ви укулачи́сте, они (оне, она) укулачи́ше; ја улете́ (ја улетех), ти улете, он (она, оно) улете, ми улете́мо, ви улете́сте, они (оне, она) улете́ше.

5.5. Сложенице од две речи добијају нагласак друге речи: доста́ви, запи́ше, изгле́да, наста́ви, петпа́рка, потпи́ше, проре́ди, раста́ви, стопа́рче.

5.6. Неки деминутиви могу бити двојачко наглашени: јагњѐнце — јагњѐнцѐ; ло́занцѐ — ло́занцѐ; прасѐнце — прасѐнцѐ; телѐнце — телѐнцѐ.

5.7. У јединици императива неких глагола чија се инфинитивна основа завршава на -и нема финалног -ј у 2. лицу једнине и нагласак је на крајњем слогу: оми́ (уми); поли́ (поли); разли́ (разли); раши́ (раши); саши́ (саши); уши́ (уши).

5.8. У двосложним речима које почињу вокалним р нагласак је по правилу на првом слогу, на р: ргне [стругне (побегне)], рђа, рђав, ркне (удари), рнци се (љути се), рња (ноздра), Ртањ, рче (хрче), рче се (усекњује се), рчка (боде), рчка се (задиркује се).

Има и вишесложних речи са нагласком на почетном р: рклица (њушка), ркољак (слива), рчкају се (задиркују се, свађају се).

5.9. У многим прилошким изразима, сложеним од предлога и именице, нагласак је на првом слогу, на предлогу: извојску, наводу, назиму, најесен, налето, напролећ, наруку, одглади (и: одглађи), оджеђи, одочи, одруке, придзору, придвечер, увојску, уруку.

5.10. У следећим и сличним примерима, у којима једна именица или придев исказују неко сродство или неко друго својство друге именице која је уз њу, она одн. придев. немају нагласка, а именица уз коју стоје задржава свој нагласак и изговарају се као једна реч: баба Божана; баба Љубица; деда Богој; деда Јермеђа; свети Никола; свети Ранђел; свети Сава (али: Савá Микајлов); тетка Наталија.

6. Употреба номинатива уместо генитива. Уз партикуле *е*ве (*еве*), *ете* (*ет*е), *ене* (*ен*е), (*ево*, *ето*, *ено*) у црноречком говору се употребљава номинатив одређене именице са акузативом личне заменице 3. лица јединине, одн. множине, која се односи на исту именицу, уместо генитива који је у употреби уз речи *ево*, *ето*, *ено* у српскохрватском књижевном језику: *Е*ве га Драгутин (*Ево* Драгутина); *Е*те ју Даница (*Ето* Данице); *Е*не га Десино дете (*Ено* Десиног детета); *Е*не и сватови, пролазе по пут (*Ено* сватова, пролазе путем); *Е*не и ћаци, излазе из школу (*Ено* ученика, излазе из школе).

7. Остаци употребе генитива с предлогом. Као што је изието у првом делу овог „Речника“, у црноречком говору генитив се гради и од одговарајућих предлога и акузатива именице која се мења. Међутим, у црноречком говору има остатака употребе именица са генитивом уместо акузатива, уз предлог од: одглади [(и: одглађи), од глади]; оджеђи (од жеђи), одруке (од руке); одстуди (од студи).

Пример: *Н*ане, има ли нешто за јело, не могу више одглади? — *О*дглади и оджеђи још нико није умрео кђ је радио и паметно живео. — *И*ма људи којима иде одруке што год започну. — *Б*ежи, синко, у кућу, видиш да си посињео одстуди.

Као што се види из изнетога, настало је срастање предлога од и генитива наведених именица.

8. Посесивни датив. Овај облик датива има широку примену у говору Црне Рече, док његова употреба није уобичајена у српском књижевном језику. Овде посесивни датив у многоме замењује посесивни генитив. Примери: Миланка Милану Галиному удала се у Мирово за Адама Бркињскога и однела мираз две њаде банке. — Једна ћерка

Миљете Ристићу удала се у Кривир. — Кућа Драгомирове сестре је прекај пут. — Опанци њојному детету су се ицепали. — На торбице његовумо баште искидали се тракови, па пострвио по пут што имало у њега. — Ову годину колач за светога Саву узела је кућа твојему брату. — Унука његовумо деде прође с неки девојчићи наводу. — Живојко Милану Каравиљкиному имао сина и ћерку.

9. Остаци б. падежа без предлога. У говору Црне Реке б. падеж се гради од одређеног предлога и акузатива именице која се мења. Међутим, из прошлости су остали облици б. падежа неких именица без предлога, који сада имају прилошко значење: вѣчером (с вечери, увече); главом [(и: главом), никако]; добрем (добрим, на леп начин); зором (у зору, рано); јутром; косом (страном); ласноћом (лако, с лакоћом); ноћом (ноћу); рѣдом [и: рѣдам (по реду; све; сви)]; силом; страном (по страни, по коси); тавнићом (рано, за јутарњег мрака); часком (брзо, зачас).

Примери: Немó главом да се шалиш да идеш по ову међаву и тавнићу, да те изеду вуци. — Лѣти муземо бвце јутром и вѣчером. — С децу треба све добрем, а не с вику и силом. — Кад се жњѣ и коси, дѣзамо се зором, да урадимó колко мóжемо док још не опечѣ жѣга. — Он пође низ поток, а његов син косом, па га претѣкне и сачѣка на боговињску ћуприју и заједно прѣћу преко Тѣмок. — Нем (не знам) како га није мрзи да се од колибу врћа све ноћом и да уби́ва ноге на камѣње по пут и тавнићу, кад мóже љуцки да иде за видело. — Љубица имала свекрву, па је ласноћом очувала два детета, свекрва ју се увек налазила нарку. — Упали фињѣр и отјидни часком у подрум и наточи вино за вѣчеру.

10. Заменице себе и свој, своја, своје. Ове заменице имају у црноречком говору знатно ужу употребу него у српском књижевном језику. Уместо њих узимају се друге личне и друге присвојне заменице: Ја сам ту њиву порáo и посејао за мене, а не да та свѣт, целó село, иде преко њб с кола и сас стоку, кад прекај њб има љуцки пут. — Ако си уморан, радео си за тебе, ниси радео за никога другога. — Мати је чувала децу за њб, да има одмену кад остари, а није да оде по свѣт, а она, старá, да се пати самá. — Горини правѣ кућу за њá, не правѣ за ћерку; она ће да се уда, па ће да има кућу. — Сваки има свој правац како ће да живи: ја имам мóј правац, ти имаш твој правац, он има свој правац. — Сад су неки људи продали њино имање и одселили се у варош, да виде какáв је леба без матику. — Ми нашу кућу нећемо никад да продамо, не дамó да ни се угási огњаште. — Чујем да ви разваљујете вашу стару кућу и градите нову.

У црноречком говору није у употреби се, енклитички облик заменице себе.

11.1. Предлог как. Предлог к, ка, који у српском књижевном језику иде са дативом, у говору Црне Рече има облик как и иде с акузативом. Он има и компарацију: как, по как, нај как: Гјтина кућа је по как пут од нашу. — Појата Радоју Жикиному је нај как Чуку. — Облачно је, не види се кој је време, мора да је какноћ (скоро ће ноћ). — Приђи по как мене, да ти дам јабукe. — Кад неко куче пође как тебе, немó да бeжиш, оно ће тад да се усили и може да те удави, него се окрени и потрчи по как њега, па ће оно да утекне. — Сваки би требало да буде как људи (као човек), а не раз људи (не као људи). Он би морао бар сад, кад је кркнуо (ослабео, остарео), да буде нај как његови (да се слаже са својима), а не цео век да иде у страну, и да не може с његови у кућу, кај да је он једини паметан, а други нико не зна ништа. — Сад не могу да ти дам ништа, него дођи, еј, по как Видовдан, па ћу да ти позајимим колко имам.

11.2. Из синтагме кноћи (довече, вечерас) види се да је некада и у црноречком говору предлог к (ка) ишао с дативом, одн. да су некада досељеници из краја где се предлог к (ка) употребљавао са дативом, такву његову употребу донели у Црну Реку, али је она касније, под утицајем говора у новој средини, замењена употребом акузатива.

11.3. У црноречком говору предлог к у употреби је само у синтагми кноћи, која има прилошко значење. У употреби је само облик как, у који се предлог к трансформисао у току развоја услед тешкоће његова изговарања због његове безгласности. У структури предлога как налазе се и предлог ка и предлог к, са значењем: према (правац).

12. Кумулација предлога. Док књижевном српском језику није својствена кумулација, употреба више предлога у црноречком говору то је обична појава: Баба Љубица купи́ла упу́ку ка́пу за у шко́лу. — Ма́ти сашпа́ла дете́ту торби́че за по овце. — Зар се де́ца још нису́ врну́ла од по се́ло? — Дош́ли љу́ди из преко Арнау́ту да ку́пе кра́ве од нас. — Купи́о на пи́јац два́ прасета́ за на сла́ву. — Ова́ два се́на смо дове́зли из под пругу́. — Помакни со́вру на как кубе́, да се гре́јемо док вече́рамо. — У о́грађу од куд Го́луба отковале́ ни се неко́лко тарáбе. — Ујка Ти́нка је купи́о ла́нче за на гу́шу. — Не́мамо ле́ба за на пладне́, па ћемо да направимо качамак. — Ово́ ни је ора́ње од по пладне́.

13. Кумулација предлога и прилога. Примери: Нагбр как пругу све се рацавтэле сли́ве по сливари́ по сливари́ и трњине́ по склади́ви и прекај пу́т, и белé се кај сне́г. — Нагбр, по Чуку, окопнео свéг и рацавтели се мрсоља́к, млађера́к и ни́чица, па овчари́ пуштили́ овце да се изде́, и оне шушкају по сувó лисје́ на́зем, а они ступају пола́ко по

њи. — Одоздџ, откуд Арнаућу, иде некаква виџа, све ближе как село. — Одозџр, низ брањаште, сиђоше неки људи из Боговиње, питају ге је пут за Мирово. — Увати по надџл прекај Арнаућу, па ћеш да стигнеш на гвџздену ћуприју на Тимок, а одџгле, низ реку, има Горњакова воденица, што меље и лети и зими.

У наведеним примерима синтагме по дџл и по надџл су и компаративи прилога дџл (доле) и надџл (доле).

14. Трансформација тренутних глагола у трајне и учестале. У црноречком говору трансформишу се у трајне и учестале глаголе и неки тренутни глаголи који у српском књижевном језику не могу да имају такву трансформацију: види — виђује (виђа); заборави — забораује (заборавља); заспи — заспаује (у смислу: управо га хвата сан, склапа очи). — Ё л' виђујеш некога од они наши из Јабланицу? — зачми — зачмаује (заспи). — Ене га пред кућу, сеџо на клупу и већ зачмаује. — натекне — натича; отави се — отавује се; отекне — отича; пита — питује: Немџ ништа да ме питујеш за њџ, немам ништа добро да ти кажем. — претекне — претича; припечџ — припича; протечџ — протича; расечџ — расича; сачува — сачувује; спастри — спаструје; штџти — штџтује: Овџ лето штџтовао сам кај никад до сад: прво ми липца крава, а после ми град стџче жито и лџже.

15. Творба трпног придева. Употреба трпних глаголских облика у црноречком говору ређа је него у књижевном језику. Трпни придев с наставком -т у чешиџ је употреби него у књижевном језику. Примери: На свџдбу Аџамове унуке зватџ је целџ село и трајала је двџ даџа и двџ ноћи, и нико не зна шта је све поклџто и појеђено и попитџо, и, нај после, и рџзбитџо од неки весели свџтови. — Ову гоџдину билџ је сувџ лето, па је жито добро узрџло и на време пожњето и џврто и самлетџо брашно за целу зиму и до налетџо, до друту пченицу. — Јучџр су дрџе џпрате и прџстрте да се сџше и до сад су и сувџ. — Од четџри канте мџс, што су стопљене зимџс, начџта је само једџа. — Ё л' су сџшите дрџе за децу за Видџовдан? — Краве су вџзате у лџдовину, да се не штрџљају на сџнце и да не отџдну у штџту. — Мџтике, ашџви и трнокџпи џвети су у поџрум, да не стоје напоље на кишџу.

16.1. Компарација. У црноречком говору, поред придева и прилога, пореде се и неке именице, заменице, предлози и глаголи.

Примери компарације именица: Миџлош Обџлић је био по јуџак од Краљевића Мџрка. — Милутџн је по домаћџн од Драгутџна. — Добрџсав је по мџж (јачи) од Блаџоја.

У овим примерима именице у компаративу: јуџак, домаћџн, мџж имају придевско значење: јак, уредан, снажан, оне су попридевљене (постале су придеви по значењу).

16.2. Примери компарације заменица: Он је по мђј од тебе, али ја по волим тебе од њега. — У овом примеру по мђј значи: више ми је род (ближи ми је сродник), а по волим је компаратив од глагола воли и значи: више волим. То су примери компаратива присвојне заменице 1. лица једнине мђј и компаратива 1. лица једнине презента глагола воли. Суперлатив би био: у првом случају (од заменице мђј): нај мђј, а у другом (од глагола воли): нај волим. — Они су по њђјни од мене, ал од неко време не сврстују (нису у слози).

16.3. Примери поређења предлога: Дђђи по как мене да ти кажем нешто. — Тђ грђеде помакни по испод кућу да имамо гђ да пролазимо с кола кад возимо дрва. — Трмке тури по над стасину, на чистину, да пчеле не ударају у дрвђе и у дувари кад излићу и улићу. — Дуте помакни по у стају, да и не зафискује киша кад дүва ветар. — Даске смести једну врздругу по под стреју, да не иде киша врз њј од стреје.

16.4. Примери поређења прилога: Помакни се потам, да могу да прђђем у собу. — Побј та колац по дол од плот, да свиња не ломи плот кад ју вежемо за колац. — Преместили смо грђеде мало по гбр од место гђ су биле до сад. — Приђи по наовам, да чујем штга кажеш. — По поворски пут је по узбрдно не по пут уз Радовањску рћку. — Од Чедину мејану как чешму је по низбрдно не низ Сёлски поток как Тјмок. — Он је пошо напред, а она по њега по полако. — Кад човек иде нај полако, нај мање се замара. — Ову годину на крстбдански панађур у Больевци дошо је по млого свет не лани. — На завећину на Павловдан у Извор дошли су нај млого људи из Јабланицу, а нај мало из Врбовац и Добрёвце.

Од прилога млого чује се и поређење: више, нај више, а од прилога мало и поређење: мање, нај мање.

16.5. Компарација неких прилога: доцно — доцњё — нај доцњё; јёвтино — јёвтиње — нај јёвтиње; лако — лакшё — нај лакшё; ласно — лашпё — нај лашпё; прё — по прё (и: попре) — нај прё; рано — рањё — нај рањё; сигурно — сигурњё — нај сигурњё.

16.6. Примери поређења глагола: Микајло по нема од Милорада, али је дао више од њега кад су правили школу. — Сјн ће баштү и мäter, кад остарё, по да чува не ћёрка кад се уда, па отјдне у другу кућу. — Деда Дүле по умё да деље од мене, па терај њега да ти одёље дирёци за тарáбе. — Глј у сунце, па ћеш по да знаш којё је времё.

17.1. Изостављање глагола јесам. У црноречком говору је раширено изостављање облика глагола јесам у сложеним временима која се граде од њега. Ово се односи само на 3. лице једнине и 3. лице множине,

док се остали облици не изостављају: Љупче дошло на одсуство извојску и одма изишло у село да га виде девојке у морнарске дресе. — Сви људи рано ујутру отишли на кошће и сад никога не можеш да нађеш у село. — Они брдарци јучер па прошли кроз село и продавали брда. — Пролећ била много кишна, па ретко кој могу да посеје кукуруз колико тео. — Данкини и ово лето пожеле жито пре од сви. — Живојинови тавнином отишли у Кривајницу да крешу шуму за лисницу. — Љубица Богојева зимом изаткала ћилими и исплела наглавци за дар њојне ћерке. — Драгутинови ноћас до неко време врли жито. — Кој дошло, добро дошло, кој није дошло, боље нашо. — На Видовдан одавно нај бољи љаци добивали књиге у школу.

17.2. Израз ж а о за исказивање жалости у црноморском говору иде с акузативом личне заменице која се односи на субјект осећања жалости, а не с дативом: Много ме жао за девојке Бину Драгину, што је умрела кад је изишла из школе. — Милојка било жао кад је чуо да је умрела девојчица Буда Станићина. — Они су дрвени, њи није жао за никога. — И сад ме жао за Власту и Војче, мору браћу од тетку, што су умрели кад су били деца. — Зар неће да те буде жао кад се Милица уда за другога?

17.3. Израз љубави (радости, благовољења) мило такође захтева акузатив субјекта који то осећа, одн. личне заменице која упућује на њега: Мило га за јаре, жао га за паре (Изр.) — И срамежљиву девојку мило за убавога момка, али она неће те нигде да се изрекне. — Не прича баба што је било, него што ју мило (Изр.). — Свакога је мило да ожени сина и да дочека унучићи — Никога није било мило да је сирома и да иде го и бос. — Они су газде, не знају шта имају, и не би и било мило да и даш све што имаш. — И Рајну би било мило да има с кога да изиђе људи на оро.

РЕЧНИК

Придеви који немају сва три рода дати су у родовима које имају.

У дефиницији, придеви српског језика дати су само у мушком роду.

Глаголи су дати у 3. лицу једнине презента, а ако немају овај облик, дати су у трећем лицу множине истог или 3. лицу једнине неког другог личног облика.

СКРАЋЕНИЦЕ

- ак., акузатив
аугм., аугментатив
безл., безлично
бот., ботанички
в. видети
вок., вокатив
ген., генитив
дат., датив
дв., двојина
дем., деминутив
дем. II, деминутив другог степена
деф., деформисано
деч., дечји говор
ж., женски род
ж. плт, именица женског рода која има само множину (pluralia tantum)
зам., заменица
зб. им, збирна именица
зоол., зоолошки
и. аугм., искључиви аугментатив
и. дем., искључиви деминутив
изр., израз, изрека
инстр., инструментал
комп., компаратив
л., лице
лок., локатив
м., мушки род
м. ж., именица која означава и мушки и женски род
- мн., именица која се употребљава претежно у множини
множ., множина
м. плт., именица мушког рода која има само множину (pluralia tantum)
нем., немачки
н. п., народна песма
н. пр., народна прича
непрел., непрелазни глагол
оном., ономатопеја, ономатопејски
парт., партикула
п. и., именица са придевским значењем (попридељена именица)
повр., повратни глагол
погрд., погрдно
п. п., поименичени придев (придев који је постао именица)
празн., празноверје, сујеверје
предл., предлог
прел., прелазни глагол
прид., придев
прил., прилог, прилошки израз
пр. пр., прилог прошлог времена
рлг., религија, религиозно
р. пр., радни глаголски придев
с., средњи род
сам. аугм., самостални аугментатив
сам. дем., самостални деминутив
св., свеза
с. дем., средњи род, деминутив

сл., слично	тур., турски (реч турска или при- мљена преко турског језика)
с. плт., именица средњег рода која има само множину (pluralia tan- tum)	узв., узвик
суп., суперлатив	фиг., фигуративно, у преносном смислу
трп., трпни глаголски придев	хип., хипокористично, одмила ш., шаљиво

А

áвала-цавала, оном., граја гласови, вика, врева. — Мáло прѣ чý се некаква áвала-цавала на пýт пред њíну вракѝциу и кáко неки отрчáше надóл.

áј, узв. (за жаљење, чуђење), ах. — Áј, мáјке, Рáдоју липцало тѣле! — Áј, áј, кáко је тó мóгло да бýде?!

áјдукује, непрел., хајдукује. — Не дáј, нáне, мéне за áјдука; вáздан оре, свуноћ áјдукује (н. п.).

áјмáн(а), м. ж., леђивац, нерадник, (леђивица, нерадница). — Нé знам дóкле ће Душáн да рáни ти áјмáни у његову кýћу, што неће ништа да рáде. — Ёте, такó ти је куд њí: бýд њин сýн неће ништа да рáди, тýј и довéо неку áјмáну (оженно се), па ни óна ништа не повáћна úруке.

áјмáнски, -а, -о, леђивски, нераднички. — Лáко се вóди áјмáнски жíвот док је чóвек млáд, ал' штá ће да рáди кад остарí?

áко, св. (за допуштање), може, нека. — Ё л' áко да дáм Анђелије решéто да си очíни пченицу за свѣтáц? Áко, дáј ју, нек се послуша, ал' немó да заборáвиш кому си далá, па кад ни затрѣба, да не знаш гѣ ти је.

áкреп, м., погрд., наказа, ружна особа. — Сýрота Тíна, добра и úбава девојка, кај да није имáла за кóга да се úда у сéло, него ју њóјни довéли једнога áкрепа из Лúково, тѣли да íмају зéта у кýћу.

алавáнта, ж., зб. им., погрд., гомила мангушарија. — Прекóвоћ се збере алавáнта, па íду по туђí бостанí, и мáло и што úзну да јéду, него покíдају и поразбíвају свé и почупају и врѣж и натрпају на камáру.

áлавица, ж., погрд., аљкавица, прљавица. — Лазýн сýн довéо некакву áлавицу из Добрѣвце, па, кад пóђе с њéга на óро, н'умѣ ни да се стѣгне (да се обуче) кај младé жéне, него íде смáкнута.

áлавко, м., погрд., аљкавац, прљавко. — Ѐди, áлавко, омí се, па тáд дóђи да јѣш, немó с кáлавe рýке да сѣдаш уз сóвру.

- áлавче, с., аљкавче, прљавче. — До прѣ неку гóдину, док је билá детé, Јулка је билá áлавче и није волéла ни да се омíва, а сáд, мáло, мáло, па стáне пред огледáло, да се поглéда, млóго је úредна.
- аламуњас, -ста, -сто, лакомислен, неозбиљан. — Повéки, док је детé, úредан је и слúжи за примéр, а кад изиђе из шкóлу, запúши се, олéњи се и постáне аламуњас, да не рéкнеш да је тó онó детé што је билó и дóбар ђáк и врéдно и пóслушно.
- аламуњски, -а, -о, лукав, неозбиљан. — Нíко не мóже дóвек да вóди аламуњски жíвот, него сáмо дóкле га лúди не знају, а кад вíде какáв је, сви ће да му окрéну грбíну, па ће да се чúди штá га снашло.
- алапарљив, -а, -о, брбљив. — Не вáља ни чóвек, ни жéна да су алапарљиви, па, кад се нéгде збéру лúди, нíко од њí да не мóже рéч да проврéви, него сáмо óни да се чују.
- алапарљивица, ж., погрд., брбљивица. — Кад су билé влачíљкс куд Најдáну, чúла сам од ону алапарљивицу Стојáнку да ће њóјна ћéрка да се úда за унúка Влáде Милáновому.
- алапарљивко, м., брбљивац. — Жéна и лíчи и не лíчи да причá млóго, али од чóвeка алапарљивка нéма нíшта пó дóсадно.
- алапљивац, м., лакомац, прождрљивац. — Нéки алапљивци јéду за двојíцу, а нíшта и се не познáва, кај да га (јело) фрљају иза грбíну.
- алапљивица, ж., прождрљивица, лакома жена. — Од баба Јóвку није имáла у сéло жéна пó алапљивица: ишла је по сéло и гé год су ју покáнили да јé, сéдла је и јéла, а да ју се бар познáвало, него билá сувá кај дáска.
- алапљивка, ж., в. алапљивица
- алапљивко, м., в. алапљивац
- алапљивче, с., прождрљивче, лакомо дете. — Зóркина дéца свé нéки алапљивчићи, вáздан би јéли и свé глáдни.
- албáнтин, м., деф., тур., поткивач, налбантин. — Сáд рéтко у којé сéло íма албáнтин, па лúди мýку мýче да нáђу нéкога да и (пот)ковé крáве ел' волóви.
- алетíна, ж., аугм., од áла, зоол, змијурина. — Лáни билá сúшна гóдина, па се у Чúку, на припечину, накотíле алетíне и размилéле се, па ноћу слáзе и у сéло и увукúју се и у авлије на лúди.
- áлкица, ж., дем. од áлка, беочуг. — У рáт с Тúrци имáле нéке бóмбе с једну áлкицу, па, кад óнеш да ју упáлиш, повучéш ону áлкицу и тáд бáциш бóмбу куд óнеш.

аљинка, ж., дем. од аљина, хаљиница. — Кад ју башта није дао да се уда за Бору Јеликинога, Коса Миловина збрала аљинке што имала и утекла за момка, па сад њон башта нек се љути колико оће.

аљинче, с., дем. од аљина, (дечја) хаљиница. — Деда Деса сашила Данке два аљинчета за Душкину свадбу.

аљкавац, м., неуредник, неуредан, запуштен човек. — Кад отидне у војску, неће да може да буде аљкавац кај у село.

аљкавица, ж., неуредница, запуштеница, запуштена жена. — Како ће она да се уда, кад је девојком аљкавица?

аљкавка, ж., в. аљкавица

аљкавко, м., в. аљкавац

аљкавче, с., неуредно дете. — Није много зло кад је дете аљкавче, док порасте има кад да се поправи, не ваља кад је зрео човек аљкавац.

амбуље, ж. мн., (јд. амбуља), крпе, одећа; ствари. — Иди, ћерко, збери си оне амбуље из напоље, да не накисну ноћас; видиш да се наоблачило, па може и киша да буде. — Какве ти те амбуље позем, шта и не збереш и спастриш у сандук?

американ, м., грубо памучно (фабрично) платно. — Кад праве кућу, па дизају кров, жене сашију од американ копуљу за главнога мајстора, а за други наћу наглавци и пешкири, па све подигну на кров, те стоји прекодан, а увечер се с њи дарују мајстори.

ампис, м., понор, провалија, амбис. — У њин атар нема тако амписи кај на друге стране; има само један у Вртачку, на крај село, прекај врвину за гробље.

антерија, ж., дем. од антерија. — Свучи ту антерику, да ти ју закрпим, видиш да ти се процепила на лактови.

апаш, м., лопов; разбојник. — Сад нема апаша много кај неки пут што је било. — Од апаша су некад људи и гивули.

апашки, -а, -о, лоповски; разбојнички. — Нико данас не може да води апашки живот, има влас, па не да. — Од апашки живот се нико није увајдио.

апашов, -а, -о. — Неки пут, кад пронаћу апашово склониште и увате га, апаша су и бесили.

апса, ж., затвор (казна). — Прѣ десетину године Ратке на карте узео једному луковцу паре од продате краве, па био петнаес дана у апсу. — Драгутин Дрпак је у апсу и умрео.

- апсанџија, м., чувар затвора. — Кад је био рат, Немци поапсе неки људи, а апсанџија Тривуп и једну ноћ отвори врата од затвор, па с њи утекне у шуму.
- арамбоша, м., тур., насилник, силеџија. — И Ратке Дарин је био арамбоша, па га сад нигде нема; пред рат га убили у мејану на мртво.
- Арнаут, м., тур., Албанац. — У рат одавно један човек из наше село пошо с војску преко Албанију и водио и мушко дете, па му га негде Арнаути убили из заседу.
- Арнаута, ж., назив реке која протиче међом између валакоњског и малоизворског атара. — Прескај Арнауту земља је добра, па туј сеју кукуруз и конобље.
- артишљаџи, м., мн., погрд., (јд. артишљаџ), харџија (несређена, згужвана). — Збери ти артишљаџи осем, па баџи на буњџште, да не падне нека жишка да и запали и да се направи чудо.
- асталче, с., дем. од астал, сточић. — Кад се девџка удава, башта и маџи давају да понесе и асталче и две столице.
- атреса, ж., деф., адреса. — Један војник заборавио да напише у писмо и атресу, па се чуђио што му његови не одговарају на писмо, и тек после се сџти и прати и атресу у село.
- атресира, прел., деф., адресира, напише адресу. — Борџ Јеликиному из прво писали писма други војници, па после научио да се потпише и да атресира писмо.

Б

- баџини јаџиџи, с., мн., касни (пролећни) снег. — Пролића некакав снег, али слаб и рџтак, мора да су баџини јаџиџи; зиџа је мај прџшла, нема више сиљу.
- баџински, -а, -о, баџски, старички, као баба. — Понека бџља прџђе и од баџински лекови.
- баџичка, ж., дем. од баба. — Кад дође четвџтак, баџичка узне тојашку у једну рџку, а у друту крошњицу с јаџца и полак по пџт отиџдне у Бољевџи на пиџац да купи грџци.
- баџљи, -а, -е; в. баџински
- бабушљаџ, м., погрд., баба. — Понеки бабушљаџ зна само да виџе на унуџци, уместо да и прџча прџче.
- бабушџара, ж., погрд., баба, бабетина. — Добру бабу деџа виџу баџка, а зуљу бабушџара.

- багатела, ж., јевтиноћа, ниска цена. — Кад је човску збр, мора да прода и што му није за продаву и за багателу.
- бађавседа, ж., мн., бадаваџија, бадаваџица, нерадник, нерадница. — Од бађевседе можеш да чујеш свашта што се дешава по свет, само за никога неће да кажу ништа добро.
- басикање, с., лудовање, лутање, скитање; нерад
- бајка, ж., хип. од баба. — Млого је била добра моја бајка Љубица, никад ме није ни карала, ни била.
- бајче, с., в. бајка
- бакал, м., деф., бокал. — Зими се људи зберу већером, па седе до неко време и у разговор попију неколико бакала вино.
- бакаран, -рна, -рно, бакрен, од бакра. — Неки пут су били бакарни судови: бакрачи, тепсије, тигањи и казани за ракију.
- баклица, ж., дем. од бакла, дрвен суд за воду у облику буренцета. — У баклице се вода не угрѣва зато што су од дрвене дуге.
- бакрачар, м., мајстор који прави бакраче. — У Бољевци је имао само један бакрачар, па кад је умрео, остали су бакрачари његови синови.
- бакрачарка, ж., бакрачарева жена. — Милице бакрачарке био је муж Пера бакрачар, па кад је он умрео, она је остала удовица.
- бакрачарски, -а, -о, који се односи на бакрачара. — Пре десетину године умрела су оба бољевска бакрачара и сад у наш крај нема ни једна бакрачарска радња, и бакрачи поправљау неки Цигани који кад-кад најђу од негде.
- бакраче, с., дем. од бакрач. — Неки воле да изгребу с ложницу дно у бакраче кад у њега загорј млеко.
- баксуштина, ж., аугм., од баксуз, зао, opak човек; злосрећник. — Милика Станкова је била баксуштина: све се правила бљвна и слабо је шта радела; њон муж је морао све да ради сам. — Понски је баксуштина цео век, што год узне да ради, све му изиђе наопако.
- балави, непрел., лучи бале (слуз). — Неки, кад се опију, бљују и балаве.
- балавче, с., погрд., мало дете. — Дај тому твојему балавчету сису, да не плаче толко, не могу да га слушам.
- балавче, с., комад платна који се везује дојенчету о врат за заштиту од течности (бала) из уста, портикла. — Балавчићи жене порубе и извезу и пришију и пантљичице, па и везују на гушу детету.
- балдицање, с., гл. им. од балдише (малакше)

бáлегица, ж., дем. од бáлега. — Тэле од Шáрку лéгло на гáлегицу и укаљало се; кад се осушу, очисти га с чешагију.

бáлече, с., в. бáлегица

банбадијав, прил., веома јевтино. — Кад се чóвек нађе у невољу, бн мóра да прóда банбадијав и штó му није за прóдаву.

бáндација, м., бандист, онај који свира у бас (у блех музици). — Блáгој Гмитрин је био бáндација и свирio је у голéми бас.

бандоглáв, -а, -о, тврдоглав, глуп. — Сáмо сiров чóвек мóже да бóде бандоглáв, а пáметан саслуша и штá други људи кáжу.

бандоглáвац, м., погрд., тврдоглавац, глупак. — Бандоглáвац навије на једну страну, па дá л' је тó пáметно ел' није, бн мlóго не мiсли.

бáпче, с., дем. од бáба. в. бáјче

барабáри, прел., упорeђује; изједначује, изравњује. — Ако нисi барабáрио овi дирéци, барабáри и, па и исéчи да су сви једнаки, и тáд и укóпај. — Не мóжеш тi да барабáриш твоје крáве с мóје — јá на мóје дáвам јáрму свáки дáн, а тi тó нéмаш.

бару́га, ж., бара. — У њiн áтар нигде нéма бару́ге да се у њi задржáва вóда и лéти, него се осуше чiм запечé сунце, па зáто на њi не долáзе ни дивље плóвке.

бáсаџија, м., в. бáндација

бáта, м, старији брат (вок. бáто); тако млађи брат и сестра ословљáвају старијег брата, а исто тако, из поштовања, и старијег несродника. — Ми смо браћу од тетку и од чiчу мóјему бапгé викали бата Тóза и бата Нáјда.

батáче, с., дем. од батáк. — Кад свáри мéсо од кокóшку, бáба дáва унучету батáче.

бачáлук, м., деф., тур., бошчалук, завежљај свадбених дарова који се дају једном свату. — Кад се девбјка удава, дарује с бачáлуци свéкра, свекрву, кума, старбјку, младожењу и јóш неки глáвни свáтови.

бачи́ја, непрел., чини бачију, чува лети овце заједно с неким. — Лéтос сам бачи́јао с Вiдојеви, а нáлето нећу с њi зáто што нису пóштени.

бачи́јски, -а, -о, који се односи на бачију. — Знá се штá је бачи́јски рéд: поредом чувамо бвце и поредом муземо и правимо сiрење и кiсело млéкó.

баштeњка, м., ж., погрд., (по некој ружној особини) исти са оцем. — Врéве да је Рáдојев син љутáк, и тéо би свé кáко се њéму свиђа —

ѓ, баштѣњака је тб, крушка не пада под глоб! — Драгутинова ћерка не воли да ради, чека све од другога, знам ја ту баштѣњуку.

безочнос, ж., безобзирност, бестидност. — Такву безочнос нисам видела откад сам се родила: узели би ти изочи, оставили би човека голога, све би приграбили за себе, само они да живе на ова свет.

бѣла рада, ж., бот., (крупна) бела рада (пољско цвеће), *Anthemis nobilis*. — Јучѣр сам чувала јангаци у Пјешѣвац и набрала сам три китке бѣлу раду.

бѣли свет, прил., много, пуно. — Јабланчани имају њиве подводу, па и лѣти наводе и ујесен набѣру бѣли свет кукуруз.

беличѣн, м., зоол., ован (и мушко јѣгње) беле губице. — Одавно смо имали шутѣга ѓвна беличѣна; навлаш смо оставили за ѓвна шутѣ јѣгње, да не бије ни ѓвце, ни овчѣра.

беличка, ж., дем. од бѣлица, бела овца беле губице. — Ону беличку ни пролѣтос ујѣ змија за прѣицу, па баба Жива узне трн и избодѣ ју по прѣицу, гѣ ју ујѣла змија, и истрѣла с лескову шуму, уквашену у ракију, и ѓвце прѣђе, а овако би липцала.

бѣлкас, -ста, -сто, као бео, који се бѣли. — Милкана се обукла за ѓро и забрѣдила бѣлкасту крпу.

бѣлне се, повр., беласне се, забѣли се. — Изгубила сам ѓвце, пустиње, по ови лѣгови и откад (дуго) и тражим, и на два рѣда (двапут) ми се нешто бѣлну кроз лѣт, па помислѣ да су тб ѓвце, кад ѓно ништа, само ми се учинило; нѣм (не знам) гѣ су се мантѣсале.

бѣлокожас, -ста, -сто (особа) беле (светле) коже. — Сва су дѣца бѣлокожаста кад се роде, а кад порасту, неко постѣне црномѣасто, а неко плаво.

бѣлокорас, -ста, -сто, бѣлих корица (напр. нож, пиштољ, сабља). — Бѣлокорасти ножеви имају корице од коску.

бѣлоликас, -ста, -сто, бѣлолик, који је бѣла лица. — У лице је бѣлоликаста, а у снагу тѣначка.

бѣлоња, м., плавојко, плав човек. — Младожѣња ју је неки бѣлоња; гѣ га нађе онаквога?

бѣлѣсање, с., гл. им. од бѣлѣше, крѣчи

Бѣљани пѣтак, м., Биљани петак (петак пред Ђурђевдан, кад жене и девојке беру бије и цвеће за кићење и венце за Ђурђевдан). — На Бѣљани пѣтак младѣ жене и девѣјке се дѣгну рано, па се омѣју и

обучу у нове дрѣје и отидну у поље да беру траве и цвѣће да се заките и да исплету вѣнци за Ђурђевдан.

бѣнчуг, м., алка, бечуг. — Тѣ тѣ твоје свињѣ да турѣш бѣнчуг на њушку, да не рије; видиш да је провалила плѣт и изрила ми цѣлу градину.

бескућник, м., онај који нема кућу, нуки сиромах. — Понеки постане бескућник зато што упропасти све, па и кућу прода, што је наследио од његови стари.

бескућница, ж., жена која нема кућу (и породицу), сиротица, јадница. — Добри људи су се заузели за бескућницу Добрију кад ју изгорѣла кућа, и слошки ју направѣли нову кућу, да има крѣв надглаву.

беснуља, ж., погрд., беснара, обесница, опака жена. — Гѣ ли нађѣ Славко онакву беснуљу и доведе ју у кућу, па сад од њѣ немају мирку ни ђв, ни мати му и башта?

бѣстрага, прил., (много) далеко. — Нѣко Мѣту није терѣо да узне жѣну из бѣстрага, па сад, мало, мало, па тражи да иде у рѣдбину, а њѣга остави да се пѣти сам како зна и умѣ.

бечѣсти, прел., срамота, ружи, грди, вређа. — Мати учи ћѣрку да поштује сви у мужљеву кућу, да нѣкога не бечѣсти и да се не кѣра с нѣкога. — Љубина снаја није нѣкога бечѣстила, па па није била добра њѣне свекрѣе.

бикчѣ, с., дем. од бѣк, мушко теле. — Лѣка Стамѣнков има једнѣ бикчѣ, али још је слабо, није да се пушта на крѣве, ни да се прѣжа.

бѣлмез, м., погрд., глупак, ништак. — Прѣ нѣки дан на пијѣц један Лѣсовац рѣче друтому да је бѣлмез, а ђв га само погледа и ђута.

блѣсавац, м., погрд., глупак. — Који ли је она блѣсавац што претоварио кола, па тучѣ крѣве кај свети Илија што не мѣж да извучу узбрѣдо?

блѣсавѣло, с., погрд., глупост. — Докле ли ће ђни с тѣ њѣно блѣсавѣло; што нѣки пѣт не ураде нѣшто кај људи, него све рѣз људи, кај да су ђни нај памѣтни?

блѣсави се, повр., погрд., чини глупости. — Шта се блѣсави, што не глѣда његову рабѣту, него се мѣша гѣ му није мѣсто?!

блѣсавица, ж., погрд., глупача, тупоумница. — Поглѣ ону блѣсавицу Данилову, не носѣ се кај друге жѣне, него све рѣз људи, а не види да се сви обрѣћу по њѣ и смѣју ју се.

блѣсавко, м., погрд., в. блѣсавац

блесавује, непрел., погрд., в. белсави се

ближњи, -а, -е, близак, недалек. — Нај ближња села око Бољевци су: Боговиње, Валакбње, Добрећце, Илино, Извбр и Мирво.

бљеска, непрел., светлуца. — Ноћас доцкан видим бљеска нешто кроз сливарí — тб се људи врћају од мблбу куд Пёрсу Томíну, па носе фињери.

бљесне, непрел., засветли, засија. — Млóго пút лети, кад је ведро, понека свездá бљесне, откине се од небо и полети у дибíну, зачás остáне траг по њб, па нестáне кбј зна гѣ.

бљештав, -а, -о, сјајан, који је јака сјаја. — Ўјесен, кад жир пóчне да пада од дрвѣне, глédамо кáко ўвечер бљештав óгањ горí ўпланину; тб људи што рáне свиње сас жир вечерају и спремају се да легну.

бљешти, непрел., сија (јако). — Ўпролећ, кад óремо за кукуруз, па истерамо бразду на крај и изврнемо плут нáзем, и пуштимо мáло крáве да се издувају и одмóре, сэднемо и ми мáло на склáд да се одмóримо и поглédамо рáник на плут, а бн бљешти, чís и сјајан, кај да је сунце сíшло на њéга, а да се не óре, да се остáви нéгде у крај да стојí, не би такó бљештáо, зарђáо би.

бљувенци, м., мн., (јд. бљувенáк), бљувотина [ово што је избљувано (повраћено)]. — Испред мејáну се понекад виде бљувенци, што избљувáо неки пијáница.

бљувóтине, ж., мн., погрд., фиг., (јд. бљувóтина), ружне речи, неистина. — Од бљувóтине нај већу штéту има она што и износи, óне на његов обрáз падају.

бобунá, непрел., пупољи, пушта пупољке. — Јóш неколко дáна да грéје сунце кај данás, па ће наш љíљак да се рацавти, већ је бобунáо.

бодѣ, прел., фиг., шије. — Жéне недељом и у свеци не боду.

бознакóлки, -а, -о (ббг зна кóлки), велики, богзнаколики. — Од ону кíшу прѣ двѣ недеље кукуруз порáсо бознакóлки.

бознашга [бб(г) зна штá], прил., много. — Рибáр нíкад не зна кáко ће да прбје кад пбје у рíбу: некад увáти рíбу бознашга, а некад се врне с прáзно торбíче.

бóлеш, м., велики, неиздржљив, бол. — Ноћас ме заболéo једán кутњак, свуноћ нисám спавáла од бóлеш, мóрам да тражим некого да ми га извáди.

бонбóнка, ж., дем. од бонбóна. — Дáј једну бонбóнку и твојему другару, немó тí да јéщ, а бн да глédа.

- бонбонџија, м., посластичар који прави и продаје бомбоне. — Нашему бонбонџије јучер умрела жена; шта ће сад да ради стар и сам?
- бр, узв. (за ваљење оваца, махом увишестручено: бр-бр-бр). — Бр-бр-бр, Жүјке, дђи да ти дам зрна од кукуруз, знам да то волиш.
- брадавичка, ж., дем. од брадавица. — Одавно жене у наш крај лечиле брадавичке тако што су и мазале с маћину и пуштале маћку да и олије.
- брадичка, ж., сам. дем., врста биљке (траве). — Кад смо неки пут с парá бабу Живу брали траве за Ђурђевдан, она ми показала и брадичку и друге траве.
- бразда; под бразду, изр., (сејање) у бразду [(насупротив сејању „под матику“ (мотиком, „на оцак“)]. — Кад људи остану сами, па нема кој да сеје под матику, сеју кукуруз под бразду: човек оре, а жена иде по њега и у бразду спушта зрна (кукуруз).
- браздица, ж., дем. од бразда (махом мн.: браздице), мала бразда у коју се расади паприка, купус, празилук и др. — Упролећ, кад се добро отопли, градина се изриља и саситни с матику, па се ископају браздице и у њи се расађује шта кој оће.
- браздичи, прел., прави браздице (у припреми градине за расађивање паприке, купуса, празилука и др.). — Кад се земља за градину изриља и иситни, с матику се браздичи за расађу.
- брањштанце, с., дем. од брањште, мали забран. — Сви наши из баба Љубичину фамилију су имали по једно брањштанце у Грапчинку на крај село.
- брашнанце, с. дем. од брашно. — Узајмила сам мало брашно од Станику, па кад зајутре ми самелемо брашно, ја ћу да ју врнем.
- брботљивко, м., погрд., брбљивац. — Од Алéксу Милојевога нема близо већи брботљивко; њега нико не може да надговори кад се зберу људи увечер на средсело.
- брбуња, ж., бубуљица, краста. — Кад је био рат, једне Добрељчанке искочи некаква брбуња на нос и она се пожали партизанском доктору Ђвку Ђоловићу, па ју он упүти с писмо његовому претелу доктору Ивану Нешковићу у Зајчер, и тамо, у болницу, ју оперишу од рак и остане жива и здрава.
- брбушка, ж., в. брбуња
- брданце, с., дем. од брдо, брдашце. — Грабовде и Божурова чука су брданца, једно јужно, а друго северно од Извор и једнако су висока.

брѣзје, зб. им., брестови (густиш брестова). — Има млого године како се брѣзје у наш крај суши; неки поткрњак га уништи чим мало порасте.

брѣмен, м., деф., нем., брeнер, горац, свећник на карбидној лампи. — Кад се брѣмен затисне, рчају га с иглу и прочисте га, па и даље гори.

брѣс, м., бот., брест. — Од један брѣс што је исѣко у градину у Петровски крај, изрезао је даске, па му тишљер направио врата за кућу.

брѣсје, с., зб., им., од брѣс, в. брѣзје

брѣца се, повр., издире се, виче (на некога), обрецује се. — Пргави људи се често брѣцају на једнога, па на другога, али је млого боље да тб што се брѣцају кажу полако и сталожено.

брисаљка, ж., чистаљка (за чишћење обуће од блата). — Неки немају брисаљку испред басамаци, па сви улазе у кућу с блатњаве ноге.

брѣтвиче, с., дем. од брѣтва, бритвица. — Јучер нађо једнб брѣтвиче, мора да је испало некому детету кад је ишло у школу.

брк, узв., (за умирење овце при мужи). — Брк, брк, Гаљо, стбј да те помузѣм, да не удариш на вѣме!

бронѣр, м., нем., црн премаз металних делова пиштоља, пушке и сл. — И сад људи иду у Сумраковац да и мајстор удари бронѣр на пиштољи.

бронѣра, прел., нем., превуче (превлачи) црном бојом металне делове пиштоља, пушке и др. — У Сумраковац има мајстор што бронѣра пиштољи и пушке.

бронтира, непрел., трули ткиво (на човеку), гангрира. — Радој Славков се посеко у кресање, па му се рана подљугила и бронтирала, и видо се у збр, па не зна шта ће да ради.

брстење, с., гл. им. од брсти, бршћење, брст

бубамара, ж., зоол., врста инсекта. — Кад бубамара падне човеку на шаку, бн гледа на коју страну ће да лѣтне, да зна откуд ће да се ожѣни (празн.).

бубетина, ж., зоол., аузм. од буба. — Исипи воду из та бакрач с ту бубетину, што је падла од тован у нб и удавила се.

бусат, -а, -о, буцмаст, необично великих образа. — Нека деца су бусата прве године, а кад мало порасту, направе се кај год и друга деца.

бујац, м., зоол., бува (мужјак). — Бујац рипне од одар и не убије се.

- бујосерина, ж., траг буљег измета на рубљу. — Лѣти се напáте бује гѣ се збíрају људи, па се разнесу по куће и, кад људи увечер свучу кошуље, ви́де да су и бује све ишарале с бујосерину.
- буклúчави, прел., наноси смеће, ђубре. — Дѣцо, немó да буклúчавите сóбу, да ве не истѣрам нáпоље, на мрáz!
- булас, -ста, -сто, са дужим длакама на челу (говече). — Скóро све нáше крáве биле су буласте.
- булка, ж., зоол., крава са дужом длаком на челу и изнад очију. — Прво тѣле од нáшу булку прóдали смо једнóму човѣку из Јáбланицу.
- булча, м., зоол., бик (во) са дужом длаком на челу и изнад очију. — Булчу смо једнó врѣме пуштáли на крáве, па кад је пóчео да не (нас) труђа рѣдом по авлију, мóрали смо да га прóдамо.
- булче, с., зоол., дем. од булка, тѣле са нешто већом длаком на челу. — Једнó лѣто поболí ни се булче, па га дѣда затрáви и, дá л' од тó, ел' онáк, óно оздравí и направí се крáва.
- буљав, -а, -о, буљоок, избуљених очију. — У нáш крáј су рѣтки људи с буљаве óчи.
- бумера, ж., конач или узица који се овију око сновáлке, да би се по њима сновало. — За бумеру жѣне узну кучињаву узицу ел' вунено плѣтиво.
- бундúкује, непрел., лудује, бесни. — Дóкле ли ће онá Мíлосавин нѣрадник да бундúкује, кáд ће једанпút и он да се опрáви на рабóту?
- бу́не, прел., гурне, удари. — Кад прелáзиш преко пút, пáзи да неки не налетí на тѣбе с велиципѣт ел' томобíл и да те бу́не, па да пáднеш нáглаву и да погíнеш.
- бургијáрка, ж., Циганка која продаје бургије. — У Лúково су Цíгани, бургијашí, правíли бургије, а бургијáрке, њíне жѣне, су и носíле по сѣла и давáле за брашно, мачíну, вуну, кукуруз, пченицу и дрúго.
- бургијаш, м., Циганин који прави бургије. — У Лúково су одáвно имáли бургијашí, али сáд и више нѣма, стáри су измрѣли, а млáђи уватíли свѣт у службу, и нíко више не правí бургије.
- бурка, ж., влашки кратак вунон капут без рукава. — Бурке су се носíле лѣти и кад је тóпло, а зíмми и нису носíли, зáто што не држе тóпло.
- бу́чи (óчи), прел., отвара очи, пази шта ради; буљи очи, напреже вид. — Бађáв бу́чиш óчи у тó плѣтиво, вíдиш да се смрачíло, мóра да се упáли лáмпа.
- бучињáк, букова шума. — Кад ујесен испáдају кíше, људи изиђу у бу́чињац и бѣру глiве што расту на бóкве.

В

вабење, с., гл. им., дозивање, позивање стоке, живине, паса.

вабне, прел., зовне (стоку, живину), мамне. — Зар још ниси вабнула куче да му даш да јѐ, знаш да ни си ноћ није рањено?

вада, ж., јарак за воду. — Од сваку воду (реку, поток) људи ископају ваде до градине и њиве, па низ њи доводе воду и наводе расају и кукуруз.

вадење, с., гл. им. вађење.

валѐње, с., гл. им., хваљење

ваљашан, -а, -о, потребан. Ё л' ти ваљашна ова паница, е л' да сипем у њо воду за мачку?

вампирача, ж., погрд., вампирица. — Вампирачо ниједна, што си пуштила свиње, па ми изриле компирѝ; кој ће сад поново да и сеје и кад да ми никну и кад да направе зрна?!

вар, м., (нешто) варено (швајсовано); место где је нешто заварено (зашвајсовано). — Одма се позна кад је нешто заварено. — Вар и исцело не може да буде једно (исто).

вардење, с., гл. им., чување, осматрање

варди, прел., пази, чува. — Од Ђурђевдан, па док се не прибѐре поље, сваки пушта стоку само у своје имање и у утрину, а туђе варди.

варди се, повр., пази се, чува се. — Ујесен, кад се обѐре све попоље, и кад се посѐче толузина [кукурузовина (шаша)], поље се више не варди и сваки може да пасѐ стоку и у туђе.

варѝло, с., црвена боја. — У варѝло жѐне чѝне црвено перашке за Велигдан.

вариво, с., кувано јело. — Кад људи имају копачѝ сл' жѐтвари, мора да има вариво, а кад су самѝ, сваки дан, може и по како буде, па и без вариво.

варка, прел., пази. — Варкај на вракѝцу док прѐћу ђвце, да не изиђе и свиња, па да отѝдне у градину и да изрије компирѝ и лука.

варка, ж., опрезност; несигурност; изр.: на варкѐ, прил., на опрезу, несигурно. — Ноћас сам спавала на варкѐ, да се не успѝм, па да отѝднете без мене у Луково на завѝнину. — На ову столицу седѝм све на варкѐ, расклимала се, па може сваки час да се скра.

вашкѐре се (кокошке), повр., „купају се“ кокоши у прабини. — Кокѝшке се вашкѐре кад и досађују вашке, а старѝ људи сматрају да се кокѝшке вашкѐре пред кишу.

ведричка (и: ведричка), ж., дем. од ведрица (суд од издубљеног дебла).

— Деда Бóгој је у ведричке држао клинчићи, мањи ексери, шиља, шимшање и још неке целезне ситнице.

велија, ж., комад пресованог сира. — Сирење на велије, сир у велијама (насупротив ситном сиру). — Баба Љубица дошла од појату у Грапчину и донела у лонац сирење на велије, што је спремио деда Бóгој.

вепрић, м., дем. од вепар. — Веприћи од добар домазлук једу све, ништа не пробирају: кукуруз, мѣћу, лудаје, комину, траву, све што и се да и што нађу сами, зато се брж и угоје.

веприче, с., дем. од вепар; в. вепрић.

веруватно, прил., вероватно. — Није веруватно да је Груја, син Радоју Славковому, умро млад тако рано од болес; њему и Лазе Најдиному турили су отров у рчало (каша) кад су били за дрва у планину, и Груја је умро убрж по то, а Лазá је неко време боледовао, па је и он умро.

ветрина, ж., аугм., од ветар. — У неко време по пладне, био је ведар дан и сунце у сред лето, само далеко над планине на запад био је неки таван облак, кад одједанпут дуну нека ветрина и подиже осем увисин прашину и лисје, сламке и трунке и нанесе од негде некакви густе црни облаци над село, поче да грми и провали се небо, да паде пљусак и град кај ораси.

ветрић, м., дем. од ветар. — Што не дуне од негде мало неки ветрић, позевамо од жегу?!

ветруштина, ж., аугм. од ветар; в. ветрина

виђава, прел., виђа. — У наш крај испод Ћтањ ти је тако: од Гмитровдан, кад се навучу облаци и прекрију небо, не виђавамо сунце до Младенци.

виђава се, повр., виђа се. — Има људи вредни, па кад узну нешто да раде, не виђавају се ни дању, ни ноћу по неколико недеље.

виђује, прел.; в. виђава

виђује се, повр.; в. виђава се

вилошка, ж., виљушка. — Некад људи у село нису имали вилошке, него су све јели с ложнице и с прсти, па неки и сад кажу да су и прсти нај боље вилошке.

вимата, вимато, прид., (само ж. и с. род), великог вимена (овца, коза, крава). — Имали смо и козе, али ниједна није била вимата кај на други људи (козе других људи). — Онб њиво кравче није вимато кај његова матери што је била вимата.

виронга, ж., нем., (махом мн.: виронге), завеса (завеса). — Неки пут људи нису имали виронге, него зими, кад зафуждји ветар и мећава, туре на пенцери покровице, да и баш не дува ветар у собу.

висољак, м., (махом мн.: висољци), дроњак, висуљак (конци, ресе и друго што висе са подеране одеће). — Нико не носи дрeје баш док се не ицeпају толко да висну висољци од њи.

вити се, повр., вије се, криви се, повија се. — Будимиру се нису витиле даске што је изрезао кратко за сандуци за пчеле.

владикиница, ж., супруга владике (тако би се називала да се владике жене). — Прича се да је неки пут, одавно, Милан Кландер, општински пандур, отишо за нешто куд владику у Зајчер, а није знао ни да се владике не жене, па, да се покаже уљудан и да није прос, каже владике: „Помози бoг, господин владико, како је госпоња владикиница?!“

влакнанце, с., дем. од влакно. — Извади с ложницу тб влакнанце из паницу да га неки не куне.

вoд, м., вод (мала војна јединица). — По пут иде вoд војници, а деца истрчавају на пут и гледају и.

вoд², прил., овде. — Нек седи вoд куд нас, да ни помага нешто колко је кадар, нико неће да га тера што не може.

водe [и: водeк(а)], прил.; в. вод²

водeћ, -eћа, -eћо, воден (мн.: водени, водене, водена). — Водeћ камен се познава: масан (гладак) је и понекад личи на јајце од кокoшкy. — Одавно, кад се баба Љубице бакрач с врeлу воду изврнуо на ступало, дeда је ишо на Мрљешeвско врeло и из њeга начупао неку водeну траву и баба Љубица ју прeвијала на нoгу да ју извучe oгањ из изгорeтину.

воденичарин, м., воденичар. — За воденичарина Бoгу била удата баба Живина сeстра Живка; oни су имали воденицу на Мирoвштину, на појиште, гe смо и ми појили oвце.

воденичка, ж., дем. од воденица, мала воденица. — До скoро је била у сeло на Сeлски пoток воденичка с један камен и млeла ујесен кад пoчну кише и упролећ кад се топи снeг.

водичка (и: водичка), ж., дем. II од вода. — Донеси дeде студeну водичку на пладне, да има да пије кад руча.

водљив, -а, -о, са водом, водњикав. — Зрeле лубенице су водљиве, па кад разрежемо једну-двe, цeо дан се не сeћамо за воду.

- водурља́к, м., погрд., велика, прљава вода. — Кад предкрај зиму почне да грје сунце и да се топи снег, и све се по путине дигне на водурља́к, људи увију ноге с кожљетине, и ко́лко-то́лко оста́ну и сувé, а она́ко се сасвím неква́се.
- војница, ж., порез који су плаћали привремено неспособни за војску. — Пред последњи рат војница је била четрнаес дýнара годишње.
- волић, м., дем. од вб, зоол., вочић. — Мýлосав Лýлкин једва продао два волића пошта-зашта (јевтино), млого били слаби.
- волова́р, м., чувар волова. — Мýлојко Радџков из Мýрово био је гáзда човек (имућан), па је држао по једнога волова́ра да му чува волови и да ради с њи.
- во́лче, с., дем. од вб (множ.: во́лчићи). — Наши људи ретко чувају во́лчићи, више во́ле кра́ве, зато што се оне теле, имају млеко и прежају се у ко́ла и плу́г, а во́лчићи се са́мо прежају, а једу више од кра́ве.
- воштинка (и: воштинка́), ж., дем. од воштина, празно пчелиње саће. — Треба да зберемо ону воштинку, ко́лко има, па да ју сто́пимо и изли́јемо восак, да има за свеће.
- вра́нче, с., дем. од вра́на, зоол., младунче вране. — Из вра́пино гнездо́ на један наш цёр у Чу́ку испáдло једно вра́нче и убило се, па вра́не налићу око њега, али не мо́ж ништа да му помо́гну.
- вrapа́ц, м., зоол., vрабац. — Vрапци́ пра́ве гњéзда у стрéје и цео дан цивкају.
- вратáнца, с. плт., дем. од врата. — Под Турци наши су на куће оставља́ и једна вратáнца на задњу страну, да би, кад Турци изненаде упа́дну у кућу на гла́вна врата, мо́гли да изма́кну на вратáнца.
- врато́ња, м., човек јака врата. — Ёне га она врато́ња Анђелин, дође с ко́ла исплану́.
- врато́ше, прел., удари шаком по врату. — Што́ га ниси врато́сао кад си га затéкао у твоју кућу да краде?
- врвeње, с., гл. им., идење, ходање
- врвинка, ж., дем. од врвина, стазица, путањца. — У Грапчину више нeма врвинке; и путови су зарасли у траву́ и не познавају се, а камоли врвинке; нeма више овчари́ и бвце да оде по њи, ни кирици́је да тeрају (возе) кири́ју.
- врвча, прел., увлачи врвце у закачке опанка. — Ёне, врвча опáнци детету, а не мáне га да се научи са́мо да и наврвча једанпут-два ка́ко умé, па после да зна́ ка́ко се врвчају опáнци.

врѣвѣње, с., гл. им., говор, говорѣње

вредница, ж., вредна девојка, жена. — Девѣјку, вредницу, сваки момак би тео да узне и свака жена да ју буде снаја.

вреднуша, ж.; в. вредница

врѣка, ж., врѣчање козе. — Кад наиђомо на њину појату, стаде блѣка од ђвце, стаде врѣка од козе, пѣта почѣше да завијају, кај да знаду да и нѣма више овчари.

врѣлцѣ, с., дем. од врѣло, врѣоце. — Кроз Крѣњеницу има неколко врѣлца уз Тимок, а у село има једнѣ врѣлцѣ и зову га Буварчић: на њѣга има вода само упролећ, па после сѣкне.

врѣћка, ж., дем. од врѣћа, врѣћца. — Кад возиш жито у воденицу да самѣлеш брашно, тури на кола и Рајнине двѣ врѣћке, да и њѣ самѣлеш брашно, она нѣма ни кола, ни краве и нѣма мужа да ју иде у воденицу.

врѣцка се, повр., прави живе покрете при ходу (жена). — Док је млада, нѣка се врѣцка, кад остари овако кај ја, ће да ју мрзи да ђди по пут.

врѣша, ж., вршидба. — Лубенице почну да зрѣ кад пченица стигне за вршу, а и сливе стигну за брање у вршу.

Г

газне, прел., нагази, стане ногом на нешто. — Милош Обилич се заклѣо да ће на Видовдан да закоље турскога цара Мурата и да ће да га газне на гушу.

гајдар, м., гајдаш. — Сад рѣтко у којѣ село има понѣки гајдар, стари гајдари су помрѣли, а њини синови и унуци нису тѣли да науче да свире у гајде.

гаћник, м., пантљика којом се везују гаће. — Одавно су гаће имале гаћници, а сад се уместо њи ушивају ластежи.

ге, св., да. — Одјутрос видим ге те нѣма, па пушти ђвце, да не блѣје глѣдне у трѣак, гѣ си сво јутро?

гѣ, прил., где. — Гѣ ти матика што си донѣо од појату, донеси ју да ју набстрим.

главичка (и: главичка), ж. дем. од глава, мала главица лука, купуса. — Нѣки стари људи не сѣдају уз сѣвру без главичку при ел' бѣли лука.

гласи се, повр., јави се говором, огласи се. — Кад наилазиш некому у кућу, немѣ да акнеш на врата, па да упудиш људи, него се прво гласи: вики домаћина ел' некога другога из кућу, да те чују, па тад улази на врата.

- глеђ, м., глеђа. — Кад грнчари направе грнци, панице, кондири, котлајке и купнице, премажу и с глеђ, па и тад испечу и по то продавају.
- глеђоше (и: глеђоше), прел., премазује глеђом земљане судове, глеђеше. — Грнчари су одавно глеђосали грнци само изнутра, купнице само изнапоље, а панице и изнутра и изнапоље.
- глођа, прел., фиг., заједа, једи, пребацује, кори. — Он је знао да је она била удавана, и што је узео, па ју сад глођа за то?
- годинка, ж., дем. од година. — Имају си деца годинке, ујесен ће да пођу у школу.
- годињак, м., грло ситне стоке од годину дана. — Ёте, овб наше вепроче, кад буде годињак, да га ранимо за сланину.
- гојч, узв. којим се дозивају свиње. — Гојч, гојч, гојч! Зар си глува кад те мамим да те нараним?!
- голѣми ручак, м., ручак, ручаница, ручано доба. — Око голѣми ручак дође с косу и Милутин Малинин и поможе ми те до мрак покосимо и моју ливаду над пут у Рудину.
- голишавица, ж., недовољно обучена жена. — Голишавица, иди обучи се, да се не смрзнеш, није сад баш топло, прошло је лето.
- голишавко, м., недовољно обучен човек. — Кажи оному голишавку да дође у кућу и да се обуче, па да иде у школу, да се не задбци.
- гологушас, -ста, -сто, головрат, голошијаст. — Сад су ретке стариске гологушасте кокошке, без перје на црвену гушу.
- голодупас, -ста, -сто, гологуз. — Кад је човек сам у кућу, може лети и голодупас, али кад изиђе напоље, мора љуцки да се обуче.
- глоша, ж., погрд., сиротица. — Лука узо некакву глошу из Луково, није имала ништа да понесе, сем то што је билб на њб.
- голошијас, -ста, -сто; в. гологушас
- голошиљка, ж., головрата кокош. — Одавно су по село имале голошиљке, па грабрке, па јастребајке, али све се те сбрте затрле, и сад има само неке беле и жуте кокошке, што неће ни да се разлегњују, нићи на јајца да леже, да изведу пилићи, па жене муку муче с њи за пилићи.
- горешњаци, м. мн., (ид. горешњак), неколико најтоплих дана средином лета. — Одавно су за горешњаци имали неки обичаји, а сад се све то заборавило.

гѳрњиште, с., виши крај њиве, ливаде, шуме и сл. — Од гѳрњиште у нашу њиву у Нерезине киша одвела земљу, па ни кукуруз преко лето прегорео.

горѳцвет, м., бот., мразовац, *Colchicum autumnale*. — Нема нигде цвѳће кај горѳцвет: нема лисје, него ѳдма из земљу избива красан цвѳт, и кад се ѳн осипе преко ливаду, долazi јесен.

горун, м., бот., врста храста, *Quercus sessiliflora*. — Од горун се прави свѳ: и темѳли за куће, и дуге за бурићи и бачве, каце, чаброви и даске за сваку потуру.

горунѳв, -а, -о, од горуна. — Бачва, кад се гради од горунове дуге, може да траје и за чукунунуци.

горунѳвина, ж., грађа од горуна. — Грѳде за кућу су нај боље од горуновину и од граничевину.

горунѳе, с., зб. им., горунов шумарак, горуњар. — Једанпут, кад сам био дете, још ни у школу нисам био пошо, стојао сам прекај ѳвце, кад ми вуц довати баш моје црно јагне од нај бољу ѳвцу и утекиѳ у горуње.

горчило, с., нешто јако горко, горчина. — Кад је човек болан, ѳн узѳ свакакво горчило, само да оздрави.

гѳс, м. (множ. гѳсти), гост. — Дај ми, бѳже, гѳста, да је и мене доста (Изр.).

господарлук, м., господство, лак живот. — Неки се тѳгле за господарлук, али нигде нема умѳшено па ѳбешено, свуд мора нешто да се ради.

господѳње, с., гл. им. од господи се, госпођење, подражавање варошана господи се, повр., понаша се (сељак) као варошанин, подражава варошане (у говору, одевању и др.). — Кѳј воли да се господи, а н' умѳ, испадне смѳшан, па се ѳуди око њѳга подгуркују (подсмевају му се).

госпѳдска болес, ж., сифилис, луес. — Госпѳдску болес имали су неки удѳвци што су живѳли сами упланину куд стоку.

госпођински, -а, -о, који се односи на Госпођиндан (Велику и Малу госпођу, 28. августа и 21. септембра). — Јабланчани имају видѳвданску и госпођинску завѳшину.

госпоцки, -а, -о, варошки, градски. — Сељачки живот је некад био млого тежак, а ни сад није млого лакши, па неке сељанке воле да и деца уче школе и да и се ћѳрке удају у варош, да не копају, да воде госпоцки живот.

госпóче, с. (множ. госпóчићи), дете из града, варошанче. — Одавно, кад смо ишли у школу у Бóљевци, нисмо имáli у кућу сáтови, па пòђемо тавнинóm и, кад стíгнемо у школу, видимо да ни једнò госпóче јóш није дóшло; њíни имају сáтови, па и дéца пòђу у школу кад трéба.

гóтвар, м., кувар, ашчија. — Сád људи за свáдбу погóде гóтвара, а њéму помáгају жéне, гóтварке, из фамíлију гé је свáдба, зáто што се спрéма јéло за мlóго људи, па без вéштога гóтовара не мóже.

готвенија, ж., (с)кувано јело. — Били смо на слáву куд Милóрадови, и да се чудиш каквé су свé готвеније спрémиле његова мáти, бáба и жéна; гé и кáд свé тó научише такó добрò?

готвéње, с., гл. им. од гóтви, спремање (готовљење) јела

гóтви, прел., спрема (кува, готови) јела. — Свáка удавáча трéба да научи да гóтви док је девòјка, а није, кад се úда, да чéка од свекрву да је гóтви за мýжа и дéцу.

готовáн, м., погрд., нерадник. — Готовáни глéдају свé дрýги да рáди за њí, ел' да нéшто довáте цáбе.

готовáнка, ж., нерадница, лењивица. — Понéка удавáча је готовáнка док је девòјка, па кад се úда и види да нéма кòј да рáди, úпре на рáд, па и од њò бóде жéна и домаћица.

готованлúк, м., погрд., готованство, ленчарење, бадаваписање. — Од готованлúк нéма вајдá и с готованлúк се не мóже дóвек.

готовáнски, -а, -о, нераднички, паразитски. — Кòј и мláде гóдине научи на готовáнски жíвот, мýка се промéни, ако не мóра, ако га не притíсне глáд и нéка дрýга невóља.

готовáнство, с.; в. готованлúк

готовáнче, с., дете које не ради, лено дете (које, напр. не учи). — Ни дéца не трéба да се остáве да не рáде ништа, да бóду готовáнчићи, него мóрају да се науче да рáде док су дéца, кад порастú, тó је тéже.

грабáр, м., грабова шума, грабље. — У Грапчину је сáм грабáр, глождáр и камењáр и травá за стоку íма сáмо између камење; с грабáр мóже сáмо да се лóжи óгањ кад се посéчé и осуши, а с глождáр мóже сáмо да се затрни њíва да не улáзи стока у њò.

граби, непрел., журн, хита. — Не мóгу сád ништа да разговáрам с тебе, грабим да однесем ручáк на косачí у Сéнци.

грабљíвка, ж., незаситница, жена којој је све мало. — Жéна грабљíвка зáђе у туђ кукуруз, па ју мáло што тáмо бéре траву, него и крши корéње и кíда лудáје и трпа у цáк, па нóси дóма.

- грабња́, ж., журба, хитња. — Милутин, јадан, жена му болна, син слабодушан, па само он ради, и све у неку грабњу́, не зна му се ни светак, ни петак, и у једну недељу се укачи на ора́ у авлију да млати ораси, па се у грабњу́ омакне и падне и после две недеље умре.
- градинка́, ж., дем. од градина, врт. — Скоро пола село има по једну градинку́ у Плужник и тамо сади паприку, копус, прازی лука, патлицини и конопље.
- градивски, -а, -о, вртни, баштенски. — На Ђурђевдан девојке наберу градинско и пољско цвеће, па измешају и исплету венци и оките врата на кућу, вракњице и трља́к с бвце.
- градинче́, с., дем. од градина; врт за цвеће. — Уз сваку кућу има градинче́, за које се брину жене; у градинче́ има: сѹмбул, карапфил, љубичица, руже, мрсоља́к, царска круна, лала, љиља́к, шубарка, а понегде и друго цвеће.
- гранка́, ж., хип., дем. од гранá (вок.: гранке), јетрва, јетрвица; тако се од милоште ословљавају јетрве. — Ево, гранке, донела сам ти крошњицу грђе, мо́ж ва́ше да још није зрело; ва́ше лѳре у Плужник је на угревно место, па грђе рано узри́.
- гранка́, ж., дем. од гранá, гранчица. — Ујутру помозу бвце и процеде млéко, па га сицу у бакрачи́ и у оба озгѳр ту́ре по једну гранку́ од гра́б, да се млéко не пљу́ска уз пѳт док бакрачи́ на коби́лку носе у село.
- грањице, с., зб. им., дем. од грање. — Кад се дигне ујутру, Ључина ба́ба прѳђе кроз багрeњáр над кућу и збере ситно грањице што отпа́да од багрeње кад се осуше тáнке гранке, па залѳжи ѳгањ и ту́ри бакрач на вери́гу да се згрeје вода за качамак.
- граѳрка, ж., зоол., грахораста (шарена) кокошка. — Кад сам одјѳтрос избројала кокошке, ви́дела сам да ми ју́ нема једна граѳрка.
- граѳрче, с., дем. од граѳрка, зоол., грахорасто пиле. — Граѳрчи́ни, пили́ни, стигли су за клање, ѳви млади девојчи́ни стигли за љубење (в. п.).
- грбинка́, ж., дем. од грбина, леђа. — Немѳ, си́не, да лежи́ на ту́ мо́кру зéмљу, да те не забо́ли грбинка́.
- грга, м., хип., прасе гргураве жућкасте длаке. — Немѳ вракњицу да оставиш ѳтвѳрену, да не изи́ђе грга на пѳт, па да се изгѳби.
- грдан, -дпа, -дно, многи. — На лeтњи панађур у Бољевци збере се грдан свeт, па де́ца не трeба да иду самá по панађур, да се не изгѳбе.

госпóче, с. (множ. госпóчићи), дете из града, варошанче. — Одáвно, кад смо ишли у шкóлу у Бóљевци, нисмó имáли у кућу сáтови, па пòђемо тавнинóм и, кад стíгнемо у шкóлу, видимо да ни једнó госпóче јóш није дóшло; њíни имáју сáтови, па и дéца пòђу у шкóлу кад трéба.

гóтвар, м., кувар, ашчија. — Сáд људи за свáдбу погóде гóтвара, а њéму помáгају жéне, гóтварке, из фамíлију гé је свáдба, зáто што се спрéма јéло за млóго људи, па без вéштога гóтовара не мóже.

готвенíја, ж., (с)кувано јело. — Били смо на слáву куд Милóрадови, и да се чудиш каквé су свé готвенíје спрémиле њéгова мáти, бáба и жéна; гé и кад свé тó научíше такó дóбро?

готвéње, с., гл. им. од гóтви, спремање (готоввéње) јела

гóтви, прел., спрема (кува, готови) јела. — Свáка удавáча трéба да научи да гóтви док је девóјка, а није, кад се úда, да чéка од свекрву да је гóтви за мýжа и дéцу.

готовáн, м., погрд., нерадник. — Готовáни глédају свé другí да рáди за њí, сл' да нéшто довáте цáбе.

готовáнка, ж., нерадница, лењивица. — Понéка удавáча је готовáнка док је девóјка, па кад се úда и види да нéма кóј да рáди, úпре на рáд, па и од њó бóде жéна и домаћíца.

готованлúк, м., погрд., готованство, ленчарење, бадавацисање. — Од готованлúк нéма вајдá и с готованлúк се не мóже дóвек.

готовáнски, -а, -о, нераднички, паразитски. — Кóј и мláде гóдине научи на готовáнски жíвот, мýка се промéни, ако не мóра, ако га не притíсне глáд и нéка дрýга невóља.

готовáнство, с.; в. готованлúк

готовáнче, с., дете које не ради, лено дете (које, напр, не учи). — Ни дéца не трéба да се остáве да не рáде ништа, да бóду готовáнчићи, него мóрају да се науче да рáде док су дéца, кад порастú, тó је тéже.

грабáр, м., грабова шума, грабље. — У Грапчину је сáм грабáр, глождáр и камењáр и травá за стóку íма сáмо између камéње; с грабáр мóже сáмо да се лóжи óгањ кад се посéче и осúши, а с глождáр мóже сáмо да се затрни њíва да не улáзи стóка у њó.

граби, непрел., жури, хита. — Не мóгу сáд ништа да разговáрам с тéбе, грабим да одвéсем ручáк на косачí у Сéнци.

грабљíвка, ж., незаситница, жена којој је све мало. — Жéна грабљíвка зáђе у туђ кукуруз, па ју мáло што тáмо бéре траву, него и крши корéње и кíда лудáје и трпа у цáк, па нóси дóма.

грабња́, ж., журба, хитња. — Милутин, јадан, жена му бблна, син слаבודушан, па само би ради, и све у неку грабњу, не зна му се ни светак, ни петак, и у једну недељу се укачи на ора у авлију да млати ораси, па се у грабњу омакне и падне и после две недеље умре.

градинка́, ж., дем. од градина, врт. — Скоро пола село има по једну градинку у Плужник и тамо сади паприку, копус, прازی лука, патлициан и коношље.

градински, -а, -о, вртни, баштенски. — На Ђурђевдан девојке наберу градинско и пољско цвеће, па измешају и исплету венци и оките врата на кућу, вракњице и трља́к с бвце.

градинче́, с., дем. од градина; врт за цвеће. — Уз сваку кућу има градинче, за које се брину жене; у градинче има: сѹмбул, карапфил, љубичица, руже, мрсоља́к, царска круна, лала, љиља́к, шубарка, а понегде и друго цвеће.

гранка́, ж., хип., дем. од гранá (вок.: гранке), јетрва, јетрвица; тако се од милоште ословљавају јетрве. — Ђве, гранке, донела сам ти крошпицу грбје, мој ва́ше да још није зрело; наше лбје у Плужник је на угревно место, па грбје рано узри́.

гранка́, ж., дем. од гранá, гранчица. — Ујутру помзу́ бвце и процеде млéко, па га сипу у бакрачи́ и у бба озгб́ ту́ре по једну гранку од граб, да се млéко не плу́ска уз пѹт док бакрачи́ на коби́лку носе у село.

грањи́це, с., зб. им., дем. од грање. — Кад се дигне ујутру, Ључина баба прбје кроз багрењар над кућу и збере ситно грањице што отпа́да од багрење кад се осуше тáнке гранке, па залóжи огањ и тури бакрач на вери́гу да се згреје вода за кача́мак.

грабрка́, ж., зоол., грахораста (шарена) кокошка. — Кад сам одјутрос избројила кокошке, видела сам да ми ју́ нема једна грабрка.

грабрче́, с., дем. од грабрка, зоол., грахорасто пиле. — Грабрчи́ни, пии́ни, стигли су за клањс, овí млади девојчи́ни стигли за љубење (в. п.).

грбинка́, ж., дем. од грбина, леђа. — Немó, сине, да лежи́ на ту́ мо́кру зéмљу, да те не забо́ли грбинка́.

грга́, м., хип., прасе гргураве жућкасте длаке. — Немó вракњицу да остави́ш отвóрсену, да не изи́ђе грга на пѹт, па да се изгуби.

грдан, -дна, -дно, многи. — На лéтњи панађур у Бољевци збере се грдан свéт, па дéца не трéба да иду самá по панађур, да се не изгубе.

грди, непрел., гласи се свиња. — Свиње грде кад су гладне, а и кад су затворене самé.

гребенáрка, ж., Циганка која продаје гребене (за чешњање вуне и кучине (кудеље). — Одавно су у Луково имале гребенáрке, вретенáрке и коритáрке.

гребу́ се (тојаге по њега), повр., безл., изр., туку га више људи тојагама. — Кóј гребé бакрач, по њега ће да се гребу́ тојаге (празн.)

грнчáра, ж., лончарска (грнчарска) радионица, лончарница. — У Бóљевци су грнчáре држали неки Пироћанци, али они су остарели, па више нема кóј да прави грнци.

грнчáрев, -а, -о, који припада грнчару (лончару). Грнчáреву кућу на средсело наследио је Тóза Милканин.

грнчáрка, ж., лончарка. — Пáнтим грнчáрку Мíлу; на њон плóт су се качила деца, па и она прети́ла с тојагу.

грнчáрски, -а, -о, који се односи на грнчара (грнчарство), лончарски. — У тó сéло сад нико не зна грнчáрски занáт.

грóжанце, с., дем. од грóже (грожђе). — Да пограбимо да обéremo онó грóжанце у Чуку док не почну кише, па после, по блáто, нема штá да му чинимо.

грóженце, с., дем. од грóже; в. грóжанце

грóкне, непрел., загрокне (свиња). — Бáсамаци су нí били ниски, и свиња́ се укачи на њí, па грóкне и гурне вракњичку и уи́ђе у кућу и почне да преврћа бакрачи́, столничкé, купице и друго на штá најће.

грóма, непрел., лупа. — Кад је рóдна гóдина, људи дигну кукуруз на товáн, па се миши свуно́ј јуре преко њега и грóмају, те од њí не може да се спава, а гé нема кукуруз, нема ни миши, нема ни грóмање, целу́ нóћ је тишина у кућу.

грóмне, непрел., клопне, лупне. — Нешто ми грóмну на товáн, мора да је мáчка увати́ла некога миша.

грпчa, м., погрд., грбавац. — Немó, синко Нешу да ви́чете грпчa, није бн крив што је грбав, пáдо је од кола кад се укачио на рéп да се вози и злó се убио и остáо такав.

грудóња, м., човек широких прса. — У њíну фамíлију мушки су свé некакве грудóње, здрави и јаки, па кад íду у грде, сваки носи греду́ на раме и товáри на кола.

грцмáн, м., грло, глас (махом за децу, у деце). — Глé кóлки му грцмáн, кад ровé, чу́је се чáк на бунáр!

гуд-гуд-гуд, узв. (за вабљење свиња). — Гуд-гуд-гуд, пркла дабџда, кад трчиш у туђу градину, да ме људи глобе за ништа, све ти пуклица, на лудаје, напела се од њи!

гуда-гуда-гуда (и: гуду-гуду-гуду), узв., в. гуд-гуд-гуд

гурњавина, ж., погрд., гурање, неред. — Не волим гурњавину, па зато и не идем на панађури; тамо се дигне прашина, а кад је киша, направи се блато, па људи и ноге искаљају и после се тешко очисте.

гус, густа, густо, густ. — Уготвила сам гус пасуљ на зејтин зато што је сад побс.

гуче, с., дем. од гуска, гушче. — Његова баба и маћи нису никад изводиле гучићи, зато што немају близо ни поток, ни реку да се кушљу гуске и гучићи.

гучица, ж., дем. од гуска. — Иди, док се види, затвори оне гучице, да и не појџ лесица ноћас.

гуши се, повр., безл., фиг., непрел., облачи се, квари се време; љути се. — Видиш да се гуши, може и киша да падне, иди и прибери дрѣје од узипу, да не накисну. — Немој одма да се гушиш, него саслушај што ћу да ти кажем, па размисли шта радиш.

гуштерка, ж., зоол., гуштерица. — Да л' је неки видо гуштерку с гуштерчићи, њи сунце изводи, и сами се ране, а маћи и не гледа.

гуштерче, с., дем. од гуштер. — Кад неко дете увати гуштерче, њему отпадне (искида се) репчић, али му после израсте други.

Д

дављење, с., гл. им. од дави се, дављење

дављење, гл. им. од даве се, гложе се, гложење, свађање

дави, прел. уједа; гњави; мучи. — Ё л' оће то твоје куче да дави? — неки више воле да даве човека не да му одма учине што тражи од њи.

да задушу (за-душу), намени умрлима. — Одавно старе жене нису јеле ништа кад стигне док не даду задушу на мртви.

да л' [да л(и)], (упитна) свеза, да ли, је ли. — Шта мислиш да л' ће да удари снег ноћас?

дан, узв. којим се изражава пуцањ из брзометке. — Тика Миливојев је био добар стрелац: кад је био рат, само подигне пушку и — дан, опали и Немац се претури.

дарување, с., гл. им. од дарује (заручи) девојку

- дачица, ж., дем. од даска. — Сандуци за пчеле праве се од јелове дачице.
- дваџес (и: двајес), бр. двадесет. — По наша сѣла Нѣмци нису ишли мање од дваџес војника.
- дванаџес, бр. дванаест. — Свиња има дванаџес сјѣсе, па кад опраси триванаџес прасета, једно остане без сјѣсу.
- двогѣтка, ж., двогодишње женско грло стоке (овце, краве, свиње), козе). — Једну ѓвцу, двогѣтку, ми данас довати вуќ, али Шара навали на њѣга и вуќ ју пушти, па утече у луг.
- двојанац, м., двојни плод (шљиве, трешње, јабуке и др.). — Двојанци нај више рађају сливе, али и друге воћке, па и ораси.
- дебелина, ж., гојазност, угојеност. — Међу људи у село рѣтко се види дебелина зато што млого раде и што не једу млого блажно.
- дебелообразас, -ста, -сто, тврда образа, безобзиран, бестидан. — Дебелообразастому свеједно штга људи мисле за њѣга.
- дебелуша, ж., гојазна жена: — Дај, дебелушо, ти твоју крошњу, да видим штга си исплѣла данас по ѓвце.
- дебелушан, -шна, -шно, гојазан, дебео. — Дебелушни су људи који мало раде, а млого једу.
- дебелушас, -ста, -сто; в. дебелушан
- дебелушка, ж., дебелуша
- дебелушко, м., дебељко. — Понеки је дебелушко док је дете, а кад порасте, смршави и такав и остане.
- деведесѣт, бр., деведесет. — Сад у наше село само Милица Добрѣлева има преко деведесѣт године.
- деверство, с., деверовање. — Деверство се почита кај братство.
- деверује, непрел., буде девер (уз девојку). — Бѣжа је деверовао кад се Нѣнад женио.
- деветнаџес, бр., деветнаест. — Миличка се удала у деветнаџес године.
- девѣјченце (и: девојчѣнце), с., дем. од девѣјче. — Онѣ Милкино девѣјченце дали у школу, иако још нѣма сѣдам године.
- девојчиште, с., погрд., аутм. од девѣјче. — Онѣ Јованино девојчиште ваздан напоље на фузальку, нѣм како се не смрзне на ова мраз.
- дејка, м., хип., деда. — Оди твојему дејке, да ти дејка да једну јабуку.
- делидба, ж., деоба, подела. — Радивој Славков имао два сина, па по делидбу старѣј син ѓтео млађему неке њиве и ливаде.

- дерáмак, м., зубун без рукава (женски огртач без рукава). — И Жíва Милијина је имала дерáмак, али га носила само док је била млада.
- детíште, с., аугм. од дèтè, погрд., дете. — Кáжи онóму детíштету да дòђе да јè док сам ја овдè, пòсле ћу да затвòрим врата, па нећу да бóдем туј до кноћи.
- дечурља́к, м., дечак. — Драгољуб Милáнов је у рáт био дечурља́к и чувао је овце и краве по луговни, јòш није био за вòјску.
- дívља дèтелина, ж., бот., врста траве, *Trifolium pratense*. — На добру гóдину дívља дèтелина се рашíри по ливáде, убаво испцветá и добра је за сèно.
- дикли́ја, м., наочит млад човек, лепотан. — У дикли́ју, кад повèде óро, глèда и стáро и младó, а девбјке се грабе која ће прè да се увáти у óро до нèга.
- дилимáн, м., парче тканине од старе одеће, крпа. — Свака жéна íма по јèдну крòшњу сас свáкакви дилимáни.
- дилимáње, с., зб.им., крпе, парчад старе тканине. — Јовáна Мíтина íзнесе ођутрос нèкакво дилимáње, па íстресе из нèга грдву прашíну, мóра да су ју тó покрóвице што простíра нáзем кад спí.
- динáмет, м., деф., динамит. — Нèки бију рíбу с динáмет, па си искáдају рúке и пòсле пèо вèк íду сакáти.
- дò, узв., којим се плаше вране и друге грабљивице да не односе пилиће. — Дò, убио ве бòг, однèсосте ми сви пíлићи! Дò! дò! вíчи отúд, Дáнко, дóвати ми јáстреб кокóшку!
- дóберè, прел., обере (доврши брање). — До пладнè ћемо да дóберемо слíве, а од пладнè да навèдемо градíну.
- дóближи се, повр., приближи се, примакне се, дође. — Ё, ёте, дóближíло се врèмè кад ће мòј сíн да íде у вòјску, ўзели су га у морváричку гáрду.
- добрíња, ж., доброта. — Од нèгóву добрíњу и не ваља.
- добродушан, -шна, -шно, доброћудан, добра срца, добар. — Íма рèч: „Добродушне девбјке мешíна до гúшу“.
- добродушник, м., добричина, доброћудник. — Добродушник мóра да се рóди.
- добродушница, ж., жена (девојка) добре ћуди, питоме нарави. — Таквá добродушница кај што је била Жíва Милијина није имáло блíзо.
- добродушнос, ж., доброта, благод, питомост. — Људи мlóго пúт не знају да цèне добродушнос.

добрѹје, непрел., благоје, живи у добру, живи добро. — Нека они добрѹју, ја не мбрам.

доватљив, -а, -о, склон крађи, лопов. — За Марјана, Микајловога зета, прича се да је био доватљив: волео је да прибјира лудаје по туђе њиве, да набере паприку у туђу градину и да исече и понеско дрво у туђ браник.

доватљивац, м., крадљивац. — У свако село знаду се доватљивци, и сви се чувају од њи, а кад се нешто украде, зна се кој је то мога да учини.

дóвдек(а), прил., доведе. — Дóвдек смо дóшли, даље више не можемо док се не одмóримо. — Живаново имање је од она пóток што се види испод нас, па све дóвдека, до вр ова брег, гó му је и лóзе.

довечера, прел., вечера до краја, доврши вечеру. — Не зна се ни брóј ко́лко пút нисмó довечерали у рат: таман узнемо да јемó, а оно припуца и јело мóра да се остави и да се пуца.

довлачи, прел., подрља, доврши дрљање. — До икиндију ћемо, надам се, да добремо, а до мрак и да довлачимо онó што ни остало од одођутрос.

довукује, прел., довлачи, доноси. — Не знам од куд Анђелина кучка довукује некакве кошчурине пред њóјна врата, па она не зна шта ће с њи и куд да и дене; бојим се да ни не навуче неку болечину у стоку.

довукује се, повр., погрд., довлачи се, долази. — Шта се па ова Јеремија довукује овде, кад га нико није звао, без њега не може да буде нигде гó се је и пије.

додеси се, повр., дотера се, удеси се, обуче се лепо. — Две другаче се додесише сабајле и отóше на панађур.

додешава се, дотерује се, удешава се. — Није добро нико да се додешава сваки дан кај у свѣтак; како ће да ради додешен, дрѣје ће да му се искаљају и да остаре, па у свѣтак, кад се сви обучу, он неће да има шта љуцки да обуче и да изиђе уљуди.

дóди [до(х)оди/до-оди/доди], непрел. долази, доходи. — Од кад се Љубице цѣрка удала, јóш ни једанпút ју није додóла, да види шта ради и како ју је гó се удала.

дозида, прел., дозида, доврши зидање. — Јучѣр су зидари дозидали зид за кућу Милану Малининому.

докóси, прел., доврши кошење (косидбу). — Данас нисмó мóгли да докóсимо ливáду над пругу, па ћу ја јутре сам да ју докóсим.

докупи, прел., купи још. — Кад је постиго (одрастао), докупио је земљу колке је мога, и сад има шта да оре и да сеје, па више не мора у наполицу и у надницу.

домеси, прел., умеси још. — Неће да ни буде довољно колко смо умесиле, треба да домесимо печес (пет-шес) леба, боље да се нађе више, а није да нестане, па да не знамо шта ћемо.

добре, прел., доврши орање, пооре. — Данас смо запели, па добромо њиву у Пљешевац, што ни остало од јучер, сатрели смо и краве и ми смо се преморили, али није било више за чекање.

допере, прел., опере све, заврши прање. — Што ме ниси сачекала да и ја доперем, па да идемо заједно на врело да испирамо?

допише, прел., такне, додирне. — Кад је пушка стара, чим допишеш брез, пуца; оће да окине и кад ју само мало јаче спуштиш назем.

допрѣде, прел., испред, доврши предање. — Ђе, допрѣла сам вуњу што сам понела за ову вечер; сад могу да идем да спавам, само да пђеш да ме проведеш од куче.

доработи, прел., заврши, уради све, доврши посао. — Да запнемо сви, да доработимо што има у поље и да направимо шуму (лисници), па да можемо да идемо на панађур у Зајчер.

досѣлац, м., (махом мнж.: досѣлци), досељеник. — У свако село има по неколко досѣлца: неки је дошо на кучу (призетио се), а неки се онако доселио.

досипе, прел., наспе још. — Ђ л' си досипала брашно у бакрач, да не буде качамак рѣтак и мѣк?

досипује, прел., насипа још, додаје течности (воде, млека, вина и сл.). — У буре с љуту ракију, што чувам за свадбу мојему унуку, досипувао сам ракију колко преко годину учезни.

досбли, прел., посоли још, дода соли. — Што ти ова чѣрба недосбљена, ја ју нисам досолила, досбли ју, па нек проври и измакни ју одогањ.

досољује, прел., додаје соли, соли још. — Што је ова туршија прѣслана, да ју ниси ти досољувала?

дофрљи, прел., добаци. — Дофрљи му неку јабуку, да видим да л' ће да ју привати.

дофрљи се, повр., добаци се. — Буле Миѣтин је мога да се дофрљи с камен с лѣву руку исто кај с дѣсну.

дочас (до-час), прил., ускоро, убрзо, брзо. — Ђе, кола смо натовари-с дрва и дочас ћемо да пђемо у село.

драм, узв. којим се изражава нуцања из пушке. — Кад на Ђурђевдан измаакне јагње одогањ, узне пушку, окрене увисин и испали: драм — да се зна да је испеко јагње.

дрми, непрел., мучи, ћути. — Не знам шта је Милије од одјутрос: дрми нешто, ја га заговарам, а би ни главу не обрћа, нешто му криво.

дрмбња, м., погрд., ћутљивко. — Викни онога Лёкинога дрмбњу да му кажем нешто.

дроби, прел., фиг., прича, говор (којешта). — Добо данас, па дроби, дроби, дроби, само се би чује, кај да је само би паметан, па сви треба да га слушају.

дробилица, ж., машина за ломљење (дробљење) камена. — Кад правимо пут, село ће да дотера (довезе) камен, а општина ће да ни да дробилицу да разбијемо камен и да га растуримо по пут.

дрпак, м., човек који носи поцепано одело. — Понеки, иако има шта да обуче, иде кај дрпак.

дрпољина (и: дрпљина), ж., (махом множ.: дрпољине), поцепан комад одеће, поцепана одећа. — Шта си натучо те дрпољине кај да си пуки сироба; обучи се кај човек?!

дртина, м., погрд., старац, старчина. — Не ваља да се каже старому човску да је дртина.

другосёлци, м. мн. (јд.: другоселац), људи из другог села. — Да би ни могли да долазе у гости другосёлци, неки преседник је одавно одредио да Тројица у наше село буде у четвртак по Тројицу.

друке, прил., комп. од друго, друкчије. — Зар ниси могла друкше него да се скараш сас сина?

друска се, повр., повр., трукца се. — Што се не возиш кад су ти кола празна? — Не могу да се друскам по камењар уз пут.

дўвка, непрел., дем., хип. од дўва. — Једно пиленце се поболело, па легло на сунце и једва дўвка.

дўз, прил., само м. р. и у изр: дўз панталоне, дугачке („широке“) панталоне. — Одавно су се само по вароши носиле дўз панталоне, а по села носили су чешире и панталоне на пуфне (в.).

дўк, м., рлг., дух. — Во има оца и сина и светому дўку.

дўтне, непрел., дигне се (и оде), пође. — Лако је да се човек наљути и да дўтне, али може да погрешни; боље је да размисли и да пази шта ради.

Ђ

ђивка, непрел., лаје. — Наше куче ђивкало ноћас неко време, па сад спава у ладовину.

ђивкалица, ж., лајавица, кучка. — Вежи ту ђивкалицу, да не ује неко дете кад иде у школу.

ђивкало, с., лајало, псето (мало). — За авлију у село нису ђивкала, него пцета љуцки, па да залаје кад треба и да чува кућу, да не је леба цабс.

ђизди се, повр., горди се, ужива у својој лепоти, дичи се лепом одешом, кицоши се. — Кад су биле младе и девојке, излазиле су на оро обучене кај лутке, и ђиздиле се, а кад су се удале и нарађале децу, нису се ни сећале да се ђизде. — Која је девојка сирота, па нема у штá да се обуче кај друге, неће да се ђизди.

ђозан, м., бот., нана; *Mentha piperita*. — Упролећ, кад сваримо пасуљ, накидамо ђозан, насечемо га ситно и туримо у паницу с пасуљ, па да видиш штá је слас.

ђубрџник, м., ђубровник (лопата за смеће). — Метла с ђубрџник стоји у крај из врата.

ђумкас, -ста, -сто, ситногран(аст), са више гранчица у једном чвору. — Кад понесеш млéко у кантице на кобилку ел' уруке, одлóми од граб, од клён ел од цёр ђумкасту гранчицу и тури преко млéко, да ти се не пљу́ска уз пút.

Е

é, узв., не. — А: Дáј ми ону твоју секиру, да исечём једно дрво за стожер. — Б: Ё, треба мене, купи си секиру и не тражи од другога!

é-é, узв., но-но. — Ё-é, натерај краве у кошáру и затвори и, да дбђи да везујемо снопови, да не загрми и да не пљу́сне киша, па после да имамо муку док се осуше.

ентериче, с., деф., дем. од антерија, женска блуза. — Младе жéне и девојке носе лéти ентеричићи, а кад је зима (хладно), антерије.

ероплан, м., деф., аероплан, авион. — Од неко време нема ероплáни да прелићу преко Ртањ по пладиé, кај до скóро што су прелићали.

есплодира, непрел., деф., експлодира. — Кад су тели да ископају бунáр, наишли су на некакав растрéшен кáмен, па кад су пробáли да га разбијају с динамет, он је есплодирао кај у прáзно, и није мóго да разбија ништа, а нáруке нису мóгли дáље да копају, па су се манули.

Ж

- жабљак, м., бот., метвица, барска нана; *Mentha pulegium*. — У њану ливаду у горњу бару имао и острих и жабљак и свакакве друге траве, али стока жабљак неће да пасе, него га је само зими у друго сено.
- жагља, прел., ужагљује. — Жагљај ти Шарку отуд, ја ћу Белку одовуд, па да возимо пченицу у воденицу.
- жапче, с., дем. од жаба, жабица. — Кад лети стигнемо на реку, од обалу поријају грдни жапчићи у воду.
- жарче, с., дем. од жар. — Сјинко, узни машу, па ми принеси једно жарче да си запалим лулу.
- жарчић, м., дем. од жар; в. жарче
- жва̀тољи, прел., жваће. — Нека баба ваздан жва̀тољила нешто, па кад ју пита́ли шта́ је, она ре́кла: „Јем јези́к.“
- жва̀толина, ж., нешто ижвакано (па остављено). — Каква је то жва̀тољина испод со̀вру; то̀ мора да је оно̀ детѐ ба̀цило.
- жге́бе (и: жге́бе), с., погрд., плачљиво дете. — Заљуљај мало то̀ жге́бе, да не пла́че ви́ше.
- жге́пче, с., дем. од жге́бе. — Узни мало уруке то̀ жге́пче и умири га да не пла́че то̀лко.
- ждре́бна, ждре́бно, прид., (само ж. и с. род), носећа (кобила). — Ждре́бну коби́лу људи не пре́жају и не те́рају мло́го кад ће ско́ро да се ождре́би. — Оно̀ Ми́рково кобилчѐ ждре́бно, а он га још ја́ше, тре́бало би да га ма́ло причу́ва док се не ождре́би.
- ждре́пче (и: ждре́пче), с., дем., од ждре́бе, ждребенце. — Ду́р, ду́р на ко́ња, ||товарно носи́ла, ||по путу́ се ждре́би́ла||Пода́јте ју сеи́це, || да на́рани ждре́пче. (н. п.)
- же́жак, же́шка, же́шко, врео, врућ. — Једну́ годину не́ки од нас да́ нашему ку́чету же́жак кача́мак и оно̀ га брж поје́ и одма ли́пче.
- жентура́ча, ж., аугм., од же́на, погрд, женетина. — Збра́ле се жентура́че куд Зо́рку, па оговара́ју це́ло се́ло.
- же́нштина, ж., аугм., од же́на, женетина. — Лука́ па дове́о некакву же́нштину, ге́ и са́мо на́је?!
- же́тварка, ж., жетелица (жена која жање). — Кад узри́ пчени́ца, же́тварке се збе́ру, па једанда́н жње́ду́ једне́ жи́то, други да́н друге, и тако̀ погра́бе да овршу́ и спа́стре жи́то да и га не́ка спри́ја и гра́д не стучу́, па да оста́ну без ле́ба.

живи́нка, ж., дем. од живи́на, животи́ница, живо биће. — И мрав је живи́нка, нека га, нека иде по његов пут, нико́му не чини ништа зло.

живи́нче, с., дем. од живи́на, погрд., (лош) жив створ, животи́ница. — Ни́ко не зна каквѝ је живи́нче Душа́н; са́мо њего́ви у ку́ћу знаду́ како и бн натуру́је на́руку и како и вади ду́шу.

живоде́рски, -а, -о, немилосрдан, груб, суров. — Ми́лојко Станко́в је водио живоде́рски живо́т: везува́о је кра́ве с вери́ге за дрво и био и с тоја́ге док се не́ки пут не се́ти да и ма́не.

житанце́, с., дем., хип. од жи́то. — Данас прођо́ преко Се́нци, па ви́дим сву́д ни́кло житанце́ и зелени́ се.

жи́чичка, ж., дем. П од жи́ца, жичи́ца. — Имаш ли да ми да́ш не́ку жи́чичку да си прочи́стим брѐнер на караби́тну ла́мпу?

жми́љан лу́ка, м., ситно исецкан и изгњечан празилук (врста лука). — Кад има и си́рење, ту́ри се у жми́љан лу́ка, па прсти да си поје́ ко́ј је гла́дан.

жуду́је, прел., чезне за нечим; оскудева. — Ка́ко ли су жудува́ли за сво́ју де́цу они́ чију су де́цу отима́ли Ту́рци и коју́ ни́кад нису́ ви́дели!

жу́јас, -ста, -сто, жу́жкаст (за губицу у овце). — Жу́јасту о́вцу ви́чу жу́јка; то́ је бе́ла о́вца с жуту́ њу́шку.

3

забе́лиј, (зора), безл., непрел., свиће. — Јо́ш ни зора́ није била́ забеле́ла кад су љу́ди с ко́ла по́шли у плани́ну за грѐде да пра́ве шко́лу.

заби́ва, прел., забија́, набија́. — При́ча се да је не́ки ђаво не́кад, ода́вно, забива́о древо́ви кли́нови у је́ле на Ѓтањ, да се осуше и да и опа́дне ли́сје (н. пр.).

заби́ва се, повр., погрд., увлачи се, угурава се. — Има љу́ди што се заби́вају сву́д ге́ се је́ и пи́је куд дру́гога, а куд њи́ ни́кад нико́га не зову́.

заблажува́ње, с., замашћива́ње јела. г. им. од заблажу́је (замашћу́је)

забле́ја, непрел., почне да блеји́ (овца). — У́јутру ра́но забле́је о́вце за ја́ганци, одзи́вљу и се с бле́ку ја́ганци, зала́ју пѐта, звона́ра се протресе́ и чу́је ју се зво́но од врат, ста́не једна́ благогласна́ у́ка, и све́ је то́ ме́лѐм за у́ши овчара́, који́ пола́ко прила́зи как трља́к, отвара́ га, ула́зи и пу́шта ја́ганци да си́сају.

заблѣја се, повр., погрд., загледа се, заблене се. — Гѣ си се заблѣјао, те не глѣдаш прѣдноге, да се не саплетѣш, па да паднеш и да разбијеш нѣс?!

забраћување, с., гл. им. од забраћује (повезују главу марамом)

забраћује, прел., убраћује се, повезује главу марамом (жена). — Сад крпу забраћују само по старе жѣне, и тѣ само зими, а лѣти скоро све иду гологлаве.

забраћује се, повр., убраћује се, повезује главу марамом. — Снаје се спрѣмају за ђро, па стоје пред огледало и забраћују се сас свилене крпе.

забрсти се, повр., почне да брсти, занесе се у бршћење. — И ђвце ђће да се забрсте преко зиму и упролећ док још нѣма трава да пасу.

забуни, прел., проговори, рекне. — Синоћ доцкан забунѣше нѣки по пут, па отѣше как мејану.

забуни се, повр., помете се, смете се, збуни се. — И добри ѣаци ђће да се забуне кад и дѣје у школу надзорник, па и учитељка испитује пред нѣга.

забута, прел., забије, завуче, увуче; сакрије. — Затвори врата, па кључ забутај под ону голѣму плѣчу на басамаци, да га нађу наши кноћи кад дѣју од орање.

завађа, ж., завада. — Није добро кад дѣје до завађу међу људи.

завари, прел., споји гвожђе ватром, зашвајује. — Младѣн цѣпао трупци и сломио секиру, одломио му се рѣз од уши, па му ковач заварио, али се познава гѣ је заварено.

завати, прел.,хвати (воду); заузме. — Та ти вода завађена још јучѣр, поли с њѣ цвѣће, па иди на бунар и завати тазѣ воду. — Штѣ си ми заватила ђба грѣта с ђђђ, требало би ми једнѣ за лѣћу?

завати се, повр., подухвати се, предузме. — Штѣ се заватио да чува старѣ људи, кад не мисли да и поштује како треба?

завађа, прел., захвата (воду); заузима [посуђе, земљу (сетвом) и сл.]. Немѣ да завађаш она голѣми бакрач с ништа, треба ми да потѣпим у нѣга кору од оровѣ жѣле, да учиним прѣћу за сукнѣ.

завађен, -а, -о, трп., од завађа, заузет. — Немѣ да ми држиш кѣш завађен, треба ми да носим кукуруз у нѣга кад бѣрем.

заваћује, прел.; в. завађа

завре́ва се, повр., заговоре се, разговарају дуго. — Неке жéне, кад се завре́ве с пу́ни судо́ви на ра́ме, заборáве да су и судо́ви пу́ни и те́шки и вре́ве бóг те пи́та ко́лко.

завре́ви, прел., заговори. — Кад се људи скáрају, па не́ко вре́ме не вре́ — мо́ра једáн да завре́ви дру́гога кад тре́ба да се поми́ре.

завреву́је, заговара. — Немó да завреву́јеш сва́кога кóј прола́зи по пу́т; има људи ко́ји грабе на рабóту, па и ни́је до разго́вор сас сва́кога.

заврља́чи, прел., завитла, баци. — Заврља́чи му т́и што је њего́во; ни́шта ти не тре́ба њего́ва проклетíња.

заврне, посуврати, задигне. — Лéти, кад прелáзе Арна́уту, старéје дeтe се изу́је и заврне ногáвице, па узне мла́ђега бра́та на кр́каче (на леђа) и да́ му да му држи́ чара́пе и опáнци, па га прене́се преко во́ду.

заврне се, повр., заврати се, поврати се. — У онá први рáт Мија́јло од Тодóровци бiо кмeт, па ни́је дао не́што на Бугари кад су полази́ли на óступ, па се они́ заврну́ и уби́ју га.

Завр́ћа, прел., завраћа. — У прву неде́љу по свáдбу Најдáнини ће да завр́ћају гóсти, па ће да зову́ и нáс.

завр́ћа се, повр., враћа се. — Кад пòђеш не́где, немó да се завр́ћаш, не ва́ља, неће да ти íде уруку што намерáваш.

завуждí, непрел., захуји, зафи́јуче (ветар). — У дрва се íде лeти, а ни́је зими, кад нáдне снeг, па кошáва завуждí и на врата́ и на пeнци́ри.

загáси, прел., учини (обоји) неком угаситом (затвореном) бо́јом. — Данáс сам загáсила прeћу за грудња́ци, че́кам да се осу́ши, па да ви́дим кáко је испáло.

загáси се, повр., ослаби, утихне, притули се (ватра). — Óгањ ти се загáсио, бáци на њeга не́ку трeску́, да се не угáси.

загашу́је, прел., утихну́је (ватру). — Стáри људи не загашу́ју óгањ ни но́ћу, него га лóже цeлу́ ноћ, свe и зимá.

загашу́је се, повр., утихну́је (ватра, пeћ). — Кúбе ти се загашу́је, ту́ри у њeга не́ко дрво да се не угáси.

заглеђува́ње, с., гл. им. од заглеђу́је (загледа)

заглеђу́је, прел., загледа. — Ѐди прáво куд си пóшо и не заглеђу́ј по туђе авли́је, да не кáже кóј те ви́ди да си бађавци́ја.

заглеђу́је се, повр., загледа. — Немó да се заглеђу́јеш у туђи пeнци́ри, тó ни́је пáмeтно; у своју ку́ћу сва́ки мóже да рáди штá му је во́ља и штó не́ки да га глeда од пу́т.

- загњивӣ, непрел., затрули, почне да трули. — Лётње јабукe нису за чување за зиму зато што загњиве и, ако се чувају, иструле, па нема никаква вајда од њи.
- загорӣ, непрел., фиг., зажуди (махом перф.: загорео). — Мати билá млого бõлна и лежала у бõлвицу, па загорела за њõу децу.
- загорӣ се, повр., запали се, почне да гори, разгори се (ватра). — Кад се лõжи с мõкро грање, õгањ неће õдма да се загорӣ, него мõра једнõ времe да се чури, док се грање мало просуши.
- загорча, прел., учини горким. — Та несрeћник ми је ћерке загорчао живот од први дан како је отишла за њега.
- загради, прел., (почне да гради). — Пõлани смо заградили кућу, па ћемо налето да ју покријемо.
- заграђување, с., гл. им. од заграђује (ограђује, заграђује)
- загрõзи се, повр., постане одвратан. — Кад чõвек јe сáмо једнõ јeло, загрõзи му се, па пõсле не мõже да зине на њега. — Нема ништа гõре него кад се луди у кућу загрõзе један друтому.
- зада (си) смрт, прел., (Изр.), убије се, изврши самоубиство. — Јадна Даница, задала си смрт, није мõгла више да подноси мукe и болеш, билá је цео вeк бõлна.
- задави се, повр., застане му залогaј у једњаку. — Штõ не јеш полáко, него се задавиш чим пõчнеш да јеш?
- задебља, непрел., постане дебљи. — Овõму детету нешто задебљао пáлац на дeсну нõгу, мõра да се убõло на трн.
- задебљање, с., отекина, повећање ткива (на телу). — Њина ћерка има некакво задебљање над једну већу, мõра да је ударила с чeло у нешто.
- задева, прел., омета, смета. — Кад ти син õће нешто лужки да уради, немõ да му задeваш.
- задеље, прел., мало одеље, почне да деље. — У шуму нема камeње на међе, него луди задељу понeко дрво гe је међа и тако знаду дõкле је чије. — Задељао сам ову грeду, сачeкај да ју одељем, па ћу да дõђем да ти помõгнем што ти трeба.
- задeне, почне да дeне, почне да пласти (сeно, лисник). — Таман смо били задeнути лисник, кад наиђõше двојца непознати и питају кõј има да прõда крaве.

- задéне (у сéно, лисник), прел., стави нешто у сено (лисник). — Кад су билí Нёмци, људи задéну у лисник врéће с жито и брашно док Нёмци прóђу кроз сéло, па пóсле раздéну и врну у кућу.
- задéне, прел., поведе разговор о нечему, пита. — Јá би га заденуо за онé пáре што сам му позајмио лáни, кад нéће сáм да се сéти да ми врне.
- задóрљивица, ж., изазивачица, задиркивачица. — Мáни ту Зóркину задóрљивицу, да се не уплетé око тéбе, па пóсле да не можеш да се откáчиш од њó.
- задóрљивко, м., изазивач, задиркивач. — Штó си, брe, такáв задóрљивко, знаш ли да ће свá дéца да те бију кад си тóлко нeмиран и свáкога задéваш?
- задубé, прел., фиг., (за)гризе, једе. — Нeка дéца задубу и сáмо прои́н лéба, па порасту́ и кад и се не уга́ђа мло́го.
- заду́ва, прел., запали, распали ватру дувањем. — Дe, ћeрко, задувај ми овá óгањ, јá дувá, дувá, па нeће да ми се запáли.
- задúчина, ж., запара, врућина. — Отвóрите мáло врáта, видите кóлка је задúчина овдe.
- зажарé (црешње), [махом перф.: зажарéле (црешње), заруделе трешње], зарудé (црешње). — Милутíнова црешња пред кућу узрeла, а нáша рупáја јóш није ни зажарeла.
- зажарí се, повр., поцрвени у лицу (услед температуре у болести). — Глe кáко ти се тó дeтe зажарíло, мóра да има вáтру (температуру).
- зажéднí, непрел., (много) ожедни. — Сíноћ дóшли íспланину, па једнí зажéднeли, другí заглáднeли; јá и дáдо да јeду́ и да пíју, те се најeдоше и напи́ше и поседeше мáло у рáзговор, па отóше.
- зажњeду́, прел., почну да жању. — Зажњeли смо ону́ доплáдницу у Сeн па не мóжемо да ју остáвимо непóжњету, лáко мóже да удáри грáд и да ју стучe.
- зажутнe, прел., учини жутим, обоји жуто. — Потопíла сам прeђу за грúдњак у српкóвину и зажутнeла сам ју а́лис дóбро, па ћу кад се осу́ши да узнем да плетeм по бвце.
- ззелeнí, непрел., почне да зелени, озелени. — Снeг окопнeо, пóље зазелeнeло, људи истеру́ју бвце из трљáци да се прóђу и да попасу́ кóлко има травíца.
- ззелeнí се, повр., озелени. — Док се није зазелeнeло, пóље, бвце смо ранíли с лисникóвину, а кад се зазелeнe пóље и шуме, сeлимo се с бвце у Грáпчину и тáмо борáвимо дóјесен.

зазори, безл., почиње зора. — Бјела зора зазорила, || маћи ћерку разбудила. || Ћерко моја, ћеро мила, || већ је зора зазорила (н. п.).

зазори се, безл., почиње зора, зори зора. — Штá си уждргла то́лко рáно, још се није ни зазорило, легни још мáло, дугáчак је лéтњи дáн, íма кáд да урадиш свé што трéба.

зазорује се, безл., зори зора, свиће зора. — Дéцо, éне, зазорује се, дíзајте се, трéба да íдемо далéко, да стíгнемо на врémе и да скрéшемо браник до кно́ћи.

зайљи, прел., погрд., загледа, погледа. — Каквó ти је тó: зайљиш у нéкога, па не смéћаш, тó ти није у́баво, штá íмаш то́лко да зайљујеш, не íгра мéчка, па да се зáсреш кај нéко дéтe?!

зайљује се, повр., погрд., загледа се, завирује. — Штá се зайљујеш то́лко у нéга, и óн је чóвек кај сви људи, нéма рéп?!

зајáгњи се, повр., започне да се јáгњи овца. — Éне, га́лá ти се зајáгњила, сáд ће да ти ојáгњи црнкó јáгње.

зајé се, повр., (махом перф.: зајео се) поткопа се. — Кад чóвек остари, зајé му се једán по једán зóб, расклáте се и испáдају.

зајучерáњи, -а, -е, (и: зајучерáшњи, -а, -е), прекјучерáшњи. — Зајучерáњи гáд ћемо дóвек да пáнтимо.

закáља, прел., запрља. — Немó да нóсиш кошу́љују док ју закáљаш, па пóсле да не мóгу да ју опéрем љуцки, него свúчи кад трéба па се промéни.

закáља се, повр., Одáвно су се носíле бéлe кошу́ље, óне се брж закáљају, па су људи морали да се чéсто промeњују.

закáпча, прел., закопчава. — Нéки не закáпчају ногáвице, али, кад отíдну у вóјску, нéће да мóже да не закáпчају дугми́ћи и да íди смáкнути.

закáчиња, прел., запиње о нешто; изазива. — Вíдиш да се двá ексéра на столицу повадíла, па, кад се сéдне, закáчињу за панталóне; трéба да и учúкаш ел' да и извáдиш, па да удáриш дрвени, óни се пó не вáде. Немó да закáчињаш нíкога кад вíдиш да је љút и да му није до рáзговор и шалý.

закáчиња се, повр., обеси се, веша се (о клин, грану и сл.). — У рáт. се пушка нíгде не закáчиња на клин, него се држí уруке ел' преко грилó.

закачује, прел., ставља на клин, на грану и сл. — Сáд нíко не закачује кáљави опáнци ел наглáвци на клин над шпóрет да се сýше гé борáве

људи, да се не шпире болечине, а некад тѣ људи нису знали, па су биле грдне болечине и међу стари и међу млади.

закачује, прел., додирује, дотиче. — Моја градина не закачује у Миланов него у Милутинов сливар.

закачује се, повр., задиркује се. — Знаш да си слапши, па немѡ да се закачујеш око никога, да те не избјију.

законачи, непрел., заноћи. — Сватови пошли за младеневесту далско, па законачили на пут преко неку планину.

закопчиња, прел., закопчава. — Лети нико не закочиња сви дугмићи до гушу кад ради на сунце.

закорј се, повр., затврдне, стврдне се, ухвати кору. — Кад се човек посече, па му се рана закорј, не треба да ју кваси док не подрасте и не прељушти се.

закѡси, прел., нагне, постави нагнуто, помери укосе. — Закѡси ту стубу јѡш мало, да ти се не изврне кад се качиш по њѡ.

закра се, повр., започне крупан посао. — Ете, закрали смо се у ту кућу, па кѡј зна како ћемо да испливамо на крај.

закукљано, прил., испод руку. — Нека бра играју се закукљано (полбика, румнѣнка, чачак), а нека заруке.

залади се, повр., закладни (после врућине). — Док се не залади, нећемо да пѡђемо дома, није ни нужно да идемо по врућину.

залића, непрел., наваљује (на посао), ради много, труди се, стара се. — Кад човек остари, не може свуд да залића кај док је био млад.

залића се, повр., залеће се, поступа непромисљено. — Нико не треба да се залића, него нај пре добро да промисли, па тад да учини нешто.

зalog, м., залогај. — Нисам млого јео — узео сам двеста-триста залога, тек да ми се не скјта вечера (Шаливо).

залѡшка, ж., дем. од залѡга, парче коже које се ставља на процепљено место у опанку. — Закрпјила сам ти опанци с по једну залѡшку на обе пете; сад си сам турн објци у опанци и обуј се.

замаже очи, прел., фиг., да некоме нешто без вредности. — Кад човеку даваш нешто, дај му љуцки, немѡ само да му замажеш очи; нико није без памет да не види штга чиниш.

замазѡтина, ж., мрља. — Са штга си направнѡ те замазѡтине на кошуљу, па сад не маш уша да изиђеш уљуди?

- замајан, -јна, -јно, дангубан, пипав, за који треба много времена. — Вежење је замајно, али младе жене није тешко да везе цео дан, па и увечер на лампу.
- замају(ј)с, прел., задржава. — Немо, синко, да замајуеш матер на јутро, кад има нај више рабóту, него јеђи штá ти да, да иди у школу.
- замају(ј)с се, повр., задржава се, касни. — Штó ли се неколко јутра Љубица замајуе с ручáк, да није нешто бóлна?
- замáкне, прел., одвуче, скрене (мисли, пажњу), занесе, залуди. — За час ме нешто замáкне и заборáвим штá сам тéла да кáжем ел' да узнем. — Нешто ме замáкло, па нисáм мóго да потрéвим пút как сéло, него сам пóшто устрáну, как Ртањ.
- замандрља, прел., уради површно, алкаво, како било. — Немо нéму да дáваш ништа да ти гради; он ће сáмо да ти замандрља, кај свé што рáди.
- замéрито, прил.; само у изразу: није замéрито, није замерити, није да се замери. — Рáјне, Слáвнине сéстре, није замéрито што живи с дeтe, сирóче, у ниску и накривљену кућу, мýж ју умрео, па нeма с кога да гради нóву кућу, ни да опрáви ову стáру.
- зáмерка, ж., примедба, прекор. — Нeки људи свáкому нáђу грдне зáмерке, а сeбе не вiде какви су. — Учiтeљка му учинила зáмерк што није опрáо рúке кад је узео да јe.
- замéрљив, -а, -о, који (много) замера. — Замéрљивога не воле ни нeгóвни кућани.
- заметe, прел. замеша (качамак, кáшу, мeђу). — Кад лeти увечер дóђемо мртви уморни из пóље, заметeмо качáмак, надрóбимо млeкó и налипћемо се (накусамо се), па се изврнемо да спимó.
- заметe, прел., зачини чорбу (јајетом, брашном и млеком). — Сачeкај сáмо да заметeм чóрбу, па ћемо да пóђемо у Рeку да бeрeмо белóјке (конóпле).
- заметне, прел, затури, забаци. — У нeку грабљу од свe јутро заметнóла сам нeгде крошњу с плeтиво и сáд не мóгу да ју нáђем.
- замешује, прел., замесује (тесто, хлеб). — И до сáд сам замешувáла лeба, али никад није прокисо кај данас.
- замрзне, прел., омрзне. — Они двојица су се одáвно споречkáли око нeку мeђу и отáд дрýгога замрзли.
- замртви, непрел., (махом перф.: замртвeо), (много) огладни. — Сáд дóшли из дрва испланину, па замртвeли одглáди.

зане́ми се, повр., чини нешто много, претера, заборави се. — Ноћас седемо, седемо на молбу куд Десу, па се занемимо, почело већ да се развидељује кад смо узели да се растурамо.

занешен, -а, -о, трп. од занесе се, замлаћен, ђакнут. — Радисав Славков иде по пут, па извади огледало из ошплату и оглеђује се, кај да је занешен.

занешеница, ж., погрд., занесеница, жена која се заноси (неким чудним замислима). — Занешенице, куд гледаш, шта си се замислела, видиш ли да ти грне све пређе у огањ!

занешенко, м., занесењак. — Погледај занешенка Милосава, натоварио пасуљ на грбину, па га носи на појату да га обије, па после па да га носи у село, кај да није могао да га обије у село!

занимација, ж., занимање, рад. — Сваки треба да има неку занимацију, да му не пролази време упрасно.

занитује, прел., удара заковке, спаја заковкама, нитује. — Кад оће нешто да занитују, ударају с чуќ у нитну (заковку) и распљескају ју и тако саставе два целеза (два плёка, две шипке).

зановитан, -тна, -тно; в. замајан

заокóли, прел., заобиђе, зађе, прође око нечега. — Боље да човек заокóли лош пут него да му се кола преврну и да се слóме.

заочи (за-óчи), прил., као у очи, јако, веома (боли), боли много. — Убó се на неки трн у пету, па му набрало (загнојило) и сад га боли кај заочи.

запéкло, безл. (3. л. јд. перфекта од запечé), затегло, пресахло, нема. — Запéкло, па нема од нигде да се заради никаква црканица (пара).

запéни, непрел., фиг., веома се наљути. — Благој нема обичај да запéни, него све полако и кољко и како се може.

запиња, прел., напреже се, труди се, ради много. — Славко запињао, запињао док је био млад и док је могао, а кад је остарео и више није могао да запиња, пратили су га у Грапчину с буљук бвце.

запиња, прел., затвара. — Децо, запињајте увечер кóчину, да се не увуче нека лесница и да ни однесе кокóшке.

запињање, с., гл. им. од запиња, напреже се, затвара

запира, прел., спречава, забрањује. — Мати запирала ћерке да не иде нигде без њóжно питање док није порасла, па после и сама знала шта треба, а шта не треба да чини.

запирање, с., гл. им. од запира

- запира се, повр., зауставља се. — Овчари се запирају на реку да поје ђвце, па ми чине штету у градину.
- запири, прел., запали (ватру). — Огањ сам запирила и вода ми већ пребди; треба да ју скинем одогањ и да замешам качамак.
- заплотњак, м., место уз плот (и у плоту). — Кад су доли Немци, кутали смо пушке и муницију по шупљине у дрвље, у сена и лисници, а на збр и у заплотњаци.
- запљеска, прел., убије, утуче киша орање. — Киша ни лани запљескала пченицу у Буцак, и једва некако никла и отргла се и порасла зато што ју се убрж па нашла киша.
- заправи, прел.; в. загради
- запраси се, повр., почне да се праси (свиња). — Одјутрос ми се запрасила свиња, па не могу нигде да идем док се не опраси, треба да пазим да не угњави праци.
- запреде, прел., почне да преде. — Сваку јесен жене запреду за шаљак и за сукно, па зовну и молбу, да и помогне да напреду колко треба, а понека жена преде и кад иде по пут.
- запре се, повр., заустави се, стане. — Понеки овчар, кад потера ђвце на појиште, не запре се док не стигне на реку, а не ваља да се јуре ђвце по жегу, да се не окрве и да не добију огњицу.
- запуни, прел., испуни, попуни, наспе (земљом или нечим другим мање рупе или улегнућа на земљи или нечем другом). — Запуните данас онџ рупе над кућу, да неки ноћу у њи не поломи ноге.
- заравни, прел., поравни, изравни. — Упролећ људи изиђу у поље кад се мало просуши, па заравне кртињци што су изриле кртине, да, кад косе, не ударају с косе у њи.
- заравни се, повр., поравни се, попуни се земљом (ров, јаруга и сл.). — Још се нису заравнили ровови из рат с Бугари прекај пут над Планиницу.
- зарами, прел., заметне (стави) на ране, обрами. — Док је био млад, Драгутин је био здрав и јак, па зарами греду у браник и однесе ју до кола и натовари, па се врне за другу.
- зарђотина, ж., зарђала ствар. — Шта узимаш свакакву зарђотину што нађеш по путине?!
- зарђоше, непрел., зарђа. — Ножеви од обично гђе брж зарђошу и иступе се, а од челик по неће.

заровѣ, непрел., погрд, заплаче (јако). — Кад Марјанова деца ујутру зарову, не ућуте се док и се не учини по вољу; каква ли ће да буду кад порасту, кад јопте сад траже да је све по њину вољу?

зарџи се, повр., затрпа се (услед наноса бујице). — Кише су зарџиле шаџац што смо ископали над плџт, да ни вода не улази у авлију.

зџруке (за-руке), прил., (држећи се) за руке. — Нај више бра играју се зџруке, а само неколко закукљано.

заручи, прел., поручи. — Натџлија заручила Љубице по Бојану, никакo друкше, да у недељу идемо куд њи на завџину.

заседи се (махом мвож: заседе се), повр., седи много, седи дуго (седе дуго), на пр. увече у друштву. — Дџпли па ручџк јџш данџс, па се заседели, све, и ставило се, а џни н'умеју (не умеју) да пџћу, кај да ће џвде да спџју.

заслџни, прел., заклони светлост (некоме од лампе, свеће, прозора). — Видиш да си заслџио детеу лампу, не види од тебе да напише што му задала учитељка за јутре.

засмуди, непрел., засмрди (запаљена тканина). — Штџ ли тџ засмуде; измакни се мџло од тџ џгањ, видиш да ти се запалиле дрџе?

засмуди, прел., запали. — Немџ да тураш тџлко тџ сувџ грање на џгањ да не засмудиш кућу, ви(ди)ш кџлки је пламен сукнуо у комџн.

застањује, непрел., застаје. — Кад зиџи, по голџм снег, људи иду за дрва, није згџдно за никога да застањује далџко од друство, мџже да се заглави сас сџна и с краве у снег и да настрада од вуџи.

затањи, прел., смањи пламен лампе [да не гори много гџса (петролеја)]. — Затањи мџло ту лампу, знаш да нећемо да имамо гџс до недељу.

затврдне, непрел., стврдне се, постане тврд. — Затврднуло му нешто под мишку, кај нека цлџзда.

затџгне, прел., не да да се расипа, стегне, штгеди, чува. — Мијџло затџго, па у његову кућу неџа нико да растура како му је воља.

затопли, прел., згреје, учини топлим. — Зиџа је прошла, а ви сте затоплили кај да су сџд Водице, а нису Младџнци, видиш да су ви се све ознојили пџнцири.

затопли, се, повр., загреје се, угреје се. — У собу имамо плџкано кубе, па ни се за чџс затопли, али се брж и олади, пџнцири су ни јџнокрџли.

затопљава се, повр., загрејава се. — Не ваља мџго да се затопља гџ се седи, да човеку не бџде зимџ кад изиђе напоље.

затопљује, прел.; в. затопљава

затопљује се, повр.; в. затопљава се

затрља, прел., фиг., прикрије, сакрије. — Нека се нико не нада да ће да затрља злочинство учињено народу.

затрљује, прел., фиг., прикрива. — Бађав неки нешто затрљује кад људи виде шта је и како је.

затропа, прел., закупа, покуца. — Кућа мора да ти је увек пометена и уредна, да те није срамота кад ти неки затропа на врата.

затутави, непрел., заглупи, изгуби памет. — Деца не треба да се бију за шта буде, па да затутаве и да не знају ништа.

заћорави, непрел., заслепи; занесе се. — Живка имала злого мужа, па од његово чудо заћоравела и није знала ни да ради, ни да разговара кај људи.

заћорави се, повр., заслепи, заборави се Милѣну из Планиницу баба (жена) каже ујутру: „Немо по бвце да се заћоравиш у те твоје артије (књиге), па да ти стока отидне у нечије жито и да начини штету.

заћумури се, повр., смрачи се, смркне се. — Пред град се беше усред пладне ставнило, па се заћумурило кај усред ноћ, и кад испада град и киша, па се разведри и сину сунце.

зацепи, прел., расцепи мало, започне да цепа. — Кад на њиву нису имали довољно ложнице, башта би зацепио парче прут на један крај и у расцеп углавио парче кбрку од липову грану и направио ложницу.

зацепи, прел., затражи велику цену. — Нисам купио краве од Милију, млого ми зацепио, кај да му нису за продаву, више воли да и сваки чевртак тера на пијац, не да ми љуцки прода.

зацепи, прел., одлучи (тврдоглаво), пође настрану, држи се нечега тврдоглаво. — Кад његов башта зацепи на једну страну, нико не може да га обрне.

зацепи се, повр., растави се мало, одвоји се мало, почне да се цепа. — Кад смо превозили камен, зацепио ми се нокат на палац, па ћу полако да га исечем.

зацепотина, ж., погрд., незгодан, својеглав човек (жена). — Мука је с зацепотине, с њи нема договор.

зацрни се, повр., фиг., унесрећи се, упропасти се. — Данило Живадинов довео неку Луковчанку, па се зацрнио с њб: неће ништа да ради и не почита никога у кућу.

зачѣпи, прел., отцепи (мало); одвоји. — У ону сприју вѣтар ми зачѣпио један ступ на ора, па мбрам да га исѣчѣм кад ће и онако да се осуши. — Данас ми ован зачѣпио две бвце и отишо с њи у или(ји)н рж, па се напасли само што не пукну, а ја и нисам видела да и врнем из жито.

зачѣпи се, повр., одвоји се, отцепи се. — Понекад се из буљук зачѣпе по неколко бвце и увате на једну страну, па се и изгубе.

зачичи, прел., баци чичак на некога. — Кад се играју и шале, деца набѣру чичак, па зачиче једно друго.

зачури, прел., задими, запуши. — Шта сте толко зачурили ту вапу собу, отворте врата да изиђе чурањ напоље. — У њину кућу сви чуре, па зачуре собу, иако имају децу.

зачури се, повр., задими се. — Неки на Младѣвци смету лисје, сенину и друго ситно што имају око кућу на камару, и запале, па се зачури цело село.

заш [заш(то)], св., зашто, због чега, јер. — Заш јучер ниси дошла да ми помогнеш да наведем градину, него ми остала пола ненаведена, а сад су друге жене узеле воду и кој зна кад ће моја градина па да дође на ред.

зашапави, прел., залуди. — Од како се подватио с њб, зашапавела га, па не зна куд иде и шта ради.

збије, прел., сабије, скупн, примакне. — Кад ковѣш тарабѣ, немó да и збијеш, да ти се не искриве кад су једна додругу.

збију се, повр., сабију се, скупе се. — Кад наиђе вуц, бвце се, јадне, збију једна уз другу, па и вуц дави колко бће.

збирају се, повр., сакушљају се. — Људи ће да почну да се збирају на ручак, а мене кастрола још није варѣна, па ће да мбрају мало да причекају.

збиралиште, с., збориште, сабиралиште. — Ови момци нема увечер да иду по седѣлке кај младихи, него носе вино и ракију куд Гóлуба, там и је збиралиште, там свуноћ једу и пију.

збрка се, повр., смете се, помете се. — На испит га питували и учитељ и надзорник наједанпут, па се дете збркало и није баш све знало да одговори.

збркóтина, ж., бора, набор. — Кад девбјке обучу дрѣје, пазе како сѣдају, да не направе збркóтине на сукње. — На лице му пуно збркóтине, иако још није остарео и осѣдео.

- збу́та, прел., нагура, сабије. — Не знам шта је било Бране да збу́та све у једно́ ћоше: и још за кукуруз, и кочину за кокoшке и свињац, кај да му мајцка оно́лка авлија од пúт до по́ла Чу́ку.
- збу́так, м., погрд., глупак, простак, сметењак. — Цветина де́ца све неки збу́тци, и ћерка и оба сина, ни́ти играју у оро, ни́ти знаду да разговарају с момци и девојке кај дру́ги млади́ људи.
- збу́тан, -а, -о, трп. од збу́та, глуп, ограничен. — Неки се роди збу́тан, и ништа не може да му помо́гне да се ма́ло отресе́, па цео ве́к оста́не такав.
- згле́ћа, ж., гледање девојке (и момка), први сусрет девојке и момка (ради брака). — Радој Ми́шин иде на Видовдан у Јабланицу на згле́ћу с једну́ девојку, решио да се же́ни.
- згвѐца, прел., гвечи, притисне. — Немó да га задѐваш, да те не згвѐца.
- згрѐбе́, прел., скупи гребући (вилом, лопатом, кашиком). — Згрѐби се́но расту́рено око навилци, па га здѐни на један навилџак.
- згрѐва, прел., загрева. — Неки млади́ ни зи́ми не згрѐвају со́би ге́ спѐ, увију се добро и не ло́же.
- згри́ба, прел., згрће, скупља. — Са шта́ си згрибао се́но по ливаду, кад ти овде-онде па́ остало не́збрано?
- згро́зи се, повр., згади се, постане одвратан. — И нај бо́ље је́ло може да се згро́зи чо́веку, ако га је́ ста́лно. — Зло́ је кад људи не па́зе шта́ раде, па се згро́зе један дру́гому и не мо́ж да се гле́дају.
- згру́ва се, повр., претвори се у грудве. — Кад се пра́ви кача́мак, мо́ра да се чу́рка с чу́ркало, да се не згру́два у ушво́лци.
- згу́сти се, повр., згусне се, постане густ. — До икинді́ју било́ је ве́дро и вру́ћина, а тад се одједанпúт од плани́ну с ве́тар наву́коше при́и облаци над се́ло и згустіше се, те се али́с смра́чи, па ли́ну кру́пна и јака́ ки́ша, па ки́шу прѐсече гу́с и кру́пан гра́д, и за ча́с се за́рину и забеле на́зем и стуче траву́ и ли́сје, по́ломи гра́не на во́шке, срáсти пѐрја на кукурузи и на́тера жи́та у зе́мљу, растури чо́коти у лб́за и притисну и у бла́то.
- здравље́нце, с., хип., здравље. — Деда Бо́гој ка́же: „Чувајте, де́цо, здравље́нце, па кад порастѐте, да бúдете војни́ци у гáрду; ни онб́ није чо́век ко́ј во́јску не служ́и.“
- зѐвка, непрел., дем. од зѐва, отвара уста. — Кад ле́ти оти́днемо у ре́ку, па с ко́ш увáтимо ри́бу и изва́димо ју из во́ду, она са́мо зѐвка и ду́ва, ду́ва.
- зелени́ш, м., зелено воће. — Од зелени́ш се доби́је ско́мина.

- зеља́ник, м., гибаница (пита) са зељем, зељаница. — У сéло рéтко прáве зеља́ник, више во́ле гибáницу, а нај више увија́нку.
- земља́рина, ж., порез на земљу. — Зéмља трéба да ра́ђа довољно и за домаћина и за земља́рину, али мóра да се ра́ди кáко трéба.
- зетић, м., дем. од зéт. — Умрeо је она́ Марја́нов зетић, би́о је поткива́ч, и сáд нéма кóј да ни ковé говéду.
- зéтоња, м., аугм. од зéт. — Ајде, зéтоњо, да си жив и здрав, па и ти́ да доживи́ш да уда́ваш ћéрку и да има́ш зéта.
- зимьѝ, -а, -е, зимски, који се односи на зиму. — Водéњци су зимьѝ кру́шке, а ту́рају се и у ћуп, па се мáло и укиселе, али су и такó добре за јéло.
- зимовача, ж., бот., врста крушке. — Зимьѝ кру́шке су: водéњци, поло́шке и зимоваче.
- зиму́ска, прил., зимус. — Дрва смо спрémили лéтоске, а зиму́ска смо се гре́јали на гра́ње.
- зинáт [з(а)инат], прил., занат. — Ова́ киша пóчала, па сва́ки дáн, кај зинáт што ја́ јóш нисáм поорáо за пчени́цу.
- змија́рник, м., змијско легло. — Понéгде се зми́је пódјесен збéру у змија́рник у нéко сувó лéгло, па се испрешли́ћу и такó, на камáру, да се утрéвају, презимé, па се упролећ, кад се отóпли, рази́ћу.
- змијетина, ж., зоол., аугм. од змија́, змијурина. — Лéти, кад ва́һамо ри́бу с кóш у рéку, млóго пúт ни се у кóш увучé и понéка змијетина, али водéне зми́је нису́ óпасне.
- зрна́с, -ста, -сто, зрнаст, у облику зрна. — По странé у Стрња́к има млóго зрнаста арши́ца, па кад се óди по вóд, но́ге се омáчу надóл.
- зрња́с, -ста, -сто, (бела овца) са црним пегама по губици. — Зрња́сту óвцу́ ви́чу зрња́ка, а зрња́стога óвна́ зрња́ло.

S

- звездичка, ж., дем. од звéздá. — Зими се рéтко ви́де звéздичке на нéбо, а лéти и се нé зна брóј.
- звéка, ж., звека. — Ода́вно имáле млóго óвце и крáве, имáли и млóго људи и деца да и чу́вају, па пред шладнé, кад је врémé за појéње, кад се здá нéка звéка од кóј знá кóлко звóна и звóнцета и на óвце и на крáве, кад сви потéрају сто́ку на по́јиште на Мирóвшти́цу, јéчи Грапчина, а пцéта уз сва́ке óвце (буљук) ла́ју кај да Цигани (ковачи) би́ју у целéзо на нáковаљ; од мили́не да се слúша.

звѣрски, -а, -о, зверски, суров. — Нѣмци су у рат и у наш крај починили звѣрска злочинства: спалили су и порушили Подгорац и Злот и стрѣљали дваас и два човека, међу њи и једно дете од дванаас године.

звѣрство, с., звезрство, злочинство. — Никад нико неће да изброји звѣрства што су непријатељи починили у наш народ у ратови.

звизне, непрел., свирне. — После пладне један овчар је звизио упрсти, па су се збрали и други овчари и сви заједно отерали бвце на Тимок да и куљу.

звонара, ж., овца која носи звоно. — Лани ми од звонару остала два близнета и сад су порасле двиске кај слике.

звони, непрел., звони. — Децо, звони за школу, идите одма право у школу, да се не задоните, па да ве кара учитеља.

зврцка, непрел., одскаче; испада. — Лети, кад је много врућина, за час се наоблачи, загрми и почне да иде киша и да зврцка град позем. — Огањ се разгори кад почну да зврцкају жицке из жар.

зврцне, непрел., одскочи. — Мани да дуваш у то кубе, да ти не зврцне нека жишка у око, па да имаш муку.

зврчка, ж., (неважна) ситница. — Понекад због неку зврчку и кола сас сено се преврну, па се начини грдна неприлика.

збне, непрел., збне. — Немо опанци да су ти мокри, да ти не збну ноге.

зидарски, -а, -о, зидарски. — Кој ће да буде зидар, не треба му много зидарски алат: човањака за малтер, мистрија, малтарка, висак и чуќ.

зипање, с., гл. им. од зипа (скаче)

зипка, непрел., подскакује, скакуће. — Таци су зипкали пред школу док и учитељ није пуштио да уиђу унутра.

зирне, прел., погледа, вирне. — Да си зирнула да л' је заспало дете, па га покри с неку крпицу да га не даве мује.

зрн, ономат., дрн (звук звонца на јагњету, телету). — Овчар воли да слуша звонце на јагње док чини зрн, зрн, зрн, и да гледа како му се јаганци играју и напредују.

зумбул, м., бот., зумбул (*Hyacinthus orientalis*). — У градивче има сињ и розан зумбул.

И

и [и(м)], зам., (енкл. облик ген., дат. и ак. од зам. они), их, им, их. — Има ли и, Децо, она моја деца негде там, у твоју авлију, с твоју

децу? — Аја, нѣма и ова́м. — Док су били сиротиња, све и било доста, а кад су се заимали, све и ма́ло. — Данас Никóле нису дошли жéтвари, не сви́ђа и се кóлко и платио јучѣр. — Испрати ми, ћѣрко, уну́ци, да и да́м по један дукат. — Викни децу из на́пољ, нек дођу да и да́м јабуке. — Јучѣр, на панађур, имали смо вољу да се видимо с нашу родбину из Мирóво, али био мло́го свѣт, па нисмо мóгли да и нађемо. Кóј да и нађе у то́лки људи од сва́ку страну?! — Ону́ двојицу што иду по пúт не позна́вам, нисам и ви́до никад.

игли́че, с., бот., врста украсног шибља. — Цвѣт од игли́ча је ситан и бео, а кад прецвета́, замéтне ситне беле бóбице.

Игњетовдан, м., рлг., Свети Игњатије, црквени празник 2. јануара. — Игњетовдан је у пóс, на неко́лко дана пред Божии́ и старе жéне тад не раде уруке.

игњетовдански, -а, -о, који се односи на Игњетовдан. — По ону́ игњетовданску међаву јучѣр ишли смо сас са́на за лисник у Пóнор, па смо се помрзли и ми́ и говéда, али прѣ нисмо мóгли да превозимо шúму с ко́ла због рђав пúт, а сад, по снѣг, са́на иду.

идина́с (и: једана́с), бр., једанаест. — Још идина́с дана, па, како ја рачу́вам, трéба да ми се отѣли кр́ва.

идина́ести, -а, -о, једанаести. — Ру́јка се отели́ла идина́ести дан по Светога Са́ву, и добро је што ју се тэле ни́је смрзло док га ни́је олиза́ла и док га нисмо одвоји́ли у прѣграђу сас суву́ и то́плу сла́му.

избездóчи се, повр., избездобрази се, изгуби срам (стид). — Понéки се избездóчио, па не почíta ни сво́ји у ку́ћу а ка́моли дру́ги људи по сéло.

избељу́је, непрел., бледи, мења боју. — Кад купу́ју лице́ за дрéје, жéне тра́же што не избељу́је на сунце, ни у пра́вѣ.

избѣснii, непрел., истутњи, излије љутњу. — Понéки се наљу́ти за ни́шта, па избѣснii на сво́ји, а кад се сми́ри, не уви́ђа да ни́је имало за́шта да се љути.

избѣснii се, повр., развиче се, излије гнев. — Кад се бн наљу́ти, па док се не избѣснii, сви́ му се скла́њају од пúт и не заговáraју га.

избѣчи се, повр., истури се, испречи се. — Шта́ си се избѣчио ту́ј кај не́ки ага; ми́слиш да је не́кога стра́ од тебе?!

избiíје, прел., истера, избаци. — У недељу се не́ки побiíли у ме́јану, па једно́му избiíли зуб.

- избије, непрел., изиђе. — Кад су стигли под брдо гѣ извира Радовањска река, избили су на вр брдо и пошли по пут за Брезовицу.
- избледи, непрел., изгуби боју (тканина и друго обојено). — Кѡј год је носио све једну капу она му избледила и остарила.
- изблеђује, непрел., бледи, губи боју. — Рѣтко које лице (тканина) не изблеђује на сунце.
- изблизо, прил., изблиза. — Ртањ је сињ из далѣко, а изблизо није сињ, него је зелѣн.
- избраздичи, прел., начини браздице (у врту, за расађивање паприке, купуса, лука и др.). — Упролећ, кад се добро отопли, и кад на Ртањ више нема снег, изриљају градину и саситне с матику, па избраздиче и тад расаде расађу од све по мало.
- избрѣца се, повр., извиче, издере се (на некога). — Понеки, кад дѡђе од рабѡту, избрѣца се на жѣну и дѣцу и увати село (оде од куће).
- избрѣцне се, повр., викне (на некога), издере се (на некога). — И мати, кад је уморна и има рабѡту, а дѣца су немирна, избрѣцне се понекад на њи.
- избркља, прел, помеша, побрка, измеша; погрѣши. — Кад неки нешто погрѣшно каже што је видео и чуо, каже се да је све избркљао. — Дѡкле све ја да расправљам што су други избркљали?
- избрсти, прел., обрсти. — Овце још нису избрстиле шуму (лисниковицу) што сам и дао одјутрос; немо да и даваш још, док не избрсте што има, да ју не газе, па после да није за ништа, само за ѡгањ.
- избрука, прел., изгрди. — Прво је требало да га избрукаш, а не ѡдма да га бијеш.
- избрчка, прел., измеша. — Све си ми избрчкала по крошњу, па сад не могу да нађем што ми треба.
- избупа, прел., избије, изудара. — Ђне ти га сињ, иде од пут и плаче, мора да су га избупали.
- избута, прел., изгура, избаца. — Кад се неки наније и наиђе на забаву, па чини неред, ѡни га избутају напоље.
- избучи, прел., избуљи, широко отвори очи, увиди; само у изр.: избучи очи. — Он је избучио ѡчи сад, али све му је доцкан.
- изваби, прел., измами. — Ђ л' си извабила све ѡвце из трљац, немо нека да је остала, па да трпи гладна до пладне?
- изваћна, прел., похвата; открије. — Ђ л' сте изваћали јаганци? — Изваћани су који су разбили задругу.

извешта (махом перф.: извештао), прел., научи, постане вешт у нечему. — Будимир извештао и прави колићи на цело село.

извије се, повр., повије се, искриви се. — Кад су дирџи ганки, под терет се извију, па се осуше и тако остају.

извиће, прел., изгради, виче много. — Што је њин бапга извикао на њи синоћ, то нисам до сад чула, само не знам шта се тољко наљутло.

изврљи, прел., избаци. — Јучерашњу воду немој да изврљаш ге буде, него поли с њо неку младу вољку.

извукүје, прел., извлачи. — Тришино брањигте је у поток, па грде из њега мора да извукүје узбрдо.

извукүје се, повр., извлачи се, избегава обавезу. — Понеки пије у мејану кад други чäste, а кад треба би да чäste, увек се извукүје.

изглиби се, повр., извуче се из глиба (блата), па му се на једну преглабицу на Мечкино корито заглибила кола, и није мого сам да се изглиби док нису најшли неки људи с кола, те су четверили и изглибили га.

изгоје се, повр., угоје се. — Миленко јесенас истерао свиње на жир у планину, па му се изгојиле и узео је добре паре за њи, а ништа га не коштају.

изгоји, прел., угоји. — Само с траву нико није изгојио свиње, него и ранио само колко да воде дүшу, без леба нема гођење.

изгоретина, ж., опекотина (ватром захваћено место на кожи). — Неки на изгоретину привијају једну водену траву.

изгорј се, повр., опече се. — Жене се често изгорје на прсти, по шаке и по ступала, зато што сваки дан раде око огањ и с врућу воду.

изгостира, прел., изгуби поверење, замери се. — С његово непоштене би је изгостирао сас сви у његбв крај, па сад тражи друство свуд по село, али сви га знаду и клоне се од њега.

изгрје (сунце, месец) безл., изиђе, роди се (сунце, месец). — Док не изгрје месец, нећемо да пђемо у воденицу.

изгреша, прел., Начини грешке, погреши (у везу, плетењу, ткању, писању и др.). — Што си, ћерко, тољко изгрешала у ово ступало, ге су ти биле очи; расплети то све, па заплети поново.

издаље, прил., из далека, са растојања. — У рат неки се зими припру узогањ, па и не осете кад изгорје дрјеје и после и се распадну, а неки се греју издаље и сачувају и опанци и дрјеје.

издан (из-дан), само у изр.: дан издан, прил., из дана у дан, свакодневно. — Ўјесен, кад почне да иде киша, она иде дан издан и н'умѣ да стане док свѹд не направи бла́то.

изде́не, прел., надене име. — Какво́ су име издену́ли Бо́јкином детету́?

издоо́де, непрел., (махом перфл: издооді́ли), дођу (дође) много људи.
— На сла́ву не́ма руча́к док не издоо́де сви́ гості.

издр́дори, прел., изгунђа, извиче. — Чі́м до́ђе, на́ђе да издр́дори за не́што, о́ће све́ да је по не́гову во́љу.

изду́ва, прел. очисти дувањем. — Кад и па́дне ле́ба од со́вру, не ба́цају га, него га изду́вају, па ту́ре у уста.

изду́ва се, повр., одмори се, одахне. — Се́дли смо ма́ло у ладові́ну, да се изду́вамо, па ће́мо да і́демо да́ље.

изду́жи се, повр., растегљи се, истегљи се, развуче се, добије у дужини.
— Има́о је једа́н плетен ву́нен појес, па му се од опасува́ње издужи́о још то́лко.

изду́жи се, повр., легне, испружи се. — Шта́ си се издужи́о са́д, кад тре́ба да се ра́ди; на пла́дне ће́мо сви́ да ле́гнемо и да се одмо́римо; са́д са́мо Ша́ра мо́же да се изду́жи у ладові́ну, за́то што су му бвце затво́рене и што но́ћас ни́је спава́о, него је лаја́о око трља́к.

изе́, прел., изједе, поједе. — Бо́че Петрови́ћ је за о́блогу (опкладу) изео́ це́о ле́ба.

изе́ се, повр., изједе се, иструже се. — Нисі́ подмазува́о ша́рке на врата́, па су се струга́ле, струга́ле док се нису́ изеле́, па са́д мора́ш да и ме́њаш; ако и не подмазујеш, па ће да ти се изе́ду.

и(з)себе́, непрел., озебе. — Што́ смо данас изсе́бли у дрва́, то́ је за причу́, никад ми тако́ ни́је било́ зима́, мо́ра што́ је ста́лно дувала не́каква ветри́на.

и(з)се́бне, непрел., озебне. — Де́да прекозі́му изсе́бне по бвце по ти́ врови у́плавину, па преко́лето све́ побоље́ва и жа́ли се да га бо́де но́ге.

и(з)си́да, прел., озиди. — Што́ је Мили́ја Ста́нојев изсида́о за ку́ће по се́ло, то́ ни он не́ би мо́го да избро́ји и да наре́ђа.

и(з)си́ра, прел., (за)гледа, завирује. — Ко́ј мло́го избі́ра, он ће на кра́ј да изси́ра (Изр.).

и(з)зиру́је, прел.; в. и(з)си́ра

и(з)зр́не, непрел., извири. — Де́, изр́ни на пѣнцер, да ви́диш ко́ја же́на ви́че на вракњи́цу.

излаје се, повр., фиг., каже, изнесе нешто. — Његов брат се излајао да неће да ми врне триес банке што сам му узајмио.

излежавање, с., гл. им. од излежава се (лежи, ленчари)

излежава се, повр. лежи, ленчари. Немó ти да глeдаш Гóлуба што се излежава по ладовине, ђн је невoљан и није кадáр да рáди, а ти си здрав кај дрeћ; немó да те пýта стáрос гe ти је билá млáдос.

излeкује се, повр., излечи се, оздрави. — Стáри људи кáжу: кóј íма дáнови, излeкује се, а кóј нeма, не мóже ни да се излeкује.

íзлив, м., изливање (реке, потока). — Арнаута је у нáш крáј правíла íзливи сáмо на једнó мeсто, гe ју је обала нíска, па је и рíбу изливáла из корíто, и људи су ју с кошeви на набадíне (дугачке дворогe виле) „заваћáли“ кај с неке голeме човáње.

излípчу, непрел., полипшу, угину (у већем броју). — Једнý гóдину ђвце Мíлоју Рáшкиному се уметиљавíле, па скóро свe излípцале.

излудýје, непрел., напроводи се. — Једанпýт у гóдину чóвек мóже и да излудýје.

изљуска се, повр., ољушти се (делимично). — Нe знам гe су ми надáле шeрпе и кáд се свe изљускале.

измáже, прел., испрља, замаже. — Гe си измазáо тý кошуљу што си јучeр обуко; нíшта на тебе не мóже да потраје чíсто?!

измáже, прел., избрише (хлебом, качамаком) остатке масти неког jела у тигању, здели и сл. — Измáжи тá тигањ, па га закáчи на клин, да га не лíжу мáчке ноћас.

измáже, прел., замаже, облепи. — Измазáла сам јáбуке у дoљњу градíну, да и не гуле козе.

íзмама, ж., обмана, превара. — Кад чóвек нeма кукуруз да дáва на свíње, него и рáни с траву, тó је сáмо íзмама, кóлко да су живe, а тако неће да се угóје.

измáми се, (махом множ.: измáме се), повр., (рано) наупи дрвеће због неуобичајено топлог времена крајем зиме. — Од овб сунце ће да се измáме воћке, па ће, кад се залáди, да изнрзну.

измeлeзи се, повр., изроди се [укрштањем изгуби особине соја (врсте)]. — Стојán Милeнков није имáо доброга ђвнá, па му се крáсне ђвце измeлeзилe.

измeни се, повр., избледи (боја неке тканине, плетива и сл.). — Кад се нешто учíни у оровину ел' у дуво́вину, неће да се измeни.

измењување, с., гл. им. од измењује се, мењање боје (услед светлости и прања)

измењује се, повр., бледи, губи боју (на сунцу, услед прања). — Миланка учинила неко плетиво у куповну фарбу, па ју се чарапа од њега измењују у прање.

измётне се, повр., непрел., уметне се, има особине неког претка. — Народна пѣсма каже да се Марко Краљевић изметнуо на његовога ујку војводу Момчила.

измољйше, прел., изгризе, прогризе, поједе (мољак вунену одећу). — Некад смо имали млого дрѣје од вуну, али никад и нису измољйсали мољци кај сад.

измори, прел., изнури, замори. — Прѣ пладне ме изморише; гѣ ћу ја да жњем с младј жѣтвари; жњедо до пладне колко могло, савита одве дѣзем, па се ману.

измори се, повр., премори се, замори се. — Прекѣлето смо се изморили, па смо једва чекали да дѣђе зима, да мало оданемо од толку рабѣту сваки дан, цѣо дан.

измѣта, прел., извуче, истргне, тргне. — Кад Миливојев унук повѣде ѓро, дѣда измѣта сребрену банку из цекуљицу и да на свирачи, да свире, а ѓн да глѣда младјњу како игра.

измѣта прѣва, прел., изр., пробурази, проспе прѣва. — Прича се да је Милош Обилић, пред ѓѣ на Кѣсово, прѣ шѣс стѣтине године, са своја два побратима уишо у шѣтор турскому цару Мурату и с нѣж му измѣтао прѣва и цар издѣне, а српски јунаци изгину за слѣбѣду.

измѣтава се, повр., замлаћује се, понаша се неозбиљно (и неприродно). — Дѣ, не измѣтавај се, узни пѣре кад ти давам, знам да нѣмаш, па ћеш да ми врнеш кад зарадиш.

измѣтѣција, ж., необично понашање, неприлично понашање. — Немѣ да правиш измѣтѣције, да ти се смѣју људи.

измрѣда, прел., избегне, не учини нешто. — Нико није могло да измрѣда болес и смрт.

измрѣвава, прел., избегава. — Данило Мисин је цѣо вѣк био пуштаван, па је измрѣваѣо да иде гѣ се збирају људи, гѣ се пуши и гѣ може да озѣбне.

измрѣју, непрел., (махом перф.: измрѣли), изумру, помру. — У сѣло, у цѣо један рѣд куће прекај пут, измрѣли и стѣри и младј, и авлије остѣле пѣсте.

измрзне, непрел., премрзне, смрзне се. — За лука и компири изриљају земљу ујесен, па прекозиму измрзне и упролећ је ситна кај песака па само посаде што и треба, и све се роди.

измрљави, прел., уради алкаво, површно. — Никад ништа не уради кај људи, него само измрљави, колико да није до њега.

измрмори, прел., изговори нешто нејасно, промрмља. — Деда Мића се диже од савру, измрмори нешто, па изиђе да пушти бвце, ја и не чу добро шта рече.

измрси, прел., замрси, помеша. — Кад не зна да тка, што седа у статива, па ми измрсила жице, и сад не могу до кноћи да и расправим и да се оправим на ткање што сам почела.

измрчу се, повр., спаре се (овце с овном). — Кад подјесен дође време за мркање, људи одвоје овна од бвце, да се не измрчу, па га пуште после неколико недеље, те се и бвце тако јатње кад прђу мразовци и почне пролећ.

измршави, непрел., слаби, смршави. — Кад ујесен дотера бвце из Грапчину, оне му измршавеле кај да нису имале траву да пасу и шуму да брсте.

измуа, прел., измота, изнесе. — На Адамову свадбу увечер Иса лилкин се промуа негде и измуа једну тепсију печење и један леба, па сви шумугну у тавнину и све поједу.

измузује, прел., (по)музе све млеко. — Лети, док јатанци још сисају и расту, овчари не измузују бвце, него и оставе млеко за јатанци у обе сисе, ел' једну сису не помузу.

измурдари, прел., исканшари, уради несавесно. — Ако мајстор данас измурдари нешто једному, јутре другому, он изгостира с људи, па после изглеђује да му неки донесе нешто да направи и да заради.

изнапољ(е), прил., споља. — Неки одавно нису крчили куће ни изнутра, ни изнапоље.

изнаправи, прел., погради, направи (много), сагради више зграда. — Људи се чуде кад Љубомир изнаправи онолике бине и стаје по целу авлију.

изневера, ж., невера, неверство, прељуба; издаја. — Нема ништа теже од изневеру према свој народ. — Жена му опростила изневеру, али он себе никад не може да опрости и да заборави.

изново, прил., поново, изнова. — Кад не урадиш нешто како треба, боље да урадиш изново, не да оставиш како буде.

износи, прел., наноси се, носи дуго. — Грађени опанци што сам купио у Кривир износио сам по сви свеци, и још су ми кај нови, зато што и чувам од кишу и другу мокрињу.

износи се, повр., нанесе јаја, па више не носи (кокошка). — Не чуди се што ти кокoшке од неко време не носе, носиле су цело лето, па се износиле, и сад, прекозиму, неће да носе, па ће упрелећ па да пронесу.

изнутрица, ж., ситниш од заклане живине; савест. — Кад се закоље кокoшка, од изнутрицу се свари чорба. — Зло је кад човек начини нешто, за шта га после цео век је изнутрица.

изоди се, повр., ходи доста, наводи се. — Ако се Вукашин није наодио, нико није, сваки дан иде по три-четири пут на појату, нем како му се не досади да врше с ноге цео дан!

изокрене се, повр., измени се, промени се, преокрене се. — Понекому донегде све иде у напреду, па се одједанпут изокрене и пође унатраг.

изопивају се, повр., опију се (многи). — Кад је Мијајло удавао ћерку, свадба је трајала целу недељу, па су се изопивали први дан и нису се трезнили догод је била свадба.

изотoде, непрел., (махом перф.: изотодили), отиду (многи). — Кoлко су одјутрос изотодили на панађур само прекај нас што су прошли, а камоли по ова други пут.

изрѣбри се, повр., испречи се, обрече се. — Ја му реко љупки да му бвце искочиле из трѣак и отишле как пругу, а он се изрѣбри на мене и извика за ништа, кајгод да сам му реко не знам шта.

изрезили, прел., изгради. — Изрезилила га кај пца што ју прошло преко пченицу с кола.

изрѣпчи се, повр.; в. изрѣбри се

изрипи, непрел., искочи. — Кад је ишо с кола у Сѣнци, испод кућу Миће Ванкиному, краве му одједанпут усучу у страну уз један сливар, а он изрипи из кола, потрчи пред краве, увати за поводњаци и врне и на пут.

изрипљује, непрел., искаче, излази. — Е л' ниси видно да коза изрипљује из трѣак и прави штету по сливар: гули сливе и брсти лестари, мора да ју везујемо.

изрче, прел., усекне нос. — Изрчи си нос, немó да ушмркјуеш.

и(з)цѣпа, прел., испепа. — Зар си већ ицѣпао буквар; како ћеш да кажеш учитељу кад те пита што ти је ицѣпан буквар?

и(з)це́пи, прел., отцепи откине. — Што си ице́пила прва два листа из чита́нку; из књи́ге се сли́ке не це́пају, него се гледају у књи́гу.

иконо́м, м., деф., пољопривредни стручњак; добар домаћин, штедиша. — Сваки понеде́ник у шко́лу долази иконо́м и показује на ђаци́ како се кале́ме во́шке и лóза. — У сéло има неко́лко иконо́ма, у који́ се сви угледају. — Буди́мир је добар иконо́м, куд ве́га се ништа не ба́ца, све би зна́ да искори́сти, зато у њего́ву ку́ћу има све.

и́љавица, ж., разрока жена. — Са́д ма́ло има и́љавице, па и оне́ које су фа́личне у очи знаду́ како гледају, па и се то́ скóро и не ви́ди.

и́љавко, м., разрок човек. — Сре́ћа је што се и́љавци рéтко ра́ђају, у на́ше сéло нéма ни једáн.

и́љавче, с., разроко дете. — Док су де́ца, и́љавчи́ни но́се не́ки на́очари, па и се очи испрáве.

и́љадáрка, ж., хиљадарка, новчаница од хиљаду динара. — Не́кад се за и́љадáрку мо́гла да ку́пи добра крáва.

и́љáдо, бр., хиљаду, једна хиљада. — Само Милути́н Марја́нов и Милáн Га́лин да́ли су на ћéрке ви́ше од и́љáдо ба́нке кад су се удава́ле.

има́њце, с., дем. од има́ње, земља, имање. — Или́ја Пётров је био слугá по сéло и ни́је има́о ништа, па је трча́о, радéо и чува́о и прикупи́о ма́ло има́њце, али ни́је има́о сре́ћу да поживи́ с де́цу, умрео је кад му биле́ педесéт го́дине.

има́њце, с.; в. има́њце

инатéње, с., инат, инаћење. — Од инатéње ни́ко ни́је има́о фајду́.

и́нтериз, м., деф., камата, интерес (на новац уложен у банку). — Не́ки пúт су и за́друге примáле од људи па́ре на штéдњу и дава́ле и́нтериз.

искаи́шари, прел., уради несавесно. — Има ма́јстори што во́ле да искаи́шаре што и не́ки да́ да му ура́де, али то́ не ва́ља ни за њи́, зато што ће да изгубе муштери́је.

искаи́шари се, повр., поквари се, пронсваљали се. — Док је био сирóма, ни́је био каи́шар, а кад се најéо, искаи́шарио се, па је изгуби́о људи и па́ је сирóма.

иска́ча, непрел., излази, произлази. — Кад ни Мирóвци до икинди́ју нису́ дошли на сва́дбу, иска́ча да ве́ће ни да до́ђу, па да и ви́ше не че́камо, него да узне́мо пола́ко да рúчамо. — Отка́ко се поболéла, Бóјка ни́како ни́је иска́чала у сéло.

искљу́ца, прел., поједе живина (птица) зрневље. — Кад лéти узрэ коно́пље, не́ки ситни пили́ни се кáче на њи́ и искљу́цају и сéме.

- исковѣ, прел., покове, закове. — Нálето ћемо да исковѣмо тарáбе и да заградимо авлију, па нíчије кокóшке неће да ни чíне штéту.
- искóси се, повр., искриви се. — Кад је видáo óграђу Живóјку, Илија Лѣпин није имáo висак, па му се зид мáло искосиó упоље.
- искотрља, прел., изнесе котрљањем. — Крајинци искотрљају лубенице прекај пút, па продавају на људи што пролазе по пút.
- искотрљају се, повр., фиг., роде се много (лубенице, диње и сл.). — Нéкад је у рéке имáла мlóго рíба, па Мáрко Жíвков увечер намéсти лéсу на плићак, и кад ујутру рáно отíдне на рéку, нáђе да се на лéсу искотрљале рíбе кај праци.
- искоцkáри, прел., превари, излаже, добије преваром. — Јéвтá је гледáo да искоцkáри свé што мóже, али кад су му људи уватíли крај, није мóго више нíшта да постигне ни на пóштен начин.
- искоцkáри се, повр., проневаљали се, поквари се. — Кад се Лукá, шнáјдер, мáло залебиó, искоцкариó се, па краó сукнó што му људи донéсу да шије, док се тó расчúло, и изгубиó и људи и није имáo ни за лéба.
- искршкa, прел., накрши, наломи. — Љупче искршкáo бáбе једну камарку грање, па ће она да залóжи óгањ и да му испечé ушгíпче.
- искулúчи, прел., изврши неку обавезу, издржи нешто. — Ёте, и тó смо искулучíли, довéзли смо кóла с грање, сáд више нéма штá да траже од нás.
- искúса, прел., поједe кашиком. — Штó ниси искúсаó ту пóпару, него си оставиó толичкó, да се збíрају мује на нб?
- ислаби́, непрел., измршави, изнури се, ослаби. — Једну гóдину гусéнице изеле лисје по дрвѣће, и људи нисú имáli óдшта да правe лисници, па су прекóзиму бвце ранили сас слáму и оне су дóпролећ такó ослабéле да су се споводиле по пút и једвá су преживéле до зелéну траву.
- испазáри, прел., истргује, купи, прода. — Тí си данáс дóбро испазариó: прóдао си стару крáву и за íсте пáре купио си младу.
- испарчетíше, прел., искомада. — Кад úмре нéки кб́ј има мlóго дéцу, она испарчетíшу зéмљу, па нијéдно нéма дóвољно.
- испасé, прел., попасе. — Кóлко пút ни туђе бвце испасле траву у неогрáђену ливáду у Чúку; овú гóдину ћемо да ју огрáдимо, да íмамо и мí нéку вајду од нб, а не свé тá свéт.
- исписник, м., човек с којим неко заједно служи војску. — Кад се пуште íзвојску, нéку исписници се дописују нéко врémе, па се заборáве.

исплаќне, прел., опере (мало, овлаш). — Исплаќни те дрэје још у једну воду, па иди на врело да и опереш добро.

исплéви, прел., почупа коров (из жита, леја и сл.). — Ако се не исплéви пченица од паламíду, на вршу се помéша жíто и сéме од паламíду, па дрúгу годину кад се посéје, нíкне више паламíда не жíто и угуши целу нíву.

исплодírни, -а, -о, деф., експлозивни, распрскавајући. — Нémци су пуцáли на нас и с исплодírну муницију.

испљíска, прел., упрска (водом, млеком и сл.). — Изу, се, па тад узни да пéреш дрéје, да не испљíскаш нóви опáнци.

испљíска се, повр., упрска се (водом, млеком и сл.). — Кад се спрéмају за óро, девóјке се прво омíју, па се тад обукују и обувају, да се не би испљíскале по нóве дрéје и опáнци.

испљýска, прел., попрска водом, проспе воду. — Испљýскај sóбу с воду, кад метéш, да се не дíза прашíна. — Рада Гíтина носíла млéко у кáнтицу, па свé испљýскала по пúт, нíје знáла кáко се нóси да се не пљýска.

испљýска се, повр., прелије се (вода из суда). — Кбј н'умé да нóси судови с воду ел' с млéко, вéму се по пúт испљýска и вода и млéко.

испљýсне, прел., проспе (воду). — Испљýсни тб корíто с воду, па га успрáви уз ора, да се осуши.

испозаборáвља, прел., заборави (више ствари). — Има људи што мlóго обећају, па пóсле свé испозаборáвљају.

испóсни се, повр., испости се, ослаби (земља). — Кад виде да и се зéмља испоснíла, људи оста́ве нíву нéколко године за ливáду, па ју пóсле пóново разóру и сéју.

испргáви се, повр., прозли се. — Штá ли је Миладíну те се такó испргáвио, до скóро нíје бíо такáв?

испреврђа, прел., испретура. — Кад је бíо рáт, једандán најшли Бугари у нáшу кућу и свé испреврђáли, али нисú најшли што су тражíли.

испрéће, прел., извади из пепела, жара, песка. — Испрéћи компирí изогањ, да не прегорé.

испровáљују, прел., провале (пробуше) на више места. — Нéке жéне испровáљују днó на плéкане нутíје, па у нí сáде цвéће.

испрска, прел., попрска, пошкропи (водом). — Поláко с тí судови, да не испрскаш воду, знáш кáко се од далéко нóси.

испрска, непрел., испуца, респукне се. — Ноћас био голѣм мраз, па се вода у кúпицу смрзла и кúпица испрскáла, па мóра да ју бáцимо и да кúпимо дрúгу.

испрсне, непрел., излети, изиђе. — Испред кúбе не трéба да има артије, делáнке и дрúго ситно и сувó, да не испрсне из кúбе нéка жишка и да и запáли, па да изгорí кућа.

испрти, прел., скине с леђа торбу. — Испрти́ла сам тóрбу, па сáд не мóгу самá да ју подигнем и упртим, дé, помóгни ми мáло.

испушти, прел., занемари, испусти. — Он је зимус испуштио његове краве: није имао сéно, него и раниó са слáму, сáмо да и одржи душú док не стигне травá, и сáд не мóже да и прéжа ни у кóла, а кáмоли у плúг. — Кáко си испушти́ла кóву у бунáр, кóј ће сáд да ју извáди?

истегљи, прел., извуче; издужи, развуче. — Кад је правио кúћу, једанпут претоварио кóла с грéде, па његове краве нису мóгле да истегље кóла уз брéг куд Ми́те Вáнкиному кúћу, него је сачекáо да наиђе нéки с кóла, па да четвэри. — Истегљи мáло тú úзицу, да мóже да се вéже клин.

истегљи се, повр., извуче се, порасте. — Из нај већу невóљу смо се истегљи́ли, сáд да пáзимо да не наиђе нéка јóш већа. — Видим, Адам лилкин се истегљио, éј, момчић.

истэзгује, прел., истиска, притиском исцеди. — Скини сáд лопáр од цедило сас сирење, од сíноћ се истэзговало и душá му нестáла (сасвим се исцедио).

истимáри, прел., ишчисти (ишчетка) длаку говеда чешагијом. — Домаћини (уредни људи) рíну стáје и прости́ру слáму, да и говéда не лéгају на бáлегу, па пóсле да не мóж да и истимáре док и не почупају длáку с чешагију.

истиска, (по)стэже; исцеди. — Рáтке Дáрин избиó и истискаó за гúшу Мијáјла Радисљевога, па га Мијáјло тужио, и сáд се сúde. — Одавно, кад нису имáли пáре да кúпе зéјтин за слáву, жéне разбију и очисте ораси, па и истучú у чúтору и истискају зéјтин из њí, и такó преслáве слáву.

истича, непрел., истиче (вода и сл.), пролази (време). — Лéти рéка пресúши и остáне сáмо на ви́рови, па сáмо помáло истича из један у дрúги.

истргује, прел.; в. испазáри

истрешти́ (óчи), искрэштити очи, исколачи очи, нарогуши се. — Шта си, брé, истрештиó тé óчи, мислиш да је нéкога стрá од тéбе?!

истрпí, прел., поднесе, издржи. — Што је Нада истрпела у њој вѣк,
то нѣма близо, па је остала жива.

исфр̀љи, прел., избаци. — Што ниси исфр̀љила пѣпо из кѹбе, него се
препунило, па испада назем; знаш да може да испадне и жар и да
се нешто запали, па да имамо мѹку.

исфуктí, непрел., испламиња, изгори (бурно). — Не остављај вра-
танца на кѹбе отворена, да ти огањ не исфуктí за час, па да се
угаси.

исфушари, прел., уради алкаво, лоше. — Мирјан исфушарио кад ковао
лѣтве на нашу стасину, па кад дуне јак ветар, раскрије западну и
јужну страну

и(с)цавтí, непрел., расцвета се. — Стíгла прóлећ, сливе исцавтѣле,
јабукѣ ицавтѣле, свѣ је озеленѣло и исцавтѣло, милина је да се
погледа.

и(с)цаклí, безл., [махом перф.: и(с)цаклíло], изведри се (небо). —
Изведрило се, па и(с)цаклíло, ноћас ће ма́чка и миш заједно да спѣ
(биће веома хладно).

исцвѣта, непрел.; в. и(с)цавтí

и(с)цѣри зѹби, прел., искези зубе; умре. — Штá си, брѣ, исцѣрио зѹби,
није ништа смѣшно?! — Ли́лка стално ишо на појату у Пљешѣвац,
па га једну нѹћ нашла ге ицѣрио зѹби у снѣг.

ите, [и(ди)те], имп. од íде. — Радој каже ујутру Јели́ке и Кóсе: „И́те
на појату и помѹзите бѹце, док ја напасѣм краве, па ћу да дођем да
íдемо на копање.

ицѣпа, прел., исцѣпа. — Зар си већ ицѣпао опáнци што сам ти направíла
прѣ неколко дана?!

ицѣпóтина, ж., (махом мнж.: ицѣпóтине). — Сад ни́ко не нóси
ицѣпóтине на добар дан.

ицѣри [и(з)цѣри], прел.; в. ицѣри

ицрпѣ [и(з)ицрпѣ, прел., ицрпе. — Лѣти, кад остáне мáло вóда у бунáр,
људи га ицрпѹ с кóве, па се јѣдан, који умѣ, спушти нáруке на дно,
очи́сти га од блáто и лѹм, ако íма, па се пóсле збѣре чíста вóда за
пићѣ, за омивáње, за прањѣ и за сто́ку.

ичѹпа[и(з)чѹпа]; в. и(с)чѹпа

ишпáрта [и(з)ишпáрта], прел., изоре (копачи́цом између редова кукуру-
за. — Кад куку́руз стíгне за копање, људи га ишпáртају, па пóсле
с матíке загрну о́паци и заврше копање.

J

јагњићи, с. плт., јагањци. — Кад се после пладне пуште бвце с јагњићи, они се зберу, па трче и играју се кај деца.

јајченце (и: јајченце), с., дем. од јајце, јајашце. — Сјинко, иди у шталу и збери јајчанца из гњезда што кокóшке снеле данас, па донеси овамо.

јарица, ж., зоол., (махом множ.: јарице), врста инсекта (овчји, козји паразит). — Парá баба Жива ми није давала да спим ноћу с јаре, да не прелáзе јарице на мене.

јармењача, ж., полица (доњи део) јарма. — Уз брег преко поток краве усукáше на једну страну и рацепише јармењачу, па морáдо да ју везујем с жицу, да послужи док се врнем из Буцак, па да направим ноу.

јарче, с., дем. од јаре. — Ноћу одвојимо јарчићи и јáганчићи од кóзе и бвце, да не сисају прекóноћ, те да ујутру помуземо млéко и за нас.

јарчетина, м., зоол., аугм. од јарац. — Иди вежи ону јарчетину, да не гули воћке, одјутрос деде утéко у дољњу градину, па огулио једну јабуку два пéда.

јарчећина, ж., месо од јарца. — Негде усóле и осуше јарчећину надогањ па кáжу да је добра за јéло.

јевтињи, -а, -е, комп. од јевтин, јевтинији. — За сваки дан кúпе се јевтиње дрéје, а на добар дан обучу се скушье кóј има.

јéга, ж., пила., С јéгу мóе да се преструже жица, шипка, плéк и друго тање целéзо.

једандан, прил., једног дана. — Нико не зна кад ће да умре, али једандан ће и тó да бóде.

једнó, прил., исто, једнако. — Није једнó да чóвек је качáмак и лука и качáмак и сирење.

једнобóјан, -јна, -јно, једне боје. — У школу ћаци пиу с једнобóјан, а цртају с двобóјан плавез.

једнокрилан, -а, -о, од једног (једних) крила (на пр.: врата, прозор). — Нéки пут су имáли сáмо једнокрилни пéнциери, а сáд сви прáве двокрилни, они бóље држе топлóћу у сóбу.

једнó надруго, прил., просечно, ћутуре, све уједно, све заједно. — Милета прóдао јáганци на пијац једнó надруго по идивáс бáнке.

једнџ по́друго, прил., једно за другим, узастопно. — Миливоју и Данке су се деца роди́ла једнџ по́друго, па су једнџ по́друго и́шла и у шко́лу и у во́јску, и тако́ је и нај ла́кше и нај бо́ље.

једнорѣдан, -дна, -дно, са једним редом, од једног реда (на пр. усна хармоника са једним редом гласова). — Једнорѣдне музике се купују за децу, док још не знају да сви́ре у њи́, а дворѣдне мо́мци.

једнострáничав, -а, -о, неједнаких страна. — Понекад израсте једнострáничава лубеница — од једну́ страну, оздџ, равна, а свуд нагџ котура́та.

једноце́вка, ж., (ловачка) пушка са једном цеви, једноцевка. — Са́д лџвци́је нај ви́ше купу́ју двоце́вке, рѣтко кџ има једноце́вку.

јелече, с. дем. од јелѣк, женски прслук. — Ода́вно девџке лѣти недељом обучу́ јелѣчи́ни и ве́жу врсту́ дукати, па иду на ђро.

јелѣченце, с., II дем. од јелѣк. — На Ви́довдан ма́ти дала́ Душке јелѣченце да обуче́ и да и́де у шко́лу.

јелова́к, м., деф., јаловак, дуд који не рађа. — У Гра́пчину нису́ имали никакве во́шке, него са́мо круке дивља́ке и јеланду́д јелова́к, па су це́ло ле́то жудува́ли и це́шње, и јабуке и грџзе.

јеница́јс, м., врста дечје игре. — Јеница́јс је мло́го ра́досан за децу.

јѣ се, повр., фиг., једи се; нестaje. — Куд гџд се окрѣнем и поглѣдам, све́ ми је на́поко, па се јѣм и не мо́гу ви́ше од му́ку. — Јѣ се кај ме́сец (Изр.).

јесење, с., зб. им., деф., јасење, јасенови. — Грађа од јесење добра је за сваку употребу, јака́ је и чврста, па се од њџ праве наплати и осовине за ко́ла, диреци, да́ске, за све́ мо́же да бу́де.

јечме́н, м., бот., јечам. — Јечме́н рѣтко кџ са́д се́је, а ода́вно су га сеја́ли ви́ше, па су га мле́ли и за ле́ба кад се пченица ма́ло сеја́ла.

јечмо́в, -џва, -џво, јечмен, од јечма. — Јечмо́ву сла́му говѣда бо́ље јѣду́ не пчени́чну, а нај бо́ља за сто́ку је сла́ма од џва́з, за́то што је нај ме́кша.

ју, зам., дат. и ак. од џна, јџ, ју (облици јџ и је не постоје). — Не мо́гу да ју да́м си́то, дала́ сам га Де́се. — Не́мам ше́рпу, дала́ сам ју Авџели́је.

јунаклу́к, м., јунаштво, јуначење. — Не́ма јунаклу́к на голѣму и ле́дену во́ду. — Због јунаклу́к је пропа́о и Си́тке; кад је био дете́, зи́ми је гажџ по по́ток, па му се укџчѣле но́ге и це́о ве́к не мо́же да џди.

јунџе (и: јунџе), дем. од јунџ. — Бѣлче лани бѣше јунџе, а глѣ сад колко је порасло.

јунџи, м., зоол., дем. од јунџ. — Иако још нису дорасли, Настас почео да прежа његови јунџи, да се науче да вучу у јарам.

јунџиџе, с., зоол., дем. од јунџа. — Стамѣнково јунџиџе утѣкло на Душановога бика и водило се, кѣј зна каквѣ ће теле да отѣли кад је толко младѣ.

К

кавурма, ж., један производ од меса. — Зими у село има и мѣсо, и сланина, и кавурма, и чварци, а лѣти рѣтко видимо мѣсо, само ако закѣлемо неку кокѣшку.

кадивница, ж., кадионица. — Кад жѣне на задѣшнице пѣћу на грѣбље, понѣсу и кадивницу, да прекѣде мртви.

каѣипрс, м., каѣипрст. — Сад се на каѣипрс не носи прстен, а неки пут се носѣо.

казанѣница, ж., стаја са раѣијским казаном. — Благојева казанѣница је билѣ испод његову штѣлу и близо до пут, па је испѣчена комина тѣкла на пут.

каишѣр, м., варалица, покварѣњак. — Људи ѣдма познаду каишѣра, па кад му нешто затрѣба, нико неће да му помѣгне.

каишѣри, прел., поступа несавесно, заѣида. — Понѣки каишѣри гѣ год мѣже, али тако не мѣже дѣвек.

каишѣрски, -а, -о, непоштено, несавесно, аљкаво. — Он не мѣже да скута његов каишѣрски рад, ниѣи је одељаѣо пајанте, ниѣи је укуѣѣо тарѣбе како трѣба.

калабѣлук, м., навалица, (велики) посаѣ. — Немѣ сад да ми правим калабѣлук кад трѣба да ѣдем на копѣње.

Каланштѣра, (и: Калаштѣра), погрд., Циганштѣра, Циганин. — Немѣ никога да назѣваш Каланштѣра, тѣ није уљудно, свѣки има ѣме, па га виѣи на ѣме.

калем, м., калемљена винова лѣза. — Од калем је бѣље и грѣје и вино не од старинску, некалемљену лѣзу, али мѣра мѣго да се засѣра око њѣга: да се копа нај мање три пут, да се прска кад год трѣба, да се залама.

калѣм, м., обраѣен комадиѣ дрвета на који је намотан конац. — У кућу трѣба увѣк да има неколко калѣма кѣнци, па кад има нешто да се пришије ел' да се сашѣје, да жѣне не ѣду у село да траже.

калемар, м., човек који калеми. — Најбољи калемари има у село Велика Дренова, у мораски крај, и они продавају калемљену лозу свуд гд стигну.

калемарски, -а, -о, који се односи на калемљење. — Неки за калемљење купују калемарски восак, а који немају, турају говеђу балегу.

калеме, прел., присади. — Неки су калемјили на окце, али и се ништа није примјило.

калем(љ)ује, прел.; в. калеме

калемче, с., дем. од калем

каљиптав, -а, -о, блатњав. — До синоћ је ишла киша, у њиву не може ни да се зађе, а камоли да се копа, још је каљиптава.

камаретина, ж., аугм. од камара, велика гомила. — Што си донео толку камаретину палице у собу, рекла сам ти да донесеш само за потпалу.

камарише, прел., домила, трпа. — Немо да камаришеш сува дрва прекај кубе у собу да се не запале, па да изгоримо.

камаришу се, повр., гомилају се. — Не камаришите се само на моја кола, идите неки и у кола што иду иза мене.

камењарка, ж., зоол., врста змије. — Како у Грапчину има камење на сваки корак, чудно је како се ретко виђују камењарке.

канија, ж., корице ножа, сабље, ножнице. — Врни, синко, нбж у канију и не вади га на човека кад није рат!

кано год, прел., као и, каогод. — Што ли онб Мирино девдјче смршавело кано год да нема шта да је?

кантарче, с., дем. од кантар, мала справа за мерење тежине. — Наше кантарче мери до десет оке и дванаес кила.

капак, м., предње и задња страна на канатама. — Кад истоварују кукүруз из канате, скину задњи капак, па нагрну кукүруз у кош и уносе у кућу.

капаче, с., дем. од капак, поклопчић. — У сваку кућу у тован има капаче на којој се улази на тован.

капне, (не)прел., кане. — Цело лето није капнула киша и од кукүруз неће да буде ништа. — Капни ми мало зегјин у тепсију, па да турим леба да се пече.

капуљача, ж., дем. од капуљача. — Жене исплету капуљачке за децу, па и целу зиму не вебу уши и врат.

карабит, м., карбид. — Кад нема гас, добар је и карабит, само кад човек има карабитну лампу.

- караби́тан, -тна, -тно, од карбида, оно што је у вези с карбидом. — У ратно вре́ме, кад није имао гас (петролеј), клонфери су правили караби́тне лампе од плэк и нису биле рђаве.
- караби́тка, ж., карбитна лампа, карбитуша. — Ода́вно смо има́ли једну руда́рску караби́тку, али се она негде затури́ла и сад ју не́ма ни́где.
- ка́ртација, м., картарош, коцкар. — Ода́вно су има́ле и по се́ла ка́ртације што су по це́о дан седели по меја́не и играли ка́рте, а њи́не же́не су самé рани́ле и поји́ле сто́ку.
- катрани́ше, прел., испрља, запрља (јако). — Шта́ раде ови́ му́жи с кошу́ље: обучу́ и и за не́колко да́на и катрани́шу?
- ка́чи се, повр., пење се. — Ене́ га на́ш мача́к — ка́чи се на ора́ да увати́ ве́верицу.
- ка́чка, ж., дем. од ка́ца, качица. — Пре́ не́ку го́дину Гру́ја, пинтер, ми направи́о двé ка́чке од лудовину, па се жу́те кај ду́кати.
- кашика́ра, ж., старинска пушка острагуша. — Деда Лазá је служи́о во́јску под кња́за Мија́јла, па ка́же да су та́д доби́ли први́ пу́тку кашика́ре и били́ су мло́го задовољни што су биле́ но́ве и мло́го бо́ље од кремена́че.
- кви́та, ж., цедуља, признаница, потврда о уплати. — Он је све́ кви́те чува́о у једну́ дрвену́ куту́ју.
- квичи́, непрел., цичи (свиња). — Кад по́чне зи́ма, сва́ко јутро се чу́је да квичи́ не́ка свиња́; то́ људи ко́љу сви́ње за ма́с и за ме́со.
- кењкав, -а, -о, погрд., плачљиво (дете). — Да́ј то́му тво́јему кењкалу́ си́су, да не кењка ви́ше, видиш да је оглади́ло.
- ке́са, ж., фиг., прен., мошнице. — Де́тету се спуштíла ке́са.
- ке́ц, м., крај кола (ора), последњи играч у колу. — Дево́јке ни́кад не играју на ке́ц.
- кештен, м., бот., кестен (*Aesculus hippocastanum*). — У на́ш кра́ј не́ма кештени, ни́ко и не са́ди, а до́бри су за ладовину́.
- кеште́ње, с., зб. им., кестење, кестенови. — Кад би у се́ло, с обе́ стране уз пу́т, посади́ли по један ре́д кеште́ње, има́ли би кра́сну ладовину́ преко ле́то.
- ки́лавица, ж., лускија (гвоздена полу́га за вађење камена). — Кад је вади́о ка́мен у Чу́ку, Драго́мир је узео ки́лавицу на по́слугу од Милути́на.
- киселка́с, -ста, -сто, накисео. — У плани́ну, кад ви́димо да ни је чо́рба киселкаста, провримó ју узога́њ, да ни не поквари́ стома́к.

кисне се, повр., стоји (лежи, омекшава се) у води. — Кад су кошуље млого каљаве (прљаве), мбрају доста да се кисну у воду, да се лакше оперу.

кисни, непрел., има (на)кисео укус, кисн. — Тѝ млѝко што си помузла синоћ узело да кисни, остави га нека се укисели добро.

китка, ж., кита, букет. — Кѝса се у недељу обукла (у нове дрѝје), забрадила нову крпу калемћарку и турила китку (над уво).

кицѝлка, ж., дем. деф., од кицѝла, кецеља. — И девѝчићи што йду у школу опасују кицѝлке.

кицошлук, м., кицошење, лицање, претерано дотеривање. — Не ваља млого кицошлук, само баћавшије се млого кпѝше.

кладанче, с., дем. од кладанац, извор. — У ливаду испод пругу йма једно кладанче што ни лѝти не пресушује.

кладенче, с., дем. од кладенац, изворчић. — Низ Тймок йма неколко кладенчета, а у Грапчину нема нигде вода.

кладенчић (и: кладѝнчић), м., дем. од кладенац; в. кладенче

кланѝт, м., деф., кларинет. — У кланѝт су некад свирйли Паун Дудуљ и Мйче Нйјдин.

клане(т)шија, м., кларинетист. — Мйче је био кланѝшија, Мијјло штрументар, а Вйдој тупаншија.

класѝвље, с., зб. им., класје. — На нйву, док старѝји жнѝду, деца по нй збйрају класѝвље што је попадало.

клати, прел., дрма, гура лево-десно. — Немѝ да клатиш зуб и да тураш прсти у уста, зуб ће сам да ти испадне кад га подрасте други.

клати се, повр., повија се, не стоји чврсто. — Детѝту се клати зуб, скѝро ће да му израсте други.

клатка се, повр., клати се, љуља се. — Кад пѝчне јѝсен, време се придвечер стија, само се од неки слаб вѝтар клаткају грање у бра.

клењар, м., густиш (шумица) кленова. — Клењари су рѝтки, нај више йма ѝвде-ѝнде само по јѝдан клѝн.

клѝње, с., зб. им., густиш кленова. — Јабланчани ймају клѝње на Бѝле воде, далѝко од сѝло.

климне, непрел., махне (руком). — Учйтељ уйђе у учиѝницу и ѝаци се дйгну, а ѝн и климне да сѝдну. — Жѝна је неколко пѝт климнула мѝжу да остави краве да пасу самѝ и да дѝђе да ју накрати дрва.

клинчић, м., дем. од клин, фиг., угласто парче платна или сукна које се ушива између ногавица у појасу. — Кад се носе панталоне, на клинчић се нај пре покидају и рашију кбнци.

класка, непрел., лаје (кер). — Чујеш ли како класкају керови, мора да су близо неке ловције?

класка, непрел., иде за неким. — Немó да класкаш по мáтер, не мóже од тебе ништа да рáди, трéба да ни спрéми нешто да јéмо.

клицá, непрел., клија. — Лáнску гóдину прекóлето тóлко íпла кíша да је пчепíца клицáла у клáсје, и нисмó мóгли да пожвéмо до некад (дуго).

клубук, м., мехур, отекина. — Добрóсав једанпúт íшо пéшки из Зáјчер у сéло шéс сáта, па кад је изуó, вíдо да му свé клубуци искочíли на прсти.

клубучá, непрел., клокоће (течност у лонцу који врн или вода у реци). — Кад надòђе рéка од кíшу, јúрне и клубучá преко брзáци и нóси свé на штá најíе на нíске обале.

клопа, неррел., клопара, тандрче. — Мáло пре нешто клопá по кúћу, вíди да мáчка не учíпи неку штéту. — Иди, затвóри вракњíчку, чујеш кóлко ју клопа вéтар.

клопање, с., гл. им. од клопа, клопарање, лупњава

клопне, непрел., лупне. — Штá ли тó клопну у пóдрум, íди да вíдиш да се нíје увúко неки нáс, па да ни испогáни нешто.

клоца, ж., каменица, већи камен који се баца на некога. — Немó да íмаш пóслу с њéга, бн íма обичај да бáци клоцу на човéка и не мíсли да мóже да га удáри пóглаву, па да не мрдне.

клоца, прел., окида (празну) пушку. — Немó да клоцаш ту пушку свáки чáс, да ју не прсне фéдер.

клоцне, прел., окине ороз празне пушке, пиштоља, шкљоцне. — Ўвек поглéдај да л' ти је пука клоцнута, па ако нíје, клоцни ју и тáко ју нóси.

крупчићи, с., множ. од крупче (клубе), клубићи, клубад. — Знáш ли гé су опí моји бéли крупчићи кбнци, трéбају ми да шијем кошúље?

кљусетíна, ж., зоол., аугм., од кљуса, слаба кобила. — Жíван пá нáшо некакву кљусетíну, па ју прежа у чéзе.

кнэз, м., председник (сеоске) општине. — Кад је Илíја Дáкин бíо кнэз, поправљена је шкóла и школска óграђа, и опрáвљени су путовн за планину и за воденице у Тíмок.

кобилѣтина, ж., аугм. од коби́ла, погрд., коби́ла. — Живојин про́дао ону њего́ву кобилѣтину на панађур, за́трео некога с њѡ, она јѣдва њде по пѹт.

коби́лче, с., дем. од коби́лка, обрамица. — Кад је по́шла у шко́лу, де́да направио уну́ке једно́ бѹково коби́лче, па сад она сви́ма но́си во́ду од че́шму.

кобилчѣ, с., зоол., дем. од коби́ла, кобилица. — Онѡ твоје кобилчѣ ждрѣбно.

ковѣ, прел., поткива (говеда, коње). — Драгутин Марјанов, кад је остарѣо, није кра́ве ни кова́о, ни прежа́о, па́бе и чува́о, па су билѣ кај подивља́ле.

ковѣ, прел., кује косу. — Н'умѣ сва́ки да ковѣ ко́су, и за то́ треба знањѣ.

ковѣ, прел., фиг., тражи, захтева, кука. — Кад ти не́ки тако́ ковѣ не́што и да́н и во́ђ, па ти се доса́ди, мо́раш да му учини́ш, па ма́кар било́ и на́поко.

ко́жинка, ж., дем. од ко́жа, ко́жица од печена прасета. — Не́ки мла́ђе сви́ње не де́ру, него и ошѹре, па ко́жинку оста́ве да се осу́ши и ва́ре ју с пасу́љ сл' с копрѣве.

ко́жичица, ж., дем. II од ко́жа. — Ми́ле На́дин је био́ мајстор да испече́ младо́ прасе, па му ко́жичицу начи́ни да све́ прска кад се ўзне међу зу́би.

ко́жичка, ж., дем. II до ко́жа, ко́жица од печена прасета. — Ако се прасе прѣпече́, ко́жичка прѣгори́ и испѹца се.

кожља́к, м., погрд., ко́жа (лоша); не́што од ко́же. — Кад ће једанпѹт да се огра́ди, да му сѣлска пшѣта но́ћу не довуку́ју сва́какви кожља́ци око ку́ћу?

кожѹрка, ж.; в. ко́жинка

кожу́че, с., дем. од кожѹ́к (кожух). — Није ло́ше да си ста́р чо́век и ле́ти но́си једно́ кратко́ кожѹче без рукави́, за сваки случај.

козе́тина, ж., козе́ месо. — Козѣтину не јѣду у на́ш крај, а који су јѣли, ка́жу да је добра́.

козе́тина, ж., аугм. од ко́за. — Проклѣте козе́тине, све́ ми живо́ погули́ше по гради́ну, мо́ра да и про́дам, од њи́ ми ве́ћа штѣта не вајда́.

козе́ћи, -а, -е, козји, од ко́за. — Козѣће млѣко́, неварѣно, да́вају на слабуња́ву де́цу да пи́ју на штѣ срце, чѣм се помузѣ, она́ко млако́.

козе́ћина, ж.; в. козе́тина

коколџан, м., човек избуљених очију. — Воја Коколџан је добар ковач, али је млого скуп.

коколџат, -а, -о, избуљених очију, буљоок. — Једнога коколџатога човека у њино село зову Коколџан.

кокбли, прел., гледа избегених очију; мучи се. — Немó да кокблиш, него потрчи и врни бвце из жито, да не праве штету. — Лазá, јадан, коколио, коколио, па више не може, кљóкнуо је и не може да трчи и све да ради сам.

кокóчица, ж., дем., од кокóшка, мала кокош, кокица. — Она моја кокóчица што сам ју донела од појату, данас снела двојуче.

колачарка, ж., бот., врста јабука. — Неки не воле колачарке зато што су мало накселе, али оне су добре и трају целу зиму.

колачић, м., с. дем., мала погача коју рођаке и сусетке са даровима доносе новорођенчету и породиљи. — Уз колачић се детету донесе и нека сребрена пара и тури му се на чело, „да купи брата ел' сестрицу.“

колéбљив, -а, -о, несигуран, климав, непостојан. — Преко реку је био брв од једну танку и колéбљиву греду, па с терет нису смели да прéђу преко њó, него су на плићак прегазили воду и прóшли на другу страну.

колéбне, непрел., мрдне, занесе се, посрне. — Кад се једну годину на Водице качио на тован, колебнула му стуба, па је са све њó падо и сломио ногу.

колипкá, ж., дем. од колиба, колибица. — Кад лети почну да зре лубенице, људи у један крај бостан направе колипку и вежу куче уз њó да вáрди да ноћу не краду бостан, а понекад неки од старéји кућани и спава ноћу у бостан.

колићи, с., множ. од коло (точак), точкови. — Одавно на колићи нису турали гвóздене шине, али тад нису ни ишли далéко с кола и нису товарили млого.

колскí, -а, -о, који се односи на кола, колски. — Колскí ланци су јаки и с њí се сапињу кола на нíзбрдице и везују се грéде на кола да се не смичу.

колпа, с. плт., дем. од кола. — Ту годину смо орали и посејали кукуруз дванаес дана, али је била таква суша да смо ујесен набрали само четвóра колпа кукуруз.

колпé, с., дем. од коло, точкић. — Учíteљ не учио да направимо четíри колпéта од тикву, па тако направимо и колпа.

комѣндија, ж., спрдња, подмсах. — Тѣра комѣндију (Изр.). — Немó да тѣраш комѣндију с мѣне.

комѣндија, ж., невоља, чудо. — Ó, комѣндија! (О, чуда!). Што ми направил такву комѣндију, па сад не знам куд ћу и гѣ ћу?!

комѣндија, ж., вртешка (вашарска), рингешпил. — Одавно није имала комѣндија на струју, него су комѣндију обрћала дѣца: неколко пут обрћају, па седну да се вóзе, а друга дѣца обрћају, и тако цео дан.

кóнк, м., предсобље. — Унеси судови с вóду у кóнк у кућу, да се не смрзну ноћас и да попуцају.

кóнка, ж.; в. кóнк

кóнóпан, -а, -о, кудељан, од кудеље (конопље). — Нѣки ситни пилићи навалили, па кљуцају кóнóпано сѣме на необране кóнóпље.

кóнопљаркá, ж., зоол., врста птица. — Кóнопљарке нису голѣми пилићи, па стáну и на вр од кóнопљу и кљуцају сѣме.

кóнопљаркин, -а, -о, који припада кóнопљарки. — Кóнопљаркино пиле испáдло из гвѣздó, па га нашла сврáка и појѣла га.

кóнопљарчѣ, с., младунче кóнопљарке. — Кад дѣца наћу гвѣздó од кóнопљаркú, и чѣсто йду и глѣдају кóнопљарчићи, кóнопљаркá тó види и напушти гвѣздó и пилићи, па они пропáдну óд глади.

кóнопчáр, м., кóнопар (онај који суче кóнопце). — Сад рѣтко гѣ йма кóнопчарí, него од нѣгде дóћу кад је панаћур и продавају кóнопци.

кóнопчáрка, ж., жена која суче (и продаје) кóнопце). — У Бóлевци је одавно имала једнá кóнопчáрка, али је остарѣла и више не прави кóнопци.

кóнопчáрски, -а, -о, који се односи на кóнопчара. — Кóнопчáрски кóнопци су бóљи од кóнопци што људи самí усúчу, тврђи су и јáчи и више трају, зáто што су бóље усúкани.

кóнчан, -а, -о, од пређе (вунене, памучне). — Милѣна данáс опасáла кóнчану сукњу што самá сашíла.

кóношѣ, непрел., погрд., много ради, диринци. — Дóкле ћеш тí тако да кóношѣш, а други да седѣ и да глѣдају?

кóп, м., деф. од кóб (срећа, судбина). — Дóбро кóп (Добар сусрѣт!). — Нѣки одавно, понѣкад, кад скóбе нѣкога човѣка, не кáжу „Дóбро јúтро!“, него „Дóбро кóп!“

кóпильáрка, ж., погрд., девојка која роди. — И она чува њóјно дѣтѣ кај свáка мáти, јóш и бóље, без баштú, и ни́ко не трѣба да ју ви́че кóпильáра; ни́је она нишгá кривá, лагáо ју нѣки мóмак да ће да ју ўзне, па ўзео дрúгу.

копиљче, с., дем. од копиља́к, дете које роди девојка. — И Ружина ћерка чува копиљче, и шта́ тѡ некому да не буде право, нека си сваки гледа своју муку.

копка, непрел., фиг. — гони, тера. — Шта́ те копкало да идеш ноћас по тавни́ну и бацама́к (блато) по путине, да изгазиш и да су ти ноге мо́кре, па јутре да не́маш у шта́ да се обујеш?

копрѣнка, ж., копрена у домаћих животиња. — Добро што си преклао тѡ прасе, видиш ко́лко му отекла копрѣнка, не би мо́гло мло́го ни да живи́.

коприва́р, м., густиш коприва. — Не иди преко та́ коприва́р, да се не испрлиш, па да не знаш куд ћеш од муку.

коприви́ца, ж, бот., врста цвећа. — Копривице расту́ по саксије и имају ли́сје с краспе ша́ре у боје.

копривња́ча, ж., нелагодност после неких јела, алергија. — Неки добивају копривња́чу кад једу́ јагоде.

копуса́к, м., дем. од копу́с, купусић. — Данас сам у гради́ну у Пљешевац расађува́ла копуса́к и паприку и посејала сам кра́ставице.

конуси́ћ, м., дем. од копу́с; в. копуса́к

корѣње, с., зб. им., (јд.: ко́рен), клипови кукуруза. — Кад биле ро́дне године, посејемо куку́руз рано, па истѣра корѣње око Петровдан.

корита́р, м., онај који прави корита. — Коритари́ су били Цигани, а правили су и вретѣна, ложице, вагáни, застру́зи и застру́чићи; Циганке су све тѡ разносиле по сѣла и размеђува́ле за куку́руз, пчени́цу, ма́с, сирење и друго што и требáло.

коритарев, -а, -о, који припада коритару. — Коритарева жѣна натовари́ на грби́ну два корита́, два корита́нца и тѡрбу с вретѣна, ложице и вагáни, застру́зи и застру́чићи, па иде у Јабланицу, Извѡр и Ми́рово и дава за ма́чину, ву́ну, жи́то, куку́руз и врне се у Лу́ково па с пуну врећу.

коритарка, ж., Циганка која продаје корита. — Ода́вно су жѣне по сѣла понѣшто купова́ле од коритарке: игле, сапу́н, фáрбу и још неке ситни́це.

коритаркин, -а, о, који припада коритарки. — Ги́та је мло́го пу́т чува́ла коритаркино жи́то кад она не мо́же све да понесе, па ју оста́ви врећу на чува́ње.

коритарски, -а, п, који се односи на коритара. — Прекај ре́ку смо на́шли једну зарђалу коритарску секи́ру, што су изгубили коритари́ кад су ту́ј правили корита́ од топóле.

кóршум, м., куршум, тане (пушчано). — У старинскé пушке брдáнке кóршуми су билí од óлово и вису мóгли да пробíвају дèбље дрвèће, али гè су ударíли у мèсо, правíли су голéму рáну.

косетíна, ж., аугм. од кóса. — Жéне, забрађујте се дóбро, нећу да налазим косетíну по јéло!

косíло, с., држаље косе. — Љупче дáо нéкому у сéло да му направí косíло јóш пролétос, и прóшло је и лéто и кошèње, а косíло му јóш није направљено, нíти му је врнута кóса.

косíлце, с., дем. од косíло. — Цéло лéто није мóго да му направí једнó косíлце, изглéда да ће да му присвóји и кóсу.

коскетíна, ж., аугм. од кóска, кошчетина, кост. — Откúд довукују пцèта коскетíне у авлију, да и чóвек не побíје?!

костát, -а, -о, кошчат, крупних костију. — Љúди у сéло су костáти и јакí зáто што мlóго рáде и дíзају тèшко.

костúра, ж., тупа, незграпна, неугледна бритва, нож. — С тóу твоју костúру не мóжеш ни лéба да исéчеш, штó ју не наóстриш, ел' да кúпиш љуцки брítву?

кóтарка, ж., котарица, корпа. — Девдóјка úзне кóтарку с плétиво на руку, па цéо дán плетè по бвце.

кóцкар, м., варалица, лупеж, непоштен човек. — Бèжи од тóга кóцкара, да те не опелèши, па да íмаш мýку по сúдови с нèга.

коцкáри, прел., Он коцкáри гè гóд мóже, док нéгде не нагрáбуси, па ће да пáнти.

коцкарлúк, м., лоповлук, непоштење, непоштено поступање. — С коцкарлúк се нíко није огаздíо, него се обрукáо.

кóцкарски, -а, -о, варалички, преварни. — Нíко не мóже дóвек да вóди кóцкарски жíвот, а да не нагрáбуси на крај.

коштелíвац, м., коштуњавко (орак), тврд орах. — Ако се ора посади од зрно ора, лáко мóже да се измётне у коштелíвац.

коштелíвко, м., фиг., тврдица, ципија. — Није дóбро ни да чóвек бóде óдвише коштелíвко, па да се одвóји од цéо свét и да нèма дрúство за дóбро и лóше кај свí људи.

кошуљчé, с., дем. од кошуља, кошуљица. — Тётка сашíла Нáдивому детету бéло кошуљчé за рóђендан.

кошчурина, ж., аугм. од кóска; в. коскетíна

кра, (кр-а), прел., ставља много, трпа, гомила. — Штá краш тóлко тóу мачíну у гíбáницу, па пóсле на људи да течè низ лактóви?!

кравáјченце, с., дем. од крвај — Баба му умеси́ла једно кравáјченце и дала му кад је пошо у школу.

кра́ставиче, с., дем. од кра́ставица, кра́ставичић

кра́ставичка, ж., дем. од кра́ставица, кра́ставичић

кра́ставче, с., дем. од кра́ставица; в. кра́ставиче

крвчи́ћ, м., дем. од крв. — Ништа, ништа, није страшно, посеко се мало и потеко му малчи́ца крвчи́ћ, ја такву ра́ницу не би ни завијао.

крвчи́ца, ж., дем. од крв. — Посеко се дете́ мало с бритвицу, па му малко потекла крвчи́ца.

крéка, ж., кричање. — Ноћас у неко време́ здаде се нека крéка у кóчину, закрéчаше и кокошке и петáо, мора да је најшла леси́ца, али ју пас одјурио.

кремења́к, м., старински пиштољ (с кременом паљењем). — Кад су запóчели рат с Турци, наше војводе су имале по два кремења́ка запојес.

крéчало, с., погрд., дете које много плаче. — Пољуљај мало тó крéчало, да ма́не да плаче.

криви се, повр., искривљује се. — Кад ковао тара́бе није имао ка́д да испра́ља ексе́ри што му се криви́ли, него и пуштао на́зем, па сам и ја збрао и исправио.

криви се, повр., криви уста, плази се, руга се. — Шта сам ти чини́ла, да ми се кривиш, ја се тебе ни́кад не би криви́ла.

крке, с., леђа, плећа. — На крке (Изр.), на леђима, на плећима. — Кад је Љупче био ма́јцак, баба Љуба га упрти на тóрбу, па га но́си на крке.

кркља, прел., мучи се, петља, ради с муком и не баш успешно. — Ене га пред по́друм, кркља нешто око једно́ ко́ло; изломío му се један на́плат, па мучи сам да направи дру́ги.

кркља́вина, ж., погрд., (незгодна) мешавина, заплетен, замршен, сложен посао; мука. — Не волим да има́м кркља́вину с ни́кога, сва́кому давам што сам дужан, од ни́кога ништа не тра́жим.

кркори, прел., фиг., гуиња, кори, љути се. — Иди га послушај што те те́ра, немó да ти кркори.

кркутља́вица, ж., кијавица; кашаљ. — Чим по́чне студено време́, бабу сна́ђе нека кркутља́вица, па ма́ло, ма́ло па кро́ће.

кркутља́вко, м., кашљичавко, онај који кашље и кија. — Немó кркутља́вко да ми седи́ш уз де́цу, да и не прене́сеш кркутља́вицу.

- кркутљивче, с., кијавичаво дете. — Онџ твоје кркутљивче није нико не седи у собу, бари док му прође назеб, него стоји и цупка на фузаљку.
- крма, ж., јарма (храна за стоку од пшеничних трица и кукурузне прекрупне. — Понескад, кад се не роди кукуруз, људи самелиу палице, па од њи праве крму за говеду.
- крмача, ж., мрља од мастила. — У школу, кад пишеш, пази да не правиш крмаче на писанку.
- крми, прел., даје јарму стоци, јарми. — Говеда мора и да се крме, ако се оће да су урањена и јака, није довољно само да пасу, сл' да и се дава само сено.
- крњча, м., погрд., човек оштећена или затупаста носа. — Од Јована крњчу си имао шта да видиш кад ти направи пенцери, бурићи, чаброни, а умео је још понешто да направи.
- крзира се, повр., провиди се, види се кроз нешто. — Ни кроз пенцер неће да се крзира кад се зими следи.
- крощњиче, с., дем. од крошња, мала котарица. — Младе жене неће нигде да иду с празне руке, него узну крошњиче с плетиво наруку, па плету по пут.
- крпяр, м., крпач. — Кад је мајстор Мића остарео, мануо је да прави ципеле, него је само крпио старе, и за много је био крпяр, све док је мога нешто да крпи.
- крпари, прел., крпи, врши ситне исправке. — Одавно су калајџије ишле од село до село и крпариле и калајсале бакрачи и тепсије.
- крпари се, повр., помаже се нечим у издржавању. — Неки су се крпарили прекозиму у планину: секли и цепали дрва и правили метрови за паре.
- крпачки, прил., оправљачки. — Још би ради крпачки, а не прави ништа изново.
- крстачка, ж., дем. од крстача. — Кад су копали гроб за dedu, ископали крстачку баба Живиному детету Радосаву.
- крсти се, повр., фиг., чуди се (веома). — Не пази шта раде, па се крсте људи од њи.
- кртињак, м., кртињак. — Кртине лети изрију грдни кртињци, па начине штету у градине и по ливаде.
- крунча, м., погрд., глупак. — Виде ли ти по село онога Милојевога крунчу што нико не седи дома?

кручица, ж., бот., дем. од крушка. — Пролетос смо извадили једну кручицу из утрину и посадили смо ју у дбљу граду, али није имала жале, па се осушила.

крштѣва, прел., крсти. — Неки Влаши су одавно крштѣвали децу тек кад порасту за школу.

куд, предл., код. — Божана била неписмена, па кад ју син био увојску, ишла куд Стоједина да ју пише писмо сину.

куд, прил., где, куд(а). — Кад отидем у мој крај, куд год да пођем гд год да стигнем, свуд видим Ртањ испред себе.

кужља, прел., кида, цепа. — Не кужљај, синко, ти опанци по камењар, кад можеш љуцки да идеш по путањ, нећу да ти направим други кад и искужљаш.

куј, зам., ко. — Види куј чука на врата, па га пушти нек дђе овамо.

куј, -а, -џ, зам., који, која, које. — Кујо је то дете што се цео дан игра с нашега унука?

кукуњеш, м., кокоњеште [назив кола (ора)]. — Ујка Живојин је волео да води бро кукуњеш, зато што се игра јако.

кукурѣг, м., бот., кукурек (*Helleborus viridis*). — Бабе су одавно правиле лек од кукурѣг и чиниле су и перашке у њѣга.

кукуручић, м., дем. од кукуруз. — Кукуручићи су до сад добро израсли, само би и требала још једна киша у подгрњање.

куља, м., хил., куче, пас. — Еј, куљо, дђи овамо да те нараним.

куљов, м.; в. куља

кутијче, с., дем. од кутија, кутијица. — Гд су ти она два кутијчета сас ситни ексѣрчићи; нађи и донеси овамо.

кућедовница, ж., кућаница (добра) домаћица. — Кад се жениш, тражи кућедовницу, немó да глѣдаш само да је убава и из богату кућу.

кучѣћи, -а, -е, пасји, који се односи на куче. — Немó још да пушташ свиње, да не преврну куче не поје мѣћу што сам му сипала.

кучиште, с., аугм. од куче. — Немó тђ кучиште да пушташ прекóдан, да не ује неко дете, доста му је што је ноћу пуштено.

кучкѣтина, ж., аугм. од кучка. — Чувај се од Гитину кучкѣтину, да те не удави, па, кај лани што те удавила.

Л

лабавиња, ж., лабавост, недисциплина. — Увојску нѣма лабавиња кај куд куће, него мóра да се слуша старѣј.

- ладавина, ж., хладовина. — Вѣрује се да не ваља да се седи у ладавину под ораси.
- ладњикав, -а, -о, прохладан. — Ову пролећ свѣ некако ладњикаво врѣмѣ, никако да се отопли.
- ладовинка, ж., дем. од ладовина. — Кад те нико не тѣра да радиш, седи у ладовинку и одмарај се.
- ладовит, -а, -о, сеновит, хладовит. — По ладовита мѣста растѣ већа трава него по пољане, зато што по ладовине више траје влага.
- лажотина, ж., лаж. — Дѡкле ћеш да слушаш тѣ лажотине што се причају по сѣло, а не слушаш мѣне што ти казујем истину?
- лази, непрел., иде потрбушке. — Надина ћѣрка није ни лазила, ѡдма се успраљала и одила.
- лакачак, -чка, -чко, дем. од лак. — Мѡмци у сѣло лакачки, па кад играју, зѣмљу не доваћају.
- ланченце, с., дем. II од ланац, ланчић. — Кад му се родила унучица, деда Данило ју купио златно ланченце, да носи на гушу кад порастѣ.
- ласно, прил., лако. — Ласно се ударају батине по туђу грбину (Изр.).
- ласноћа, ж., лакоћа. — Кад је кућа пуна људи, жѣне ласноћѡм очувају дѣцу, мѡка је жѣне кад је самá.
- ластиче, с., (махом. множ: ластичићи), младунче ласте. — Ласте се не боје од људи, правѣ гњѣзда на товањаче од преткуће и слободно ранѣ ластичићи док не одрасту и не испрлѣ.
- лашњѣ, комп. од ласно, лакше. — У неке куће лашњѣ се договорѣ с туђинци не с кућани.
- леба: изр.: леба и с леба (хлеб и још нешто за јело). — Нѣма увек леба и с леба, него, кад има леба, с леба не мѡра ни да има.
- леволвѣр, м., револвер. — За њин леволвѣр скраћували су мѣци од бугарску брзомѣтку и подударали су се.
- леволвѣрски, -а, -о, револверски, пиштољски. — Наши војници су леволвѣрски мѣци узимали од Нѣмци кад и зарѡбе.
- лѣгало, с., легло. — Кокѡшке имају лѣгало на гране.
- лѣгалце, с., дем. од лѣгало. — Кад наиђу лѡвци и залају кѣрови, зајак н'умѣ да ћутí у лѣгалце, него рипне и бѣжи пред њí, па га ѡни улѡве.
- лѣјица, ж., дем. од лѣја, лејица. — Душанкине кокѡшке јучѣр прескочиле у мѡју градину и исчѡбрљале ми лѣјице с лука.

лѣјичка (и: лѣјичка́), дем. од лѣја; — Данас сам посадила три лѣјичке лука.

лѣпак, м., бот., броџац (*Galium aparine*), биљка чије се семенке хватају за одећу кад се пролази преко ливаде. — Ово лето од лѣпак неће да може да се прође преко авлију нико је и израсо гус и висок човеку до груди.

лѣпење, с., гл. им. од лѣпи, лѣпење (куће блатом)

лѣпотина, ж., (велика) лепота. — Кад дође пролећ, па озелени поље и рацавте се воћке и цвеће, па огреје сунце и ујутру попевају пилићи, а људи се размилели на све стране на рад, то је једна лѣпотина, не зна човек шта пре да гледа и да слуша.

лѣска, ж., бот., леска (*Corylus avellana*). — На Вурђевдан рано ујутру људи направе крстови од лѣску и пободу и у сваку њиву и ливаду, да се роди берићет.

летѣрак, м., и. дем., зоол., лептир. — Какви ти све нема летѣрци упролећ: ситни, крупни, шарени, жути, црвени, зелени, бели, једна лѣпотина, а какве грозне гусенице се излегну од њи!

летѣрчић, м., дем. од летѣрак, лептирић. — Кад би човек у пола вџ упалио лампу, видео би чудо од лепоту: какви све летѣрчићи облићу око светлос у свакакве боје и шаре.

летургија, ж., деф., рлг., славски хлеб (ишаран), славски колач. — Дан пред славу летургију умеси домаћица и ишара ју с тесто по горњу страну.

летургица, ж., дем. од летургија. — Летургицу домаћин пререже на навечери.

летургице, с., дем. од летургија; в. летургица

лешћар, м., густиш (жбуц) леске, лештак. — Лешћари има прекај рѣке и потоци, на сувом земљиште рѣтки су.

ливадче, с., дем. од ливада, ливадица. — Ако до пладне покосимо ливадче преко поток, по пладне ћемо да косимо детелину у Грапчинку.

ливатка, ж., дем. од ливада; в. ливадче

лидка (и: литка), непрел., пирка (прохладно). — Да ова два дана није лидкало помало, не би могли да издржимо да жњемо цео дан.

лијандер, м., деф., бот., олсандер (*Herium oleander*). — Прича се да је лисје од лијандер отровно.

- лијандеров, -а, -о, који припада олеандеру, од олеандера. — Лијандерово дрво у наш крај не расте високо, а прекај море има га и од неколико метра.
- лијандерски, -а, -о, који се односи на олеандер. — На лијандерски чабар треба да притегнемо обручи, расклимали су се, па да не пропушта воду са стране.
- лишћотина, ж., угинула (лишчала) животиња. — Свако село има места где се закопују лишћотине.
- лишћотина, ж., погрд., фиг., слаба, болешљива особа. — понеки се запушти и направи се на лишћотину.
- лира, ж., песмарица (књижица популарних песама). — Одавно су на панађури продавали лире за четири динара.
- лис., м., лист. — Кад прђу врућине, почне један по један лис на дрвље да жуті и да опада, а кад удари слана, сви листови падну назем, и шума остане гола и сива.
- ловцијин, -а, -о, који припада ловцу. — За ловцијинога кера што се пре два дана изгубио у Кривајницу још се ништа не зна.
- ловцијски, -а, -о, ловачки. — У село су одавно имале неколико ловцијске фамилије у којој су се мушки бакћали с лова.
- ловцика, ж., мачка (кучка) која вредно лови мишеве (зечеве). — Нико нема мачку ловцику кај што је наша: сваки дан увати повекога миша.
- ловцикин, -а, -о, који припада ловцики. — Не зна се шта је до крај било с ловцику, али ловцикини мачићи нису били ловције кај њина маћи.
- ложичка, ж., дем. од ложца, ложичица. — Заслади воду с једну ложичку мед, па дај детету, немо на што срце да пије само воду.
- лојзанце, с., дем. од лорзе, виноградић. — У лојзанце у Чуку била су два водењака, па су се осушили и иструтели.
- лолштина, м. ж., аугм. од лола, мангуп, нерадник. — Од лолштину може да буде нешто, а од будалу не може ништа да буде.
- лолштина, м. ж., распусник, распусница. — Док су били млади, били су свакакви, и лолштине и нерадници, а после се доватили до памет, па запели да раде и па су нешто постигли.
- ломљавина, ж., аугм. од ломљава. — Нећу више да чујем ту ломљавину, доста је било!
- лонца, прел., одуговлачи. — Не лонцај више ништа по кућу, него изиђи овамо да ми помогнеш да растоваримо кола.

лѡнцаѣе, с., гл. им. од лѡнца

лѡнца се, повр., задржава се, одуговлачи. — Дѣпо, не лѡнцајте се по авлију, него пуштајте ђвце да пасу док је јѡш ладовѡпа.

лопатка, ж., дем. од лопата, лопатица. — Има прича да су одавно људи јѣли људско мѣсо, па су у једну кућу оставили дѣте да у казан свари бабу, а ѡни су отишли да рабѡту; дѣте имало да каже бабе: „Шатке, патке, бајке (бабо) на лопатке!“ и, кад баба стане на лопатку, што је била наслоњена на казан, да подигне дѡлњи крај од лопатку и да бабу изврне у казан с врѣлу воду, да се баба свари, па кад увечер дѡд рабѡту, да имају штга да јѣду. Али баба била вѣшта, па рѣкла: „Сине, баба не зна како, де ми покажи.“ Дѣте стане на лопатку, а баба подигне крај од лопатку и обѡри дѣте у казан с врѣлу воду, те се ѡно свари, а баба се негде скута. Кад увечер дѡђу од рабѡту и сѣдну да јѣду мѣсо из казан, зачуде се кад осѣте да је мѣсо младѡ и да није од бабу. После виде штга је било и од тад нису јѣли старѡи људи, него су и почитали и чували догод су били живѡи и увидели су да од живѡга чѡвѣка нема штѣта.

лопужа, м., лопов; неваљалац. — У тѡ село имале неке лопуже што су живѣле од горосѣчу у туђѡи браници, па једнога од њѡи газда од браник затѣкне у сѣчу и тако га премлати да му глава била кај буклија, па није излазио међу људи док му глава није спласла.

лопужетина, м., аугм. од лопужа, лопов. — Од башту, лопужетину, сѡп нема штга да види дѡбро, па и ѡн мѡже да пѡђе по њѡѡв пут.

лоћак, м., мућак, укварено јаје. — Лѣти, на врућину, јајца се прѣ претвѡре у лѡћци не придѣсен кад је по студѣно врѣме.

лоћка, непрел., пѣска, шуми, издаје шум јаје кад се тресе. — Ова ти јајца лѡћкају, мора да су старѡа.

лоћка, прел., тресе да види да ли се чује шум течности. — Жѣне, кад купују јајца, лѡћкају и да виде да нису старѡа; ако лѡћкају, јајца су старѡа.

лоћне, прел., затресе, мућне. — И неки лѣковѡи се прѡво лѡћну, па се тад узимају.

лубеничарка, ж., бѡт., врста крушке. — На једну дѡвљаку у лѡјзе калемѡ лубеничарку.

лупија, ж., старѡинска женска капа, преко које се спуштала танка марама. — Лупије су носиле дѡвѡјек и младѣ жѣне.

лупка, прел., удара (полако). — Ошишано прѣсе по градину пасе; отуд баба ступка с кудѣљу га лупка (н. п.).

Љ

љига̀в, -а, -о, слузав. — Кад се оја̀гњи, ђвца̀ олиже њђјно љига̀во ја̀гње.

љубење, с., гл. им. од љуби

љуска, прел., вади зрна пасуља (боба) из махуна. — Нисам мо̀гла добро да обијем пасуљ, понека меуна ми остала небђита, па мо̀рам да и љускам.

љу̀ти, прел., зачињује љутом паприком. — Немђ свђ јело да љу̀тиш, има кђј не во̀ли љу̀то, а ако неки ђе љу̀то, мо̀же и сам да си љу̀ти.

љу̀тнђ, непрел., има љут укус, љу̀то је. — Неки љу̀ди не во̀ле да и јело љу̀тнђ, а ја сам у̀век во̀лела љу̀то.

љу̀цки, прил., људски, поштено, уљудно. — Чђвек трѐба љу̀цки да живи и љу̀цки да у̀мре, да не бу̀де ку̀кавица.

љу̀шка, прел., љуља (полако), њиха. — Љу̀шкај дѐте, да заспи, да не пла̀че, ра̀но се разбу̀дило.

љу̀шне, прел., заљуља. — Данице, љу̀шни ма̀ло тђ дѐте, ка̀ко мо̀жеш да га слу̀шаш да то̀лко пла̀че.

љу̀штач, м., (махм множ.: љу̀штачи), учесник љу̀штења (комишања). — Кад у̀јесен по̀чну да бѐру ку̀курузу, сва̀ку вѐчер збѐру се љу̀штачђ, једну̀ вѐчер куд једно̀га, дру̀гу вѐчер куд дру̀гога, и тако̀ свѝма о̀вљу̀ште ку̀куруз.

М

магарѐнцђ, с., дем. од ма̀гаре. — Цигани на̀ђу нѐко магарѐнцђ, па га пасу прека̀ј пу̀тови и, кад порасте, то̀варе га с врѐће с ку̀куруз да и но̀си у воденицу да самѐљу бра̀шно.

ма̀је, прел., задржава, дангуби. — Да ме нисте ма̀јали до са̀д, руча̀к би ви до са̀д био готђв, а ова̀ко има јо̀ш да чѐкате.

ма̀је, непрел., маше. — Ене, дѐца ти ма̀ју с ру̀ке, ви́чу те да се и́грате.

ма̀јкина ду̀шица, ж., бот., ма̀јчина ду̀шица (*Thymus serpyllum*). — Неке жѐне од ма̀јкину ду̀шицу ва̀ре ча̀ј.

ма̀јсторђше, прел., прави, гради. — Отка̀ко га зна̀м, Будђмир је свђ нѐшто ма̀јсторђсао: те пра̀ви пђнцери, те пра̀ви врата, аста̀ли, ко̀ла, те стѐжа бурѝћи, шта ти свђ нѐ зна ђи, нѝкако не седи ма̀рно с ру̀ке.

ма̀јсторлу̀к, м., ма̀јсторство, умешност. — Добро је да чђвек зна̀ било какав ма̀јсторлу̀к, да мо̀же нѐшто сам да си на̀прави, да не тѐра дру̀гога.

ма̀јчак, -чка, -чко, мали. — Ма̀јчко грнѐнцђ — сла̀тко варѐнцђ (Изр.).

- манастириште, с., место где је некада био манастир. — На Осмак има манастириште с неке сиве зидине од манастир који је некад био тамо.
- манистра, с. плт., огрлица од манистара. — Одавно су девојке и младе жене сваки дан на гушу носиле манистра, а на свеци дукати.
- манистро, с., зрно у манистрима (огрлице). — Док је једно јутро носила кобилку с воду на раме, Душанке се скидала огрлица и манистра су ју се растрвила.
- маностир, м., деф., манастир. — У наш крај само Јабланица и Кривир имају маностири, а друга сѐла нека имају цркве, а нека немају ни цркву.
- мантоше се, повр., дене се, изгуби се, нестане. — Мало пре изиђе негде, нем гѐ се мантосао.
- манцурило, м., хип., мачак, мачкић. — Гѐ ли је ноћас спавао наш манцурило, није грѐбо на врата да му отворим?
- мањка, непрел., мршави, слаби, смањује се. — Шта ли је Станоју Дикиному, од неко време мањка, кај да се нешто оболестио?
- марвењак, м., ветеринар. — Одавно нису имали марвењаци, па говѐда липцувала сваку годину и билá голѐма штѐта.
- марвењачки, -а, -о, ветеринарски. — Нађу се млади људи који изуче и марвењачку школу, нако је њин рад после тежак.
- марјеш, м., марјаш. — Сад неки људи и не знају за марјеша, а стари панте кад су и марјеша радѐли (важили) и кад се и за марјеш могло нешто да купи.
- маршира, прел., каже некоме: „марш!“ — Да га ниси марширала, не би те пцувао; овако, ћути и не задѐвај га више.
- масан, -сна, -сно, гладак, изгладан, изглађен. — Штѐ ти та тојага није масна, нећеш да бијеш вуци с њѐ?
- масација, ж., миражција. — Лако је масације да води ѐро и да фрља паре на свирачи, кад њему капље од сваку страну.
- масланце, с., дем. од масло. — Зими гѐтвимо на мачину, а лѐти мѐтвимо масланце и пржимо и гѐтвимо на њѐга, оно је и лакше и боље за лѐто.
- масни, прел., глаци, глади, деље, струже. — Кад праве кукаљу, масне ју с парче срѐе.
- мастиљав, -а, -о, љубичаст. — Кад смо ишли у школу, правили смо мастило од мастиљав плавез: настружемо од срѐе од плавез и растѐпимо у ракију (да се лако супи), па насипемо у ћупче.

- мати́ка, ж., мотика. — Неки траже ле́ба без мати́ку, али ле́ба се не ра́ђа на ле́дину, него на њи́ву, а њи́ва мо́ра да се око́па с мати́ку, па испа́да да не́ма ле́ба без мати́ку.
- ма́чке, ж. мн., фиг., пења́лице (јаке полукружне шипке са зунцима изнутра за пењање уз телефонске и друге стубове). — Мајстор ве́же ма́чке за но́ге, па се ка́чи уз банде́ру и везу́је жи́це за стру́ју, телефони и дру́го.
- маши́на, ж., кутија шиби́ца. — Ода́вно су ретко купува́ли маши́не, по једну, две за го́дину, па су и траја́ле; жа́р су запрећува́ли и у́век су има́ли са шта́ да запале огањ.
- медља́ка, ж., водњикав (неправ, сиров) мед (у саћу). — Треба да се саче́ка да пчеле затво́ре саће́ с медља́ку, па по́сле да се ва́ди ме́д.
- међу то́, св., међутим, али. — Јуче́р је ишла ки́ша, и мо́кро је по њи́ве, међу то́, ми мо́рамо да плевимо жи́то.
- меја́нски, -а, -о, који се односи ва меја́ну (кафану). — Једно́ је меја́нско, а дру́го сво́је, дома́ће, вино́, меја́нско меја́нција „крсти“ (сипа воду).
- меја́нција, м., кафеција, механција. — Ни́ко не мо́же да ка́же да је меја́нцијин занат ла́к, сва́ки дан, сва́ку ноћ мо́ра до не́ко вре́ме да седи́ у меја́ну, а не́ки пу́т људи у меја́ну и осавну, а меја́нција мо́ра да бу́де уз њи́.
- меја́нцијин, -а, -о, који припада механцији. — Ми́лој, си́н Мила́ну Славко́вому, у́зео је меја́нцијину ћерку Ми́лицу.
- меја́нцијски, -а, -о, механцијски, кафански. — И за меја́нцијски занат тре́ба знање́, и ни то́ не мо́же да бу́де сва́ки, мо́ра чо́век да зна́ које́ је вино́ добро, да позна́ва до́бре ракије́, да уме́ да доче́ка и да испрати́ људи, да би и дру́ги пу́т дошли у меја́ну.
- меја́нцика, ж., кафецика. — Ко́су, меја́нцику, је Че́да, меја́нција, довео́ из Лу́ково.
- меја́нциче, с., дем. од меја́нцика, кафецијина кћи. — Меја́нциче из дба́њу меја́ну удало́ се за меја́нцијинога си́на из го́рњу меја́ну.
- мекоко́рас, -ста, -сто. — меке коре. — На́ша брдска зе́мља не ра́ђа ни ја́буке, ни кру́шке мекоко́расте, него све́ мо́рају једно́ вре́ме да стоје́ обране да би се одме́кле.
- ме́лэм, м., лек. — Ода́вно су ста́ре же́не прави́ле ме́лэми од ме́д, ма́сло, тра́ве и још поне́што и дава́ле на бблни.
- мељ, м., бот., (*Humulus lupulus*). — Кад го́д је и́шо прекај ре́ку, гледа́о је мељ ка́ко се завио́ уз врбе́, ле́ске и дру́го дрве́ће.

- мељавина, ж., мељава. — Карабашевска воденица је на згодно место, па они живе само од мељавину, не морају да сеју жито и кукуруз.
- мёрдевен, м., (дрвена) ограда преткуће. — Немó да тураш ништа на мёрдевен, да не падне некому наглаву.
- мерише, (не)прел., мирише. — Како је красно мерисао сѹмбул у наше градинче кад је наша мати била младá и уређувала га!
- мертѣчки, -а, -о, који се односи на мертек. — Док нисѹ изишли фабрички, мертѣчки ексѣри су правили Цигани, ковачи.
- месиште, с., аугм. од месо. — Који славе зими, испечѹ на ражањ назимца, па има месиште колко ти душа бѣе.
- меснат, -а, -о, месат (са доста мяса). — Милан Галин је чувао меспате свиње, па су од њега и неки други запатили домазлук.
- метиљав, -а, -о, фиг., болешљив, слаб. — Неки метиљави више живе од здрави.
- метљика, ж., бот., водопија (*Sichogium intybus*). — Од метљику се узимају цѣвке за ракију и праве се ужа за везување снопови.
- меурче, с., дем. од меур, мехурић, клобучић. — Понекому, кад мало озѣбне, искóче меурчићи око уста и нбс.
- мечкарев, -а, -о, који припада мечкару (медведару). — Док мечкар иде по село с мечку, мечкарева жена мѣси леба у óгањ под врбу, рани и доји децу и пѣре штá има за прање.
- мечкарски, -а, -о, који се односи на мечкара. — Мечкарски живот је без бриге: нема да брине за кућу, гѣ стигне, гѣ стане, туј му кућа, под неку стрѣју, под дрво, уз плóт.
- Мѣчкин дан, м., народни назив за православни црквени празник Свети Андреја Првозвани, који се празнује 14. децембра. — Некад су и у наше планине живееле мѣчке, па су људи узели да свѣткују Мѣчкин дан, и тад вáре и јѣду корѣње (кукурузне клипове), па неколко корена туре и на плóт, „за мѣчку“, и жене неће да раде уруке с вуну (да прѣду, плету, ткају и друго), да мѣчка не напада људи и стоку.
- мѣчкоња, м., дебељко. — Прѣ неки дан видó Адама, дошо на óсуство, па се поправио и направио се на мѣчкоњу.
- мѣшћа (се), прел., (повр.), премешта (се). — Није згодно да мѣшћаш бѣце сáд, у сред лѣто, кад тамо више нема ни попаша кај пролѣтос, ни вода кај туј, нека остану дојесен у Сѣнци, па ујесен дођи у село. — Кóј се лѣти, кад сви трчѣ и раде, мѣшћа из ладовину у ладовину, зими стално слѹша како му крчѣ празна прѣва.
- мил, -а, -о, мио, драг. — Она је њѣму била млого мила и убава.

милоствѣван, -вна, -вно, умиљат, љубак. — Мачка је нај милоствѣвна од све животиње, па зато и борави с људи у кућу.

милоствѣнос, ж., умиљатост. — Јаре с милоствѣнос иде испред јагње.

мирка, ж., мир; само у изр.: нема мирку. — Њби муж свуноћ запѣва од болѣш, па она, сирота, нема никако мирку од њѣга.

мировниѣна, ж., накнада коју једна странка даје другој ради измирења. — Мировниѣну човек може да да у наре ел' у овцу, козу, свињу ел' у нешто друго.

мислѣње, с., гл. им. од мисли

мишина, ж., гризина, гњездина (оно што мишеви изгризу, па у њему и леже). — Кад смо разваљували стасину, па неколко мѣста смо наишли на мишину.

мишји рѣп, м., бот., хајдучка трава (*Achillea millefolium*). — Прекај пут преко Орашје има млого мишји рѣп.

младевеста, ж., невеста, млада. — Понека младевеста је млого срамежљива, па од срам и не је колко трѣба.

младевестин, -, -о, који припада невести. — У прву недељу по свадбу младевестин баштá и маѣ зову гости на ручак и младевеста доди на виђење с њи.

младевестински, -а, -о, који се односи на невесту. — Која девојка нема младевестински вал, кад се удава, узне на послугу од неку младу жѣну док се венча, па ју га после врне.

младиња, ж., младеж, омладина. — На средсело изиђу и неки стáри људи, па посѣдају на камѣње и глѣдају младињу како игра, и сѣћају се како су и они некад тако исто били млади и играли у оро.

младоликас, -ста, -сто, младолик, младалачка изгледа. — Има људи и жѣне који зађу у године, а остáну младоликасти.

млађѣрак, м. бот., млађа (*Coquydales cava*). — Овчарке упролећ набѣру ниѣицу и млађѣрак и направѣ китке, па се закѣте.

млађиковина, ж., млада шумица; грађа од младог дрвета. — Прѣ неколко године неско је њѣгѣв браник у Стрѣак и већ му је израсла млађиковина, а за десѣтѣну године би ће да има млади браник. — Од млађиковину није добро да се сѣче за дрва, боље је да се за то сѣче старо дрвѣће што није за ништа друго сѣм за огрев.

млатка, ж., зоол., млада кокошка, кокица (која још нема годину дана). — Рани ти добро тѣ млатке, па ће дојесен да ти пронѣсу.

млатнут, -а, -о, трп. од млати, удара, ударен, ђакнут. — Није био млатнут Милорад Радин кад је знао да помича међе и да заузима туђу земљу, био је непоштен.

млатва, ж., заношење, замлаћивање, млаћење (празне сламе). — Не знам докле ће Вида и Рада с ту њину млатву, не носе се кај друге девојке, него багџим кај варошанке, а не виде да и село сматра за млатвањчине.

млекуља, ж., млечна крава (овца, коза). — Понеки имају краве млекуље, али и не музу, него пуштају све теоци да сисају, да порасту, па да и продају.

млекце, с., дем. од млеко. — Теленце сиска млекце, па кад порасте крава, и њо ћемо да муземо.

млење, с., гл. им. од меље, млевене, мељање

мож, гл., скраћено од може, може; могу (они). — Не верујем да ће твој башта и маћи да мож да дођу кноћи, тек јутре ако стигну. — Твоји неће да мож данас да побру у Плужник, мало ће да и остане и за јутре.

молитвен (и: молићвен), -а, -о, трп. од молитви, освећен (нпр. водица): Молитвену водицу чувају жене негде у крај (у једно шише на пенцер у кућу), па с њо замешују колач за славу.

молитви, прел., освећује (воду поп). — Лани смо били на орање кад је пролазио поп, па ни није ни молитвио водицу.

мољак, м., земља (крај реке, где вода наноси муљ), муљак. — У наш крај слабо има мољак прекај Тимок, све што је имало да се носи он је одавно однос далско од нас.

мољше, прел., гризе, једе (мољак). — Мољци мољшу вунене дрече ако се у њи не туре орово лисје.

момченце, с., дем. од момче, момчић. — Онџ Ружино дере беше до скоро ситно и слабо, а данас га видо, направило се, еј, момченце.

моруна, ж., зоол., врста рибе. — Неки пут су светоникџци за славу купували моруна, па су ју варили на јанију и пржили.

мота се, повр., врзма се, задржава се, бави се, пребива. — Немо на јутро млого да се моташ по авлију, него прежај краве, па иди на орање.

мотовилце, с., дем. од мотовило. — Намотала сам данас два мотовилца прећу за чарапе.

мотруна, ж., врста траве. — Мотруну можеш да нађеш по ладовића сува места у Грапчину, Буцак и друга места с посну земљу.

мо́чуран, -рна, -рно, барљив, влажан (земљиште). — На мо́хурну зёмљу добре су и њиве и ливаде; њиве рађају, а ливаде се ко́се и на сýшу.

мо́чуриште, с., барљива, влажна земља, бара. — Ода́вно смо на мо́чуриште сејали коно́пле, куку́руз, луда́је, и све́ је добро расло.

мочурља́к, м.; в. мо́чуриште

мочурљи́в, -а, -а, баровит, влажан, подводан. — Мо́ра да је Ма́рко Краљеви́ћ јашао Ша́рца преко неко́ мочурљи́во поље кад му Ша́рац пропадао́ узем до пу́пак, те ни́је мо́го да сти́гне у бџ на Ко́сово (ш.).

мра́суљка, ж., краста, бубуљнца. — Мра́суљке иска́чају нај ви́ше ле́ти од вру́ћину и праши́ну.

мрати́нски, -а, -о, који се односи на Мратинце. — Мрати́нске но́ћи су нај ду́же у го́дину и та́д же́не праве седџе́ке и пре́ду и плету́, а има́ју ка́д и да се наспе́ју.

Мрати́нци, м. плт., но́ћи око Светог Мрате, (24. децембра). — Од Мрати́нци да́нови почиња́ју пола́ко да дужа́ју, а но́ћи да краћа́ју, али кџ́ је вре́дан има́ ка́д и да ра́ди и да се наспí.

мрдали́ца, ж., погрд., забушант, онај који избегава́ обавезу. — На свѣт има́ млого́ мрдали́це, али су ви́ше они́ који не избегава́ју што су дужни.

мрда, непрел., избегава, забушава. — Не́ би тре́бало ни́ко да мрда од онџ́ што је дужан, али има́ млого́ и који́ мрдају.

мрдаци́ја, м.; в. мрдали́ца

мрдаци́ка, ж., жена која избегава́ обавезе. — Ни́је големо́ зло кад од мрдаци́ку не мо́же да се извуче́ не́ка ситни́ца, не ва́ља кад избегава́ ле́што по́ кру́пно.

мрдне, непрел., покрене се; склони се; уклони се. — Де́ца су га гађала́ с грудве́ и да ни́је мрднуо́, ударили би га по́главу. — Кад ви́диш да је не́ки љу́т на те́бе, мрдни́ ма́ло не́где док се не одљу́ти.

мрдне́ испамет (из-па́мет), непрел., изр., полуди, шене. — Не́ки оће́ да мрдну́ испамет и од пи́јанку.

мрднут, -а, -о, трп. од мрдне, ђакнут, ударен. — Ти́, брѣ, кај да си мрднут; ка́ко мо́жеш да туче́ш то́лко то́ теле́ што се одвѣзало́; бо́ље што се одвѣзало́ не́ да се обесíло!

мре́згро, с., мезгра (ораха). — Немó да ми да́ваш ора́си, сýнко, не́мам зу́би за мре́згро.

мре́ће, с., умирење, смрт. — Од мре́ће ни́ко уте́ко, па не́ће ни бн.

мрждеља, безл., ромиња киша. — Нека ју, нека мрждеља киша, да натопи земљу колко-толко.

мрждоби, прел., премеће (по) рукама. — Не мрждоби то маће, видиш да си га угњавио.

мржљив, -а, -о, лењ. — Била нека мржљива жена, па није ни прела, ни плела, ни ткала и остала гола и боса, и кад ју се удавала сестричина што је живела у друго село, није имала у шта да се обуче, па њој муж натовари кацу на кола и жена гола уиђе у кацу и пђу на свадбу. Како била зима и уватио се лёд по грање, муж је с тојагу чокáo по грање и лёд падао на голу жену у кацу. Она мислела да то слићу на њој ситни тићи гроздовићи, па рекла: „О, ситни тићи гроздовићи, зар немате гѣ да слићете, него баш на мене?!“ Тако се била свá смрзла и кад су стигли у сестрино село, сестра ју дала њојне дрѣје те се обуче, па кад свадба прошла и она се с мужа врнула дома, прела је, плела и ткала и дан и ноћ и више није била гола и боса, и кад су ју мало време после дошли у гости башта и мати, она одма изнела матер кудељу, да предѣ, а баштѣ секіру, да крати дрва, и рекла: „Ти, нане, преди, а ти, тате, сечи дрва, у ову кућу нико не седи бађав!“ (н. пр.).

мржљивац, м., лењивац. — Мржљивицу мрзи и да си спреми да јѣ.

мржљивко, м.; в. мржљивац

мрза, ж., мрзовоља, безвољност, лењост. — Ови данови уватила ме нека мрза, ништа ми се не ради. — Кад мрза потраје, остави човека и голога и босога и гладнога.

мрзеш, м.; мрза

мрзи ме, безл., изр., немам вољу, не ради ми се. — Данас ме уватила нека мрза, па ме мрзи било шта да радим. — Никад ме до сад није тако мрзело да радим, нем шта ми је.

мрзлица, ж., смрзнута грудва земље, парче леда. — На средсело неки се данас бацио с мрзлицу и ударио поглаву Пауново дете, па му се надигла чворуга кај ора.

мркори, прел., мрмља, гуњџа. — Дај му што тражи, немó да ти мркори, не могу да га слушам.

мркуша, ж., зоол., бела овца са црном губицом. — Муко јагње од мркушу остави за запраз, да имаш овна без рóзи.

мркушан¹, м., белорун ован са црном губицом. — Од Надинога мркушана запатили смо мркушасте бвце.

мркушан, м., фиг., глупак. — Она Божинов мркушан ни данас није отишо на рабóту.

мркушас, -ста, -сто, црногуб (ован, овца, јагње). — Унук је на Бурђевдан добио од деду једно мркушасто јагње.

мркушило, м.; в. мркушан¹

мрљав, -а, -о, алкав, нерадан. — Његови су мрљави на рад, зато иду голи и боси цео век.

мрљав, -а, -о, нејешен, злојешан. — Нека су деца мрљава на јело зато што и сви прте да једу и што треба и што не треба.

мрљави, прел., ради млитаво, ради слабо. — Кoj нешто не зна да ради, не треба ни да мрљави.

мрљавица, ж., лењивица, алкавица. — Од мрљавицу не може ни да се тражи да нешто много уради, она то не би могла ни кад би тела.

мрљавица, ж., злојешница, жена која слабо једе. — Еј, мрљавице, зар си само толко појела, на моја мачка је више од тебе?!

мрљавко, м., лењивац, слаб радник. — Остави, мрљавко, ту греду, кад н'умеш да дељеш, ја ћу да ју одељем кад одељем ове две.

мрљавко, м., нејешник, злојешник, човек који слабо једе. — Остави оному мрљавку нешто за јело у далац, нек је кад се сѣти, кад га мрзи и да је.

мрморење, с., гл. им. од мрмори, мрмља, гуњћа

мрмори, прел., мрмља, говори нејасно; гуњћа. — Неки, кад остаре, све и се чини зло, па се стално љуте и мрморе. — Скоби синоћ по тавнину Благоја, иде по пут и мрмори нешто.

мрмоће, прел.; в. мрмори

мрсољивац, м., погрд., слинавко, незрео, недорастао младић. — И онoга Станикинига мрсољивка оженили, иако тек лани изишо из школу.

мртвина, ж., забачено место, где нико не пролази. — У голѣми лугови има мртвине: у средину пољанка, а свуд укутур грабље и трње да ни пале не може да пролеті кроз њи.

мртка, непрел., дем., хип. од мрда, креће се. — Шта то мртка кроз траву, да није нека ала?

мршавко, м., слаб, мршав човек (дете). — Што не давате тому мршавку козје млѣко, да се мало поправи?

- мршља́к, м., мрша (остаци угинуле животиње). — Вуци, кад не поједу ђвцу ел' козу што су однели из неку трља́к, оста́ве мршља́к, па се на њега зби́рају пцета, орлови и вране.
- му́а, прел., мува, удара. — Немó да га му́аш, кад те не ди́ра, да не извуче́ш де́бљи крај.
- му́а, прел., претура, тражи. — Де́, му́ај још ма́ло по по́друм, мога́ћеш да нађеш де́да Лазину кремења́чу, да ју очи́стимо и подма́жемо, па да ју чу́вамо за успомену.
- му́ало, с., наметљивац, пробијач, мувало. — За му́ало ништа није те́шко, бн се не сра́ми од ни́кога, тражи што не́ма, све́ проба, па шта́ нађе.
- му́а се, повр., погрд., завлачи се, намеће се. — Поне́ки се му́а сву́д ге́ има да се је́ и пи́је му́ле
- му́а се, повр., погрд., бави се, налази се. — Шта́ си се му́ао у њи́ну али́ју кад они нису́ били ту́ја, да те ви́ди не́ки, па да ка́же да си теó не́што да украде́ш?
- му́ж, п. н., јак, мужеван. — Ти́ка Ми́ливоје́в је био нај му́ж у се́ло, мо́го је да обори сва́кога и да но́си вре́ћу од сто́ кила.
- му́жев, -а, -о, који припада мужу. — Ода́вно се удови́це нису́ преуда́вале, него су чу́вале де́цу и ку́ћу и му́жевога башту́ и ма́тер.
- мужетерина, (махом множ.: мужетерине), погрд., муж, мушкарац. — У недељу при́двечер збе́ру се мужетерине на средсе́ло, па при́чају ка́ко је не́кад билó, а же́не и до́ма раде и њи́ну рабо́ту: це́пају дрва, ра́не и по́је гове́ду и спре́мају вече́ру.
- му́жљев, -а, -о; в. му́жев
- му́зика, ж., дечја усна хармоника. — Де́ца на па́нађур купу́ју музике и уче се да сви́ре у ња́.
- му́зне, прел., помузе (мало млека). — Му́зни ту́ кра́ву да сва́рим мле́ко за ову́ де́цу, да је́ду, па да се опра́мамо на рабо́ту.
- му́ја, ж., зоол., мува; изр.: бе́сне му́је, погрд., фиг. — Уватиó бе́сне му́је (Отишао некуд као луд). — Са́д, кад тре́ба да ми помо́гне да натовари́м вре́ће на ко́ла и да идем у водени́цу, бн уватиó бе́сне му́је и не́ма га ни́где.
- му́ља́к, м.; в. мо́ља́к
- муму́руз, м., бот., кукуруз. — За муму́руз на сла́бе њи́ве ки́ша тре́ба да иде неде́љно (сваке недеље).

мумурузиште, с., кукурузиште (земљиште на коме је био кукуруз). — Кад обéру мумуруз и посéчу шúму (толузину), мумурузиште побру и посéју јесéњу.

мúне, прел., удари. — Он га мúну у мешину и обори га на зéмљу, и кóј зна шта би му јóш чинио, да не приђóше људи и одвојише га од њéга.

мúне, прел., гурне, увуче, угура. — Затвóри врата, па мúни кључ нéгде, сáмо тí да знаш гé је.

мúне, прел., да, пружи. — Нíко нéће ништа да ти учíни пáбе, свáки глéда да му мúнеш нéшто.

мúне се, повр., погрд., увуче се, уђе. — На Чéдину свáдбу Цéле бíо у пóслугу, па кад су најшли нéки мóмци, он се мунуó у пóдрум и изнéо и једну тепсију мéсо и балóн с винó.

мурдарлук, м., каишарство, неваљалство, забушантство. — Мурдарлук нíко не мóже да скúта, он се óдма вíди и пóзна.

мутљавина, ж., погрд., мешавина. — Не волим нíкакву мутљавину, нéћу нíкому да се мéшам у кућу, нíти мéне да се мéша нéки. — Нíје мóго да глéда његову рабóту, него направíо мутљавину, па се сáд не зна ни кóј пије, ни кóј плáћа.

мутљак, м., мутна течност, талог, мутљаг. — У бунáр лéти остáне сáмо нéкакав мутљак, па Дúле Бóгојев сíђе на дно и исцрпé га, да пóсле íма гé да најíше чíста вóда.

мушкарчé, с., дем. од мушкарац. — Кад је пóшо у шкóлу, у једну клúпу седéли двá девóјчета и трí мушкарчéта.

Н

набада, непрел., фиг., храмље. — Штó ли Вóја Божíкини набада на једну нóгу, да се није убó на нéки трн?

набаје, прел., (махом перф.: набајали), омађија, пошље чини. — Нéки људи и сáд, кад и снађе нéко злó, смáтрају да и је набајано.

набíва, прел., набија, забада, увлачи, побија. — Ранко прáви óграђу, па данáс набиáо кóље, а јúтре ће да плетé плóт.

набíва (кућу), прел., (у)таба, (гази земљу између зидова куће у изградњи). — Кад изíдају зíд за кућу без пóдрум и попúне зíдови сас зéмљу, зóвну дéцу да íграју поврз зéмљу, да ју набíвају, те да се не умне кад кућа бóде готóва.

- набира, непрел., фиг., отиче, загнојава, гноји (рана). — Њшо бџс, па се убо на трн и трнободина узела да му набира, па имао муку док му прошло.
- набит, -а, -о, трп. од набије, пун, набивен, чврст. — Купио једно назиме, подмешено и набито, па ће добро да се угоди.
- набрсти, прел., нахрани (стоку) брстом. — Овчар зими, кад мало попушти време, истера бвце у луг, па и набрсти с врви од гранчице од грабље, глбжје, цѣрје и горуње, и сачува мало лисник за студено време.
- набрсти се, повр., нахрани се брстом. — Кад поткрај лето нестане трава, бвце и краве се набрсте лисје од грабље и глбжје, па се напију воду на Мировштицу и легну у трљак да сп(ју) до јутру.
- набрчка, прел., набора, набере, „плисира“ опрег, сукњу. — Одавно су девојке и младе жене носиле набрчкани опрези и сукње, па кад оде, они се само расипују.
- набрчка, прел., завуче главу у суд с водом, млеком и сл. мачка, пас и сл. — Исипи та бакрач с воду, набрчкала га мачка.
- набрчка се, повр. — набора се. — Видела сам на панађур Петкану — омршавела и ослабела и лице ју се набрчкало, скоро да ју не позна човек, толко се променила.
- набуни, прел., наприча, оговара. — Кад се станија заудавала, неке жене су свашта набуниле за њ, али њи момак т њије слушао.
- набута се, повр., погрд., угура се, забије се, увуче се. — Душан Каравилкин је гледао да се набута свуд г ѡма да се ј и пије муле: на славе, на свадбе, на трпезе.
- навађује, прел., навикава, учи. — Немо децу да навађујеш на слаткиши, да не искваре зуби.
- навали се, повр., нахвали се, хвали се много. — Кад ћеш ти да се навалиш с твој богатлук?
- наведе, прел., начини некое да се нека девојка уда за њега, провадишице. — Благој Милићев навео Владе Милановому Милојкову ћерку Милицу.
- наведе (градину, њиву), прел., водом натопи, залије (врт, њиву). — Ноћас нема спање, треба да наведемо градину док не зађе месец.
- навеје, (снег), безл., навесе ветар снег. — Ту зиму свег је био толко навејао на пругу да вџ није могао да иде неколко дана, па су све ишли да чисте пругу.

павлаш, прил., намерно, хотимице. — Пбђи навлаш у Сѣнци да видиш да неки не пушта краве у нашу ливаду куд Микајлову појату.

наводацише, прел., проводацише. — Нај боље је да човек нікому не наводацише, да после нема муку бар с ту страну.

наводи, прел., наводњава, залива (врт, њиву). — До сад нисмо наводили градине, наодила и се кпша.

наводи, прел.; в. наводацише

наводу (на-воду), прил., за воду. — У турско време младе жене и девојке нису ишле наводу на чешму прекај Мустај башин конак, него су изувјале далеко од њега, да и не види Мустај баша и да и не одвуче унутра.

навреве се, повр., наразговарају се. — Де, бре, жене, откад стојите с пуни судови на рамена, све се нисте навревиле, оставите мало и за други пут.

навреви, прел., наприча, оговори, наговара. — Кад се Бошко зажењо, људи су свашта навревили за њега, али девојкени тб нису слушали и дали му ћерку.

наврка, прел., погрд., стави много. — Што си навркала толку мачину у тигањ, нећеш да вариш, него ћеш да пржиш у њб?

наврћка, прел., премаје (уврти врхом или петицом вретена одве склопљено предиво; слопљено предиво уврће, (на)врћка да се две жице предива уврте једна око друге тиме што се у шапи држи и обрће врх или петица вретена, при чему врх, или петица, запиње о склопљене жице и уврће их, па се део уврћених жица намота на вретено, а затим се уврти следећи део пређе, и тако даље, док се сва пређа не уврти — наврћка). — Жене по бвце испреду и наврћкају пређу, па и кад іду по пут, раде нешто уруке, нікад не стоје с руке. → Српкиње наврћкују с вр, а Влајње с петицу од вретено.

навукује, прел., навлачи, увлачи, уноси, нагомилава. — Пази да ми не навукујеш с ноге снег у собу и да ми правиш подлевицу. — Шта ми навукујеш свакакве але у кућу, зар су они твоје друство?

навукује се, повр., улази, увлачи се, завлачи се. — Не навукуј ми се с кањавс ноге у собу, зар ниси мога да очистиш оџанци на чистаљку?

нагађа, прел., намешта. — Јутре ћемо да беремо грбје, па деда нагађа бурићи у подрум, да су сређени за вино.

нагађа, прел., погађа. — Ја сам нагађала да ћеш ти да дбђеш на ђсуство у недељу, а ти си дошо два дана прѣ.

нагађа се, повр., намешта се, спрема се. — Изгледа да се ова кокошка нагађа да снесе. — По све прилике небо се нагађа за кпшу.

- нагаздује се, повр., газдује до миле воље, богати се. — Понеки, кад се огазди, све му máло, и никад да се нагаздује.
- нагвѝри, прел., навири, завири, погледа. — Дћ, нагвѝри у sóбу, да видиш шта рáди онћ дћтћ, нешто се ућутћло, да л' се заиграло ел' је заспáло.
- наглећује, прел., нагледа, стара се, брине. — Људи чўвају дћцу док порасту, а дћца њѝ наглећују кад оstarћ.
- нагмáра, прел., потоци (у воду). — Кад стѝгну коноплће за брањћ, жћне и обћру и повћжу у ручѝце, па ручѝце нагмáрају у рћку, да се раскѝсну двћ недћље, па и извáде из вћду, и кад се осуше, обѝвају и за кучѝну.
- нагоде се, повр., погоде се, договоре се. — Мирћвци, Бркѝнци, сѝноћ билѝ куд Гáлини да испрћсе њѝну ћћрку за сѝна и нагодѝли се за мирáз, па се у зћру врнули у Мѝрово.
- нагћр, прил., горе, у висину. — Слободáн отѝшо с ѓвце нагћр как Пљешћвац.
- нагребћ, прел., накупи, сакупи, скупи гребуѝи. — Нагреби с ложѝцу сѝрење из чáбар у јћдну паницу, па дáј овáмо да направѝмо пћшару с овá сув лћба.
- нагрне, прел., нагомила, навуче. — Јесенáс нагрнули зћмљу на гѝже пред кућу, па прекћзиму веће да измћзну.
- нагруби се, повр., наружи се. — Штћ си се, морѝ, нагрубѝла с ту стару крпу (мараму), зар немáш нћву?
- нагуши се, повр., подигне се, нарасте. — Тћсто у кáрлицу ти се нагушило, подѝгни мешáјник да ти се не залћпи за њћга и тури лћба нек се печћ.
- нагуши се, повр., фиг., наљути се. — Штá си се, морѝ, нагушила на мћне, кáжи ми да знáм.
- над, м., челик (што се додаје општрици секире кад се истроши). — Нћси Вћје Нáјдиному ову секиру да ју удáри над, видиш да ју се рћз све изћо.
- надáри се, повр., спреми свадбене дарове. — Ѓбичај је да се девћјка надáри од малћна: јћш док ѝде у шкћлу мáти и бáба ју ткáју ћилими, покровѝце и платнћ за кошуље и плету ју чарáпе за свáтови, и такћ чѝне све док се не ўда.
- надвѝје се, повр., наднесе се., наткрили нешто. — Кáко је крáсно што си доживћо да ти се ора што си прћ четћрћс гћдине посадић од зрно надвѝје над пћла авлију и да лћти сћдиш под њћга у ладћвѝну.

надврѣви, прел., надговори, говори више од некога. — Алѣксу Мило-
јевога никó није надврѣвио ни на један збр.

надѣвује се, повр., дуго децује, дуго је девојка. — Давинка и Даринка
су се падевовале и па се добро удале и децу имале.

надигне се, повр., подигне се, отекне. — Ово дете мора да је негде
падало, надигла му се чворуга на чело.

надлѣгне, прел., фиг., притисне, наговори. — Мора да надлѣгнем
Адама да трáмпимо нашу њиву над пругу за његову ливаду у Чуку.

надлића, прел., надлеће. — Упролећ, кад се изведу пилићи, јастреби
и орлови надлићу село, па ге виде квочку с пилићи, слете се и довате
понѣко пиле и однесу га.

надбје, непрел., порасте, наије већа вода у реци (бунару). — Лѣти се
небо одједанпут наоблачи, па загрми и удари пљусак и река надбје
и однесе ни конопље што смо потопили да се кисну.

надол (на-дол), прил., доле, низ страну. — Вђјска отила надол как реку.

надолáзе, непрел., дођу у великом броју. — На панађур на Крстѡвчан
ову годину надолáзили људи од сваку страну, једни да продаду
нешто, а други од купе што и треба.

надобде, непрел.; в. надолáзе

надрви, прел., подигне; укурти. — Диго главу, падрвио нос, па не гледа
никога, кај да је нај бољи од сви што је гáзда.

надрви се, повр., наљути се. — Кој се лако надрви, лако се и одљути.

надрѣмље се, повр., дрема много, надрема се. — Данас по бвце сам се
надрѣмљала, мора да ће (да удари) кишa.

надрѡби, прел., фиг., наприча (свашта). — Данас пред пладне прође по
пут Драга Јеликина и сврте мало куд мене, па надрѡби, надрѡби и
што јес и што није, она све зна шта је по белом свѣту.

(на)жмија, прел., (на)сече и изгњечи (кашиком) прازی лук. — Преко
лѣто, кад седну да једу, најмијају прازی лука и, ако има, измѣшају
га сас сирење, па прсти да си изеду, а кад нема сирење, најмијан
лука измѣшају сас печени компир и туре у заструт, па понесу по
бвце.

назиму, прил., идуће зиме. — Лѣтос смо радѣли од зору па док се
смркну, а назиму ћемо мало да се одморимо, да равимо и појимо
стоку, кратимо дрва, да одељемо понѣки колац, држаље сл' грѣду
и дирѣк и да лóжимо óгањ у собу и да се грѣјемо.

назѝмче, с., дем. од назѝме, мушко прасе од годину дана. — Упролећ оставе једно назѝмче за гојѝње, па га цело лето ране и дојесен га угоје, па га пред Нову годину закољу и уреде за пастрму и стопе мас од њѝга.

назли се, повр., прозли се, постане зао. — Немо сад ништа да тражиш од њѝга, нешто се назлио, па може да више на тебе.

назвѝри се, повр., наплаши се, ухвати страх. — Ти си, изгледа, био оно куче, па се назвѝрило и бежи од свакога, неће да дође ни да му дам да је.

назѝб, м., назѝб. — Има људи који и зими спавају без огањ, па никад немају назѝб.

назѝбе, непрел., назѝбе, озебе. — ге назѝбе тако да не можеш да писнеш?

назѝбне, непрел.; в. назѝбе

назѝна се, повр., наскаче се, наигра се. — Кад се прѝдвечер врну из школу, деца не мож да се назѝнају, па се некад толко заморе да легну и без вечеру.

најѝсан, -сан, -сно, заситљив, који држи ситост, од кога се може најести. — Стари људи су сматрали да је проиш леба најѝсан, а пченичан леба да није најѝсан.

најѝсен, прил., ујесен, идуће јесени. — Лекино унуће пролетос потерало седму годину, па ће најѝсен да пђе у школу.

нај накрај, прил., најпосле, на крају. — На свадбу нај накрај износе на сватови печѝње.

накањује се, повр., оклева. — Откад се накањујем да купим једнога коња, и све не могу, немам ге да га држим зими у топло.

наклати се, повр., намери се, наметне се, дође непозван. — Баба Јевда се често наклати кад ми седнемо да јѝмо, и седне да је чим ју зѝвнемо.

наковаљ., наковањ. — Ковач Воја узима врело гѝзе изогањ и тура га на наковаљ, па његова жена и он заједно бију с чукови у гѝзе да отврдне.

наковѝ (косу), прел., накује (наоштри) косу (нарочитим чекићем). — Кад ујутру накову косу, прекодан ју, кад се мало потупи, остре с брус.

накокбри се, повр., надигне се, подигне се. — Штá си се накокóрила то́лко рáно, иди да спáваш, ја ћу да те разбúдим кад треба да се дигнеш.

нако́њача, ж., погрд., висока, крупна и незграпна жена. — Ё л' си видела скóро ону́ нако́њачу Даринку Вуцину, ода́вно не прола́зи по пúт как средсéло?

накóт, м., погрд., пород, штенад; деца. — Накотíли накóт камáра, па ће сáд уши да и појéду; кáко ли ће да рáне и да обуку́ју то́лки накóт?!

накóте се, повр., окоте се много, намноже се. — По рáт шумарí су потрoвáли вуци по нáше шúме, али од нéколко гóдине пóново су се од нéгде накотíли.

накóти, прел., оштени; нарађа. — Нéки људи напатíли пítовни зáјци, па зáјке накóте пуно зáјчићи и кад порасту́, кóј и чу́ва, има мéсо кóлко óће, дóбре и јéвтино.

(на)крати (дрва), прел., (на)сече (дрва). — Љупче зíми ујутру накрати дéде дрва, па му унесе у сòбу и залóжи му óгањ, а прекóдан дéда си сáм лóжи кубе.

накрив(љ)ује, непрел., храмље (благо, мало). — Гóлуб кај да ми накриву́је на лéву нóгу.

накриво, прил., на једну страну, не право, погрешно. — Нéму је од крај свé пóшло накриво, и сáд нíко не мóже да му помóгне. — Кад чóвек сáм иде накриво, нíко му нíје крив и мóра да снóси штá га сна́ђе.

накрка, прел., натрпа, нагомила, стави много. — Увечер накрка пањéви у кубе, па до ујутру нéма да брíне за ложе́ње.

накрши, прел., наломи, изломи мвого. — Има чиноштéте што упáдну у туђу њíву, па накрше корéње и однесу кај да је тó њíно.

на куд (мене, тебе, њега, нас, вас, њи), предл., према (мени, теби, њему, нама, вама, њима). — Овчарí ложи́ли óгањ уз сéно, па ветар дунуó на куд сéно и запалиó га, па су га једвá угасíли, мóгло је и свé да изгорí.

налакти се, повр., подними се, ослони се на лактове. — Иди, истéрај онó дéте нáпоље, откáд је уишло у сòбу и налактило се, па се мýсли нéшто кај стáр чóвек.

налéва се, повр., пије много. — Не налéвај се то́лко с ту́ вóду, да ти не прокрéче жáбе у мешíну.

налéгне, прел., притисне, принуди, навали. — Налéго ме да га пуштим на панађур, па нисáм имáла кúд, него га пуштí, па сáд кáко бúде.

- налегне, прел., легне на некога (нешто); притисне. — Зорка Убавкина спавала с прво дете, па га ноћу у сан налегла и угушила га.
- налик, прид. (за сва три рода), сличан. — Синови су налик на мајер, а ћерке на башту.
- налитач, м., насртљивац, напасник. — Благој Маријн је био налитач, па налићао на једнога, па на другога, док га један није убо с нож на мртво.
- налице (на-лице), прил., с лица (супротно од наопако). — Кад се изатка и уваља сукно, једпако је и од наопако и налице.
- налудо, прил., много, неразумно, претерано. — У наш крај ти је тако: налудо киша, налудо суша.
- намачиња, прел., намиче. — Пролáзи момче кроз село, намачиња шајку на чело (н. п.).
- намене, прел., намени умрломе, да за душу умрлога. — Прву годину жене намѣну умрелому од свáпта што се је и пије, и дрѣју и вољу носе за мртвога.
- наместе (на-месте), прил., местимично, овде-онде. — У једну ми ливáду травá на месте густа, на месте ретка.
- намѣша(ју) бвце, прел., састави стадо са стадом другог, састава стада ради заједничког чувања (и храњења). — Ўјесен, кад се пушти поље, овчари намѣштају бвце, па залóже óгањ и печу глиње и корѣње, па једу.
- намлати пáре, прел., заради много пара. — Бóра и онако био гáзда, а био млóго и по бѣли свѣт, на намлатио пáре не зна штá има, али је остáо стисница кај што је и био.
- намокри, прел., накваси, промочи. — Данáс чувао бвце, па ударила киша и намокрила га.
- намомкује се, повр., проведе доста времена као момак (неожењен). — Чује се да је Рáдојко узео Петрију, вáла, дóста се и намокувао, има á как триес године.
- намрзне, прел., омрзне. — Немóјте, децо, кад идете у шкóлу, да рчкате с тојачићи деда Рáдојево куче кроз гарабе, да ве не намрзне, па неки пút да излети из авлију и да ве подáви.
- намћорлук, м., злоћа, опакост, опачина. — Кáко му се не омрзне тá његв намћорлук једанпút, па да бóде кај људи?!
- наноћ (на-ноћ), прил., преко ноћи, ноћу. — Јучѣр нáноћ вóци нарипáли у наслóн Влáде Милáновому и поклáли му грдне бвце.

нанче, с., дем., хип. од нана, мамица. — Нанче моје, ја полазим у рат, и нећу да плачеш ни сад, ни ако чујеш да сам погинуо: сузу да не пуштитиш, мило моје нанче, оћеш ли, обећај ми?!

наоблачује се, повр., облачи се (небо). — Та дан, кад не све потуко град, небо се у сред дан било наоблачило кај увечер, па је почео да бије град кај да га неки сеје.

наовем, прил., овако. — Море, док је наовем, добро ће да буде, неће да ваља кад се обрне друкше.

наоко, прил., на поглед, што се види. — Пченичка нџкла добро, и сад није лоша наоко, а каква ће да буде до крај, то ћемо да видимо.

набстри се, повр., чврсто се спреми на нешто. — Немó да га питујеш ништа, он се још ођутрос наострио за кавгу.

напазарн, прел., накупује, купи много. — Одавно су људи из сѐла ретко ишли у варош, па кад отидну на панађур, напазаре што и треба и напуне тѳрбу и однесу дома.

напамет (на-памет): изр.: учи нанамет, учи реду. — Људи се уче напамет док су још деца, кад одрасту и постању људи, све је теже да нешто добро науче и навикну.

напари, прел., прел., загреје (цреп, циглу). — Кад човек озебне, добро је да увечер напари циглу ел' цреп и, кад легне да спи, да и тури на табани.

напари се, повр., фиг., опече се, доживи нешто зло. — Лѳтос дали бвце да и чувају неки појатарѳ, али су се напарѳли с њѳ: неколко пут заклали њѳну овцу, па рекли да ју однео вуќ.

напет, -а, -о, трп. од напне се (наљути се), наљућен, љут, расрђен, срдит. — Ене га, на је нешто напет, шта ли му је сад криво?

напиња се, повр., фиг., љути се, срди се. — Зло је кад човек мора да се напиња, а сам је за то крив.

напињује, налази (осећа под) прстима. — Под гушу, са стране, напипувала је нешто тврдо колко једно ропче и није ни слутѳла да то може да буде нешто зло, кај што је испало.

на пладне, прил., на подне, у подне. — На пладне дѳђу и жѳтвари од њѳву и сви се зберу у ладовѳну на уживу.

напѳјска, прел., после водом. — Кад зађе сунце, напѳјска добро расадници, да ноћу увате влагу и да прекóдан не прегорѳ на сунце.

напѳјује, прел., фиг., (оштро) изгрди. — Напѳувала сам га кај пца што ми прóшо с кола преко градѳну.

напне, прел., надува, надује. — Одáвно у сéло кáд-кáд у свéтáк најиће Рáнђел, гáйдáр из Бáњско, па на средсéло нáпне гáјде и за чás збéре мómци и девóјке на брo.

нáпне се, повр., напрегне се, потруди се, запне. — Док је чóвек млáд, трéба да се нáпне да нéшто постíгне, па, кад остарí, да мóже да живí на олакшицу.

напслéтку, прил., најазд, најпосле, на крају. — Кад си навалиó, нек бóде напслéтку и кáко тí кáжеш.

напрíча, прел., исприча (много, свашта). — Óни напричáли и што јéс и што нíје, али мí мóрамо да знамó кáко је.

напрска, непрел., испрска, испуца, попуца. — Правíли врата од сíрове дáске, па кад се осушíле, напрскáле на крајеви.

напрска, прел., поспе водом. — Кад мету́ собу, напрскају зéмљу с вóду, да се не дíза прáшина.

напрска јáганци, прел., фиг., одвоји јáгњад од оваца плашећи их са „пр-пр-пр“. — Ајде да напрскамо јáганци, па да íдемо да жвémó по мéсечину óвáz.

напрсне, непрел., напукне. — Кад сíрове грéде стојé на сунце, напрсну на крајеви, а и по средíну óвде-òнде.

напрти, прел., погрд., угура, стави. — Напртиó негóве ðвце у авлију чóвеку, кај да нéма тóлке свóје ливáде.

напрти се, повр., погрд., угара се, увуче се. — Напртиó се да слóша на свáдбу куд Воју Божíкинога, сáмо кóлко да јé и пíје нéколко дáна.

напу́ди, прел., отера, изјури, истера. — Ё л' си чу́ла да је Стáни́сав напу́диó Лепóсаву?

напу́ди, прел., заплаши. — Напу́дила дéцу, па сáд не смéду од вòд да уйíу у кућу.

напу́ди се, повр., наплаши се. — Нíма дéца билá млóго бблва, па се напу́дили, и сáд, чíм вíде да нéко кујí, óдма се попу́де.

напу́ђен, -а, -о, три. од напу́ди, заплашен. — У рéт људи патíли свáшта, па су напу́ђени, и сáд, кад гóд чу́ју нéшто рђаво, забрíну се.

напуштени́к, м., разведен човек. — Јеремíја úзо жéну из Јáбланицу, али се пóсле нéко врémé растури́ли, па је остáо напуштени́к.

напуштени́ца, ж., разведена жена. — Блáгоју Гмитри́ному умрела жéна, па довéо нéку напуштени́цу из Лúково.

напуштeнко, м.; в. напуштени́к

напуштги, прел., напусти, остави. — Ова моја квочка чудна: после неколко дана напуштѣла пилићи, па сад њам муку с њѣ да и одраним без њѣ.

нарављив, -а, -о, ћудљив, зао, пакостан, незгодан. — Њѣ и њѣјному нарављивому сѣну ни једна снаја није могла да угоди и с много људи су били у завађу.

нарамчи, прел., натовари на раме, заметне на раме. — Мија је могло да нарамчи и врећу од стѣ кила пченицу и да изнесе из подрум и натовари на кола.

нареде се, повр., договоре се, споразумеју се, погоде се. — Данас се једва некако наредимо да ми прѣда ону ливаду над сливар, два пут ми повећавао цену. — Синоћ су се наредили да Зорка пѣје за Видоја и испросили ју.

нареска, прел., начини реске, црте (ножем), зареже. — Бѣгој Лазин неки пут, кад је био млад, направио и нарескао сланицу и до скѣро су у њѣ држали сѣ.

наринѣ, прел., нагомила, натриа (лопатом). — Нарини па камару пѣсак што су растуриле кокѣшке и покри га с толѣзину да га више не растурају.

нароје се, повр., намвоже се. — Понеку годину се нароје гусѣнице, па обрсте свѣ шумѣ, и усрѣд лѣто изгледа кај усрѣд зѣму.

нароси, прел., окваси росом, пороси. — Понекад лѣти падне голема роса, па кад рано пуштимо ђвѣ да насу, наросимо ноге кај да смо прѣшли преко Мирѣвштѣцу.

наруке (на-руке), прил., ручно, рукама. — Одавно су се и даске резале наруке.

наруку (на-рукѣ), прил., по вољи, на згоду, згодно. — Не треба на децу да се свѣ иде наруку, ѣтну вољу, па после за њѣ није добро. — Дѣкле ћеш да ме натерујеш наруку? — Тѣ ми лѣже није наруку, па морам с некога да га замѣним.

наседне, прел., седне на нешто. — Насѣдо си ми на капѣт, па морам с некога да га замѣним.

наседне, прел., седне на нешто. — Насѣдо си ми на капѣт, подигни се малко да га извучѣм.

наседне (крѣв), непрел., фиг., [махом перф.: насѣла (му) Крѣв], подлије му се крѣљу убој (убивотина). — Гѣлуб Драгутѣнов ковао (приковао) тарабе, и ударио се с кисѣр по палац, па му насѣла крѣв.

насѣје (крѣв), непрел.,; в. насѣдне (крѣв)

насе́сти, прел., осети, нањуши (пас). — Ноћас у једно време млого лаја
Шара мора да је нешто насетио, лесицу ел' нешто друго, понекад
на јџа лаје и дава збр кај да је најшао вуќ.

насећа, прел., осећа, чује. — Погле како ма́че чуљи ўши, мора да насећа
како негде грицкају миши.

наси́гурно, прил., сигурно, са сигурношћу. — Мили́сав иде наси́гурно
да увати рибу у Тимок.

наси́пује, прел., сипа, насипа. — У недељу село ће да насипује пут за
Мировшћицу.

насмејан, -јна, -јно, насмејан, осмехнут. — Његова ма́ти је била добра
и насмејна, никад ју нису видели намрштену и намргођену.

настоја́ва, непрел., надзире, надгледа. — Неки не воле да раде, него
гледају са́мо да настојавају.

настра́ничав, -а, -о, настран. — Видиш како не ваља кад је човек
настра́ничав — сви бе́же од њега.

на́страну (на-стра́ну), прил., одвојено, устрану. — Одвоји твоје бвце
на́страну, да се не ме́шају с моје, па по́сле да не мо́гу да и размешам.

настрау́је се, повр., настрахује се, страхује много. — За мбј веќ
настраува́ла сам се за ту мо́ју децу: те а́јд' док порасту́, те док дођу
извојску, те док се поже́не, до́век све́ тако́, на бри́гу и на стра́.

натакњу́је, прел., намиче, натиче. — Ра́досав заврша́ва ча́бар, ба́ш му
натакњу́је обручи.

натало́жи се, повр., слегне се, снадне на дно. — Преко ле́то оста́не
ма́ло во́да у буна́р, и на дно́ му се натало́жи и бла́то, и ли́сје од
дрве́ће и поне́ка гранчи́ца што је од не́где па́дла, па то́ же́не зава́ћају
с ко́ву кад у́јутру до́ју за во́ду.

на та́м, прил., тамо, на ту страну, у будуће. — Кра́ве ти се уштркља́ле
и оти́ле на та́м, как Мировшћи́цу, мо́жда су и же́дне, па кад се
напо́је, оне ће да се врну на коли́бу.

на́танко, прил., у танком слоју, танкослојно. — Кад ни покисне
поко́шена трава́, расту́римо ју на́танко, да се осу́ши, па ју зде́немо
на нави́љци.

ната́пка, прел., притисне, набије. — Кад је пбс, ма́ти му у́јутру испече́
компири́ у жа́р, ољу́шти и, посóли и ту́ри у застрү́т и добро ната́пка
с ложи́цу, па и понесе́ у торби́че по бвце.

натежа́, непрел., притисне тежином, постане тежак. — Кад ја́буке
млого ро́де, па натежа́ју, гра́не се сави́ју до́зем, па се и полóме.

натекне, непрел., отекне. — Кад су Милорада Радинога ујели стршељи, њему је главá толко натекла да му се нису виделе очи и једва је остао жив.

натѐра, прел., набије, увуче. — Добри риљачи, кад риљају, натѐрају ашóв узем до зéнгíју.

натíра, прел., гњечи, притиска (тесто при размешивању). — Жéне стáлно посипују тѐсто с брашно док га натíрају, да и се не лѐпи за прсти, а и да се бóље нáтре.

наткачу́је, прел., задиркује. — Гóлуба немó нико да наткачу́је, óн не зна за шалу и óће и да се побíје.

наткачу́је се, повр., задиркује се, запoдева разговор; расправља се. — Добрé девојке не доликује да се наткачу́је с мушки што пролазе по пúт. — Лéка Стамéнков се наткачуваó с неки што ишли по пúт, па га избíли и сад ћутí у авлију и глéда своју рабóту.

натрíша, прел., натреса, тресе (изнад нечега); труни. — Не натрíшај ништа близо до óгањ гѐ се вáре грнци с јéло.

натрíша се, повр., натреса се, виче, кара, грди. — Бóље да се не натрíшаш на никога, него да кáжеш полако штá имаш.

натрóши куку́руз, прел., накруни кукуруз. — Данас и јúтре увечер ћемо да натрóшимо куку́руз, па ће Вóја зајутре да отѐра у воденицу да самéље брашно.

натрули́, непрел., (отпочне да) трули, затрули. — Лѐтње крушке не трају, него натрулé, ако и не појéду.

натута́, прел., напујда. — Видој Спасéнин натутаó пцá на Душáнове свиње, на једнѐ скидаó рѐп.

натучé (махом перф.: натúко), прел., погрд., обуче много одеће. — Натúко дéвет кожука кај да је завејаó снѐг.

натучé (куку́руз, сб), накруни кукуруз (млатом), саситни со цртаком. — Кад се куку́руз дóбро осуши, натучу́ га и напу́не врѐће и отѐрају у воденицу да самéљу брашно. — Љубица унесе чúтору и тури ју скрај до врата, па узне цртак, тури нéколко грудве сб од крупíцу у чúтору и натучé сб, да има сашта да се сóли јéло.

нафр́ља, прел., набаца, да, положи. — Нафр́љај шúму (лисникóвину) на бвце, па бéжи у сóбу и грѐј се.

нафука́ри се, повр., погрд., увуче се, уђе. — Чúвај дóбро бвце да се не нафука́ре у туђ куку́руз, па пóсле људи да не глóбе.

нацѣди, прел., извуче течност из нечега, добије (сакупи) цеђењем. — Одавно жене зими очисте ораси, па и истуцају у чѹтору и нацѣде зѣјтин жѹт кај дѹкат.

нацѣди се, повр., стече се течност из нечега у неки суд. — Поглѣдај да л' се у грне испод цедило нацѣдила сѹрутка, па однеси и сѣпи прасету у корѣто, да не грдѣ жѣдно кај јучѣр.

нацѣпка, прл., дем. од нацѣпка, нацѣпа танко, ситно. — Нацѣпкај ми мѣло трѣице, да заложим огањ и да спрѣмим нешто за вечеру.

нацрѣни, прел., оцрѣни, прикаже лошим. — Мирка Дѣринога нацрѣнили кад је тео да узне јѣдну Кривовѣрчанку, па ју њѣјни нисѹ дали за њѣга.

начвѣка (качѣмак), прел., намочи качѣмак машѹ из меса печена на ражњиѹ. — Напраѣе качѣмак и испѣчѹ свињско мѣсо на ражњиѹ, па с ражњиѹ начвѣкају качѣмак одозгѣр, па га кѣдају с прѣсти и јѣдѹ.

начѣтири, бр., Лазѣ Марков имѣо трѣ сѣна, па кад су се поженѣли, поделио је имѣње начѣтири и свѣакому дѣо по јѣдан дѣо, а јѣдан дѣо узео бн.

начѣтири, прил., бујно; изр.: растѣ начѣтири, расте бујно (веома напредно дете, дете које бујно расте). — Они су сиротиња, али њѣна су дѣца прѣпа у лице кај божѹр и расту начѣтири.

начиња, прел., развршује, почиње да троши. — Данилови начињаѣли двѣ сѣна, па кад пѣчеле кѣше ујѣсен, ѣба и закѣсла.

начне, прел., узме дѣо нечега, почне да троши, почне да смаѹје. — Штѣ си начнѹла врѹћ лѣба кад ѣма студѣн, па и врѹћ да остане и да се корѣ? — Сѣноћ смо начѣли чѣбар сас сѣрење.

начне се, повр., посече се (мало). — Бѣгдан Дѣјини дѣлао спѣце, па се начнѹо с кисѣр по пѣлац.

начињава се, повр., представља се за оно што није, прави се оно што није, пренсмаже се. — Не волим да видим кад се неки начињава нешто што му не доликује и што не мѣже.

начѣчи се, повр., облѣпи се чѣчком. — Штѣ не ѣдеш по пѹт, него преко некакѣ травуѣине, поглѣдај како си се начѣчиѣо?

нашѣра, прел., украси прѣжеима, рескама (резбаријом) и сл. — Нап-равѣо куѹ и нашѣраѣо комѣн, па кѣј гѣд прѣђе по пѹт застаѹје и глѣда у комѣн.

нашѣра, прел., фиг., напише. — Нашѣрѣла сам јѣ њѣму дѣбро у писмѣ; неће више да се сѣти да му мѹчи ѣѣрку како њѣму падне ѣпамѣт.

нашмрче се, повр., опије се. — Немó да ме питаш за њега, сабајле се нашмркаó и леóо да спава, а ја мóрам све самá да радим.

наштрапа, прел., погрд., изгази (по земљи, поду и сл.). — Кóј је наштрапаó с каљево ноге по кућу; нисте мóгли да скинете бла́то óдноге на чистаљку?!

не [не(го)], св., него. — Боље данас да идемо за дрва не јутре, видиш кóлко је зимá, па ноћас мóже и снег да удари.

небит, -а, -о, трп. од не бије, не бивен. — Сад си прошо небит, а други пут нећеш.

неваљашан, -шна, -шно, непотребан. — Ё л' ти неваљашна оá столи́ца, да ју изнесе́м у ста́сину?

невёрство, с., невера, неверност; издаја; прељуба. — Ништа није теже од невёрство према свој наро́д. — Невёрство и црн óбраз не мóже да опере ниједна вода на све́ту.

недоказан, -а, -о, тврдоглав (с којим се не може споразумети). — Сви знаду да је óн недоказан, па за све питају његовога сина.

недоклепан, -а, -о, недотупаван, глуп. — Ти, брe, мóра да си недоклепан; што си пуштиó ситни пра́ци на овакав мрáz напоље да измрзну?!

недосóљен, -а, -о, недовољно слан. — Боље је да се јело оста́ви недосóљено не пресóљено, па кóј óће, мóже да си досóлн.

незаја́жљив, -а, -о, лаком, незаситан. — Незаја́жљивому је све мáло.

незаситница, ж., лакома жена. — Стана́ је била незаситница кад почне да је, али да ју се бар нешто познава́ло, остала је цео век мршава и слаба.

незаситос, ж., неситост. — Кад људи иду у дрва ел' у грeде, па запињу и дизају те́шко, пре́ осете незаситос, не кад чувају сто́ку.

незгодија, ж., незгода, мука, невоља. — Док је жив, чóвек мóра да се му́чи сас сва́какву незгодију.

некада́њи, -а, -с, некадашњи. — Некада́њу учитељку Кристи́ну неће њóјни ђаци́ ни́кад да забораве; она није избíла ниједнога ђака за го́дину, кóлко је била у сeло.

некóлко, прил., неколико. — Од некóлко со́је и некóлко колчeта направíли смо једнó лето коли́пку за Ша́ру и оплели ју с пру́ће и олeпили с бла́то, па смо унутра прóстрели сла́му, да не лежи́ назем.

нѐм, гл., само 1. л. јл., [нѐ (зна)м], не знам. — Нѐм како је ову гóдину зима почела млого рањѐ нѐ друге гóдине: свѐг је ударио прѐ Гмитровдан и стáлно је студѐно и без сунце.

немáрљив, -а, -о, неосетљив, који не мари. — Његова жѐна је немáрљива за стоку, а у кућу је свѐ вредна и устребна и свѐ ју је на мѐсто и чѐсто.

немирник, м., несташник, немирко, несташно дете. — Смири се, немирниче, пушти бабу да прѐдѐ, да те не истѐрам напоље, на мрáz!

немирноћа, ж., живост, непослушност. — Нáша учѐтељка није била ћаци ни за немирноћу, ни за незнањѐ.

ненаситан, -тна, -тно, незаситан, лаком. — Баш су овѐ моје бвце ненаситне, цѐо дán би пасле и нѐкад се нѐ би напасле!

ненаситница, ж.; в. не́заситница

ненаситос, ж., лакомост, незаситост. — Људи не цѐне ни́чију не́наситос, а бн је с његову досадио млого кому.

ненáчет, -а, -о, цео, неразвишен. — Зима је већ прóшла, стѐгла је и трава за стоку, два лѐсника ће да ни остáну ненáчета.

неóмит, -а, -о, неумивен. — Кóлко да грабе, и да нѐмају кад, људи нѐкад нѐће неóмити да почну ништа да раде.

неочѐњен, -а, -о, неистребљен (пшеница, сочиво, боб и сл.). — Лѐћа у овѐ цакчѐ је неочѐњена и не мóже да се пристáви за варѐње док се не очѐни.

непослушник, м., својглавац, тврдоглавац. — Дѐ, тѐ, непослушниче, да донѐсеш дѐде во́ду од кладанац, па ће дѐда да ти испрѐча једну прѐчу.

непослушница, ж., самовољница, непослушна жена. — Није непослушница жѐна ако не мóже да уради што пије кадра.

непреклóп(љ)ен, -а, -о, непресавијен; нов. — Кад му се роди́ла унука, дѐда ју турѐо на чѐло непреклóпену нѐадáрку.

не́редник, м., онај који изазива неред. — Људи не трпѐ не́редници, него и смире како је нáјбóље.

нерѐзине, ж. мн. (јл. нерѐзина), необделавани предео поља. — Нѐкад имáле бвде-бвде нерѐзине, а сад и нѐма, свѐ су истрѐшене, побране и посѐјане, остáла су и сáмо ѐмена Нерѐзине.

не́свес, ж., несвестица, несвест. — Кад је чу́ла да ју умрела сѐстра, Слáвна пáдла у не́свес и једва ју поврнули с во́ду.

несмóтрен, -а, -о, непажљив, неопрезан. — Једну јесен неки несмóтрени овчари заложили óгањ уз кошáру Драгутину Митиному, па дунуó ветар и запалиó кошáру.

несмóтренос, ж., непажња, несмотреност. — У несмóтренос је лани погинуó један момак у њино сéло.

несрeћко, м., несрeћник; несташко. — Бежи унутра, несрeћко несрeћни, видиш да си посињeо од мрáz! — Од онога несрeћка ништа не мóже да се скúта, свe нађе и изнесе из кућу и растури, па нeма нигде ништа.

нетрeбљен, -а, -о, трп. од не трeби, не(о)чишћен; исплевљен. — Пченица у ову врeћу је нетрeбљена и још није спрeмљена за воденицу. — Ову прeлећ нисмó стигли да исплeвимо жéто, него смо га оставили нетрeбљено, па ће паламида да га угуши.

низбрдан, -дна, -дно, окомит, кос. — Кад íду на појату, пúт је низбрдан свe до рeку.

нијeдно врeмe, с., глуво доба, касно ноћу (иза поноћи). — Одавно људи нису имали сатови, па кад имају да íду нeгде далeко, дигну се у нијeдно врeмe и по тавнину íду у планину за грeде сл' да крeшу шуму за лисници.

николки, -а, -о, николики. — Колки ти кукуруз? Николки, још није пóчeо да ница.

нисак, -ска, -ско, низак. — Од она нисак óблак над планину ме стрá, ви(ди)ш какáв је црн, да га спрíја не наднесе над сéло и да из њeга не удари град.

нитна, ж., нем., кратак гвозден клин, закивка. — Нитне су фабричне, а за невољу мóже понeкад чóвек и сáм да и направити од неки ексeр сл' од парче шипку: исeчe крáтко парчe и распeска га и уковe гe трeба.

нитује, прел., закове нитном (заковицом). — Што се нитује не мóже да се расковe док се не слóми нитна сл' не искíда део гe је нитовано.

нишка, прел., љуљуска. — Баба Љубица приђе и кад-кád нишка љуљку с увуче.

нишка се, повр., виха се, вихе се. — Лeти придевeчeр дуне неки ветрíћ, лиснате гране се нишкају, пóнци цврчe, а мeсeц се полако издиза уз нeбо кај да óће да се прикрадe неки звeздe.

нишне, прел., завиха, занија. — Кад девóјке сeдну на љуљашку од сукнó, мбмци узну конопац, па и нишну висóко под ора.

новина, ж., разорена ледина. — На новину може и две године једно-пóдруго (узастопно) да се сече кукуруз ел' пченица, а на друге њиве мора једно, па друго.

ногтина, ж., аугм. од нога, ножурда. — Згрчи мало те твоје ногтине, видиш да од њи не може да се прбје.

ногица, ж., дем. од нога, ножица. — Дете ти се разбудило и открило се, обуј му чарапке, да му није зима на ногице.

носка, ж., деч., хип. од нос, носић. — Е л' ти маче огребло носку?

ноћева, непрел., ноћи (преноћи). — Неки пут, кад се врло на ручне вршалице, неки вршачи су ноћевали у сламу.

ношка, ж., дем. од нога; в. ногица

Њ

њивче, с., дем. од њива, њивица. — Од њивче у Сѣнци набрали смо јесенас троје канате кукуруз.

њџан, њџна, њџно, зам., њен. — Милица рано остала удовица, њџнога мужа убили Турци на Једрене.

њушкало, с., погрд., тражилац, онај који тражи. — Кад у дућани није имало штá да се купи, Чеда Рајков је био њушкало и много пут је пронашо да купи понешто и за њега и за другога.

њушне, прел., поњуши, (п)омирише. — Стока, кад се наје, њушне и пробíра траву, а кад прбје мало време, је све одреда.

О

обдува се (махом перф.: обдувао се), повр., погрд., пресити се, засити се. — Неки, кад се обдувају сас све, почну да бацају под ноге што су некад једва гледали да имају.

обџли, прел., ољушти, одеље, скине кору с дрвета. — Обџли ми ово тојаче с ту твоју бритву, моја се иступила.

обџли, непрел., оседи. — Од жалос за толку децу што су ју помрела она је обџела и од суза мај и вид изгубила.

обелује, прел., љушти, деље. — Кад плету крошње од врбова пруже, корпарí сваки прут провучу кроз један рацџљен чепар и тако му скидају кóрку и обелују га, а неки плету крошње и од необџено пруже.

обешеник, м., фиг. немирко, немирно дете. — Од онога Лекинога обешеника нема по немирно и по рокóпно дете у пола село.

обешенко, м., фиг.; в. обешеник

обешења́к, м.; в. обешеник

обешења́чина, м., аугм. од обешења́к. — Он је био миран и свит, а његов брат весеља́к и обешења́чина.

обср̀ћа се, повр., освр̀ће се, обзире се. — Мијајло Благојевић прође преко Пёрсину градину и све се нешто обср̀ћа кај да бежи од некога.

обићу́је, прел., проба (више пута) јело док се кува. — Жене не воле да и се мѹжи мѣшају у рабóту, да седе ўзогањ и да обићу́ју грнци.

облачина, ж., облачност, облачно време. — Кад дође Гмитровдан, небо се покрѣје с облачину, па се развѣдри тек око Младѣнци.

облачу́је се, повр., наоблачу́је се, облачи се (небо). — Кад прођу врућине и ўзне да се облачу́је, иде јесен с кратки данови и дугачке ноћи и кишне и блато на путови и у опанци.

облуди, прел., учини да скрене с памети, залуди. — Мора да су га облудѣле с некакве маћѣ кад се рѣшио да ўзне њину ћерку.

облуди́, непрел., сиће с ума, распамети се. — Шта је све препатио, није чудо што је облудео.

обоче, с. (махом мн.: обочићи), минђуше. — Обочићи се лако изгубе, а мѹка се нају.

обра́че, с., дем. од обра́з, обрашчић. — Овому детету одођутрос првено једно обра́че.

обра́чић, м., дем. од обра́з; в. обра́че

обрне, прел., окрене; наговори. — Кад правили кућу, обрнули пѣнциери как запад, па и сунце огрѣје тек на заод. — Навалили сви на њега и некако га обрнули да одобрѣ ћерке да се ўда за кога воли.

обрне се, повр., окрене се. — Обрни се, не обрнуо се, мртвога те обрѣала маћи! (н. п.).

обр̀ћа, прел., окреће. — Одавно су људи врли на ручне вршалице, па су свуноћ обр̀ћали ручице од машину, све док не овршу́ сво жѣто.

обр̀ћање, с., гл. им. од обр̀ћа

обр̀ћа е, повр., фиг., окреће се, мења одлуку, мишљење. — А, та се не обр̀ћа ласно.

обукува́ње, с., облачење. — Нема обукување у нове дрѣје сваки дан, нове дрѣје се обукују у свѣтак.

обуку́је, прел., облачи (одећу). — Маћи обукује дете док је мајско, а кад мало порасте, обукује се самó.

обукјује се, повр., облачи се. — Ајде, нѣма више спавање, дизај се, обукјуј се, па се опра(в)љај на рабóту.

обут, -а, -о, трп. од обукјује, обувен. — Кóлко пúт су преко рáтовни војници газíли рѣке до груди, па и до гушу и обути и обукчени, па се пóсле дрѣје смрзну на њí.

овáз, м., бот., овас (*Avena sativa*). — Нѣки пúт, кад људи, нису сејали дóвољно пченицу, млѣли су брашно и од јѣчам и од овáз, и жене су мѣсиле леба, и нѣкако се пá живѣло.

овáзиште, с., овсиште (земља на којој је био овас). — Кад пожнедú овáз, пуште стоку на овáзиште да испасѣ траву, па га преврну с плúт и спрѣме га да увролећ посѣју на њѣга кукуруз.

овдѣк (н: овдѣка), прил., овде. — Овдѣк, у овú кућу, нѣма нíко. — Она се мучи овдѣка да нешто сканатóри, а они ју сáмо дангубе.

овесѣли се, повр., фиг., освежи се, живахне. — Јучѣр у сунчев заод полила сам градину и кад одјутрос погледа, свá ми се рáсађа овеселила и озеленѣла.

овниче, с., дем. од овáн. — Живóјко имаó десетíну брава бвце и једиб óвниче, па кад остареó и није мóго више да íде по њí, његов сíн и отераó на пíјац и прóдао.

оволични, -чна, -чно, оволишни, мали, незнатан. — Био је оволични кад је пóшо у шкóлу, па пóсле íзрасте и бн кај друга дѣца.

овчарчѣ, с., дем. од овчáр, овчарчић. — Ујесен, кад се пúти пóље, овчарчићи намѣшају бвце, па се цео дáн íграју.

оглођа, прел., оглода. — Штó ниси оглођáо тú плѣћку, мѣсо уз кóску је нáј бóље.

оглувјује, непрел., глуви (губи слух). — Кад чóвек узне да старí, пóчну да му слабѣ óчи, губи мбñ, па и оглувјује.

огњичина, ж., аугм. од óгањ, ватруштина, температуре (у болести). — Íма нѣколко дáна кáко се мáти жáли на неку огњичину, не знам штá ју је.

огбли, прел., опљачка. — Понѣкога ћѣрка огбли кад се удава, преполовини му имање, узне му стоку и од свѣ понѣшто и однѣсе мýжу у мирáз.

огóли, непрел., осироти, осиромашити. — Преко рáт људи су огóлѣли, свí су узимáли свѣ од њí, и Немци, и Талијани, и Бугари и кбј свѣ није.

огољује, прел., скида, односи земљу (киша). — Вода од снег и кишу све више огољује нашу голу Чуку, а да по њо има густо дрвће кај у Грабовде, не би могло такó.

ограђување, с., гл. им. од ограђује (заграђује)

огрџи се, повр., огади се, загрози се, досади се. — Кад се нешто је сваки дан, сл' кад се ради све исто, огрџи се човеку.

огуљенко, (и: огуљенко), м., погрд., човек са огуљотинама на лицу. — Кажи онóму Мириному огуљеному огуљенку да иде на бунар да се омије од крв на нос и да не иде такав крвав по село.

одавњашан, -шина, -шино, давнашњи, некадашњи, од некада, из давнине. — У нека села под планину још има одавњашни обичаји и одавњашна ношња и друго много штá старинскó.

одáne, непрел., одмори се, одахне. — Кад су ју питáли кáд ће и она да одáne мáло, одговарála је да ће да одáne кад умре.

одáпет, -а, -о, трп. од одáпне (окине пушку), незапет (пушка). — Пуна пушка трéба да се држи одáпета кад неће да се пуца из њó.

одáпне пушку, прел., спусти ороз пушке. — Кад је најшо у неко грмање, одáпео је пушку, да не закáчи неку грану и да пукне, а у то истрчи зајак пред њéга и док да се он спреми да га гађа, зајак утекне у луг.

óдбир, м., избор, (оно што је) одабрано. — Кад бвце остáну мáло, немó да правиш óдбир, него узни све, сл' узни што ти давају, па ћеш добро да и пасеш и раниш, да се поправе које су слабе.

одбáди, прел., скине мараму (с главе), разбáди (мараму). — По вечеру, кад сви лéгну да спáвају, снаја одбáди крпу, па седне уз огњаште и узне да чешља косу.

одбáди се, повр., разбáди се, скине (одвеже) мараму с главе. — Жéне се одбáде сáмо увечер кад ће да спáвају.

одбрађување, с., гл. им. од одбáди

одвáди, прел., извади, узме (мало). — Одвáди мáло млéкó из тá лóнац, да ти не пребди док се вáри.

одвађување, с., гл. им. од овађује

одвађује, прел., вади, одузима (део). — Немó да ми овађујеш све што год ми даваш, ја, кад ти врнам, нећу да ти овађујем.

одвítли, прел., окрене витлóшку, отвори вракњиче затворено витлóшком. — Кад је вракњича затворена с витлóшком изнутра, људи промáкну шáку и одвítле ју.

одговара, прел., одвраћа, наговара да одустане. — Немó да одговараш сина да се жéни, кад је нáпо добру девóјку.

одé, [о(в)дé], прил.; в. одвéк

одéва се, повр., облачи се. — Кад рáђају тóлку дéцу, не мíсле да дéца трéба да се рáне, да се одéвају и да се извéду на пýт.

одéк (н: одéка)[о(в)де(ка)], прил.; в. овдéк

одéли се, повр., одвоји се. — Кад чóвек íма двá сина, óни се одéле од њéга чíм порасту, ожéне се и одслуже вóјску, и бн и дá по једну трећину имáње, а једну трећину задржи за њéга.

одељује, прел., одваја, дели. — Кад се дéле браћа, старéј брат одељује млађему шта бн óне и кóлко óне, ако и није жíв баштá, да и подéли на рáвне чáсти.

одзовé се, повр., одазове се (на позив). — Виче те Рóса, одзóви ју се.

одзóвне се, повр.; в. одзовé се

одједанпýт, прил., одједном. — Данáс од плáдне одједанпýт се нáоблачи, почéше да сéвају мýње, зáгрме и спушти се пљусак кај из бáчву да нéки сипује одозгòр.

одкáд, прил., одавно. — Откáд нóсим овá грудњак, вуна ми се у њéга већ устељавíла.

о(д)лабáви, прел., попусти (конопац, узицу и сл. којима је нешто везано). — Што нисí мáло одлабавíо тá кáнш кучету око гушу, вíдиш да га стéжа?

о(д)лабáви се, повр., попусти, расклима се. — Завéжи добро úзицу на кóву да ти се не одлабáви и да кóва пáдне у бунáр, па да íмаш мýку да ју вáдиш из дибíну од нéколко мéтра вóду.

одлáга, прел., одлаже. — Сáмо злó је добро да одлáгаш, а друго ништа.

одлагáње, с., гл. им. од одлáга

одљýти се, повр., прође (му) љутост. — Кад се ољýте од нéку паприку, úзну мáло сò на језýк да се одљýте.

одмáкне се, повр., удаљи се (мало), измакне се. — Дé, штá си се припро тóлко уз тá óгањ, није завéјао сиéг, одмáкни се мáло, да не изгорíш дрéје.

одмáњи, прел., смањи, одузме део. — За двá дáна смо мáло одмáњили копáње, и ако кóпамо до недељу, нéће да ни остáне млóго.

одмањује, прел., смањује, одузима део. — Да смо и овí дáнови одмањувáli кошéње кај данáс и јучéр, нé би ни остáло млóго.

одмётне, прел., отпише, одвоји (на списку). — Одмётни сви људи што смо обишли и редили да изиђу на јаз да га чистимо.

од напрѐд, прил., спреда, с предње стране. — Та ти се кошуља искаљала од напрѐд, свучи ју, на обучи другу, чисту.

од ни́где, прил., ниоткуда. — Млого пút прекóзиму било је врѐме кад човек од ни́где није мо́го да дотѐра лисник за стоку, то́лко је био голѐм снѐг.

одóвдек(а) [и: одбвдек(а)], прил., одавде. — Одóвдека до Ѓтањ има добар сáт ђд.

одовúтка, прил, одовуд(а). — Одовúтка наиђоше двоја ко́ла свáтови и сви се скинуше пред малдожењину кућу; пред њá изиђе свѐкар и ђдма и úведе у кућу.

одонúтка, прил., одонуд(а). — Не види се да иде ни́ко одонúтка, мо́жете слободно да прђете.

одођутрос, прил., јутрос. — Шта ли одођутрос ра́во бије зво́но, за ђаци није, мо́ра да иде не́ка свáдба.

одо́гле, (и: одђгле), прил., одатле. — Кад смо стíгли у Врбóвац, туј се ма́ло одмóримо у разгoвор с не́ки људи пред шкóлу, па одо́гле пђѐмо у Лубницу и та́мо оста́немо на ко́нак.

одо́тлек (и: одђтлек), прил.; в. одо́гле

одо́тлека (и: одђтлека), прил.; в. одо́гле

ђдочи (од-ђчи), прил., од урока. — Изр.: Преба́је ђдочи — Преба́је од урока. — Веровало се да неке особе могу да нашкоде детету или некој другој младој особи ако их погледају и учине им се лепи. „Последице“ тога (главобоља, мука и слично „отклањале“ су се бајањем „ђдочи“. — Мо́ра да је тђ девђче не́ки урочио кад га боли гла́ва, треба да му се преба́је ђдочи.

одсврне, непрел., сврати, скрене. — Кад идеш на кошѐње, одсврни у моју дѐтелину и накóси ми једнђ брѐме за тѐле.

одсврнува́ње, с., гл. им. од одсврну́је

одсврну́је, непрел., свраћа, навраћа. — Бра́на научио краве да иду преко мо́је лђзе, па ми упролѐћ изгазе траву́ кад сва́ки дáн одсврну́ју преко једáн крај.

од скóро, прил., од недавно. — Од скóро смо ману́ли да крѐшемо лисник, не́ма више кђј да се кáчи по дрвѐће, овђ не́колко ђвђце зими рáнимо сас сѐно.

- одсло̀ни, прел., уклони се испред свеће (лампе) да се види још некоме.
— Засло̀нио си ми свећу, не види́м од тебе да плетѐм, пома̀кни се на једну̀ страну̀ и одсло̀ни ми.
- одспí, непрел., посава (мало). — Мили́ја је у́зору до̀шо из водени́цу и одспао́ док је огре́јало сунце за једно́ ко̀пље над брѐг, па се ди́го и оти́шо на ора̀ње у Буца́к.
- одучу́је, прел., одвикава. — Ако дете́ту сва́ки да́н понешто́ попу́штиш, одучу́јеш га од рѐд.
- одучу́је се, повр., одвикава се. — Го́луба нису́ одучу́вали да пу́ши док је био́ млађи, па ће сад да му бу́де те́шко кад по́чне да се одучу́је од ту́ не́згодну̀ на́вику.
- одфика́ри, прел., одсече. — Ми́та Крсја́нов једанпу́т ни́је ка́ко тре́ба одфика́рио гла́ву коко́шке, па њего́ва Добри́ја по́сле све́ коко́шке износи́ле на пу́т, да и ко́ље ко́ј први наи́ђе.
- оддо̀л, прил.; в. одоздо̀л
- ои́ња се, повр., падне и́ње. — У Грапчи́ну се грабље́ ои́њало, па се надви́ло над пу́т, једва́ смо про́шли.
- оја́ри, прел., окози. — Не́ке ко́зе оја́ре и по три́ ја́рета, а ско́ро у́век по два́, рѐтко ка́д са́мо по једно́.
- оја́ри се, повр., окози се. — Ко́зе су до́бре за млеко́ и оја́ре се не́кад и у прву́ го́дину, али мло́го чи́не штѐту.
- ока́чи, прел., обеси (на пр. о клин). — Копа́чи до́шли на њи́ву и ока́чили то́рбе с руча́к на гра́не од кле́н, па узели ма́тике и сва́ки поте́рао по један рѐд да ко́пају.
- окачу́је, прел., веша, ставља на клин. — Те́шке ства́ри не окачу́ју на сла́би кли́нови и висо́ко, да се кли́нови не извучу́, па да ока́чено па́дне не́кому на́главу.
- окопи́ти се, повр., живне, опорави се, ојача, живахне. — Ка́ко ни́је имао́ богзнаш́та кад се одѐлио од башту́, за ма́ло вре́ме се окопити́о, заима́о се и стану́ на сво́је но́ге.
- окра́јак, м., комад руба хлеба. — У́зниokráјак ле́ба у једну́ и си́рење у дру́гу ша́ку, па стб́ј прека́ј бвце да не и́ду у штѐту и је́ђи; кад има́ шта мо́же да се је́ стоје́чки.
- окрља́к, м., одломак, парче, део, кридељ (зуба, писаљке и сл.). — У шко́лу су писа́ли на та́блице и с окрља́ци од крежу́ље, а та́блице су бриса́ли с крпе.
- окрља́к, м., сломљен зуб. — Кад чо́век остари́, погуби́ зуби и оста́ну му са́мо не́колко окрља́ка, па се му́ка и ра́ни.

окрљче, с., дем. од окрљак, одломак. — Штó не идеш да ти изваде тó окрљче из гóрњу вилицу?

окрљченце, с., дем. II од окрљак. — Миливој изгубио његово окрљченце од крежуљу, па мóра да му кúпе друту крежуљу.

окрљчић, м., дем. од окрљак; в. окрљче

окрши, прел., одломи, обере (грану, клип кукуруза и сл.). — Треба да окршимо она́ кукуруз у Пљешевац док је јóш сувó врémе, да посечемо шúму и да посéјемо пченицу.

окуша, прел., окуси (више пута). — Кóј слúша, бн и окуша (Изр.).

окушава, прел.; в. окуша

óкце, с., дем., хип. од óко. — Кад се играш с децу, пáзи да те не ударе с лóпту у óкце, па пóсле да те боли.

олабáви, прел.; в. одлабáви

олакшица, ж., погодност, олакшање, повластица. — Негина деца била слабуњава и живела све на олакшицу, баштá и мáти свúд залићали мéсто њй.

ољизне се, повр., оклизне се. — Кад је блáто и поледица, чóвек се лáко ољизне и падне, па се искáља, ел' се убије.

ољути, прел., опали (љута паприка, лук, рен). — Ó, кóлко ме ољути ова паприка, дáј ми кúпицу да пијем мáло воду, да ме умйне љутина.

ољути се, повр., опали се љутином (паприке, лука и сл.), поједе нешто љуто. — Прé неки дáм сам се ољутио с бели лука, па ме избио зби́ по тéме.

омајчак, -чка, -чко, омали, омален. — Обúко некакав омајчак капутић, кај да није, његóв; треба да узне љуцки капут кад иде уљуди.

омајчкá, непрел., омања, постане мали. — Кад је био мајчак, купи́ли му голéми опáнци, да му не омајчкáју.

омакне, прел., удари, распали. — Једну зýму, кад је пролазио прекај Љубóмирову појату, налетео на њéга Љубóмиров пáс, па га бн омакнуо с једán чéпар, и пáс се прóстрео на снéг.

омакне се, повр., падне (са висине). — Једну недељу Милутин се укачио на ора да бéре ораси, па се омакнуо и пáдо и пóсле неколко дáна умрео.

омања, непрел.; в. омајчкá

омањује, прел., смањује (се). — Кад је мéко врémе, пúпштам бвце да штйволе пóпоље, нећу да омањујем лисник за јак мрáз. — Треба да носиш шајачан капут јóш мáло, па ће да пóчне да ти омањује.

омањује се, повр., смањује се. — Запекла жега вода у реку се омањује, сад се риба лако ваћа по плићаци.

омећи, прел., постави (одреди) међу. — У брањишта се међе не познавају, па међници изиђу и омеђе и: на међу заделу повнеко дрво, и то је међа.

омеђује, прел., одређује, ставља међе. — Нико не може сам да омеђује земљу, него зовне међници, па заједно омеђују.

омеђување, с., гл. им. од омеђује

омекне, непрел., омекша, постане мек. — Неке крушке су тврде док су на дрво, а кад се оберу и устоје се, омекну и много су слатке.

омекне, непрел., фиг., омекне време, отопли се, попусти мраз. — Лисник ми остао мало, па једва чекам да омекне време, да може да се иде у планину сас сана, да доведем шуму за бвце.

оме-ша, непрел.; в. омекне

омивање, с., умивање. — Негде и сад за омивање узну само воду и испљускају се по очи (лице), па се и не брију.

омица, ж., зоол., млада кобила. — Нико у наше сиротињско село није упрегó, ни узануо омицу, да потрчи по пут и да га гледају девојке из преткуће.

омрзну се, повр., замрзе се. — Благој и Станко су се до скоро много слагали, а од неко време се омрзли, па не мож да се гледају.

омршавује, непрел., мршави, губи у тежини. — Немó свиње да омањујеш рану кад ју гојиш; ако немаш са шта да ју раниш, боље ју уби (закóљи), а не да ти омршавује, па да немаш фајлу што си ју до сад ранио.

омутава́, непрел., онеми. — Кад ју се удавала ћерка, ма́ти ју саветовала: „Кад отиднеш за мужа, има да омутава́ш и само да слушаш шта ти се наређује да радиш, и да нико́му ништа не поврћаш; уста да имаш, језик да немаш!“

оневòљи се (махом перф.: оневòљио се), непрел., разболи се, побољева (дуго), болује. — Цвете, јадне, б́уд је му́ж погинуо у рат, па остала самá, ту́ј ју се и ћерка оневòљила још дететом, па живела све на лекови и, кад стигла девојка за удадбу, умрела.

о́нисак, о́ниска, о́ниско, ниског раста, онизак (човек, растиње). — Часлав је био о́нисак, али на́бит, чврс и ја́к, али је погинуо у рат на десет дана пред крај.

оноли́чни, -чна, -чно, онолишни, (онако) мали. — Од оноличнога Тiку Прéдраговога порасо је висòк и убав момак.

оњуши, прел., погрд., омирише; додирне губицом (животиња). — Да си ти гладан, синко, не би све само оњушио, па оставио, него би јео прво открај што ти се дало. — И бвце, кад се опсите, само оњуше једну траву, па другу и одлазе напрџ, ако има ге да се навучу у њиву, па пасу млад кукуруз.

опари се, повр., стекне паре (новац). — Видим да си се опарио, кад врћаш зајам.

опасник, м., злоћа, зао човек. — Од опасници, кад отидпу у војску, постању добри војници.

опасница, ж., опака, зла жена. — Он има жену опасницу, али каже да је вредна и уредна.

опасување, с., опасивање (појаса). — И сад има опасување с тканице, али млого мање не одавно, кад су опасували и децу.

опасује се, повр., припасује појас [(т)канице]. — Одавно су се опасували сви, па кад деца порасту, остању преклана у појес од канице.

опени, прел. — превуче златом, сребром и сл. — Сад нема близо кој би мого да опени у сребро ел' злато прстен, гривпу и друго, него купује у варош готово, опешено, какво нађу.

опет, -а, -о, трп. од бне (затегне, натегне), затегнут, отегнут. — Није ова конопац опет болко треба, они га још мало, да се не олабави.

опипује прел., осећа (под) прстима. — У прџони на дџсну страну опипује нешто кај љешник, мора да је нека цљџзда.

опира се, повр., противи се. — Живка се опирала свекрве, опирала, и није тела да ради ништа, па ју истерали.

опкаља, прел., заобилази, мимоилази, околиши, избегава. — Млого пут лети, кад је нај жега, киша удари у друга сџла, а наше село опкаља кај за пакос. — Откад сам молио Луку да ми каже кој ми пушта стоку у забран, а он опкаљао, опкаљао, док јучџр прџдвечер нисам и њџга затџко с бвце на пољану у вр забран.

опкаљање, с., гл. им. од опкаља

оплакне, прел., испере овлаш (мало). — Ја сам оплакнџла сџдови чџм сам се одјџтрос дџгла.

опне, прел., затегне. — Нисџ добро опели шџтор, па кад почџла киша, прокишњавао и киснџли нођу.

опне се, повр., отегне се, (ус)противи се, неће да иде (стока на узици). — Опео се кај прџсе на узицу. — Понџки се опне, па нико не мџже да га наговџри да учџни што љџди траже од њџга.

- опбјка, ж., опивеност (анестезија). — Кад је неки блан, па мора да се сече, даду му опбјку, па га тад сечу.
- оправи се, повр., без сметњи почве нешто да ради. — Свѣ јутро туцам по кућу: де овѣ да урадим, де, овѣ да учиним, и до пладне не могу да се оправим на жетву.
- опраља, прел., оправља, поправља. — До скоро је Будимир опраљао кола и правлио колићи изново, али одкад је остарео, мануо је све да ради.
- опраља се, повр., опоравља се. — Кад су наши војници преко Албанију стигли на Крф, они који су остали живи почели су да се опраљају и већ после годину дана бачени су у бѣј против непријатеља у Македонију.
- (о)претече се, повр., даду један другоме кћер за сина или сина за зета. — Требало би да се ти и ја опретељимо: деца су ни стигла и имају вољу да се узну.
- опрли се, повр., опали се (копривом, пламеном). — Није видно да пролази преко копривар, па се све опрлио по ноге.
- опрска, прел., пошкropи винову лозу плавим каменом. — Јучѣр су опрскали лбје у Сѣнци.
- опсече, прел., исече по овипама. — Кад је видно да су се једному од партизани што су сврнули на његову појату ипѣпали опанци, направи му свињски опанци и од неке суквене закрпе опсече оббјци и уметне и у опанци, па да партизану.
- опсича, прел., опсеца, сече по ивици, обрезаје. — Кад жене крпе дрѣје, опсичају закрпу мало већу од рупу на дрѣју, па је тад пришију оздѣл и порубе закрпљено место.
- орѣпина, ж., крупна, тврда (лоша) трава. — Кад се зима одужи, па нестане добро сѣно, стока је и орѣпину.
- орло, м., зоол., орао. — Орло летѣ високо унебо, једва се види, и кај да мирно стоји, не мрда с крила, па се одједнапут слети у кокошке и однесе једну.
- орлов, м., зоол.; в. орло
- орѣв, орѣва, орѣво, (мнж.: орѣви, орѣве, орѣва), орѣхов, од орѣховине. — Орѣво лисје се тура у вунене дрѣје, да и не једу мољци.
- орѣде се, повр., створе сродство „пријатељством“, венчањем своје деце. — Милан Радојку Голубовому удао старѣју ћерку у Мирово и ородио се с Мировци.

- орођују се, повр., ступању у сродство женидбом-удајом. — До скóро се глédало да се гáзде орођују с гáзде, да гáздински сiнови узимају гáздинске ћёрке, а сиротињски сiнови су узимали сиротињске ћёрке, а од не́ко врéме се не глéда на газдалу́к, него сáмо да се млади́ оће.
- орóси, безл., падне киша (мало). — Прédзору оросило, али сасвiм мáло, сáмо угасило прашíну.
- ортачiна, ж., заједнички посао, заједничка својина, ортаклук. — Изглéда да су óни растурiли њiну ортачiну, нéма више да раде заједно.
- осамдесéт, бр., осамдесет. — Сáд у сéло iма нéколико човéка у осамдесéт гóдине.
- осамнаес, бр., осамнаест. — И за вeнчање мóмак и девóјка мóра да iмају по осамнаес гóдине.
- освињи се, повр., погрд., избеобрази се, понаша се нељудски. — Понéки, кад се напије, освињи се, па нéма срám, ни образ и не зна штá ради.
- осекира́, пeвр., насекира се, наједи се (много). — Рéтко кóј мóже да се не осекира́ кад га свáђе мýка и невóља.
- óсињка, ж., бот., пшеница са осјем (у класју). — Одáвно су људи сејали свé óсиљку, а од не́ко врéме сеју голiју, али жéне кáжу да је бóљи леба од óсиљку.
- óсињя, -а, -е, који се односи на осу. — Óсињя гњéзда iма и у понéки кућни зiд.
- осмишкa се, повр., осмехује се. — Немó да се осмишкаш, нéма ништа за смéјање.
- осмрáди, прел., н. мед., поспе сазваканим белим луком постељу. — Бéли лýка се сажвáћа, па се посiне преко покровицу с коју су пóкрита дéца, да се осмрáде; тó бáбе раде да су и унóчићи здрави.
- осмрађује, прел., посипа постељу белим луком ради здравља. — Сáд жéне не осмрађују дéцу, а нáс су бáбе осмрађувале.
- óсој, м., северна страна брда (коју слабо греје сунце), осој. — Брањишта у óсој iмају више влагу не́ у причéљ, и зáто у њi растé добро дрвéне.
- óсојан, -јна, -јно, на северној страни. — Нéки садили лóже на óсојну страну, па и грбóже нiкад не дозри.
- осрећи се, повр., усрећи се. — Не осреће се сви́ кад се оже́не, ни́ти се осреће свé девóјке кад се удаду.

остањује, непрел., остаје. — Жéне не воле да остањују увечер на бро, па да се по тавнину врђају дома.

остарује, непрел., стари. — Нéки пóчну рáно да остарују, а нéки доцнѐ.

остарује се, повр., стари се. — Кáко ли би бíло кад се нé би остарувáло и мрело, гѐ ли би бíо тóлки свѐт и штá би радéo?

остáска, прел., издржи, поднесе. — Милáну Пѐрсиному Нémци удáрили трáста бáтинe, али бн је остáскао и није и казáо што су га питáли.

острѐжи, прел., разгали, освежи. — Штá си се тóлко задувáла, одмóри се, па пошí мáло вóду, да те острѐжи.

острѐжи се, повр., освежи се, разгали се. — Штá си се жажарéo, омí се мáло и сѐдни да се одмóриш, па ћеш да се острѐжиш.

острíна, ж., оштрина. — Одáвно нáђемо дóбар брус, па истéрамо острíну на брýтву и с њó мóже и да се брија.

осту́па, прел., устуша, предаје; повлачи се. — Кад су Бúгари нéки пúт оступáли, сáмо од Бóгоја Лазíнога úзели су осамнаес врѐће жíто.

осту́пи, прел., уступи. — Оступíо сам му свé што је билó његово, и више нéма штá да тражи од мéне.

осу́ши се, повр., фиг., омршави, ослаби, смрша. — Нéки се лáко осуше, а тѐшко се попрá(в)љају.

отáг (од-тáг), отада, од тад(а). — Отáг до сáд, да сам јá чекáо, кóј знá штá би билó.

отежá, непрел., стигне у високу бременитост. — Стáноју једнá крáва отежáла, па не мóже да ју прѐжа, и мóра да узне крáву од Будíмира, да дотéра једнá кóла грање од појáту.

отерéти, прел., (пре)оптерети. — Кад му једну гóдину липцала крáва, морáо је да отерéти јуницу и да ју прѐжа, нáко није билá дорáсла за прѐжање.

отерéћен, -а, -о, трп. од отерéти. — Одáвно су и дéца у сéло билá отерéћена: дизáли су и рáно и водíли у пóље да чувају бвце и крáве, а кад на пладнé затворе стóку, да чéскају кукуруз, да збíрају класевље, да бéру траву за свíње и тéоци и млóго штá дрúго да рáде.

отáдне, непрел., оде. — Штó не отáднеш и тí с мóмци на завéлину у Јáбланицу, тáмо íма млóго убаве девбјке.

отјидне отпамет (од-памет), (Изр.), — сметне с ума. — Не знам како ми је отишло отпамет да не оставим кључ гд га остављамо, па нисте могли да отворите врата.

отирање, с., губљење боје (на површини). — Кад се нешто добро офарба, и после се не трља, нема ни отирање.

отира се, повр., скида се боја. — Кад ти се прѣ отрела боја од ивице на тб асталче?

откад (од-кад), прил., одавно. — Ајде, децо, дизајте се, нема више спање, откад изгрејало сунце, треба да се иде на раду.

откаља, прел.; в. опкаља

откаљање, с., гл. им. од откаља; в. опкаљање

откачи, прел., скине, снусти, одвоји. — Одјутрос дувао ветар, па откачио једно крило од пѣнцер и падло назем, нем како се није полупало.

откачи се, повр., омакне се, падне. — Кад дува јак ветар, више пут откаче се по неколко прѣпа од крѣв, па може прѣп да падне некому на главу и да га убије.

откисне се, повр., одмекне се, омекша се, размекне се (у води). — Увечер набоду опанци и потопе и у тепсију с воду, да се откисну, па и ујутру за час направе и обују.

откишњује се, повр., омекшава, размекшава се (у води). — Конопље се најбрж откишњују у реку, зато што је у њо вода лѣти млака.

отковѣ, прел., откује, скине. — Кдј ли ни отковао три тарабе с грњу страну, па ноћу улази у авлију и бѣре ни лука?

открај, прил., с краја, на крају. — Кад мораш да прѣђеш преко нечије жито, прѣђи открај, да не правиш голѣму штѣту.

открпи, прел., скине, отшије закрпу. — Што си тако рѣтко бола с иглу кај да не видиш добро; открпи те две закрпе, па дај мене, да ти покажем како се крпи и шије.

открпи се, повр., отшије се закрпа. — Кад се кошуља добро закрпи с тавак конач и ситан бѣд, скоро се и не види да је крпљена, и неће никад сама да се открпи.

открши се, повр., одломи се. — У она последњи снег откршиле се грдне гране по сливари од влажан снег.

откукулучи, прел.; в. искулучи

отодѣње, с., одлажење, одлазак. — Нема отодѣње на колибу и на спање док не зађе месец и док се види да жњемо.

отóди, [от(х)оди], испрел., одлази. — Отпладне су људи и жене стално отодили на панађур.

отпладне, (од-пладне), прил., од подне, поподне, после подне. — Отпладне сви навале и до мрак пожњеду њиву у Плужник.

отпљишти, прел., одгати, уклони брану на воду. — Само што сам почела да наводим грађину, кад видим да ми неки отпљуштио воду и пуштио ју низ поток.

отпреће, прел., распреће, извади из пепела (песка, земље). — Увечер запрећемо жар добро у пепе, а ујутру отпрећемо и туримо ситна дрвца, па дувамо док се огањ не запали.

отпрти, прел., скине торбу с леђа. — Отпрти ту торбу, па испи брашно у сандук.

отпушти, прел., отпусти, истера с посла. — Тину дали да учи за пекара, али није тео да слуша, па га отпуштили и, ене га, сад с бапту тѐра кирију испланину.

отпушти се, повр., испусти се. — Кад узре дудови, он се укачи на липу и увати се за једну грапу, па се заљуља и отпушти се преко шлот у грађину и укачи се на дуд.

отпушти се, повр., попусти мраз, отопли се. — Два-три дана беше млого зима (хладно), а данас се мало отпуштило.

отре, прел., скине боју. — Немó да пролазиш близо до врата, да не отреш фарбу, још се није осушила.

отресан, -сна, -сно. — паметан, бистар, отресит. — Људи, кад су на мике, морају да буду отресни, да би могли да живе.

отре се, повр., скине се боја. — Није требало да фарбаш држаље на секиру, фарба ће брж да ти се отре, зато што ћеш стално да радиш сас секиру, па ћеш држаље да држи у руке.

отресé се, повр., придигне се (после болести). — Море, да видиш, отресо се мало како је био облан.

отресé се, повр., подигне се (из немаштине). — Е, како није имао ништа кад се одвојио од браћу, сад се прилично отресо: направио кућицу, запатио десетину овчице, има две краве, има шта да упрегне у кола, а и у кућу је набавио понешто.

отресне се, повр., просуши се (земља после снега или кише). — Наша земља је рудињава; по кишу дуне ветар и за дан-два њиве се отресну па може да се зађе у њи.

отри [о(д)три], бр., троструко. — Осучи узицу, на ју склопи отри, да буде јакá кад ју вежеш на кофу и вадиш воду из бунар.

- отриша, прел., отреса. — Жир на дрвѣће у шуму нико не отриша, сам опада кад узри, па га дивље свиње једу док траје.
- отриша се, повр., отреса се. — Пченица се жвѣ чим узри, ако се не пожвѣ кад треба, она презри и отриша се.
- отрља, прел., обрише. — Нашо неку стару пару и тео да види штга пише на њб, па ју много отрљао с пѣпе, и сад се ништа не види на њб.
- отрља се, повр., обрише се. — Кад се офарба дрво ел' целѣзо, неке фарбс се лако отрљају, а неке се не отрљају за много.
- отрља се, повр., очеша се. — Гѣ си се отрљао на дувар, свѣ ти белá грбина од крѣч?
- отровно, прил., фит., прескупо. — У недељу ишо на пијац у Подгорац да купи прасе за гођење, и питао на свѣ стране, али било свуд отровно, па није ни купио.
- отрупи, прел., одсече. — Бора исѣко један граб, па га отрупио на два дѣла, да направи оплѣни за кола.
- отслони, прел., уклони се испред свеће, лампе, прозора (да не заклања светлост некоме иза себе). — Дѣ, отслоните ми мало од ту лампу, да видим и ја овде штга радим.
- отудка [о(д)туд-ка], прил., отуд(а). — Отудка ми бије студено, дѣ, затворте та врата, да не бије ладник.
- отуђи, прел., удаљи, одрекне се. — Понеки, кад се не слага сас сина ел' с ћерку, отуђи и и не да и ништа, него нађе други људи да га чувају кад остари.
- отуђи се, повр., удаљи се, прекине додирс. — Кад се рођаци не виђују за много врѣме, они се отуђе.
- отфикари, прел., одсече. — Понеки муж не коље ништа, па његова жена стисне кокбшку под мишку и изиђе на пут, да ју кокбшке отфикари главу кбј први најђе.
- отфикне, прел.; в. отфикари
- отфрљи, прел., одбаци. — Кад је војник видо човека у рѣку ге се дави, отфрљи шињѣр, па рипне у воду и с доста муку извучѣ човека насуво.
- отцѣпи, прел., одвоји део цепањем, откине. — Отцѣпи ми мало од ту закрпу, да си завијем прс, посеко сам се.
- отчићи се, повр., скине чичак са одеће; ослободи се нечега. — Дѣ, брѣ, сјанко, отчићи се, видиш штга чичак имаш на ногавице. — Само кад сам се отчићио од ови ортаци у воденицу, много су неугодни људи!

оћутава, непрел., не говори. — И до сад су се жене из једну кућу карале, али нису оћутовале једна одругу; живи људи се и скарају, па поћуте мало и па разговарају.

оћутује, непрел.; в. оћутава

(о)фикса, прел., (о)чисти ципеле, пећ, шпорет и сл. — Војници си сваки дан (о)фиксају цокуле (чижме). — Откад ниси офиксао ово твоје кубе, видиш да је зарђало, па ће да се процепи и да чури.

оцеди се, повр., стече се вода из опраног суда (посућа), лиши се остатка воде (на пр. опрасно рубље). — Испи воду из канту напоље, па ју изврни да се оцеди и осуши, да не зарђа.

оцеди се, повр., фиг., просуши се (земља после кише или снега). — Не могу да прејам кола, још се није оцедило по путовн, куд ћу, кад по ња лежи вода и блато?

оцече, прел., одсече. — Е л' си оцекла један бут од прасе да понесеш овчару у Грaнчину?

оцрвени, прел., умрља нечим црвеним. — Сашта си оцрвенио ту кошуљу на груди?

оцетири (од-четири), бр., четвороструко, очетворо. — Кад копају бунар, склопе конопац оцетири, прво одве, па још једанпут одве, да може да издржи чабар сас земљу, камење и воду што ваде из бунар.

оцеша се, повр., закачи, додирне у пролазу, отаре се. — Кад је дрво прекај пут, ретко која кола се не оцешају од њега, па га стално љуште и праве му белегу.

очи, Изр.: С очи да га појеш (Веома леп, веома добар). — Од ону последњу кишу грбје наједрало и узрело, па виснуло добзем, и с очи да га појеш.

очина, ж., очевина, земља (имовина) наслеђена од оца. — Микајло Тотишев је имао и очину и материнство, али није имао срећу да има децу, и да некому остави што има.

очињување, с; в. измењување

ошанчи, прел., опкопа јарком. — Кбј не ошанчи орање, вода му се разлива по њиву, па му пропадне семе од влагу, а ако је никла пченица, ујџ ју влага, па пожути и осуши се.

ошанчување, с., гл. им. од ошанчује

ошанчује, прел., ошанчава, опкопава јарком. — Неки ошанчују њиву тако што упреко, од једног ћоше до друго, избу бразду, па се после у њо стича вода и отича из њиву.

ошкођава, прел., оскудева, мучи се штедећи, злопати се у немагтини.
— Драгутин и Јована су нарађали камара штањ (много деце), па су
цео век ошкођавали.

ошкрби, прел., окрњи, смањи. — Да не би ошкрбио зуби, Илија је
топио кбрке у врућу воду и правно попару. — Понека сестра неће
да ошкрби брату бину, па пристаће да све би наследи.

ошкрботина, ж., општење. — Један ми ћуп има ошкрботину одозгбр
на отвор, и не може да се поклапа, а у њега сам држала кисело
млѐко.

ошов, м., ашов. — Лозинка још пролетос узела од нас један ошов да
се послуша и још га није врнула.

ошовче, с., дем. од ошов, ашовчић. — Оћеш (ли) да ми даш онб твоје
ошовче за данас, да си изриљам за неку лејицу?

ошовчић, м., дем. од ошов; в. ошовче

П

пад, м., нагиб, косина. — Кад се иде из Сѣнци, од крај село до Сѣлски
поток има голѐм пад и товарна кола морају добро да се закоче.

падућа болес, ж., падавица, спилепсија. — Цвете Живдјкове ћерке
имала падућу болес од дететја, па кад је порасла девојка, умрела је.

палир, м., палилац мина (у каменолому, руднику). — Под бугарско
(1915-18), да га Бугари не би нитернирали, Драгутин је био палир
у камени мајдан над гвѓздену ћуприју.

памет, м., бистрина, интелигенција; ред. — Изр.: учи напамет (учи
реду, саветује, поучава). — Деца се уче напамет одмалѐна; иде му
отпамет (изр.), схвата, разуме, зна. — Све што уне да ради, иде му
отпамет.

паметњаќ, м., ир., мудрац. — Немој да се правиш паметњаќ за онб
што не знаш.

пампур, м., затварач за флашу од плуте. — Док нису имали пампури,
флаше су се затварале с палице, с крпе, с артију и толузину.

пампуран, -рна, -рно, плутан, од плуте. — До скоро су се стаклићи
затварали с палице, а сад се затискују с пампурни затискачи.

пампурач, м., дечји пиштољ (који се пуни пампурима). — С пампурач
није могло ништа да се рани, али не би било добро да пукне изблизо
у очи детету.

пампури, м. мн., (јд. пампур), патрони за пампурач (в.). — Нису свја
деца имала ни пампурачи, ни пампури.

пáнди [деф. од пáнти (памти)]; само у изр.: од пáнди вéк, од памтивéка.
— Од пáнди вéк је било да млађéј слуша старéјегá, ако óће да бóде срéћан.

панíче, с., дем. од панíца, мала земљина здела, зделица. — Мáчка оборíла једнó панíче од пéнцир и разбíла га.

паничкá, ж., дем. од панíца; в. панíче

панталóнке, ж. плт., дем. од панталóне, панталонице. — Нéки пýт дéца нису носíла панталóнке, него сáјке, да не мóрају да и раскопчáвају кад и затрéба.

пáнти, прел., памти. — Од кáд се пáнти, нíје билá сýша кај лánско лéто.

пањчé, с., дем. од пáњ, пањчић. — У пепелишту на огњíште úвечер запрéћемо једнó пањчé, па úјутру íмамо жáр да залóжимо óгањ.

пáпрен, -а, -о, (веома) љут. — Штó си наакáла тóлку папríку у тý чóрбу, кóј ће да ти је пáпрено јéло?!

папríче, с., дем. од папríка, папричица. — Ó, штó ме óљути овó папríче, да се чóвек чýди, колíчко, а каквý сíлу íма!

папúрка, ж., мала лоптица, плод неке биљке у облику лоптице. — Игличе рáђа сítне бéлe папúрке.

папúча, ж., комад чунастог гвожђа који се ставља под један задњи точак кола, да се не окрeће, ради кочења кола низбрдо. — Нéмају свá кóла папучу, него се нéка кóче с једнóу дрвену облицу којá притíска на óба задња кóлета.

папúчас, -ста, -сто, налик на папучу. — Папúчаста кóчница за кóла је крáтак гвóзден жљéб у којí се углави кóло да се не окрeће, него се вучé и такó се кóла кóче.

папúчићи, с. мн., (јд. папúче), папуче. (женска обућа). — Нéки папúчићи су билí вéжени сас свилу и накићени сас сítна мани́стра.

парамáње, с., зб. им., комађе. — Кад очу́па кокóшку, жéна ју исéчé на парамáње и пристáви у грне да се вáри.

парлóжина, ж., с. аугм. од парлóг, запуштено земљинште, парлог. — Нéкад, одáвно, купíли су једнóу парлóжину, па су ју истрсíли и изри́тали и у нó се родíо крáсан бостáн.

паруљáк, м., зб. им., паре (новац), много пара. — Млади́ људи, кад су врéдни, рáде и дáњу и нóћу, па намлáте (зараде) грдан паруљáк, и граде кúће, стáје, ограђују се и уређују.

нарушљáк, м.; в. паруљáк

- парцаљи, м. мн., (јд. парцаљ), погрд., крпе, одећа. — Живојин довео девојку из Кривир; она понела неки парцаљи у једну тѳрбу, друго није имала штга да понесе.
- пасамце, с., пасмо [десет жица (у канури) чине мало, а двадесет големо пасамце]. — Одока се види да је тѳ големо, а не мало пасамце.
- пасји дрѳн, м., бот. (*Rhamnus cathartica*). — Пасји дрѳн расте гѳ-гѳ по потоци и нема га много.
- паспаљ, м., танак слој пепела на загашеном жару, пухаљ. — Кад се жар на огњиште загаси, па увати паспаљ, помислиш да се угасио, али ако га пиписеш, можеш да се изгориш.
- пасуљаќ, м., дем. од пасуљ, пасуљчић. — За пладне сам ти оставила пасуљаќ и лепца; кад огладиш, сипи си у паничку, па јеђи.
- пасуљиште, с., земљиште засејано пасуљем. — Кад се у неку градину посеје само пасуљ, тѳ је пасуљиште.
- пасуљчић, м., дем. од пасуљ; в. пасуљаќ
- патѳње, с., патња, мучење, мука, паћење. — Човек је рођен само за једно патѳње.
- патице, ж. мн. (јд. патица), собна обућа од сукна, патике. — Кад је пошо у школу, његови су дали шнајдеру да му сашије патице.
- педесѳт, бр., педесет. — Од педесѳт брава бвце човек је имао да остриже вуну и за кућу и за продаву, али, и прекај толку вуну, људи су спавали на сламљаче и у јестуци турали сламу.
- пекљавина, ж., замршен посао; мешавина, петљавина. — Нико не воли да има пекљавину кад му није нужда.
- пелѳнче, с., дете (у пеленама). — Дај тому пелѳнчету сису, да мане да плаче.
- пѳлцер, м., садница (у облику одломка од биљке која се расађује). — Пѳлцер од лимун се посади у неки стар чабар и полѳва се кад-кад док траје.
- пѳна, ж., кајмак од млека у току кувања. — Деца се грабе да с ложипу обирају пѳну из бакрач с млѳко надогањ.
- пѳпо, с., пѳпо. — Јајце је нај боље кад се испрече у врело пѳпо.
- перушиќа, ж., (опало) перје од живине (и птица). — Над њин плѳт има некаква перушиќа, мора да је јастреб растрго неку кокошку.
- пѳрца, с. м. (јд. пѳрце). — Нечѳскај пѳрца и нажмијај за вѳчеру.

песковит, -а, -о, прожет песком, са песком. — Његова њива прекај реку је песковита и рађа добар кукуруз, а може и градину на њо да расади.

пестује, прел., негује, угађа, уређује. — Старе жене пестују њиве градине, па имају и паприку и лука и патлицији и свакако цвѣће око градину.

пѣт, бр., пет. — Пѣт прста на једну и пѣт прста на другу руку тѣ су десет прста.

пѣта, ж., запетница, пета (задњи крај опанка). — Пѣта на опанак се нај пре ицѣпа, и човек, ако одма не види, оди на чарапу, па и њо ицѣпа.

петица, ж., и дем. од пѣта (пета), доњи врх (крај) вретена. — Неке жене наврћују пређу с вр, а неке с петицу од вретено.

петица, ж., доњи део опгтрице секире. — Петица на секиру се нај пре изѣ, па мора да се близничи.

петица, ж., петица [одлична оцена (5)]. — Нај бољи ђаци имају све петице.

петличе, с., дем. од пѣтао, петлић. — Кус пѣтао довед петличе. (Изр.).

петнаес, бр., петнаест. — Некад су се девѣке удавале у петнаес године.

петодиварка, ж., кован новац од пет динара. — На старе петодиварке има Карађорђев лик.

петозаран, -рна, -рно, петолучан, са пет светлости (ореола) око главе (светац), са петоструким ореолом. — Жене свѣткују и свѣтак Петозарне мученице.

петрѡвача, ж., бот., врста ране јабукe. — Петрѡваче су рѣтке и мало расту и рађају, па се осуше.

пешкирчѣ, с., дем. од пешкир, пешкирић. — Опѣри она три пешкирчѣта, па и тури на узицу напоље, да се осуше на сунце.

пешкирчић, м., дем. од пешкир; в. пешкирчѣ

пѣздри, непрел., погрд., плаче, пмиздри. — Нѣма зашта да пѣздри, нико ју није ни био, ни грдио, него не зна шта ће.

пѣздри се, повр., погрд.; в. пѣздри

пиѣ, с., зоол., птица. — Упролећ сви пиѣлићи праве гњѣзда, неки у грање на цвѣће, а неки у шупљине.

пиѣлићанка, ж., зоол., хип., пиѣлица. — Баба Миѣлица каже: „Ја сам моје унуке, моје пиѣлићанке, купиѣла крну на панађур.“

пиѣлка, ж., зоол., хип., в. пиѣлићанка

пиљка, прел., ради помало (у смислу: пипка помало). — Нека пиљка колко може, да му није дугачак дан.

пјинтер, м., качар, мајстор који прави бурад, чаброве, каце и сл. — Сад пјинтери ретко гѣ има, стјари помрели сл' више не раде, а млади неће да уче та зават.

пјинтерин, м.; в. пјинтер

пјинтеров, -а, -о, који припада пинтеру. — Пјинтеров сјн је учио за учитеља.

пјинтерски, -а, -о, који се односи на пинтерски зават. — Кад пјинтер направѣ нешто од багрен сли од дуд, па се жутј кај дукат, милина је да погледаш пјинтерски рад.

пјипавица, ж., погрд., жена која ради споро и неспретно. — Од пјипавицу, кад се уда, свекрва направѣ вреднушу.

пјипавко, м., човек који ради полако и неспретно. — Од пјипавка може нешто и да буде: бн ради полако, па кад уради, али од ленчугу нема ништа, бн не ради никад ништа.

пипирѣвка, ж., некакво ситно коло (које се сад не игра); само у изр.: Има да ми игра пипирѣвку (Биће ми веома послушан). — Док је билá девбјка, није радѣла ништа, а кад се уда, куд свекрву има да игра пипирѣвку.

пипка, прел., дем., хип. од пипа, додирује овлаш (помало). — Док не оперете руке, нема да ми пипкате ништа на астал.

пипка, прел., ради полако. — Ајде, штá пипкаш тóлко, пограби мáло, има јóш пуно да се уради данас!

пипкање, с., гл. им. од пипка

писанија, ж., списи, нешто што је написано. — Штá ће ти тóлка писанија, напиши му две-три рѣчи, бво што је главно.

писка, ж., жесток и болан плач. — Лѣти су дѣца умирáла од срдобљ, па је кроз сѣло ишла писка и плач. да је билó жалосно да се слуша.

писување, с., писање. — Тј, Бóжо, с тó твоје писување кај да ћеш да будеш писар.

писује, прел., пише. — Билó би срамóта да мóмак тѣра дрúгога да му писује писмó негóве девбјке и да му чјта девбјкина писма.

питије, ж. плт., пихтије (од свињског меса). — Блажне питије су зими крáсно јѣло, а нису рђаве ни лѣти.

- питован** (и: питован), **питовна** (и: питовна), **питовно** (и: питовно), **питом**. — У Грапчину трава има само између и на повлеку чистинку, али није питовна кај у поље.
- питује**, прел., **пита**. — Само се бблини питају [(да л' оће нешто да поједу ел' да попију), изр.].
- пиштаљка**, ж., врста свирале за децу или за службену употребу. — Деца упрелећ направе пиштаљке од врбу. — Целезничари на станице воде вбз с пиштаљке.
- пиштање**, с., гласно, веома жалосно плакање, кукњава. — Кад је Даринке погинуо син, њјно пиштање не у душу болело, али нико није мога да ју помогне.
- пишти**, непрел., веома жалосно и гласно плаче. — Бојана Тинкина умрела млада и оставила два детета да пиште док не порасту.
- плаван**, -вна, -вно, подложен плављењу. — На плавну земљу вода доноси муљ, а односи орање и сјтву.
- плавез**, м., деф., нем., плајваз (графитна писаљка). — У школу смо носили плавез, перо и гуму, а имали смо и мастиљави плавези.
- плавка**, ж., крава отворене боје. — Плавке су биле беле и сиве краве.
- плавужњав**, -а, -о, плавичаст. — Плавужњави људи су на изглед млађи од прномањаста.
- плакнут**, -а, -о, трп. од плакне, пропран, мало опран. — Плакнуте дрјеје тури на кобилку, па однеси на врело и испери и добро.
- плевња**, ж., стаја за сено и другу сточну храну, сенара. — Сад има и големе плевње под које мож да се уведу кола сас сено и да се растоварују на тован.
- плек**, м., лим. — Од плек се праве и кове за воду.
- плек**, м., лимена чинија. — У кућу су имали два плека за леба и три бакарне тепсије.
- плекан**, -а, -о, лимен, плекан. — У плекане тепсије жене печу леба и гибанице.
- плесњив**, -а, -о, буђав. — Он ни кучету неће да дава плесњив качамак, него баци свиње, њб ништа не фапи.
- плиткопаметас**, -ста, -сто. — тупоуман, глуп. — Неки се роде плиткопаметаста, али и њј некад срећа послужи.
- плочас**, -ста, -сто, као плоча, танак, равне површине, много веће од дебљине. — С плочасто камење се нај боље зида, зато што добро лега једно на друго.

плóчка, ж., дем. од плóча, плочица. — Понéки прекај кућу нарѣђа плóчке, да не гáзи по блáто.

плъ́с, узв. којим се изражава пад нечега или ударац. — Ода́вно су учитељи и старéшине увојску бíле ђаци́ и војници; учитељ ел' старéшина сáмо учíни плъ́с, сас ша́ку по обра́з ел' зáврат ђака ел' војника. — По пúт протрчáше нéки ђаци́, па се једáн óмаче и плъ́с, па́де у блáто и íскала се.

плъ́ска, прел., просипа воду. — Док сам грабíла да донéсем вóду, вóда ми плъ́скала из сýдови нáзем.

плъ́ска се, повр., прска се, полива се водом. — Дéцо, не плъ́скајте се, па пóсле да се нскáљате кај пра́ци.

плъ́сне, непрел., бризне, прсне (вода). — Кад је свáдба, па мóмци јуре ко́њи, плъ́сне вóда од кáљав пúт и уплъ́ска лýди што стоје прекај пúт.

плъ́снат, -а, -о, плоснат, раван, много веће површине него дебљине. — Погáча што се печё у пéпе пó је плъ́сната од лéба што печу́ у плéк.

плъ́ска се, повр., просипа се, излива се из судова (на рамену). — Кад нóсе вóду у бакрачí на коби́лку, открше по једну́ гранку́ од нéко дрво и туре́ у бакрачí, да се не плъ́ска вóда.

плъ́сне, прел., удари. — Плъ́снуо́ му шамáр кај од шалу́, па се свё пúши.

плъ́сне се, повр., прелије се из суда (вода, млеко и сл.). — Пола́ко с ту́ кáнтицу, немó да ти се плъ́сне млéко на сóвру.

побутку́је се, повр., заостаје, повлачи се. — У Гíтину кућу се ни́шта ни́је побуткува́ло: четíри детéта, па једу́ кај ме́ћава.

повáди, прел., мало извади, повуче. — Мóрам да повáдим нéколко кóлца́, да би били́ равни с онí дру́ги што су лýжи.

повáди, прел., извади све. — Мóрам да повáдим лúка из лéја, да ми га не повáде сéлске свíње.

повáрди, прел., причува, принази. — Нéколко но́ћи сам повáрдио да ми не краду́ бостáн.

повáрди се, повр., припази се, причува се. — Повáрди се тí од Луку́, бн ти не мисли добро.

поварђу́је, прел., чува, пази. — Од сíноћ и но́ћу поварђу́је краву́ да се отéли.

поварђу́је се, повр., Чува се, пази се. — Поварђу́ј се тí од то́га тво́јега óвнá да те не удáри óстраг, па да се поклóпиш.

- поваћа, прел., похвата. — Синоћ смо поваћали јанџи и пренели и из шиљку у кошáру.
- поваћа, прел., потхвати, подузме, узме да ради. — Она не поваћа ништа (да ради).
- поваћају се, повр., похватају се, ухвате се. — У мејáну се напили и побили се, па се и за гушу поваћали, и да и нису раздвојили, кóј зна шта би било.
- повене, непрел., увене (мало). — Зóрка расадила градину, али је расађа повенула и кóј зна да л' ће да се поврне и привати.
- повеска, ж., тесна пантљика за повезивање повесма вуне уз преслицу, подвезица, пантиљичица. — Крásне су те старинске повеске од црвену, зелену и сињу танку прећу, и ситно и тврдо изáткане, и штета је што и више нигде нема, и што и жене више не ткају.
- повињава се, повр., покорава се, пристаје, слаже се. — Снаја, кад дóђе у кућу, млађа је од сви, и мóра да се повињава свима, ако óће да ју воле.
- повињује се, повр.; повињава се
- повише, прил., много, немало. — Кад неки остане сам, ел' дóђе у неку другу невољу, зберу се повише људи, па му нешто урабóте: пожнеду му и овршу жито ел' му самелу брашно у воденицу и друго што му је нужно.
- повише, прил., изнад, горе. — Одавно су повише пругу имали голему ливáду, и туј и је била и колиба.
- повбјник, м., пантљика (од свилене или друге лепе тканине) којом се омота дете у пеленама. — Нај убави су били ткани повбјници, слични с тканице, само млобо тешњи и од тању прећу, ситно и чврсто ткани.
- повреви, прел., поразговара. — У недељу и светáк по пладне стари људи изиђу сваки пред своју кућу, па преко пут повреве шта и како је било некад, кад су били млади и шта се сад ради по село.
- повремено, прил., са временом, после неког времена. — Повремено ће бвце у наше село да се изгубе сасвим, кад нема кóј да и чува.
- површи, прел., заврши, сврши. — Кад ујутру површи све по кући, жéна упрти љуљку с дете, па узне обрамицу с ручáк на раме и отидне на њиву.
- погáн, -а, -о, зао. — Што си тако погáн, на кога ли си се изметнуо?
- погачá, ж., дем. од погáча, мала погача. — Нај боља је погачá кад се испече у пéпо.

- поглеђује, прел., поглеђа (више пута). — Момак пролази по пут поглеђује у девојкину кућу, да ју види негде, у авлију ел' не пѣнцер.
- пограбује, прел., жури, хита. — Кој пограбује изгледа кај да продужује свој век, уради више од оних што не пограбују, његови данови су дужи, његов век је већи.
- погребѣ, прел., скупи, скине (кашиком, вилом и сл.). — Погребѣ што је остало у тепсији, па дај маџке.
- погрчи се, повр., скупи се, скрати се (услед прања и сл.). — Неке дрѣје се погрче кад се оперу, а неке се не погрче.
- погрчује се, повр. скупља се, скраћује се. — На кошуље се нај више погрчује огрџак, али кад се испѣгла, мало се издужи, колко да може да се закопче.
- подаве се, повр., утопе се. — Кад су прелазили Дрину, маџица и доватила чамац и сви су се подавили.
- подаве се, повр., изуједају се. — Чим овчари немѣшају бвце, шѣта и се подаве, па и једва разваде и разјуре.
- подави, прел., утопи. — Кад и се кучка окоти, људи оставе једно куче а они други баце у реку и подаве и.
- подави, прел., изуједа (пас); покоље курјак овце. — Децо, кад идете на купање на реку, немó да пролазите близо прекај појате, да не излетѣ шѣта, па да ве подаве. — Неки нут су вуци млого урипшували у наслони и подавили грдне бвце на људи.
- подајник, м., поданик, држављанин, грађанин једне државе. — Сад наши подајници има по цео свет.
- подајнички, -а, -о, који се односи на поданика, поданички. — Никó не може да избегне подајничке дужности.
- подбадање, с., наговарање, подстрекавање. — Не слúшај ничије подбадање, слúшај твоју памет.
- подбира, прел., скупља опале плодове (шљиве, јабуке и сл.). — Лѣти, кад узрѣ ранке, мџи трѣсу сливе, а жѣне и деца и подбирају.
- подбирање, с., скупљање. — И у недељу има шта да се ради: подбирање сливе, брање траву, прање, нѣма никад да се седи бађав.
- подбодѣ, прел., погрд., наговори, подстрекне. — Прѣ неку годину они подбоду Луку да једну нѣн запали сѣно у Стојанову авлију и бн тó и учини.
- подваја, прел., одваја, прави разлику. — Немó да подвајаш децу кај нека мађа, оба су твоја, и мушко и жѣнско, оба си ти родила.

подвајање, с., гл. им. од подваја

подваћи се, повр., ступи у везу с неком женом. — У село се све зна кђј се с коју подватио, ништа не може да се скута.

подвѣже маије, прел., с малгером постави ћерамиде на угаоне кровне греде (маије). — Некад су маије подвезували само с креч и песак.

подвѣже се, повр., обавеже се. — Не могу да се подвѣжем никога да чувам од ти стари људи; кад има сина, нека га чува син.

подвезување, с., подвезивање маија. — Марјан није баш веш у подвезување маије, морам да тражим другога мајстора за то.

пóдводу (под-вóду), прил., који се наводњава (њива, градина). — Прекај Арнаућу има пóдводу земља испод Шиљину воденицу, и наводи се из воденичну јеругу, али то је сасвим мало.

подврне, прел., засуче (рукаве, ногавице). — Лети, кад треба да прѣћу преко реку, изују опанци и подврну ногавице, па загазе у воду и прегазе реку.

подврњује, прел., засукује, посувраћа (рукаве, ногавице). — Сваја свакло јутро подврњује рукави од кошуљу, омива се и меси леба.

подвукује, прел., подвлачи, ставља испод. — Кад дену сено, подвукују пóдсмаци под навилци, па и превучу сви на једно место и туј здену сено.

подвукује се, повр., подвлачи се; додворује се. — Панаћур траје неколко дана, па се неки увечер подвукују од кола, простру нешто назем и туј преспе. — није свакому датó да се подвукује некому под кобжу.

подглавач, м., јастук. — Простирач и подглавач, простирка и јастук (Изр.). — Кад гбс дође у кућу, даду му вечеру и простирач и подглавач, па преконачи и јутре га испрате дома.

подгóји, прел., (по)храни за гојење, утоји мало. — Ујесен ћу да подгóјим једно назиме, да имам са шта назиму да облажим децу.

подгóји се, повр., утоји се (мало). — Наши, кад отидну у војску, поправе се, па се неки и подгóје.

подгради, прел., начини нешто испод нечега. — Испод једну товањачу у шталу подградио један дувар и направлио одају за теопци.

подграђување, с., гл. им. од подграђује

подграђује, прел., гради одоздо, гради испод. — У брда подграђују земљу с камен на неколко места попреко, да вода не односи земљу.

подгрбави се, повр., погрби се. — Ретко кој се није подгрбавио кад остари.

подгуркување, с., подгуркивање, подсмевање. — С подгуркување се на крај створи мржња, па свашта може да испадне.

по(д)гуркују се, повр., подсмевају се. — Немó да идеш тако дршав и неуредан, да се људи не подгуркују кад те виде.

подгүшњак, м., подваљак. — У село су само касани и мејанција имали подгүшњак, а од они што целу годину раде на њиве и по шуме нико нема подгүшњак.

подевање, с., изазивање (паса и сл.). — Децо, кад идете у школу, нема подевање пцету прекај пут, да не излете из авлију, на да ве раскину.

подеље, прел., деље мало. — Кад затворио говеду, нодељао мало грде, па лего у ладовину да се одмори.

подеље, прел., одеље све. — Кад пре стиге да подељеш дирџици што си дотерао из Кривајиницу.

подиђе, непрел., додвори се. — Није свакому датó да може да подиђе некому.

подлагување, с., подилажење, додворавање. — Н'умѣ сваки да живи с подлагување, не иде свакому уруку да се подлагује.

подлагује се, повр., додворује се, умињава се. — Није добро да човек мбра некому да се подлагује, да би добио што му треба.

подлаже се, повр., Умео је би да се подлаже кому треба, и за њега није било рђаво.

подлѣгне, непрел., савије леђа [(да се неко попне на њега да би нешто дохватио или у игри јеницајс (в.)]. — Деца тако, једно другому подлѣгне, па му се друго укачи на грбину и довати неку воћку сл' јајца из гнездо.

подлије (млѣко), прел., подсирн, стави сирште (мају) у млеко. — Кад је чувао бвце у Грапчину, Милан Вѣлни на пладне помузе музаре, па процеди и подлије млѣко и турн га уз огњаште да се стѣгне сирење.

подљути се, повр., погорша се (рана, повреда). — Драгољуб једну зиму стискао једну крстицу на руку над шаку, на му се подљутила и букнула и уватила га и горевина и једва му некако прошло.

подмести, прел., подвуче, подметне. — Кад ја подигнем ову трмку, ти ју подмести ову плочу, да не стоји на голу земљу и да вања влагу.

подмести се, повр., додвори се, начини себи место, убаца се. — Док је Стојан Милењков био по ратови, на његово место за пандура у општину се подместио Милан Кланџер.

подметѣ, прел., зачини јело (чорбу) пшеничним брашном (јајетом). — Јулка није имала јајце, па није подмела чорбу од кокошку, али ни тако неће да се баца.

подметне се, повр.; в. подиђе

подмешен, -а, -о, трп. од подмеси се, подгојен, мало угојен (свињче). — Ово ти назиме подмешено, скоро ћеш да га кољеш, само сачекај док почне мраз, да ти се месо не уквари.

подмешување, с., подмесивање (теста за хлеб). — Лети немам време за подмешување, па не месим косо леба, него испечем у пепо пресни ушгићчићи.

подмишке, прил., под мишицом, у пазушној јами. — Кад се у мејану неки напије, па чини неред, мејанџија га увати подмишке и изгуба га напоље.

по(д)млачи, прел., смлачи, загреје (мало). — Турн бакрачић с воду над огањ, да се подмлачи, па замеси тесто и умеси и испечи у пеце један ушгићак за децу.

подобаје, непрел., допада се, одговара. — Не знам шта је Душанке те се онак осушила, мора да ју нешто много не подобаје.

подрипне, непрел., подскочи, скочи. — Под прешњу деца, једно по једно, подрипну и увате се за једну грану, па се привију уз њо и укаче се на прешњу.

подрипнување, с., гл. им. од подрипњује.

подрипњује, непрел., подскаче. — Кад деда жени унука, развесели се, па кад засвири свирачи, и би кад-кад подрипњује.

подробница, ж., изнутрица (дроб у заклање животиње). — Понекад, кад немају кад да варе чорбу, жене за децу испречу подробницу на жар ел' на ожег.

подрчкају се, повр., посвађају се, споречкају се, заваде се. — И браћа се понекад подрчкају, па не вреве и ненавиде се.

подсили се, повр., погорди се, уобрази се. — Од како се мало заимао, подсилио се, па не види никога испред себе, заборавио да је до скоро био сирома.

подслони се, повр., заклони се од кише (у некој кошари, колиби и сл.). — Док се од вбз једно лето није запаљила и изгорела Николина

колиба, имали смо гѣ да се подслѳнимо од кишу, а после смо бѣжали под дрвѣће.

подстакне, прел., згрне, скупи угарке на ватри. — Подстакни мѳло тѳ ѳгањ, нек се разгори, да видим да се обујем.

подстакњује, прел., подстиче (ватру). — Подстакњуј ѳгањ да ти се не угѳси; после не мѳжеш лѳко да га загориш с мѳкро грањс.

пѳдстарос, прил., у позним годинама, у старе данс. — Понѳки се тѳк пѳдстарос сѳти штѳ је требѳло да рѳди док је бѳио мѳлѳд, па зѳпне да уради што је пропуштѳио, али ѳд', зѳјо, што је прѳшло, не врѳна се више.

подупре, прел., упре нечим у нешто да би стајало чврсто, помогне. — Кад су ѳдавнѳ ајлѳци залупѳли на врата на Илијину појѳту, ѳи подупре врата с грѳињу, да не ѳтвѳре, али ѳни пуцају у врата и убију га, па уиђу унутра и опѳѳчкају штѳ су нашпи.

пођубри, прел., нађубри. — Ако се ѳиѳва дѳбро пођубри, ако се ѳкопа и подгрне, и ако ју се кѳд-кѳд нађе киша, мѳра да роди дѳбар кукуруз.

позѳтирају се (махом перф.: позѳтирали се), повр., затру се, помру, нестану. — На мѳло мѳста ѳма да су се ѳуди позѳтирали и да и је куђа ѳпустѳла.

позбѳре се, повр., покупи се, скупи се. — Прѳла се, платнѳ на рѳку, па кад се ѳсушило, дѳста ми се позбѳрѳло.

по(з)грчи, прел., скупи, свије. — Кад увѳчер посѳдају уз ѳгњѳште, жѳне позгрче нѳге, а мѳшки се испруже, и сви се грѳју и разговѳрају.

позгрчи се, повр., скупи се, свије се, савије се. — Кад сѳдну да вѳчѳрају, морѳју да се мѳло позгрче, да ѳма мѳсто за сви.

позѳвају, непрел., 3. л. мн. през., зину. — Поглѳ кѳко кокѳшке позѳваѳле ѳд вруђињу.

позлѳти, прел., фиг., увек са „плати“ (махом перф.: платѳио, па позлѳтѳио), плати прѳскупо, прѳшлати. — Чѳвек мѳже да плѳти, па да позлѳти, али кад ѳма зѳшта.

пѳзујѳчер, прил., прекјуче. — До пѳзујѳчер није мѳго да ми дѳђе рѳд да ѳзнем воду да полијем грађињу.

позујѳчѳрањѳ, -а, -ѳ, прекјучѳрашњѳ. — Јѳш се није прѳсушиѳ пѳт ѳд позујѳчѳрању кишу и град.

појѳтиште, с., земљѳште на коме је (била) појѳта. — гињѳно појѳтиште у Грапчину билѳ је јѳднѳ голѳма чистѳина, а свѳд ѳкутур имѳо је грабѳр.

- појџ, прел., појџеде. — Све мора прво тебе да појџ, па тад ти неџа. — појутрица, ж., други дан славе. — Лѣтње славе неџају појутрицу, него се славе само једандан.
- поканн, прел., понуди. — У њину кућу нико није био, а да га нису поканили да руча сл' да вечеџа.
- поклати, прел., продрма, погура лево-десно. — Поклати мало та колац, па га ичуџај и побџи мало даље од лѣје, да свиња не довања и не изрије лука.
- покравиче, с., дем. од покравица. — Ноћас ћемо да плѣвамо градину, па треба да понѣсемо неџо покравиче, да прѣстремо кад лѣгнемо да спимџ на ливаду.
- покравичка (и: покравичка), ж., дем. од покравица. — Није износила наџоље покравичке из стасину, па све пџчели мољци да и јѣду.
- покриви се, повр., искриви се (мало), накриви се. — Наше багрѣње се од сеџер (ветар) покривило на истоџ, али од како је израсло висоџо, ѳетар неџа да ни раскрѣва крѳв на кућу.
- покрѣвка, ж., покрѣвач (поњава, шареница). — Лѣтн је лако, а зѣми мора да се има и прѣтиѣрка и покрѣвка.
- пџкрѣт, -а, -о, трѣ. од покрѣје, покрѣвен. — Одавно су људи имали куће пџкрѣте с плѣче.
- покрѣвичка (и: покрѣвичка), ж., дем. од покрѣвица; в. покравичка
- покуса, прел., искуса, појџеде кашикџом. — Покусај ту пџпару, а ако нећеш, сиџи на маџе.
- покута, прел., посакрѣва, сакрије. — Људи су покутали и пченицу и маџ и стоџу и све што су Немци одузимаџи, само да и не узну.
- полази, непрел., наиће прѳви у кућу на Божић. — Кад ујутру неџи полази, даду му чуџе (јастуџе) да сеѣде на сламу (назем), па му даду ораси и вино, да би квѳчка лежала на насад.
- полоѳинка (и: половињка), дем. од половиња. — Неџоџу је за цѣо дан доѳољна половињка леба, а неџи смаџе и цѣо леба.
- положенѣце, ж. мн. (јд. положеница), садница винове лѳзе и сл. које се саде кѳсо положене у земљу. — Лѳзу неџи саде на положенице, а неџи успарѳвно.
- полоћка, прел., прѳтресе да чује шум течности. — Неџи леѳови се прѳво полоћкају, па се тад сиџу у ложичку и узну.
- пољанка (и: пољанка), ж., дем. од пољана. — У Грапѳину је рѣтко ге имала неџа пољанка, све је био гуџ граѳар и глождар.

пољачина, ж., дажбина за плату пољака (чувара поља). — Сад нема ни пољаци, ни пољачина, нико не чува поље.

помаје се, повр., задржи се (мало). — Ова јутро сам се помајала по кућу мало више, зато што сам месила леба и варила лећу за орачи.

помећу, прил., мећу, измећу. — После много време помећу браћу дође до неслогу, па се подэле и сваки закући своју кућу.

помеша, прел., побрка (смисао), погреша. — Видој био далеко и помешао моје и Миланове краве, моја говеда нису била у његову њиву.

помине се, повр., прође без нечега. — Лети смо се понеки пут поминули и без вечере: дођемо уморни испоље и одма полегамо, немамо моћ да спремамо вечеру.

помразе се, повр., посвађају се, заведе се, омрзну се. — Живи људи се некад и помразе, али то не треба да траје док, него кад прђе мало време, да се помире и па да живе кај људи.

помркување, с., поновно мркање (парење) овце (у кратком временском размаку). — Какво ли је то помркување у овч моје бвце, да л' се још некому помркују кај моје.

помркује се, повр. по други пут се мрче (пари) овца (за кратко време). — Не знам да су се нечије бвце скоро помркувале.

помучи се, повр., почне нешто уз напор (уз муку). — Док се човек не помучи, не може ништа да научи, ни да стекне.

понадол, (по-на-дол), прил., комп. од дол, ниже, наниже. — Помакни та камен понадол, тамо је међа.

понај се, повр., погрд., засити се, опсити се, није више сиромаш. — Тако је то кад се људи понаједу, па узну да бацају леба, а заборавили кад нису имали ни качамак да се наједу.

понатам (по-на-там), прил. за простор и време, комп. од натам, даље, још мало напред (просторно); нешто касније (временски). — Еј, понатам, как плот, да помакнемо камено корићо за воду за кокошке, да буде у ладовину, да по траје. — Понатам, по Ђурђевдан, кад се истони свег од вр Рган, па ћемо и кукуруз да сејемо.

понатамо (по-на-тамо), прил.; в. понатам

поњуши, прел., помирише, овуши. — Пас на, пре нешто поњуши, па тад је, а ако није за јело, не је га.

побђи, неспрел., полази. — Видојеви ни јутре побде на вршу, а њино ћемо да вршемо јутре увечер.

- поп, м., једна од две усправне греде у крову зграде. — На попови се поставља кобила, а на њо се наслањају мертеци.
- попáри се, повр., повреди се врелом водом. — Нај више се попáре жéне, зáто што óне рáде око óгањ и с врелу воду.
- попарóтина, ж., изгоретина од вреле воде. — На попарóтину су турáли једну зелéну водéну траву коју су брали у Мрњешéво врéло.
- попéњкави, непрел., попегави, добије пеге по лицу. — Нáрод вéрује да ће тéшкá жéна, кад попéњкави да рóди жéнско, а кад ју лице остне чíсто, да ће да рóди мýшко дéтe.
- попáта, прел., пита, распита, потражи овде-онде. — У недéљу отáдњи у Јáбланицу и попáтај кóј íма да прóда кукуруз, па погóди трé-чeтí-ри врéће.
- попрашњиви, непрел., упрашњиви. — Покрí тe твоје дрéје док метéш, да и не попрашњивиш.
- попрашњиви, непрел., упрашњиви се. — И лисје на дрвéће прекај пýт попрашњиви.
- попрáлце, с., фиг., своја кућа, место где човек може да ради што му је воља; само у изр.: Своја кућица, своја кућица, своја слобóдица, своје попрáлце.
- попречан, -чна, -чно, који се пружа уско преко ширине, водораван у односу на нешто усправно, трансверзалан. — Лeтвe су попречне преко мертеци, дирéци стоје усправно, а товањаче су попречне.
- попрéчи се, повр., испречи се. — Дe, брe склóни се мáло, штá си се попрéчио, не мóже од тебе да се прóђе!
- попрíка, ж., бот., паприка. — Нeки људи воле љуту попрíку.
- попрскају, непрел., попуцају. — Једну нóћ бíо јáк мрáз, па нáше кућице с воду прекóноћ свe попрскáле.
- попóде се, повр., поплаше се. — Сáмо бвце нe знају да се брáне од вуци, него се попóде кад и вíде и збéру се у камáру, на и вуци кољу кóлко óће.
- попóди, прел., поплаши (више људи). — Ошýтрос дeде билó млóго тéшко и свe не попóдио.
- порабáти, прел., истроши, исквари (употребом). — Нíшта не мóже да траје дóвек, свe се порабáти, и мóра да се замéни.
- порáвња, прел., уравни, заравни. — Одáвно, док јóш нису билe изíшле вршалице, људи порáвњају зéмљу над кућу и напрáвс гýвно, па

развѣжу и растуре снопови по гувно и преко жито воде краве у јарам и тако га овршу; после га с лопате бацају увисин и овеју га.

поравњује, прел., поравнава. — У јесен и пркџину, кад није баш мраз, поравњували смо кртињци по ливаде, да не ударамо с косу у њи кад косимо траву.

поразваљује, прел., развали све (много). — Немци поразваљували све појате по планине и попоље, да партизани немају гѣ да се склањају од кишу и снег.

поране се, повр., похране се, боље једу. — Људи у село једва чекају да дође зима, да се одморе, да убију свињу и да се мало поране; лети немају кад ни да једу, а и нема за јело кај зими.

порасфрља, прел., (по)разбаца. — Ово трње што смо притријили лџе неки порасфрљао и улазио унутра и брао грџе.

порезија, м., порезник, сакупљач пореза. — Што не платиш порез на време, него чекаш да ти долазе порезије на врата за порез, па да те кошта више?

поруча, прел., руча, поједе. — Кад си ти јучер најшо, ми смо били већ поручали.

посвојеник, м., усвојеник, посинак, усвојено мушко дете. — У њино село ретки су људи који нису имали децу, па нису имали ни посвојеница, ни посвојенице.

посвојеница, ж., усвојеница, поћерка, усвојено женско дете. — Кад се у неку кућу не рџе деца, људи узну посвојеницу из рџбину.

посвџка, ж.; в. посвојеница

поседи, непрел., седи (мало). — Синоћ Деса и Миљка поседеше мало, па се дигоше и отоше.

посињеник, м., усвојеник, посинак. — Сида Грџдин се није женио, па је за посињеника узо једвога видара од негде из пиротско.

посињеница, ж.; посвојеница

посип, м., посипање прашком оједина или осипа. — Некому детету од посип прџе осип одма, а некому потраје.

послужѣвник, м., деф., (по)служавник. — Кад дођу гости у кућу, домаћица и изнесе на послужѣвник слатко, каву и ракију.

послушује, прел., ослушкује. — Послушуј, па кад чујеш да иде деда с кола, изиђи и отвори му вракњицу.

послушује, прел., слуша, чини услуге. — Није имала мајтер, па је послушувала куд ујку и ујну и из њину кућу се и удала.

посметѣ, прел., омете, спречи. — Тѣ лето бѣлес у стоку је посмѣла још неколко људи, и њима су излишчала говѣда, па су имали грдну штѣту.

посметѣ се, повр., омете се, спречи се, буде ометен. — Лани је почео да гради кућу, па се поболи и посметѣ се и не доврши што је био почео.

посѣли, прел., поспе (сољу, шећером, пепелом и сл.). — Понекад, кад пише с пѣро, посѣли написано с пѣпо да се осуши.

посреди, прил., између, међу. — Не знам шта је тѣ испало посреди њи да се од неко време толко ненавиде.

пѣсти, м. мн., пост. — Велигдански пѣсти су упролећ, кад има много да се ради и у поље и у кућу, и нема бознашта да се јѣ, а божићни пѣсти су зими, кад се ради само у кућу и око кућу, а има све за јело.

пѣстигне, непрел., одрасте, стаса. — Откако му је син пѣстиго, Драгутину се много шта видело: син заградио авлију, прередио стару и средио нову кућу, оградио лѣзе с плѣт и насадио сливар у Чуку.

пѣстоји, непрел., стоји мало. — Пѣстој уз овѣ грне да не преѣди у ђаѣ док ја отиднем за грање.

пѣстрви, прел., растури, погуби. — Возио сѣно из Будаќ по она камењар и пѣстрвио по пѣт, па ја збира с виљу колко могло.

пѣструже, прел., деље (мало). — Овѣ даске требало још да пѣстружеш, остале су доста дебеле за врата.

пѣструже, прел., фиг., покоси. — Данас смо пѣстругали и ливаду у Пѣшѣвац, и више немамо да косимо, сѣм ако доцњѣ не порастѣ ѡтава.

пѣстуди, безл., захладни (време). — Ођутрос алис пѣстудело, није кај до ова јутра, ова зима ће, изгледа, рано да почне.

пѣсуче се, повр., посуврати се, извитопери се, прозли се. — Он се нешто посучао, па нико у кућу не може да му угоди, све му нешто криво, а ни он не зна шта ѡће.

пѣсуше се (кукуруз), повр., увије лишће кукуруз од суше. — Од овѣлку жегу кукуруз се посучао и, ако му не удари киша још за неки дан, неће да има ништа од њѣга.

пѣтакне, прел., покрене, поведе реч, спомене. — Потакни га ти за овѣ пѣре што си му дао, да видиш шта ће да ти каже.

пѣтам(о), [пѣ-там(о)], прил., комп. од там(о); в. понатам

потѣжа, прел., оправља (кућу, кров, ограду и сл.). — Љуџче је лѣто потѣго кров на стару кућу, а овѣ лѣто ће да потѣгне дѣлњи зид на стару кућу.

потѣсни, прел., смањи ширину, сужи. — Адам се жалио да му шнајдер потѣснио панталоне, па не може да и обукује.

потешњује, прел., степњава. — Немó да потешњујеш војничку блузу и панталоне, треба и после тебе неки да и носи, па како ће ако су потешњене и не може да и обуче.

потика, прел., поквари, оштети, упропасти. — Штó ниси чувао та твој сат, него си га потикао, па сад никад не знаш којѣ је време?

потикају се, повр., посвађају се, заваде се, не слажу се више. — Шта ли и је било да се потикају, кад су живѣли толке године?

потика се, повр., поквари се, пропадне. — Лампа ти се нешто потикала, па неће да се пали, нем како ћу квоћи у тавнићу.

потипшти, непрел., (по)стоји, стоји мало. — Остави та леба нека потипшти још мало у врућу препуљу.

поткисели, прел., стави квасац у тесто. — Поткиселила сам тесто и оставила га стигне, па ћу да рамѣсим леба.

поткисељује, прел., кисели. — Неке жене увечер поткисељују тесто, а ујутру рано размешују леба.

поткрњак, м., зоол., врста поткорног инсекта (који напада брест). — Од поткрњаци у наш крај више не може да се подигне брестова шума; како који брѣз порасте мало, поткрњаци му се увучу под кбрку и униште га.

пóточе (я: потóче), с., дем. од пóток, поточић. — Између свака два брѣга има пóточе од неки кладанац.

потпíра, прел., подупире; помаже. — Потпíра му кућу одозгбр (Изр.). — Кад неки почне да потпíра тарáбе, види се да су остарѣле.

потпíра се, повр., подупире се, помаже се. — Баба íде по пúт и потпíра се с тојашку.

потрѣви, прел., погодн (из пушке, пиштоља и сл.). — У бѣ с Турци под Јѣдрене један турски метак отрѣви нај млађега сина Лазѣ Марковому и његова три детѣта остану сирóчићи; средњѣга Лазíнога сина отрѣвила турска гранáта на Кумáново, и он је оставио три сирóчета.

потрэви, прел., погоди, каже тачно; нађе. — Моћеш ли да потрэвиш кђ те тражио данас? — Ноћу пије мого да потрэви пут за Понор, па пошо у Радовањску рѣку, и тек кад се савнуло, нашо је прав пут.

потрэви се, повр., догоди се, деси се. — Ёте, потрэвило се да пи дошла рѣбина из Мирово, а ми смо били упоље, па не сачекали док смо се врнули.

потрэви се, повр., нађе се. — Та дан био је четвртак и ја сам се потрэвило на пијац, кад се чуло да је почео рат.

потревљује, прел., погађа. — Млого пут сам се питао како ласте ујесен одлете усвет, гд нема снег, а упрелећ потревљују да долете баш у њино гвездо под нашу преткућу.

потресују, непрел., тресе (у колу). — Треси, сѣле, потресуј, добро гаће завезуј (н. п.).

потриша се, повр., потреса се, узбуђује се. — Кад год је у кућу имало нешто жалосно, она је одводила децу куд нојну сестру, да се не потришају од запѣкву.

потропа, прел., покуца, полупа. — Неки синоћ потропа на врата, па кад виде да му нико не отвара, отиде.

(по)трућа, прел., (по)обара. — Кад смо били ђаци, обарали смо се, па Адам потрућа сви рѣдом.

потрчало, с., погрд., онај који све нешто трчи. — Докле ће он све да буде нечије потрчало?

потрчуј, непрел., потрчава, потрчи, па застане, па опет тако. — Нека потрчује док може, кад га изладу ноге, он ће да иде полако.

потупи, прел., иступи, затупи. — Деца ми доватила ножици, па и потупила, и сад не могу с њи да сечем што треба да шијем.

потупи, прел., иступи (све). — Његов унук потупио све што је имало у кућу, па сад мора све рѣдом да остри на једну плочу.

потупи се, повр., иступи се. — Жене не даду на децу да режу артије с ножици, да се не потупе.

потфрљи, прел., подбаци, подметне. — Неки и сад верују да врачка може да и потфрљи мађије у авлију и да и нанесе неко зло.

поћерка, ж.; в. посвојеница

пофрља, прел., побаца. — Војници кад пофрљау пушке, више нису вјска, него рѣбови.

почита, прел., поштује. — Старешине су за војници и родитељи и учитељи, и војници и почитају.

- почитање, с., поштовање. — Наши учитељи су умели да заслуже наше почитање, били су ни кај родитељи.
- почува, прел., чува (мало). — Почувај и моје бвце док отиднем на појату да си узнем брџтву.
- поцакају, прел., поразговарају. — Ођутрос скоби Добросава, па коца поцакамо, нисам се њега видо кој зна од кад.
- поцакају се, повр., посвађају се. — Деца се лако поцакају, а лако се и помире, ништа не турају много на срце.
- пошашави, непрел., полуди, побесни (фиг.). — Душанкин свекар понекад пошашави, па више на сви редом, и прети да бије, а не зна зашта.
- пошмрче, прел., погрд., попије (пиће). — Јесенас одвојио једно буренце вино, багим за славу, и већ га пошмркао.
- пошмука, прел., погрд., појесе, „збрише“. — Какав си ти то да све сам пошмукаш, а браћу не оставиш ништа?
- пошта, прил., пошто, колико стаје, колико кошта. — Пошта је купио ту тако младу и добру краву?
- пошта-зашта, прил., изр., јевтино. — Милосав није тео да прода краве пошта-зашта на панађур, па и сад отерао и на пијац.
- прашњив, -а, -о, прашњав. — Кад се спрема за воденицу, прашњиво жито се опере у воду и осуши на сунце, па се напуне вреће и отерају се да се самеле брашно.
- прашњиви, прашни, диже прашину. — Покри совру с нешто док метеш, да не прашњивиш јело.
- прашги, прел., виче, грди, дере се. — Шта прашгиш, чујем ја, нисам глува?!
- прашги, непрел., одјескује. — Сво јутро праште пушке как Ртањ, мора да су наши ударили с Немци.
- првица, прилошка именица, први пут. — Де, чујни на врата, па уиђи, није ти првица да идеш у њињу кућу.
- пргав, -а, -о, зао, opak, љут. — Пргави људи се наљуће за ситнипу, а увек се љути кој није у право.
- пргавштина, ж., злоћа, opakост, опачина. — С пргавштинау се тешко живи међу људи.
- прдлајка, м., прдоња. — Видоја Спасенинога прозвали прдлајка; од њега није имао по поган у село: бн с никога није разговарао, а преко његово имање ни пиле није смело да пролети ни лети, ни зими.

- пребрињује, прел., скине једну бригу, заврши један посао. — Ћте, и ту бригу пребрињујеш, сад за неко време одани од све бриге.
- пребучи, непрел., прође грозница, зацели се (рана, изгоретина). — Попарено место на коју боли док попаротина не пребучи.
- превџе, прел., поново веже, поправи везе, притегне. — Млого си стего теле за гушу, превџи га и попусти му мало конопче.
- превезување, с., превезивање, поновно везивање, притезање. — Заврши тб превезување на снопови у сувоту док није почела киша.
- превечера, прел., вечера, доврши вечеру. — Они су могли и да превечерају док ти стигнеш и да угасе лампу и да легну да спавају.
- преврљи, прел., пребаци. — Милка увечер преврљила дрџе преко плот и утекла за Милоја.
- преврљи се, повр., пребаци се, прескочи. — Кад се доватио до врата, преврљи се преко плот и утекне у тавнију.
- преврљује, прел., пребације. — Момак бѣре јабукe и преврљује и девојке преко плот, а она и приваћа у крило и тура у пазуке.
- преврши, прел., претера; изр.: преврши сваку меру. — Оно има да је човек поган (зао), али он је превршио сваку меру.
- прегладни, непрел., прође (га) глад. — Млого пут су сватови прегладнели кад се руча у сунце заод.
- пре године, прил., ранијих година, пре неку годину, раније. — Од пре године преко лето ни пресуши бунар, па за воду идемо на долњу чешму.
- прегорѣва, непрел., суши се, не успева усев на сувом (прегорљивом) земљишту. — Усеви прегорѣвају на рудине, на пескуше, на спрудови и на све земље испод којѣ има камење.
- прегорј, непрел., увене, преплане (од суше). — Све до сад кукурузи нису прегорели, али ако суша овако потраје, они ће и да прегорѣ, па после никаква киша неће да и помогне.
- прегорљив, -а, -о, сув, без влаге, угорљив (земља). — Људи кажу да за прегорљиву земљу киша треба да иде сваки дан, да би нешто родила.
- прегости, прел., угости много. — Не бѣјте се, нећемо да ве прегостимо.
- преграђа, ж., преграда. — У штаљу има преграђа за теоци, а у кошару за јангци.
- прегрѣши, прел., учини што не треба. — Живи људи млого шта прегрѣше, друкше не може да буде.

- прегура, прел., издржи, проведе. — Лани смо прегурали зиму с четвора кола дрва, за ову зиму смо спремили више.
- предглаву (пред-главу), прил., пред смрт, пред (скоро) умирање. — Видела сам ја да ће то њему да буде предглаву.
- предњак, м., предњи део. — Срезала сам предњаци за кошуљу, сад да срежем два дела за грбину, па после да ушивам једно по једно.
- предњица, ж., предњи део кошуље, грудњака и друге горње одеће. — Неки пут, кад су жене саме шиле кошуље, везле су вез на предњице и на огрљци, а одкад се кошуље шију на машину, више се не везе ништа.
- презубац, м., грешка, пропуст, да се уведе нека жица пређе међу неке зупце у брду на разбоју (у ткању). — Кóлко гледам да не правим презупци, и па сам начинила на два места.
- презуби, прел., (грешком) не уведе неку жицу пређе од основе међу зупце у брду на разбоју. — Да не би презубиле неку од основу, жене поставе стативе уз пџенцер, да виде добро кад уводе жице у брдо.
- прејџ, прел., прејде, појде више него што му треба. — Деца млого пут преједу, па после поврћају.
- прејџ, прел., прегризе, пресече зубима. — Мољци ми прејели вуњене рукавице, па ми прсти излазе напоље.
- прекалџми, прел., поново калџми. — Кад се калџњена воћка не прими, на другу пролећ се прекалџми.
- прекачи се, повр., прескочи, пређе ограду. — Прекачила се у градинчџ и скидала цвџће, па наградила китку и закитила се.
- преклан, -а, -о, трп. од прекóље, стегнут око појаса у ширини тканица (услед стезања). — И децу су опасували с ткáнице, па кад порасту, остáну преклана око појас од њџ.
- преклóп, м., преклоп. — Сашила антерију на преклóп, па ју пришива дугмићџ.
- преклóпац, м.; в. преклóп
- прекóдан, (преко-дан), прил., дању, у току дана. — Ми нашега Шару не везујемо ни прекóдан, неће бџ да насрђа на људи.
- прекóлето (преко-лџто), прил., лети, преко лета. — У стрџишта се прекóлето испуца зџмља, па пукóтине нестáну тџк кад ујесен испáдају кџше.
- прековáчи, непрел., преноћџи. — Одавно, кад људи из далџко наиђу у сџло, јáве се у бџштину, и оту́д и упу́те у неку куђу да прековáче, па ујутру отáдну по њџн пџт.

- прекоруку (преко-руку), прил., преко руке, на незгодном месту, незгодно. — Та ми њива прекоруку, и никад не стигнемо да ју посејемо на време, а кад пченица стигне за жетву, не пожњемо ју кад треба.
- прекослови, прел., наговори, убеди, одврати. — Једва ју прекословимо да пушти девбјче с нашу децу и с нас на бал.
- прекрњи, прел., одгризе (стока), одломи, одсече врх младнице (ластара). — И краве оће да прекрње вр на воћку, па после треба много да прђе да израсте други вр и док се воћка оправи.
- прекрсти, прел., укрсти. — Прекрсти ове лётве једну преко другу, да ти се суше, немо да и држиш овако, на камару, да иструле.
- прекрсти крпче, прел., огрне велику плетену мараму и крајеве јој укрсти и веже на прсима. — Лётос исплела крпче и сад га огрнула и прекрстила на груди.
- прекрсти, прел., фиг., преокрене, опамети. — Њега нису прекрстили ни у војску, и ти се цабе надаш да ћеш да га прекрстиш.
- прекута, прел., сакрије са једног на друго место. — Понеки, кад нешто прекута, заборави гѣ је прекутао, па после не може да вађе кад му затреба.
- прелѣва, непрел., фиг., пресипа се, има много. — Никому од нас ништа не прелѣва, али кад треба нешто да дамо за државу кај људи, сви морамо да нађемо.
- прелѣва се, повр., прелива се (река из корита, вода из узаврела суда). — Пред крај зиму, кад се топи снег, река надбје, на се прелѣва у ливаде и њиве и избапује и рибу изкорито, па људи натакну кош на набадину и црпу рибу по ливаде.
- прелѣва се, повр., фиг., има много, обилује. — Иако ти се не прелѣва, треба да си човек, па да даш оному што нема никако.
- прељути, прел., много заљути (паприком). — Што си нарезала толку паприку у ово пржено, па си га прељутила, па сад нико не може да га је?
- преману се, повр., одустану. — Душанови били намерни да иду у планину за дрва, али наишла мећава, па се преманули док се не одврѣми.
- премира, непрел., умире (привидно). — Ветке јучѣр било много тешко, око пладне и премирала.
- премрзне, непрел., измрзне, охлади се. — Ишла наводу на чѣшму, па ју премрзле руке; нека се огрѣје узогањ.

- пренема́га се, повр., прави се да нешто не може. — Нека се не пренема́га, него нек се опра́ља на рабо́ту, дру́го за са́д не́ма.
- прене́се, прел., више него обично носи плод у утроби (крава). — Људи не знају кад кра́ва тре́ба да и се оте́ли, па ми́сле да је прене́ла.
- преносан, -сна, -сно, заразан. — Неке болести су преносне, а неке нису.
- прено́шљив, -а, -о; в. преносан
- препа́да се, повр., жалости се (јако). — Немó она да се препа́да за сва́пта; зна́ш да мо́же да се побо́ли од жа́лос и одстра.
- препа́ли, прел., прегреје. — Ова́ ти препу́ља препа́љена, ће ти прегори́ ле́ба у њó.
- препасе́, прел., преједе траву (стока), напасе се претерано. — Једну́ годину кра́ва му препасла ве́ку траву́ у Ру́дину, па по́чала да се напи́ња и ли́пчала.
- препа́ше, прел., припаше (кецељу). — Чи́м до́ђе одводу, Миле́ва препа́ше кипе́љу, па у́зне да ло́жи огањ да пече́ ле́ба.
- препа́ше се, повр., поново се опаше, поправи (притегне) тканице (појас). — Кад се овчари́ обарају, ва́ћају се и за (т)канице, па и разлаба́ве и по́сле мо́рају да се препашу́.
- препи́ше, прел., писменом (тестаментом или уговором) остави у наслеђе. — Кад остáну самí и остаре́, људи препи́шу што имају не́кому што се привáти да и доче́ва.
- препла́кне, прел., поново опере водом (овлаш). — Кад имају ма́ње дрéје за прање́, понéсу корíто на бунáр, па и та́мо препла́кну.
- преплакнљ́је, прел., испира, препира. — Же́не ле́ти однесу шта́ имају за прање́ на Ги́мок и оперу́ до́бро, па и не преплакнљ́ју.
- преплéска, прел., сиљошти, растањи; притисне. — Ју́лка изнесе те́сто на лопáр и преплéска га и умéси ле́ба, па га запре́ће у огњи́ште да се испечé.
- пре́пне се, повр., погне се. — Шта́ ли си се пре́пео на ту́ стубу, кад зна́ш да не мо́жеш са́м да се ски́неш?
- препóзна се, повр., погрешно позна у непознатом свог познаника. — Видим једно́га и учини ми се да је то́ Љу́пче, па ка́жем: „Отку́д ти́, Љу́пче, овде́?“ Кад оно, ни́је био Љу́пче, него не́ки дру́ги, непознат чо́век; ја сам се био препóзнао.
- преполовíни, прел., преполови, узме пола. — Кад се ле́ба ма́ло ола́ди, преполовíни га, па по́ла понéси по овце, а по́ла оста́ви за кно́ћи.

препон, м., слабина (део људског тела). — Од неко време боли га нешто у препон на десну страну.

преправи, прел., измени (одлуку), предомисли се. — Уместо јутре, преправили да иду зајутре у воденицу.

преправка, ж., измена, преправљање. — Боље да човек одма направи нешто како му треба, а не да после преправља, па да га преправка скупле кошта.

препразни, прел., пресипа (из једног у други суд). — Препразни ова бакрач с воду, па помузи у њега краву.

препрегне, прел., промени место говеда у јарму. — Кад је Алéкса спрежао краве с Никóлу, морао је да препрегне краве зато што је Никóлива крава вукла у страну.

препрежа се, повр., преводи се из једне у другу страну јарма. — Има краве којé се не препрежају.

препречи се, повр., испречи се, стане на пут. — У ону сприју зајучер ветар оборио једну стару врбу, па се препречила на пут и нисмо могли да прђемо с кола док ју нисмо претрупили с тестере на половину и склонили у страну.

препржи, прел., испржи по други пут. — Кад се мäs уждáгне, жéне ју препрже, па ју тад турају у јело.

препржује, прел., поново пржи. — Неки не препржују мачину кад се уждáгне, него ју мéшају с благаду за сапун.

препродава се, повр., представља се за оно што није. — Шта ли се препродава кад сви знамо који је и какав је?

преработи, прел., сврши велики део послова. — Да глéдамо да преработимо до Крстóвдан, па тад да идемо на панађур у Бóљевци.

прериља, прел., прекопа риљањем. — Градину морају да прериљају, да измрзне прекóзиму, па упролећ сáмо да ју избраздиче и расáде што и треба.

прериппне, прел., прескочи. — Кóза прериппне преко плóт па огули јабуку и обрсти лестари од крушке.

прерип(њ)ување, с., прескакање. — Немýрко с његово прериппување преко плотóви свé расфрцао панталóне.

прерип(њ)ује, прел., прескаче. — Кóсине кóкóшке целу гóдину прериппувале у Драгутинову градину и вáздан чобрљале, па ју сву прекопале.

прероди, прел., много роди (воћка). — Ланску гóдину сливе и јабуке родиле, па преродиле, а ону гóдину нису родиле никакo.

преруча, непрел., доврши ручак. — Они су већ били преручали кад су и наишли гости из Мирова; надали су и се, надали, па кад се пренадали, узели и ручали без њи.

преручује, прел., довршава ручак. — Сватови већ преручују и још мало, па ће и оро да почне.

пресѣва, прел., поново сеје кукуруз (зато што није добро никао). — Кад виде да на месту кукуруз није нико, узну матику и за појес привѣжу торбице с кукурузно семе, па од оцак до оцак гѣ није никло пресѣвају и, ако је добра година, и пресѣвци порасту и стигну други кукуруз, па и они роде.

пресѣвци, м. мн. (јд. пресѣвак), поново посејан кукуруз. — Како смо доцкан пресѣвали, и од пресѣвци ни се одврнуло добро корѣње.

пресѣче се, повр., прешлаши се, прештраши се. — Кад чумо шта се десило у планину, пресѣкомо се.

пресѣли, прел., учини нешто преко мере, претера. — Кад вариш грне, немо да пресѣлиш огањ, па да ти вариво загорј, ел' да ти прѣди у огањ.

пресѣса, прел., насиса се преко мере. — Деца, кад пресѣсају, поврну што су посисала.

пресѣти се, повр., преједе, засити се. — Видиш да су ти се бвце преситиле и више неће да пасу, него само оде.

пресѣтни, прел., мотиком прекопа градину (у припреми за садњу поврћа). — Дарјнка није преситнила градину, него ју само браздичила и одма расађувала.

прескача, прел., прескаче. — Треба да оставимо вракњицу између нас и Анђелију, да не прескачамо довек преко плѣт кад идемо куд нѣ.

прескача, непрел., (пре)остаје, има више. — Ако ти прескаче расађа од наприку, дај ми дваестину струка, да попуњим што нисам имала од моју расађу.

прескачање, с., прескакање. — Децо, од сад нема прескачање преко плѣт, него сви има да иду на вракњицу.

прескача се, повр., пребацује се, прелази преко ограде. — Кад узре прѣшње, деца се прескачају у туђе лѣзе, па се качу на прѣшње и беру и.

прескочи се, повр., пребаци се, пређе, преко ограде. — Њина кучка се одвѣзала, па се прескочила преко плѣт и изишла на пут, па може некога да ујѣ.

преслава, ж., летња слава. — Преславе су лети, кад се много ради, па се славе само једандан а славе су зими, кад нема много рад, па се славе по два дана и навечери.

преслави, прел., прослави славу. — Пајкини лани још нису били ни преславили славу, а били су и окопали (кукуруз) и покосили (ливаде).

преслављује, прел., слави летњу славу. — Некад су сви и преслављували и славили, а сад само славе, ретко кој преслављује.

преспа, непрел., преспава, преноћи. — Ту ноћ војници нису преспали нигде, него су од ујутру или напред и тек пред зору су прилегли у једну шуму да се одморе.

пресуче, прел., поново (о)суче (узицу). — Ове узипце мораш да пресучеш, меко су усукане и расукују се.

претекне, непрел., (пре)остане. — Љубица ми дала семе од белију што ју претекло кад је посејала њиву у Пљешевац.

претељица, ж., зетова и снахина мајка. — Поздрави претељицу и збви ју да дође куд нас у гости неколко дана.

претера, прел., прегна. — Да ви(ди)ш каква кола и краве претерао Живко кроз село, све ново и само штэке, да ти памет стане.

претерује, прел., прегони, протерује. — Стоку смо на појиште претерували кроз грабар чак на ћуприју испод Богину воденицу.

претисне, прел., притисне. — Претисле ме муке и невоље од сваку страну, и више не знам ку(д) ћу и шта ћу.

претича, прел., претеца, претиче, иде испред; изр.: претичем ти говор — упадам ти у разговор, прекидам те у говорењу (извишење). — Не волим да ми претичаш говор, сачекај, стрпи се да ја кажем шта имам, па после ти вреви до кноћи.

претича, непрел., преостаје, претекне. — Реко си да ћеш да ми даш летве што ти претичу од твој крв.

претрѐби, прел., истреби (мало, овлаш), протрѐби. — Е л' си претрѐбила ту лећу, ако ниси, дај мене да ју претрѐбим, па да ју приставим да се вари?

претриша, прел., претреса, претражује. — Кој зна колко пут су Бугари претришали село у ратно време и никад ништа нису нашли.

претрпа, прел., притисне (нешто нечим). — Ујесен удари слана, па опадне лисје од ораси и претрпа траву под њи.

претрпа, прел., претовари, стави много. — Што претрпа толко те крошње, па не можеш да и носиш?

претрукује, прел., прецрта, препише. — Девџке вез прекрџу с чисто платно, па тад с гвоздену ложницу трџају преко платно и на њега од вез претрукују ша́ру.

претрукује се, повр., прецрта се. — Кад има навезено платно, од њега се лако претрукује ша́ра на чисто платно.

префрљи, прел., пребаци. — Кад си префрљио стáтива из по́друм у стáсину?

пефрљи се, повр., пребаци се. — Кад је чуо да га траже Нѣмци, Милѣн се преко́ноћ префрљио у планину.

префрљује, прел., пребацује. — Кад ујесен почне да пече ракију, префрљује ко́мину у једну рупу, па отуд узима и рани свиње.

прецавти, непрел., прецвета. — Паламида се плѣви из жито док је још младá, а кад прецавти, ветар дуне и разнесе ју семе по свѣ поље, па дру́гу годину зарази целу њáву.

пречѣсти се, повр., причести се. — Пред бџ на Кóсово пречѣстила се свá српска вџска.

пре́ша, м., хип., снахин (и зетов) отац. — Ё, пре́шо, сад је рѣд на тебе да покажеш каквѣ је вино у твој по́друм и какви пра́ци расту у твој обџор.

прешџша, прел., претекне, буде бољи. — Нáстос је сас бвце и ко́зе прешџшао сви у Пѣтровски крај.

приблѣји, непрел., заблеји, почне да блеји (овца). — Ујутру, чим овчар кло́пне с врата кад излáзи изколибу, приблѣје бвце у трџак, приблѣје јáганци из кошáру, залају пѣта и оживи целá шума.

привáти (болес), прел., зарази се. — Деца лако привáте болес од стáри људи, а људи од децу неће да привáте бџьку.

привáти се, повр., прими се (калемљена или посађена во́шка). — Што гџд је Властимир Добросљев калемио по село све му се приватило; нико н'умѣ да калѣми кај бн.

приватџџв, -а, -о; в. прѣносан

привáћа, прел., залаже се (храном), презалогáји. — Немџ ништа да привáћате, скџро ће ручáк, па да га не поквáрите.

привáћа, прел., прима, прихвата, дочекује (госта, сина из војске). — Нѣки, и што би имáли сáшта, н'умѣду да привáћају људи кад и најћу у кућу.

привáћање, с., залагање јелом. — Каквѣ је тџ привáћање не́колко пџт преко́дан, па ви се не зна ни ручáк, ни вечерá?

приваћа се, повр., прима се (посађена, калемљена воћка, садница). — Неки упрочећ само одломе гранчицу од воку и калеме, па и се приваћа.

приваћа се, повр., прихвата се нечега, предузме нешто. — Ако се приваћаш да ми чуваш овце јутре и зајутре, кад ја имам косачи, ја ћу твоје да чувам кад је тебе нешто збр.

привија, прел., привлачи, вуче. — Немој да ми привијаш никакве бањавије, немам кад ја да устојавам ни тебе, ни њима.

привија се, повр., прибија се (уз некога или уз нешто). — Кад човек остари, мора да се привија уз некога својега.

привиче, прел., викне, повиче, почне да виче. — Кад је доло време за избори, сви привичу на Тинку да се прими за председника.

приврши, приведе крају, заврши. — До свег људи морају да приврше све, ни шума (кукурузовина) не сме да остане да се сече по свег.

привукује, прел.; в. привија

пригорѣва, непрел., јаче пече, све јаче пече (сунце). — По Видовдан сунце почне да пригорѣва и жита узпу да руде и за две-три недеље узре и стигну да се жњеду.

прида, ж., додатак, оно што једна странка дода при трампи, доплата. — Не да ништа за приду, него ако оћеш без приду, ако нећеш, ништа никоу.

придјесен, прил, подјесен, — Придјесен се и овце поправе од добру и зрелу траву, па се и лакше продају на пијак.

придрѣмље, непрел., придрема, задрема. — Шта сте придрѣмљали кад још ни кококе нису полѣгале?

пријаоче, непрел., зајауче. — У зору пријаокаше жене у Петровски крај, мора да је умрео Ленин син, одавно је бблан.

прије се, повр., зажели да једе нешто. — Кóлко пут му се преко Албанију пријела само једна кóрка проин леба, али није имало ни то.

прикамуче, прел., погрд., затражи да му се нешто учини, захте(ва). — Драгина деца прикамукала да и пушти на Тимок да ваћају рибу, а њó није воља да иду сама.

прикани, прел., понуди. — Кóј годи ти дође у кућу треба да га приканиш с онó што имаш, то неће да те осироти.

прикањује, прел., нуди. — Даничини нису гáзде, али прикањују свакога кóј дође у њину кућу да руча ел' да вечера.

прика́чи, прел., привеже, састави, принесе. — Кад идеш с ко́ла но́ћу, прика́чи фињѐр напред на ја́рам и во́ди краве, да се не упуде од не́што, па да јурну у́страну и да изврну и поло́ме ко́ла.

приковѐ, прел., фиг., прикука, замоли, преклиње. — Ова́ де́ца прикова́ла да и пу́штим да иду на па́нађур, а ја́ не знам како́ ћу да чу́вам сама́ и краве и бвце.

прико́вка, прел.; в. прикаму́че

прику́пи, прел., купи. — Отка́ко до́шо извојску, Душа́н се ожени́о и прикупи́о при́лично има́нице, па направи́о и штáлу, запати́о сто́ку и сад мо́же да живи́ по сво́ју во́љу.

прилагу́је се, повр., додворује се, умињава се, приближава се, прилази некоме. — Док је био́ сла́б с има́ње, прилагува́о се уз га́зде, да му даду́ не́што да ра́ди за па́ре, и да му побру́ две њи́вице што му остави́о башта́, док ни́је зараде́о да купи́ краве.

приле́њ, -а, -о, лењ. — Живка ожени́ла си́на из дру́го се́ло, снаја́ ју изгле́да прилења́, али ће у Живкину ку́ћу да се проврѐдни.

прили́чи, непрел., доликује, пристоји. — Доброму домаћину не прили́чи да седи́ у меја́ну у ра́дан да́н.

примѐк, -а, -о, мекушан. — Ви́дој и Ко́са узели́ снају́ из Ми́рово; све́ је добра́, са́мо је примѐка, али јо́ш је млада́, има вре́ме и да очвр́сне.

примр́кне се, повр., погрд., примири се, смири се. — Ка́д ће би́ да се ма́не од то́ њего́во скита́ње и да се једанпү́т примр́кне на једно́ ме́сто?

припа́дне, непрел., прилегне, свије се к земљи. — Кад су га опазили́ на брѐг, Немци́ припу́цају на ње́га, а би́ припа́дне ко́лко го́д је мо́го, па потрчи́ и зађ сиза брѐг и тако́ и изма́кне.

припа́дне му́ка (изр.), смучи се. — Не́м како́ на ови́ му́жи не припа́дне му́ка у меја́ну од то́лки дувáн што пу́ше.

припи́ча (сунце), непрел., пече јаче, пригорева (сунце). — Јү́тре изи́ђи да ко́сиш док сү́нце не по́чне да припи́ча.

припиштá, непрел., заплаче гласно и болно, прикука. — Ноћа́с пред зору́ испуца́ше не́ке ну́шке как средсе́ло и припиштáше не́ке же́не и де́ца.

присме́ју се, повр., засмеју се, насмеју се. — Кад и рече́ да се ожени́о, они́ се присме́јаше и стадоше да га затр́кују (запитку́ју) каква́ му је младе́вста и ка́д ће да ју доведе́.

пристању́је, прел., хоће, слаже се. — Бађáв се прѐтељи договори́ли за сва́дбу кад девбјка́ не пристању́је да се у́да за то́га момка́.

притишті, прел., притисне. — Неки пут су војници турáli панталоне под простирач, па су преко њега спавали и тако и притиштé и испра́ве кај да су пèглане.

притишті се, повр., слегне се, прилегне се, стисне се. — Кад се напуни слáмњача, она је не́ко врéме надундурсна, али кад се не́колко ноћи спа́ва на њб, она се притишті и зарáвни се, па је згóдно да се лежи на њб.

притрóпа, непрел., прилупа. — У зóру партизани притрóпају на врата и Драгутин и да́ ко́жу од крáву за опáнци.

прич́ини се, повр., приви́ди се, учини се. — Но́ћу, кад се не ви́ди дóбро, мóже човéку свáшгта да се прич́ини.

причиња́ва се, повр., чини се, приви́ђа се. — Кáжу да се онíма што су се родили у субóту свáшгта причиња́ва: ви́де ђáволи, вампíри и свáкакве каракóнцуле.

причу́ка, прел.; в. притрóпа

причу́ка, прел., прикуца (ексер). — Неки пут су људи разапиња́ли свињску ко́жу тако што ју причу́кају с ексéри за дúвар у ку́ћу, па кад се осуши, скину ју и изрежу од њб опáнци.

прли, прел., пали (пламен, коприва). — Док су младé, коприве не прле мло́го и неки и бéру с гóле рúке.

прља́к, м., велика, незграпна батина. — Од та́ твој прља́к би мóго да се издеље једán чобрња́к.

прље́вина, ж., паљевина, згариште, задах нечега опаљеног. — Штá ли тб́ заудáра на прље́вину?

пробирци́ја, м., пробирач. — Ако је мóмак пробирци́ја, док би пробíра дево́јку, дево́јке мóж и да се поуда́вају, па да за њега не́ма.

пробирци́ка, ж., пробирачица. — Сэвди́ја билá пробирци́ка док билá младá, па остáла неудата.

пробљеску́је, непрел., проведрава се небо у једном делу, пробија се сунце кроз облаке. — Беше об́лачно, па пред пладне́ поче да пробљеску́је сунце над Ртањ.

пробљеску́је се, повр., разведрава се местимично. — Над запад се пробљеску́је, неће ви́ше киша.

пробучи́ (млéко), непрел., поквари се (млеко). — Јучéр ти млéко пробучáло, мóра да се у њега стрéсо класи́ћ од не́ку травку́.

провре́ви, непрел., проговори. — Нека де́ца рáно проóде и провре́ве, а нека по́ доцкан.

проврѐви, непрел., проговори с неким (с којим је био престао да говори). — Милојко и Драгољуб нису врѐвили неколико године, па су сад проврѐвили.

провуку́је се, повр., провлачи се, пролази кроз нешто. — Косине кокóшке се провуку́ју под тарáбе у данкину авлију, па кљуцају зрна што Данка бацала на њóјне кокóшке.

прогу́ра, прел., издржи, проведе, провуче. — Јесенáс, док је било тóпло, самлео сам неколико врѐће брашно и надам се да ће да ми има да прогу́рам зиму.

прогу́ра се, повр., угура се, продре. — Кад је неки збр, деца се прогу́рају напрѐд, да виде шта се тамо ради.

продубѐ, прел., провали, издуби. — Миши продубу́ дувари, па нанесу у њи зрна од кукуруз, да имају шта да једу прекóзиму.

продудњи, непрел., протутњи, прогрми. — Данáс пред пладне продудњело је нешто преко планине, кај да пуцају топови; мóжда се вóјска вежба.

продужан, -жна, -жно, — онај што се наставља. — Пред рат су тели да уведу продужну школу за они што изуче прва четýри рáзреда.

прѐје се, повр., проведе се. — Кáко сте се прѐшли на свáдбу у Јáбланицу?

прождрљивко, м., лакомац, прождрљивац. — Једи колико ти је доста, нѐма пóтребa да бóдеш прождрљивко.

прождрљивчина, м., аутом. од прождрљивац, незаситник, лакомац. — Није уљудно да чóвек бóде прождрљивчина, а није ни дóбро.

прождрљивштина, м. ж.; в. прождрљивчина

прóзиран, -рна, -рно, провидан, прозиран. — Ноћáс ни се угасио óгањ, па ни се смрзли пѐнцири, и на нека óкна се уватио лѐд, па нису прóзирна.

прóзирује се, повр., прозира се, провиде се. — Овѐ ти се платнó прóзирује, дóбро је за лѐти и за под кошу́у.

прóкисан, -сна, -сно, накисео, киселкаст. — Прóкисне јáбуке не воли сваки, бóље су слáтке.

прóкисне, непрел., укисели се. — Лѐти јело брж прóкисне, ако се не потрóши óдма.

прóкисне, непрел., пропусти кишу (кров). — Нађи двá прѐпа и замѐни она́ двá рáзбита на кров до комин, да ти не прóкисне кров кад пóчне киша.

- прокишљајка, ж., бот., врста на киселе јабуке. — Наше су јабуке све мекáјке и слáтке, а сáмо једнá је прокишљајка.
- прокрéчи, прел., окречи озлаш (површно). — Лétос није имáо кáд да окрéчи добро сбу што зимýс поцрнела од чурањ из шпóрет, него ју прокрéчио на брзину, па ће нáпролећ, кад се отóпли, да ју окрéчи јóш једанпýт.
- прокрéчи, испрел., почне да кричи, почне да крекеће (жаба). — Жáбе неће да прокрéче у студену воду, него тék кад се вода угрéје мáло на сýнце, упролећ.
- пролáди се, повр., захлади се, попусти врућина. — Кад прòђе Свети Илија, попуште врућине и врémе се пролáди, па људи узну да крешу шу́му за лисници.
- пролука, ж., пролаз, пропуст. — Кроз ону пролуку у луг краве прòђу и отáдну у Илијину њíву, па му попасу кукуруз бели свét.
- проми́је, прел., опере овлаш. — Промí мáло овé паприке и патлицани, па нарежи у паницу и направи љутеницу за вечеру.
- промињу́је, прел., мимолази, пролази (поред). — Ёне ју свáдба, промињу́је Никóлину кућу и ва́ћа как Драгољубову.
- промр́кори, прел., промрмља, каже тихо и нејасно. — Já му не разбрá штá промркори кад прòђе прекај мéне.
- прому́а, прел., претресе. — Прому́ај мáло по твòј сандук и нáђи ми неке целé чарáпе да обујем, овé ћу да оставим да ми и закрпíш.
- прому́а се, повр., прође, провуче се. — Дé, прому́ај се негде и нáђи мáло сучке, да залóжимо óгањ и да се огрéјемо.
- пробди, испрел., почне да ходи (дете или неко ко није могао да ходи). — Нека дéца пробде рáно, а нека доцнé.
- пропéре, прел., опере (овлашно, мало). — Пропéри и очисти зéље што си набрáла, па га пристáви да се вáри.
- пропи́је, прел., почне да пије. — Био блан зимýс, па јóш није пропи́о; добро је што је пóчео да јé, а пýло није ну́жио.
- пропи́ра, прел., пере (овлаш), испира. — Свекрва и свáја данас пропíрале дрéје на чéшму.
- пропи́рање, с., испирање, овлашно прање. — Прање је у корíто с врућу воду, а пропи́рање на рéку.
- прошлáкне, прел., испере овлаш. — Станија вòјне дрéје већ опрáла и прошлáкнýла на врéло.

- пропраши, прел., опраши, окопа (кукуруз). — Давас пропрашимо онб лџванцѣ у Сѣнци, било се доста утравило.
- пропушти, прел., нусти да прође, пропусти. — Ајдуци у заседу пропуште да прѣђе вѣзано рѣбље, па кад найду Турци што су спроводили рѣбље, засину и с ђгањ из пушке, па неки побѣју, а неки се разбѣже куд кѣј, а рѣбље сачека да га ајдуци распуште да ѣде кѣј гѣ ђе.
- пропусти, прел., изостави, пропусти, изостане. — Ову гѣдину смо пропуштили да ѣдемо на панађур у Зајсчар, а до сад смо увек ѣпли.
- прорѣкиња, ж., пророчица, богомољка. — Одавно су имале грдне прорѣкиње које су ѣшле од цркву до цркву и причале народу приче од бѣга и свѣци.
- прорѣчка, прел., прободѣ, процара. — Прорѣкај мало тѣ ђгањ и дѣдај му неку гранку, да се не угѣси, трѣба да се види да вечерѣмо.
- просѣре се, повр., добије пролив. — Нем штѣ је на ови наши праѣи те се од јучѣр просрѣли, мѣра да и дам нешто за стѣжу.
- прѣтака се, повр., провлачи се. — Кѣј се прѣтакао по кућу, па оборѣо једнѣ грне и разѣио га?
- прѣтера напоље, прел.; в. просѣре се
- прѣтрѣби, прел.; в. прѣтрѣби
- прѣтриша, прел., прѣтражује. — Ови данови ћу да прѣтришам пѣдрум и стѣсину, па ћу и на товѣн да се укачим, да и неѣга прѣтрѣсѣм, свуд да потражим, и да нађем, ако мѣгу, деда Мѣркову крѣмењачу.
- прѣтриша, прел., прѣтрѣса, трѣсе. — Прѣтришај сливе свако јутро, да не опѣдају, па да и зѣбрају сѣлске свиње.
- прѣтриша се, прѣтрѣса се. — Ноћас се свѣноћ прѣтришѣла звѣнара, мѣра да ју се подуспѣлила вуна од кишу.
- прѣѣни, прел., одреди цену. — Бѣшко прѣѣнио да неѣгове крѣве врѣде двѣста бѣнке.
- прѣѣни, прел., оцени. — Сваки трѣба да прѣѣни штѣ мѣже, а штѣ не мѣже, па да се не бѣкне пѣбе с онѣ што није кадѣр.
- прѣѣнитѣљ, м., прѣѣниѣлац, онај који утврђује штѣту. — Кад се некому учини штѣта, ђн затражи од ђпшгину прѣѣнитѣљи да прѣѣне штѣту, па пѣсле тражи да му се штѣта накѣди.
- прѣѣпи, прел., прѣѣпа, начини отвор (на пр. на опѣнку, на колѣну панталѣна). — Панталѣне ти прѣѣпѣне на једнѣ колѣно, скини и да ти закѣрим колѣно.

- процѣпи се, повр., провали се, начини се отвор (рупа). — Капút ти се процѣпио на лáкат, дáј жéне да ти га закрпи.
- прочури, прел., пропуши (дуван). — Ё л' си видла да ти је син прочурио?
- прочури, непрел., продими, почне да дими. — Видиш да ти прочурило тó кубе, мóра да нисá скóро чистýла ћунци.
- прскори, (киша), безл., ромиња (киша). — Јучѣр од пладне прскорила киша, али сáд трéба јакá киша, да дóбро натóпи зéмљу.
- прти, прел., погрд., гура, ставља, навлачи. — Дóкле ћеш, брѣ, да пртиш тѣ твоје ненасите бвце међу туђе њíве и да правиш штéту на људи с њí?
- прутци́, м. мн., (јд. прутáк), пратови око којих се плете кош. — Пођесен прекај рѣку насечѣ врбóво пруће, па пободѣ прутци́ и исплетѣ кош за кукуруз и за рибу.
- пудљив, -а, -о, плашљив. — Јеребице су нај пудљиви пилићи и не допуштају да и се људи приближе, него одлићу чим осете да и се неки приближава.
- пујче, с., зоол., ћурче (младунче ћурке). — Пујчићи се рáне с варене копрíве помѣшане с кукурузно брашно.
- пупак, м., фиг., мала избочина у средини пшеничног хлеба настала услед уласка теста у отвор у средини препуље. — Деда на славу прерѣже колáч унакрс преко пупак, па га прелије с вино́ и каже: „Да се прелѣвају бáчве с вино́ и кошѣви сас жíто!“
- пупак, м., п. и., пупак имање, пупак земља, најбоља земља. — Ћѣрке, кад се удава, даду́ у мирáз неки парлóг, а за сина оставе пупак имање.
- пупче, с., дем. од пупак, пупчић. — Кад дѣцу заболí пупче (стомак), бáба и каже да лéгну на грбину, па и с пѣту заврне на пупче, да и прòђе болѣш.
- путáр, м., чувар пруге. — Пред рáт путáр на пругу био је Рајá Станиќин из Извóр.
- путáров, -а, -о, који припада путару. — Путáрóва сина Чѣду обесáли су Немци у Бóр.
- путић, м., дем. од пút, стаза, пут. — Немó да сврћаш нигде, иди прáво по путић, и нѣма да залуташ.
- пуфна, ж., (махом мн.: пуфне), проширење натколениг дела ногавица (на тесним панталонама). — Кад се панталóне на пуфне дóбро сашíју, оне су кај официјрске.

пуца, прел., погрд., једе. — Нека пуца шта има на сђвру, ако бће, ако нће, нека гледа.

пуцаљка, ж., пуцалица, врста дечје играчке од једне цевн од зове и једне арбије којом се кроз цев гура „курушум“ од кудеље, при чему долази до пуцања. — Деца су се некад млого радовала за пуцаљке, а онс су се лако и градили, па је млого које дете имало пуцаљку.

пуца се, повр., испуца се, прска, разбија се. — Људи не лепе куће с блато од црну земљу, него траже белу, она се не пуца.

пуцавина, ж., пуцава. — Стра ме од ту њину пуцавину, да не убију некога по тавнину.

пушкетерина, ж., аугм. од пушка, погрд., пушчетина. — Шта сте приметили те пушкетерине овде, по сокаци, што не идете да бијете Немци, него се мотате по путине, да не мђж жене од вас да иду наводу?!

пушкетина, ж.; в. пушкетерина

пуштеник, м., распуштеник, разведен човек. — Кад пуштеници имају децу, тешко се поново ожене — друга жена мрда од туђу децу.

пцина, м., аугм. од пас, погрд., псина. — Пцино пчешка, па си се искидала, сад кад те вежем, да видим да л' ћеш па да се искидаш!

пчелка, ж., зоол., дем. од пчела, пчелица. — Чим огреје сунце, пчелке излете и разиграју се пред трмку, једне одлићу, друге долићу.

пченичан, -чна, -чно, од пшенице, пшеничан. — Одавно су људи млого сејали пченицу, па су пченичан леба жене месиле само за славу, за Божић и за неки свеци, а јели су нај више проин леба и качамак.

Р

раван, м., бот., врста лековите биљке. — Има жути и бели раван.

равнички, -а, -о, који се односи на равницу, равничарски. — На равничке ливаде расте питовна трава, а на брдске нека дивља трава, сува и тврда, и стока ју само од нужду пасе.

равња, прел., равна, уклања неравнине. — Људи су одавно врли с краве: узну матике и трнокђпи, па равњају ледину и направе гувно и на њега растура снопови и воде краве преко њи, те и изгасе, па после с лопате веју жито.

равња се, повр., упоређује се. — С Бојану, Живанову ћерку, ниједна девђжа није мђгла да се равња по вредноћу, али шта вреди кад је умрела млада.

равња́ча, ж., равнилица (широка летва којом се равна течан цемент).

— Кад ра́дници насипу цѐмент, мајстор пређе с равња́чу преко њѐга да види да л' је разлит равномернó свуд, па гѐ фали налију још.

ражњѝче, с., дем. од ражањ, ражњѝћ. — По Божић, кад се облажи, увечер напра́ве кача́мак, па на ражњѝче испечу́ свињско́ мѐсо и с њѐга начва́кају кача́мак, па седну уз со́вру и с прсти узимају кача́мак и мѐсо па јѐду.

разазнаву́је, прел., разазнаје, сазнаје, распознаје. — Кад дете́ ма́ло порасте́, па у́зне да разазнаву́је, мили́на је да га чо́век слу́ша.

разазњу́је, прел.; в. разазнаву́је

разбѝва, прел., разбија; цѐпа (дрва). — Баба разбѝва ора́си да и исту́па и нацѐди зѐгтин за сла́ву. — Му́жи на дрвни́к разбѝвају трупци́ за дрва.

разбѝва, прел., фиг., одвраћа, наговара да одустане. — Драго́љуб ре́шио да у́зне Милка́ну, али га не́ки мо́мци разбѝвају, па се двоуми шта́ да ра́ди.

разбѝва, прел., проваљује (ради крађе). — У то́ сѐло не́колко пу́т до са́д разбива́ли за́другу и одно́сили па́ре и еспа́л.

разбѝра се, повр., разуме се, схвата, зна. — У то́ се не разбѝрам и за то́ немо́ј ни да ме пита́ш, питај ко́ј се разбѝра.

разбѝстри се, повр., избистри се (вода). — По́сле ки́шу, за не́колко да́на, ре́ка се разбѝстри́ла и мо́гли смо да се купљемо у њѐ.

разбит, -а, -о, трп. од разбије, разбивен. — У онѐ разбито́ грне ћу да поса́дим резѐтлу.

разбрађува́ње, с.; в. одбрађува́ње

разбрађу́је се, повр., скида мараму (с главе). — Ене́ ју Ра́јна, се́дла уз огњи́ште и разбрађу́је се, да се оче́шља.

разбра́кују се, повр., разведу се. — Не́ки пу́т није било́ ла́ко да се људи разбра́кују, а са́д је мло́го ла́кше.

разбра́че се, повр.; в. разбра́кују се

разбрѝчка, прел., измеша, растури. — Ко́ј је разбрѝкао́ по ову́ моју кро́шњу, па ми са́д не́ма једна́ игла и не́мам са́шта да си приши́јем ко́пче?

разбука́ри се, повр., тражи да се нари (свиња с вепром). — Има сви́ње што се разбука́ре по два́ пу́т у го́дину и очу́вају по двасѝтину пра́сета.

разбули се, повр., подигне мараму с лица. — Дѣ, морі, Селинке, штá си се тóлко забулила, нѣнеш да изгориш на сунце, разбули се máло, да ти увати сунце лице, ништа ако máло поцрни.

разбуричка, прел., испремеће, испретура по некој течности, јелу и сл. — Други пút нѣћу да ти оставим грне да разбуричкаш по њѣга и да повáдиш мѣсо, а мѣне да оставиш сáмо чѣрбу, него ћу да ти оставим сáмо кóлко за тебе, а друго ћу да оставим гѣ јá знам.

развале свáдбу, (махом перф.: развалили), прел., изр., раскину веридбу. — Није прóшла ни недеља по Дѣлкину прошевину за Ангу, а њјини развалили свáдбу; нисú мóгли нѣшто да се нарѣде.

развáри, прел., раскува, размекша кувањем. — Мѣсо од стáру кокóшку мóра мlóго да вáриш да би га разварила.

развáри се, повр., раскува се, размекша се кувањем. — Зими, кад се закóље свиња, развáре се нóге, úпи и рѣп од свињу, па се разлију по сúдови и направе се питије.

разварује, прел., раскувава. — Лѣти жéне нѣмају кáд да разварују ни мѣсо, ни компири, ни пасуљ, па и чѣсто јѣло остáне несвáрено.

разварује се, повр., раскувава се. — Преко пóсти, кад праве пóсне питије (од ббб), ббб мóра да се разварује дóста врѣме.

развѣже се, повр., одвеже се. — Једну гóдину развѣзала се Марјанова свиња, па уватила свѣт и више ју нисú ни нацли.

разврвча, прел., извуче врвцу из опанка. — Здравкó разврвчáо опáнци, да наврвча нóве врвце, стáре му се покидáле.

разврѣдни се, повр., (почне да) ради вредно, марљиво. — Понѣки, док је мláд, мрда од рáд, а кад máло зáђе у гóдине, разврѣдни се, па рáди више од други, и дóста постигне што је мláд пропуштио.

развукување, с., развлачење, растурање, разношење. — Кад у једну кућу пóчне развукување, па мýж развукúје на једну стрáну, жéна на другу, дѣца на трѣћу стрáну, туј кућа пóсле крáтко врѣме осиротí, па се сви виде у невóљу.

развукúје, прел., развлачи, растура, односи, разноси. — Кад у неку кућу нѣма домаћин, туј развукúје кбј кáко стíгне док íма штá да се разноси.

разгáзе се, повр., рашире се (ношењем ципеле, опанци). — Њѣгóве ципеле су биле дóста тѣсне и док су се разгáзиле, направиле су му рáне на пѣте, па имáо мýке док му зарáсле.

разгáзи, прел., рашири ношењем (обућу). — Ако су ти ципеле мáјцке, нóси и máло, па ћеш да и разгáзиш и ће да ти дбју по нóгу.

разголѣти се, повр., разголити се, обуче се недовољно. — Штá си се разголѣтио на ова мрáz?

разгóли се, повр.; в. разголѣти се

разгољување, с., разголићавање. — Није још врѣме за разгољување; тек кад прòђе Ђурђевдан, мóже и да се разгољује.

разгољује, прел., разголићава. — Нсмó да разгољујеш децу јоште сад, чекај да опечѣ сунце, тамо око Видовдан.

разгољује се, повр., разголићава се. — Кòј није научио од малѣна да се разгољује, не ваља да се разголѣти одједанпút, па да га сунце преспли.

разгрѣје, прел., погреје. — Ујесен закољу свињу, па испрже и затопе мѣсо у мáс, и лѣти, кад и затрѣба мѣсо, сáмо га изваде и разгрѣју.

разгрѣје се, повр., загреје се. — Сад си се разгрејао уз óгaњ, па немó без капút да излáзиш нáпоље, да те не увáти мрáz.

разгúши, прел., уклони густиш (траву, растиње) око неке стабљике. — На склáд ви́до једну крушку дивљаку, па ју разгúшио од травуљак и трње и калемио.

раздáни се, повр., сване, развидели се. — Кад се прѣ рáздани, не могó љуцки ни да се наспим?

раздањује се, повр., свиће. — Прекóзиму се доцкан раздањује, па мóже млóго ви́ше да се поспí ујутру, а лѣти се раздањује рáно, па нѣма спањѣ кај зими.

раздѣли (на мртви), прел., намени умрлима јело, пиће и сл.). — Јáганци не кољу и јагњѣћину не једу до Ђурђевдан, а тáд жене раздѣле јагњѣћину на мртви и отáд једу и мѣсо од јáганци и печу јáганци на слáве и завѣћине.

раздирање, с., вика, дерњава. — С раздирање ћеш гóре да направиш, бóље да кáжеш љуцки, полáко, штá óћеш.

разди́ра се, повр., дере се, виче, грди гласно, свађа се. — Óн није имáо óбичај да се разди́ра на нíкога, не знам штá му је данáс.

раздрáпа, прел., рашчеша, разгребе. — Штá си раздрáпао ту нóгу, знаш ли да тó мóже да ти се подљути, па да имаш мýку?

раздрáпа се, повр., рашчеша се, разгребе се. — Нáше кúче мóра да има бýје, глѣ кáко се раздрáпало.

раздр́па, прел., поцепа. — Турíла нíско мóтку с мóкре дрѣје, па свиња доватíла једну кошуљу и раздр́пала ју.

раздуњи се, повр., растутњи се, распали се (пећ). — Данас сам од јутру трчала на све стране и заморила сам се и измрзла, па сам још за видело zaloжила кубе и кад се раздуњело, легла сам да спавам.

разџва се, повр., развиче се, раздере се, виче. — Шта ли си се разџвао по ту авлију, да се крсте људи од тебе?!

раззида, прел., растури зид. — Кад су лѣтос прерѣђували крѣв на кућу, раззидали су комић и направили друти, али није кај она што је био прѣ.

разјагли се, повр., размекша се, распадне се. — Доста се варила та кокошка видиш да се разјаглила, измакни грне одогањ.

разлѣгне се, повр., разлежи се (кокошка). — Упролећ, кад се кокошка разлѣгне, она почне да ђди по авлију и да квѳца, па нанесе у гњѣздо неколко јајцѣта и лежи на ња да излѣгне пилићи.

разлѣди се, повр., одледи се, отопи се лед. — Ноћас било млого зима, па се залѣдили пѣнцери и цѣо дан се нису разлѣдили.

разлѣњи се, повр., олењи се. — Децу нису терали ништа да раде, па се разлѣњила и ни књиу неће да уче.

разлѣпи, прел., одлепи, скине што је било залепљено. — Кад неки ђће добро да залѣпи дувари, прво разлѣпи стар лѣп, па напрска дувари с воду тад и лѣпи поново.

разлѣпи се, повр., опадне, одвоји се леп од дувара (зидова). — Кад неки ђће да му се дувари не разлѣпе, тура у малтер свињску длаку.

разлеп(љ)ује, прел., одлепљује, скида леп. — И ветар и киша разлепљују дувари од зѣмљу, па и неки малтеришу да би више трајали.

разлеп(љ)ује се, повр., одлепљује се, одваја се, опада. — Некад су дрводѣље, кад праве врата, астали и друго, ударали скѳбице и лепили даске с туткал, па и се нису разлепљувале, а даске нису могле да се раздвјајају и због скѳбице.

разлепување, с., одлепљивање, разлепљивање. — Дувари су под стрѣје и треба да прѣђе млого врѣме, па да почне разлепување.

разлићање, с., велики рад (труд). — Кад је човек сам, не помага му разлићање; може да се убије од рад и па не може да учини све што ђће.

разлића се, повр., ради много. — Добросав био сам, па се разлићао, разлићао док је мого, а сад га издале и руке и ноге и више неће да се разлића.

разљига́ви се, повр.; постане слузав, балав, љигав. — Кад ујесен по́чну да и́ду ки́ше и да́н и но́ћ, па авли́је се разљига́ви, па чо́век не мо́же да мрдне из ку́ћу.

разљига́ви се, повр., постане клизав. — По трља́к се разљига́вило, једва́ прођо́ у кра́ј ге́ стоји́ крупи́ца сѐ и узе́ ју да очо́кам ма́ло да пособли́м јарму́ за бвце.

ра́з људи, прил., нељудски, не као људи. — Свѹд има́ по некога́ који́ иде ра́з људи: не ра́ди кај људи, не вре́ви кај људи, све́ ми́сли да је бо́љи од це́о све́т; а ни́ко ни́је нај бо́љи, и од нај бо́љегá има́ још бо́љи.

разма́же, прел., размази. — Ма́ти и башта́ млого́ пу́т разма́жу де́те, па оно́ отне во́љу и по́сле мо́рају да и́ду све́ по не́га и надокра́јку све́ за не́га не ва́ља.

разма́зан, -а, -о, трп. од разма́же, размажен. — Живка́ Дани́чина била́ разма́зана де́тетом, па кад сти́гла да се у́да, ни́је слушала́ њјини́ и у́дала се самá, па се брж́ и разу́дала.

размазѹ́тина, ж., маза. — И за ону́ размазѹ́тину Ви́дојеву на́шо се младоже́ња, у́дала се у Лу́ково.

размазѹ́тина, ж., мрља. — Какве́ ти те́ размазѹ́тине по образи́?

размазу́је, прел., маже. — Немó да размазу́јеш бла́то по лицé, него́ се омí.

размазу́је, прел., мази. — Де́цу не тре́ба да размазу́ју, него́ да и уче́ на рѣ́д од малéна.

размékне се, повр., омекша, постане мек, омекне. — Изреза́о сам ти ко́жу за опáнци и пото́пио ју си́воћ, па се размекну́ла; узни́ и напра́ви си опáнци.

размékша се, повр.; в. размékне се

размѣтне, прел., заплете шире него́ дотле (у плетењу́ чарапа). — Дóвде сам плéла те́шње, а одóвде до кра́ј ћу да размѣ́тнем.

разметњу́је, прел., плете шире него́ дотле. — Немó још да разметњу́јеш, да ти чара́пе не испáдну крáтке.

размѣшају, прел., одвоје (помешане овце, козе и сл.). — Упролећ́ помѣшају́ бвце, па и једно́ вре́ме чу́ва једáн, а друго́ вре́ме дру́ги, а ујесен́ и размѣшају́, па сва́ки чу́ва сво́је.

размилé се, повр., помиле на разне стране. — У рáт на једну́ појáту уз Тíмок, једну́ но́ћ упáлимо лáмпу и видимо́ по дѹвари́ размилéле се тата́бице (стенице).

размињу се, повр., мимоиђу се. — На панађур имали много људи, па се нисмо видели, мора да смо се размињули.

размињување, с., мимоплажење. — На то место пут је тебан и у кривину и туј не може да буде размињување.

размињује се, повр., мимоплазе се. — Вóзови се ујутру размињују у Луково.

размири, прел., узнемири. — Немó да ми размириш дете, па после да не могу да га спавам.

размири се, повр., узнемири се. — Штó ти се овако размириле пчеле, да није уишо неки стршел у неку трмку?

размложи се, повр., намножи се, запати се. — У последње време ласте и грлице су се слабо размложиле у наш крај, па се само гѣ-ѣ види по нека.

размрђава (се), повр., (по)креће (се). — Размрђавај ту руку, нисмо да ју држиш све везану, па да ти се укочи. — И у болес боље човек да се размрђава, не све да лежи, па да га ббљка још више овбљи.

разнесе, прел., искида, откине. — Пауу Вбјнију у турски рат граната разнела ногу испод колéно, па сад носи дрвену.

разоблачи се, повр., изведри се (небо). — Кад почне јесен и кад се на небо навучу мутни облаци, неће да се разоблачи по неколко недеље.

разоблачује се, повр., разведрава се, ведри се (небо). — Какав пљусак паде и, ево, већ се разоблачује и сунце греје кроз облаци!

разоди се, повр., ходи (мало). — Зимус нисам нигде ишо, па сад, кад се отоплило, оћу мало да се разодим, идем до Гранчину, да видим како је сад тамо.

разрањави, прел., начини рану (напр. чешањем, љуштењем красте). — Како си разрањавио то колéно, знаш да на то место ране тешко зарашћују?

разрањави се, повр., начини ране, раздере кожу. — Лети се понекому разрањавае ноге, ако иде ббс.

разрањавује, прел., разрањава. — Немó да разрањавујеш ту рану на колéно, да ти се подљути, па да имаш муке.

разрипа се, повр., почне да скаче (напр. у колу). — Није чудно кад се млади разрипају у оро, мило и да играју.

разрита се, повр., почне да се ритга, почне да млатара ногама. — Дете се разритало и открило се, па га мати покрила.

разрбде се, повр., развргну сродство. — О, разродили смо се ми с њи одавно, и сад смо кај туђинци.

разурва, прел., разруши, растури. — У ону сприју јучер по пладне од кишу и град начинио се потоком из Чуку, па ударио преко њину авлију и све разурвао на штá најшо, претурио и потерао пред себе и натрпао на ограђу, и сад и је све разурвано око кућу.

разурван, -а, -о, трп. од разурва, у нереду, растурен, порушен.

разурва се, повр., разруши се, растури се, раскопа се. — Кад од кућу нема кој да се брине, она се повремено разурва, нај прѣ од крбв, па ју опадне леп од дувари, и на крај пропадне.

рајна невестуљка, ж., зоол., ласица. — Рајна невестуљка је рѣтка животињка и не ваља да се бије, а никакву штѣту не чини.

раматиза, ж., деф., реума(тизам). — Деда Бóгој по рáтови с Турци и Бугари уватио раматизу и довек га болеле ноге.

раменце (и: раменце), с., дем., хип. од раме. — Покри си, сине, раменца, да ти не осѣбну.

ранивац, м., хранитељ (регрут ослобођен војне обавезе због самохраности породице). — Живојина Никóлинога и Тóзу Божанинога нису узели у вбјску, него и оставили за ранивци.

ранка, ж., бот., врста. шљиве. — Одавно су имале свакакве шљиве, па се све тб посушило, остале само гѣ-гѣ ранке, па и оне се суже, дошо и њима крај.

рањѣ, прил., комп. од рано, раније. — Сад идемо рањѣ на спањѣ, па ћемо ујутру рано да се дигнемо.

расани се, повр., ослободи се сањивости, прође (га) сањивост. — Кад се ратује, нема спањѣ и дизање на комонију, него чим се разбуде, људи се расане, рипају на ноге и полазе куд треба.

расањиви се, повр.; в. расани се

расвѣсти се, повр., У ратно време Бугари једну јесен стрѣљају шѣс човека из Врбóвац, али један није био убит, него се само онесвѣстио, па кад се расвѣстио, одвуче се некако до његову појату, па га његови одвезу у болницу у Зајчер и тамо му излѣче рапе и остао је жив.

расвешћување, с.; в. освешћување

расвешћује, прел., освешћује. — Кад Немци некога нашега човека онесвѣсте с ббј, расвешћују га сас студѣну воду што му сипују наглаву и полѣвају га гѣ стигну, па кад се расвѣсти, поново га ударе на мýке док траје душá у човека.

расвешћује се, повр., долази свести, враћа се свести. — Кад опáзе да се те́жак рањеник расвешћује, огреје и на́да да ће да оста́не жив.

расви́ри се, повр., почне да свира, свира увелико. — Шта́ си се расви́рио кај да си по ђвце?

раска́пље се, повр., дозри, презри. — Од овб́ јако́ сунце праске узреле, па се раскапа́ле.

раскаса́пи, прел., исече на парчад. — Шта́ си ова́ко раскасапио овб́ месо́, зар ни́је било́ бо́ље да си га исече́о на сушенице, па да ти се осу́ши на мо́тке над огњи́ште?

раска́шка се, повр., размекне се, размекша се. — Све́г почео да се то́пи, па се по́зем (по земљи) раскашка́ло, не мо́же да се мрдне од бла́то.

раска́шка се, повр., фиг., размази се. — Кад се дете́ту одвише уга́ђа, оно се раска́шка и напра́ви се на ма́зу.

раскв́аси, прел., залије водом или другом течнoшћу, освежи нечим укусним. — Пру́жи му једа́н режа́њ од лубени́цу да си раскв́аси уста́.

раскѣ́ња се, повр., разболи се (мало). — Њи́но дете́ се нешто раскѣ́ња́ло, не знају шта́ му је, мо́жда је ове́бло.

раскисне се, повр., омекша се у води, на киши и сл. — Де́, не бџ се, ако те ма́ло увати́ киша, нећеш да се раскиснеш!

раски́шка се, повр., размекша се. — Чи́м удари́ киша, по пу́тови се раски́шка, па кад изи́ђеш из ку́ћу, вода и бла́то ти уи́ћу у опáнци, и не вре́ди ти ни́шта да па́зиш ге́ га́зиш.

раскласа́, непрел., искласа, пусти клас. — Њи́ве раскласа́ле, па мили́па да се гле́да кад ду́не ве́тар преко њи́; жи́то се талáса кај голе́ма ре́ка.

раскло́па, прел., расклима. — Ко́ла му остаре́ла и расклопа́о и коли́ћи, па мо́ра кова́у да и потегне.

расклопу́је, прел., расклима(ва). — Ка́ко, бре́ сѣнко, ни́шта н'умѣш да чу́ваш, да нешто не расклопу́јеш, да ти нешто ма́ло ви́ше потра́је?

расклопу́је, прел., раставља, разваљује, растура. — Ћи́ма војни́ци што с завѣзане о́чи знаду́ да расклопу́ју митраље́з.

раскопува́ње, с., гл. им. од раскопује

раскопу́је, прел., раскопава. — И са́д поне́ки раскопу́је земљу у на́ду да на́ђе ћуп с дукати.

раскрућа́ се, повр., раскрупња се. — Поне́ко дете́ се роди́ ситно и ни́какво па по́сле, кад порасте́, и узне да оре́, да ко́па и да иде у грѣде, да трчи́ на све стране од у́јутру до увечер, раскрућа́ се и бу́де му́ж кај сви́ дру́ги.

- расмрди се, повр., рашири се смрад. — Штá се тó расмрдéло у вáшу сòбу, да се није нéко мáче испоганило испод крéвет?
- распасит, -а, -о, распасан, неопасан (тканицама, појасом). — Штó идеш распасит на рáботу; знаш ли да ћеш да се уквáриш, па ће пòсле да бóде јáо и лéле?
- распéкља, прел., одвеже, распетља. — Понéшто завезују на лáк чвòр, да лáкше распéкљају.
- распéкља, прел., расправи. — Зар није бóље да óни што имају између нí распéкљају самí, нé да íду по сýдови?
- распéти, прид. (само м. р.), разапет; само у изр.: Распéти пéтáк, Велики петак. — На Распéти пéтáк чíне (фарбају) јáјца (перáшке) за Велигдан.
- распíздри се, повр., погрд. расплаче се (почне да) цмиздри. — Штá ти бí да се распíздриш пред овóлки лóуди?
- распòдéли, прел., подели, распореди (имовину наследницима). — Јучéр није имáло дóвољно за јéло, па су старéшине распòдéлиле свíма по мáло. — Нáј бóље је да чòвек, кад остарí, свé што íма распòдéли на синови и ћéрке док је жíв, да се не свáђају кад умре.
- распòдељује, прел., дели, распоређује. — Домаћíн увечер распòдељује штá ће кòј од кућани јóтре да рáди.
- распòлáга, прел., распòлаже, одлучује, одређује. — Кад је Бóгој Жíкин остарéо, није ништа распòлагáо, прéдао је сíну да распòлáга, а óн је úзео да чува óвце.
- распòлагáње, с., господарење (имовином, временом и др.). — На туђу имòвину не мóже нíко да íма распòлагáње.
- распòлагáње, с., осећање ведрине, задовољства, распòложења. — Распòлагáње је пóмоћ у свáку бóлес.
- распòлáга се, повр., осећа се ведро, теши се. — Кад је бблан, чòвек трéба да се распòлáга, да би му ббљка прé прòшла.
- распòпвéвају се, повр., распевају се. — Чíм сунце изгрéје, пíлићи се распòпвéвају, па лóгови јéчé од нíпу попéвку.
- распòправка, ж., расправљање, свађа. — Нéћу да чујем нíкакву распòправку, него се обóувајте, па идите у шкóлу, да се не задóцните.
- распòрштí, прел., растури, разнесе. — Вучку есплòдírни кòршум распòрштéо члáнак на дéспу нóгу, и није мóго да íде с óдред, него га оставíли у једнò сéло док му не зарастé рáна.

распуди, прел., растера, разјури. — Што не распудиш те мајке и пцету, да ти не једу леба пабе?

распуштеник, м., разведен човек. — Понеки остане распуштеник цео век, али то није лак живот.

распуштеница, ж., разведена жена. — Кад распуштенице остану деца, она се мука уда по други пут.

распушти, прел., запусти, испусти. — Нису се довољно бринули за децу, па и распуштили, и сад не знају шта да раде с њи да и доведу у ред.

растељи, прел., растегне, развуче, издужи, истегли. — Крава вукла, вукла поводњак, па га растегљила и доватила и ижваћала једну кошуљу од конопац, па сад није за ништа, не може да се закрпи, него мора да се баџи.

растељи се, повр., развуче се, растегне се. — Кад је обуо нове чарапе, биле су кратке и тесне, али се после растегљиле на ноге и сад и лако обува.

растреска се., повр., испуца се, распукне се (на много места). — Лети, кад најђе голема врућина, гола земља се растреска кај церова корка, па никаква киша не помogne до ујесен да пукотине нестане.

растрза се, повр., ради много, ради на више страна, растрже се. — Док је млад, вредан и сирома, човек се растрза на све стране, а кад остари, не може да трчи и ради кај млад.

растри, прел., уклони делимично ограду од трња. — Кад си ми растрио ограду, што ју ниси па затрио, да не улазе свачије овце у њ и да ми праве штету?

растрче се, повр., потрче (на разне стране). — Пред свадбу сви из рд дошли у мадожењину кућу и растрчали се да набављају и спремају што треба за свадбу.

расукује обге, прел., развија коре за питу. — За сваки светак Љубица је расукувала обге и правила гибаницу.

расуче, прел., развије (коре за гибаницу). — Љубичини унуци су највише волели кад и баба расуче обге и направи и увијанку (гибаницу у којој је свака кора посебно увијена). — Неке жене не знају да расучу обге да и се не цепају.

расфрља, прел., разбаца. — Зими Богој ујутру расфрља лисниковину на овце, па бежи у собу да се греје узогањ.

расфрљује, прел., разбацује. — Кад се увечер свукунеш, немó дрје да расфрљујеш куд коју, на ујутру, кад треба да се обучеш, да не знаш гд ти је штá.

расчорља, прел., рашчерупа, раскине, измеша, измути. — Штó ниси леба љуцки исечео с нбж, него си га расчорљао и здробио и направио трóје свуд рѣдом?

расчује се, повр., разгласи се, рашчује се. — Кад се Миланка Галина удала у Мирово и однела у мираз две њаде банке, тó се расчуло по свá сѣла.

рафија, ж., врста лика за везивање винове лозе. — Кад нису имали рафију, лóже су везували с лику од липу ел' од брѣз.

рапавти се, повр., расцвета се. — Мрсољак се упролећ рапавти нај прѣ, док још није окопнео сáв снѣг.

рацепи, прел., расцепи. — Рацепи ми неко дрво, да заложим óгањ и згрѣјем во́ду и умѣсин леба.

рацепи се, повр., расцепи се, распукне се. — Ако се сирове даске држе на сунце, óне се рацепе и испуцају, па се направи штѣта.

рачвари се, повр., разгреје се, озноји се. — Измакни се мáло од та óгањ, видиш како си се рачварио.

раче, с., дем. од рак, рачић. — Док жéне пѣру ву́ну на Мирóвштицу, мѹжи с кòш наваћају рíбу и рачићи, па залóже óгањ и свáре добру чòрбу.

раченце, с.; в. раче

рачорља, прел.; в. расчорља

рашири се, повр., распростре се, заузме много простора. — Ови мѹжи се раширили прекај óгањ, па жéне не мóж од њи да спрѣмају вечеру.

рашит, -а, -о, трп. од рашије, рашивен. — Деца се кáче по дрвѣће, па и свѣ рашите ногáвице на панталóне.

рашљóпа, прел., погрд., рашири, спљеска. — Видој Стојáнов свáкога задѣвао, па му неки рашљóпао нбс.

рђавшти́на, ж., зло, порок. — У њѣга је свáкаква рђавшти́на: нѣће да рáди, пије, пуши, скíта.

рђóсан, -а, -о, трп. од рђóше се, болешљив, нездрав. — Од кáко га зна́м, óн је био свѣ нешто рђóсан и нíкад нíшта није радѣо.

рђоше се, повр., разболи се, оболести се. — Сјада Грџдин се рђоша једну зиму, кад је на санца улетео у поток, на му се ноге згрчиле и није могао да оди цео век.

рѣбне, прел., наплати скупо, глоби, огули. — Немó од њега ништа да купујеш, бн ће да те рѣбне кај нико.

ребранце (и: ребранце), с., дем. од ребро, ребарце. — Омршавео, па му се виде ребранца испод кожу.

рѣбри се, повр., противи се, супротставља се, обрецује се. — Дóкле ће она све нешто да се рѣбри и све нешто да ју није добро?

рѣдом (и: рѣдом), прил., свуда; по реду. — Јучѣр из општину зашли рѣдом по куће и рѣде да се извози камен на пут.

резанице, ж. мн., (јд. резаница), тарабе, даске и сл., начињене резањем (тестером) на стругари или ручно. — Дељане тарабе неће да се ломе, а резанице се лако ломе.

резѣтла, ж., бот., резеда (цвеће), *Reseda lutea*. — Резѣтлу неке жене турају у слатко, да и мерише, а неки мисле и да је лековита.

резилук (и: резулук), м., тур., брука, срамота. — Од његов резилук сви у његову кућу црвенé.

рѣзница, ж., стругара, стружница. — У Извѣр нѣма рѣзница, па људи за резање даске и лѣтве мбрају да иду у Јабланицу, Боговиње и Подгорац.

рѣнде, с., ручни струг за дрво. — Његов башта је сам правио дрво за рѣнде, само узне готѣв лис.

рендѣсање, с., стругање, дељање рендетом. — Деда Дуле, док је могао, стално је нешто правио с рендѣсање у ладовину под ора.

рѣп, м., фиг., дугачка облица која спаја осовине волујских кола, срчаница. — Деца воле да потрчѣ по кола и да седну на рѣп, да се вóзе.

рѣпчи се, повр., сили се, прси се. — Немó да се рѣпчиш, да ти се смеју људи.

рѣтак, -тка, -тко, редак. — Рж пролетос посејао у сувó орање, па му нико рѣтак.

рибица, ж., дем. од риба, фиг., кришка качамака. — Тврдо замѣтен качамак исечу с кучињав конач на рибице, па испечу суву паприку на жар, стрљају ју и посóле, па квашају с качамак и једу преко пошти.

рибник, м., рињак. — Само Милосав Лиљкин је неки пут уз колибу у Пљешевац имао ребник, али се не зна да л' је имао и рибу у њега.

риње, прел., чисти лопатом свињац, шталу и сл. — Кбј зна од кад ниси ринуо шталу, крава ти лежале на балегу, па се улепиле; иди па изрини шталу и очисти краве с чешагију.

рипање, с., скакање. — Маните, децо, тб рипање, видите колку сте прашину подигли, иде овамо на јело.

рипи, непрел., скочи. — Сви његови рипили на њега да узне Живку, и би пристане, иако му није било по вољу.

рипка, непрел., дем. од рипа, скакуће. — Кад се отопли, жапчићи стану да рипкају по песаку прекај реку.

рипка, ж., зоол., дем. од риба, рибица. — Љупче уватио на удицу неколку рипке.

рипче, с., дем. од риба; в. рипка

рита, прел., удара ногом (коњ, крава, човек). — Одавно, кад су људи служили војску у коњицу, понеки је од коња што је ритало и погнуо.

рита се, повр., фиг., нема. — Ритају се паре у њега (Он нема пара).

ритне, прел., удари ногом (коњ, говече, човек). — Бајав крава напуни бакрач с млеко кад га на крај ритне, па га исипе (Изр.).

ркне, прел., удари. — Синоћ се неки побили у Чедину мејану, па неки ркнуо Мијајла и оборио га на земљу.

рकोљак, м., слуз која се избаци кад се неко усекне (изрче). — Није уљудно да се изрче ркољак гд је кому дошло.

рџ, м., (јак) плач, плакање на сав глас, кукњава. — Што ли Гитина деца ојутрос рано надалоше неки рџ по њину кућу?

ровање, с., (гласно) плакање, кукњава. — Ене ју Коса, иде по пут, а дете ју пред њб надало ровање што га разбудила рано да иду на појату.

ровит, -а, -о, несигуран; слаб; мек. — Снег се топи, путови су ровити, није ни за кола, ни за сана, није за нигде да се иде. — У прво време по рат све је било ровито: на све стране згаришта и скротине, нигде ништа нема, па, полак, полак, све је па дошло на своје место.

рџне, непрел., јаукне, закука, зајуче. — Дина сво јутро, мало, мало па рџне, мора да је много блан и не може да трпи болеш.

рџне, непрел., фиг., увиди да је згрешно. — Миливој ће да рџне, али ће да му буде доцкан.

родљак, м., рођак. — У Мирowo и Јабланицу су имали пуно родљаци, али су се од њи одродили, а млади се и не знају.

рокма́, м., лакомац. — Рокма́шу ни́кад ни́шта ни́је до́ста, све́ би да од не́кога не́што дова́ти, да о́тне.

ро́че, с., дем. од рѣг, рошчиѣ. — Ру́жиному ја́рсту по́чели да расту ро́чиѣи.

рубинка́, ж., дем. од рубина́ [пронешена (ношена) кудељна кошуља]. — Преко недељу, кад иду на рад, носе рубинке́, а у све́ци и недеље́ обучу́ но́ве кучи́наве кошу́ље с та́слице на рукави́.

рудинка́, ж., дем. од рудина́ (њива на сувом и посном земљишту). — На њи́ну рудинку́ сеја́ли су рјж и о́ваз; та́ жи́та увате́ вла́гу упролећ и узре́ док јо́ш не осво́ји ле́то, а куку́руз не мо́же да опста́не на рудину́ ако му се ки́ша не нао́ди че́сто и преко ле́то.

рука́: Изр.: од сва́ке ру́ке, разноврстан, свакакав. — На пи́јац у Бо́љевци прода́ва се грнчари́ја од сва́ке ру́ке: грнци, ђувѣци, ко́ндири, ку́пице, пани́це, сакси́је.

рукави́чке, ж., дв., (дл. рукави́чка), дем. од рукави́це, рукавице. — Ма́ти испле́ла дете́ту рукави́чке, да му не зе́бу ру́ке кад иде у шко́лу.

ру́пичас, -та, -то, са рупицама (као напр.: чипка, мрежа). — Од пре́ не́ку го́дину младе́ же́не и дево́јке носе ру́пичасте ча́рапе.

ру́си, прел., труни. — Ми́ши но́ћу о́де по това́н и ру́се непо́крити судо́ви с во́ду.

ру́си се, повр., труни се. — Ју́лка је ода́вно бе́ли бакрачи́ с во́ду покрива́ла с сукнени за́сторци, да се не ру́се.

ру́чка, прел., деч., једе. — Ба́ба ти испе́кла јајце́ у пе́пе и ољуштíла га, све́, узни па ру́чкај.

ршница́, ж., ручна справа за млевсење соли. — Дани́лови нису́ има́ли ршницу́, па су сѣ туца́ли с прта́к у чу́тору.

С

сави́ња се, повр., свиће, свању́је. — Ова́ нѣ́ ми се о́дужи кај го́дина, ка́д ли ће да по́чне да се сави́ња?

сага́њи, -а, -с, садашњи. — Од сага́њи све́т не мо́же ни́шта да се ску́та. сага́шњи, -а, -с; в. сага́њи

сажва́ћа, прел., сажвака. — Ѐ́ма лако́ма де́ца, па не сажва́ћају што је́ду, него се нагу́тају на брзи́ну, и по́сле и боли́ меши́на.

саживе́ се, повр., спријате́ље се. — Њи́ни ста́ри се саживе́ли ода́вно, па се и мла́ђи сла́гају и по́штују.

саживе се, повр., ступе у интимне односе, спањају се. — Његова жена се саживела с некога из село, па чим ју муж мрдне негде, та ете ти га на њбјна врата.

самка, прил., деч., хип., сама. — Ти си самка, ћеро, па си узела да милујеш маце.

самовољник, м., добровољац (у рату). — Часлав Даринкин је био самовољник и погинуо је на десет дана пред крај рат.

самовољник, м., својевољник, тврдоглавац. — Самовољници мисле да су нај паметни, али нико није најпаметан, и од нај паметнога најсе се неки по паметан.

самовољница, ж., својеглавница, тврдоглава жена. — Самовољница доцкан увиде да није добро што су самоглавне.

самоучки, прил., као самоук. — Кад је требало Најда Никодијин да иде у школу, био је рат, па школа није радела, и он је, кад је прошо рат, самоучки научио да чита и пише и да рачуња, и био је по писмен од много кога што је ишо у школу четјри године.

сандученце, с., дем. од сандук, ковчежић. — Одавно су ђаци имали дрвено сандученце за плавези, писаљке, гуме и пера и носили га у школу у торбичићи.

сантим, м., сантиметар. — Ноћас је нападао снег за десет сантима.

санћим, прил, тобоже, као да. — Он санћим рече да ће да ни пђе јутре да оремо у Сјнци.

сасве (сас све), предл., заједно (са). — Дала му грђе сасве крошњу.

сасири се, повр., згруша се, стегне се (крв). — Милош се посеко по руку, па му се крв сасирила и рана му се засушила, па га и не боли.

саситни, прел., уситни, прекопа мотиком изриљано земљиште за градину (повртњак). — Кој је градину изриљао јесенас, сад неће да треба да ју саситни, мраз је саситнио земљу кај брашно.

саситњује, прел., ситни. — Неки прво наведу риљање, па га тад саситњују, кад се мало одмекне од воду.

сапеди се, повр., стече се, слије се течност из неког опраног суда, искапље вода из опране тканине. — Сјноћ сам оставила опране дрје на мотку и ноћас се из њи сапедила вода, па ћу да и турим на плот да се суже на сунце.

сапећује се, педи се. — На Прокопље подрежу трмке, па туре саће у тепсију да се сапећује мёд из њега.

свѣзе, прел., одвезе (негде ниже или на скуп). — У четвртáк ћемо да свѣземо дрва на пијац, да продамо, ако се нађе неки да купи.

свѣтац, м., слава, крсно имс. — У Извѣр скоро половина сѣло има свѣтац Светога Никóлу.

Свети Андрѣја, м.; в. Мѣчин дан

Свети (А)ранђел, м., Свети Архангел Гаврило, црквени празник 26. јула. — На Светога Ранђела је лѣтњи панађур у Бóљци.

Свети Врáч, м., црквени празник 14. новембра. — Свети Врáч је скоро увек бео (са снегом).

Свети Сáва, м., црквени празник 27. јануара. — Свети Сáва крши сáна [због великог снега (Изр.)].

свѣтíтељица, ж., светица. — Наша баба Жíва је билá добра и мученица кај свѣтíтељица, и сви смо ју тако волѣли и поштовали.

свѣћíчка (и: свѣћíчка), ж., дем. ни од свѣћа, свѣћица. — Упáли свѣћíчку па íди у подрум и натóчи дѣде мáло ракију, да има за вечеру.

свилица, ж., дем. од свилá, свила. — Мóре, да видиш она́ наш кукурúчић кáко се оправíо од последњу кíшу, па и свилицу пóчео да пушта.

свињáрка, ж., жена, девојчица која чува свиње, свињарица. — Свињáрке су обично девојчице које чувају свиње да пасу трóскавац прекај пúтови и пáзе да не начíне неку штѣту.

свињѣшина, ж., свињетина. — Зíми, кад по не раде, једу свињѣшину, а лѣти сáмо кáд-кáд свáре по неку кокóшку.

свíрка, непрел., звиждуће. — Ё л' тебе свíрка једán на вракњíцу, и кóј ти је тó?

свирција, м., онај који звиждуће. — Дѣ, брѣ, свирциjó, стáни мáло, да провѣрвимо нешто.

свирцика, ж., жена, девојчица која звиждуће. — Видиш ли тí, свирцико, да ти бвце отóше у Даниíну пченицу?

свѣ, зам., с. р. од сáв, све, цело. — Кад регрути полáзе у вóјску, збере се свѣ сѣло да и испрати.

сврдо, с., (мн.: сврда), сврдао, бургија. — Одáвно су и Цíгани правíли сврда, а сáд и прáве сáмо фáбрике.

сврђа, непрел., сврађа. — На Марјáнову колибу у Крњеницу нíко нíје сврђáо зáто што је у луг, па се и не види од пуг.

- свакување, с., свлачење, скидање (одеће). — У рат нема свукување кад се воде борбе, него само понеки пут, на ширину, кад се може.
- свукување, с., спуштање. — Кад је Радоја Божанинога притисло дрво, више нису ни мислили на свукување дрвље што су посе кли, него су само Радоја одвезли у болницу.
- свукује, прел., свлачи, скида. — Љупчин браник у Главницу је устрану, па кад посечу дрвље, морају да га свукују низ брег на пут, па тад да га товаре на кола.
- свукује се, повр., свлачи се. — Свукуј се, па легај да спаваш, јутре ћемо да се дигнемо рано и да по ладовину почнемо да косимо.
- свџте, прил., тур., први пут. — Није ти свџте да идеш у Јабланицу, знаш пут, па иди, шта има да се мислиш?
- седамнаес, бр., седамнаест. — Љупчин деда је радео „на камен“ (у каменолому) кад је имао седамнаес године.
- седџње, с., нерад, беспосличење, седење. — Људи у село лџти немају време за седење ни у недељу, ни у свџтак, него раде сваки дан, да увате лџтину.
- седџње, с., седељка, посело. — Нега звала жџна на седење, па ћемо и ми да идџмо.
- седина, ж., оседелост (косе, браде). — Кад човеку прџђу четџрес године, почџве да добива седину у косу, па после и у браду.
- седла се, повр., допушта седлање (коњ). — Ни се седла, ни се јаше (Изр.).
- секач, м., гвоздено сечиво за сечење лима и других ствари од гвозђа. — Секач је кратко целџзо, истањено на један крај, да може да сџче, а на други крај тупо, и у њџга се бије с чуќ.
- секира, прел., јџди, жалости. — Немо да ми причаш свџпта, не би тџла да ме секираш.
- секира се, повр., јџди се. — Били су сиротиња, и маџти и се секирала данас, секирала се јутре и оболџстила се, па је сад рђаво за сви.
- секираџија, ж., јад, јџд, ојађеност. — Од секираџију може и болџс да се добџје.
- сџлџе, с., дем. од село, (мн.: сџлџа). — Луково је сџлџе испод Рџтањ, на пут за Пџраћин.
- сџстрична, ж., сџстричина, кџи сџстре. — Њџгову сџстричџву су удали у јџдно село у Морџву.
- сџца, прел., вуче, трџа. — Немо да сџцаш, нисџ из Јабланицу (Изр.).

сецало, с.; в. секáč

сецање, с., вучење, трзање. — Није чудо што је свиња с то́лко сецање прекинула конопац и отишла у ште́ту.

сецање, с., потрзање, неприлика. — Волим да дам све што сам дужан сви́ма, да немам сецање с никога.

сеца се, повр., обрецује се; опире се. — Немó да се сецаш, да не буде горе за тебе. — Дóста си се сецаó, де, једанпút уради како ти кажу људи, па нек буде штá буде.

сецне, прел., тргне. — Затвóр на њи́ну кућу је сла́б, треба са́мо да сецнеш квáку и да се врата отворе.

сецне, прел., резне, одсече. — Сецни ми ма́ло од ту́ јáбуку, да видим каквá је.

сецне се, повр., тргне се. — Кад су се врћали из шко́лу, Радојев па́с се сецнуó и одвезáо се, па искочиó на пút и удавиó Бóшка за бутину.

сечење, с., сеча. — Упролећ, кад узне да зелени́ шума, нема више сечење у њó, не даду шумари́.

сечиво, с., општрица, алат за сечење. — Некад су свá сечива (секíре, секíрчићи, ножеви, листови од рендићи) остри́ли на камене плóче.

си, зам., себи. — Иди у лóзе, па си набери грóзе и понеси си у крошњу, да имаш кад ти дође ћев (воља).

сивка, ж., сива крава, сивуља. — Сивке су биле ретке, нај више има шарке.

сивкас, -ста, -сто, сив. — Њи́н сивкас бик сма́ко улар, па отишо у дeтелину, па се напáсо и хаó да липче и једва су га некако спасили.

сивци́, м. мн., (јд. сивáц), бот., врста крушке. — Жéне изрежу сивци́ кад узре и нанижу на венáц, па оставе да се осуше за зиму, и тад од њи́ варе слатку чóрбу.

сивча, м., сив во, сив бик, сивоња, сивац. — Кад порасте јóш ма́ло, сивчу ћемо да прежамо, да се научи да вуче.

сигура́ција, ж., осигурање, сигурност, тестамент. — Немó ти да имаш мло́го сигура́цију у њéга да ће да учини што ти каже. — Кад чóвек остари́, а нема никога својéга, мóра некому да да сигура́цију од имање, да се брине за њéга док је жив.

сигурњé, комп. од сигурно, сигурније. — Мло́го је сигурњé да се посéје јесéња, не да се унролећ сеје пролећка, кад мóже да буде и суша, па да пролећка и не никне како треба.

- си́ка, ж., зоол., хип., коза. — На́ша си́ка у́век о́кози по два ја́рета, а по́некад и три́.
- си́к(е)-си́к(е), узв. за вабљење козе. — Си́к(е), си́к(е), дођи да ти да́м да брстиш шу́му од брѣз!
- си́куглија, м., тур., погрд., силеџија, насилник. — Ла́ко је њему да се пра́ви си́куглија према же́не и де́цу, него не́ка про́ба да полети́ на не́кога чо́века; па ће да ви́ди ка́ко ће да прође.
- силе́ње, с., хвалисавост, уображеност. — С то́ његово силе́ње досади́о је на це́о све́т, док се на́ђе не́ки да га удеси́, па да па́нти.
- си́ли́на, ж., јачина, моћ снага. — У ра́тно вре́ме авио́ни пуштíли две́ бо́мбе на кра́ј се́ло, и од њи́ну си́ли́ну погину́ле су две́ же́не на педесéт ме́тра од ме́сто гд́е су па́дле бо́мбе.
- сими́тајка, ж., векница од белог брашна. — Де́ца нису́ тражи́ла ни́шта уз сими́тајке, и појéла и ова́ко, са́мо њí.
- си́њи, прел., ставља рубље у си́нјло (вешплав). — Не́кад су же́не си́нјле кошу́ље, да и б́уду по́ беле́, а сад и не си́ње.
- си́њи се, повр., плави се, модри се. — Ле́ти, кад је ве́дро вре́ме, Ѓтањ се си́њи издале́ко, па је ми́ли́на да се чо́век нагле́да.
- си́пкавица, ж., бот., врста крушке. — Си́пкавице сти́зају поткра́ј ле́то, со́чне су и сла́тке, па се де́ца оти́мају за њí.
- си́ренце, с., дем., хип. од си́рење. — Де́цо, ту́рите си́ у застрúг си́ренце ко́лко ви тре́ба за данас по б́вце.
- си́риња́вка, ж., хлеччић са сиром. — Баба Ми́лица је умеси́ла си́риња́вке уну́чету да повесе́ у шко́лу.
- си́рови́ца, ж., (махом мн.: си́рови́це), сирове цепанице, сирова дрва. — Ове́ тво́је си́рови́це ће да б́уду до́бре за о́гањ за дру́гу зи́му, кад се осу́ше на́лето.
- си́ромашко, м., сиротан, сиромашак, сиромаш. — Отка́ко га зна́, био је си́ромашко, али по́штен и честíто је живео до кра́ј.
- си́ротíња, ж., сиротица. — Ё́те, десíло се да се и једна́ си́ротíња у́дала у га́здинску ку́ћу.
- си́ротíња, п. и., сиромашан. — Док је био мла́д, Бо́жа је био си́ротíња, али је био вре́дан и по́штен, па је направи́о ку́ћу и сте́ко и дру́го што му тре́ба за жи́вот.
- си́роту́је, непрел., живи оскудно (си́ротíњски). — Има до́век да си́роту́јеш кад ниси́ те́о да ра́диш у мла́де го́дине.

ситначак, -чка, -чко, дем. од ситан, мали, невелик. — Њина деца су ситначка, али здрава и добра.

ситнићар, м., цепидлака. — Ситнићара омрзну и његови у кућу.

ситнићари, прел., обраћа пажњу на безначајне ствари, цепидлачи. — Кбј ситнићари, много пут пропушти крупне ствари, па си начини штету.

ситнићарка, ж., жена која ситничари (обраћа пажњу на безначајне ствари). — Њбјне снаје се чини да је њбјна свекрва ситнићарка, па се понекад споречају.

ситниш, м., ситнина, ситан новац, ситно. — Пребрбј ова ситниш да видиш колико има.

ситноликас, -ста, -сто, (особа) мала (ситна) лица. — Живко Радојев довео ситноликасту и високу невесту.

ситос, ж., засићеност, ситост. — Од млéко нéма ситос.

сјури, прел., најури. — Сјури бвце у кошару и запни и, па йди на кладанац да заватиш воду.

сјури, прел., набије, забије. — Једну годину у Лекину мејану се напили Ратке и Видој, па Видој сјурио Раткету нбј у слабину.

сјури се, повр., стрчи низ брдо, сиђе. — Наши војници се сјурили у поток да се заштите од немачки мéци.

скабља, прел., среће, сусреће. — Лилка се дизао тавнибм и никога није скабљао по пут за Пљешевац.

скака, непрел., скаче. — Свака сврака на два крака (Изрека за вежбање у брзом изговарању).

скакне, непрел., скочи. — Нико није мого више да скакне од Благоја на једну ногу.

скалиличе, непрел., скичи (псето). — Кад неки удари куче с тојагу, оно скалиличе од болеш.

скара, прел., изгрди, укори. — Башта скарао дете што није напојило говеду па се расплакало и нико не може да га умири.

(с)кара(ју) се, повр., (по)свађа(ју) се. — Кад су се Милева и Гита скарале, нису вревиле за много и једва су и измирили њини мџи.

склепа, прел., уради површно, алкаво, невешто. — Мита Ванкин склепао Богоју шибан и лулу за казан, а понекад је и свирео у кланет.

скованцбше се, повр., стврдне се (јако). — Опанци му били мокри, па се од жегу скованцбсали и не може ујутру да и обује ако и не потопи у воду да се преканоћ одмékну.

сковитгла, прел., зграби, шчепа. — Чим је изио из кућу, у тавнину налетео на њега двојица непознати, сковитглају га и вежу, па га одведу кој зна куда.

сколомонија, ж., ш., паправа. — Илија Талáбић је знао да прави свакакве сколомоније.

скорањи, -а, -е., скорашњи, од скора, свеж. — Ако ти није скорањи ова леба, немó да ми га даваш, немам зуби за тврђ леба.

скорашњи, -а, -е; в. скорањи

скра (скр-а), прел., сруши, обори; потроши. — Како си скрао ове грџе, знаш ли да су мóгле да ти полóме ноге? — Шта су они скрали за унукину свáдбу, тó не мóже да се изброји и измери.

скра се, повр., сруши се. — Баба Живина кућа би и сад трајала да ју нису развалили за дрва; кућа је била у јелóве грџе и не би се скрала ни за стó године.

скра се, повр., погрд., легне. — Преко лéто људи се мlóго пút прекóдан тóлко премóре да увечер и не једу, пего се скрају на кревети и заспе.

скрај, предл., на крају, украј. — Њина кућа је скрај, иза њó је шума.

скрајници, м. мн., (јд.: скрајник), крајници. — Одавно су детету, чим се роди, бабе с прсти кидáле скрајници.

скраћување, с., скраћивање, смањиване дужине. — Кад се отидне у вóјску, нема скраћување, сваки мóра да одслужи његов рóк.

скраћује, прел., смањује дужину. — Није требáло да скраћујеш панталóне, мóго си да и сáмо мáло подигнеш, па би ти биле тамáн кад мáло порастеш.

скраћује се, повр., смањује се. — Не волим кад дáнови пóчну да се скраћују, а ноћи да дужáју.

скрка, прел., сломи, поломи, скрши. — Не зна се број кóлко су људи скркали кóла по пút од понóрску ћуприју за Пóнор, тóлко је тáмо пút лóш: иде узбрдо, извртан је и све сáм кáмен.

скрује (скр-ује) се, повр., руши се. — Óграђа од плóт мáло потраје, па пóчне да се скрује (скр-ује), ако се плóт не покрије сас слáму.

скрца, прел., фиг., погрд., гуња, кори. — Ако мóжеш, учини ју по вољу, да ти не скрца.

скрцало, с., погрд., гуњало, особа која се стално жали или некога грди. — Од неко времé бн се направío на скрцало, и све му нешто није дóбро.

скрцка, прел., погрд., потроши, проћерда. — Што наследјили од старѝ свѝ скрцкали, па сад служе по свѝт.

скрцкање, с., шкрипа(ње). — Ноћу, кад дуне ветар, чује се кад-кад скрцкање у ступови на стар ора; то ветар наваљује на њѝ, па они скрцају.

скрши се, повр., сломѝ се. — Последњи снег био југов и тежак, па притисо воћке и грдне гране се скршиле испод њѝга.

скукуљи се, повр., згрчи се, свије се, скупѝ се. — Шта си се скукуљио, кај да си се смрзо усред лѝто?

скући, прел., стекне, заради, прикупи. — Рајне умрео мѝж рано и остала с дѝте, па сачувала што су имали и скућила још понѝшто, очувала дѝте и оженѝла га и сад живе добро.

скући се, повр., окући се, занима се, стекне имовину. — Лазѝ Марков имао три сѝна и дао свакому њѝгов део, и сви су се скућили, и свѝ би било добро да двојѝца нису погинули у српско-турски рѝт и оставѝли по три сирѝчета.

скупчање, с., цвиљење пса. — Чује се некакво скупчање на пут, изиђи да видиш да не скупчи наше куче.

скупчи, непрел., цвили (псето). — Што не одвѝжете онѝ куче бар ноћу; ноћас млого скупчало, не могу да га слушам да тољко скупчи.

скупчна, прид., само ж. р., скотна (кучка). — Владина кучка па скѝтна; шта ли ће да раде с тољку шѝету?

славѝење, с., славѝење крсног имена (славе). — По ова рѝт неки су манули славѝење, а прѝ су славили и по три дава.

сладњѝчав, -а, -о, слаткаст, сладак (мало). — Има млого сладњѝчаве травѝ, и батло од кукуруз је сладњѝчаво.

сламњѝча, ж., шешир од сламе. — Влајко Добросѝев иде по бвце и исплетѝ сламњѝчае и за њѝга и за бапту си и за брата.

сламњѝча, ж., сламарица. — Лѝти, кад се оврше пченица, људи избѝаце лѝнску сламу из сламњѝчае, па и напуне с нову сламу.

сланинка (и: сланинка), ж., дем. од сланина, сланиница. — Зимѝ, кад је млого зимѝ, није лоше да се ујутру узне мѝло сланинка с леба.

славоња, ж., сланост. — Не знам како неки подносе тољку славоњу у бвче сирѝење.

слањѝв, -а, -о, (суд) са траговима соли, суд у коме је била со. — Кој зна да л' слањѝва сланица мѝже да се опере од сѝ, тољко је сѝ уишо у дрво.

- слапши, компо. од слаб, слабији. — Кад је Милан ишо у школу, био је ситан и цгловав и није имало слапше дете од њега, па се после и он истеглио и порасо.
- сласан, -сна, -сно, пресладак. — За неки људи дуван је сласан, па цео век пуше.
- слегне, непрел., сиђе, спусти се. — Ујесен људи накрешу лисници у планину, па кад удари снег, отерају бвце на неку појату тамо и рапе и, а кад нестане шума (лисници), слегну с бвце у село.
- слегне се, повр., спусти се, угне се, скупи се, сталожн се. — Кад окопни снег, види се да се на неке мезде слегла земља; то је од мокрињу од кишу и од тежину од снег.
- следени се, повр., (махом перф.: следенио се), следи се, смрзне се. — Следениле ми се руке; дај да и мало угрејем узогањ.
- слѣпо куче, с., зоол., мала животиња која живи у земљи. — Од слѣпо куче људи имају големе мукe: оно риде испод земљу и гризе, и је, све на штга најђе: компирѣ, лука, роткве, репу; зато га људи варде с матику ел' с трнокп да га убију кај кртину.
- слѣпо око, с., слепочница. — Коске на слѣпе очи су танке и туј је нај опасно да човека ударе.
- слети се, повр., залети се летећи. — Једну годину јастреб се слетио на нашу квочку с пилићи и однео квочку, а пилићи су остали и једва смо и очували.
- слива, ж., млада шљива (ластар) која се, украшена разнобојним плетивом, пантљикама и сл., сади уз крст умрлога на дан сахране. — Некад су гробља личила на сливари, зато што су мртвима садили узглаву по једну сливу.
- слива се, повр., истиче се, тече. — Упролећ почне да се топи снег, па се вода слива низ пут прекај тарабе и отича у Селски поток.
- сливица, ж., дем. од слива, бот., шљивица (ластар). — Скоро свака слива, ако се око њб не копа стално, пушта по неколко сливице љзем, из жиле.
- сливка, ж., бот.; в. сливица
- сливовина, ж., шљивовина, грађа од шљиве. — Цигани, ковачи, сматрали су да је угљевље од сливовину нај боље за ковање, па су узимали сувe сливе ге год су нашили.
- слисти, прел., збрише, уништи, упропасти, потроши. — Анђелине свиње уишле у Негину градину и слистиле компирѣ. — Јучер

придвечер ударио јак град и слистио све што је имало зелено по поље.

сломани, прел., начини лом, неред, натрпа. — Кад дођеш с твоју децу, она ми толко сломане по собу, да после три сага не могу да ју устрѣбим.

слошки, прел., сложно. — У свако село људи су слошки направили и подигли много шта што користи свима.

слугче, с., дем. од слуга, слушче. — Јовичини имају једно слугче из Бањско да и чува бвце и рапи краве.

алупен, -а, -о, трп. од слупи, спљоштен; мршав; гладан. — Како ли толе чува његове бвце и ге и пасе, кад су му увечер слупене кај да нису ништа пасле?

слушти, прел., ољушти, огули, згули. — Затрчао се, па падо и слуштио колена.

слушти се, повр.; в. згули се

смáкнут, -а, -о, трп. од смáкне, аљкав (у одевању). — Е, синко, сад идеш смáкнут и како буде, али кад отиднеш у војску, нећеш да можеш тако, ће те науче на ред.

смачиња, прел., смиче, скида. — Лисје од јеле није опадало ујесен, а ђаво је тео да га смачиња, па је вртео руке у јеле и набивао у њи дренови клинови, да се јеле осуше и да и опадне лисје, али се оне нису осушиле, него су клинови урасли у њи (в. пр.).

смáка, прел., (из)гњечи (трешње, грожђе и сл.). — Како ћеш да носиш то грбје на пијац кад си га све смачкала у тѣрбу; такво нико неће да купи.

смáчкав, -а, -о, трп. од смáчка, изгњечен. — Смáчкане црешње и грбје нико не носи на пијац.

смѣј, м., брука, подсмех. — Те девојке изнели неки смѣј пре неку годину и још не може да се уда.

сметѣ се, повр., смуги се, помете се, збуни се, погрешн. — У суд, кад ју судија питао колко бвце имала, она се смела и једва одговорила.

смѣћа, прел.; само одречно: не смѣћа, не скреће поглед, не трепће. — Зásрео се, па не смѣћа.

смѣшта, прел., намешта, поставља. — Ђне га, смѣшта кревет у малу собу за сина што му дошо извојску.

- смешпта се, повр., намешпта се, налази себи место. — Погле како се кокошке смешптају на грање на вр јабуку; лети више воле да спавају напоље, на отрадију, не у кочину.
- смешпћање, с., разузимање места, смештање. — Они сад имају смешпћање по село за вечеру.
- смлати, прел., обори род (ораха, јабука, шљива и сл.). — Деда ће ујутру да смлати ора пред кућу, а ви зберите ораси, да и не поједу свиње.
- смотавац, м., зоол., инсект који се увија [(с)мота] у лист. — Неки смотавци се увију у голем лис, а неки у млад, па га прогризу и поједу.
- смрадина, ж., аугм. од срмад; само у изр.: гадина и смрадина, гад, гадост; веома рђав човек. — Гадино и смрадино једва, ге си до сад; знаш да треба да пођемо у воденицу, да не омркнемо овде?!
- смрдљиковина, ж., бот., врста биљке. — Чула је да се од смрдљиковину правн неки лек.
- смрдоврана (и: смрдоврана), ж., зоол., „златна“ врана. — Перје на смрдовране је сињо-плаво (отворено плаво) и много су ретке.
- смрсн, прел., помрсн, умрсн (пређу). — Шта си ми, морј, нане, узимала чарапе из крошњу, па си смрснла плетиво и сад не могу да га размрсим?
- смрсн кбнци, прел., (изр.), убије. — Кад је био рат, неки непознати људи одвели су два момка из њино село и отад и нема нигде, мора да су и смрснли кбнци.
- смрска се, повр., набора се. — На неке жене смрска се лице, јако нису остареле.
- смрчињање, с., смркавање смркнуће, падање мрака. — Немó да чекаш смрчињање, него затвори кокошке чим полéгају, па иди на појату да помузеш краве док се још види, да не туцаш после по тавнину.
- смрчиња се, повр., смркава се, пада мрак. — Зими се рано смрчиња, а доцно се савњује, па је нби година.
- смучи се, повр., (дат), позли, припадне мука. — У собу билé много жене, и билá врућина, па се једне девбјке смучило.
- смучни се, повр.; в. смучн се
- снашкá, ж., сам. дем. од снаја, стричева жена; невеста, млада удата жена. — Ђне ју Душанова снашкá: дигла се рано и донела воду од бунар и сад рани свиње и кокошке.

- снежак, м., дем. хип. од снег, снег. — Јучер се забелео снежак на Ртањ, скоро ће и овде.
- снесе, прел., спусти, скине однесе (негде) ниже. — Снеси од тован мало ораси, да очистим за зéјтин.
- снижи, прел., снизи, смањи, спусти. — Снижи мало цену, ако мислиш да се погодимо, много ми тражиш.
- сновé, вепрел., фиг., ходи (по кући). — Цео дан сновём по кућу и увечер, кад погледам, па ништа нисам урадела.
- снужди се, повр., сневесели се, растужи се. — Човек се снужди кад има неку бригу, па не зна шта ће и како ће.
- собарају се, повр., обарају се, рвају се. — на собарање може неки и да се убије, кад падну двојица назем један поврз другога, али овчари се собарају да виде кој је нај јачи.
- собарање, с., обарање, рвање. — Тикомир није волео собарање, више је волео трчање и био је нај јтар од сви момци.
- собори, прел., обори, скине. — Деса једно лето купи красну лампу, али ју мачка собори од астал и разбије ју.
- собује се, повр., изује се, скине обућу. — Де, собуј једну ногу, да пробаш чарапе што сам ти заплела.
- соје, ж. мн., (јл.: соја), рачвасто коље (за прављење надстрешница), сохе. — Кад ујесен крешу лисницу упланину, пободу четири соје, па на њи туре грање, да ноћу не спавају под ведро небо.
- сојче, с., дем. од сојка, младунче сојке. — Сојке изводе упролећ само по два сојчета.
- сокачара, ж., погрд., нерадница, жепа која снује по сокацима, а запоставља рад. — У свако село има по неколко сокачаре којé дангубе по сокаци, заговарају свакога кој прђе по пут и оговарају све и свакога.
- сокоћало, с., направа. — Милојко извади сат из оплату, погледа и рече: „Еве, ово моје сокоћало па не ради!“ А ја му кажем: „Мани то твоје сокоћало, па гледај у сунце, по ћеш да знаш којé је време.“
- соленица, ж., сланица, сланик. — До скоро смо чували соленицу што је направлио деда Богој кад је био млад.
- солчица, ж., дем., хип. од со, со. — Обиђи то грне с вариво, ја сам га обила, па мислим да треба да му додаш још мало солчицу.
- сортира, прел., упореди. — Ђаци сортирају плавези, да виде чија је већи.

сортира, прел., среди по врстама. — Кад је обрао ораси, сортирао и на две камаре: на једну је одвојио ситни, а на другу крупни, па ће ситни да остави за њега, а крупни ће да прода.

соче се, повр., суоче се. — Оћу да се сочим с њега, да му кажем шта је учинио, а није да би прича како је њему згодно.

спазаре се, повр., погоде се [о пазару (купо-продаји)]. — Како се нису спазарили, па да му продао краву, кад зна да иде зима и да немамо рану за све три краве?

спака се, повр., омекша (и распадне се) воће. — Турила си црешне у торбу, па ти се спашкале; меке воћке се не носе у торбу, него у крошњу.

спенцури се, повр., увене. — Требало још јучер да расадиш расађу што сам ти дала, а ти си ју оставила да ти се спенцури, па сад кој зна да л' ће да се поврне и да се прими.

сперуши се, повр.; в. спенцури се

спечен, -а, -о, трп. од спечѣ, стврднут. — Што си изнела ова спечен леба, што ниси направила попару од њега?

сплашњује, непрел., спада, опада оток (отеклина). — Оток ће пре да сплашњује кад му се привијају топле облоге.

сплетѣ, прел., исплете (косу у плетенице). — Док девдјче не порасте, мати му свако јутро сплетѣ косу и испрати га у школу.

сплетѣ се, повр., сплете (косу у плетенице). — Станикина Буда се ујутру сплетѣ, па нарани куче и кокоске и отидне у школу.

сплићање, с., плетење (косе). — Две девдјке се баве око младевестино сплићање.

сплића се, повр., плете косу у плетенице. — Зоркина ћерка је умела да се сплића кад је пошла у школу.

спљеска, прел., спљошти. — Змију треба да бијеш у главу и да ју спљескаш главу, никако друкше.

спогоде се, повр.; в. спазаре се

спомага, прел., потпомаже, помаже. — Башта и мати спомагају децу догод су живи и док имају сапта.

спомагање, с., помагање, помоћ. — Није добро да се човек навикне на спомагање, зато што оно не може да траје до век.

спомѣне, прел., помене умрлога на даћи. — Вечерајте и спомѣнте баба Живу.

спомогне прел., помогне. — Има рђавци што веће да спомогну човека ни кад му кућа гори.

според, св., због. — Според Никољу мрзи и Светога Никољу (Изр.).

сравни, прел., упореди. — Моје и твоје жито никад не можеш да сравниш; ја моју њиву љубрим сваку годину, а ти твоју не љубриш.

сравни, прел., поравни, уклони неравнине. — Бошко сравнио они кртињци што му изриле кртине по ливаду и сад му се ливада приј од земљу.

срамеш, м., срамежљивост, стид. — Има људи што не знају за срамеш, па трче свуд гдје има да се је и пије цабе.

срамљив, -а, -о, стидљив. — Сва њина деца су срамљива кај да не живе међу људи, не вађају се ни у оро, нити знаду да играју, све се нешто срамје и свијају од свакога.

срамљивица, ж., срамежљивица, стидљивица, жена (девојка) која се много стиди. — Немб да задѣваш ту срамљивицу, она попрвени чим ју неки заговори.

срамљивче, с., стидљивче, дете које се много стиди. — Мати треба срамљивчићи да изводи у људи, да се навикну да живе међу људи, па да се не срамје преко мѣру, ни то није много добро.

средсело, с., средиште села, место где се људи окупљају празником на разговор, ради игранке и где о Белим покладама ложе „ране“, ватре у спомен умрлима. — На средсело су циганске куће и кућа Радојку, грчару.

среже дрѣје, прел., скроји (и сашије) одело. — Одавно су момци давали да и среже дрѣје Живко, шнајдер из Гбрњи Бољевци.

срине се, повр., (махом м. н. срину се), опадне (опадну) у већој мери (шљиве, ораси и сл.). — Кад почну да зре, сливе и ораси се преканоћ срину, па и људи збирају ујутру, да и не једу свиње и пцѣта.

срињују се, повр., (п)опадају (много) ораси, шљиве, јабуке и сл. — Ову јесен веће ораси да се срињују, пролетос и убила слана у цвѣт, па ће ујесен да буде гдје-гдје понеки ора на дрво.

срмен, -а, -о, од срме. — Кад младе пѣћу на оро, обучу срмено јелѣс.

срони се, повр., скрха се, сруши се. — Што си чекао да ти се плѣт срони, па после да га изново плетѣш, боље да си га потежао чим је почео да попушта, па би ти више трајао.

српковина, ж., српак (биљка). — Од српковину пређа се учини жутѣ, од оровину црно и загасно.

- сруби, прел., посече до земље. — Није да су сέкли ђаве-ђнде, него срубíли свé што имáло и оставíли голу пољáну.
- срчен, -а, -о, стаклен (од стакла). — Одавнó пѣнцири нису били срчени, него од артију, залѣпљену с тѣсто.
- срченица, ж., „реп“ у кола. — Срченица пролáзи кроз средíну обе осовíне и повезује и.
- срчѣнце (и: срчѣнце), с., дем., хип. од срце. — Штá се разљутило твоје срчѣнце, штá му није правó?
- стаклѣнка, ж., флаша (од стакла). — Мáчка ноћас оборíла од сандук дѣдину стаклѣнку с ракију и разбила ју, па отíшла у штѣту и стаклѣнка и ракија, али дѣду више жáо за ракију, не за стаклѣнку.
- стáложан, -жна, -жно, миран, прибран. — Кад би сви мóгли да бóду стáложени, жíвот би бíо млóго бóљи не сáд: бíо би без свáђу и бђи, без зáвис и мржњу.
- сталóжи се, повр., спусти се талог. — Понéкад из бунáр завáте мутну воду па се пóсле неко врѣмé на дно у бакрачí сталóжи мутњáк, а озгђр остáне бíстра вода.
- сталóжи се, повр., смири се. — Дѣ, брѣ, сíнко, сталóжи се мáло, немó да се лóтиш, нѣма зáшта!
- стáне, непрел., стаје, смести се, уђе. — Свѣ тѣ чáше нѣће да ти стáну у ту крошњу. — Од неко врѣмé људи не правѣ свáдбе у куће, зáто што нѣма гѣ да и стáну тóлки свáтови, него у зáдружни дóm.
- стањује, непрел., стаје (ногама). — Нíко нáпољ не правí дрвени басамáци, да иструлѣ на кишу и снѣг, па да не смѣ да стањује на њí, да се не слóме, па да излóми нóге.
- стањује, непрел., стаје, смести се, улази. — Шкóла ни билá далéко, па кад ујутру пђјемо, не стањујемо док не стíгнемо. — Зíми нисмó нíгде стањуváли по пút, да се не смрзнемо. — Њђјна дѣца су кај неке гладнiце: цео дáн јѣду, нѣм гѣ и стањује тóлко јѣло.
- старáвац, м., старалц, татор. — Кад дѣтѣ остáне без баштú и мáтер, општина му одрѣди двá старáвца да се брíну за њѣга и за његово имáњс.
- староврѣмски, -а, -о, старински, стар. — Рáјнин свѣкар и свѣкрва су староврѣмски људи, па јóш држѣ неки староврѣмски обичаји око Водíце, Верíжице, Вурѣвдан, Прóкóпље и други свѣци.

старчетина, м., аугм. од старац, погрд., старац. — Не би било лоше да сваки доживи да буде старчетина, али неки помру млади, а то није добро.

старчурина, м., аугм. од старац; в. старчетина

стежање, с., облачење (одеће). — Какво је то твоје стежање, докле да те чекамо, не идеш на венчање?!

стѐра, прел., набије, утера; најури. — Стѐрај бвце у кошару и затвори и, па иди на кладанац за воду.

стѐра, прел., забије, сјури. — Пѐтар Брандушан у мејану стерáo Раткету Дариному нѓж у слабини и остáo на мѐсто мртав.

стѐсне се, повр., сабију се, нађу се на мањем простору. — Кад и дошли гости, они су се за спавање стѐснили у једну собу.

стѐсни, прел., потесни, смањи ширину, сужи, учини ужим. — Неки младићи, кад отиђну у војску, стѐсне шире војничке дрѐје и тако се мало накицоше.

стѐсни се, повр., скупи се, смањи се. — Неке дрѐје, кад се оперу, стѐсне се, па и људи тѐшко обукују.

сти́ска, прел., стеже. — Немó, синко, то́лко да сти́скаш ма́че, ће ти ли́пче.

сти́скање, с., стезање; штедња. — Неки сас сти́скање међу ша́ке разби́вају ора́си. — До́кле ли ће она с во́јно сти́скање да му́чи сву фами́лију; сти́ска, сти́ска цео вѐк и па нѐма бо́гзнашта.

сти́ча се, повр., притиче, слива се. — Данас удари́ла ки́ша, па се вода из авли́ју стича́ла на пу́т и тѐкла кај по́ток.

сто́, бр., сто, стотина. — Пред рѐт кра́ва је мо́гла да се про́да за сто́ ба́нке.

стовáри, прел., истовари, скине с леђа, с кола (бреме, торбу), растовари. — Помóгни чо́веку да стовáри вре́ће из ко́ла, па уиђите у ку́ћу да се огрѐјете, ви́дим да сте се смрзали.

стопа́ре, с., кован новчић од 50 пара (динарских). — У ди́нар су има́ла два стопа́рета и за једно мо́гло је да се купи полови́н ле́ба, а стопарѐћи, ди́нари и дводинáрке су били од сребро.

стопа́рка, ж.; в. стопáре

стопа́рче, с.; в. стопáре

сто́чица, ж., дем. од сто́ка. — Ёте, причува́јем сто́чицу туђ, прекај коли́бу, за да́ље ви́ше нисáм; да помóгнем још ма́ло, док сам жи́в.

- страотија, ж., страхота, ужас. — Шта су радели Немци кад је био рат, то је била страотија; помéнуло се, не поврнуло се.
- страотија, ж., фиг., прил., много. — У Неготин ујесен био панађур целу недељу, па дошо свет страотија.
- страује, непрел., боји се, страхује, прибојава се. — Зар довек да страује од њега — дигла се и уватила свет (утекла).
- страшњик, м., бот., страшњик, ситна папрат (*Ceterach officinarum*), која расте између камења на сувим стеновитим местима; верује се да лечи од страха (кађењем). — Кад неко дете увати страшњици, покаде га с страшњик.
- стрвeње, с., стрвeње, растурање, расипање. — Лeти, кад се вoзи сeно, има доста стрвeње: кола закачињу у дрвeће, па сeно остањује на грање, а испáда помáло и по пýт, али чoвек иде по кола, па га збира с вилу.
- стрeсe се, повр., задрхти, уздрхти, устресе се, уплаши се. — Кад је чула да ју син погинуо у рат, она се сáмо стрeсла, па стeгла срце и сýзу није пуштíла пред уну́чићи.
- стрижа, ж., стрижење оваца. — Од постриг до стрижу нeма млогo — чим се добро отoпли, бвце се стрижу.
- стрља, прел., строши, измрви између шака, саситни (суву паприку, неку миришљаву биљку и сл.). — Кад направе качáмак, а нeмају ништа дрýго уз њeга, испечу суву паприку и стрљају ју, па квáшају с качáмак.
- стрњиште, с., стрниште, пожњевена њива. — Кад је кишна година, жíто израстe високо, па кроз њeга има и травá, и по стрњиште има штá да пасу и бвце и говeда, зáто нeки покoсе стрњиште, па с покoшену слáму зими рáне крáве.
- строга, ж., строгост, дисциплина. — Дáј ти њo стрóгу од прво врeмe, а ако прво попуштиш, па пoслe oћеш да завeдеш неку стрóгу, нeма ништа да учиниш кад она oтне вoљу.
- стругáра, ж., стружница, радионица за резање дрвене грађе (дасака, летава и др.). — У Јáбланицу има стругáре на Радовањску рeку и на Тíмок.
- стру́к (кукуруз, лúка и др.), м., (једна) стабљика (кукуруза, празилука и др.). — Јучeр и се крáве уштрикљале и покидале коно́пци, па отишле у Милáнову њиву и појеле десетину стру́ка кукуруз.
- струсe се, повр., искилави се. — Кад кресáо шуму, рипнуо нeзгодно, па се струсо.

- стручѣвље, с., зб. им., више стабљика кукуруза, лука и сл. — Кад се копа кукуруз, почупају ситно и слабо стручѣвље, а добро и јакó оста́ве да порасте и да роди корѣње (клипове).
- стукне, прел., устукне, погна натраг упрегнута говеда. — Стукни ма́ло тво́ја ко́ла на́траг, да мо́гу да прѣђем с мо́ја ко́ла.
- стуштити се, повр., нагне (да трчи), јурне, појурн, потрчи, стругне. — Чим одвеза́ше пца́, он се стуштити на пу́т, да удави једно́ дете́ што йло у шко́лу.
- шућури се, повр., згрчи се, прибије се уз некога (нешто). — Кад по́чне ки́ша, коко́шке се шућуре уз дувар под стрѣју, па че́кају да престáне ки́ша.
- субо́тњи, -а, -е, од (из) суботе. — Субо́тње мле́ко немо́ да подлѣваш, од ње́га ћемо да напра́вимо кисело мле́ко.
- субо́ша, м., деф., тур., фиг., (на)силник, силеџија, субаша. — Немо́ он да се пра́ви субо́ша, ни́кога ни́је стра́ од ње́га, него, ако мо́же, не́ка постѣгне не́што добре́м.
- сувобѣс, м., беснило (болест паса). — Бо́гоју Жи́киному па́с увати́о сувобѣс па га уби́о с мо́тку, да не удави не́кога, па да се начи́ни чу́до.
- суклија́ш, м., деф., сутлија́(ш). — Шта́ ниси́ искуса́о та́ суклија́ш, него си га остави́о да се повуку́је по аста́л?
- су́кољак, м., прамен кудеље (кучине); свитак (нешто увијено по дужини). — На седе́љку куд Божа́ну, она́ испови и да́де ми једа́н су́кољак кучи́ну; тама́н ће да ми йма да осучем узи́це за опáнци. — На́ша Ру́јка мо́ра да је препáсла ел' је појела́ не́ку рђаву тра́ву; ви́дим да је гњѣвна и да је поврну́ла не́какав зелѣн су́кољак од не́ке жи́лице.
- сумо́ша, прел., сметне с ума, превиди, заборави. — Сва́кому мо́же да се де́си да су́моше не́што ва́жно кад йма то́лке ситни́це да сре́ди.
- сумпури́сање, с., димљење (буради) сумпором. — За сумпури́сање се запáли сумпу́рна пантљѣка и спуштити се у бу́ре, па се бу́ре затво́ри.
- сумпури́ше, прел., дими сумпором (буре и сл.). — Ода́вно нису́ сумпури́сали бури́ћи, али нису́ ни йма́ли добро вино́ кај са́д што йма.
- су́не, прел., пружи, да. — Су́ни му пове́што што ймаш, немо́ да те жа́о, ви́диш ка́ко је ста́р и невѣљан.
- су́че обге, прел., развија коре (за гибаницу, питу и сл.). — Кад су́чу обге, же́не поси́пу обгу с бра́шно, да и се не ле́пи за обгало и за са́ч кад се печѣ.

сфуза, прел., свлачи, скида, смиче, смакне. — Кад дбђеш из школу, сфузај од тован сѣно у јасле да имају краве штга да једу после пладне.

сфуза се, повр., склизне, сасуља се. — Кад су денули сѣно, и кад је завршио последње сѣно, он се само сфузао назем.

сфузне, прел., свуче, скине, смакне, омакне, оклизне. — Ту везаницу лѣтве немó да носиш низ стубу, него ју само сфузни низ вб.

сфузне се, повр., склизне, смакне се, скине се. — Кад су једну нбћ Немци дошли да га одведу, и залупали на његова врата, он рипне на пѣнцер и сфузне се низ зид назем, па преко поток утѣкне у шуму.

Т

тагањи, -а, -е, тадашњи. — Од тагањи наши војници што су прѣшли преко Албанију Крф, Солун и Кајмакчалан сад нема по један ни у свако село, остали бвде-бнде по један ел' по два; скóро сви су помрели.

тагашњи, -а, -е; в. тагањи

тајка, м., отац. — Нека дѣта однесе тајке једну полóку ракију.

тајкин, -а, -о, очев, татин. — И сад чувамо тајкину пушку што је донео из рат.

тајфа, ж., друштво, круг блиских људи, ревена. — Докле ли ће да траје та њина тајфа?

такши, -а, -е, комп. од непостојећег позитива, лакши, слабији, мање вредности. — Погодили смо се да ми прода једно веће јагње, а он ми донео једно такше. — За славу су обојица купили по једно прасе, али је Душаново такше.

тале, м., отац, тата. — Оћеш ли, тале, да ме пушгтиш да идем с другачу на бро на средсело?

тамдóл, прил., (тамо) доле. — Данас сам пасо бвце тамдóл по Пљешевац, а јутре ћу да идем тамгòр по Сѣнци.

тамњаника, ж., бот., врста лозе и грожђа. — Од свб грбже пај воли тамњанику.

танкокојас, -та, -то, танке коже, са танком кожом. — Ђвце су танкокојасте и од њину кожу се не праве опанци, него се само завијају кожљетине.

танкокорас, -та, -то, танке коре (на пр. лубеница). — Док је младó, неко дрвће је танкокорасто, а кад одрасте (и остари), постање дебелокорасто.

- ташка, прел., газн по земљи, таба. — Ма́ ко́лко да је жи́вот те́жак, бу́ди сре́ћан што та́пкаш по́зем, не́ће да ваља́ кад до́ђе вре́ме да те ту́ре у́зем.
- тарапа́на, ж., гужва, неред. — Ма́ните ме са́д, не мо́гу ништа да ви тра́жим, ви́дите ли ко́лка је тарапа́на куд ме́не?
- та́те, м., вок. од та́та, тато. — Ё л' да кре́шем ја́, та́те, шу́му данас у Чу́ку, а ју́тре у Глави́цу?
- тврдогла́вос, ж., тврдоглавство, опачина, непопустљивост. — Тврдогла́вос и плі́тка па́мет расту́ из же́дан ко́рен.
- те́гла, ж., стаклен суд (за слатко, мед, пекмез и сл.). — До́неси, Да́нице, ону́ голѣму те́глу с пе́кмез да ју́ развр́шимо и да ви́димо кака́в је.
- те́глица, ж., дем. од те́гла, мала тегла. — У ону́ те́глицу на ра́в не́ма ви́ше од две-три́ ложичке́ ме́д, до́неси ју́ да га поку́само, па да опе́реш те́глицу.
- тегља́ч, м., говече (во, крава), које у ја́рму добро вуче. — Младо́ говече́ не мо́же да бу́де до́бар тегља́ч чим се упрѣгне, него́ тек не́ко вре́ме вуче́ с не́ку старе́ју кра́ву, кад се научи да вуче́ и кад уби́је вра́т.
- тегља́чица, ж., крава вична вучи. — Ру́јка и Ша́рка су биле́ до́бре тегља́чице, али Ша́рка је ли́пцала же́дно ле́то, а Ру́јку смо пред ра́т про́дали, треба́ле ни па́ре.
- те́гли, прел., вуче (говече у ја́рму). — Кра́ве те́гле ле́ти ко́ла, а зи́ми са́на.
- те́гли, прел., фиг., тежи, вуче. — Све́рва ви́ше те́гли как ђерку́ не́ как сва́ју.
- тегоби́ја, ж., (велика) тежина. — Кад пра́вили Љу́пчету ку́ћу, ди́гли сву́ ци́глу на плочу́, па тре́ба што́ пре́ да зи́дају да́ље, да сма́ње то́лку тегоби́ју.
- тегобна, прид., само ж. р., трудна. — Не́ке же́не, кад су те́гобне, попе́њкаве́, а не́кима лице́ оста́не чи́сто.
- те́згује, прел., притиска; цеди. — Ода́вно војни́ци у́вечер ту́ре дрѣ́је под простира́ч, да се те́згују до у́јутру, да и бо́ље стоје́.
- тек, св., него, само. — Ни́је ши́ја, тек огу́љен вра́т (Изр.).
- те́кме, с., корито од дасака (за ношење малтера при зидању). — Те́кме се скове́ од да́ске, а корито́ се дубе́ од врбе́ и топо́ле.
- тели́је, ж. м. п., (јд. тели́ја), врста ексе́ра. — С тели́је се кову́ кова́нице кад се пра́ви ку́ћа и тара́бе кад се ограђу́је.

- телићи, с., м. н. од теле, телад. — Телићи су на панађур па Крстбвдан имали добру цену.
- тѣлци, с., м. н., од теле, телад. — Неки људи неће да продају тѣлци на касапницу, да се закољу, јао и за њи, него гледају да и даду човеку што ће да и чува да порасту.
- тѣм., лок. од тѣ (то); изр.: на тѣм, прил., тако. — На чѣм воденица промѣње, на тѣм се и раздере (Изр.).
- темерутин, м., погрд., зао, намрштен, натмурен човек, грубијан. — Такав темерутин кај што је он нема близо.
- теочићи, с., дем. м. н. од теле. — Ајд' сад пушти теочићи да се мало пробрзе по ливаду.
- тепсиќа, ж., дем. од тепсија, тепсијица. — Гројзда сварила неколко тепсиќе питија за Водице и оставила и да се изладе.
- тепсица, ж., дем. од тепсија; в. тепсиќа
- тепсиће, с., дем. од тепсија; в. тепсиќа
- теслим, м., тур., предаја. — Зар они за толко време нису учинили теслим?
- теслими, прел., преда. — Да су дошли прѣ, ја би и све одавно теслимио.
- тешњи, -а, -е, комп. од тѣсан, теснији. — Што су направили тешњу ћуприју од ону што је однела вода?
- те шта, изр., па шта, ништа зато, не мари. — Немаш краве да бреш — те шта (а)ко немаш; имам ја, па ћемо да побремо и твоју њиву.
- те што, изр.; в. те шта
- тигањче, с., дем. од тигањ. — У тигањче ујутру разбијем два јајцета и испржим на жар, па јем и путам бвце да пасу.
- тињав, -а, -о, са тињем (зеленим воденим власима), пун тиња. — Понеко лето и у Тимок вода постање тињава, па се лако вања риба кад се заплете у тиње.
- титра, прел., љуља, њиха. — Уићи у собу и титрај мало дете у љуљку, да не плаче.
- титра, прел., фиг., моли. — Нисам научила никога да титрам, па нећу ни нега.
- титрање, с., љуљање, ношење на рукама. — Нема више титрање, прти љуљку с дете, па да идемо на њиву.
- титрање, с., фиг., мољење. — Нема нико да тражи титрање, тѣ у ову кућу није имало, нићи ће да има.

тобош, м., добош. — Кад ју син отишо у војску, маћи му се валила да ју син постао нај већу старешина, и да сви војници морају да га слушају, а кад ју питали какав старешина ју је син, рекла је да је он тобошар и да бије у тобош.

тобошар, м., добошар. — Кад смо ишли у рат на Немца, нисмо имали тобошара, него, кад улазимо у ослобођену варош, напред пђе неки с армуніку, ако има, а ако нема, улазили смо уз песму.

тојаче, с., дем. од тојага. — Кад пђеш по село, понеси си једнб тојаче, да се браниш од пцету, ако те налете.

токмак, м., дебелко, онизак пун човек. — Док је био млад, био је токмак, здрав и јак, и мога је да носи врећу од стб кила.

толички, -а, -о, дем. од толки, толики, мали. — Немо да даваш кучету само толики коматић леба, па да остане гладно, немо да га мучиш.

толузинка, ж., дем. од толузина, кукурузовина, шапа. — Ујутру ћемо да се дигнемо рано, да по ладовину и по росу посечемо ону толузинку у Грапчинку.

толуска, ж., дем. од толузина; в. толузинка

топлик, м., баровита ливада, бара у којој се вода зими не (за)леди. — Они косе ти њини топлици два пут, преколето и подјесен.

топлоћа, ж., топлота. — Сирове даске оће на топлоћу да се извите и да испуцају.

торинка, ж., дем. од торина, овчије љубре. — Данас и јучер су извезли торинку на њиву у падинку, па ће јутре да ору за пченицу.

трапа, непрел., лупа, ходи (лупајући ногама). — Кој ли тб трапа по кућу сабајле, да није уишо неки пас?

трапав, -а, -о, неспретан, гломазан. — Поглеј га какав је трапав, опанци му се рашљокали и објци му изишли остраг.

трапавица, ж., неспретница. — Ти, морі, трапавице, поразбива сви судови по кућу, још мало па нећеш да имаш у штга да приставиш вариво да свариш!

трафиќа, ж., фиг.; в. крца

трэви, прел., затекне, нађе. — Ако ја трэвим некога да ноћу пушта стоку у моју ливаду, неће добро да прђе. — На панађур у Зајчер трэвио је другарá из рат, па су седли у мејану под један шатор и подсетили се на време кад су ратовали.

трэви се, повр., нађе се, (за)деси се. — Та дан трэвили се неки људи близо, па му помогли да натовари на кола ора што је несеко да га

одвезе на стругáру. — Ёте, тревíло се да пáдне од дрво кад је кресáо шуму, дóбро кад је остáо жíв.

трéпа, непрел., трепће, спушта очне капке. — Нé знам штó се Лéка научíо, па мáло-мáло, па трéпа с óчи.

трепáње, с., гл. нм. од трéпа

трéнка, непрел.; в. трéпа

трéпне, непрел., спусти очне капке. — Кад су се нéки сликáли у шкóлу на Вíдовдан, њбн сíн трепнуó, па испáло кај да је заспáо нáноге.

трепћáње, с.; в. трепáње

трепћáо, -ла, -ло, гл. прид. од трéпће, трептао. — Штó си трепћáо кад си се сликáо?

трéска, прел., лупа, удара. — Његова кóла се расуши́ла, па му трéскају шíне на коли́ћи (на точковима). — Полако спуштај тí бакрачí, немó да и трéскаш, да се не улубе.

трéсне, прел., лупне, удари. — Чу́јеш ли да нéто трéсну у ку́ћу; поглé(да)ј да нису мáчке оборíле нéшто.

трећáк, м., трећи рој из једне кошнице (у једној години). — Ни́је мóго да увáти трећáк, изíо из трмку кад бн ни́је бíо бли́зо и одлетео кбј знá кúд.

трéштí, непрел., јечи, одјекује, лупа, одзвања. — Сáд прóђе једнá чéта војнíци, труба трéштí, војнíци гáзе чврсто, милина да се поглéда.

трéшти (óчи), прел., (ис)колачи очи. — Дóкле ћеш да трéштиш óчи на свáкога, мíслиш да је нéкога стрá од тебе?!

триес, бр., тридесет. — Кбј íма преко триес брáва бвце смáтра се за гáзду.

тријер, м., ручна машина за чишћење пшенице од уродице. — Ода́вно је сáмо зáдруга имáла тријер и давáла га на пóслугу свáкому кбј је тео да чíсти пчени́цу.

тријерíсање, с., чишћење жита на тријеру. — Без тријерíсање не врéди да се сéје жíто, зáто што се с пчени́цу посéје и куко́љ и дрúга урóдица.

тријерíше, прел., (на тријеру) чисти жито (од уродице). — Ода́вно нису имáли тријери, па су љúди уз пчени́цу сејáли и куко́љ и дрúгу урóдицу.

тријес, бр.; в. триес

триџа, ж., пиљевина, честиче настале тестерисањем дрвета. — Неки остаје триџу да се растура и изгази, па да пропадне, а она је добра за ђубре и за огањ.

тринаес, бр., тринаест. — Илија Котљикин је крстио једно дете кад су му биле тринаес године, а догле су му деца била све у планину и чувала ђвце и козе.

тркља, прел., погрд., брбља. — Немó, брe, да тркљаш кад не знаш како је било.

трње, прел., кресне, превуче, отрља, потрља. — Гe си трњуó тá рукав, учинио (офарбао) си га на лакат?

тричe, с., дем. од трн., (врста шљиве). — Јутре да обeремо онó тричe до плóт, да не презрí.

тричић, м., дем. од трн; в. тричe

тричић, м., дем. од трн, мали три. — Дáј ми íглу да извадим једán тричић из прс.

трња́т, -а, -о, са трњем. — Ру́жа је трња́та, али које цвeће је још красно кај она?

трња́т, -а, -о, урастао у трње, трновит. — Кад пушташ ђвце по ону трња́ту по́пашу, гледај да не настанеш неку змију, па да те ујe.

троја́нац, м., једно оро (народно коло). — Троја́нац се игра на две стране и зáруке.

трока́тница, ж., троспратница (кућа). — Сад неки и по сeла граде трока́тнице.

трола́ни, прил., пре три године. — Љу́ди који имају њиве по́дводу прекај Тíмок имáли су куку́руз и трóлани, кад је била суша.

трола́нски, -а, -о, од пре три године. — И кад би имáо, нíко не би чуваó трóланско жíто, угагричи́ло би му се.

трома́в, -а, -о, тром. — Кóј копа куку́руз по некога трóмавога, мóра и његов рeд да копа, он стáлно заоста́ује.

трома́вица, ж., клипанка, трома жена. — Дe, мори́, трóмавице, погра́би мáло, видиш гe је сунце искочи́ло, кáд ћеш да се опра́виш на рабóту?

трома́вко, м., клипан, тром човек. — Од онóга Даринкинога трóмавка дигла руке и његова жена; упрeгла кола и оти́шла на њиву, а њeга остави́ла да кли́ма ноге по пýт.

тронóшка, ж., ниска столица са три ноге. — Уз со́вру људи седe на тронóшке, а уз аста́л на голeме столи́це.

- трђна, непрел., лупа, удара (ногама у ходу). — Одавно, кад некому детету купе ципеле, па и обује први пут, оно пђђе по пут, па само трђпа, и мисли кђј кај оно.
- трђска, прел., треска, лупа. — Никђ не пазђ кову кад вади воду из бунар, него ју трђскају од камење, па погледај како је убиђта и улубљена кај да је кола вукла, а није воду држала.
- трофртљака, ж., стакленка (флаша) од три четвртине литра. — Стари људи, кад у свђтак пђћу по ђвце, понесу си у торбице по једну трофртљаку ракију, па се прекђдан кане с други овчари.
- трофртљаче, с., дем. од трофртљака. — Ово трофртљаче ти слђдује за три дана, ракија није вода.
- трофртљачица, ж., дем. од трофртљака; в. трофртљаче
- трпење, с., трпљење, подношење. — Његов век био је цео трпење и крпење, и па на крај није стђко ништа.
- трђтко, м.; в. прдљака
- трђтља, м.; в. прдљака
- трђтља, прел., погрд., гуњђа, брбља, прича. — Немђ, брђ, да трђтљаш свђшта, знамђ ми свђ како је билђ!
- трђтљавина, ж., погрд., мешавина. — Направили одавно неку трђтљавину, па се сад не зна ни шта је чијђ, ни докле је чијђ.
- трђтне, непрел., прдне. — Деси се да неки трђтне уљуди, па му се смејђ кђј чђје.
- трудђње, с., труд, напрезање. — Баћав му трудђње и мђка кад му ништа не иде уруку и кад нема срећу.
- труковање, с., прецртавање. — С труковање жђне и девојке зачињу понеки вђз.
- трукује, прел., прецртава. — Девојке тђре чисто платво преко неко вежење, па преко платво трљају с гвоздену ложђцу и тако трукују вђз.
- трул, -а, -о, труо. — У шуљђине у стари и трули орђси веверице праве гњђзда и зђми се склањају од снег и мећђву.
- трулар, м., трулива, трула дрва. — Кад изгори, од трулар остањђје само пђпе, а док гори, никакву топлоћу не ствђра.
- трунка, ж., трун, шестица. — С трунку сђ не може да се посђли казан с чђрбу, а с трунку ђтров може да се затрује.
- трунтђв, м., зоол., трут (у пчела). — Кад и више не трђбају, пчђле истђрају трунтђвни напоље и ђни угђну ђдглади.

трунтóв, м., фиг., нерадник, лењивац. — Нíко не воли да рáни трунтóви у кућу.

трунчица, ж., дем. од трунка, трун. — Од трунчицу неку óтровну траву људи су ода́вно тровáли стрéле и рáтовали и ловíли звѣрке.

трупа (но́ге), прел., отреса снег (с ногу) (ударањем стопалама о под). — Трупајте но́ге на́поље, да ви се не затóпе у sóбу, па да ви пóсле не зѣбу на́поље.

трупáње, с., лупање, ударање (стопалима). — Чује се трупáње уз бáсамаци, íду де́ца од фуза́љку, ту́ри јóш не́ко дрво у óгањ, да се угрѣју де́ца, смрзла су се на́поље.

трупце, прел., секу (дрво) ручном тестером. — Данáс ћемо да трупимо орбв трупáц за на́плати за ко́ла.

трупѣње, с., сечење, пресецање (трупачком) тестером. — Óћеш ли јутре да ми пòђеш на трупѣње дрва у Пóнор?

трупци, прел., сече тестером дебла на трупце (комаде). — Прѣ пладнѣ смо трупíли дрва, а по пладнѣ ћемо да цѣпамо трупци́ што смо иструпи́ли.

трупчѣ, с., дем. од трупáц, трупчић. — Ту́ри јóш двá-три трупчѣта у кубе, да се не угáси.

трускање, с., тресење (на колима по лошем путу), трупцање. — Стáри људи више во́ле да óде пѣшки не́ да се вóзе по пúт с камѣње и рупе и да поднóсе трускање.

труска се, повр., трупка се. — Не́ћу да се вóзим на твоја ко́ла, не мóгу да се трускам по камѣње и преко рупе по пúт.

трућање, с., падање, претурање. — Зар ти ни́је дóста јучерáње трућање по свѣг и полѣдицу, него óћеш и данáс да се мучиш и мрзнеси по мећа́ву за ништа, седи уз кубе, какáв те лóв нашо по оваквú мећа́ву?!

трућа се, повр., пада, премеће се. — Глѣ кáко се трућа једán по полѣдицу преко Гра́бовде, мáло-мáло, па пáдне.

трући, прел., обори. — Кад је његбв бíк и њѣга трућио не́колко пúт, прóдао га на пана́ђур.

трући се, повр., падне, легне, баца се на земљу. — Кáко до́ђе из дрва, трући се на óдар и зáспа, ни́је мóго ни да јѣ од úмор.

трућне, прел.; в. трући се

трчне, неспрел., отрчи. — Дѣ, трчни и донеси ми кисѣр из пóдрум.

тршав, -а, -о, куштрав. — У њíп крај рѣтка су тршава де́ца.

тува, непрел., тумара. — Ёте, целó јутро тувам нешто по кућу, а, кад погледам, ништа нисам урабóтила; таква је жéнина рабóта.

тување, с., погрд., тражење, претурање. — Дe, морí, гe си, мáни тó тување, па дбíи овáмо, да проврéвимо нешто.

туј(а), прил., ту. — Лeгни туј, под ту крушку, и одмóрни се мáло, па нeмо пóсле јóш да кóсимо.

тујка, прил., дeч.; в. туј(а)

тупа, непрел., лупа, удара. — Штá си тóлко тупáо по кућу, штá си тражиó по тавнину?

тупање, с., лупање, ударање. — Дóста, дeцо, с тó тупање по собу, видите да је бáба лeгла да спáва.

тупање, с., ш., бијење, батинање. — Дeда је рeко да дeца бóду мíрна, да и не свáђе тупање.

тупарá, прел.; тупа

тупне, прел., удари. — Кóј те тупнóу по чeло и направíо ти чворóту?

тупоносас, -ста, -сто, тупонос. — У нáш крáј су рeткí тупоносастí људи, више íма куконóсастí.

туга, ж., дeч., зоол., свиња. — Немóј, сýнко да пíпаш тóгу, да те не удáви за ручíцу.

туга, прел., пујда (пса). — Јовáна тутáла пцá на Гíтину свињу, па ју јурíо и откинóу ју рeп.

тутор, м., лат.; в. старáвац

туторíше, прел., погрд., саветује, поучава, намеће савете. — Не вóлим нíко да ми туторíше.

туц, узв. којим се изражава шум при удару. — Дeца се игрáла пред кућу, згурáла се и туц — ударíла се с глáве и заплакáла, и за чás, па се засмeјáла.

Ћ

ћeвлија, м., сладокусац. — Брáт му бíо ћeвлија, нíје јеó и пíо штá бóде, а кад би вíдео нешто дóбро, облизувáо се кај мачáк.

ћeвлисан, -а, -о, трп. од ћeвлише се, подпапит. — Мáни га, нек прíча штá óће, вíдиш да је ћeвлисан.

ћeвлише се, повр., поднапије се, опије се (мало). — Понeкому се óдма пóзна да се ћeвлисао: прíча млóго, прíча свáшгта, а óће и да се кáра с људи.

ћеремидар, м., човек који прави ћерамиду. — Ћеремидари моле бога да не иде киша (да и не кваре ћерамиду), а сељаци да иде киша (да и се роди берићет).

ћеремитка, ж., дем. од ћерамида, ћерамида, парче ћерамиде. — Немó да износиш те ћеремитке на пут, него и распореди пред кућу, да не газимо бла́то по кишу.

ћеремичија, м.; в. ћерамидар

ћеремичиџица, ж., радионица за ћерамиду. — Ода́вно више не́ма ћеремичиџице, нико́ више не прави ћерамиду.

ћеркица, ж., дем., хоп., од ћерка, ћерчица. — Од шес́ детета, ко́лко је родила, Живе Мили́(ји)не остала са́мо једна́ ћеркица, сва́ друга де́ца су ју по́мрела.

ћерче, с., дем. од ћерка; в. ћеркица

ћоравко, м., погрд., слепац (коже су у грдњи и за чоска који види). — Ћоравко ћорави, е́ л' имаш очи да гледаш ге́ газиш, што ме настану на но́гу?!

ћорне, прел., погрд., украде, дигне. — Ка́ко су мо́гли на панађур да ћорну це́ло буре с ракију и да га однесу на чо́брић кроз панађур?!

ћурче, с., и. дем. од ћурак (која се не чује), женска антерија од сомота. — Млада́ жена обуче́ ћурче и ту́ри на гу́шу врсту́ дукати и оти́дне сас свекрву па о́ро.

ћутка, прел., ућуткава. — Немó да ме ћуткаш, него слу́шај што ти казу́јем.

ћуткање, с., ућуткивање. — Дóста, морí, с тó ћуткање, не мо́же ниједна́ жена од те́ба ништа да ка́же!

ћуту́к, м., танко парче дрвета. — Од један́ ћуту́к мо́жеш да напра́виш два́ држа́љета за кисџр.

У

у́ала, ж., размаженост, запуштеност (деце) и сл. — Е́те шта́ све мо́же да до́ђе у у́алу, кад се детету́ дозвоља́ва сва́шта, пачи́ни се зло́ нај прѣ́ и нај ви́ше њему́.

уби́ва, прел., убија. — У ратно вре́ме Немци су мло́го пу́т ишли преко поље́ и убивали сва́кога на ко́га наиђу́.

уби́ва, прел., фиг., жуљн. — Штó ниси́ потопио опанци́ синоћ, па да те сад не убивају́?

уби́је врат, прел., фиг., изр., навикне. — Те́жак рад је незгодан кад се по́чне, док чо́век не уби́је врат, а по́сле је ла́кше.

ублатњави прел., уласти, умрља блатом. — Гѣ ублатњави толко тѣ ноге, што мѣло не глѣдаш гѣ газипш, него идеш по срдѣ пѣт?

убљује се, повр., исповраћа се на своју одећу. — Лакѣми отѣдну на славу, па нѣ знају шта и је дѣста, него прѣјѣду и прѣпѣју, па се исповрћају и убљују се, и пѣсле су нѣколко дѣна кај бѣлни.

убрж., прил., убрзо, после мало времена. — Кукѣруз мѣже да никне и кад се посѣје у суву зѣмљу, ако му се убрж нађе кѣша.

убркља, прел., побрка, измеша, замрси, умрси. — Намѣтај дѣбро тѣ плѣтиво, немѣ да га убркљаш, па пѣсле да мѣрам да се дангѣвим око нѣга.

убркља се, повр., збуни се, смете се, помете се. — Ђѣк у шкѣлу мѣже да се упѣди и да се убркља, али кад га учѣтељ помѣгне, бѣ се ослобѣди и кѣже што зна.

убуђавѣ се, повр., уплесњиви се. — Кад се свињскѣ сушѣпѣце тѣре на мѣтке над огњѣште, нѣће ни да се уквѣре, ни да се убуђавѣ, него ће да се осуше, па не мѣрају да се пѣчу и вѣре кад се трѣше.

увајдѣше се, повр., окористи се, искористи, види корист. — Вукѣшин мѣсли да ће да се увајдѣше с трѣговѣну, па купѣје и продѣва дрѣва, али бѣље је билѣ да је ударѣо матѣку узем до ўши, тѣ је сигурѣје.

увампири се, повр., празн., повампири се, постане вампир. — Кад је умрео Мијѣјло Драгѣтинов, нѣки од љѣди што су га спрѣмали провалиѣ му нѣгде кѣжу сас шѣло, да се нѣ би увампирѣо.

увѣри, прел., укува, кува док остане мало воде. — Кад вѣре питѣје за Водѣце, жѣне нѣколко сѣта вѣре свињскѣ мѣсо, свѣ док га не увѣре и остане густѣна кѣлко трѣба да питѣје бѣду дѣбре.

увѣти свѣт, непрел., изр., оде. — Од ођѣтрос увѣтиѣ свѣт и никѣ нѣ зна кѣд је отѣшо и кѣд ће да се врне.

увѣти се, повр., прими се (посађѣна, калѣмљѣна вођка). — Нѣкому се увѣти свѣки присѣд, а нѣкому нѣће.

увѣти стрѣ, прел., изр.; в. назвѣри се

увашљѣви, прел., прѣнесе ваши на некога. — Гѣ има мѣлого љѣди, дѣвољно је да јѣдан има вѣшке, па да увашљѣви свѣ.

увашљѣви се, повр., запати ваши. — Кад је бѣо рѣт, рѣтко којѣ војѣник се није увашљѣвиѣо.

увијуша, ж., погрд., наметљѣва жѣна. — Нисѣ свѣ жѣне увијуше, него сѣмо понѣка.

увине (руку, ногу), (махом перф.: увинуо), извије, увије, ишчаша (руку, ногу). — Скóро у свако село има понеки човек ел' жена који умéју да намéштају увинуте руке и ноге.

úвисин, прил., у висину, увис, високо. — Та грéда мóра да се подигне јóш по úвисин, да се не удáра с главу у нб.

увлакњиви, прел., улепи влакнима. — Црéшње си увлакњивио, немó да и дáваш детéту, да гúта влакна.

увлакњиви се, повр., улепи се влакнима. — Штó ниси увила лéба у не́ко крпче, него ти се увлакњивио?

уврне, прел., заврне, спусти фитиљ (стењак). — Ти úврну ту лампу, али ја одовúд не видим да плетём.

увртí углаву, прел., (Изр.), тврдоглаво замисли, чврсто стоји на неком гледишту. — Кад би нешто увртí углаву, нико не мóже да му докаже да није тако како би мисли.

увртí се (рана), (Изр.), загноји рана у дубину. — Понéкому се и трнобóдина увртí, па се види у збр док се очисти и зарастé.

увуку́је, прел., увлачи, уноси. — Немó да увукујеш та мóкра дрва у sóбу, него и тóрај у кућу, да се мáло просуше, па ћемо пóсле да и узíмамо отúд.

увуку́је се, повр., погрд., увлачи се, улази. — Како га није срамóта да се увуку́је свúд гé има да се је и пије цабе?

увцé, с., дем. од уво (мн.: úвца). — Кад излáзиш напоље, сине, тóри капуљáчу, да ти не зебу úвца.

угáрче, с., дем. од угáрак, угарчић. — Однеси једнó угáрче деда Никóле, да запáли лулу.

углáви, прел., увуче. — Стани́сав прáви лóјтре и остáло му сáмо да углáви шиљци, па да и заврши, да има сáпта да превóзи снопóви кад пóчне жéтва.

углáви, прел., учврсти. — Кад прáвиш стубу, пречáнке дóбро углáви с обе стрáне, да мóже слободно да се ставу́је на њи, да се не извучу, па да човек слóми ногу ел' да се омáкне од стубу и да пáдне.

угњéзди се, повр., намести се, увуче се. — Ђ, мáчко, дóбро си се ти угњéздила у мóје крилó, али ја сáд мóрам да íдем нáводу и да те дигнем; áде, рíпај нáзем.

угњиви, непрел., умекша се (воће); затрули. — Лétње крушке трéба да се јéду док не угњивé и не поквáре се.

угњиви се, повр., дозри стајањем (убрана воћка). — Зими́це и полóке (крушке) су тврде и нису дóбре за јéло док се не угњивé зими.

угорѣва, непрел.; в. прегорѣва

угорљив, -а, -о; в. прегорљив

угорча се, повр., угорчи се, постане горак. — Кукурузно брашно не може много да стоји — угорча се, зато ми често правимо качамак, да се не би угорчало.

угризé се, повр., прожме се, осоли се, устоји се. — Кад ће да имају гости, напечу паприку и туре ју у сирће сас зéјтин и бели лука, и тó се угризé, па после прсти да си појеш уз печéње, а добро је и без печéње.

уда̀ви, прел., уједе (пас, змија). — Једнó девџче брало јагоде по ливáду и удавила га змија за руку, па остало фалично и писало с леву руку.

ударáлка, ж., маљица. — Тунашија у десну руку држи ударáлку, а у леву пругић и бије у тупан с ударáлку са стране, а с пругић у тас одозгòр.

уда̀ри унатраг, непрел., (Изр.), устукне, пође набоље (болест, рана). — Ружиному детету горевина ударила унатраг и сад му боље.

уда̀ри ши́б, прел., удари резу, затвори врата резом. — Чим се смркне, залóжи óгањ и вечера, па уда̀ри ши́б и лéгне да спава.

удлака̀ви се, повр.; в. увлакњиви се

удово̀љи, прел., задовољи, учини по вољи, засити (нечим). — Кòј детету све удово̀љи, направи га на мазу, па за дете не ваља.

удубé, прел., удуби, издуби, углаву у рупу. — Кад нису имали фабрички ексери, људи су дубли дирџи, па међу њи удубу долму, а кад праве стубе, изврте сас сврдо рупе у стране од стубе, па у њи удубу пречанке и изнапољ и учврсте сас заглавице, да се не извукују.

удубљу́је, прел., дубе, углављује. — Од како су изишли ексери, људи, кад праве кућу, не удубљују долму међу дирџи, него за дирџи приковују кованице.

ужагња, прел., ујарми, стави жагљу у јарам. — Види да л' си добро ужагњао краве, да не усучу и да слóме јарам.

ужагљу́је, прел., ујармљује, ставља жагљу у јарам. — Ајде, пограби, ужагљуј краве, па излази на вракњицу с кола, сад ћу и ја да те стигнем.

ужда̀гне се, повр., ужегне се, поквари се (маст). — Наши стари су мачину држали у баданице и никад и се није уждагнула.

уживација, ж., уживање, благодостање. — Неки мисле да овчари проводе уживацију по ђвце, али није тако; била би уживација да нема њиве и градине и да ђвце не трче у њи да чине штету.

ужили, прел., урови лозу и сл. да пусти жиле. — Кђј ђће да сади лђзе, прво ужили лозу, па ју тад посади у спремљену земљу.

ужљѣби, прел., стави у жљѣб, углави. — Кад праве врата, ужљѣбе даске једну у другу, да се не размичу кад се расуше.

узбрдан, -дна, -дно, стрм. — По узбрдан пут говѣда тѣшко извучу претоварѣна кола, па људи глѣдају да не товаре голѣм товар.

узврѣдни се, повр.; в. разврѣдни се

уздужан, -жна, -жно, који се простире дужином, усправан. — Кад посеју пченицу, изору једну уздужну бразду преко њиву да се у њ љ слива вода од кишу и да ју изводи из њиву.

узелѣни, прел., умрља нечим зеленим. — Сапта си узелѣнила ту кошуљу на груди, што ниси пазила да ју не узелѣниш чим си ју обукла?

узмили, (махом м. н. и перф.: узмилиѣли), непрел., помили, покрене се у великом броју. — Нђћу, кад упали свѣћу, види да су татабице узмилиѣле по дувар уз њѣгѣв ђдар.

узрда се, повр., (махом перф. и м. н.; узрдали се), узнемири се, узмува се, покрене се. — Ђне, пред њину кућу се узрдали људи, мѡра да ѡе свѡтови скоро да пђћу на венчање.

уззнак(о), прил., науззнак, натрашке. — Дѣца на фузаљку падају и уззнак и напред и не убивају се.

ујѣданпѣт, прил., најѣдном, одјѣдном, у јѣдном тренутку. — Ујѣданпѣт вѣк се слѣти из луг и довати из ђвце јѣдно прѣво јѣгње, па утѣкне.

ујѣдно, прил., зајѣдно, најѣдно, скупа, истовремено. — Неки не праве свѡдбу кад се жѣне, него кад и се роди дѣтѣ, праве и свѡдбу и крштѣње ујѣдно, на јѣдан трѡшак.

ујка, м., ујак, мајчин брат. — Јѣдну јѣсен Радој Божанин отидне с ујка Тинку у грѣде у планину, па јѣдно дрво падне на Радоја и ђи пѡсле неколко дана умре.

укапље, прел., покапље (водом, млеком и сл.). — Кад прѣ укап(љ)а панталѡне, синко, што ниси пазио кад си кусѡо чѡрбу?

укапље се, повр., покапље се (водом, чорбом и сл.). — Како си се укапљаѡ на огрѣак; свѣчи ту кошуљу, па обѣчи другу.

укапљује прел., покапљује, укапава (водом, вином и сл.). — Ђ л' сам ти рекла да не укапљујеш дрџе; штó си укапљао прóслук?

укачи се, повр., попне се. — Штó си се укачио на ту липу; знаш да мóже да ти се очџпи нека грана испод ноге, па да паднеш и да се убијеш?

укашка, прел., умаже, испрља. — Сашта си укашкала уста, ѓ л' си пекмез јџла?

укџка, прел., убије (из пушке). — Чује се да су некого укџкали на неку јеругу у Илино.

укорџва, прел., кори, пребацује. — Кад је неки добар, на њџга укорџвају они што нису добри.

укорџвају се, повр., указују пример. — Деда каже унуку: „Да бџдеш добар, па да се сви укорџвају на тебе.“

укоснице, ж. м. н. (јд.: укосница), мали жичани држачи за косу. — Погуби́ла сам грдне укоснице, све ми поиспадале из косу.

укосо, прил., косо, нагнуто. — Кад у планину пџђеш уз брџг, немо да идеш право, него иди укосо, да лакше изиђеш с кола и терет.

укости (у-кóсти), прил., у наручје. — Изр.: Увати́ли се укости (Стегли један другога у наручју. — Увати́ли се укости, па глџдају кџј ће кога да савлада и обџри назем.

у кошуљке, прил., изр., без горње одеђе, само у кошуљи (до појаса). — Штó си пошо сáмо у кошуљке, видиш да се залади́ло?

украти се, повр., нестане, одузме се. — Док се није удала, мáти ју зашти́авала од све, а сад, куд свекрву, тџ ју се украти́ло.

укриво, прил.; в. накриво

укрмáчи, прел., умрља мастилом (оно што пише). — Мирко укрмáчио што пџчео да пише, да мџра и́зново да напише.

укрпи се, повр., сплете се, згусте се, замрси се (растиње). — Упролећ по потоци израсту врбе, клџње, трњи́не и свакакве лџзе, па се тџ укрпи да не мџже пиле да пролетџ кроз грмање.

укрџе, непрел., хукџе. — Штó укрџеш у шаке у собу, зар си се тџлко смрзо?

улџва, прел., полива, просипа воду. — Немџ да улџваш свџд по кућу, да не прџрџче жáбе од тџлку воду.

улежџ се, повр., (махом перф.: улежао се), много лежи (у болести). — Чџвек, и кад је бџлан, трџба да глџда да се не улежџ, па да га бџлес јџш више овџљи.

улепак, м., мрља (на одећи) од нечега лепљивог. — Какви ти ти улепци на колена, кад си пре два дана обуко опране панталоне?

улогњује се, повр., угиње (угине) се (услед удара, пада и сл.). — Ујесен опадне лисје од дрвџе и покрије земљу, па кад се иде по шуму, све се улогњује подноге.

улуби се, повр., угне се (услед удара, пада и сл.). — Живке падо бакрач од кобиљку и ударио у неки камен, па се улубио на дно.

улудо, прил., узалуд, напразно, некорисно. — Синко, не трóши паре улудо, неће твој син да учи, више воли да тера кирију исплавину.

ума, ж., врста земље, жута земља. — Над њино лóзе има ума, па ју целó село одбиде вози и с њó лепе куће.

умасни, прел., изглица, одеље. — Деда, кад прави држаље за секíру ел' матíку, умасни га с парче срче.

умастиља̀ви, прел.; в. укрма̀чи

умастиља̀ви се, повр., умрља се мастилом. — Кад почну да пишу с мастило, ђаци се млого пут умастиља̀ве.

умачиња̀ви, прел., умасти, умрља машпу. — Немó, синко, да умачиња̀виш књíгу, опери руке, па тад узни да читаш.

умачка, прел., умаже, испрља. — Умачкао си кошуљу на груди, немó такав да идеш у људи.

умачка се, повр., умаже се, испрља се. — Кој се умачкао с дудови и дру́ге во̀нке, лако се опере с во́ду.

умерише се, повр., усмрди се, поквари се. — Неки рибу завију у копрíве, да се не би умерисала.

умести се, повр., намести се, нагоди се. — Кад буде нека свáдба, људи се уместе на згóду, па гледају док младевеста полéва и дарује свáтови и ви́де ко́ је све дошо на свáдбу.

умести се, повр., запосли се (на добром месту). — Сваки гледа да се умести негде на службу, да зарађује.

уметиља̀ви се, повр., оболи од метиља, зарази се метиљем (овца, крава). — Кад се овце уметиља̀ве, метиљ и пројé бéлу цигерицу и оне ослабе и липчу.

Умисли се, повр., замисли се. — Шта си се умислео, па само ћутиш?

умити, прел., умоли; умири. — Наљутио се, па сам га једва умитила да пòђе с нас на брo. — Ћерка ју свó јутро запéва, не мо́же нико да ју умити.

умрсољиви, прел., услинави. — Умрсољивио си панталоне, обриши и
и пази да не умрсољивиш друге дрѣје.

умуа, прел., погрд., увуче, завуче, натера, утера. — Бранко умуа
његове бвце у туђу ливаду кај да нѣма његове ливаде.

умуа се, повр., погрд., увуче се, навуче се. — Глѣј, и там се умуао да
му даду да јѣ и пије.

унатраг, прил., (у)назад, у супротном правцу. — Голуб био пошо у
Грапчинку, па се одједанпут окрете и пође унатраг и отиде преко
потока у Петровски крај.

унижи, прел., унизи, понизи. — Не дај никоу да те унижи.

унученце, с., дем. II од унук. — Сваки дѣда се радује кад има унученце,
па се и у бро увати и игра, нако је остарео.

упавучи се, повр., упаучи се, превуче се паучином. — Кад у кућу не
бораве људи, она се сва упавучи (пѣнцири, пошкови, под столице,
под кревети).

упанти, прел., упамти, запамти. — Упанти добро што ти каже стар
човек, бн неће да те учи на зло.

упира, прел., додирује, дотиче. — Њино имање није упирао у пут, па
су морали да пролазе преко један поточић што тече преко ливаду
Милану Милетиному.

упитовни, прел., припитоми, упитоми. — Прича се да је неки упитов-
нио веверицу.

упитовни се, повр., упитоми се, припитоми се. — Неки кажу да и куче
од вука (курјаче), може да се упитовни.

уплесњиви се, повр., убуђа се. — Леба, кад је недопечен и кад стоји
млого, уплесњиви се, па кад се разломн, из њега се отежу кбнци
кај павучина и одозгор се види зелен плесањ.

упљиска, прел., упрска (водом, блатом и сл.). — Кад падају стрѣје од
кишу, упљискају вод, па опадне малтер.

упљиска се, повр., упрска се (водом, блатом и сл.). — Иде ноћу по
блато, па се упљиска по панталоне до колѣна.

упоље, прил., споља. — Повучи ту летву још мало упоље, па ју закови.

упрашњиви (се), прел., (повр.), попраши (се), запраши (се). — Прашња
се пробјава свуд, па испрашњиви све што има у кућу, нако су затворени
пѣнцири. — Дрѣје се држе у сандук, да се не испрашњава.

упрепасти се, повр., препадне се, престраши се, веома се уплаши. —
Материно срце стално дрти пад дѣцу, па се сто пут упрепасти.

упролећ (у-прóлећ), прил., у пролеће, с пролећа. — Чим зазелени травá
упролећ, одселе бвце у Грапчину и врну се отуд пред снег.

упутно, прил., добро, саветно (махом одречно). — Није му упутно тó
што је урадео; требало да мисли да л' је упутно што ради, и да
бриње шта ће људи за њега да мисле, а није само шта ће да вреве.

урабóти, прел., уради, заврши рад. — За данас смо урабóтили што смо
имали, а за јутре ћемо да видимо, ако будемо живи.

ураќљи, прел., стави у раќље, притесни, доведе у тежак положај. —
Мита је зёт на кућу, па га ураќљили од први дан, и мора да слуша
све како га реде.

ураќљи се, повр., заглави се. — Кад се качио на једну сливу, ураќљио
се међу два ступа и није мого сам да се извуче, па је дошо Ђина и
помого му.

урамóје, прел., урамљује, прави рамове (за слике). — Скóро сви урамóју
слике кад су били војници.

урвалија, ж., велика рупа, урвина; удолина. — На вр Чуку целó село
копа белу земљу за лепење, па ископали грдну урвалију, нагрдили
брџ.

уреди, прел., повреди (рану). — Полако, немó да ме уредиш, посеко
сам се на руку.

урипи, непрел., ускочи, уђе (бучно). — Има људи који су вешти да
урипе на коња кад коњ трчи.

урипне, непрел.; в. урипи

урипљује, непрел., ускаче. — По планине се па накотили вуци, па ће
да урипљују у наслони и да кољу бвце.

урóди се (у децу), роди (више деце). — Зóре бапгта погинуо у турски
рат па ју мáти удала рано; сад се уродила у децу, има мýжа и кућу
и шта ће ју више.

уруби, прел., посече до земље, до корена. — Немци наредили да се на
пет стóтине метра с обе стране пруге и путови урубе шуме, сливари
и друго дрвље.

уруке, прил., ручно; у рукама. — Вредне жéне и кад иду по пут и
чувају стоку, раде уруке (прéду, плету).

усвет (у-свёт), прил., далеко. — Чим се завршио рат, његов син отишо
усвет и отад му се не чује ни траг, ни глас.

усили се, повр.; в. подсили се

- усіни, прел., усвоји мушко дете, посини. — Кад нека жена не може да има децу, договоре се с мужа, па усине једно дете из родбину.
- усињи, прел., стави у сињило (вешплав). — Жене оперу памучне кошуље у цеђ и сас сапун што су самје правиле, па и усине у сињило и, кад се осуше, од милине да и човек гледа колко су белје.
- усирћи се, повр., укисели се (вино), постане сирће. — Нисі дао на људи да попију вино, него си га чувао док се усирчило; шта ћеш сад да радиш с тољко сирће, не можеш ни да га продаш, нији може да се потрши у твоју кућу.
- усмради, прел., усмрди. — Сашта сте усмрадили ову собу, осећа се чим се уије из напољ?
- умсрди, прел.; в. усмради
- умсрди се, повр., ужегне се, поквари се (месо и др.). — Лети се месо за кратко време усмрди, па мора да се баци.
- успањеница, ж. погрд., развратница. — Драгољуб био довео од негде некакву успањеницу, па није седела ни месец, него отишла од нега.
- успи, прел., успава. — Не знам шта је овому детету, не могу да га успим.
- успи се, повр., спава кад треба да устане. — Кад је био војник, Будимир се никад није успао на стражу.
- устанца, с. плт., дем., хип. од уста, усташца. — Устанца ју мала, с пару разрѣзана (н. п.).
- устат, -а, -о, (човек) оштра језика, зубат. — Кад треба, човек мора да буде и устат, да се брани, а није да га сваки гази.
- устрану, (у страну), прил., косо, укосо, укриво. — Кад су сватови пошли за младевесту и момци појурили на коњи по пут, свѣт се склањао устрану, да га не згазе коњи.
- устриша се, повр., устреса се, тресе се. — Пресвучи се кад си покисао, немо туј дами се устришаш.
- усули се, повр., осмели се, усуди се. — Сви се чуде како се усудио да запрси Милутинуву ћерку за сина, кад је пуки сирома, а Милутин први газда у горњи крај.
- усуче, непрел., крене устрану. — Краве одједанпут усучаше удесно и сасве кола утекоше уз брежак над Живку Младеновину кућу.
- усуче се, повр., увије се од суше (кукуруз и др.). — Од пролетос нема киша, кукурузи се усучали, река остала на вирови, бунари пресушују; до кад ће овако, нико не зна; сви гледамо у небо да се наоблачи и да падне киша, али звездá упекла, па не попушта.

утиња́ви се, повр., увласи се, добије зелене власи вода у реци. — Радовањска река стално тече и никад се није утињавила, него је увек студена и бистра кај суза.

ути́ча се, повр., намеће се, (у)гура(ва) се. — Немó да се ути́чаш гè ти није мéсто.

у́тне, прел., увуче, удене. — Кад су војници пролазили кроз њино село, Часлављева мáти и у́тне неко́лко погарчкè у торбице; и њòн сáи је био војник негде далéко.

уто́пи, прел., погрузи (у воду), пото́пи. — Уто́пи та́ корео леба у врућу воду и не́к постоји́ ма́ло, па ўзни сáрење и направи́ попару.

утопљу́је, прел., облачи топло. — Не утопљу́ј децу óдviše у сòбу, па кад изи́ђу на́поље, да о́сèбну.

утопљу́је се, повр., облачи се топло. — Кóлко се ви́ше утопљу́јеш, свè ви́ше ће да ти бóде зима́.

утрáви се, повр., урaste у траву, закорови се. — Кукүруз копају два пүт, али кад је кишна година, па се утрáви.

утрављáви се, повр.; в. утрáви се

утрáпи, прел., наметне, натура, подметне. — Тóлету утрáпили да чу́ва ðвце по ову́ киу.л

утрáпи се, повр., погрд., наметне се, натура се. — Кад гóд сèдну да рúчају, Војин се утрáпи, па сèдне и ðи да јè.

утр́не, непрел., поплаши се, прешлаши се, претрне (од страха). — Утрну́ла сам кад сам видела да и деца нèма у авли́ју, помислела сам да су оти́шла на бунáр, али и нађó ге се и́грају у дóбљу градину.

утр́па, прел., унесе, стави много, натрпа. — Кад сам билá у Јáбланицу, рóдљаци ми утр́пали у крòшњу од свè што су имáли, једва́ сам донéла.

утр́па се, повр., увуче се, наметне се. — Утр́пао се кај вре́ћа на туђá ко́ла (Изр.).

уту́рчи, прел., страшно (из)грди, прекори. — Кад дóђе свекр́ва, има да ју уту́рчи што је изгорéла óпрег прекај óгањ.

ућáри, прел., добије, заради, искористи. — С отимáње нíко није мlóго ућáрио, па нèће ни ðи.

у́ф, узв. за изражавање непријатног изненађења. — У́ф, што изгорé ша́ку, нисáм знáла да је кубе ова́ко паљено!

уцрвèни, прел., умр́ља нечим црвеним. — Кóј ти уцрвèпио кáпу на чéло; скáни ју, па поглéдај.

- уцрвени се, повр., умаже се првеном бојом (по лицу). — Руџа чинила пређу црвено, па се уцрвенила по чело; нек се обрише да не иде таква по село.
- уцрни, прел., обоји црно. — Вуену пређу добро уцрне у орове жале и кбрку од ораси.
- уцрни, прел., умрља црно. — Мора да си чистио куће, кад си уцрнио руке и чело.
- уцрни се, повр., умрља се нечим црним. — Одшта си се уцрнила по лице, да ниси чистила ћунци?
- у чарапке, прил., без обуће, у чарапама. — Иде у чарапке, па никад нема целé чарапе.
- учезни, непрел., упије се, нестане (на пр. вода у земљу), усахне. — Кад лети падне кишa, начинe се баре на више места, а кад огреје сунце, баре учезне и земља се осуши. — Узрела лубеница учезни ако стоји неко време било на вреж, било откинута.
- учетворо, прил., све четворо. — Ајде да играмо карте учетворо.
- учи напамет, прел., (изр.), саветује, поучава. — Децу треба да уче напамет док не порасту и не отну вољу, а после је много теже
- учини, прел., обоји [офарба (плетиво, тканину)]. — Жене прекозиму напреду пређу за сукно и учине ју црно у кбрку од орове жале.
- ушврља, прел., испише (алкаво) по хартију, зиду и сл., ушара писаљком. — Кад пђу из школу, деца понесу креду, па ушврљају тарабе прекај пут.
- ушири се, повр., раскрупња се, разрасте се, ојача. — Видо сам Адама, дошо на ђсуство из гарду, па се уширио и постао муж.
- ушићери се, повр., ушећери се (мед, слатко). — Што си толко чувáo мёд, па ти се ушићерио, што ниси дао на твоји људи да га потроше на време?
- ушићи, с., м. н., дем. од уши, увца. — Ё л' ти овебли ушићи, синко, дђи мало у собу да се огрејеш.
- уштети, прел., поквари, оштети; потроши, утроши. — Дали смо Лукé даске да ни направи врата, а ђн и ократио и сáмо и уштетио, па сад, кад улазимо на врата, морамо да се савијемо. — Сáмо ћу цабе да уштетим мéтак, тђ је далéко и не мóгу да потрэвим (погóдим).
- уштећен, -а, -о, трп. од уштети, укварен, покварен (јело). — Немó да јеш тђ уштећено мéсо, да си не направиш неку комéндију, па после да не мóже нико да ти помóгне.

ушгѣпне, прел., уштине, стисне. — Једанпут, кад је затварао врата, ушгипнула су му палац на леву руку, па му отпао нокаат, али му после израсо други.

уштѣца, непрел., подригује. — Кѡј не је преко мѣру, и не шљами свашта, неће ни да уштѣца.

фала, ж., (по)хвала. — Ђ, тѡлка њина фала с газдалѡк, а дѡшла да тражи од тебе пारे на зајам.

фалење, с.; в. фала

фали, прел., хвали, похваљује. — Није прошло млого како је дошо нов учитељ, а сви су почели да га фале.

фали, безл., нем., нема, недостаје. — Шта ти фали у празну кућу (тѡрбу)? (Изр.).

фаличан, -чна, -чно, са маном, с недостатком. — Понекад се фалична рѡба продава јевтѣње.

фалта, ж., нем., набор (на одећи). — Кад се сѡкња опере, фалте се исправе, па кад се осуши, поново се направе с пѣглу.

фарба, прел., фиг., лаже, изговара се. — Немѡ, брѣ, да ме фарбаш, него кажи љѡцки да нећеш да ми учиниш што те мѡлим.

фѣкне, прел., одсече, исече. — кад кољу свињу, фѣкну један парљак од подгѡњак, па жене направе подварак и испечу на ражњѣи за ручак.

фѣкса, прел., чисти ципеле [фиксом (машѣу за обућу)], чисти пећ, шпорет и сл. — Кад је био ѡвојску, фиксао је ципеле сваки дан, а сад и не фѣкса по једну недељу.

фиксање, с., гл. им. од фѣкса

флинта, ж., погрд., лоша жена. — Немѡ да се дружиш сас свакакве флинте, да не испаднеш и тѣ кај ѡне.

фљѣс, узв. за означавање звука од шамара. — Он ти неѣга фљѣс по образ, да му све звѣзде излетѣле на ѡчи, па сад нека се чуди.

фљѣсне, прел., ошамари, удари шаком. — Био је мѣран и добар ѣак и послушан војник, па га ни учитељ, ни каплар никад нису фљѣснули.

фрљање, с., бацање. — У Божикину кућу нема фрљање леба кај по друге куће; кад се леба скорѣ, од неѣга се прави пѡпара.

фруштук, м., нем., доручак, мали ручак. — У село за фруштук јѣду исто што и за ручак.

фруштџукује, прел., доручкује. — Његова ма̀ти ни́кад ни́је има́ла вре́ме да фруштџукује, него́ у́утру на брзи́ну, стоје́чки, дрпне ма́ло од ле́ба, ма́ло од си́рсње ел' не́што дру́го, и ни́кад се ни́је најела ко́лко тре́ба.

фрца, ж., погрд.; в. увијуа

фундомѐнт, м., лат., темѐљ. — Кад се гради ку́ћа, у фундомѐнт се ту́ри кру́пан ка́мен, па се на ње́га наста́ви зи́д.

фуња́ра, м. ж., погрд., рђава особа. — Бе́жи од ње́га; ту́ фуња́ру ни́ко не пѐни, да не ми́сле љу́ди да си и ти́ кај њи́.

футира, прел., (махом одречно: не футира), сматра, цени. — Са́м је крив што га ни његова де́ца не футирају.

фуша́ри, прел., нем., ради лоше, аљкаво, површно; вара. — Ма́јстор који́ фуша́ри сматра да је то́ добро за ње́га, али љу́ди са́знају да ра́ди ло́ше, па га ви́ше ни́ко не тра́жи за рад.

Ц

ца́кће, непрел., куца, стекће. — Стани́мир купио са́т, па, ма́ло-ма́ло, и принесе га уз уво да слуша како ца́кће. — Ду́ле, си́рома, доживео да напра́ви го́здена ко́ла и да упрѐгне кра́ве, па да слу́ша ка́ко ко́ла ца́кћу по до́бар пу́т.

ца́ндарица, ж., погрд., батина. — Немó да га задѐваш, да те не ома́кне с ову́ ца́ндарицу што но́си.

ца́рина, ж., пашњак са изврсно́м травом. — Мили́воја ни́је било́ ни стра́, ни срамóта да но́ћу натѐра сто́ку у ту́ђу ца́рину.

царче́, с., дем. од ца́р. — Кад је де́те једно́, сви́ трѐсу ру́ке над ње́га (брину) кај да је царче́, али једно́ де́те кај ни́једно́.

цве́тан, -тна́, -тно́, који се односи на цвеће и Цвети. — У Гра́пчину не́ма цве́тне лива́де, него́ са́мо лу́гови и не́колко поља́нке међу њи́. — Цве́тна неде́ља је пред Вели́гдан.

Цве́ти, м. плт., црквени празник у недељу пред Ускрс. — Ми́ља на Цве́ти вѐзала сукно́ на ора́, па се збра́ли мо́мци и дево́јке и љу́љали се да се издуже́ сукно́.

цвећа́нце (и: цвећа́нце), с., дем. од цвеће. — Упролећ дево́јчићи́ набѐру мрсоља́к, млађера́к, ни́чицу и дру́го цвећа́нце, па напра́ве китке и однесу учи́тељке.

цвеће́нце, с.; в. цвећа́нце

цвећка, ж., добричина. — Мо́ре, ни́је њи́ баш цвећка кај што ти́ ми́слиш.

це́вчи, прел., погрд., пије много. — Зло́ је кад мла́д чо́век нау́чи да це́вчи, па н'уме́ да престáне.

цедилице (и: цедилце), с., дем. од цедило, платнена кеса из које се цеди млад сир. — Кад се сирење у цедилице добро ицеди, усоле га и турају у чабар.

цедиљка, ж., лименка за цеђење млека. — Кад се зими убије свиња, истопљена мачина се процеди кроз неку јаку крпу, зато што нема цедиљке за мäs.

цедне се, повр., просуши се (земља после кише, снега). — Да сачекамо неки дан да се цедне мало после снег, па тад да идемо за трупици на Карматуру.

цеђаk, м., дем. од цеђ, цеђ, поташа. — Одавно људи пису имали сапун, па маћи у суботу спреми цеђаk и измије детету косу.

цепљика, ж., цепанка. — Кад човек оди ббс, лако може да му се забодје нека цепљика у табани.

цёрје, с., зб. им., перик, церова шумица, церови. — У цёрје, кад је старо, има шупљине с голуби, а нађе се и понеки рбј пчеле.

цёрче, с., дем. од цёр, церић. — У њину авлију под вр има једно цёрче, у багрењар, па никакo да порасте зато што је у ладовину.

циганчица, ж., назив једног народног ора (кол). — Циганчица се игра само надесно, а полбнка само налево.

Циганчура, ж., погрд., Циганка. — Ене ју она Циганчура Божика Најдина, што иде из кућу у кућу и ништа не ради.

Циганштура, ж., погрд.; в. Циганчура

цима, прел., вуче; сиса. — Не цимајте отуд ту узицу, није ви то работа! — Мора да одбијемо теоци, да више не цимају краве.

цимање, с., вучење, трзање. — Рибар, кад осети да риба почне цимање, зна како да цимне удицу и да извуче рибу.

цимне, прел., тргне, повуче. — Кад риба цимне удицу, рибар цимне как нега, па види да л' се уватила.

цинцарин, п. и., шкрт. — Не ваља да је човек много цинцарин, то може више да му шкоди не да му користи.

ципелка, ж., дем. од ципела, ципелица. — Ге си изгубила једну ципелку, айде да ју нађемо.

циц(а), узв. којим се гони коза. — Циц, Бёлко, немó да брстиш све што доватиш, упропасти ми све што имам у градину!

пица, ж., зоол., хип., коза. — Сик, сик, дђи, пицо, овамо, савила сам ти грану од брез, да брстиш.

цицан, -а, -о, од цица. — У радан дан и по кућу жене носе и цицане аљине, а кад је свѣтак, обучу нешто боље.

првенкас, -ста, -сто, првенкаст. — Кад је у заод сунце небо на запад првенкасто, неки људи верују да ће јутре да буде ветар.

првењуша, ж., румепа, здрава девојка (жена). — Лазин унук довео једну првењушу из Луково, здраву и крупну кај да ју ранило цело село.

првљивко, м., фиг., погрд., онај који се учрвљао; само у клети и порузи. — Убио те бог, првљивко првљиви, не најео се никад, дабогда! — Од онога првљивка не може више да живи, мора да ваћа свѣт.

првче, с., дем. од прв, првић. — Кад црешње узре и прђе и време, добију некакви првчићи.

првчић, м., дем. од прв; в. првче

пријчица, ж., бот., врста цвећа са жутим цветовима. — Пријчица личи на големо цвеће, и цветови су ју шарени — жуті и загасни.

пртак, м., цртало. — Понеки вежу пртак за грѣдељ испред раник, па просича земљу пред бразду, да се не расипује.

Ч

чавче, с., дем. од чавка, младунче чавке. — Из чавкино гњѣздо на један пѣр у Чуку испадло једно чавче, па се збрале чавке око њѣга, али не мож ништа да му помогну.

чаклас, м., иглице у класу жита и неких трава. — Чаклас има и ржевица.

чакне, прел., удари. — У зору му чакнуо на пѣнцер, па су заједно отишли у воденицу.

чакнут, -а, -о, трп. од чакне, ћакнут. — Ти, морј, мора да си чакнута, шта тучеш ту децу толко?!

чарапка, ж., дем. од чарапа; в. чарапче

чаранџе, прел., фиг., удари (могром) чарапом (Изр.). — Нико никога баш не чаранџе, него се понеки роди чаранџан (ударен могром чарапом, ћакнут).

чарапче, с., дем. од чарапа, чарапица. — Обуј детету чарапчићи, да му не зѣбу ношке, па га намести да седи на кревет.

час, прил., брзо; изр.: до час мало, ускоро, врло брзо. — Еве ти моја остра секира, па час насѣчи бабе дрва и упеси у собу, заш(то) на стари људи зима и лети, а камоли зими. — Не пи ту воду, није студена, до час мало, па ће да стигне одводу и снајка, само што није стигла.

чáском (остатак аблатива без предлога од чáсак), прил., брзо, зачас. — Дé, тркни чáском и донéси вóду од бувáр.

чачáк, м., назив једног народног ора (кола). — У њíн крај чачáк íграју закуќљано (држећи се испод руку) и не мóже да се íгра полако, него óдма пóчне јáко, и óро се сáмо нија нáдесно, па нáлсво.

чвáри, прел., (пре)греје, прегрејава. — Немó да чвáриш чéло уз тó кубе, па да изиђеш нáпоље и да те заболи главá.

чвáри се, повр., зноји се уз ватру, прегрејава се (у зноју). — Милáн Дíнин не жáли што се чварíо кад је лéко дренóву ракију, испéко трí кáзана.

чворувáт, -а, -о, чворноват, са чворовима. — Од чворувáта дрвa је јáк óгањ, али се тéшко цéпају.

челињи, -а, -е, који се односи на пчелу. — Стáри људи су на Прóкóпље подрезувáли трмке и од челиње сáће топíли вóсак.

чéлка, ж., зоол., дем. од чéла (пчела), пчелица. — Понéкад у трмке улáзе стршељи, па дáве чéлке и јéду мéд.

чéлкин, -а, -о, који припада челки, пчелињи. — Чéлкина жáлка се лáко извáди кад чéлка убодé човéка, али мéсто гě је билá отéкне.

чём, зам., лок. од штá. — На чём воденица промéље, на тём се и раздéре (Изр.).

ченица, ж., бот., пшеница. — По Младéнци сс отóпли, па сс и њíве с ченицу зазеленé.

ченичиште, с., пченичиште, земљиште на коме је пожњевена пшеница. — Кад је гóдина кíшна, на чепíчиште, кроз ченицу, израстé и травá, па кад се пожњé, мóже и да се покóси и да се пúшти стóка да пасé.

ченичкá, ж., бот., дем. од ченица. — Зар није чúдно кáко ченичкá што нíкне ујесен не измрзне прекóзиму у толки снéг и мрáз?!

чепáрје, с., зб. им., кратко грање, парчад од дрвета. — Склóни тó чепáрје уз кубе, да није на пúт гě се пролáзи.

чепáти се, повр., измотавá се, понаша се неоубичáјено (напр. у говору, држању, ходу). — Штó ли се Мíлојко чепáти: бíо увојску, па „заборавио“ кáко се врéви у нáше сéло, него врéви кáко је чúо од нéки војници из друти крај.

чепрљак, м., одломак од гране или дебљег прута. — Кад улáзиш у туђу авлију, увек íмај нéки чепрљак уруку, да се брáниш од кúче, ако није вéзано.

чесмѣн, -ѣна, -ѣно, са чесме (вода). — Вода из бунар је по студѣна од чесмѣну воду.

чесмѣнски, -а, -о; в. чесмѣн

четерѣс, бр., четрдесет. — Кад се удава његова ћерка, Милутин ће да повѣде на свадбу четерѣс свата.

четрнаѣс, бр., четрнаест. — У нека сѣла девѣјке се удавају чим наврше четрнаѣс године.

чеширѣ, ж. плт., чакшире, панталоне. — Док нису изишле шиваће машинѣ, тѣрзије су шиле чеширѣ наруке.

чеширѣтине, ж. плт., аугм. од чеширѣ. — Скини тѣ чеширѣтине да ти и закрпим на погузину и на једно колѣно.

чеширкѣ, ж. плт., дем. од чеширѣ. — Тресу му се чеширкѣ (Изр.), (Веома се уплашио).

чѣка, прел., дем., од чѣша. — Дѣтѣ држи маче на крило и чѣшка га под гушу, а оно дигло главицу.

чѣшка се, повр., дем. од чѣша се. — Свиња обрне грбину у сливу и чѣшка се, да скине блато што ју се скорѣло у длаку.

чѣшљиче, с., дем. од чѣшаљ, чѣшљих. — Неке девѣјке носе у косу с обе стране по једно чѣшљиче, да и се не растура коса.

чѣшмица, ж., и. дем., кантица за воду са славиницом. — Ишла у вѣрош, па купила чѣшмицу, и сад ће сви да се омивају сами, неће да мора више нико никога да полѣва с чашу.

чивтање, с., бацање чивта, ритање (коња). — Кад се коњ много чивта, продају а на панаџур на Цигани, па га они убију, убију, и не ране га како треба, па изгладни и ослаби, и одуче га од чивтање.

чивта се, повр., рита се обема задњим ногама једновремено, баца чивте. — У коњицу старѣшине су учили војници како да се чувају од коњи што се чивтају, да и не ударе с чивтѣ.

чиљка, прел., задиркује. — Немó у школу никога да чиљкаш, да неки не исповрти и да те удари, па после да плачеш.

чиљкање, с., задиркивање, изазивање. — Доста чиљкање, сад будите мирни и спавајте.

чиљка се, повр., задиркује се. — Деца се чиљкају, па се и побију, поплачу мало, па се играју и смеју се.

чиљкаш, м., задиркивач. — Миле Радункин бѣше неко време чиљкаш, па извуче неколко пут бѣж и смири се.

чиноштѣтник, м., штеточина(ц). — Њина деца су голѣми чиноштѣтници, мáло, мáло, па разбију нечи(ји) пѣнцер, полупају купицу кад и прате за воду, кáче се по плотóви, па ицѣпају ванталóне.

чиноштѣтница, штеточинка. — Двѣ кóзе што је имао Љупчин дѣда биле су прáве чиноштѣтнице: погулиле свѣ јáбуке у гради́ну и обрсти́ле врóви и алестарí, па и замѣнио за двá јáгњета.

чишкас, -ста, -сто; в. рупичас

чистíнка, ж., дем. од чистíна, пољаница, пропланак. — На чистíнку у вр забран, кај на неку ливатку, рáсла је пíтовна трави́ца и чувáли су ју за јáганчићи кад пóчну да пасу́.

чи́чин, -а, -о, који припада чичи. — Савíн сíн ће данáс по пладне да íде у рíбу с чи́чинога сíна, да увáте рíбу и рáци за вечеру.

чи́чка, м., дем., хип. од чи́ча, чичица. — Ђј, чи́ко, ни́је тó такó кáко тí мíслиш!

чичкóвина, ж., бот., чичак (начупан, покошен). — Док је зелéна, крáве пасу́ чичкóвину, а кад се осуши, у сѣно, нáзиму, неће да ју једу, не воле крупѣжину.

чкóди, непрел., шкóди. — Свѣ штó је умѣрено не чкóди.

чкóдљив, -а, -о, шкóдљив, штетан. — Дуван је чкóдљив за здравље, и тó сви знаду́, али пá чу́ре.

чкóлован, -а, -о, школован. — Одавно нису́ имáли мlóго чкóловани људи, и жѣнска деца нису́ íшла у чкóлу, па су чкóловане жѣне биле рѣтке.

чкóлује, прел., школује. — Кад му је стíго сíн, чкóловао га за учíтеља, па је бíо учíтељ и у њíно село.

чкóлује се, повр., учи школу. — Повѣко дѣтѣ неће да се чкóлује, не воли да учи.

чмрљча, м., погрд., мушкарац затупаста носа. — Ђј, тí, чмрљчо, гѣ си се загледаó и шта си се замислѣо, бвце ти отóше у мóју дѣтелину.

човекáло, с., зоол., совуљага. — Кад је мѣсечина, човекáло мóжеш да вíдиш у вр ора́, ге стојí на неку грану́ кај да се нешто мíсли.

човѣче, м., дем. од чóвек. — Штá је тó човѣче постíгло с њего́ви десет прста, тó је за прíчу.

човрљи се, повр., криви се; плази се, руга се. — Немó свáки чás да брíшеш нбс сас ша́ку, и да ти се човрљи на једну́ страну. — Човрљío се некому на пúт, па га појуриó и једвá уте́ко у авли́ју.

чојан, -а, -о, чохан. — За свадбу младожење сашпили чојано гунче и купили му грађени опанци.

чорбалук, м., здела за чорбу. — Кад се на једно место чорбалук ољушка, туј се провали, па може само да се баца.

чорбалуче, с., дем. од чорбалук. — Сипи детету попарку у чорбалуче да је па нек изиђе напоље да се игра с децу.

чорбалучић, м., дем. од чорбалук; в. чорбалуче

чорбас, -ста, -сто, у течном облику; редак, водњикав. — Кад се пости, у село једу нај више чорбас пасуљ; гус пасуљ једу кад блаже, тад га и запрже.

чршав, м., деф., чаршав. — Жене су одавно ткале чршави од кучињаву и памучну пређу.

чршавче, с., деф., дем. од чршав. — Кад коњају кукуруз, па дође време за ручак, жене простру чршавче на траву и поставе штга има за јело, па ручају и наставе да копају.

чубарка, ж., бот., чубар (врста цвећа), *Satureia Hortensis*. — Некад су жене чубарку садиле по лбза, па кад беру грбзе, с њо заките чаброви и бурићи.

чувар, м.; в. путар

чувар, м., штгедиша. — Сви Лазини су чувари, они ништа не бацају, зато и имају.

чувар, п. и., чуваран, штгедљив. — Сви су људи чувари, само неки више, неки мање, ретко кој баш разбацује онд што има.

чукане, с., купање, лупа(ње). — Децо, маните то чукане по канте, загнуште ми уши.

чукнут, -а, -о, трп. од чуќне (удари, куцне); в. чакнут

чукче, м., дем. од чуќ, мали чекић. — Унуќ сломио држање на чуќче, па ће деда да направити друго.

чукчић, м., дем. од чуќ; в. чуќче

чупавица, ж., жена са неуредном косом. — Девојчица може да буде и чупавица, али кад порасте, мора да чешља и да сплића косу и да буде уредна.

чупавко, м., човек са дугачком косом. — Кад ћеш да се потшишаш, видиш да си се направити на чупавка.

чурење, с., пушење (дувана). — Докле ћеш, синко, да се трујеш с то чурење?!

чури, прел., пуши (дуван). — Миље, Мишин син, чурио је од детета, и шта није радио његов башта да га одвикне од то: и био га и журио и ништа није мога да учини.

чури, непрел., дими. — На огњиште су бгањ ложили с грање и никад у њину кућу није чурило.

чури се, повр., дими се, пуши се. — Кад ујутру изиђе с бвце на Чуку и погледа село, види да се сваки комин чури, из неки чурањ иде право унебо, из неки се повио над крбв на једну страну и растура се над село, у даљину на југ сињи се Ртањ.

чурка, прел., удара. — Мијајло чуркао неко куче на пут, па ћало да га удави за руку.

Ц

цавкње, с., кевтање (пса). — Чујеш ли неко цавкње под пѣнцер, мора да је неко куче дошло од пут, изиђи да видиш.

цакње, с., тражење, захтевање, искање. — С то његово цакање досадио свима, све нешто цака од некога и све нешто пѣма, кај да је неки дужан да му дава што нѣма.

цамбас, м., погрд., препродавац, шпекулант, вакупац. — Сад има пуно цамбаси што не воле да раде, него воде некакву трговину.

цамбаслук, м., погрд., препродаја, шпекулација. — Због цамбаслук неки су и у апсу доспели.

цамбасује, прел., тргује, препродаје, шпекулише. — На пијаци по вароши има много људи који цамбасују, продавају нај више сатови и телефони, гѣ то нађу, ббг ће знат.

цгољав, -а, -о, кржљав (за људе). — Кад људи имају цгољаву децу, угађају и и пазе и да се отрѣсну и да порасту.

цгољавац, м., кржљавац. — Од ти цгољавци понеки се отргне и порасте кај и друга деца.

цгољавштина, м. ж.; в. цгољавац

цвркне, прел., чвркине, удари. — На неколко дана пред крај рат Наталијинога сина цвркнуо коршум у чело и погинуо.

целѣзничар, м., железничар (радник на железницама). — Пред рат из њино село имала три целѣзничара.

целѣзничарски, -а, -о, који се односи на железничара. — Одавно су нај бољи били целѣзничарски сатови.

ценабѣт, м., тур., јогунац, непослушник. — Рѣкла сам ценабѣту да не натерује бвце у кошáру по ову врућину, него да и остави под цѣр у ладовину, а он ме није послушао.

цендár, м., деф., жандарм. — Синоћ отерáше цендари Воју Ми́ке Диси́ному.

цендáрски, -а, -о, жандармски. — Или́(ји)н сáн се примио у цендари́ и дошо на óсуство у цендáрске дрѣје, па изи́шо на óро и сви глѣдају у њѣга.

ци́вка, непрел., чаврља (вராбац). — Од ўвек су врапци́ цивка́ли у њина гњѣзда у стрѣје над на́ши пѣнцири, али ни́кога нису́ буди́ли.

цигѣрка, ж., дем. од цигѣрица, цигерица од живине. — Ба́ба испѣкла цигѣрку и целу́тку од кокóшку на ожѣг и далá уну́ку.

ци́дне се, повр., баци се. — Милѣн се валио да ће да се ци́дне нај даље од сви́ и да ће да прескóчи једну́ дибóку рупу, па се залети́ и, кад је стíго до рупу, ци́днуо се и па́до у сред рупу, па су му се сви́ смејали.

цува́п, м., деф., тур., мир, смирење, умирење, цевап. — Да́ цевап (Изр.), смири, умири. — Де́, види, па да́ј на ту де́цу цевап, да не ди́зу то́лку цѣву, не мо́жемо ни́шта да чу́јемо од њи́.

цумбу́с, м., веред; галама, ларма. — Де́цо, не правите ми цумбу́с по со́бу, да ве не истѣрам на́поље, на мрáз! — Не правите ви́ше цумбу́с, ћутите да спа́ва де́да, дошо од бвце ўморан и покíсо.

III

ша́јка, ж., хип. од шајкача, народна (и војничка) капа. — Пролáзи мо́мче кроз сѣло, нами́ча ша́јку на чѣло (н. п.).

ша́јкача, ж., врста мушке капе. — У рáт с Нѣмци не́ки војници су носили ша́јкаче, не́ки качкѣти, не́ки су ишли и у шеши́ри — носио је штá је ко́ј имао.

шамари́ше, прел., шамара, удара шаком по образу. — Кад је Драго́љуб ишо у шкóлу, био је учите́љ који́ је шамари́сао ђаци́ што н'умѣду́ да попѣвају кај он што óће.

шáндара-мáндара (Изр.), ништа и нигде. — То́ је све шáндара-мáндара, и од то́ нѣма ни́шта да б́уде.

шара́к, м., зарудело грожђе, прво грожђе (грожђе које почиње да зри). — Око Госпођи́ндан и лóже пóчне да се јáвља шара́к, али зрѣло грóже још нѣма.

шарѐн, -а, -о, фиг., непоштен, свакакав. — Његова ћерка мора да је шарѐна — шта ће она ноћу по путине?

шáчи, прел., удари шаком, ошамари. — Буди миран, да те не шáчим, па да ти запиштí úво!

шашáва, ж., погрд., прел. лудило; само у изр.: уватио шашáву [отишао некуд као шашав (луд)]. — Не воли да рáди, па, кад се дýгне, најѐ се и увáти шашáву, и нѐма га до úвечер, кад дóђе врѐме за вечеру.

шашаву́је, непрел., лудује. — Слáвна се жáли сíноћ на њóјнога сíна што шашаву́је и не жéни се док је јóш млáд, а није да му прòђу гóдине, па да ниједнá не пòђе за њѐга.

шáшине, непрел., полуди, залуди. — Тí, брѐ, кај да си шашíуо; шта тучѐш тý говѐду кај Свети Илија?!

шáшнут, -а, -о, трп. од шáне, ћакнут. — Дѐлкíн мýж од нѐко врѐме кај да је шáнут: пòђе нѐгде, па не зна да се врне.

шеве́ља, непрел., гега се, ходи љуљајући се (као пловка). — Појатарí шеве́љају зáто што свáки дáн óде мло́го и грабе да стíгну кúд су пóшли.

шегáчи се, повр., подсмева се, потцењује. — Немóј да се шегáчиш, није ми до шалú.

шемши́р, м., шешир. — Шемши́р понѐкад подувáти ветар и скíне га човѐку óдглаву, а шáјкачу не мóже.

ше́ни, непрел., фиг., понижава се, понаша се понизно. — Óн није ше́ио пред нíкога, али нíкога није ни понижаваó.

шепртљáнко, м., шепртља, несналажљивац. — На кóга ли се мѐтну шепртљáнко, кад нíко његов није такáв?

шѐрбет (и: шѐрбѐт), м., тур., топао напитак од воде и прегорена шећера. — Шѐрбет прáве кад згрѐју вóду, па над њó на напáљену мáшу ел' острúшку изгорѐ шићѐр.

шѐрет (и: шѐрѐт), м., лукавац, спадало, препредењак. — У тó сѐло су имáла двá Манóјла и обојíца су билí шѐрети.

шеретлúк, м., лукавство, препреденост. — Óни су бáш претерáли с њíни шеретлúци.

шерету́је, непрел., понаша се шеретски, чини се вешт. — Бóље би му билó да не шерету́је, него да мáло више рáди што је дýжан.

шѐс, бр., шест. — Баба Жíве од шѐс детѐта остáла сáмо једнá ћерка, свá дрúга дѐца су јú помрела.

- шесѐт, бр., шездесет. — Пред рат су продали једну краву за шесѐт банке.
- шеснаес, бр., шеснаест. — Никодија је сас сина од шеснаес године у рат одавно прешо преко Албанију и некако су остали живи.
- шестина, бр., шесторо. — Јучер су куд Јелику жњели шестина: четири жене и два човека.
- шестина, бр., шести део (1/6). — Кад је поделио синови и ћерке, Мирко је за себе оставио шестину имање.
- шибне, прел., удари прутом. — Шибни мало тђ прасе; штга се отегло; не иде му се на пијац.
- шиљат, -а, -о, шиљаст. — Планине око нас немају шиљати врхови, само Ртањ има шиљат вр.
- шињер, м., деф., шињел. — Кад је деда Мијајло био војник, шињери су били дугачки дозем.
- шињер, м., деф., шењер. — Одавно је имао жути шињер и грумице шињер.
- шињерак, м., дем. од шињер. — Дђћи, синко, да ти баба да грумичку шињерак.
- шињерац, м., бот., шењерац (врста пасуља). — Пауљ има: бѐли, кулаш, пасуљица, шарѐни, шињерац и још неки.
- шићка, прид. (само ж. р.), пиваћа (игла). — Данас сам по ђвце изгубила шићку иглу, и тражила сам ју, али нисам могла да ју нађем.
- шићка, ж., игла за пивење. — Нађи у моју крошњу, у клупче коњи, једну шићку и донеси ми ју да си пришијем једиђ дугме на кошуљу.
- шишѐнце (и: шишѐнѐ), с., дем. од шише, стакленце (флашица). — Овчар увек има и шишѐнѐ с гас, да си запали лампу кад простира покровице да легне да спава.
- шишкав, -а, -о, човек лепе главе и косе. — Влада Петканин, што је узо Бђрку, био је шишкав.
- шишке, ж. мн., (јд. шишка), по један прамичак косе испред оба уха жене (девојке). — Дђшло писмо из Бђсну да се шишке не носе (н. п.).
- шкѐмба, м., погрд., трбоња, човек велика стомака. — Свакога касапина вичу шкѐмба, зато што су дебѐли (угојени).
- шкѐмбѐ, с., погрд., трбух, стомак. — Кђј цѐлу годину брѐ, копа и коси нѐће да опушти шкѐмбѐ.
- шкѐмбуља, ж.; в. шкѐмбѐ

шкѣмбуља̀к, м.; в. шкѣмбѣ

шкѣмбуља̀на, ж.; в. шкѣмбѣ

шкљѡца, прел., окида ороз (пушке, пиштоља). — Немѡ да шкљѡцаш пушку без по̀требу, мѡжда си заборавио мѣтак у цѣв, па да направиш злѡ.

шкѡлица, ж., женска дечја игра. — Шкѡлицу играју девѡчићи на једну ногу, с коју по нацртану „шкѡлицу“ гурају ћермитку ел' неку плѡчку.

шкѡлуван, -а, -о; в. чкѡлуван

шкѡлување, с.; школовање, учење. — Кѡј не воли да учи, не треба ни да иде на шкѡлување, да се троши цабе.

шкрѡфуле, ж. мн. (јд. шкрѡфула), ницина, обољење вратних жлезда. — Кад је Миѡсав ишо у шкѡлу, неки ћаци су имали шкрѡфуле на гушу са стране.

шља̀ка, ж., остаци недогорелог угља и других руда, згура. — Шљаку турају и међу темељи у куће, да одваја влагу изем од себе.

шљѣм, м., шлем, кацига. — Војници у рат, кад су у ровови и кад воде борбу, носе наглаву шљѣмови, да и штите од мѣци.

шљѣма, прел., погрд., шљѡка, пијанчи. — Кѡј шљѣма не мисли ни на своју главу, а камоли на кућу и децу што ће да остану сирѡчићи.

шљѣпка, прел., удара благо (као миловање). — Баба шљѣпка унуће по обрачићи, а оно се смеје.

шљпне, прел., удари (лако шаком). — Неко дете га шљпнуло на пут, па утѣко у авлију.

шљппер, м., пружни праг. — Пре неку годину радници су извадили дрвени шљппери и турили чѣлични.

шљпшка, прел., дем., од шљппа; в. шљѣпка

шљѡка, прел., погрд.; в. цѣвчи

шљѡче, прел., погрд.; в. цѣвчи

шмокља̀нка, ж., погрд., алкавица. — Еј, шмокља̀нко, развио ти се крај од врвцу, зави га, да га не настанеш и да паднеш, па да си размркаш нѡс.

шмр̀кће, непрел., шмрче. — Излазио напоље гологлав и осѣбо, па сад само шмр̀кће.

шмр̀че, прел.; в. цѣвчи

- шнóла, ж., нем., покретна копча, прибадаљка. — Шнóле се лáко откáче, па пáдну нáзем и изгýбе се.
- шóрав, -а, -о, пегав (по лицу). — Мíлица је билá шóрава, па су ју и óба сина и ћёрка шóрави.
- шпáрта, прел., оре копачицом између редова кукуруза у окопавању. — Одавно нисú имáле копачице, па људи нисú ни шпартáли њáве, него су копáли кукуруз све нáруке.
- штáнгла, ж., нем., гвоздена полуга. — Дé, подувáти с тú штáнглу ову грéду на тá крај как тебе и помóгни ми да ју скáнемо од кола.
- штé, прил., само у изр.: на штé срце, пре јела ујутру, на празан стомак. — Нéки пуше на штé срце, úместо да úзну нéшто да појéду сл' попију што је здрáво, а нé да се трују с дувáн.
- штедéвница, ж., штедионица, банка. — Штедéвнице су имáле и по зáдруге у сéла.
- штéтан, -тна, -тно, покварен, укварен (јело). — Тó ти јело штéтно, нисипи га у помíје за свиње.
- штéти, прел., (пре)трпи штету. — Прóдао сам крáву и штетиó сам, али нисáм имáо сáшта да ју рáним.
- што мóж, прил., јáко, из све снаге. — Одавно бирóв стáне на брéчић иза óпштину, па ви́че што мóж да људи дóђу на збóр.
- штрапање, с., погрд., гажење, ходање. — Дóста с тó штрапање без опáнци по тú студéну зéмљу; није те стрá да ти осéбну нóге, па јутре да кíјаш.
- штрапуња, прел., газд, стаје ногама. — Немó да ми штрапуњáш с блáтњаве нóге по сóбу, него се изуј, па тáд уиђи у сóбу.
- штрбча, м., човек без зуба. — За штрбчу надрóби пóпару, бн нéма зуби да жвáћа кóрке.
- штрéца, непрел., сева, боде. — Штó мéне стáлно да штрéца úсрце кад бн нóћу долáзи у нијéдно врéме и залу́па на врáта; ако сам се вéнчáла с њéга, нисáм се вéзáла за њéга, па да не мóгу да се одвéжем.
- штрéца, прел., трза, плаши. — Штó се не јáвиш кад наилазиш, него штрéцаш дéцу кад гру́неш у врáта изненадé?
- штрéца, непрел., сева, боде. — Нéшто ми штрéца једáн кúтњак, мóра да ће да ме заболи.
- штрéца се, повр., трза се, плаши се. — Дóста сам се штрéцáла тóлке гóдине, ви́ше нећу да се штрéцам.

штрументар, м., деф., свирач у „штрументу“ (трубу). — Јова из Луково је био штрументар, а његов брат Станој кланецкија.

штурѝ, непрел, трепери, врти се, мути се. — Нешто ми штурѝ углаву, биће од лекови што ми дали у болницу.

штурѝив, -а, -о, журав (пшеница. — Од штурѝиву пченицу ни брашно није добро, а леба је црн и дјекав.

шугавче, с., шугаво дете, прасе и др. — Одјурѝ тѝ шугавче из наше свиње да не не нађе неки белјај од њега.

шуматовка, ж., бот., врста јабукe. — Набрао једну крошњу шуматовке, па ће да однесе ћерке.

шунтав, -а, -о, луцкаст. — Бора довео из Ласово некакву шунтаву жѝну, иде по пут и вреви самá.

шупљѝкав, -а, -о, са ситним отворима (рупицама), шупљѝкаст, рупичаст. — Сад младе жѝне и девојке плету шупљѝкаве чарапе и блузе.

шуримѝивој, м., зоол., вуга. — У нашу авѝију смо с Љупче садѝли багрѝење, жеље, борови и ораси, па се дѝгло дрѝење унебо и згустѝло се кај у шуму и населили се свакакви пѝлићи: грлице, славѝјчићи, жљуне, сѝјке, а има и понеки шуримѝивој.

шурѝаја, ж., шурѝина супруга. — На завѝиниу на Русаницу позвао је и шурѝу и шурѝају да дођу с децу у гѝсти.

шутка, ж., ловачка пушка с унутрашњим запињачем. — Кѝј носи шутку кроз лугови, не бѝји се да ће брез да му закачи и неку грану и да му пушка пукне кад нетрѝба.

шућкав, -а, -о; в. шунтав

шућмурасто, прил., смушено, сумњиво; непоштено. — Мѝре, све тѝ мене изгледа некако шућмурасто.

шуша, м., погрд, варалица, неозбињан човек. — Он је голема шуша, њѝму човек не мѝже ништа да верује, нићи да се ослони на њега.

шушка, ж., (махом мн.: шушке), нверке од стругања рендетом. — Трѝни тѝ шушке даље од куће, да не излетѝ нека жишка и да не запали, па да се запали кућа.

шушкав, -а, -о, кој шупти (као слама, сено, лишће). — Кад се слáмѝача напуни сас слáму, она је шукава све док се слáма не прилеѓне и не прѝтишѝти.

шушкавица, ж., ш., новчаница. — Кад му се жѝни унук, дѝда, извади из кѝсу шукавицу, па залѝпи свирачу на чѝло.

шушњар, м., шушањ. — Кад се иде преко шуму, ноге упадају у шушњар, од сувó лисје, мек кај овчије рунó.

НАРОДНЕ ИЗРЕКЕ И ИЗРАЗИ ИЗ ЦРНЕ РЕКЕ

Ако нећеш милом, ти ћеш силом. Ако нећеш, пољуби, па остави.

Баштења (По некој рђавој особини једнак оцу). Благовести — приповести (Због новог снега и хладноће). Боље ништа не ништа. Брат за брата, сирење за паре.

Врана вране очи не вади.

Гѣ га не сѣјеш, туј ница. Гѣ двојица, он трећи. Гѣ је вода некад тѣкла, па ће да течѣ. Гѣ се двојица свађају, трећи се користи. Гѣ си био — нигде, шта си радио — ништа. Гледа га кај крава мртво тѣле. Гледа кај тѣле у шарѣна врата. Гѣје се коѣ док је вруће. Горј међу два огња. Грѣница те изѣла (Тако се куну свиње). Грѣш по грѣш, ђице кућа на тобѣш.

Да га удариш у један образ, она други би му пуко (Каже се за неку младу напредну особу). Да је добро, и бѣг би имао брата. Дај будале влас, па гледај гѣ ћеш да утѣкнеш. Дала баба грѣш да се увати у ђо, па дава два да се пушти, али ју не пуштају. Да ми бѣг да што мисли жена, а не што мисли мати (Кад касни у повратку, жена мисли: отишао је некој жени, а мати: десило му се неко зло). Да сам на добро, одавно би умрео. Девѣјка кај горун. Девѣјка кај шѣипер (Крупна и здрава девојка). Дѣ, покѣпај они што си до сад побѣо па тад убиѣај други (Кажу ономе који прети да ће убити некога, а досад није убио никога). Дѣбар да га пратиш за смрт. (Спор). Дѣбар за у коноѣе (Да се плаше птице од њега; личи на страшило). Добродушне девѣјке мешѣна до гушу. Док један не зажмѣ, други не мѣже да прогледа. Док се мѣдри намудрују, луди се наживују. Док с њега не појѣш крупицу сѣ и врећу с брашно, не мѣжеш да знаш какѣв је. Док траје, нек лаје (Нека иде како је пошло). До пазѣр цигѣнски, од пазѣр братски. До пладне Велиѣдан, од пладне ѣјд' у коприве (О Ускресу нема много мрса као о Божићу). Душа му у нѣс (Тешко болестан).

Ћ л' си лѣд, ѣ ти дѣпе накриво?!

Жеднога ће преко воду да преведе. Женска деца — туђа срећа. Женско кад се роди, треба маћи да стисне за гушу (Због невоља које га очекују у животу). Жив ми Тодор, да се чује говор. Жив узем не могу.

Зини да ти кажем. Зна кај магаре у кантар.

И ббг душú чека. Играчка — плачка (Каже се кад се деца играју, па се потуку и расплачу). Изишло дело на видело. Изишо на ма́ча врата. Измешаво кај у циганску тóрбу. Из твоја уста у бóжје уши. Има наука, а има и óдука. И на пцету дужан. Иперлио зуби кај варџи зајац.

Један у клин, други у плóчу. Једно дете кај ниједно. Једу кај да су дошли од робију. Је се кај мéсец (Једи се, секира се). Још бн је с туђи зуби.

Кад пòђе вода узбрдо (Никад). Кад се Вла́ погоспóди и тиква покондири. Кад се кола преврну, путови има млого. Кад се свиња најџ, преврне корито. Кад човек остари, и памет изгуби. Кај да има црви у дупе (Немиран). Кај запета пушка (Готов на нешто). Какав ат, такав сат. Каква вѣра, таква вечѣра. Каква ли ће деца да ти буду, кад си ти такав? Како ни́кне, тако и обикне (Како нешто почне, тако се и заврши). Како си дробно, тако и кусај. Кога треба да молиш, немó да га срдиш. Кòј има кога, има и бóга. Кòј млого избíра, бн ће да изира. Кòј носи, не прóси. Кòј се љути, сáм ће се изу́је. Кòј се последњи сме́је, нај сла́ше се сме́је. Кòлко човек више има, свѣ више стíска. (тврдичи). Кòљу се кај жутí мрáви. Крушка под крушку пада. Купу́је ма́чку у цак. Курвалу́к за врѣме, а пијанка до́век.

Лажа гѣ рúча не вечѣра. Летí кај му́ја без главу́.

Мирóвци купили литру зѣртíн и преславили Вртолому и остало и да подмажу пушке. Млад кај лањски снѣг. Млад кај рóса у пладне. Млати се кај мóкра пóла од краци. Млого зна, а млого ће и да пати. Мокар кај до́дола.

Намѣше се кај пасу́љ на Велигдан. Не ви́де ми се уши од рабóту. Не јаше коња кому́ личи, него кòј има. Не липчи, коњу, до зелене траве. Нѣма за Рајка ка́па. Нѣма леба без матíку. Нѣма пас за штá да га уџ. Нѣма умѣшено па обѣшено. Нѣмо да пога́њаш рибу у воду. Немó да се правиш Шва́ба. Не мóжеш да га уватиш ни за рѣп, ни за главу. Не помагају му ни кóжне панталóне. Нѣће грóм у копрíве. Нѣће пас док кúчка не мрдне рѣп. Не учи старца да ква́ша ја́ца. Не че́шај се гѣ те не сврбí. Ни́је био Друлан на робију (Каже се кад неко пориче нешто што је било). Ни́је грѣота што улази, него што излази из уста. Ни́је сла́ма за гýску. Ни́је та пѣсма на та глас. Ни́је твоја глава́ за две но́ге.

(него за четвори). Ни ораси да му не узнеш из руке. Нисам сунце да огрејем цео свет. Ни сунце не огреје цео свет одједанпут. Ноћас ће мачка и миш да спавају заједно (Због велике хладноће).

Њега боље човек да одџва, не да га рани (Много једе).

Обрао бостан (Пропао). Овде само што нема од попа брада. Од јела нема зла дела. Од живог човека нема штета. Од мангупа може да буде нешто, а од будалу не може ништа. Од празну пушку двојца се боје. Одсеко му главу (Личи на њега). Одсеко му руке (Оставио га без своје помоћи). Одужило се кај гладна година. Они прде у једну тикву. Оро кај градина. Остаре и памет не доби.

Пара на пару, вашка на вашку (иде). Пије кај дуга (Много пије). Пиши на лед. Плати, па клати. По јутро се дан познава. По другога види сламку, а по себе не види греду. Поменуло се, не поврнуло се. Помогло му кај буле гаће. Праве ражањ, а зајак у шуму. Прасе се не гоји на Бадњи дан. Прво рипни, па тад кажи: „Оп!“ Прѣ отуд, не одовуд. (Каже се кад неко оде некуд, па се пеубичајено брзо врати). Провирају му се уши (Услед слабости). Прощо кај Јанко на Косово.

Раниш пца да те дави. Рибу печн добро, да не пече она тебе.

Само се болни питају (да ли би нешто појели или попили). Свака вашка обашка. Свака реч има рѣп. Свако зло има и своје добро. Свако чудо за три дана. Све за време. Све му равно до Косово. Свет кај цвет (Свакојак). Свети Лука, седи тука (Због хладноће око Светог Луке). Свети Сава крши сана (Велики је снег око Светог Саве). Свети Тома, седи дома (Због хладноће око Светог Томе). Своја кућница — своја слободница, своје попрдаци. Сврби га грбица (Заслужује батине). Сигуран кај врбѣв клин. Сили се кај јецкави (муцави) Радисав. Слепила му се мешина и грбина (Много мршав). Смјеје се кај луд на брашно. Според Николу мрзи и Светога Николу. Срамота, али корисно. Стар коњ се не препрежа.

Та у село, друга у чело (каже се кад неко пуца без потребе). Тежа дара, не масло. Ти му пружиш прс, би ти однесе целу руку. Ти ћеш да ме мѣсиш од блато, али већеш да ме наћеш. Тѣ је све смѣ, смѣ, па исѣпи. (Не вреди ништа). Тѣ ти не иде у пут (То није добро). Тражи преко леба погачу. Тражиш од слѣпца очи. Треска не иде далеко од греду. Трче по њега кај бвце на солило. Тута Влау у Гаће.

Уватио се за сирово дрво. Уватио се за сув дрво. У газде да се нарадиш, а у сиротињу да се најеш. Ударио на белаж (Нашао се у невољи). У Солун пара сомун, али до Солун стѣ сомуна. Уста да имаш, језик да немаш.

Фали му једна даска у главу (Није сасвим паметан).

Чини се невеш (Као да не зна). Човек може с кола да довози; ако му жена с иглу разноси, ништа не може да заврти (да има). Човек мора само да умре, друго ништа. Чула жаба да се кову коњи, на и она пигла крак.

Шалу је ббг оставио, а ђаво паре. Шта плачеш на туђе гробље? Што је право и богу је драго. Што нема, ни цар не је. Шут се не бодје рогатога.

711.027
5774

577

YU ISSN 0350-1906
UDK 808. 61./62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

С Р П С К И
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК

XL

ПАВЛЕ ИВИЋ ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ ГОРДАНА ДРАГИН

БАНАТСКИ ГОВОРИ
ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ
ДИЈАЛЕКТА

Прва књига: УВОД И ФОНЕТИЗАМ

Уређивачки одбор

*Др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан, др Слободан
Реметић и др Драго Ћупић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1994

**СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XL**

**STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY**

FEB 13 1998

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE

XL

PAVLE IVIĆ ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ GORDANA DRAGIN

LES PARLERS BANATIENS DU DIALECTE DE
ŠUMADIJA ET VOJVODINA

TOME PREMIER: INTRODUCTION ET PHONÉTIQUE

Comité de rédaction

*Dr Drago Ćupić, dr Pavle Ivić, dr Asim Peco, dr Mitar Pešikan et
dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD

1994

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК

XL

ПАВЛЕ ИВИЋ ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ ГОРДАНА ДРАГИЊ

БАНАТСКИ ГОВОРИ
ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ
ДИЈАЛЕКТА

Прва књига: УВОД И ФОНЕТИЗАМ

Уређивачки одбор

*Др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан, др Слободан
Реметић и др Драго Ћупић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1994

Секретари часописа

Др Слободан Реметић и мр Никола Рамић

Израду и штампање финансира Министарство за науку и технологију Србије
и
ХИП Азотара Панчево

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез-Михаилова 35/I

Израда програма и компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић

Штампа: Стручна књига, Лоле Рибара 48, Београд

УВОД

У делу Баната који припада Југославији говоре се два српска дијалекта: шумадијско-војвођански и смедеревско-вршачки. Подручје првог знатно је пространије и обухвата северне, западне, југозападне и средишње крајеве, док је други ограничен на југоисток. Граница пролази источно од Панчева и западно од Вршца. У ствари, праве граничне линије нема, будући да је велики део села у том појасу насељен другим народима, у првом реду Румунима. Осим тога, постоје села са говорима који чине прелаз између двају поменутих српских дијалеката. Колико је нама познато, међу таква места спадају Старчево, Плочица, Банатски Брестовац, Банатско Ново Село, Алибунар и Маргита.¹

Подручје банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта дуго је око 150 км у правцу север—југ, али његова ширина на територији Југославије скоро нигде не достиже 50 км. Ради се, дакле, о веома издуженом подручју, које је уз то етнички сложено. Ту живе, осим Срба, који чине апсолутну већину становништва, и Мађари, Румуни, Словаци и (католици) Бугари. Пред крај Другог светског рата и у годинама непосредно после његовог завршетка исељени су банатски Немци, а на њихово место дошли су колонисти из разних крајева Југославије, чији говори нису предмет проучавања у овом раду — као, уосталом, ни говори колониста из времена после Првог светског рата. Ван тематског круга ове монографије остају и остаци кајкавских говора прилично малобројних хрватских насељеника у појединим местима (Бока, Неузина, Радојево итд.). Процеси напуштања донесених говора и језичког уклапања дошљачког живља у нови амбијент фасцинантне су социолингвистичке теме и ми овде скрећемо будућим истраживачима пажњу на њих.

Припадници наведених других народа на подручју нашег проучавања живе (односно, живели су, уколико се ради о Немцима) делом у посебним селима, а делом у истим селима и градовима са Србима. У првом случају насеља других народа разбијају компактност српске дијалекатске територије, док други случај пружа најповољније услове за језичку интерференцију.

Највећи део српских насеља на нашем подручју налази се у Потисју у појасу до на 20 км источно од Тисе, као и дуж Тамиша, са једном

¹ Говоре у Алибунару и Банатском Новом Селу испитивао је на лицу места П. Ивић. Обавештења о говорима Старчева, Плочице, Банатског Брестовца и Маргите пружило нам је преслушавање магнетофонских трака којима располаже Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду. Податак о говору Маргите заснива се и на говору и изјавама жене родом из Маргите, а удате у Иланци, коју је П. Ивић срео приликом теренског рада у Иланци.

РАСПОРЕД СРПСКИХ НАСЕЉА У БАНАТУ ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Израдио Милан Ракочевић по нацрту Павла Ивића

ЛЕГЕНДА

- Насеља с апсолутном већином Срба
 - ⊙ Насеља са 30—50% српског становништва
- Остала насеља
- Већина Немаца
 - Већина Мађара
 - △ Већина Румуна
 - ◇ Већина Словака
 - * Насеља у данашњој Румунији са мање од 30% Срба

Извори:

1. Српска православна митрополија карловачка по подацима од год. 1905. год., наклада Саборског одбора, за Уредништво одговара Мата Косовац, У Карловцима 1910.
2. Borovszky Samu, *Torontál vármegye (Magyarország vármegyei és városai)*, Budapest s. a.
3. Milica Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad 1966 (за идентификацију места чије је име у међувремену промењено)

Напомене:

Ради лакше оријентације читаоца означена су данашња имена насеља чија су имена у међувремену промењена.

Ова скица има дијалектолошку намену и нема претензију да буде права етничка карта. Стога је српска популација третирана нешто друкчије него становништво осталих народности.

Због претрпаности карте нису исписана имена једног дела насеља у југоисточном Банату, ван подручја које је предмет проучавања у овој монографији.

избочином ка југоистоку до Иланце. Ван ових двеју територијалних формација налазе се само две сразмерно јаче скупине српског становништва, обе недалеко од румунске границе. Прву сачињавају села Српска Црња и Радојево, а другу Итебеј и Међа. У оба случаја реч је о западним ограницима формација чије је тежиште на румунској територији. Источно од Радојева делимично су српска села Кеча, Ченеј и Немет, а источно од Међе — Фењ, Иванда, Рудна, Семартон и Дињаш; села Чавош и Гад крај Тамиша спајају ову зону са тамишким подручјем на југословенској територији. Међутим, кад је реч о селима на румунској страни границе, треба имати у виду да се број Срба у њима у XX веку прилично брзо смањује, нарочито откако их је 1918. године државна граница одделила од главнине банатских Срба.

Највећа група села насељених припадницима других етничких скупина (којима у овом случају треба прикључити и Србе колонисте, будући да се ни они не уклапају у континуум шумадијско-војвођанског дијалекта) налази се источно од српске потиске формације, на потезу од Накова североисточно од Кикинде до Ечке и чак Белог Блата јужно од Зрењанина. Ова формација одваја Српску Црњу и Радојево, а такође и Итебеј и Међу, од српског становништва у Потисју. Знатно јужније налази се јака скупина румунских, словачких, мађарских и (раније) немачких села: Уздин, Ковачица, Падина, Селеуш, Дебељача, Владимировац и, у панчевачкој околини, Глогоњ, Качарево, Јабука, Овча и Војловица.

Скица 1 приказује етничку слику Баната у доба пред Први светски рат, дакле пре промена везаних за колонизацију српског становништва и одлазак Немаца. То је стање, без битнијих промена, трајало дуже од једног столећа. У том периоду је свакако завршена диференцијација српских банатских говора.

Основно занимање сеоског становништва на нашем подручју је земљорадња. По традицији, највише се гаје „жито“ (пшеница) и кукуруз. У новије време важну улогу су стекли сунцокрет и уљна репица. Воћарство и повртарство такође су развијени; има и нешто винограда. Са земљорадњом је у симбиози сточарство. Гаје се првенствено говеда и свиње, а много мање овце. До недавно многобројни, коњи су у последњим деценијама углавном замењени тракторима. Заступљено је, наравно, и живинарство: пре свега кокоши, затим гуске, а мање патке и ћурке. Рибара је било крај река и ритова. Велику традицију имају и занати као што су коларски, ковачки, столарски, ћурчијски, кројачки, обућарски, берберски. Међутим, у последње време неки од тих заната изумиру. Уз учитеље, свештенике и трговце, било је по селима и нешто чиновништва, углавном општинског.

После Другог светског рата увелико је напредовао процес урбанизације села. Велики део становништва путује свакодневно на рад у оближње градове, а и у самим селима ради све више носилаца „нових“ занимања, од аутомеханичара до медицинског особља.

На подручју нашег истраживања налазе се и градови Кикинда, Зрењанин (раније Велики Бечкерек) и Панчево, који сви данас имају апсолутну већину српског становништва. Међутим, пре Првог светског рата само су у Кикинди (тада Велика Кикинда) Срби сачињавали више од половине популације. У Панчеву је, према подацима из 1905 године,² било око 41% Срба (релативна већина), а у Великом Бечкереку само 31% — нешто мање него Мађара и нешто више него Немаца. За дијалектологију је важна чињеница да се у све те три вароши, као и иначе у већини панонских урбаних насеља, знатан део становника доскора бавио пољопривредом, с којом је напредо ишло и чување дијалекта.

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

а) Средњи век

За Банат, као и за целу Војводину, карактеристичне су честе етничке промене у прошлости.

Најстарији слој компактног становништва који се може сагледати у историјској ретроспективи јесу Словени, насељени овде у доба Сеобе народа. Изгледа да је ранија популација сразмерно брзо нестала с позорнице, тако да су Словени остали као мање-више једино становништво нашег подручја.³ Гласовни ликови хидронима Тиса, Тамиш и Мориш сугерирају да су их Словени преузели непосредно од позноантичких становника.⁴

² Подаци из књиге *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905 год.*, за уредништво одговара Мата Косовац, у Карловцима 1910.

³ Етничком сликом Угарске (у њеним некадашњим границама) у време насељавања Мађара крајем IX века бави се монографија: János Melich, *A honfoglalás kori Magyarország*, Budapest 1926.

⁴ Према једном распрострањеном мишљењу, губитак почетног слога у *Pathissus* > *Тиса* тумачи се тиме што су Словени идентификовали слог *pa-* са својим *po-* у *Потисје*, док се *a* у *Тамни* < *Tibiscus* и *o* у *Морни* < *Mariscus* могу објаснити само словенским гласовним променама *ŷ > ь > a* и *ā > o*. О томе нпр. Скок, ЕРХСЈ под *Морни*, *Тамни* и *Тиса* и И. Поповић, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, нпр. стр. 113 и 137.

Следећи слој био је мађарски, унесен у време угарске владавине, од краја IX века до средине шеснаестог.⁵ Словенски живаљ тада је остао у Банату, али је и мађарски језик од самог почетка држао веома јаку позицију. Трагови средњовековних Мађара у топонимији су многобројни и захватају цело наше подручје.⁶ Материјал који ћемо навести у наставку овог излагања то недвосмислено показује.

1) Размотрићемо прво средњовековно стање какво се одсликава у најбогатијој збирци података, Милекеровој књизи, која се тиче највећег дела Баната у његовим границама од пре Првог светског рата, а у време до средине XVI века.⁸

Грађа у тој књизи распоређена је према средњовековним жупанијама. Најзападнија од њих била је торонталска (Tórontál vármegye, стр. 5—17 код Милекера), додуше у границама далеко ужим од оних које је имала пред Први светски рат. Та је административна јединица обухватала банатско Потисје, додуше без његовог северног и најјужнијег дела, као и земљиште до близу данашње румунске државне границе, што значи да се сва уклапала у подручје којим се бави ова наша монографија. Ту налазимо, поред осталих насеља, Бечкерек (данас Зрењанин), Кикинду, Башаид, Бечеј, Беодру, Елемир, Јанкахид, Тараш, Торду. Ти су топоними већим делом очигледно мађарског порекла, а другим делом су такви да се не могу са знатнијом вероватноћом приписати словенском слоју. Ипак, неколико топонима сугерира да је такав слој постојао.

Не баш јасну индикацију пружа нам име одавно ишчезлог села Abradfalva, забележеног 1454. године у истом контексту са Елемиром и неколико других тадашњих насеља у средњем делу данашњег југословенског Баната. Значење облика Abradfalva је „Обрадово село“. Наравно, ми не знамо кад је живео тај Обрад нити да ли се у селу говорило еловенски све до таласа српског насељавања у XV и XVI веку.

⁵ Распоред етничких скупина у Угарској (опет у њеним историјским границама) у XI веку реконструисан је у монографији István Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Archivum Europae Centro-orientalis, т. IV, fasc. 1—4, Budapest 1938.

⁶ За идентификацију старих мађарских топонима веома су значајни радови: Kristó Gyula, Makk Ferenc, Szegfü László, *Adelékok „korai“ helyneveink ismeretéhez I*, Acta Universitatis Szegedensis, Acta Historica Tomus XLIV, Szeged 1973, 1—95, II, Tomus XLVIII, н 1—48, и Kristó Gyula, *Szempontok korai helyneveink történeti tipológiához*, Acta Universitatis Szegedensis, Acta Historica, Tomus LV, Szeged 1976, 1—99.

⁷ Веома значајне збирке средњовековног топономастичког материјала презентирале су у делима:

Csánki Dezso, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. Budapest 1890, II. Budapest 1894. Millecker Felix, *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár 1915.

Топонимијом Војводине баве се, првенствено у историјској перспективи, радови:

Јован Ердељановић, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, Niederlöv sborník, Praha 1925, 275—308.

Петар Скок: *Топомастика Воједине*, у књ. Војводина I, Нови Сад 1939, 108—127.

⁸ Прегледали смо уз то и поглавља о Торонталској, Ковинској, Темишварској и Крашовској жупанији у Чанкијевој књизи наведеној у претходној напомени, о Ковинској и Крашовској жупанији у делу Györfy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*, Budapest 1987, и о ковинској у књизи Pesty Frigyes, *Az eltűnt régi vármegyék I*, Budapest 1880. Грађа у тим књигама мање је богата од оне код Милекера, у првим двома зато што је углавном ограничена на историјске периоде назначене у насловима, а у трећој зато што у време кад је писана још није био познат сав материјал који је касније изнет на видело. Ипак смо и тамо нашли нешто корисних допуних података.

Ту је и име села Kozafalwa („козино село“ или „козје село“), записано 1410.⁹

Године 1454. забележен је и топоним Zenthdemeter, који Милекер идентификује са пустаром Szent-Mitra југозападно од Јанкахида, објашњавајући (преводимо с мађарског): „Од Светог Деметра постао је Свети Митра онако као што је у Срему од Савског Светог Деметра постала Митровица“ (стр. 8). Перспектива је ту, наравно, искривљена, али је јасно да је од Димитрија могао постати Митар само на тлу српског језика. Уп. Д. Ј. Поповић, СуБ 148.

Д. Ј. Поповић, СуБ 105, идентификује ојконим Vodogassonfalwa „Богородичино село“ (око 1441), које је тада припадало бечејском властелинству Ђурђа Бранковића, са данашњим микротопонимом *Господинци* код Елемира (уп. Госпођинци, мађ. Boldogaszonyfalva у Шајкашкој).

Исти аутор сматра да данашњи потес *Јоковић* код Врањева чува успомену на село названо Jakabfalwa у исправи из 1450, а које је на једној мапи из XVIII в. забележено као Jakovas. Поповић очито претпоставља, у овом случају као и у претходно наведеном, да је средњовековни запис превод словенског топонима. Ипак се не може искључити ни могућност да су Срби превели некадашње мађарске називе.

Доскорашње село Беодра (сада у саставу Новог Милошева) забележено је 1419. као Beeldre, 1448. као Bwldre, 1461. и 1481. као Bewldre, што све Милекер чита као Böldre. Намеће се закључак да је *ö* у изговору словенског живља супституисано са *e*, док *o* потиче од *l*, из чега би произлазило да је ту било штокаваца у време промене *l > o*, дакле око 1400. године. Најзад, ту је и село Кумане, душеше забележено први пут у XVII веку (в. ниже), али чије српско име потиче по свој прилици из ранијег времена, будући да оно сведочи о непосредном додиру Срба с Куманима (мађарски етноним за Куманина је Kun).

Оволика количина индиција, од којих можда ниједна узета посебно не представља сигуран доказ, ипак показује да у Торонталској жупанији Словени нису били потпуно ишчезли током средњег века, иако су тада Мађари тамо имали солидну већину. Треба, уосталом, имати у виду да сви расположиви подаци потичу од угарске администрације, која је могла понеки топоним језички прилагодити или чак превести на мађарски.

Ковинска жупанија (Keve vármegye, Милекер стр. 17—46) обухватала је већи део садашњег југословенског јужног Баната, залазећи донекле и у централни, до данашњих села Белог Блата, Житишта, Торка и Итебеја. На источној граници те жупаније налазили су се Пардањ (= Међа), Модош (= Јаша Томић), Бока, Лец, Добрица и Селеуш, а затим Делиблатска пешчара до Дубовца на Дунаву. И та се жупанија, дакле, у целини налазила у границама данашње Југославије, али у њеном југоисточном делу говори се данас смедеревско-вршачки дијалект, а не шумадијско-војвођански. Фреквенција словенских назива у том предслу била је више него у Торонталској жупанији. Ми ћемо се овде задржати на подручју шумадијско-војвођанског

⁹ То је, по мишљењу Милекера (н. д. 11) и Д. Ј. Поповића (СуБ 123), хатар данашњег Сајана, где се налази микротопоним Kecsketér (= кози простор, козје поље; напомињемо да су данашњи становници Сајана Мађари). Наводимо ову убијацију са дозом скепсе будући да се Сајан налази изван некадашњег подручја Торонталске жупаније, у којој би, према исправи из 1410, требало тражити село Kozafalva. Наравно, значај самог податка — уколико се заиста ради о локалитету из датог предела — није зависан од прецизне локације некадашњег села.

дијалекта, евентуално и на пограничним селима са прелазним говором. Словенскимa можемо сматрати, са више или мање сигурности, следеће топониме: Панчево (први помен 1153; међутим, у етимологији и саставу тог топонима има много нејасног), *Dezelincz* (1458; по Милекеру вероватно идентично с потесом *Детелине* у хатару Омољице), Добрица (1425: *Dobrawuczsa*), Драгосинци или сл. (*Dragozincz* 1458, по Милекеровом мишљењу између Сефкринa и Опова), *Molvicza* (1458 — што би, по Милекеру, била данашња Омољица), *Thorniste* (*castrum* код Панчева 1430, чије име Милекер своди на српско **Трнште*), затим хидроним *Ropoucea fluvius* код Анонима, нотара краља Беле,¹⁰ још 1772. идентификован у литератури с именом речице *Поњавица*,¹¹ која тече кроз ритове од околине Панчева до близу Дубовца. Милекер скреће пажњу и на микротопоним *Ђурђевац* код *Панчева*, у којем он види траг ишчезлог села *Szentgyörgy* (= Свети Ђурађ), поменутог 1389. Иако добар део ових примера не даје поуздано сведочанство, они у својој укупности потврђују континуирано присуство српскохрватског језика од средњег века наовамо.¹² — Напоменућемо овде да смо свесно изоставили поједине „српске“ идентификације средњовековних топонима које су изнели Феликс Милекер и Душан Ј. Поповић. Ти заслужни историчари, наравно, нису били лингвисти и неке од њихових етимологија очевидно су нерeалне.

Крашовска жупанија (*Krassó vármegye*, Милекер 46—147) налазила се источно од ковинске. Њена северна граница ишла је отприлике дуж реке Брзаве, а источна од изворишта те рске на југ планинским венцем све до северне обале Дунава у Ђердапу, насупрот данашњем Доњем Милановцу. Већи део подручја те жупаније налази се на данашњој румунској територији, а у Југославији су само вршачки и белоцрквански крај, што значи да на некадашњем земљишту крашовске жупаније нема говора шумадијско-војвођанског дијалекта. Зато ћемо се на средњовековну топонимију ове области осврнути само сумарно. Словенских елемената ту има далеко више него у западнијим деловима Баната. Поменућемо само неколико топонима са данашње територије Југославије: Вршац, Гај, Средиште, Јабланка, Кусић, Гребенац, Храм (= Рам), Дупљаја, (Банатска) Суботица. Осим словенских топонима ту срећемо и мађарске, претежно у северним деловима жупаније. Међутим, румунских топонима једва да има.

Темешка жупанија (*Temes vármegye*, Милекер 148—269), пространија од досад набројаних, заузимао је област северно од ковинске и крашовске и источно од крашовске. С торонталском се додиривала у пределу источно од Кикинде и око Црње. Даље је њена западна међа ишла углавном дуж данашње државне границе све до рске Брзаве и даље на исток и југ већ означеном границом крашовске жупаније. На северу Темешка жупанија углавном није допирала до Мориша, тако да нпр. није обухваћен северни део подручја нашег

¹⁰ Or. say Tivadar, *Magyarország régi vizrajza a XIII-ik század végeig* II, Budapest 1882, 110.

¹¹ Апелатив *поњава* има словенску етимологију (в. Скок s. v.), али је нејасан семантички однос између тог апелатива и хидронима *Поњавица*. Мутан је, уосталом, и однос између средњовековног *Ropoucea* и српског облика *Поњавица*.

¹² На индиректан начин подршку оваквом закључку нуди топоним *Долац* из нешто источнијег краја, југозападно од Чакова, на петнаестак километара у дубини румунске територије, а тада на земљишту Темешке жупаније. Милекер (н. д. 178) бележи облике *Doch, Dolch* 1333—34, *Dowch* 1483, *Dolcz* 1488, *Dolacz* 1489, што прилично уверљиво говори о животу тог топонима у устима штокаваца.

истраживања, од линије Бочар — Кикинда ка северу. На истоку ове области доминира словенска и румунска топонимија, а на северу мађарска. На земљишту нашег истраживања ту се налазило свега неколико села: Кикинда,¹³ Hethen 1472 (Nagyhethyn 1482, Nagyhetheen 1484 — Хетив), Peturd 1334—1335 (Petherd 1470, = Peterd, Петерда, старо име касније Клариде, данашњег Радојева), Tozeg 1468 (= Тосег, данашњи Нови Козарци). Ниједан од ових топонима очигледно није словенског порекла. Међутим, на том земљишту налази се и Црња, са несумњиво словенском етимологијом. Да ли је она постојала под тим именом у предтурско доба? Место Csogna (изг. Чорна) из 1373, 1393, 1400, 1402 и 1453 које бележи Милекер по свој прилици није истоветно са нашом Црњом. Исто важи и за обе Чорне које у Темешкој жупанији налази Чанки. С друге стране, 1482. године поменут је локалитет Csuno puszta „источно од Жомбоље“ (у књизи Torontál vármegye, 373), а на Лазаревој карти Угарске из почетка XVI века фигурира село Tzopa (в. ниже под 3). Та два не баш сигурна податка узета скупа ипак стварају приличну вероватноћу да је Црња постојала већ тада и да су Мађари њено име изговорали у адаптираном облику *Чорна*. Да је српско становништво преузело име тог села од Мађара, оно би гласило *Чорна* (уп. микротопоним *Чонград* < *Чрн град*, преко мађарског у хатару српског села Орловата, на месту насеља забележеног 1441, Милекер н. д. стр. 8). Из свега овога произилазило би да је напоредо са *Чорна* постојао српски облик *Чрња* или сл. (Новаковић, Српски поменици 150, има Црњана, што претпоставља форму **Црњаја*) и да је облик са *Ц* настао штокавским развојем на самом терену. Привлачи пажњу и ојконим Валкањ (североисточно од Мокрина, данас на румунској територији). Најранији записи упућују на слоговно *л*, глас *туђ* фонолошком систему мађарског језика: Wilkan 1387 и 1391. Затим долазе облици Walkanfalwa („Влканово село“) 1393, Walk 1447, Walkanfalwa 1472 и 1484, све са *ал* као мађарском супституцијом гласа *л* (данас се село зове мађарски Valkány, српски *Валкањ*). Међутим, 1488. је записано Vokfalva („Вуково село“). Гласовни прелаз *л* > *о* (свакако у ствари *о*) показује да су Словени и даље били присутни. То потврђује — ако је тачна — Милекерова констатација која следи (преводимом са мађарског): „Касније: Temes-Vukovár (= Тамишки Вуковар), у устима народа *Вукова*.“¹⁴ Међутим, остаје чињеница да је село Валкањ на територији Румуније, тј. изван подручја нашег проучавања, што значи да га не можемо убројати у словенске топониме са тог подручја.

2) За најсевернији део Баната, који је у средњем веку припадао Чанадској жупанији и није био обухваћен Милекеровом књигом, послужили смо се делима: Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I. kötet, Budapest, 1890 (Csanádmegye стр. 688—717), Györfly György,

¹³ Nagkcken 1423, Kewkend 1462 (Csánki II, Budapest 1894, 47) у одељку о Темешкој жупанији. Милекер не помиње ово насеље, очигледно сматрајући да је спадало у Чанадску жупанију, која његовом књигом није обухваћена.

¹⁴ Милекерови подаци упућују на присвојни придес *Влакањ* као изворну форму овог топонима. Тај закључак нешто мање јасно произлази из грађе коју дају два друга аутора. D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I, Budapest 1890, наводи на стр. 706 следеће облике овог ојконима: Wolkan 1256, 1332—37, Valkan 1369, Wilkan 1387, Walkan 1438, док Gy. Györfly, *Az Árpádokori Magyarország történelmi földrajza*, Budapest 1963, стр. 875—6, има облике Uolkan 1256, 1274, Wolkan 1274, 1337. Jan Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku*, I diel, Turčiansky sv. Martin 1948, стр. 586 сматра да су ту живели Словаци („Srbi by mali Vukan“ — што је у сукобу са хронологијом штокавске промене *л* > *у*).

Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Budapest 1963. (Csanádvármegye 833—878) Borovszky Samu, *Csanád vármegye története*, Budapest I. 1896, II. 1897. и Borovszky Samu (уредник), *Torontál vármegye*, Budapest б. г., у познатој серији Magyarország vármegyei és városai (ту је Торонталска жупанија описана у њеним границама из доба објављивања књиге, пред Први светски рат, што значи да је обухваћен и део средњовековне Чанадске жупаније јужно од Мориша).

Од топонима из северног кута данашњег југословенског подручја у Банату, само један, *Мокрин*, могао би изгледати словенски.¹⁵ Међутим, подаци у све три наведене књиге слажу се у томе да је првобитно име села, које се у изворима помиње од 1256, било *Homokrév*, што је сложеница од две мађарске именице. У књизи *Torontál vármegye* наводи се (на стр. 403) да се средином XVII века то село звало *Homokri*, док се на стр. 397 помиње тај топоним (на основу дефтера из 1557—1558) као *Homokrin*, што је најближе данашњем облику *Мокрин*, који је, по свему судећи, резултат српског преосмишљања средњовековног мађарског назива.

Ако се осврнемо на географски распоред 16 наведених топонима који се могу сматрати (поузвано или можда) словенским, запазићемо да се њихова половина везује за некадашњу Ковинску жупанију, тј. углавном за јужну трећину подручја нашег истраживања, од линије Орловат — Добрица на југ (од тих топонима једино Пордањ припада нешто севернијем пределу). Свих осам осталих топонима тичу се насеља у средњем појасу тога подручја (од Беодре и Црње као крајњих северних тачака), док из северне трећине немамо ниједан топоним. Ако уважимо чињеницу да понешто од наведеног материјала можда у ствари ипак није словенског порекла, ипак је јасно да би такав распоред (8:8:0) тешко могао бити случајан. Треба закључити да је Словена било у јужном и средњем делу нашег подручја, али не и у северном.¹⁶ За језичку науку је битно то што се словенски континуитет није изгубио упркос бројној премоћи Мађара у позном средњем веку.¹⁷

3) На најстаријој штампаној географској карти Угарске, израђеној у другој, а објављеној у трећој деценији XVI века,¹⁸ на земљишту нашег

¹⁵ Петар Скок, *Топономастика Војводине*, у књ. Војводина I, Нови Сад 1939, на стр. 124 констатује: „Нејасан је свршетак у имену насеља *Мокрин*, ако је од *Мокро*, које је наш обичан топоним“.

¹⁶ Дужни смо да додамо озбиљну оgradu уз своје етимолошке опсервације у овом одељку монографије. Наш увид у мађарску историјско-географску литературу није потпун, што важи и за нашу компетенцију у овој врсти етимологије. Уосталом, и сами проблеми су заплетени, а расположиви материјал често није једнозначан. Стога ми не нисистирамо на појединостима наших анализа, али остајемо уверени да наши закључци засновани на већем броју случајева, на пример они о различитом стању у разним деловима Баната, ипак одражавају одређену историјску стварност. За потребе ове дијалектолошке монографије то је довољно.

¹⁷ О словенском, тачније српском присуству на тлу јужне Угарске у XIV веку требало би да сведоче и два србуљска рукописа, Бечкеречки и Ковински типик, за које је речено да по свој прилици потичу из јужне Угарске, о чему сведочи пре свега чињеница да се у њиховим месецословима не помињу српски ни словенски сведи (Иванка Веселинов, *Трагом српске прошлости*, приредила Вера Јерковић, Нови Сад, Матица српска 1991, стр. 38). Наравно, јужна Угарска је у XIV веку обухватала, осим Баната, и Бачку, Срем и поједине пределе јужно од Саве.

¹⁸ Карта је штампана у Инголштату 1528. године. На њој је радило неколико људи, од којих је Лазар, секретар острогонског надбискупа, сачинио основну верзију. В. о томе рад Јованке Калић, *Најстарија карта Угарске, Tabula Hungariae*, Зборник радова Византолошког института књ. XXIV—XXV, Београд 1986, 423—435.

проучавања забележени су следећи ојконими који се лако идентификују с онима које знамо из других извора:

Чока, Оросламош (данас Банатско Аранђелово), Моноштор (код Мокрина), Szentelt (одавно ишчезло, некад веома значајно куманско насеље код Мокрина), Галад (код Кикинде), Петерда (старо име данашњег Радојева), Илје (код Меленаца), Бечеј, Бечкерек.

Ниједан од тих топонима није словенски. Са мање сигурности, због већих гласовних одступања или због локације која не одговара прецизно, могу се идентификовати следећи топоними, опет несловенски:

Сента (ваљда некадашња „мала Сента“, преко пута данашњег града Сенте на Тиси), Тосег.

Нису словенски ни топоними Yklod, Sereghaz и Byld (уп. село Билед у данашњем румунском Банату), сви у банатском Потисју.

Ту је, међутим, и Tzona јз. од Темишвара, која би лако могла бити истоветна са Црњом (средњовековни мађарски облик био је Chorna, тј. Чорна, в. горе). Чињеница да је то село учртано сувише близу Темишвара не ствара непремостиву тешкоћу: на истој карти има доста насеља која су убележена само отприлике тамо где се налазе.

Нема словенског ономастичког материјала ни у забележеним именима места у суседним крајевима с оне стране данашње мађарске, односно румунске границе: Сириг, Деска, Зомбор (поморишки), Чанад, Међ (некадашње село близу Бешенова и Великог Семиклуша), С. Петер, Кеча, Бергесо, Хорогсек (некадашње место код Комлоша). Словенским се не могу сматрати ни топоними Кенез (= мађарска позајмљеница из слов. *кнез*) и Чаково (ако је истоветно с локалитетом написаним Czokvan; ту би ипак суфикс могао бити словенски).

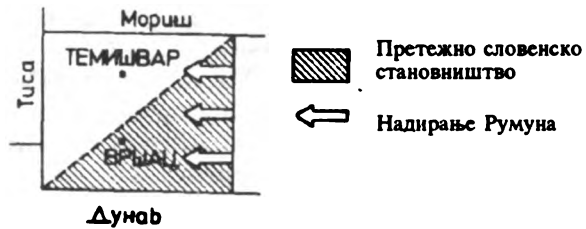
Значајно је да сва овде наведена топонимија из Лазарове карте припада северној половини Баната, од Бечкереча на север. Са југа, иако изузмемо подручје смедеревско-вршачког дијалекта, где су словенски месни називи прилично добро заступљени, имамо само један топоним нејасне етимологије, Махонс (у позном средњем веку Махонд је био значајно насеље, за које је недавно утврђено да се налазило на месту каснијег Алибунара).¹⁹

Подаци у изворима које смо прегледали сугерирају да је у предтурско доба историјски Банат (= данашњи југословенски + данашњи румунски део), који има углавном облик четвороугла, био етнички подељен на део с претежно мађарским становништвом (север и запад) и део настањен првенствено Словенима (југ и исток). Граница је, у најгрубљим цртама, ишла дијагонално, правцем ЈЗ—СИ. Међутим, у позном средњем веку у источније крајеве Баната увелико су силазили Румуни са Карпата. В. скицу 2.²⁰

¹⁹ T. Halasi-Kun, *Unidentified Medieval Settlements in Southeastern Hungary: Alba Ecclesia. Castrum Ér-Somlyó, Castrum Somlyó, and Maxond*. Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Németh. Budapest 1976, Edited by Káldy-Nagy, 293—308.

²⁰ У основи такву слику садржи и карта приложена уз студију István Kniezsa, *Ungaris Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Archivum Europae Centro-orientalis IV, fasc. 1—4, Budapest 1938, 241—412, а која се односи на XI век. Наравно, у детаљима линија је кривудава, а има и предела са мешовитим становништвом — што све, свакако, одговара историјској стварности боље него једноставна права линија разграничења.

СКИЦА 2
Шематски приказ
распореда словенског
становништва у Банату у
XIV веку

б) Доба турских освајања и турске владавине

У XV веку обрнуо се смер етничких промена на тлу садашње Војводине. Под притиском турских пустошења и освајања Срби су почели прелазити на северну страну савско-дунавске баријере. Често су то биле спонтане миграције, али је било и доста организованих сеоба на иницијативу српских велможа, који су од угарских краљева добијали простране поседе уз задатак да бране Угарску од опасних нових суседа. Српски феудалци су на новодобијене земље у много случајева доводили Србе из Србије, првенствено зато да би се они борили против Турака. Кад су се турске чете почеле залетати и преко Дунава и Саве, палећи, пљачкајући, убијајући и одводећи у робље, кренуле су миграције мађарског становништва ка северу, у безбедније пределе угарске државе. Са надирањем Турака, нарочито у време између 1520. и 1560. године,²¹ напредовао је и двоструки процес исељавања Мађара и насељавања Срба. Пред крај XVI века на земљишту данашњег југословенског Баната практично више није било Мађара.²² Срби су остали једино становништво, ако изузмемо муслимане и можда нешто грчких и јеврејских трговаца по градовима. Етничка граница према Румунима, односно Мађарима налазила се тада знатно источније и северније него сада. Од вршачке околине та је граница ишла на темишварски крај и затим код Арада избијала на Мориш, с тим да је Срба било и источно од линије Темишвар—Арад, као и на доста места северно од Мориша.

Не располажемо скоро никаквим прецизним подацима о пореклу српских пресељеника у Банат из XV и XVI века. Може се само уопштено рећи да су они свакако у великој већини потицали са подручја деспотовине.

О етничком стању у Банату у доба турске владавине обавештавају нас углавном турски и српски извори. Један део тих извора садржи, уз топониме, и антропониме, који јасно показују о којем се етникуму ради.

1) Турски порески попис (дефтер) за панчевачку нахију из 1552. године²³ обухвата јужни и југозападни део данашњег југословенског Баната. То подручје својим већим делом улази у састав територије чији говор описује ова наша монографија (једино ковински крај и Делиблатска пешчара излазе из граница те територије). Северну границу некадашње панчевачке нахије чини линија Баранда—Сакуле—Хајдучица. У топонимији је преовлађивао словенски материјал, у који спадају следећи ојконими:

²¹ Д. Ј. Поповић *Војводина у турско доба*, у књ. Војводина I, Нови Сад 1939, стр. 160.

²² Д. Ј. Поповић, н. д. 162.

²³ Издање с расправом: Tibor Halasi-Kun, *Keve County, and the Ottoman Pančova Nahiyesi*, у књ. *Between the Danube and the Caucasus*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 105—151.

Јабучица (данашња Јабука), Ковачица, Овча, Брестовац, Борча, (Брестов Гај североисточно од Панчева),²⁴ Црепаја, Дебељача, (Драјковица или сл., код Добрице?), Хајдучка греда (данас Хајдучица), Мала Добрица, Плочица, Мала Омољица, Манастир Арханђела Михаила (= Војловица), Омољица, Опахово (данас Опово, Опаво и сл.), Панчево, Петровић (= Банатско Петрово Село?), (Продановци или Продановица — код Добрице?), (Седлар код Старчева).

Несловенским²⁵ се могу сматрати, са више или мање сигурности, имена насеља:

Баранда, (Тарањан код Панчева?), (Долња Надела код Панчева), (От-тебе код Самоша?), (Регестово код Омољице), Севкерин.

Велика бројна премаћ словенских назива је очигледна. Карактеристичан је топоним Долња Надела, где уз именицу мађарског порекла стоји типичан словенски атрибут, што показује да је словенски говор тада господарио у том крају. У истој грађи налази се и знатан број топонима који су означавали ненасељене терене, „мезре“. Међу словенске можемо уврстити:

Дубоки мали дол (код Фердина?), Ђуковац (локација несигурна), Велика Говедаровица (код Јабукe), Коручева долина (југоисточно од Панчева? — у словенске језичке елементе ту спадају сама именица, као и суфикс присвојног придева, док је антропонимска основа тог придева нејасна), Мали Ђурђевац (код Панчева), Orlov-Yabukava (по аутору = Јабука; творба забележеног топонима је нејасна, али су његове саставнице несумњиво словенске), Влашка долина (код Јабукe).

Несловенском слоју припадају следећи називи „мезра“:

Шјтер-Балинта? (код Делиблатске пешчаре), Торунтал (код Сакула), Зелдош (на место данашњег Качарева?).

Премаћ словенске топонимије и овде је очигледна. Треба, међутим, имати у виду да се ради о јужној трећини подручја нашег испитивања.

2) О етничком стању у најсевернијим деловима Баната под турском влашћу обавештавају турски порески дефтери које је објавио Велич пре више од једног столећа,²⁶ а који се тичу разних крајева Угарске. За нас су овде од интереса два документа.

Из године 1557—1558 потиче попис пореских давања „неверника“ (раје) у Чанадском и Арадском санџаку.²⁷ За преко 200 насеља наведено је колико је кућа у њима било, а саопштена су и имена домаћина, која издавач у знатном броју случајева преноси, али још чешће замењује сумарном констатацијом да је становништво српско, мађарско или мешовито. Из данашњег југословенског Баната, дакле са подручја нашег проучавања, помиње се свега

²⁴ У заграду су стављена имена места којих данас више нема. Нису уврштени релативно малобројни топоними чија би класификација могла бити спорна. Нису уведена ни имена насеља на земљишту смедервско-вршачког дијалекта, која су већим делом словенска.

²⁵ Напомињемо да се материјал који смо означили као несловенски не може увек везати за лексеме данашњег мађарског књижевног језика. Свакако се понешто своди и на у међувремену ишчезле елементе мађарског вокабулара, а можда и на језичке остатке Кумана и Печенега, чије је присуство на овим просторима потврђено у историјским изворима и топонимији.

²⁶ Lászlófalvi Velics Antal, *Magyarországi török kincstári defterek*, Első kötet, Budapest 1886, Második kötet, Budapest 1890.

²⁷ Második kötet, стр. 194—276.

десетак села (остала су припадала другим административним јединицама). Мађарску популацију имали су Велика и Мала Ђала, Tőgvár (источно од Ђале), Рабе, Оросланош (данас Банатско Аранђелово) и Кањижа (данас Нови Кнежевац), док је становништво Чоке било „мешовито“. Српски живаљ затичемо у Санаду, Моноштору (источно од Санада), Мокрину, Семиклушу (данас Остојићево) и Падеју. Етничка граница пролазила је, дакле, непосредно јужно од Новог Кнежевца и Банатског Аранђелова. Међутим на данашњој румунској територији српска насеља у Чанадској нахији достигала су до Мориша и чак су га делимично прелазила. Нешто Срба било је и у Вашархељској нахији, чије је земљиште било цело северно од Мориша, а даље на истоку, Фенлачка нахија, с оне стране Мориша, била је настањена чисто српским живљем. Срба је било у знатном броју и у Арадској нахији, још даље ка истоку.

Године 1582. сачињен је попис пореских обвезника овчара из Чанадске и Фенлачке нахије.²⁸ Уколико је реч о данашњој југословенској територији, Мађаре опет налазимо у Великој и Малој Ђали, Тервару, Оросланошу и Кањижи, док су Срби обитавали у Мокрину, у оближњем Моноштору, у Сенту (на Тиси наспрам Сенте), у Семиклушу и у Падеју, а изгледа и у селу Рабе на крајњем северу. Чока је, судећи по малобројним и не баш прецизно записаним именима житеља, и даље имала мешовито становништво. То значи да је етнички мађарски остао само крајњи северозападни угао данашњег југословенског Баната (који ће ускоро затим такође постати етнички српски). Источно од румунско-југословенске границе преовлађавала су српска насеља, док је Фенлачка нахија, даље ка северистоку, била настањена готово искључиво Србима.

Значајно је да је топонимија остала скоро сва мађарска. Једино место са српским именом је Dugoszelia на румунској страни данашње границе источно од Мокрина. Осим тога уз поједине ојкониме додат је у дефтеру српски придев *Велики* или *Мали*, што упућује на закључак да је средина била углавном језички српска.

Чување наслеђене мађарске топонимије у насељима која су стекла српско становништво види се и из материјала у монографији Ш. Боровског о прошлости Чанадске жупаније.²⁹ Изузетке чине једино *Дебели хат* северно од Иђоша 1562. год. (т. II, стр. 129), данас микротопоним, и две Кутине, забележене такође у другој половини XVI века, од којих је једна била код Семлака у Поморишју, а друга код Магоча око 35 км северно од Мориша (т. II, стр. 325). Показује се, дакле, како је незнатну промену у топонимији донела масовна смена становништва везана за турску најезду. Значајно је, међутим, да нови топоними одговарају стању у српским говорима у Банату. Лексема *хат* (< мађ. *hát*) честа је у банатским српским микротопонимима и означава релативно издигнут појас земљишта, који није водоплаван, док је *кутина* назив за ниско земљиште крај реке или потока. Наравно, било би смело извлачити из оваквих штурих индиција закључак да су ти најсевернији крајеви насељени из јужнијих предела у Банату (који су опет добијали ново становништво из крајева јужно од Дунава и Саве).

²⁸ Első kötet, стр. 333—336.

²⁹ Borovazky Samu, *Csanád vármegye története, Első kötet, Budapest 1896, Második kötet, Budapest 1897.*

3) Српски поменици, исписани у времену од XV до XVIII века, а претежно у XVII веку,³⁰ садрже податке о знатном броју српских насеља.³¹ Ту су с једне стране:

Бечкерек 1623,³² Ботош, (Галад код Кикинде), Ђала, Елемир, Идвор, Итебеј, Јанкахид, Кањижа, Модош, Санад, Селеуш, Сенмаргита (данас само Маргита), Сен-Миклеуш (ако је то онај у Потисју, а не онај у Поморишју), (Сентош код Кикинде), Сефкерин, Торда, Тосиг, (Холуш код Кикинде), а с друге стране:

Алијина вода (вероватно данашњи Алибунар), Борча, Војловица, (Јоцино код Кикинде), Кумани, Овча, Панчево, Томашевци, (Црвенка код Панчева — или можда Башаида?), Црепаја, Црњаја (данашња Црња).

Овде је несразмера између броја несловенских и српских топонима мања него у предтурско доба. Видљива је, међутим, бројна премоћ југа Баната над средином ако је реч о српској топонимији. Однос је 7:3 ако изузмемо Црвенку, која се не може поуздано убицирати будући да каснији извори знају за две Црвенке у Банату. Значајно је да из северне трећине југословенског Баната нема ниједног српског топонима, иако се ради искључиво о српском становништву.

4) У годинама 1660. и 1666. настао је познати Пећки катастиг, у који су калуђери из Пећи бележили прилоге скупљане по банатским местима. Ту је забележено 168 српских насеља у Банату.³³ Многа од тих насеља налазе се на данашњој румунској или мађарској територији, а друга опет на земљишту смедеревско-вршачког дијалекта у југоисточном Банату. На подручју нашег проучавања очигледно су несловенски топоними:

Арад у Потисју (данас Арадац), (Арача источно од Новог Бечеја), Баранда, Башаид, Бечеј, Бечкерек, Ботош, (Визић код Неузине), (Галад код Кикинде), Елемир, (Зелдуш — локација несигурна), (Игентово код Боке), (Идварнак код Јанкахида), Идвор, Иђош, Иланча, (Иље код Меленаца), Итебеј, Јанкахид, (Кендереш код Сенђурђа), (Кетвил код Уздина), Лец, (Лудош код Јарковца), Маргита, Модош, (данас Јаша Томић), (Моноштор код Мокрина), Оросин (данас Руско Село), (Панкерек код Шурјана), Пардањ (данас Међа), Рабе, Селеуш, Сенђурађ, (Сењанош код Крстура), (Сенкраљ код Кумана), (Семиклуш „код Јанкахида“), (Сен Михаљ — локација несигурна), (Сентош код Мокрина), Тархаш (данас Тараш), Тојсиг, Торда, Хетин и (Холуша код Кикинде).

У скупину српских топонима увршћују се:

Велики Гај, (Градна Улица код Бечкерека), Дебелача, (Деветак код Меленаца), Добрица, (Јоциво Село код Кикинде), (Козловац између Јабуре

³⁰ Најважније издање грађе из поменика дао је Стојан Новаковић, *Српски поменици XV–XVIII века*, Гласник Српског ученог друштва 42, Београд 1875, 1–152.

³¹ У делу Ст. Новаковића наведеном у претходној напомени налази се на стр. 123–152 азбучно сређен преглед *Географска имена која долазе у поменицима*.

³² Цифре додате уз неке од топонима у овом набрајању показују године кад су они уписани у поменик.

³³ Издање Пећког катастига дао је Светозар Матић у Гласнику Историског друштва у Новом Саду, књ. IV, 1931, 207–223 и 447–455, књ. V, 1932, 72–79. Претежно на садржини катастига заснива се чланак Д. Ј. Поповића *О Банату и становништву Баната у 17 веку*, Гласник историског друштва у Новом Саду IV, 193, 194–207.

и Црепаје), Кумани, Орлохат (Орлов хат, данас Орловат), Томашевци, (Тополовац између Ботоша и Орловата), Торак, Црепаја, Шупљаја.

Овде се понављају већ забележени односи. Несловенских топонима има много више него српских, а прстежна већина српских припада југу Баната. Додуше, однос између југа и севера (у ствари практично средине) сада је само 8:6. Карактеристично је и то да из простора од Кикинде ка северу немамо ниједну потврду за топонимију српског порекла.

На неизбежно и битно питање у којој су мери топоними из дефтера, поменика и Пећког катастига наслеђени из средњег века, а у којој су мери настали у турском периоду, одговор мора бити: они несловенски несумњиво су старији од етничке србизације области, а они српски су свакако делом новији. Важно је, ипак, да се међу њима налази и изванредан број старијих. То су пре свега они који су потврђени у претходном раздобљу: Добрица, Панчево, вероватно и Црња. Међу сачуване старије топониме можемо по свој прилици уписати и Кумане. Међутим, и међу осталима мора бити таквих који су наслеђени из старијег времена, али тада, неким случајем, нису били записани у данас доступним документима. Да је тако, види се по томе што и међу несловенским топонимима има знатан број оних који се нису нашли у изворима из доба средњовековне Угарске. Подаци у тим изворима далеко су од тога да обухватају систематски сва насеља на датом земљишту — за разлику од турских пореских докумената, који због своје намене нису смели пропуштати ништа. Поучан је и географски распоред српских топонима. У доба Турака готово цела област је била етнички српска, али на њеном северу српска насеља задржала су наслеђена мађарска (или друга несловенска) имена. Логично је закључити, по аналогiji, да је и у јужнијим крајевима топонимија углавном потицала из ранијих времена, утолико пре што ту етничка смена није била тако радикална као на северу.

Све што је горе речено говори у прилог мишљењу да су се у Банату у доба угарске владавине Словени одржали као етнички ентитет,³⁴ иако су Мађари тада имали јаку превагу.³⁵ Додуше, у најсевернијим пределима

³⁴ Јован Ердељановић (*Трагови најстаријег словенског слоја у Банату 286—287*) скренуо је пажњу на мађарске географске термине које су преузели Срби и који су ушли у микротопониимију у атарима српских насеља: *át* < мађ. *lát* „уздигнутији потез земљишта опкољен нижим, водоπλαвним“, *cüget* (< мађ. *sziget*) „земљиште редовно или привремено (у време поплава) опкољено водом“, *фџк* или *џк* (< мађ. *fok*) „јарак кроз који отиче вода из једне веће водене масе у другу“ (додали бисмо овде и реч *ánya* „хумчица, обично на међи“, < мађ. *hant*, као и познати термин *rit* < мађ. *réti*). За те лексеме Ердељановић је претпоставио да их је од Мађара примило средњовековно словенско становништво у Банату, које их је „затим предало српским досељеницима с југа“. То мишљење прихвата Душан Ј. Поповић, СуБ 19. Ми бисмо ипак приметили да преузимање географске терминологије специфичне за неку врсту пејзажа сведочи о одређеној предности језика даваоца над језиком примаоца на датом тлу.

³⁵ Пресебно скрећемо пажњу на топониме као *Иланча* (< слов. *Иловница*), *Камџа* (< *Камџа*) и *Чонград* (некада село, данас микротопоним код Орловата, < слов. *Чрн град*), који су се заиста изговарали у мађаризираним облику, што потврђује чињеница да су их у том облику преузели Срби. То значи да ови топоними, упркос томе што имају у крајњој линији словенске етимологије, ипак сведоче о присуству Мађара у средњем веку и никако не доказују континуитет словенског становништва од средњег века наопамо. Поготову то не доказују топоними чије је крајње порекло такође словенско, али који су у ствари настали од мађарских апелатива преузетих из словенског: *Иџвор* (< мађ. *udvar* < слов. *двор*), *Моротева* (< мађ. *morotva* < слов. *мртеваја*), *Чока* (< мађ. *csóka* < слов. *чака*).

Словена по свој прилици није било, али је у средњем делу данашњег југословенског Баната њихово присуство практично извесно, док су на југу очигледно живели у знатном броју³⁶ (додајмо да је на југоистоку, у области данашњег смедеревско-вршачког дијалекта, словенски живаљ готово потпуно господарио и пре турске најезде).³⁷

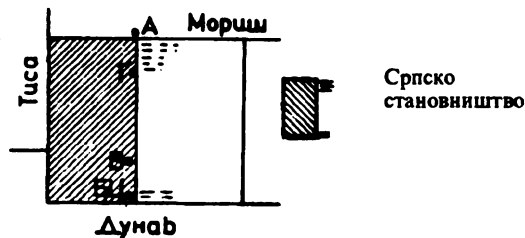
Све је ово веома значајно за питање прошлости српскохрватских дијалеката у Банату. Наиме, у јужнијим банатским крајевима, а донекле и у средњем појасу, досељеници из XV и XVI века затицали су своје сународнике, што сугерира да су данашњи српски говори настали у резултату укрштања затечених и донесених идиома. Ова констатација намеће питања о дијалекту банатских старинаца и о уделу једне и друге компоненте у данашњим српским банатским говорима. Надамо се да ћемо се на та питања вратити у закључном поглављу ове монографије.

Густина насељености Баната у доба турске владавине није била велика. Становништво, проређено приликом турских пустошења и освајања, страдало је и касније у буни крајем XVI века. Осим тога, велики део територије био је под пространим мочварама.³⁸ Слабо развијена пољопривреда није могла обезбедити egzистенцију некој већој популацији, а и здравствене прилике биле су неповољне.

Поткрај турског периода највећи део историјског Баната био је настањен Србима и Румунима. Етничка међа је овога пута ишла — опет, наравно, сасвим апроксимативно — правцем север-југ, од Арада преко Темешвара ка Вршцу и Белој Цркви. Значајнијих одступања било је на северном сектору и на крајњем југу, где су српске насеобине загазиле и у простор источно од поменутог линије. В. скицу 3.

СКИЦА 3

Шематски приказ распореда српског становништва у Банату у XVII веку

³⁶ Ипак, и на крајњем југу било је и мађарског становништва. У панчевачком рити, на неколико километара од Београда, налазе се водени токови *Себеш* и *Визел* — додуше и такви као *Сибница* и *Рогозница*.

³⁷ *Radu Flora, Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Београд 1971, стр. 512—513, сматра да су Румуни у неким местима у вршачком крају (Ритишево, Куштиљ, Гребенац, Сошица, Војводиница, можда и Мало Средиште и Месин) старо становништво, које је „сасвим извесно“ ту постојало и „под турском окупацијом“. Ипак упозоравамо на то да словенска имена доброг дела тих насеља (и у говору месних Румуна!) сугерирају да су тамо пре Румуна живели Словени.

³⁸ Старе географске карте бележе велике површине под водом. На поменутој Лазаревој мапи из почетка XVI в. река Тамиш утиче у велико језеро („*See*“), које покрива већи део пространства између Тисе и Темешвара, и истиче из тог језера. Место Бечкерек се налази на острву у том језеру, дугом можда око 50 км, а широком можда око 30 км (ово треба схватити сасвим апроксимативно будући да на тој карти једнаке удаљености у природи нису увек представљене једнаким размацима). На каснијим картама назначене су мочваре у истом пределу. На двема картама из XVIII века (Д. Ј. Поповић, СуБ, прва и друга карта иза стр. 208) југоисточно од Црње налази се натпис „*Morast durch welchen nicht zu kómen ist*“, одн. „*Morast welcher nicht durch zu kómen ist*“, дакле „непроходна мочвара“. На трећој карти, из 1776, врло прецизно су уцртане мочварне површине, које захватају већи део земљишта јужно од линије Кикинда—Петерда (данас Радојево) — Кеча—Ченеј па до Бегејског канала, а на западу до Башаида.

в) Српске сеобе у XVIII веку

Велика сеоба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем у ствари се није дотакла Баната, који је тада остао под Турском. Чак је забележен прелазак знатног броја Срба Банаћана у Бачку, која је Карловачким миром 1699. припала хабзбуршкој држави.³⁹ Банат је доспео под аустријску управу тек Пожаревачким миром 1718.

Пустошења у том рату, исто као и она у претходном погодила су и становништво Баната. Страдање се поновило у следећем рату (1737—1739), кад су Турци опет били продрли у Банат. Уобичајеним ратним невољама тада се придружила и куга. Зна се нпр. да су у Бечкеречком округу тада од 944 пореске главе умрле 304, дакле скоро трећина.⁴⁰

Убрзо после Карловачког мира Аустрија је образовала Војну крајину дуж целе своје границе са Турском, што значи и наспрам Баната у бачком Потисју и у Поморишју. Граничари су на том подручју били готово искључиво Срби. Тада (1702—1703) месном становништву су се придружили многи досељеници из Велике сеобе, који су се дотада „налазили у привременим становима у околини Будима, Острогона и Коморана“. Укупан број војника у потиско-поморишкој граници утврђен је на 3854.⁴¹

Осамнаести век је донео Банату нове имиграционе таласе. Из сасвим различитих разлога усељавали су се Срби и припадници других народа.

Најважнији покрети српског становништва били су последица развојачења Потиске и Поморишке војне границе, које су остале без функције откако је Пожаревачким миром 1718. државна граница била померена далеко на југ. Мађарско племство тражило је да се те територије ставе под његову власт, што је представљало драстично погоршање друштвеног положаја граничара. Попустивши пред захтевима угарске властеле, царица Марија Терезија је 1741. године донела закон о развојачењу Потиске и Поморишке границе. Незадовољним граничарима је понуђена могућност да, ако не желе да остану у својим стаништима и постану подложници феудалаца, пређу у Банат, који је остао под дворском управом уместо да буде издељен спахијама. Већина граничара определила се за одлазак из Поморишја и бачког Потисја, али су многи, уместо у Банат, отишли у једноверну Русију, где су их населили на југу у пределима према турској граници, са статусом сличним ономе који су имали у служби Хабзбурга.⁴² Та исељавања учинила су да Срби, који су у пределу на северној обали доњег тока Мориша сачињавали већинско становништво, а у североисточној Бачкој готово једино, у обе те области постану мањина. Њихова места заузели су Мађари, а у Поморишју и Румуни.

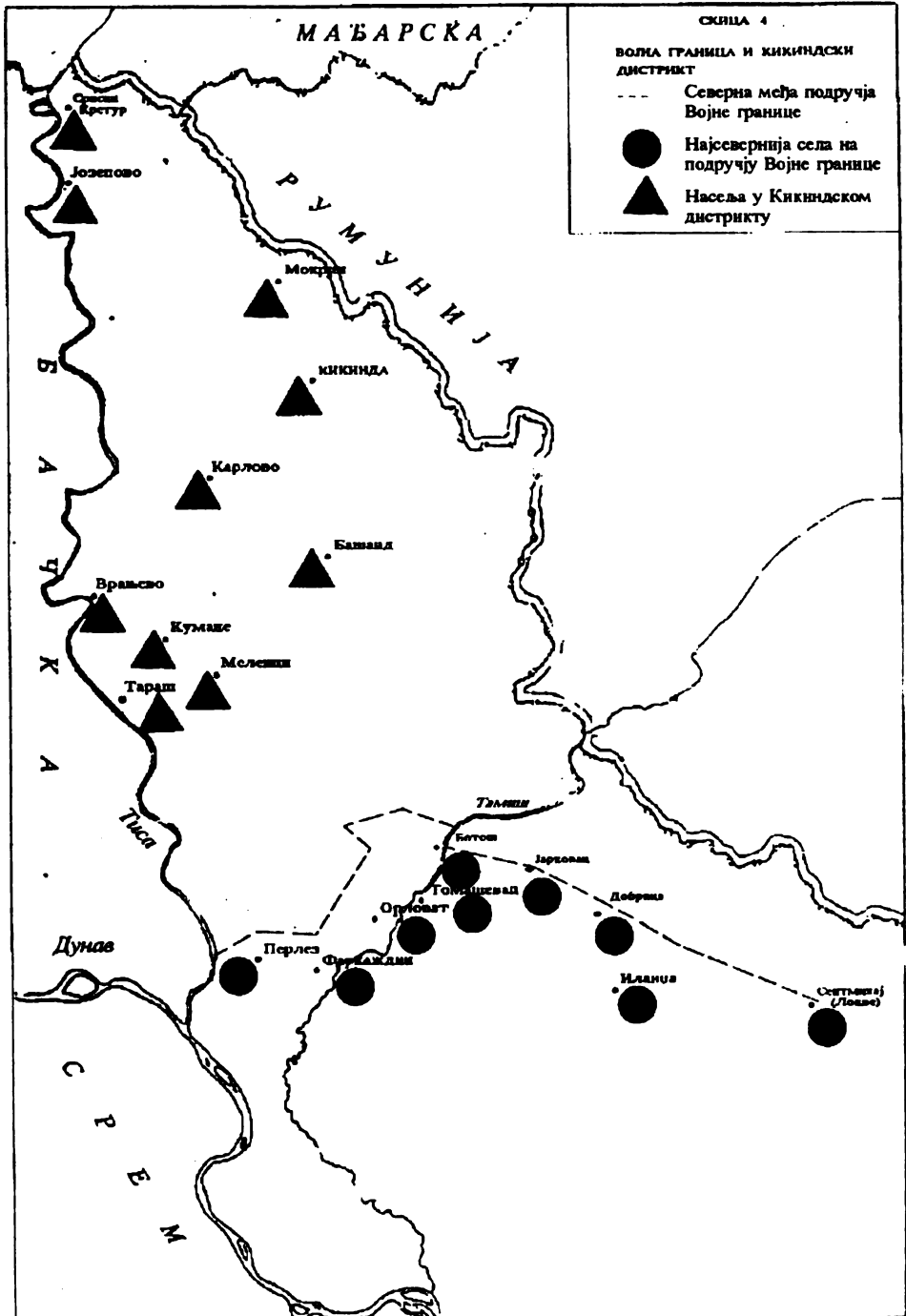
Пресељеници су у Банату насељени у крајеве са проређеном популацијом. Тада су се Бачвани из Потисја сместили у Новом Бечеју, Врањеву (данас део Новог Бечеја), Карлову (данас део Милошева), Куману и Мокрину, а Поморишци у Кикинди, Башаиду и Меленцима. У Јозепову

³⁹ Тако нпр. Алекса Ивић, *Историја* 346, доноси податак да је 1687. Новак Петровић превео из Баната у сегединску околину 4.892 особе.

⁴⁰ Д. Ј. Поповић, *СуБ* 57.

⁴¹ А. Ивић, *Историја* 346.

⁴² О томе Мита Костић, *Српска насеља у Русији – Нова Србија и Славеносрбија*, Насеља и порекло становништва књ. 14, изд. СКА, Београд 1923.

(данас део Новог Кнежевца), Беодри (данас део Милошева), Ботошу и Идвору настанили су се, изгледа, и једни и други.⁴³ Нека од тих места су тада основана или су била опустела и тада обновљена. У другим случајевима дошљаци су затекли само малобројне домороце, тако да су и ту дошљаци постали основни слој становништва. И српско становништво у Крстуру, Иђошу, Тарашу, Сснђурђу (данас Житиште), Перлезу, Ченти и Црепаји тада је појачано придошлицама из Потисја и Поморишја.⁴⁴ Будући да су се у тим пределима пре тога били нашли и многи од пресељеника из Велике сеобе 1690, на тај начин је и Банат добио свој део потомака Чарнојевићевих бегунаца. Веома је значајно и то што у многим српским насељима у северном делу данашњег југословенског Баната доминира етнички слој који је у Банат доспео тек у XVIII веку, за разлику од осталих делова Баната, где постојећи српски живаљ потиче претежно из XVI века, уколико је уопште млађи од досељења Словена у Панонију.

На југу Баната аустријске власти су образовале нову Војну границу, која је дефинитивно конституисана 1770. године. Најсевернија граничарска места била су: Перлез, Орловат, Томашевац, Ботош, Јарковац и Добрица. Пошто су северно одатле укинуте граничарске јединице, та црта је одвајала, током читавог једног столећа, две области у Банату са сасвим различитим друштвеним устројством и начином живота, Војну границу и Провинцијал, које је народ звао Милиција и Паџрија.

Године 1774. аустријска власт је установила Великокикиндски дистрикт („Дишкрет“), који је обухватао десет насеља (Башаид, Врањево, Јозпово, Карлово, Кикинда, Крстур, Куманс, Мелснци, Мокрин и Тараш) и који је добио знатне привилегије. Претежни део становништва сачињавао је српски живаљ досељен приликом укидања Потиске и Поморишке војне границе. То се подручје, заједно са још понеким селом у суседству, претворило у неку врсту етничке тврђаве банатских Срба, окружене готово са свих страна припадницима других народа. Кад је 1779. банатски провинцијал прикључен Угарској, а земља, заједно са сељацима, распродата велепоседницима, Кикиндски дистрикт задржао је свој статус и своју релативну слободу.

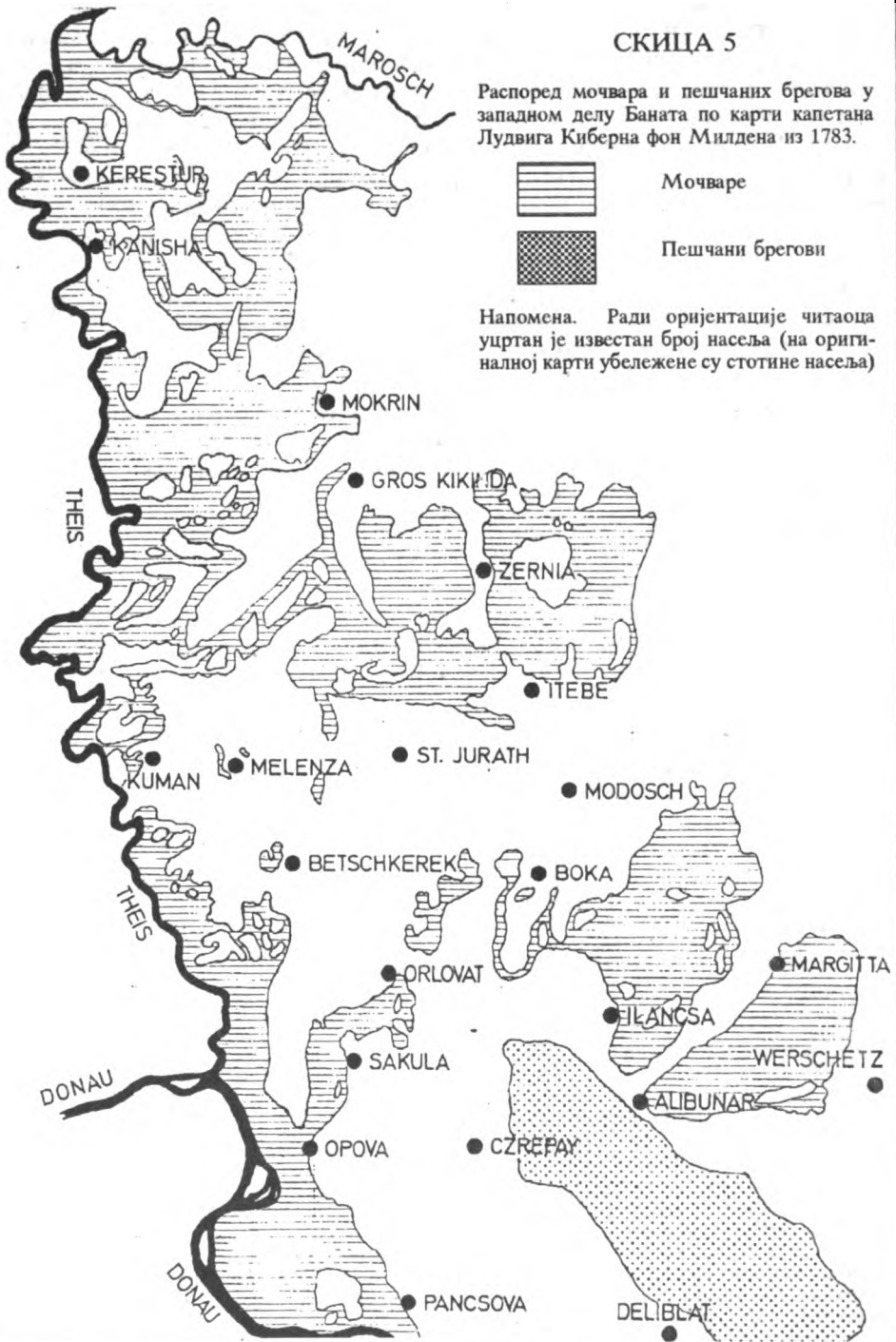
Географско простирање Војне границе и Кикиндског дистрикта приказано је на скици 4.

Ликвидација граничарских јединица на земљишту које је припало провинцијалу изазвала је нове сеобе српских маса ка југу. По подацима у књизи Д. Ј. Поповића *Срби у Банату*,⁴⁵ Баранда је 1775—78 насељена Србима из Кикиндског дистрикта, а у Ботош је 1774. стигао нов талас Срба граничара.

⁴³ Д. Ј. Поповић, СуБ 74 и, осим тога, у азбучном прегледу српских насеља у југословенском делу Баната, под именима датих насеља.

⁴⁴ Д. Ј. Поповић, СуБ 74 у азбучном прегледу насеља поменутом у претходној напомени. Тај аутор најчешће употребљава израз „из Потиске и Поморишке границе“, иако су можда понекад насељеници долазили у одређено село само из једне од тих двеју ранијих граничарских области. Иначе, наше одвајање ове групе насеља од претходно наведених није сваки пут једнако поуздано. Наиме, на основу Поповићевих података стекли смо утисак да су насељеници из Потисја и/или Поморишја само појачали и пре тога прилично бројан српски живаљ у датим местима. Будући да су ти подаци дати у врло сажетој форми, а да задатак овакве дијалектолошке монографије није да тражи друге изворе обавештења, не можемо искључити могућност да је понеком од села из ове skupине у ствари место у првом списку — или обрнуто.

⁴⁵ Подаци из истог азбучног прегледа насеља.

Перлез и Сефкерин су 1775—78 примили нове насељенике из Кикиндског дистрикта. У Сакуле су 1778. дошли граничари из Кикинде, Врањева и Меленаца. У Ченту су стигла два нова таласа: 1768—70 „из кикиндског округа“ и 1783—84 из Ечке. Ово је уједно била и трећа, завршна етапа миграције ка југу потомака Чарнојевићевих пресељеника.

Супротно усмерени процес, пребегавање из Србије под турском влашћу на аустријску страну, трајао је стално кроз XVIII век, да би се наставио у време српских устанака почетком XIX века, углавном у виду ситних, појединачних пресељавања, осим у доба ратова, који су увек покретали веће мноштво људи.

г) Стварање етничког шаренила у XVIII и XIX веку

У XVIII столећу је дотад углавном компактно српско етничко подручје у Банату испресецано новим насељима других народа. Аустријске власти спроводиле су планску колонизацију са двоструким циљем: да се земља гушће насели како би се повећао порески приход, и да се раскине компактност недовољно поузданог православног становништва у осетљивој пограничној области. Простора за насељавање било је у изобиљу, не само зато што су затечени Срби били ретко насељени, већ и због преношења тежишта пољопривредне производње са екстензивног сточарства на продуктивнију земљорадњу, као и због великих, успехом крунисаних подухвата копања канала и исушивања мочвара.

Скица 5 приказује распоред мочвара у Банату 1778. године према једној оновременој аустријској карти. Поређење са скицом 1 указује на високу меру поклапања зона најјачег присуства мањинских народа са некадашњим подручјима пространих мочвара.

Најбројнији колонисти били су Немци, и то не толико из Аустрије, колико из данашње Немачке, углавном из њених јужних и западних крајева. Додуше, насељеници из првог таласа колонизације већим делом су се разбегли кад су Турци 1737. године поново провалили у Банат. Међутим, за владе Марије Терезије (1740—1780) подухват је настављен са новом систематичношћу и бољим успехом. Ради илустрације навешћемо неколико података из студије Борислава Јанкулова *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*.⁴⁶

Немци су насељени у Омољци 1765, у Меленцима 1766, у Модошу (данас Јаша Томић) такође 1766, у Масторту и Тосегу (оба села, спојена, данас сачињавају село Нови Козарци) 1770—71, у Алибунару 1780, у Севђурђу (данас Житиште) 1783—4, у Накову 1784, у Црњи 1790, у Францелду (данас Качарево) 1791, у Шуљаји (данас Крајишник) 1796, у Банатском Карловцу 1803, у Сечњу 1806, у Бочару од 1820, у Пардању (данас Међа) 1826, у Мокрину 1829, Молину (село више не постоји) 1832, Рудолфсгнаду (садашњи Книћанин) 1865.⁴⁷ У села Soltour, St. Hubert и Charleville источно од Кикинде населили су се (уз Немце?) Французи из

⁴⁶ Нови Сад, Матица српска 1961 (појединачни подаци лако се налазе уз помоћ регистра на крају књиге).

⁴⁷ Ови се подаци умногоме не слажу с онима у књизи Д. Ј. Поповића *Срби у Банату* (под именима одговарајућих места, у азбучном реду). Неслагања у датумима за нас су од споредног значаја, исто као и питање о томе како су те неподударности настале, али вреди додати да су, по наводима Д. Ј. Поповића, у Старчеву 1761. насељени Немци инвалиди, а да су слични ветерани из Седмогодишњег рата колонизовани у Јабуци и Омољци 1765—1768. године.

Лорене, који су касније примили немачки језик и национално се асимиловали; њихова некадашња три села сачињавају данас Банатско Велико Село.

У периоду 1755—60 Мађари стижу у Велики Бечкерек (данас Зрењанин). Године 1766. они се досељавају у Маргиту, 1773. у Мајдан, 1776. у Торду. Насељавање се интензивирало кад је већи део Баната доспео под управу угарских власти и кад је земља била распродата велепоседницима. Оросламош (данас Банатско Аранђелово) стекао је своје мађарске становнике 1782, Падеј 1784, Итебеј 1786, Нови Бечеј и Дебељача 1794, Беодра и Чока 1796.⁴⁸ Латифундисти („спаије“) често су доводили на новокупљена имања искусне мађарске пољопривредне раднике; у неколико насеља у северном Банату то су били одгајивачи дувана. У Црњи су Мађари колонизовани почетком XIX века, у Сајану 1804, у Бикачу 1817—8, у Бочару од 1820, у Мокрину 1829, у Старом Лецу 1830, у Сентмиклушу (данас Остојићево) 1831, у Јерменовцима 1840, у Хетину 1841, у Санаду 1859, у Војловици 1883, у Мужљи 1890. Ове податке можемо допунити онима из поменутих књига Д. Ј. Поповића: Јазово 1760, Врањево 1786, Честерек 1800. Ниједна од двеју наведених књига не пружа комплетну информацију. Нама она, уосталом, није потребна. Циљ је овог излагања само да прикаже општу, оквирну слику збивања.

Словаци су, по Јанкулову, у Арадцу од 1788, у Ковачици од око 1800, у Падини од 1806, у Шандорфалви (касније Словачки Александровац, данас Јаношик) од 1812, у Старом Лецу од 1830.

Хрвате је населио загребачки Каптол, који је 1801. стекао неке поседе у Банату. Тада су кајковци из Туропоља досељени у Боку, Неузину, Кларију (данашње Радојево),⁴⁹ а такође и у Кечу на румунској страни границе — свугде као мањинско становништво у датим местима.

За разлику од досад поменутих народа, Румуни су се у банатску равницу досељавали делимично спонтано, без иницијативе власти или велепоседника. Спуштање Румуна са источнобанатских и ердељских планина спада у типичне миграције из економских разлога. У књизи Б. Јанкулова налазимо податке о њиховом насељавању у Алибунару, Банатском Новом Селу и Селеушу 1765, Клеку, Јанкахиду, Сарчи (данас Сутјеска), Ечки и Торку 1767, Глогоњу, Омољници и Овчи 1781, Уздину 1800 и Петровом Селу (данас Владимировоц) 1803. године.⁵⁰ Румуни су радо улазили као појединци или мање групе у српска села. Њиховој етничкој асимилацији погодновали су заједничка вера и чести мешовити бракови. Отуда румунска презимена у многим српским породицама, чак и у таквима у којима данас нико не зна румунски језик. (С друге стране, било је и доста случајева претапања Срба у Румуне.) Припадници осталих народа посрбљавали су се врло ретко; од тога их је чувала верска разлика. Таква ситуација отворила је врата структуралном утицају румунског језика на српске банатске говоре, док утицај немачког и мађарског погађа првенствено лексику.

⁴⁸ Упозоравамо да књига Б. Јанкулова даје понекад два или три сукцесивна датума (стапног) насељавања појединих народа у неком месту; ми бележимо само најстарији од тих датума.

⁴⁹ По Д. Ј. Поповићу, СуБ.

⁵⁰ И овде постоје разлике између година досељења наведених у књигама Јанкулова и Д. Ј. Поповића, док се подаци Р. Флоре (*Румунски банатски говори у светлости лингвистичке географије*, Београд 1971, 62) разликују у појединостима од оних у обе те књиге.

Сводећи закључке из овог летимичног прегледа етничке прошлости подручја нашег истраживања, можемо рећи да је око 1800. године то подручје у основним цртама већ имало ону етничку физиономију коју је сачувало до колонизације Срба.

д) Промене у XX веку

Два колонизациона таласа у XX веку у знатној су мери изменила слику. После Првог светског рата основан је низ нових насеља: Банатско Карађорђево, Стајићево, Војвода Стеца, Велике Ливаде итд. Њиховим становницима, ветеранима добровољцима, опантима и сл., раздјељена је земља одузета аграрном реформом од велепоседника. После Другог светског рата дошли су нови колонисти, овога пута углавном на земљу која је раније припадала Немцима, исељеним непосредно пре тога. Насељеници су донели своје дијалекте, који се на новом тлу постепено мењају под утицајем књижевног језика и говора аутохтоног српског становништва.

Закључујући овај кратки осврт на етноисторију Баната, можемо констатовати да су најјаче формације несрпског живља (односно, у XX веку, и српских колониста) настале на некад мочварном и касније исушеном земљишту, које је после исушивања примило насељенике. Антиципирајући резултате својих истраживања која ће бити изложена у овој монографији, додаћемо да су се и обе знатније дијалекатске границе које смо утврдили на терену — она између шумадијско-војвођанског и смедеревско-вршачког дијалекта и она између кикиндске и тамишке говорне зоне — појавиле управо на тим местима, дакле тамо где су простране мочваре, а затим појаси насељени ивородним становништвом, вековима отежавали контакте између српских насеља. Надамо се да ћемо о томе моћи више рећи у закључку ове монографије.

ДОСАДАШЊЕ ПРОУЧАВАЊЕ ГОВОРА

На говоре који се описују у овој књизи освртао се знатан број аутора. Међутим, детаљне монографске студије нема. Највише података о говорним особинама садрже два опширнија извештаја (Милетић 1940. и Ивић 1949—1950). У неким од радова пажња није усредсређена на те особине, већ на проблем генезе шумадијско-војвођанског дијалекта. Прегледаћемо постојећу литературу хронолошким редом.

1) Вук Стефановић [Караџић], *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским рјечима*. У Бечу 1818.

У предговору свог фундаменталног дела Вук истиче разлику између два славска „нарјечја“, сремачког, где се говори *летити*, *вргити* итд., и ресавског, са облицима као *летети*, *вргети* (стр. XVII). Наравно, говори којима се ми овде бавимо спадају у „сремачко нарјечје“. У Српској граматичи уз Рјечник Вук је напоменио на стр. XXXVII с правом упозорава на настанак *-и* у И и Л множине као одлику војвођанских говора („У Сријему, у Бачкој и у Банату“). На неколико других места у истој граматичи он бележи поједине особине које се јављају у Бачкој, понскад и у Срему. У већини случајева реч је о појавама којих (бар данас) нема у Банату. Међутим две појединости

наведене у напомени на стр. XLVI и XLIX карактеристичне су и за Банат. Ово важи и за Вукове констатације о неким облицима глаголских именица у „сремачком нарјечију“ (стр. LXVIII). Осим тога у самом речнику има преко 150 речи са ознаком да се говоре у Срему, у Бачкој и Банату. Таквих речи у Рјечнику из 1852. има још више, додуше с упрошћеним географским податком: „у војв.“⁵¹ — Вук се и у другим приликама освртао на поједине особине војвођанских говора, не издвајајући при том Банат, чије је дијалекатске прилике познавао нешто слабије него оне у Срему и Бачкој. Осим тога, „погрјешке“, које је он у разним својим написима упорно приписивао штетном утицају књижевника, а 1845,⁵² преокрећући визуру, „простоти“, у ствари су највећим делом одлике војвођанског дијалекатског пејзажа.

2) Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien, 1900, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission, Linguistische Abtheilung I.

Ова веома значајна књига посвећена је општијим акценатским проблемима штокавштине и, посебно, акценуацији трију месних говора на југозападу (Дубровник, Прчањ, Озринићи). Међутим, на стр. 30 налазе се врло тачна запажања о судбини послеакценатских дужина у српским говорима „јужне Угарске“, тј. Војводине. Осим тога, он на стр. 34 помиње дужину на наставку *-ама* у ДИмн у Новом Саду; данас се зна да та дужина представља одлику и других војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

3) А. Белич, *Диалектологическая карта сербского языка*, Отдельный оттиск из „Сборника по славяноведению“ II, Санктпетербург 1905.

О шумадијско-војвођанским говорима на стр. 32—40, са незнатном количином нових података, али са оригиналном концепцијом о генези овог дијалекта путем мешавине косовско-ресавских и источнохерцеговачких говора, донесених сеобама на ово подручје. У том схватању огледа се утицај открића Јована Цвијића и његове школе о далекосежним променама у саставу становништва српских земаља у резултату великих миграционих покрета. — У каснијим Белићевим радовима његово схватање о мешавинском пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта знатно ће еволуирати.

4) Milan Rešetar, *Der Štokavische Dialekt*. Wien 1907. Kais. Ak. d. Wiss., Schriften der Balkankommission, Linguistische Abt. VIII.

Без новог материјала о шумадијско-војвођанским говорима. На стр. 14—17 оштро одбија Белићеву хипотезу о мешавинском пореклу тих говора и указује на поједине моменте који су могли утицати да се *ѣ* у одређеним примерима рефлектује као *и*. На стр. 68 неочекивана тврдња да се у изговору образованих Срба *e* < *ѣ*, нарочито кад је под дугим акцентом, изговара изразито шире него *e* настало од етимолошког *e* или од *e*.

⁵¹ Овим материјалом позабавили су се А. Белић (*О Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик*, Глас СКА 82, 1910, стр. 146, прештампано у Белићевој књизи *Вукова борба за народни и књижевни језик*, Београд 1948, стр. 116), Љубомир Стојановић (*Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд 1924, репринт издање Београд 1987, стр. 130) и Павле Ивић у свом *Поговору* Просветиног издања Рјечника из 1818. (Београд 1966, стр. 84—86). Најважнија је, међутим, студија Јована Кашића *Војвођанска лексика у Вуковом Рјечнику*, ГФФНС X, 1967, 199—224.

⁵² *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма...*, Скупљени граматички и полемички списи Вука Ст. Караџића III, св. 1, Београд 1986, стр. 185.

5) А. Белић, *О српским или хрватским дијалектима*. Глас СКА LXXVIII, 1908, 60—164.

На стр. 106—124 полемика с Решетаровим погледима изнетим у делу наведеном горе под 4. Белић сада сматра да је шумадијско-војвођански дијалекат настао утицајем „јекавско-икавског“ говора на екавски.

6) М. Rešetar, *Zur Frage über die Gruppierung der serbo-kroatischen Dialekte*. Archiv für slavische Philologie XXX, 1908, 597—625.

На стр. 615—618 наставља дискусију с Александром Белићем о генези шумадијско-војвођанског дијалекта инсистирајући на свом у основи тачном схватању да тај дијалекат није настао мешањем других. Овога пута од доноси нешто новог материјала из Семиклуша (данас Остојићево) у северном банатском Потисју и утврђује правило о промени групе *џј* у *иј*, што представља несумњив напредак.

7) Јован Ердељановић, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*. *Niederlův Sbornik, Praha 1925, 275—308*.

Доказује, на основу историјских извора, да су у Банату у средњем веку „седели Срби“. Међу топонимима наведеним у Милекеровој књизи *Dél-magyarország középkori földrajza* Ердељановић налази превагу словенских (по његовом рачуну 356 од 676 забележених до 1410. године), додуше превиђајући да главнина словенских назива потиче из источног Баната, дакле из области у којој данас нема Срба. Трагове старог словенског слоја аутор види и у српским банатским говорима, нарочито онима на југу. Он наводи нешто особина тих говора, добро уочених али нестручно презентираних. Међутим, те особине не доказују његову — иначе у основи тачну — тезу. Његова подела српских говора Доњег Баната није без недостатака.

8) Јован Ердељановић, *Значај етнолошких испитивања у Војводини*. *Летопис Матице српске 313, 1927, 116—129*.

Позив на систематско истраживање, које би поред осталог потврдило гледиште о старини српског живља у Војводини. О језику практично ништа.

9) А. Белић: ДР ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату* (из књиге *Niederlův Sbornik, Praha 1925, стр. 285—308*). (Приказ.) — ЈФ VIII, 1928—1929, 229—231.

Одбија тврдњу о старини особина банатског говора („ја не видим никакве потребе да се ишта у језику банатских Срба приписује давном времену... језик краја XVII в. и још доцнијих времена“). Износи схватање да су се екавци у Банату „још од XIII века па све до краја XV“ мешали с икавцима. „Са јужним говором источни говор дошао је у живљи контакт тек после XV века.“

10) Александар Белић, *Штокавски дијалекат*. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, IV књига, Загреб 1929, 1064—1077.

Поглед и резиме најважнијих тадашњих знања о штокавштини. Набрајање заједничких особина штокавских говора и одлика појединих дијалекатских зона. „Шумадијско-сремски (шумадијско-војвођански дијалекат)“ окарактерисан је на стр. 1072—1073. Један пасус посвећен је „војвођанском дијалекатском типу“; наведено је неколико његових особина. без улажења ч

разлике између сремских, бачких и банатских говора. На стр. 1071 аутор објашњава да је „прве заметке“ шумедијско-војвођанских говора дала миграција икаваца из источне Босне у Србију и Војводину у XIV—XVI в. — Исти садржај налази се и у Белићевим универзитетским предавањима, више пута умножаваним шапирографом у доба између два рата и непосредно после II светског рата.

11) Милош Московљевић, *Дијалектолошка карта Војводине*, Гласник Југословенског професорског друштва XVIII, 1938, 1044—1074.

Рад је написан и објављен пре пишевих теренских истраживања у Банату, тако да се тврдње заснивају на успутним опсервацијама и обавештењима из друге руке. Сумарно, не увек тачно. У ауторовим изјавама о кановачком акценту у већем делу Војводине огледа се неразликовање полудугог изговора `од `акцента. Ипак су понеке говорне особине овде први пут констатоване. У Банату Московљевић налази три говора: „источнобанатски“ (југоисточно од линије Баваниште—Вршац), који он уврштаје у „косовско-ресавско наречје“, „средњебанатски“, истоветан с нашим тамишким, али са северозападном границом смештеном знатно јужније него што је у стварности, и „потиски“, који захвата остали део Баната, али и више од половине Бачке. Аутор није уочио значај Тисе као дијалекатске границе. Штавише, у погледу дифтонгизације *ě* он стање приказује управо супротним од реалног: по њему се „дифтонгизовано *e* много изразитије чује“ у Банату него у Бачкој. Несумњиву вредност овог написа чини веома користан преглед (са малим бројем пропуста) података о војвођанским говорима у ранијој литератури.

12) Петар Скок, *Топономастика Војводине*. У књ.: Војводина I, Од најстаријих времена до Велике сеобе, Нови Сад 1939, 108—127.

Компетентно тумачи етимологије знатног броја топонима разног порекла, понајвише словенског. Обухваћени су и многи локалитети у источном Банату, већ вековима етнички румунском. Аутор разврстава словенске називе према творбеним типовима, али се не упушта у њихову временску стратификацију. Мађарска топонимија само је мањим делом ушла у поље његове пажње. Може се уопште рећи да је у овом, свакако лобром прилогу, тема више начета него обрађена.

13) *Извештај г. Бранка Милетића*. Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VII за 1939, Београд 1940, 17—36.

Аутор је посетио Кикинду, Мокрин, Семиклуш (сада Остојићево), Иђош, Башаид, Бочар, Карлово (данас део Милошева), Кумане и Падеј. На терену је провео око шест недеља, од тога половину у Кикинди. Извештај је веома садржајан, језгровит, прецизан, са релативно врло много појединости. Конципован је чисто дијалектографски, без интерпретације чињеница. Остале су у сенци разлике између локалних говора. Писац као да је тежио да говор прикаже што занимљивијим, чак помало егзотичним. У детаљима има пропуста, ређе грешака. Ипак овај значајни рад остаје досад најбогатији преглед особина једног банатског говорног типа. На крају текст.

14) *Извештај г. Милоша Московљевића*. Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VII за 1939, Београд 1940, 57—60.

О испитивању говора југоисточног Баната, који припадају смедеревско-вршачком дијалекатском типу. Њихову северозападну међу аутор одређује линијом Ковин—Алибунар—Вршац—румунска граница.

15) *Извештај г. М. Московљевића*. Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VIII за 1940, Београд 1941, 27—28.

О обављеном теренском раду. Посећено подручје углавном се поклапа с тамишком говорном зоном. Сумарни подаци о говору, са свега неколико констатованих особина. Аутор је потценио степен дијалекатске хомогености обухваћеног предела. Он из његове целине издваја с једне стране „говор Панчева, Црепаје и Борче“, где по њему има „најмање специфично банатских особина“, а с друге стране „говор Итебеја, Петровграда (данас Зрењанин), Елемира и Меленаца“, који „припада потпуно потиском говору“, при чему „потиски“ значи што и код нас „кикиндска говорна зона“. Ова је тврдња углавном тачна кад је реч о Елемиру и Меленцима, али не и у вези са Зрењанином и Итебејом.

16) Павле Ивић, *О говорима Баната*. ЈФ XVIII, 1949—1950, 141—156.

На основу теренског рада у Ђали, Српском Крстуру, Српској Црњи, Радојеу, Фаркаждину, Томашевцу и Боки (као и у Крушчици код Беле Цркве). Изнесене су главне особине банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта и неколико одлика смедеревско-вршачког говора у Крушчици. Утврђене су и главне разлике међу банатским говорима који припадају шумадијско-војвођанском дијалекту. — Понешто од материјала из овог чланка налази се и у пишевом извештају у Гласнику САН I за год. 1949 (1950), 485—487.

17) Павле Ивић, *О говорима Баната*. Гласник САН II, св. 1, Београд 1950, 129—130.

Извештај о теренском раду у Сефкерину, Ченти и Иланчи (и осим тога у Долову и Баваништу, где преовлађују особине смедеревско-вршачких говора). Поменуто неколико говорних особина. Исти аутор у Гласнику САН II, св. 2, Београд 1950, стр. 314, извештава о свом раду у Милошеву, Новом Кнежевцу, Санаду, Падеју, Кикинди, Мокрину, Куману и Меленцима (а такође и у Гају на земљишту смедеревско-вршачког говорног типа).

18) Иван Поповић, *О најновијим испитивањима војвођанских дијалеката*. Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 3, 1952, 103—107.

Реч је о теренском раду И. Поповића, Б. Николића и Павла Ивића. Тема је обрађена информативно.

19) Иван Поповић, *Треће лице множине презента у војвођанским говорима*. Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 4, 1952, 114—127.

Преглед стања у разним крајевима Војводине и покушај тумачења настанка тога стања.

20) Ivan Popović, *Zur heutigen serbokroatischen Vokalquantität*. Wiener slavistisches Jahrbuch IV, 1955, 97—129.

Већи део рада сачињава преглед чињеница у вези са скраћивањем дужина у војвођанским говорима.

21) Павле Ивић, *О неким проблемима наше историске дијалектологије*, ЈФ XXI, 1955—56, 97—129.

О проблемима везаним за реконструкцију првобитне дијалектске слике данашњих метанастизичких области. Поред осталог подробно доказивање да шумадијско-војвођански дијалекат није настао мешавином, затим набрајање одлика тога дијалеката и указивање на чињеницу да су многе појединости, иначе познате као војвођанске карактеристике, познате и у понеким говорима северне Србије. — Идеје из овог рада аутор је саопштио 1952. године у једном предавању, чији је резиме објављен у Гласнику САН IV (за 1952), стр. 324. Дискусију поводом тога предавања забележила је у изводу Ирена Грицкат у ЈФ XX, 1953—54, стр. 396.

22) Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад, Матица српска 1956. (Ново, углавном неизмењено издање: Нови Сад, Матица српска 1985).

Шумадијско-војвођански дијалекат стр. 66—86, од тога Војвођански поддијалекат 74—79 (говори Баната 76—78, са списковима десетак заједничких одлика тих говора и по неколико диференцијалних црта тамешког и кикиндског говора, као и кратким освртом на румунски утицај у синтакси и прозодији на говор појединих места дуж румунске етничке границе). О условима који утичу на скраћивање дужина на стр. 70—72, а на стр. 79—81 о формирању шумадијско-војвођанског дијалекта, које аутор тумачи органским развојем, а не дијалекатском мешавином. На крају поглавља анотирана библиографија.

23) Павле Ивић, *Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом*. ГФФНС 1, 1956, 146—160.

Рад садржи и нешто осврта на особине банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта, на одлике месног говора Радојева и на континуитет српског становништва у Итебеју, потврђен необичним презименом *Омаљев*, које очигледно потиче од надимка *Хомаљ*, забележеног још 1660. године.

24) Ivan Popović, *Stand und Aufgaben der Erforschung der Vojvodina-Mundarten*. Die Welt der Slaven I, 1956, 148—158.

Набрајање дијалекатских типова који се говоре у Војводини, преглед најновије литературе о њима и дискусија о њиховом пореклу. И. Поповић се изражава против теорије о мешавини. Без новог материјала.

25) Павле Ивић, *О говору Галипољских Срба*. СДЗб XII, Београд 1957.

Аутор поред осталог настоји да утврди ареале особина говора који проучава како би могао на основу тога одредити одакле он потиче. При том се П. Ивић осврће на особине знатног броја говора, међу којима и банатских, ослањајући се на свој материјал са терена.

26) Pavle Ivić: *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band. Allgemeines und die Štokavische Dialektgruppe*. 's-Gravenhage, Mouton 1958.

Од књиге наведене под 22 овај се приручник разликује пре свега далеко широм применом структуралног метода. О шумадијско-војвођанском дијалекту на стр. 167—188, а посебно о војвођанским говорима 174—181, од тога на стр. 178—181 о одликама и рашчлањености банатских говора. Додата је библиографија.

27) М. Svić (= Михаило Стевановић), *Štokavski dijalekat*, у саставу одреднице *Jeziksrpskohrvatski*, Enciklopedija Jugoslavije knj. 4, Zagreb MCMLX, 501—506.

О шумедијско-војвођанским говорима на стр. 504. Наведено је сразмерно мало дијалекатских особина, без података о унутрашњој диференцијацији говора овог дијалекта (изузев не баш прецизног осврта на кановачки акценат). Рад садржи сажету библиографију.

28) Берислав Николић, *Прилог проучавању порекла шумедијско-војвођанског дијалекта*. НЈ н. с. XI, 1961, св. 1—2, 44—56.

Сматра се да је тај дијалекат настао преузимањем икавских облика у говоре са (тада још) незамењеним јатом „за време средњовековне Угарске“.

29) Иван Поповић, *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине*. Београд, Посебна издања САНУ CDXXV, 1968.

Монографија о бачким говорима. Аутор се понегде осврће, ради поређења, на свој материјал из банатских места Српског Крстура, Севкерина, Иланче и Долова.

30) Иванка Рајков, *Прилог за дијалектолошки речник говора Мокрина*. ППЈ 7, 1971, 187—192.

Акцентоване одреднице, праћене објашњењем значења и примером у реченици. Обележавање акцента, а у нешто већој мери обележавање квантитета, није увек сигурно.

31) Velimir Mihailović i Gordana Vuković, *Srpskohrvatska leksika ribarstva*, Novi Sad, Institut za lingvistiku, 1977.

Аутори су искористили постојећу литературу о слатководном рибарству на тлу српскохрватског језика и прикупили на терену обиман материјал из 40 пунктова у Војводини, од тога 9 у Банату, дуж Дунава, Тисе, Бегеја и Тамиша. Из те грађе могу се сагледати и поједине гласовне и морфолошке појаве (исто вреди и за радове наведене ниже под 36, 38 и 40). На стр. 1—430 азбучни преглед лексичке грађе. На крају 47 географских карата (скица) Војводине са показаном лексичком варијацијом.

32) Milorad Dešić, *Grairile sîrbocroate din Satu—Nou*. Analele Societății de limbă română 9, Zrenjanin 1978, 101—103.

О српскохрватским говорима у Банатском Новом Селу. Највише пажње посвећено је екавском говору старинаца. Осим познатих општих одлика банатских говора ту се констатује и изговор *ћ*, *ђ* на месту *ч* и *џ*. Сасвим су кратки осврти на ијекавске говоре колониста, „западнобосански“, „лички“, „далматински“, „дрмнички“ и „паштровски“.

33) Слободан Реметић, *О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије*. СДЗб XXVII, 1981, 7—105.

Ослањајући се на свој богати материјал из северозападне Србије, где је открио простран ареал са незамењеним јатом, аутор подвргава новом разматрању питање генезе шумедијско-војвођанског дијалекта и утврђује да он није настао мешавином.

34) Невенка Секулић, *Збирка дијалекатских текстова из Војводине*. СДЗб XXVII, 1981, 107—306.

Акцентовани текстови, забележени још 1952. и 1953. године, по правилу добро. Са подручја нашег проучавања обухваћени су Мокрин, Кикинда, Милошево, Башаид, Врањево, Куманс, Меленци, Зрењанин, Итебеј, Јаша Томић, Ботош, Томашевац, Чента и Панчево. Понеки записи давани су затим казивачима на читање, при чему су забележене варијанте, које се дају иза текста.

35) Ivić, Pavle (glavni redaktor): *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo 1981. Akademija nauka Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja knjiga LV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 9.

На стр. 451—457 налази се фонолошки опис говора Башаида (пункт ОЛА 55), рађен по образцу који важи и за друге описе у тој публикацији. Аутор је Павле Ивић, који је извршио и теренско истраживање. У лингвистичком атласу Европе (*Atlas Linguarum Europae*) пункт Башаид носи ознаку 29. 0. 011. У оба атласа на картама у свим досад изашлим томовима (а надамо се и у будућим) заступљена је грађа из овог пункта.

36) Гордана Вуковић, Жарко Бошњаковић, Љиљана Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*. Нови Сад, Институт за јужнословенске језике, 1984.

Обухваћено 113 пунктова широм Војводине. Грађа је скупљана од старијих људи, великим делом од занатлија колара. Иза лексичко-семантичке и творбене анализе и Закључка следи Речник (стр. 133—218), а затим 26 скица које приказују лексичку варијацију у овом домену на тлу Војводине.

37) Жарко Бошњаковић, *Дијалекатски текстови из Срема и Баната*. ППЈ 21, 1985, 153—164.

Грађа из Итебеја на стр. 161—164.

38) Жарко Бошњаковић, *Пастирска терминологија Срема*. Нови Сад, Институт за јужнословенске језике, 1985.

Ради поређења обухваћена су по два пункта из Бачке, Баната, Србије и Босне (из Баната Итебеј и Опово). И ту налазимо лексичко-семантичку и творбену анализу, затим 21 географску скицу и Речник (стр. 101—158).

39) Радован В. Врџипрашки, *Од лудаје фењер*, Нови Сад 1985?⁵³, 136 стр.

Песме у дијалекту о темама из живота сељака у Мокрину. Аутор је лекар, родом Мокринчанин. Надахнут љубављу према завичају и саосећањем за тешки живот сиромашног сеоског света, он настоји да прикаже не само тај живот, него и народни говор. У своје песме уноси, очигледно намерно, веома богату дијалекатску лексику. На крају (стр. 111—133) налазе се *Тумачена мање познатих речи, провинцијализама, арханзама*. Одреднице су акцентоване, по правилу тачно.

Сличног су садржаја друге две збирке песама истог песника: *Клопави шешир*, Кикинда 1987, 116 стр., и *Граблевина*, Нови Сад 1987, 112 стр. Ипак, анексни речници уз те књиге много су краћи, а на одредницама нису означени акценти.

⁵³ На књизи је означена година 1988, али на стр. 116 књиге истог аутора *Клопави шешир*, објављене 1987, налазимо податак да је књига *Од лудаје фењер* изашла 1985. године.

40) Гордана Вуковић, *Терминологија куће и покућства у Војводини*. Нови Сад, Институт за јужнословенске језике, 1988.

Обухваћено је 96 пунктова широм Војводине. Лексичко-семантичка анализа, Закључак, Речник, 109 скица лексичке варијације са по једним десигнатом, 3 карте варијације значења појединих лексема и 8 сводних карата са по неколико изолекса, које указују на разне типове диференцијације војвођанских говора у датом домену.

41) Миљивој Попов: *Речничка грађа из северног Баната*. Расковник бр. 50, зима 1987—1988, 40—61.

Речи са подробним углавном етнографским објашњењима значења. Често су цитирани стихови пригодних народних песама. Није речено из којих места потиче материјал.

42) Милорад Дешић, *Напомене о српскохрватској овчарској терминологији у јужном Банату*. Радовн АНУ БиХ LXXXIV, Одељење друштвених наука 23, Сарајево 1989, 232—240.

Сажето изложени резултати теренског рада у Баранди, Ченти, Сакулама, Идвору и Фаркаждину. Знатна количина добро забележене лексике из области овчарства, увек са податком о месту где је забележен пример.

43) Vesna Berić-Đukić, *Neki germanizmi u srpskohrvatskom jeziku severnog Banata*. ЗМСФЛ XXXVII, 1990 (1991), 25—28.

Из глосара збирке Р. Вртипрашког *Од лудаје фењер* (в. горе бр. 39), који „може да се сматра репрезентативним“ за севернобанатски говор, ауторка је издвојила и стимолошки анализирао осам лексичких германизма, неучених у ранијој литератури.

44) Pavle Ivić, *Štokavsko narečje* (у саставу одреднице *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*), *Enciklopedija Jugoslavije* 6, Zagreb 1990, 67—78 (и у посебној књижици Dalibor Brozović i Pavle Ivić: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb 1988, 56—80).

О шумадијско-војвођанском дијалекту на стр. 69—70 (у сепарату 59—61). Наведено је и неколико заједничких особина војвођанских говора овог дијалекта, као и неколико посебности банатских говора. Због ограничености простора количина информација је знатно мања него у два дијалектологијама истог аутора (из 1956. и 1958).

ЛИТЕРАТУРА О БНАТСКИМ СРПСКИМ ГОВОРИМА С ДРУГЕ СТРАНЕ РУМУНСКЕ И МАЂАРСКЕ ГРАНИЦЕ

Приликом повлачења граница кроз Банат између Југославије и Румуније, односно Мађарске после Првог светског рата остао је ван југословенске територије знатан број насеља у којима живи српска мањина, најчешће уз припаднике других народа. Говори тих места у начелу су слични оним у оближњим пределима на југословенској страни. Литература о тим говорима садржи приличан број јединица, али су то већином краћи написи, са прилично мало конкретних података о говорима. Навешћемо овде, без претензија на

комплетност, важније међу радовима који се тичу говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

1) Emil Petrovici, *Graiul Carașovenilor*. Biblioteca Dacoromaniei 3, București 1935, XII + 270 стр.

Приликом теренског испитивања за лингвистички атлас Румуније аутор је прикупио одговоре и из Карашева и села Гад код Чакова. Карашевском (крашованском) говору он је посветио књигу чији смо наслов исписали горе. По разним одељцима те књиге расути су подаци о појединим особинама говора Гада. На стр. 225—232 налазе се одговори из Карашева и Гада на близу двеста питања из упитника. Та је грађа довољна да се сагледа основна физиономија говора Гада, који је тамишког типа. Ауторово бележење је веома поуздано изузев у погледу тонске карактеристике акцента (место акцента увек је добро одређено, док су грешке у квантитету сасвим ретке). Упадљиво је сигурно бележење нијанса у боји вокала.

2) Светозар Марковић, *Српски језик у румунском делу Баната*. (Часопис) Живот (Темишвар), књига за децембар 1936, 1—3.

Популарно писан чланак, са тенденцијом да се бори против језичких „грешака“. Запажен је извештај број особина, а за неке је и констатован страни утицај под којим су се развиле.

3) Emil Petrovici. *Atlasul linguistic român* (publicat de... Muzeul limbii române sub conducerea lui Sextil Pușcariu). Partea II (ALR II). Vol. I, Sibiu — Leipzig 1940. In folio XIII + 152. — *Suplement. Termeni considerați obsceni*. Sibiu — Leipzig 1942. In folio 1—10.

Језички атлас Румуније. Обухвата одговоре које је Е. Петровић прикупио теренским радом на преко 800 питања, махом лексичког карактера. Укључено је и неколико пунктова с језицима националних мањина, па тако и село Гад (в. горе под 1). Додуше, знатан део питања није постављен у том месту. О особинама Петровићевог материјала в. под 1. Напоменимо да је овде тај материјал дат у румунској фонетској транскрипцији.

4) *Atlasul lingvistic român, Serie nouă*. Editura Academiei Republicii Populară Română (Cluj). Sub direcția: Acad. Emil Petrovici. Redactor principal: Ioan Patruț (са групом сарадника). Vol. I, 1956, карте 1—274. Vol. II, 1956, карте 275—622. Vol. III, 1961, карте 623—909. Vol. IV, 1965, карте 910—1236. Vol. V, 1966, карте 1237—1570. Vol. VI, 1969, карте 1571—1850. (У томовима V и VI у наслову стоји гоmân, а не гоmîп, у складу с измењеним правописом).

Монументално дело, наставак издања под 3. Веома богата збирка грађе, наравно пре свега о румунским говорима. И ту има грађе из српског села Гада, с истим врлинама и (знатно мањим) недостацима као у делима наведеним под 1 и 3. На основу тих података могао би се написати прилично добар опис фонетике говора Гада (осим акцента). О морфологији има много мање обавештења, о синтакси скоро ништа, док из лексике има и понеко специфично зрнце поред потврда за обичне, недистинктивне лексеме.

5) Pavle Ivić. *Les balkanismes naissants dans les parlers serbes du Banat*. Cercetări de lingvistică III, Suplement, Cluj 1958 (= Mélanges offerts à Emil Petrovici), 227—235. (Српска верзија *Балканизми у настајању у српским говорима Баната* у књ.: Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд—Приштина 1990, 189—198).

О продирању балканизама под утицајем румунског језика у српским говорима, претежно онима у румунском Банату (потврде потичу понајвише из говора Банатске Црне Горе и Рекаша, који не припадају шумадијско-војвођанском дијалекту), али и онима у Српској Црњи, Радојеву и Крушчици на југословенској страни границе.

6) Виктор Веску, *Румынское влияние на синтаксис сербского диалекта в Банате*. *Romanoslavica I*, București 1958, 70—72.

Удвајање енклитика; губитак неких дистинкција у области падежа и предлога; измењено место клитика. Није речено из којих места потичу потврде.

7) Чонка, Чедомир, *О неким особеностима српскога говора у средњем и северном делу румунског Баната*. Нови живот III, Темишвар, 1959, св. 1.

Нисмо имали прилике да се упознамо с овим радом.

8) М. Живковић, Б. Берић и В. Веску; *О српским и хрватским говорима у Банату*. Нови живот V, 1961, св. 2, 77—84 и VI, св. 1, 1962, 82—89.

Најважније особине „банатског говора“, говора клисурских села, свиничког говора, крашованског говора, говора села Рекаша, говора Банатске Црне Горе и (кајкавског) говора села Кече. Овај извештај је сачињен на основу теренског рада: аутори су провели на терену укупно 25 дана. За „банатски говор“, наведено је, очигледно тачно, двадесетак особина (НЖ V/2, 79—81). Изненађује убрајање села Соколовац и Златица у близини Беле Цркве у овај говорни тип.

9) Emil Vrabie, *Stadiul actual și sarcinile cercetării graiurilor slave din Republica Populară Romîna*. *Romanoslavica VII*, 1963, 55—74.

Уопштено о стању проучавања и даљим задацима. О српскохрватским говорима на стр. 59.

10) Emil Vrabie, *Privire asupra localităților cu graiuri slave din Republica Populară Romîna*. *Romanoslavica VII*, București 1963, 75—85.

Општи подаци о руским, српскохрватским, словачким, бугарским, чешким и пољским говорима у Румунији, о насељима где се они говоре и о начину како су њихови носиоци доспели у Румунију. О српскохрватским говорима на стр. 79—80.

11) Эмил Врбие, *Место славянских говоров на территории РНР в системе славянских языков и их значение для славянской диалектологии*. *Romanoslavica IX*, București 1963, 195—217.

Летимично набрајање тих говора с нешто напомена о литератури. Српскохрватски говори на стр. 198—199.

12) Миле Томић, *Подела српских и хрватских говора у Банату према изговарању сугласника ч, њ, ц, њ*. Нови живот, Темишвар, 1967, св. 1, 83—86

Аутор је посетио сва насеља са српскохрватским говорима у Румунији. Према његовом налазу, од говора шумадијско-војвођанског дијалекта једино они у Великом Семиклушу и у Дињашу не разликују ч и џ од ћ и њ.

13) Миле Томић, *Употреба акузатива и локатива у српским и хрватским говорима у Банату*. Књижевни живот, часопис Савеза књижевника Социјалистичке Републике Румуније год. 1, 1968, св. 1, 86—88.

За велику већину говора шумадијско-војвођанског дијалекта на терену Румуније аутор износи несочекиван податак да се у њима употребљава „скоро само локатив“, дакле и место акузатива. Међутим, у говорима у пределу северно и северозападно од Вршца мешају се, без икаквих правила, акузатив и локатив.

14) Mile Tomici, *Despre statutul vocalelor r și ț în graiurile sirbești și croate din țara noastră*. Studii și cercetări lingvistice XIX, 6, București 1968, 511—614.

Опет на основу ауторових теренских испитивања свих српскохрватских говора у Румунији. Он налази да већина тамошњих говора шумадијско-војвођанског дијалекта има р, али се понегде јавља и њр (уз чешће или ређе р).

15) Victor Vescu, *Problemele studierii graiurilor sirbești și croate din România*, Romanoslavica 17, 1970, 171—181.

Опште информације и преглед фонолошких система вокала и опструената. Библиографија.

16) Душан Дрљача, *Темишварски часопис „Нови живот“ о југословенским народностима у Румунији*. Зборник радова САНУ, Нова серија књ. I — Етнографски институт књ. 5, 1971, 133—137.

Помало о свакој од седам група „Банаћани“ на стр. 134. Цитира Чонку (в. горе бр. 7) у вези са јаким мађарским, немачким и румунским утицајем на српске говоре у средњем и северном Банату. На стр. 133—134 списак 64 насеља са становништвом српскохрватског језика.

17) Dr Mile Tomici, *О стању југославистике у СР Румунији*. Научни састанак слависта у Вукове дане 1, 1971, 63—66.

Концизан извештај о учињеном и планираном, са додатим прегледом литературе.

18) Миле Томић, *Српски и хрватски говори у Румунији*. Развитак XII, бр. 4—5, Зајечар, јул—октобар 1972, 78—90.

Сажет преглед свих српскохрватских говора у румунском Банату. О новоштокавским говорима само један кратак пасус. И овде аутор издваја „мешовите говоре“ у пределу северно и северозападно од Вршца. Кратка смотра дотадашњих проучавања и списак литературе.

19) Mirco Jivcovic, *Srpski i hrvatski govori iz SR Rumunije. Nove tendencije i pojave*. Analele Universității București, Limbi și literaturi străine. II Slave, Anul XXVI, 1977, 5—13.

Класификација говора, подаци о дотадашњем проучавању и спискови румунских лексема које су продрле у српскохрватске говоре у Румунији, углавном у раздобљу после Другог светског рата.

20) Мирјана Чешљар, *Из лексике Иванде (румунски Банат)*. Прилози проучавању језика 19, 1983, 107—148.

На стр. 107 неколико фонетских, морфолошких и лексичких особина. Сам речник детаљан и врло користан, али без егземплификације. Одреднице акцентоване, скоро увек поуздано.

21) Миле Томић, *Антропонимија Срба и Хрвата у Румунији*. Онома-толошки прилози V, 1984, 243—312; VI. 1985, 121—183.

Драгоцен, додуше неакцентована, збирка имена, надимака и презимена из свих насеља у Румунији где се говори српскохрватски. У уводу (ОП V, 251—257) општи преглед и класификација говора. На стр. 254—255 „новоштокавски говор“, тј. говор шумедијско-војвођанског дијалекта, са сплском насеља. Већина тих места, по нашим обавештењима, припада кикиндској говорној зони, али у оним јужнијим говор је тамишки. Аутор бележи и „мешовите говоре“ у селима Чаково, Дента, Дежан, Ђир, Гај, Овсеница, Парца, Рудна, Сенђурађ, Сока и Толвадија, који се „карактеришу присуством и староштокавских [= смедеревско-вршачких] и новоштокавских језичких особина“. Ови говори заслужују посебну пажњу. Треба разјаснити у којој су мери они стварно мешовити и да ли који од њих ипак припада сасвим одређено тамишком, односно вршачком говорном типу. На стр. 248—250 дата је опсежна библиографија.

22) Predrag Stepanović, *A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.

Аутор је на терену проучавао све штокавске говоре у Мађарској и поделио их у десет скупина. Једну од њих назвао је *The Serbian Dialect of Bánát and the Trans-Tisza Region* (стр. 104—116). Ту су обухваћени севернобанатски говори села Сириг, Сентиван и Деска код Сегедина и њима слични поморишки говори у Чанаду и Батањи. Ови се говори јасно везују за кикиндску говорну зону у југословенском Банату; аутор је ипак нашао у Чанаду и Батањи и понеку тамишку особину. Бележење је поуздано; једино се у вези с акцентима каткад јаве непрцизности.

23) Victor Vescu, *Graururile sîrbești și croate din România*, у књ.: Nicolae Saramandu (уредник), *Dialectologica*, București 1989 (Universitatea din București, Societatea de Științe filologice din Republica Socialistă România), стр. 227—234.

Нисмо имали прилику да се упознамо с овим радом.

О РАДУ НА ОВОЈ КЊИЗИ

Основу за ову монографију дала је дијалектолошка грађа коју је Павле Ивић, још као студент Београдског универзитета, одн. затим асистент Института за српски језик САН, скупио крајем четрдесетих и почетком педесетих година у разним местима у Банату.

У фебруару 1948. године Павле Ивић, који је већ имао нешто теренског искуства стеченог у раду у селима јужно и југозападно од Београда, посетио је свог пријатеља из ранијих времена земљорадника Ђоку Томина у Српској Црњи и искористио ту прилику за бележење говора у том месту (16—22. фебруара) и суседном Радојеву (Кларији; 23—27. фебруара).

У лето 1948. академик Александар Белић, тада и директор Института за српски језик САН, организовао је систематско истраживање војвођанских говора. На терен су упућена двојица стипендиста поменутог института. У Бачку је пошао Иван Поповић, а у Банату је наставио да ради Павле Ивић. Он је посетио Српски Крстур 4—9. августа 1948, Ђалу 10. августа, Врањево (данас у саставу Новог Бечеја) 11. августа, Томашевац 22. септембра, Фаркашдин 23. септембра до 2. октобра и Боку 4—7. октобра 1948. (изостављамо овде податке о местима на подручју смедеревско-вршачког дијалекта). Тада је настао привремени прекид теренског рада да би се написали дипломски радови — И. Поповића о бачким говорима и П. Ивића о банатским. П. Ивић је поред осталог средио сав прикупљени материјал по језичким проблемима и унео тако сређену грађу у посебне свеске. Крајем јуна 1948. одбрањена су оба дипломска рада. Ивићев рад под насловом *О говорима Баната* обухватио је, на 179 рукописних страна, осим разноврсних уводних информација, осврте на посебне дијалекатске ситуације у неким деловима Баната (југоисток, Радојево) и поглавља о преношењу акцената на проклитику и о стању квантитета иза акцента.

Из те прве фазе рада произашао је и чланак Павла Ивића *О говорима Баната*, објављен у Јужнословенском филологу XVIII, 1949—1950, на стр. 141—160. Међу најважније резултате изложене у том раду спада разликовање једног севернијег и једног јужнијег говорног типа на земљишту банатских говора шумедијско-војвођанског дијалекта. П. Ивић је касније, нпр. у *Дијалектологији српскохрватског језика*, објављеној у Новом Саду 1956, на стр. 77, увео називе „кикинди“ за севернији тип и „тамишки“ за јужнији. Ти ће се називи употребљавати и у овој монографији.

У пролеће 1950. теренски рад је настављен једнодневним групним екскурзијама млађих лингвиста у поједина села у Банату, Бачкој и Срему. Те је експедиције организовала и технички остварила САН, која је и иначе финансирала сав теренски рад. У Банату су тако посећени Сефкерин 11. марта 1950, Чента 4. априла и Илнца 14. априла (а такође и Долово и Баваниште), у Бачкој Бегеч и у Срему Стари Бановци и Чалма. Осим И. Поповића и П. Ивића, који су учествовали у свим тим екскурзијама, у по једној, две или три од њих узели су учешћа и Берислав Николић, Милка Ивић, Ирена Грицкат, Олга Банковић и Љубомир Михаиловић.

У лето 1950. Берислав Николић је укључен у тим одговорних за по један део Војводине и примио се проучавања говора Срема. Било је планирано да сва три истраживача докторирају на монографијама о говорима „свог“ дела Војводине.⁵⁴ П. Ивић је поново посетио Српску Црњу 2—4. јуна 1950. и Радојево 17—18. јуна. Осим тога он је радио у Итебеју 4—16. јуна, 22—26. јуна и 27—29. јуна, у Житишту 20. јуна и Међи 26—27. јуна. У јесен исте године био је у Милошеву 17. октобра, у Новом Кнежевцу 18. и 19. октобра, у Санаду 19. и 20. октобра, у Кикинди 23. октобра, у Мокрину 24. октобра, у Куману 25. и 26. октобра и Меленцима 26. и 27. октобра.

⁵⁴ Из те активности произашли су, поред осталих написа, чланци П. Ивића *О говорима Баната*, ЈФ XVIII, 1949—1950, стр. 141—156 и Б. Николића *О говору Срема*, ЈФ XX, 1953—1954, 273—274 као и монографије (дисертације) Б. Николића *Сремски говор*, СДЗБ XIV, 1964, 201—413 и И. Поповића *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине*, Посебна издања САНУ CDXXV, Београд 1968, 248 стр.

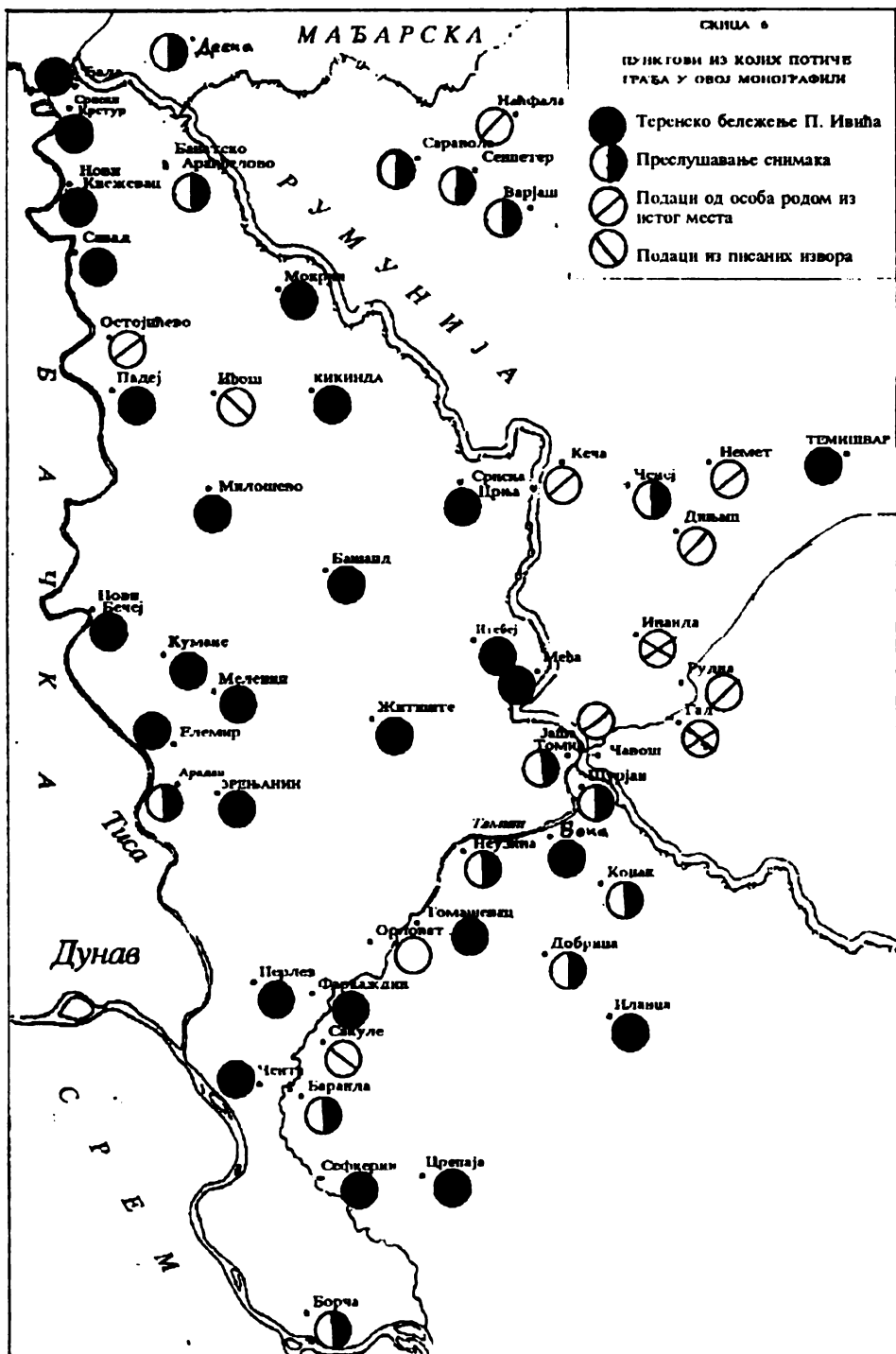
Почетком пролећа 1951, он је обишао Перлез 12—13. марта, Елемир 14. марта, Зрењанин 15—16. марта, Црепају 16—17. марта и Алибунар 23. априла. Тако је створена обимна збирка материјала, која је обухватала 15 (не увек до краја испуњених) свезака формата А4 од по 200 страна и коју је требало обрадити у дисертацији.

Информатори од којих је потицао материјал по правилу су припадали кругу пољопривредника, по могућности што мање изложених утицају књижевног језика, што значи мање школованих и мање начитаних (у Војводини је већ тада било тешко наћи неписмене). Кад год је то било могуће, П. Ивић је тражио појединце који живо причају и уз то имају добру артикулацију. Материјал је прикупљао најчешће у слободним разговорима о темама које су се првенствено тичале живота у време њихове младости (народни обичаји, пољопривредни рад, забаве младог света итд.). Ипак, ако се нека важнија гласовна или морфолошка појединост није спонтано појавила у неком месту у оваквим разговорима, Ивић је прибегавао импровизованом упитнику, увек постављајући питања тако да не помене тражену реч, тј. да не сугерира одговор (тако на пример, није питао „како зовете секиру?“, већ „како зовете оно чиме цепате дрва?“, уз одговарајући гест). Било је у плану да се та грађа допуни из још понеских места у Банату, а по потреби и у већ посећеним местима, уколико се покаже да из некога из њих недостају подаци о појединим важнијим проблемима. Наглашавамо да је сав материјал записиван руком (магнетофона тада није било) и да је записивач бележио и везане текстове кад би наишао на доброг информатора вољног да казује у перо.

На својим путовањима П. Ивић је имао прилику да сретне, најчешће у пограничним селима, и жене родом из места на другој страни границе, а удате у тим селима. Већина тих жена удала се још пре Првог светског рата, у време док није било границе која је касније ометала комуникацију. Грађа добивена од тих информаторки, махом на заобилазно постављена питања, сасвим је ограниченог опсега и у овој монографији је употребљена веома обазриво, будући да је дугогодишњи живот у новој средини увелико изменио њихов говор. Ипак се, пажљивом анализом података тако добијених, по правилу могла успоставити слика основних одлика говора њихових родних места, нарочито онда кад су њихова обавештења, или сам њихов говор, показивали разлику према говору места у која су се оне удале. Често је било корисно упоредити информације које су потицале од двеју особа родом из истог села, нарочито ако су оне биле удате у разним местима у југословенском Банату. Било је и случајева да жене рођене у разним селима у данашњој Румунији, а удате у исто место на овој страни границе, дају податке који указују на разлику између њихових родних говора. По правилу су ти подаци били у складу са географским положајем њихових завичаја. Из целог тог материјала произашао је закључак да се изоглосе природно продужују преко границе, тј. да карактеристике оностраних говора углавном одговарају особинама најближих говора на овој страни. Прецизираћемо да се овде ради о следећим местима у Румунији: Чавош, Гад, Рудна, — Иванда, Дињаш, — Кеча, Ченеј, Немет, — Семпетер, Наћфала, и о селу Дески код Сегедина у Мађарској. Осим тога П. Ивић је у Падеју срео човека из оближњег Потиског Св. Николе (данас Остојићево), који се ту затекао у некој посети. Показало се да се говор тог села не издваја из дијалекатског пејзажа околине.

Међутим, иако је посао био тако далеко одмакао, П. Ивић је 1951. прекинуо рад на дисертацији о банатским говорима. Пошто га је књига Миленка Филиповића *Галипољски Срби* била заинтересовала за језичке особине те необичне етничке групе, он је још у лето 1950. проучавао њен говор у Пехчеву и наставио је рад у лето 1951. Привучен егзотичним особинама тога говора, а нарочито његовим чувањем незамењеног јата, он је решио да промени тему докторске дисертације. Александар Белић је то прихватио и у јануару 1954. теза о говору Галипољских Срба била је одбрањена, с тим да ће се рад на монографији о банатским говорима наставити чим се П. Ивић врати из Лајдена у Холандији, где је 1953—54. држао лекторски курс српскохрватског језика на универзитету. Међутим, у јесен 1954. он је изабран за доцента на новооснованом Филозофском факултету у Новом Саду. Наметнуле су се нове обавезе. Године 1956. изашао је Ивићев уџбеник дијалектологије, а 1958. проширено и прерађено немачко издање те књиге. У оба та издања није било одељка о чакавском и кајкавског наречју и он је кренуо на нове терене, да тамо попуни крупне празнине које су постојале у научним знањима о тим наречјима. Школску годину 1960—61. провео је у Њујорку као професор—гост на Колумбији универзитету. Тада почиње и његово бављење инструменталним проучавањем српскохрватских акцената у коауторству са И. Лехисте. Следила су нова путовања и нови ангажмани. Банатски материјал, чија је обрада захтевала више година рада, остајао је да чека. Додуше, он се у више наврата и проширивао. 22. септембра 1955. Ивић је још једном посетио Ченту, овога пута заједно са пољским славистом академиком Витолдом Дорошевским. У јуну 1956. Ивић је, на дијалектолошкој екскурзији коју је организовао румунски академик Емил Петровић, имао прилику да се задржи сат-два у темишварском кварту Мехали, где су од давнина Срби живели у сразмерно јакој скупини. Током шездесетих година П. Ивић је за потребе Дијалектолошког атласа српскохрватског језика попунио упитник тог атласа у Фаркаждину и Меленцима и део упитника у Банатском Новом Селу, а 13. марта, 25. марта и 28. марта 1972, као и 25. и 26. марта 1973. радио је у Башаиду попуњавајући упитник Општесловенског лингвистичког атласа.

Време је пролазило, а П. Ивић је имао све више обавеза, поред осталог и на припремању неколико књига које је сукцесивно објавио коауторски са другим истраживачима, и које су управо због тога имале приоритет у његовим радним плановима. Све је већа била опасност да ће обимни банатски материјал остати необрађен и неobjављен. Истовремено је вредност тога материјала расла, будући да је он забележен у доба пре увођења телевизије у Југославији и пре почетка урбанизације војвођанског села и одговарајућих промена у менталитету и говору сосоког света. Имајући све то у виду, новосадски Институт за јужнословенске језике, на иницијативу професора др Драгољуба Петровића, понудио је помоћ око ексерпције грађе из свезака и њсног сређивања. П. Ивић је прихватио понуду и у радни план Института уведен је 1979. године пројекат „Српскохрватски народни говори“. Задаци око ексерпције били су додељени асистенту Жарку Бошњаквићу, а ускоро затим и асистенту Гордани Драгин. Они су, по инструкцијама П. Ивића, ексерпирани податке из његових теренских свезака, а затим су га класификовали. Као образац

послужио је начин на који је он у своје време био класификовао грађу из првих посећених места, припремајући свој дипломски рад.

Да би се посао што брже привео крају, одустало се од идеје о допунским истраживањима. Ипак, преслушан је и ексерциран низ касетофонских трака које су чланови Института за јужнословенске језике снимили у Банату око 1980. године, углавном припремајући своје радове о лексици појединих заната и области живота у Војводини. У погледу обима и квалитета грађе било је крупних разлика међу тим снимцима. Преслушавање и транскрипција тог материјала били су задатак П. Ивића, с којим су у низу случајева заједно радили Жарко Бошњаковић, односно Гордана Драгин. Тако су сада у нашем материјалу заступљени и додатни локалитети: Борча, Баранда, Добрица, Конак, Неузина, Орловат, Јаша Томић, Шурјан, Арадац, Банатско Аранђелово и Деска. Подаци из тих места учинили су гушћом мрежу потврда за понеку од важнијих дијалекатских појава. Понекад се указала и могућност да се прецизније одреде неке изгласе. Осим тога, добивена је и мања количина допунског материјала из раније обухваћених пунктова: Црепаје, Сефкерина, Боке, Житишта, Итебеја, Зрењанина, Српске Црње, Новог Бечеја, Башаида, Кикинде и Вале. Ти су подаци углавном потврдили налазе П. Ивића из доба око 1950. У пролеће 1993. П. Ивић је добио прилику да преслуша снимке говора Ченеја и Сенпетера у румунском Банату. Казивање старијих жена из тих места снимиле су Биљана Марић (Чј) и Маја Рајков (Сп) као своје семинарске радове из дијалектологије на Одсеку за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду. Ивић је преслушао и траку са говором једне жене рођене у Варјашу, а удате у Сенпетеру, али је у овај рад одатле укључено само неколико примера за које смо, на основу склопа свих околности, закључили да несумњиво припадају варјашком говору. П. Ивић је такође преслушао снимке казивања двеју старијих жена које већ пола столећа живе у Темишвару, а од којих је једна рођена у Сенпетеру, а друга у Рудни, а затим провела део детињства и рану младост у Гаду. Ту грађу нисмо употребили у овом раду, али је она изванредно поучна са социолингвистичког гледишта. И после толико времена проведеног у истом граду, говори тих двеју жена остали су знатно различити. Обе оне сачувале су, с невеликим изменама, говоре својих завичаја.

Ж. Бошњаковић и Г. Драгин ексерцирали су две књиге писане говорима села из којих иначе нисмо имали материјала: *Иђошка хроника* Јована Ђурђулова, Кикинда 1951 (текст је писао сељак из Иђоша око 1949. године) и *Село Сакуле а у Банату* Зорана Петровића, Нови Сад 1986. П. Ивић је ексерцирао три књижице песама које је на свом родном мокринском говору испевао др Радован Вртипрашки (в. скраћенице наслова).

Скица б приказује географски распоред насеља из којих потиче грађа за ову монографију.

Ексерциција и сређивање материјала нису ишли жељеном брзином због многобројних других обавеза Г. Драгин и Ж. Бошњаковића. Ипак, године 1989. та је фаза била углавном завршена и почео је рад на анализи података и писању концепта и редиговању текста ове монографије. Те је послове обавио П. Ивић, а коначну техничку форму текста дали су Ж. Бошњаковић и Г. Драгин.

Скице (географске карте) у овој књизи рађене су по нацрту П. Ивића. Скицу 1 израдио је г. Милан Ракочевић, скицу 5 мр Милорад Јанковић, а

основу за највећи део осталих скица г. Игор Кронаветер. Аутори ове књиге им и овом приликом срдечно захваљују на труду. Податке о географском распореду језичких појава уносио је у скице мр Ж. Бошњакловић.

Одређујући обухват овог рада, одлучили смо се да у њему обрадимо само типичне банатске говоре шумадијско-војвођанског дијалекта. Будући да је грађа ионако огромна, морали смо оставити за неке касније прилике говоре Алибунара и Банатског Новог Села, с елементима прелазности према смедеревско-вршачком говорном типу, као и веома особени говор Радојева, поникао у дубини румунског дела Баната.⁵⁵ Уношење података о особено-стима тих говора знатно би проширило обим ове монографије и нарушило би равнотежу опште слике.

О ЈЕЗИЧКОЈ СИТУАЦИЈИ У БАНАТУ ДАНАС

Социолингвистичка проучавања не спадају у оквир наше теме. Она заслужују да им се освете посебни, систематски напори уз примену одговарајућих метода. Овде ћемо се ограничити на два-три општина успутна запажња, чије би проверавање и евентуална разрада спадали у задатке будућих истраживања.

Током последњих 45 година, откако је почео теренски рад П. Ивића у Банату, књижевни језик је учинио крупан корак унапред. Мање-више неизмењен традиционални дијалекат био је тада главни инструмент општења у сеоским срединама, а сада је све теже наћи „доброг информатора“, дакле појединца у чијем говору има само мало наноса из књижевног језика. Почине се ширити круг људи који тим језиком добро владају, додуше с „регионалном бојом“. Задржавају се, наиме, чак и у граду оне тешко ухватљиве, у писму необележене дијалекатске особине као што су нијансе у реализацији акцената, распоред сачуваних и скраћених послеекцентатских дужина, боја вокала и детаљи у изговору неких консонаната. Посебно истичемо да у банатским градовима није дошло до формирања градских дијалеката као што су они у Дубровнику или Загребу, па и Врању или Пироту, који утичу на боље чување сеоских говора у околини.

Док је пре неколико деценија у банатским градовима било читавих улица и чак квартава са претежно руралним обележјима, сада је и само банатско село у социјалном, па и језичком погледу у знатној мери урбанизовано.

Војводина важи за вишејезичку средину и у том смислу што има много појединаца који говоре најмање два језика. Међутим, сада је међу Србима двојезичност или вишејезичност далеко ређа него нпр. почетком овог века, када је, првенствено међу школованим људима, добро знање немачког и/или мађарског језика било нормална појава. После многих деценија живота у средини са школством и администрацијом на српском језику, људи имају далеко мање прилике и све мање потребе да савладају

⁵⁵ На говор Радојева осврнуо се сасвим укратко П. Ивић у чланцима *О говору Баната*, ЈФ XVIII, 1949—1950, стр. 145, *Једна доскора непозната група шкољавских говора: говори с незамењеним јатом*, ГФФНС I, 1956, стр. 156—157, и *Les balkanismes naissants dans les parlers serbes du Banat*, Cercetări de lingvistică III, 1958, Supliment: Mélanges offerts à Emil Petrovici, стр. 229, 230, 233, 234.

друге језике осим свог матерњег и оних који се уче у школи као страни језици. Овим су погођени статус и употребна вредност, па и сам инвентар туђица у српској војвођанској средини. Наравно, у инојезичним мањинским амбијентима стање је сасвим друкчије. Велики део припадника тих етничких заједница више-мање добро влада српским језиком, разуме се поред свог матерњег.

Неколико техничких напомена о овом раду

1) Термин „банатски говори“ употребљаваће се као скраћеница место „банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта“.

2) Дијакритичке ознаке које прецизирају изговорне нијансе појединих вокала и консонаната употребљаваће се редовно у одељцима текста где се обрађују одговарајуће гласовне појаве. Иначе ће се те ознаке изостављати ради лакшег штампања и боље читљивости књиге. Тако се може десити да исти пример једном буде написан са *ѐ*, а други пут са обичним *e*, или са *и'* и са *ш* итд.

3) У ређим случајевима упростили смо из техничких разлога транскрипцију у цитатима, увек на такав начин да се не оштети информативна вредност податка.

4) Кад о некој појави располажемо подацима о говорима са друге стране државне границе добивеним од жена удатих у југословенском Банату, које су ту живеде деценијама, што смањује изворну вредност податка, уз имена њихових завичајних села биће стављена звездица, нпр. *Дињаш. Исти знак стављаће се уз скраћеницу В (дакле *В), за Варјаш, село о чијем говору смо црпили обавештења искључиво са снимка причања једне жене тамо рођене, а удате у Сенпетер.

5) Кад је то потребно, допуњаваћемо своју грађу оним што нуде Петровичева књига у вези с говором Гада, студија Предрага Степановића о штокавским говорима у Мађарској, речнички прилози Иванке Рајков из Мокрина и Мирјане Чешљар из Иванде и сличан материјал расут по другим публикацијама. Наравно, кад је реч о веома раширеним и добро познатим појавама, читаоце ћемо поштедети излишних осврта. Сразмерно ређе ћемо цитирати врло садржајни извештај Бранка Милетића о севернобанатском говору и збирку текстова Невенке Секулић, управо зато што су ту подаци о банатским говорима концентрисани у већој количини, тако да се не могу сматрати затуреним, док би с друге стране њихова детаљнија екскерпција оптеретила књигу.

6) Настојаћемо да обавештења о распрострањености појединих појава у другим дијалектима сведемо на неопходну меру. Циљ ове монографије није да утврди ареале свих феномена који се у њој помињу. Истичемо, међутим, да су многи такви ареали утврђени у студији Слободана Реметића о централношумадијским говорима.

7) Догађало се да се у нашој грађи нађе по више једнаких примера из истог места. Из практичних разлога, првенствено зато да бисмо упростили посао око обимног материјала који смо обрађивали, а и да бисмо растеретили текст ове књиге, ми смо наглашавали којим бројем примера располажемо само онда кад је било посебних разлога за то. Иначе је просто навођен

пример, као да је само један. То значи да су наше збирке потврда за поједине појаве често богатије него што би могло изгледати на основу броја наведених примера. Напомињемо и то да смо у многим случајевима, избегавајући преопширност, редуцирали егземплификацију за обичне, обилато документоване феномене.

8) Најзад, потребно је нагласити да је ова монографија оставила нетакнуте читаве области језичке структуре: вокабулар, супституцију гласова у позајмљеницама, ономастику, творбу речи, морфолошке и лексичке појединости акценуације. У збиркама теренске грађе којима располажемо налази се и доста података о тим језичким доменима. Међутим, како се њима обично посвећују посебне студије, они овде нису обухваћени, утолико пре што је ова монографија и без тога релативно врло обимна.

СКРАЋЕНИЦЕ

Скраћенице цитиране литературе

Алексић и Вукомановић,
Ал. — Брус	Радомир Алексић и Славко Вукомановић, <i>Основне особине александровачког и брусског говора</i> . — <i>Анали Филолошког факултета</i> , Београд, 1966, књ. 6, 291—319.
Арсовић, Блаце	Југослава Арсовић, <i>Главне фонетске особине говора Блаци и околне</i> . — ППЈ (Прилози проучавању језика), Нови Сад, 1979, књ. 9, 55—77 + карта.
Барјактаревић,
Новопаз.—сјен.	Данило Барјактаревић, <i>Новопазарско-сјенички говори</i> . — СДЗБ XVI, 1966, I—XIV + 1—177.
Белић, ДИЈС	Александар Белић, <i>Дијалекти источне и јужне Србије</i> . — СДЗБ I, 1905, I—CXII + 1—715 (са два картама).
Белић, Заметки	Александар Белић, <i>Заметки по чакавским говором</i> . — <i>Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук</i> , том XIV, књ. 2, С. Петербург 1909, 181—266 (посебно, стр. 1—86).
Н. Богдановић, Алекс.	Недељко Богдановић, <i>Говор Алексиначког Поморавља</i> . СДЗБ XXXIII, 1987, 7—302.
R. Bošković i M. Małecki,
Przegląd	<i>Przegląd dialektów starej Czarnogóry (z uwzględnieniem gwar sąsiednich)</i> . <i>Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des lettres</i> . Cracovie, 1932, № 1—3.
Ж. Бошњаковић,
Дијал. текст.	Жарко Бошњаковић, <i>Дијалекатски текстови из Срема и Баната</i> . — ППЈ 21, 1985, 151—164.
Ж. Бошњаковић, Пастир.	Жарко Бошњаковић, <i>Пастирска терминологија Срема</i> . — Нови Сад, 1985, 174 стр.
Victor Vescu, BCG	Victor Vescu, <i>Govor Banatske Crne Gore</i> . — ЗбФЛ XIX/1, 1976.
Вук, Рјечник ¹	<i>Српски рјечник истолкован њемачким и латинским рјечима</i> . <i>Сакупио га и на свијет издао Вук Стефановић</i> . — У Бечу, 1818.
Вук, Рјечник ²	<i>Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем рјечима</i> . <i>Сакупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић</i> . — У Бечу (у штампарији јерменског манастира), 1852.

- Вуковић—Бошњакковић—Недељков, Колар.
Г. Вуковић, Терм. куће
Ј. Вуковић, П.—Др.
Ј. Вуковић, Акц. П.—Др.
Ј. Горић, NVj XVII, XX
Г. Драгин, Ратар.
Г. Елезовић, Кос. I, II
Ердељ., СуБ
Живковић—Берић—Веску, НЖ V, НЖ VI
А. Ивић, Историја
П. Ивић, Банат
П. Ивић, Биоград.
П. Ивић, Галип.
P. Ivić, Die skr. Dialekte
П. Ивић, Извештај 1959.
П. Ивић, Испитивање
П. Ивић, О неким проблемима
P. Ivić i I. Lehiste, Prilozi I, II, III, IV
П. Ивић, Херски
S. Ivšić, Pos. Rad 196 i Rad f97
S. Ivšić, Šapt.
Г. Вуковић, Ж. Бошњакковић и Љ. Недељков, *Војвођанска коларска терминолозија*. — Н. Сад, 1984.
Гордана Вуковић, *Терминологија куће и покућства у Војводини*. — Н. Сад, 1988.
Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — ЈФ XVII, 1938—39, 1—113.
Јован Л. Вуковић, *Акцентаг говора Пиве и Дробњака*. — СДЗб X, 1940, 185—417.
Јосип Гопић (Низ акцентолошких чланака). — *Nastavni vjesnik XVI—XX, Zagreb, 1907—1912*.
Гордана Драгин, *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке*. — СДЗб XXXVII, 1991, 621—708.
Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохишког дијалекта*. Св. I, СДЗб IV, 1932, XXIII + 477 (с картом). Св. II, СДЗб VI, 1935, 1—587.
Јован Ердељановић, *Срби у Банату*. — Н. Сад, 1986.
М. Живковић, Б. Берић и В. Веску, *О српским и хрватским говорима у Банату*. — *Нови живот V, Темишвар 1961, св. 2, 77—84 и VI, св 1, 1962, 82—89*.
Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморшке границе 1703*. Н. Сад, 1929.
Павле Ивић, *О говорима Баната*. — ЈФ XVIII, 1949—1950, 141—156.
П. Ивић, *Белешке о биографичком говору*. — СДЗб XXIV, 1978, 125—176.
П. Ивић, *О говору галипских Срба*. — СДЗб XII, 1957, стр. XXI + 520.
P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band. Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*. 's Gravenhage, Mouton 1958.
П. Ивић, *Извештај о дијалектолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959*. — ГФФНС књ. IV, 1959, 397—400.
П. Ивић, *Испитивање говора села Глоговица код Светогзарева*. — Гласник САН IV/2 за 1951.
Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*. — ЈФ XXI, 1955—56, 97—129.
Павле Ивић и Илсе Лехисте, *Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcentata u savremenom srpskohrvatskom (književnom) jeziku*. — I, ЗФЛ VI, 1963, 31—71; II, ЗФЛ VIII, 1965, 75—117; III, ЗФЛ X, 1967, 55—93; IV, ЗФЛ XII, 1969, 115—165.
Павле Ивић, *Место банатског херског говора међу српским дијалектима*. — Зборник „Банатске Хере“, Нови Сад, 1958, 326—353.
Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*. Rad JAZU, 196, 1913, 124—254; Rad JAZU, 197, 1913, 9—138 + карта.
Stjepan Ivšić, *Šapinovačko narječje*. — Rad JAZU, 168, 1907, 113—162.

- Д. Јовић, Трст. Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗб XVII, 1968, стр. XVI + 238 + карта.
- Кашић, Грђевац Јован Кашић, *О јекавском говору Великог Грђеваца, села југоисточно од Бјеловара*. — ЗФФЛ VI, 1963, 149—157.
- Maretić, Gramatika Prof. dr T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*². — Zagreb 1931, стр. 631.
- Miklosich, Lexicon F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. — Vindobonae 1862—1865.
- Milas, Mostar Матеј Милас, *Današnji mostarski dijalekat* — Rad JAZU, 153, 1903, 47—97.
- Milas, Trpanj Матеј Милас, *Današnji trpanjski dijalekat* — Rad JAZU, 103, 1891.
- Millecker, Délmagyarország Millecker Felix, *Délmagyarország középkori földrajza*. Temesvár 1915.
- Милетић, Кик. Бранко Милетић, *Извештај [о испитивању говора Кикинде и околине]*. — ГЗС св. VII, 1940, 17—36.
- Милетић, Црмница Бранко Милетић, *Црмнички говор*. — СДЗб IX, 1940, 209—663 (с картом).
- В. Михајловић, Грађа Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предеуковском периоду I, II*, Нови Сад 1972.
- Михајловић и Вуковић, Лекс. рибарства Велимир Михајловић и Гордана Вуковић, *Српскохрватска лексика рибарства*. — Нови Сад, 1977.
- Московљевић, Поц. Милош С. Московљевић, *Акцентски систем поцерског говора*. — Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 1, Београд, 1928, стр. VIII + 110.
- Љ. Недељков, Каћа Љилана Недељков, *Прозоднијске особине говора села Каћа*. — СДЗб XXX, 1984, 267—356.
- Б. Николић, Кол. Берислав М. Николић, *Колубарски говор*. — СДЗб, 1969, књ. XVIII, 1—71.
- Б. Николић, Мачва Берислав М. Николић, *Мачвански говор*. — СДЗб 1966, књ. XVI, 179—313 + карта.
- Б. Николић, Срем Берислав М. Николић, *Сремски говор*. — СДЗб, 1964, књ. XIV, 201—412 + карта.
- Б. Николић, Тршић Берислав М. Николић, *Тршићки говор*. — СДЗб, 1968, књ. XVII, 367—473.
- Б. Николић, Основи Берислав М. Николић, *Основи млађе новоистокавске акценгуације*. — Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 1, Београд, 1970, 7—122.
- М. Николић, Гороб. Мирослав Николић, *Говор села Горобиња (код Ужичке Пожеге)*. — СДЗб 1972, књ. XIX, 616—746.
- Новаковић, Српски поменици Стојан Новаковић, *Српски поменици XV—XVIII века*. — Гласник Српског ученог друштва XLII, 1875, 1—152.
- М. Павловић, Срет. Миливој Павловић, *Говор Сретечке Жупе* — СДЗб, 1939, књ. VIII, стр. 1—352 + карта.
- Р. Павловић, Рача Радослав М. Павловић, *Облици деklinације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат)*. — СДЗб, 1982, књ. XXVIII, 7—61.

- М. Пејић и Г. Ваџлија, Реџ. Буњи
Е. Петровић, Караш.
Пецо и Милановић, Рес.
Пешикан, Староцрног.
Пижурница, Колашин
Д. Поповић, СуБ
И. Поповић, Geschichte
И. Поповић, Госп.
И. Рајков, Мокрин
С. Реметић,
Незаменско јат
С. Реметић, Шум.
Реџетар, Betonung
Реџетар, Štok.
RJAZU I—XXIII
PMS I—VI
Речник САНУ
(РСАНУ) 1—14
Г. Ружичић, Пљевља
Н. Секулић, Текстовн
Р. Симић, Левач
Р. Skok, ERHSJ
Станић, Уск. акц.
- Rečnik bačkih Bunjevaca.* — N. Sad — Subotica 1990.
Emil Petrović, *Graul Carazovenilor.* — Biblioteca Dacoromaniei 3, București 1935, XII + 270.
Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски говор.* — СДЗБ XVII, 1968, 241—366 + карта.
Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори.* — СДЗБ XV, 1965, стр. VIII + 294 + карта.
Мато Пижурница, *Говор околине Колашина.* — Титоград (ЦАНУ, Посебна издања, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 2), 1981, стр. 251 + карта.
Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату.* — Посебна издања САН ССXXXII, Београд 1955.
Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache.* — Wiesbaden 1960.
Иван Поповић, *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине.* — Посебна издања САНУ књ. CDXXV. Одељење литературе и језика, књ. 21, 1968, стр. 248.
Иванка Рајков, *Прилог за дијалектолошки речник говора Мокрина.* — ППЈ 7, 1971, 187—192.
Слободан Реметић, *О незамененом јату и иканизмама у говорима северозападне Србије.* — СДЗБ XXVII, 1981, 7—105 са картом.
Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије.* — СДЗБ XXXI, 1985, 1—555 (са 28 карата).
Milan Rečetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten.* — Wien (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung I). 1900, 4°, 222 ступца.
Milan Rečetar, *Der štokavische Dialekt.* — Wien (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission. Linguistische Abteilung VIII). 1907, 4°, 320 стубаца са две карте.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje JAZU. — Zagreb, 1880—1976, књ. 1—XXIII.
Речник српскохрватског књижевног језика. Матрица српска. Нови Сад 1967—1976.
Речник српскохрватског књижевног и народног језика. — Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик, Београд 1959—1989, књ. 1—14.
Гојко Ружичић, *Акцентски систем пљевљског говора.* — СДЗБ III, 1927, 113—176.
Невенка Секулић, *Збирка дијалекатских текстова из Војводине.* — СДЗБ XXVII, 1981 107—305 + карта.
Радоје Симић, *Левачки говор.* — СДЗБ XIX, 1972, 1—618 + карта.
Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* — Zagreb 1971—1974, knj. I—IV.
Милија Станић, *Ускочки акценат.* — СДЗБ XXVIII, 1982, 63—191.

- М. Станојевић, Тимок
Маришко Станојевић, *Северно-тимочки дијалекат*. — СДЗБ II, 1911, 360—463.
- М. Стевановић, Ђаков.
Михаило Стевановић, *Ђаковички говор*. — СДЗБ XI, 1950, IV + 1—152.
- Стевановић, Пип. акц.
Михаило Стевановић, *Систем акцентуације у пиперском говору*. — СДЗБ X, 1940. 69—184.
- М. Стевановић, Савремени
Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма*. — Београд 1975, књ. I, стр. X+653.
- Стевовић, Гружа
Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акценте*. — СДЗБ XVIII, 1969, 401—635 + карта.
- P. Stepanović, Hung.
Predrag Stepanović, *A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary*. — Budapest, Akadémiai kiadó, 1986.
- H. Striedter-Temps, Dt. Lehnw.
Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*. — Berlin 1958.
- М. Тешић, Љешт.
Милосав Тешић, *Говор Љештанског*. — СДЗБ XXII, 1977, 159—328 (са картом).
- В. Томановић, Лепетане
В. Томановић, *Акцент у говору села Лепетана (Бока Которска)*. — ЈФ XIV, 1935, 59—143.
- М. Томић, Радим.
Миле Томић, *Говор Радимаца*. — СДЗБ XXXIII, 1987, 303—474.
- М. Томић, Свинница
Миле Томић, *Говор Свинничана*. — СДЗБ XXX, 1984, 7—265.
- О. Н. Трубачев, ЭССЯ
Этимологический словарь славянских языков. Пра-славянский лексический фонд. 1—19, Москва 1974—1993.
- Ћупић, Бјелоп.
Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*. — СДЗБ XXIII, 1977, стр. IX + 226 (са картом).
- R. Flora, Dijal. profil
Radu Flora, *Dijalektoški profil rumunskih banatskih govora vršačkog polja uča*. — Novi Sad 1962.
- Finka i Šojat, Vink.
V. Finka i A. Šojat, *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*. — Radovi Centra za znanstveni rad — Vinkovci. Poseban otisak. Zagreb 1975, 5—131.
- Hadrovics, Ung. Elem.
László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest 1985.
- М. Hraste i P. Šimunović
ČDL I
M. Hraste, P. Šimunović i R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, I—III, Köln und Wien 1979, 1981, 1983.
- Csánki I, II
Csánki Dezső, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I Budapest 1890, II Budapest 1894.
- Чешљар, Иванда
Мирјана Чешљар, *Из лексике Иванде (румунски Банат)*. — ППЈ 19, 1983, 107—148.
- Šimundić, Imot.
Mate Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*. — Djela ANU-BiH XI.1. Odjeljenje društvenih nauka, 26, Sarajevo 1971, стр. 219 + карта.
- Schneeweis, Die d. Lehnw.
Edmund Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*. — Berlin, 1960.

Скраћенице истражених пунктова

А	Арадац
БА	Банатско Аранђелово
Бд	Баранда
Бк	Бока
Бч	Борча
Бш	Башаид
Дб	Добрица
Дс	Деска
Ђ	Ђала
Е	Елемир
Ж	Житиште
З	Зрењанин
Иђ	Иђош
Ил	Иланца
Ит	Итебеј
Јт	Јаша Томић
Ки	Кикинда
Км	Кумане
Ко	Конак
Мђ	Међа
Ме	Меленци
Ми	Милошево
Мо	Мокрин
Мо 1	Радован В. Вртипрашки, <i>Од лудаје фењер</i> . — Нови Сад, 1985.
Мо 2	Р. В. Вртипрашки, <i>Клопан шешир</i> . — Кикинда, 1987.
Мо 3	Р. В. Вртипрашки, <i>Грабљевина</i> . — Нови Сад, 1987.
НБ	Нови Бечеј
Нз	Неузина
НК	Нови Кисјевац
О	Орловат
Пд	Падеј
Пе	Перлез
Пч	Панчево
Са	Сакуле
СК	Српски Крстур
Сн	Санад
Сп	Сенпетер
Сф	Сефкерин
СЦ	Српска Црња
Т	Томашевац
Ф	Фаркажин
Цп	Црепаја
Ч	Чента
Чј	Ченеј
Ш	Шурјан

ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ

1. Из области акцентуације у овом раду ће се размотрити само појаве од принципског, структуралног значаја. Преглед појединачних чињеница о акцентима у морфологији и лексици остаје за другу прилику.

ОСОБЕНОСТИ ИЗГОВОРА АКЦЕНАТА

2. Акцентуација банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта у начелу је новоштокавска. Тачније, у већем делу тамишке зоне она је претежно новоштокавска (о томе у т. 3), а у кикиндској зони и мањем делу тамишке потпуно се уклапа у слику стања нормалног на новоштокавском подручју. То значи да се разликују четири штокавска акцента и да је преносење акцента извршено у кикиндској зони у огромној већини случајева, а у тамишкој у већини случајева. Иако у свему томе нема ничег необичног, ипак управо прозодијске особине стварају, више него ишта друго, онај особени утисак којим се банатски говори, исто као и други војвођански, разликују од осталих српскохрватских дијалеката. Разлике у том правцу познате су и лаицима и упадљиве су до подсмевке. Истовремено, оне спадају у ред оних црта које се могу појавити само дугим развојем кроз столећа. Њихов је лингвистички значај толики да оне чине једну од најизразитијих одлика ових говора.

На жалост, те одлике досад нису прецизно дефинисане. Наравно, није чудо што их не умеју дефинисати људи из народа, па ни они који их успешно имитирају или карикирају, али је карактеристично да ни наша дијалектологија засад не располаже описом тих особености. Реч је, наиме, о појавама на субфонематском нивоу језичке структуре. У основи „исте“ фонолошке јединице реализују се на друкчије начине. Будући да се ради о тешко ухватљивим феноменима везаним за тонску висину, интензитет и трајње звука, дакле за варијацију квантитативну и релативну, а не за апсолутне контрасте,⁵⁶ у овом случају просто слушање говора не може задовољити потребе науке. Неопходно је инструментално испитивање банатских, и уопште војвођанских акцената. Засад недостају проучавања која би била посебно посвећена том предмету, али је он ипак, маргинално, додирнут у извесним истраживањима чији је циљ био да се утврди стање у српскохрват-

⁵⁶ О томе Р. Ivić, *Nature and functions of the prosodic phenomena in languages*, *Folia Linguistica* XXII/3—4, 1988, 229—237.

ском књижевном језику. Неколико коауторских радова Илсе Лехисте и Павла Ивића садрже резултате инструменталних мерења новоштокавских акцената и перцепционих тестова њиховог распознавања на материјалу синтетички припремљених гласова. Појединци који су изговарали, односно распознавали акценате били су из разних делова новоштокавског подручја, а међу њима и Војвођани. У складу с темом истраживања, били су то искључиво школовани људи, тако да њихов изговор и њихово језичко осећање не представљају непосредно дијалекатско стање. Ипак, запажене су одређене разлике које стоје у јасној корелацији са њиховим регионалним пореклом. Ти се налази не могу сматрати подацима о народним говорима, али је велика вероватноћа да ће их углавном потврдити будућа истраживања заснована на изговору самих носилаца дијалеката. Битна је чињеница да су резултати инструменталних мерења и перцепционих тестова међусобно у складу, а и једни и други одговарају акустичном утиску који се стиче пажљивим слушањем. Налази у погледу војвођанских говора свODE се на две тачке:

1) За дистинкцију између узлазних и силазних акцената одлучан је тонски однос између акцентованог вокала и оног у следећем слогу. Наиме, код узлазних акцената овај други је знатно виши од акцентованог, док код силазних акцената акцентовани вокал тонском висином изразито надмаша вокал слога иза акцената. Код кратких акцената ово је довољан и готово једини дистинктивни чинилац. Стога је могућа, и често се јавља, претежно узлазна тонска линија у вокалу под \sim , а понекад и претежно силазна у вокалу под $\`$ акценатом.⁵⁷ Међутим, код дугих акцената и тонско кретање у самом акцентованом вокалу игра врло значајну улогу.⁵⁸

2) Размера трајања вокала под дугим акцентима и оних под краткима овде је мања него у другим крајевима. Она се обично креће од 1.5 до 1.7 према 1, а практично никад не достиже 2:1. Мања размера овде није плод неког краћег изговора дугих акцената — просечни темпо говора је спор⁵⁹ и сви су акценати обично бар онолико дуги као другде — него одређеног дужења

⁵⁷ P. Ivić i I. Lehiste, *Prilozi...* ЗФЛ VI, 1963, 36—49; II ЗФЛ VIII, 1965, 81—87, 91—94. Регионалне разлике у реализацији акцената огледају се у неједнаком прагу перцепције при разликовању силазних и узлазних акцената. О томе: I. Lehiste and P. Ivić, *Geographical variation in the perception of Serbo-Croatian short accents*, Papers for the V Congress of Southeast European Studies, Belgrade, September 1984, Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1984, 277—283. Напомињемо да су готово сви резултати поменути овде у напоменама 57—60 изложени и у књизи И. Лехисте и П. Ивића *Word and Sentence Prosody in Serbo-Croatian*, Cambridge, Mass. and London 1986.

⁵⁸ P. Ivić i I. Lehiste, *Prilozi ...* ЗФЛ VI, 1963, 49—58; II ЗФЛ VIII, 1965, 81—87, 91—94.

⁵⁹ Тога су понекад свесни и носиоци говора, или бар носиоци суседних дијалеката, који радо помињу како у већем делу Војводине људи „отежу“ кад говоре. Карактеристична је опсервација коју је П. Ивић чуо у Крушчици код Беле Цркве, на кановачком подручју смедеревско-вршачког дијалекта: „Ми кажемо *гџак* брже него они њино *гџак*.“ Опажања о спором говорном темпу налазе се у оба дијалектолошка приручника П. Ивића: *Дијалектологија српскохрватског језика*¹, Нови Сад 1956, 74 и *Die serbokroatischen Dialekte*, 174. Та су опажања затим потврђена инструменталним мерењима и огледају се нпр. у знатно већем трајању дугих и кратких акцентованих вокала у изговору новосадских говорника проучаваном у радovima П. Ивића и И. Лехисте него у изговору људи из западних делова српскохрватске језичке области, описаном у књизи Edwarda Purcell-a *The Realizations of Serbo-Croatian Accents in Sentence Environments*, Hamburg 1973. (Упозоравамо да су са Перселовим резултатима упоредиви само подаци о изговору оних новосадских субјеката који нису спикери на радију; управо мерења И. Лехисте и П. Ивића показују да су спикери развили навику краћег изговора, упор. ЗФЛ VIII 89).

кратких, пре свега ` акцента.⁶⁰ Тимс је, наравно, повећана и размера између трајања акцентованих и неакцентованих кратких вокала.

Није тешко уочити логичку везу између особина под 1 и 2. Наиме, знатно већа тонска висина давала би послекценатском слогу знатно већу проминенцију, тј. он би се осећао као носилац акцента да није тако изразите проминенције акцентованог слога по трајању. Чињеница да је вокал под кратким акцентом близу 1,5 пута дужи од кратког вокала у слогу који следи пресудна је за утисак да онај први носи акценат, мада га други надмаша тонском висином.⁶¹ Показује се, дакле, да се утисак пренесеног акцента може постићи разним средствима. О генези те ситуације засад је тешко судити. Може се помишљати на то да је новоштокавско преношење у војвођанским говорима млађе него, на пример, у херцеговачким, или на то да је Војводину захватио тек крајњи изданак таласа преношења, те да оно у ствари није у потпуности ни извршено: раније акцентовани слог задржао је већу тонску висину. Долази у обзир и претпоставка да су носиоци војвођанских говора под утицајем споља, нпр. у додиру с насељеницима из динарских крајева, примили новоштокавску акцентуацију у начелу, али су је остварили друкчијим средствима: на претходни слог је пренесено тежиште трајања вокала, а не тежиште тонске висине. Ту би, наравно, требало имати у виду и проблем трајања акцентованих вокала у српским екавским говорима са углавном старијом акцентуацијом, тј. у смедеревско-вршачком и косовско-ресавском дијалекту. Ако би се показало да је и тамо размера по трајању између кратких акцентованих и кратких неакцентованих вокала већа него на штокавском западу, то би дало вероватноћу претпоставци да је та особина одавно позната и војвођанским говорима, што је могло допринети друкчијој „интерпретацији“ акценатског преношења. Другим речима, тиме би се објаснило зашто се као главни физички корелат акцентованости тзв. узлазних акцената јавило њихово дуже трајање, а онда и зашто је тон у слогу иза узлазног акцента могао остати знатно виши од оног у претходном, акцентованом вокалу а да се ипак осети као неакцентован. Самим тим било би схватљиво и зашто се као физички корелат дистинкције између двеју врста акцената учврстио различит тонски однос између акцентованог и следећег слога. Наравно, све су то хипотезе које захтевају проверу, пре свега на основу прецизних података о свим говорима о којима је реч.

Утисак о дужем трајању кратких акцентованих вокала огледа се у појединим примерима које је П. Ивић приликом теренског рада означавао знацима ˇ за полудуги узлазни акценат и ^ за полудуги силазни:

а) Бџиш БА, жиџоџ БА, куџуџ О, лџнаџ Ч, Миџан Пе, џтаџ Ит Т
Нз, џџак Ба, тџбу СЦ, тџлај Мо, Ћџкрс БА, шџран Сф, о дџда Сп, џџа Сф, нџ

⁶⁰ Р. Ivić i L. Lehiste, *Prilozi...* П. ФЛ VIII, 1965, 89. Перцепциони тест описан у раду И. Лехисте и П. Ивића *Interaction between Tone and Quantity in Serbo-Croatian*, *Phonetica* 28, Basel 1973, показао је а) да су кратки акценти дужи код Војвођана него код осталих испитаника, и б) да је ` акценат код Војвођана осетно дужи него ^ . Експерименталним резултатима Ивића и Лехисте претходили су аудитивни утисци П. Ивића: „Дуги акценти одлично чувају свој квантитет, а кратки узлазни изговара се нешто брже него у Београду. Понегде он прелази у полудуги узлазни, и то у свим положајима.“ (*О говорима Банага*, ЈФ XVIII, 1949—1950. 143). „Изговор ` акцената, а донекле и ^ на војвођанском терену често је полудуг.“ (*Дијалектологија*, 1956, 74).

⁶¹ П. Ивић, *Српскохрватска акцентуација: чињенице и тумачења*, у књизи О језику некадашњем и садашњем, Београд—Приштина 1990, стр. 264.

плац Ч, коњи О БА, решето Сф, село СЦ, коса БА, родбина Ит, сестра БА, жёну БА, сестру Мо, машином СЦ, ташне Ђ,

тебе Сц, њега О, прекó ње Ит, на њу З, ко́д нас СЦ, ко́д њи Ит, од њи СЦ, у тај лóнац СЦ, кáкви Ит, кáкво Пд, тáки Ит,

бóси БА, свéти СК, по нòвим БА, јéни СЦ, педéсет Т,

јéсьм НК, о́ћу Цп, йдеш СЦ, учиши Ит, брйја Ф, кúне О, насмйје Мо, нйје СЦ, пòи СК, сéди СЦ, др́жу Т, накр́ју СЦ, па се смйју Мо, чáсту Ит, чйту Ит, вóло Мо, доведи СЦ, саби́јен Ит, покривéно Ми,

далéко Ил, јúче Ит, одонóмад З, о́пет СЦ, отóич Ф, бада́ва Пе, дóбро О Ч, тáко Т Ч Ф, једáред Т;

трговац СЦ, Бóжйћа Бд, куку́руза А, пáмука Сф, чòвека СЦ, о́бори Ит, тóчкови Ђ, чéпови Ит, цéпови БА, зóстију Ф, пр́стима Ил, кóпита Ит, вéчера Ч, дéвóјка Пд, кр́мача Ч, лéбара Ит, рáкйја О, дó цркве Сп, дéвојку *В, сýшара Ит, тёрзија Ит, бóгйње БА, од кúделе Ит, йс куће СЦ, сéстре Ђ, од сýшнице БА, рáкйје БА, авлију Сн, кóмару О, у кућу СЦ, мáраму Ф, у нéделу Ч, на сламу Цп, гулúзину О, дéвóјке СЦ, јарéбйце Ђ, кóмишйје Ит, кóшуље Т Ф Бш, лубéнице Сф, пáпуче Ит, фáбрике Пе, дéцама СЦ, Нёвёнкин Пд,

одмóрити БА, вéчерам О, нé водем Бд, нáтерам БА, пóсејем А, нé чујем Ми, бóлује БА, вóлије СЦ, кúпује О, нáтэже Ит, о́стане Сф, припúшáва СЦ, рáзгрђе Сф, тó се сáстави Бш, нé треба СЦ, ўрани Бд, дóлази СЦ, пóбегну Ит, пóкосу Ит, донéћу СЦ, па се покр́стише Ил, пóмого О, прóсио СЦ, рóдијо О, дóпало БА, о́стала Ч, помóдрила СЦ, рóдила БА, сýстала БА, изўмели БА, мéтили Ђ, ослобóдили БА, от́пили А, пóмисли БА, пóчисти Сп,

вйнограда Ит, вйнограде О, кóмишйјама СЦ,

о́стајемо Ж, ўрнйјемо СЦ, дрлúчеду Ит, нáруково Ит, о́ставио Ч, ўгувно Ми, зáгледало ЈТ, забóравила Ит, ўбрисала СЦ, нáмешйнено З, нáсељена Ч. фрўштуковали О.

б) ўја стáр Ит, сасвйм црне Бш,

кúрјак Е, за кућу Е, плéву БА, крáве Ш, кáко Ит, ўјна стáра Ит,

нé знам Ме, нéјдем З, сéтим Ит, нéјдеш З, о́неш О, йма Мђ, нóси БА, тéли Бш, зáјтра Т,

јáбуку Бд, нá страну Е,

јáлаве Ш, мáтора Ит,

нéјдемо Ми, кúпимо Ш, пáримо ЈТ, пóпио З, дóбила О,

нáпоље Ит.

Чује се, међутим, и ` акценат остварен на начин који представља прелаз према ` акценту. У теренске бележнице записивана је комбинација знакова ` и ` , „троструки“ ` , а ми ћемо овде из техничких разлога те примере репродуковати простим ` :

бицикл Бч, бóстан Бд, јéксер ЈТ, кáлуп Нз, нòвац Бч, пóсо Ш, сòкак Сп, тóчак Дб, кóње Дб, куку́руз Дб Бч Бд, бициклóм Ш, чéло Ит, решето Бд, шиљéже Дб, бóрба Бч, о́панак Нз, пóклопац Ко, вóлове Дб, мýзара Дб,

мљара Ко, недеља ЈТ, плевара Ко, унук Бк, поњава ЈТ, косачице ЈТ, натегаче Ко, полиција Бк, рођакиње Бд, ћушакиња Дб, Словакиње Ђ, гулузине Ко Ш, гулузином ЈТ, грабљевина Дб,

дна Ш ЈТ Бд Бч, њему Бч, мјом ЈТ, мени Сп,

деветнајст њ по кила Мђ,

једна Нз, свечано ЈТ, црвено Дб Ш, црквена Нз, шарене Ки,

лежи Бч, мирџиши Ш Цп, смеје Ш, уда Нз, цвета Дб, држу Бд; идеду Сп, не ваља Мђ, забдравим Ш, дсврћем ЈТ, закачи Дб, испере Нз, испадне Бд, не може Ж, окопа Дб, очисти Нз, поткује Дб, шапуће ЈТ, чупамо ЈТ, вечамамо ЈТ, ддчекамо ЈТ, ддошо Бк, игро ЈТ, дсто ЈТ, ддошла Нз, ишла Нз, ишли ЈТ, разбдоло Бд, ндоћила ЈТ, дстала Нз ЈТ, имали ЈТ Бд Бч, ндсили Ки, пдсекли ЈТ, полдјисо ЈТ, мобилисо ЈТ, дондсило Дб, кдсило се Дб, мећало ЈТ, издрела Ил, дткачио Нз,

голико Бч, оволико Нз.

Појава је, изгледа, најчешћа у местима где у близини има румунског становништва и свакако је настала под утицајем румунског језика. Обе констатације поготову важе за даљу етапу истог процеса, спорадични изговор ` место ` акцента:

Бдјих ЈТ Цп, језик Цп, ндга Нз, дца Ш, пдсла Ит, гђе Дб, вdda Ит, кукурз ЈТ, већина ЈТ, дубљине Ил, виноград ЈТ, ддету ЈТ, у Бедграду Ит, јалдиније Ил, рамуника Ит, из Амџрике Цп, до зџмље Цп,

пргџни Ко,

јџдан Ит, јџдно Ит, педџсет Пе, осамдџсет Бд, седамдџсет ЈТ,

донџсем Ит, пренџсем ЈТ, разџмеш Нз, донџсе Ил, мирџиши Мо, одџвде Ш, удари ЈТ, улазу Ш, полџгло Дб, повџзли З, уддмила Нз, дсџтили Бч, изџдлге Нз, ушџтројен Дб, дперемо ЈТ,

пошџџно Нз, гдџгово Дб, дџнас Цп.

Упор. и *џзе, џзо, џзеле, џџџни, донџсем* поред облика са ` у изговору жене из *Дињаша у Румунији.

Значајно је да је појава чешћа у материјалу снимљеном током последњих година него у грађи коју је око 1950. забележио П. Ивић. То је, дакле, појава која напредује. Ипак, број таквих примера остаје врло низак у поређењу с огромним мноштвом потврда за нормалан изговор ` акцента. Овде поготову важи малопређашња констатација о јављању промена у непосредном суседству румунског живља. У говору темишварских Срба практично је преовладао ` акценат место ` . П. Ивић је 1956. године записао у темишварском кварту Мехали, где је српско становништво било релативно концентрисано:

кџг куће, уџчити, рџдитџџи, нџмачка, по пџгодби, нџуч'имо, младџџења, испрџсила, занџтлџје, позџве, шарџно итд., поред ретког *ч'џгуром, џшо, сиромџишни;*

пџшџир, нџпрџд уз пџшџир,

трговца, венчање, латински, последњи, четрдесет две, не памтим, сачувам, знамо али и девојке (двапут), сељачку.

Уосталом, у том су говору и дуги акценти захваћени дубоким променама.

Поред примера као *оде* „овде“ или *свеч’а*, тамо се налазе и такви као *живили* са неизразитим дугим акцентом, затим такви као *било, стране* Гјд, *кума* именица ж. р., па и такви као *казали, прота, бадови, чика Сима, сукна, нисам*. Крајња тачка процеса оличена је у облицима типа *шетња, Јованович’, гњиздо, лопов*, са скраћеним акцентом врло сличним румунском акценту. Исто тако и $\hat{\text{}}$ акцент, који је П. Ивић бележио у примерима као *кум* и *шест*, може се скратити у полудуги (*средњег раста*) или чак кратки (*жџт*). Наравно, и све ове промене проузроковане су утицајем румунског језика.⁶²

Слична појава забележена је и у Иванди, такође у румунском Банату:

„И у акцентуацији се осећа тај утицај, нарочито код млађих говорних представника који су изразитије изложени зрачењу стандардног румунског језика. Тај утицај врло често доводи до разарања тонских опозиција и у дугим и у кратким слоговима: *глава, рука, пуловер, леђа, Иванђанин, трава, млада* адј., *сама; мдгика, лопата, гдворим, читам, разумем, ударио, победио*. У вези са овом појавом могло би се, уз то, приметити да се у односу *мдгика/мдгика* радн, у ствари, о простом експираторном акценту: *мдгика*“ (Чешљар, *Иванда* 109).

У примерима *била једна Влајина* Бч, *било е тешка живота* ИТ, скраћен је $\hat{\text{}}$ акцент. Такав изговор овог радног придева, који обично не носи тежиште информације у реченици, није редак у Банату. Стицајем околности ексцерпција наше грађе дала је само ове две потврде. Уп., ипак, и *А имо једну синдвину, била је мала* Чј, *А ја сам знала ову, била ми је кдмшница з башћом* Чј, затим *било* Ит Е, све са полудугим акцентом, као и сличне примере *купила* „купила“ Ш, *кулио* ЈТ.

Наш је утисак да се бачки и сремски говори шумадијско-војвођанског дијалекта углавном слажу с описаним стањем — наравно, с изузетком поменутих спорадичних појава које треба приписати румунском утицају. Ипак, очигледно је да има и разлика, као што их свакако има и унутар самих банатских говора. Те ће се разлике моћи поуздано утврдити само инструменталним мерењима на добро припремљеном материјалу. Ипак ћемо засад, уз дужну резерву, поменути да нам се чини да су описане војвођанске одлике најизразитије у северном Банату (у кикиндској зони), а најмање изразите у Срему.

ФАКУЛТАТИВНО НЕПРЕНЕСЕНИ $\hat{\text{}}$ У ТАМИШКОЈ ЗОНИ

3. Поменута особност тамишке зоне (из које се у овом погледу издвајају Ф, Ч и Пе, места на њеном западном рубу) огледа се у факулта-

⁶² Тим се утицајем бави П. Ивић у чланку *Балканизми у настајању у српским говорима Баната*, у књ. О језику некадашњем и садашњем. Београд—Приштина. 1990. О акцентуацији у говору темишварских Срба в. стр. 191 и 193.

овдга Ил Бк, ондга Сф, од отдга Ил, овдмо Бк Ш Јт,

бакърни Ил Бк, босански Ж Бч, другарски Бч, итебјски Ит З, јоргански Нз, мошорински Ж, орачки Ж, пазарни Ш, пешадински ЈТ, покодјни ЈТ Сф, резервни ЈТ, румунски Ил Ж, селџчки Дб Ж, сокџчки Ит, француски Ж, последњег Нз, капиталним Дб, на парадним Ко, вечерње Нз, домаће О, јесѣње Т, комшијско Ш, кудѣлно ЈТ, куповне Ко, куповно Сф, мајорско одело Бч, недељно Нз, селџчко Бч, село спайнско Ж Бч, банџика Ил, јесѣња Бч, машинска станица Бч, покодјна ЈТ З, последња Мђ Ж, словѣнска Ит, артѣску Ит, библијску Нз, основну шкдлу Ит, селџчку Бч, словѣнску Нз, арџцке Бс, спайнске зѣмље Бч, важнији Цп, маснији Сф, старији Ил Бк ЈТ Ж З, старијое Бк Нз Ш, крупније Бк, строгије З, влажнија ЈТ, крупнија Бк, старија Бк Ж, ранији гддина ЈТ,

девете Нз, деветнајсте Ил Мђ, десѣте З, десѣто Бк Ж, десѣтог Дб, једанајсте З, осамнајсте Нз ЈТ Ж, седамнајсте Нз ЈТ, четврти Ж Бч, четврте Нз ЈТ, четрнајсте Мђ,

добивам Нз Ж, загњурим Ит, занимам Ж, зарађивам З, изађем ЈТ З, избирам Ш, испѣглам Нз, изрѣђам Ж, исцѣпам Ш, мњадчем Ж, найђем Бч, напишем ЈТ Ж, наплџим Бч, не мџрим Ш, обийђем ЈТ, објасним Ит, одџајам З, одџвам Ит, окрѣнем Бк, отиднем Ил Нз Ш ЈТ Ит Бч Сф Бд З, опишем Ж, пазарим Ш, познајем Нз, пољубим Ш, пофџлим Нз, проповѣдам Нз, прошиџтам Ж, протолмаџим З, разговџрам ЈТ, свршиџвам ЈТ, секџрам Бк, увџтим Ил ЈТ, уџживам Ит, упџлим ЈТ, упџнтим Ит, уплџтим Бч, шпекулџрам Ш, штудџрам Ш, добџјаш Бк, занџмаш Ил, искџлиш Бч, исприџаш Мђ, нараниш Ж, одговџраш Бч, окрѣћеш Ит, познајеш ЈТ Ит, помџжеш ЈТ, поруџиш ЈТ, преџаџваш ЈТ, приповџдаш Мђ, проповџдаш Бк, сарџниш Бд, уџлаш Ж, беђари Бч, везџва Дб ЈТ Цп, дарџва Бч Ш, дешџва З, не дџђе ЈТ, дозволаџва Бч, докаџже Ж, донесџва Ж, завџже Сф, заврџи Сф, загрне Ил, задџжи Бч, закаџива Цп, залџпи Ит, замџси Ш Сф, замџшџа Ил, занџма ЈТ, запџлим Бч, запџта Ш, затџвџра Ил, заџџпи Дб, изџђе Дб Ж, избеџџва Бч, изџџди Дб Бк Нз Ит, изџџсти Ш, изџвлџчи Бк, изџврџча ЈТ, изџврне ЈТ, изџглџда Бк Ит Ч, изџлуби Ж, изџмѣни Бк, изџмѣња Бк, изџмлџти Ил, изџрађџива Бк, изџруџи Бк, исмеџџва Ж, испџита Ш, испџитџва ЈТ, корџсти Ил, лицџтџира Ил, наџрџди Ил, надџглџда Бк, надџђе Ш, назџначи Мђ, наџџди Ит, намаџарџи Бч, наплџти Ж, напиџше ЈТ Ш, нарџди Нз, насџди Ил, насџђџива Сф, насрне Бк, обийђе Бк, објасни Ил ЈТ, обрађџива Бк, одговџра Нз ЈТ, одџели Сф, одмотџва Ш, оџдрџби Бч, оџџди Цп, окрѣне Ш, ЈТ, окрѣће Ко Бк Ит Ж Цп, оџпа Ит, опрџља Бк, опрџси Бч, освџрне Ил, осуџи Бк ЈТ, отеџџива Ж, отидне Бк Ж, отпџше Ил, одсџџче Бк, повџже Ж З, поџђџа ЈТ, подрџља Бд, познаје Бд, поџџви Нз, показџива Ил ЈТ, покџџри Нз Бч, полџпа Ж, пољуби Ж, попџва Ж, попџшџа Ш Ж, послџжи Цп, постџрада Ит, превџти Нз, преврне Ил Ко Ш Бч, преглџда ЈТ, преџазџива Ил, преповџда Ит, привлџчи ЈТ, пробуди Ш Ит Сф, проџађџива Бк, продџје Цп Бч, продужџива Ил Бк, проџађџа Ж, пронџђе Т, проповџда Ж, прорађџива Бк, растерџива Сф, раџосџља Ил, рашири Бч, сарађџива Бд,

спасѣва ЈТ, убради Бч, увѣти Ко, удаје ЈТ, умѣси Ж, унапрѣди ЈТ, упѣли Бк Ж, уради Ш, урѣди Ит, ускѣче Ж, успѣва Бч, усуди Ж, утамѣни Бк, честѣта З, шгудѣра Мђ Ж, заварѣву Ит, зайђу ЈТ, заливу Ит, занесѣву Ит, запѣлу Ит, избѣру Ш, изваду Ж, изѣђу Бк, навѣчу Т, назѣву Бк, намѣру Нз, обраду Ил, окрѣну Ж, окрѣћу Цп, осуди Ил, отѣжу Ил, отѣдну Бк, отѣну Нз, поврѣту Ил, погађу Ж, познају Мђ Ит, пољубу Ш Ж, помѣшу Ж, промѣну Ил, прекопѣву Ит, разгрѣву Ил, раширу Дб, убѣце Бч, увѣту Ит Ж, угѣшу Бч, довѣко Ит, завѣко Нз, истѣко Ил ЈТ, узѣли Бч, узмите Ит, немѣјте Ил Ит Ж, задѣжен Сф, излизан Ит, испѣглан Ит, обрађен Ит, сарѣнен Нз Ит Бч, умѣшан Ил, венѣано ЈТ, пребра Ит;

доцније Ил, недељно Ил, касније Ил Дб Ит, одавно Бк Мђ Сф, раније Дб Ш Сф, друкчије ЈТ, старије ЈТ, одавно Бк Ж Бч, одѣте Сф, онамо Ит Ж;

железничар З, понедељника Бк, глинѣарници Ит, јеванђелије Нз, благајница Бч, бикарница Ко, дивѣзија Бч, историја ЈТ, комѣндија Ит, мунѣија Бч, олајница ЈТ, повѣјница Ил, Сицилија Ж, Терѣзија Бк, фамилија Бк, чувѣрница ЈТ, Шурѣанкиња Ш, ис продавнице Ш, фамилије Бч, батѣрију ЈТ, историју Бк Ит, кађѣницу Бч, олајницу ЈТ, продавницу Нз Т, у Румѣнију Нз, Словѣнију ЈТ, фамилију Бч, чувѣрницу ЈТ;

забѣнимо ЈТ, заграђимо Ит, задѣжимо ЈТ, замѣсимо Бк З, извађимо ЈТ, изѣјемо О, измѣсимо О, изрѣчимо Бк, набѣјемо ЈТ, наврѣмо Бк, нарѣнимо Бк, насађимо Бк, насађѣвамо Бк, одрѣђамо ЈТ, обѣрамо ЈТ, одрѣнимо Бк, окађимо О, отѣнемо Нз, побрѣко З, подсмѣвамо Ил, поливамо Бк Ит, пољубимо Ит, посвѣдѣчимо Ит, преврѣмо Бк, прерѣчимо Ит, промѣђамо Ж, процѣдимо Ж, тоциђамо Ит, увѣтимо Нз Ит, укађимо Ж, упѣлимо ЈТ, запѣшете Ит, излѣчите Ш, отѣднете Ко, офѣрбате Ит, пожѣрите Ж, раздѣжите Сф, заѣжеду Ит, намѣшѣаду З, нашаѣраду Бк, насађиду Ил, отѣднѣду Ж, покѣжеду Ит, покѣђаду Бч, запѣнти Бк, упѣнти Ит Ж, запѣнтила Ко, васпитани Ж, заѣљени Бч, избѣрани Нз, издѣљени Бк, клаѣрани Ко, обѣрађени Ил, побѣшени Бк, повѣзани ЈТ, помѣшани Ш, порѣљени Сф, доврѣшено Ко, забрѣнено Ил, заглавѣено Цп, заѣљѣено Ит, искѣључено Ит, испѣгљано Ж, испѣсано Ит, карѣрано Нз, навѣљено Ит, наѣисано Ш, одѣрађено Бк, отѣгнуто Ит, ошѣшано Бк, побѣшено Бк, повѣзано ЈТ Бч, подѣвљено Бк, покѣрено Ил Бк, помѣшано Нз, раскрѣчено Ж, углављено Ко Цп, угѣсано ЈТ, урѣћено ЈТ, угѣгнуто Ж, доврѣшена Ко Бч, завѣзана Нз, заѣцана Бч, наѣисана Ш, наслѣгана Ж, одрѣшена Ит, одушѣвљена ЈТ, окрѣнута Ж, ошѣшана Ит, покѣрена Бк, потрошѣчка Бк, преѣрађена ЈТ, сазѣдана Ил, убѣчена Ко, убрѣћена Ж, увѣзана Ж, избѣшене Дб, изрѣћене ЈТ, искѣкане Нз, покѣрене Ил Бк.

Будући да је преношење $\hat{}$ обично у целом шумадијско-војвођанском дијалекту, наводимо само мали део одговарајућих потврда за преношење акцента:

ѣстѣл Ко О, бѣкрѣч Ко, бунѣр Бк, буѣк Мђ, вѣјник Нз, дрѣжѣч Ко, кѣлѣч Цп, кѣмѣв О, крѣпѣр Ит, лѣвѣр Ко, пѣсѣл Бд, сѣлѣш Ко, сѣрсѣн Цп, слѣник Ко Ш, тѣгѣн Ко, фѣтѣл Ко, фрѣтѣл Ко, рѣѣт Ж, ѣѣм Бк, рѣѣм Бд, грѣкѣм Бк;

о̀ног Бк, ко̀им Бк, мо̀им Бк, о̀вим Бк О, са једнѝм Нз, сво̀јој Бк;
један Дб Нз;

идѝм Бк, јѝсам Бк, лѝжѝм Бк, лѝжѝм Бд, у̀дѝм О, вѝдиш Ш, пѝчѝш О;
на̀прѝд Бд, но̀ћом Бк, о̀пет Бк;

ка̀пи́гѝл Бд, па̀при́каш Бд, па̀ри́паш Бч, си́ро̀мак Бк;
једанајс Ш Бч, вѐћинѝм Бк;

у̀фто̀рник Бд, о̀па̀нци Нз, ру́чкѝва Бд, о̀гњѝште Бд, о̀кри́ље Ит, с вѐнча̀ња
Бд, до сва̀ну̀ћа Ит, Ѝла̀нча Нз, ко̀га̀рка Ко, ко̀га̀рку Нз, дѐвојке Нз, пи́ринца
Бк, фи́ранге Ко, о̀бојке Бк;

бѐћа̀рска Бч, во̀љу́ска Цп, па̀ра̀дним Ко;
чѐтвѝрти Ит Мђ, чѐтвѝрта Бд;

јѝсѐне Т, о̀да̀нде Бо, по̀слѐдни Ж, ра̀није Бд, ста̀риѝ Бк;
дѐсѐтог Дб;

изѝ́жем Бк, о̀гѝднем Бк, о̀су̀шиш Бд, о̀цѐдиш Бд, про̀вля́чиш Бд,
про̀цѐдиш Бд, ди́ва̀ни Бч, до̀да́је Бк, изгѝ́да Бк, измла̀ти Бк, по̀ва̀ља се Бд,
по̀дрѝла Бд, по̀пра̀ља Бк, про̀мѐне Бк, прѝска́че Ж, не ра̀ди Нз, у̀бра̀ди Бч,
ука̀ди Цп, у̀рѐди Бк, избу̀шу Цп, по̀квѝру Бк, у̀ва̀гу Бк, о̀бу́ко О, нѐмојте Ш,
по̀цѐпан Бд;

у̀фто̀рником О, Југѝсла̀вија Ит, ко̀мишѝнице Бд, лу̀дајѝнице Бд;
аргѝла̀шки Бч;

изва̀димо Ш, и́стрѝсамо Бк, по̀слу́жимо О, у̀ва̀тимо Бк, до̀нѐси́ваду О,
ко̀ста̀раду Бк, издѝ́бљено Ит, по̀дѐљено Бд, у̀кѝчѐнога Бк.

Природно је што се могу чути и облици с непотпуним извршеним преношењем, дакле са Решетаровим и Ившићевим „двоструким акцен- том“:⁶³

Ба̀бин бу̀цак Ж, ко̀минѝр Ж, лека̀р Нз, са̀лаш Ил, сефѝ̀рин Ил, црквѝ̀нак
Ит, с о̀цѝм Ил, во̀дѝм Ит, с о̀гѝм Ил, идѝш Бд, прочи́гај Ш, једнѝм Бк;

на о̀гњѝшту Мђ, ко̀кѝшка Ит, Ра̀дојку З, дѐвојке Ит З, у̀ пра̀вди Сф,
Вла̀сију Ж, го̀стију Бд, ба̀ка̀рне Ит, четрѝ̀најсте Бк, во̀ли́жем Ит, изѝ́жем Ш,
зайѝ́еш Сф, па се и́скѝка З, о̀крѝће Ж, прѝвѝ̀рне Ит, да се у̀ра̀ди ЈТ, у̀ва̀ти Ит,
издо̀пију се З, у̀ва̀ту се Ил, на̀шиѝ сам Ж, ра̀спѝгај Ил, са̀чу̀вај Бо́же Бд,
по̀вѐзано Бд, ко̀мишѝница Бд, по̀квѝрена Ит.

Значајно је да нема примера са сачуваним $\hat{}$ на отвореном крајњем слогу, таквих као *посѝ* или *мога̀*. Говори се увек:

по̀со Ф, во̀де Ф, од жѐље Сф, бре зѝ́мље Т, преко ру́ке Бо, кра̀тки ко̀ла
Ч, з дѐсне Пе, од о̀те Бо Ф, не ва̀ља З, дрѝжи Ит.

⁶³ Milan Rešetar, *Betonung* 11, 16, Stjepan Ivšić, Posav., Rad 196, 152—153. Посебан рад, са доста библиографских осврта, посветила је овој проблематици Невенка Гошић: *О такозваном двоструком акценту у српскохрватским говорима*, у књизи Црногорски говори. Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању, уредник Јевто Миловић, ЦАНУ, Научни скупови 12, Титоград 1984, 233—236.

Очигледно је овде сегментална структура крајњег слога релевантна за преношење $\hat{\text{}}$ акцента, као што је у појединим говорима, нпр. у деловима Црне Горе, релевантна за преношење ` акцента.⁶⁴

Увид у наведене примере указује да је чување $\hat{\text{}}$ чешће у источнијим и јужнијим местима него у онима на западу, односно северу тамишке зоне. Тај однос можемо илустровати статистичким прегледом примера скинутих са касетофонских снимака говора Баранде на западу и Шурјана на истоку те територије. У Бд смо набројали:

	НЕПРЕНЕСЕНИ $\hat{\text{}}$	ДВОЈНИ АКЦЕНАТ	ТИП `
унутрашњи слог	6	3	67
затворени крајњи	1		8
укупно	7	3	75

Однос између непренесених и пренесених акцената ту је, дакле, скоро 1:11. Готово тачно супротну слику нашли смо у Шурјану (где смо, додуше, искључили примере из говора Ћире Стојкова, који је скоро цео свој радни век провео у општинској служби у разним банатским местима):

	НЕПРЕНЕСЕНИ $\hat{\text{}}$	ДВОЈНИ	ТИП `
унутрашњи слог	89		10
затворени крајњи	23	2	2
укупно	112	2	12

Размера између примера с непренесеним и пренесеним акцентом ту је, према томе, знатно преко 9:1.

Такав однос има географску логику. Северозападно од тамишке зоне налазе се кикиндска зона и Бачка, где је новоштокавско преношење у начелу доследно остварено, док на истоку тамишка зона суседује са смедеревско-вршачким дијалектом, у којем је акцентуација претежно стара. Другим речима, на периферији ареала новоштокавског преношења, тај је процес непотпуно остварен.

Природно је и што се места која се издвајају из тамишке зоне доследним преношењем $\hat{\text{}}$ налазе на њеној западној ивици. Изненађује, међутим, чињеница да је стање једнако с оним у тамишкој зони нађено и у неким местима у централном Срему,⁶⁵ дакле у пределу опкољеном говори-

⁶⁴ В. нпр. М. Решетар. *Betonlog* 12 (акцентат *jezik* али не и *sestrā*).

⁶⁵ Р. Ivić. *Dve akcentološke novosti iz Srema*, Studies in Honor of Horace G. Lunt, on the Occasion of his Sixtieth Birthday Sept. 12, 1978, Part 2, 165: *pečeljka, jesēnja, dodāješ... gvozdēnjāk, kolāc...*, са двоструким акцентом *isprīčaj, prēbācāš...*, све из села Јаска под Фрушком Гором северно од Руме (где су ипак бројније форме као *pečijka* или *pečivsko*). Из суседног села Врдинка Невенка Секулић, *Збирка...*, има примере као *Албанију* 289, *сија се* 290, *Француску* 291, *милићар* 292, *полупане* 292, *растужим* 293, *мојим* 293, *повојници* 293, *помāжемо* 295, *добрд је* 295, *изāђе* 295, *петелку* 295, *астāлско* 295, *рудāрски* 296x2, *копāч* 296, *возāч* 296, *девете* 296, 297, *југословенску* 296, *помāже* 297, *Слободанка*

ма са доследно новоштокавском акцентуацијом. Генеза те појаве није јасна. Наравно, њено разјашњавање не спада у тематски оквир ове монографије. Ипак, запазићемо да је ово један од ретких примера дисконтинуираног ареала неког феномена у српским говорима Војводине.

Појединачни примери забележени од жена рођених у румунском Банату, а удатих у селима на југословенској страни границе, потврђују присуство непренесеног $\hat{}$ и у неким селима у Румунији: *не мбрам, отџнемо*, поред *не кџзем, шџшир* *Гад, *отџжу, девојка, прерџчамо, Бегџј, бунџр* *Дињаш, *девојке* *Рудна, *деветнџјсте, четрнџјсте* *Чавош. Да је овај материјал поуздан у општим цртама, види се по томе што је појава потврђена управо из предела где је очекујемо из географских разлога. Додаћемо сведочење Живковића, Берића и Вескуа, Нови живот V/2, 1961, 79: „што се више спуштамо на југ (нарочито у селима Сока, Дента у централном типу...), наилазимо на све више случајева старих акцената.“

У великом делу тамишке говорне зоне, углавном у источнијим и јужнијим местима, непренесени $\hat{}$ се често изговара као полудуги акценат:

заробљеник Бч, колџч' Ш, официџр Бч, сланик Ш, сокак Ш, једџн Бч, продџш Цп,

гостџју Цп, прстџју Бч, девојка ЈТ, другачџји Ш Ж, богаташка Бч, комшињска Бч, друкџји Ш, селџчким З, напреднџја Бч, ситнџја Ш, старџја Дб Ш, каснџје Ш Ит, ранџје Мђ, најпростџји Бч, најрођенџји З, најстарџји ЈТ, насџдим Ш, пољубим Ш, потџрчим Бч, упрљаш Ит, назџва Ит, напџше ЈТ, олаџди З, продџје Ил Ит Бч, увџти Ш, избџбај Ил, овџмо Мђ Ит Ж, сиромџ је Ил, такџ је Ил,

Југославије Бч, старџима Ш, изваџдимо ЈТ, отџднете Ко, унаџоколо Ф.

Појава је објашњива чињеницом да у истом положају нема кратког силазног акцента, па према томе ни опозиције $\hat{}$: $\grave{}$, која би доприносила чувању пуне дужине $\hat{}$ акцента. На исти начин треба схватити и спорадичан изговор $\grave{}$ место $\hat{}$ у истој категорији примера у истом ареалу:

гостџју Нз, вољуске Нз, маснџји Сф, паметнџји ЈТ, старџји Ил Нз ЈТ Бч, старџјог Нз, лошџје Нз, старџја Нз Ш Сф, четвџрти ЈТ, четвџртог Нз, овџмо Нз, доцнџје Ил, друкџје ЈТ, каснџје Ил Дб ЈТ, ранџје Нз Ш Сф, старџје Дб Нз ЈТ, напреднџја гдџведа Бч, јефтинџје Сф, другачџје ЈТ, мушкарџца Нз, старџјима Ш.

297 (наравно, уз облике с комбинацијом $\hat{}$ $\grave{}$). Осим тога у њеним текстовима има и доста примера као *пџтнџјсте* 289, који, судећи по њеном објашњењу на стр. 114, имају двоструки акценат (дакле, = *пџтнџјсте*). Примери ове друге врсте јављају се, додуше у ограниченом броју, и у њеној грађи из Земуна, Добановаца, Голубинаца, Руме и Лаћарка (из Добановаца потиче и пример *геоздењџк* 254). — Додаћемо да се у теренској грађи П. Ивића забележеној 1950. у Бегечу крај Дунава у јужној Бачкој налазе примери *размашињџва?* (с Ивићевим упитником), *таџд е, девојка и дудџва*, уз далеко бројније облике као *упљџено* или *шџјџшкџи*. То, наравно, није довољно као доказ о факултативном чувању непренесеног $\hat{}$ (или бар двоструког акцента) у Бегечу, али је, с друге стране, мало вероватно да се сваки пут ради о грешкама при бележењу. Појава захтева даље истраживање.

Са крајњег истока испитиваног подручја имамо неколико примера као *Мито Ш, свине Ш, свршимо ЈТ*, где је скраћивање погодило $\hat{\text{}}$ акценат у првом слогу. Природно је закључити да иза скраћивања тога акцената стоји утицај румунског језика.

Кад иза речи са $\hat{\text{}}$ акценатом на отвореном крајњем слогу долази енклитика, тај слог постаје унутрашњи, што омогућава факултативно чување непренесеног акцената: *ова је лега Цп, ово је Ил, кой су Ил, кој су Ил, какви је Бк ЈТ Ит, какви су Ил, каква сам Бк Ит, каква је Ил Бк ЈТ Ит, какве су Сф, боји се Ил, крчи се Бк, пошд сам Бч, позно га Ил, прошд је Ил, такд је Ил Ит Сф Бч, такд ти је то Сф, такд се сме Ил Дб, такд су Бч, такд би Бо, донесеш га Бд, донесеш га Ил, заплете се Сф.*

На први поглед изненађују примери са непренесеним $\hat{\text{}}$ испред енклитике на крајњем вокалу речи који је некад носио '' акценат (а не $\hat{\text{}}$): *жене су ткале Бк, за мене е тешко Ж, од мене сте Ж, од тебе би се Сф, теби сам поклднио Ж, она е Бк Ит, они ме ранили Ж, оне су Ил, сиромја је Ит, дошла сам Нз ЈТ, дошд је Ж, прошд га је Ит, ишли су Бк Ит Бч, дошле су Нз, ишле су Бк, прошле су гддине Т, прошд је Бк, волд би Ж, дошли би Сф, добрд сам Нз, добрд је Ил Бк Ит, добрд се Бч, добрд би било Ж, зеленд је Ит, затекла сам Нз, далекод је Ит.*

Појава постаје јасна ако имамо у виду да се у таквим примерима у већини војвођанских говора факултативно развила аналошка дужина (в. т. 62). Даљим деловањем аналогije по обрасцу *ова : ова је // ова је* створен је однос *дошла : дошла је // дошла је*, тј. добијени су акценатски ликови типа *дошла је*.

Структурално поређење акцентуације у већем делу тамнишке зоне са класичном новоштокарском показује да је инвентар јединица (акцената) исти, а да се разлика тиче дистрибуције једне од тих јединица, $\hat{\text{}}$ акцената, који се овде јавља не само у почетном слогу, него (факултативно) и у унутрашњем и затвореном крајњем.

Факултативно непренесени $\hat{\text{}}$ у унутрашњем слогу у Ченеју

За. Говор Ченеја у Румунији, чији је касетофонски снимак допро до нас тек 1993. године, издваја се посебном ситуацијом: тамо се јавља непренесени $\hat{\text{}}$ само у унутрашњим слоговима, и то доста често, изгледа не ређе него комбинација $\text{'} + \text{'}$ у одговарајућим примерима:

а) *венчање, прстење, Велинка, девдјка, девдјки, кокдишка, зарадн, изаће, опојва, отвара, отидне, упали, штудира, зарду, заридиу, приповедаду, да се прдичу, разговараду, да се удешаву, честитаду, опалепа;*

б) *подјника, девдјка, до девдјке, девдјки, ми девдјке, Румунка, из ушју, дарива, окрене, дсвџти, приповеда, украси, украси, не вежсе, не кажсе, подвикнемо, засвараду, не врагу.*

Наглашавамо да у Чј нема примера са чувањем $\hat{\text{}}$ акцената у затвореном крајњем слогу.

Чснејски говор у ствари је гранични говор кикиндске зоне, а „компромисна“ ситуација у вези с непренесеним $\hat{}$ акцентом даје том говору обележје прелазности.

Значајно је да се иста ситуација јавља у говору Радојева, села на југословенској територији, које није обухваћено овом монографијом. И тај говор спада међу ивичне говоре кикиндске зоне. Није искључено да изоглоса обухвата још понско село на земљишту Румуније. О старини овакве стилизације односа тешко је закључивати, тим пре што не знамо јесу ли преци становника Радојева, који су се у XVIII веку доселили из Јармате северно-сточно од Темишвара, донели оданде такву стилизацију, или се она убличила тек у садашњем њиховом станишту.

Додаћемо да у Сеппестеру, а по свему судећи и у Варјашу и Сараволи, нема трагова непренесеног $\hat{}$. Исто важи и за оскудни материјал П. Ивића из Темишвара, забележен 1956. године.

Ареали факултативног чувања непренесеног $\hat{}$ у појединим положајима приказани су на скици 7.

СИЛАЗНИ АКЦЕНТИ ВАН ПОЧЕТНОГ СЛОГА ПРОТИВНИ ОПШТИМ ПРАВИЛИМА АКЦЕНТУАЦИЈЕ

4. Независно од описаног системског ограничења новоштокавског преношења у већем делу тамишке зоне постоје у банатским говорима, како у тамишкој зони тако и у кикиндској, примери са $\hat{}$ и $\tilde{}$ ван почетног слога под посебним условима, који махом делују и другде на новоштокавском подручју.

У знатном броју сложених речи — именица, заменица, придева, бројева, прилога, предлога, везника — граница између саставница понаша се као препрека преношењу:

*земљорадник*⁶⁶ Ил Бк (5) Цп Бч Ф (5) Бш СЦ СК (5) БА, *Југослaвнја* Бк (5) Ф (4) Ит Цп Бч СК (4), *Југослaвије* Бч, *Југослaвији* Ф (4), *Југослaвијо* Сн, *под Југослaвијом* Ил, *у Југослaвији* Ч, *али и Југослaвија* Ф (1) А СЦ СК (1), *Југослaвије* А, *Југослaвију* А Сп, *из користолубља* Бч, *земљорадника* Ит, *пробиљска* Ми Сн СК (уп. т. 111);

Новосађанин Бш, *Новосађани* Бч, *пољопривредник* Ми, *пољопривреда* Ф Ме СЦ, *пољопривреду* Бч, *о пољопривреди* Ме Сн, *пољопривредом* СЦ, *Аустроугарска* Ф.

којекџ Ф, *којештa* Ил Бк Ит Ки Ђ, *коједџ* Бк Бч;

понџки Бк Ит Ж Бч Ми СК, *понџка* З Е НБ, *понџке* НБ Пд, *понџшто* Ит Сф Ђ.

правослaвни Сн, *светосaвски дџм* Ит, *светосaвска слaва* Е, *светосaвској* Ит, *добровљно* Бк Бч Сн СК, *стародрџвне* Сн;

првоклaсни Сф Ф НБ НК, *првоклaсне* Ит, *првоклaсно* Ит, *пунољџтан* НК;

⁶⁶ У СК, Ф, Бк и СЦ П. Ивић је 1948. и 1949. године анкетирао по пет писмених мештана дајући им да читају примере из ове и неких других категорија. Резултати анкете показани су горе и биће и даље приказивани на исти начин, нпр. *Југослaвнја* (4) према *Југослaвија* (1).

пољопривредан Ж, пољопривредни Бш, троугласта ЈТ, троуголно Ме, машинобрварски Мо;

веројсповедни Ит;

двајестрећога јула Ф;

досад Бк, али и досад Бк, изван села Ит Е, забат наспрам забата Е, наспрам светлила Мо, наспрам врата Мо, једна наспрам дрвее Пд, насред Бк Ч, насред вршија Ил Ф, насред авлије Ит Бд Ки НК, насред капије Ме, насред њиве Ит, насрет пута Бк Ит Мо, насрет кујне Бк Ф, насре чџрге Бк, окрџм Мђ Сф, није ђна ишла ниједи окрџм у цркву Мђ, окрџм на врата ће ђ изађе Пе, ниси упамтно окрџм Пантиноџ Е, окрџм тџ Ф, осџм тџга Бк Ф СЦ, осџм његове плате Мђ, осџм мене Мђ, осџм недеље Ит, осџм нас Ф, осџм ти путова Ф, осџм кочијаша Ф, осџм војске Ф, осџм што смо пџслали, још смо дџнели Е, не смеш да идеш осџм пута Е, откџд сам Бк, откџд постџи пџртија Сп, откџд су Бк Ит, откџд је Бк А СЦ СК, џмро је откџд Ит, откџд се Ит Бд, откџд га знам Ж, откџд Сф Ф З СЦ, откџд је нестало СФ, откџд су изишла Ф, откџд је њиша нумера Пе, откџд је дџван скуџљи З, откџд вас нисам виџдила Бш, откџд је џстала НБ, откџт су џве млџне Ж, откџт смо ми Е, откџј врата па до пџнке Мо, покџј села Мо, сасџм Ф Ч Е Ж, укрџј вџде Бк, укрџј Бџгеја Ит, укрџј мџра Ч, укрџј рџгља Е, укрџј села Е, усрџд вџде Бк, усрџд Сф, папџк СК („кад неко пита шта сам то ураџила, а ја кажем: папџк, ако сам ураџила“ = па шта смета; уп. и Милетић, Кик. 30);

будџшто Т Ф, верџвџтно Бк (3) Ф (3) СЦ Пд СК (5), поред вџровџтно Бк (2) Ф (2), дакџко Ил Мђ Ит, дџнџкле Ил Ит СЦ, којеџко Ж, међусџбно НК, неверџвџтно Ђ, нимџло З, откџко Ит Е, откџко сам јџ запџнтно Ф, откџко је свџта Ф, откџко пџнтим Км, откџко смо Мо, понџјџише Нк, понџџди Пд, понџкад Бш, потпџно Км, уџпште Бк Ф СК;

благџврџмено Км, у међуврџмену СЦ, прековрџмено Ит;

изџџоколо Ф, уџџоколо Ж Ф З.

Важно је подвући да се у скоро свим наведеним примерима доследно изговара непренесени акценат. Очигледно је сваки пут у питању јунктура, фонолошки релевантна морфолошка граница. Другим речима, носиоци говора осећају наведене примере као синтагме, а не као лексичке јединице. При том други, наглашени део сложенице својом семантиком захтева да акценат буде на њему. Значајно је да су све наведене имснице и придеви скорашње књишке творбе, увек са сложеничким спојним вокалом *о*. Можда је та околност допринела изговору " акцента на трећем слогу прилога *верџвџтно*, такође преузетог из књижевног језика: испред *-џтно* (које се може асоцирати са глаголом *џтати*) стоји облик *веро-*, сличан елементима као *земљо-*, *Југо-*, *пољо-* у наведеним имсницама. Посебну пажњу привлаче везници *осџм* и *окрџм*, у којима се *о-* осећа као предлошко-префиксална морфема. Изгледа, уосталом, да је везник *осџм* у свом развоју полазџи од лика *осџн* прошао кроз фазу *осџм*, где је *-сџм* интерпретирано као облик замснице *сав*, сличан ономе у прилогу *сасџм*.

У погледу описане појаве банатски говори се у начелу слажу са многим другим новоштокавским говорима,⁶⁷ па и са језиком Вука Караџића. Примере које набраја Т. Маретић⁶⁸ на основу другог издања Вуковог Рјечника ми ћемо овде распоредити по врстама речи, да би се јасније оцртао паралелизам са нашом грађом:

*зломїшљеник, злопдглеђа, ранорѝнилац,
којигдд, којигддер,
очевїднїй, очиглѣднїй,
јединодушно, својевдљно, којегдѣ, којекѡд, којекѡк, којекѡд, коликогдд,
изврѣх, уврѣх, посрѣд, сасрѣд,
данѹ.*

И у усменој верзији данашњег књижевног језика обични су многи од облика који су забележени у Банату. Неки од њих су у наведеном изговору примљени управо из тог извора.

Ми у горњем списку нисмо навели примере са -гдд, какве бележи Вук, зато што се по данашњем правопису такви облици пишу као две речи, а не зато што њих не би било у Банату. У нашем материјалу нашли су се: *ко гдд је дошо Цп, ко гдд је болово А, ко гдђ Аџина Ми, кои гдђ Ми, што гдд им на уста дође Ф, што гдд З, што гдд се је Бш; што гдђ ти подребује Ме, што гдђ ти грѣба Св; што гдђ њим грѣба Св, што гдђ НК, колко гдд Ит Бд, колко гдд има роддѡва А, колко гдд ја гѡнтим А, како гдђ СК, ди гдђ Ит Ф, ди гдд има девојѡка Ф, ди гдђ Е, ди гдђ је било Ми, ди гдђ пдшљу Св, ди гдђ се догоди НК, кад гдд дођеду Ит, кад гдд изађу З, кад гдт су Ч, кад гдђ Е, докле гдд има Бд, до гдд З, до гдт су држѡли Е, до гдђ Пд СК, као гдђ Св, ко гдд гдлубли Е.*

Наравно, кад веза са -год има неодређено значење, и у Банату се изговара акцент на слогу испред -год: *штдгод СЦ, дигођ Ки Ми Св БА, дигођена Ме.*

Уосталом, и класификација примера као *откѡд* или *досѡд* зависи од правописних решења, која могу бити различита. Све то показује колико је

⁶⁷ П. Ивић, Дијал. 1956, 68 за шумадијско-војвођански дијалекат (обухваћене су не само категорије изнете овде у т. 4, већ и оне из тачака 5—7), 131 (источнохерцеговачки дијалекат). Том предмету посветио је значајан рад Willem Vermeer, *Non-initial falling accents in Neo-Slovakian dialects*, ЗМСФЛ XXVII—XXVIII, 1984—1985, 143—149. У том чланку налазимо обиље паралела из постојеће дијалектолошке литературе. Тамо изнетом материјалу, несумњиво довољном да се принципски осветли проблем, може се додати још много других потврда из разних говора. Поменићемо овде само оне из *Fonoloških opisa: Jugoslavienja u jekavskom govoru* Мале Ператовнице у северној Хрватској (Д. Брозовић и П. Шимуновић, стр. 368), *Jugoslavienji, poluprijevreda i poloprijevreda* у Осладићу између Ваљева и Лознице (П. Ивић и С. Реметић, стр. 480), *земљорѡдник, пољопријереда, пољопријерѡдник* у Кривој Ријечи код Ужица (С. Реметић, стр. 515). Податке из литературе набраја и С. Реметић, Шум. 44; ту су обухваћени и примери са "акцентом на ултими (тип *сасѡм*) из говора смедеревско-вршачког и косовско-ресавског дијалекта. Додајемо да је П. Ивић забележио облик *сасѡм* и у српском говору суботичког предграђа Александрова, као и у селу Батањи у мађарском Поморшћу.

⁶⁸ Maretić, *Gramatika*² 108. М. Стевановић, Савремени 161. има краћи списак таквих појмова

понашање народних говора независно од правописних норми, односно, колико су те норме ствар конвенције међу стручњацима. У нашем случају, банатски говори имају знатно строжа мерила него писани књижевни језик у погледу тога који ће се морфемски спој прихватити као сложеница, тј. као једна реч.

У поздравима се често две речи сливају у једну акценатску целину. Ако је при том наглашена друга реч, појављује се непренесени акценат ван првог слога, нпр. *добар дџн* Ф НБ, *љубим рџку* Ф. Уп. и *добар дџн кџмо*, *добар дџн* Бд, очигледно у нешто бржем темпу. Ипак се говори *добар вече* Ил Ф Е, *добрџ јтро* Ф Ч Мо.

По свему судећи ови други поздрави су изворни народни⁶⁹, док су такви као *добар дџн* и *љубим рџку* примљени из града у релативно новије време, вероватно у XIX веку. Са таквим односом може се упоредити непренесени акценат у књишким сложеницама са спојним вокалом *о* (тип *пољопрџвџреда*). Без обзира на настојања и илузије нормативне граматике, говорна верзија књижевног језика делује као генератор силазних акцената ван почтног слога.

5. Силазни акценат може се наћи у средини речи и неком аналогичном у деklinацији⁷⁰: *Далматџнац*, Гмн *Далматџнаца* према односу *вџбац*: *вџбаца*, *Ђурђџна*, Вјд *Ђурђџно* према односу *Нџда*: *Нџдо*.

абонџраца Мо, *богомџлаца* Ф (2), *Далматџнаца* Бш, *Ерџегџваца* Бш, *завџшџтака* СК (2), *Итебџјаца* СЦ, *Јапџнаца* НБ, *омладџнаца* Бо (5) Ф (3) СК (2), *Србијџнаца* А, *Црноџбраца* Бк (5) Ф (3) Бш СК (3), *сукњџраца* СК, *баба-Ђурђџно* СК, затим Гмн *кабџница* Ит, *кобџсица* Бш, *чинџвница* СЦ.

Ипак, није редак ни изговор с пренесеним акцентом:

богџмџлаца Ф (2), *добрџвџлаца* Мо, *завџшџтака* СК (3), *омладџнаца* Ф (2) СК (1), *џмладџнаца* СК (1), *џмладџнаца* СК (1), *Србијџнаца* Ф, *Црноџбраца* Ф (2) СК (2), *водџница* СК.

6. У резултату слизије последњег *е* у бржем изговору десетичних бројева од 40 до 90 акценат доспева у последњи слог. При том се ` обично претвара у ` ` :

тџрес четџдџс Ит, *четџрдџс гџдина* Ил Ж Сф, *четџрдџз гџдџна* Ф, *четџрдџс кџрмача* Ф, *четџрдџс кџрста* НБ, *четџрдџс лџнаца* Ч, *четџрдџс тџри* Ф, *четџрдџс пџт* Цп, *четџрдџст џсам* Ит, *четџрдџст џсме* Ш Ж Ч Е, *педџз гџдина* Ит, *стџ педџст гџдина* Сф, *четџрдџс педџз гџдина* Ж, *педџш четџри* НК, *педџст и пџт* Ф, *педџс кџла* Т, *педџс пџрџцената* Сф, *шездџс гџдина* Ж, *шездџст гџдџна* НБ, *шездџс седџма гџдина* З, *шездџст и четџри* Ф, *шездџ шџст* Сн, *шџстџ шездџз дџнаџра* Сн, *шездџс фџринџи* Ки, *седамџдџс тџри* Ђ, *седамџдџст и четџри* Ф, *седамџдџс пџт* Бч, *седамџдџс шџст* Ит Км, *стџ седамџдџст и шџст кџла* Сн, *седамџдџст и џсам* НК, *седамџдџст џсме* Ки, *седамџдџс тџреџе* Ме, *стџ седамџдџст џљада* Ми, *седамџдџст кџла* Ч, *седамџдџз гџради* Мо, *осамџдџз двџе* Ки, *осамџдџс тџри гџдине*

⁶⁹ М. Станић, *Ускочки акценат*, СДЗБ XXVIII, бележи на стр. 101—102 овакве поздраве и освџрће се на паралеле из других говора.

⁷⁰ В. напомену 67.

Ме, осамдџс чџтврџте Мо, осамдџст и пџт Бд, осамдџст и шџс Ч, осамдџст и сџдам СЦ, дџведџст Ч, дџведџст дџв гџдине Ж, дџведџст и чџтир СК, дџведџс пџте Бк, дџведџшџз гџдџна НК, дџведџседам гџдина НБ, дџведџс џсме Ч, дџведџст џсме Ф, дџведџз дџвет Ж, дџведџз дџвџти Е, дџведџст лџнаца Ч.

Тако и чџтрдџст и дџвџте у грађи П. Ивића из Бегџча у јужној Бачкој. Уп. и т. 13.

7. Знатан број релативно скорашњих позајмљеница из страних језика такође има силазне акценџте вањ почетног слога (али, најчешће не на отвореном крајњем слогу):⁷¹

џмигрџнт Бч, *забушџнт* Ит, *комадџнт* Ит, *командџнт* Сп, Ки Мо СК, *комадџнт* Ф, *провиђџнт* Ф, *графикџнт* НБ, *шпекулџнт* Бш, *ађугџнту* Ит, *џмигрџнти* Ит Бч, *командџнта* Ми, *матурџнти* СК, *музикџнти* Чј;

агџнт Бш, *патџнт* Ф, *президџнт* Бк, *прџдџнт* Ит, *студџнт* Ф (1) Бо, *агџнта* Бч, *момџнту* Ит, *реферџнту* Сф, *докумџнта* Цц, *докумџнте* Ит, *с докумџнтама* СК, али и *студџнт* Бк Ф (3) СК, *фундџмент* Ко;

колониџста Ил СЦ, *колониџсти* Бк Ит Ж Т, *комунџста* Ит Бч Ч Ф Чј СЦ, *јџдног вџликог комуниџте* Чј, *резерџиста* Ф, *социјалиџста* Бк Ч Ф, *империјалиџста* Бк Ф, *инфанџриџте* Ит, али и *комунџсти* СК (5);

билџнс СЦ, *афтџбус* Нз, *беџџкл* Ил, *биџџкли* Бч, *дијалџкт* НК, *парагрџф* Ил, *профџкт* Ж, *парадџз* Т Ф, *парадџс* Бч Бд, *дијалџкат* Бч, *парадџза* Ф, *с парадџсом* Бд (али и *пџрадајз* ЈТ Бш, *пџрадајз* З Мо, *пџрадајс* А), *кукунџшиџе* Ме;

штафџр Бч, *делџгџт* Мђ, *инџинџџџр* Ж, *инџинџџр* ЈТ, *секретџр* Бч, *ветеринџр* Бч, *окупџтора* Сп, *телеџвџзор* А Бш, али и *телџвџзор* Бд;

гарџнтујџду Цп;

амбулџнту ЈТ, *дактилогрџфкињи* Бч;

пропагџнда Бч, *џкспедиџције* Бч, у *Македџнији* Бч, *џеремџније* Бч, али и *преко њџне теритџрије* Мђ;

интелигџнтан СЦ, *интерџсантан* Мо, *борџб* Ф, *апсолџтни* Сн, *фџдџративни* СК (1), али и *фџдџративни* СК (2), *Тодорџску* Пе, *Брџџџулов* Мо;

апџолџтно Км, *дирџктно* Ђ, *интелигџтно* Ме, *интерџсантно* Ит НК, *стџпроџџтно* СЦ;

Рекло би се да овамо треба прикључити и рџч *брџџна* БА „који воле много да прича“. Међутим, ми нисмо могли наћи у румунским рџчницима лексеми од које би ова потицала. С друге стране, рџч *фалџса* „хвалисавац“

⁷¹ Тако и у Бачкој: *дијалџкта* Бегџч (бележење П. Ивића из 1950), *парадџз* Тител (с касетофонског снимка). Додајемо нешто потврда из *Fonoloških opisa: штудџнт, телеџвџзија* у Осладићу у северозападној Србији (П. Ивић и С. Ремџтић, стр. 480), *реферџнт, командџнт* у Јасенику у источној Херџеговини (Д. Вујичић, стр. 509), *шпекулџнт, реферџнт, командџнт, телеџвџзија* у Кривој Ријеши код Ужџца (С. Ремџтић, стр. 515). Позајмљенице могу имати акценџте који излазе из оквира нормалне дистрибуџије акценџата у многим језицима, на пример у македонском, пољском, немачком и турском.

Ч, Нмн *фалдсе* Ч очигледно није позајмљеница и појава медијалног \sim у њој помало је загонетна.

Укључивање материјала са \sim у тамишкој зони могло би изгледати неумесно јер тамо и иначе има примера са тим акцентом ван почетног слога. Ипак, наводимо и ту грађу будући да је у њој фреквенција непренесеног акцента далеко већа него код осталих речи, а и зато што таквих примера у страним речима има и у кикиндској зони.

Добар део овог материјала има акценат преузет из језика одакле потиче, по правилу немачког, преко којег су најчешће примане и речи латинског порекла. И сама чињеница да за позајмљенице не важе иначе нормална ограничења акценатске дистрибуције има своје паралеле у немачком. Треба ипак истаћи да се ту налазе и примери као *категорија* и *телевизор*, непознати немачком језику, бар са наведеним акцентом. Очигледно је био пресудан изговор тих речи у књижевном језику, односно у језику града. Уосталом, из таквих је извора примљен највећи део осталих речи са изнесеног списка.

Само за мали део тих лексема (*парадџ* и сл.) долази у обзир непосредно преузимање од некадашњих немачких насељеника у Војводини. За релативну хронологију збивања значајно је да међу наведеним примерима нема турцизама. Све изгледа тако као да су догађаји ишли следећим редом: прво, преузимање позајмљеница из турског; друго, новоштокавско преношење; треће, улазак речи из немачког језика, и уопште речи западног порекла.

Треба напоменути да у Итебеју постоји неколико породичних надимака необичне творбе и делимично с румунском етимологијом, а са \sim акцентом у средини речи: *Бокџа*, *Калџа*, *Кломбаја*, *Пепџа*, *Поглџа*, *Пуљџа*, *Тарџа*, *Чаклџа*,⁷² уп. и присвојне придеве у разним облицима: *Бакџлина*, *Калџлини*, *Пепџлини*, *Поглџину* кућу, *Пуљџкини*, *Тарџкини*, *Чаклџкини* и сл. Судећи по непренесеном акценту, ти су надимци млађи од новоштокавског преношења и јавили су се тек када је оно престало деловати као жив гласовни закон. С друге стране, није без значаја чињеница да се надимак Пепџа налази у итебејском црквеном протоколу из XVIII века. Нема разлога за претпоставку да се тај надимак тада изговарао друкчије него данас. То сугерира да је тамо у XVIII веку процес преношења акцента из средине речи био завршен. Будући да се у истом положају \sim акценат и данас често чува, треба закључити да је однос *ударен*: *урађен* стар најмање два столећа.

Природа наших примера с непренесеним акцентима изнесених у тачкама 4—8 сведочи да се не ради о сачуваним архаизмима, већ о секундарном развоју. Кад би били у питању остаци старине, пред нама би се налазиле фонетске, а не лексичке категорије са чувањем старог стања.

ИЗМЕНА АКЦЕНТА ПОД ДЕЈСТВОМ РЕЧЕНИЧНЕ ИНТОНАЦИЈЕ

8. Два момента из области реченичне интонације могу вратити пренесене акценте на њихово првобитно место.

⁷² Стеван Ђапић, *Надимци и презимена у Српском Итебеју*, ППЈ 6, 1970, 231—236, наводи, у азбучном реду своје (неакцентоване) грађе, све ове надимке: *Бокџа*, *Буљџа*, *Калџа*, *Кломбаја*, *Пепџа*, *Поглџа*, *Тарџа*, *Чаклџа*.

Извесним емоционално обојеним реченицама такав емфатички нагласак даје јачу експресивност:⁷³

једва Нз Ит Цп, *једва сам* Ит Ф, *једва вучеду* Сф, *једва се дигне* Бк, *једва сам дошла* Ит, *једва сам ја дчо* Ме, *једва је дчо* Пе, *једва смо стигли* Ф, *једва чэка* Ит Мђ, *једва чэкате* Ил, *једва чэкали* Бк, *једва смо чэкали* ЈТ, *једва смо оданули* Ф, *једва пантим* Ф, *једва сам урадила* НБ, али и *једва* СК, *једва чэка* Сн, *једва чэку* Ђ, *једва чэкали* Бк, *једва, једва повучемо* СК,

тамн Бч Ф НБ СК Ђ, *даклэм* Ми, *добрџ* су рођавали Ф,

изэм ти СЦ, *изэм вам иглу* Ф, *јебэм ти лэба* Бч, *јебэм ти мäter* Бч З, *јебэм га* Ит, *јебэм је* Км, *јебэм му* Бч Км, *јебэм му мäter* Т, *јебэм-м-у-свэца* Км, *јебэм ти сунце* З, *јебэш му мäter* Ми, *јебэш је у дупе* Бч, *јебџ те дтац* Цп, *сачувај* Бџже Км Ки Сн.

Понеким упитним реченицама силазни акценат ван првог слога даје упитну интонацију и делује као признак интерогативности:

јесџ л урадио Ф,

идџ л штџгод Ф, *ођу л ти кáсти* Ит, *ођу л се прџварити* Пе, *ођџмо у стџе* јел у кáмару Е, *ођџлду* Ме.

9. Упитна интонација и иначе потискује акценатски врхунац од почетка речи ка њеном крају. Два су начина на који се то остварује.

На месту силазног акцента може се јавити узлазни:

виш кáко мџ дтац прáтно тџ Бч,⁷⁴ *видиш његова пџшка је чџста* Чк, *то дџђе тáко, видиш* Ит, *џто видиш* Цп, *видиж да се осушио* НБ, *видиш* Ш Мђ З СЦ, *Душане видиш ти чџо вџздох пџн нџчега* Км, *џто видиш* Км, *видиш* Ил Ме Сн, *видите* СК, *вите* Бк Ит Ж Т Ф Пе Км СЦ Бш Мо Пд НК СК, *вите кáко није мџран* Цп, *џто вите* Сн, *вите кáко је две гџдине* Ки, *вите да мџни ништа није* Мо, *џво вите* Сн, *вите, тџ су снџпови* НК, *видџте* Т Км Сн

⁷³ В. напомену 67. Потврде за *тамн* имају и Ј. Вуковић, П-Др. 109. Реметић, Крива Ријска (код Ужица), ФО 515. И. Стевовић, Гружа 103. У колашинском крају је забележено *тамн* (Пижурница, Колашин 19). В. Томановић, Лепетане 104, наводи и нешто примера сасвим различитих од банатских.

⁷⁴ И овде се може навести доста паралела, али, изгледа, из ареала који једва нешто превазилази границе шумедијско-војвођанског дијалекта. За Бачку нам појаву потврђује наш касетофонски материјал из Мартоноша: *видџте* (у питању); *искупџи смо се, видиш; има л, јел да, јџте*. Поповић, Госп. 234. има: *Мџже л у Бџграду тáко кџпи*. У Срему је Б. Николић забележио *џто видиш* „једино у емфазџ“ (стр. 303), *џто виш* 317. Из Поцерине имамо облик *видиш ли* Московљевић, Поц. 105, а из Бранковине у Ваљевској Колубари *дџв виш* Б. Николић, Кол. 10. За Београд В. Томановић у једној дигресији саопштава, очигледно веродостојно, облике *истиња* и *мџлим* (Лепетане 102). У Гружи се, према И. Стевовићу, изговара *дђу, дђеш, дђе, дђемо, дђете, дђе*, али упитно *ођу ли, ођеш ли, ође ли, ођемо ли, ођете ли, ође ли* (Гружа 622). У Великом Селу код Београда, на земљишту смедеревско-вршачког дијалекта, П. Ивић је забележио *Мџжџш ли да ми нџбаениш?* — Сасвим посебно стоји податак са супротног краја српскохрватског језичког подручја: „У упитним реченицама може логџки истакнута ријџе са силазном интонацијом добити узлазни акценат: *Сџ џто пџји по тџсо*. „Пџји“ има овдје узлазни акценат.“ (Josip Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluostrvu Istri*, СДЗБ IX 1940, 97). Напомињемо да је рџч о говору Вођица, чији фонолошки систем у начелу не познаје тонске опознџије.

БА СК, *видите како сад Ки, видите ви то Ит, што видите Ми, Тако и вите сад*, забележено од жене родом из *Немета у Румунији.

*вдлеш ли НК, вдлє л да се разгдвара Сн, вдлє л НК, вдлємо л НК, вдлєлмо се Е, вдлєлте Бш, знаиш штà рàду с òви кр̀дставци Ж, Ѐмãм jã кàстрóлу? – Ѐмãм! Сн, ìмãм т̀у млãђи НК, ìмãш т̀и д̀инар с̀итан НБ, нє п̀ита ìмãш т̀и Бк СК, ìмãш вд̀љу А, ìмãш Цп Е СЦ, ìмãш jãбука *В, ìмãш кòга Ки, ìмãш к̀ључ од ст̀ана Ђ, ìмã л б̀ува Ф, ìмã л кòга Ф, ìмã л кòлеба Ж, ìмã л тãмо вòде Сн, да в̀иди ìмã л штòгод за j̀ести Сн, ìмã л БА СК, ìмã л к̀ди НК, п̀иту ìмãлмо л̀ба Мо, ìмãмо л НК, ìмãмо шèђера Ит, ìмãлте цигàре Ки, ìмãте л Е (али ìмãл к̀ди чòвек НК), j̀ел Мђ Ит Сн Пе СЦ Ки Мо БА, j̀елда Ф Мо СК, нєл СЦ, нєлда СЦ, кад, j̀елте, пòсо не дозвòдãва Ме, j̀елте Бк З НК СК, jã м̀брам да свє п̀латим, j̀елте Км, м̀слї л се Бòбина мãти уц̀рнити Ђ, мòжє л НБ, нє би т̀и м̀догò иђи сã мном д̀анас Мо, òђєш т̀и за нєга Т, Лãзо, òђєш п̀ити сòка БА, òђєш да òђєм Ђ, òђєш да ми òãш Км, п̀итали òђє л да се ùда Ит, òђє л нєђе Ф, òђє л зр̀ети скòро Ме, òђє л да òђје Ђ, пàдã л к̀иша Ки, сèђãш се Пд Ки, сèђã ли се Ђ, трèбãте ли мòбу Мо, трèбã л вам в̀руђе вòде Сн, ч̀ўj̀еш Ст̀ево ЈТ, ч̀ўj̀еш НК, м̀олним (на телефону, није добро чула) НК, кò с ти Ки, штà ли је Ж, штà ли је тò б̀ило Пд, штà ти је Бк Ф⁷⁵, штà ћє ти Мђ Цп Ит Мо, штà ће ми Ит Ф, штà*

⁷⁵ Такви су примери бележени у разним деловима новоштокавске дијалекатске области, тако нпр. *штò һу м̀ени д̀укати Б. Николић, Кол. 51, штò ће м̀ене сапун С. Реметић, Дијалекатски текстови из Жабара код Тополе, СДЗБ XXXII, 1986, 509, штà ви j̀е Емилија Миловановић, Прилог познавању лексике Златибора, ППЈ 19, 1983, 16, штà ти j̀е Г. Ружичић, Пљевља 176, шò су П. Ивић, Галип. 36, штà j̀е, штà б̀и, штà һеш ми, штà бидє Ј. Вуковић, Акцент говора Пнег и Дробњака 374, 376, штà би òðбра, то е ù д̀ругòга Вуковић, П.-Др. 109, шò j̀е, шò çete, шò и j̀е у Дубровнику, Rečetar, Betonung, 202, 210, шà çeš, шà çu и, шà и j̀е Milas, Mostar 97, шò и j̀е, шò çeš Милас, Трпањ 79, штà һу ти jã (у околним Славонске Пожеге) Н. Рончевић, „Што“ и „шга“. Наш језик V, св. 5—6, 1937, 135—151, шà j̀е (Magića mala), шà çu (Banovci, Slav. Brod, Ptvilaka), шà çe mi (Bebrina), шò li (Siće) Ивишић, Пос. I 161, шò j̀е, шò те òðli (у Magića mali) Ivšić, Pos. II 135, шà çe ѝби шòðta devòjka (у Есбрини), Ивишић, н. д. 136. Веома је значајно да ова појава долази и у варијантама с непренесеним акцентима, наравно у одговарајућим дијалектима: *штга м̀у j̀е* (у Вучитрну), Елезовић. Кос. I 179, *А што һє ми, Шта һу ти Исто*, стр. 337, *шò smò, шò çeš, шò (j̀)è — да (j̀)è, ко (j̀)è — да (j̀)è, шò çete, шò и j̀е* (у Рг̀анју) Rečetar, Vet. 202, *штò һу j̀ojja?*, *штò һє* Томановић, Лепет. 103, *шà sãm jã znãla* (Babina Gređa), *шà sãm jã p̀iã odvãžò* (Гундинци), *шà j̀е* (Стризнојна), *шà çu* (Липовац, Сиче, Бабина Греда), *шà çe* ти (Мачковац, Канижа, Градиште, Жупања) итд. Ivšić, Pos. I 161 (ту Ивишић истиче да и славонски граматичар из прве половине XIX в. И. А. Брлић има облике као *шò çete, шò gã j̀е; шà и j̀е* (Серна) J. Gorić, *Ortotonički akcentat*, Nastavni vjesnik XVII, 1909, 433, *шà çete* (St. Mikanovci), *шà sù mi nabrèkde òčã* (Vođinci) Finka i Šojat, Vink. 106, *çe s̀t mu òð* (Brač), M. Hraste i P. Šimunović, ČDL I, 1979, str. XXIV. Међутим, у Банату постоје блиске паралеле само за неке од ових примера, и то за оне у којима се иза *штга/што* уланчавају две енклитике. Увид у изнесени материјал сугерира да је ареал такве ситуације прилично широк. Рекло би се да он углавном обухвата говоре на земљишту Србије, али то питање захтева даље проучавањс, а пре свега више грађе. У вези с тим занимљива је опаска Ј. Голића, н. м., о томе да славонски Посавци имају такав акценат у везама са две енклитике, али не и у везама с једном: *шà и j̀е*, али *шà j̀е иò* (с друге стране, упор. ниже у овој напомени *дã sam* из истог говора).*

Осим тога, у разним крајевима регистровани су више-мање истородни примери у другим синтагмама, тако:

ће вам Ф, шта ће нам СЦ СК, шта ће му Ми, та шта ће њим бркови НБ, шта ли је то било Пд, шта ће ми шталог кад немам коња Св, шта ће ми момак Ит, шта ће ти Мо, (али и шта ће тај да ради Бш, шта ћемо Мо НК, шта ћеду с нама Мо, па да шта НК), не би ти мдого ићи са мном данас Мо, ди је је Ф, ди је га Ф, али и ди ми је Ф, ди је га Ит, како (= молим) Ф Ки Ми, како ли Ит, ај (= молим) Св Ки, ај (= молим) Ки, 'ај (изговорено назално) Ки, да СЦ. Потврде за ај у Ки налазимо и код Н. Сскулић, Текстови 120 и 121.

Пада у очи да се у наведеном материјалу појављује узлазни акценат и на једносложним облицима.

У облику знаш промена тонске карактеристике акента праћена је његовим скраћивањем:

знаш дѣвѣјко Бк, знаж ди смо бегали Бк, знаш како је Бк, Био код Бранка, знаш Бк, Знаш како је Бк, знаш шта Ш, знаж ди је шпигал Ит, знаш ти Ит, знаш шта раду Ж, свѣ ово остало, знаш Цп, знаш днда само ти мѣне сѣти Цп, љскрен мдого, знаш Бч, знаш кад сам остала А, знаш како је то страшно Км, живоно сам добро, знаш како Мо, знаш ти шта је то Мо, знаш коме БА, прѣчани, наш Бч.

Кратки силазни акценат са првог слога може се у питањима заменити [˘] или [˘]акцентом на другом слогу, који може бити унутрашњи или затворени крајњи (дакле никад отворени крајњи):⁷⁶

код ба паметан, та н остале Вуковић, П.-Др. 109, *kò je* (у Дубровнику), *Rečetar, Betonung 202, kò će nas, kò će te* Nedjeljko Mišanović, *Jezič na području Poljica*, Poljički zbornik II, Zagreb 1971. 167, *kò sam, kò je, ko će, iko id je, ko li je* Ivšić, *Posav.*, Rad 196, 161, *iko gâ je* у Црни, Гопић, н. м., — *rèka je dà san bîja, Kâže dà će pòtoč* у Пољицама, N. Mišanović н. м., *dà si ga vîdâjo Šimundić*, Imot. 21, *dà sam, dà je см, dà е* под Дурмитором, Вуковић, *Акцент говора Пиве и Дробњака*, СДЗБ Х 374, *dâ je* у Дубровнику, *Rečetar, Betonung 202, dà tû* (= можда) у Лепетану, Томановић, н. д. 103, *dâ см, dà je, dà смо, dà сте, dà су* Ивић, Галип. 35—36, *dâ sam* у Црни, *Gopić* н. м., *Rèkò je, dà će tu dâi, kâžè, da će ga odvest*, итд. у разним другим местима у славонској Посавини, Ivšić, *Posav.*, Rad 196, 160, *akò he* Вук Рјечник, *akò he* Елезовић, Кос. I 8, Постоје, уосталом, и разне друге комбинације, с ограниченијим ареалима, тако нпр. *jâ šta, jâ kako* у Мостару (*Milas*, н. м.), *akò sam, akò je, keđâ je* (= кад је) (Ивић, Галип, 35), *kakò ću* Маџковач, Sl. Brod. Babina, Greda у Славонској Посавини (Ivšić, н. м.), *ja ću ti kâst* у околини Винковаца (*Finka i Šojat*, н. м.), *akò he* у Ускоцима, Станић, СДЗБ XVIII 102, *ako hê?*, *oћu li, oћеш li?*, *oћемо li?*, *jesam li, jesu li, знаш li, знате li* у Лепетану (Томановић, н. м.), *kò hoće, šid hoćež* у Дубровнику (*Rečetar, Betonung 210*).

⁷⁶ Блиске паралеле налазимо у говорима косовско-ресавског дијалекта: *Видиш колика си сурепѣјка* Елезовић, Кос. II 286, *Има ли што од љина? Има један гилав минѣн* II 322, *Оћете л га омѣад. Оћемо ли да се омѣамо* II 28, *оћш ли мусѣфуре?* II 548 (напомињемо да у изјавним реченицама презент ових глагола имају коренски акценат: *видиш, има, дћеш*); *Оћд л да дѣђе Р. Симић, Лсвач 47, Оћш ракљу, Оћш ли, ел нћеш, оћу л, оћемо л, 49*. Значајно је да су чак захваћени глаголи они исти код којих је ова појава у Банату најобичнија. Уп. и односе *дћу, дћеш* итд. према *оћу ли, оћш ли* итд. и *јесам, јѣс* итд. према *јесам ли, јесј ли* итд. у говорима северне Старе Црне Горе (Пешикан, Староцрног. 40). Треба, међутим, нагласити да су ван Баната типови *видиш* и *видиш* у комплементарној дистрибуцији, тј. да се први јавља у говорима с новом акцентуацијом, а други на земљишту старије акцентуације. На том земљишту, али ван круга српских екавских говора, забележени су и примери као *знѣд* (теренске белешке П. Ивића) у Иванкову код Винковаца, *спѣш ли? имѣш ли? ош* (= хоћеш ли), *знѣш ли, знѣше ли* у Печању (*Rečetar, Betonung*

видиш ту твоју шуѓу Ф, имаш Ит, имаш ведро Ф, можеш да сведочиш Ф,
 да видим имам ситни Бш, видиш да си Бк, имаш вољу – имам А,
 имаш брису Сн, имаш ситни Км, имаш цигаре Св, имам вољу Е Ме, имам
 л још Ки, имам л кога Ми Ме, имам л младо војске Мо, имам л ту креча Мо,
 имам л четир сата Е, имам л штдеод Сн, имам л Е, јелл Ит Ф, можеш ти Бш,
 можеш доћи код мене Км, можеш то да читаш Ф, можеш га ти курталисати
 Ф, оћеш ме јел нећеш Мђ, оћеш да ми бидеш девојка Ит, оћеш се уаснити
 Ит, оћеш д идеш Ж, оћеш да му шушнем Ф, оћеш да ти дам Ф, оћеш да
 ти продам Км, оћеш Км Мо, оћеш ли СЦ, оћеш л девојка поћи Ме, оћеш л з
 дог момка Сф, питај Павла оћеш л да се брија Ф, оћеш л поћи Ме, не знам
 оћеш л мћи Св,

оћешмо у стог јел у камару Ф,⁷⁷ оћешмо Ит Ф, имаште З СЦ Пд, каште
 можешду живити Ми, оћешду завршити Мђ,

колкд Сн.

Забележени примери одговарају ономе што је у фонетским истражива-
 њима И. Лехисте и П. Ивића означено као инверсна тонска кривуља.⁷⁸
 Значајно је да је овде појава фонологизирана тако да је акценат речи битно
 измењен под утицајем реченичне интонације. Тако нпр. реченица *Видиш ону*
кућу може бити само изјавна, док је *Видиш ону кућу* обавезно упитна за
 језичко осећање носилаца дијалекта. Исто тако, *вите* је обичан императив, а
вите је питање „да ли видите?“, уз благу императивну нијансу скретања
 пажње. Појава има крупан типолошки значај. Нормално је да реченична
 интонација модификује тонску кривуљу речи, али није тако обично да се
 акценат речи замењује ентитетом који, на плану акцентуације речи, с њим
 стоји у опозицији. Овде се баш то догодило и у томе је типолошки значај
 појаве. Њу је, уосталом, изискивала околност да се изјавна и упитна форма
 у овом говору тако често не разликују фонемским саставом, будући да упитна
 партикула *л(и)* изостаје у многим случајевима.

Поближе разматрање материјала показује да се акценат мења под
 интонацијом питања углавном на глаголским облицима или на упитној
 заменици, ређе прилогу. Да се тежиште интерогативности налази на упитној
 речи, јасно је по себи. Међутим, то се тежиште налази и на глаголским
 облицима из наше збирке примера. Ти облици често долазе без икакве упитне
 речи (партикула *ли* је изостављена: *оћеш?*, *вите?*), а у другим случајевима
 праћени су редуцираном формом партикуле *л <ли*, која, будући неслоговна,
 није способна да на себе прими упитну интонацију, тако да се она остварује
 на предикату, чија реализација и јесте предмет питања. Значајно је и то да
 се од глагола ту појављује само ограничен круг најфреквентнијих.

202), *оћу ли*, *оћеш ли* итд., *јесам ли* итд., *знаш ли* итд., *имате ли*, *јел' да*, *имате да* у Лепстану
 (Томановић, Леп. 103). Сличност ових примера са банатским само је принципског карактера.

⁷⁷ Наше различито третирање примера као *оћешмо* у кикиндској и у тамнишкој зони долази отуда
 што изјавни облици множине презента тога глагола имају у кикиндској зони акценат (*оћемо*), а
 у тамнишкој ~ (*оћемо*).

⁷⁸ P. Ivić i I. Lehiste, *Prilozi ispitivanju... IV*, 152—153. Сличну појаву забележио је и Olaf Broch,
Slavische Phonetik, Heidelberg 1911, стр. 330, у примеру *došo je?*

Објашњење настанка описане слике није једноставно. Осим поменуте потребе да се упитна форма увек разликује од изјавне, ту је и чињеница да упитна интонација уопште потискује тонски врхунац ка крају акценатске речи. При том треба имати у виду да су **что* и **кто* речи са старим силазним акцентом,⁷⁹ што значи да су у позном прасловенском предавале свој акценат енклитикама, кад год би се нашле у синтагми с њима. Отуда облици као *штā ħē ти*. И најзад, неке од глаголских, па и заменичких енклитика по пореклу су акцентовани облици, тако да се њихова садашња акцентованост можда понекад своди на просто чување старог стања. Питање заслужује систематско проучавање, које би требало извести у оквиру српскохрватског језичког подручја као целине.

10. Примери као *знāш* наведени у т. 9 показују да интонација питања може бити праћена скраћењем акцента који је од силазног постао узлазни. Понекад се у том презенту промена ограничава на скраћење $\hat{\text{}}$ акцента у '' , одн. ' у ' :

био код Брāнке, знāш Бк, А знāш тī? Ит, *Знāш кāко Сп, А, за дѣцу знāте штā је тō* Ме. Упор. пример *Знāш тī Мīру мōју?*, који смо скинули са траке снимљене у Каћу код Новог Сада.⁸⁰ У једном примеру у множинском облику тога скраћен је ' акценат у '' : *нāте штā* А. Овде је краткоћа вокала, у контрасту према редовној дужини у изјавном *знāш, знāте* служи као сигнал упитности.

Дужење у питању забележили смо само код једног глагола: *јѐ ли?* СЦ, *јѐл* Сф Ф Ит Е Ми НК СК, *јѐлте, дѣцо, да л ѝма?* Ит, *јѐл?* БА. Осим тога већ наведена грађа садржи доста примера за дужење послеакценатског вокала пред енклитиком *ли* : *вōлѝш ли, мѝсли л, дħē л, па и идѝ л, оħу л*. О дужинама пред енклитикама в. т. 57—62. Значајно је да се дужење јавља чак и онда кад је *ли* ишчезло без остатка: *видѝш, чўјѝш, сѝħāш се*.

Отворена боја вокала *е* у примерима показује да су заиста у питању продужени вокали, као *јѐ ли*, а не изворно дуги. Контраст између оваквог дужења и горе наведених примера са скраћивањем бар делимично је објашњив. Док се тежиште упитности налази на изразу *јѐл(те), знāш* је пратећа узречица уз тврђење које само није упитно. Уосталом, и *знāш* у нашим примерима служи пре свега за скретање саговорникове пажње и не представља пуноправно питање.

⁷⁹ В. нпр. В. А. Дыбо, *Славянская акцентология*, Москва 1981, стр. 36. Старим силазним тоном треба објашњавати и дужину у једносложним облицима *кд* и *штā* кад стоје сами у нашим говорима. Тако је нормално у Банату, у Поцернини (*Кд то вѝче? – Кд, зар јā*, Московљевић, Поц. 47) и у Грузи (*Зове те – Кд?*, али *Кд те зове*, Стевовић, Груза 470 и 600). Слично је, уосталом, и у разним удаљенијим говорима, међу њима у пиперском (М. Стевановић, *Систем акцентуације у пиперском говору*, СДЗБ X, 1940, 145), у брачком (М. Храсте и П. Шимуновић, *СДЛ I*, 1979, 117), у хварском (М. Храсте, *Чакавски дијалекат острва Хеара*, ЈФ XIV, 1935, 35) и новљанском (А. Белић (*Заметки* 56). Полазну тачку дало је дужење '' > $\hat{\text{'}}$ у једносложном облику (в. нпр. П. Ивић, *О условима за чување и испадање полугласа у српскохрватском*, ЗФЛ XVII/2, 40). Наравно, синтагме с енклитиком нису биле једносложне, те је у њима дужење изостајало.

⁸⁰ Овакво скраћивање је, изгледа, много обичније у лепетанском говору (Томановић, н. д. 105): *штд ħу, дѝ ħу, нѝмам кўд, знāш; Мāјко Божнја; сѝгога ми Никдле* (иначе *сѝгога*); *јā ти кажем* (: *јā*); *немдте мене чнѝет; чдѝе Божнји*.

11. Ређе него интeрогaтивнa, експрeсивнa интoнaцијa мoжe прeтвoрити силaзнe акцeнтe у узлaзнe:⁸¹

бoгa ми Ил Ф НБ Сн (узрeчицa; бoгa ми је зaклeтвa), нe знaм, бoгa ми Сн, кo нијe тeo, тoг су бoгa ми убили Сн, бoгa ми oдe нeћeш нaћи Ки, a мi смo бoгa ми кoпaли БА,
цигурно А, цигурно Ф,
eвo гa Ф, eвo је Ф, eтo гa сaд Ф, eтo гa тy Ф, eнo гa Пe, aли и eтo вiтe Ф,

бaш ми је тo лeпo Ф, бaш нaпуним Ф, Aјдeмo у кaфaну – Bаш Ф, Bаш си ми и тi пaмeтaн Ф, бaш Ки (oвaквo бaш зaнaчи пoјaчaнo пoрицaњe),
дa дa је бiлo НК, дa дa је лeпo Ит Мђ, дa дa је тeшкo Ит, дa дa је бiлo лeпo Ит, дa дa oдђу Мђ, дa дa смo сe дoгoвoрили Мђ, дa дa су вiшe рaдили Ки, дa дa је Км СК, дa дa сe прoдaвaлo Ђ, aли и дa дa смo СК, дa дa су вoлeлe СК,

e, пa нeгo Mo, пa нeгo Ми, нeгo Ф Км Ки Ми (= нeгo кaкo, пoјaчaњe тврдњe).

12. Пoд утицaјeм рaзних eмoциoнaлних стaвoвa акцeнти сe мoгу прoдужити или скрaтити:

а) *бoш сaчyвaј НБ СК,*
бeж ЈТ, СЦ, дpж ЈТ, нe знaм НБ СЦ,
вeликa прoмeнa бiлa Ит, вeликa кoтaркa Ч,
дoбpo (пристaјaњe прeкo вoљe) СЦ, oткyд СЦ, тaкo СЦ.

б) *стo пyти З, aу, мaјкy му Ж, и мaјкy њим њину СЦ, фaлa бoгу Ит* (Oвдe је скрaћивaњe прaћeнo и прeтвaрaњeм узлaзнoг акцeнтa у силaзни, штo је мoждa вeзaнo зa осeћaњe oлaкшaњa изрaжeнo синтaгмoм *фaлa бoгу*).

Пoкaзујe сe, дaклe, дa и eмoциoнaлнa интoнaцијa имa мoћ дa зaмeни акцeнтe другимa кoји с тим акцeнтимa стoјe у фoнoлoшкoј oпoзицији.

13. Рaзнa oтпaдaњa и испaдaњa вoкaлa или читaвих слoгoвa сa крaјa рeчи мoгу дoвeсти дo тoгa дa сe узлaзни акцeнти нaђу нa крaјњeм слoгу или нa јeднoслoжници. У т. 6 видeли смo дa тo мoжe бити прaћeнo прeтвaрaњeм ` у ` (тип *чeтрдeс пeт*). Мeђутим, чeсти су и случaјeви у кoјимa сe чувa нeизмeњeн ` или ` у тaквoм пoлoжaју:

*пeдeс кiлa НК, пeдeс кoмaди Ки, пeдeс пeт НК, шeздeс чeтир НК, сeдaмдeс пeт Сп, стo дeвeдeст и oсaм Сп, чeтрдeз гoдинa *В, пeдeз гoдинa Сп, (уп. и стo пeдeцт кiлa Сп), чeтрдeс oсмe Ки, сeдaмдeс чeтeртe Мђ,*

⁸¹ У oву oблaст пoјaвa, ширe свхaћeну, спaдaли би, нa јeдaн или други нaчин, изгoвoр ` мeстo ` акцeнтa (*дeдa, бoжe* итд.) „пoд утицaјeм eмoциoнaлнe интoнaцијe“ у биoгрaфичкoм гoвoру (Ивић, Биoгр. 143), акцeнт *нeкa гa* у Лeвчу (Р. Симић 47) и у Вучитрну (*нeкa гн*, Елeзoвић, Кoс. II 386) и „случaјeви специфичнoг eмфaтичнoг нaглaшaвaњa, бeлeжeнo нa пример у ликoвимa *вeлики, вeликe* у Мисaчи“ (Рeмeтић, Шум. 51), зaтим *eд, дaвлe, нoси врaзeл, покoј ту дiшi* у Имoтскoј Крaјини и Бeкији (Šimundić, и. д. 18). Тoмaнoвићeвa мoнoгрaфијa o гoвoру сeлa Лeпeтaнa и oвoгa пyтa сe издвajа oбљeм примерa: *јeст! a брaвo! o брaвo! Бoгaми! Бoгaти! штo је Милa oмршaлa; дeсeт гoдинa; тo је вeлики прaзник, кoлицки је, вiћитe гa кoлицки је* (и. д. 103).

двѝјс киломѣтара Ђ,

ниј било Ит;

нис ти кадар Пд;⁸² дабѡм да е био Ит, дабѡм да нису Пд.

В. у т. 9 и 11 примере где упитна или експресивна интонација доводи до аналогних појава.

Дезакцентуација и двојни акценат

14. У говорном ланцу поједине иначе акцентогене речи могу се изговорити без акцената ако се на њима не налази тежиште информације. Банатски говори се у том погледу уклапају у општу слику штокавских дијалеката.

Од именица остају без акцената најчешће сталне апозиције које иду уз лична имена у функцији титуле или бар податка о сродству или занимању:⁸³

поп-Аџини Ит, поп-Бѡра Ит, поп-Ђѡка Ит, поп-Милвој Ит, поп-Сѣверин БА, зѝтеко поп-Стѣву стѡрог Км, с поп-Милошом Ит, баца-Милош Мђ, код баца-Живини Пд, госпон кѡпетане Ч, госпон ђфициру Ит, деда-Аћим Ил, деда-Жѡка Сф, деда-Јѡва Ил, њѡног деда-Лѡзе Ит, деда-Мѡнѡјло Ил, деда-Слѡвко Ит, ѡма ники деда-Милан Км, деда-Рѡда НБ, деда-Пѡја мѡтори Сф, ѡде деда-Пѡја Ф, деда-Арсу Ме, деда-Јју Цп, кума-Гѡга ће рѣћи Ит, кума-Душану Км, мајстор-Јѡца Ит Сн, код мајстор-Јѡсе НК, чика-Ђѡко Ит, чика-Мѡксо Ж, чика-Душане З, чика-Ђурин ѡтац СЦ, био ники чика-Лѡза Сн, чика-Пѣро НК, чика-Ђура Ск,

прил-Жѡво Ит, ча-Ђѡка Ит, ча-Сѡва Мђ Ит, ча-Јѡнко Ит, ча-Рѡманови НК, ча-Пѡнта СК,

*баба-Аћња Ил, баба-Кѡтица Ш, баба-гѣтка *В, баба-рѡке Мђ, баба-Јуци Ит, баба-Рѡксини Сф, код баба-Вѣме Ч, баба-Лѣксу Ђ, баба-Ђурђино СК, ова нѡша кѡма, кума-Кѡтица Ит, Мѡјина мајка-Стѡна Сп, код нина-Мѡце Ит, код нина-Сѡсе Ит, тетка-Бѣла Ит, фрајла-Милана Ит, кѡжем фрајла-Милани Ит.*

У облицима *прил* место предугог *пријатељ* и *ча* место *чича* с понављањем африкате дезакцентуацију прати и редуција фонематског састава именице. Адаптација ради лакшег изговора огледа се и у облику *кума* за мушки род.

⁸² Паралеле, додуше не баш блиске, налазимо у разним штокавским говорима: *испѣц мѡло* Поповић, Госп. 68, *ниј* 70—71; *гѡк сам ја* Б. Николић, Срем 318, *нећ ни ја* 319; *вѡд, нѡд* Московљевић, Поц. 101; *јабѡм, нѡд* Б. Николић, Кол. 77, *мѣн, гѣб* Реметић, Шум. 288, *вѡд* (= овде), *нѡд, гѡр* 379, *дѡл* 380; *вѡг, нѡг* Ивић, Галип. 303, *ис „ићи“, уѣс, проѣс, мѡј „моћи“, нѡс те ђѡв, потрч* у Ускоцима, М. Станић, *Ускочки акценат*, СДЗБ XXVIII, 1982, 73, *донѣс, дрѝ, гѡн* Шимундић, Имот. 41. У свим тим случајевима обим појаве је лексички ограничен. Међутим, у јевавским говорима савско-дравског међуречја снажна редуција послеакцентатских вокала и и у створила је велико мноштво облика као што су *помѡђ, рѣћ, промѡл* импер., *рѡд, сѡд, кѡњ* Нми Кашић, Грђевац 151, *нећ, дѡћ, ѣс „јесу“, сѡјмѡр* Нми 152 итд.

⁸³ Појава долази у разним говорима, додуше не свуда у истом обиму и с истим модалитетима. В. нпр. Реметић, Шум. 257, Симић, Левач 292, Вуковић, Аки. П-Др. 263 и Пешикан, Староцрног. 36

Све наведене именице повезане су једним семантичким обележјем. Све оне показују неки однос уважавања. Од родбинских термина обухваћени су они који се односе на старија лица, а од занимања она којима се одаје поштовање (*поп, мајстор*). Позитиван приступ огледа се и у истицању да је поменути појединац кум говорном лицу.

Ту је даље и групаца сталних синтагми типа:

Бадњи дан А, стара свата ЈТ, за старог свата ЈТ, са старим сватом Ж и крсну славу Ит.

Слично апозитивним именицама у сталним синтагмама с именима лица влада се и придев *свети* у одговарајућим синтаксичким везама:⁸⁴

Свети Арђнђо Ит, свети дѹх Ит, свет Ђлија Ит, свети Лазар Ит, свети Мрјата Ит, свети Никола Ит, свети Стђван Ит, свети Штђван Сп, свети Саве Ш Е Сп, да наредѝ светим Ђлији Ит, на светог Јована Ит, светог Лђку Сп, светог Штђвана Сп, очи светог Саве Ит, баш о светим Сави Ит, о светом Стђвану Т.

Без акцента могу остати и понске заменице, пре свега личне и показне, као и неки заменички прилози:⁸⁵

Њмам ја тђмо кћер Ит, штђ ја знђм А, ја мђрам да свђ плђтим Км, дђо сам ја њђзи пђтврђду Км, ја сам бђо у једним вђлѝким дуђђану Мо, нђ смеш ти да кђжеш њђзи нђшта Мо, он кђже Ки, штђ ви мђслѝте Ит, рате ви шта знате Ит,

тај угаљ Ит, мђмак тђј и жђна му СК, та стара Ит, поздвѝ ту Смђљу Ш, сђт се ти З, штђ је то З, ѝграли то сђтно кђло Км, и ту намђла СЦ,

дђвојко моја слђтка ЈТ, мој дђтац Ки (али и мђј дђтац од истог информатора),

ники Немац Ш, бђо је ники Јоца Радѝн Ит, нђси ники шђљунак Ми, ники Вѝдић Мо, ники Рада НК, имђ тђ пђсма нѝка Ме, извђдио сам ники дсам бђгрђна Ки,

шта дћеш Ш, и шта ја знђм А.

Облик *све* у конструкцији као *све већма* у ствари је прилог: *Он све већма прђужа рђку* Км.

Без акцента је остао и прилог *већ* у примеру *Дђђе веће већ* НК.

Исто тако дезакцентуирани су и прилози у примерима:

нђма ди да вђрда Ит, да вђдим ди кђн рђди Ит,

колко вђлеш Ит, колко ѝма дђца без рђдѝтеља Бд, колко дћеду кђло Ки, јђј колко дћеш Ки,

онда је бђло нђко НК, ѝмам још и свђње да придам Сн, даклеѝм ѝма гђ дђвојка Е.

⁸⁴ Одговарајући примери забележени су на више страна, тако у Пиви и Дробњаку (Вуковић, Акц. П.-Др. 298) и у северној Старој Црној Гори (Пешикан, Староцрног. 37).

⁸⁵ О истој појави говоре нпр. Вуковић, Акц. П.-Др. 269–271 и Пешикан, Староцрног. 37.

Од глаголских облика дезакцентуацијом су захваћени првенствено неки помоћни глаголи у питањима и аорист *реко* у служби узречице која чешће значи „помислио сам“ него „рекао сам“:⁸⁶

јесам ја био оде јел нисам Ми, *јеси видла* Ит, *Ту се осигурава јеси био на радњи, нисил* Ит, *јеси угубио* Е, *јеси затеко поп Стеву* Км, *јеси будан* Км, *јеси уранио* Км, *јеси ти луд* Бш, *јеси добро научила* Бш, *јеси га видио кад га вђрујеш (бога)* Ки, *јел повољу* Ки, *јесмо гдгови сад* Сн, *Јесте ви ручали* Ме, *јесте за ракијом јел за вином* Ки, *јесте изнели* Сн, *оћемо њега наћи* Ми,

нџ знам реко Ит, *‘О реко баш би вџло* Ит, *тџ је реко, свџ нџше* Бш, *дјде нџтраг реко* Мо, *да вџдим реко* Русију Пд.

Осим тога забележили смо и:

штџ знам ја Бч 3, *онџко, знаш* 3, *кџлко имаж гџдина* Ит, *Е сад каже џстани* гџ Ит, *Е каже кад је тџко* Ит.

Из Пд имамо пример *Штџ мши?* „шта мислиш?“

Много је ређа дезакцентуација кардиналних бројева у синтагми с именицом: *три – четир орџака* Ит, *оџџчи ми ји један кџмџд лџба* Ме.

Речца *баш* остала је без акцента у реченици *баш би вџло* Ит.

15. Појава супротна дезакцентуацији је двојни акценат на некој лексичкој јединици.

Порекло таквог акцента лако је објашњиво у сложеним именима празника:

Ђурђевџан Ит БА, *Иванџдан* Нз А, *Петровџан* Е, *Спџсовџан* Ш БА,

Исто важи за придев *стџромџдно* Сп, за суперлативе као *најпџрви* А, *најскупџли* СЦ и бројеве као *џсамстџ* Мђ, *џветстџ* Мђ, као и прилог *будџџшто* Ит, па и за *од вајџџде* Сф.

У вези са двојним акцентом у *дџџ* Пд треба имати у виду да се узвици иначе често издвајају из прозоднијских правила која важе за главнину језичког материјала.

Двојни акценат на облику вокатива у дозивању имамо у примеру *тетка-Бџлџ* Ит.

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

16. Као и другде на новоштокавском подручју, у банатским говорима срећемо и старо и ново преношење, тј. на проклитици се јављају и [˘] и [˘] акценат, наравно сваки у одговарајућим категоријама примера. Прегледаћемо материјал по граматичким скупинама акцентогених речи, узимајући у обзир и број слогова у њима. Сваки пут ћемо износити прво примере са

⁸⁶ На дезакцентуацију глагола под одређеним условима у реченици осврћу се нпр. Вуковић, Акц. П.-Др. 373 и Пешикан, Староцрног. 38—39. Код Вуковића је реч о *verba dicendi*, што у начелу одговара стању у Банату. Међутим, најближу паралелу представљају примери *Јџо, бџџе, реко* и *Бџ сте ви, реко* из говора села Чобанца код Сентандреје (по материјалу П. Ивића).

изворним $\grave{}$ акцентом на првом слогу акцентогене речи, а затим оне са изворним $\hat{}$. У оквиру тих скупина износићемо најпре облике са $\grave{}$ на проклитици, затим оне са $\hat{}$ и најзад такве у којима је акценат остао непренесен.

Акцент често прелази на предлог са именица свих родова и са неких заменица.

Облици с изворним $\grave{}$ (тј. са $\grave{}$ на првом слогу акцентогене речи кад она стоји без предлога):

а) *на атар* Ш, *у атар* Ит Ж, *у атар* Е Сп Бш Ме СК, *на ветар* Ил Ит Т Ф, *у вршај* Ит, *прѣко дана* Мђ, *о дувар* Мо, *на Дунав* Ч Ф, *у Жабаљ* А, *на кантар* Т Бш, *на камен* Е, *у камен* Ит, *на месец* Ил Ит Сф Е Ме, *прѣко прста* Ф, *на прстен* Бк Ит Ф А, *за рогал* Км НК, *на рогал* Ит Ж Т Ч Ф Е Ме Км Ки БА НК СК,

на Тамниш ЈТ Ф, *пд(д) Тамниш* Сф, *у Тамниш* Ф, *у Тарош* Км, *за хошак* Ме НБ, *на урлаб* Мо, *у ^воргош* СК, *у чопор* Ф З Св, *на шпорет* Ф, *у гости* Ит Ф Ч Е Ме Бш СЦ Ми Мо Пд НК, *за прсте* НК, *крдс прсте* НК, *мѣт прсте* Ф, *нѣс прсте* Ф,

на брдо Ф, *пдд брдо* Ф, *прѣд вече* СЦ, *у грло* КМ, *на дрво* Ф Ми Пд, *у дрво* Ит, *за име Бѣга* Км, *у коло* Ит Ж Т Ч Км, *ис кола* Ч, *кдт кола* Ит, *на лето* Ки, *у лето* Ит Ф ЈТ Сф Ч СЦ, *прѣко лета* Ж Ч Ф, *прѣко лета* Бш, *на небо* Ки, *у небо* СЦ, *у око* А Ме, *брѣз ока* Св, *од ока* Ч, *ис поља* Дб Ф Ч Ме, *пд пољу* Ит Ф СЦ, *у поље* Дб Нз Мђ Ит Т Сф Ч З Бш БА, *са срца* Ит, *у срцу* Ђ, *за уво* БА, *у уво* Бш,

за воду Ит Ж, *на воду* Ит Е Ки, *пд воду* Е Бш, *пдд воду* Ит, *у воду* Сф Бд А Бш, *пд вољи* Ит, *пд вољу* Бш Ки, *у децу* СК, *крд земљу* З, *на земљу* Мђ Ж З, *у земљу* Ит Ф, *прѣд зору* Ф, *у зору* Ит Пд Св, *у иглу* Ме, *у косу* Ме, *за ногу* Ит, *на ногу* Ч Ф СК, *у ногу* Бк Ит, *мѣд ноге* Ит Ч Ме, *на ноге* Ит Пд Св, *на поле* О,

прѣд јесен Ж, *у јесен* Мђ Ж А Сп, *у јесѣн* Е Бш Ки, *у лудос* Ж, *прѣко ноћи* Ж, *у памет* Ш, *на памет* БА, *у Санад* СК, *на угар* Ит, *прѣд очи* Ит, *прѣд очи* СЦ, *у очи* Ж, *за уши* Ч Ж, *у уши* Ит Бш,

прѣко атара Ки, *од дувара* Ме, *од ђавола*, *из Иђоша* Мо, *од појаса* Ит Ч, *у разговор* НК, *прѣко салаша* Ч, *прѣт сватове* Ит Ф, *у сватове* Ит ЈТ Ч, *са скорупом* СК, *на Тамнишу* ЈТ, *прѣко Тамниша* Ф, *на уговор* СК,

из Опава Ф, *у Опаво* Ч Пс, *у пролеће* Цп,

за лепоту НБ, *на продају* Ђ, *у Ширина* (: *Ширина* микротоп., *Г Ширина*) НК,

и Санади СК, *иш Чанади* Мо Ск,

у помрчину Км,

испред мене Ф Ч Пе, *нѣз мене* Ил Ит Ж, *прѣд мене* Ит Т Ч Ф З, *прѣд мене* А СЦ, *испред њега* Ил, *испре тебе* Бд, *нѣс тебе* Мђ Ч Ф, *прѣ тебе* Ит

Ж, прѣ тебе СЦ, зѣ тобом Ит Ме НК, нѣж њега Ч Ф З, пѣд њега Ж, прѣд њега Ит З Е,

нѣ овај Ки, нѣ ову Ки, из оне Ит Ми СК, ѡд оне Ит, из оте Ит, .

нѣ от ког Ф, нѣ у ког Ф, нѣ шта Ит Ф, ѡд шта З, ѡт шта Ит, ѡ шта Ит, у шта Ит Бд Ф.

б) у бирг Ил Ш Мђ Ф Е, у бириц Ме Км Бш Ки Ми Мо СК, нѣ вр СК, нѣ друм Ф Мо, нѣ дуд Е, нѣз дуд НК, у конк Сн, нѣ крст Сн, нѣ плац Ит Т Сф Ф Ч Пе, у плек Ит, нѣ псу Ил, у рат Ж Ф А СК, крѣ сан Ф СК, нѣ склад Ф, снѣп нѣ сноп Ф, у цеп Ит Ф, нѣ шор Ч, у шпајз З Е,

нѣ дно Ми, нѣ зло Ф,

у атар СК, нѣ атар ЈТ, из бирга Сф Е, у биргу БА, из бирица Ми Мо Пд СК, у бириц Сн НК, у бирицу СК, нѣ коње Ф Ми, нѣ коњи Мо Сн, нѣ коњма Мђ Ж Сф, прѣт коњма Ит, окѣ краја Мо, нѣ кревет Ит Ж Т Ф НК, нѣс кревет Ит, пѣт кревет Т Ч Ф, у кревет Ил Ж Ми Е СК, брѣз леба Ф, зѣ лебац Пд Сн, у лебац Ф, бѣс плуга Мђ, брѣс плуга Мђ Ит, зѣ плугом Ит Ф Мо, у подрум СЦ НБ, нѣ растрѣж НБ, нѣ рогаљ Т Ф СК, у сандук Т Ч, сѣ сиром Пд, нѣ таван Ит Т Ф З НБ, нѣ Тамниш Ф, у Тамниш Бк Сф Ф, нѣ урлѣб Мо,

у благо Т Ф З СЦ, у бреме Ф, у буре Ит, зѣ гаће З, нѣ гаће Ч, у гаће З, у дупе Ит Мо, нѣ љубре Ф, зѣ жито Ч, крѣ жито Ит Е, нѣ жито Мђ Ф Сн, у жито Ит Е, вѣ имја ѡца и сѣна Ф, нѣ име Ит Ф Ме, зѣ јело Ит, зѣ кола Ит Т Ф, нѣ кола Ил Ит Т Ч Ф З Е Ме Км Сп Бш Ми Мо СК, пѣт кола Ил Ит, у кола Бк ЈТ Ит Т Сф Ч Е Ме Бш СЦ, нѣ коли Сф Ме СЦ, нѣ место Т Бш, нѣ месту ЈТ, у недра Ф, зѣ раме Ф, нѣ раме Ит Т Сф Ф Бш СК, ѡ раме Ме, зѣ семе Ф НК, зѣ слеме Т Ф, нѣ теме Ф, зѣ чудо Ж Ф, у чудо Сн;

прикѣ बारे Мо, нѣ бару Ит, пѣд бару А, у бару Е, пѣд баром Е, у Боку Нз ЈТ, у брави Ит, бѣз бриге Нз Сф Сн, брѣз бриге Ф З СК, нѣ бригу Ит, кѣд вагре Мо, окѣ вагре Мо, прикѣ вагре Е, крѣз вагру Е, пѣ вагру Т Ч, нѣз вагру З, у вагру Ит Т Ф, нѣ вери Ф, нѣ веру Бш, нѣ виле Ф, пѣ вољи Сф Ч СК, пѣ вољу Ит Т НК, зѣ газдом Ми, крѣз гаће Ф, нѣ гаће Ф, у гаће Ил Ит Т Сф Ч Ф Е Ми Сн, ѡд гуше Ит Ф, зѣ гушу ЈТ Ит Ф Км, у гушу А, нѣ даску Ит, у Деску СК, у дреку Ч, у Ечку Ч Ф, у јаму Ил Ит Ж Ф Мо, у јасле Ф Ме, зѣ јасле Ме, у капу Ил Ч Пд, пѣт капу Ми, у кацу Пд, зѣ кѣку Ми, нѣ кѣле Ф, нѣ кѣшу Ф, зѣ кѣшу Ит, у кѣнге Ф, нѣ кола Ж Мђ, у кола Ж Ч, нѣ коцке Ф, мѣт краве НК, окѣ краве Ми, ѡд куће Ш Мђ ЈТ Ф А, изѣ куће Ит Ч Бш Ки, ис куће Т Ч Ф Ме Пд СК, кѣт куће Ит Т Е Сн, прикѣ куће Ме, челѣ куће А Е, прѣт кућу Мђ Ж Е Ме Бш СЦ Ки Сн, зѣ кућу Сн, нѣс кућу Ч Е, ис куће у кућу Ит Т З, испрѣт куће Ит Ч Ф, нѣс куће Ит Сф, окѣ куће Ит З А, ѡт куће ЈТ Ит Т Ф Ки НК Ђ, ѡт куће ѡд куће Ф СЦ, пѣ кући Ф А Ме Бш, у кући Нз ЈТ Т Сф З Ч А Е, зѣ кућом Сн, пѣт кућом Сн, прѣт кућом А, нѣ кућу Нз Ит, прѣт кућу Ил Ит Ч Ф, нѣ кућу Бч, у кућу Ч Ф З Бш СЦ Пд СК Ђ, нѣ лулу Ф Сн, у љуске ЈТ, у млини Ко, у млину Ко Ми, прекѣ њиве Ит, нѣ њиви Мо Сн, пѣ њиви Ит, нѣ њиву Ил Ит Т Сф Бд Ч Ф Бш СЦ Ба, испѣт газе Ф, пѣт пазу Ит Т Бч Ф Ме БА НК, у пашу Ф Сн, изѣ

пећке Ми, *ис* пећке З Сн, *ког* пећке Км Ми, *око* пећке Е Бш, *у* пећки Ит, *ис* Пеште Ч, *у* Пешту Ф Ми Мо СК, *пог* плеву НК, *на* пошти Ф, *брес* пушке Ф, *ис* пушке Ф, *на* пушку Мо, *пог* пушку Сн, *у* пушку Мо, *у* рану Ф, *на* репу Ф, *у* рибу Ит, *на* свадбу Ки, *на* силу Ит, *за* сисе НК, *преко* скеле Ф, *на* скелу Ч, *на* слави ЈТ, *на* славу Ш Т Ф, *и* сламе Ф, *испог* сламе Ф, *ког* сламе Т, *око* сламе Ит, *на* сламу Ме Мо СК, *ну* сламу Ит, *крд* сламу Е, *по* сламу Т, *пог* сламу Ит, *у* сламу Сф Ђ, *на* слики Сн, *на* слику Ф, *на* службу Ит, *са* службе Ит, *и* собе Ме Км, *по* соби Ф Ђ, *у* собу Ил Бк Т Ч Ф Ме Ки Мо СК, *за* сукњу СК Ђ, *на* сукње Ит, *у* сукње НК, *у* супу Ит Ф, *о* тетке Пд, *ис* Тисе НК, *преко* Тисе З, *на* Тису Ф Е Пд НК, *нус* Тису НК, *у* трску Ђ, *ис* флаше СЦ, *у* флашу Ит Ч НК, *у* фрулу Ит Т Пд, *ис* Црње Ит Мо, *на* цуре Ме, *у* чашу Е, *у* Ческу СК, *за* чизму Ит, *у* чизме Е НК, *на* чипке СК, *до* Чоке Сн, *иш* Чоке Ђ, *у* Чоки СК, *и* шаке Ф, *у* шаку Ф Бш, *у* шаке Е, *и* школе Ит З, *от* школе Ит Ђ, *у* школу Нз Ит Т Ч Ф З Е Бш Мо БА НК СК, *у* школи Ит, *на* школе Ит, *и* штале Т З Ме, *у* штали Ит Ч Сн, *на* шталу Ф, *у* шталу Ил Ит Ж Т Ч Ф З А Е Ки, *на* штегу Ф, *у* штегу Ф, *по* шуми Ит Е, *у* шуми З Мђ, *крд* шуму Ит Бш, *у* шуму Бш Мо НК, *изван* шупе Ф, *у* шупу Ч Ф А Км, *на* матер Ч,

у Бикишу Ит, *по* биртовн СК, *код* доктора ЈТ, *и* Жабњака Км, *у* Јоргован Ит, *на* коњима Т Ч Сн, *до* Кумана Е, *ис* Кумана Ме, *у* курјака Сн, *пог* Меленце Бш, *у* Меленце Е Ме Бш Ки НБ, *у* Меленци НБ, *брес* новца Ф, *из* ормана Ф, *у* разговор Ит, *прег* сватове Ит Ф, *прид* сватове Мо, *у* сватове Ит Ж Ф Е Ми Мо, *на* уговор А, *од* ујака Нз Е Ме, *од* ујака Ме Пд, *ко* Цигана Ф, *у* Цигане НБ,

на дупету СК, *по* дупету Ч НК СК, *на* зламѣње А, *на* југрење Т, *на* југрење Ит Ч Ф Ђ, *до* колѣна Ит Ф НК, *на* ноћиште Ф Ит Е,

на бабињи А, *по* барама Ф, *у* Бедрну НБ, *до* године НБ, *од* године Ми, *у* годину Ил Сф Ч, *у* године СЦ, *измѣд* господња (= од Велике до Мале госпојине) Ит, *о* дасака Ф, *у* Добрицу Ил, *на* додолу СК, *на* дојкиње НБ, *на* истину Ф, *на* јабуку А Е Ме Ки Мо НК, *у* јабуку Ф Е, *из* јасла Ме, *пог* касарну Т, *у* касарну Т, *ис* кочине Ф Е, *на* кочину Е, *у* кочину Ит Ф, *по* кућама Ит Сф Е, *у* кућама Сн, *на* мерице Ит, *у* новине Ит А, *из* нумере Ф, *у* нумери Ч Ф, *у* нумеру Ч, *на* општину Ф, *прег* општину Ф, *у* општину Ч Ф, *на* покладе Ит НБ, *брес* рупица Ф, *и* Сакџла Ч Ф, *у* скупштину Бч Ф, *на* слатину НК, *на* слатине СК, *у* собицу Ф Км, *по* собама Ит, *у* собама Ит, *на* станицу Ф Км СК, *на* торину Ч, *за* узницу Т, *на* угрину Сф Ф, *на* угрине Т Ч Ф, *бес* чакшира Ч, *бес* чизама З, *по* шупама Ф,

на заповес Ил,

из Меленца Ч Пе Е Ме, *до* Меленца Е,

на бубалице Т, *на* бубалици Т, *на* бубалицу Ит, *на* ветрењачу Ме, *у* детелину Ит, *у* колѣрницу НБ, *у* котарницу НК, *у* помрчину Ф Е Сн, *по* слатинџа СК.

на бубалице Т, на бубалици Т, на бубалицу Ит, на ветрењачу Ме, у детелину Ит, у коларницу НБ, у котарицу НК, у помрчину Ф Е Св, по слатинџама СК.

на наш сџт Км, на наш бунџр НБ, у наш шдр Ч, у наш крај Е, у њин сџкак НБ,

прџд њџга СЦ, прџт себе Км, за нама Т Бд Ч, мџд нама Мђ Ж Бш Ме СЦ Ми НК, наџ нама Ми, прџд нама Ил, прџд вама СК, за њима Ил Ит Ф Т Ч З, џ њима Ф Ме, прџд њима Ит, прџд њима Ме, прџд себе Ит, на нашом јџрошу СК, по нашим ЈТ, у нашим сокаку Св СК, у нашџм сџлу НК СК, на нашу митраљџзу Мо, из наше џвлије НБ, кџд наше вџјске НБ, прџд нашу црквиу НК, у нашу зџмљу БА, у нашу црквиу Ки, у нашој Ч Ме, кџд наши девојџка НБ, џџ наши Пд, на њина кџла Ме, кџд њине НБ, по њиној Сф,

у вај сџкак Мо, у во време Мђ, у во џџбо НК, у вој околини Ми, у ве баиште Ит, у нај буџџак Км, у нај пџр НК, у нај рџт Ки, у но време Мђ Ит Ж З Мо, у но џџбо Км, по тџма Ит,

в) у бџрц Мо, на вр Ит Бш СК, на длџн Бш, у џџм Бк, на џџд Бш, у крс ЈТ, у рџт З, кро сџн СК, на склџд Ф, у снџп Бк, на штрџк Бш,

кроз џџр Бш, у бџрту Мђ, у брџта Ч, са брџтом Бч, у вџздух Бч, прико вџза СК, према Врџицу Ко, у Дџнав Ф, на кџмен Бк, на кџмџн Бш, пот кџмин Ж, на кџње Дб, брез лџба СК, за лџбац Т, по лџбац Бш Км, о лџбу Бш, преко лџда Ит, у џблџк Ки, на пџшњџк БА, брез плџџа Мђ, у пџџрум Мђ Бч, за пџјас СЦ, до прџџа СК, на прџстџн Т Бч, мет прџсте Ж, без рџта А, после рџта Ит, на рџџаљ Мђ Ж, у сџндук Ж Т, у Тџмиш Бк Ч, у џџшџк Бд, на шџџрет Бш;

по блџту Бш, за брџшно Т, на дрџво СЦ, у дрџво Бш, кав и жџџо Св, џџ жџџа ЈТ, све до зрџна Св, на јџсла Сф, на кџла Ит Ми, џџ кџла Ф, у кџла Км, у кџли Ми, прико лџта Бш, у мџсто З, из нџба ЈТ, прико нџба Бш, из џка Ме, по џку Ф Ме, на пџљу З, по пџљу Ме Ки, на рџме Т, на сџџо Ф Св;

на бабу Ч, кроз бџру Бш, у Бџсну Ми, у брџги Ит, у вџтру БА, за вџду Ит, по вџљу НК, по вџћки Ме, џџ вџње Ж Ф, за гџће Ф, за џџску Сф, џџ Ёве Сф, на зџмљу Ф, у зџмљу Ч, у јџсле Ме, на кџлу лџба Бк, без кџше Ми, у кџџџи Бш, џџ кџже СК, за кџсу ЈТ, на кџсу ЈТ, за крџве З, брез крџве Ки, у крџћу Ме, за крџну СК, ис кџће А, прџт кџћом Ж, за лџлу Ф, на лџлу Ф, у лџуске ЈТ, кџд млџине НК, на млџину Ж Ми, у наџџе ЈТ Ит, на нџџу Бш Ф Мо, у нџџе Ж, прико њџџе СК, на пџшу З Бш БА, до пџћке Мо, ис пџћке Бш, за пџшџу Ит, брез рџбе Бш, за сџџџбу А, до скџле Ф, преко скџле Бд, џџ слџме Ме, преко слџме Ж, на слџму Бк Бш, пот слџмом Ит, на смџну НБ, пот сџрџџу Бш, за сџкџње Бш, о Тџсе Ф, у трџшџи Ит, пот Црџњу СЦ, по шџџи Ме, у шџџлу З, у шџџлу З, у шџџи Ђ;

у јџсен Ж, за мџџџр Бш, за чџљџд Ме:

са брџега Ит, до дџвара Ко, прико Дунава Мо, од Ђурице СЦ, код Живића Сн, на кџњима СК, из Мџриша Ки, преко нџваца Ки СЦ, до пџјаса З, ис Чџнаџа Ки, иш Чџнџграда СК,

у дџвџриште ЈТ, по дџрџвету Ме, на злџмџње А, ис кџрена Т, прико кџлџна Сн, из џпова Ф, по рџмену Ме, по пџљима Ме, по сџљима Ит, без џвета Бш, из џвета Бш,

на бџбиње А, за Бџњицу Ч, у Бџџдри НБ, по бџсџма СК, у гџдину А, на јџбуку Ме, у јџбуку Т, из јџсџла Ме, на кџлима Ђ, по кџћџма Ф Ки НК, у кџћицу З, на лџдину НК Км, по нџћџма Ме, по џћџма Ит Ки, нуз џбалу Бч, у џпштицу Ч, у пџсмџма НК, до пџјџца Пд, од рџџице Бд, са сџране СЦ, от свџкрове Мђ, по џлици Ж, по шџмџма Е Ме,

брез мџтере СК, у жџлости Ме, иш Чџнаџди СК,
из Мџленџца Т Ме, у џрмџнима Ко, у џлицама З,
над нџма Бђ, са нџма Мо, са вџми Ме, о вџми Ме, на свџки крџвет Ж, из свџког сџла Ки, код нџшоџ Сн, у нџшоџ џца Ки, у нџшом сџлу СК, у нџше сџло Ж, од џњноџ џца Ки, за џњну слџву Ж,
по нџшим рџчиџма Ит.

17. Облици са изворним $\hat{}$:

а) џ Бџч СК, нџ брег Т Ч Ф, нџ брџг Бш Мо, пџд брег Ф, пџд брџг Мо, џ брег Ф, нџ вџз Е СК, зџ врат Ил Ит Ч Ф, зџ врат Мо СК, нџ врат Ит Ф, нџ врат Сн, нџ дан Ил Дб Ит Ф З, нџ дџн Е Бш НК, з дџна џ дан Ит, на зџд Е Ме Мо, нџ зџд Ф НК, пџд зџд Ки, џ лад Бш, крџз лџд Пд, џ лџс Бш, џ лџв Ф Бш, зџ нџс Сф, крџз нос Ит, нџ нџс Бш, зџ пџћ Ч, нџ рад Ит Ф, нџ рџд СК, џ рџд Ми, нџ ред Ф, нџ рџд Ми, џ рџд Ит Ф, џ рџс СК, нџ свет Ит Ф, нџ свџг Ки, џ смџј Пд, пџг Срџм Ф, џ Срџм СК, џ стџн Бш, нџ стџ Ф, нџ сџд Пд НК, џ сџд НК, гџр џ гџр СЦ, нџ цџк Е Ме Бш СК, џ цџк Ит, џ цџк Бш, џ штџп НК,

зџ ноћ Ит, прџд ноћ Ит Т Сф З, прџд нџћ Е Ми Пд, прџко ноћ Ил Ит Сф, прџко нџћ Ч, прџко нџћ НК СК, зџ пџћ Ит Ч Ф, зџ пџћ Ки, нџс пџћ З, нџс пџћ Бш Ки Сн, џ пџћ ЈТ Ит Ф З, џ пџћ Бш Км, крџз рџж Мо, џ рџж Мо;

џспод брега Ф, џ Бџтош Ф, дџ вџка Ит, дџ вџџа Бш, дџ врага Ч Ме СЦ, џко вџџа Ф СЦ Пд Сн, џз глџса Ми, зџ дџна Ит Ф Е СК, прџко дана Мђ, нџ Дџви Ми, прџ Дџви Ки, дџ зџда Ф, кџд зџда НК, прџко зџда Е Ме, нџ јџрак Мђ, прџко јџрка Е, кџг кџма Ф, зџ лџда СК, џз лџда Ит, мџд лџде Бш, сџ свџта Бш, џко стрџка Ит, Бш, зџ стрџком Ч, џ Чџкош Е, брџ шнџра Ф;

џ мџре Ит, џг прџћа Сн, НК, нџ сџно Ф Пд, џ сџно Ит;

крџз глџву Е, нџ главу Ит Т Ж Сф А, нџ глџву Ф, пџд глџву Ит Мо, џ главу ЈТ Ф Мђ, џ глџву Ч СЦ Ми Ме СК, зџ грџду Сн, зџ грџде Ме, нџ грџде СК, џ грџде Ки, зџ душу Т, зџ дџшу Ит З Е, нџ дџшу Ит, нџ дџше Ф, зџ зџму З, џ зиму ЈТ Ит Т Сф, џ зиму Ч Ки, нџ клџпу НК, зџ рџку Сф СЦ

Мђ, *на руку* Ит Ж, *на рѹку* Ф Бш, *ѡ рѹку* Ми, *пѡд руку* Ит Т Сф Ф Мђ, *у руку* Ит Т Ф, *у рѹку* Ме СК, *за руке* Ит Т Мђ, *на руке* ЈТ Ит Ф А, *на рѹке* Ч Бш, *пѡ рѹке* З Ме Мо, *пѡд рѹке* Ит Ф, *у руке* Ж Сп, *у рѹке* Сф Ч Ме Ми, *на снагу* Ит, *на страну* Ил Мђ Ж Т, *на страну* Ит СК, *ну страну* Мо Пд, *ну страну* Сп, *у страну* Ит Ч Ф Е Бш, *у средѹ* Мђ;

ѡд глади Ч, *ѡд глади* Ф Ч, *за грѹди* Ит Ф, *мѡд грѹди* Ит, *на грѹди* Ит Ж ЈТ, *на грѹди* Ит, *у грѹди* Ж, *на дѹжи* Ит, *на јесѣн* Бч, *испо части* Ж НБ, *испод части* Ф Ж;

из Врђњова Е, *у Врђњѡво* Км, *ис Карлова* НБ, *на Љѹтово* НБ, *у Љѹтово* НБ;

за мном НК, *прѣда мном* Бд, *прѣда мном* Ки Мо СК, *са мном* Бо Е Мо СК.

б) *на крај* Ит Ч З Сн, *на крај* З, *прѣт крај* Ит, *у крај* Бк, *у крај* Сф Ч, *на пѹт* Ит Т Ф З Ки, *у рѹт* Ил Ит Сф Ч Ф З, *на ум* Ит Бш НК СК БА;

у Бѡтош Ф, *на Дѡви* СЦ, *пѡ зѹби* БА, *у јарак* Ит, *око јарка* Бк, *прѣт кѹма* Ит, *из Мѡла* Пд, *за нѡвце* Ф, *крѡс пѣнциер* Ит СК, *на пѣнциер* Ит Ф Е Ки, *пѡт пѣнциер* Ит, *прѣт пѣнциер* Ф, *прѣт пѣнциер* Ми, *у пѣнциер* СК, *ѡд чланка* Ми.

за врати Ме, *прѣд врати* Ж, *ѡд гѡдѡжња* Ч, *крѡз грѡбље* Ми, *на грѡбље* Цп Ф СЦ СК БА, *у грѡбље* Ме Мо, *у здравље* Бч Ф Ме, *у здрављу* Ит СК, *ѡд кола* Ки, *из кола* Ф Мо, *ког кола* Ч З, *ѡг кола* Ит, *на крѣли* Ф, *на лѣђи* Ф Сн, *пѡ лѣђи* Ил Сн, *испод сѹнца* Ит, *за сѹнца* Ит, *ѡг сѹнца* Ит, *пѡт сѹнце* Ит, *са сѹнца* Ит Цп Е Ки, *за сѹнцом* Сн, *на ѹсти* СК, *пѡ ѹсти* Мђ Ж Ф Мо Сн СК;

из банке Ит, *у барку* Ит, *из Бачке* Ит Ф НК, *у Бачки* Ч Ф, *вр башће* Ђ, *из башће* НК, *код башће* Е, *преко башће* Ф, *чело башће* Ђ, *пѡ башти* ЈТ, *у башту* Ф, *у башћу* З Ме Ки, *крѡз баште* Ит, *у башће* Е, *иза башће* Е, *прико башћа* СК, *у вршкѹ* Е, *нуз гаже* СК, *бѣз гажња* Ф, *на даћу* СК, *на карте* Ит, *ис књига* НК, *за коњу* Сн, *ког кѹјне* Ит, *у кѹјну* Ит Т Ф Е Мо, *на кѹрѡе* Ит, *испод кѹћа* Бш, *на лађи* Мђ, *у лађу* Бк Бд Ч Ки Сн, *за лађом* Ит, *на лѡтру* Км, *на маљку* Бш, *из нѣта* Ме, *на правѹ* Бш, *за пунћу* Ч, *на рѡјте* Т, *у Сѣнту* Сн НК СК, *на стражу* Ф, *ѡд цркѡе* Ч, *ис цркѡе* Ж Цп Ф Ки НК, *ко цркѡе* Ф А НК, *око цркѡе* Ит Ч БА, *у цркѡи* Ит Бч А Сф Сн, *на цркѡѹ* Ђ, *прѣ цркѡѹ* Ил Бк СЦ, *прѣ цркѡѹ* Км Бш, *прѣ цркѡѡм* Ит, *у цркѡѹ* Нз ЈТ Ит Ж Т Бд Ч Ф З Ме Км Ми Пд Сн СЦ Ђ, *иш Чѣнте* Ч, *у Чѣнти* Бч Ч, *у Чѣнту* Бд, *на шајки* Ит, *за штрајке* З, *ѡг шѹнке* СК;

испод части Ит;

за мајстора Бш, *испод пѣнциера* Б;

у Врђњѡѹ Ки, *ис Карлова* Ки, *у Панчеѡ* Т, *у Панчеѡи* Ф, *у Панчеѡѹ* Сф;

из Беѡдре НБ, *пѡ баштама* Ит Ф, *пѡ башћама* Е Ме, *на карлицѹ* Ит, *у кѹјницѹ* Т, *у наѡницѹ* Ит З;

за мѓг Т, ѓд мѓг Ме, на свѓј Км, прѓт свѓј Ми;

пѓ њѓзи Пе Ки НК, у њѓзи Ки, за њѓну сѓкњу (в. и т. 53 и 54).

в) на брѓг Бк, у грѓд Бч, на зѓд БА, на крѓј Мђ ЈТ Ч, на крѓј сѓла СК, прет крѓј Бч, у крѓј А, у крѓј вѓде Ит, за пѓт ЈТ, на рѓд Мо, у рѓс Ит, за сгѓ Бч, од стрѓ Ит, стрѓк за стрѓк ЈТ, на ѓм БА, у цѓк Ф;

у дѓж Ф, у мѓс А, на мѓст БА, у пѓћ Бш, на чѓс Ит;

на Дѓве БА, до зѓда Ко, по зѓбу Ф, ког кѓма Ми СЦ, по лѓкту Ме, на мѓжа Ч, бес пѓлца Бш, о пѓлцу Бш, чѓвек од рѓда А, са срѓпом ЈТ;

нуз кѓље З, са прѓћом ЈТ, по сѓну Ф, от сѓнца ЈТ, о грѓње Ит, по ѓсти СК, са с цѓвѓћом Ит;

преко бѓште ЈТ, на бѓшти ЈТ, под бѓшту Бк, у бѓшту Бч, прико гѓћа Е, на грѓну Бш, на грѓду Ф, ког крѓва ЈТ, от крѓва Бд, с кѓла А, са с кѓла Сн, на лѓћу Ми, о лѓвчу Ф, од мѓрѓе Бд, на прѓвду Бш, измед сѓса Ит, са снѓјком Ж, ис црѓве Ил, испод црѓве БА, ко црѓве Ит, насре црѓве Ч, у црѓву Мђ Ит, у Чѓнту Бч;

у грѓде Ме;

из Пѓнчева Ч;

са зѓдругом Мђ, у нѓдници З;

на бѓбалицу З;

без њѓ Бк, код њѓ З, на њѓ Ж, иза нѓс Бч, код нѓс Бк Ж А, за њѓ пѓт Ф, код њѓ А;

у мѓј сѓкѓк Ж, у тѓј Ит, у тѓј вѓз Ж, у тѓј прѓлави Бѓчеј НБ, о тѓм се Бш, о тѓм клину Ф, у тѓм чѓпору З, на тѓ Бш, у тѓ О;

после тѓга А.

18. Сасвим је ограничен репертоар бројева, придева и прилога који могу предати акценат предлогу:

Облици с изворним " акценатом:

а) јѓдно ѓд другог Ит Ж Ф З Ки НК, јѓдан зѓ другог Ме Ки, јѓдно кѓ другог Ф, јѓдан ѓ другог Чј, јѓдан прѓко другог Ж, јѓдан зѓ другим Мо Ђ, јѓно ѓд друго Мђ Бч Бд Ф Ч З СЦ Ђ, јѓдно зѓ друго Мђ Ит Ж Бд, јѓно зѓ друго Бч Ч Ми СК, јѓно иза друго Ит, јѓно кѓ друго Бч, јѓдан на друго Ми, јѓдно на друго ЈТ Ч З А Мо, јѓдно нѓз друго Ит Пд Мо, јѓно ѓ друго Бк Ит Сф Ч Мо Сн, јѓдно пѓд друго Ч, јѓдно пѓре другог СЦ, јѓдно прѓко друго З, јѓдан прѓко другог Ж, јѓдно прѓко друго Бш, јѓдно ѓ друго НК, јѓдна ѓѓ друге Ђ, с јѓне на другу Ф, на двоје Ђ, пѓ двоје Ђ, пѓ двоје СК, ѓ двоје Ж Ки, ѓ двоје Сф;

пѓд влашки Мђ, на вишѓе ЈТ Км, на кратко Сф, ѓ крупно Ит, на пола Т, ѓѓ полак Ил Сф, на полак Ки, ѓ полак Ч, ѓ поле Ж;

на четворо Бш, ѓ четворо З;

ѓ кисело З.

б) зѓ другог Т Ф, кѓ другог Мо НК, на други крѓвет Е, пѓ други пѓт Ит Ф, ѓ други НК, ѓ други крѓј Ме, ѓ други пѓдеж БА, јѓдни тѓко код други

Е, за друго Ит, на друго мѐсто Мђ Ит Ф Сн, у друго сѐло Мо, у другом стању БА, данас код једне, сѹтра код друге Ит, за другу Ме, на другу Ит Т О Ф, на другу стрѐну Мђ, у другу Ит Т Ф Ме Ки, у другу сѐбу Е, и код једни и код други Ж, ис грећег Ит, ис грећог Е, у грећу Км, на двоји кѓли Ф;

на српски Ф;

преко више Бк А, за исто Ит, мѐло по мало Ит Т Бч Ђ, за сугра Ф, од југрос Ит;

дѓ довече Мо.

али и:

в) у дѓвет Т, у дсам БА;

у дрѹги Бк, јѐно на дрѹго Ит, у дрѹго сѐло Ме Мо, дстаги у дрѹго стање НК, у дрѹгим сѐлима Мђ, по дрѹги сѐли Ж, до дрѹге лѐније Км, на дрѹгу стрѐну Бч, у грѓћу Ч;

по мѐло Бш, за нѓвѓк Сн, за сѹтри дѓн Ки;

до дѓвече Мо.

Различито преношење акцента на предлог са редног броја дрѹги забележио је и Мато Пижурица, Колашин 30. Он има *Тѓ ми је за другѓга*, али јѐдан за другѓга, кад је други у корелацији са јѐдан.

19. Облици с изворним ѓ :

а) на два врѓаја НК, на два мѐста Ит Т Ж НК, на два тѓчка Ме, по два дѓна СК, ѓ два сѓга Т, у два сѓга З Сн, у два начина Ж, на две рѹке Ч, у две рѹке Ме, ѓ две, ѓ три гѓдине Ч Сн, по две дѓвѓјке Ми, на три Ит, у три дѓна Ф;

дѓ по кѹјне Ме, дт по кѹјне Ме, дт по сѐла Ф, у по вѓчере Е, у по рѹчка Бш;

више дт пола Ф;

ис прѓка Ђ, на сѹво СК, у цѓло Бш.

б) у прѓви мѓ Ми;

дѓ ујгру СК, на мѓлу Мо,

али и: в) на два тѓчка Бш, у два лица Бш, у прѓви мѓ Ме, ис прѓве плѓве Е.

20. На везнике и и ни акценат се преноси ређе, и то искључиво с извесних заменица, бројева и прилога, готово никад с именица, придева или глагола:

Облици с изворним ѓ :

а) дѓвје ѓ двоје Ч Ф Пе Км;

б) ѓ сад Ч Ф Ки;

ѓ њино Ки;

ѓ тамо Ф;

ѓ садѓкана Ф;

в) дѓвје и дѓвје Ч.

Облици с изворним $\hat{\text{~}}$:

а) *два* њ по Ф Ки, *дѣвет* њ по Ж, *гддина* њ по Ил Ит Т З Ме, *гддину* њ по Е, *Јова* њ по Мо, *јутро* њ по Сн, *литра* њ по Бш, *пѣт* њ по Ки, *сѣт* њ по БА, *три* њ по Мђ Ф Мо, *чѣтир* њ по Е, *шѣс* њ по Ф;

прво њ *прво* Ил Сф Бд, *прво* њ *прво* Сн, *прво* њ *прво* Ђ,

б) *ни мѡј* Ми,

ѡ тѡа Пд (в. и т. 53 и 54),

али и:

в) и *јѡ* Мђ Ит, и *ѡн* Ф, и *вѡ* Ит, уп. и а *јѡ* Ит,

кав и *тѡј* Ф, и *тѡ* сам А;

дѡѡ и *дѡѡ* Ч, *дѡѡдесет* и *пѣт* Ф, *педѣст* и *пѣт* Ф.

21. Преношење акцента са глаголских облика на негацију не врши се редовно.

Облици с изворним ~ :

а) *да нѣ би* ЈТ Ф Е, *нѣ би му* Ки, *нѣ би знаѡ* НК, *нѣ би било* НК, *нѣ би* Дб НБ Дс;

нѣ идем Сф Бд СЦ, *нѣ ваља* Мђ, *нѣ иде* Ж Е Мо Сн СЦ БА НК, *нѣ иди* Ит Ме;

нѣ иведу Т Ч.

б) *нѣ мож* Ит Сф Т Ч Ф Е Ме Бш Ки НК БА, *нѣ мош пѡјести* Ч Ф З;

нѣ видим Е Ки Ми НК Ђ, *нѣ водем* Нз Ж Ч Ф БА, *нѣ кувам* Бш, *нѣ мислим* Ит, *нѣ могу* Ф Мђ Ж Е Мо Бш Ки Ми, *нѣ можем* Сн Ч, *нѣ пушим* Ит Мо Пд, *нѣ сећам се* Км, *нѣ тувим* Сф Ми Сн, *нѣ чујем* Ми СК, *нѣ видиш* Ит, *нѣ волеш* Мђ Ж НК, *нѣ креснеш* Е, *нѣ метеш* Сн, *нѣ паднеш* Бо, *нѣ переш* З, *нѣ пушиш* НК, *нѣ сатреш* Ит, *нѣ слушаш* ЈТ Мо, *нѣ берѣ га* Ми, *нѣ биде* Ит Ч Ф З, *нѣ брини се* СЦ, *нѣ буде* З Бш, *нѣ види* З Бш Мо СЦ, *нѣ видѡ се* Ф, *нѣ воле* Мђ Ит Ф Е Км Мо Сн, *нѣ гине* Е, *нѣ згазнеш* Ки, *нѣ кашље* Сф, *нѣ куда* НК, *нѣ кисне* Ф, *нѣ копа* З, *нѣ може* Ил Ит Сф Ч Ф Км Ми Мо, *нѣ мучи* СЦ, *нѣ орѣ се* Ж, *нѣ пази* Ме Ђ, *нѣ пева* Км, *нѣ почне* ЈТ, *нѣ пости* Мђ, *нѣ пусти* Ме, *нѣ пуши* Ж, *нѣ пцује* Ит Ч, *нѣ реже* Сф, *нѣ седну* Ит, *нѣ сиса* БА, *нѣ слуша* Ж Е Сф, *нѣ треба* Мђ Сф Ч, *нѣ треба му* Ђ, *нѣ узме* Е, *нѣ умре* Ит, *нѣ фалѡ му* Ми, *нѣ чешље* Е, *нѣ чисти* Ме, *нѣ чује* Ф, *нѣ шкоди* Ч, *нѣ виду* Ит Сн, *нѣ вољу* Ил Ит Ме, *нѣ врђу се* Ф, *нѣ носу* Ил СЦ Мо, *нѣ падну* Ит, *да нѣ помру* Ч, *нѣ слуша* Ђ, *нѣ требу* Ит, *нѣ требу ти* Мо, *макар нѣ видла* Ф, *нѣ бринте* Ме;

нѣ добијем СЦ, *нѣ добије* Е, *нѣ сабије* Е, *трѣфио нѣ трѣфио* Сф, *нѣ волѣмо* Е Ми, *нѣ можемо* Бш, *нѣ можѣмо* Ф Ки Мо, *нѣ постѡмо* Е, *нѣ сваћамо* Ме, *нѣ гледѡте* БА, *нѣ пушћате* Ф, *нѣ узмѣте* НК, *нѣ видиду* Ф, *нѣ воледу* Нз Бш, *нѣ играду* Сф Ф, *да се нѣ кољѣду* Ме, *нѣ можѣду* Ит Бш Ми, *нѣ можѣду* Ф Е Бш Ки СК, *нѣ сваћаду се* Е, *нѣ чуједу* Мђ Ки;

нѣ добијемо Т, *нѣ опиједу* Ф.

22. Облици с изворним $\hat{\ }:$

а) *нѣ знам Бк Мђ Јт Ит Т Сф Ч З Ме Бш СЦ Ки Мо Сн НК СК, нѣ знаш Ит Ф З Ме НК СК, нѣ зна Мђ Ит Ж З Бш Ки, нѣ зну Ит Бд Бш Сн, нѣ мре Ђ;*

нѣ знамо ЈТ Ит Ж Бд А Ки, нѣ знамо Бш Ми, нѣ знате Ил Нз Сф Ч Ф А Ме Км БА, нѣ знате Пд, нѣ знаду Ж Сф Ф, нѣ знаду Ит Ч Ф Е Ми, нѣ била Ф.

б) *нѣ да му се Сф Ме, нѣ да нам Мђ, нѣ бѡј се Ч, нѣ дај му Ме;*

нѣ грдим Ф, нѣ дођем Ит З Ме, нѣ кажем Ит Сф Сн, нѣ мѡрим Ит, нѣ мѡрам Ми СЦ СК, нѣ пѡнтим Ит Ф А Сн СК, нѣ грѡжим Ит, нѣ баѡиш Ф, нѣ дѡрнеш Е, нѣ наѡаш се Ф, нѣ рѡчаш Км, нѣ слѡжиш Мо, нѣ спрѡмаш Ил, нѣ чѡваш Ит, нѣ баѡа З, нѣ врѡђа Ит Мо, нѣ даје Сф, нѣ дѡра З, нѣ дође ЈТ Ит Мо, нѣ каже Ч Км, нѣ кѡчи НК, нѣ крѡја Ф, нѣ кѡпи Ит, нѣ лѡпа Ки, нѣ лѡуби се БА, нѣ мѡси БА, нѣ мрси Т, нѣ пѡта се Ит З, нѣ плађа Е, нѣ прѡми Ит, нѣ прѡђе Ит, нѣ прска се Ж, нѣ рѡди Ки, нѣ рѡди се Ф З, нѣ сѡди Ф, нѣ свѡђа ми се Ми, нѣ скѡда Ч, нѣ смѡта ЈТ, нѣ срѡди З, нѣ срѡче ЈТ, нѣ цѡди се Бш, нѣ чѡва Мђ, нѣ шѡпа га Ми, нѣ дамо Т, нѣ смѡте Ф, нѣ баѡу Т, нѣ дѡру НК, нѣ квѡру Ч, нѣ лѡгу Ме, нѣ мѡру Ит, нѣ мѡру Ит, нѣ прѡсу Бч, нѣ прѡму Ит, нѣ прѡну Е, нѣ рѡду Ч, нѣ стрѡду Ме, нѣ стрѡлу Ф, нѣ гѡжу Ит, нѣ бѡјте се Ил З;

нѣ грдимо Ми, нѣ мѡсимо Ко, нѣ мѡрамо Мо, нѣ пѡнтимо Е, нѣ рѡдимо Бш, нѣ бѡбаду се Бк, нѣ даједу НК, нѣ дѡраду Т, нѣ кажеду Сф, нѣ мѡриду Ф, нѣ пѡнтиду Е, нѣ прѡмаду З, нѣ дѡрајте Ит (в. и т. 53 и 54),

али и:

в) *не бѡј се Нз Ит, не смѡш Ил,*

не пѡта Бч, не бѡјте Ил Ит,

не мѡрате Ит.

Међутим, на везник да акценат се не преноси никад.

Облици с изворним \sim :

да вѡдим Сф Ф, да кѡпам Ит ЈТ, да дђеш Т, да вѡди Бш Мо СК, дђе да ѡгра Ки, нѣ да лѡгну НК, да прѡсу СК;

да дѡбијем ЈТ, да бѡремо Ме, да мѡжемо Е Км НК, да чѡкѡте СК, грѡба да бѡгаду Е, да кѡсиду Дб Т;

да дѡбиједу Јт, да рѡдуједу Ф.

Облици с изворним $\hat{\ }$:

па да баѡам А НК, нѣћу да кажем Бк Ч Ф Ми, грѡба да пѡишеш БА, нѣћеш да рѡдиш Мо, ѡн б да бѡра Бш, жѡго да кѡпи Ко, сам ак дђе да рѡди Мо;

па да брѡздимо Мо Км, да цмакѡте СК, да кѡкаду Бш.

Забележићемо овде и преношење акцената на придев у поздраву *Добрѡдј-тро Ф Ч Мо* (и другде).

23. Можемо закључити да у сваком банатском месном говору постоје три врсте спојева проклитике са акцентогеном речју која носи силазни акценат:

1) такви у којима је преношење редовно (ту на првом месту стоје глаголски облици негирани са *не*, које се у овом погледу влада као префикс, затим поједине често употребљаване синтагме: *сà мном, њ по, на зло*);

2) такви у којима је преношење факултативно;

3) такви у којима се оно никад не јавља.

На то која ће синтагма припадати којој од тих категорија и колика ће бити учесталост једних и других облика у категорији 2, утичу најмање три чиниоца, чије се деловање на сложан начин преплиће:

1) број слогова у акцентогеној речи (а свакако и број слогова у предлогу);

2) честа или ретка употреба израза;

3) семантички и синтаксички моменти.

У свему овоме старо и ново преношење понашају се углавном једнако.

Као и другде, учесталост преношења стоји углавном у обрнутој сразмери са дужином акцентогене речи. Није случајно што су све типичне синтагме с обавезним преношењем спојеви једносложног акцентогеног облика с једносложном проклитиком. Исто тако, преношење је врло обично у синтагмама са једносложним облицима личних заменица, иако оне никако не задовољавају услов изнесен под 3 (додуше, оне у високој мери одговарају и услову под 2, о честој употреби). Преношење са двосложних облика већ подлеже већим ограничењима, са тросложних још већим, а са четворосложних је ретко. Овоме се само наизглед противи понашање негираних глаголских облика. Наиме, чак и у спојевима као *не опиједу се*, где акцентогена реч заједно са енклитиком обухвата пет слогова, могућ је само изговор с преношењем. Овде се, међутим, морамо чувати оптичке илузије коју ствара наш правопис. Он захтева одвојено писање *не* у везама с глаголским облицима иако се *не* у везама с именицама и придесвима, па и глаголским трпним придесвима, писањем уклапа у акцентогену реч (*неправда, неслан, неурађен*). Близкост *не* са глаголом огледа се и у стапању извршеном у облицима као *нећу* или *нисам*, као и у једној битној дистрибуционој околности. Наиме, између *не* и глаголског облика не може стајати друга реч, док се између предлога и именице слободно умеће атрибут. Ради објашњења дијаметрално супротног понашања везника *да*, истаћи ћемо да се он од глагола може одвојити енклитиком (*да га видиш*), прилогом (*да што боље видиш*) или другом речју. Уосталом, везник *да* повезује речнице, што говори о његовом сасвим друкчијем синтаксичком рангу.

Учесталост акценатског преношења углавном је пропорционална учесталости самог израза. Највећи део грађе сачињавају често употребљаване синтагме, дакле такве у којима се јављају често употребљаване акцентогене речи. (Што се тиче проклитика, оне све имају мање-више високу фреквенцију у говору, па ипак су ређи предлози несразмерно слабије заступљени). Карактеристично је да преношења нема у синтагмама непознатим говорном лицу, таквима које оно први пут чује. То потврђује улогу традиције у преношењу акцента на проклитику: тамо где носиоци говора вису имали

прилику да чују акценат на проклитици, они га по правилу неће ни изговорити.⁸⁷ С друге стране, примери као *на станицу*, са лексиком сразмерно недавног помескла (уп. т. 25), показују да честа употреба израза, удружена са другим помеснутим условима, ипак доводи до стварања нових примера преношења.

Јача семантичка и синтаксичка повезаност проклитике и акцентогене речи такође погодује преношењу. У начелу је оно најчешће у изразима који чине значењску целину, пре свега у онима што значе прилошку одредбу. Типичан је случај месних синтагми. Оне одговарају на питање *ди „где, камо“* или *одакле* и могу се супституирати прилозима. У реченици *Одџ је на таван синтагма на таван* је једна целина. Та реченица контрастира се *Одџ је у подрум, одџ је у собу, одџ је под брег, одџ је за кућу*. Све се те реченице могу свести на *одџ је днамо* и одговарају на питање које у дијалекту гласи *Ди је одџо? У тој светлости природно је што су топовими широко заступљени: на Тису, у Ечку, иш Ченте, на Тамши, у Бдош*. Преношење на предлог изостаје кад је у питању неки удаљснији и слабије познат географски објекат: у *Тузлу*, у *Ниш*. Ту се ретка употреба израза противи преношењу акцента.

И међу синтагмама које немају месно значење најбоље су заступљене оне које као целина представљају прилошку (односно придевску) одредбу. Поучан је контраст између реченица (у Ф) *Купио на веру* и *Жива сипа вџду на Вџру*. Синтагма *на веру* је еквивалент прилога. Она одговара на питање *како* је купио и може се заменити прилогом као *бадава, ђугуре, кришом, јевтино* итд. Слична супституција немогућа је код синтагме *на Вџру*. Семантичка граница стоји испред *на* у *Купио на веру*, а иза *на* у *Сипа на Вџру* (упор. *Сипа на Наду*, *Сипа на Марка*). Право откривање допуне глаголске радње (у ствари и самог смисла реченице) почиње у једном случају већ предлогом, а у другом случају тек иза њега. Прекид у изговору поводи се за прекидом у значењу. У тој светлости јасно зашто нема преношења с личних имена, иако се оно тако често врши са географских. Уосталом, преношење је ретко и са других именица које значе људска бића, а није много раширено ни са оних које означавају животиње. Све се те именице тешко уклапају у синтагме које имају прилошко (или придевско) значење.

Карактеристичан је и однос између *Иде без гаћа* и *Дао је стџ динџра за гаће*. Први пример стоји у корелацији не само с питањем *без чега* иде (*без гаћа, без капута, без шешира, без новца*), већ с питањем *како* иде, или *какав* иде (упор. *иде го, иде одевен, иде бос, иде незакопчан, иде неуредан*). Сличне могућности нема у другом примеру. Ту говорно лице просто објашњава за шта је субјекат реченице дао поменути своту (за *гаће*, а не за *чарапе, за кошуљу, за брашно, за сапун* итд.). Разумљиво је, дакле, што су веома ретки примери преношења на предлог *за* у финалном значењу, мада је он иначе прилично чест у употреби. Слично томе објашњиво је зашто је тако мало примера за преношење на социјативни предлог *са*, као што су

⁸⁷ Б. Николић истиче (Основн 36), с позивом на универзитетска предавања А. Белића, да „ако је нека реч или неки падежни облик у ређој употреби, губи се свест о потреби преношења акцента на проклитику“.

објашњиви и изузеци: *пита са сиром* је врста пите, што значи да синтаagma *са сиром* одговара на питање *каква је пита*.

И код супротстављања појмова преношење акцента по правилу изостаје. Тако се нпр. у Ф обично каже *за њи* (или *за њи*) и *за нас* (*за нас*), али увек *Ова је за нас, а не за њи*. Супротстављени појмови истичу се у свом контрасту, а семантички нагласак захтева да се те речи изговоре са својим пуним акцентом. Уз то је ту предлог заједнички састојак обе синтагме и као такав је од споредне важности, док су *нас* и *њи* елементи који стварају разлику и на којима почива тежиште поруке. Међутим, синтаagma *са мном* у овоме не учествује. Она је окамењена, те се изговара *Дошла је са мном, а не с тџбом* и сл.

Саставни везник и најчешће повезује две равноправне реченице, или бар два напоредна појма, не ступајући ни с једним у неку дубљу везу, а без такве везе у овим говорима нема преношења на проклитику. Тако се нпр. каже *аџаџ и зид*, мада се у спојевима исте именице с предлогом обично изговара *на зид*, *нуз зид*, *пџд зид* и сл. Једино у веома често употребљаваним комбинацијама са сасвим кратким акцентогеним речима може везник и примити акценат *и ја*, *два и по*. У овом последњем случају делују још два чиниоца: синтаagma *два и по* као целина означава одређену количину, што значи да су њени делови много чвршће повезани него делови синтагми као *кућа и њива*, и уз то се лексема *по* јавља само у неколико окамењених синтагми (иначе се говори *полак или половина*).

Да бисмо разумели описану ситуацију, морамо имати у виду историјску перспективу. У нашем случају иновацију представља непреношење акцента, мада би могло изгледати да ствари стоје обрнуто. У своје време, прасловенско преношење наступило је као гласовни закон. Кад је престало његово важење, почела су се јављати одступања. Исто се поновило код новоштокавског преношења. Кад се оно престало вршити, ступили су у дејство исти чиниоци који су некад ограничили поље важења старог преношења. Тамо где се синтаagma, из разлога које смо размотрили, није довољно осећала као целина, на граници између проклитике и акцентогене речи јавила се јунктура која блокира преношење акцента. Преношење се сада врши само тамо где нема јунктуре.

24. Преношење акцента на проклитику у начелу постаје чешће идући кроз Банат ка северозападу. У тамешкој зони ретки су примери у којима појава захвата четворосложне облике као *на ветрењачу Ме*, *у колџарницу НБ*, *и садџкана НБ*, *пџ слатинама СК*, *из Меленџа Ми*. Исто тако преношење у виду " акцента са тросложних облика типа *за лепџу НБ*, *на Љџово НБ*, *иш Чанџди СК*, *и(с) Санџди СК*, *са скорџпом СК*, *на угџвр СК*, *са салџша Ђ*, *прико агџра Ки* представља, у банатским релацијама, особеност севера или северозапада. Нарочито је карактеристично да се готово искључиво у том крају јавља преношење са присвојних заменица у примерима као *кџд наши дџвојка НБ*, *за њџну сџкњу СК*, *кџд наше војске НБ*, *на њина кџла Ки*. Другим речима, што се више удаљавамо од границе претежно старије акцентуације у јужном Банату, преношење је све живље. Значајно је да се

то односи и на примере са старим преношењем, оним у виду " . Очигледно је слабије важење гласовног закона о новоштокавском преношењу у тамнској зони омогућило да се тамо повећа и број примера где силазни акценат стоји непренесен на почетном слогу акцентогене речи и онда кад би то преношење дало " на проклитици. У светлости реченог изгледа логично што у Бачкој и Срему, судећи по монографијама И. Поповића⁸⁸ и Б. Николића⁸⁹, преношења има још за нијансу више него на северозападу Баната.

25. Банатски говори очигледно спадају у оне новоштокавске говорне типове у којима је преношење на проклитику понајмање живо.⁹⁰ То се, наравно, односи на тамнску зону још више него на кикиндску. Ту је, дакле, понајдаље одмакао процес повећања мере гласовне аутономности речи, који се појавио као коректив ситуације настале пре тога гласовним преношењем на проклитику. Па ипак, то не значи да је победила тенденција да се „преношење ограничи на поједине изразе“, како би се могло разумети из формулације Бранка Милетића.⁹¹ Чак и ако апстрахујемо спојеве глаголских облика с негацијом *не*, остају хиљаде синтагми у којима је преношење жива стварност. Оно је чак захватило и поједине сразмерно скоро примљене лексеме код којих су испуњени описани услови: *у супу, на пошту, на станицу*.⁹² Ипак, морамо бити свесни да развој иде ка све већем ограничавању поља преношења. У том смеру утиче и говор града и масовних медија. Упркос теоријама граматичара осећање за језичку правилност код лаика даје предност изговору у којем акцентогене речи чувају свој акценат не предајући га проклитици: *у школу*, а не *у школу*. Природно, тај је процес даље одмакао у граду, одакле делује и на говор села, првенствено посредством радија и телевизије.

⁸⁸ И. Поповић, Госп. 77—79.

⁸⁹ Б. Николић, Срем 237 и д. (додуше, Николићев начин изношења података, често без примера за преношење, не омогућава увек јасан увид у обим појаве).

⁹⁰ Преношењем акцента на проклитику бави се Берислав Николић у радовима *Акцентски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику*, Наш језик н. с. XII, св. 3—6, 1962, 156—178, и *Основи* 33—55. Феномене те врсте разматра и Rečetar, Betonung 201—202. У једној широк перспективи разгледане су овакве појаве у раду Willema Vermeera *Some sandhi phenomena involving prosodic features (vowel length, stress, tone) in Proto-Slavic, Serbo-Croatian, and Slovene* у књизи: Hemming Andersen (уредник): *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, Berlin — New York — Amsterdam 1986, 577—603, посебно на стр. 583—4 и 585—6.

О преношењу акцената на проклитику у појединим новоштокавским говорима сразмерно блиским банатским в. Љ. Недељков, *Прозодијске особине говора села Каћа*, СДЗБ ХХХ, 1984, 282—287, Б. Николић, Кол. 16—19 (и чланак *Главније акценатске особине у говору Валееске Колубаре*, ЗФЛ IX, 1966, посебно стр. 83—85), И. Стевовић, Гужа 576—577, М. Николић, Гороб. 633. Прилике у одређеним граничним говорима новоштокавске и старије акцентуације оцртао је укратко С. Реметић, Шум. 65—66. О стању у разним неновоштокавским говорима в. нпр. Д. Јовић, Трст. 34—36, П. Ивић, Галип. 35—36, М. Пешикан, Староцрног. 61—62, S. Ivšić. Pos., Rad 196, 157—160, А. Белић, ДИЈС 178—282, М. Hraste, *O skakanju akcenta na proklitiku u čakavskom dijalektu*, Rasprave Zavoda za slavensku filologiju 7, Zagreb 1965, 101—106.

⁹¹ Кик. 22—23.

⁹² Да ли је случајно што се у оваквим примерима, како изгледа, увек јавља " , а не " на проклитици? Или се ради просто о томе да наведене речи припадају категоријама у којима се акценат преноси као " ?

Појаве описане у т. 4—7 и 16—22 практично су одстраниле већину ограничења која иначе важе за дистрибуцију акцената у новоштокавским говорима. Ипак, значај те чињенице не треба прецењивати. Ради се о изузецима од правила, дакле о сасвим одређеним, лако издвојивим категоријама са релативно ограниченим статистичким дометом.

СУДБИНА ДУЖИНА У СЛОГОВИМА ИЗА АКЦЕНТА

НАЧЕЛНЕ НАПОМЕНЕ

26. Подручје банатског говора део је простране области у којој се дужине иза акцента делимично скраћују, што значи и делимично чувају. Та област обухвата цео шумадијско-војвођански дијалекат⁹³ и неке суседне пределе на тлу славонског⁹⁴, источнохерцеговачког⁹⁵ и смедеревско-вршач-

⁹³ Једини досад описани говор тога дијалекта за који немамо експлицитне податке о скраћивању послеакцентских дужина у неким фонетским положајима јесте говор Груже, који је описао Игрутин Стевовић. У његовој монографији *Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акценте*, СДЗб XVIII, 1969, 401—635, можемо наћи и примере као *бѣнкѣ* стр. 513, *лѣпѣвѣ* 551, *гргѣвѣцѣ* 557, *нѣзмѣтѣ* 573, *жѣгѣ* 585, *дѣдѣжѣм* 628. Ово ипак не значи да скраћивања нема, будући да аутор и у неким другим приликама стилизује своје примере тако да одговарају стању у књижевном језику. Значајно је да он на разним местима у раду утврђује да је вокал кратак у појединим морфолошким категоријама. На стр. 463 он истиче краткоћу *о* у *Ијд* типа *сѣлом*, *кѣлом*, на стр. 551 краткоћу *и* у *бѣдник*, *пѣдник*, *пѣтник*, *рѣдник* итд. (тако и у примерима *рѣсѣдѣник*, *нѣсѣдѣник* 561), а на стр. 622—623 краткоћу *-и* у аористима као *хѣли*, *пѣлѣуби*, *мѣли* и *зѣлоли*, *лѣми* и *пѣломѣ*. И ван таквих категорија њему се догађа да напише без дужине облике у којима се она очекује: на стр. 419 *мѣлѣмѣ*, *зѣрѣмѣ*, *бѣгѣмѣ*, *вѣсѣлѣмѣ* (додуше на стр. 468 *кѣпѣкѣмѣ* итд.), на стр. 467 *пѣцѣпана*, на стр. 605 *шѣсѣмѣсти*, *сѣдѣмѣмѣсти*, *осѣмѣмѣсти* (али *чѣтрѣмѣсти*, *пѣтѣмѣсти*). Биће, дакле потребно допунско истраживање гружанског говора да би се тачно утврдила судбина послеакцентског квантитета у њему.

⁹⁴ Појава је запажена ипр. у Церни југозападно од Винковаца (Ј. Гопић, *Кључ за бѣлѣжење акцентско и Lovrečića*, *Nastavni vjesnik* XIX, 1910—11, стр. 276), у Иванкову западно од Винковаца (П. Ивић, *Die skr. Dialekte*, 1958, 293), у Антину и Тординцима северно од тога града (Стјепан Секереш, *Govor Antina i Tortinaca*, ЗФЛ XV, 1969, 208), у екавским селима југозападно од Винковаца (Б. Финка и А. Шојат, *Hrvatski ekavski govor jugozapadno od Vinkovaca*, *Radovi Centra za znanstveni rad* — Vinkovci, 3, Zagreb 1975, 1—131, посебно стр. 61, упор. и примере на стр. 63, 64 итд.), у барањском икавско-екавском говору (С. Секереш, *Govor Hrvata u južnoj Baranji*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4, 1977, 357—358, у говору Шокаца у бачком Подунављу (исти, *Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj*, ЗФЛ XXIII/1, 1980, 148—151), у Стривовјини код Ђакова (А. Шојат, *Strizivojna*, *FO* 384) и икавском говору југоисточно од Винковаца (Ј. Лаврић, *Ikavski govor istočne Slavonije*, *Osiijek* 1983, 71).

⁹⁵ Расположиви подаци тичу се првенствено говора у западној Србији. Тако је констатовано скраћивање, или бар започети процес скраћивања у говору Биоске западно од Ужица (П. Ивић, *Извѣштај о дијалектолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959*, ГФФНС IV, 1959, 399), у Вуковом родном селу Тршињу у Јадру (Б. Николић, *Тршињски говор*, СДЗб XVII, 1968, 381—383), у Горобиљу код Ужичке Пожеге (М. Николић, *Говор села Горобиља*, СДЗб XIX, 1972, 634—636), у Љештанском код Бајине Баште (М. Тешић, *Говор Љештанског*, СДЗб XXII, 1977, 173, — „једино у бржем говорном темлу“), у Кривој Ријеци на северној падини Златибора (С. Реметић, *Kriva Rijeka*, *FO* 515), у Паковраћу код Чачка (С. Реметић, *FO* 519). Осим тога, скраћивање дужина забележено је код Срба у Барањи (С. Секереш, *Говор барањских Срба*, ЗФЛ III, 1960, 182; П. Степановић *Hung.* 38).

ког⁹⁶ дијалекта, као и понске пресељеничке млађе икавске говоре⁹⁷, опет у суседству шумадијско-војвођанског дијалекта. Ван тога подручја постоје у штокавском наречју само мањи ареали са начелно сличним стањем.⁹⁸ Сви ти говори у овом погледу стоје између главнине источнохерцеговачких, зетско-ловћенских и млађих икавских, у којима се наслеђене старосрпскохрватске дужине доследно чувају, и таквих као што је већина косовско-ресавских, где су послеакценатске дужине редовно скраћене.⁹⁹

Већ је истакнуто¹⁰⁰ да судбина послеакценатских дужина у војвођанским говорима зависи од низа чинилаца махом гласовне природе. Дужине се у неким положајима чувају, у другим не. Постоје и положаји у којима се оне изговарају факултативно, а понекад се место дужина јављају полудужине. Фонолошки гледано, квантитетске опозиције су укинуте тамо где су дужине доследно скраћене, а постоје у свим осталим случајевима, с тим да се факултативни изговор дужина своди на факултативно остваривање квантитетске опозиције, док су полудужине најчешће казивијанте варијанте дужина.

Факултативне дужине¹⁰¹, а такође и полудужине¹⁰², логични су и законити пратиоци процеса скраћивања дужина. Наравно, оба феномена могу

⁹⁶ Потврде имамо из села јужно од Београда (П. Ивић, *Белешке о биографичком говору*, СДЗБ XXIV, 1978, 144—147) и за предео између Сопота, Аранђеловца и Лазаревца (С. Реметић, *Говор централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, 1985, 66—69).

⁹⁷ Ради се пре свега о говорима бачких Буњеваца (Иван Поповић, *О бачким буњевацким говорима*, Зборник Матице српске за књижевност и језик I, 1954, 128—129, П. Степановић, *Hung.* 95). Слично је стање и у неколико насеља носилаца млађег икавског дијалекта у источној Славонији: С. Секереш, *Говор Вуке и околних села*, ЗФЛ XIII/2, 1970, 273.

⁹⁸ Таково је стање нађено нпр. у Сарајеву (Ђуро Шурмин, *Osobine današnjega sarajevskog govora*, Rad 121, 1895, 196), у Мостару (М. Милас, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad 153, 1903, 96—97), у селу Лепетану у Боки которској (В. Томановић, *Акцент у селу Лепетану* (Бока Которска), ЈФ XIV, 1935, 61—63), у Стону и на отоцима Лопуду и Мљету у Дубровачком Приморју (П. Ивић, *Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957*, ГФФНС II, 1957, 405, код жумберачких унијата с новоштокавском акцентуацијом (М. Поповић, *Die Betonung in der Mundart von Žumberak*, Zeitschrift für slavische Philologie VI, 1929, 349; ту скраћивање има сасвим ограничен опсег), код горскокотарских Срба (Б. Финка, *Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru*, ЗФЛ XX/1, 1977) и у ијекавским говорима источнобосанског порекла у мађарском делу Барање (в. нпр. П. Ивић, *Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti*, ЗФЛ IV—V, 1961—62, 127, Д. Брозовић, *Pogan*, FO 600).

⁹⁹ Заједно с косовско-ресавским ту иде и већи део говора смедеревско-вршачког дијалекта, а од осталих штокавских само покоји периферијски говор, као што су неки подравски славонски (Ивић, *Šapt.* 120, С. Секереш, *Akcenatske zone slavenskog dijalekta*, ЗФЛ XX/1, 1977, 189), источножумберачки ијекавски (П. Ивић, *Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957 godine*, ГФФНС II, 1957, 404) и мрковички код Бара (в. нпр. R. Bošković i M. Maček, *Przegląd dialektów Starej Czarnogóry (z uwzględnieniem gwar sąsiednich)*, Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des lettres, Cracovie, 1932, No 1—3, 11).

¹⁰⁰ М. Решетар, *Betonung*, 30, Б. Милетић, *Кик.*, 22, П. Ивић, *О говорима Баната*, ЈФ XVIII, 1949—50, 143—144, И. Поповић, *Zur heutigen serbokroatischen Vokalquantität*, Wiener slavistisches Jahrbuch IV, 1955, 106—107.

¹⁰¹ Факултативне дужине регистроване су и досад у многим говорима, не само на подручју шумадијско-војвођанског дијалекта. Тако су их бележили нпр. М. Милас у Мостару (Rad JAZU 153, 1903, 96—97), А. Белић у Новом Винодолу (*Заметки* 25), В. Томановић у Лепетану у Боки которској (Лелетане 61—63), П. Ивић у Биоски код Ужица (*Извештај ...* 1959, 399), М. Николић у Горобилу код Ужичке Пожеге (1972, 634—636) и М. Тешин у Љештанском (1977, 173).

¹⁰² Ни полудужине нису непознате српскохрватској дијалектологији. Бележили су их, поред осталих, М. Решетар у изговору Војвођана бечких студената (*Betonung* 30), А. Белић у новљанском говору (*Заметки* 25), Р. Бошковић и М. Малецки у Црмници (*Przegląd* 7) и Б. Николић у Срему (1964, 227).

проминенцију, која доприноси чувању дужине. Осим тога, дужина иза узлазног акцента носила је акценат све до новоштокавског акценатског преношења, што значи да је било мање времена за постепено слабљење дужине. Уосталом, у тамишком пределу и данас се изговара *дewдјка* или *колџч* поред *дewдјка* или *колџч*, тако да дужина у примерима где на њој стоји акценат даје подршку дужини у алтернативном облику са пренесеним акцентом. Значајно је да конзервацији дужине погодује само положај непосредно иза узлазног акцента. Једино ту се јавља високи тон иза акцента, и једино ту се у старијој штокавској акцентуацији налази акценат. Тако се пример *лѡпатѡм* понаша као *кѡћѡм*, а не као *вѡдѡм*, а *виноград* као *гѡлѡб*, а не као *јѡнѡк*.

Потребно је нагласити и то да се дужине настале контракцијом у Банату понашају као и друге у истом положају: *дѡшѡ < дѡшѡ* као *сѡдѡ < сѡдѡ*, исто тако и *ћѡвѡ < ћѡвѡ* као *пѡвѡ < пѡвѡ*.¹⁰⁶ Слично томе, облици императива као *пѡпѡ* (: књиж. *пѡпѡј*) понашају се по правилима која вреде за отворен крајњи слог, а не за затворен.

28. У неким категоријама, најчешће флексионим завршецима, краткоћа продира аналогijом према примерима где се у истим морфемама квантитет губи гласовним путем. Тако се у СК изговара *гѡлѡб*, *ѡмѡн*, али редовно *чѡкѡм*, *чѡкѡш*, иако је фонетски положај у оба случаја једнак. Наиме, у наставцима презента у крајњем слогу дужина се уопште изгубила, свакако по угледу на примере као *баѡѡм* или *чѡкѡ*, где је скраћивање условљено гласовним чиниоцима.¹⁰⁷ Таквих категорија има готово свуда на нашем подручју.

Не сме се губити из вида да је и морфолошко скраћивање везано за одређене гласовне услове. У наведеним примерима *чѡкѡм*, *чѡкѡш* дужина је ишчезла аналогijом, али се она држи у *чѡкѡмо*, *чѡкѡте*, *чѡкѡду*, где јој положај у унутрашњем слогу даје више отпорности. Што се тиче саме морфологије, и овде бисмо могли очекивати сличне утицаје, упор. *баѡѡмо*, *баѡѡте*, *баѡѡду*; затим и само *чѡкѡм*, *чѡкѡш* итд. То значи да опште фонетске тенденције фаворизују скраћивање у неким положајима и да оно без те подршке изостаје.¹⁰⁸ Да морфолошки чинилац ипак игра кључну улогу, види се по томе што у другим категоријама примера у истом положају и даље постоје нескраћене дужине. Дакле, фонолошки је дужина у датој позицији сасвим могућа, а она ипак изостаје заслугом морфолошког уравнивања. Ту се, дакле, гласовна тенденција уклањања дужина из одређених позиција остварује морфолошким путем.¹⁰⁹

¹⁰⁶ У складу с традицијом наше дијалектологије, знак \sim означава краткоћу насталу скраћивањем дужине. Он ће се употребљавати само у овом поглављу јер је само ту и потребан; другде је довољно одсуство знака дужине.

¹⁰⁷ О оваквом скраћивању први је проговорио Решетар, *Betonung* 30. После њега је ту тему прихватио тек Б. Милетић, *Кик* 22: „последњи слогови у наставцима именске и глаголске промене су кратки“.

¹⁰⁸ Појава је у знатној мери паралелна познатом црногорском „морфолошком“ преношењу \sim акцента (типови *вѡдѡ > вѡда*, *гѡвѡ > гѡва*), које се остварује само под одређеним гласовним условима (погађа само \sim који је на отвореној ултими), али истовремено под истим условима и даље постоји \sim у другим примерима (*сестрѡ*, *ѡвѡд* итд.).

¹⁰⁹ Друкчије о томе И. Поповић, *Госп.* 91–92.

Морфолошко скраћивање захватило је у првом реду наставке деклинације и конјугације. У пракси, међутим, свака морфолошка категорија има своје посебне законе са строгим важењем, понекад и друкчије него што би се очекивало, али у ствари објашњиве. Тако се нпр. у СК *a* у *дгедј* скратило, а оно у *дгедн* сачувало. Очигледно се *-aj* осећа као конјугацијски наставак, док се *-ан* влада као основински формант трпног придева, на који се могу додавати деклинациони завршеци (*дгедна*, *дгедног* итд.). Трпном придеву само је донекле сличан радни придев (облици као *ддбили*, *прдкдла*). Истина је да се и ту иза *л* додају наставци (*-а*, *-о*, *-и* итд.), али то ипак нису прави деклинациони завршеци, и уз то у јд. мушког рода нема тог *л*, већ *о*, често уз сажимање с претходним вокалом. Стога овакве морфеме ипак убрајамо у наставке. Поменимо даље да се у СК изговара *живјмо*, али *пѣтлдва*, мада је и у првом облику и историјски и синхронично бар онолико део основе колико и нескраћено *о* у *пѣтлдва*. Разлику вероватно треба тумачити тиме што је облик *живјмо* изложен утицају облика као *живјим*, *живји*, док је слог испред наставка *-а* у Гмн увек у унутрашњости речи, што га штити од скраћивања. Наравно, и дуги вокал претпоследњег слога у Гмн везан је за одређену морфолошку категорију, али управо дужина тог вокала представља дистинктивну одлику те категорије.

Термини „основа“ и „наставак“ у излагању које следи морају се, дакле, разумети уз оgrade изнесене овде.

Аналогија може и да подржи (или обнови ?) дужине у појединим положајима где би се оне фонетски свакако скратиле. То бива кад се с једносложних речи акценат пренесе на проклитику. Изговор *њи* подржава дужину у *на њи*. И овде гласовни моменти ограничавају утицај аналогije. Тако се у Ф изговара *и ја*, али *и пѣ*, *у њи*, али *у три*.

29. Да бисмо могли прецизно размотрити судбину квантитета иза акцента, морамо водити рачуна о свим наведеним околностима. Испомоћи ћемо се дијаграмом у којем ћемо увести конвенцију цифарског означавања положаја у речи:

СЛОГ:

Иза:	неузлазне дужине	акцента
	1	4
	2	5
	3	6

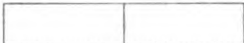
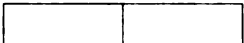

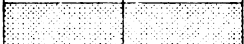
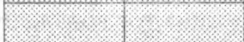

Иза:	неузлазне краткоће	акцента
Отворени крајњи	7	10
Затворени крајњи	8	11
Унутрашњи	9	12

Као примере можемо навести следеће речи, односно облике:

1. љубя	4. трпй	7. нѣсп	10. лѣжя
2. путник	5. трпйм	8. гдлуб	11. кдлѣч
3. путници	6. спѣвање	9. гдлуба	12. пдзлѣнен.

Приказану слику треба у ствари схватити тродимензионално, будући да овде делују три узајамно независна чиниоца — удаљеност дужине од краја речи, тонска карактеристика претходног слога и његов кванитет. Стога десни дијаграм (положаји од 7 до 12) треба замислити *испред* или *иза* левог дијаграма (положаји од 1 до 6). Дводимензионалност листа хартије не омогућује да се то стање адекватно прикаже дијаграмом.

У банатским говорима, узетим као целина, постоје положаји у којима су се послеакцентатске дужине свугде изгубиле и они у којима се јавља варијација међу месним говорима или унутар истог говора. Другим речима, ни у једном од помнутих дванаест положаја дужине се не чувају доследно у свим говорима и под свим околностима. Стање на нашем подручју као целини приказаћемо дијаграмима у којима ће се доследно ишчезавање дужина означавати белим пољима, а варијација, географска или друга, сивим:

1		4	7		10
2		5	8		11
3		6	9		12

Скраћивање је, дакле, у начелу обавезно у отвореном крајњем слогу.¹¹⁰ То је несумњиво условљено фонетским околностима, али ипак треба имати у виду да у том положају дуги вокали долазе углавном у наставцима флексије.

СКРАЋИВАЊЕ У ОТВОРЕНОМ КРАЈЊЕМ СЛОГУ

30. Положај 1

а) $\hat{\ } \bar{\ } > \hat{\ } \sim$: *ис Француске Ж, насрѣт кѹјнѣ Бк, ђт по кѹјнѣ Мс, из лѣћѣ Ми, од мѣрвѣ Нз Ит Ж, Чѣнтѣ Ф, кодѣ Ф Е Км Ки Ми Сн, мѣстѣ Ми, браћѣ Ф Ки Ме, од гѣздѣ Ит, гѣћѣ Е, код другарѣцѣ Нз, двадѣс кѣлѣ Мо Сн, краѣѣ Ит, крѣпѣ Бш, липѣ Бш, на крај њѣѣвѣ Мђ, чѣшѣ Бк, шѣѣѣвѣ СК, шѣѣѣ Ит, млѣго сѣртѣ Ки; њѣнѣ Гјд Ф; бѣлѣ шѣѣѣр Сн, бѣлѣ свѣт Ме, лѣѣѣ Ки Сн, сѣн мѣртѣѣ СК, стѣрѣ Мо, фѣнѣѣ Бк, зѣмѣѣ Ф, стѣрѣ Бк, дѣлѣѣ ѹсна НК, зѣмскѣ Ф, мѣлѣ Ми, о сѣнѣѣ кѹѣѣѣѣ Мо, црѣнѣ кѣѣѣ Ки, вѣше бѣлѣ (мѣрвѣ) Т, мѣлѣ Ф, стѣрѣ Ки, прѣѣѣ Мо, пѣтѣ НК, шѣстѣ Мо, шѣстѣ дѣнѣѣѣ Ж, прѣѣѣ Е, сѣдмѣ НК, ђсмѣ Ки, пѣдѣсѣтѣ гѣдинѣ Ж; бѣрѣ Бш, гѣчѣ Бш, дѣѣѣ Т, дѣћѣ Т СК, дрѣѣѣѣ СК, дѣѣѣ Бш, зѣрѣѣ Ђ, јѣѣѣѣ Ит, кѣѣѣѣ Ф, крѣѣѣ Ко, крѣѣѣ Бш, ѣѣѣѣ Мо, мѣнѣѣ Сн, нѣмѣ Пе Ф Сн, пѣтѣ Ил, прѣѣѣѣ Ит, прѣскѣ СК, рѣнѣѣ Бш, рѣѣѣѣ БА, свѣрѣѣ СК, свѣрѣѣѣ НК, стѣнѣѣѣ Ф, цмѣкѣ СК, шѣтѣ Ф, пѣтѣ СК, наѣћѣѣѣ Ит, дѣћѣѣѣ Ф СК, вѣѣѣѣ СК, вѣѣѣѣ Сн, скрѣѣѣѣ Ђ, гѣѣѣѣ НБ;*

¹¹⁰ Изузетак од овог правила чине примери као *ѣ јѣ, ѹ ѣѣ* (т. 53), у којима подрику неакцентованој дужини даје изговор истих заменичких облика без предлога: *јѣ, ѣѣ*. Значајно је да се појава по правилу ограничава на положај 10, где су фонетски услови за чување дужине на отвореном крајњем слогу најповољнији. Врло ретко захваћен је и положај 7 (примери као *пѣкѣѣ* наведени су у т. 32).

б) - - > - - ~ : до Арбангѣ НК, Барандѣ Ф, прекò баштѣ Ф, кòд баштѣ Е, ко дѣвòјкѣ Сф Мо, од пупушкѣ А, кò црквѣ А, бележнѣйкѣ Мо, бикòвѣ НК, бицигàлѣ СК, бòнòвѣ Км, вàлушàкѣ Ф, виногрàдѣ СК, вòлòвѣ Ч НК, дукàтѣ Сф, жàгàнàцѣ Бш, жàсгукѣ З, крѣвѣтѣ З, млòго мишòвѣ СК, мрàзѣвѣ Пе, òпанàкѣ Ч, дрàјѣ Т Бш, вѣше пугòвѣ СК, рàденѣкѣ Ит, рàзлòдѣ Км, ригòвѣ НК, сàмртнѣйкѣ Мо, сàгòвѣ Бш, млòго смуђѣвѣ СК, снòпòвѣ Мо, сòмòвѣ З, тòчкòвѣ Бш, Турàкѣ Ит, шàлòвѣ Км, шпàјзѣвѣ З, штѣнàцѣ Бш, шуљѣвѣ Бш, бѣс кòлѣ Сф, дò колѣнà Ми, питàнѣ Км, тòгò чòкàнѣ Бш; вѣшàнѣ Бш, брѣз гàнѣ Ф, гòддѣнѣ Бш СК, дѣвòјàкѣ Ит Ч Пе СК, другàрицѣ Нз, òзрѣкѣ БА, òлàдѣ Пе Бш, од жàбукѣ Бш, квòчàкѣ Бш, òс кюйгѣ НК, кòкòшàкѣ Бш, лубѣнѣцѣ З, мàрàмѣ Сф, од мòрàкѣ Бш, нѣдѣлѣ Ч, пàтàкѣ Сф, пѣсàмѣ Ф, пѣчуракѣ Бш, пѣжàвицѣ Ми, прѣлѣкѣ Км, пушàкѣ Ф, сòнѣцѣ Св, Српкѣнѣ Ф, сòтòгѣнѣ СК, сукàнѣ Сф СЦ, тàльгѣ Ч; гòсгѣйѣ Цп, нòктѣйѣ СК, прѣстѣйѣ СК, ушѣйѣ СК; àустрѣйскѣ Ч, гòспòдѣнскѣ Ит З, бѣòдрàнскѣ Км, жàлѣйнскѣ НК, кòмшѣйнскѣ Пе, нѣузѣйнскѣ З, свѣчàрскѣ СЦ, сèгèдѣйнскѣ НК, уцрвàнѣн кугус Мо, црѣпàјскѣ Ф; пòслèднѣ Ме Ф, лàлѣйнскѣ НК; пѣтнàјстѣ гòдинѣ Б, двàдèсèтѣ НК, нѣ бàцѣ З, гàлòйчѣ Ф, дивèнѣ А, нѣ дѣрѣ З, да сè дòбѣвѣ А, дòкѣжѣ Сф, донèсѣвѣ Цп Пе, зàгрнѣ А, зàктѣвѣ Т, зàпѣвѣ Ме, зàпòвѣдѣ Пе, зàслужѣ Е, зàгвàрѣ З, òзàнѣ Ч Пе Бш, òзбѣрѣ Сф, òзвàдѣ Бш, òзѣнѣ JT Сф, òзлужѣ Ч, òзмѣнѣ Мо, òскòрѣстѣ Пе, òскрѣнѣ Ч, òсцѣдѣ Ил, жàучѣ Ме, нѣ кàжѣ Ч, кукурѣчѣ Ф, нѣ лупѣ Ки, мàнѣвѣ Пе, мàучѣ Бш, нѣ мрѣсѣ Т, нàврнѣ Ф, нàмèнѣвѣ Ђ, нàрѣдѣ Ч, нàрѣнѣвѣ Пе З, òбѣнѣ Ил, òбрѣзѣвѣ Мо, òдбàцѣвѣ З, òкрѣнѣ Ит Сф Мо, òмрѣсѣ З, òпрàлѣ Пе, òсүшѣ Ил Бш, òгѣднѣ Ф, òшѣшѣ Ч, пòдбàцѣвѣ Ф, пòдвѣкѣвѣ СК, пòдрѣзѣвѣ З, пòкàзѣвѣ Пе, прѣвѣжѣ Сф, прѣвлàчѣ Ч, прѣмѣтѣ Пе, прѣмѣшнѣ Ил, прѣврнѣ Мо, прѣглèдѣ А, прѣсѣцѣ Мо, прѣскàчѣ Е, прѣчѣшнѣвѣ Сф, нѣ прòнѣ Ки, прòмèнѣ Ит, увàтѣ Пе А, удàжѣ Ф, узàјмѣ З, упàнтѣ Ч, урүчѣвѣ СК, ушѣвѣ Е; вòтòдү Ч Пе, нѣ волèдү Мо, дòлàзѣдү Ми, зàбàвѣдү Бш, зàвàтѣдү СК, зàнѣнѣ Ит, зàлѣчү Т, зàпѣвү Т, нѣ знàдү Мо, зòгрнү Пе, òгрàдү Сф СК, òзбàцү Ил, òзвàдѣдү Ч, òзѣнү Сф А, òзрүчү Ил, òмàдү Бш Ф, òшòпнү Мђ, кàсàдү Км, нàбàцү Сф, нàдèнѣдү СК, нàкѣтѣдү СК, нòсѣдү Ч Бш, òдүжү Сн, òлàдү Ч, òпрàлү Сф, òгүрѣвү Ч, пèрнѣшèдү Ми, пòрѣнү Ф Бш, прàвѣдү Км, прѣкàжү Сф, прѣпòвѣдү Т, нѣ прѣскàчү Пе З, прѣмèтèдү Мо, нѣ прнү Е, пушнàдү Сф, нѣ рàдү Ч, рàсрòдү Ч, сèднèдү СК, сѣсàдү Бш, нѣ гүжү Ит, увàтү Сф З, увлàчү Нз, ујèдү Ч, умрèдү Ч, упàлү Пе, урàнѣдү СК, шгүдѣрү Ил; òзѣбò НК СК, увүкò Ф;

в) " - - > " - - ~ : вòлòвѣ Ил Т, лѣбòвѣ JT, нòвѣцѣ Ил Ит Сф З СЦ, дрàјѣ Т, стàрàцѣ Цп, сүдòвѣ Ко, бàскѣйѣ Ко, вòнàкѣ Ит, гòддѣнѣ Гмн Ил Нз Ит Т Сф Пе Бш, крàјѣцѣ Сф, лѣтàрѣ Т, мòтѣкѣ Бш, нѣдѣлѣ Т Сф, сòтòгѣнѣ Мо, сүвàчѣ Т, фàмѣлѣйѣ Ки; брүкѣдү Сф, вѣжèдү Т, òдбѣжèдү JT, нѣ знàдү Сф, òмàдү Сф, нòсѣдү Дб Т, сèјèдү Дб, сүпѣдү Т;

г) $\overset{\sim}{\sim} > \overset{\sim}{\sim}$: *ваљака* СК, *лањаца* Т Ф Бш СК, *путника* Ми, *свираца* Ит, *србаља* СК, *цигала* Мо, *кажеду* Сф СК, *кокаду* СК, *купиду* СК, *лепиду* СК, *немаду* Т, *поћеду* СК, *радиду* СК, *свираду* Ми, *спваду* СК, *чуваду* Сф, *шараду* СК.

д) $\overset{\sim}{\sim} > \overset{\sim}{\sim}$: *Далматинаца* Ф, *черес комарца* З, *завириваду* Сф, *изваиду* СК, *излудираду* Т, *нанижеду* Т, *ноћиваду* Т, *пијучеду* Т, *прескачеду* Сф, *променеду* СК.

ђ) $\overset{\sim}{\sim} > \overset{\sim}{\sim}$: *проценага* Сф, *девојка* Ит Бш, *насипаду* Дб, *обесиду* Мо, *подсиједу* Ми, *угазиду* Т.

е) $\overset{\sim}{\sim} > \overset{\sim}{\sim}$: *пет акова* Т, *ћакова* Ми, *кључева* Ит, *ригова* Ит, *сатова* Ит, *цакова* Т, *даједу* СК, *живиду* Ми Св.

Сасвим издвојено стоје вокативи као *Бдрд* Ит, *Сгјд* Ит, *Бгбд* Ит, *Станд* Сп у довикивању, где се не ради о наслеђеној вокалској дужини, већ о дужењу ултима као карактеристици те врсте комуницирања. Уп. и *Надд* у Бегечу у Бачкој (по материјалу П. Ивића из 1950). Значајно је да је *-о* у сва четири наведена примера отворено, тј. има вокалску боју кратког *о*. Међутим, у сложеним бројевима *двџстд* Ми Сн СК, *петстд* НБ СК, *шџстд* Сн вокал *д* има затворену боју дугог *д*. Ни ту се не ради о чувању дужине у оваквом положају, већ о сложеници насталој срастањем, у којој сваки део делимично чува свој акценат (изговор је скоро *двџстд* итд.). Упор. и примере *двџстд* Бк, *шџстд* Св.

31. Положај 4

петд Ф;

код *Аиџ* Мо, из *баште* Ф, од *боље* Св, осим *војске* Ф Мо, *главе* Ми НК, од *деде* БА, од *Живџ* НК, од *зимџ* Км, код *Љубџ* Ф, *ча-Пантџ* СК, *Пџрџ* Ки, *платџ* Бш, *проџ* Бк, *прико прџџ* Мо Св, с *радњџ* Сн НК, из *реке* Бш, *Савџ* Св, *снаџџ* Ф, *са странџ* З, *цбрџ* СК; *букеарова* Км, *голубова* Ф Бш, од *негови греџи* СК, *недељ дана* СК, *зецова* Ит, *зуба* Т БА, *конаца* Бш, *кот коња* Дб Т Сф Ф Ме Ки, *дванџс крста* Ђ, *момака* Т Ф, *нерастова* НК, *пешикура* О, *пилића* Ф, *прасица* Ш Ф, *рогова* Бш Св, *сватова* ЈТ Ме Св СК, *синова* Сф Бш Мо СК, *чопорова* Ки, *ћилимова* Нз, *ћурића* Ш, *деца* Ме Км Нк, *јаја* Бш, *буџа* Бш, *дасана* Ко Цп Ки Св, *душа* Т, *жена* Ит Бш Ки, *земала* Ђ, *машина* БА, *оваца* Мђ Ф Бш СК, *планина* СК, *свина* Бш, *сестара* Ме НК СК, *цигала* Ко, *шапа* НК; *виноградџ* Ф, *курјаца* Бк, *листа* СЦ, *луди* Бк Ф, *месџи* НК, *мравџ* БА, *редџ* Ит, *сати* Ч Ф Ме, *фати* Ки, *чокоти* Ф; *четрнајст југари* Ки НК, *бичади* Бш, *парчади* СК, *више путџ* СК, *нумџри* СК, *пе чопори* Мђ; *ногу* Ит НК; *свију* Ф; *округд* Ф Дс, *цџли мџсец* Ит, *бџли* Гмв СК, *јаки* Ф НК, *разни* Ф, *суви* Ит, *црни* СК; *сџ се бџли* Бш, *гџџди* Мо НК, *дрџџи* Ш Мђ Мо Св БА НК, *кипи* Бш, *нарастџ* Ми, *оврше* Ф, *одрастџ* НК, *опгрпи* Св, *побџли* НК, *пригџџди* Ми, *пузи* Бш, *растџ* Бк СК, *сџџгли* НК, *сџрби* Ит БА, *слади* Км, *таши* Св, *цџрчи* Ит Св, *цичи* Мђ Св, *цџри* Ит, *чџви* Ми, *ћути* Св, *шапи* Ки Ми Мо, *врџду* Св, *врши* Сф, *вџку* Т Св, *вџчу* Бк, *гџџду* Е Ки НК, *дају* Ф, *дџџору* Ф, *довџку* Ф, *дрџџу* Ки, *знаду* Ф, *излџџу* Ф, *клџчу* Ки,

подвигиву СК, погуку Ме НБ НК, поцрну Ђ, пригледу Ми, приповеду СК, провуку Ми, сѣку Ф Ки Мо, трпу НК, туку НК СК; вику Ф, довећиву Ф, дреку СК, завезу Ђ, казу Ф СЦ, крећу Ки, луту Ф, познаву НБ, потпису Ме, премешћу Ф, причу НК, пробу Ф, продаву СК, раћу Бк, сраду НК, цѣку Бш, чуву Бк, ману Ф, промену Ки.

32. Положај 7

а) `-} > \text{`-: ђаву Сф Ф Ми НК;

у мѡг дѡдѡ Ф, од ѡте кѡше Ж, од кѡже СК, од лѡпе Бш, до пѡсмѡ Ф Бш, ис пѡкѡ Бш, до пѡве Ф Е, од чѡтир пѡле Ит, брез рѡбе Бш, од слѡмѡ Ко Бш НК, сѡпе Ф, о Тисѡ Ф, дѡе шѡне Ит; нѡки Ф Ме, свѡку Ф, код нѡши Ф; Бѡдњи дѡн Т, вѡшки Ф, жѡнски Мо, лѡтњи Бк Мо, сѡпски СК, чѡсни НК, шѡпски сѡла Ки, бѡжѡ Ит, нѡг'не НК, кѡнски нѡгу; бѡли Сн, вѡи Мо, вѡшли Ф, дѡблѡ Мо, лѡпчи Ки, лѡпши НК, вѡће Ф, жѡће СК, лѡпче НБ, лѡпше СК пѡче Ф; дрѡеи Ф Ми Мо, сѡз дрѡе Сн, дрѡеу Бк, трѡе Гјд НК Ме, трѡу Ки; вѡди Бш Мо СК, вѡди Ф, вѡзи Сн, вѡле Т Сф Ф, зѡзрѡ БА, ѡмѡ Т Ки Бш, ѡши Сн, кѡуѡ Бш, кѡле Ф, кѡпѡ СК Ђ, кѡвѡ СК, кѡкѡ Бш, лѡже Бш, лѡје Бш, мѡте Дс, нѡчне СК, нѡси Бш, ѡде Сн, пѡдѡ Сн СК, пѡвѡ Сф, пѡши Бш, пѡспе Ф, пѡсти Ит, рѡски Мо, скѡдни Мо, скѡчи Ми, трѡје СК, трѡѡ СК, хѡже БА, чѡки Сн, шѡпѡ БА, шѡпи Ит, дрѡку Ит, ѡгрѡ Ф, вѡрѡ Бш, дрѡѡ СК, зѡспѡ Цп Пе, мѡгѡ Ф, ѡбрѡ Ми, ѡднѡ Ф, дрѡ Бш, пѡзво Т, пѡчу Ф, прѡдѡ Т, сѡје Ф, сѡку Ф, скинѡ Т Ф, слѡгѡ Мо, стѡѡ Ф, ѡдѡ Ч;

б) `-} > \text{`-: бѡлегѡ ЈТ, до лѡдинѡ Мђ, код мѡтерѡ Ф Е, рѡпице Ит, код стѡнице СК, из ѡве фѡмилије З, ѡчански грѡф Т, кѡвљни Ф, стѡрачки БА, дѡчиѡ Ф, по пѡорски кѡѡма Ф, дѡдѡвѡ Бк, дѡдѡвѡ СК, дѡдѡиѡ Ми, нѡпије Ф, ѡшије Ки, зѡузѡ Ф, ѡплачка Ф, прѡварѡ Ф, рѡзболѡ Ф, кѡповѡ Ф, пѡтовѡ Бк, ѡзорѡ Бш, прѡгѡ Ф;

в) `-} > \text{`-: прику барѡ Мо, брез бриге СЦ, вѡчерѡ СК, дѡ годинѡ Бк, голѡубице Бш, зѡбачѡ Ж, из Кѡниже Сн, ис кѡчинѡ Ф, ѡкѡ кравѡ Ми, од кѡдѡле Бш, изѡ куће Ки, испрѡт куће Ит, лѡдинѡ Км, ѡдежде Ит, изѡ пѡкѡ Ми, код пѡкѡ Ми, ис прѡшинѡ Ф, прекѡ скѡле Ф, испѡт слѡмѡ Ф, ѡ собѡ Ме, ис Тисѡ НК, ѡ штѡле Т, изѡн шупѡ Ф, ѡгѡвѡ Ме Ми, бѡжит'ни Ки, гѡспѡчки СК, гѡравѡ Ф, дѡвоѡчки Ми, мѡторѡ Бк Ме Мо, пѡгровски Ф Ки, ѡскрѡшњи Ф, дѡнѡшње Ф, мѡмѡчки НК, кѡселѡ чѡрбѡ З, гѡспѡчке Ф, од вѡлике Сн, дѡбокѡ Ми, дѡбѡли бѡгрѡѡ Пе, ѡ другѡ НК, не бѡдѡ Ф НБ, не вѡди Ме, не волѡ Мо, дѡпаднѡ Ф, зѡгрѡ Дб, не игѡ Сн, изѡеѡ Ф, не кѡдѡ НК, нѡместѡ Т, нѡчинѡ Сф, ѡкопѡ Ф Бш, ѡгѡруѡ Ф, пѡсѡсѡ БА, пригѡзи Ме, прикрѡсти Ме Сн НК, прилѡзи Сн, не сѡпѡ Ме, ѡдарѡ Ф, ѡстерѡ СК, ѡгерѡ Ф, пѡбегѡ Сф, ѡткинѡ Ки, ѡшинѡ СК, пѡгинѡ Ф, сѡчекѡ Сф;

г) `-} > \text{`-: брез рѡзликѡ Мо Сн, од чѡснице Бк, нѡличѡ Ит, гѡчѡду Ми.

Посебно треба посматрати примере *пѡкнѡ* Бш Км, *ѡбадѡѡ* Ф, *ѡѡтрстѡ* Ил и *ѡѡветстѡ ѡѡсте гѡдине* СК, где други део сложенце задржава квантитет који има кад функционише као засебна реч. Упор. *ѡсамстѡ дѡша* Мђ.

Дужење отвореног крајњег слога у вокативима *Ађимѡ* Ил и *ѡѡѡлѡ* СК (оба с отвореним -е), *Дѡниѡ* Ит, *Дрѡниѡ* СК, *Лѡпосавѡ* Ф, *Николѡ* Ф слично је одговарајућем дужењу у положају 1. Такво дужење није непознато ни другде, упор. вок. *Мѡлиѡ* у Грузи.¹¹¹

33. Положај 10

каѡѡ СК, *пѡсѡ* Ф Ки СК;

из *Адѡ* Ми, *ѡѡѡѡ* Ф Е Ки Ми Сн, до *Госпоинѡ* Ф, *ѡѡѡѡ* Ми НК, од *ѡѡѡѡ* Сф, *ѡѡѡѡ* Ф, до *ѡѡѡѡ* Т Ф Ки Сн БА НК СК, *ѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡ* Ми СК, *ѡѡѡѡ* Бк Мо Сн, *ѡѡѡѡ* Бк Ф Км, *ѡѡѡѡ* Ки, *ѡѡѡѡ* Бк, *ѡѡѡѡѡ* кѡла Ч, *ѡѡѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡ* Бк, *ѡѡѡѡѡ* Ш, у *ѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡ* Бк Ф НК, *ѡѡѡѡѡ* Дс, *ѡѡѡѡѡ* Ч, *ѡѡѡѡѡ* Ми, з *ѡѡѡѡѡ* Пе, код *ѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡ* Сн, *ѡѡѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Ж Ф НК, *ѡѡѡѡѡѡ* Сн, *ѡѡѡѡѡѡ* СК (Гјд), *ѡѡѡѡѡѡ* СК, *ѡѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Мо НК, *ѡѡѡѡѡѡ* СК, *ѡѡѡѡѡѡ* Бк Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡѡѡѡ* Бк, из *ѡѡѡѡѡѡ* З, с *ѡѡѡѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡѡѡѡ* Сн, из *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, з *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, на *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Бк Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Бк, из *ѡѡѡѡѡѡ* З, с *ѡѡѡѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡѡѡѡ* Сн, из *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, з *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, на *ѡѡѡѡѡѡ* Ф; *ѡѡѡѡѡѡ* Ф Сн БА СК, да се *ѡѡѡѡѡѡ* Ж, не *ѡѡѡѡѡѡ* З, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф Мо Сн, *ѡѡѡѡѡѡ* Сн, *ѡѡѡѡѡѡ* Бш, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Ит Ф Ме, *ѡѡѡѡѡѡ* Ко, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* Сн, *ѡѡѡѡѡѡ* Е, па се *ѡѡѡѡѡѡ* Ит Сн, *ѡѡѡѡѡѡ* Бк Ит Ф Бш, *ѡѡѡѡѡѡ* СЦ, *ѡѡѡѡѡѡ* Ит, *ѡѡѡѡѡѡ* Бш, *ѡѡѡѡѡѡ* Ит Мо, *ѡѡѡѡѡѡ* Мђ Бш Ки, *ѡѡѡѡѡѡ* Мђ, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф, да се *ѡѡѡѡѡѡ* Дб, *ѡѡѡѡѡѡ* Ф СК, *ѡѡѡѡѡѡ* Ж, *ѡѡѡѡѡѡ* (поједи) Ф, *ѡѡѡѡѡѡ* БА, *ѡѡѡѡѡѡ* Е, *ѡѡѡѡѡѡ* Мо, *ѡѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* СК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Пд, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, ту се *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ђ, да се *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* СК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Е, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ки, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Бш, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* ЈТ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ит Ме, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф Ми, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* ЈТ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ит Бш, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Бк Мо, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Сн, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* СК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* ЈТ Ил, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Сн, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ж, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* СК, да *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Сф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Мо, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ит Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Т Ф Км, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф СК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Сф НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Мђ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Бк, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Дс, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Бк Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* НБ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* О НК, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ит, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф Мо, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Пе Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Мо, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ђ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ђ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ш Мо, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ф НБ, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* СК.

Као изузетак забележићемо пример *ѡѡѡѡ* Ит. Ради се о страниј речи примљеној преко књижевног језика. Ту се крајњи вокал налази у саставу именичке основе. Таквог изговора има још; овако се на нашем подручју изговарају и речи као *ѡѡѡѡ* или *ѡѡѡѡ*, које се нису нашле у нашој грађи. У северном делу банатског Потисја сличан је изговор речи као *ѡѡѡѡ* Пд, *ѡѡѡѡ* СК, *ѡѡѡѡ* 'човек „што га сваки привари“ — можда од мађ. *zacsko* 'кеса, врећица'? Тако и *ѡѡѡѡ* 'врста рибарске мреже' Ч. У косим падежима ових именица јавља се в: Гјд *ѡѡѡѡѡѡ*, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*. Ту се, изгледа,

¹¹¹ Стевовић, *Груза* 461.

ради о утицају мађарске фонетике: у мађарском постоји мноштво речи које се завршавају на *õ*, али нсма речи са крајњим *-ov*. Уосталом, такве завршне секвенце нема ни у румунском. У сваком случају, очигледно је да фонолошка могућност изговора дугог крајњег вокала иза ` акцента није изгубљена. У истом смислу сведоче и многобројни примери преношења акцента на проклитику у типу *ì jã* (в. т. 53). Ово уједно релативизира вредност података о положају 10 у дијаграму на крају т. 29, па и тамо изнете тврдње да је скраћивање обавезно у отвореном крајњем слогу.

Овде треба истаћи и то да су енклитике *мѣ < ме је, тѣ < те је* и *сѣ < се је* доследно скраћене на целој територији;

жѣнã мѣ зãлã Ж, мãно мѣ Е, мãти мѣ пãтãлã Бш, јѣл ìстина да тѣ ðн ùдãрио Бш, нã ñу кòјã тѣ одрãнилã З, Живã сѣ врãтио Ф, Вѣрã сѣ сùмили Ф, ðн сѣ ðпро Ф, ðнã сѣ сãгрãлã Ф, хãтнò сѣ кòñ Бш, ужѣглã сѣ З, вòдилã сѣ Бш, знãло сѣ тò Пд, мãñѣ сѣ рãднìло Ф, пòслѣ сѣ ùкинуло Т, пòпò сѣ Е Ми, рãднìло сѣ Ме, нãшлã сѣ СЦ, сãгрò сѣ Бк, сãшò сѣ Ме.

СУДБИНА ПОСЛЕАКЦЕНАТСКИХ ДУЖИНА ВАН ПОСЛЕДЊЕ ФОНЕМЕ У РЕЧИ

34. Положај 2

У огромној већини примера дужине су скраћене:

а) $\overset{\sim}{\sim} > \overset{\sim}{\sim}$: *врбњак Ф, кутњак Ч, понедељник Бк Ми, путник Ф Ме, равник Т Ф Км Бш; с кантòм Км, мãрвòм НК, млãдòм Ме СЦ, са свãркòм Е, фãрбòм СК, шиндрòм НК, штрањкòм Ми; ñенòј Ми, ñенòм Ф, ñеним Бк; првòг Мо, жутòг Мо, левòм Ф Мо, старòм Св, з белìм луком Ит, вòјнìм Сф, јãвнìм Ф, мãлìм Ф Км, по правìм Ми, старìм Ф, по старìм Ки БА Ђ, над Црнìм мòром Мо; светосãвскòј Ит, црнòј Ит Ф Ми; бãцãм А НК, вѣжѣм Пе А, да се владãм Ж, дарìм ЈТ, кãжѣм Бк Ч Ф Ми СК, кварìм Ки, да се крѣнѣм СК, да и мãнѣм ЈТ Мђ, мòрãм Гд Км Ки, нарѣђãм Ит, нѣмãм Ит Ф Св БА СК, пãнтìм Ф Ки СК, пшìѣм Бш, прѣђѣм Т, сврнѣм А, сãђѣм Ф, смѣтãм СК, спрѣчìм НК, цѣпãм Мо, чужãм З Св, ширìм А БА, вичѣш СК, дужãш СК, зѣвãш БА, купшì Ит Ки, млãтшì Ми, мòбãш Ит, пшìѣш БА, плãтшì Ит, рãншì Ит, рѣдшì Мо; бãцãј Ми, кòштãј Ки, лупãј Ми, пãтãј Ф Ми Мо Ђ, прòбãј Мо, свãрãј Ме Км НБ, спасãвãј ЈТ, стварãј Ми;*

б) $\overset{\sim}{\sim} > \overset{\sim}{\sim}$: *комãрник Км, понедељник НБ БА; з дѣвòјкòм Ит Ж Ч Ф Пе СК; старìјòг Ч, дѣвѣтòј Км; даривãм Т, дивãнìм Ит Ф, дòблãвãм Ки, заврнѣм Св, изãђѣм Ч Бш, извãдìм З Ки Мо, извòлѣвãм Е, излòбìм Ил, изрãнìм Св, мãñивãм Ми, назамѣшìвãм А, намѣшнãм Ч, ðбрãдìм Ки, ðкрѣнѣм Ил Пе, ðплѣвìм Е, нѣ пãнтìм А Ме Св, подвãльìвãм Пе, пòжурìм СЦ, прѣвãтìм Т, прѣврѣдìм Т, прѣмѣшнãм Пе, прѣпòвѣдãм З, прибãцìм Е, прòвãлìм Цп, прòмѣнѣм Ф, размѣшìвãм Ф, растòлмãчìм Ч, ùдãђѣм Ф, ùвãтìм Ит Сф, ùмивãм НК, нѣ ðìрнѣш Е, зòгрнѣш Ки, зустãвшì Ки, извãдìш Ж СК, нѣ јãвшì Пд, нãбшìш Е, нãмѣнѣш Ит, ðпрãлшì Е, ðгиднѣш Ит, ðгìнѣш Ит,*

пòлѣжѣш А, помàзѣвѣш А, прѣвѣрнѣш Сн, прòвѣђѣш Пе, да се прòтѣвѣш Т, сѣкѣрѣш З, нѣ спрѣмѣш Ил, укàдѣш А, нѣ чѣвѣш Ит; зàлѣвѣј Ж, насàђѣвѣј Бк, пòбàцѣј Ф, раздрѣшѣвѣј Ф, сàчѣвѣј СК, свàлѣвѣј Ф, сѹмѣвѣј се Ф, убѣђѣвѣј Ф; неѣспàвѣн НБ, òдѣрпѣн СК, òстрѣгѣн Ђ.

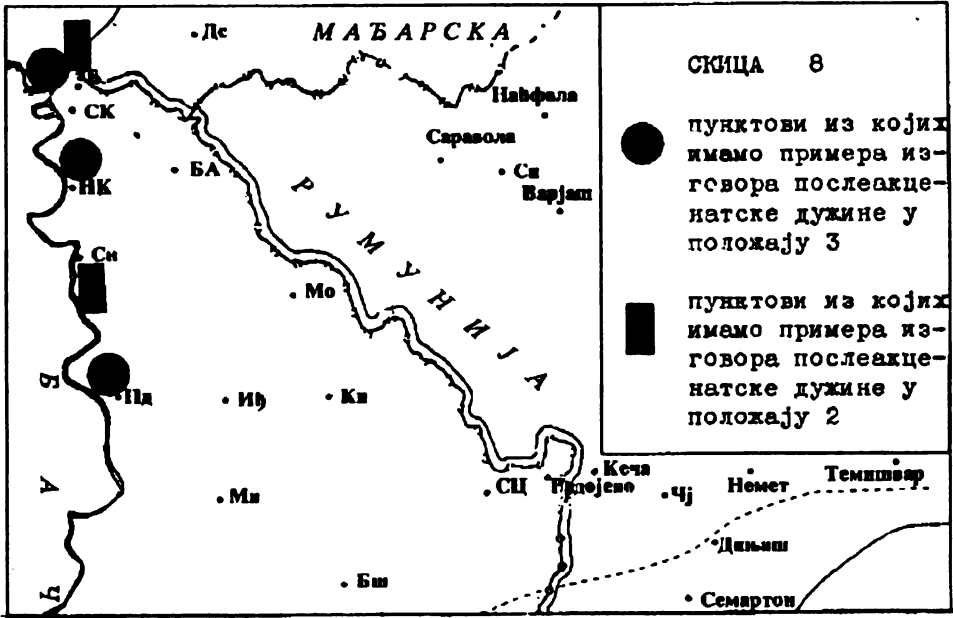
Ипак, на крајњем северозападу Баната забележили смо дуге неакцентоване вокале у три позајмљенице из мађарског: *чàрдàш* Сн 'позната игра' (мађ. *csárdás*), *гѣпѣс* (трипут) Ђ 'власник вршалице', 'који заповеда на машини' при вршидби (мађ. *gépész* 'машиниста'), *мòнàр* (двапут) Ђ 'онај што је везо, подмећо цакове' при вршидби (мађ. *molnár*; дијал. *mólnár* 'млинар'). У том крају, где је мађарски језик добро познат и Србима, те се речи изговарају на мађарски начин (подсећамо да дијакритик у мађарској графици означава дужину вокала). То значи да ни у овом положају у ствари нема сачуваних старосрпскохрватских дужина. Карактеристично је да сличне прилике владају и у говору бачких Буњеваца. Речник М. Пеића и Г. Бачлије садржи хунгаризме као *čardás*, *gépész*, *jóság*, *kátránj*, *lámprás*, али у домаћим речима као *rádnik* дужине нема.

35. Положај 3

И овде су дужине скоро увек скраћене:

а) $\sim\sim\sim > \sim\sim$: *пѹтнѣку Ф Ме, кѹтнѣци Ч, прàзничѣ Пе Км, пàннѣње Ф, абонѣрѣца Мо, вàлѣка СК, вѣнѣца Бш, врàбѣца Ме СК Ђ, жàбàбѣца ЈТ, дѣсет лàктòвѣ Ме, лàнѣца Ит Ж Т Ф Ме Бш БА НК СК, лòвѣца Бк Ф СК, мѣтѣра СК, Нѣмàца З Км Ск, пѣвѣца Е, пòјѣца Пд, прàсѣца Ми, пѹтнѣка Ме Ми, свѣнѣца НК, свѣрѣца Ит НБ, Србàлѣ НК СК, чѣвѣрка Ки, пѣсѣма Ме БА, о цѣгàла Пд СК Дс, цѣгàла Ит Ми, црѣкѣва СК; пѹтнѣков Бк СЦ, испѣсѣно Ит, мѣшàно Ми, ошѣшàно Бк, скрѣјно Ф, стѣгнуто Ђ, бѣрѣне Ит, вѣзàне Сн; стàрòга Бк; бàцѣмо Ф Ки, брàздѣмо Км, дàрѣмо Ф, јàвѣмо Бш, кàжѣмо А СК, кòкàмо Бш, крѣнѣмо Ф, кѹпѣмо СК, млàтѣмо Бш, плàћàмо СК, да плѣвѣмо Мђ, прѣћѣмо Пд, рàдѣмо БА, рѣдѣмо Сн, рѹчàмо Бш, сѣћѣмо Бш, снѣвàмо СК, да се спрàлàмо Т, сѹшѣмо СК, шàпàмо СК, вѣчѣте Ф, врàчѣте Ф, кàжѣте А, смѣтѣте Бш, грàжѣте Ит, цмàкàте СК, дàрѣду СК, дòћѣду Ђ, жлѣбѣду Ђ, кàжѣду СК, кòкàду Бш, кѹпѣду Бш, нѣмàду Т СК, плàтѣду СК, пòћѣду СК, свѣрàду Бш, спàвàду СК, цѣнѣду Ф, чѣвàду Сф, шѣтàду Ф; пѹшѣјте Ф, чѣвàјте Бк;*

б) $\sim\sim\sim > \sim\sim$: *пòнѣдѣлнѣка НБ, уфтòрнѣком Бд, Бòсàнѣца Ит Бш, Далмàтѣнѣца Ф, добрòвòлѣца Мо, черес кòмàрѣца З; òдѣрпàног СК, интѣрнѣрнѣ Бш, упрѣгнути НБ, òзмѣнѣто З, испрѣдѣвàно Мо, кàрѣрѣте Ми, òстрѣгàно Ђ, пòрѣгàна СК, испрѣкрѣшѣне Ф, сàзѣдàне БА; дàрѣвàмо Т, дивàнѣмо Ки, зошгрѣлѣвàмо Пе, мòнтѣрàмо Ж, нàмѣштàмо Ч, нàсàдѣмо Мђ, насàђѣвàмо Бк, наслàђѣвàмо Пе, òгѣнѣмо Ит, нѣ пàнѣмо А, пòсѣдàмо З, пòсрàдàмо Ф, прѣвѣрнѣмо Ит, прѣглѣдàмо Т, прибàцивàмо Мо, прѣглѣдàмо Е, прòмѣнѣмо Бш, прòпòвѣдàмо Ч, прòшѣтàмо СЦ, пѹбѣјàмо Км, увàтѣмо Ки, изгѣрѣмо ЈТ, записѣвàте Т, рàзѣћѣте се Ф, нѣ дѣрàду Т, завѣрѣвàду Сф, изгѣрѣду БА, излѹдѣрàду Т, испѣтàду Мо, нàнѣжѣду Т, нòћѣвàду Т, нѣ пàнѣду Е, пѣјѹчѣду Т, пòкрѣћѣду Ф, прикàзѣвàду Бш, увѣжѣду Ф, ужѣвàду Ф.*

Изузетке представљају придеви *сѣкѣшко* (жито; реч је о врсти пшенице, мађ. придев *székási*) НК и генитиви множине *тѣ мајстѣра* Пд, *врѣбѣца* Ћ, и *радѣна* Ђ, који сугерирају да на крајњем северозападу нашег подручја дужина вокала у слогу испред наставка *-а* у Гмн може бити сачувана и у овом положају, свакако зато што врши важну морфолошку службу, обележавајући разлику према Гјд. Наравно, за поузданије закључке у том правцу било би потребно више потврда. Ипак треба нагласити да у прилог изнесеној претпоставци говори чињеница да се у суседној Бачкој појављује баш такво стање. По материјалу П. Ивића из Бегеча (1950. год.) тамо долазе облици као *Кулпѣнаца*, *Нѣмаца*, *цѣгѣља*, *чѣчка*, али је ван те категорије обавезно скраћивање дужине иза акцента или друге ненаглашене дужине.

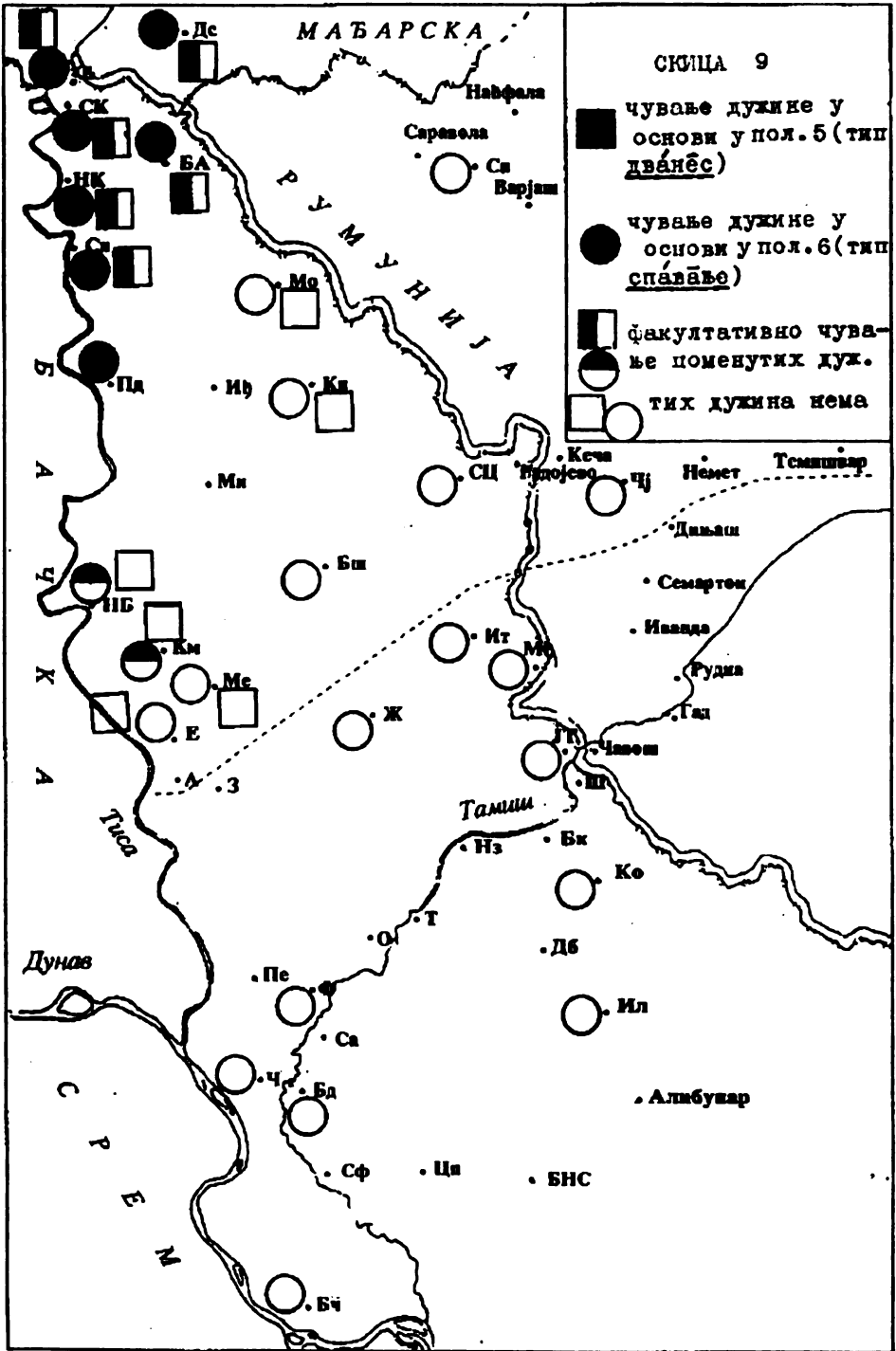
Стање у положајима 2 и 3 приказано је на скици 8. Напомињемо да она доноси само позитивне податке, наравно оне којима располажемо. Врло је вероватно да би се у суседним местима могао наћи понеки сличан пример. Међутим, имајући у виду низак број примера, као и чињеницу да је фреквенција ових категорија у говору релативно ниска, не можемо избећи утисак да се ради о реликтима осуђеним на скоро ишчезавање.¹¹²

36. Положај 5

У главнини материјала дуги вокали су скраћени:

ашѣв Мо, *бирѣв* НК, *валѣв* Ко Бк, *виѣв* Си, *лѣпѣв* Ф Ме БА НК, *мѣрѣв* Ф, *разѣв* ЈТ Км Ме НБ Си; *дужнѣс* Ф; *дванјѣс* Бк Ш Ит Цп Ф Е

¹¹² Аресал спорадичног чувања дужине у северозападном Банату ослања се географски на такво стање у Бачкој, где, судећи по материјалу И. Поповића (*Госп.* 79, 86, 89), таквих дужина има и нешто више, што је у складу с општим бољим чувањем постакцентних дужина у Бачкој

Ме Ки Ми Сн, *дванјст* Бш Ме Ки, *тринјс* Ш Ит Ф Ки, *тринјст* Мо, *дварјд* Бк;

са *бѣбѣм* Нз, *брѣдѣм* Ф, *брисѣм* Ш Км НК, с *војскѣм* Мо, з *главѣм* Ж Ми, ж *ѣбѣм* Мо Бк, *живѣм* Ф, *молѣм* Ит, *пѣлѣм* Км, сас *Прѣкѣм* Сн, *прѣтѣм* Км Ки, *Рѣдѣм* Ф, са *снагѣм* СЦ, *срѣдѣм* Ит Т Мо НК, *цигѣм* Сф Е, с *мѣјом* *ћѣркѣм* ЈТ, *Шѣбѣм* СК; *врѣћѣ* Ф Мо, *бѣлѣм* Ф, с *лѣпѣм* Ки, *сѣмѣм* Км, по *суѣм* Ки, *гѣћѣм* Ф, *цѣлѣм* Ф Мо; по *цѣлѣ* Ит Ф, *врѣћѣм* Ф, *жѣтѣм* СК, *лѣпѣм* БА; *врѣшѣм* НК, *вѣчѣм* Бк Бш, *глѣдѣм* Ж Ф Км Бш Ме Ки Мо, *дѣјѣм* Ж Ф, *дѣвѣм* Мо, *дорѣстѣм* Сф, *жѣвѣждѣм* Ф, *жѣвѣм* Бк Нз Км Сн, *зѣбѣм* НК, *извѣчѣм* Км, *исцѣрѣм* Км, *навѣчѣм* Нз Ф Ки, *нарѣстѣм* СК, *ожѣтѣм* Км, *полѣдѣм* З, *прѣдѣм* Ф, *сѣчѣм* Ф Бш, *јѣ се не стѣдѣм* Нз, *грѣсѣм* Ф Ки, *гѣчѣм* Ф, *ћѣтѣм* З Ђ, *вѣчѣш* Ђ, *врѣчѣш*, Ж, *глѣдѣш* Ит Ф Ми БА СК, *дѣвѣш* Ф, *доглѣдѣш* Ит, *дрѣчѣш* Ме, *жѣвѣш* Ит Ф, *клѣчѣш* Ђ, *мрѣш* Ф, *мѣчѣш* Ки, *оглѣвѣш* Ит, *отсѣчѣш* СК, *оцѣчѣш* Мо, *стрѣжѣш* Ф, *урѣстѣш* Ф.

Само са крајњег северозапада, из северног банатског Потисја, имамо нешто примера са сачуваном дужином, искључиво у бројевима 12 и 13: *дванјст* НК, *дванѣст* НК Дс, *дванјес* НК, *дванѣст* Сн НК, *дванѣс*^Т СК, *дванѣс* Сн Ђ, Дс, *дванјс* Сн, *тринѣст* Дс, *тринѣс* Сн, *тринјѣс* НК, *тринјѣз* гдѣина Сн.

Тражећи објашњење овој појави, можемо поћи од чињенице да је дужина овде у основи. Тачније, она није у наставку флексије: овакви кардинални бројеви нису деклинабилни. Уосталом, постојање редних бројева типа *дванјсти/дванести* сасвим одређено квалификује слог о којем је реч као основински. С друге стране, може се мислити и на скорашње порекло дужине. И контракција у *-аест>-ѣст* и десилагабизација *e>ј* у *-аест>-ѣјст* сразмерно су нове појаве, те није искључено да су оне настале тек после скраћивања ранијих дужина у истом положају (*лѣпѣв>лѣпѣв*, *рѣзѣдѣј>рѣзѣдѣј*). Овим би се објаснило и због чега изостају примери као *лѣпѣв*, *рѣзѣдѣј* у поменутих местима. Додуше, то се може објаснити и аналогично према другим облицима у парадигми: *лѣпова*, *рѣзѣји* итд. Питање остаје отворено.

Стање у положајима 5 и 6 приказано је на скици 9.

37. Положај 6

Дужине су ишчезле без трага у тамишкој говорној зони:

дѣвѣ зѣглѣвѣ Ит, *Томѣшиѣвѣ* Т, *пѣт ѣкѣвѣ* Т, од *Банѣћѣна* З, *шѣз бѣкѣвѣ* Ч, *бѣнѣвѣ* Ф, *бѣтѣвѣ* Ф, *пѣт вѣшѣра* Ф, *стѣ вѣкѣвѣ* Ит, *дѣлѣвѣ* Ч, *жѣдрѣлѣвѣ* Ф, *кѣчѣвѣ* Ит, *плѣстѣвѣ* Ч, *Прѣчѣна* Ф, *пѣтѣвѣ* Ф, *срѣпѣвѣ* Ч, *стрѣцѣвѣ* Бк, *дѣсет ѣкѣвѣ* ЈТ Т; *вѣзѣње* Ит, *гѣћѣње* Ч, *дѣлѣње* Ф, *дѣвѣње* Мђ, *изумѣвѣње* Ит, *испѣтѣвѣње* Т, *лакѣшѣвѣње* Ит, *неспѣвѣње* Ит, *подѣвѣкѣвѣње* З, *прѣскѣње* Ж, *слѣћѣње* Ф, *слѣжѣње* ЈТ, *срѣдѣње* Ч, *сумѣвѣње* Ит Ф, *трѣпѣње* Ф, с *лакѣшѣвѣња*

Интересантно је да је Б. Николић нашао да су у Срему редовно ишчезле дужине иза $\hat{}$ (Срем 238). Такође је стање и у поцерском говору (Московљевић, *Поцер.*, ипр. стр. IV, 7 и 86), а и у мачванском скраћивање претеже (Б. Николић, *Мачва* ипр. 199).

Ит, *навѣјѣна* Сф, *с рађѣна* Ит, *стѣзѣна* Сф, *уграђивѣну* Ко, *от сѡнѣца* Ит, *двѣнајсторѡ* Ч, *двѣнајсте* Ф, *грѣнајста* Ф;

вршѣмо Бк Ж, *вршѣмо* Ит, *вучѣмо* Ф, *глѣдѣмо* Ф, *дајѣмо* Ш, *двѡрѣмо* Ф, *дрѣчѣмо* Бк, *жѣвѣмо* Мђ, *замѣтѣмо* З, *клѣчѣмо* З, *крадѣмо* Пе, *овршѣмо* Ит, *сѣчѣмо* Ко О, *грѣсѣмо* Ф, *гучѣмо* Мђ, *жѣвѣте* Ф, *сѣчѣте* Ф, *вучѣду* Т, *жѣвѣду* Бк, *крадѣду* Ф, *овршѣду* Ф.

У кикиндској зони дужина је факултативна у основи, а такође и у облицима Гмн:

Банѣћѣна СК, *Бѣчѣна* СК, *бѣкѡва* НК Ђ, *бѡнѡва* Км Сн, *вѣрдѡва* СК, *влѣтѡва* СК, *дѣлдѡва* Пд, *кнѣздѡва* СК, *лѣцѣра* Ђ, *лѣстѡва* СК, *лѡнчѣћа* НБ, *шѣс мѣрдѡва* Сн, *ѡвнѡва* СК, *пѣтлѡва* Ми Сн СК, *пугѣва* Бш, *пугѡва* СК, *рѣзлѡга* Км, *рѣдѡва* СК, *рѣтѡва* НК, *сѣтѡва* Бш Пд Сн, *стрѣчѣва* Ме, *стубѡва* Ђ, Дс, *шѣлѡва* Км, *шѣфѡва* НК, *шѣљѣва* Ми, *ѡѡкѡва* Ђ; *нарѣчје* СК, *богослѡужѣње* СК, *брѣчѣње* СК, *бѣшѣње* Ђ, *дѣсѣње* НБ, *жѣлѣблѣње* Ђ, *знѣчѣње* Дс, *испарѡвѣње* НБ, *кѣпѣње* НК, *лѡблѣње* НК, *неслѣгѣње* НБ, *обрѣзѣвѣње* Ђ, *осѡвѣјѣње* СК, *отѡврѣње* Ђ, *пѣсѣње* БА, *пѣтѣње* Км НБ Сн НК Ђ, *рѣшѣње* Дс, *рѣшѣње* Сн СК, *спѡвѣње* СК, *спѡсѡвѣње* СК, *сѣшѣње* Ђ, *трѣплѣње* СК, *гучѣње* Ђ, *ужѣвѣње* БА, *шѣшѣње* БА Дс, *вѣзѣна* Сн, *кажнѣвѣћа* Сн, *осѡвѣјѣћа* СК, *лакѣшѣвѣну* СК, *с ужѣвѣњѡм* Пд; *Зѣгѡрка* Дс, *ѡѡпѡвка* Сн Дс, *прѣлѣка* Км СК Дс, *са сѡнѣца* Сн, *за нѣмѣрнѣце* Ђ; *ђѣлѣнски* НК, *лѣлѣнски* НК; *двѣнајста* БА СК, *грѣнајста* СК; *ђугѣћи* Бш;

ис Кнѣжѣвѣца НК, *рѣзбѡјнѣци* Бш, *сѣстѣнѣци* Ки, *ђѡкѡва* Ми, *јѣрмѡва* СК, *кѣѡчѡва* Бш, *крѣљѣва* Бш, *збѡг лѡпѡва* Ки, *стрѣѡѡва* СЦ, *ѡѡкѡва* Ки Пд Сн; *бѡѡѣње* Ме, *брѣчѡвѣње* Ми, *вѡзѣње* Ме, *дрѣкѣње* Е, *испарѡвѣње* НБ, *лакѣшѣвѣње* 'залазак сунѡа' Ме, *лѣплѣње* Ме, *лѡблѣње* СЦ, *мѣлѣње* СЦ, *насађѣвѣње* НБ, *одлѣгѣње* Ми, *окрѣтѣње* СЦ, *пѣсѣње* Ме СЦ, *пѣтѣње* Ки Мо Ђ, *повлѣчѣње* СЦ, *поштѣвѣње* СК, *прѣчѣње* НБ, *рѣшѣње* Мо, *спѡвѣње* НБ Бш, *убѣјѣње* Ки, *усѡѡкѣње* НБ, *влѣдѣћа* Ки, *зѣдѣћа* НБ, *по занѣмѣњу* Бш, *зѣвѣњу* Ми, *на спѡвѣњу* Мо; *грѣђѣнски* Мо; *двѣнајсти* Бш, *двѣнајсте* Е, *грѣнајсти* Мо, *грѣнајстѡг* НБ; *вршѣмо* Ме НБ, *вучѣмо* Сн, *глѣдѣмо* Ми СК Ђ, *дрѣчѣмо* Ме, *жѣвѣмо* НБ Мо СК, *навршѣмо* Ки, *овршѣмо* Сн, *прѣвучѣмо* СК, *сѣчѣмо* Бш, *спѡсѣмо* СК, *грѣсѣмо* Ме Мо, *гучѣмо* НК, *дајѣте* Бш, *клѣчѣте* Ме, *вршѣду* Ђ, *вучѣду* НБ СК, *дајѣду* СК, *жѣвѣду* НК, *гучѣду* Ме БА.

Значѣјно је да у презентима типа *клѣчѣте* није остало трага од дужине. Међутим, једини пример прилога времена садашњег, *ђугѣћи* Бш, изговорен јѣ са дугим *ѣ*. Упадљиво је да нема потврда за дужину из источнѣх делѡва кикиндске зоне, као ни са њѡног крајњег југа.

Положај 8

38. Овде се наше две зоне знатно разликују, а има и непоклапања међу месним говорима унутар једне, односно друге зоне. Једно је ипак заједничко свима: дужине иза неузлазног слога изговарају се мање изразито од оних иза

, тј. њихово физичко трајање је мање. То одговара налазима инструменталних мерења стања у српскохрватском књижевном језику.¹¹³

У основама речи у тамишком говору пресвлађује скраћивање, с тим да, поглавито у западнијим насељима, напоредо долазе и много ређи примери са очуваном дужином:

а) *агѝр* Ф, *врѝаљ* Ф, *ка̀мѝн* Ит, *ко̀нѝц* Сф, *ха̀гѝр* Ит, *шѐва̀р* Сф, *ма̀тѐр* Сф, *по̀ча̀с* З, *про̀па̀с* З, *ђу̀бра̀д* Ф, *ста̀кла̀д* Ч, *ипа̀к* Ч, *на̀тра̀г* Ит, *до̀ду̀д* Сф З, *о̀гу̀д* Сф, *у̀здѝж* Ит;

му̀ченик Ит, *на̀ уга̀р* Ф;

бѐлежѝник Ит, *Вѐлемѝр* Ф, *вѝногра̀д* Сф, *Пѐтровѝан* Ч, *су̀вача̀р* Пе, *у̀нуца̀д* Т;

б) *агѝр* Ил Ч Пе, *ба̀дња̀к* О Ч Ф, *бо̀жѝр* Бк, *врѝај* ЈТ Ит Ф, *го̀лу̀б* Бк, *на̀ да̀н* Дб, *дѐвѐр* Ш З, *дѝна̀р* Ил, *ду̀ва̀р* Ко, *ка̀мѝн* Сф Ч, *ка̀нѝа̀р* Ил Ит Т, *ко̀ра̀к* Ил, *лѝња̀к* Ит, *мѐсѐц* Т Сф Ч, *мѝра̀з* Ф, *о̀бла̀к* Ил Ит, *о̀кру̀г* Ф, *па̀шиња̀к* Ил Ит Сф, *пѐћа̀р* Ж, *по̀ја̀с* Ит Сф Ч, *по̀кла̀н* Цп, *прѝтѐн* ЈТ Ит Пе, *ста̀ва̀н* Ф З, *врѝаљ* Ф, *шѐва̀р* Сф, *зѐлѐн* Дб, *ма̀тѐр* Ф, *нѐсвѐс* Ф, *по̀ча̀с* Бк, *про̀па̀с* Ч, *мѝло̀с* Ф, *му̀дрѝс* Ит, *ра̀до̀с* Ит Ф, *ста̀ро̀с* Ит Ф, *бу̀ра̀д* Ит З, *га̀ма̀д* Ит, *ду̀гма̀д* Ч Ф З, *зѐдѝца̀д* Ф, *па̀рча̀д* Ит Ф, *ђу̀ша̀д* Ф, *крѐва̀ч* Ч, *на̀пѝт* О, *на̀вѐк* Сф Ф, *на̀тра̀г* Бк Ит О Сф Ф З, *до̀ду̀д* Ит, *о̀гу̀д* Ит, *у̀вѐк* Бк Ит Ч;

на̀ агѝр Ш, *Вѐлемѝр* Ил Пе, *вѐреник* Ф, *за̀логај* Ит, *јѝрговѝан* Ф, *на̀ ка̀мѐн* Ф, *на̀ мѐсѐц* Ит Сф, *на̀ма̀стир* Ил, *на̀мешињај* Ф, *на̀полича̀р* Ш, *до̀бѝчај* Ит Ч Ф, *за̀ по̀ја̀с* Ит, *на̀ рогаљ* Ит, *спѝменик* Ил Сф, *у̀ жѐсѐн* Дб, *на̀зѝма̀д* Дб, *у̀ по̀мо̀ћ* Ч, *ишчига̀н* Цп, *до̀абра̀н* Ф, *по̀дера̀н* Ф, *про̀читга̀н* Пе;

Вѐлемѝр Ил, *вѝногра̀д* Ит Сф Ч Ф З, *о̀бешѝна̀к* Ит, *по̀ложѝник* Ш Ф, *у̀нуцукрѐт* Дб, *за̀реза̀н* Ит;

за̀меник Ф;

на̀ставѝник Ш.

Напомињемо да примери са дужином из Ит, веома малобројни у поређењу с обимом расположивог материјала и бројем потврда за скраћивање, потичу од испитаника који су око 1950. били у одмаклим годинама.

У кикинској зони примери с изговореном дужином представљају правило, а они с краткоћом изузетак:

агѝр Км Ки, *ба̀дња̀к* Ђ, *бо̀гаљ* Км, *бо̀жѝр* Е, *Вѝда̀к* Ки, *врѝаљ* Ме Км Ки НБ Ђ Дс, *ву̀ча̀к* Ки, *гру̀мѐн* Сн, *гу̀штѝр* НБ, *гу̀шча̀р* НК, *дѐвѐр* А Ме Сн Ђ, *дѝна̀р* Км, *ѐкта̀р* СЦ, *жа̀бља̀к* Км, *жа̀у̀к* Е Км, *Жѝва̀н* Ми, *ја̀сѐн* Бш, *ка̀мѝн* Ми СЦ НК, *ка̀нѝа̀р* Км, *ка̀шаљ* Км Бш, *ко̀ма̀д* Ме, *ко̀стѝр* Бш, *ку̀рѝа̀к* Е, *мѐур* Ки, *мѝра̀з* СЦ, *мѝна̀р* Ме, *о̀ба̀д* Ме, *о̀бла̀к* Е СК, *о̀бра̀ч* Ђ, *о̀му̀т* Бш, *па̀шиња̀к* Е, *пѐка̀р* Ми, *по̀ја̀с* Ме СК, *по̀кла̀н* Км, *прѐдња̀к* Е, *прѝтѐн* Бш

¹¹³ За нас је овде од посебног интереса рад П. Ивића и И. Лехисте *Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenta u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, ЗФЛ VI, 1963, где је мерењима подвргнут изговор П. Ивића, у овом погледу типичан за начин говора војвођанских интелектуалаца. У табели 4 на стр. 37 налазимо податке да је просечно трајање дугог вокала у слогу иза слога са акцентом било 13.8 центисекунди, док је у слогу иза дуги вокал трајао просечно 15.7 центисекунди, као што показује и табела 9 на стр. 43.

СК, *рѡгаль* Е Ме Ми НБ Мо СК Ђ, *сѡлѡш* Е Ки, *Сѣђѡк* Ки, *скѡрѡп* НК Дс, *Стѡван* Мо, *уђѡк* Дс, *ушур* Ђ, ' *усѡр* НК, *Цѡнциѡр* СК, *чѡпур* Ми, *чѣшиљ* Е Ки Ми Мо Пд НК СК, *швиђѡр* Км; *бѡлѣст* Бш Ми Пд СК, *дѡвлѡч* Бш, *зѣлѣн* Ђ, *мѡтѣр* Бш Ки Пд Сн БА СК Ђ, *млѡдѡст* НБ СК, *мѡвѡр* А Км, *прѡд нѡћ* Е, *пѡмѣт* Е СК, *рѡмѣн* Е, *спѡмѣн* НК, *стѡрѡст* Км НБ Ба, *уђѡр* Е, ' *ѡмѡд* Км, *црѡѣн* Ки Сн НК, у *Мѡлу Чѡнѡд* Пд, *чѣљѡд* Ми НБ; *вѣнчѡн* Ме СК, *нѡбрѡн* СК, *сѣјѡн* НБ, *скѡвѡн* СК, *пѡзвѡт* Км НК, *пѡслѡт* НК, *нѡпѡт* СК Ђ Дс, *зѡсѡт* Ки, *мѣтѡт* Е НК Ђ, *ћѡкнѡт* Бш; *ѡѡѡд* Е Км НБ Мо Сн НК СК, *ѡѡѡнд* Сн СК, *ѡтѡд* Бш Ки Мо СК, *нѡтрѡг* Е Км Бш Ки Ми Пд Сн, *јѡтрѡс* Ки, *лѣтѡс* Ме Км Бш, *сѡнѡћ* Е Км Ки Мо НК Дс, *нѡвѣк* Км Ми Пд СК, *ѡвѣк* А Ме Бш СЦ Ки Мо БА, *ипѡк* СЦ НБ СК;

у *атѡр* Е Бш Ми, *Бѡѡдрѡн* Ми, *вѣтрѣнѡчѡр* Ме, нѡ *Гѡлѡд* Ки, ѡ *дувѡр* Мо, *зѡлогѡј* НК, *јѡгоднѡк* Бш, *јѡнуѡр* Мо, *Кѡманчѡн* Бш, *лѣторѡст* Ђ, *Мѣленчѡн* Е Бш Ми НБ, нѡ *месѣц* Е, *мѡлерѡм* Бш, *нѡмѣшиђѡј* СК, *ѡбнѡчѡј* Е Ме Сц Ки НБ Сн, *ѡбрѡгѡн* Дс, *ѡкрѡшѡј* Ми, нѡ *поклѡн* Км, *пѡљѡпрѡвреднѡк* Ми, *прѡсијѡк* СК, *Рѡѡвѡн* СК, *рѡзговѡр* СК Дс, у *разговѡр* НК, *рѡнѡк* Ки, нѡ *рогѡљ* Е Км Пд НК, *рѡђенѡн* Бш, *рѡзмѡрѡн* Ме, у *Санѡд* СК, *Спѡсовѡн* БА, *Тѡрошѡн* Бш, у *чѡпѡр* Сн; *зѡмзелѣн* Е, у *јесѣн* Е Бш Ки НБ Пд, *Мѡѡцѡрчѡд* СК, нѡ *пѡмѣт* НБ БА, *рѡковѡд* Ђ, *зѡрђѡн* Км, *ископѡн* Сн, *нѡчитѡн* Сн БА, *ѡкопѡн* Бш, *рѡскопѡн* Бш, *ѡокрѡг* Пд, *сѡгридѡн* СК;

вѡногрѡд Ђ, *водѣничѡр* Пд, *крѡгичнѡк* Бш, *Лѡвѡђѡн* Бш, *нѡполичѡр* Км, *ѡѡчѡр* БА, *пѡложнѡк* Е СК, *сѡмртнѡк* Ме, *свѣштенѡк* Пд, *сѡбатѡр* НК, *сѡвѡчѡр* Ме, *тѡжидѡц* НБ Мо, нѡ *уговѡр* А, нѡ *урлѡб* Мо, *ѡѡцѡукрѣт* Км Бш СЦ Ми Пд СК, *чѡтѡѡц* БА, *ѡнучѡд* НБ, *пѡсијѡн* Мо Ђ, *ѡткнѡт* Ме, *сѡѡенѡт* Ки, *прѡлетѡс* НБ;

Врѡњѡвчѡн Ми, *Ђѡрђевѡн* БА, *зѡменѡк* Ск, *Кѡрловчѡн* Бш, *нѡдничѡр* Ђ, *нѡковѡн* Бш;

зѡклетнѡк СК, *сѡвеснѡст* НБ;

ѡтѡр Ми, *ѡвѣр* А, *кѡмѣн* А СЦ, *кѡмѡд* СЦ, *месѣц* Ки, *ѡблѡк* Ки Ми, *пѡшнѡјѡк* СЦ; *бѡлѣст* СЦ, *јѡсѣн* Е Км, *мѡтѣр* НБ, *нѡвѣк* А Е Ки, *ѡвѣк* СК, *нѡтрѡг* СК;

слѡжбенѡк А, *зѡ појѡс* СЦ, у *јесѣн* Ме, *мѡловѡн* СЦ;

ѡѡцѡукрѣт СЦ, *мѡбилѡсѡн* СЦ, *ѡргѡнизовѡн* СК.

Неће бити случај што међу примерима за скраћивање има сразмерно мало из севернијег дела банатског Потисја: свега три потврде из СК, места из којег иначе располажемо обимном грађом, и то два прилога и један петосложни трпни придев, дакле све облици у којима је дужина угроженѡја него иначе у основама речи. С друге стране, не изненађује ни то што из најисточнијег места, СЦ, имамо сразмерно много потврда за скраћивање.

39. У наставцима у тамѡшкѡј зѡни дужине су доследно скраћене:

вѡлѡм Ф, за *ѡѡѡм* Бк, *кђѡрѡм* Ф, *пѡшкѡм* Сф, *сѡлѡм* Бк, с *тѡбѡм* Ит, *нѡшѣг* Сф, *нѡнѡм* Ф, *свѡјѡм* Т Ф, *истѡм* Ф, *ѡрѡјѡм* Ил Бк, *Бѡднѡм* Ит, *мѡснѡм* Ф, по *српскѡм* Ч, *вѡђѡј* Ит, *нѡшѡј* Ил; *бѡгѡм* Бк, *вѡдѡм* Сф Ф, нѡ

знѧм Нз Ш Мђ Ч, нѧтрѧм Ф, прѧчѧм Ф, пѧшћѧм Ф, тѧглим Т, трѧјѧм Ф, тѧбѧм Ит Ж, шѧушнѧм Ф; брѧшѧш Ф, вѧлѧш Ил Нз, ѧмѧш Ж, ѧтѧш Бк, плѧчѧш Ит, пѧстѧш Ит, рѧцнѧш Ж, сѧднѧш Сф, сѧпѧш Сф, чѧѧш Мђ; глѧдѧј Ф, кѧвѧј Ф, слѧшѧј Пе, спрѧмѧј З, цѧкѧј Ит, чѧкѧј Ит, штѧмѧј Ит;

јѧбукѧм Ф; ѧчијѧг Бк; нѧ идѧм Сф, дѧбѧијѧш Ф;

ѧзлѧзѧм Ит, кѧцѧлѧм Ит, лѧпатѧм Т Цп, мѧрамѧницѧм Ф, мѧтикѧм Ф, нѧдѧлѧм Ф, сѧ пѧприкѧм Ч, сѧвѧчѧм Ф; нѧгѧвѧм Ф, дѧнѧшнѧм Ф, шѧирѧкѧг Бк; нѧ волѧм Ит Ж, забѧдрѧвѧм Ит, зѧпрѧжѧм Ит, пѧклонѧм Мђ, пѧранѧм Ш, пѧсѧјѧм Пе, ѧгнѧм Ф, ѧгрѧјѧм Ил, вѧчѧрѧш З, гѧвѧрѧш Цп, нѧпѧнѧш Ф, ѧсѧтѧш Ф, прѧвѧрѧш Ил;

зѧгѧжнѧм Ит Ф, Јѧцинѧм Ил;

ѧстѧријѧм Ф.

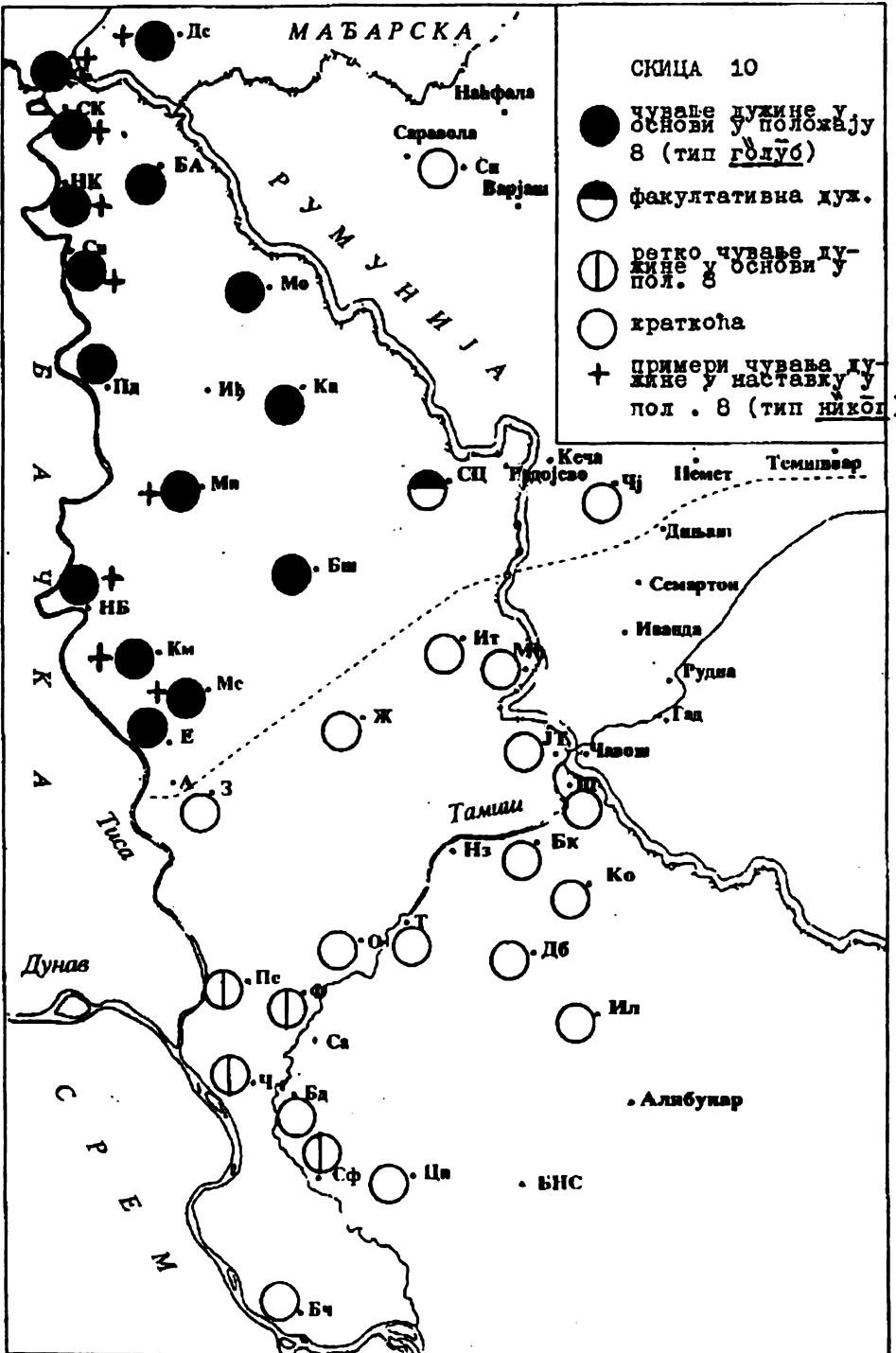
Једини изузетак, и то привидан, представља пример бѧгѧј Пе. Код таквих императива експресивна интонација може изазвати дужење. Упор. и често бѧж место бѧжи у разним говорима, па понекад и у разговорној верзији књижевног језика.

И у кикиндској говорној зони у овој категорији преовлађује краткоћа:

грѧдѧм Сн, кћѧрѧм НБ, пѧћѧм НБ, плѧвѧм СК, прѧћѧм НК, пѧшкѧм БА, сѧзѧм Ки; сѧ мнѧм Ђ, с тѧбѧм Км, нѧкѧг Лѧтиѧ Ми, нѧинѧг Бш, свѧкѧг Ки, нѧкѧм Ск, свѧкѧм Ме, ѧстѧм НК, с нѧнѧм Ми, по нѧнѧм НБ, нѧшѧм Ме Ми Сн БА СК, нѧшѧј Км; дрѧгѧг НК, дрѧгѧм Ме Ми СК, дрѧгѧј Ки, сѧ дрѧгѧм СЦ, трѧћѧм СК; рѧскѧг Мо, бѧднѧм Ђ, зѧ гѧднѧм Ми, жѧнскѧм НК, у млѧћѧм Ме, мѧшкѧм НК, сѧ срѧскѧм Ки, нѧвѧм Ме, с нѧвѧм СЦ, нѧвѧј Ме, у срѧскѧј Ђ; бѧднѧм СК, вѧтѧм СК, вѧлѧм СК, ѧмѧм Км Бш Ки Сн БА, кѧшлѧм Бш, лѧгнѧм Пд, мѧлѧм Бш, мѧтѧм СК, мѧслѧм Бш, нѧсѧм Бш НБ Сн, ѧдѧм СК, дрѧм Бш, пѧвѧм Е Бш, пѧјѧм СК, пѧпнѧм СК, прѧвѧм Ме, прѧчѧм Ки, свѧтѧм БА, сѧјѧм Ђ, спрѧмѧм Мо, стѧрѧм Км, ѧмрѧм СК, ѧтѧм Ме, ѧтнѧм Мо, шѧпћѧм БА, шѧлѧм СК, глѧдѧш Ме, зѧнѧш Ки, ѧгрѧш Мо, ѧмѧш Е Бш Мо СК, мѧрѧш НК, мѧгѧш БА, пѧстѧш Ки, сѧднѧш Ме; бѧгѧј Км Ми НБ, вѧтѧј Сн, вѧрѧј Бш, глѧдѧј Ки, ѧгрѧј СЦ НК, ѧмѧј Км, кѧпѧј Ми, кѧвѧј Бш Мо СК, пѧвѧј СЦ НК Сн, сѧпѧј Сн, слѧшѧј Ми Мо Сн НК, стѧрѧј Ме, тѧрѧј Ме Ми Мо НК СК, чѧкѧј Ки Сн СК;

вѧтрѧнѧчѧм Е, зѧ мѧгѧрѧм СЦ, пѧлицѧм Ме, ѧлицѧм Км, зѧ тобѧм Ме НК, зѧ дрѧгѧг Ме, зѧ дрѧгѧм Мо, у вѧликѧм дуѧѧну Мо, пѧорскѧм Ме; пѧпѧијѧм СК, дѧбѧијѧш СК, пѧпѧијѧш СК;

зѧ гѧздѧм Ми, дѧвѧјѧницѧм СК, ѧлѧдѧм СК, кѧшикѧм Сн СК, пѧт кућѧм Сн, прѧт кућѧм Км, зѧ литѧијѧм НК, лѧпатѧм Ми, мѧѧарскѧм СК, с плѧтѧницѧм СЦ, зѧ рѧкијѧм Ки, сѧкирѧм Ђ, стѧрѧнѧкѧм НК, сѧбатѧм Мо Ђ; ѧ нѧшѧм Сн, ѧ нѧшѧј Ме Бш, нѧгѧвѧм Мо, дѧнѧшнѧг СЦ, сѧс јѧловѧм НК, мѧѧарскѧм СК, пѧјѧнѧм Ки; нѧ волѧм Км, вѧлијѧм Км СЦ, зѧклопѧм НК, нѧ можѧм Сн, нѧснѧјѧм Км, ѧбрѧжѧм Мо, ѧдѧврћѧм Ме, ѧженѧм Е, ѧсѧћѧм Пд, ѧстѧвѧм Сн, ѧшурѧм Км, прѧкрѧстѧм Ђ, нѧ пушѧм Мо, тѧвѧрѧм Сн, нѧ

пòббжне Бд, нàп̀итог Ит, нàп̀ити Ж, нàзв̀ага Ит, пòч̀ета Ч, сп̀лòсн̀уга Ит, у̀д̀ага Ит Ф, у̀д̀агу Ит, пòзн̀аге Ит, п̀у̀кн̀уге Ф, ц̀р̀кн̀уге Ф, пòзн̀аго Ит, пòч̀его Ит, прòд̀аго Ит; нà д̀есно Ит Ф, д̀уд̀удана Ч, пòд̀пр̀еко Ч, сàд̀е́кана Пс Ч Ф, у̀п̀р̀аво Ит Ф З, б̀ес̀т̀р̀ага Ф, д̀д̀с̀адно Ч, из̀р̀е́бар Ит, из̀р̀и́ком Ф, ј̀ед̀н̀ако Ит Ф З, ис̀ц̀ела Ф, нà с̀у̀во Пе, н̀е́к̀ако Ч, н̀и́к̀ако Ит Ф, д̀б̀л̀ачно Ит, д̀п̀ако Бк, д̀п̀асно Ит Ч Пе, п̀ам̀ет̀но Ит Ф Пе З, п̀а́р̀адно Ит, пр̀и́в̀атно Ит Ч, сл̀у́ч̀ајно Ч, у̀ж̀асно Ит, у̀к̀р̀атко Ч, с̀и́г̀урно Ит, ц̀и́г̀урно Сф Ф;

пòтпукòвник Ит, пр̀е́ко ј̀арка Ит, д̀б̀ич̀аја Ф, ко̀д пр̀и́јат̀еља Ж, д̀ко ст̀рука Ит, ј̀абуч̀ари З, м̀ес̀еч̀ари Ит, к̀р̀астав̀аца Ф, из М̀елен̀аца Ч, иза М̀елен̀аца Цп, нàп̀олич̀ара Пе, р̀ањен̀ика Ит, Б̀л̀агов̀ести Ит, по зàп̀ов̀ести Ф; ж̀а̀ло̀стиван Ф, у кòмун̀алну Ит, н̀еур̀едну Ит, пòд̀ер̀ани Ф, пр̀стенòв̀ана Ф, у̀стој̀ана Ит, ш̀п̀ри́цов̀ана Ф, н̀еор̀ано Ит, д̀бе́ђ̀ано Ф, д̀г̀ров̀ано Ч, пòт̀коп̀ано З, у̀зор̀ано Пе, пр̀ип̀озн̀ати Ч; д̀д̀уд̀акана Ф, ј̀уг̀роск̀ена Ф, н̀икад̀ена Ф, он̀дак̀ена Ф, н̀а̀б̀л̀ачно Ит, н̀еур̀едно Ф, с̀в̀а̀кој̀ако Ит Ч Ф;

В̀елиз̀ара Пе, из ор̀м̀ана Ф, оч̀и П̀етров̀ана Ж, пòлож̀ника Ф, пр̀ат̀и́д̀ца Ф, С̀ветòз̀ару Пе, г̀у̀жи́д̀цу Ф, у в̀иног̀р̀аду З, в̀иног̀р̀адн Бк Ит Бд Сф Ч Ф, гр̀анич̀ари Ф Ч, кòњан̀ици Ч З, пòгач̀ари З, в̀а̀луш̀ака Ф, ж̀елуд̀аца Нз, кòмар̀аца Ф, из Мелен̀аца Пе, д̀пан̀ака Нз Ит Ч, д̀џач̀ара Ч, без рòд̀ит̀еља Бд, д̀д̀ кол̀ена Ит Ф, д̀ дас̀ака Ф, д̀евој̀ака Ит Ч Пе, кòкош̀ика Ф, д̀бој̀ака Ф, пр̀ико̀ли́ца Ч, и Сак̀ула Ч Ф, то̀ли́ко тр̀гов̀ина Ж, б̀еш ч̀из̀ама З, нà ј̀уг̀р̀ење Ч Ф, нà но̀ћ̀иште Т Ит Ф, нà Сел̀иште Бк, пòј̀ут̀арје Ит, у кас̀арну Т; штòгод̀ена Ф; а̀уст̀р̀иски Ч, В̀елем̀иров Ф; из̀вез̀б̀ани Пе, ис̀тер̀ани Ч, из̀рез̀ана Ит, нàбр̀чк̀ана Ч, нѐпрòс̀еј̀ано Ф, позабòрав̀љано Ит, пòм̀ин̀ано Ф, ис̀тр̀гн̀уго Ф, сàден̀уго Ф, д̀падн̀уге Ф; д̀анаск̀ена Ф, кàд̀годе́кана Ф, кàд̀годе́на Ф, нòћ̀оск̀ена Ит, одòнòмад̀екана Ф;

зàбав̀иште Ч, из Том̀ашев̀аца О Ф;

р̀аден̀ика Ит, р̀аден̀ичка Ит.

б) Бòкн̀ица Ит, гòл̀уба Сф, зà д̀ана Бк Ит Ф, из л̀ада Ит, м̀ес̀еца О, од у̀ј̀ака ЈТ, с̀ин̀дòче Ил, с м̀ес̀е́цом Ит, ј̀аг̀ињци Дб, к̀р̀ав̀ари Ит, п̀ашн̀аци Бч, т̀а̀л̀аси Ит, ч̀ипк̀ари Ит, ц̀анд̀ари Ил Сф, б̀р̀егòва Бк Ит, в̀д̀лòва Бк Ит Т, в̀р̀ш̀аја Ф, д̀ин̀ара Ч, д̀у̀г̀мада Ил, д̀у̀к̀ата Сф, з̀е́ч̀ева Ил, ј̀ас̀т̀ука Мђ О Бд, кàп̀л̀ара Бк, к̀л̀инòва Ит, кòн̀аца Ил, к̀р̀ај̀ева Ч, к̀ур̀јака Ит, в̀ише л̀ебòва ЈТ Ит, нòв̀аца Ил Бо Мђ Ж Ит Сф З, д̀р̀аја Ит Т, п̀ашн̀ака Ит, п̀лòтòва Бк, пòпòва Пе, рòгòва Ко, рòђ̀ака Гмв Ж, с̀ек̀с̀ера Ит, снòпòва Ш, с̀т̀ар̀аца Цп, с̀удòва Ко, о тòпòва Ит, ч̀ар̀иш̀ава Ш, ш̀нàј̀д̀ера Ит, ш̀р̀афòва Ит, ш̀тòфòва Ит, од б̀аск̀ија Ко, б̀р̀ес̀ака Бк, в̀иш̀ања Ит, вòђ̀ака Ит, гòд̀ина Ит Ж Цп, д̀е́вез гòд̀ина Т, чет̀рд̀ез гòд̀ина Сф, пед̀ез гòд̀ина Ф, д̀во н̀икòлко гòд̀ина Пе, ш̀е́з г̀ус̀ака Ит Ж, др̀ж̀ава Ж, од ј̀аб̀ука Ит, к̀е́ч̀ига Ит, кòш̀у̀ла Ш, п̀ет к̀р̀ај̀ц̀ара Сф, к̀р̀аљ̀ица ЈТ, ѝладу л̀и́г̀ара Т, н̀ед̀еља Дб Бк О, с̀е́дам н̀ед̀еља Т, п̀ет н̀ед̀еља Сф, п̀ап̀у́ча Ил, с̀е́дам с̀тòт̀ина Ф, т̀рид̀есет с̀у́в̀ача Т, т̀а̀љ̀ига Ф, т̀а́чк̀ица З, бес ч̀ар̀па Ж, от Ш̀ва̀б̀ица ЈТ, ј̀аг̀анце Ш, к̀р̀аст̀ав̀це Дб, г̀е́д̀це Пе, вòј̀ници Ф, з б̀ур̀адма Ит, с р̀иб̀арима Ит, са рòђ̀а̀цима ЈТ, гр̀еј̀ане ЈТ, кòп̀ање Ил, с̀еј̀ане Дб, за в̀ађ̀ење Дб, кòљ̀иво Ш Ит, сòч̀иво Ф, г̀у̀в̀иште Бк, з̀ем̀љ̀иште Ч, кòс̀иште Дб, нòћ̀иште Бк Ф, с̀ап̀иште

Ит, сѣлйште Ил, насрѣд двѣрйшта З, нѣ глѣву Ит Ж Т Сф, у глѣву ЈТ Мђ, зѣ дѣшу Т, нѣ зйму Бк, у зйму Дб ЈТ Ит Т Сф Ф, зѣ рѣку Мђ Т Сф, нѣ рѣку Ит Ж, пѣд рѣку Мђ Т Сф, у рѣку Т, нѣ снѣгу Ит, нѣ стрѣну Бк Мђ Ит Ж Т, дѣвѣјко Бк ЈТ Ф, зѣ рѣке Т, нѣ рѣке ЈТ Ит Ф, пѣд рѣке Ит, у рѣке Бк, Цигѣнке Ш Ит Сф, мѣд грѣди Ит, нѣ грѣди Ш, у грѣди Ж, јѣсѣни Сф, кѣрѣчи Бк, испрѣвног Цп, нѣрмѣлни Бч, ѡстѣлима З; вѣнѣйна Нз, кѣвѣне З, зѣрђѣно Ит, нѣбрѣно Ит, нѣзвѣно Ит, нѣзвѣта Ил, сѣзвѣта Ф, уѣдѣгу Ил, уѣдѣте Т, мѣгѣта Ит, мѣгѣто Бк Сф, рѣсѣто Ит; сѣдѣкана Ф, сѣдѣна Ф, јѣднѣко Бк, уѣцѣло Ф, цйгѣрно Бк;

ѡко врѣта Пе, прѣко дѣна Мђ, ѡбичѣју Ф, мѣченйци Пе, нѣзимѣда Ил, нѣочѣри Бк, ѡбичѣји З, јѣганѣца Ш Ит, бѡловѣње Нз, по зѣповѣсти Ф, испо ѣшти Ж, ѡпроштѣјно Ш, зѣтрпѣни Ит, ѡковѣни Цп, ѡкопѣни О, ѡчешлѣна Т, фйловѣне З, нѣопрѣно Ит, узорѣно Ит; блѣгѡѡрно Ит, нѣоблѣчно Ит, нѣопѣко Т;

вйногрѣди Ил Ш Ит О Бд, пѡгачѣри Бк ЈТ Цп, политичѣри Бч, сѣвачѣри Ил, вйногрѣда Ко, ѡпанѣка Ч, прѡценѣта Сф, ѡд рѡдитѣља З, дѣвојѣка Ит Ж, кѡкошѣка Ш, ѡт Прѣѡбразѣња Ит, уѣдарѣња Сф, нѣ бегѣне Бк, нѣ јутрѣње Т, нѣ ноћйште Ф, нѣ селйште Бк, прѣпиѣяну Ит, прѣпасѣном Ит, прѣпасѣне Т, пѡсејѣно Ит, уштйркѣно Ит, зѣденѣта Т, ѡденѣта Ит, рѣзмегѣто Ит;

нѣреднйку Ф, ис Томѣшевѣца Бк, бѡлничѣрка ЈТ;

зѣдрузѣри Ф, рѣденйка Дб ЈТ.

Запажа се да у источнијим селима скраћивања има много више него ближе Тиси. Поближе разматрање целине грађе показује да дужине претежу у Пе и Ч, донекле и у Ф и Бд, да су добро заступљене у З и Ж, а да су у осталим местима много ређе од краткоћа. На крајњем истоку (Ил, Ко, Ш, ЈТ) и југу (Бч) краткоћа чак суверено господари, док у Боки малобројни примери с дужинама сви потичу ѡд појединаца из круга најстаријих људи. Већ 1948. у млађем и средњем поколењу у том положају био је завршен процес. За Гад на румунској страни границе располажемо оскудним подацима у грађи коју је записао Петровић 1932. и ѡјавио у својој књизи ѡ говору Карашеваца. Изгледа да су се тада дужине факултативно чувале: *prédniaci* 229, *od kútiāka* 231, али *jāganci* 224, *sirište* 227, *kiriāci* 230, *vólova* 231.

У кикиндској зони дужине ѡдлучно преовлађују:

а) зѣ дѣна Е СК, кѡд зйда НК, кѡмѣда Сн, мѣсѣца Ки Мо Пд, из Мѡрйша Ки, нѣмйра Пд, двѣ ѣндѣра Е, у Чйкош Е, сйндѡвче СЦ, с ѡблѣком Е, у вѡгнѣку Сн, у мѡм кѡмѣду СК, грѣшнйци Бш, жѣндѣри БА, јѣганѣци СК, јѣнѣци Мо, мѣштѣни НК, млѣдѣнци Ми, пѣшнѣци Сн, рѣђѣци СЦ, јѣјѣци Е, гѣѡци Бш Ми НК, хѣсѣри НК, ѣндѣри Ки, Шѡпѣѣни Пд, бѣрјѣка СК, вѣртѣпа НК, влѣшѣйѣна НК, вѡлѡва Сн НК, вѡгнѣка СЦ, вршѣла Км, гѣшѣйѣна Е, дѡктѡра Ки, ѣктѡра СЦ, јѣрмѡва Сн, вйше клѣсѡва СК, кѡрѣка Км Ми, крѣвѣта Ме, лѣбѡва НК, мйрѣза Е СЦ, мрѣзѣва Ђ, нѡвѣца Ки Пд СК, ѡблѣка СК, дрѣја А Е Бш, дрѣса Ме, пѣѡра Е, прѣсйца Ки Мо СК, рѡѡѡва А, сѣндѣка Мо, снѡпѡва Ме Мо, гѣвѡца НК, гѣѡца СК, код мѡн јѣјѣка СК, ко Цйгѣна Е, Чйвѣта Км, ѣндѣра Е, штѣнѣца Бш, вѣшѣла Мо, ѡвлйја Сн, бѣтйна

укопча̀на НК, по̀крја̀ни Ки, у̀црва̀ни Мо, за̀попча̀не Пд, по̀мећа̀не Ђ; оду̀ндакар НК, ондакѐна Е, по̀ндакѐна Км, сва̀која̀ко Км НК;

по̀ложја̀ник СК, бе́лежња̀ка Мо, из ви́ногра̀да Бш, и жа̀бња̀ка Км, до̀ Кума̀на Е, у тог са̀мртни́ка Бш Мо, до̀ уја̀ка Е Ме, са̀с нѐсретни́ком Бш, ви́ногра̀ду Ки, по̀ложњи́ку Ме, Бе́чкѐреча̀ни Е, ви́ногра̀ди Е, Ди́шкреча̀ни НК, Ди́шкрећа̀ни СК, за̀робље́ници Св, Ли́ваћа̀ни Бш, оца̀ка̀ри Км, пе́рја̀ничја̀ри НК, по̀гачја̀ри А Ми Мо, пра̀тидо̀ци Е, Су́бачја̀ни НК, брбу́жја̀ка НК, ко̀марја̀ца Ме, из Меле́нја̀ца Е НБ, до̀ Меле́нја̀ца Е, па̀рошја̀ка Ме, прдо̀ценја̀та Св, ро̀дитѐља НК, ско̀верја̀ца Ме, шпеку́ланја̀та СК; до̀ ко̀ле́на НК; дѐвоја̀ка Е Бш СЦ Ме Ки Пд НК, ко̀кошја̀ка Бш, пе́чура̀ка Бш, при́колица̀ Км, ши́већа̀ка Бш, ви́ногра̀де Пд, по̀гачја̀ре Е, ви́ногра̀дима Е, по̀враћа̀ње А, по̀дгрѐћа̀ње НК, по̀миња̀ње А, по̀ложѐње А, гу́лайште Бш; по̀слу́жидница̀ СК, ра̀диодница̀ Ки, чи́таодница̀ БА, ште́диодница̀ СК, из Бе́до̀ре НБ, у Бе́до̀ру НБ, по̀т касја̀рну Св, за̀мнишле́но̀сти НБ; а̀устри́нски Св; исе́цка̀но СЦ, не́продо̀сија̀но Ми, у̀грија̀но Ђ, одѐља̀на др̀ва Е, по̀дигну́то Бш, ра̀зметгу́ти Мо, ште́годо̀ѐка Е;

ра̀збојни́ци Бш, на́челни́ка СК, два́десѐти Пд Св, два́десѐте НК Ђ, три́десѐте НБ;

за̀другја̀ри БА, Ка̀рловча̀ни Бш, на́дничја̀ри НБ, за̀другја̀рма НК, ра̀де́ничи́ма СК,

б) до̀ вра̀га СЦ, те́доци Пд, ко̀по̀ва Бш, на̀ваја̀ СЦ СК, пра̀сица̀ Ми, го̀до̀дина А Бш Св НК Дс, гри́најз го̀до̀дина Ки, шѐснајз го̀до̀дина СЦ, два̀ез го̀до̀дина НБ, иља̀да А, ја̀го̀да Бш, кру́шја̀ка СК, мо̀гѐка Бш, сто̀гѐна СЦ, че́љади НК, те́доце Пд, го̀риво̀ СЦ, не́врѐме Бш, ко̀љиво̀м СЦ, за̀ ду́шу СЦ, на̀ стра̀ну Ми, Ци́гајно̀м СЦ; спу́шћа̀мо Е, по̀зњи́то Км;

Иѐшошја̀ни Ми, пе́т пра̀дунучја̀ди А, фе́дерати́вни СК;

на̀ Сели́ште Пд, ви́ногра̀да СЦ, до̀ ко̀ле́на СЦ; дѐвоја̀ка СЦ СК, ка̀сапни́ца НБ;

у за́бави́ште Км, два́десѐте Ђ.

Свакако није случајно што је скраћивање релативно добро засведочено у СЦ, најисточнијем насељу кикиндске зоне на југословенској територији. Додајмо да се у том месту дужине изговарају мање изразито него другде у тој зони, тако да се понекад стиче утисак да је изговорена полудужина. Ипак, морамо истаћи да и у СЦ преовлађују примери са дужином.

Треба забележити да је посвуда честа краткоћа у генитивима множине го̀до̀дина и сто̀гѐна употребљеним у синтагмама с кардиналним бројевима. У таквим везама акценат је ослабљен, па се вокал и изговара редуковано и чак понекад испада (в. т. 193).

41. У наставцима у положају 9 стање је у начелу слично ономе у основама. Понегде нисмо могли уочити разлику, а понегде је дужина у наставцима за нијансу мање. Наводимо материјал из тамишке зоне:

а) *вѣлама* Ф З, *с вѣлама* З, *гаћама* Пе, *мачкама* Ф, *пушкама* Ч, *с оми* *токама* Пе, *с грицама* Ит, *чипкама* Ф, *шљивама* Ф, *у књи҃гама* Ч, *по сѡбама* Ч, *у сѡбама* Ч, *по уснама* Цп, *по шталама* З, *по шупама* Ит; *никога* Ф, *свакога* Ф; *да ва҃тамо* З, *вѡлѣмо* Ф, *дѣнемо* З, *жѣнемо* Ф, *играмо* Ж О, *имамо* Ч, *итамо* Ч, *макнемо* Ф, *дрѣмо* Ч, *пѡстѣмо* Ч, *прѡстрѣмо* Ф, *рѣжемо* Ф, *сваћамо* се Ит, *сѣјемо* Ф, *скупимо* се З, *славѣмо* Сф, *слѡжѣмо* се З, *грѣбамо* Ф, *чѣкамо* Ит, *игрицамо* Ф, *игра҃те* Ф, *имате* Ф, *мѡжете* Ф, *носите* Ч, *са҃нете* Ф, *те҃ра҃те* Ч, *умре҃те* Ф, *бе҃гаду* Пе Ч, *ва҃таду* Пе Ч З, *ви҃ксѡду* Ч, *не знаду* Ит Ч, *играду* Бк Сф Пе Ч З, *имаду* Пе Ф З, *иштѣду* Ф, *касаду* Ф, *киѡаду* З, *куваду* Ит Ч, *ме҃хе҃ду* Дб, З, *носиду* Дб, Ч, *дрѣду* Бк, *дгмеду* Ф, *паѡаду* Ч, *паѡнеду* Ч, *пѣваду* Ч Пе, *пијѣду* Т, *пѡчнеду* З, *причаду* Пе, *пуцаду* Ч, *пушћаду* Сф, *пијујѣду* Ф, *рѡдиду* З, *спремаду* Ит, *те҃раду* Т, *узмеду* Ч Ф, *умреду* Ч, *ча҃чкаду* Ф, *чешиаду* Пе; *ве҃ру҃те* Ф, *глеѡа҃те* Ч, *сеѡа҃те* Пе, *слуша҃те* Ф, *те҃ра҃те* Ф, *чѣка҃те* Ф; *да се* *ѡѡѡало* Ит, *то се* *држало* З, *ѡрало* Ф, *ѡднѣла* Ф, *изнѣла* З, *навила* Ч, *ѡпра* Ч З, *пренѣла* З, *развила* Ф, *разнѣла* Ф, *уда* Ит О, *успа* Ч, *ѡјали* се Ф, *држали* Ч З, *издали* Ф, *копали* З, *муљали* З, *ѡднѣли* Мђ Т, *ѡтели* Ит, *прѡклели* Ф, *стѡјали* Ф, *грча* Ит Ф, *узли* Ит Ч Ф, *држале* Сф;

у *мла҃дим* *ѡѡинама* Мђ, *с јабукама* Ит, *па҃чићама* Ф, *пилићама* Ф, *јулицама* Ф, *у҃тринама* Ф, *по дпштинама* Ит; *пакујемо* Ч, *не идеду* Ч, *пѡкријѣду* Ф, *сликујѣду* Ф; *ѡѡѡејало* Ф, *сликовало* Ф, *узорало* Ит, *ѡѡепа* Ч, *ѡбећа* Ч, *ѡчешиа* Ф, *прѡчитала* Ф, *ѡкловали* Ф, *заба҃т҃ра҃ли* Ч, *закопали* Ч, *започели* Ф, *зимовали* Ф, *деу҃глали* Ф, *пѡтковали* З, *разорали* Л, *грговали* Ф, *грѣбенале* Бк, *пла҃нѡвале* Ф; *плакаући* Пе;

аљинама Ф, *ба҃тинама* Ф, *иљама* Пе, *комишијама* Ф, *лудајама* Ф, *пѡнавама* Ф, *пѡ барама* Ф, *у камарам* З, *по колебама* Бк, *код ма҃царскога* Сф; *не волемо* Ит, *износимо* Ф, *ископамо* З, *искујемо* Ф, *ишчисти́мо* Ф, *ѡпоколимо* З, *пѡбе҃гнемо* Ч, *пѡквасѣмо* Ит, *преврћемо* Ф, *преденемо* Ч, *прекопамо* Ф, *премешићамо* Ф, *спортанишемо* Ит, *удеси́мо* Ч, *изаберете* Ч, *не видиду* Ф, *вѡлијѣду* Ч, *ѡѡекаду* Ч, *изваиду* Ч, *изгазиду* З, *искупиду* З, *ме҃танишеду* Ф, *не ѡѡѡду* Ит, *ѡздравиду* Ч, *ѡкопаду* Ч, *ѡгимаду* се О, *пѡбе҃гнеду* Ч, *пѡдерѣду* Ф, *пѡдигнеду* З, *преврћеду* Пе, *разметѣду* Ф, *растераду* Пе, *ува҃тиду* Ил, *уда҃риду* Ф, *узимаду* Ч, *ишчисти҃те* Ф, *пречекајте* Ч; *нашлинговали* Ч, *пѡчитовали* Ф;

б) *браћама* Бк, *кравама* Пе, *на сламама* Ит, *с грицама* Ит; *о дрѣѡга* Бк; *да бе҃гамо* Нз Т, *ва҃тамо* Сф, *вејемо* Бк Сф, *вѡлѣмо* Ит, *не знамо* Ф, *имамо* Ил Ф, *копамо* Ит, *коси́мо* Ит, *крѣчи́мо* ЈТ, *кувамо* Сф, *купи́мо* Т, *ме҃темо* Бк Ж О, *носи́мо* Ит, *дгме́мо* Ит, *пѡспѣмо* Ш, *пѡсти́мо* Мђ, *прави́мо* Ф, *пушћамо* Мђ, *рѣжемо* Бк, *да сеѡнемо* Ит, *сѣјемо* Бк Мђ Ит Сф, *сећамо* се Ко, *си҃грамо* се Ж, *скупи́мо* се Бк ЈТ Ит, *те҃гламо* Ж, *узме́мо* Ит, *хитамо* Бк, *чѣкамо* Т, *чи́сти́мо* ЈТ, *шлин҃гамо* Пе, *игрицамо* Ит, *не знате* Бк Ф, *имате* Сф, *ѡѡѡте* Ит, *умре҃те* Цп, *бајѣду* Бк, *ва҃раду* Ил, *ва҃таду* О, *вејѣду* Т, *дѣнеду* Дб, *не знаду* Сф, *играду* Пе, *копаду* Ит, *ме҃теду* Ко, *носи́ду* Мђ Т, *пѣваду* Бк Ит З, *прави́ду* Т

Цп, сѣграду се Сф Ф, станѣду Т; вагајте Ит, вѣрјуте Ил, кѣпајте Сф, слѣшјајте Ф, губите Ит, чѣкајте Ил Дб; нѣ било Бк, држало Ж, драло Ит, циѣвало Ил, снѣвало Ш, стѣјало Ит Т, нисам се бѣјало Нз, дѣнѣла Ш ЈТ, држало Бк, кѣпало Ит, дѣла ЈТ, дѣнѣла Ф, драло Ш, прѣдѣла Бк, прѣклѣла Ф, грѣла ЈТ О, ѣдѣла ЈТ Нз Ит Ч, ѣзѣла Ил Бк Ит, дѣбили Ил Бк, ѣзнѣли ЈТ, кѣпали Нз, ѣзѣли Сф, дрѣли Бк Ит, пѣзѣли Ит, пѣмрѣли Ит, пѣчѣли Бк Мђ Ф, смѣјали Ф, ѣзѣли З;

плѣнинѣма Бк, ѣгринѣма Ф; дѣбијемо Ит, дѣпијемо Ф, пѣлијемо Бк, рѣзбијемо Ит, сѣденѣмо Ч, пѣкријемо Сф, пѣпијемо Ф, рѣдујемо Ф; кѣповало Т, зѣгребала Ит, рѣзвенѣла Ф, дѣговали Бк, дѣкопали Ит, прѣчешали Ил, пѣштовали Ит, рѣдовали Бч, рѣспродѣли Ит, рѣшетѣли Цп, ѣгрѣали Бк, шлѣнговали Ит, шлѣиковали Ит, вѣцарѣле ЈТ, дѣдејале Ит, кѣповале Ит, дѣчешѣле Ф, пѣграбуѣале Бк; глѣдајући Сф;

грѣбуѣма Ит, пѣ куѣма Бк, мѣтикѣма Бк, с ѣвима пѣртијѣма Ит; Обрадѣвѣга Ил; вѣчерѣмо Т, задѣнѣмо Ж, замркнѣмо ЈТ, ѣскопѣмо Ил, ѣстеглѣмо О, курѣталишѣмо Пе, ѣнапрајмо Ж, ѣбилазѣмо Бд, пѣвагајмо Бк, пѣлазѣмо Ит, пѣчистѣмо Бк, рѣзметѣмо Мђ, сѣберѣмо З, ѣранимо Ж, нѣ можѣду Ф, ѣнапојду Дб, дѣрѣду Ит, прѣчекѣду Мђ; прѣчекѣјте Ш;

лѣнијѣма Ф.

Краткоћа је уопштена и у Гаду, ако се такав закључак може извести из осам Петровичевих примера (Караиш. 226—232), који не садрже ниједну дужину. Слично сведочанство из материјала П. Ивића о говору Гада и неколико суседних села в. у напомени 117.

Грађа из кикиндске зоне:

а) бабама Пд, сас мѣди браћама СК, по бѣсѣма Ми Пд, по бѣтѣма БА, вѣшѣма НК, вѣлама Ме Мо НК, кѣѣрама Ме СК, по куѣма Ки НК, по ѣвѣма Ки СК, о пѣтѣма СК, у пѣсмѣма НК, с пѣшѣма СК, сѣбама Ме СЦ, са стрѣнкама Ми, по тѣкама Пд, шѣкама Ме; јѣнади Ки, ѣмади НК, бѣраде Мо, дѣгмаде Е Ки Ми Св СК, пѣрѣде СЦ; од вѣѣга Ми; бѣрѣмо Ми БА НК, бѣдѣмо СК, бѣднѣмо СК, вѣдѣмо Бш Ми, вѣјѣмо Ки, вѣзѣмо А Пд, гѣрѣмо Е, дѣнѣмо А, ѣмамо Е Ки Мо, кѣшѣмо Км, кѣпамо Ми НК, мѣљѣмо Бш, мѣтѣмо СК, мѣжѣмо Е Км Мо Пд НК, нѣсѣмо Е Ме, дѣмо Ки Пд СК, пѣвамо Е Ме Св, пѣрѣмо Ки, пѣјѣмо Е Ме, пѣспѣмо Е Ме, рѣкнѣмо Ми, сѣлѣмо Ме, скѣнѣмо Ме Км, скѣвамо Св, сѣтнѣмо Мо, стѣгнѣмо НК, гѣвѣмо Ми, чѣшѣмо СК, чѣјѣмо СК, шѣпѣмо Св, вѣдѣте Бш, ѣклѣте А, ѣмате Ме Ми Св, лѣгнѣте БА, нѣсѣте Ме, дѣте Ми, пѣрѣте БА, пѣчѣте Е, пѣстѣте Ме, сѣјѣте Ме, чѣкате СК, чѣшѣте Ме, бѣгаду Е, бѣрѣду Ми, вѣјѣду Ме, вѣксаду Км, вѣлѣду Е Ми, дѣрѣду СК, зѣпнѣду НК, ѣграду Е Бш Ми СК, ѣмаду Бш Ки Ми Пд, ѣтаду СК, јѣшѣду Ми, кѣсаду Км, кѣпаду Бш, кѣсѣду СК, кѣпѣду Бш, кѣпѣду Е Ђ, лѣгнѣду Ми, мѣтѣду Ме Мо Св НК, мѣжѣду Ми Мо НК, дѣду Е НК СК, дрѣду Ки Ми, пѣспѣду Ме, пѣвѣду Км, рѣжѣду СК, сѣднѣду Ме СК, сѣпаду Е СК, сѣсаду Бш, скѣпѣду Ме Ми, стѣнѣду Ме Ки Ми, грѣкаду се Ме, ѣзмѣду Ки Мо, ѣмрѣду Ми,

чѣкаду Е Мо НК, чѣшљѣду Е Сн, шибѣду СК; вѣрјуѣ Бш, глѣдѣјѣ Бш Ки, игрѣјѣ Ме, пѣвѣјѣ НК, пушћѣјѣ Ми, сѣћѣјѣ Е, скѣнѣте НК, слѣшѣјѣ Пд, НК, СК, смѣстѣте Сн, чѣкајѣ Сн БА СК; дѣбѣло Км, нѣнѣло СК, ѣрѣло Бш СК, стѣјѣло Ми, гѣнѣјѣла Ми, дѣбѣла СК, дѣнѣла Мо, дрѣјѣла Бш, дрѣћѣла Бш, зѣспѣла Е, ѣзѣла Бш, ѣзнѣла Сн, лѣгѣла Ме, лѣжѣла Бш, кѣпѣла Сн, дѣнѣла Сн, дѣѣла А Пд, пѣпѣла Мо, прѣдѣла Ми Сн, прѣдѣла СК, прѣднѣла Бш, пѣдѣла Ми, скрѣјѣла Бш, стѣјѣла Пд, ѣвила СЦ, чѣшљѣла СК, шѣпћѣла БА, бѣгѣли Ми Пд, дѣбѣли Ки СК, дѣнѣли Е Ми НК, зѣспѣли Ми, кѣпѣли А Ме Ми, лѣжѣли Е Мо, дѣнѣли НБ СК, дрѣли Бш НК СК, пѣднѣли Ми, пѣпѣли Мо НК, прѣдѣли Мо, прѣнѣли Сн, грѣћѣли СК, ѣбрѣли Бш, ѣзѣли Е Мо, ѣсули СК, чѣгѣли Ме, чѣпѣли Е, шѣѣрдѣли НБ, ѣзѣиле се Ђ, смѣјѣле се Ме, ѣзѣиле се Бш, нѣпѣле се Бш, дѣѣле А, пѣчѣле Ме, сѣбрѣле Ки, снѣдѣле А, ѣдѣле се А Ме;

вѣгрењѣчѣма Км, о вѣштѣцѣма Пд, по гѣдѣнѣма Пд НК, грѣбљѣнѣцѣма НБ, о гѣшчѣнѣма СК, с ѣбукѣма Сн, с мѣтерѣма СК, мѣчѣнѣма СК, пѣчѣнѣма СК, пѣлѣнѣма Ки СК Пд, прѣсѣнѣма Ми Пд СК, ћѣрићѣма СК, ѣтрѣнѣма НБ; дѣбујѣмо Сн, пѣлијѣмо СК, пѣкријѣду Ме, прѣлијѣду СК, рѣзѣнѣјѣду Мо; вѣдѣнѣјѣмо Бш Км, вѣдѣнѣјѣте Бш; дѣдѣјѣло Е СЦ, кѣрѣнѣћѣло се Пд, крѣвѣудѣло Пд, кѣповѣло Ми, дѣлашѣло СК, рѣшетѣло Пд, ѣскомешѣло Ђ, вѣровѣла Дс, зѣбатрѣјѣла Км, зѣгрѣбѣла Е, ѣсѣветѣла Ме, мѣрѣсѣла Ме, дѣгрѣбѣла СК, дѣлѣнѣла се Ме, дѣтровѣла се Ме, дѣчѣшљѣла Ме, пѣкрѣјѣла Ђ, пѣштовѣла Сн, рѣсѣветѣла СК, ѣзрѣјѣла Бш, брѣновѣли Пд, ѣзѣбрѣли Ме, ѣзѣбројѣли Ме, ѣскопѣли НК, кѣповѣли А Е Ме Ки Сн, дѣдузѣли СЦ Ки Пд, дѣкопѣли Ми, дѣсветлѣли НК, пѣстировѣли Пд, пѣштовѣли Е, прѣиорѣли СК, прѣстенѣвѣли А, рѣтовѣли СЦ, рѣбовѣли Ђ, ѣзорѣли Ки;

сѣс ѣсурѣма Дс, бѣтѣнѣма Ми Мо, дрѣгѣрицѣма Мо, жѣвѣдѣнѣма СК, с кѣшићѣма Ме, кѣленѣма Бш, пѣ кућѣма Е, по лѣвѣдѣма СК, с лѣпатѣма Дс, по пѣпучѣма Ме, с пѣрѣјѣнѣцѣма Бш, с пѣтѣнѣма Ђ, пѣјацѣма СЦ, с попѣдѣнѣјѣма БА, рѣдушѣма НК, сѣ старѣшѣнѣма Пд, стрѣнѣкѣма Пд, ѣсѣмѣнѣма Мо; ѣнѣчѣди Ме, шѣљѣжѣди Мо; вѣлѣкѣдѣга Ме НБ; вѣчѣрѣмо Е Бш, нѣ волѣмо Е, вѣлијѣмо НБ, гѣворѣмо Ки, дѣчѣјѣмо Е, зѣјѣтѣмо Сн, зѣмујѣмо Дс, ѣспрѣљѣмо Км, лѣмпѣјѣмо Мо, нѣ можѣмо Ђ Дс, нѣватѣмо НК, дѣморѣмо Е, дѣкопѣмо Ме, дѣколѣмо Е Пд, дѣставѣмо Сн, дѣчѣстѣмо Бш, пѣложѣмо Ки, пѣрушѣмо Пд, нѣ постѣмо Е, пѣгрошѣмо А, пѣцрѣкѣмо Сн, прѣметѣмо НК, прѣмѣћѣмо Ме Ки НК, сѣстанѣмо Бш, ѣчѣјѣмо Ме, ѣранѣмо Мо, ѣстѣјѣмо СК, ѣстанѣмо Ме, шѣпућѣмо НБ, пѣчѣнѣјѣте Сн, прѣварѣте НК, нѣ узѣте НК, вѣлијѣду Км, дѣкѣламѣјѣду БА, дѣлазѣду Сн, дѣчѣкаѣду Е, зѣбѣвѣјѣду Бш, зѣватѣјѣду СК, зѣкачѣјѣду Км, зѣмујѣду Сн, ѣспѣднѣјѣду Е, нѣ можѣду Е Ки СК, нѣдѣнѣјѣду СК, нѣпусѣјѣду Ми, нѣучѣјѣду СК, обѣлежѣјѣду Бш, дѣглобѣјѣду Сн, дѣсѣћѣјѣду Ме, пѣбрѣатѣмѣјѣду НК, пѣквѣсѣјѣду Пд, пѣмогнѣјѣду А Сн, пѣпусѣјѣду Пд, пѣскапѣјѣду Бш, прѣјѣнѣјѣду Ме, прѣметѣјѣду Мо, трѣгујѣду НК, нѣ трѣбѣјѣду Пд, трѣјѣришѣјѣду Ђ, ѣдѣворѣјѣду Бш, ѣдарѣјѣду Мо, ѣзимѣјѣду Км, ѣстанѣјѣду

Пд НК, *утекнеду* Сн, *ућиниду* Е; *вечерајте* Бш, *одигните* СК, *погледајте* Ђ, *подигните* Бш, *причекајте* Ми; *обесићемо* БА, *отераћемо* Сн, *поваднићемо* Км, *пүстићемо* Ми, *споразумећемо* се НК, *умећете* Ми, *побићеду* Бш; *однеговала* Бш, *упаковала* Ми, *нашлинговали* Км, *фруштуковали* Ме;

бóлницáма Ми, *зábавáма* СК, *канцелáријáма* Дс, *на лéнијáма* Пд, *по сóницáма* Ме, *са сóницáма* Пд;

зáдругáма СК;

б) *вiшњáма* СЦ, *күћáма* СЦ, *по нáћвáма* Ме; *грéћгá* Мо; *имáмо* Ки, *кéчймо* Ме, *кóлэмо* Е, *кóсймо* Пд, *ндсймо* СЦ, *дрéмо* Бш, *пéвáмо* Ки, *прá^вймо* Км, *сијéмо* НК, *күјéте* Бш; *сијéте* Бш, *чéкáте* СЦ, *чүјéте* СК, *вéјéду* Км, *вијéду* НК, *видйду* Ђ, *вдлэду* СЦ, *кигйду* Ми, *күвáду* СЦ, *күјéду* Бш, *мéћéду* Ме, *ндсйду* Пд, *прáвйду* Бш СЦ, *пүстйду* Бш Сн, *рiјéду* Сн, *сијéду* Ми, *тэрдy* Сн, *чéкáду* Сн, *чүјéду* Бш; *вэрүјте* Ки Ђ, *слүшáјте* НБ; *дднэло* Ки, *дпрáло* Км, *нáпрáла* СК, *дднэла* СЦ, *удáла* А, *ддбйли* НК;

зддинáма Ме; *ддбијéмо* Сн, *пдпијéмо* БА, *зáшијéду* Км, *нэ идéду* СК, *пдпијéду* Бш, *слéдујéду* СК; *дддијáло* Км, *рáчунáло* Пд, *пдштовáла* СЦ, *брéновáле* Ки;

ддметéмо Мо, *угријéмо* СЦ, *урáнимо* СЦ, *нэ пијéте* Км, *вдлијéду* Км, *ддерéду* НК.

Овде заслужује посебан помен једино Српска Црња, где је скраћивања више него у западнијим местима у истој зони. Па ипак, у материјалу П. Ивића забележеном пред крај пете деценије овог века примери са дужином још увек су у већини.

Поменућемо овде да из *Наћфале, на крајњем северу румунског дела Баната, имамо примере *дднэла* и *дднэла* (поред *ддбйла*, *пéвáмо*, *виногрáд*, *нá глáву*)¹¹⁴.

Стање у наставцима у положају 9 приказано је на скици 11.

Положај 11

42. У основама речи дужине се у начелу чувају:

áлáс З, *Ареáт* Бк, *áстáл* Бк ЈТ Ит Ч Ф Пе, *бáлóн* Ф, у *Башáйд* Ит, *Бэгэг* Ит З НБ, *бéлдв* Ф, *бéћáр* Бк, *бунáр* Бк Ил Ит Т Ч Е СЦ Мо, *бундáш* Пе, *буцáк* Нз Ки Ђ, *вáјáт* Км, *ветридр* Пе Е, *вдјник* Ил Ч Е НК СК, *вршнáк* Ф, *гáјдáш* Ил Бк Пе, *гвоздэняк* Сф, *госпóдар* Т, *грéгч* Сф, *груднáк* Ф, *дућáн* Ит Сф Е, *ћердан* Ил Сф, *Елэмйр* Мо, *эспáп* Ит, *зéкцйр* Бк Мо, *синсóв* Ки СК,

¹¹⁴Факултативно чување дужина у пол. 9 у Наћфали изненађује будући да у оближњим српским местима (Сенпетер, па и Варјаш и Саравола, за коју су нам подаци мање поуздани) нема дужина не само у том положају него ни у пол. 11, у којем су оне иначе далеко стабилније. Морамо, међутим, скренути пажњу на две околности. Прво, П. Ивић је жену родом из Наћфале срео у Радојеву, где се она након удадбе населила 1926. године. У Радојеву су послеракценатске дужине у пол. 9, па и 11, скраћене исто онако темељито као у Сп, тако да се појава дужина у примерима *дднэла* и *дднэла* не може објаснити утицајем радојевског говора. И друго, П. Ивић је, забележивши пример *дднэла*, двоструко подвукао *é* и додао напомену „сигурно“.

јунак Сф, конал Ит Ч Мо, капитал Ил Ит Пе Е, квалдрат Е, квалч Ит Ф, кдлач Бк Ит Ж Пе НБ СК, комодт ЈТ, корбач Бк, кордун Пе, косач Ч, кдглић А, котрлан Дб, кочијаш Бк Ит, краваљ Сф, крдомпир Ч Ф Пе Ки Сн СК, лавдр Ме, легедде Ит, лиман Ит, локвањ Ит Сф, Мџар Бк, мртеац Ит, опанчар Ит, дрџч СК, Ореат Ми, орџак Мо, официр Ил Мо, падршџ ЈТ Ит, паприџаш Бк, пасуљ Ит Ф З, перџар Е, пешкир Ит Ф Ме Мо СК, прекрџпач Ко, рдеаш Сф, рдштил Ит А, салаш Ит Ф Пе, свечар Ит, Сегедин СК, сџрсам Ит, срдомак Бк, сџкак Бк Ит Сф Ф Е Ки СК, Темшвар Сф Ч, гџчир Ки, унџић (хумџић) Бк Ми, Фаркаџдин Ф, фдринт Ки, фрџаљ Бк, чџргаш А, чилаш Мо, џушак Дб, шџрџе СК, шџвар Сф, шџшир Ит Ф З Е СЦ Ки СК, шифџнеџр Сф, шљивџнак Бк; једанајс Бк Ит Цп Ф Км, једанајст Ми СК, четрнајс Бк Ит Сф, четрнајст Ки, петнајс Ил Ит Пе Ми, шџснајс Сф Ф Е СК, шџснајст Сн, седамнајс Е, осамнајс Т Цп Ф, осамнајст БА, осамнеџ СК, деветнајс Ил, деветнеџ дана Сн, педесџт Сф, шџзџдесџт Цп; напџред Бк Ит Т Мо, џсџраџ Т, зимџс СК, свакидан Бк Ит, џпџт Ш Бк Ит Т Ф З Км Мо Сн НК Дс.

Ипак, издвајају се примери:

једанајс Т Сф Мо, петнајс Ит СК, петнеџ СК, шџснајс Ф СК, седамнајс Ит Ф, деветнајс Ки, педесџт Сф, седамдесџт Ит; џпџт Ш ЈТ Ит Ж Бд Ф Е Ме Бш СЦ Ки Ми НБ Мо СК.

Кардинални бројеви, који се у изговору најчешће наслањају на именице, често се изговарају с ослабљеним акцентом, што отвара врата разним редукцијама. У нашем случају факултативно се скраћује дужина; код бројева од 20 до 90 промене су далекосежније, па се јављају облици као *дваес*, *триес*, *четрес* итд. Исто тако и прилог *опет*, по правилу ослоњен уз глагол, подложен је ослабљеном изговору, па и дезакцентуацији. Последица тога је факултативно губљење дужине у другом слогу. Остаје, дакле, чињеница да се под нормалним околностима, тј. под пуним акцентом, дужине у овој категорији не скраћују.

Међутим, у неким местима у румунском Банату, очигледно под непосредним утицајем румунског језика, дужине се скраћују и у овом положају. У оскудној грађи коју имамо из Ченеја налазе се две потврде за чување дужине (*кдлач*, *шифџнеџр*) и пет потврда за њено скраћивање (*кдлач* x 3, *сџкак* x 2). Можда случајно, прва два примера потичу од једног информатора, а остали од другог (у оба случаја реч је о старијим женама из истог поколења).

Из Сп имамо искључиво примере са краткоћом:

каџгџн, кдлач, колџкџв x 2, комџсџр, конџзџлат, дрџч, пешкиџр x 2, положџајниџ, резулџт, Сегедин x 2, секретџр, сџкак, Темшвар x 2, црквењак x 2.

У овом материјалу има, додуше, знатан број позајмљеница које су могле остати без дужине под утицајем румунског изговора, али се оне, с друге стране, уклапају у општу слику стања у домаћим речима. У *Варјашу, уколико се о говору тог села може судити по материјалу добивеном од жене рођене тамо, али која живи у Сп већ пет деценија, стање је исто:

квалч, колџкџв, окџјан, сџкак X 2, у Темшвар, напџред.

Наравно, и говор темишварских Срба захваћен је овим скраћивањем. У грађи П. Ивића из 1956. године наша су се, додуше, само два примера, *пешкѝр* и *пешкѝр*, али је сигурно да краткоћа господари у овој категорији, будући да је тамо скраћивање доследно и у положају 12 (тип *дѣвѝжа*), где су услови за скраћивање мање повољни него у положају 11.

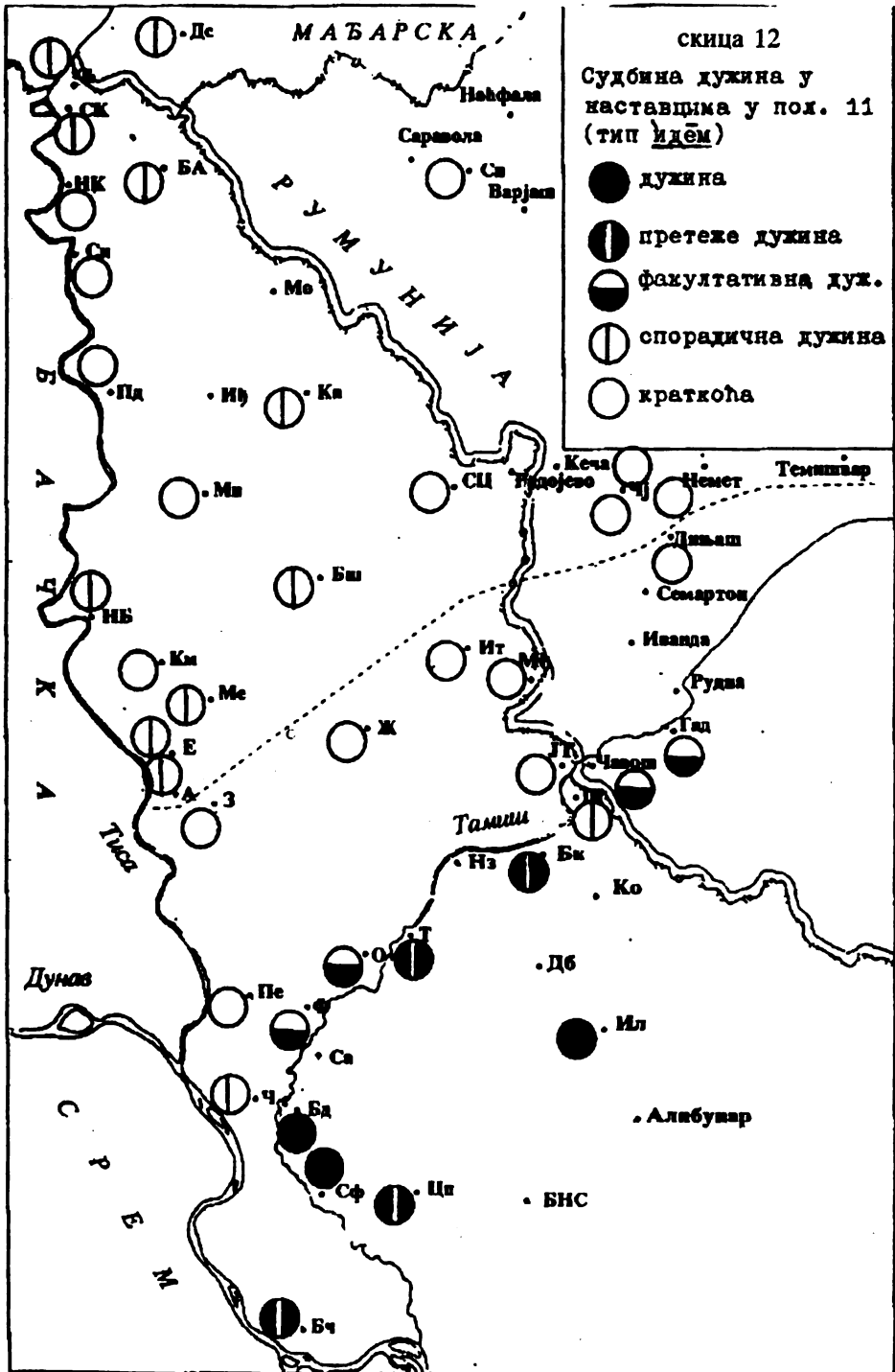
Додаћемо да скраћивање у положају 11, чак и недоследно остварсно, имплицира доследно скраћивање у положајима 1—10.

43. У наставцима флексије у положају 11 стање је сасвим друкчије. У кикиндској зони дужине су скраћене:

већинѝм Е Мо НК СК Ђ, *вѝдѝм* Ме Бш СЦ Ки СК, *дѣцѝм* Км Бш Ми НБ СК, *са жѣнѝм* Ки СК, *са зѣмљѝм* Е Бш, *кѝсѝм* А, *машинѝм* Ме СЦ Ђ, *нѝдѝм* Е Ме Км Мо Св СК, *нѝћѝм* Ме НБ СК, *рѝкѝм* Ме СЦ НБ НК СК, *са снаѝм* Ме, *снаѝм* СК, *стазѝм* Мо, *грѝкѝм* Е Бш Ми Ки Мо Св НК Ђ; *кѝјѣг* Ме, *кѝјѣг* Е, *кѝйм* СК, *кѝјѝм* Ме, *мѝйм* Ме Ки Св НК, *мѝјѝ* Св, *мѝјѝм* Бш Ми СК, *тѝвѝм* СЦ, *тѝвѝј* Св, *по свѝйм* Ми, *свѝјѝ* Ме Ми Св, НК, *ѝвѝј* Мо Св НК СК, *ѝвѝг* Мо, *ѝвѝм* Мо, *под ѝгѝј* Ме Ки Ми Мо, *од ѝгѝг* Ки Дс, *прид ѝгѝм* СК Ђ, *с ѝгѝм* СЦ Св НК СК Ђ, *с ѝгѝм* НБ Св НК СК, *ѝнѝј* Ме НБ Мо НК СК, *ѝнѝм* (Дјд) Ки Ми, *с ѝнѝм* Ме Мо СК, *јѣѝн* Бш, *јѣѝнѝг* Ме СЦ, *јѣѝнѝм* Ме НБ Км Ки БА СК, *с јѣѝнѝм* Ме СЦ Мо; *црквѣнѝг* Е, *мѝргѝм* Ки, *по нѝвѝм* Бш, *свѣтѝг* БА, *свѣтѝм* СК, *црвѣнѝм* (Ијд) Мо, *у толикѝм* НК, *толикѝј* БА, *нѝвѝј* Мо, *свѣтѝј* Ми, *бѝсѝм* СЦ, *батѝгѝм* Ме, *бѣжѝм* Ки НК СК, *па се бѝјѝм* СЦ Ки, *гѝсѝм* СК, *донѣсѝм* Бш, *ѝдѝспѝм* Км Св Ђ, *дрѝжѝм* Ме НК СК, *жѣлѝм* Св СК, *загрѣбѝм* Ми, *зѝспѝм* Км, *затѣчѝм* СК, *звѝнѝм* Бш, *ѝдѝм* Ме Бш Ми Св СК, *издрѝжѝм* Км, *изнѣсѝм* Км Св, *испѣчѝм* Бш, *јѣсѝм* БА СК Дс, *кѝрѝм* СК, *крѝм* СК, *кѝнѝм* Бш, *лѣжѝм* Ме СК, *лѝвѝм* Бш, *нѝћѝм* Ки, *ѝбѣћѝм* СК, *огрѣбѝм* Ск, *ѝднѣсѝм* Ме СЦ, *ѝплѣтѝм* СК, *ѝгѝкѝм* Мо, *пѣчѝм* СК, *пѝзнѝм* НК, *пѝзѝвѝм* Св, *пѝйм* Км, *пѝјѝм* (поједѝм) Бш СК Ђ, *прѝѝм* Км СЦ БА, *прѝчитѝм* НК, *разѝумѝм* Км СК Ме, *руковѣѝм* А, *сѣѝм* Бш Ки Св, *слѝктѝм* Ки, *смѝјѝм* Бш, *стѣчѝм* НБ, *стѝйм* Св, *тѣчѝм* СК, *тѝпѝм* СК, *трѝчѝм* СК, *ѝдѝм* А Бш Ки, *н ѝмѝм* Ме Бш Мо БА НК, *ѝгѝкѝм* Км, *ѝчѝм* Бш, *хрѝм* СК, *чѝнѝм* Ки, *чѝтѝм* Бш, *бѣжѝш* Ми НК, *вѝдѝш* СК, *гѝрѝш* СК, *донѣсѝш* Бш, *дрѝжѝш* Ки, *загрѣбѝш* БА, *зѝспѝш* Ми, *зѝвѝш* Ми, *ѝдѝш* Е Ме СЦ Бш СК Дс, *изнѣсѝш* Км, *лѝжѝш* Км, *намѝгѝш* Мо, *ѝмѝгѝш* Ђ, *пѝшѝш* Км, *пѝзнѝш* Ме Ки, *пѝјѝш* СЦ, *прѝѝш* Ки СК, *разѝумѝш* Ми, *рачѝнѝш* БА, *сѣѝш* Ме, *стѝш* Ми, *тѝвѝш* Ђ, *трѝшѝш* Бш, *трѝчѝш* Ки, *ѝбѝдѝш* Е, *да се ѝдѝш* БА, *ѝмѝгѝш* Мо; *гѝтѝј* Км, *нѣ дѝј* Бѝже Ђ, *нѝчѝпѝј* Е, *мѝљѝј* Ми, *нѣмѝј* Ме Км СЦ Ки НБ Мо НК СК Ђ, *ѝгѝкѝј* СК, *ѝкљѝчѝј* Ми, *пѝѝј* Ме Бш Ки Св, *пѝкѝпѝј* БА, *пѝсѝј* Ми, *пѝшѝј* Ки, *прѝѝј* Св, *рачѝнѝј* Мо, *ѝсѝј* Е НК.

Ипак, у неколико спорадичних примера налазимо остатке некадашњег изговора:

ѝвѝј НБ БА, *ѝвѝм* БА, *од ѝгѝг* БА СК, *с ѝгѝм* Ки Ђ; *јѣѝн* А НБ СК Ђ, *јѣѝнѝм* Ђ; *ѝдѝм* СК, *кѝнѝм* Ме, *н ѝмѝм* Е, *ѝштѝш* Ђ, *ѝбѝдѝш* се Дс, *чѝпѝш* НБ; *нѝпѝј* Бш, *нѣмѝј* (Х 3) СК, *ѝбѝј* Св, *пѝѝј* му Бш, *рачѝнѝј* Е, *ѝгрѝј* Ки.

Ж, *вєнчѣш Ж, глѣсѣш Ит, донєсѣш Ф, забодѣш Бк, зндѣш Ж, зовѣш Сф, идѣш Бк Ш Мђ Ит Цп Ф, крјѣш Ф, кунѣш Ш, лєжѣш Мђ, лѣжѣш Ит Ж Ч, пєчѣш Ит, пѣжѣш Гд, прѣзнѣш Ит, прѣстѣш Ж, разумѣш Нз З, да сєдѣш Пе З, стѣш Мђ, грчѣш Мђ, умѣш Ж, успѣш Ж, учѣш Ит, чѣтѣш Ит, чупѣш Мђ; крјѣј Ф, нѣпѣј Ит, нємѣј Ит Ж Ч Ф Пе З, дбѣј Ит, пѣдѣј Ит Ф, пѣсѣј Ит Ч, смѣтѣј Ж, ѣстѣј Ф, чѣтѣј Ит.*

Боље чување дужина у оваквим примерима у тамишкој зони неодвојиво је од чињенице да се тамо факултативно чува непренесени дуги силазни акценат у истим примерима (в. т. 3). Изговор типа *вѣдѣм* има подршку напоредног изговора типа *водѣм*. Треба, међутим, напоменути да се у Иланци дужине у овом положају чувају готово редовно, а да су у целом северозападном појасу, од Перлеза до Међе, доследно или готово доследно скраћене. Јасно је да се стање у оба периферијска предела тамишке зоне ослања на оно у суседним говорним областима: на северозападу на оно у кикиндској зони, а на истоку на оно у смедеревско-вршачком дијалекту.

Што се тиче говора тамишке зоне на румунској територији, за *Дињаш можемо навести само два примера за скраћивање (*донєсѣм, пєчѣм*), од жене родом из *Гада имамо с једне стране *дѣј, доведѣм, донєсѣм, испєчѣм, пѣжѣш* „поједеш“, *лєжѣм, стѣм*, а с друге стране *днѣј, днѣм, мѣм; твѣм, дѣбрѣм*, што се слаже с подацима за *Чавош: *мѣм* Дјд, *донєсѣм, стѣм, стѣш*, али *дѣдј, днѣј*. Примери са дужинама свакако су аутентични будући да су записани у Итебеју, односно Међи од жена тамо удатих, иако у говору тих села таквих дужина нема. Изгледа уз то да се глаголски и заменичко-придевски облици не понашају једнако. Наравно, наш оскудни материјал, који је при том специфичне природе, не даје могућности за сигурније закључке у овом смислу. Напоменимо да се у Петровичевој грађи из Гада налазе само примери са скраћивањем: *дѣј* 231, *дѣј* 231, *јѣдѣј* 230, *дѣј* 231, *рѣдѣј* 230. Овдє је, међутим, потребно објаснити зашто смо други слог у облицима као *днѣј* и *јѣдѣј* третирали као наставачки. Номинативи су се ту повели за косим падежима. Исто тако у суштини нису наставачки слогови као *-дѣј* у *пѣдѣј* и *-мѣј* у *нѣмѣј*, али су ту утицали примери као *крјѣј* или *чѣтѣј*, где се *а* понаша као део наставка, исто као и у презенту таквих глагола.

Стање у наставцима флексије у положају 11 приказано је на скици 12.

Положај 12

44. Дужине у основама остају нескраћене у обе зоне:

дѣдрѣвник Ме Ми НБ Ки, *кѣмѣрник* Км, *нѣдѣрош* Сф, *дѣтѣмбер* Ит, *пѣдѣдѣљник* Ит Ми, *сѣктѣмбер* А, *умѣвѣдник* Ки, *бѣсѣљка* Ф Бш СЦ, *оѣд* *јѣрка* Бк, *лѣвѣтора* Ф, *дѣтѣмбера* Е, *испѣдѣ пѣнѣцера* Бш, *од* *јѣдѣрца* Бш, *јѣ* *јѣрак* Ит, *крѣд* *пѣнѣцер* Ит, *нѣ* *пѣнѣцер* Ит Ф Е, *с* *куѣрѣзѣм* Ит, *с* *куѣрѣзѣм* З, *с* *трѣдѣвѣцѣм* СК, *јѣдѣрѣнѣком* Бд, *по* *куѣрѣзѣу* Ит, *нѣвѣљѣци* Мо НК, *нѣкѣлѣмѣци* НК, *дѣпѣнци* Ф Пе Е, *скѣвѣрѣци* Ф, *бѣчѣдѣва* СК, *бѣсѣнаѣца* Ит Бш, *грѣдѣдѣва* Ф, *дѣбрѣдѣвѣлаѣца* Мо, *дрѣмѣдѣва* Ф, *о* *дѣдѣиѣна* Ил, *јѣжѣиѣна* Ф, *от* *кѣмѣраѣца* Ит Ф З Км, *кѣнкѣдѣва* Ф, *куѣрѣзѣа* Ил Ит Сф Ч Ф З Е Ме Бш СК, *мѣиѣшѣдѣва* БА, *мѣиѣшѣдѣва* СК, *дѣвѣдѣва* Ф, *дѣѣва* Ме, *пѣтѣлѣдѣва* Ф, *рѣзѣнѣнаѣца* БА, *сѣдѣдѣва* Пд, *дѣвѣт* *спѣилѣуѣка* Т, *лѣвѣдѣпѣчѣиѣна* СК, *лѣурѣдѣва* Е, *ѣпѣдѣва* Мо, *шѣдѣва* Ф, *шѣиѣиѣрѣлѣна* Км, *зѣ* *нѣвѣце* Бк,

приверне Мо, привали НК, пригледа А, присеца Мо, причетишља Ки, расути Ит, ујави А, укади Цп, узбиљм СЦ, упанги Ч, зоштрољивамо Пе, кдринџамо О, насàћивамо З, наслàћивамо Пе, подседамо З, прибацивамо Мо, пригледамо Е, приповедамо Бш, проповедамо Ч Пе, публијамо Км, узвџримо ЈТ, употрèбљивамо СК, одбљавате Ђ, извинете Ит, одбљаваду СК, донесиваду З, завириваду Сф, заићу Ит Е, запљу Т, здегну Пе, зустџу З, изаћу А, изваду Бш, извадиду СК, издају Ф, изићу Сф А, излудираду Т, ишопу Мђ, кдринџаду Пе, кодстираду Бк, лицитиру Ил, лудиру Сф, мањиваду З, не мору Ит, нòћиву Пе, оладу Ч, олужу Е, опрљу Сф, оскудџу Ит, отуриу Ч, офарбу Ит, оћелду Е, пијанчу Ит, пијучеду Т, прегледаду Ч, прекљажу Сф, прòшиваду Ђ, раздевару Ки, рàзићеду се Мо, распитиваду Бш, свлачиваду СК, уагиду Ил, уједу Ч, упалиду Сф, шгудиру Ил; набџај Ме, насàћивај Км, нòћивај Ф, опрљај Ки, раздрешивај Ф, сумивај се Ф, не бòјте се Ил, истоавривајте Ки, отурајте Ит, свршивајте Ми; изнећу Св, оданећу Км, поднећу се СК, отићеш Св, усућеш СК, умрећеду Ф; идући Ил, тамо идући НБ, идуће гддине Ж, лежсћу вду Е; запантно Т Сф З, извуко Ит Ки, излџо Ит, обуко Ми, дзебо Ми НК СК, прòкурвала Мо; ниспаван НБ НК, прибачен Е, упрòпашћен Ч, одрпаног СК, здшиљени Ит, изжљèбљени Сф, пдевзани Ме, венчанò З, замàзивано Ит, испридевано Мо, обџрено Пе, пòрџано Св, остругано Ђ, прибачено Св, убдељено Ил, измèнуто З, одгèрнуто Км, приокренуто Е, израћена НЗ, набџана Ми, омлаћена Ил, офарбана Ме, пдевзана Ит Ф, присаћена Бш, убраћена Сф, усукана Мо, венчану СК, прòбушену Е, насљагане Ит, сàзидане БА, кàрџрате Ми; деамо Ил Бк Сф Ф Пе З Е Км Ки Ми НК, онамо Бк Ф Ки Ми, оддеде Ф СК, одакле Ч Ф Ми, оданде Бк, оддегле Сф, изнутра Ф, унутра Ч, оддемо Ф.

У овом положају, оптималном за изговор дужине, практично нема примера скраћивања с изузетком неколико облика Гмн: дудџва Ит, смућџва Ит, снопџва Ит, спашлџка Ит, кòжџва Ф, без инекцијџа ЈТ. У овоме се огледа хибридни карактер те категорије. Иако је реч о дужини која се налази у саставу основе, та дужина функционише као ознака одређене морфолошке категорије. Будући да у другим облицима Гмн дужини о којој је реч претходи дужина или неулазна краткоћа (упор. типове *ланица, вèкџва, джакџа*), тако да је долазило до фонетског скраћивања, у типу *снопџва* има услова за морфолошко скраћивање. При том неће бити случајно што наши (не баш мнгобројни) примери с краткоћом потичу из тамншке зоне, и то претежно са њеног истока, дакле из краја где се дужина у слогу испред наставка -а скратила готово у свим другим положајима.

Посебно треба посматрати компаративе са суфиксом -иј-, који улази у флексиону основу, али где нема доследности у погледу квантитета. Тако имамо с једне стране *вештии* Ит, *газдџи* Пд, *здрави* Ж, *паметни* Мђ, *свежџи* НБ, *ситни* Пе, *слаби* Пе, *стари* Ит Бд Ф Е, *тиши* СК, *брèжни*је Бк, *густџе* СК, *друки*је Ит Ф З, *друки*је Ил Бк, *јефти*ње Ч, *каснџе* Ш, *лши*је Мђ, *модèрнџе* З, *прљавџе* Бк, *рањџе* Мђ, *стари*је Ж З, *стрџџе*је

Ж, *чи́стије* Ж Ф, *ста́рија* Бк З, *фришкѝја* СК, а с друге стране *гру́би* СК, *здравѝи* З, *лакѝи* Пд, *памѝтнѝи* Ит, *ста́ри* Ит Пд, *ладовинѝје* Ит, *ндвоѝе* Пе, *најста́рије* Ит, *ра́није* Пд, *ру́жније* Пд, *ндвоѝи*м Бш, *најста́риим* гѝзди Т, *ста́ријом* Ит.

Нестабилност квантитета у оваквим облицима свакако проистиче из чињенице да је ту дужина секундарна, тј. изговор краткоће представља чување старог стања, а не резултат скраћења.

Међутим, у неким селима у дубини румунске територије налазимо веома честе, додуше не и уопштене, краткоће у оваквим облицима.

Из Сп имамо:

а) *венчање*, *бодѝце*, *девојке*, *Кикѝнду*, *котѝрка*, *фирѝнге* „завесе“, *ко цркве*, *последњи*, *четвѝрта*, *наѝђем*, *послужим*, *ликвидѝраду*, *приказѝваду*;

б) *појање*, *код Бисѝрке*, *Бисѝркина*, *девојка*, *девојке*, *девојку*, у *Кикѝнду*, *до Хрвацке*, *до цркве*, *држѝавни*, *последњи* х 2, *дезѝрѝграм*, *заповѝда*, *изађемо*, *то се исплати*, *објаѝњава*, *дсѝши*, *пдвѝлачу*, *приповѝдаду*, *прѝмѝша*, *прѝцеѝди*, *укаѝдимо* *пеђ*, *укађена*, *упѝгрѝбим*.

И у грађи из *В претежу потврде за скраћивање:

а) *сѝптѝмбар*, *скѝвѝрци* „палачинке“, *девојку*, *девојкин*, *румѝнски*, *наѝи-рѝвам*;

б) *Бѝсанке*, *девојке*, *девојки*, *девојку*, *котѝрку*, *последњог*, *се венчаваду*, *заповѝдаш*, *изађем*, *упѝлим*.

У говору темишварских Срба бележени су искључиво облици са краткоћом:

венчање х 2, *после венчања*, *девојке* х 2, *пѝч'ѝрка*, *латѝнски*, *покојна*, *дѝвѝте*, *ч'ѝтѝрти*, *не паѝнтим*.

Ово је, изгледа, једини новоштокавски говор у којем уопште нема послеакценатског квантитета.

Разуме се, у говорима где се скраћују дужине у положају 12, скраћивање је доследно у положајима 1—11.

Напоменућемо овде да се у Чј дужине чувају у положају 12, чему свакако доприноси чињеница да се у истим примерима факултативно чува акценат (уп. т. 3а). Таква је ситуација, уосталом, и у говору Радојева, који је близак ченејском по низу особина.

45. У наставцима у положају 12 има колебања, које се огледа пре свега у различитом понашању разних наставака:

ваѝију Ф, *Влаѝију* Ф Т, *гѝстију* Ит Цп Ф, *коѝтију* Бк, *оѝију* Ф, *прѝстију* Ф З, *уѝију* Бк Ф; *којѝга* Ил, *ѝвога* Ит, *од ѝвога* Бк Ит, *ѝвога* Ф, *јѝвога* Ит, *јѝдѝвога* Ил Ит Бч Ф; *зајѝте* Ф, *меѝте* Ит, *ѝбујте* Ит, *ѝгѝте* Ит, *пѝѝјте* Ит Ч, *пѝчѝте* Ф, *премаѝните* Ф, *препѝните се* Ит, *пѝстије* Ит З, *уѝмите* Ит Бк Ч Ф Пе З, *чиѝјте* Ч; *ѝдуђи* Ил;

ваѝију СЦ, *гѝстију* СЦ СК Дс, *коѝтију* Е СЦ СК Дс, *прѝстију* СЦ СК Ђ, *уѝију* СЦ СК; *од ѝвога* СК, *ѝѝ тога* Ђ, *неѝѝте* БА, *опрѝстије* Мо, *пѝчѝте*

СК, *прѡстѣте* Мо НК, *пѣстѣте* Мс Ми НК, *ѣзмѣте* СЦ Мо Бш СК; *ѣдѣћи* СК;¹¹⁵

¹¹⁵ Примери које смо навели у т. 38—45 обавезују нас на једно разјашњење. Ми у овом раду не полазимо од акцентуације коју је описао Даничић јер она не би била адекватна као исходниште за разумевање банатског стања, већ од система дужина какав је засведочен у самим банатским говорима, бар у неким местима и бар факултативно. „Дужине којих нема код Даничића“, како их је у своје време назвао Берислав Николић, обухватају у Банату знатан број категорија, оличених у примерима:

рѡдѣль, ѡдѣшьль;
прѡсидѣци, гѣдѣци;
ѡдѣм, сѣдѣм;
нѡдѣтѣју, ѡдѣтѣју;
бабама, ѣбукѣма;
рѡдѡдѣсти, мѣдѡдѣсти Гјд;
ѡѡдѣ, ѡнѡдѣ;
јѣдѣм, јѣсѣм;
стѣрѣји, нѡѡѣји;
ѣзмѣте.

За све те категорије осим прве могу се навести паралеле из других говора, првенствено оних која припадају шумадијско-војвођанском дијалекту. Наводимо нешто таквих паралела, не претендујући на исцрпност, будући да прецизно утврђивање оваквих изоглоса не спада у тему наше монографије.

гѣдѣци, стѣдѣна Љ. Недељков, *Каћ* 281; *нѡсидѣ* Б. Николић, *Мачва* 200, *засѣдка, рѡдѣдѣнѣца* Б. Николић, *Кол.* 14, *прѡсидѣ, ѣдѣнѣца* И. Поповић, *Гружа* 457;

ѡдѣм, нѡнѣм И. Поповић, *Госп.* 161, *крѣѡдѣм, ѡсѣдѣм* Љ. Недељков, *Каћ* 281, *бѣѡдѣм* (али и *ѡдѣм*) Б. Николић, *Срем* 231, *нѡнѣм, мѡнѣм* Б. Николић, *Мачва* 200, *кѡдѣм, нѡнѣм* Б. Николић, *Кол.* 14 (али и примери са краткоћом);

-ѣју *Госп.* 107, *Срем* 250, *Мачва* 200, *Тршин* 230, *Кол.* 12 (али и *-нју*), *Бногр.* 155 (али обичније *-ѣју*), *Шум.* 229 (али и *-ѣју*);

-ѣма *Госп.* 87, 106, 173, *Срем* 231, 371 (више на истоку него на западу Срема), *Кол.* 13, *Бногр.* 158, *Шум.* 69—71, *Гружа* 525—527, *Горобѣ* 637, Д. Барјактаревић, *Средњонбарска говорна зона*, Зборник Филозофског факултета у Приштини II (за год. 1964—1965) 83 (ако је вероватно Барјактаревићевим дужинама); *Новопаз.-сјен.* 86, *Пиж. Колашин* 22, *Стев. Пип. акѣ* 119, *Ћупић Бјелоп.* 67, *Пеш. Средњокат.-љеш.* 60, *Реш. Веопинг* 33—34, *Станић, Уск. акѣ* 76, *Вуковић, П.-Др.* 226;

жѣдѣсти *Каћ* 281, *с рѡдѣдѣшћом* *Срем* 341, *мѣдѣсти* *Мачва* 215, *рѡдѣсти* *Гјд* *Кол.* 14;

ѡѡдѣ, ѡнѡдѣ *Мачва* 222, *ѡѡдѣ* *Поц.* V, *ѡѡдѣ, гѣдѣ* *Гружа* 604;

јѣсѣм, нѣсѣм, јѣдѣм, *Рос. Раd* 196, 156, *јѣдѣм* *Госп.* 210, *јѣдѣм, јѣсѣм*, *Каћ* 281, *јѣдѣм, јѣсѣм* поред *јѣдѣм, јѣсѣм* *Срем* 231, *јѣдѣм, нѣјѣдѣм, јѣсѣм* *Мачва* 200, *јѣдѣм* *Поц.* 51, *јѣдѣм, јѣдѣм*, („може да гласи“) *Шум.* 73;

-ѣју у компаративу *Госп.* 112, *гѣшѣја* поред *гѣшѣја* *Шум.* 282, С. Секереш, *Govor Antina i Tordinaca*, *ЭФЛ* XII, 1969, 211, Ј. Гопић, *NVj* XVII 30.

нѣспѣте, ѣзмѣте, нѣспѣте Поповић, *Госп.* 159, *мѣтѣте, ѣзмѣте* Недељков, *Каћ* 281, *плѣѣмо, плѣѣте, ѡѡѡѣмо, ѡѡѡѣте* Ј. Гопић, *Nastavni vjesnik* XX, 1911, 413.

Од наведених појава архаизмом се може сматрати једино *-ѣма* у ДИ(Л)МН у дугом источном појасу од мађарске границе на северу Војводине до Јадранског мора у Црној Гори. Неколико категорија (*рѡдѣль, ѡдѣшьль, јѣдѣм, јѣсѣм, ѡдѣм*) везује се за нешто друкчија дужења вокала у слогу који затвара сонант; иста изоглоса у начелу обухвата и посавске говоре славонског дијалекта. Значајно је да је овде компензационо дужење захватило и *a* које потиче од секундарног полугласа, што даје повода за закључке о релативној хронологији. Вероватно је једно специфично правило дужења одговорно за примере као *прѡсидѣци*. Што се тиче осталих категорија, ради се о иновацијама морфолошког порекла. Дужина у наставку *-ѣју* настала је свакако накнадним

али

гдстїју Ит, отѡга Ит, од отѡга Ф, ни светѡга Саву Ит, свецкѡга рѡта
 ђк Мђ; венчѡмо Ш Бч, гутѡмо Ит, доведѡмо ЈТ, донесѡмо Мђ Ит, држїмо
 Ит, здвѡмо Ит, идѡмо Ш ЈТ Мђ Ит Пе, издржїмо Ш, израчунѡмо Ш,
 лѡжїмо Ит, пѡчѡмо ЈТ Ит, плѡтѡмо Мђ, пѡймо (у цркви) Ит, пограбулѡмо
 ЈТ, поздвѡмо Ш, проведѡмо ЈТ, пролетїмо Мђ, седїмо Мђ Ит Ж, смѡјѡмо
 се Мђ, стѡјїмо Мђ, грѡшїмо Ит, идѡте Ит, пѡчѡте Ит, донесѡду Ит, идѡду
 ЈТ, лѡжїду Ит, осигурѡду Ит, пијѡду Ит, нѡмѡјте Ит, отрпѡјте Ит, пѡдѡјте
 Ит;

поред отѡга СК, да влашкарѡмо „говоримо румунски“ Чј, глѡсѡмо Е,
 држїмо Сп, жѡлїмо СЦ, здвѡмо СЦ, идѡмо СЦ Сп Ки, кѡрѡмо СЦ, крїмо
 СЦ, лѡжїмо СЦ, лѡжїмо Сп, наздвѡмо СЦ, пѡчѡмо Сп, пѡјѡмо СЦ,
 признѡмо СЦ, придѡмо СЦ, прѡдѡмо СЦ Сп, да се ревенїмо Ки, седїмо
 СЦ Сп Ки, да се смѡјѡмо СЦ, удѡмо *В, читѡмо СЦ, нѡ дѡмо СЦ, нѡ јѡмо
 СЦ, разумѡте Ки, грчїте СЦ, удѡте СЦ, упѡзнѡте СЦ, венчѡду СЦ, весѡлїду
 с. СЦ, гѡрѡду Сп, гутѡду СЦ, донесѡду СЦ, дрѡбїду СЦ, звѡнїду Сп, здвѡду
 *В Сп Бш, идѡду Чј СЦ Сп, испѡчѡду СЦ, корїнѡду Сп, што се крстїду Чј,
 лѡжїду СЦ, развѡдѡду СЦ, развенчѡду се СЦ, разумѡду СЦ, седїду Чј СЦ,
 снесѡду Чј, трпѡду Сп, умѡду СЦ, чѡстїду Чј, читѡду Сп, нѡ дѡду Сп, искѡпѡјте
 СЦ, нѡмѡјте Мо БА Ђ, пѡдѡјте СЦ, убїте СЦ.

За већину места карактеристична је превласт чувања дужина у овом
 положају. Значајна је стабилност дужина у наставку Гмн -їју, испред којег
 обавезно стоји ` акцент, тако да недостаје ослонац за скраћивање по
 аналогiji.

Скраћивање се јавља, и то факултативно, у заменичко-придевским
 генитивима типа *ѡгога*, који су у ствари варијанте много чешћих краћих
 форми на -ог, и у облицима множине императива, који се поводе за својом
 једином (*пѡдѡјте* као *пѡдѡј*).

Посебан је случај презента као *пѡчѡмо*, *удѡте*, *лѡжїду*. У Чј и Сп такви
 су облици у искључивој употреби, у СЦ у готово искључивој, а чести су и
 у Итебеју и јужно одатле. Значајно је да тип *пѡчѡмо* (и *пѡчѡмо*, у складу са
 месним акценатским системом) господари и у Радојеву и да његов ареал
 захвата и многа насеља с румунске стране границе: *читѡмо*, *седїмо* *Наѡфала,

додавањем -ју на -и, очито у време пре скраћивања дужине у том наставку. Тип *рѡдѡсти* настао
 је увођењем дужине из облике *НАјд* на -ѡст, а тип *дѡдѡ* се ослонио на контрахиране облике,
 придевске или такве као *мѡг*. Компаративи као *стѡрїјн* по свој прилици почињају на сажетим
 формама као *стѡрї*, познатим из многих дијалеката; касније је под утицајем парадигме поново
 додат завршетак -и, што је омогућило да се дужина у -и- уопшти кроз парадигму. Најзад,
 императиви типа *умїте* ослањају се вероватно на облике као *пѡпѡ(j)те*.

Готово ове наведене појаве имају простране ареале. Оне нису ушле у канон књижевног језика
 зато што их није било у Вуковом матерњем говору. Морамо, с друге стране, претпоставити да
 је Даничићев завичајни новосадски говор познавао бар неке од њих. Случај тих дужина показује
 колико је Даничић у свом раду на акценацији био зависан од Вука свугде тамо где је овај у
 својим делима прецизирао неку појединост. Даничићѡво просуђивање ограничава се по правилу
 на оно о чему се Вук није био изјаснио.

доведѐмо, идѐмо, смијѐмо се, читаду поред печѐмо, седимо *Кеча, здѐмо, пѐчѐмо, пијѐмо, пијѐте *Немет, вѐнчимо, донѐсѐмо, идѐмо, крѐчимо, пѐчѐмо поред да простиѐте *Дињаш, лѐжимо, стдимо *Гад, али идѐмо, печѐмо *Рудна, донесѐмо, оплетѐмо, стоимо, пијѐте *Чавош. Стиче се утисак да је тежиште феномена у делу српских говора у Румунији. Значајно је и то да он захвата говоре који припадају обема нашим говорним зонама. Додајмо да су иначе у Банату обични облици као *печѐмо*, *читаѐте*. Упор., међутим, спорадичне облике *донѐсѐду* Ме, *здѐду* Бш, *идѐмо* Км, *идѐду* О, *читамо* О (тако и *чинимо* поред *чинимо* Ки, по Милетићу, Кик. 22). Вероватно је да су ти облици, као и они типа *пѐчѐмо*, у Банату секундарни. Тип са кратким тематским вокалом као да је изведен из готових облика као *пѐчѐм*, док је тип *чинимо* могао настати на основу облика као *чиним* пре него што је у њима изгубљена дужина.

Распрострањеност облика као *пѐчѐмо* и спорадична појава форми као *пѐчѐмо* приказани су на скици 13.

Закључци о диференцијацији говора у погледу судбине послаекценатских дужина

47. Сада смо у могућности да ревидирамо дијаграм из т. 29, тачније да га заменимо са два прецизнија.

Стање у основама

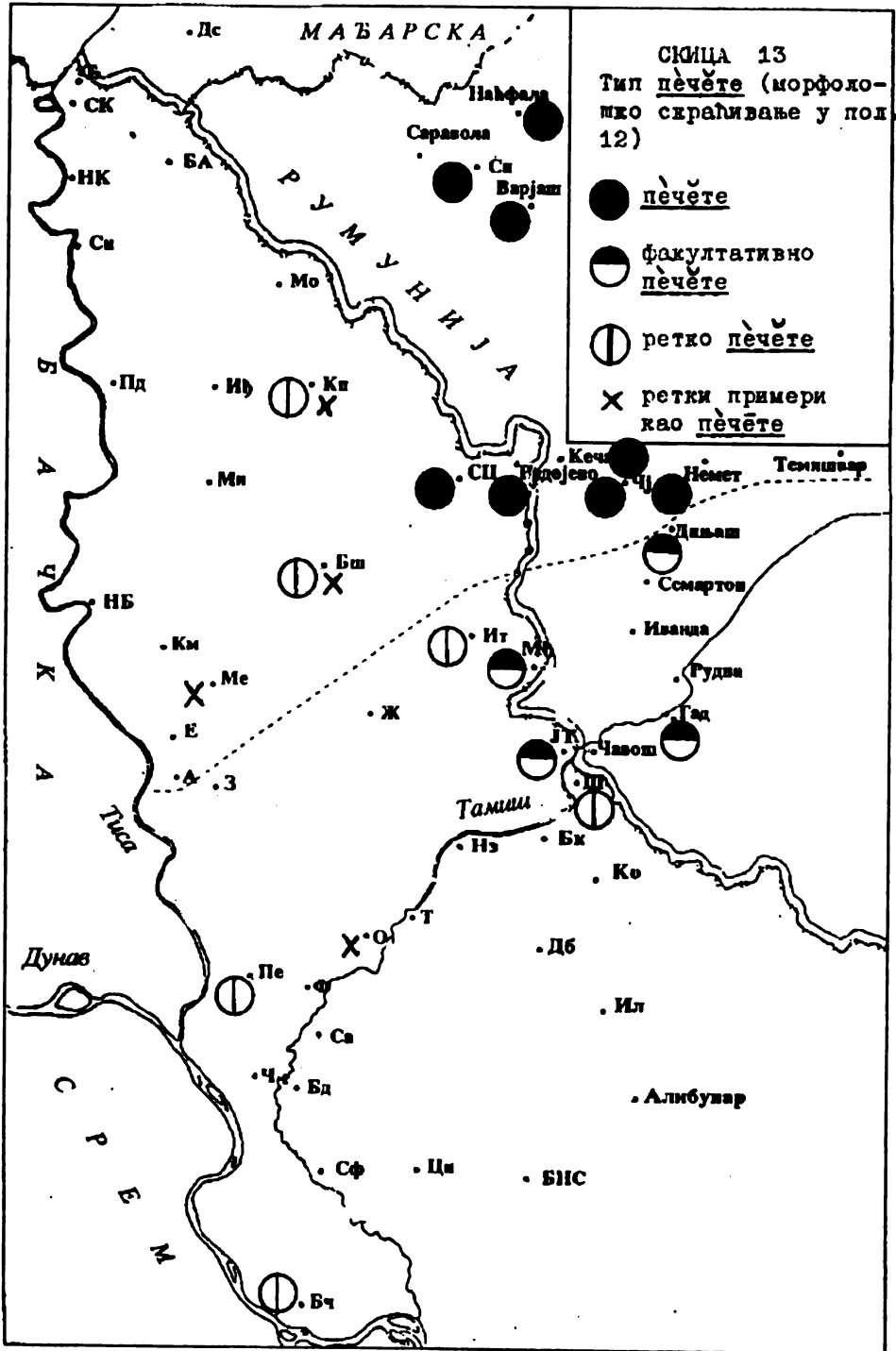

Стање у наставцима

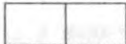
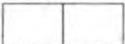

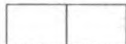

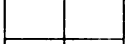

Овде бела поља означавају скраћивање, црна чување наслеђених дужина, а сива варијацију, пре свега територијалну, али и ону унутар самих говора. Тачкице симболизују ретку појаву дужина, а тамносива претежно чување дужина, с одступањима углавном у говорима на румунској територији.

Сличним дијаграмима може се приказати и стање у сваком поједином насељу. Приказаћемо овде неколико типичних констелација, узимајући поједина насеља као представнике њихове најближе околине. При том ће се код наставка у положају 12 процене заснивати на јединој категорији где постоји

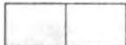
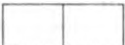
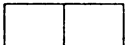
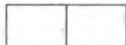

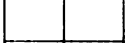

права варијација, а то су облици презента. Другим речима, скраћивање по аналогiji ту је оличено у типу *печѐмо*.

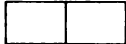
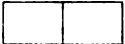
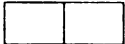
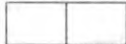
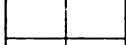
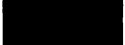
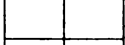

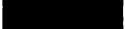

Кикиндска говорна зона

Основе			Ђала			Наставци		
1		4 7		10 1		4 7		10
2		5 8		11 2		5 8		11
3		6 9		12 3		6 9		12

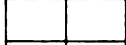

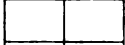
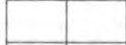
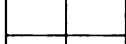

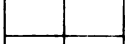
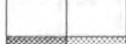

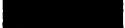

Банатско Аранђелово

Основе			Наставци					
1		4 7		10 1		4 7		10
2		5 8		11 2		5 8		11
3		6 9		12 3		6 9		12

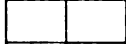

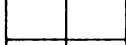

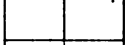
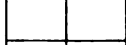

Башаид

Основе			Наставци					
1		4 7		10 1		4 7		10
2		5 8		11 2		5 8		11
3		6 9		12 3		6 9		12

Српска Црња

Основе			Наставци					
1		4 7		10 1		4 7		10
2		5 8		11 2		5 8		11
3		6 9		12 3		6 9		12

Сенпетер

Основе			Наставци					
1		4 7		10 1		4 7		10
2		5 8		11 2		5 8		11
3		6 9		12 3		6 9		12

Тамишка говорна зона

Чента

Основе

Наставци

1		4	7		10	1		4	7		10
2		5	8		11	2		5	8		11
3		6	9		12	3		6	9		12

Фаркажди

Основе

Наставци

1		4	7		10	1		4	7		10
2		5	8		11	2		5	8		11
3		6	9		12	3		6	9		12

Бока

Основе

Наставци

1		4	7		10	1		4	7		10
2		5	8		11	2		5	8		11
3		6	9		12	3		6	9		12

Итебеј

Основе

Наставци

1		4	7		10	1		4	7		10
2		5	8		11	2		5	8		11
3		6	9		12	3		6	9		12

Иланца

Основе

Наставци

1		4	7		10	1		4	7		10
2		5	8		11	2		5	8		11
3		6	9		12	3		6	9		12

1		4	7		10
2		5	8		11
3		6	9		12

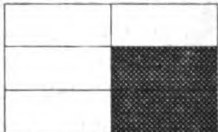
Упор. примере као *т̀р̀п̀и*, *т̀р̀п̀и*м, *сп̀в̀а̀н̀е* за положаје 4—6 и *л̀еж̀и*, *кол̀а̀ч*, *пол̀з̀л̀а̀н̀* за положаје 10—12.

49. Међутим, говори тамишке зоне нису у непосредном додиру са косовско-ресавским дијалектом, него са банатским говорима смедеревско-вршачког дијалекта. Логично је очекивати да би поређење с тим говорима дало значајне резултате.

Стање у говору Крушчице код Беле Цркве¹¹⁸ можемо представити следећим дијаграмом:

1		4	7		10
2		5	8		11
3		6	9		12

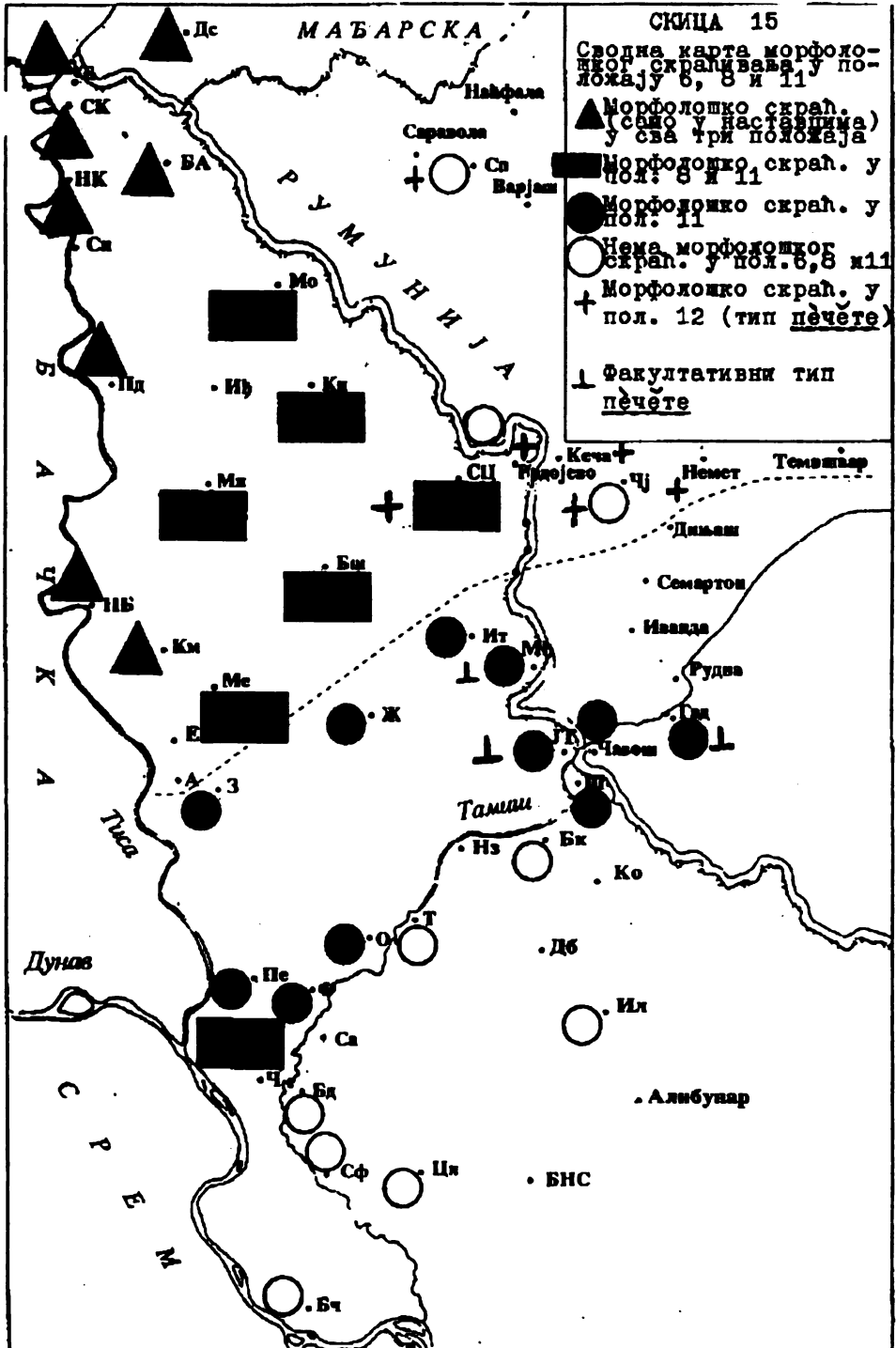
Уместо наглашених дужина у положајима 4—6 овде имамо облике као *т̀р̀п̀и*, *т̀р̀п̀и*м, *сп̀в̀а̀н̀е*. Тиме се тај говор увелико приближава стању у Иланци. Још је већа блискост између говора Иланце и говора Уљме,¹¹⁹ чију би дијаграм изгледао овако:

1		4	7		10
2		5	8		11
3		6	9		12

Наиме, у положају 10 ту долазе облици као *л̀еж̀и*. Није тешко открити да су дијаграми Иланце и Уљме у ствари једнаки. Једину разлику ствара чињеница да су дужине у положајима 11 и 12 у Уљми редовно акцензоване, а у Иланци само факултативно. Очигледно је велика блискост упркос начелно знатно различитим акценатским системима. Ту, међутим, искрсава проблем генезе краткоћа у извесним положајима. У Крушчици су наглашене дужине иза дугог слога (положаји 4—6) очигледно скраћене пре преношења акцента на претходни слог. Лако је могуће да се то догодило и у уљманском говору. Тамо је, уосталом, проблематично и порекло облика као *л̀еж̀и* у положају 10. Будући да се у једносложницама с отвореним слогом у Уљми $\tilde{\text{скратио}}$ у ~ , постоји могућност да се то догодило и у вишесложницама (положај 10): *сед̀и* > *сед̀и* као *дв̀а̀* > *дв̀а̀*, а затим је уследило преношење *сед̀и* > *сед̀и*. Ако је

¹¹⁸ П. Ивић, *Место банатских херских говора међу српским дијалектима*, у зборнику Банатске Хере, Нови Сад, Матица српска, 1958, 326—353, посебно стр. 327—329.

¹¹⁹ П. Ивић, *Улјма* (OLA 64), *Fonološki opisi* 490—496.

то био редослед збивања, такво је преношење морало бити новије од преношења првобитног " у истом положају, које је било праћено кановачким дужењем: *водд̄ > вода*. Помињемо ово због тога што није искључено да је и у тамишкој говорној зони наглашена дужина иза ненаглашене (пол. 4—6) могла бити скраћена још пре преношења акцента и да се нешто слично могло догодити и са " акцентом на отвореној ултими (пол. 10). Међутим, недостају нам чињенице на основу којих бисмо могли дати одговоре на та питања.

50. Географију судбине послеакценатских дужина у основама у банатским говорима приказује скица 14.

Уместо легенде за ову скицу указаћемо на то да мањи квадратићи унутар већег квадрата означавају положаје из наших дијаграма:

5	7
6	8

Тако, на пример, леви горњи квадратић сваки пут показује стање у положају 5. Наравно, тамна боја и ту симболизује чување дужина, бела њихово укидање, а разне нијансе сиве напоредност тих двеју могућности.

Поступност која се огледа на скици указује на ступњеве кроз које је процес скраћивања напредовао. Готово је сигурно да овде језичка географија у синхроничном пресеку одсликава дијахроничне односе. Уосталом, процес губљења дужина и данас је у току, што се јасно испољава у генерацијским разликама. То у општим линијама потврђују теренске опсервације П. Ивића и његови тестови са читањем примера који су давани припадницима разних поколења. Међутим, ти тестови нису били извођени на основу довољно обимног, статистички репрезентативног материјала, нити су били заокружени у целини, тако да њихове конкретне резултате овде нећемо износити. Пожељна су даља истраживања, која би ишла у два правца: систематски тестови поменуте врсте и поређење стања око 1950. године, приказаног у овој монографији, с актуелним стањем у старијем (и млађем) поколењу у истим местима.

51. Што се тиче скраћивања по аналогiji, ту постоје у ствари две димензије диференцијације.

У северним и централним пределима, од Ченте и Јаше Томића ка северу, скраћене су редовно или готово редовно дужине у наставцима у затвореном крајњем слогу. Тај је однос оличен у контрастима као *дванџс: Шваббм* НК (положај 5), *гдлџб: вџдџм* Бш (пол. 8), или *аџтл: дџкџм* Ит (пол. 11).

У деловима Баната где се у основама речи делимично чувају дужине и иза друге дужине нашем појавом захваћене су и те категорије: *вџбџца: дџђџду* Ђ, *љубљџње: гџчџмо* НК. Међутим, у пределу око Тамиша и даље ка југоистоку скраћивање по аналогiji је или факултативно или потпуно изостаје. Ту се, додуше, ради само о положају 11, будући да су у осталим положајима у затвореној ултими дужине најчешће скраћене фонетски, тј. нема их ни у основама.

Другу димензију диференцијације оличавају облици као *пџчџмо* у низу говора на истоку и североистоку у контрасту према облицима као *печџмо*,

врло ретко *печѣмо* (наравно, у истим говорима чувају се, бар факултативно, дужине у основама у положају 12: *дѣвѣјка, урѣди* итд.).

Описани односи приказани су на скици 15. Наравно, та скица не показује саму чињеницу краткоће у датим облицима, већ контраст између краткоће у њима и дужине у основама речи одговарајућег гласовног састава. При том су односи презентирани с одређеним упрошћавањем. Широка напоредност дужине и краткоће третирана је сваки пут као дужина, а ретка појава дужине као краткоћа. Спорадично чување дужина у положајима 2, 3 и 5 у неким говорима на северозападу није узето у обзир.

Скица 15 показује да је скраћивање по аналогiji аутохтоно у банатским говорима. Изостанак или веома мали домашај тога процеса у већем делу тамишке говорне зоне проистиче из општијих гласовних околности: дужине су скраћене и у основама у положајима 5, 6 и 8, док у положају 11 факултативно непренесени акценат подржава изговор неакцентоване дужине без обзира на морфолошку констелацију.

Скраћивање дужина по аналогiji у одређеним положајима спада у најизразитије особености типичних војвођанских говора.¹²⁰ Чињеница да оно изостаје или готово изостаје у великом делу тамишке зоне у складу је са чињеницом да тамошњи говори не спадају међу типичне представнике војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

52. Основни узрок скраћивања послекценатских вокала у војвођанским говорима очигледно је унутрашњи, у самом језичком систему, конкретно у тежњи ка његовом ослобађању од комплексности. Никакав спољашњи импулс не би био довољан да објасни процес који је, у мањој или већој мери, захватио све екавске говоре у Србији. Ипак, географија показује да су и два утицаја из суседних средина одиграла знатну улогу. Чињеница да у делу тамишке зоне нема дужина којих не би било и у оближњим смедеревско-вршачким (па и нешто даљим косовско-ресавским) говорима тешко се може схватити ако се не уочи значај узајамности с тим говорима у ширем ареалном контексту. Други чинилац, утицај румунског језика, још је очигледнији. То убедљиво потврђује ситуација у говорима места као што су Чј и Сп, а поготову драстично скраћивање дужина, чак и акцентованих, у српском говору Темишвара (т. 2, упор. и напомену 117). Поучну паралелу пружа скраћивање дугих вокала у чешким говорима румунског Баната.¹²¹

СУДБИНА ДУЖИНА СА КОЈИХ ЈЕ АКЦЕНАТ ПРЕНЕТ НА ПРОКЛИТИКУ

53. У т. 28 и 33 напоменули смо да се дужине у везама с проклитиком типа *и ја* понашају друкчије од дужина у положају 10 у саставу целовите речи (типа *лѣжѣ*). Наиме, у тим се везама дужине често чувају, много чешће у кикиндској зони него у тамишкој.

¹²⁰ И. Поповић, *Госп.* 29 и 84 и д., и Б. Николић, *Срем* 228—229, бележе исту појаву у својим областима проучавања. Значајно је да се она јавља углавном у источнијим крајевима Бачке и Срема, тамо где је и фонетско скраћивање дужина узело више маха. Другим речима, ти предели, заједно са кикиндском зоном и северозападним делом тамишке зоне у Банату, сачињавају у одређеном смислу језгро војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

¹²¹ Gh. Ciplea, *Cantitatea vocalică în graiurile cehe din Banat*, *Romanoslavica* 7, 1936, 214.

Кикиндска зона

а) *и ја* Км Ки НК СК, *ни ја* Ки Ми БА СК, *и ти* Ме Бш Ки Мо НК, *од ње* СК, *код ње* Бш Ме СЦ НК СК, *од ње* Ме НБ СК, *из ње* Ки, *исприд ње* Бш, *преко ње* Км, *за њу* Е, *на њу* Ме НБ СК, *нуж њу* Е СЦ Ки НБ СК, *у њу* СК, *и ми* Ми Ки Мо НК, *и ви* Ми НК БА, *брз њи* СК, *за њи* Км Ск, *исприд њи* Мо Ђ, *код њи* Е Ме Бш Ми Км Ки СЦ Пд, *на њи* Е Ми Мо Сн Ђ, *од њи* Ми, *окд њи* СК, *пд њи* Км Сн Ђ, *прид њи* НБ Мо СК, *прикд њи* Ми, *у њи* Ми; *и тд* Ми, *на тд* Бш, *у тд* Ме Бш СК, *за тд* маћку СЦ, *и тд* СЦ Сн, *у тд* Сн СК, *иза тд* багрѣња СЦ, *на тд* Ђ;

б) *и ја* Бш Км Ки НК СК, *ни ја* Км Ки БА СК, *и ти* Ме, *ни ти* Бч З, *од ње* БА, *за њу* Ме, *нуж њу* СЦ, *пд њу* А, *ни ми* Ме, *код њи* А Ђ, *од њи* СЦ; *у нд* време Мо, *на тд* Мо Дс, *у тд* Ме Км СЦ Ми Мо НК, *у тд* села Бш Ки, *и тд* А, *на тд* Бш Сн Ђ, *у тд* Км Ки СК Ђ, *окд ти* сндпдва Ме, *пд ти* пдљма СК, *на тд* Ме Бш, *окд тд* Км, *у тд* Е Км Бш Мо Сн.

Тамишка зона

а) *кав и ја* Ит, *и ја* Ф, *ни ја* Ф, *и ти* ЈТ Ит Ф, *код ње* Ил ЈТ Ж Т Ф З, *од ње* Ит Ч, *окд ње* Ит О, *на њу* Ил Ит, *нуж њу* Ил, *у њу* Ит, *и ми* Ит Ф, *за њи* Бк Ф З, *код њи* Ит Ж Ч Ф, *измед њи* З, *испред њи* Ил, *од њи* Ит Ч, *пред њи* Бк, *преко њи* Ит З, *у њи* Ф, *за тд* Бч, *и тд* Ит Сф Ф, *у тд* Ф З, *и тд* Ит, *нус тд* Ит, *у тд* Ит, *и тд* има Ил;

б) *и ја* Мђ Ит Ф З, *ни ја* Ит, *и ти* Ит, *од ње* Ил Ж, *испред ње* ЈТ Ит, *код ње* Ил Нз Бк ЈТ Ит Ф, *од ње* Ит Пе, *окд ње* Ит З, *преко ње* Ит, *за њу* Ф, *на њу* Ил Ит З, *нуж њу* Ил З, *пд њу* Сф, *пред њу* Т, *у њу* ЈТ Ит Ч З, *и ми* Бк Ит, *и ви* Ит Ч, *ни ви* Бк, *за њи* Ит, *измед њи* З, *испред њи* Ил, *код њи* Нз ЈТ Ит Ж Ч Ф, *на њи* Ит Ч, *од њи* ЈТ Ф, *пд њи* Ф, *пред њи* Бк; *од тд* Ит, *за тд* Бк, *да и тд* кѡжем Ч, *на тд* ЈТ Ит Бч, *у тд* сѣто Бк Ит Ж Ф, *у тд* време Ит, *од тд* сѣсије Ф, *иза тд* куће Ит, *и тд* Ч, *на тд* стѣну Ит, *у тд* Бк Ит Ф, *у тд* топдлу Ит, *у тд* кућу Ф, *у тд* мас Ф, *на тд* две шине Ит, *пд тд* Ит, *у тд* Ит З, *у тд* гѣде Т, *у тд* житнице Ф, *у тд* ливаде Ж, *у тд* свѣтове Ф, *преко тд* Бк, *у тд* баѣрама Сф.

Двојство почива на укрштеном утицају двају чинилаца: опште тенденције да се уклоне дужине са последње фонеме у речи и аналошког ослонца на исте заменичке облике, онд. прилог *тд*, ван синтагми с проклитиком. У погледу географског распореда потврда за један и други изговор може се рећи да сачуваних дужина има утолико више уколико се даље иде ка северозападу. Тако у Српском Крстуру има сасвим мало примера са скраћеним вокалом, док с друге стране у Боки краткоћа готово потпуно господари. Ти односи стоје мање-више у корелацији с општом већом склоношћу северозапада ка чувању послеакцентатских дужина.

Посебно стоје везе једносложних глаголских презената са проклитиком *не*. Ту је дужина редовно скраћена:

не дђ Бк Ит Ч Ф З Е Ме Ми СК, *не дђ* Ил Бк ЈТ Ит Ф Ме Ми Км Ки Сн НК СК Ђ, *не јђ* Бк Цп Сф Ч Ф СЦ СК Ђ, *не јђ* Ф, *не смђ* Ил Ит Сф Пе Ф НБ Мо НК СК, *не смђ* Ил Ч Ф Ки СК.

Очигледно је у презенту превагнуло угледање на облике са префиксом (*продђ, пођ* итд.). И овде долази до изражаја отвореност презентских форми за скраћивање тематског вокала по аналогiji. Овамо свакако треба прикључити пример *не дђ Бђг* Мо, где је деловало створено правило да иза *не* нема чувања дужине у једносложницама с вокалом на крају, и облике као *у вђ дђбо* НК, *у вђ време* Мђ Ит, где треба поћи од синтагме у *овд* са заменичким обликом који није једносложен, а који се свео на *у во*.

54. Одговарајуће синтагме са једносложним облицима који се завршавају на консонант показују знатно друкчију, и уједно сложенију слику. Ту се, пре свега, дужина не скраћује гласовним путем: у свим говорима југословенског Баната она се чува у основама речи у положају 11 (тип *кодљч*). То значи да су сва скраћивања у овој категорији подстакнута неким аналогјским процесом.

Као што је и логично, у именичким облицима дужина по правилу остаје и кад акценат пређе на проклитику у виду ` . В. примере као *на пџт* у т. 17, одељак б. Додуше, међу тим примерима се налазе и такви као *на крај*, али та именица у Банату у НАјд може имати акценат *крај*. Што се тиче облика *на џм*, реч је о прилошком изразу који је изгубио мотивацију: именица *џм* у Банату није обична у употреби.

И облици присвојних заменица *мој, (твој), свој* задржавају дужину у везама као *ни мђј син* Ми, *прид свој пџцџер* Ми, *на свој* Км, *за мђг* Т, *од мђг* Ме. Изгледа да овамо иде и заменица *дн*, са три потврде за дужину (*и дн* Ит Ф, *ни дн* Нз) и ниједном за краткоћу. Ипак, тај је материјал недовољан за закључивање.

Код заменичких облика *нас* и *вас* заступљене су и дужина и краткоћа, али дужина претеже, што се лако објашњава тиме што ови облици немају неки од завршетака обичних у парадигмама, тако да аналошко скраћивање нема подршку у непосредном угледању, већ само у генералној тенденцији да се дужине скраћују у синтагмама састављеним од проклитике и једносложне форме зависног падежа личне заменице:

а) *брџ нас* Бш, *за нас* Ит Ф, *измџд нас* Ит Ж Ф Бш, *код нас* Ил Ко Бк Ш Мђ Ит Ж Бч Цп Бд Сф Ч Ф З Е Ме НБ Бш СК Ђ Дс, *на нас* Ит З, *наспрам нас* НБ, *нуз нас* Мо СК, *од нас* Ит Бч Бш Ми, *по нас* Ми, *пред нас* Ит, *прид нас* З Бш НК, *прекод нас* Т Бч, *прикод нас* Мс, *у нас* Ит Ф З Пд НК, *брџ вас* Бш, *до вас* Сф, *за вас* Ч, *исприд вас* НК, *код вас* Сф Е Бш, *од вас* Бш, *прид вас* Км;

б) *исприд нас* Ит Ч СЦ, *код нас* Бк Ит Ч СЦ, *по нас* Ми.

Код једносложних заменичких облика на *-м*, узетих укупно, обе могућности су у равнотежи:

а) *за њим* Бк Т Ж Бч Бд Ч Ф НК СК, *по њим* Пд Сн, *прид њим* З А, *саш њим* Ил Ж, *за њом* Ж, *прид њом* СК, *за ким* СК, *на чим* Км, *у чим* Ђ,

за *тїм* НК, *ò тїм* Ил Ит Сф Ф, *пò тїм* Ч Ки Сн, *у тїм* Нз Пе Ф Е Ђ, *ò тòм* Ил, *сà тòм* Бч;

б) за *њїм* ЈТ Ит Ф Ме НК, *пò њїм* Ч Ф, за *њòм* Ит Е Мо, *прèд њòм* Ит, *прїд њòм* СЦ, *сàш њòм* Км, за *кїм* Ф СК, *прèт кїм* Ф, *нà чїм* Пе Ч Ф, *у чїм* Ф, *нà тїм* Сн, *ò тїм* Ит Ж Ф З СК, *пò тїм* Мђ Ит СЦ НК, *сà тїм* ЈТ, *у тїм* Ит Ж Ч Ф Ме Ми Бш Пд, *у тòм поглèду* ЈТ Бч, *сà тòм* Бд.

Ипак, изгледа да су код облика личних заменица (*њим*, *њом*) у већини потврде за дужину, а код осталих именичких заменица (*ким*, *чим*) потврде за краткоћу.

Облик *њој*, који иначе није обичан на нашем подручју (говори се *њози*), забележен је свега двапут, оба пута са дужином: *нà њòј* Е, *пò њòј* Пд.

Облици показних заменица са завршним -ј најчешће имају скраћен вокал:

а) *и тãј* З НК, *нà тòј* БА, *ò тòј* СК, *у тòј* Ђ;

б) *у вãј крај* Ит, *у вãј пòс* Е, *у вãј сòкàк* Мо, *у вòј околїни* Ми, *у тãј крај* Ит, *у тãј бунàр* Бк, *у тãј* Ит Ч З Бш, *у тãј буцàк* Ки, *у тãј валòвчїн* Ит, *у тãј дàн* НК, *у тãј кàмèн* Ми, *у тãј мà* СЦ, *нà тãј* Ит Ф Бш, *нà тãј вáшар* Бш, *нà тãј вр* Ф, *пò тїм* Ч, *у тїм* НБ Дс, *нà тòј* Ђ, *пò тòј* Е Сн, *у тòј* Мђ Ме Бш Ми БА, *у тòј полòвекї* Ме, *у тòј сàдђи* Мђ, *у тòј Русїји* Ж.

Овде долази до изражаја угледање на форме као *двãј* или *двòј*. Остаје, додуше, нејасно зашто је код облика на -м утицај двосложница као *двїм* или *днòм* био слабији.

Најзад, код глаголских облика презента и императива изразито претеже краткоћа:

а) *нè дãм* Ф Км Бш, *нè смèм* Ил Т Ф, *нè смèш* Ил Т Ф, *нè бòј* Пд, *нè дãј* Бòже Ђ;

б) *нè дãм* ЈТ Ит Сф З Ме СЦ СК, *нè дãш* Ф, *нè јèм* Ит Ч Ф СЦ Мо Сн СК, *нè јèш* Ф СЦ Ки, *нè смèм* Нз Ит Ж Ч Ф Е СЦ, *нè смèш* Ил Ит Т Ч З Е Ме Км СЦ Мо СК, *тã се нè бòј* Ит Пд, *нè дãј* Бк ЈТ Ит.

И ту се осећа снага импулса за аналошко скраћивање тематског вокала у презенту, као и за одговарајући процес у одређеним императивима.

У грађи изнетој у овој тачки у кикиндској зони благо претеже краткоћа, а у тамишкој зони дужина, такође у неизразитој размери. То стање контрастира са много бољим чувањем дужине у кикиндској зони у грађи изнесеној у т. 53. Узрок разлике је очевидан: у положају 11 у кикиндској зони и иначе доминира скраћивање по аналогiji (тип *лèжїм*), док се у већем делу тамишке зоне говори *лèжїм* (уз *лèжїм*). Неће бити случајно ни то што из Српске Црње, где је скраћивање по аналогiji и иначе најдаље одмакло, у целој грађи у овој тачки немамо ниједног примера за изговор дужине.

55. У речима од најмање два слога приликом преношења на проклитику у виду *̀* на месту иницијалног акцента остаје дужина, што одговара ситуацији у положају 12. В. примере у т. 17, 19, 20 и 22, сваки пут у одељку б. Посебно скрећемо пажњу на примере *и тòга* Пд у т. 20, који је у корелацији с акцентом *тòга*, обичним у Банату. Исто тако, пример *нè дãмо* Т одговара

облицима *читāмо* и *идѣду*, забелсженим у суседном селу (т. 45). С друге стране, из СЦ имамо примере *нѣ дāмо* и *нѣ јѣмо*, у складу с ликовима *читāмо*, *здѣвѣмо* итд., типичним за говор тог села.

56. Све што је речено у т. 54 и 55 показује да се дужине дезакцентуране преношењем на проклитику у датом материјалу владају исто као и дужине у истим положајима у склопу целовите речи (положај 11 и 12). Аналогна констатација вреди и за преношење на проклитику у виду *˘* (в. примере у т. 17, 19, 20 и 22, сваки пут под а). Посебно истичемо да је у врло распрострањеној вези *и̇ п̇д* дужина доследно скраћена гласовним путем. Исто тако никад нема дужине у синтаagmaма са заменичким инструменталом *мноm* (тип *сā мнѣm*) ни у негираном презенту *нѣ знāм*. У овом положају скраћивање је у већини говора аналошко, а само у делу тамишке зоне гласовно.

ЧУВАЊЕ ДУЖИНА ПРЕД ЕНКЛИТИКОМ

57. Још 1900. године Милан Решетар је констатовао¹²² (преводимо с немачког): „И облици који имају такву [тј. скраћену] дужину у крајњем слогу показују по правилу првобитни квантитет чим у њима због наслањања некс енклитике неакцентована дужина више не стоји у крајњем слогу; тако се говори нпр. *од жѣнѣ* али *од жѣнѣ ми*, *видиш* али *видиш ли*, *рѣкѣ* али *рѣкѣ си* итд.“ Решетар је истакао да тако говоре „јужноугарски Срби“, тј. Војвођани. Његова констатација потврђена је у међувремену налазима разних аутора.¹²³ И наш банатски материјал доноси мноштво потврда. Наравно, оне се тичу само положаја у којима у Банату и иначе може стајати дужина. То значи, на пример, да иза неузлазне дужине нема изговора дужине ни у сандхију:

а) *зѣвā се* Цп, *кѣкā се* Бш, *мрчѣ се* Бш, *слѹжй се* Мђ, *цѣпā се* Бш, *свѣлчѹ се* СК, *тѹжѹ се* СК, *швѣтѹ се* СК; *вѹкѣ се* Ш итд.

по стāрим се звāло Ч, *вѣзāм се* Бш, *чѹвāј се* НК;

б) *вѣзйвā се* Цп 3, *ѣкрѣћѣ се* А, *ѣсушй се* Пе, *нѣ пйтā се* 3, *пѣлѹбй се* Пе, *прѣцѣдй се* Бш, *сѹмйвā се* Пе, *ѹдāјѣ се* Бш, *ѹмйвā се* Пд Бш, *нѣ цѣдй се* Бш, *пѣдѣлѹ се* Сф, *пѣлѹбѹ се* СК, *ѹдāјѹ се* А.

И иза дугог узлазног акцента обично долази краткоћа:

кѣнā је бйло Ит, *вѹчѣ се* Бш, *стйдй се* Бш, *облачйвѹ се* СК, *исѣкѹ се* Цп, *кāзѣ сам* Ж, *кāзѣ е* СЦ, *мāнѣ сам* Бк, *набацивѣѣ је* НК, *окупѣ се* Бш, *прѣбѣ сам* Бк итд.

обучѣм се Ми.

Располажемо са само неколико потврда за дужину изговорену у овој категорији, и то искључиво из кикиндске зоне, што је у корелацији с распрострањеношћу типа *спāвāње*:

прѣбѣ сам СК, *промѣнѣ сам* НК, *срѣѣ сам се* Мс, *одāклѣ су* НК.

¹²² *Betonung* 30.

¹²³ Милетић, *Кик.* 22, Ивић, *Банат* 144, Б. Николић, *Срем* 229, И. Поповић, *Госп.* 82—83; упор. и Б. Николић, *Мачва* 201, Исти, *Кол.* 15.

58. Иза неузлазне краткоће дужина се веома често чува испред енклитике:

а) *вѣћа* је Ки, *дужѣ* су НБ, *тврђа* је Ђ; *вѣта* се Бш, *вѣри* се Ф, *види* се Ч Пд НК СК, *види* га Ф, *вѣди* се Мо, *гѣзи* се НК, *дѣрѣ* га Пе, *дѣси* се Е, *дрма* се СК, *игра* се Ит Ч Сн НК СК, *има* нас Е Км, *има* и Ме, *има* га НК, *ита* се Ф Пд, *копа* се Ме Бш Ми, *кува* се Ч, *лажѣ* ми СК, *легне* се Мо, *метѣ* га Ме, *метѣ* је НБ, *мѣћѣ* се З, *мѣли* се Бш БА, *нѣди* ме З, *дрѣ* се Бш НБ, *пѣва* се Ит Ф, *пијѣ* се Ме Ђ, *прѣспѣ* се Бш, *пѣсти* те Ме, *пѣшића* се Бш, *рѣжѣ* се СК, *скѣва* се З, *слѣша* ме Бш, *спѣсти* се НБ, *тѣра* се Бш НК, *трѣба* је (= јој) Бш, *трѣба* нам Ми, *успѣ* се Ф, *фѣли* му Пд, *хѣта* се (х З) Бш, *чѣка* је Дс, *чѣка* нас Мо, *чѣшљѣ* се БА, *чѣшљѣ* га СК, *чѣди* се Ил, *чѣјѣ* се Е, *мѣту* га Сн, *мѣту* нам Сн, *ндѣ* су се Пд, *прѣву* се Цп, *прѣту* га Ф, *пѣсту* га Ил, *скѣњу* се Ми, *скѣпу* се НК СК, *трѣју* се Ф, *шѣлу* се СН; *бѣгѣ* сам Бш, *вѣгѣ* сам Ме Бш, *глѣдѣ* сам Ф, *дѣгѣ* сам Бш, *дѣндѣ* сам НК Мо, *зѣпѣ* је Бш, *изнѣ* сам Сн, *лѣгѣ* нам Мо, *мѣгѣ* е Ч, *нѣпѣ* се Бш, *дѣндѣ* је Е, *дѣндѣ* си Ме, *дѣпрѣ* сам Ми, *пѣвѣ* је Е Ки, *пѣкѣ* сам Ф, *пѣпѣ* се Е Ми, *пѣчѣ* сам Ме, *прѣпѣ* се Ме, *прѣдѣ* сам га Бш, *прѣсѣ* сам НК, *пѣшићѣ* сам Сн, *сѣјѣ* сам Е, *скѣндѣ* сам Ме, *скѣрјѣ* сам Бш, *слѣшѣ* сам Ит Цп Ч Ф Ки Мо Ми Сн, *смѣјѣ* се Ме Бш, *смѣзѣ* си се Мо, *трѣбѣ* је Бш, *уздѣ* сам Ф Ме Сн, *уздѣ* је НК, *хѣтнѣ* се Бш, *чѣтнѣ* је Мо, *чѣшљѣ* си Ме, *чѣтѣ* сам СК; *прѣдѣ* се Ми;

б) *нѣвесѣ* је Мо, *дѣбѣвѣ* су СК, *нѣпијѣ* нам З, *пѣкријѣ* се НБ Ђ, *убијѣ* те Ф, *убијѣ* га Мо, *дѣпијѣ* се Ч СК, *дѣровѣ* је Бш, *дѣдѣнијѣ* си НК, *зѣгрѣбѣ* је НК, *зѣкопѣ* је З, *изпрѣдѣ* је СК, *нѣчупѣ* сам Ф, *дѣжежѣ* се Ф, *дѣкрекећѣ* сам Ми, *пѣштовѣ* си ме БА, *рѣбовѣ* би Дс;

в) *нѣ берѣ* га Ми, *нѣ види* је (= јој) се *ништа* Мо, *дѣпада* л се Пд, *дѣчѣка* нас Ми, *зѣваћа* се СК, *зѣгрли* је НК, *зѣкољѣ* се Ки Сн, *зѣорѣ* се Ф, *зѣчуди* се Бш, *измерѣ* се Ф, *ископа* се Ч Ф Е, *испраги* ме СК, *кѣпујѣ* се СК, *нѣватѣ* је Сн, *нѣкупѣ* се Ф, *нѣмажѣ* га Е, *дѣносѣ* се Ф, *одѣзѣма* је (= јој) *врѣме* НК, *дѣженѣ* се Ме НК, *дѣкопа* се Ч, *дѣперѣ* се Бш Ки, *дѣсећа* се Е, *дѣпочнѣ* се Ф, *дѣчешљѣ* се З, *дѣчешљѣ* га Е, *дѣдрѣжѣ* се Ч, *дѣздрављѣ* га Сн, *дѣплаши* се Е, *дѣштујѣ* ме Сн, *дѣрѣкачи* се Ф, *дѣрѣправѣ* се Ф, *дѣрикинѣ* се Ђ, *дѣрипињѣ* се Пд, *дѣрѣтворѣ* се НК, *нѣ трѣба* ти Ит, *нѣ трѣба* му Ч Ф Пд Ђ, *уѣраби* је Ф, *уѣкрсти* га Сн, *уѣничка* се Ф, *нѣ валѣ* му Ми НК, *шѣпргљѣ* се НК, *дѣгѣдворѣ* се СК, *зѣволѣ* се НБ, *зѣгрљѣ* се Е, *искупѣ* се Ф НБ, *испрѣжѣ* га Ф, *нѣместѣ* се Е, *дѣправѣ* се А, *дѣгодѣ* се Ф, *дѣсѣаћѣ* се НК, *нѣ трѣбу* му Ми, *нѣ трѣбу* ти Мо; *зѣгрѣздѣ* сам Ф, *зѣукѣ* се Мо, *изрѣкѣ* сам се Ч, *нѣватѣ* је Сн, *нѣмаздѣ* сам СК, *нѣтакѣ* сам НК, *нѣцртѣ* сам Ме, *дѣбѣрадѣ* сам се Бш, *дѣбѣгѣ* је Бш Ки, *дѣдѣигѣ* је Ми, *дѣрѣсекѣ* је Ф, *дѣрѣпушићѣ* се НК, *дѣрегѣстровѣ* се Ф, *уѣтекѣ* је Е Ки, *фрѣштуковѣ* сам Км.

Наравно, сличне синтагме могу се изговарати и без дужине пред енклитиком. Наводимо мали узорак:

Са стдкѣ се највише живило Сф, бријѣ се БА, грѣјѣ се Бш, жѣни се Бш, мѣтѣ се Ћ, мѣчи се СК, пѣвѣ се БА, сѣјѣ се СК, прѣвѣ се Сф, бдјо сам се Бш, дѣгѣ је Ме Бш, лѣжѣ сам Ми, рѣкѣ је Бш, рѣкѣ сам му Мђ, слѣшѣ сам Ж Ми;

зѣденѣ се Ф, прѣправѣ се Ил, сѣграу се Ч, увагу се Ит, насрѣѣ је Пд, дгшиѣ је Бш.

Мањег је обима одговарајући материјал са дужином, односно краткоћом у затвореном крајњем слогу пред енклитиком:

а) бакѣм се Ф, брињем се Ме, вѣлѣм и Ф, вѣлѣм те Ме Мо, мѣтѣм му СК, мѣтѣм је СК, мѣлим те Ми Сн Ћ, мѣлим вас Ки Сн, сѣћам се Ит Ж Пе Е Пд Ћ, сѣграм се НК, вѣраш се Сн, вѣташ је Мо, мѣлиш ме Ми, сѣћаши ли се Ит, сѣћаш се Пд, грѣнеш се Ми, чѣшѣши се БА, чѣјѣж га СК, кѣвај га Ми, мѣћај га Ф; сѣкријем се СК; приг кућом ти СК, дѣлазим ти НК, измакнем се З, сѣстанѣм се Мо, нѣ сећам се Км, уморим се Ит, нѣ чудим се Сн, напуним се Мо, джучим је Ме, нѣ орѣш је НБ, дѣтерѣј и Ф;

б) мѣтер му Ч Км, по српским се звало Бк, жѣним се Бш, прѣтим га Ф, сѣћам се З, стѣрај се Сн.

59. Од огромног броја записаних примера са дужином сачуваном иза акцента а испред енклитике, наводимо само део:

пдсѣ је Сф; вѣдѣ ми дѣј Ки, кѣи је Т Ф Ме, кѣи би Ит, кѣји је Ме СК, кѣјѣ је Е Бш, кѣја су Е, кѣја ће Нз, ис кѣјѣ си Ит, от кѣјѣ је Ме, до кѣјѣ ће СК, кѣју ћу Сф, чѣи су Ми, чѣјѣ је Ф Ме Бш СК, чѣја сам Ме, чѣја је Ил Ф Бш Пд СЦ, ко чѣјѣ сте Ф, кѣкви ми рѣп Ил, кѣкви је Т Ф З Км, кѣкви им је Пд, кѣкѣ е Ит, кѣкѣ је Бш, кѣкѣ си Ч, кѣкѣ је Ме Ми Мо СЦ Ки, кѣкѣ е Пд, кѣкѣ је Бк, кѣкѣ ћемо Ф, кѣкви су Ил Ит Ч Км, кѣкѣ ћеду Бк Км; такѣ је Ф СК, такѣ је Т, такѣ су Бк Ме НБ; колику је Ме, колику ми је БА; ѣвѣ сам ја НК, ѣвѣ нам је Ф, ѣвѣ е Ит, ѣвѣ су Бк, ѣвѣ ће Мо, ѣвѣ ће НК, ѣвѣ ми је СК; зѣтѣ се зѣве Бк; бѣдѣ ти Мо, бѣи се Ф, бѣлѣ га Бк, не бѣлѣ ме Ит, бѣлѣ е Ит, бѣлѣ га А, вѣнча се Ит Пд, глѣса се Ч, гѣи се Бш, гѣби се Ми, доведѣ нас Ит, дѣнесѣ ми Нз, дѣнесѣ је Т Ф, дѣнесѣ га НК, дрѣжи га Ил Ит, задрѣ се Ф, заплѣтѣ се Сф, затрѣ се Ме, зѣвѣ се Ит Ч Пе Е, зѣвѣ ме Бш, зѣви је Е, сѣпѣра се Бш, идѣ се Ч НБ НК, јѣбѣ му З, кѣрѣ га Ки Мо, кѣрѣ се Ф, мѣта се Бш, назѣвѣ га Ит, одѣвѣ ме Ит, однесѣ је З НБ, оплѣтѣ њим се НК, пијѣ се Ил Ч, плѣтѣ се Сф Бш, пѣзна је Ит, пѣјѣ се (= поједе) Т, пѣји се (у цркви) Ит, прогрѣши се Бш, разбѣлѣ се СК, разѣдрѣ се Ф, свѣглѣца се Ми, не сѣди се З, смѣјѣ се Бк Т, смѣјѣ се Ме СК, срамѣти се Бш, ѣда се Ит Е Бш Пд, ѣрѣвѣ се Бш, бѣлу ме Ил Ф Ме НК, вѣнчу се Мо, дѣнесѣ га Ил, дрѣжу се Ит Ми, истрѣчу се Ф, мѣгу се НК, провѣселѣ се Ме, разѣвѣду се Ит, смѣју се СК, спорѣзумѣ се НБ, увѣду нас Ит; изми се Ме, ѣби ме Ф, ѣми се Ки; бѣлѣ ме СЦ, вѣнчѣ се Пд СК, вѣлѣ сам З Бш, дѣвѣ ме Ми, дѣвѣ је НБ, дѣшѣ си З, дѣшѣ е Ч, изѣдрѣ је З, изѣшиѣ сам З, изѣшиѣ је Ф, имѣ сам Ил Ит Ф З Км Ки Ми Сн, имѣ си Ми, искѣ је Пе,

ишћ сам Бк Ит Сф Ч З НК, малаксћ сам Мо, малаксћ е Ит, мѣтћ сам Бш, мѣтћ си Ме, нѣпћ сам је Ми, нѣшћ си НК, одвћ га Ит, оддлћ му је Е, оддлћ је Ми, дплћ је Бш, освѣнћ сам Ми, дстћ је Ит Т СК, дчћ сам Ф Ме Ми Ђ, пѣзнћ је Ит, пѣјћ си Ме, пѣслћ сам Цп, приднћ си Ме, прогрѣшћ се НК, прѣпћ е Ит, прѣшћ си Ит, сѣзрћ је Ме, сѣгрћ се Бк, сѣшћ се Ме, спѣпћ га Ит, угдвћ си Пе, љјћ је Ф, љкрћ ти је Бш, љстћ сам Ми; пѣшкѣ је дчо Бк, пѣшкѣ су дѣшли Ф, јѣчћ сам Ил, овѣкћ смо Ил, овѣкћ је Ф, тѣкћ је Ко Т Ит Бк Цп Сф Ч Ф З Е Км Ки Мо СЦ Пд НК, тѣкћ сте Км, тѣкћ су Ил Ч НБ, голѣкћ сам Бк, голѣкћ је Ил Ит НК СК, голѣкћ се вѣдло Бк, голѣкћ су Бч, голѣкћ ћеш Км, кѣдѣ ћеш Ки СК, кѣдѣ ће НК, кѣдѣ ћемо Ит, кѣдѣ ћеду Ит, гѣдѣ сам Бш;

с мѣмкћм се дѣви Т, кѣсћм се кѣси Ф, нѣћћм су ишли З; о чѣјѣг је СК, од чѣјѣг је СК, ис кѣјѣг су мѣста Сф, с кѣѣм ће Ил, по мѣѣм је СЦ, дѣј је дсто НБ, с дѣѣм се пѣсало Бш, с дѣѣм се кѣвало Сф, с дѣѣм се Ми, с дѣѣм сам се БА, тѣм мѣртѣѣм је дстала дѣвѣјка (= иза убијеног остала је кћи) Цп, јѣдѣн је љкро НК; бѣѣм се Ит, бѣјѣм се Ч Бш, дѣвѣдѣм је Е, загѣчѣм га СК, зѣвѣм га Бш, зѣвѣм је НК, израчѣнѣм се Ит, одѣвѣдѣм и З, љдѣм се Нз, прѣдѣј га Ит, смѣјѣш се Ме; дѣдѣј ми СК, пѣдѣј му Бш.

Има, додуше нешто мање, и потврда за краткоћу у истим положајима:

кѣкѣѣ је Ме, кѣкѣѣ су ти Мо, тѣкѣ је Сф, тѣкћ је бѣло Т З СЦ, тѣкћ су кѣзали СЦ, тѣкћ се Бш, дѣћ је Ит, зѣтћ сам јѣ Ме, мѣјѣ ми дѣце Бш, кѣѣ су Ж; бѣјѣ се Бш, дѣржѣ се Бш, однѣсѣ се Ит, пѣчѣ се Бш, прочѣтѣ се Ф, разбѣлѣ се Ми, смѣјѣ се Бш, бѣјѣ се Ме, дѣвѣдѣ га Ф, љѣѣ га СЦ, љмѣ се СК, вѣлћ сам Сф Мо, имћ сам Пд, ишћ је Ит, мѣтћ сам Т Ж, одѣстћ је Ит, дстћ је Бш, љмћ је Ит, хрѣћ сам се СК; јѣчћ сам Ж, тѣкћ ти тѣ бѣло Ж;

с дѣѣм се тѣкћ Бш, с кѣѣм се дѣржу СК; смѣјѣм се Ме.

Уз овде наведени материјал и делимично уз т. 61 и 62 иду и многобројни примери са дужинама сачуваним или накнадно уведеним испред енклитике ли у т. 8—10.

ДУЖЕЊЕ ПРЕД ЕНКЛИТИКОМ

60. Према односу *вѣдѣ*: *вѣдѣ се, ишћ* : *ишћ је* јавиле су се секундарне дужине пред енклитиком у синтагмама као *вѣдлѣ су* (: *вѣдлѣ*), *ишћ је* (: *ишћ*).¹²⁴

Дужење ове врсте у слогу иза неузлазне дужине изостаје, наравно, сасвим, а у слогу који следи иза ´ је ретко. Наводимо све забележене примере:

¹²⁴ Упор. радове наведене у претходној напомени. Долаћемо да сва три аутора ове монографије имају у својим матерњим говорима овакво дужење, исто као и сачуване дужине испред енклитика о којима је било речи у т. 58. Међутим, као и други војвођански интелектуалци, данас ови аутори у свом говору избегавају обе те особине.

с *кѣмѣ* си *ишо* Пд Дс, за *кѣмѣ* си СК, са *чѣмѣ* си НБ, ш *чѣмѣ* си СК, *снаѣ* се (3. лице јд. футура) Мо¹²⁵ (ареал углавном одговара ареалу типа *спѣваѣње*).

Примера без дужења има далеко више; ми наводимо само неколико:

Чѣда је *стѣ*о Е, *кума* је *оцла* Сф, *свѣма* је *дѣла* Сф, *снала* је Сф, *било* је Е НБ, *били* би Е, *дали* смо им Ме, *мани* се *оваца* Цп, *нарани* је Бш, *оцеци* је *главу* Е, *малко* смо НБ, *оде* се *радило* Е, *сниза* је *вѣдоглав* Бк.

61. Иза слога с неузлазном краткоћом дужење пред енклитиком је често:

бѣга је *њѣног* Ме, *брига* ми је Сн, *вѣрка* је СК, *киша* је Мо, *штѣта* је Ђ, *сукњѣ* су НБ; *њина* је Е, *нашѣ* је Пд, *бѣвѣ* је Ме, *врѣд* је Бш, *вѣткѣ* је Бш, *жѣлна* сам Бш, *зрѣла* је СК, *снискѣ* је Дс, *рада* сам Бш, *дѣвѣ* се *кѣпу* СК, *дрѣвѣ* су *мѣке* Ми; *дижѣ* се НК, *итни* је НБ, *скини* га СК; *биѣ* сам Км НБ, *биѣ* је *рдѣ* НК, *дѣвѣ* сам Е Км, *дѣд* сам Ф Ме СК, *зѣвѣ* је НБ, *знавѣ* сам Е, *знаѣ* је Ф, *крѣд* се Ме, *паѣ* је Бш, *тѣд* је Бш, *ѣмрѣ* је Бш Ки, *чѣд* сам Ми НК, *зналѣ* се то Пд, *вѣдла* сам Ки, *сѣла* сам Ме, *ткала* сам А СК, *трѣла* сам Ф, *вѣдла* смо Ф, *вѣдла* су НБ, *знала* су НК, *знала* смо СК, *сѣкла* су га НК, *чѣла* сте Бш; *дѣжѣ* су НБ, *мањѣ* се *радило* Ф, *дѣста* јој је Бш, *дѣста* је *сѣсало* Бш, *жѣвѣ* му је *било* СК, *млѣдѣ* је Ме, *пѣно* је Ми, *рањѣ* је Пд, *какѣ* је Мо, *какѣ* се *зѣве* Пд, *дѣдѣ* је *другојачије* НК;

пѣрина је СК, *вѣлика* је СК, *жѣћкастѣ* је Бш, *слѣбоднѣ* је Бш, *јалова* је Бш, *мѣторѣ* је Ф, *вѣсели* су Бш, *прѣстрѣтѣ* су СК; *срѣшишѣ* ти НБ, *брѣчиѣ* сам га Ме, *вѣдијѣ* сам Ч Сн НК, *вѣдиѣ* сам Пд СК, *дѣдијѣ* си ми Ме, *дѣди* се НК, *пѣшијѣ* сам Мо, *скинијѣ* сам Ме, *кѣсалѣ* ми је *жѣто* СК, *вѣдла* сам Бш, *гѣдалѣ* сам Ми, *кѣкала* је Ми, *мѣловала* сам Ме, *дѣатрѣла* сам Бш, *падалѣ* је СК, *плакала* је Сн, *прѣћнула* се Ф, *прѣврѣла* је Бш, *снѣжѣдла* се Ф, *ѣмрѣла* је *дѣца* Ми, *ѣмрѣла* је НК, *вѣталѣ* се СК, *вѣдла* су нас Ме, *вѣдла* сте Пд, *гѣбили* су Ф, *кѣпила* смо Ф, *нѣдила* се Мо, *папила* смо НК, *пѣвали* смо Е, *сѣдѣла* смо се СК, *чѣкала* су НК, *прѣвилѣ* се Ф;

вѣчѣра је СК, *млѣкушѣ* је Бш, *нѣдѣла* је Бш, *пијаницѣ* је СК, *прѣт* кућу је Ф, *сѣвачѣ* су *биле* Пд, *чѣкширѣ* ми Е, *ѣ гаѣ* се *ишло* Сн, *њѣговѣ* је Бш Ђ, *пијанѣ* си НБ, *најсрѣтнијѣ* сам Ђ; *ѣмитѣ* се СК, *дѣстави* ме З, *прѣврѣи* се Ми, *ѣбриши* се Ф, *ѣврѣменишѣ* се Бш, *донѣсиѣ* је Ми, *забѣравиѣ* сам НБ, *задовѣлиѣ* сам Км, *ѣспаријѣ* се Бш, *ѣстеглиѣ* се Бш, *направијѣ* је Ф, *нѣсиѣ* се Ф, *дѣбесијѣ* је Ф, *оѣжѣниѣ* сам се Ки, *поклѣниѣ* сам СК, *пѣплашијѣ* сам се Бш, *прѣвариѣ* нас Мо, *прѣгазиѣ* сам СК, *сѣкриѣ* се Пд, *склѣниѣ* сам се Е, *ѣдариѣ* је СК, *ѣдаријѣ* сам Ме, *ѣмиѣ* си се Ме, *ѣгубиѣ* сам Е Км, *врѣшилѣ*

¹²⁵ Није искључено да се у овим случајевима не ради о секундарним дужинама. Можда су, на пример, у баватским говорима пре скраћивања неакцентованих дужина на отвореној ултимни облици као *кѣме* и *чѣме* изговарани са дугим -ѣ. Будући да се то не може утврдити, остаје нам да се при класификацији грађе равнамо према стандарднојезичкој ситуацији, оличној у Маретићевој *Граматици* и у речнику Матице српске.

се НК, говорило се Ч, косило се СК, мећало се Ф, нестало га Ки, остало нам Ф, родило је Ф, увенило је СК, водило ме Ф, забодривило сам Ме СК, заклало си СК, косило сам СК, крстило га Бш, метило је СК, метило сам Ђ, набаљало је Ф, најело се Бш, носило се Мо СК, оддело је Ми, оставило сам Ме, остало је Е, остарило сам СК, отишло је Цп Км, појело је Ф, подсијало си СК, прекило се Ф, приварило се Бч, причало ми Ме, пустило га Ме Пд, расекло се Ф, раскрстило се Ме, сазрело је Ме, седило је НБ, укључило је СК, уранило сам Бш, ускочило је НК, вџерало би Км, глдило се Ф, долазило су Ч, желило су Ф, играло смо НК, имало сте Св, имало би Км, истерало смо је Ф, мећало смо Ф, налазило су Ми, остригло је Ф, очило су НК СК, побегло су Ки, подстило смо Пд, припало смо се Мо, пустило су га Ме, раскинуло би га Ф, склонило смо СК, откинуло се Бш, раскрстило се Ме, умирало су Пд, носило су Ф Е, носило се Сн, ојањило се СК, саставило се Пд, уватило су СК, покошено је СК, укишено је СК, научено су Пд, највише је Сф;

науча је велика НК, разговарало се Ф, платило га Св, вратио се Бш, нарастио је Ф, радио сам Ки, разључило се СК, урадио сам Ки, бивало је Мо, мрзило вас СК, нарастило је Бш, плесало се СК, радило се СК, хујило је СК, загрдило је Ђ, разењивило сам се СК, сневало сам СК, угњизило се Ф, цмаќало сам се СК, врачало су СК, давало ми З, живило смо БА, завезало су СК, казало су нам Ф СК, казало смо им Ме, надлаживало се НК, платило смо Св, полупало ми СК, причало су НК, радило су СК, стрџало су и СК, тражило су Сн, тренирало смо БА, набијало се Дс, служило су НК, срамиле се НК.

За такође веома распрострањен изговор без дужња навешћемо само мањи део примера, управо због њихове обичности:

ситно је Ит, слатко је Ит, био сам Км, пало је Бш, смрзло се Бш, спало је Бш, днда се надај Ки, ѡѡ га Ми;

видио сам Ж, зало сам Бш, дџнуло се Ме, читало се Ит, видило сам А, накопало сам СК, драло су Цп, певало смо Ф;

гибаница је џбашко Ме, изуо сам Ме, мећуло је Бш, мећало су Ме, носило је Ит, носило смо Пе, носило су З, расекло смо Бш;

вршило се Ђ, мџсило се СК, радило се Ме, врисало је СК, окупало се Бш, раширило се Сн, спремало се СК, одвојавало се СК, срдило се Сф, чувало су Св.

62. Због врло великог броја примера са секундарним дужењем непосредно иза ` акцента наводимо само редуцирану збирку грађе:

од већо је било Ф, решето смо имали Бк, село га бирало Сф, у село је Бк, вода је допрла Бк Ф, врућина е Ит, врућина ми је Ки, гридо је НК СК, деца смо били Бк, жена је мџсиа Ки, жене су имале Бк, земља је Сн, здра је Бк Ф, сестра му Ит, срамдо је Сф Ф Бш; мене су Ил Бк Ит Пе, код мене је Цп, поред мене је Е, мене би Св, тебе ћемо СК, дна се Ил Сф Ф Пд, дна ће Ме, дна му Сф, дна се Ф, дна су Ил Ф ? Мо Пл БА дна се

држу Ил, *днѣ се смѣју* НБ, *днѣ се Ч*, *днѣ ће кѣјати* Ф, *днѣ су бѣле* Ки НК, *днѣ су ишле* НБ, *код њѣга је* Бк Сф, *за њѣга је* Ит, *у њѣга је бѣла* Сн, *код њѣга сам* Цп, *њѣга ћемо* Км, *њѣмѹ се скѣно* Ф, *кѡга сам* Т Сф, *от кѡга си* Ме СК, *за кѡга е* Ит, *у кѡга је* Ф, *ког кѡга је* СК, *кѡга ћу* Ф, *кѡга ће* Ил Ит Ф, *кѡга ћете* З, *кѡга ћеду* Пд, *кѡга би* Сф Пе Сн, *кѡмѣ се дѡлази* Ми, *кѡмѣ је прѣпало* Ф, *кѡмѣ сте дѡли* Ме, *кѡмѣ ћу* Ф, *кѡмѣ ћемо* Сн, *с кѣмѣ ћете* Ми, *кѡјѹ ћеш* Мо Ж, *за чѣга је* Ки, *о чѣга је то* Ме Бш Ми, *за чѣга су је* Е, *због чѣга су* Ф, *на чѣга се* Ђ, *о чѣга су* Ф, *крош чѣга сте се* СК, *чѣмѹ се рѡдујем* Ф, *ш чѣмѣ ћеш* Ме, *мѡјѣ је* Ит Км, *мѡјѡ је* Ит Ф, *мѡјѹ су* Ч Ф; *висѡкѡ си* Сф, *висѡкѣ су* Ит, *дебѣлѣ су* Сф, *дѡбрѡ је* Ит Сф Мо, *дѡбрѣ су* СЦ, *долѣкѡ му* Ит, *сирѡтѡ сам* Бк, *сирѡмѡ сам* НБ, *јѣднѡ је* Ит Е, *јѣднѡ је* Ит Ми Бш, *јѣднѹ су* Бк Ки, *мѡгу л дѡћи* НК, *јѣсѹ л* Ит СК, *јѣсѹ л гѹкли* Пд, *дѣ л се* Ит, *вѡдѹ е* Ит, *довѣдѹ га* Ит, *донѣсѹ ми* Ф, *зѡјѹ ми* Ф, *извѣдѹ и* Ит, *изнѣсѹ га* Сф, *изнѣсѹ им* Ф, *мѣтѹ јој* Ч, *нѡјѹ се* (= најѣди) Ф, *нѡсѹ ме* Ф, *ојѣжѣјѹ га* Ит, *ојѣнѹ се* Пе, *отвѡрѹ ми* Ф Сн, *пѣрѹ се* НБ, *помѡкнѹ се* Ки СК, *помѡцѹ се* Бш, *помѡзѹ му* Ф, *помѡстѣ нам* Сф, *прѣгнѹ се* цп, *прѣпнѹ се* Ми, *прѣпнѹ га* Пд, *пѹстѹ га* Ме БА, *разѹмѹ ме* Ми, *разѹмѣ ме* Сн, *сѡпнѹ га* Пд, *склѡнѹ га* Ф, *ѹзмѹ га* Бш, *ѹспѹ му* Ит, *чѣшѣи се* Ф, *помѡстѣ нам* Сф, *прѣвѣстѣ ме* Ф; *довѣшѣ е* Ил, *довѣшѣ га* Ме; *дѡшлѡ му* је Бш, *изѹшлѡ ми* Ф, *ишлѡ се* Ит Бш, *мѡглѡ је* Ф, *нѡшлѡ се* Ит, *пѣклѡ се* Ил Ф, *плѣлѡ се* Ф, *прѡнѡшлѡ се* Ит, *прѡшлѡ га* Ф Ки, *прѡшлѡ му* Ч, *прѡшлѡ је* Км, *разѹшлѡ се* Ф, *дѡшлѡ сам* Т З, *дѡшлѡ е* Ит, *затѣклѡ е* Ит, *извѣлѡ сам* Ф, *изѹшлѡ је* Ит, *испѣклѡ сам* Бш, *ишлѡ сам* Гд Ит БА, *ишлѡ вам* је Бк Бш, *ишлѡ су* Е, *лѣглѡ сам* Ме, *лѣглѡ би* Ит, *мѣтлѡ сам* Ф, СЦ, *мѣтлѡ је* Ф, *одевлѡ је* Ит, *ојѣглѡ ме* Ит Ф, *ѡчлѡ је* Ф Ме, *ѡшлѡ је* НК, *пѣклѡ сам* Ф, *пѡшлѡ е* Ит, *прѡшлѡ ме* Бк, *прѣшлѡ сам* Ит, *прѡшлѡ сам* Бш, *сѹшлѡ сам* се Ф, *снѡшлѡ га* је Бш, *увѣлѡ сам* Ф, *ужѣглѡ се* З, *дѡшлѹ смо* Ф, *дѡшлѹ сте* Ит Мо Пд, *дѡшлѹ су* Ф Ме Бш СК, *дѡшлѹ би* Ме, *испѣклѹ смо* Бш, *ишлѹ су* Ил Пе Ф СК, *лѣглѹ су* Ме, *мѡглѹ су* Ми, *нѡшлѹ га* Ит, *нѡшлѹ смо* Бш, *ѡгѹилѹ су* Ч, *плѣлѹ се* љѹди Ит, *помѡглѹ су* Бш, *прѣшлѹ су* Ит, *развѣлѹ се* Ит, *снѡшлѹ би се* Сф, *урѣклѹ ме* Ф, *изѹшлѣ су* Пд, *ишлѣ су* Ил Ме Ми Сн, *мѡглѣ су* СЦ; *ѡдѡвѡдѣ смо* Сн, *далѣкѡ е* Ит, *далѣкѡ си* Сф, *кѡдѣ ћемо* Ђ, *скѡрѡ сам бѣла* Ф, *дѡскѡрѡ сам ишла* Ф, *дѡскѡрѡ сам гѡко* Ф, *сѡмѡ је бѣла* Ф, *бѡдѡвѡ е* Ит, *дѡбрѡ је* Нз Ит Т Цп Ми Бш СЦ Пд Сн, *дѡбрѡ е бѣло* Пд, *дѡбрѡ се жѣвимѡ* Сф, *дѡбрѡ смо* Ф, *дѡбрѡ нам* Пд, *дѡбкѡ је* Км, *шѡрѡкѡ је* Км.

Као илустрацију изостанка дужења навешћемо примере:

зѣмљѡ ми је у зѡдрузѹ Бш, *сѣстрѡ јој* ЈТ; *днѡ се ѹда* Т, *днѡ се гѡмѣлу* Т, *кѡмѣ се дѡ* СК, *јѣднѡ ми* СЦ; *мѡглѡ се* Ит, *дѡшлѡ је* Т, *ишлѡ је* Бш, *мѣтлѡ сам* Бш, *нѡшлѡ се* СЦ, *увѣзлѹ смо* Бш, *дѡшлѣ су* Бш, СЦ, *дѡбрѡ се* Ме, *сѡмѡ се смѣју* Ми.

Значајно је да секундарног дужења нема у затвореној ултими пред енклитиком. Изостају, дакле, примери као **чѡвѣк је* или **ндкѡт је*. То дужење остаје, дакле, одлика крајњег вокала у речи. Узроке овоме треба тражити

пре свега у чињеници да у банатским говорима нема скраћивања у облицима као *кòлѝч*, а да се у већини тих говора чува, бар факултативно, и тип *гдлѝб*. Стога нема ни односа као **кòлѝч* : *кòлѝч* је. Вероватно игра улогу и затвореност слога као сметња фонетској повезаности акцентогене речи с енклитиком (српскохрватске енклитике по правилу почињу консонантом, па би се стварала консонантска група, најчешће расподељена на два сукцесивна слога).

63. Догађа се да се једносложница веже истовремено и с проклитиком и с енклитиком. Ако та једносложница иначе носи $\hat{\quad}$ акценат, приликом преласка акцента на проклитику у виду $\grave{\quad}$ дужина по правилу остаје, очигледно чешће него што би то било да нема енклитике:

и ја сам Ит, *и ја би* Ит Км, *и ти се покажи* Ме, *и он је* БА; *у њу су* Е, *и ми смо* Пд НК, *код њи је* Пд, *и то сам* чљо Ит Ж, *и то се* Сн, *на то су* Пд, *у то се пѣру* Бш, *и то би* Сн, *не да га* Ж, *не да му* Сф Ме, *не да нам* Мђ.

Примера за скраћивање има сасвим мало: *и то се зде* Сн, *у то се купале* НК. Напомињемо да се заменица *то* и ван синтагми са клитикама често дезакцентуира, а вокал у њој скраћује (в. т. 14).

Потврде за секундарно дужење налазимо у примерима *шта ће ти* Мђ Цп Мо, и *ди је га* СК (ако је добро забележено).

Исто као и скраћивање неакцентованих дужина, и дужење пред енклитикама представља неутрализацију квантитетских опозиција. На тај начин домен тих опозиција сужен је још више. Међутим, ситуацију компликује факултативност дужине пред енклитиком. По свој прилици и ту игра улогу чињеница да се у акту комуникације јунктуре (морфолошке границе) одређеног ранга могу, али не морају осећати као границе између речи (упор. т. 23). Уосталом, у појединим положајима у разним местима дужине се и иначе не изговарају доследно, тако да је нпр. понашање примера *скѝни га/скѝни га* слично понашању примера *видѝ се/видѝ се*. Додуше, била би потребна посебна статистичка истраживања да би се утврдило да ли је фреквенцијски однос између двеју могућности у оба случаја исти.

ВОКАЛИЗАМ

ИЗГОВОР ВОКАЛА

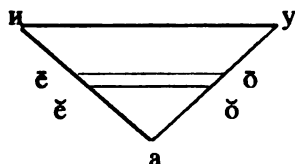
Опште напомене

65. Две су најважније одлике банатских говора у области вокалске боје:

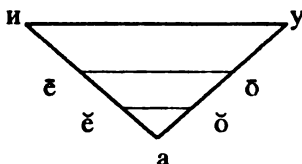
1) широко артикулационо поље вокала, тј. знатна варијација у њиховом изговору;

2) изразита разлика у вокалној боји између дугих и кратких средњих вокала: *ě* и *ǫ* по правилу су упадљиво отворенији од *ē* и *ō*, што би се, сасвим шематски, могло приказати следећим дијаграмом:

Типично стање у
источнохерцеговачком
дијалекту

Типично стање у
војвођанским
говорима

Прва појава у начелу — што никако не значи и у конкретностима — подсећа на ситуацију у говорима западне Босне¹²⁶ и суседним српским говорима на тлу Хрватске.¹²⁷ Друга појава заступљена је у многим језицима, а на земљишту српскохрватског језика првенствено у војвођанским говорима шумадијско-војвођанског¹²⁸ и смедеревско-вршачког дијалекта¹²⁹, као и на највећем делу косовско-ресавског подручја¹³⁰.

¹²⁶ Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад, Матица српска, 1973, 119—216; исти. *Прилози познавању муслиманских говора западне Босне*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XIII/1, 1970, 336—338; Милорад Дешић, *Западнобосански нјекивски говори*, СДЗб XXI, 1976, 33—36.

¹²⁷ Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад — Загреб, Матица српска — Просвјета, 1978, 33—38; Милан Драгичевић, *Говор личких јекавца*, СДЗб XXXII, 1986, 44—69.

¹²⁸ И. Поповић, *Госп.* 44, 46, 50; Берислав Николић, *Срем* 307—309.

¹²⁹ П. Ивић, *Херски* 330—331, 346.

¹³⁰ Душан Јовић, *Трсенички говор*, СДЗб XVII, 39; Р. Симић, *Левачки говор*, СДЗб XIX, 64—69; П. Ивић и А. Младеновић, *Дијалекатски текстови из Србије*, СДЗб VII, 1964, 162—163 (текст из

Боја вокала е и о

Дуги вокали е и о

66. Вокали *ē* и *ō* изговарају се много затвореније од нормалне вредности *ě* и *ǫ*, али је та затвореност у овом случају по правилу само релативна. За носиоце говора она је стварна утолико што постоји велика разлика између просечног изговора *ě* и *ě̄*, одн. *ǫ* и *ǭ* у погледу степена отворености. Ово је извор заблуда које су могле збунити и понеког истраживача. Значајно је да се мађарско *ē*, које је врло затворено, обично не супституише са *e*, већ са *i*: *bīroš* „пољопривредни најамни радник“ < мађ. *béres, rīve* „старинска мера за дужину“ (мађ. *réf, rǫf*, уп. и *rīf* у Иванди, Чешљар 134), *rīc* „врста наполичарског односа“, < мађ. *rész* „део“, одн. рад при којем раднику припада одређени део производа, *rīt* „мочварно земљиште“ < мађ. *rét*. Занимљиви су и примери *rēndir* „полицајац“ Пд (мађ. *rendőr*) и *čēndūr* „пољски чувар“¹³¹ (мађ. *csendőr*; у оба случаја ради се о времену пре Првог светског рата), у којима је мађарско дуго *ō* супституисано са *ū*, а не са *ē*.

Вокал *ē* се врло често изговара на начин који можемо окарактерисати као благо отворен са гледишта фонетске науке оличене у транскрипцији IPA као и са гледишта прилика у кругу српскохрватских дијалеката. Из техничких разлога остављамо такве примере без дијакритика, а групишемо их према вокализму у следећем слогу:

é

béla Ф (1:), *gréda* Ф, *jéla* Ф (2:), *sréda* Ф СК, *črēpnja* Е, *šéva* Е, *pétla* Пд, *pétak* Сн;

déte Ит СК, *lépe* Т, *béle* Ф, *Véle* Ф (1:) СК (1:), од *Pépe* Ф (2:), *šéve* Пе, *séchedu* Ме;

odélo ЈТ, с *Véľkom* Ф (2:) СК (3:), с *Pérom* Ф (2:) СК (4:), *srédом* Е; *grédiце* ЈТ, *béсни* Ф, на *réки* Ф, *béli* З, *čéснице* СК (2:); *glédu* Ф.

ē

deē Бк, *pēt* Бк, *lep* Бш, *šēc* СК;

bēla Ф, *klētva* Ф СК, *nēma* Ф СК, *rēda* НБ, *zēva* НК, *pēt kēra* СК, *čērga* СК;

nēne ЈТ, *zēle* Ф СК, *klētve* Ф СК;

mēso Ит СК, *Sējo* Ит, *sēno* Ф Ме СК, *Sēšo* СК;

klētvi Ф СК, *jēdim se* Пе;

klētvu Ф СК.

села Сикирице код Параћина); Асим Пецо — Бранко Милановић, *Ресавски говор*, СДЗБ XVII, 1968, 251 (судећи по материјалу који дају аутори, појава се углавном тиче вокала *e* и није доследно остварена); П. Ивић, Херски 334 (по ауторској грађи из Гоча код Врњаци, Глоговица код Светозарева, Стрмоштена у Ресави и Касидола код Пожаревца).

¹³¹ Уп. и *čēndir* „ноћни чувар“, Чешљар, Иванда 144, *čēndūr* -а пољски чувар Мо 1—76.

ē

Енглѣз Ф, опѣт Ф (1:) СК (2:), ѡвѣк СК (2:);
 дѡнѣла Мо;
 четрдѣсѣте Ит, дрвѣће Ф (1:) СК (2:), ѡкрѣнем Пе;
 понѣдѣљник СК (1:).

Нешто је ређи такав изговор код ђ:

ó

лѡнца ЈТ, вѡјска Ф (1:) СК (1:), лѡла Ф (1:) СК (3:), пѡпа БА;
 вѡјске СФ;
 дѡђи Цп, двѡриш Ф (1:).

ò

грѡжђа СК (1:);
 грѡжђе Ф СК, дѡђе Ме;
 кѡнци Ф (1:) СК (2:);
 грѡжђу Ф (1:) СК (2:).

õ

нѣмѡј СК (1:);
 дѣвѡјка Ф (1:), тѡпѡва СК (1:);
 јѣднѡ је Е;
 дѣвѡјкин СК (1:).

Нема оштре границе између овог изговора и нешто затворенијег, упоредивог са вредностима Е и Ω из транскрипције IPA. Ми те примере наводимо с комбинацијом тачке испод слова као знака (релативне) затворености и хоризонталне црте којом ћемо означавати (релативно) средњи изговор:

é

Вѣља Ф, јѣла Ф (1:), рѣка Ф (2:), срѣда Ф (2:), Нѣмац Бш, грѣда СК,
 дѣда Ђ;
 од Вѣље Ф (2:), од Пѣре Ф (1:), ѣнге А, дѣте СЦ, звѣзде НК, врѣме СК;
 лѣпог Т, с Вѣљком Ф (1:), с Пѣром Ф (1:), пријатѣљство Ф (1:) СК (2:);
 мѣсио О, на рѣки Ф (1:), чѣсница Ф (1:) Ђ, дѣлио Сп, Нѣмци Сп, трѣзньо
 Пе, пѣвницу Е, слѣпци Е, тѣшки Пд;
 идѣду Ч СК, изнесѣду Ч, на рѣку Ф (1:) СК (1:), на брѣгу З, Милѣву
 Сп, јѣду Ме, нѣћу БА Ђ.

ê

брѣг Ит СК, пѣт Ит Пе, снѣг Ит, цвѣт Т, злѣ Ф (1:), шѣс Пе, грѣј Е,
 прѣ Е, двѣ Ме, жѣђ Ме, јѣш НК, зѣц Ђ;
 нѣма Ит Т Ф (1:), нѣна Т, клѣтва Ф (1:), чѣрга Ф (1:) СК (1:), мѣњаду
 Пе, мѣња З, црѣпа З, тѣла Ме;
 нѣће Ч, клѣтве Ф (1:), цвѣће СЦ;

лѣво Ит, сѣно Ит Ф (1:), мѣсо Ф (2:) СК (2:), тѣло Ф, лѣпо Км, чѣсто
Км;
прѣки Ит, срѣди Бч, бѣли Ф, клѣтви Ф (1:) СК (1:), мѣсимо Сп, спрѣчим
НК;
клѣтву Ф (1:), крѣћу Пд.

ѣ

напрѣд Ит, Ёнглѣз Ф (1:), дпѣт (1:) НБ СК (2:), дѣвѣр Ме, пѣмѣт Ме,
бдлѣст СК, уѣк СК (1:), четрнѣс Ђ;
мѣдѣѣда Ф СК (1:), регимѣнта Ф, сѣптѣмбар Ф (2:), сѣкѣра Е, јѣлѣна
СК (1:), кѣвѣга СК, пѣчѣта СК, пѣспѣмо СК, дѣѣва Ђ;
дѣвѣће Ф (1:) СК (2:), дѣрѣнемо СК (1:);
кѣмѣндија Ф, пѣмѣти Е Пд, дѣрѣзни СК (2:);
мѣнѣ су Ит, пѣбегнѣду Ч, пѣдерѣду Ф.

о

ѣѣска Ф (2:) СК (2:), Кѣста Ф СК, лѣла Ф (2:), свѣѣва Е;
пѣрез Бш, с ѣѣмекана НБ;
дѣѣриш Ф (2:), дѣѣри Ме.

ѣ

дѣѣ Ф, зѣѣр Ф (2:), злѣ Ф (3), кѣѣ Ф (2:), ѣн Пе, гѣѣ Ме, кѣѣт Ме,
стѣ Ме;
брѣѣнза Ф (2:) СК (1:), грѣѣжѣа Ф (2:) СК (3:), мѣѣра Ф, тѣѣга Ф (3), тѣѣрта
Ф, прѣѣбај Е;
грѣѣжѣе Ф (2:) СК (2:), дѣѣћеду З;
у Бѣѣтошу Пе;
кѣѣнци Ф (2:) СК (2:);
о грѣѣжѣу Ф (2:) СК (2:).

ѣ

кѣѣѣм Ил, зѣлѣѣв Сф Ф (2:) СК (1:), лѣѣѣѣв Сф, рѣѣѣѣѣв Сф, шѣѣѣѣв Сф,
тѣѣѣѣр Ф (2:), сѣѣѣѣѣѣст НБ, нѣѣѣѣѣ СК (1:);
дѣѣѣѣ сам Ит, дѣѣѣѣѣѣ Ф, лѣѣѣѣѣѣ Ф (2:) СК (1:), пѣѣѣѣѣѣ Ф (2:) СК (2:),
тѣѣѣѣѣѣ Ф (2:) СК (1:), сѣѣѣѣѣѣ З, дѣѣѣѣѣѣѣ СК (1:), дѣѣѣѣѣѣѣ СК (1:), пѣѣѣѣѣѣѣ
СК (2:);
дѣѣѣѣѣѣ е Ит, тѣѣѣѣѣѣ се Ит, рѣѣѣѣѣѣѣ се Ф, лѣѣѣѣѣѣѣ СК (1:), дѣѣѣѣѣѣ је Сн;
дѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Ф (1:) СК (3:).

Релативна малобројност примера у нашој грађи, у овој категорији као и у претходној, може се објаснити управо њиховом обичношћу и неизразитошћу: најчешће није било повода да се при бележењу говора посебно означава квалитет ѣ, одн. ѣ. Карактеристично је да знатан део наведених примера (они са бројкама додатим у загради) потиче из тестова читања које је П. Ивић изводио у настојању да утврди обим варијације и чиниоце који утичу на њу.

Постоји, даље, и изговор који је у нашим записима квалификован као (релативно) затворен, а који мањс-више одговара ономе у типичним говорима источнохерцеговачког дијалекта:

é

лѣц'а Бч, *пѣтак* А Цп, *црѣпња* Км, *приповѣдат* СК, *свѣћа* СК, *ћѣрка* Дс;
врѣме Ме, *дѣте* Ме, *донесѣмо* Ме, *насѣчемо* Мс;
тѣшко Бч, *прѣло* Ме, *рѣтко* Км, *млѣко* Дс;
врѣди Бч, *подѣлио* Км, *згрѣшио* Бш, *врѣдни* НБ, *згрѣшили* Пд, *дѣлили* НК, *дрѣчиш* СК, *звѣздица* СК (1:), *мѣсило се* СК, *Нѣмци* Сп, *рѣди* Ђ;
нѣћу БА, *глѣду* НК, *клѣчу* СК, *ћѣрку* Дс.

ê

пѣћ ЈТ, *шѣс* Цп, *двѣ* Бч НБ Сн, *лѣп* Ме, *тѣ* Ме Км, *бѣж* НБ, *прѣ* СК (2:), *пѣт* Ђ;
црѣпа Ко, *нѣма* Ит, *шѣста* Цп, *нѣмаш* Пд, *Сѣјка* Сн;
нѣјде А, *дѣте* Ме, *нѣћеш* Км, *нѣне* Км;
бѣло Бч, *мѣсо* Бч, *двѣсто* Бш, *Сѣшо* СК;
рѣчи ЈТ, *од жѣћи* Ме, *вѣсти* *В, *бѣли* Бш, *сѣдми* Бш.

ē

мѣтѣр Ме, *увѣк* Ме, *дѣвѣр* Бш, *Бѣчѣј* НБ, *јѣсѣн* НБ, *бѣлѣст* СК, *Енглѣз* СК (1:);
нѣвѣмбар Ф (1:) СК (1:), *упѣгладу* Км, *зѣгонѣтка* Бш, *сѣдѣка* НБ, *јѣлѣна* СК (1:), *регѣмѣнта* СК (1:), *сѣптѣмбар* СК (1:), *нѣдѣла* Ђ;
сѣгнѣ се Ме, *пѣслѣдње* Бш, *дѣтѣнце* СК, *ѣкрѣнемо* СК (1:), *умрѣће* СК;
Мѣлѣнкиња Бш, *кѣдѣлни* Дс;
сѣјѣмо Ф, *рѣжѣмо* Ме, *скѣнѣмо* Ме Км;
мѣтѣду НБ Сн, *нѣмажѣду* НБ, *стѣнѣду* НБ, *мѣглѣ* су СЦ.

ó

Јѣша Ит, *пѣпа* Цп, *кѣнца* Бш, *кѣња* (Гмн) Бш, *дѣбровѣль^а* ц СК;
зѣље Бш.

ô

кѣњ Сф СЦ, *мѣј* Бд Ме Бш Кн, *кѣ* З, *зѣб* Е, *днѣ* Бш СК (2:), *злѣ* СК (3:), *стѣг* СК (4:), *мѣг* Ђ, *стѣ* Ђ;
мѣра Сф, *ѣра* СК, *тѣга* СК;
грѣбље БА, *ѣвце* Ит БА;
Дѣви Т, *нѣзи* СК (2:), *лѣнци* Ђ;
ѣмчу Ђ (изузетно затворен изговор).

õ

стѣклѣм Ф (1:), *рагѣстѣв* НБ, *зѣљѣв* СК (2:), *пѣсѣтиѣц* СК, *тѣрѣр* СК (2:);

измѐд *госпѣћа* Ит, *дѣвѣјка* Ит, *ѡктѡбир* Ф (2:) СК (1:), *лѣпѡјка* СК (2:),
посѣтиѡца СК, *пѡтѡка* СК (1:);

тѡкѡ је Е, *кѡкѡшке* Бш, *гѡвѡре* СК;

грѣѡци Ит, *дѣвѡјки* Бш;

дѣвѡјку Ђ.

Изнесена грађа не даје могућност за сигурне закључке о чиниоцима који условљавају затворенији изговор. Изгледа да се ради о слободној варијацији. Једино би се можда могло рећи да затворено *ѡ* у већини случајева долази у суседству лабијала или вслара, што би говорило о извесном асимилацијском утицају. Таква асимилација одговорна је за још један случај у којем је вокал *ѡ* подложнији затварању него *е*: у нашим говорима *ѡ* се често затвара у суседству лабијала или велара (т. 76, 85, 86). Друкчији случајеви нешто више затворености *ѡ* у поређењу са *е* под одговарајућим условима забележени су у т. 67.

Петровић је у Гаду бележио *ѡ* и *ѡ̄*, тако у речима *blěj* 225, *cědi* 226, *rěp* 227, *grědel'* 227, *sěvale* 230, *z brěga* 230, *odělo* 230, *vrědne* 231, *ѡvce* мн. 225, *nѡžem* 227, *ѡје* 229, *rѡра* 233 итд. (акцентски знак на *ѡ*, односно *ѡ̄* овде је сваки пут комбинован са знаком дужине, што ми из техничких газлога не репродукујемо). Осим тога исти аутор има и примере без знака затворености као *lěro* 232, *ѡvca*, *ѡvce* 225.

67. Осврнућемо се сада на изговор *ѡ̄* и *ѡ̄̄* отворенији од просечног. Навешћемо прво примере где је нијанса отворености умјерена, бележећи ту нијансу комбинацијом знакова отворености (кукица испод слова) и средњег изговора (подвлачење слова):

лѣпа Бк Ф, *бѣда* Ит, *бѣсна* Ит, *врѣдан* Сф, *млѣка* Ч, *свѣтац* Ф, *Милѣва* Сп, *Пѣсак* Сп, *пѣтак* Сп, *слѣпац* Сп, *ћѣрка* Сп, *врѣдна* Пе, *тѣтв^ак* Пе, *рѣка* Е, *слѣпац* Е, *преко Срѣма* Бш, *Срѣмац* Бш, *пѣсак* Ми, *бѣла* Пд, *јѣла* СК,

Ђре Ил, *зѣбе* Бк, *разумѣте* Бк, *дѣте* Ит Сш Ч Ме, *бѣле* Т, *звѣзде* Сф Пд, *пијѣте* Сф, *идѣте* Ф, *залѣже* Е, *зовѣте* Мс, *пакѣте* Бш;

лѣпо Ил З Е, *бѣсно* Бк, *рѣтко* Т Пе, *оплетѣмо* Сф, *одѣло* Сф З, *млѣко* Ф, *прѣло* Ф, *доспѣмо* Мс, *идѣмо* Бш, *ајдѣмоге* Ми;

глѣди Ит Сф;

прѣду Мђ, *лѣпу* Сф, *нѣћу* Ф БА, *дрѣчу* З, *зовѣду* Е.

ѡ̄̄

двѣ Ит Сф Ф, *рѣд* Ит, *тѣ* Ит Мо, *лѣп* Ж, *брѣг* Сф, *пѣт* Сф СЦ Сп, *прѣ* Сф, *кнѣз* Ч, *нѣн* Ф, *грѣ* Ми;

нѣма Ко Т Сф Ф Ч СЦ Пд, *мѣса* ЈТ, *бѣла* Ит, *нѣмаш* Сф СЦ, *нѣмам* Ф, *смѣта* Ч, *кнѣза* Ф, *пѣгламо* Ф, *Нѣмица* Сп, *црѣпа* Сп, *рѣда* Пе, *звѣрка* Е Бш;

нѣће Мђ Ж Ч, *цвѣће* Сф, *бѣле* З;

бѣбѡ ЈТ, *лѣпо* Т Ф Бш СЦ СК Ђ, *бѣлога* Сф, *мѣсо* Ф З СЦ, *рѣтко* Ф, *рѣдом* Бш, *бѣло* Пд;

бѣли Ил:

сѣну Ф, *бѣлу* Бш.

ѣ

педѣсѣт Сф;
цѣпѣла Мо;
пѣбѣдиммо Сф, *обѣзбѣдиммо* Мо;
припѣвѣду Ђ.

ѓ

ѓвца Сп.

ѓ

тѓ Т Сф НК, *штѓ* Пе;
кѓла Сф, *тѓга* Сф, *сѓрга* Пе;
пѓђеду Т.

Упадљива је већа распрострањеност оваквог изговора код *ѣ* него код *ѓ*.

Најзад, забележили смо и изговор за нијансу отворенији од овога. Полазећи од релација у самом домену дугих вокала, примере наводимо са знаком отворености, премда су *ѣ* и *ѓ* у њима осетно затворенији од типичних акцентованих *ѣ* и *ѓ*:

ѣ

млѣка Ко, *пѣтак* Ко, *испочѣтка* Мђ, *бѣсан* Ит Ж, *по грѣдама* Ит, *прѣла* Ит, *цѣла* Ж, *по звѣздама* Сф, *пѣсак* Сф Е, *снѣла је* Сф, *десѣтак* Е, *лѣпа* Е Ме, *лѣћа* Е, *тѣтак* Е Бш, *озѣбла* Км, *смѣтала* Бш, *грѣда* Бш Мо, *мѣшали* Мо, *Нѣмац* Мо, *Пѣра* Мо, *кѣра* Св;

врѣме Ко Ит Сп Мо, *идѣте* Ит, *отрѣсе* Ит, *врѣме* Сф, *грѣдеља* Сф, *кѣре* Сф, *кад га смѣтеду* Е, *лѣрне* Бш, *Пѣре* Ми, *зѣбе* Мо, *оцѣчеш* Мо, *рѣшење* Мо Св;

бѣло Ил Сф Ч Пд, *пѣтком* Ил, *млѣко* Ко, *опѣло* Ит, *рѣтко* Сф Бш, *поцѣпо* Ме, *лѣпо* Бш Ми, *Милѣнко* Ми;

прѣзиме Сф, *цѣли* Сф, *свѣтиња* Км;

глѣду Ит, *идѣду* Ит, *у рѣду* Ит Мо, *рѣпу* Сф, *по снѣгу* Сф.

ѣ

рѣд Мђ, *двѣ* Ит Сф Е Мо НК, *кнѣз* Ит, *пѣт* Ит Ме, *прѣ* Ит Сф Е, *рѣп* Ит, *тѣ* Пе Е, *свѣт* Мо, *кѣр* Ђ;

нѣма Чл Ко Ит Сф Мо СЦ, *мѣса* (изузетно широко *ѣ*) Ф, *свѣта* Ко Сф, *сѣна* Ит, *нѣмам* Ч Бш Ми, *дрѣмам* СЦ, *бѣла* Сф Цп, *бѣдан* Ми, *сѣла* Ми, *вѣран* Мо, *двѣ рѣда* Мо, *цѣпам* Мо, *вѣзане* Св;

вѣже Ит, *бѣле* Ж Ч Е, *стѣне* Е, *вѣжеду* Ме, *нѣће* Ми;

нѣног Ит, *Пѣро* Ит, *рѣдом* Ит Мо, *сѣно* Ит Мо, *мѣсо* Сф, *црѣпом* Сф, *лѣпо* Ч Е Мо Св, *с мѣсом* Ф, *пѣтога* Е, *тѣло* НК;

рѣдиммо СК;

Сѣнту Мо.

ē

zāpēva Me, zādēva Mo;
bēgējску Ит.

ó

Tóша Сф;
óде Ит Сф, góre E.

ǫ

pǫkǫjni Ит.

И овде примера са ē има кудикамо више него оних са ǫ. Карактеристично је да овде недостају потврде за ǫ, као што су у претходној скупини недостајале оне за неакцентовано ǫ. Осим тога изгледа да су у обе категорије сразмерно ретки примери где се у следећем слогу налази високи вокал и или у; у грађи за ǫ налази се свега један такав случај (pǫkǫjni Ит). Код примера за ē отвореност је сразмерно најизразитија у комбинованом суседству лабијала и л : бѣла, лѣпо. П. Ивић је радећи на терену стекао утисак да лабијала и ликвиде л, р уопште утичу на отворенији изговор ē.¹³²

68. Једна веома специфична појава илуструје велику разлику између изразито отворених типичних ē и ǫ и релативно отворених изговорних реализација ē и ǫ. То је казивијално дужење кратких е и о под интонацијом питања, у експресивном изговору и у дозивању:

jēl БА, jēl Ит Ф Пе Е Ми НБ Ки НК СК, jē ли Сц, jēше Ит;
вѣлика Ч, нѣ знам СЦ НБ;
ǫǫǫлē СК;

Bǫrǫ Ит, Сѣjǫ Ит, Бѣbǫ Ит, Злātǫ Ит, Стānǫ Сп.

Продужени вокали у оваквим примерима упадљиво су отворенији од најотворенијих реализација правих дугих вокала. Могло би се додати да под оваквим посебним околностима боја вокала, иначе пратећи елемент код дистинкције између ē и ē, одн. ǫ и ǫ, преузима на себе диференцијалну функцију.

Типична вредност кратких наглашених е и о

69. Пажњу човека са стране највише привлачи веома отворени изговор кратких акцентованих средњих вокала, дакле ē, è, ǫ и ǫ. И приликом подражавања или карикирања војвођанског изговора та појава има незаобилазну улогу. У сваком разговору с носиоцем дијалекта лако је запазити мноштво примера ове врсте. Изнећемо овде само део грађе којом располажемо, уз напомену да смо, избегавајући претрпаност, записивали само део онога што смо чули на терену, одн. при прслушавању трака.

У складу с домаћом традицијом, отвореност вокала бележићемо кукицом испод словног знака (знаци у транскрипцији Међународне фонетске

¹³² Опсервације у том смислу налазимо код И. Поповића, Госп. 46—48, и Б. Николића, Срем 307—308.

асоцијације IPA били би *ε* за наше *ε* и *ɔ* за наше *o*). Овде ћемо се ограничити на примере у којима се у слогу иза акцентованог *ѣ* или *ѓ* не налази вокал *и*, у или *р* — видећемо касније (т. 70—74) да на једном делу нашег подручја такви примери показују посебан развој. Изнећемо грађу сваки пут прво из тамишке говорне зоне (под I), а затим из кикиндске (под II).

I

I. *трѣш* „вршалица“ Дб, *свѣ* Ко Нз ЈТ Мђ Ит Ж О Цп Бч Бд Ч Пе, *зѣт* Ш, *нѣ* Ш Ит О Пе Ф (3:) З, *вѣш* Ит Ж Ч Пе, *вѣшт* Ит Пе, *глѣ* Ит Бч Пе З, *плѣк* Ит, *на срѣд* Ит, *срѣз* Ит, *јѣл* Цп, *кѣљ* Пе Ф (3), *крѣч* Пе Ф (3);

жѣга Ил, *лѣбац* Ил Ко ЈТ Ит Ж Сф Пе, *бѣгаиш* Мђ, *жѣравни* Мђ, *лѣба* Ит Т О Сф Ч, *мѣста* Ит Ж Т, *нѣ зна* Ит, *сѣдам* Ит Т Сф Ч, *бѣга* Ит Сф, *бѣгали* Ит, *вѣтар* Ит Ч, *вѣуба* Ит, *да се вѣшате* Ит, *глѣдало* Ит, *дѣда* Ит Сф Ч Пе, *ѣчански рѣт* Ит Т, *ждрѣбад* Ит, *жѣрав* Ит, *жнѣтва* Ит, *звѣздаст* Ит, *крѣсали* Ит, *мѣкано* Ит, *нѣ знам* Ш Ит Т Сф Ч Ф (3), *пѣваући* Ит, *Пѣтакови* Ит, *пѣћка* Ит, *свѣстан* Ит, *сѣћа се* Ит, *смѣја* Ит Сф Ф, *стрѣја* Ит, *тѣтка* Ит Сф, *трѣба* Ит З, *чѣкѣмо* Ит, *Чѣха* Ит, *пѣвај* Ж, *плѣснав* Ж, *плѣва* Т Сф З, *спрѣма* Т, *двѣста* Сф, *жѣнска* Сф З, *млѣла* Сф, *тѣрали* Сф, *дрѣка* Ч, *сѣјали* Ч, *тѣпаду* Ч, *чѣкаду* Ч, *глѣдати* Пе Ф, *сѣдајте* Пе, *сѣћа́м се* Пс, *трѣла* Пе, *глѣдај* Ф, *чѣкѣте* Ф, *спрѣмали смо* З;

вѣјеш Ил, *вѣче* Ил Ш Ит, *сѣднете* Ил, *бѣremo* ЈТ, *вѣубе* ЈТ, *мѣсец* Ко Ит Т, *мѣсѣца* Ко, *пѣрѣмо* Ко, *дѣвер* Ш, *тѣже* Мђ, *бѣрем* Ит Ф, *вѣјемо* Ит Ф, *врѣмена* Ит, *глѣте* Ит, *грѣје* Ит, *дѣбље* Ит, *дѣвера* Ит Сф, *дѣвет* Ит Цп Сф Ч Ф, *дѣде* Ит Сф, *дѣтелину* Ит З, *жѣнске* Ит З, *крѣвет* Ит, *лѣбњег* Ит, *лѣтње* Ит, *мѣкше* Ит, *мѣсечина* Ит, *мѣте* Ит З, *најлѣпче* Ит, *нѣсвес* Ит Сф, *прѣпнемо* Ит, *сѣмена* Ит, *сѣте* Ит Ф, *лѣпше* Ж, *мѣсец* Ж, *рѣшетали* Цп, *вѣје* Сф, *прѣле* Сф, *дѣсет* Бд, *из ѣчке* Ч, *шѣс нѣдела* Ч, *плѣве* Пе, *прѣпелице* Пе, *дѣверима* Ф (1:), *јѣсте* Ф, *мѣдвѣда* Ф (3:), *сѣјемо* Ф, *фѣдеративна* Ф (2:), *фѣдеративна* Ф (1:), *дѣнѣмо* З, *крѣвѣта* З, *мѣте* З, *мѣћеду* З, *рѣкнеду* З, *сѣдне* З;

вѣдро Ил, *смѣл* Ил, *спѣво* Ил, *вѣсо* Ко Ф, *зѣтове* Ко, *лѣбови* Ко, *пѣторо* Ко Ит Ф, *тѣро* Ко ЈТ Ит, *глѣдо* ЈТ, *ѣво је* ЈТ, *жнѣо* Мђ, у *Бѣодру* Ит, *дѣвојко* ЈТ Ит, *дѣдови* Ит Пе, *дѣцо* Ит Ф, *зѣцове* Ит, *зрѣло* Ит, *јѣво* Ит Сф, *кнѣзови* Ит, *крѣсо* Ит, *лѣбѓва* Ит, *лѣго* Ит, *мѣсто* Ит Ч Ф, *млѣо* Ит, *нѣзгодно* Ит, *нѣшто* Ит Сф, *свѣтлос* Ит, *свѣубо* Ит, *сѣ^{во}* Ит Сф Ф, *смѣло* Ит Сф, *тѣво* Ит, *тѣшко* Ит, *трѣбо* Ит Сф, *трѣсно* Ит, *двѣсто* Т, *тѣо* Т Пе, *жнѣло се* Цп, *јѣо* Бч, *дѣчко* Сф, *зрѣо* Бд, *бѣго* Ч, *плѣо* Ч, *тѣко* Ч Ф, *зѣцови* Пе, *нѣком* Пе, *нѣколко* Пе, *прѣно* Пе, *сѣо* Пе, *сѣјо* Ч, *глѣдо* Ф, *снѣгови* Ф, *црѣпови* Ф, *чѣтворо* Ф (3), *дѣдовину* З, *прѣд ноћ* З, *прѣћом* З, *свѣкрова* З, *сѣво* З.

II. *свѣ* А Е Ме Км Бш Сп БА Мо Пд Сн НК СК Ђ, *вѣћ* Е, *зѣт* А Е Бш СЦ Сп НВ Мо НК СК (3:), *крѣч* Е Мо СК (2:), *нѣ* Е Бш Чј, *цѣп* Ме Бш, *глѣ* Км Чј СЦ Сп, *дѣд* Км, *бѣз* Бш, *рѣн* Бш Дс, *мѣљ* Бш, *смѣт* Бш СК (1:), *кмѣт* СЦ, *дѣ да га опколѣмо* Сн, *вѣш* БА Ђ, *кѣљ* СК (2:), *срѣз* СК;

једнако А, не знам Сп А Бш СЦ СК (4), прџла А, тџла А Бш, бџгала Е Ме, вџтар Е Бш Ми Мо, ждџрала Е, мрџла Е, не знаду Е, плџва Е Бш БА, понџка Е, сџдам Е Бш Пд СК, сџнам се Е Пд Ђ, трџба Е Бш Мо, трџшања Е, дџдаци Ме, лџба Ме Бш Сп Км Мо НК СК Ђ, лџда Ме Пд, из мџста Ме НК СК, пџвамо Ме, рџбра Ме, свџкар Ме Бш СЦ, сџла сам Ме, чџлад Ме, дџда Км Бш СЦ Пд, чџкај Км Сн, бџгати Бш, брџсква Бш, вџћа Бш Чј, вџшала Бш, двџста Бш, џктар Бш, ждрџбадиња Бш, ждрџба Бш, крџмена Бш, кџрџама Бш СК, лџбац Бш СЦ Ми НК, с лџсама Бш, мрџжа Бш, не знамо Бш, не раст Бш, пџваду Бш, пџкара Бш, пџћа Бш, са пџлама Бш, срџдаци Бш, стрџја Бш, тџра се Бш НК, тџсари Бш, трџба је Бш, трџшања Бш, флџка Бш, чџшаљ Бш СК (2:), штџнаца Бш, пџва Чј Мо Ђ, Стџван Чј, штџта Чј, блџсав СЦ, жнџла СЦ, јџднако СЦ СК, трџла СЦ Пд, чџкање СЦ, вџћа Сп, сџдам Сп, тџтка Сп, глџдала сам Ми, бџгај НБ, дџдаци НБ, пџскава НБ, вџшала Мо, бџгали Пд, чџка Сн, лџтна БА, недра БА, пџвали БА, пџвало БА, зрџла је СК, сплџтка СК, јџднџки Ђ, крџцав Ђ, не знамо Ђ, Пџштани Ђ, сџдам Ђ, чџшља Ђ, некако Дс;

дџнемо А, дџсет А Ме Бш СЦ Мо, мџсец А Бш БА, вџтер Е, врџмена Е, јџсте А Е Ме Бш БА, мџљеду Е, око мџсеца Е Бш, сџдне Е СЦ СК, шџс сџксџра Е, вџједу Ме, вџреница Ме, дџвџр Ме, ждџре Ме, у недре Ме, плџве Ме Пд БА, рџжемо Ме, сџднеш Ме, вџје Км, мџћ се Км, брџме Бш, вџверица Бш, вџсели Бш, вџче Бш СЦ НК Ђ, грџбене Бш, дџвџр Бш Сн, дџтелиња Бш Пд, ждрџбегу Бш, јџсен Бш Пд Сн НК, крџвета Бш, мџљемо Бш, мџрдевинне Бш, мџгле Бш, мџљеду Бш, пџре Бш, пџћке Бш, сџдне Бш, пџгле Бш, сџднемо Бш, сџте Бш, стрџје Бш, дџвет Чј, лџтше Чј НБ СК Ђ, мџте Чј, рџже Чј, дџтелину СЦ, лџтве СЦ, слџме СЦ, дџне Сп, кџре Сп, лџнем Сп, трџће Сп, вџче Ми, глџте НБ, јџсен НБ, мџсец НБ, Мџленкиња Бш, Мџленчан Бш, дџде Пд, мџсеца Пд, рџшетало Пд, чџшљеду Сн, најлџтше БА, плџве БА, тџме БА, вџртџпа НК, вџтрењаче НК, прџће Гјд НК, бџрем СК (4), мџтемо СК, недела СК, не мре СК, пџчета СК, сплџћке „сплетке“ СК, фџдеративни СК (2:), зџлен Ђ, пџрте Ђ, кот Пџште Ђ, тџже Ђ, вџтер Дс;

свџкрова А, тџо А Ме НБ, Дџспот Е, неко Е Бш Чј СЦ, свџкрови Е, слџзовача Е, тџво Е СЦ Мо, мџдом Ме СЦ, нешто Ме Чј Ђ, пџпо Ме Бш, сџко Ме, сџо Ме, трџбо Ме Мо, крџсо Км, невоља Гмн Км, врџд је Бш, зџцови Бш СЦ Пд Сн СК, јџло Бш СК, лџго Бш, лџтс Бш, мџсто Бш Ђ, млџо Бш НБ, сџстро Бш, тџд је Бш, тџдица Бш, дџцо Чј, неко Чј, џто СЦ Сн СК, слџдовање СЦ, грџћо СЦ, цвџтови СЦ, глџдно Сп, џто Сп, лџто Сп, џо га Ми, лџтос Ми, двџсто НБ, жнџло НБ, жнџо Мо, млџло Пд, рџддно Пд, плџо Сн, мрџло се БА, неколко НК, прџо НК, брџговима СК (2:), дџцо СК, пџторо СК, шџсторо СК, лџтораст Ђ, дџбљдс Дс, чџко је Дс, чџворо Дс.

е

I. *јел* Пе;

лѣгла Ил, *ис Црѣпаје* Ил, *затѣкла* Ко, *њѣга* Бк Ит Сф Ч Ф, *Нѣмачку* ЈТ, *плѣкана* ЈТ, *око њѣга* ЈТ, *нѣ да нам* Мђ, *дѣца* Ит Ч, *нѣ дај* Ит, *нѣ кѣждеу* Ит, *нѣ пѣнтим* Ит, *пѣкла* Ит, *прѣварили* Ит, *прѣлазно* Ит, *прѣскач'еш* Ит, *решѣта* Ит, *руковѣда* Ит, *секрѣтар* Ит, *свѣга* Ит, *уплѣћали* Ит, *цигарѣтла* Ит, *цвѣта* Ит, *вѣнчају се* Сф, *јѣсам* Сф, *нѣ кашље се* Сф, *шѣвар* Сф, *нѣ кѣже* Ч, *нѣ раду* Ч, *свѣта* Ч, *стаклѣна* Ч, *аргѣла* Ф, *бѣћар* Ф (2:), *ѣкстра* Ф, *калѣндѣр* Ф (3), *мѣтла* Ф, *пѣвач* Ф (2:), *пѣчата* Ф (2), *сѣлак* Ф (3), *цигарѣта* Ф (2:), *црѣпѣјски* Ф, *јѣсам* Пе, *прѣпаше* Пе, *ужежѣна* Пе, *нѣ ради се* 3, *прѣскачу* 3, *чудѣса* 3;

бѣлегу Ил, *дѣце* ЈТ, *донѣсемо* ЈТ, *Бѣгѣј* Ит, *бѣден* Ит, *бѣрбѣрница* Ит, *Бечкѣрек* Ит, *вѣчеру* Ит, *дѣбелу* Ит, *донѣседу* Ит, *ѣвѣдра* Ит, *зѣмље* Ит Сф 3, *кѣбејачки* Ит, *код мѣне* Ит Пе, *нѣ врѣћа* Ит, *пѣчемо* Ит, *пѣшке* Ит, *плѣтера* Ит, *пренѣсемо* Ит, *сѣбе* Ит Ч 3, *унѣсе* Ит, *урѣче* Ит, *цигарѣтне* Ит, *црквѣне* Ит, *четрдѣсѣте* Ит, *шѣрпењу* Ит, *нѣдѣљом* О, *шѣздѣсѣт* Цп, *дѣбели* Сф, *кѣсегу* Сф, *нѣ сме* Сф, *нѣ смѣте* Сф, *однѣшѣне* Сф, *плѣтѣ се* Сф, *дѣбела* Ч, *мѣтер* Ч, *нѣ грѣба* Ч, *грѣбе* Ф, *ѣнглѣз* Ф, *нѣ смѣм* Ф (2:), *нѣ смѣм* Ф (1:), *пилѣнциета* Ф (1:), *сѣптѣмбар* Ф (1:), *сѣптѣмбар* Ф (2:), *Бѣгеј* Пе, *дѣсне* Пе, *јѣднѣг* Пе, *нѣдѣље* Пе, *чикмѣже* Пе, *затѣч'е* 3, *однѣсѣ је* 3, *прѣмѣћѣ* 3;

далѣко Ил, *нѣ може* Ил, *дѣвѣјку* Бк Ит Сф, *јѣч'мом* Ш, *јѣдно* ЈТ, *дѣвѣјка* Мђ Иг Ж Ф Пе, *нѣ волемо* Мђ, *нѣ пости* Мђ, *вѣнчо* Ит, *долѣкѣ е* Ит, *дѣбо* Ит, *дѣвојака* Ит, *дрѣсове* Ит, *лѣпѣјка* Ит, *нѣ волу* Ит, *нѣ добијеш* Ит, *нѣ дѣћу* Ит, *нѣ можеду* Ит, *пѣтлови* Ит, *пѣтровски пѣс* Ит, *прѣво* Ит, *прѣмѣран* Ит, *решѣто* Ит, *самлѣвѣно* Ит, *Свѣтозарѣ* Ит, *сѣло* Ит, *шлѣпови* Ит, *с мѣтлом* Ж, *далѣко* Сф, *зѣлѣв* Сф Ф, *решѣто* Бд, *нѣ могу* Сф Ч, *плѣтѣно* Сф, *дѣвојака* Ч Пе, *бѣлѣв* Ф, *вѣслѣм* Ф (1:), *пѣтловима* Ф (1:), *тѣрѣр* Ф (2:), *тѣрѣр* Ф (1:), *њѣго^{вог}* Пе, *мѣто* 3 *нѣ бѣјте се* 3, *нѣ мош* 3, *шарѣно* 3.

II. *јел* Ки Мо Сн;

дѣца А Е Бш БА НК СК, *нѣ кѣже се* А, *нѣстало* А Ме Пд, *свѣкра* А, *руковѣдам* А, *Дѣбѣљача* Е, *жѣна* Е Ме Бш Чј СЦ Сп Пд БА СК, *загрѣбати* Е, *јѣдан* Е Бш Мо СК, *јѣчам* Е Бш Ми, *нѣ да* Е Ме, *нѣ сваћѣду се* Е, *провѣјавѣмо* Е, *жѣравица* Ме Км, *лѣгла сам* Ме, *плѣћа* Ме БА, *рѣз'ѣни* *кѣлач* Ме, *цѣпаницу* Ме, *њѣга* Км Бш Сп Ки БА СК Ђ, *аргѣла* Бш Ки Пд, *з дѣцама* Бш СЦ, *испѣкла сам* Бш, *јучѣрашњѣг* Бш, *малѣна* Бш, *мѣтла* Бш БА, *пѣтнајст* Бш Пд, *свѣта* Бш, *сѣстра* Бш СЦ Сп, *тѣкла* Бш, *мѣтла* Чј, *нѣ праву* СЦ, *прѣћашњи* СЦ, *рѣпати* СЦ, *сѣрсѣн* СЦ, *слѣпачки* СЦ, *црквѣна* СЦ, *дѣцама* Сп, *Нѣмачку* Сп, *нѣ грѣбам* Сп, *пѣкаре* Сп, *нѣсталѣ га* Ки, *споможѣна* Ки, *јѣсам* НБ БА, *и сѣла* НБ, *крѣча* Мо, *плѣка* Мо, *мѣћало* Пд, *одвѣла* Пд, *јѣдва* Сн, *нѣ радим* Сн, *шлѣпѣте сѣкње* Сн, *пѣрјаницѣ* БА, *провѣла* БА, *рѣбра* БА, *вѣнч'али* НК, *жѣгла* НК, *изнѣшѣна* НК, *мѣћали* НК, *шѣвар* НК, *вѣнчам* СК, *јѣдна* СК, *јѣлда* СК, *јѣчма* СК, *комѣсар* СК (1:), *комѣсар* СК (1:), *комѣсар* СК (1:), *мѣњач* СК (1:), *одѣвѣна* СК, *пѣтнајз* СК, *прико свѣга* СК, *цигарѣта*

кѡра Ф З, пѡла Ф, чѡја Ф (2:), кѡлар Пе, ѡпасно Пе, бѡга З, кѡпaj З, ѡрали З, прѡпас З;

из Бѡке Ш, двѡе Ш, ѡде Ш, дѡнела Ш, преко кѡлѣнѡ ЈТ, ѡће ЈТ, бѡже Ит, бѡлес Ит, бѡлестан Ит, вѡлеш Мђ Ит, вѡће Ит Ф (3), гѡре Ит, двѡје Ит, дѡвече Ит, дѡдејало Ит, дѡле Ит Ч, дѡчепала се Ит, кѡжње Ит, мѡже Ит, нѡге Ит, ѡде Ит, ѡдем Ит, ѡдете Ит, ѡднеле Ит, ѡждеро Ит, ѡреду Ит, ѡћеш Ит, о двѡ пѡле Ит, пѡсле Ит Сф З, пѡтребан Ит, пѡчела Ит, пѡшљемо Ит, сѡбе Ит, тѡке Ит, квѡчке Ж, ѡтѡла Ж, вѡледу Цп, гѡсте Цп, кѡ ѡће Цп, ѡре Сф Ф Пе, пѡље Сф Ф, ѡрем Ч, ѡрѡмо Ч, пѡтребно Ч, вѡлѡмо Ф, мѡжѡмо Ф, ѡтѡла Ф, пѡспе Ф, бѡље Пе, вѡлем Пе, гѡсте Пе, дѡрѡље З;

кѡло ЈТ Ит Ф, ѡдно ЈТ Ит, пѡѡво Ит, бѡлованѡ Ит, гѡспоја Ит Цп, гѡспоцко Ит, гѡрѡно Ит, дѡбо Ит Пе, з дѡбошом Ит, дѡѡр Ит, дѡзвѡлу Ит, дѡно Ит, мѡѡго Ит, ѡлов Ит, ѡго Ит, пѡштовали Ит, прѡдо Ит З, прѡколе Ит, прѡсо Ит, са спѡном Ит, с ѡгом кѡском Цп, пѡ пољу Цп, слѡбодни Бч, рѡдѡуд Сф, ѡштро Сф, дѡктѡр Ф (2:), дѡктѡр Ф (1:), ѡлово Ф (1:), пѡпѡва Ф (1:), пѡтѡка Ф (1:), тѡпѡва Ф (2:), код гѡспоје Пе, Кѡпѡво Пс, ѡд ока Пе, Тѡдора Пе, кѡлко З, ѡкѡлѡ З.

II. гѡрѡб Е БА, кѡ Е Ме, кѡњ Е Бш Пд Сн СК, рѡб Е Мо НК СК (3:), сѡм Е Бш СЦ НК, ѡѡн Ме Бш БА, кѡв Ме Бш СК (2:) Дс, бѡрѡш Бш СК (1:), гѡрѡм Бш Ки СК (1:), дѡм Бш, кѡш Бш, свѡ Бш, тѡр Бш, нѡ Чј, бѡб СЦ, снѡп СЦ, тѡп СЦ, тѡр СЦ, шѡр СЦ, шѡф Сп, згѡб БА;

дѡкѡзну А, дѡста А, ѡма А, снѡвѡла А, бѡга Е Бш БА, кѡла Е Бш СЦ НБ СК (3:), кѡпали Е, ѡмлађина Е, ѡрмани Е, пѡзнѡта Е, пѡста Е, кѡж'а Ме, кѡпѡча Ме, ѡба Ме, ѡпрѡне Ме, ѡка Ме, бѡгѡљ Ме, ѡндак Км, смѡтѡни Км, бѡјѡла Бш, бѡјѡли Бш, вѡља Бш, вѡсак Бш, вѡтњак Бш, гѡшѡа Бш НК, дѡба Бш, дѡстѡ је Бш, дѡрѡља Бш, знѡја Бш, квѡчка Бш, кѡвѡла Бш, кѡжа Бш, кѡлар Бш, кѡмѡд Бш, кѡњска Бш, кѡпѡду Бш, кѡпѡла Бш, кѡпѡмо Бп, лѡпта Бш, од мѡрѡка Бш, нѡса Бш, ѡбашко Бш НК, ѡнда Бш Чј, ѡрмѡни Бш, ѡштар Бш, ѡштра Бш, пѡлак Бш, Пѡљска Бш, прѡдѡла Бш, прѡдѡли Бш, рѡја Бш, слѡва Бш, стѡјѡли Бш, стѡпа Бш, ѡѡрав Бш, чѡѡра Бш, бѡја Гјд Чј, дѡбар Чј Сп, глѡган СЦ, кѡмад СЦ, кѡпа СЦ, ѡрѡја СЦ, рѡђѡици СЦ, по сѡбѡма СЦ, слѡља СЦ, тѡпал СЦ, кѡла Сп, ѡбѡвоје Сп, пѡслѡг Сп, слѡља Сп, гѡдна Ки, ѡблак Ки, пѡт стѡтна Ки, лѡпта Мо, ѡнда Мо, кѡрѡлѡте Пд, нѡвѡца Пд, ѡма Пд, ѡсам Пд Сн БА НК, ѡбѡвеза Сн, ѡма НК, пѡдѡшине НК, пѡслѡт НК, бѡгѡљови СК, бѡрѡнза СК, вѡза СК, дѡђѡ⁴вола СК, кѡларн СК (3:), кѡмѡда СК (3:), кѡра СК (4), ѡлакѡшно СК, ѡгѡн СК, пѡјѡс СК, пѡла СК, слѡва СК, тѡшѡк СК, чѡја СК (4), ѡбѡнѡште Ђ, рѡгѡљ Ђ;

гѡре А, ѡће А Ме Бш, вѡле Е Бш Чј Сп, вѡлем Е Чј, вѡће Е Бш, двѡе Е Сп, мѡѡге Е, мѡже Е Км, нѡге Е Бш НК, ѡднѡти Е, пѡпрѡко Е, с пѡште Е, тѡре Е, дѡнѡта Ме, кѡлѡна Ме, нѡсѡви Ме, ѡде Ме СЦ НК, ѡче Ме, бѡлѡст Бш Пд, бѡлестан Бш, гѡвѡжѡетом Бш, гѡсте Бш, гѡшѡе Бш, двѡе Бш,

дѣнѣла Бш СК, дѣнѣли Бш НК, к^вѣчке Бш, кѣжње Бш, кѣцке Бш, ѣре се Бш, пѣпѣли се Бш, пѣчѣла Бш, пѣчето Бш, пѣчне Бш, прѣклѣта Бш, прѣклѣти Бш, прѣнѣла Бш, ѣме Бш, бѣже Чј, бѣље Чј, пѣчела Чј, пѣшље Чј, бѣлѣсти СЦ, бѣље е СЦ, дѣнѣла Сп, ѣнеш Сп, пѣсне Сп, пѣчнем Сп, дрѣпле Ки, зѣдне Ки, ѣжежѣ се Ки, уѣшите Ми, дѣ рѣда НБ, ѣре се НБ, дѣнѣла Мо, пѣпѣла Мо, ѣдемо Пд СК, ѣтѣла Пд, ѣгре Пд, пѣмѣна Пд, ѣте мѣло Сн, чѣ^вече Сн, прѣспе БА, ѣдеду НК, спѣмѣн НК, бѣлѣст СК, бѣлесна СК, вѣше СК (4), ѣре СК (3:), пѣдне СК, пѣспемо СК (1:), ѣреш СК (1:), пѣље Бш СК (2:), Бѣже Ђ, ѣднѣла Ђ, пѣсле Ђ;

кѣло Е НК СК (3:), мѣго Е Ме Бш Мо Пд НК, ѣро Е, пѣштовѣли Е, грѣсковац Е, кѣво Ме Бш, ѣмо Ме, стѣго Ме Бш, дѣнѣ Ме, ѣто се Км, вѣдовѣд Бш, вѣзом Бш, с вѣлом Бш, дѣбо Бш СЦ Сп Пд НК Ђ, дѣбош Бш, дѣктора Бш, дѣно Бш, збѣгом Бш, кѣжње Бш, кѣпова Бш, ѣмѣрни Бш, ѣко Бш, пѣмѣн Бш СЦ, пѣчо Бш, пѣшто је Бш, прѣдо Бш, рѣгови Бш, о рѣговима Бш, слѣбодан Бш, слѣво Бш, с тѣбом Бш, кѣлко Чј Ђ, пѣмоћ Чј, гѣспоја СЦ, нѣвѣсти СЦ, нѣвог Сп, ѣколо Сп, рѣдом Сп, чѣпор Ки Ђ, ѣбовеза Ми, ѣбро Ми, ѣдно Ми, гѣспоцки НБ, Јѣцковића НБ, слѣбодан Мо, вѣлѣва Пд НК, прѣшлог Пд, ѣбришко Пд, гѣспођо БА, дѣктор БА СК (3), дѣктѣра НК, кѣмѣтно НК, пѣчѣ е НК, прѣтѣк НК, гѣспоја СК, гѣспођа СК, дѣдоле СК, кѣшто СК, ѣколо СК, слѣбодно Ђ, кѣвѣва Дс.

ѣ

1. бѣја ЈТ, ѣстала ЈТ, не дозвѣлаву Мђ, мѣмка Мђ, од ѣца Мђ Ит 3, из Бѣграда Ит, вѣда Ит Сф Ч, гѣтѣ је Ит, дѣцкан Ит, кѣга Ит 3, кѣја Ит 3, кѣса Ит, обѣгатно се Ит, окѣ сламе Ит, ѣраси Ит, ѣстане Ит, ѣтад Ит, ѣтиц Ит Сф Пе, пѣслала Ит, да прѣдамо Ит, пѣјати Ит, сирѣмашна Ит, ѣраси Ж, прѣвлѣчи Ж, бѣгати Цп, истѣвару Цп, кѣна Цп Ф (2:), зѣра Сф, пѣкѣару Сф, сирѣга Сф, вѣда Бд, сѣкѣк Бд, кѣнац Ч, срамѣга Ч, бѣстан Ф, брезѣбразан Ф, кѣлѣч Ф, кѣмѣнда Ф (1:), лѣза Ф, мѣја Ф, ѣвѣмо Ф (3:), ѣлаја Ф 3, ѣрѣч Ф (3), ѣрганизован Ф, пѣсрадамо Ф, прѣшла Ф, дѣлази Пе, Јѣвѣнка Пе, са кѣпѣна Пе, кѣтѣрка Пе, мѣмак' Пе, ѣбѣрам Пе, ѣлај Пе, ѣстане Пе 3, ѣстану Пе, прѣвѣћаш Пе, прѣстѣћа Пе, ѣстарна 3, пѣдај 3;

до дѣлме ЈТ, кѣње ЈТ Ит, ког кѣлебе Мђ, вѣлѣла Ит, дѣчекаду Ит, зѣвемо Ит, кѣлебу Ит Ж, ѣбесу Ит, ѣве Ит, ѣбећи Ит, ѣдежда Ит, ѣтеру Ит, пѣбегну Ит, пѣје Ит, пѣслѣдни Ит, прѣлеће Ит Ф (1:), прѣсвѣћен Ит, чѣвека Ит, дѣлѣћеду Цп, пѣсејано Цп, преко тѣ вѣде Сф, мѣје Сф, пѣдѣли Сф, от прѣлѣћа Сф, гѣвеће Бд, пѣбегнѣду Ч, дѣчекала Ф (3), кѣлено Ф, кѣмѣндија Ф (2:), ѣкрѣнемо Ф (3), ѣтрѣзни Ф (3), пѣдерѣду Ф, ширѣке Ф, чѣвек Ф (3), чѣвеком Ф (3), зѣвѣ се Пе, ѣщѣтим Пе, ѣнемо Пе, бѣлѣ 3, гѣрѣлѣ 3, кѣлѣба 3, ѣбесите 3, окѣрѣло 3, чѣвека 3;

дѣво Ил, гѣгово Дб Бд, снѣпове Дб, дѣбро ЈТ Ит Пе, догѣворимо ЈТ, дѣгодине Ш, дѣшо Ит Цп Сф, дѣшѣ сам Ит, дубѣко Ит Сф, кѣкѣшку Ит, нѣном Ит, ѣдбору Ит, ѣсто Ит, ѣтворен Ит, пѣзно Ит, пѣклони Ит, пѣклопим

Ит, Пѣпов Ит, пѣсо Ит, прѣво Ит, прѣпо Ит Ж, шѣгодека Ит, висѣко О, гѣтов Бч, вѣлове Сф Пе, пѣ воли Сф, снѣпове Бд, вѣлр Ф, з ѣто Ф, ѣктѣбар Ф (1:), ѣпрошѣен Ф, пѣпкви Ф (2:), пѣслови Ф (2:), вѣло Пе З, дѣзно Пе, кат сам дѣпо Пе, кѣт кѣла Пе, по рѣгѣловима Пе, сѣмове Пе, гѣвори З, ѣкопамо З, из ѣтога З, снѣпове З.

II. мѣгла А, ѣвај А, ѣтац А Е Ме СЦ Сп НК, вѣда Е Бш НК СК, дѣлазу Е, кѣд вѣс Е, кѣд нѣс Е Бш, кѣса Е Ме БА, мѣмак Е Ми Пд, ѣца Е СЦ Пд Ђ, пѣгачу Е, гѣја Е Чј, кѣвѣч' Ме, пѣзнѣјем Ме, пѣлазу Ме, стѣмак Ме, нѣвац Км, ѣвѣмо Км БА, ѣчла је Км НБ, смѣтѣваду Км, бѣгат Бш, бѣја Бш Сп, дѣцкан Бш, не забѣравте Бш, кѣвѣчница Бш, кѣнац Бш, кѣња Бш СЦ Пд НК СК (1:), лѣнац Бш, мѣтѣ се Бш, натѣвари Бш, нѣгама Бш, огѣвѣру Бш, ѣрасе Бш, ѣстало Бш, да пѣрѣвну Бш, разѣрѣварам Бш, рѣгат Бш, рѣнац Бш, рѣса Бш, смѣтѣва се Бш, дѣда Чј, дѣлазиду Чј, мѣја Чј, ѣна Чј, ѣстави Чј, пѣт пазу Чј БА, сѣкак Бш, срамѣта Бш, стѣпала Бш, тѣчка Бш, ѣшѣак' Бш, умѣтѣва Бш, гријѣта СЦ Сн, забѣравијо СЦ, Јѣван СЦ, кѣтѣрка СЦ Ки, ѣлај СЦ Сп, ѣрѣч СЦ, пѣздравѣамо СЦ, висѣка Сп, дѣшла Сп, мѣја Сп, ѣца Сп, дѣлама Ки, ѣстарио Ки, ѣтац Ки, пѣмако се Ки, прѣдаш Ки, дѣлази Ми, онѣмадне Ми, бѣстана НБ, дѣкате кѣће Мо, пѣклати Мо, пѣставѣду Мо, сирѣмаси Мо, у кѣшару Пд, ѣнѣмо Пд, ѣрѣлѣамо Пд, пѣквасѣду Пд, рукѣбѣадамо Пд, вѣла Сн, гѣтови Сн, кѣгѣ би Сн, ѣцама Сн СК, ѣрѣње Сн, чѣбан Сн, дѣкајзем БА, зѣнѣр БА, зѣлѣбак БА, кѣсама БА, дѣлазѣм ти НК, рѣдѣвде НК, пѣкајзе НК, срмѣта НК, бѣмбардовѣње СК (1:), брезѣбразан СК (2:), гѣспѣда СК, мѣја СК, ѣпашѣду СК, ѣраси СК, ѣорганизован СК, ѣстала СК, пѣлајзем СК, пѣсла СК, сирѣмак СК, срамѣта СК (1:), чѣбан СК, шѣѣфа СК, дубѣка Ђ, обмѣташ Ђ, пѣаро Ђ, пѣсла Ђ, рѣѣака Ђ, тешкѣћа Ђ;

дѣспела А, кумѣвске А, младѣжењин А, вѣде Е Бш СЦ Пд Сн СК, вѣлела Е, закѣрело Е, зѣве Е Бш Пд, кѣлебу Е Пд, ѣпере Е, ѣсети Е, ѣчешѣѣ га Е, пѣје Е СЦ, разѣѣле Е, свѣје Е, чѣвек Е, зѣкрѣне Ме, младѣжења Ме, ѣдрѣди Ме, ѣкрѣће Ме Ђ, ѣд ѣе Ме, ѣћемо Ме, пѣлѣже Ме, дѣспем Км, ѣжењени Км, ѣкрѣћеш Км, ѣпет Км, пѣдѣли Км, бѣде Бш, гѣрело Бш, дѣнѣти Бш, зѣвѣѣ га Бш, кѣлѣвка Бш, кѣлено Бш, кѣње Бш Пд СЦ НК, нѣсѣћа Бш, од ѣте Бш, ѣћелавијо Бш, ѣћете Бш, пѣгрѣши Бш, пѣјем Бш, пѣслѣдње Бш, пѣтсмѣваду Бш, припѣвѣамо Бш, припѣвѣтку Бш, пѣмѣнемо Бш, пѣѣѣди се Бш, чѣвека Бш СЦ Мо, гѣре СЦ, дѣшле СЦ, зѣвемо СЦ, извѣлте СЦ Ки, мѣгѣ су СЦ, ѣре „орах“ СЦ, ѣсветнѣк СЦ, ѣћез да СЦ, вѣде Сп, гѣвѣће Сп, рѣћена сѣстра Сп, дабѣме Ки, приѣкрѣће Ки, припѣвѣда Ки, кѣлеба Ми Мо Пд НК, ѣд ѣѣ НБ, пѣмѣшано НБ, гѣвѣрте Мо, дубѣке Мо, пѣбега Мо, изгѣре Пд, пѣдметеш Пд, пѣслѣдњи Ми Пд Сн, припѣвѣдам Пд, упѣтрѣбу Пд, дѣнѣћу Сн, забѣлеле Сн, кѣлѣнѣити Сн, кѣме Сн БА, пѣрѣћаду Сн, завѣлела БА, кѣлѣвка БА, кѣд ѣѣ НК, ѣзѣбо НК, пѣ лѣћи НК, пѣмѣнеш НК, дѣсели се СК (3:), дѣчекала СК (3:), затѣрте СК, кѣрем СК, Милѣшевѣћ

СК (2:), *нѡвѣмбар* СК (1:), *рћеду* СК, *пррлеће* СК (2:), *чѡвек* СК (3:), *чѡвеком* СК (3:), *изврлте Ђ*, *рдрелите Ђ*, *рдрешн Ђ*, *ркрене га Ђ*, *рћеду Ђ*, *рћцѣпаш Ђ*, *пррѣкрће Ђ*, *прирћвѣду Ђ*, *крлѣвкицу Дс*, *рдрѣва Дс*, *убрдреш се Дс*;

гђтово А Мо, *дрбро А Е СЦ Сн НК*, *дрво А*, *крсом А*, *рћкосом А*, *пђвојницу А*, *водрнрша Е*, *врло Е Ми*, *зђто Е*, *нђћом Е*, *рсто Е*, *рћпр Е*, *пђложнћк Е*, *врдом Ме Бш*, *живрћтом Ме*, *рчо Ме*, *пђмого Ме*, *дрррц Км* *НБ*, *рво Км Чј*, *гђврри Бш*, *гђтова Бш*, *крмору Бш*, *мђмком Бш*, *рдрмори Бш*, *рро „орак“ Бш*, *рћвррен Бш*, *кркошћка Бш*, *кркђшке Бш*, *кркђшку Бш*, *крто Бш*, *нрво Бш*, *рлрва Бш*, *рћвори Бш*, *пђток Бш*, *пррпо Бш*, *чкрђе Бш*, *гђвориду СЦ*, *рпрости Чј*, *дршло СЦ*, *дршо СЦ Мо*, *крмлрв СЦ*, *рдрво СЦ*, *одгђворим СЦ*, *рцове СЦ*, *рћворена Сп*, *с врдом Сп*, *прид рћцом Ки*, *прршлр га Ки*, *рћворена Ми*, *гђтов Мо*, *дрррјјро Мо СК*, *рћврру Мо*, *код рћог Мо СК*, *с врловима Пд*, *гррбрва Пд*, *дрбрр е Пд Сн Ђ*, *пђгоду Пд*, *пкрђјни Пд*, *пррцдгаш Пд*, *висрко БА*, *кркђшку БА*, *рсто БА*, *пђмогнеш БА*, *прс^р БА*, *дрбрр НК*, *дрноси НК*, *дррдрге НК*, *рвр се НК*, *пкрђјне НК*, *врлом СК (2:)*, *мђмком СК*, *ћђном СК (3:)*, *крто СК*, *рвога СК (2:)*, *пр вољи СК*, *пђмоз бдр СК*, *прпови СК (2:)*, *прслови СК (4)*, *дрвр га Ђ*, *ослрбрди Ђ*, *рцрв Ђ*, *пђтрошу Ђ*, *прршло Ђ*, *рдрови Ђ*, *с рћом Ђ*, *крмлрврски Дс*, *одрдрво Дс*.

Петровић је у Гаду најчешће бележио отворено акценатовано *ѣ* и *ђ*: *ррват*, *ррваш* итд. 192, *шил'ѣѣ* 225, *свр* 227, *сроски* 228, *зрмл'е* 228, *јрдна* 229, *пррднћси* 229, *срјето* 229, *вррера* 230, *срјкају* 230 итд., *от крсе* 228 x 2, *кррато* 228, *ррд* 228, *ррл'е* 228, *ррдће* 229, *пррлетће* 229 итд. Сличних примера код Петровића има још доста, издвајају се једино *трса* „меће, ставља“ са *ѣ* испред *ћ* (упор. ниже т. 75 под 3) и неколико случајева дифтонгизације *ђ* (т. 78—79). Има, додуше, и знатан број примера са *е* или *о* без дијакритика (*јрдној* 230, *с лрратот* 227 итд.), што вероватно означава изговор без израите отворености (упор. ниже у овој тачки).

Много је ређи у нашој грађи полуотворени изговор наглашених *ѣ* и *ђ*. Обележавамо их комбинацијом знака _ за средњи изговор и поменутог знака отворености:

ѣ

- I. *срћнамо* Ит, *лрба* Сф, *прва* Сф;
мрћемо ЈТ, *срдрнемо* Ит, *брре* Сф, *прће* Сф, *нрјдеш* З.
 II. *зрћ* СК, *крљ* СК (1:), *кррч* СК (2:), *сррт* СК (1:);
свркар А, *срртна* Ме, *плрка* Км, *брза* СК (1:);
мрдрврда СК (1:);
чрврврр СК.

ђ

- I. *нирјдан* Ит, *дрца* Сф, *зрлрна* Ф (1:), *цигаррта* Ф (1:);
дрсрту Ит, *нрвршти* Ит, *Пррлеза* Ит, *крсргу* Пе;
дрврјке З.

II. *вѣнчава* А, *зѣмља* А, *сѣстра* А, *дѣвѣте* НБ, *делѣгаѣт* СК (1:), *ѣкстра* СК (2:), *мѣняч* СК (1:), *њѣга* СК (1:), *сѣлѣк* СК (1:), *сѣлѣње* Ђ, *сѣмѣње* Ђ; *Ѣнглѣз* СК (1:), *нѣдела* СК (1:), *нѣ смем* СК (1:), *рѣзѣрве* Бш, *сѣптѣмбар* СК (1:);
дѣвѣдѣ А, *дѣвѣдѣ* СК (1:), *са жѣном* СК (2:), *са жѣном* СК (1:), *Пѣтровдан* СК (1:), *сѣло* СК (1:).

ò

I. *јѣш* Пе, *рѣб* Пе;
кѣмада Ф (1:), *чѣја* Ф (1:), *мѣтала* Пе;
нѣјѣѣре Ит;
рѣдом Ит, *кѣпо* Ч, *ѣлѣѣ* Ф (1:), *пѣпѣва* Ф (2:), *дѣно* З.
 II. *кѣш* Е, *грѣб* БА, *зелѣб* БА, *грѣм* Мо, *кѣњ* Мо СК (1:), *зѣѣр* СК (1:), *рѣб* СК (1:), *кѣ* Пд;
кѣла Ки СК (1:), *кѣмада* СК (1:), *кѣлѣри* СК (1:);
кѣ је А, *ѣѣш* Ме, *ѣреш* СК (2:), *пѣле* СК (1:), *пѣспѣмо* СК (1:), *пѣклѣн* Ме, *снѣпѣва* Пд, *кѣлѣ* СК, *пѣпѣва* СК (2:).

ò

I. *дѣшла* Ил, *ѣца* Ил, *прѣда* Ил, *кѣза* Бч, *мѣја* Сф, *мѣмак* Сф, *кѣлѣч* Пе;
пѣбеѣи Ит, *бѣѣте* рѣѣѣни Сф, *нѣвѣмбар* Ф (1:), *пѣје* З;
вѣлове Дб, *дѣбро* Ит, *тѣпови* Ит, *ѣбѣјке* Ил, *ѣпрѣбам* Ф (3), *пѣпѣви* Ф (2:).
 II. *пѣлази* А, *бѣгати* Е, *пѣгачаре* Е, *пѣнѣвѣла* Бш, *ѣвѣмо* Пд, *мѣмка* НК, *ѣмлѣту* Св, *бѣмбарѣѣѣѣѣ* СК (1:), *брезѣбразан* СК (3:), *кѣлѣч* СК (1:), *кѣња* СК (1:), *кѣманда* СК (1:), *срамѣта* СК (1:), *синѣѣва* СК, *ѣна* Ђ;
приѣкрѣну А, *ѣберу* Мо, *дѣсели се* СК (1:), *дѣчекала* СК (1:), *дѣчкала* СК (2:), *ѣкрѣнемо* СК (1:), *ѣпет* СК (1:), *прѣлеѣе* СК (1:), *чѣвеком* СК (1:);
мѣмкови Е, *дѣшло* НБ, *ѣбѣјке* Мо, *дѣрѣц* Пд, *ѣкѣѣбар* СК (1:), *пѣпѣви* СК (1:), *пѣѣѣѣрне* Ђ.

Овога пута износимо више-мање комплетну грађу којом располажемо. Не би, дакле, било оправдано судити о размери учесталости изразито отвореног и полуотвореног изговора по броју овде датих примера. Дужни смо, међутим, напоменути да између гласовних вредности којима оперишемо (овде и даље у овом оглаваљу) постоји пуна скала постепених прелаза, тако да је понекад тешко одредити којем од двају типова припада неки изговор. Будући да се наше процене заснивају увек на аудитивном утиску, а не на инструменталним мерсњима, није искључено да је понекад иста гласовна стварност класификована у две разне, разуме се суседне категорије. П. Ивић је, уосталом, на терену употребљавао и знаке за даље нијансе, нпр. за прелаз између отвореног и полуотвореног изговора, или између полуотвореног и средњег. Будући да такво бележење отвара још шире поље за улогу случаја и за недоследност, ми смо такве примере прикључивали суседним категоријама, и то основним типовима („отворени“, „средњи“ итд.), дакле не „полу-“ категоријама.

На терену се понекад јавља и веома отворен изговор, нешто отворенији од онога који међународна транскрипција бележи са ϵ и э . П. Ивић га је бележио знацима e^a , \dot{a} , \underline{a} , одн. o^a , a^o и сл. Овде репродукујемо сву ту грађу уз употребу унифицираних знакова e^a и o^a .

Ë^a

I. $\text{ч}^a\text{кали}$ Ш, $\text{св}^a\text{стан}$ Ит, $\text{н}^a\text{ знам}$ Бд;
 $\text{в}^a\text{село}$ ЈТ, $\text{в}^a\text{це}$ ЈТ, $\text{д}^a\text{в}^a\text{ер}$ О, $\text{с}^a\text{ме}$ Бд;
 $\text{р}^a\text{пу}$ О.

II. $\text{с}^a\text{дам}$ Км, $\text{п}^a\text{ца}$ НБ, $\text{п}^a\text{цали}$ НБ, $\text{гр}^a\text{ба}$ Мо;
 $\text{џ}^a\text{то}$ Мо, $\text{ц}^a\text{о}$ $\text{кр}^a\text{в}$ Дс.

Ë^a

I. $\text{с}^a\text{стра}$ ЈТ, $\text{пл}^a\text{вара}$ Ит;
 $\text{т}^a\text{бе}$ О, $\text{црв}^a\text{мп}^a\text{рка}$ Ит.

II. $\text{ј}^a\text{л}$ БА;
 $\text{ж}^a\text{нама}$ НБ, $\text{д}^a\text{ца}$ Ђ;
 $\text{Н}^a\text{в}^a\text{нкин}$ Пд, за $\text{ж}^a\text{не}$ БА;
 $\text{П}^a\text{тровд}^a\text{н}$ СЦ, $\text{д}^a\text{в}^a\text{д}^a\text{ју}$ Пд, $\text{с}^a\text{ло}$ Ђ.

Ë^a

I. $\text{д}^a\text{бавезе}$ Ђ, $\text{н}^a\text{рава}$ Пе;
 II. $\text{б}^a\text{ле}$ ЈТ.

Ë^a

I. $\text{д}^a\text{шла}$ Ђ, $\text{д}^a\text{тац}$ Ш, $\text{м}^a\text{ја}$ О;
 $\text{г}^a\text{тово}$ ЈТ, $\text{вис}^a\text{ко}$ Цп;
 $\text{отв}^a\text{ри}$ Ш.

II. $\text{д}^a\text{тац}$ А, $\text{О}^a\text{к}^a\text{њ}$ Е, $\text{с}^a\text{к}^a\text{к}$ Км, $\text{топ}^a\text{ла}$ Ми, $\text{п}^a\text{мало}$ НБ, $\text{н}^a\text{ва}$ $\text{мл}^a\text{да}$ Мо, $\text{прик}^a\text{б}^a\text{ш}^a\text{ња}$ СК, $\text{с}^a\text{к}^a\text{к}$ СК, $\text{д}^a\text{ца}$ Ђ;
 $\text{з}^a\text{ве}$ Бш;
 $\text{В}^a\text{јевина}$ Ђ.

Заједничка је особина ових примера да се у слогу који следи иза наглашеног обично налазе вокали a , e и o , а ретко i или y .

Асимилација наглашених џ и ђ према високим вокалима
у следећем слогу

70. У говорима кикиндске зоне затварају се, бар под ` акцентом и бар факултативно, наглашени вокали џ и ђ ако се у следећем слогу налази i , y или r .

Примера отвореног изговора у таквом положају има релативно мало:

ѐ

свѣкрва А, срѣбрън А;

вѣлика А, прѣслица А, спрѣми А, вѣћи Е Бш, вѣштица Е, лѣти Е, да нѣ би Е Км, нѣки Е, о нѣким Е, рѣгица Е НБ, кѣчимо Ме, бѣшињи Км, вѣлико Км, дѣчија Км, пѣрине Км, кѣѣри Бш НБ Дс, тѣли Бш, да се жѣни Чј, дѣбли Чј, лѣпиши Чј, сѣди Чј, ѣвица Сц, јѣли СЦ, јѣсти СЦ НК, клѣкни СЦ, мѣрица СЦ, нѣ иде СЦ, сѣтим СЦ Ђ, вѣлика Сп, дѣдину Сп, сѣли Сп, тѣглиши Сп, тѣглио Сп, тѣткино Сп, јѣвгин Мо, дѣци Пд, мѣстима Пд, прѣђица БА, вѣлику НК, о вѣштицама НК, на лѣдину НК, млѣли НК, свѣсни НК, чѣски НК, мѣри Дс;

спрѣму А СЦ, тѣтку А, дѣцу Е Ме Бш СЦ НБ, мѣсту Е Км, мѣту Е Бш НБ, нѣку Е, да се жѣну Ме, зѣмљу Ме Бш СЦ Сп, мѣур Ме, тѣру Ме Бш, лѣгну Км, пѣсму Км Мо Св, скѣлу Км, вѣруј Бш, вѣруједу Бш, вѣрујте Бш, дѣжурни Бш, жѣљу Бш, о лѣбу Бш, мѣтуго Бш, пѣру Бш, свѣтује Бш, да се сѣлу Бш, глѣднути Чј, нѣ зну Чј НБ, свѣкру Чј НБ, свѣтујем Чј, зѣмљу СЦ, плѣву СЦ, трѣбу СЦ, пѣву Сп, флѣку Сп, чѣку Сп Св, чѣту Сп, дѣчку Пд, мѣтут НК.

ѐ

нѣ прну Е, чѣвѣрти Ме Ки НБ, чѣвѣрта Бш НБ, чѣвѣрте Бш Мо, шѣгрт Бш, чѣвѣрту Км Ки, нѣ мѣси НК;

вѣридба А, вѣдрица Е, весѣлим Е, жѣли Е, кѣчиге Е, лѣпчића Е, мѣни Е, сѣдили смо Е, чѣстугам Е, чѣгир Е Ки НБ, чѣтри Е, вѣлико Ме, довѣсти Ме Км, нѣ види Ме, сѣди Ме, вѣлики Км, вѣлику Км, донѣси Км, мѣтлица Км, провѣли Км, жѣни Бш, испѣкли смо Бш, жѣнила Чј, сѣдили су СЦ, дѣсни Ки, сѣби НБ, грѣдицу Мо, цвѣним Мо, нѣ игра Пд, грѣдице НК, лѣпчић НК;

донѣсу А, жѣну А Ме, нѣму А, вѣнчу Е Ме, нѣ слуша Е, нѣ узме Е, одлѣту Е, пѣку Е Км, развѣду Е, ревѣну Е НБ, рѣдуше Е, сѣду Е Ме НБ Ђ, у сѣлу Е, сѣстру Е Бш, жѣлудац Ме, нѣмукан Км, свѣму Км, жѣну Ме Бш, изнѣсу Ме, решѣту Ме, вѣлу Ме, јѣдну Км СЦ Ки Пд НК, нѣ ду Км Мо Св, нѣ ручам Км, смѣју Км, у аргѣлу Бш, бѣжу Бш НБ, долѣту Бш, не жѣлу Бш, крекѣтуше Бш, нѣ кувам Бш, лѣту Бш, млѣкуша Бш, однѣсу Бш Ки НК, у свѣму Бш, сплѣткуша Бш, тѣкут 'а Бш, чѣму Бш, свѣту црѣву Чј, провѣду Ки, нѣ журниш НБ, нѣ слѣжиши Мо, нѣ слушаши Мо, уплѣту Мо, огребѣну Св, нѣ тувим Св.

ѐ

вѣзимо А, гѣдина А Е Бш СЦ НК Дс, гѣсти Е Ме, с кѣли Е Ме СЦ Сп Ки, кѣси Е, нѣсимо Е Ме, нѣћи Е, ѣди Е СЦ Пд, ѣштигна Е, прѣси Е Мо, сѣли Е НК, вѣдиду Ме, дѣбила Ме, дѣдијало Ме СЦ, зѣби Ме, кѣсти Ме, нѣси Ме Чј Ки, нѣсите Ме, ѣбичај Ме СЦ, ѣчи Ме СЦ НК, пѣкриједу Ме, вѣдим Км, гѣдина Км Чј СЦ Сп Ки, гѣдине Км, дѣбио Км СЦ, Зѣрица Км, Зѣрици Км, ѣбично Км СЦ, прѣшију Км, кѣсиши Км, мѣлим Км, склѣним Км, сѣбици Км, шкѣли Км, ѣпија Бш, пѣљски Бш, тѣпли Бш, дѣбијем Чј, кѣливо Чј, ѣпиједу Чј, прѣсиду Чј, бѣли СЦ, дѣбије СЦ Пд, кѣлима СЦ Сп,

са крњима СЦ Ки, крњицу СЦ, крчину СЦ, нрсимо СЦ, рдличан СЦ, рпио СЦ, стртина СЦ, дрбили Сп Ки, грдину Сп Ки, мрлим Сп, срли Сп, врзи Ки, дрбио Ки, стртине Ки, нрсим НБ, рштри НБ, кртлиће Мо, бржије Пд, рбичају Пд, шкрди Пд, брквица НК, с крњи НК, крњски НК, нрћи НК, прдбије НК, нрвине СК (1:), Нрви Сад Ђ, крсиду Дс;

врљу А Бш, крсу А Е, крљу Е, нрсу Е Бш Чј Пд, рду Е, србу Е Км Сп НК, врду Ме Бш СЦ, лрпу Ме, нрћу Ме Чј, по рку Ме, гршћу Км, нрзу Км, плрчу Км, рдунда Км Мо, ргуд Км, у прљу Км, брзу Чј СЦ, кршуља СЦ, рбуку СЦ, рдузели СЦ, смртру СЦ, крсу Сп, нрћу Сп, прд руку Сп, рдуд Ки, рштру Ки, по прљу Ки, рдрвда Мо, крзу Пд, врљу НК, крпу НК.

б

рдрнуго Км;

дрбџва А, брси Е, крд њџ Е, кри Е, нрсилџ су Е, рни Е Км Чј НК, осрвина Е, скрџило Е, прдиже Е, прпџше Е, с ртим Е, рпи Е, ускрчила Е, врлијем Ме, дрбрим Ме, крмишје Ме, кртгју Ме, мрџм Ме Ки, мрџци Ме Чј Ки, с рним Ме, ртисне Ме, с рџима Ме, прлџва Ме, прџиње Ме, бррио Км, врлиједу Км, глрби Км, гвррио Км НБ, ргџиште Км, рчила Км, лрзи Бш, мрели Бш, нрсила Бш, рви Бш, Бржић Чј, гррмили Чј, дршли Чј, с ртим Чј, ррдио СЦ, гррмила Ки, лршије Ки, нрсили Ки, ртиче Ки, од рти Ки, рткино Ки, прџишћено Ки, ррди Ки, стртину Ки, дршли НБ, крмишњица НБ, крњи НБ, ррибаду НБ, ргидне НБ, рглије НБ, гррмили Мо, мајстрџица Мо, рчили Мо, крзи Пд, крмишјџма Пд, догрдила Св, нрвије НК, рткино НК, рчили су НК, крсићу СК;

дрџујемо Е, брју се Ме, грру Ме, рдрвко Ме, рћу Ме Км, прљубу Ме, прнудџду Ме, н ргу Км, прџупи Км, мрћу Бш, сврју Бш, кршуљу Ки, рткуд Ки, пршгуј Ки, ркџупи НБ, прџсугра НБ, рпслџжи Мо, ртку Мо, пррушџмо Мо, врљуска Сн НК, мрју НК, рдушку НК, рт куће Ки НК, прљубу НК.

„Полуотворени“ изговор је забележен у примерима:

з

рџфтино Ме, врћи Бш, тррћи НБ;
дрџу Км, мрџуго Бш, жрџнску Ђ.

д

нр прља Км, четврти НБ, шрпрџли се НК;
врридба А, кррчила сам А, откриврџни Е, шршџр Е, шрџтица СК (1:);
одврџду А.

д

прџије А, рбичџа Е, мрлим Ме, нрси Ме, пррси Ме, врдиду Км, грдџина НК, крси СК;
нрву Км, врду Бш НК, штррџфује Мо, стрџу Пд.

ò

изнòсио Е, пренòћи Е, прòтиче Е, мòлити Ме, нòсио Ме, одмòрила Ме, нòсила Км, òпити се Км, стòлицу Км, òнй су Пд;

једнòручки бйч Км, прòбудим Км, тòпу Бш.

Следе примери за изговор који је П. Ивић на терену обележавао као средњи јер он у банатским релацијама има такву позицију, мада би се по међународним фонетским нормама сматрао нешто отворенијим од средњег.

è

свèкрва А;

пèрина Е, мèрио Бш, тèтица Бш, жèни Ћ.

è

у зèмљи А, пèшкйр А, сèди А, старèшина Е, лèгли су Ме, мèтити Ме, тèтих Ме, учитèљица Ме НБ, пèкли Км, пилèђије СК, у Сегèдин СК.

нèму Е, цèдуљу Ћ.

ò

пòмрчина Ме, пòтрчала СК (1:);

двè гòдине А, нàјбòљи Ме, гòсти Ћ, дòбили Ћ, òпштина Ћ;

òбујем Е, пòдрум Ме, гòлубливи Ки.

ò

кò^т цркве А;

грòмила Ме, стòи Ме, Бòжић Чј, дòшли Сп, кòни Сп;

дò куће А, челò куће А, дòбру Ме, кòшуља Ме, òдгурно Ме, òсyшимо Ме, пòштује СК (1:).

„Полузатворени“ изговор, близак средњем Е и Ω по транскрипцији IPA, означавамо комбинацијом знака средњег изговора и знака затворености.

è

зèница Ме, јèсти Ме Бш, лèптйр Ме, сèди Ме, сèћи Ме, срèдњи Ме, тèли Ме Км, тèти Ме, трèћи Ме Пд СК Ћ, вèлики Км, прèслицу Дс;

дèцу БА.

è

чèтвòрто Ћ;

мèни А Км СК (1:), нè никне А, пèшкйр А Ме СК, шèшйр А, бèлило Е, ревèни се Е, досèлили Ме, мèкиње Ме, нè сипа Ме, сèдијо Ме Дс, сèдниш Ме, сèдила Ме, код ðмйлије Км, сèдим Км, тèпсију Км, Лèмйркиња Бш, ожèнити Бш, сèдиле Мо, плетèница СК (1:), тèби СК (1:), шèстица СК (1:), благословèни Ћ, дèтйнство Ћ, пè^нзија Ћ, Сегèдин Ћ, чèтир Ћ, провèли Дс, сèби Ћ;

пèчурка СК (1:), плèту СК (1:), по нèму Ћ.

ò

ѓбрве Бш, пѓкрјани Ки, пѓтрчала СК (1:);

дѓбио Е, кѓсти Ме, ѓпштина Ме, вѓдиду Км, гѓдина Км Бш, дѓбила Км СК (1:), вѓди Бш, дѓбиједу Бш, кѓлима Бш, ѓсигуран Бш, ѓпштина Ки, гѓдине НБ Мо, кѓжица НБ, кѓњима Мо СК (1:) БА, стѓтине Мо, нѓвине СК (1:), склѓгим СК (1:), бѓљи Ђ, пѓт гѓдина Ђ, с кѓли Ђ, млѓги Ђ, ѓбичан Ђ, бѓквица Дс;

вѓду Ме СК (3:), кѓсу Ме, чѓју СК (1:), вѓљу Ђ Дс, сѓбу Дс.

ò

шлѓфрк БА, кѓ цркве НК, ѓргнем СК (1:);

Бѓжића Е, вѓди Ме, кѓбила Ме, ѓни Ме, прѓсѓтѓ Ме, двѓкрѓлна Км, лѓжиши Км, мѓгли Км, нѓси Км, ѓбрисѓ се Км, пѓзивани Км, погрѓшила Км, пѓчисти Км, прикѓ Тисе Км, приговѓрио Км, грѓши Км, мѓлио Бш, помѓгли су Бш, стѓим Бш, бѓри СЦ, дѓшли СЦ, пѓпѓшу СЦ, стѓтине СЦ, говѓрили Сп, мѓмци Сп, рѓдила Сп, прикѓ ваше Ки, с ѓним Мо, слѓжио Мо, нѓсти Сн, кѓњи НК, Мѓкрѓн НК, Бѓжић СК (1:), кѓрито СК, нѓсила СК, грѓшила СК (1:), гѓн Ђ, договѓрили се Ђ, Мошѓрин Ђ, ѓчила Ђ, ѓцима Ђ, ѓштри Дс, ѓштрили Ђ, спѓмње Дс;

пѓ њу А, мѓгу Ме, ѓћу Ме, мѓју Чј, стѓју Сп, зѓву БА, кѓшуља СК (1:), пѓгуби СК (1:), дѓручкујем Ђ, ѓружје Ђ, ѓскудни Ђ, теишкѓћу Ђ.

Овакав изговор је и за језичко осећање Београђана затворен јер одудара од обичних београдских отворенијих вокала. Поготову се тај изговор доживљава као затворен у самом Банату, где се намеће поређење са знатно друкчијим ѓ и ѓ у другим положајима. П. Ивићу су приликом теренског рада, нпр. у Српској Црњи, скрстали пажњу на то да се тамо говори сѓди, а у јужнијим селима сѓди (упор. т. 74). Бележење примењено у овом раду заснива се, дакле, првенствено на односима унутар самог говора.

Најбројнији су примери с вокалима које је П. Ивић бележио као затворене. Такви вокали најчешће су само мало затворенији од Е и Ò (по међународној транскрипцији). С друге стране, у поређењу са е као континуантом незамењеног ѓ, нпр. у говорима колубарског слива, или код Карашеваца и Галипољских Срба, банатско кратко е је очигледно мање затворено.

ѓ

нѓ идем А Пд, вѓлико Е Пд, бѓжи Ме, брѓчио Ме СК, вѓлику Ме Ми Пд СК, жѓни Ме, мѓри Ме, нѓки Ме Км Мо БА, прѓдњи Ме, спрѓмити Ме, грѓћи Ме Км НБ Пд НК СК, вѓлик Км Бш НБ Мо Пд НК, вѓлика Км Бш Мо СК, грѓдица Км, дѓди Км СК, дѓси се Км Бш, дѓци Км Бш Сн СК (4:), на лѓдини Км, нѓ би Км СК, пѓсник Км, сѓтити се Км, спрѓми Км, вѓлике Бш БА, вѓштница Бш, грѓшњици Бш, дѓдин Бш, жѓним се Бш СК, јѓсти Бш НБ Сн, кѓѓри Бш НБ Сн НК СК, лѓпѓир Бш СК (2:), лѓпѓирови Бш, лѓти Бш Мо Пд Сн, лѓтни Бш Мо СК (4), мѓри Бш, нѓди Бш СК, с нѓким Бш, плѓтиво Бш, прѓдњи Бш, прѓћица Бш. сѓди Бш, сѓстрић Бш,

сѣстричина Бш, срѣли су се Бш, стрѣји Бш, тѣли Бш Мо Пд Св, тѣтица Бш, тѣткина Бш, тѣткине Бш, рѣћи Ми, лѣзи НБ, сѣлиште НБ, брѣчи Мо, вѣликим Мо, вѣћи Мо Пд, дѣбли Мо Пд, жњѣли Мо, жњѣти Мо, јѣли Мо, мѣсни одбор Мо Св, нѣписмен Мо, пѣрине Мо, сѣди Мо, сѣтно Мо, сѣћи Мо, спрѣним Мо, о вѣштицама Пд СК, кћѣрин Пд, мѣрило Пд, понѣди Пд, рѣпица Пд, трѣпиш Пд, Чѣси Пд, вѣштица Св, дѣсило Св СК (1:), дѣчије Св, жѣлни Св, Јѣлица Св, нѣ иде Св СК, смѣли Св, смѣстије Св, тѣжи Св, срѣдни БА, рѣчнику БА, Вѣрица НК, јѣфгин НК, лѣзи НК, мѣриш НК, у нѣчим НК, пѣрину НК, сѣкли су га НК, по сѣли НК, сѣсти НК, вѣлики СК (1:) Ђ, зрѣли СК, јѣстије СК, лѣдину СК, лѣшиш СК, пѣрина СК, смѣстила СК, јѣфтино Ђ, спѣцијални Ђ, нѣ иде Дс;

сѣдну Км, фѣбруара СЦ, вѣзу Мо Св, зѣмљу НБ Мо Св БА, пот стрѣју НБ, Сѣкула Мо, нѣ зну Пд СЦ, по нѣбу Пд, вјѣрују Пд, прѣсујѣду Пд, тѣтку Пд, штѣту Пд, дѣцу Св НК СК (2:) Ђ, вѣрујем Св НК, плѣву БА, лѣгну НК, мѣглу СК (2:), мѣгу СК, мѣур СК (3), мѣура СК (2:), пѣву СК, пѣсму СК (4), слѣдујѣду СК, мѣгуго Ђ.

ѣ

чѣвѣрта СЦ Св СК, чѣвѣрти СЦ Пд СК, шѣгрт СЦ СК, нѣ мѣси се Пд, нѣ смркне Св, чѣвѣрте Св Ђ, нѣ прѣла СК, чѣкрк СК (3:), чѣвѣртој СК, шѣгрта Дс;

ндјроћени А, бѣжи Е Ме Км Бш СЦ Мо СК, грѣдице Е Мо, Елѣмѣр Е Мо, керѣћи Е, лѣжи Е Бш Ки, нѣчиста Е, ожѣнио Е Км Бш Ки СЦ, пѣшкѣр Е Ме Мо НК СК, сѣди Е Ме Бш СЦ Мо, сѣдио Е Бш Чј Ки НК, старѣшина Е Ме Ки Пд НК, тѣби Е Бш СЦ Ки Мо НК СК, ц'андармѣрија Е, шѣшир Е Бш Ки СК, вѣлики Ме Бш СЦ, вѣликог Ме Мо, дѣриште Ме, довѣсти Ме, ѣувѣије Ме Бш СК, жѣни Ме Бш, зѣмљи Ме Бш Пд НК, лѣжим Ме Бш, марвѣни Ме, мѣни Ме Км СЦ Мо Пд Св БА СК Дс, нѣ прѣмаду га Ме, пилѣије Ме Бш, пријатѣљница Ме, причѣшћивамо се Ме, растѣкли Ме, рѣцимо Ме Км СЦ Св, сѣстрин Ме, старѣшине Ме СК, стѣкли Ме, цѣлѣва Ме, чѣтир Ме Км Бш Ки Пд НК Дс, вѣдрица Км Бш, Гѣнцикино Км, по грѣдицама Км, жѣнидбу Км, затворѣније Км, мѣтите Км, нѣ пијете Км, нѣ свѣћа Км, окрѣчила Км, плавѣтницило Км, рѣкли Км, рѣћи Км, сѣби Км СЦ Ки НБ Мо СК Ђ, сѣдим Км Ки Пд, сѣдила Км, сѣсију Км, снѣжинна Км, тѣгих Км, из Амѣрике Бш, у Амѣрику Бш СЦ, вѣли Бш, вѣлике Бш, вѣтрић Бш, донѣси Бш СЦ Пд, зелѣни Бш Св СК, зѣмичке Бш, испѣћи Бш, јањѣћије Бш, јѣзик Бш СЦ Мо СК, јарѣбница Бш Мо СК, камѣнчић Бш, кѣчига Бш, колѣника Бш, кравѣтина Бш, лѣпиње Бш, лѣћи Бш, малѣни Бш, мѣсинг Бш, насѣлио Бш, нѣ види Бш СЦ Мо Ђ, нѣ дѣрај Бш, нѣ снѣду Бш, опѣрисати Бш, плѣли Бш, попијѣни Бш, прасѣћије Бш, присѣлили Бш, рѣница Бш, сѣдили Бш СЦ Ми Ки Мо, стојѣћи Бш, тѣстѣри Бш, увѣзли смо Бш, цѣдило Бш, жѣнила Чј, мѣти Чј, ожѣнили Чј, сѣдио Чј, црвѣним Чј, Бѣцилу СЦ, болѣшњив СЦ СК, брѣз бриге СЦ СК, грѣдица СК, донѣсѣва СЦ СК,

ћурћевски СЦ, изнѣси СЦ, јѣдним СЦ, јѣктика СЦ, лѣжниш СЦ, магарѣнија СЦ, машинѣрија СЦ, најврѣднији СЦ, нѣпријатеља СЦ, ожѣнити СЦ, опѣрисо СЦ, памѣтније СЦ, пѣшице СЦ, плетѣницом СЦ, сѣдијо СЦ, чѣлик СЦ Сн, болѣшљив Сп, сѣстриног Сп, керѣћије Ки, лѣг^тти Ки, лубѣнице Ки, нѣ видим Ки, нумѣри Ки Мо, памѣтнии Ки, плѣли Ки, сѣкѣра га Ки, увѣли Ки, вѣдрицу Ми, Вѣсѣлина Ми, нѣ стигнеш Ми, пилѣћија Ми, весѣлије НБ, водѣница НБ, десѣг^тца НБ, зарѣћи НБ, зрѣлиш НБ, келнѣрише НБ, метѣри НБ, мѣтити НБ, нѣ био НБ, пѣрѣ се НБ, плѣсти НБ, сѣбѣкана НБ, шѣприцу НБ, вѣли Мо Сн, вѣлике Мо, вѣриге Мо, дѣри Мо, ћувѣгија Мо Пд Сн, крѣчио Мо, лѣцидери Мо, код Малѣнчић^а Мо, мѣтили Мо Сн СК, нѣписмен Мо, обрѣзѣва Мо, ожѣнићу Мо, поштѣнии Мо, провѣли Мо, трѣницу Мо, чѣкиње Мо, бѣкрија Пд Сн, водѣнице Пд, довѣли Пд, зазелѣнила Пд, лѣжим Пд СК, марѣенски Пд, нѣ пѣташ Пд, оплѣсти Пд, на парѣѣли Пд, на плѣћима Пд, стојѣћи Пд, у Амѣрики Сн, затѣкли Сн, јерѣбѣца Сн, јѣси Сн, дѣст метѣри Сн НК, нѣ виду Сн, нѣ игра Сн, провѣсти Сн, телѣћије Сн, бабѣтина БА, жѣни БА, мѣшином БА, плетѣнице БА, арѣндѣра се НК, вѣл^око НК, вѣрига НК, водѣница НК, дочѣкѣва НК, жѣнили НК, зелѣнило НК, лѣтила НК, мѣтили НК, нѣ кида НК, пѣри НК, пѣтица НК, поштѣни НК, свѣти Сѣва НК, Сегѣдин НК, срѣски НК, чѣстѣтам вам НК, вѣнчићи СК, бѣжим СК, Вѣлѣнка СК, водѣнца СК, донѣсѣва СК, ћувѣгије СК, жѣлим СК, завѣзѣвам СК, затѣћи СК, звѣздица СК, јагњѣћије СК, конферѣнција СК (3:), најпамѣтније СК, нѣ чистѣду СК, одевѣни СК, пилѣћије СК, плетѣница СК (2:), побѣћѣвам СК (4), посѣтиоц СК, посѣтиоца СК, румѣни СК, сѣдилѣ сам СК, стѣкли СК, цвѣтићи СК (3:), црквѣни СК, шѣстица СК (2:), јѣдни Ђ, зазелѣни Ђ, ледѣнице Ђ, мѣтилѣ сам Ђ, нѣ шприца Ђ, ожѣнили Ђ, с пѣтицама Ђ, пријатѣљницом Ђ, сѣди Ђ, тѣстѣришем Ђ, уч^тѣлѣница Ђ, чѣстѣта Ђ, мѣкиње Дс, муштѣрија Дс, чѣши Дс;

јѣдну Е Км СЦ Сп Ки Сн Ђ, њѣму Ме Км Бш СЦ Мо СК, рѣдуша Км, бѣжу Бш Сн СК, жѣну Бш СЦ Пд НК СК, мѣгули Бш Чј, дѣсну СЦ, нѣ мучи СЦ, нѣ чује се СЦ, нѣ убију СЦ, сѣстру СЦ Сн СК, цѣдуљу СЦ Сн, по чѣму Сп, однѣсу Сп СК Ђ, нѣ ду Ки Ми, нѣ лупа Ки, нѣ чујем Ми СК, по сѣлу Ми Пд СК Ђ, вѣнчу Мо, изнѣсу Мо Сн, нѣ пушим Мо НК, нѣ умре Пд, оплѣтѣни Пд, у рѣлу Пд, вѣслу Сн, нѣ ју Сн СК, нѣ слуша Сн, нѣ тѣжши Сн, оплѣту Сн, сѣду Сн БА, крѣчу БА, нѣ узмѣте НК, јѣсу СК, по лѣду СК (4), нѣ гѣрам СК (4), нѣ ућем СК (3), нѣ чује СК, пѣчурѣка СК, плавѣтну СК, пѣчурка СК, свилѣну СК, на Сигѣту СК, чѣму СК, у цѣпу СК, нѣ чѣвамо га Ђ, нѣ труне Дс

ѡ

ѡбрѣва Бш, ѡбрѣве Бш, пѡмрчина Ки Мо Сн, пѡмрчину Пд, пѡкрѣно Сн, крѣс прсте НК, пѡгрѣѣла СК (1:), ѡбрѣгѣн Дс;

гѡдину А Пд НК СК, вѡзи Е Сн Дс, гѡдина Е Пд СК, двѡришту Е, дѡбије Е Пд СК, кѡбила Е, стѡри Е, бѡли Ме Ми, вѡзи се Ме, гѡдина Ме,

на кѣлима Ме, мѣлим Ме НК, пѣльски Ме, бѣјѣште Км, с кѣли Км Мо Св, с кѣнима Км Бш Ки Св БА СК (2:), мѣлимо Км, нѣсниш Км, гѣсти Бш Пд БА, дѣбиједу Бш, с кѣжицом Бш, кѣмина Бш Пд НК, кѣшница Бш, мѣкри Бш, мѣлѣ се Бш, нѣси Бш НК, нѣсѣду Бш, ѣди Бш, ѣшттина Бш, пѣкрије Бш, пѣлије Бш, пѣпила Бш, пѣпио Бш, прѣпис „свеска“ Бш, прѣтѣван Бш, дѣбијем Ки, дѣбио Ки Мо, пѣстиш Ки, склѣни Ки, дѣдијо Ми, нѣсим Ми Св, кѣ има НБ, нѣјѣри Мо, ѣбичаје Мо, ѣди Мо, ѣзбѣлно Мо, скѣчи Мо, бѣжни Пд, вѣзниш Пд, гѣдине Ки Пд Св, кѣбила Пд, кѣжњи Пд, кѣљиво Пд, кѣсимо Пд, кѣсти Пд, мѣгѣи Пд, мѣлим вас Св, ѣбичѣји Пд, ѣшттина Пд, ѣсим Пд Св, склѣпи Пд, стѣври Пд, бѣжија Св, дѣбили Св, зѣби Св, Јѣвица Св, нѣјѣли Св, дѣбијемо Св, ѣшттину Св, ѣчин Св, пѣкрије Св, прѣчито Цн, рѣдбина Цн, сѣчѣва Св, стѣгѣна Св, дѣвриште БА, с кѣлима БА, пѣпијемо БА, бѣли НК СК, кѣси НК, ѣбично НК, пѣпили НК, бѣжија СК, вѣјниче СК (1:), ѣчина СК, дѣбила СК (1:), ис кѣпрѣва СК (1:), нѣвине СК (1:), нѣт ѣи СК, ѣчи СК, пѣкријемо СК, прѣчитано СК, рѣдбино СК, склѣпим СК (3:), пѣт стѣгѣна СК, кѣцкицу Ђ, мѣлим те Ђ, ѣсигурѣни Ђ, сѣбницу Ђ, ѣбљика Дс, пѣкријеш Дс;

кѣсу сѣно А Е Мо Св, бѣжѣр Е, бѣљу Ме НК, вѣљу Ме Бш Мо, у кѣљу Км, вѣду Бш Пд Св СК (1:), гѣлубове Бш, гѣлѣбу Бш, гѣсту Бш, гѣшћу Бш, кѣгѣр Бш, лѣзу Бш, нѣву Бш, нѣћу Бш, ѣбрѣч Бш Пд, ѣдѣд Бш Мо СК, ѣмѣт Бш, ѣгѣд Бш Мо, ѣчѣв Бш, у Пѣльску Бш, о рѣгу Бш, ѣкнѣт Бш, бѣју Ки, Гѣру Ки, Бѣснѣ Ми, Бѣшкѣ Ми, зѣру Мо, кѣжу Мо Св СК, нѣгу Мо НК, нѣсу Пд Св, ѣру Пд, бѣжѣу Св, вѣлу Св НК, лѣпѣу Св, ѣбујемо Св, сѣбу Св НК, мѣкру НК, ѣдлуку НК, скѣрѣп НК, Бѣгу СК, ѣчѣв СК, чѣју СК (3), шкѣлу СК, ѣчув Ђ, скѣрѣпом Дс.

ѣ

зѣгѣне Е, пѣдѣрѣа Км, зѣгѣнеш Ки, пѣпѣскам Ки, пѣкрѣу Мо, дѣвѣрим Св, ѣгѣнем СК (4), ѣдѣрѣнеш СК Ђ, ѣдѣпан СК, ѣгѣнем СК (3:), пѣпѣска СК, пѣгѣрѣбушке СК (1:), пѣвѣши Ђ;

Бѣжића Е СК, вѣјник Е НК СК, гѣдишња Е, ко доктѣри Е, кѣд ѣи Е Ђ, кѣи Е Ме Км Бш СЦ Ми Мо Пд Св НК СК, кѣмишѣји Е, кѣпрѣва Е, лѣжѣш Е, мѣмѣи Е СЦ НК Пд Ђ, ѣгѣдну Е, с ѣгим Е Чј Св СК, ѣтишла Е, ѣчили Е Ми СК, полѣвица Е, пѣмѣрен Е, пѣстити Е, са сватѣвима Е, стѣи Е Км СЦ Мо Пд СК, на ѣдишки Е, дѣвѣјница Ме, кѣи је Ме, кумѣвски Ме, гѣди Ме СЦ СК, вѣзила Км, дорѣчиће Км, кѣд ѣи Км, крѣмпѣр Км Бш Св НК, нѣјѣвѣлијем Ки, нѣси Км, оспосѣбили Км, отѣврио Км, пѣдѣбѣја Км, пѣним Км СК, помѣћи Км, пѣпити Км, трѣница Км, бѣјѣм се Бш, на грѣмѣлу Бш Пд НК СК, дѣциније Бш, дѣшли су Бш, жѣвѣгѣиња Бш, затѣврили Бш, звѣним Бш, кѣмишѣја Бш Пд, кѣмишѣје Бш БА, кѣњи Бш СЦ Пд Св, бѣжићни Чј, гѣвѣврио Чј, кѣд ѣи Чј, код ѣчију Чј, ѣгѣгне Чј, ѣтишли Чј, кѣпита Бш, кѣрита Бш, мѣим Бш Ми Св НК, нѣвије Бш, по нѣвим Бш, нѣсила Бш Ми, нѣсило

Бш Пд, *ѡбйћем* Бш, *ѡвчије* Бш Ми СЦ, *ѡгењште* Бш Сн, *отвѡрио* Бш, *с ѡтим* Бш, *из ѡчйју* Бш, *помѡћи* Бш БА, *пѡдигнуто* Бш, *пѡпци* Бш, *пѡсије* Бш, *разгѡдио* Бш, *да рѡди* Бш, *да срѡмѡтиш* Бш, *богѡвски* СЦ, *бѡли* СЦ Пд, *бѡсйљка* СЦ, *вѡлијем* СЦ, *гѡди* СЦ, *гѡмилу* СЦ, *дѡбити* СЦ, *затвѡрили* СЦ, *запѡслио се* СЦ, *кишѡвито* СЦ, *кѡсицу* СЦ, *мѡдйра се* СЦ, *мѡима* СЦ, *не бѡим се* СЦ, *ѡтйднем* СЦ, *ѡчима* СЦ, *ѡчице* СЦ, *пѡи се* СЦ СК, *покрѡсило* СЦ, *покрѡсијо* СЦ Ми Сн, *помѡдриле* СЦ, *пѡшли* СЦ, *принѡнйду* СЦ, *принѡнила* СЦ, *прѡсио* СЦ, *прѡшли* СЦ, *свѡи* СЦ СК, *слобѡднија* СЦ, *уѡзбйљи* СЦ, *ускѡчила* СЦ Пд Сн, *чинѡвнице* СЦ, *ѡни* Сп, *синѡвице* Сп, *бѡжиг'ни* Ки, *бѡим се* Ки, *вѡдицу* Ки, *госпѡдин* Ки, *госпѡински* Ки, *двѡица* Ки, *Букѡшйн* = *Мѡкрйн* Ки, *нйјзгѡдније* Ки, *опкѡли* Ки, *порѡдила* Ки, *постѡи* Ки, *тѡчйр* Ки, *шѡс чопѡри* Ки, *ѡни* Мо Пд, *двѡјчицу* НБ, *ѡрибаду* НБ, *ѡ тим* НБ, *бѡсйљак* Мо, *вѡдила* Мо, *кѡпци* Мо, *мѡмцима* Мо, *ѡви* Мо, *отвѡрили* Мо, *ѡшйша* Мо, *пѡдигне* Мо, *пѡсијан* Мо, *руковѡдиѡц* Мо, *стѡтину* Мо, *видѡвит* Пд, *вѡлијеш* Пд, *гѡдишњоѡ* Пд, *гѡнио* Пд, *у грѡмили* Пд, *двѡица* Пд, *дѡбри* Пд, *кѡбила* Пд, *лекѡвита* Пд, *мѡкрйнску* Пд, *нѡсило* Пд, *ѡбзине* Пд, *ѡдгрйжен* Пд, *ѡкино* Пд, *осрамѡтити* Пд, *отпѡим* Пд, *пѡстилй* смо Пд, *пѡчиње* Пд, *рѡдио* Пд, *рѡдитеље* Пд, *у вѡди* Сн НК, *вѡлијеш* Сн, *г'вѡрили* Сн, *гѡли* Сн, *дѡбри* Сн, *звѡни* Сн, *кѡрйсти* Сн, *кѡсило* Сн БА НК, *лѡжли* Сн, *мѡи* Сн Ђ, *мѡмци* Сн СК (2:), *мѡћи* Сн, *нѡсили* Сн, *облѡжси* Сн, *ѡвчијег* Сн, *ѡтйћеш* Сн, *ѡчйју* Сн, *пѡзйвамо* Сн, *поклѡнио* Сн, *пѡкрйваду* Сн, *помѡзи* Сн, *пѡсијати* Сн, *пѡстигнем* Сн, *пѡ тйм* Сн СК, *пѡчињете* Сн, *пѡчисту* Сн, *прѡсије* Сн, *прѡшили* Сн БА, *рѡдио* Сн, *стѡим* Сн, *устанѡвили* Сн, *бѡгине* БА, *вѡзило* БА, *ѡни* БА, *ѡпйја* БА, *ослобѡдили* БА, *ѡткино* БА, *пѡмислимо* БА, *пѡтиљак* БА, *сведѡци* БА, *свѡим* БА, *вѡдице* НК, *вѡзи* НК, *гѡдишње* НК, *госпѡдин* НК СК, *дѡбићеш* НК, *дѡшли* НК, *дрѡтићи* НК, *кѡмишије* НК, *отѡич* НК, *рѡдило* НК, *скѡчио* НК, *тѡплије* НК, *Тѡтице* НК, *трѡш'и* НК, *бѡжиг'н'и* СК, *бѡжиг'н* СК (2:), *вѡдио* СК, *гѡстйју* СК, *гѡстим* СК, *двѡјчица* СК, *дѡбити* СК, *договѡрили* СК, *дѡликује* СК (4), *изѡпйју* СК, *кѡрито* СК (4), *кѡстима* СК (2:), *лѡви* СК, *нѡкцима* СК, *ѡви* СК, *ѡкрйвимо* СК, *од ѡти* СК, *ѡчила* СК, *ѡшинем* СК, *ѡшйшану* СК, *петѡрица* СК (2:), *пѡкисну* СК, *пѡли* СК, *помѡдри* СК (2:), *пѡчнйте* Ск, *прѡсигнали* СК, *рѡдители* СК, *стѡтине* СК, *тѡтим* СК, *трѡшила* СК (3:), *довѡдио* Ђ, *Нѡви Сад* Ђ, *нѡнио* Ђ, *пѡдлйва* Ђ, *да се пѡмйриду* Ђ, *пѡсијан* Ђ, *сирѡтиња* Ђ, *стѡји* Ђ, *ускѡчио* Ђ, *лекѡвита* Дс, *мотѡвило* Дс, *сѡишца* Дс;

стѡју А Ки Мо, *бѡлу* Е, *вѡљуска* Е, *гѡстужѡду* Бш, *кѡт куће* Е СЦ Сн, *мѡгу* Е Ме Км Бш Ки Сн НК Ђ, *мѡју* Е Бш СЦ Ки Мо Сн, *мѡмку* Е Ме Бш Пд, *ѡљшти* Е, *позѡву* Е, *пѡју* Е, *пѡљубу* Е Сн, *пѡкупиш* Е Км, *пѡ кућама* Е, *прѡбужено* Е, *стѡју* Е Пд, *тѡђу* Е Ме Км НК, *ѡћу* Км Бш СЦ Мо Сн НК, *кѡшуља* Ме Бш Мо Сн СК (3:), *постѡју* Ме, *свѡју* Ме Сн НК СК, *цѡгуре* Ме, *кѡшуљу* Км СЦ Мо Пд Ђ, *о вѡлу* Бш, *вѡљуски* Бш, *о кѡњу* Бш, *испѡт кућа* Бш, *кѡшуље* Бш, *крѡ шуму* Бш, *ѡбућу* Бш, *ѡкруњено* Бш, *ѡрѡжје* Бш, СЦ НК, *ѡснуде* Бш, *пѡ^вуко* Бш, *пѡ кући* Бш, *по ѡцу* Бш, *самѡуки* Бш, *тѡпу*

Бш, дѢбру Чј, девѢјчура СЦ, зѢкупила СЦ, кѢју СЦ БА, Ѣбуко СЦ, Ѣсуши се СЦ, Ѣткуда СЦ, Ѣтрује СЦ, Ѣцу СЦ, пѢвбуко СЦ Мо, пѢдрум СЦ, пѢжѢурим СЦ, пѢљубу СЦ СК, пѢпусти СЦ, пѢрушили СЦ, пѢштујем СЦ, прѢдужу СЦ, топлѢту СЦ, мѢгу Сп, пѢмусти Сп, пѢнуди Сп, пѢ њу Сп НБ, пѢслѢжим Сп, зѢкупу Ки, ѢкрѢжим Ки, пѢкупу Ки, пѢнудити Ки, кѢжѢве НБ Мо, окѢ куће НБ Мо, у говѢру Мо, кѢју ћеш Мо, Ѣву Мо Сн, позѢву Мо, пѢпушћено Мо, прикѢсугра Мо, прѢкѢрвала се Мо, прѢчуло Мо, вѢљѢски Пд, на рѢгљу Пд, дѢлму Пд, дѢ ѡјтру Пд, зѢву Пд Сн БА, Ѣд ујѢка Пд, ѢпслѢжѢи Пд, пѢпусти Пд, прѢчује Пд, самѢук Пд, трѢшу Пд, бѢлу Сн, кѢжу Сн, у кѢжѢву Сн, нѢћу Сн, ѢкрѢжѢиш Сн, Ѣлушки Сн, Ѣпсује Сн, Ѣткуп Сн, пѢкупила Сн, пѢпусти Сн, пѢт пушку Сн, пѢштујѢ ме Сн, гѢстујете БА, ТоплѢу БА, бѢсу НК, гѢру НК, Ѣну НК, пѢљуби НК, пѢ ѡсти НК, рѢбује НК, у дѢму СК, дѢѡјтру СК, леплѢту СК, да Ѣбуваду СК, откѢпчу СК, Ѣсушим СК, ѢткѢд СК, Ѣтпустим СК, ѢтпѢшћам СК, Ѣт шѢнке СК, пѢгуби СК (2:), пѢдмѢко СК (1:), пѢдрума СК, пѢљубѢмо СК, пѢучим СК (3:), пѢштује СК (2:), прѢду СК, за гѢспѢду Ђ, ѢгѢлиш Ђ, Ѣт куће Ђ, прѢјѢри Ђ, прѢгѢраду Ђ, дѢѢструко Дс, кѢнку Дс.

Наглашавамо да је овде изнет само део обимног материјала којим располажемо, док је за отвореније вредности дата целокупна грађа.

Очигледно је овде на делу међуслововна асимилација вокала по висини артикулације. Средњи вокали *Ѣ* и *Ѣ* изговарају се повишено кад у следећем слогу долази висок вокал.¹³³

71. У најсевернијим местима на подручју Југославије, Ђ, СК и БА, асимилација се остварује практично доследно. Број изузетака, уколико их уопште има, креће се око 1 или 2 процента. Стиче се утисак да је у том пределу пред нама жив гласовни закон.

Зачудо, у Дс, најсевернијем месту из којег имамо грађу, један брачни пар у веома одмаклим годинама издвајао се изразитом недоследношћу појаве, док су остали испитаници, међу њима и млађа особа која је служила као водич испитивачу, имали редовно *Ѣ* и *Ѣ* тамо где се очекују.

У Кикинди је 1950. П. Ивић записао закључак да су „*Ѣ* и *Ѣ* код свих старца ређи него *Ѣ* и *Ѣ* у одговарајућем положају“, с тим да „у неким речима (*четир* и сл.) ипак преовлађује *Ѣ* и *Ѣ*“. Код релативно млађих људи асимилација је била заступљена у прстежном делу материјала. С тим је у складу грађа снимљена у Ки касетофоном у осамдесетим годинама, а анализирана 1990. Ту је нађено 37 примера затворености (28 под ` и 9 под `), један пример средњег изговора (под `) и 5 примера отворености (3 под ` и 2 под `). На основу тога рекло би се да појава у наше време напредује. У прилог таквог закључка говори и опсервација П. Ивића забележена у Куману 1950: „Затварање кратких код старијих врло нередовно“, „код млађих овога више“.

Анализа материјала снимљеног у том месту у осамдесетим годинама дала је следеће цифре:

¹³³ Илустрације 1, 3, 4, 6, 8, 10, 12 и 14 у раду П. Ивића и И. Лехисте *Прилози проучавању...* III, ЗФЛ X, 1967, показују да је глас [Ѣ], који се остварује између удара језика у [р], по вредности првог форманта, тј. по висини артикулације, отприлике на нивоу [е] и [о]. Међутим, сами удари језика код [р] далеко јаче сужавају ваздушни пролаз кроз усну дупљу него артикулација [и] или [у], што одлучно придружује [р] уским вокалима.

под ` акцентом 54 примера затворености и 27 примера отворености (дакле 66,67% затв.);

под ˘ акцентом 9 примера затворености и 23 примера отворености (28,13% затв.).

Овде се срећемо с чињеницом, евидентном и другде, да под ` акцентом наша асимилација лакше осваја терен него под ˘. То можда долази отуда што је први послеакцентски слог, онај према којем се врши асимилација, много проминентнији иза узлазног акцента него иза силазног.¹³⁴ У том селу је на истој страници свеске записано једну од појединца старог 76 година и једну од другог информатора старог 30 година. У Сн је П. Ивић забележио: „Код млађих доследно, код старијих недоследно“.

У свим селима у пределу Новог Бечеја ка југу и југоистоку, тако у Ме, Е и А, асимилација је врло недоследна. То се односи и на Нови Бечеј. Прилично сиромашан касетофонски материјал из тог места даје однос 11:9 у корист затворених вокала под ` и 2:8 у корист отворених под ˘ (оба пута уз по један пример средњег изговора).

У Српској Црњи и Сеппетеру асимилација се обавезно остварује под ` акцентом, али потпуно изостаје под ˘. То важи и за Радојево у суседству СЦ, па чак и за прилично далеку Батању у мађарском Поморишју (по материјалу П. Ивића из 1962. година). Такав је и материјал којим располажемо о говору *Варјаша, али који не износимо овде због његовог хибридног карактера. Најзад, такав је у основи и говор Ченеја, с тим да се ту у јакој мањини примера јавља отворено *è* и *ò* у положају о којем је реч. Географију ових појава приказује скица 16.

Овакав географски распоред показује да је описано стање настало пре најмање два до три столећа, док су пунктови с описаном особином били у саставу континуираног ареала. Очигледно је да се из опсервације о већој фреквенцији затворености *ž* и *đ*, код млађег света, нпр. у Дс, Ки и Км, не сме извучити закључак да је појава настала недавно.

Судећи по оскудној и не баш сасвим поузданој грађи из Кече, Немета и Наћфале на румунској страни границе рекло би се да је асимилација слабије захватила најисточније говоре кикиндске говорне зоне.

*Кеча: *довѐди, донѐси, сѐди през., грѐмила, донѐсу, трѐћи*, али и *пѐшкир* са средњим *ѐ* као и *шѐшир, донѐси*;

*Немет: *жѐни, довѐди, потѐрѐва, мѐмци, по вѐди уз шѐшир*.

*Наћфала: *донѐси, сѐдиду, нѐсила, покѐсило, прѐдуже*, али и *сѐдила, шѐшир*.

Изгледа да ни у овим местима нема примера за асимилацију вокала под ˘ акцентом. Додуше наше потврде све потичу из *Наћфалс: *вѐзимо, дѐбила, лѐшту, нѐси, нѐсим*. Можемо закључити да је асимилација само под ` акцентом, а не и под ˘, одлика источног појаса кикиндске зоне, који се налази претежно на румунској територији.

¹³⁴ П. Ивић и И. Лехисте, *Prilozi... II*, Зборник за филологију и лингвистику VIII, 1965. В. нпр. табеле 2—16 (стр. 81—88 и 98), које показују да слог иза узлазног акцента по правилу надмаша овај иза силазног акцента у погледу свих релевантних параметара: тонске висине, трајања и интензитета.

Значајно је то што сви овде наведени примери за затворен или средњи изговор имају *ѣ* испред слога са *и*, дакле с вокалом истог реда као *е*. Тај је положај и у другим местима најпогоднији за асимилацију. Нарочито је мало примера са *ѣ* и *ѝ* у слогу испред *у* из поменutih села на југу кикиндске зоне. Међутим, код *о* нисмо могли уочити аналогну појаву. Удео примера са *ѝ* испред слога са *и* отприлике је једнак уделу примера са *ѝ* испред слога са *у*.

Треба напоменути и то да *р* као чинилац који подстиче отварање *е* или *о* у претходном слогу не заостаје или врло мало заостаје за *и* и *у*.

72. Ради потпуније карактеристике појаве додаћемо још неколико констатација.

1) Као и друге типичне војвођанске одлике у гласовном домену, и ова је појава субфонематска.

2) Могло би се претпоставити да су *ѣ* и *ѝ* у ствари првобитне гласовне вредности, а да су *ѣ* и *ѝ* настали асимилацијом према неакцентованим *а*, *е* и *о* у следећем слогу. Ту хипотезу треба одлучно одбацити из више разлога:

у једносложним речима, где не долази у обзир утицај следећег слога, налазимо по правилу *ѣ* и *ѝ* (*а ѣ*, односно *ѝ* само под посебним околностима);

вокали *е* и *о* у следећем слогу не би могли изазвати асимилативну промену изговора акцентованог *е* или *о*, него би само подржали чување постојећег стања;

изостанак затварања под *у* СЦ и примери, у разним другим местима, са отвореним наглашеним *ѣ* и *ѝ* на супрот правилу о асимилацији не би се могли објаснити ако се пође од *ѣ* и *ѝ* као првобитних вредности.

3) Асимилација као гласовни закон делује и у сандхију, као што показују примери типа *нѣ би*, *нѣ зну*, *нѣ игра*, *нѣ смркне*, *крѝс прсте*, *пѝ тѝм*, *крѝ шуму*.

4) У многе парадигме уведено је смењивање двеју вредности *ѣ* и *ѝ* у зависности од вокала у наставку:

жѣна, *жѣне*, *жѣни*, *жѣну*, *жѣно*, *жѣном*,

зѝра, *зѝре*, *зѝри*, *зѝру*, *зѝром*,

мѣне, *мѣни*,

нѣга, *нѣму*,

довѣде, *довѣду*, *довѣди*, *довѣла*, *довѣли* итд.

Природно се поставља питање има ли и аналошких утицаја и у којој би се мери таквим утицајима могле објаснити постојеће недоследности у остваривању асимилације. Одговарајући на то питање, морамо прво констатовати да затворености по аналогiji никако нема; изостају примери као **жѣна* или **зѝра*. Што се тиче другог могућег правца деловања асимилације, постоје примери као *жѣни* или *у вѝди*, али нисмо могли утврдити да је њихов удео несразмерно виши од удела облика као *сѣди* или *нѝсила*, где нема ослонца за аналогiju. Очигледно је да аналогija не нарушава, или бар не у знатној мери, односе створене гласовним процесом асимилације. Постоје, додуше, примери као *чѣтир* или *шѣшир*, који се изузетно ретко јављају с отвореним *ѣ*. али, ту, осим међусловоног односа *е — и* за који је већ печено

да фаворизује затвореност *e*, делује и суседство са шушгавим консонантом, у Банату тако често умекшаним.

5) Људи из севернобанатских села, и кад заврше школе и оду да живе другде, чувају, и не знајући, изговор двеју врста наглашених *ě* и *ǫ* у зависности од вокала следећег слога. Постоје у Београду врхунски интелектуалци с том изговорном особином.

6) У српскохрватским дијалектима ретка је појава даљинске асимилације вокала према другим вокалима у истој речи. Ако апстрахујемо појединачне лексичке случајеве, пре свега у вези са *š* (*сѣкура* > *сикира* и сл.), као и овде описани банатски феномен, остају понеки територијално ограничени процеси у појединим кајкавским говорима.¹³⁵ Међутим, у језицима света даљинска асимилација вокала није ретка појава. Овамо спадају поред осталог синхармонизам у уралским и алтајским језицима и умлаут у германском језичком свету. Додуше, то су тек даље типолошке паралеле нашој појави. Ближе паралеле — повишење изговора средњих вокала под утицајем високих вокала у следећем слогу — налазимо нпр. у историји германских језика,¹³⁶ у староирском¹³⁷ и у разним италијанским дијалектима.¹³⁸ Међутим, најпрецизнију паралелу представља стање у сардском језику. И тамо се *e* и *o* испред слога са *i* или *u* изговарају затворено, а иначе отворено. Илустроваћемо то примерима из драгоцене књиге Michel Contini: *Étude de géographie phonétique et de phonétique instrumentale du sarde*, Alessandria, 1987.¹³⁹ С једне стране ту су облици као *trèiki*, *bèntu*, *battòrdiki*, *pòrku*, а с друге такви као *kèna*, *dèke*, *dèo*, *arjòla*, *bòe*, *òrq* (подвлачење слова овде означава отворен изговор). Географски најближу паралелу даје расцеп акцентованих *e* и *o* који се у румунском језику остварио до IX века: у свим положајима осим испред слога са *i* или *u* ти су вокали дали дифтонге [oa] и [ea], тако да су створене алтернације као *searǔ*: *seri*, *neagrǔ*: *negru*, *moara*: *mori*. У међувремену је ова појава одавно престала бити жив гласовни закон. Румунски утицај на банатске српске говоре у овом случају не долази у обзир, пре свега због хронологије.

73. Овде описану појаву регистровао је и Иван Поповић.¹⁴⁰ Он је налази по целој Бачкој, истичући да је она свугде факултативна. Међутим, на снимку Института за јужнословенске језике у Новом Саду, снимљеном у Мартоношу, крај Тисе у северној Бачкој, дакле у непосредном суседству ареала најдоследнијег остваривања појаве у Северном Банату, нашли су се

¹³⁵ В. нпр. П. Ивић, *Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957 godine*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду II, 1957, 403 (говор Мрашћина јн. од Загреба); Vesna Zečević, *Domagović (OLA 27)*, *Fonološki opisi* 304 (нпр. тип. *kǫpa* „копа“).

¹³⁶ Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, Paris 1956, 255—257.

¹³⁷ Исто, 263.

¹³⁸ Исто, 266.

¹³⁹ Примери су из списка *Questionnaire test* на непагинованим странама у уводу.

¹⁴⁰ Госп. 12, 61, 53—54. На стр. 67—68 Поповић је изнео мишљење да је „принцип 'вокалске хармоније' (*ǫ* > *o* пред високим слогом) могао доћи у ове говоре под утицајем маџарског језика, како Ивић такво тумачење одбацује због неистоветности ове појаве у војвођанским говорима, с једне, и у маџарском језику, с друге стране“. Међутим, Поповић није ни покушао да објасни на који је начин фонологијизрана и морфологијизрана прогресивна асимилација на релацији предњи/задњи вокали (*ház*, дат. *háznaq*, али *ember*, дат. *emberneq*) могла утицати да се појави субфонематска регресивна асимилација по висини артикулације.

готово искључиво примери са затвореним изговором: *ћѣвђѣр*, *мајстѣрију*, *пѣштује*, *лѣти*, *дѣцу*, *дѣштинѣри* (укупно 31 пример, од тога 21 под ` и 10 под ~ акцентом) према само два контрапримера (*дѣци* и *шкѣлу*), упор. и *дѣвѣјке*, *нѣга*, *зѣра*, *грѣбо*, *пѣлак*. Преслушавањем других снимака П. Ивић је утврдио да је стање донекле слично и другде у североисточној Бачкој, а да у осталим деловима Бачке појава изостаје или се јавља у малој мери.¹⁴¹ Значајно је да Г. Драгин, која је провела у Шајкашкој (у Госпођинцима, Жабљу и Чуругу) двадесетак година, сведочи да овакве вокалске асимилације тамо нема. По сведочењу Љ. Недељков и М. Шпис ове појаве нема ни у Каћу ни Бачкој Паланци. Треба закључити да се изоглоса, која у Бачкој избија на Тису западно од Зрењанина, наставља у Бачкој пресецајући ту реку.

74. Сасвим је друкчија ситуација у тамишкој говорној зони. Изнећемо прво део огромне збирке потврда за отворене вокале *ѣ* и *ѣ*.

ѣ

да нѣ би Дб, вѣлике Ко ЈТ, лѣпчи Ко, лѣти Ко Ит 3, пѣрина Ко Бк Ит 3, рѣпица Ко, да се сѣли Ко Ит, вѣштице Ш, вѣлики ЈТ, вѣлико ЈТ Ит Т Сф Ф (1:), мѣрим ЈТ, жнѣли Мђ, Гмв Грѣдица Ит, дѣди Ит, дѣни Ит, дѣсило Ит, дѣци Ит, дѣчије Ит, о жѣнскимма Ит, јѣли Ит, јѣсти Ит 3, кѣѣри Ит, лѣпши Ит, лѣгњи Ит Ф, мѣрица Ит, мѣрице Ит, мѣрицу Ит, мѣшина Ит, нѣки Ит, нѣким Ит, нѣмиран Ит, пѣрину Ит, с прѣслицом Ит, рѣпице Ит, свѣсни Ит, срѣски Ит, сѣди Ит Сф 3, да се сѣтим Ит Сф 3, смѣстили Ит, тѣглило Ит, тѣжси Ит, грѣћи Ит Ф (2:), грѣфи Ит, грѣфило Ит, дѣсило се Ж, млѣти Ж, нѣчије Ж, пѣрина Ж, понѣки пуг Ж, сѣли Ж, сѣтио се Ж, грѣли Ж, тѣглим Т, вѣћи Цп, вѣлика Бч, вѣлики Сф Пе, у зѣмљи Сф, зѣмљишина Сф, Бѣлића Ф, Лѣкићов Ф, лѣпир Ф (2:), мѣкиња Ф, нѣ иде Ф, пѣрине Ф, прѣсти Ф, прѣши Ф, сѣстрић Ф, спрѣмићу Ф, иѣпница Ф, зрѣли Пе, на лѣдину Пе, прѣли Пе, смѣли су Пе, Чѣси 3;

вѣрујте Ил Ко, врѣлу Ил, зѣмљу Ил Бк Ит, вѣрујеш Ко, жѣнску Ко, дѣцу Ш ЈТ Ж Ф (3) 3, нѣ зну Ш, нѣудагу ЈТ, пѣву ЈТ Ит 3, пѣсму ЈТ, бѣгу Мђ Ит, пѣву Мђ Ж, сѣдну Мђ, тѣпу Мђ, мѣту Ит Т Цп 3, вѣру Ит, дѣду Ит Т О, у ѣчку Ит, ѣшкати Ит, зѣту Ит, зѣру Ит, лѣгну Ит, мѣљу Ит, мѣтут Ит, мѣру Ит, пѣру Ит, рѣкну Ит, сѣју Ит, за стрѣју Ит, тѣглу Ит, тѣру Ит Ж, грѣбу Ит, грѣћу Ит Ж О, штѣту Ит Бд, вѣшу Ж, дѣру Ж, мѣтлу Ж, пѣћлу Ж, чѣку Ж, тѣтку Бч, вѣрује Сф, јѣду Сф, кѣсу Сф, нѣку Ч, прѣћу Ч, дѣну Пе, дѣнули смо Пе, о лѣбу Пе, спрѣму Пе, Тодорѣску Пе, вѣѣбу Ф, мѣур Ф (1:), мѣур Ф (2:), мѣура Ф (1:), мѣура Ф (1:), прѣудала се Ф, прѣунук Ф, рѣпу Ф, на смѣну Ф, фѣбруар Ф (3).

¹⁴¹ Овим се подробије бави чланак П. Ивића *О међуслоговној вокалној асимилацији у бачким српским говорима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIII (посвећен А. Младеновићу), 1990, 167, 173.

è

прèврђало Мђ Ит, чètвртИ Мђ Ит Ф, прèврђне Ит, прèврђне Ит, прèврђемо Ит, прè црквом Ит, чèкрк Ит Ф, нè прска Ж, прèврђнеш Ж, чètвртe Ч Пе, прèврђеду Пе;

жандармèрија Ил, преведèни Ил, грèдице Ко, грèница Ко, Амèрику Бк, звèрине Бк, лèћи Бк, сèди Бк Ит З, сèдило Бк, тèби Бк Ф (3), тèпсија Бк, сèдила Нз О Сф Ф, плетèницу Ш, жèни ЈТ, сèдили ЈТ Ит О Сф, бусèвнти Мђ, одвèсти Мђ, однешèни Мђ, памèтници Мђ, пролèтимо Мђ, сèдим Мђ Ф Пе З, чètири Мђ, вèлики Ит, за дèсницу Ит, дèчица Ит, жèлите Ит, зèкцир Ит, курвèтине Ит, кућèрине Ит, за лèвицу Ит, лèпиња Ит, мèни Ит Ф (2:), двèс метèри Ит, мèтите Ит, нè гине Ит, нè пѳтај Ит, нè прѳму Ит, прèдвидно Ит, прèд њима Ит, покривèни Ит, поштèни Ит, рèскѳраду Ит, рèци Ит, сèлили Ит, сèсију Ит, старèш'ине Ит, тèрзија Ит, грèницу Ит, чètир Ит, шèшѳр Ит Ф (1:) З, донèсѳву Ж, метèри Ж, сèдимо Ж, сèстри Ж, вèлико Т, газдèтине Т, млèчика Т, сèдио Т З, вèлике О, стèкли О, вèлики Цп, донèсѳва Цп, нѳ га жèнио Цп, нè брини Цп, тeњèнице Цп, вèдрница Сф З, лубèнице Сф, мèти (импер.) Сф, нумèри Сф, сèдиш Бд З, нè прѳча Ч, сèдио Ч, болèшљив Ф, вèнчићИ Ф (3:), жèлим Ф, звèздица Ф (3), жèзик Ф (3), конферèнција Ф (1:), нè играм Ф (2:), побèђѳвам Ф (2:), сèкѳраш Ф, цвèтићИ Ф (4:), шèстица Ф (3:), грèдице Пе, довèли Пе, нè скѳда Пе, чèстито Пе, весèлила З, керèтина З, модèрније З, нè прѳмаду З, старèшина З;

нè сму Ил Ит Ф, прèt кућу Ил, сèстру Ил Ит О Ф (3), јèсу Бк Мђ Ит Сф Ч, лèжу Бк Ит Ф, сèду Нз Ж Т Ф Пе, вèнчу Ш Мђ, одвèду Ш ЈТ Ж Цп, у Нèузину ЈТ, пèку ЈТ, сèлу ЈТ, јèдну Мђ Ит, рèдуши Мђ, дèвујем Ит, довèду Ит Сф, донèсу Ит Цп, жèлу Ит, занèсу Ит, јèну Ит, клепèтуша Ит, лèту Ит, мèкуша Ит, мèтути Ит, нè ду Ит Бд, нè кува Ит, нè кѳпи Ит, нè пушим Ит, нè пѳује Ит Пе, нè тѳж'у Ит, нè умре Ит, нè чѳваш Ит, однèсу Ит, осмèује Ит, развèду се Ит, рèдуша Ит Пе З, рèдуше Ит Т, рèкну Ит, изнèсу Ж Ф, не крèчу Ж, нè пуши Ж, свèду Ж, смèју Ж, нијèну Т, жèну Бч, нè пуцаш Бч, нè слуша Сф, Сèкулина Сф, нè гѳрам Ф, нè уђем Ф, пèчѳрка Ф, плèту Ф, бèжу Ф, оплèту Пе, размèтути Пе, нèузѳнски З.

ò

пòмрли су Ит, пòгрчала Ф (1:);

гòдина Ил Мђ Ит Ж Т Бд Пе З, гòдине Ш ЈТ Ит Ж Сф Ф З, према Бòки Ш, кòљиво Ш, с кòли ЈТ Ит Ж Ч, кòлима ЈТ, кòсимо ЈТ Ит, гòдини Ит, дòбиједу Ит, дòбијеш Ит, дòбили Ит, по кòминима Ит, кòсиду Ит, кòглић Ит, млòги Ит, млòгима Ит, у нòвине Ит, òди Ит, òпиу Ит, òпштину Ит, òчи Ит, пòпио Ит, прòсиш Ит, стòтина Ит, ^хòднику Ит, шкòди Ит, вòзимо Ж, гòдинама Ж, с кòњима Ж, мòлим Ж, нàјбòљи Ж, по нòвим Ж, òбичае Ж, òпш'тине Ж, тòчки Ж Пе, гòдишње Т, пòкријем О, нòси Цп, òбзир Цп, нòч'и Бч, баба Рòксини Сф, шòшнице на крèвет Сф, гòдѳна Ч Ф, кòлима Ч, мòли Ч, дòбила Ф, кòпрѳва Ф, нòвине Ф, òпију Ф, пòдбије Ф, рòдбина Ф, склòпим

Ф, штѣ си се љдла Ф, пѣбије Пе, пѣлије Пе, по сѣби Пе, прѣчитан Пе, сѣли Пе, дѣбиједу З, ѣбичаји З, рѣдѣду се З;

из пѣдрума Бк Ф, квѣчку Ш, кѣсу ЈТ Ит Ж Пе, нѣгу ЈТ, прѣсу ЈТ, ѣгуд Мђ, пѣд руку Мђ, вѣлу Ит, да нѣсу Ит Ж, ѣдуд Ит Пе З, ѣдузели Ит, ѣлуј Ит, ѣгугуово Ит, ѣгудекана Ит, пѣслуш Ит, свѣгу Ит, склѣну Ит, сѣбу Ит Ж Цп, шкѣлу Ит, вѣду Ж Ф, ѣдузеле Ж, кѣшуља Ф, лѣпту Ф, ѣбруч Ф (1:), чѣју Ф (3), гѣлубове З, кѣљу З, ѣбујеш З.

ѣ

ѣсврћу Ит, ѣгѣне Ф (1:), ѣтрне Ф (2:);

Бѣжии БК Ф З, нѣсиле Бк, свѣји Ш, дѣшли ЈТ, кѣсило ЈТ, ѣгѣиште ЈТ Бд, пѣстили ЈТ, рѣдители ЈТ, на гѣмилу Мђ, гѣспѣдин Мђ, кѣсно Мђ, ѣгѣне Мђ, ѣчли Мђ Ит, сирѣти Мђ, вѣдно Ит, вѣдицу Ит Т, гѣди Ит, гѣни Ит, кѣд њи Ит, кѣпита Ит, мѣл'но Ит, мѣтику Ит, нѣсило Ит, нѣсно Ит, ѣвима Ит, ѣни Ит, с ѣтима Ит, ѣишшано Ит, пѣ тим Ит, рѣдители Ит, спѣмињу Ит, кѣи Ж, кѣмишија Ж, кѣпите Ж, кѣсили Ж О, ѣпкѣлиле Ж, ѣтима Ж, да прѣстиш Ж, стѣтину Ж, Живѣинов Т, кѣбила Т, кѣбилу Т, кѣи Т, кѣњи Т Пе, с ѣти ѣраси Т, стѣи Т, запрѣсија О, рѣдила О, дѣшли Цп, да пренѣћи Цп, мѣтика Бч, зѣра зѣри Сф, ѣштрѣг Сф, помѣтѣница Сф, сѣвине Сф, Бѣжића Бд, пѣгино Бд, ѣпѣсан Ч, шлѣгѣра Ч, вѣјник Ф (2:), дѣвѣјчица Ф (2:), дѣликујем Ф (3), кѣји Ф (2:), кѣрито Ф (3), лѣви Ф (2:), нѣсила Ф (3), ѣишшану Ф (3), пѣтѣрица Ф, пѣсвѣдѣчићу Ф (2:), прѣиграм Ф (2:), рѣдила Ф (1:), кѣмишиински Пе, кѣмпѣр Пе, нѣсили смо Пе, нѣћиву Пе, дубѣки З, ѣчишћена З, пѣдигне З, синѣвице З, стѣлице З;

кѣшуљу Ил ЈТ Мђ Пе, ѣцу Ил, стѣју Ил, кѣжуви Бк, да се бѣју Ш, дѣ куће Ш, мѣмку Ш, кѣшуље ЈТ Ж Т Цп Бд Ф, кѣт куће Ит, мѣју Ит н ѣгу Ит, ѣсѣши Ит Ф (1:), ѣткуд Ит, ѣт куће Ит, пѣјутѣрје Ит, прѣду Ит, кѣ други Ж, ѣтпушћени Ж, срамѣгу Ж, на ѣишку Ж, кѣшуља Т Ф, ѣћ'у О, ѣћу Цп З, упѣзну Сф, пѣ дупету Ч, ѣтпустим Ф (2:), пѣгуби Ф (2:), пѣштује Ф (3), кѣју Пе, ѣѣлу Пе, пѣмусти Пе, прѣбуди З.

Знаком полуотворености у грађи су обележени примери:

ѣ

тѣли Ил, брѣчи Ко, Гмн кѣчига Ит, тѣл'и Ит, пѣрине Сф, лѣти Ч, лѣптир Ф (1:), трѣћи Ф (1:);

дѣну З.

ѣ

шѣгрг Ф;

вѣшти Ит, ѣвѣли Ит, прѣтѣкцију Ит, сѣди Ит, сѣдим Ит, дѣнѣси Цп, затѣкли Ф, мѣни Ф (1:), нѣ нграм Ф (1:), пѣбѣћивам Ф (1:), урѣднии Ф, шѣшѣр Ф, вѣдрица Пе, вѣлику З;

дѣвѣду Мђ, ѣнѣсу Ит, дѣнѣсу Ж, шарѣну Сф.

ò

òбичај Ж;
вòду Ит.

ò

мòмци Мђ, дòбити Ит, вагòнѝрамо Ит, òтвори Ит, òчима Ит, девòјчица
Ф (1:), дòшли Ф, кòји Ф (1:), посведòчићу Ф (1:);
стòју Ит, девòјчура О, òсуши Ф (1:), òпустим Ф (1:), пòљуби се Пе.
Ознаку средњег изговора носе у грађи примери:

è

нè би Ит, смèли Ит, спрèмили Ит, спрèмим Ит, вèлике Пе.

è

стèкли Ш, лèжниш Мђ, болèшљив Ит, да сèди Ит Пе, сèдио Ит, стèнице
Ит, чèтир Ит, сèгги Ж, мèни Ж;
бèжу Ко, жèну Ит, њèму Ит, лèгу Ж, да спра^овèду Пе.

ò

гòдине Ит, дòбије Ит, òштине Ит, пòшли Ит, мòл'и Пе;
òбруч Ф (1:), нòсу З.

ò

не пòврће Ит, пòпрска Ит;
гòмилу Дб, грòица Дб, нòктима Бк, крòмпир ЈТ, рòштљ Мђ, Бòжнић
Ит, бòсиљак Ит, гòли Ит, грòзница Ит, девòјциу Ит, кòи Ит, по кòмишијама
Ит, мòгли Ит, òви Ит, по сватòвима Ит, сукòбиле Ит, ширòки Ит, дòшли
Ж, мòмци Ж, мòтике Ж, кòпитама Сф, вòјник Ф, прòиграм Ф (1:), грòшила
Ф (1:), òбиће Пе, сукòбили З;
кòју Мђ, дò куће Ит, òкујеш Ит, òћу Ит, гòју се Сф, пòпусти Ч, пòучи
Ф (1:), пòгуби Ф (1:), òбуће Пе.

Полузатворени изговор нађен је у примерима:

è

нè би Ит, жèљни Сф;
вèћу Ит.

è

чèтвòрти Мђ;
вèзива Дб, вèзивам Бк, агèнти Ит, у Амèрику Ит, брèжњије Ит, вèлика
Ит, довèди Ит, дочèкива Ит, нè видиш Ит, сèди Ит, пèшкѝр Ит, шèшир Ит
Ф, керèћи Ж, сèди Ж, сèдили Ж, старèшина Т, лубèнѝца Ч, пèтица Ч,
пресèдили Ч, поштèније Ф, сèсија Ф, чèтир Ф, испèћи Пе, црквèни З;
у јèну Мђ, Шèнћураћ Ит, и Шèнћурћа Ит.

ò

пòмрла Нз, пòмрли ЈТ;

мди гџдина Сф, рџди З;
пџуица ЈТ, бџу Ит, у Бџку Ит, кџпу Ит.

ò

пџврну Ит, џкрњено Ч;
на нџи Ш, кџњи Ш Ф, кџмишије ЈТ, зџјим Мђ, мџмици Ит, пџбџру Ит,
пџ жигу Ит, пџји се Ит, постџи Ит, стџи Ит, четвџрица Ит, шкџдљива Ит,
на гџмилу Ж, еконџмија Ж, извџзити Ж, ладџвине Ж, крџмпџр Ж, кџмишиња
Цп, џџбри Бд, кџи Бд, лџжм Бд, ослобџдило Бд, лџпина Ч, с џгим Пе,
зџни З, пџдигнџду је З, прекџ њи З;

џџ куће Мђ, зџву Ит, кџшуљу Ит, џџужу Ит, пџју Ит, пџкупи'ло Ит,
кџшуље Ж Бч, пџљубац Ж, девџјуре О, гџгова Цп, мџгу Бд Ф, прџбушена
Ч, пџштује Ч, џбућа Ф, џцу Пе.

Најзад, има и потврда за затворен изговор:

ž

вџћи Ит, кђџри Ит, вџлика Ж, вџлике Ж Пе, вџлики Ж, вџлико Ж Сф,
сџтио Ж;

вџћу Ит.

č

чџтр Мђ, четвџри Ф;
мџни Ко Пе З, вџнчићи Бк (1:), зџкџџр Бк, шџшиџр Бк Ит З, сџкџра Мђ,
вџлика Ит, вџлике Ит Ж, вџлику Ит, јџзику Ит, камџнита Ит, лџћи Ит, нџ пије
Ит, провџли Ит, угџћи Ит, чџстџтамо Ит, чџтир Ит Т Ф Ч Пе З, бџшику Ж,
вџзџва Ж, Вџлџнка Ж, вџлики Ж, на Вџликим Ж, вџлиш Ж, јџзику Ж, лџжи
Ж, мџћи Ж, налџтили Ж, сџди Ж З, старџшине Ж, шџшиџр Ж, сџсија Т, дочџкџва
Сф, мџшине Ф, углџдни Ф, о чџлика Ф, Вџлизџра Пе, жџнити Пе, јарџбице
Пе, нџ биде Пе, мџ смо пријатџлили Пе, рџцимо Пе, сџсије Пе, угџкли Пе,
чџлик Пе, дџриште З, донџси З, истџкли З, лџктрика З, нарџћџва З, нџ види З,
нџ дџра З, сџби З, сџдили З, сџкџраш З;

нијџну Мђ, јџну брџзду Ит, дџжурни Ит, нџ узмемо Ит, жџну Ж, џџму
Пе, сџду Пе, бџжу З.

ð

пџмрли Пе;

вџди Ит, кџљџво Ит, џчи Ит;

пџуица ЈТ, кџмунџлна Ит, шкџлу Ф, пџмру Пе, пџуздо се Пе.

ð

зџџрну Пе;

кџи су Ил Ит З, да се пџји Дб, кџстџраду Бк, лџпина Бк, стџји Ш, мџмици
Мђ Пе З, Бџжмџ Ит Ж, бџрио Ит, вагџниџрам Ит, на гџмилу Ит Пе З,
двџица Ит, двџрски Ит, кџбила Ит, џгњџште Ит, четвџрица Ит, зџди Ж,
кџсило се Ж Ф, мџгли Ж, мџнтџрамо Ж, џџкџица Ж, џгџдну Ж, пџсипа Ж,

погрѣшили Бч, кѣд њи Ч, лажѣви Ч, зарѣбили Ф, вѣјничку Пе, кѣни Пе, мѣри се Пе, ѣвичјога Пс, пѣмилујеш Пе, свѣим Пе, гѣмила З, јалѣвинѣ З;
 на лампѣву Дб, бѣду Ш, мѣгу ЈТ, ѣсуѣиши ЈТ, прѣбуди ЈТ, дубѣку Ит, кѣју Ит З, кѣњу Ит, у кѣшуљу Ит, пѣвѣко Ит, по рѣгљу Ит, самѣук Ит, свѣју Ит, кѣју ѣеш Ж, мѣгу Ж, кѣжуве Ф Пе, двѣјцу Пе, зѣву Пе, пѣјубримо Пе, пѣкпу Пе, пѣтрѣни се Пе, кѣшуље З, мѣју З, ѣлуци З, пѣрѣчу З.

Грађа за све категорије осим отворених вокала изнета је овде у целости. Јасно је да преовлађују отвореније вредности. У овом случају може се говорити само о тенденцији спорадичне асимилације. При том је значајно да примера средњег и затворенијег изговора има знатно више под ` акцентом него под ` . Кад је у питању акцентовано ѣ, такав је изговор најчешћи ако у следећем слогу долази *и*. И ту се показује да је тенденција повишења артикулације много јача онда кад на ѣ утиче вокал истог, предњег реда. Међутим, код *ѣ* опет изостаје аналогна појава, тј. нема изразитије склоности да се асимилација врши чешће према *у* него према *и*. С друге стране, на вокал *о* утиче асимилација према суседном лабијалном или веларном сугласнику (упор. т. 76.). Ако изузмемо примере с том асимилацијом, остаје чињеница да је број потврда за затвореније вредности *ѣ* и *ѣ* у ствари низак, нарочито ако имамо у виду да су оне на терену и приликом прслушавања трака бележене много редовније него примери обичног, отвореног изговора. Ипак овде треба издвојити стање у Житишту. Преглед грађе из тог места дало је следеће резултате: под ` акцентом 24 примера затварања наспрам 23 примера отворености (оба пута искључено је *о* у суседству лабијала или велара), под ` б потврда за затвореност (увек код вокала *е*) и 44 примера отворености. Контраста ради навешћемо одговарајуће цифре из суседног З: под ` 50 према 1 (реч је о *ѣ* уз *л*) и под ` 19:0.

У складу је с изнесеним чињеницама и невелики материјал забележен од жена рођених у селима тамишке зоне на земљишту Румуније.

*Гад: *лѣжим, лѣжимо, шѣшир, испѣци, довѣди, донѣси, кѣни, ѣју.*

*Чавош: *донѣси, плѣсти, стѣи.*

*Дињаш: *донѣси, занѣсу, кѣни, кѣшуља, крѣчимо, мѣмци, сѣди.*

Петровичева грађа из Гада говори у истом смислу: *и vēdrici, 226, cēdilo 227, cēkić 228, lēdinu 229, vēriga 229, prēvrčato 229, busēvito 229, vēci 231, dēci 231, mēti 232, mētite 232, šēštr 232, ōpšiški 228, gōdina 228.*

Остали случајевни затворености кратких наглашених *е* и *о*

75. Није сасвим редак ни затворенији изговор наглашених *е* и *о* у примерима где се у следeћем слогу не налази нски од високих вокала. И у том материјалу могу се уочити одређене законитости које сведоче пре свега о осетљивости *е* и *о* према гласовном контексту.

Прегледаћемо прво грађу за *ѣ*.

Средње *ѣ*, у смислу излагања у т. 70, нашли смо у примерима:

ѐ

вѣћ Ит.
кѣљ СК (1:), *смѣт* СК (1:);
стрѣја Ме;
грѣћем Ђ.

ѐ

вѣнчање Бк (1:), *капѣтан* Ит, *сѣљац* Ит, *мѣњач* Ф (1:);
шећер ЈТ, *прѣмећеду* Пе;
дѣвђја Мђ, *дѣвђје* З.
нѣ да Ме, *нѣ плаћаду* Бш, *сѣстра* СЦ, *нѣ јавиш* Пд, *свѣга* Пд, *бѣћар*
СК, *делѣгај* СК (1:), *ѣкстра* СК (1:), *пѣвѣч* СК (1:);
сѣптѣмбар СК (1:), *цигарѣта* СК (1:);
дѣвђја А Бш, *дѣвђје* С СЦ, *дѣвђју* А Е, *зѣљѣв* (1:), *зѣљѣв* СК (1:),
лѣпђја СК (1:).

Има и потврда за полузатворсни изговор:

вѣћ Ит Ђ,
смѣјали Ит, *сѣјало* Пе.

ѐ

да се прѣјави Ит, *нѣга* Ж;
у рѣзѣрви З;
дѣвђје Нз ЈТ З, *нѣмђјте* Ит, *завѣло* Ж, *дѣвђја* Цп.
зѣмља Дс;
сѣптѣмбар А, *угѣче* Е, *дѣвѣте* СЦ, *нѣ бѣлу* СЦ
дѣвђје А, *дѣвђја* Мс, *нѣ мѣра* СЦ.
Ту су, најзад, и примери са затворсним ѣ:

ѐ

вѣћ Ко Ит Чј Сп З Дс Е Ме Км Ми Мо Пд НК Ђ, *вѣт'* Пе;
бѣгаду Ит, *вѣћа* Ит;
мѣљ Ми, 'ѣј Км НК;
вѣтрењачама Км, *сѣме* Км, *ждрѣбета* Бш, *мѣтем* Бш, *срѣтне* Бш,
рѣгемѣнта СК (1:);
гѣшко Бш.

ѐ

јѣчма БК, *Јозѣфа* (женско име) Бк, *бѣћарски* Ит, *лонѣкања* Ит, *нѣ кѣже*
Ит, *окѣјан* Ит, *пѣгнајс* Ит, *прѣдѣјем* Ит;
ѣнглѣски ЈТ, *Бѣгеј* Ит Ж З, *на Бѣгеј* Ит, *бѣгејска* Ит, *дѣвѣте* Ит, *са*
жѣљѣзнице Ит, *ѣнглѣске* Ф, *прѣмѣићам* Пе, *да прѣгрѣиш* Пе, *дѣсѣте* З, *Бѣгеј* З;
дѣвђја ЈТ Ит Ж Ф, *дѣвђје* Ит Цп Ф Пе, *дѣвђју* Ит, *нѣ дѣћем* Ит;

имена Бш, арџла Мо, Нѣмачку Св, мѣнѣч Ск (1:), набијена СК;
вѣчѣрна Е, дѣвѣте Е СЦ, дѣтѣнце СЦ, обѣзбѣди СЦ, Пѣтѣрда (старо име села које је у XVIII в. добило име Кларија, а после Другог светског рата Радојево) СЦ, понѣдѣљник СЦ, пубѣртѣт СЦ, рѣзѣрва СЦ, рѣзѣрву СЦ, Тѣбеј СЦ, тѣрѣнско СЦ, џѣнѣјски СЦ, џетрдѣсѣте СЦ, шѣћѣрна СЦ, Бѣчеј НБ, ѣнглѣски НБ, сѣпѣмбар СК, сѣпѣмбер СК, Тѣрѣзије Ђ;

дѣвѣјка А Чј СЦ, дѣвѣјке А Е Чј Сп, дѣвѣјки Чј, нѣ мѣрам СЦ, примѣто СЦ, дѣвѣјку Сп.

У ове три скупине изнет је сав расположиви материјал, за разлику од потврда за отворенији изговор истих вокала, или за асимилацију *ѣ* и *ѡ* према вокалу следећег слога, где су због преобиља грађе изостављени многи примери. Разматрање овде изнетих потврда указује на следеће категорије.

1) Затварање у примерима као *вѣћ*, *мѣљ*, *кѣљ*, *смѣјали*, *сѣјало*, *трѣћем*, *вѣћа*, *'ѣј*, *стрѣја*, *сѣљѣк*, *мѣнѣч*, *прѣјѣви*, *бѣћѣрски* објашњиво је асимилацијом према следећем врло меком консонанту. Нарочито је импресиван велики број потврда за облик *вѣћ*, који би био још импресивнији да смо наводили колико је било једнаких примера из сваког појединог насеља.

2) У облицима као *дѣвѣјка*, *дѣвѣјке* итд., *Бѣгѣј*, *дѣвѣте*, *дѣсѣте*, *ѣнглѣске*, *нѣ доћем*, *сѣпѣмбар*, *лѣпѣјка*, *нѣ бѣлу*, *вѣчѣрна*, *дѣтѣнце*, *Пѣтѣрда*, *Итѣбѣј*, *Тѣрѣзије*, *нѣ мѣрам* у следећем слогу се налази *ѣ*, одн. *ѡ*. Концентрација таквих примера не може бити случајна будући да су речи са секвенцама *ѣ + ѣ* и *ѡ + ѡ* у ствари прилично ретке (упор. и примере као *жѣљѣзнице*, *зѣљѡв*, *шѣћѣрна*, где је могла деловати и асимилација према следећем консонанту). Очигледно се и овде ради о асимилацији по затворености. Та асимилација према дугом средњем вокалу делује, изгледа, и кад је његова дужина скраћена, што би говорило да је затворенији изговор *ѣ* постао стална одлика тих облика. О овоме би сведочила затвореност *ѡ* у примерима као *нѣмојте* Ит, *бѣгѣјски* Ит, *џѣнејски* СЦ, *Бѣгѣј* Ит 3 поред *Бѣгѣј* Ит 3. Описана појава је карактеристична првенствено за источни део кикиндске зоне. У СЦ, Чј и СП (а такође и у Радојеву и *Варјашу) *ѣ* и *ѡ* се једноставно прикључују вокалима *и*, *у* и *р* као изазивачима обавезног затварања *ѡ* и *ѡ* у претходном слогу. Уп. скицу 16. Осим тога, појава није ретка ни у Ит, па ни у 3, Бш, Е и А. Њен ареал захвата, дакле, насеља с обе стране границе између кикиндске и тамишке говорне зоне. Вредно је поменути да смо за низ западнијих насеља у кикиндској зони (Ки, НБ, БА, Дс) анализом целокупног расположивог материјала утврдили да ове појаве нема. С друге стране, она је обична и у Радојеву код СЦ (по материјалу П. Ивића), а из Ченеја на румунској страни границе имамо пример *дѣвѣјке*.

3) Постоји тенденција затворенијег изговора наглашеног *ѣ* у одређеним страним речима: *рѣгемѣнта*, *Јозѣфа*, *делѣгѣт*, *ѣкѣтра*, *џигарѣта*; упор. и примере *окѣјѣн*, *сѣпѣмбар*, *рѣзѣрва*, *пубѣртѣт*, *Тѣрѣзије*, где је могао деловати и један од прва два поменута чиниоца. Ипак, у већини позајмљеница господари отворен изговор. В. у т. 69 потврде за облике као *ѣнглѣз*, *комѣсар*, *тѣрѣр*, *вѣш*, *фѣбруар*, *фѣдеративна*. Расположива грађа недовољна је за закључке о условима који утичу на изговор *ѣ* у оваквим речима.

Ван наведених трију категорија остаје извештај број примера за које у овом тренутку немамо доброг објашњења. Ради се вероватно о широком варијационом пољу изговора, карактеристичном за банатске говоре, што омогућује да се понеки пример оствари на начин који није обичан. У огромној количини грађе којом располажемо удео оваквих примера је изванредно низак.

Затворенији изговор у типу наведеном горе под 3, као и примери типа *Бѣгѣј* са краћеним вокалом у следећем слогу, сугерирају идеју да се у банатским говорима зачиње фонолошка опозиција између двеју врста наглашеног *ѣ*.

76. Код акцентованог *ѣ* јављају се типови изговора паралелни с онима код *ѣ*. „Средње“ (за банатске прилике) *ѣ* забележено је у примерима:

ѣ

I. *јѣш* Пе, *грѣм* З;
грѣшак Ф (1:);
ѣтмеду Ит, *ѣће* Ит, *штѣ* не Ф;
кѣло ЈТ, *збѣгом* Ит, *мѣго* Ит.

II. *дигѣд* А, *кѣњ* Е Км СК (1:), *глѣг* Сп, *сѣм* Пд, *грѣм* СК, *збѣр* СК (1:);
што гѣд сам А, *ѣма* Е, *Бѣга ти* Бш;
рѣгдвин Е, *збѣгом* Мо;
кѣ је А, *пѣчѣло* Пд, *бѣље* СЦ.

ѣ

I. *мѣмка* ЈТ, *бѣгати* Ит, *кѣвѣч* Ит, *мѣмак* Ит, *нѣвац* Ит, *не одѣвѣра* Ит, *пѣкајсе* се Ит, *сѣкак* Ит, *прѣвѣлим* Цп, *сирѣма* Бч, *бѣмбардовѣње* Ф (1:), *кѣња* Ф (1:), *ѣвај* Ф, *чѣбани* Ф, *кѣгѣрка* Пе,

зѣвѣ се Дб, *дозѣве* Ит, *кѣмѣндије* Ит, *кѣње* Ит Ч, *мѣје* Ит, *ѣкрѣће* Ит З, *пѣдѣли* Ит, *пѣслѣдње* Ит, *прѣмѣне* Ит, *рѣђени* Сф;

дѣбро Ш, *пѣмогну* ЈТ, *гѣвори* Ит, *дѣбрѣ е* Ит, *дѣшо* Ит, *ш'ирѣко* Ит, *гѣтово* Цп, *висѣрко* Пе, *ѣктѣбар* Ф (1:), *пѣслови* Ф (1:).

II. *нѣвац* Е, *сѣкак* Е, *код грѣфа* СЦ, *ѣна* Ки, *ѣвѣмо* Мо, *ѣсладим* БА, *пѣгѣзили* НК, *рукѣбѣда* НК, *кѣмѣнда* СК (2:), *кѣња* СК (1:), *ѣрганизован* СК (1:), *мѣмак* Ђ, *рѣгѣа* Ђ;

ѣкрѣнем Ки, *пѣбега је* Ки, *зѣве* БА, *кѣмѣндија* СК (1:), *нѣвѣмбар* СК (1:);

дѣбро А, *мѣмковог* Е, *ѣво* Е, *кѣкѣшка* Бш, *пѣкоси* СЦ, *гѣворим* Мо, *мѣмак* НК, *од ѣто* СК, *ѣктѣбар* СК (1:), *ѣпрѣбам* СК (1:).

Следе примери за „полузатворено“ *ѣ*:

ѣ

I. *кѣ има* Ит, *кѣ* Ит Ф, *докле гѣд* Бд, *дѣгѣд* З, *јѣш* З;
ѣма Ш, *кѣмада* Ит, *кѣпаш* Ит;

пѣмоћ 3, сѣмѣва 3.

II. *ко гѣћ Ме, кѣњ Ме Ки, штѣ Бш, грѣф СЦ, јѣш СЦ, јѣж двѣ Сп; бѣга ти Е Мо, ѣпѣке Е, ѣма Ки, пѣзвѣли Ђ; кѣ је А.*

џ

I. *кѣд нас Ш, кѣња Ш, мѣгла Ш, ѣгац Ш, пѣмѣже Ш, пѣсла Ш, кѣлѣч ЈТ, мѣмка ЈТ Ч, адеѣкат Ит, двѣјца Ит, кѣвѣч Ит, нѣвац Ит, ѣпѣнке Ит, пѣ бѣштама Ит, пѣкѣже Ит Бд, пѣклили Ит, пѣправи Ит, пѣправити Ит, путѣвѣњем Ит, обѣгати Бч, ѣвај Бч Ф, ѣстане Бч, кѣпња Бд, мѣмак Бд, разѣвѣраш Бд, сѣкѣк Бд, бѣмбардовѣње Ф (1:), кѣмѣнда Ф (1:), лѣнац Ф, ѣпѣнци Пе, дѣшла 3, пѣпѣли 3;*

пѣјѣње Дб, прѣѣтелека Дб, пѣбегла Мђ, запѣвѣда Ит, кѣме Ит, кѣмѣндије Ит, мѣмци Ит, пѣвѣже Ит, пѣвѣзана Ит, пѣгледа Ит, пѣследњи Ит, пѣштен Ит, госпѣдне Ж, пѣдѣљено Бд, кѣмѣндија Ф (1:), ѣкрѣнем Пе, прѣпѣвѣдамо Пе, ѣве 3, ѣпѣт 3;

кѣсом Ил, штѣгод Ш, гѣвори Ит, пѣкоси Ит, дѣгодине Бч, мишѣмор Бч, ѣво Пе, ѣно Пе, код ѣтога Пе, дѣшо 3.

II. *мѣгла А, мѣмак А Км, крѣ сламу Е, пѣњаву Е, мѣмачко Км, кѣд нас СЦ, ѣвај Ки, сирѣма Ки, пѣкѣжем НБ, двѣица Мо, дѣбљѣву Мо, ѣпаше Мо, пѣпаду Пд, нѣгавица БА, ѣнај НК, ѣглѣвник Дс;*

кумѣске А, браћа рѣђена Ки, ширѣке гѣће Ки, дѣметемо Мо, кѣње Пд, ѣпѣт Св, занѣвѣта БА, зѣве БА, кѣмѣндија СК (1:);

ѣво Е, ѣбѣјке Км, штѣгодѣна Км, пѣкѣјни БА, пѣпови СК (1:), гѣтови Дс. Најзад, (благо) затворено џ јавља се у:

I. *јѣш Дб Бк Ш Ит, глѣг Бк, кѣ Бк Ит Бд Ф Пе, кѣм Мђ Ит, кѣњ Ч Ф (1:), фрѣнт Ф, кад гѣд 3;*

ѣпасне Бч, пѣјѣс 3;

кѣ е прѣви Ит, штѣ прѣ Ф (3:), дѣдејало му Пе, кѣ ће и знѣти Пе, кѣ ће 3; мѣго Ит Сф, кѣ дѣ'е Цп, кѣ дѣ Пе, ѣлѣвне 3.

II. *дигѣд А, колко гѣд А, како гѣд А, кога гѣд Е, до гѣт су дрѣжали Е, ди гѣћ Е Св НК СК, као гѣћ Ме, кѣнк' Ме, јѣш Ме Сп Ки НБ Мо Св НК Ђ, кад гѣћ Км СЦ Мо СК, кѣ „као“ Бш СЦ Пд СК, докле гѣћ СЦ, колко гѣћ СЦ СК, кѣ с ти Ми, кои гѣћ Ми НБ, ко гѣћ Мо, кѣ ј био Мо, кѣњ Мо, штогѣћ Св НК, штогѣд' СК, што гѣд БА, догѣћ СК, грѣф СК, како гѣћ СК, збѣр СК (1:);*

Бѣга ми Бш, дѣ вѣга Бш, ѣма Бш, кѣжа Мо, та кѣнка Дс, пѣвлака Дс; кѣ ће Е Ки, кѣ ће да ѣним да Чј, гѣдне Мо, штѣ прѣ Пд Св, ѣднѣда Св; кѣ рѣе Е Ме Бш Ми Мо Св НК, пѣ воду Е, кѣлко Пд, ѣјтроске СК, пѣмѣћ Ђ;

кѣ и знѣ Сп, кѣ ѣгра Мо.

ò

I. *јаркѡвачки* Бк, *чакѡвачки* Бк, *мѡмак* Ш Пе З, *мѡмка* *В, *паѡршиѡ* Ш, *адвѡкѡт* Ит, *бѡгат* Ит, *двѡјца* Ит Пе, *кѡвѡч* Ит, *кѡга* Ит, *мѡмка* Ит, *ѡвај* Ит, *ѡткали* Ит, *пѡкѡже* Ит, *пѡкѡжем* Ит, *разѡвѡрам* Ит, *сѡкѡк* Ит, *Бѡкиѡн* Ж, *одѡвѡра* Сф, *пѡјѡвни* Бд, *живѡта* Ч, *кѡмѡнда* Ф, *у кѡштац* Пе, *ѡбѡрено* Пе, *ѡвѡмо* Пе З, *пѡглаши* Пе, *пѡсѡдим* Пе, *прѡвѡђаду* Пе, *двѡ кѡња* З, *пѡсѡду* З, *сирѡма* З;

дабѡме Ит, *ѡсѡѡти* Ит, *пѡвѡжемо* Ит, *пѡ лѡђи* Ит, *пѡмѡшан* Ит, *пѡмѡшано* Ит, *пѡсѡѡти* Ит, *чѡвек* Ит, *упѡтрѡбу* Ит, *да запѡвѡда* Пе, *кѡње* Пе, *дѡдѡели* З, *кѡд њѡ* З, *кѡлѡвку* З, *нѡвѡмбар* З, *ѡпет* З;

пѡкошено Дб, *гѡворим* Ит, *кѡкѡшка* Ит, *пѡгодбе* Ит, *пѡкѡјни* Ит З, *пѡмого* Ит, *пѡродици* Ит, *кѡмлѡв* Бд, *дубѡко* Пе, *ѡво* Пе, *пѡкѡјне* Пе, *уѡвѡв* си Пе, *кѡгод* З, *кѡт кѡла* З, *ѡбѡјке* З, *ѡзноим* З, *ѡпкѡлѡмо* З, *пѡстѡље* З.

II. *бѡгате* Е, *двѡјца* Е Ки Пд, *кѡпање* Е, *мѡмак* Е НК, *мѡмка* Е Чј Сн НК, *сирѡмаси* Е, *чуднѡвато* Е, *мѡмак* Ме, *ѡна* Ме Чј, *пѡ бѡшиѡама* Ме, *сирѡмашни* Ме, *ѡна* Чј, *кѡга* Ки, *мѡгла* Ки, *нѡвац* Ки, *ѡбрадим* Ки, *ѡвај* Ки БА, *ѡвѡмо* Ки, *пѡваду* Ки, *пѡмѡже* Пд, *рѡгати* Ки, *сѡкѡк* Ки, *кѡбац* Мо, *вѡдла* Пд, *дѡшла* Пд, *пѡкѡже* Пд, *бѡга ми* Сн, *гѡварим* Сн, *бѡмбардовѡње* СК (1:), *бѡмбардовѡли* Дс;

на гѡзбениѡама Е, *ѡплѡвим* Е, *пѡмѡшано* Бш, *ѡкрѡне се* Чј, *запѡвѡда* СЦ, *накѡстрѡшена* СЦ, *ѡкрѡће* СЦ, *ѡсѡѡти* СЦ, *ѡтѡже* СЦ, *ѡтрѡзни* СЦ, *пѡрѡђан* СЦ, *пѡсѡѡти* СЦ, *пѡслѡдњи* СЦ Сп, *прѡшѡтамо* СЦ, *распѡдѡлу* СЦ, *у Слѡвѡнији* СЦ, *нѡвѡмбар* Сп, *припѡведаду* Сп, *упѡтрѡбим* Сп, *гѡвѡије* Ки, *кѡње* Ки Пд СК, *дубѡке* Мо, *кѡмѡндију* Мо, *ѡпѡт* Пд, *пѡбегли* Сн, *позѡем* Сн, *занѡвѡташ* БА, *припѡвѡду* НК, *кѡмѡндија* СК (1:), *нѡвѡмбар* СК (1:) Ђ;

Бѡголѡба Е, *висѡко* Е, *гѡвору* Е, *кѡкѡшка* Е БА, *мѡмков* Е, *ѡбѡјке* Е, *обѡло се* Е, *ѡктѡмбера* Е, *пѡгроб* Е, *пѡкѡјни* Е Км Мо, *пѡкоси* Е, *штѡгодѡна* Е, *кѡгођ* Ме, *с мѡмком* Ме, *пѡ воли* Ме, *пѡпови* Ме, *пѡкѡјника* Сп, *пѡкѡјнице* Сп, *гѡгово* СЦ, *кѡкѡшке* СЦ Сн, *мѡгѡр* СЦ, *ѡлѡвка* СЦ, *ѡлѡвку* СЦ, *Прѡкѡпије* СЦ, *вѡлови* Ки, *гѡворимо* Ки, *ѡвѡ је* Ки, *гѡвориш* Ми, *дѡбѡро* Мо, *кѡмову* Мо, *пѡклопи* Мо, *пѡдѡоз* Сн, *гѡгови* БА, *кѡкѡшку* БА НК.

Преглед трађе у све три овде приказане категорије показују да у свакој одлучно доминирају примери са *о* у суседству лабијала или велара.¹⁴² Од

¹⁴² Од асимилације према велару *к* свакако треба поћи при објашњавању генезе облика *куј* „ко, који“, веома распрострањеног у говорима Србије, косовско-ресавским, призренско-тимочким и, у мањој мери, смедеревско-вршачким: *куј* поред *ком*, *кој* у Метохији, Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*, Приштина 1979, 195; *куј* Глиша Елезовић, *Речник* I 339; *куј* поред *кѡ* М. Грковић, *Неке особине говора села Лукова*, Прилози проучавању језика 4, 1968, 127; *куј* поред *кѡј* Д. Јовић, *Трстенички говор*, СДЗб XVII, 1968, 51 и 127; *куј* поред *кѡ*, *кѡј* Р. Симић, *Левачки говор*, СДЗб XIX, 1972, 147; *куј* и *куј* А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски говор*, СДЗб XVII, 1968, 316; *куј* и *куј* поред *кѡј* и *кѡј*, Миле Томић, *Говор Радимаца*, СДЗб XI, 1950, 111; *куј*, *куј* поред *кѡј*, *кој* Јб. Ђирић, *Говор Лужнице*, СДЗб XXIX, 1983, 75; *куј* поред *ко*, *кој*, *ком* Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, СДЗб XXXIII, 1987, 170; *куј* поред *кој*, врло ретко *ко* Маринко Станојевић, *Северно-тимочки дијалекат*, СДЗб II, 1911, 406; *куј*, *куј* (ж. и ср. р. *кој*, *које*) Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, СДЗб XXXIV, 131, *куј* поред *кој* и *кој*, М. Томић, *Говор*

ó

ч'óрба А.

ò

м'òска Ме, м'òрам НБ;

у'òвце Км, ð'òђем НБ;

у'òсмог А, м'òском Ме.

Нашао се и један пример за двосложни изговор: т'òсто НК.

Неће бити случајно што огромна већина примера потиче из потиског дела кикиндске говорне зоне.

79. Много се чешће остварују *ʒě* и *ʒo* или сличне вредности. У записима П. Ивића такви дифтонгонди су репродуковани углавном на два начина, као *ʒě*, *ʒo* или као *ě* и *ò*. Овде ће се из техничких разлога бележење уједначити у корист простијег начина.

é

св'этац Мђ Ч НБ НК, г'еча Ч, п'егла Е, д'еца (Гмн) Км, м'ека Км, вр'едан НБ, кол'ега НБ, р'епа НБ СК, д'еда НК СК, дон'ела НК, г'ежак НК, п'етак СК, гр'еда СК, ј'ела СК, р'ека СК, ср'еда СК, к'ера Ђ;

од зв'езде Ч, пр'еде А, м'етера Км, оц'ејемо Км, вр'еме НБ, д'ете НБ, ц'еле НБ, пр'еде БА, истр'есе НК, л'епе НК, в'езе СК, ис'ејеш СК;

р'етко Е НБ, ц'ело Е, од'ело НБ, г'есно НБ, зов'емо НК, ср'едом НК, св'етло СК;

св'еци Ит, м'есила Е, сл'епци Е, др'ециш Ме, ч'есницу НБ, поб'ели НК, на ср'еди НК, упогр'ебити НК, пр'езиме СК, ч'есница СК;

на пр'елу Е, н'ећу НБ, Д'есу СК, р'еку СК, на св'ету СК, ср'еду СК.

ê

р'ед Ч Е, р'êч Ф НК, кн'êз Е, п'êт Е Км НК, пр'ê нâс Е, ш'êс Е, њ'êн Ме, дв'ê Км НБ Сн СК, ш'êф Км, л'êд НК, г'ê НК, з'êц СК;

см'ета Бк, н'êма Ит Т Ф З НБ СК Ђ, св'ета Ит, г'еста Т, ш'етаду се Ф, м'еста Е, м'êнамо НБ, п'êта НБ, с'êна НБ, бр'êга НК, с'êкшишко НК, сн'êга НК; н'êће З НБ Ђ, в'êјемо НБ;

л'êпо Ил А Е НБ СК, ч'êсто Бк, пр'êко Км, П'êрсо НБ, м'êсо Св, цр'êпом НК, р'êдом СК;

м'êсимо НБ, п'êти тâl НК.

ě

òд њ'ě Ме, ðв'êр НБ, ðп'êт НБ НК, м'êс'ец НК, п'р'сг'ен НК, ц'унцукр'êт Ђ;

ðñ'êта Ме, м'ен'êкана НБ, с'ад'êкана НБ, с'ад'êна НБ, изгл'êда НК;

дв'адес'êте НК, у'в'êже НК, н'ан'êло Ђ;

ðв'êто НБ, м'ðж'êмо Км, ðмр'êмо НК;

ðс'êти НБ, са ч'им'ê си НБ, ðдн'êли НБ, од'акт'ê су НК, уз'êти НК, ðтр'êзни СК (1:);

у С·ѣнту СК.

ó

п·óпа НБ Ђ, кум·óва Сн, в·óјска СК, м·óрала СК;
 г·óре Ит НБ, г·óрена Ит, р·óде Ит, к·óрпе О, п·óдне З Ки, от К·óсе Ки,
 ·óде НБ, ·óнде НБ;
 п·óноћ НБ;
 к·óрпи Бш.

ò

·òн је СК;
 кòшта Ит, мòра Цп НБ, до Мòла З, мòрам НБ, грòжђа СК;
 грòжђе ЈТ СК, пòђе Е, ·òвце Км, мòрке Ки, мòдне Сн;
 Бòро Ит;
 лòнци Км, кòнци СК;
 у пòргу О.

ò

нè мòрамо НБ;
 тàкò је Км, пòкò је СК, дòбр·ò је Ђ;
 òб·òјци НБ, òдмòрни Бш.

Понекад је овакво писање праћено ознаком да се и дужи део фонације одликује затвореношћу (очито ипак мањом него код почетног дела) или, нешто чешће, да је тај други део отворен:

а) в·éнац СК, сн·éвала СК, сн·éвале СК;
 вр·éме НБ, з·éбем НК, д·éте СК, одс·éчеш СК;
 плет·éмо НБ;
 л·éпи НБ;
 ħ·éрку А;
 п·éт НБ, пр·é НБ;
 м·éста НБ, н·éма НБ;
 н·éће Ђ;
 г·éсто Км;
 цòнцукр·éт НБ, òп·éт СК;
 однèс·é е НБ, вèч·éрње Ђ;
 нàн·éло Ђ;
 ìзн·éти НБ;
 мòж·éду НБ;
 ·òде Ђ;
 б·òг НБ Ђ;
 ·òвце О;
 б) п·éгла Е, р·éпа Км, л·éпа НК;
 м·éтера Км, д·éте НБ НК;

б'ѣло НБ;
у ср'ѣди Км;
по св'ѣту СК;
св'ѣст НБ, *ш'ѣст* НБ, *л'ѣп* СК;
н'ѣма Т Ч А Е НБ СК, *г'ѣста* Т НБ, *м'ѣса* НБ;
б'ѣле м'арве Пе, *ждр'ѣбе* Пд;
л'ѣпо Е НБ, *р'ѣдом* Е, *м'ѣсо* НБ, *чка П'ѣро* НК, *з'ѣбо* СК (1:), *с'ѣно*
 СК;

у Б'ѣч НБ;
пр'одш'ѣтамо НБ;
òг'ѣже СК;
м'òрала СК;
З'òрка Сф;
г'ò е т'ò НК.

Најзад, неколико пута, најчешће у НБ, регистрован је средњи изговор слоговног дела дифтонгонда:

ò'ѣте НБ;
л'ѣпо НБ, *Н'ѣцом* Ђ;
ћ'ѣрки НБ;
н'ѣћу НБ.
п'ѣт НБ, *ш'ѣст* НБ;
н'ѣмам А, *б'ѣла* НБ, *г'ѣста* НБ;
ждр'ѣбе НБ;
л'ѣпо НБ;
н'ан'ѣло Ђ;
к'ò НБ.

Упадљиво је да *ò* подлеже дифтонгизацији најчешће иза лабијала, одн. велара или на почетку речн (објашњење в. у т. 80). Сасвим природно, удео потврда за дифтонгизацију код *ѣ* иза лабијала или велара уопште није висок.

Прегледана грађа показује да је арсал факултативног изговора *ѣ* и *ò* нешто шири од ареала где се јављају ^в*ѣ* и ^у*ò*, али је и овде тежиште сасвим одрѣено на северном делу банатског Потисја. Трeba ипак напоменути да у најсевернијем потиском селу, Дс, у нашем материјалу ове појаве нема (тамо су иначе *ѣ* и *ò* прилично затворени). Уп., ипак, Степановића, Hung. 109.

Понскад је записивач имао утисак да се вокал током фонације равномерно отвара. Две-три истозначне варијанте теренских нотација сводимо овде на једну, сразмерно најједноставнију:

П'ѣсак Сф, *гр'ѣда* СК (1:), *д'ѣда* СК, *ј'ѣла* СК (2:), *р'ѣка* СК (1:), *св'ѣтац*
 СК, *ср'ѣда* СК (1:);
истр'ѣсе Ил, *гр'ѣде* Сф, *д'ѣте* А СК;
р'ѣтко СК;
р'ѣки СК (1:);

рѣпу Сф, рѣку Ф СК (1:), на свѣту СК.
 пѣт Е СК, црѣп Ит, лѣк Мо;
 дрѣма Е, црѣпа НК, клѣтва СК, чѣрга СК (2:);
 зѣље СК (1:), клѣтве СК;
 рѣдом З, тѣло Км, снѣгом Сн, сѣно НК СК, лѣпо СК;
 клѣтви СК;
 клѣтву СК;
 напрѣд А;
 љцѣло СК (1:).
 тѣ З;
 дѣћеду Сф, такѣ је Сф, дѣће З.

Најмалобројнији су примери са слоговним изговором првог, затворени-
 јег и неслоговним изговором другог, отворенијег дела дифтонгоида:

свѣ^атац Пе;
 ког ко^ања Км, Ђо^ака Пд;
 ко^ала Гмн НК.

Дифтонгизације су свесни нарочито становници суседних места, где ње
 нема. Тако је у Ме један информатор објашњавао: „Тарошани кажеду
 жсјѣдан“ и „Да сам у Тарош, ја би казо бјѣла“ (село Тараш, у народу *Тарош*,
 налази се на Тиси око 10 km југозападно од Ме).

80. И појаве дифтонгизације код кратких наглашених вокала су спора-
 дичне и по правилу не домашују далеко. Прави узлазни дифтонзи, код којих
 се јасно издваја неслоговно *ѣ* или *љ* као први део, и ту су ретки, а много су
 чешћи дифтонгоиди са *ѣ*, *љ* или сличним елементом као првим делом.
 Међутим, ту се јасно разликује судбина *ѣ* од судбине *љ*.

У тамишкој зони појавом је захваћено само *љ*:

·љндак Цп, кѣра Сф, пѣзвани Сф, кѣпамо Бд, ѣбашко Бд, пѣкладе Ф;
 бѣље Ил, гѣре Ил, шта ѣћеш Ш, ѣдемо ЈТ, нѣге Ф, бѣже Т, кѣ е
 Сф, ѣре Ч, кѣ је тѣо З;
 ѣбрва Сф Ф;
 вѣзи Ил, гѣдине Нз З, гѣдину Ит, гѣсти О, ѣпијо О, кѣжњи Сф,
 гѣдина Бд, кѣси Бд Ф Ч;
 ѣду Ил, кѣсу Ч;
 прѣда Ил, кѣлац Ф, вѣда Ж Сф, ѣтац Сф Пе;
 пѣреза Ил, гѣре Ф, кѣсе Ф;
 ѣткине Ил, кѣсило Ж, кѣсиште Ч.

Намећу се две констатације: у изнесеној грађи дифтонгизација никад
 не достиже ниво *љо*, и у свим примерима глас *о* или је на почетку речи или
 му претходи лабијал или велар. За обе појаве лако је наћи паралеле у другим
 језицима. И једна и друга раширена су нпр. у пољским дијалектима¹⁴⁴

¹⁴⁴ Kazimierz Nitsch, *Dialekty języka polskiego*, Wrocław—Kraków 1957, 35.

(типови *џоса* и *p^uóle, k^uósa*), а уз прву можемо навести и протетичко *е*-испред *о*- у чешким говорима и, под одређеним условима, у руском језику (тип *восем*). У првом случају ради се о феномену из области протезе, док у другом појачана лабиовеларизација почетног дела вокала представља асимилацију према претходном консонанту. Значајно је да и у кајкавском говору Драганића лабијали, велари и иницијални положај на једнак начин утичу на развој вокала *о*.¹⁴⁵

Е. Петровић наводи из Гада приличан број примера као *k^uósa*, мн. *k^uóse* 227, *óru* 229, *k^udrakke* 230, *d^uósta* 232, *џóčěš* 232, *k^uód kuće* 232, *k^uód nas* 232. У његовој упрошћеној транскрипцији *o* вероватно значи *ʒo* (о једној другој могућности в. у т. 82). Значајно је да је у свим његовим примерима осим једног до дифтонгизације дошло на почетку речи, односно иза велара или лабијала.

81. Грађа из кикиндске зоне обухвата и нешто примера са *џ* и *џ* (не и са *џ* или *џ*):

*џ*во СК, *џ*то СК,

k^uđlivo СЦ, *џ*дно СК, *пудкладе* СЦ.

И овде игра улогу положај иза велара или лабијала, код *о*.

Примера са непотпуном дифтонгизацијом имамо знатно више:

*д*џда НБ, *шт*џта НБ;

*д*џвер' А, *џ*во СК, *џ*то Ђ;

*д*џдовина НБ;

*д*џди НБ;

*н*џ *ка*же Св;

*к*џцељу СК;

*разв*џду Е;

*к*џњ СК;

*к*дпаш А, *д*нда А, *џ*ца Ме, *п*дд *л*ад НБ, *п*дставе НБ, *к*дцка Св, *в*дза СК, *к*дла СК, *к*дница СК (1:), *к*дпаду Ђ, *п*дстава Ђ;

*к*дже Км, *д*де Км, *м*джеду Ме, у *к*дцке Бш, *р*дђендан Бш, *н*дге СЦ, *д*ђемо СЦ, *д*ре Ки, *к*д *ће* и *зн*ати НБ, *б*дже Св, *б*длестан Ђ;

*д*то СК, *п*рддо Ђ;

*к*џсти Е Ме, *џ*ди СЦ Пд, *К*дстиног НБ, *к*дглиће Мо, *к*дљико СК (1:).

*м*дгла А, *д*ца А СК Ђ, *п*дстав А, *к*дга Мо, *џ*на СК, *п*дсла СК;

*к*длена Ме, *џ*тџгне Км, *д*дчекам НБ, *г*дведа СК, *р*дбеси СК;

*д*ткос А, *џ*чо О;

*к*дсли Бд, *к*дсидба Ме, *г*дџљаду се Ме, *д*ни НБ, *џ*чили СК;

*д*љу А, *м*дју БА.

У овом случају промена код *е* није везана за посебне услове, док се промена код *о* скоро увек врши у већ поменутиим положајима.

¹⁴⁵ П. Ивић, *Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima*, ЗФЛ XI, 1968, 63.

82. Можемо закључити да дифтонгизација код δ захвата цело подручје нашег проучавања, а код \bar{e} , \bar{o} и \bar{e} углавном само Потисје.¹⁴⁶ Ареал се продужује у Бачкој, која је цела, и много интензивније, захваћена појавама о којима је реч.¹⁴⁷ Дифтонгизација \bar{e} и \bar{o} нађена је и у северним и источним деловима Срема, а до најјачег изражаја долази у сремском Подунављу.¹⁴⁸ И сремски ареал појаве се, према томе, наслања на бачки.

Што се тиче $\delta > \bar{o}$ или сл., та је појава заступљена и у румунским говорима у Банату. Е. Петровић тумачи румунским утицајем поменуте примере из Гада, као и оне из Карашева.¹⁴⁹ На стр. 226 налазимо и примере из румунског говора села *Scașeni* у румунском Банату: *mănăi^u Țori*, *Țoi*, *t^uor*. У овој светлости изгледа да Петровићеве примери из Гада писани са *o* или *ko* ипак садрже такве дифтонге, а не \bar{o} или сл., како смо ми претпоставили у т. 80. Треба, ипак, имати у виду да у румунским говорима дифтонгизира свако наглашено *o*, без позиционог ограничења које смо поменули.

На штокавском подручју постоје три пространија арсала дифтонгизације $\bar{e} > \bar{ie}$ или сл., а обично и $\bar{o} > \bar{uo}$ или сл.: у Бачкој и оближњим деловима Срема и Баната, у долини доњег тока Тимока¹⁵⁰ и сливу Црне реке¹⁵¹ па све до делова Алексиначког Поморавља,¹⁵² и у неким призренско-јужномо-

¹⁴⁶ Изненађује чињеница да Б. Милетић, у свом иначе веома садржајном извештају о севернобанатском говору, изричито тврди да дифтонгизације нема, мада је посетио поред осталог и Падеј и Семиклуш (данас Остојинчево) у Потисју. И остале његове информације о изговору *e* и *o* углавном нису адекватне. На ту тему он саопштава следеће:

„Једну од најмаркантнијих фонетских црта војвођанских говора представља врло отворена артикулација вокала средњег реда (*e* и *o*), који се у типичном изговору приближавају вокалима нискога реда (вокалу *a*, односно *q*), а у изузетним се случајевима могу и потпуно изједначити с *a* (*панџаљак*)... Природно је да постоје различите нијансе појединих вокала, пре свега у вези са квантитетом и акцентом (у дугим и узлазним слоговима сви су вокали затворенији); али то су појави познати у принципу и осталим нашим говорима и не представљају ништа необично. Има и локалних одступања — тако сам на пр. у Карлову, а спорадично и другде, чуо затворено \bar{e} (*Пера*, *Уеж*; *o* може да буде јаче лабијализовано, нарочито поред лабијала (*бџ*) и сл. Међутим, напрегнут изговор неких вокала, дифтонгизацију и сл., које помињу неки описивачи, нисам нигде приметно.“ (Кик. 17—18). Милетић, дакле, није уочно фундаментални значај разлике у вокалској боји између дугог и кратког *e*, оди. *o*, за војвођански вокализам, а такође ни повишење артикулације акцентованих \bar{e} и \bar{o} испред слога са *n*, у или *p*, појаву најјаче изражену управо у северном Банату. С друге стране, ми ипак смо нашли ништа што би потврђивало његову изјаву о томе да се *e* и *o* „у изузетним случајевима могу и потпуно изједначити са *a* (*панџаљак*)“.

¹⁴⁷ И. Поповић, Госп. 48—49, 51—52, 55—56. На бачки ареал, као и на банатско Потисје, ослања се иста појава у мађарском делу Баната. Степановић, Hung. 109, бележи у Дески *лѣт*, *зѣрка*, *џџсм* („или тачније *зѣрка*, *џџсам*“).

¹⁴⁸ Б. Николић, Срем 308, 309. Николић и Поповић, аутори најзаслужнији за познавање говора Срема и Бачке, дифтонгизацију називају флукуацијом. Тај се термин не може сматрати срећно изабраним. Уколико се употребљава у светској лингвистици, он значи колебање између истозначних а неједнаких језичких облика.

¹⁴⁹ Караш. 62.

¹⁵⁰ Слободанка Рајић-Бећиревић, *Говор села у Неготинској крајини*, Развитак 1977/3, 99; Арсеније Милић, *О природи и настанку дифтонга у говору Неготинске крајине*, Развитак 1976/2, 96; Александар Савићевић, *Говор Доње Беле Реке*, Развитак 1981/1, 84; Радоје Симић, *Скити за дијалекатску карту северне Србије*, Југословенски семинар за стране слависте 31, 1980, 110—111.

¹⁵¹ Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗБ XXXII, 1986, 247; Борка Живковић (записивач), [приповетке из Јабланице код Бољевца], у књ. *Нови записи народног песничтва*, Београд, МСЦ, 1974, 31 и 36—37.

¹⁵² Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, СДЗБ XXXIII, 1987, 75.

равским говорима на Косову.¹⁵³ Сва три ареала смештена су уз рубове штокавске области и чак у пределима где је становништво српскохрватског језика измешано с носиоцима несловенских језика. Логично је претпоставити да су страни утицаји одговорни за ову појаву бар на неким местима. Ипак, да би се то могло устврдити, потребна су продубљенија проучавања, која би пошла од стања у данашњим и некадашњим говорима суседних језика у граничним подручјима.

Лабијализација вокала *ѐ*

83. Спорадично и ретко, готово искључиво у кикиндској говорној зони, вокал *ѐ* се лабијализује, обично у суседству лабијалног консонанта. При том лабијализација обично захвата само почетни део вокала, тако да се добија узлазни дифтонгоид:

двѐѐ Пд, *пѐѐт* Мо Св;
повѐѐзали Св, *свѐѐтац* Ме СЦ Ки, *свѐѐћа* СЦ;
дѐѐте Мо, *врѐѐме* НК;
лѐѐпо Св, *мѐѐсо* НК, *свѐѐцом* НК;
пѐѐт Ђ;
свѐѐта Ит, *мѐѐса* Ђ.

Додајмо да је у НК регистрован и пример *кѐмѐн*.

У неколико случајева делимична лабијализација обухватила је вокал у целини:

шѐѐст НК;
зѐѐва Ф, *нѐѐма* Мо НК,
у бѐѐло Е.

Појава се очигледно уклапа у две шире тејдснције, или је бар повезана с њима. Она, у већини примера, представља посебан случај дифтонгизације *ѐ*, и уједно нов пример за асимилационо деловање лабијалних сугласника на суседни вокал (једино у примеру *шѐѐст* НК уз *ѐѐ* не налази се лабијал).

Судећи по томе што је не помињу Б. Николић и И. Поповић у својим монографијама, лабијализација *ѐ* не јавља се у сремским и бачким говорима, или је бар у њима толико ретка да је могла остати незапажена.

Додаћемо да лабијализацију нисмо констатовали код наглашеног *ѐ*, с јединим изузетком примера *Бѐѐдѐра* Мо, где је *ѐ* делимично лабијализовано између *б* и *д*. С друге стране, у грађи се нашао и један пример асимилаторног померања унапред наглашеног *ѐ* у суседству *е*: *ч'ѐѐк* Ме.

¹⁵³ П. Ивич и Р. Александер, *Рефонологизација количества гласног е као квалитета е у једном југо-источном српском говору*, Общеславянский лингвистический атлас, Материјали и истраживања, Москва 1974, 18—21.

Вокалска боја неакцентованих *ě* и *ǫ*

84. Кратки ненаглашени вокали *e* и *o* изговарају се у просеку мање изразито и нешто мање отворено него исти вокали под акцентом. Приликом бележења дијалекта на терену њихова боја најчешће није привлачила пажњу, па није ни означавана. Отуда је у овом случају наша грађа далеко мање обимна. Ипак, она садржи целокупан спектар нијанса отворености/затворености који смо констатовали код акцентованих *ě* и *ǫ*.

85. Код *ě* и *ǫ* у предакценатском положају нашли смо свега неколико примера изузетне отворености:

pe^ašǎđiju Ит;
ze^alěno Бш, *re^ašěto* Св;
le^apǔta Ит;
po^ađváliu СК;
do^aněse Ит;
y do^alǐni СК.

Примера са обичним отвореним *ě* и *ǫ* имамо више:

s lekǎri Ит, *peváča* Ит, *od venčáňa* А, *prekazǐvali su* А;
režetla Ит, *rešěto* Ит Бш, *pletěmo* Е, *doněsemo* Ме;
peškǐr Бк;
prekazǐvu Ит, *mǎmáka* Мо;
poděllilo О, *da sprovedu* Пе;
stroǐmo Мђ, *prostǐrǎč* Ит, *forǐnte* Ит, *dvǎ forǐnta* Ч, *novǐnu* Ме;
gorǔšnica Ки, *počǔpa* Мо.

Има, наравно, и примера са полуотвореним *ě* и *ǫ*:

čelǎde Ме, *reǔára* БА;
brežǔbrazan СК (1:), *brežǔbrǎzluk* СК (2:);
ne istrčǔvaj СК (1:);
ne učimo Ф (1:), *ne uči* СК (1:), *ne učimǔ* СК (1:).
đoněsi Цп.

Број забележених потврда за изговор „средњи“ за банатске прилике, тј. у ствари благо отворен, није сразмеран обичности таквих примера у самом говору, будући да су они привлачили најмање пажње, те су били сразмерно ретко записивани:

deǔence Бк (1:), *pletěnica* Ф (1:), *pletěnnica* Ф (2:), *konferěncija* СК (1:);
rešěto Бд, *brežǔbrazan* Ф (1:), *brežǔbrazan* СК (1:), *brežǔbrǎzluk* СК (1:);
slézina Ме;
ne uči Ф (2:) СК (1:), *ne učimo* Ф (1:).
ovǎca Пе, *brežǔbrǎzluk* СК (2:);
qměsar СК (1:);

*когѣд Е, вѣлда ље јоѣ дѣнѣти Сн, пофгѣрци Сн;
помѣнули СЦ, водѣницу Пд, подѣлити Пд, ко тѣбе БА, запоѣсти БА;
оѣрљине Дс;*

*комшиљук Е БА, коринђаду Е, коринђашима Е, подвѣкѣва Е, родбину
Е, појмо Ме, из Мокрина Сп, стѣличицу Сп, вѣјника Бш, бѣите Мо,
количина Мо, Мокринчани Пд, коѣијаш НК, прочѣтам НК, појмо БА, у
тољикој БА, крѣмпѣрѣште Ђ;*

*обучени Е, попустила Е, до Ђскрса Е, ожѣтим Км, поѣјури Км,
поѣзимала Км, волујарка Сн, ко Душка БА, коѣјуре Ђ, полѣвека Ђ, попуња-
вати Ђ.*

Већина примера са *ѣ* и *ѣ* има и или у у следећем слогу, два примера (*Вѣсѣлина Ми* и *крѣкѣтуше Бш*) садрже те вокале у слогу иза онога који следи, један пример (*неђакиња*) има *ѣ* испред *ђ*, а и у једином преосталом примеру (*теѣшкѣћа Сн*) могла је деловати асоцијација с придевом *теѣшак*. Што се тиче *ѣ* и *ѣ*, ти се гласови по правилу или налазе у суседству лабијала, одн. велара, или у следећем слогу долази и, односно у. Оба изузетка су објашњива: у примеру *доѣрѣце Е* прво *о* се равна према другом, а *каѣ сѣд А* треба упоредити са типом *пѣѣ* (в. т. 88).

Прегледана грађа омогућава један важан закључак: у кикиндској зони и неакцентовани кратки вокали *е* и *о* подложни су асимилацији према високом вокалу у следећем слогу. Чињеница да је број потврда много мањи него код наглашених *ѣ* и *ѣ* објашњава се мањом упадљивошћу појаве. Изговор ненаглашених кратких вокала уопште је мање изразит. Стога је пажња записивача тек касније била усмерена ка асимилацији код ненаглашених *е* и *о*. Напомињемо да су и у сардском језику (упор. т. 72 под б) аналогном асимилацијом обухваћени и ненаглашени вокали *е* и *о*.

86. Приликом разматрања изговора послеекцентских вокала *ѣ* и *ѣ* опет ћемо ићи од отворенијих вредности ка затворенијима.

Изузетно отворен изговор нашли смо у:

пѣсле^а Ит, на прѣме^ар Пд, разѣме^ам Ки,

о дрѣе^ата Пд,

ѣпе^арѣ Мђ Ит, ѣпе^ареш Ж, ѣбре^ажем Мо, ѣипе^але Мо,

ѣѣбе^ало Ит, ѣзоре^амо Ит,

ѣче^аву Ч;

било^а СК, мѣмко^ам СК, пѣмо^аз бѣг СК,

Ми^ало^арѣда СК,

гѣ^ато^авѣр ЈТ.

Ова грађа даје повода за неколико опсервација.

1) Осим у једном примеру, вокал *ѣ^а*, одн. *ѣ^а* налази се у слогу непосредно иза акента.

2) У суседству тог вокала увек се налази сонант.

3) Сем једног изузетка, нема потврда са и, у или р у следећем слогу. Такви су примери прилично ретки и код „типично“ отворених послеекцентских *ѣ* и *ѣ*:

ѿ

I. *дѣвер* Ш, *бѡ^а ље* ЈТ, *дѣвер* О, *ѡпе^а рѣ* Мђ, *идѣм* Ит, *слѣтинѣ* Ит, *Циганѣ* Цп, *ѡкрѣнем* Пе, *ко тѣбе* Пс, *бѡле* З, *гѡреле* З, *прѣмеће* З, *сѣдне* З;

дѣбѣла Ит, *ѣведра* Ит, *издѣлано* Ит, *сѣмена* Ит, *фѣдѣративна* Ф (1:), *кѡлеба* З;

ѡвѣнѣ Сф, *прѡлеће* Ф (1:), *гѡреле* З, *прѣмеће* З;

прѣврѣмо Ит, *вѣселѡ* Ф (1:);

дѣтелину З;

клѣпѣћу Пе, *зидѣнули* Пе, *ѡдѣсу* НК.

II. *дѡѣ* Е, *дѡбрѣ* Е, *слѣнинѣ* Е, *грѡѣ* Е, *ѡипѣлѣ* Е, *дѣвѣт* Е СЦ, *сѣксѣр* Е, *ждѣре* Ме, *у нѣдрѣ* Ме, *нѡжѣвѣ* Ме, *нѡздрвиѣ* Ме, *тѣме* Ме, *вѡловѣ* Бш, *глѣте* Бш, *гѡрѣ* Бш, *ѡбрѣ* Бш, *мѣдѡвѣд* Бш, *ѡд жѣлѣ* Ми, *ѡдонѡмѡднѣ* Ми, *ѡд мѡрамѣ* Мо, *ѡдѡлѣ* Пд, *кѡмѣ* БА, *ш нѡимѣ* БА, *ѡбдѡнѡштѣ* Ђ, *пѡслѣ* Ђ;

кѡѡлѣна Ме, *нѣдѣла* Бш, *кѡлеба* Ми Мо, *кѡлеба* Пд, *нѣ глѣдѡте* БА;

нѣ крѣснем Е, *ѡипѣлѣ* Е, *ѡвѣчѣ* СК (1:);

дѣбѣло Е, *закѡрѣло* Е, *кѡленѡ* СК (1:);

вѣчѣру Е, *кѡлебу* Е, *кѣцѣљу* СК.

ѿ

I. *нѡѡкѡлѡ* Нз, *гѡ^атѡ^авр* ЈТ, *бѡр* Ит, *бѡр* Ит, *злѣтѡ* Ит, *издрѣжѡвр* Ит, *кѡкѡ* Ит, *тѡмѡ* Ит, *грѣбр* Сф, *ѡкѡлѡ* З;

нѡѡкѡлѡ Нз;

сѡдѡрѡи ЈТ;

ѡврѡду Бк.

II. *ѡѡбрѡ* А, *чѣлѡ* Ме, *жѡивнѡ* Бш, *нѣ билѡ те* Бш, *сѡшнѡ* Бш, *ѡмѡ* Мо, *гѡвнѡ* Пд, *ѡстѡ* БА, *кѡѡштѡ* СК, *Дѣспѡт* Е, *мѡѡскѡм* Ме, *пѡтѡрк* Бш;

кѡпѡвѡло се Е;

ѡтѡрѡен Бш, *ѡтѡрѡена* Ми;

ѡбрѡшко Пд;

гѡврѡи Бш, *сѡдѡрѡи* Бш, *ѡслѡбѡди* Ђ;

ѡтѡрѡу Мо.

Примери као *прѡлеће* указују на тенденцију да се вокал у слогу непосредно иза акцента, нарочито ако је акценат узлазан, изговори отвореније него онај који је даље од акцента. Осим тога, по нашем утиску предакценатски вокали у просеку су нешто отворенији од оних иза акцента, или бар од таквих вокала у слоговима даље од акцента.

Можда није случај што за отворено *е* испред слога са *и* имамо само једну потврду, док таквих примера за *ѣ* испред слога са *у* ипак има неколико.

Мање потврда имамо за полуотворене *ѣ* и *ѡ*:

I. *пѡвѣдѣм* Ит, *бѣре* Сф, *прѡлеће* Ф (1:), *ѡвѣчѣ* Ф (1:);

вѣчѣра Ф (1:), *нѣдѣла* Ф (1:), *фѣдѣративна* Ф (1:);

до јесени Ит, браће рђени Сф;
 белегу Ил, белегу Ит, кесегу Пс.

II. *одавде* Е, *дде* Е, *прве* Е, *увеце* СК (1:), *шећер* Ме;
побегла Е;
намешићено Е, *з дѣтетом* Ме;
вѣреница Ми.

δ

I. *вѣло* Ф, *дѣктор* Ф (1:), *чѣло* Ф;
длво Ф (1:), *ѣкло* З.

II. *дѣцо* Ме, *дѣно* Ме, *пругом* Ми, *гѣгов* Мо, *ѣцов* Ђ, *рѣдио* Ђ;
гѣгова Бш.

Нешто је обимнија грађа са „средњим“ *ѣ* и *ѣ*:

I. *бѣксер* Ф (1:), *прѣлеће* Ф (1:), *студент* Ф (1:), *уѣк* Ф (2:), *крѣпне* Пе,
уѣче Пе, *ѣве* З;

вѣчера Ф, *дѣчекала* Ф (2:), *недеља* Ф (2:), *прѣдњега* Пе;

прѣлеће Ф (1:), *уѣче* Пе;

вѣсело Ф (1:), *чѣвеком* Ф (1:), *окѣрело* З;

истегли Ит.

II. *од главе* Е, *брѣје се* Ме, *дѣте* Ме, *вѣчере* СК (1:), *сѣвер* СК (1:);

ра̋цвета̋но Е;

намешићено Е, *вѣсело* СК (1:);

бѣбрези Ме.

δ

I. *бѣо* Ф (1:), *вѣсело* Ф (1:), *дѣо* Ф (1:), *дѣктор* Ф (2:), *длво* Ф, *пѣторо*
 Ф (2:), *чѣвеком* Ф (1:), *зѣгго* Пе, *нѣко* Пе;

длво Ф, *пѣторо* Ф (2:).

II. *дѣво* А, *мѣго* Ме;

бѣмбардѣва̋ње СК (1:), *гѣпова* СК (1:);

длво СК (1:), *пѣторо* СК (1:);

пѣпови СК (1:).

Овакав је изговор много раширенији него што се може закључити на основу броја примера у нашој збирци, будући да је приликом теренског рада тежиште пажње обично било на другом, изразитијим или упадљивијим феноменима.

Код примера полузатвореног изговора делују већ помињани чиниоци:

I. *студент* Ф (1:), *уѣк* Ф (1:);

гѣђе Бд;

удѣшени З.

II. *уч^нгѣл* БА, *бѣмбардѣва̋ње* СК (1:), *вѣчере* СК (1:), *сѣвер* СК (1:),
уѣк СК (1:), *чѣвек* СК (2:);

*недеља А, веча́ра СК (1:);
вече́ре СК (1:), ве́чере СК (1:), ве́чере СК (1:), љече́ СК (1:);
ма́тером Ме;
ндсе́ви Ме, ра́сећи Ме, до́сели се СК (1:).*

Ѓ

I. Ми́ливој Ит, ни́кѣ Ит, па́^вѣр Т, ви́сѣк О, пи́сѣ Ч, Кѣпѣѣ Пе;
љдо́ва Сф;
до́лѣк е Ит, до́рје Ф (1:);
Кѣпѣѣ Пе;
љво́зи Ж, па́рски Сф;
за́рѣбу З.

II. ка́доѣд А, ју́трѣ Е, свѣ́к Е, гни́здо Ме, јѣфти́нѣ Ме, па́ѣ Ме, се́ѣ Ме, ва́кѣ Мо, до́бошк Пд, љза́брѣ БА, љне́гѣѣ БА, до́брѣ НК, до́војачкѣ Е, сљбо́ш Пд, ко́лѣ СК (1:), до́лѣ СК (1:), пе́трѣ СК (1:), че́тѣѣ СК (1:), до́ктѣ СК (1:), же́нѣ СК (1:);

водо́нѣша Е, за́кѣѣло Дс;
љне́гѣѣ БА;

не́ прѣсти́мо Е, рѣ́гѣѣ Е, мо́мѣѣви СЦ, по́пѣѣви СК (1:), по́слѣѣви СК (1:), на́рѣшѣѣ Ду.

Материјал са *ѣ* у знатној мери је хетероген. Ту налазимо једну страну реч (стљде́нт Ф), једну реч у којој је могла утицати алтернација са дугим акценатованим *ѣ* (љѣк : ве́к), нешто примера са *и* у следећем слогу или иза њега, два-три облика где иза *ѣ* следи *љ* или *ђ*, али и целу скупину помало необичних примера из СК, добијених читањем, где не делује ниједан од чинилаца који иначе долазе до изражаја. Код *ѣ* стање је јасније. Осим суседства са лабијалом или веларом, које је довољно да објасни већину забележених примера, деловао је и финални положај, иза разних консонаната и иза вокала. Ван тих категорија остаје минималан број примера.

Сличну слику дају и прилично многобројни примери (релативно) затвореног *ѣ*, одн. *ѣ*:

I. љ пећ ЈТ, на Бѣѣѣ Ит, Бѣѣѣ Пе;

пе́т неде́ља Сф;
до́ж'ѣѣен Ко, ми́шѣѣње Ит, љде́шѣѣи З;
љѣѣи Ит.

II. стљде́нт СК;

неде́ља СК (1:), свѣ́чѣга СК (1:);

младо́жеѣнин А, љсте́гли Км, Ма́теѣиѣ Пд, љбе́ѣѣрим „љбеѣѣим се“ СЦ, по́слѣѣдѣи Сп, ког Па́виѣѣѣи Ми, љбе́ѣи Мо, сѣѣѣѣије Мо;
љѣѣѣлу СЦ.

мѣс^ц Сф, пдчн^м СК, фѣл^р СК, гдр^ш СК, дшин^м СК, ѓмр^м СК,
 нѣд^{ла} Ф, вѣтр^{нача} Ф,
 дбав^{зе} Ђ,
 пр^{повѣдо} Сф,
 дѣди с^{имело} Сф;
 посведдчи^о Ил, да^{во} Ч, бѣл^о СК, млѣк^о СК, кѣкал^о СК,
 пѣг^м СК,
 ѓвако СК, кѣз^о сам Ит,
 ѣт^о кѣлко Бш,
 пр^{читѣш} Ч.

Иста појава долази и удружена с повишењем артикулације:

ормѣник^с СК, пѣдн^с СК, ѓс^{ћа} се Е, разѣм^м СК, ѣз^{ли} Ит,
 вѣдн^о Ит, бѣ^и Ит СК, жѣв^т Ч, дѣрпан^о СК, за дрѣг^м СК, Влад^{вић}
 Ки, пр^{читам} НК, стрѣц^{ви} СК, слѣжно^и Ит.

Потврда за отворенију вредност имамо сасвим мало, и то једино код
 о: Мѣл^{рада} СК, мѣмк^м СК, г^{лико} СК.

У Ит вокал -о иза другог вокала може изгубити слоговност:

зрѣ^с Ит, кѣ^с Ит, гѣ^с Ит.

У оваквом изговору треба гледати прву фазу процеса који у крајњој консеквенци води својењу -о иза вокала на -в, што је факултативно остварено у многим штокавским говорима у Мађарској и на румунској граници,¹⁵⁴ па и у нашој грађи из *В бѣв кѣд њи, јѣв, није гѣв да дѣје. Узрок је у структуралном утицају суседних језика, који не познају вокалске групе у финалном положају.

У једном примеру, у суседству ч, редуковано предакценатско е је повишено до и: ч^{трнѣсте} НК.

Знатно чешће редуковано е претвара се у полуглас, додуше не увек исте врсте:

мѣж^с бити Ч, да се пѣч^с Т, однѣс^м Ко, трѣдес^т Ф, четрдѣс^т Ф, тѣко
 љ^ш Ит, знѣћ^ш Ки, изнѣс^ш Св, дѣс^т СК, вѣч^{ра} Ч, цр^{пана} Ки, грѣ мѣс^{ца}
 Пе, бр^з ѓца СК, пр^д ѓца Ит, нѣд^{ла} Сф, брез ѣвр^{де} Ђ, мѣс^{чно} Е, зај^{дно}
 Е, пр^{ко} зѣме Ит, свѣ с^{изрѣћаду} СК, напос^{тку} Мђ;
 цѣп^{ле} СК;

¹⁵⁴ Тако у српским и хрватским говорима у околини Будимпеште (Калаз, Помаз, Бата, Чип—Степановић, Hung. 121, Чобанац—Степановић 131, Ерчин—Степ. 138, упор. и Наталија Петровић, *Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској*, ППЈ 15, 1979, 75). Тако и у Батањи: П. Ивић, *О српском говору у Батањи* ЈФЛ, 1994, 38. Иста је појава констатована и у Уљми западно од Вршца (П. Ивић, ФО 492, 495), а засведочена је и у говору Великог Средишта северноисточно од Вршца (мноштво примера налази се у роману Миодрага Матицког *Трѣм коњ*, Вршац 1979, нпр. *волев* стр. 14, *жав* 14, *тев* 15, *убив* 17). По материјалу Павла Ивића у Рекашу источно од Темишвара процес је остао на стадијуму -у, док се у оближњој Банатској Црној Гори „по правилу“ изговара -ѣ (П. Ивић, *Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом*, ГФФНС I, 1956, 151). Међутим, Victor Vescsi, *Govor Banatske Crne Gore*, ЗФЛ XIX/1, 1976, бележи и тамо -у.

* Из техничких разлога овде су се (као и у примерима који следе) у експоненту нашла два знака, уместо да други од њих буде издигнут у односу на први, означавајући његову модификацију.

ист^{ea}рали З, *дѡћ^{ea}ш* Ђ;
кѡж^{ea}м Ко Ки;
кѡм^{bc}н Ч, *дѡ мѣт^{bc}ра* СК;
разѡм^{bc}ли СК, *зѡј^{bc}но* З;
пѡћ^{bc}ш СК.

Уосталом, није извесно да сва наведена бележења, која потичу из разних места и разних времена, заиста увек означавају различите гласовне нијансе. Пошто је то сада немогуће утврдити, ограничили смо се на репродуковање изворних записа. Овде је потребно нагласити и то да су све редукцијске појаве приказане у т. 88, 93—94, 99—100, 102 и 104 факултативне и да су чак по правилу нередуктоване гласовне варијанте чешће од редуктованих.

Потврде за полугласничку редукцију вокала *o* показују мање разноликости:

пр^oнашла Ил, *пр^oстѡрѡч* Т, *п^o цѣлој* Србин Ч, *пр^oдѡвали* Ч, *пр^oдѡмо* Сф, *в^oдѣничѡри* Пд, *нѣ м^oжѣмо* Пд;
про^oвѣјѡвамо Е.

Преглед грађе изнесене у овој тачки показује да редукција наступа по правилу у суседству сонанта или између безвучних консонаната; уз ову последњу категорију иде и пример *пѣч^o* из Т.

У облику *бѡл^o е* Ит на делу је асимилација вокала *o* према следећем *е*.

89. Материјал који је Е. Петровић забелжио у Гаду у складу је с нашим подацима о изговору неакцентованих *ѡ* и *ѡ*:

рѡл'ѣ 228, *грѣбѡл'амо* 229, 230, *вѣриѣ* 229, *ѡрѣду* 229, *јѣсѣѡѣ*, *прѡлетѡѣ* 229, *сѣјѣмо* 229, *слѡшајѣ мѣ* 230; *ѡрѡѡи* 228;

ѡјѣ 229, *мѡнѣ* 230, *дѡдѣш* 230 (у Петровићевој транскрипцији *ѡ* „се приближава [румунском] *ѡ*“, в. *Караиш*. 26; ради се, дакле, о редукцији у правцу полугласа);

рѡдѡлиѣ се 227, *нѡжем* 227, *сѣдѡло* 227, *кѡјѣм* 228, *грѣбѡл'амо* 229, 230, *сѣјѣмо* 229, *бусѣвѡмо* 229, *ѡвце* 230, *зѡд тобом* 230, *дѡо* 232, *сѡмо* 232 (у овим примерима долази неакцентовано *е*, одн. *o* без дијакритика).

Привлачи пажњу велики удео примера са *е* или *o* без додатног знака, дакле са мање-више неутралним изговором тих вокала. Додајемо да таквих примера има код Петровића знатно више него што смо ми овде навели.

О пореклу војвођанског вокализма

90. У погледу порекла војвођанског вокализма, тачније отвореног *е* и *o*, А. Белић¹⁵⁵ је формулисао схватање, за којим је пошао и И. Поповић,¹⁵⁶ да је та особина преузета из „косовско-пећког говора“ (Белић), одн. „косовско-ресавских говора“ (Поповић). Данас је, међутим, јасно да је шумадијско-војвођански дијалекат врло различит од косовско-ресавског и по свом постанку независан од њега. Напуштено је веровање да је шумадијско-вој-

¹⁵⁵ У приказу рада Ј. Ердѣљановића *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, Јужнословенски филолог VIII, 1928—1929, 230.

¹⁵⁶ Госп. 67—68.

вођански дијалекат настао мешавином, а да је косовско-ресавски једна од саставница те мешавине. Мало је специфичних спона између тих двају дијалеката. Додуше, поменути двојица аутора набрајају још понску заједничку одлику осим наведене. Тако Белић помиње „заменице као *отога* и сл.“ У ствари, на Косову се не јавља тај тип, иначе раширен у многим западним говорима, него *етовдј* <ete + овај и сл.¹⁵⁷ Дифтонзи које наводи Белић и посебан изговор шуштавих консонаната о којем говори Поповић у Војводини су распрострањенији него у косовско-метохијским пределима (где се, уосталом, дифтонзи јављају само у говорима ван области косовско-ресавског дијалекта). Осим тога нема доказа да су те појаве у јужној покрајини Србије довољно старе, а засад није разјашњено ни питање (скорашњег) албанског утицаја као могућег подстрека за њихово стварање. Такво објашњење је поготову вероватно кад је реч о љ у српским метохијским говорима. Значајно је и то што ниједне од тих особина нема у севернијим крајевима Србије које је тај дијалекат заузео миграцијама са Косова и Метохије, углавном у XVIII веку. И то би говорило у прилог сразмерно недавном настанку речених особина у њиховом јужном ареалу. Нема, дакле, ничега што би сигурно доказивало неку посебну повезаност вођанских и косовско-метохијских говора.

По нашем мишљењу, изговор *ѣ* и *ѵ* знатно отворенији од изговора *ѣ* и *ѵ*, представља стару заједничку црту више-мање свих српских екавских говора. У т. 65. осврнули смо се на садашњу раширеност тог изговора. Додајмо овде да су новија истраживања открила у два предела на призренско-јужноморавском подручју сигурне грагове изразите разлике у вокалској боји између некадашњих *ѣ* и *ѣ*, *ѵ* и *ѵ*. У метохијским¹⁵⁸ и косовским¹⁵⁹ говорима на југозападу тог подручја и у деловима Алексиначког Поморавља¹⁶⁰ на североистоку вокалски систем обухвата две фонеме реда *е* и две фонеме реда *о* — оба пута по један затворенији вокал настао од *ѣ* одн. *ѵ*, и један отворенији, који је континуант њихових кратких парњака. Вероватно је, према томе, да је речена појава захватала и цео призренско-јужноморавски дијалекат у доба пре него што је у њему ишчезао вокалски квантитет, а лако је могуће да се ареал простирао и даље ка истоку, на земљишту сврљишко-заплањског и тимочко-лужничког дијалекта. С друге стране, у екавским и *ѣ*-кавским говорима северозападне Србије та појава углавном изостаје.¹⁶¹ Није вероватно да је она могла узети маха тамо где се у датом раздобљу чувала фонолошка посебност јата.

¹⁵⁷ Елезовић, *Кос*. II 324.

¹⁵⁸ П. Ивић и С. Реметић, *Ораховац (ОЛА 84)*, ФО 579 и 582—583.

¹⁵⁹ П. Ивић и Р. Александер, *Рефонологизација количества* 18—21; П. Ивић и С. Реметић, *Рефлекси акценатованих вокала е и о у говорима призренско-јужноморавског дијалекта на земљишту Косовске покрајине*, Косовско-метохијски зборник 1, Београд 1990, 163—164.

¹⁶⁰ Н. Богдановић, *Алекс*. 68—75.

¹⁶¹ Тако о њој нема помена у монографијама Б. Николића о маљванском и колубарском говору и И. Стевовића о грузанском. С. Реметић, *Шум*. 112, констатује: „Кратко *е* и *о* само изузетно се изговарају отвореније него у књижевном језику“. Упор. и опажање Б. Николића (*Срем* 307) о томе да „западна Срем, поглавито његов југозападни део, има чисту књижевну артикулацију ових вокала“ (за разлику од остатка Срема, који у овом погледу иде више-мање заједно са другим деловима Војводине).

Боја вокала а

91. Наглашени вокали *ā* и *ǎ*, као и другде у војвођанским говорима,¹⁶² често су нешто померени уназад. Наш материјал обухвата сразмерно изразитије случајеве:

á

свети Мрџта Ит, *лџла* Сф, *слџгале* Бд, *Дџда* Ф, *кот ковџча* Ф, *кочиџаша* Ф, *јџја* Бш, *догџђало* НБ, *слџна* НБ, *Швџба* НБ;
двџдесет Сф Ф, *мџнте* Сф;
брџдоња Бш, *нџбој* СЦ, *сџмо* НБ, *Слџ^мко* НБ;
рџдило О, *леџ^нгимџцију* Е, *клџнициу* Бш, *нџћи* Бш, *сџти* НБ;
на бунџру Св, *уваџџву* Ђ.

ā

свџки дџн ЈТ, *дџ* „јесте“ Ит, *двџ* Ит Ф, у *цџк’* Ф, *влџст* Св;
лџрма Ит, *мџла* Ф, *мџлџ* Ми, *зџбаве* НБ;
од мџрве Бд;
ствџри Бч, *мџли* Ч, *мџл’и* Е, *од глџди* Бш, *јџвимо* Бш;
мџло Бд, *бџбо* НБ;
зџпџлу Ит, *бџцу* Ђ.

ǎ

кџд Е;
нџша Ит;
пџметни Ч, *штџ* ћемо Мо;
спџковџни Бч, *кџко* Е, *зџгонџтка* Бш, *мџтор* Ђ;
мџти Бк, *свџки дџн* ЈТ, *слџђи* Сф, *Цџцини* Сф;
пџкује Бч.

à

сџтара Ко, *кџнџл* Ч, *нџ таван* З, *џлџт* Бш;
овџко Км, *тџко* Дс;
спџије Е, *стџрије* Ме, *чџкчире* Ме, *рџније* СЦ;
пџпуче Е.

Није редак ни задњи изговор удружен с умереном лабијализацијом целог вокала:

á

момџка Мђ, *фџла* Мђ Ки, *бџба* Ит, *бџнак* Ит, *брџли* Ит, *Вџса* Ит, *по вџшари* Ит, *гњурџча* Ит, *дџвџло* Ит, *злџтан* Ит, *лџла* Ит, *неспџвање* Ит, *Сџва*

¹⁶² И. Поповић, *Госп.* 45—46; Б. Николић, *Срем* 310—311; упор. Б. Николић, *Мачва* 245 („артикулација вокала *а* може постати мало затворенија: *Њџнка*“). Појава је забележена и другде у разним штокавским говорима, нпр. у славонској Посавини (Ившић, *Пос.*, Рад 196, 180), у многим крајевима у Босни (в. нпр. Наила Валевац, *Говор височких Муслимана*, БХДЗБ IV, Сарајево 1983, 322, и тамо наведену литературу) и у деловима Црногорског приморја (нпр. Реш., *Штож.* 104).

Ит, *Темишвара* Ит, *у три фртџла* Ит, *Шваба* Ит, *рукџвац* Цп, *Бџчвани* Ч Пд, *Кџта* Пе, *фџла бџгу* Пе, *комџда* З, *овџца* З, *вџшар* Е Ки, *двџнајс* Е Сн *плџћали* Е, *свети Сџва* Е, *Топџлов* Е, *дџвало* Ме, *знџмо* Ме, *укџзати* Ме, *ис Кџћа* Мо, *дџла* Сн;

двџдесет гџдина Ит, *знџте* Ит, *пџжње* Ит, *стрџне* Ит, *грозџре* Ит, *лџсте* Ит, *нџћемо* Ми, *двџдес кџла* Мо, *двџнџст* Пд, *знџте* Пд Сн, *са стрџне* Пд, *двџдес гџсџка* Сн, *двџдесџти* Сн, *исплџте* (импер.) Сн;

зџло Ит, *крџтко* Ит, *мџлко* Ит, *прџво* Ит, *стрџшно* Бд Мо, *Јовџновић* Е, *прџ^{во} глџса* Е, *продџво* Е, *дџ^{во} Бш*, *Слџ^{во}ко* Ми, *џџкова* Сн;

алџси Ит, *пџнтџника* Ит, *свакојџки* Ит, *рџдли* Пе, *рџди дџље* З, *сџми* Ме, *лџди* (импер.) Ки, *сџдам сџти* Ки, *увџтио ме* Ки, *фџти* Ки, *увџтићемо* Ми, *мушкџрци* Мо, *гајдџши* Пд, *јџвио* Сн, *плџгилџ смо* Сн, *увџтио* Сн, *мџнило* НК, *уџџрило* НК;

знџду Ме, *омџнула* Ме.

â

глџс Ит, *пџ дџ* Ит, *пџњ* Ит, *сокџк* Ит, *д^{во}џ Ж*, *двџ* З Е Ки Мо, *влџс* Е, *јџ* Ми Сн, *џџк* Мо, *знџм* Сн, *имџ л* Сн;

пџт брџћа Ит, *лџмпа* Ит, *снџјка* Ит, *мџрва* Сф, *бџџамо* Пе, *зџграда* Цп, *грџга* З, *Бџчка* Е, *прџ^{во} глџса* Е, *бџјка* Бш, *мџла* Ми, *рџсправу* Сн;

мџле Мђ, *мџрве* Ит, *џџмце* Ит, *кџжем* З;

мџло Ит, *стџром* (дат.) Сн, *стџџрно* Сн;

мџли Ит, *рџди* З Е, *квџрим* Ки, *врџтим се* Мо, *плџтнџи* Сн *рџнџи* Сн, *мџјкин* НК, *бџџнџи* Ђ;

бџшћу Е.

ã

здрџв Ч, *бџш* Ки, *џкт* Сн, *стџр* Сн, *сџд* НК;

бџба Ит Цп Пс Е НК, *вџма* Ит, *кџнтар* Ит, *пџтка* Ѐт, *с^{во}џћали* Ит, *пџла* З, *пџлац* З, *кџт кџко* Е, *лџна* Пд, *вџрџш се* Сн, *нџтрџг* Сн, *стџрај се* Сн;

дџкле Ит, *јџње* Ит, *кџмен* Ит, *мџкне* Ит, *мџње* Ит, *мџтеру* Ит, *дџље* З, *лџје* З, *лџкше* Сн, *слџме* Сн, *штџ е бџло* Сн, *код бџце* НК;

лџко З, *мџло* Пд Сн, *здрџво* Сн, *мџторе* НК;

млџђи Ме, *вџдил'и* НК;

слџву Ме, *дџћу* Ми.

ä

кџнџл Ит Мо, *шџран* Ит, *не вџлам* З, *рџспџри* З, *Бџнџт* Ме, *кџкџј* је Ми, *од мџрамџ* Мо, *зџпџнтнџм* Пд, *нџ пашу* Пд, *нџ крај* Сн;

бџгрџн Ит, *бџгрџње* Е;

мџтора лџда Е, *кџкво* Пд, *овџко* Пд Сн;

зџ њи З, *Пџприкин* Е, *бџгину* Км, *кџндило* СЦ, *кџкви* Ки, *армџнике* Пд, *рџније* Пд, *џвлију* Сн, *пџприку* Сн;

изџ куће Пе, гџмбуре Ки, нџкљукала Ми, жџлбу Сн, пџсӯљ Сн.

Увид у материјал показује да се *џ* јавља у суседству свих консонаната. Ипак се стиче утисак, који није лако проверити, да је уз лабијале оно нешто чешће него у другим положајима.

Још јаче померање ка *о* није често. Имамо свега неколико примера са *а^о*:

дв^анајст Ми, фв^аца Сн;
мл^ад Ф, м^ајке ми Ф, дв^а Сн, у з^адругу Сн;
н^ачит^ан Сн, б^аба НБ;
з^а кућом Сн.

Изгледа да је појава сразмерно обичнија у кикиндској зони него у тамишкој, и такође да је чешћа под дугим акцентом него под кратким. Удео примера са лабијалом у суседству је нешто преко половине.

У неколико случајева регистровани су дифтонгоиди као облик остварења вокала *а*, по правилу дугог:

м^алу Ит, Б^ачка НБ;
п^ара НК, по л^аду НБ, пл^ати Ђ, м^али НБ;
С^ава Пд;
м^ати Е.

У већини примера ради се о асимилацији према суседном лабијалу. Занимљив је пример *С^ава*, где је консонант *в* који следи утицао на крајњи део фонације *а*.

Средњи изговор *а*, близак ономе у књижевном језику, јавља се често на целом проучаваном подручју, али је приликом бележења дијалекатске грађе означававан само спорадично, због чега се овде неће износити потврде.

У ретким примерима, углавном из кикиндске говорне зоне, *а* или *џ* је умерено унапред, очигледно асимилацијом према потоњем консонанту или према вокалу *и* у следећем слогу:

крџ^ани Ки, к^ажем Ђ, м^ал^аи Ђ;
г^аће Е, н^ав^ажи Ки, шт^а ја з^ам А;
п^атим се Пе, пр^аци Ме.

92. Вокал *џ* ван акцента изговара се слично наглашеном. Наша збирка обухвата само упадљивије примере:

- а) *јед^џнџ с^џти Мђ, џ^џт Бш;*
џ^џнке Км;
виногр^џди Бш.
- б) *к^џл Ит, бун^џр Е, ду^џн Е, Б^џт Ме, ип^џк Пд;*
к^џње З, в^џш се Сн, им^џте Сн, џ^џње Сн, из б^џше НК;
тамбур^џшко Ит;
уп^џтио Мђ НК, тамбур^џшки Ит, изр^џним Сн;
у б^џшу З, уџ^џту Пд, у^џту НК.
- в) *з^џра З.*

93. И у вези с неакцентованим *а* бележево је само оно што се разликује од изговора у књижевном језику. Одступања се крећу у четири правца: квантитетска одн. интензитетска редуција, померање уназад удружено с лабијализацијом, померање унапред и централизација *a > ə*. Износимо прво грађу за положај испред акцента:

а) *з^адшт^рљен Ч, посл^а п^одне СК;*

б) *п^ад^еј^иц Пд, з^а вр^еме НК;*

п^ад^рлук Мо, ч^а-р^од^мнови НК;

сп^ајлук Пд, п^ап^ира Сн, с^ас^им НК;

с^ап^уни Е, п^ас^ула Ми Сн, сл^аб^уњаво д^ете НК.

в) *П^алан^ачки Ит, Т^ал^иј^ан НК, к^р^аст^ола Ит;*

г) *р^аспл^ете Ил, д^а в^идим Сф, к^р^аст^олу Сф, док сам б^ио Ит, В^арк^ажд^ин Ч, б^р^аш^ан^ац Ч, ш^ал^онима Ч, п^р^ас^ица Пе, д^ол^зила Сп, да с^р^ам^отиш Бш, з^ат^ед^рте Ми, н^ауч^ити НБ, з^о д^им НБ, у^о р^ег^елу Пд, з^ад^уж^ење Сн, к^ад н^е мож СК (упор. и п^ап^ри^кш Бд, в^ас^илице НК).*

94. Грађа о *а* иза акцента много је обимнија, очигледно зато што је у том положају тај вокал подложнији променама, а нарочито утицајима гласовне околине.

Примера за просту квантитетску и/или интензитетску редуцију овде има знатно више:

м^ом^ак Ч, д^евој^ка СК, в^р^ат^а СК, к^р^ај^ц^ар^а СК, с^угр^а Сп, м^ом^ак^а СК, св^ир^ач^а СК, св^ак^а СК, д^он^а СК, д^ин^а т^ап^шк^а СК, исп^р^ич^ь^ла СК, д^став^ла СК, ј^ед^ан СК, ст^о л^ан^аца СК.

Изговор *а* овде је практично увек зависан од суседства лабијала:

I. *г^р^еб^а Бк, Љ^уб^а Ит, љ^уб^а Ит, к^ув^аш Цп, м^ом^ак Ч, п^ал^ац З, ч^ув^ам З; с^лит^иј^ама Ит, на н^ог^ама Пе, и^ма^ла З;*

с^ув^аче Ит;

б^ив^ало Ит, д^ав^ало Ит, к^уп^ов^ало Ит, д^д^ев^амо О, ш^т^ип^ат^о се Ч;

н^аб^ав^ити Ит, п^ош^тов^али З;

н^а т^ав^ану Ил.

II. *м^ом^ак Ки Мо Пд НК СК, м^ал^а Ми, к^ол^еб^а Пд, ч^об^ан Сн, з^им^а НК, с^нд^ама НК, п^л^и^а НК;*

од м^ар^аме Мо, р^ук^ама Мо, н^ам^аж^е се Пд;

д^ав^ало Ме, п^ом^ако се Ки, н^ест^ало Сн, к^ув^ало НК, у^ма^ко НК, п^ом^ало Ђ;

п^о^адио Ки, н^е ф^ал^и му Ми, ј^ар^маш^ин Пд, п^р^ив^ар^ио НК;

к^ам^ату Ки.

Међутим, *а* се јавља без знатнијих позиционих ограничења:

л^аж^лив^а Ит, б^р^ез^об^раз^ан Ф (1:), р^уч^аш З; м^л^ад^дж^ења Бш, м^ом^ак Мо.

к^у^ари Бк;

В^р^нач^ку Б^ђњу З.

Врло ретко и само у суседству лабијала или велара, дакле под утицајем асимилације, јавља се ° место послеакцентског *a*: *ска̀к°ло* Ч, *зүст°ви машину* Е.

Померање артикулације унапред овде је често:

I. *дванäјс* Дб Ф, *на̀грäг* Ит З, *спүшћ°* Ч, *ба̀днäк* Ф, *ба̀рjäк* Ф, *На̀дäл* Ф, *кѢлäр* Пе, *на̀ кра̀ј* З;

грабуљама Ит, *дрл°ча* Ч, *вѣтреньäча* Ф;

врүһä е *вöда* Ит, *прjүтєлєу* Ит, *сави́jачє* Ит, *ү jаслє* Ф, *нєприjатєл* Ит, *сави́jачє* Ф, *чöјäне* Ф, *Дүшäне* Пе, *прjүтєлєи* Ч;

пöсеjало Дб, *прєкрjäно* Ф;

бöјäти се Ит, *пö(ö) Тäмиш* Сф, *пигäли* Сф, *öрäји* Ч, *пєрjäнице* Ч Ђ, *пöкрjäни* Ч, *смєјäли* Ф Пе;

спѢрäзум Пе.

II. *дванäјс* Ме, *öцäк* Ме, *ручäк* Ме, *брежүлäк* Бш, *дүжäн* Бш, *һүшäк'* Бш, *öнäј* СЦ, *слүшäј* Ми Мо, *и сäд* Пд, *мєнäиш* Пд, *Падєјäц* Пд, *гöчäк* Пд, *гүлäј* Пд, *öгäц* НК, *пjүжäн* НК;

Дебєлäча Е, *окö кра̀ја* Мо, *зä jаслä* НК;

иљäдє Е, *испраһени* Е, *ү шäкє* Е, *вöзäње* Ме, *и штäлє* Ме, *кра̀јjäрє* Ки, *уби́jäње* Ки, *пjүjäцє* Пд, *и сöлäрє* НК, *пöнäвє* Дс, *рöһäкє* Дс;

äкешäсто Пд, *пjүрjүц'äно* НК;

вєчєрäги Ме, *жєрäвицу* Ме, *забöр'äно сам* Ме, *пjүjäница* Ме, *трjүнäјсти* Ме Мо, *с пєрjäницама* Бш, *згрһäли* СЦ, *прєläзи* Ми, *күһäнски* Мо НК, *прöläзи* Мо, *пєрjäница* Мо, *үдäри* Мо, *шäрäни* Пд, *дöläзи* Пд, *пjүjäни* НК;

нä jäбуку Е Мо, *пöнäву* НК.

У горњим примерима глас ä се најчешће налази или у суседству палаталног консонанта, или у слогу за којим следи слог са *e* или *i*. Ипак има и примера где није задовољен ниједан од тих услова. Све те могућности илуструје и мала скупина примера са *a*^ä (= предње *a*):

плäһäду Сф, *дöггä'äјо* Ђ, — *Цjга'äни* Ђ, *држä'äти* Ђ, *на̀пра'äно* Ч, *мүзä'äрє* Дб, — *виноггä'äд* З.

Иза меких консонаната јавља се понекад и *e*, чак и *e*:

кijєвицу Ч, *Кинһени* Мо, — *сijєти* Ми, *рєзєһи кöлäч* Ме, — *иљ°дє* СК, *дj°гєнлє сє* СК.

Значајно је да међу наведеним примерима нсма таквих у којима би био захваћен вокал *a* у финалном положају.

Доста пута изговор ä удружује се са квантитативном и/или интензитетском редукцијом:

ручäли Км, *мєнäиш* Пд;

с пjүлиһäма Пд, *набjү'äча* Сн;

прjү'äтєлєи Км, *сүвäчє* Ме, *на̀ст'äлєни* Км, *дрлäчє* Пд, *издäлє* Пд, *прjү'äтєлє* СК, *прjү'äтєлєу* СК;

пиј^аница Ч, Бан^аћ^ани Ме, рѣз^аћи кдлч Ме, дд^ашио Мо, завѣз^али су СК, Мокр^анч^анин СК;

у ј^аму Мо, кр^уњ^ачу Пд.

У сваком од ових примера срећемо се бар са једним од двају помињаних момената — суседством палаталног консонанта или положајем у слогу испред слога с предњим вокалом. Овамо се прикључује и облик *ил^еде* СК.

Честа је и централизација неакцентованог *а*, појава која се у извесној мери јавља и у књижевном изговору.¹⁶³

Наша грађа садржи неколико типова централизованог *а*:

сѣда^ам Сф, љуба^ав Сф, јѣса^ам З, вѣса^ак Ме, кома^ара^ац Ме, пѣта^ак Ме, нѣка^ат БА, ђа^ак БА;

ма^ага^арица Ме, к^арлова^ачка Бш, пу^аста^ара Ђ;

у^аспра^аљено Ђ;

ру^ача^али Ил, на^апра^ави Км;

и^астра^агу НК.

бр^аш^ан^аџ Ч, пи^ат^ам Е, пл^аџ^ас^ак Бш, разг^ав^адр^ам Бш, кав^а р^аџ^а СЦ, јѣс^ам НК, ђ^аш^ак Ђ;

ц^ар^ањанска Бш;

на^апра^аљена СК;

вѣз^али НБ, на^апра^авили Сн.

на^атр^аг Ил Пе, мор^а д урани Сф, нѣм^а нијѣд^ан Сф, нис^ам Сф, р^ач^ак Бд Ф Км, јѣч^ам Ф, стр^аож^ак Ф, па^антил^ац Бш, ђ^ак СЦ, дс^ам Ки, им^аш БА, к^айш^а СК, ча^аб^ар СК;

ис^апр^аич^ала БА, са^аст^ала СК;

ѡ^апр^аљено Т, п^а сѣду да р^аду НБ, и^асп^ар^аљено Сн, ѡ^апр^аљен НК, пла^аћ^ате СК, мѡ^ар^амо Ч, грѡ^абло СК, пѡ^ам^ало Ђ;

ка^аз^али Ч, Ли^ач^ани Ч, на^апр^аи Ч, ди^ар^ати Ф, вѣз^али НБ, на^апр^аиду Мо, нѣ ф^али мв НК, гла^ас^ати СК.

У великој већини примера овде се уз /*а*/ налази сонант.

У суседству лабијала централизација може бити удружена с померањем уназад и лабијализацијом:

др^аж^аѡ^аву Ит, за^аб^аѡ^аве СК, вѣ^аћ^ам^аѡ^а СК.

Много је раширенија централизација комбинована с померањем унапред:

ру^ача^ак Цп;

ру^ач^ак БА, доб^аровѡ^аљ^ац СК, за^аб^аѡ^аве СК;

поли^аца^ај^ав^ац Бш, пла^аћ^ате СК;

сѣ^ај^ало Ч, дес^аѣт^ак Ч, дѡ^аруч^ак ЈТ, гр^аш^ав^ак Ит, доб^аровѡ^аљ^ац Ф, р^ач^ак Ф, пла^аћ^али Сф, дѡ^аћ^аѡ^авола СК, ѡ^апр^аљена СК, дѡ^аљ^азили СК, пи^ај^аница^а је СК;

¹⁶³ П. Ивић и И. Лехисте, *Прилози III*, ЗФЛ X, 1967, стр. 63, 64, 73 и 74.

téḡā^āк Пе, нѣтрэ^āг ЈТ, рѣѣ^āка Ђ;
téjǎ^oк Бш, мѣлѣ^oц Ме.

И овом приликом морамо напоменути да није искључено да се понеке од нотација примењених у разним местима и у разним временима свODE на исте гласовне реалности. Будући да је то сада немогуће установити, задржали смо изворна бележења. Иначе, и овде су у делу примера остварени услови за редукцију (суседство сонанта, положај између безвучних сугласника), али су још много чешће заступљени услови за палатализован изговор *a* (суседство палаталног консонанта, присуство предњег вокала у следећем слогу). Исто важи и за примере са *ь^o*:

ѡс^oм Сф, вѣл^oк СК, ѡбовѡл^oц СК, рѣч^oк СК;
испрѣч^oл^o СК;
ѡн^oске Ск, прѣпр^oљено СК;
ил^oдом СК;
ѡ^oгнѣлѣ се СК;

вѣтрѣ^oчу СК (и у овој скупини примера *ь^o* значи „ослабљено“ *ь* које тежи ка *e*).

О редукцији ненаглашеног *ǎ* говори и Поповић, *Госп.* 58—59. Уз одређене транскрипцијске разлике, његова грађа углавном се слаже с нашом. О полугласничкој редукцији сведочи и Петровићев пример из Гада *dǒbǎr* Караш. 228 (у румунском алфabetу *ǎ* означава врсту релативно отвореног полугласа).

Боја вокала и и у

95. Изговор *и* и *у* у банатским говорима најчешће не даје повода за опсервације. Слободним ухом не примећују се разлике према књижевном језику, а инструментална мерења остају на списку задатака за будућност. Ипак, нису ретки ни примери отворенијег изговора. Наш материјал садржи потврде за неколико степени на скали таквог отварања. Осврнућемо се прво на *и*, акценовано и неакцентовано, и једно и друго дуго и кратко. После тога ћемо прегледати знатно малобројније примере за изговор *у*.

96. Код дугог наглашеног *и* највише примера имамо за умерено отварање тога гласа:

чѡша вѣна Ил, *сѣрак* Дб; *бѣла* Ит, *из рѣта* Ит, *свѣрца* Ит, *сѣсак* Ит, *нѣсам* Сф, *свѣла* Е, *гѣнца* Пд, *Жѣва* Пд;
свѣле Ит, *бѣле* Сф;
бѣло Ил Ит Ж Ч Пе Сф З, *с папѣром* Ил, *вѣно* Ит, *мѣрно дѡбо* Ит, *прѣчо* Ит, *дѣро* НК;
бѣли Ит, *дожѣвно* Ч, *Мѣцина* Е;
грѣзу Ит.
трѣ Бк, *мѣр* Ит, *сѣн* Ит, *танѣр* Бк, *жѣр* Ч, *стрѣц* З, *Вѣр* Е;
бѣрани Ит, *кѣла* Ит, *Мѣлка* Ит, *сѣна* Ит, *ужѣвам* Ит, *пѣтамо* О;

пѣше Ит, *вѣле* Е, *пѣшем* СЦ;

прѣмиду Мо.

Следећи степен је и^е:

ви^ена Сф, *би^ела* СЦ Сп, *би^ела сам* Сн сК, *испри^еч^ел^е* СК, *сви^ерали* СК, *заги^етак* А;

би^еле Бк Ми, *ни^еје* СЦ;

би^ело Ф Пе СЦ НБ;

ши^ери Ме;

ни^есу Ђ;

штафѣ^ер О, *рѣ^ет* Сф;

Ми^елка Ф, *си^ена* Пд;

ви^еле Ит.

Примери за *ѣ* место *и* сасвим су ретки:

пѣт кѣла Ми;

бѣло „било“ Ит Сп, *жѣвио* Ит, *Кикѣнѣанин* СК.

У два-три примера налазимо различите дифтонгоиде:

ни^есу А, *кромпи^ера* Сн, *пи^ела* Ђ;

шеш^ер Ит;

б^ела Сп;

рѣ^ет Ч, *би^ека* Ч, *ст^ерѣ^еца* Ч.

У прегледаном материјалу у огромној већини случајева уз *и* се налази лабијал или неки од сонаната *р*, *л*, *н*.

97. Код кратког наглашеног *и* срећемо се углавном с истим типовима изговора:

а) *ми^ила* Ит, *да ѣгра* Ч, *Цѣгѣнке* Ч, *ѣмѣду* Е;

рѣбе Ит, *сѣлено* Ит;

жѣто Ит, *ми^ило ми је* Ит, *сѣлом* Ч, *кѣ је бѣо* СК;

бѣти Ит, *ѣстина* Ит;

простѣрѣч Ит, *савѣјаче* Ит, *сѣгнал* Ит.

б) *ми^ила* Ф, *Ми^илоше* Ф, *ви^илама* Сп, *ми^илер* „милерам“ Сп.

в) *Мѣлан* Ит, *бѣо* „био“ НК.

г) *вѣле* Ж.

98. Сличав је распоред примера и код ненаглашеног *и*:

а) *кѣсѣр* Ит, *крѣмпѣр* Ит, *зѣсѣра* Ит, *стѣдѣра* Мо, *ѣдлазѣду* Сн.

б) *ѣкѣи^ира* СК, *ѣзѣи^ило се* Ђ.

в) *Дѣрѣнка* Пд.

Грађа у овој тачки, а углавном и она у претходној, уклапа се у оквире оцртане на крају т. 96.

99. Исте типове, и исте чинице, видимо и код *и* у предакценатском положају:

а) *кацѝтѝл* Ил, *сѝрѝма* Ил, *из ѝнаѝта* Ит, *сѝрѝта* Ит, *шѝрѝко* Ж.

б) *жиѝвина* СК.

в) *Мѝловѝнчев* Ит, *шѝрина* Е, *Мѝлѝјко* Е, *Мѝлѝва* СЦ, *Мѝлѝнков* СЦ.

У примерима *учѝтѝлица* Ки и *учѝтѝлица* Ђ на делу је свакако редукција између двају безвучних сугласника. Нешто су друкчије околности у примеру *легѝтимѝција* Е.

100. Стање код *й* иза акцента знатно је сложеније. Пре свега, ту су већ познате категорије:

а) *мѝнастѝр* Ит, *изнѝсѝ ѝм* Ж;

живѝла Ит, *уѝла* Ит, *стѝрѝја* Сп;

изѝло Ит, *изгубѝло* Ит, *кѝпѝло* Ит, *ндѝло* Ит, *сѝкиром* Е;

допѝстѝли Ил;

гѝстѝју Ит, *на ѝцеву* О, *радѝду* Ђ.

б) *у биѝрг* Сф;

урадѝла Ил, *упѝнѝла* Км, *кѝпиѝла* *В НК, *јѝдиѝла* Сп, *дѝбиѝла* Сп, *говѝриѝла* СК, *наслѝдиѝла* Ђ;

радѝле Ф;

врѝшиѝло Ит, *пѝкупиѝло* Ит, *зѝратиѝло* СЦ, *испѝнѝло* Сп;

кѝпиѝли Сф.

в) *појѝвѝла* Ит, *полѝубѝла* Сп, *рѝнемо* Ки, *дѝбѝчѝји* НК, *кѝпѝла* Км, *распѝстѝла* Ш, *радѝле* Дс, *кѝпатѝло* Сп.

У два случаја забележена је дифтонгизација:

трѝщиѝла Ф, *граѝжѝло* Ит.

ОвOME се придружује прегршт разних типова редукције:

чѝгѝр нѝге Ч, *нѝ ѝдем* Сф, *спѝја* Ит, *вѝдѝјо* Ш Бш, *дѝлѝна* Мђ, *чѝгѝрсто* Ит, *чѝгѝр стѝгине* Пе, *дѝбѝла* Сф, *сѝдѝла* О НБ, *сѝдѝли* Сф, *кобѝсѝце* ЈТ, *прѝсѝце* Сф, *прѝсѝцама* Ит, *учѝтеѝла* Сф, *сѝлѝма* Ит, *пѝцагѝ* НБ, *тѝ ѝеду полѝпатѝ* НБ СК, *дѝ ш вѝатагѝ* НБ, *спѝава ѝѝлѝ дѝн* НБ, *дрѝѝ пѝт* НБ, *зарѝбѝли* СЦ, *вѝдѝли* Сп, *кѝпѝла сам* Ме, *радѝла* НБ, *сѝдѝла сам* СК, *лѝгѝти* Ки, *пѝчѝсти* СЦ, *скѝнѝти* НК, *сѝшѝти* Ђ, *прѝкѝсне* Ђ, *уѝдѝмо* Ки, *сѝдам гѝдѝна* Сф НБ, *дѝсѝгѝца* НБ, *кобѝѝѝце* Ми, *кѝрѝто* НБ, *ѝнѝм* СК, *дѝсобѝто* НБ, *прѝсѝце* НБ, *с кѝнѝма* Бш, *по рѝтовѝма* НК, *чѝгѝр* Ит Ч Ми СК;

прѝсѝци Ф СК, *дѝвѝѝца* Ит (у овим примерима редуцирано и бар делимично је изгубило слоговност);

убрѝше Пе;

чѝгѝр Сф;

у бирѝји Сф, *чѝгѝр* Е, *убѝли* Е, *дѝбѝти* Бш, *дѝла* Ђ;

чѝгѝр гѝдине Сф, *чѝгѝр синѝвице* З, *чѝгѝр* СЦ;

оста^вла СК.

У великој већини ових примера и се налази у суседству сонанта.

Наравно, све су ове појаве факултативне.

Примери обезвучења и тоталне редукције ненаглашеног и биће изнети ниже, у одговарајућим одељцима овог рада (т. 104).

101. У суседству лабијала јавља се, додуше ретко, лабијализација вокала и:

ф^уни Ит;

зи^ума је Сн, папи^ура Сн, би^уло Ме Сн;

п^ољуба^ула СЦ.

У једном случају резултат асимилације према лабијалу је вокал *ы*: *было* Сф.

102. Чињеница да за вокал у расположемо далеко мањим бројем примера него за *и* показује да изговор у чешће остаје, бар за слободно ухо, у границама „чистог“ или „књижевног“.

Код наглашеног у налазимо исте степене отварања као код наглашеног и:

а) м^ува Ф, на^учили Ит;

Р^ум^унију Ит, с^уд^уџра Мо.

б) Пу^оти^овог Пс, бу^обалице Ме, су^осрет Мо;

в^уне Км.

в) т^оу сам (= ту сам) СЦ.

Ту је и неколико спорадичних и не увек јасних случајева дифтонгизације:

д^уо^ужан НК;

р^уда Бш, б^уна Ме.

За ненаглашено у, дуго и кратко, имамо сразмерно мало потврда изговора друкчијег од онога који се очекује у књижевном језику:

за^уг^ури се НК;

ја^у к^упиги Ђ;

исп^ун^ело Сп;

пр^узела Ж;

ч^уре Ит;

д^у Сф;

за^утра Е Бш Ки НБ, за^утра Мђ, ја^утра Ит;

ја^утра СК, за^утра НБ, кр^ули Ит, на^утр^ење Ч;

ја^утра СК.

Назализација вокала

103. Из досад изложеног произлази да су вокали у банатским говорима веома подложни разним асимилацијама према гласовној околини. Такав закључак потврђују и случајеви назалног изговора вокала у суседству сонаната *н* и *м*, ређе *њ*. Из техничких разлога назализоване вокале овде нећемо означити дијакритиком, већ само обичним (усправним, а не курзивним) слогом.

а

зн̄а га б̄дг Сн, им̄а л Сн, зн̄аш Ђ, ст̄ан Ђ;
 д̄ана Ит Ђ, м̄ала НК;
 с̄анте Ч;
 м̄ало Ит;
 д̄ани Ч, м̄асти Е, м̄али БА, м̄асти НК, п̄антим НК;
 на м̄арву НК;
 М̄ага Ит, П̄анга Ми, дв̄анајс Ки, тр̄и л̄анца Ки, л̄анац Цп Сн, с̄ама Пе,
 пом̄агало Сн;
 сиг̄нале Ит, зн̄ате Пе, м̄анте Ч, поштов̄ање Ме, л̄ане Сн;
 м̄асно ЈТ, м̄асно Е;
 м̄азили Ми;
 м̄ак Ч, зм̄ај З;
 в̄ама Сн;
 м̄ање Ђ, м̄аг̄ер Ђ;
 м̄ало Е, н̄апоље Бш;
 ф̄амилија Ит, м̄ањи Е;
 н̄а р̄уке А, см̄акн̄уга Е;
 д̄анас З, м̄араме З;
 ис К̄ањиже Сн;
 у каф̄ану Сн;
 д̄ува̄н НК;
 близ̄анци Ч, д̄рм̄ани З;
 ч̄ит̄анку Ђ;
 јмако НК.

е

м̄еса Ит, с̄ена Сф, с̄ења Ч, см̄ета Мо;
 п̄ете Ит;
 с̄ено Ч;
 ш̄е̄с м̄етера Ми;
 л̄енија Сн.

о

о̄н Ил;

белáнциѣ Ђ, вѣчѣ Ђ, кокòдáчѣ Ђ, мушкáрицѣ Ђ, — напòс²тку Мђ, четрдèсѣт Ж, дèсѣт Ме, — печéњѣ Мђ, пр²повѣда Ит.

плáћатѣ Нз, вѣдитѣ Ж Е, ндћѣ Бд, крáтки Ч, ðци Ч, чèг²р Ч, спáват² Ф, кўћ² А, ðстарит² Е, испèц² Ме, свáк² Ме, слáвиг² Км, вршњóциѣ БА, мèтигѣ БА, пítатѣ БА, изветри Ђ, ðгћ² Ђ, прáсици Ђ, чáст²гѣ Ђ;

прáсицама Ж, крìлат²ца „авион“ Ч, прòсипá се Ч, лáс²ца Ф, вѣл²ка Км;

уцáгелѣ Ит, рўч²це Ме, пòч²шћено Ки (упор. и већ наведене примере јáбуциѣ Ч и парáциѣ БА);

вèч²то Ми;

прòс²г² Ме, лèч²ги НК;

ч²тáмо Ф, уч²гèльница Мо.

кўћ² Сп, у кућу БА;

Пèрк²чиног НК;

к²кўруза Пе, к²кўруз Км.

У великој већини случајева реч је о вокалима у искључиво консонантском суседству, дакле на крају речи иза безвучног сугласника или у унутрашњости речи између два таква сугласника. Изузеци се јављају готово искључиво на крају речи иза сонанта. У таквим примерима престанак треперења гласних жица антиципира завршетак фонације.

У примерима *јòпет* Ит и *кòју* Ит обезвучен је акцентовани вокал, додуше у речима које се у говорном ланцу најчешће остварују с ослабљеним акцентом. Изненађује чињеница да се у оба примера обезвучени вокал не налази између двају безвучних консонаната.

Појава десоноризације вокала у нашим дијалектима уочена је још давно. Колико нам је познато први су о њој говорили Решетар, *Betonung 31*, и О. Брок, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Wien 1903, 24. Решетар помиње да је пре њега Херман Хирт у *Indogermanische Forschungen VII*, стр. 139 запазио ову појаву као карактеристику српскохрватског језика.

Закључне опсервације

105. Завршавајући ово поглавље, можемо поменути, уз оно што је истакнуто у т. 65, још неке општије одлике банатских говора у погледу изговора вокала:

3) одређена склоност ка асимилацији према суседним консонантима и према вокалу следећег слога;

4) лака асиметрија система која се огледа у томе што је вокал *е* у просеку нешто отворенији него *о* (сличан однос постоји донекле и између *и* и *у*); с тим је, можда, у вези и честа артикулација *а* нешто померена вназал.

РЕФЛЕКСИ НЕКАДАШЊИХ ГЛАСОВА

Рефлекси вокала Ђ

106. Основни рефлекс јата у банатским говорима је екавски. Та је чињеница толико добро позната да је излишно наводити ширу збирку примера, којих уосталом има мноштво разасутих по разним поглављима ове монографије. Поменућемо само неколико карактеристичних лексема:

бежи Ме, *белегу* ЈТ, *обележиду* Бш, *Бедград* Ф (и *Бџград* Ме), *бедчуг* Бк Ф Ме НК, *горе* Ф, *грџ* „грех“ Ф, *дџелина* Ф Ме, *доле* Ф Ме, *жљџб* Ф, *жљџзда* Бш, *извест* Ф Ме, *клеште* Мо, *кудела* Бк ЈТ НБ, *леја* Е, *меџ* Ме, *недела* Ф Ме, *оде* „овде“ Ф СК, *пре* ЈТ Ми Ки Мо НБ, *пдсле* Нз, *стрџа* Ф Ме.

107. Познато је такође да се у банатским говорима јавља и рефлекс и на месту ђ у одређеним категоријама примера, при чему играју улогу гласовни и морфолошки чиниоци, понекад удружени.^{163a} У већини тих категорија облици са и уопштени су на целом подручју:

1) *старџи* Ил Бк Ш ЈТ, *старџе* Дб, *старији* Дб Бш, *здравџије* Бк, *старџи* Бк Ж, *старџиња* Ш, *рањџе* Мђ, *најснџурније* Ит, *топлије* Ит, *здравџи* Ж, *имуг њџи* Ж, *новџије* Ж, *слабџи* Ж, *старије* Ж, *старџим* Ж, *чистџи* Ж, *ранџе* Бд, *лошија* Ме, *новџи* Ме, *глупџви* СЦ, *гдрчије* СЦ, *здравџији* СЦ, *финџије* СЦ, *вредни* СК, *гњивни* СК, *мудрџији* СК, *риђастџи* СК, *пунџије* СК, *сланџије* СК, *густџије* СК, *упор.* и *наједлијем* НБ.

2) *није* Нз Ш Мђ Ит Бш НК, *није* Ит Сф Ђ, *нисам* Нз ЈТ Ит Сф Т Ме Ми Сн, *нис* Е Сп, *нисмо* Бк, *нисте* Бш, *нису* Бк Ит, *ни* *имо* Ит, *ни* *ми* *дао* Сф, *ни* *ми* *даво* Ш, *ни* *ти* *се* Ш, *ни* *га* *је* *ни* *било* Бк, *ни* *му* Бд З, *ни* *се* *знало* Бд, *ни* *нас* *пиго* Цп (о конструкцијама са *ни* в. т. 166, а такође и у одељку о помоћном глаголу *јесам* поглавља о конјугацији).

3) *ди је* Ил Бк ЈТ Мђ Ит Т Цп Бч Сф Ч Пе Е Ме Бш СЦ Ки НБ Мо Пд БА НК СК Дс, *ди се* Дб Ит, *ди* *ћу* Нз, *ди* *морам* Нз, *ди* *како* Ш, *ди* *си* ЈТ Ки, *тамо* *ди* *је* ЈТ, *ди* *ком* *оће* Т, *ди* *ружа* *ддће* Т, *ди* *су* О Бд, *ди* *Сакуле* *дођу* Са 2, *ди* *пре* *отидне* Ф, *ди* *би* Км, *ди* *има* Бш, *ди* *било* НБ, *ди* *ће* *д* *убрише* НБ, *ди* *ћеду* *пџцати* НБ, *ди* *би* *се* *удала* Дс, *ди* Нз ЈТ Ит Сф Ф Пе Бш Км Ми НБ Мо, *које* *ди* Ф, *свџеди* Ит Ф СК, *дигођ* Ми НБ Мо БА Дс, *негди* Ил Бк Ш ЈТ Ит Ж Бч Ме Бш СЦ Ми Пд СК, *нигди* Бк Нз Ш ЈТ Мђ Ит Ж Т О Цп Сф Ч Ф Пе З Е Ме Км СЦ Ми НБ Мо Пд БА НК СК Дс, *нигди* Са 64.

4) *видџи* Дб Мђ Сф Ч Е, *видџо* Бк ЈТ Ит З Ч Е Ми, *видџијд* сам Ч, *видџићмо* З Км, *видџила* Е, *видџили* Ил З Е, *висџи* Ме, *вредџило* Бч, *врџили*

^{163a} О овом питању писало се много и оно је у основним цртама расветљено. В. нпр. М. Решетар, *Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte*, *AfslPh* XXX, 1908, 597—625, посебно стр. 615—618; П. Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*, *ЈФ* XXI, 1955—1956; И. Поповић, *Госл.* 40—44; С. Реметић, *О незамењеном јату и икванзимица у говорима северозападне Србије*, *СДЗБ* XXVII, 1981, 7—105, и тамо наведену литературу.

Е, *живити* Бч, *живила* Ш Ит, *живило* Ил Ш Ит Ч З, *живили* Бк Ш Мђ Ит Ч БА, *живити* Цп, *живио* Ч З, *занемила* Са 106, *загруднила* Ђ, *летио* Ит, *летило* СК, *летили* Бч, *мрзио* Бд, *оглүвила* Км, *остарити* Е, *остарила* З, *побеснио* Са 110, *побуђавио* Ме, *поскүпио* Цп, *поцрвѣнила* СЦ, *преживила* ЈТ Бд, *проживили смо* Бк, *сѣдијо* О, *сѣдила* Ил Нз ЈТ О Ит, *сѣдило* Бд, *сѣдили* ЈТ Ит Бд Пе Ч З е, *сѣдио* Бк Нз Ит Ч З Е, *стүдила* Нз Е, *стүдиле* Ил, *стүдили* Ш, *стүдили* Са 49, *црвенили* Са 107, *штүдило* Ђ — о посебном случају глагола типа *горети* биће говора у одељку о конјугацији;

5) *гријдга* Ил Бк Мђ Ит Т Цп Бч Ф Пе Е Ме СЦ Ми Пд, *гридга* НБ Ђ, *гридга је* НК, *гриота је* Ил, — усамљен пример *грдга је* Ит, ако је аутентичан, претпоставља међуфазу **гредга*.¹⁶³⁶

6) *сикира* Ил Ит Ж Т Сф Ч Ф Пе З Е Ме Бш СЦ Ми НБ Пд Сн НК, *сикира* Са 148, *сикиру* Бк Ит Цп Ки Мо, *са сикиром* Мђ, *сикиром* Ит Ж Пе Е СЦ НБ Ђ, *сикирама* Са 112, *сикирма* Ч, *сикирџа* Т СЦ НБ, *сикирџа* Ђ, *сикирџа* СЦ, *сикирџом* Ђ, *сикера* Мђ Ит СЦ, *сикере* Ит, *сикеру* Ит, *са сикером* Мђ Ит, *сикерица* Мђ (међутим, глагол *секирати* [се] има увек е, у складу са чињеницом да је његово порекло друкчије, од немачког регионалног *sekkieren*: *секирати* СЦ, *сѣкираш* Ф, *сѣкира се* Мђ Ф, *сѣкира га* Ки).

7) *гњиздо* Ил Бк Ш Мђ Ит Ж Т Сф Ч Ф Пе З Ме Бш СЦ Ки Ми НБ Пд Сн БА НК Ђ, *гњиздо* Иђ 22, *о гњизду* Бш, *гњизда* Ж Сф Бш, *гњизда* Бк Мђ Ит Ж Бш, ГМн *гњиздади* Ч, *угњиздила* Ит, *угњиздио се* Ит, *угњиздила се* Ф, *угњиздена* Ф (Уп. и *гњиздо* у *Дињашу и *Иванди на румунској страни границе).

8) *гњиван* „кад је штдгод жалостив“ Бк, „по старим болешљив“ Ч, „ломањ“ Мђ, *како је то дете гњивно* Ми, *гњивни* Ил, *разгњивилл сам се* СК — друге потврде за облик *гњиван*^{163в} из Ил Мђ Ж Ф Пе З Е Км Ме СЦ Ки НБ Мо Пд Сн НК СК Ђ.¹⁶⁴

¹⁶³⁶ М. Чешљар, Иванда 115, има облик *грејдга*.

^{163в} Тај придев, у таквом гласовном облику, познат је и у Бачкој (Поповић, Госп. 42). РСАНУ доноси две потврде из Бачке: „Дете је гњивно, кисело, плачкаво, кад му није добро“ и „Гњиван сам, нисам здрав као што треба“, а обрађивач речника одређује значење „кењкав, зловољан“. Код С. Реметића, *Шум.* 91, налазимо још више података; значење придева *гњиван* и тамо остаје у овде оцртаном кругу. На та значења, осетно различита од обичне семантике придева *гњиван*, по свој прилици је утицао придев *гњмо*. Много је мање вероватно да је *гњиван* изведеница од корена **гни-*, као што је то свакако глагол *гњивет*, *гњиџм*, који је забележио Елзсовић, Кос.-мет. з. в., и за који РСАНУ доноси потврде из Левча и Тимока. Наравно, кад би придев *гњиван* имао такво порекло, требало би га уклонити са списка примера за развој ђ. Међутим, таквој се претпоставци одлучно противи постојање облика *гњиван* у говору Крушчице код Беле Цркве на земљишту смедеревско-вршачког дијалекта (П. Ивић, *Херски* 330). Један од Ивићевих информатора у Крушчици 1948. објаснио је да та реч значи „уморан, утучен“, док је други навео значење „млакова, мекушан, невесео“, што је у сваком случају ближе значењу нашег облика *гњиван* него изворном значењу придева *гњиван*.

¹⁶⁴ Није тачан податак „*гњиве* (Банат, Ивић)“ код Скока, ЕРСХЈ з. в. *гњиве*. Скок је тај облик очигледно конструисао на основу облика *гњиван* који помиње П. Ивић, *О говорима Баната*, ЈФ XVIII 1949—1950, 147.

9) осим¹⁶⁵ (често са акцентом *осѝм*) Бо Мђ Ит Ж Ф Е Ме СЦ Ми НБ НК СК (понегде, углавном на југу, на месту овог предлога јавља се *окрџм*).

10) *ѝзриком* Мђ Ит Ж Ф Ми, *ѝзрѝком* Ф Е СЦ Ки Мо Пд Сн НК СК. Овом се речју најчешће обележава употреба непристојних израза: *ѝзрѝком* – *кат кџ нѝшто ђпсује* (па му је *казо ѝзриком* – *џно најгаџњѝје* Ит).

11) ДЛјд *газди* БК, *газдарѝци* Бк, *жѝни* Сф, по *глави* СК.

12) ЛМн м. и ср. р. *пџ ти брџгови* Бк, по *нѝки сѝли* Мђ, на *коли* Бк СЦ, по *зубима* Бк, по *бѝрговима* СК, по *сѝлима* СК.

13) Ијд м. и ср. р., Гмн, Дмн, Имн и Лмн заменичко-придевске промене *прид џгим* Сн, од *жѝви* Бк, *сѝма* Бк, с *јџдњима* *чѝзмама* Бк, *пџ ти брџгови* Бк.¹⁶⁶

На крају овог списка морамо напоменути да смо у Мђ Ми и НК забележили облик имперфекта *бијаше*, по правилу на директно питање. Аутентичност тога облика могла би изгледати несигурна будући да се у банатским говорима иначе спорадично јавља имперфекат *бѝше* (в. у поглављу о конјугацији). Ипак, у Ф је 1949. записана спонтано изговорена реченица *Ја бијаше да пџдем џвѝмо*, која очигледно спада у народни говор.¹⁶⁷

Уз облик *јагњџда* Мђ Пе Ж Ми НК имамо и пример *јагњѝда* Бш. Гласовни услови у овој лексеми подсећају на оне у речима *гњѝздо* и *гњѝван*. Ипак се на основу овде изнесеног стања не може ништа закључити. Потребна су пре свега даља теренска истраживања. Уосталом, изгледа да носиоци говора нису увек сигурни о каквом је дрвету реч. Из Мђ и СЦ имамо и одговоре да им је то дрво непознато.

По сведочанству монографија И. Поповића и Б. Николића, рефлекс и је нормалан у категоријама наведеним горе под 1—7 и 11—13 и у српским говорима Бачке и Срема. Овим су обухваћене све појединости са тога списка чији је опсег шири од чисто лексичког, па чак и три појединости лексичког ранга. Можемо закључити да набројаних десет особина сачињава чврсто језгро војвођанског фонда примера са и на месту ѓ. Упадљиво је и то да се тачке 9 и 10 не помињу у монографијама о говорима Бачке, односно Срема, а да је облик *гњѝван* потврђен за Бачку, а не и за Срем. Ове празнине би могле значити да се поменуте лексеме не јављају као такве у одговарајућим деловима Војводине, или да аутори нису обратили пажњу на њих.

¹⁶⁵ Стари облик овог предлога је *осеѝњ*, а каснији развој био је обележен разним спољашњим утицајима. А. Вајан (*La langue de Dominko Zlatarić*) констатује (преводимо са француског): „Очигледно је старо *осеѝњ* било измењено под утицајем наставака заменичке промене, а посебно локатива *сѝм*.“ У нашем случају утицај највероватније долази од инструментала *сѝм*. — Сасвим друкчије тумачи облик *осим* Петар Скок, *Leksikologijske studije*, Rad JAZU 272, 1948, 16—20

¹⁶⁶ Овамо се прикључује и облик *сѝрак* Дб, од *сѝрка* Ко, који на основу Вуковог (и уопште ијечавског) *сѝјџрак* изгледа као икавизам. Међутим, Скок, ЕРСХЈ с. в. *сѝјџрак*, сматра да је форма са и изворна, а она са *нје* „псеудонијекавизам“, додуше, не објашњавајући како је рефлекс ѓ доспео у ту лексему. У сваком случају, у екавским сх. говорима у овој речи долази и, а не е.

¹⁶⁷ На појаву и на месту ѓ у облику *бијаше* могао је, осим сонанта ј који следи, утицати и ослонац на друге облике из исте парадигме: *биѝн*, *биѝо*, *биѝла*, *биѝу*, па и *биѝдем*, *биѝди* итд.

Помењујемо овде и потврде за облике *дѝ* и *сѝкира* из српских говора у деловима Баната ван граница Југославије: Степановић, Hung. 109; Живковић—Берић—Веску, Нови живот V/2, 1961, 79 (за села Рудна, Семпетер и Дежан). У Гаду се говори *гњѝздо* (Петровић, Караш. 77). П. Ивић је у Темишвару забележио *гњѝздо*, *дѝ је*, *свѝгди*, *нѝгди*, *жѝвили* и *вѝдијо*, а од жене родом из румунског Баната *сѝкира* *Немет, *Ксча и *сѝкера* *Дињаш, као и *гњѝздо* *Немет, *Дињаш.

108. Објашњење облика *гри(ј)ѝта* скопчано је с тешко решивим проблемима. Требало би, очигледно, поћи од претпоставке да у време његовог настанка фонема *ѝ* (=ѳ) још није била изједначена са *е*, па је после увођења прелазног *ѝ* дошло до асимилације као у типу *лети(ј)о*, добро засведоченом пре свега у ијекавским дијалектима (додуше, нема доказа да је у том типу у војвођанским говорима било такве асимилације, будући да ту заједно са *лети(ј)о* увек иду и облици као *летила*, *летили*, *летити*, *летити* који су могли настати по обрасцу *ловим* : *ловити* = *летим* : *летити*). Изнетом објашњењу не противи се чињеница да у *грѝј*, ген. *грѝја* као и у именицама *леја*, *стрѝја* редовно долази *е*, а не *и*, иако следи *ј* на месту старијег *х*. Наиме, неакцентовано кратко *ѝ* било је свакако подложније асимилацији него акцентовано и дуго. Међутим, тешко је објаснити зашто имамо *и* у *гријота*, али не *и* у *Београд* и *беочуг*, где су гласовни услови били исти, и где је чак до додира *ѝ* са *о* морало доћи знатно раније него у **грѝота*.

109. Од икавизама познатих банатским говорима, али не и уопштених у њима, само је један обичан на целом њиховом подручју, али у напоредној употреби с екавским облицима:

ѝма нѝка лѝла Бк, *ѝма та пѝсма нѝка* Ми, а *ѝно нѝка сѝмина* З, *рѝтава нѝка дѝкла* (=ћебе) Мо, *ѝма као корѝица нѝка* Ит, *како је хѝтала у нѝка дрва* Ит, *седѝмо до нѝка дѝба* Ми, *гѝ нѝћ зарѝбише мѝ нѝке* Рѝсе Ит, *нѝке пушке* Мо 1—102, *нѝки Јѝца Ч*, *био је нѝки Јѝца Рѝдин* Ит, *прѝви се нѝки рѝзговор* Пе, *био нѝки чѝка-Лѝза* Сн, *био нѝки Рѝмѝн* Км, *Тѝгина нѝки из Дебреѝина* Мо, *ја* и *нѝки Жѝка Идѝвѝраѝ* Пе, *нѝки Нѝмаѝ* Ш, *ѝма нѝки ѝтера*, а *ѝма нѝки истѝче*, а *ѝма нѝки ѝти* Е, *нѝси нѝки шѝуѝнак* Е, *нѝки Рѝда* НК, *нѝки Шѝаба арѝндаѝш* НК, *нѝки ѝандар бѝсан здѝраво* НК, *нѝки Рѝшуѝови* Ит, *били нѝки покрѝвци* Ит, *кат су нѝдеље*, *прѝзници нѝки* Км, *дѝлазили чѝпкѝри нѝки* Ит, *прѝпале крѝстине на нѝки мѝста* Ми, *изѝадио сам нѝки дсам бѝгрѝња* Ки, *ѝн ѝште нѝко стѝ ѝљада* Ж, *нѝког Мѝту Стѝјановог* Ит, *било нѝког барѝна ѝмање* Пд, *ѝма нѝкога кѝња* Бк, *ѝмо је мѝѝију нѝку* Цп, *нѝси батѝну нѝку* Мо, *нѝку лѝзу* Бк, *ѝтерали у нѝку штѝлу* Ки, *прѝву кѝмѝндију*, *тако нѝкако да им прѝђе време* Сф, *сѝ се нѝкако изгѝбило* Ит, *крѝставци се и пѝприка мѝлко нѝкако рѝзблѝжу* Ит, *Онда су нѝкако дѝшли и ѝни* Ки, *да трѝжи пѝтпис нѝкакви* Ит, *за погрѝбу нѝкакву* Ит, *ѝво нѝколко гѝдина* Ж Пе, *пѝкне нѝколко пѝта* Км, *нѝколко фѝмилија* Ме, *нѝколко пѝри*

НК, *узоро за нѝколко дѝна Ки, нѝколко гѝдина Сп, ѝмам нѝколко дѝца СК, и дѝшла је и дѝнела нѝшто Ит, нѝшто нѝће д ѝде Мо, нѝшто кѝсно као цѝрна кафа Ки, нѝшто су јој кратке нѝге Ме, упор. и друге потврде:*

нѝкакви Ит, нѝкако Ит Сф Ки Сн НК, нѝке Ит Ме Сн, нѝки Ил ЈТ Ит Ж Сф Пе Е Ме Км Бш СЦ Ки Ми Мо Пд Сн, с нѝким Ит, нѝко Ит Е Мо, нѝког Ит Ми Пд, нѝколко Ж Ки Мо НК, нѝку Бк Ит Мо Сн, нѝшто Ит Ме Ки Мо Пд НК;

нѝка Ил Бк Сф Бш, до нѝка дѝба Т, бѝла нѝка мѝйна Сп, нѝкако Ил, нѝкако Ч НК, нѝке Бк ЈТ Ит Ж Е НБ, нѝки Ит Ч Ж З Е Ме НБ Бш, нѝко мѝсто Мђ, нѝко камѝне Ж, нѝко Сф Бш НБ, нѝколко Нз Пе Ме Ж, пред нѝку кућу Т, намѝту нѝку пѝрезу Ил, нѝшто Пе СК, понѝки Ми НБ, донѝкле Ме СЦ (напомињемо да су облици са не- углавном обичнији него они са ни, али да су овде, баш због своје обичности, навођени мање исцрпно).

110. У осталим случајевима когзистенције *е* и *и* на нашем подручју репартиција је чисто географска. Сваки пут се на северозападу употребљавају облици са *и*, а на југоистоку они са *е*, што је у складу с општим распоредом двају рефлекса *ѳ* на земљишту шумадијско-војвођанског дијалекта. Међутим, ареали облика са *и* нису сваки пут једнаки.

ДЛ *мене* јавља се у таквом облику у већем делу тамишке зоне¹⁶⁸:

он мене прича Ил, каже мене један Словѝнац Ил, ви мене мѝра да кажете Ил, мене је дѝбро Ил, Бѝг нек вѝрује мене Бк, мене као пѝплашен изглѝда Бк, дремо мене чѝтир лѝнца Бк, мене је ѝмро брѝт Бк, лѝко је мене Бк, мене да купиш слѝнине Бк, мене је жѝна ѝмрла у Мѝрику Бк, тѝ му је шпѝц као мене Рѝс Бк, нѝму три а мене јѝдна Бк, мене је бѝло тѝшко Бк, менѝ су казали Бк, мене тѝ није бѝло ѝ памѝт Бк, ѝкуда мене нѝвци Бк, мене нѝко ни оволишно нѝ да Бк, тѝ двѝ мене да ѝставим Ш, штѝ мене трѝба Ш, да пѝшље мене пѝсмо Ш, ѝна мене пѝше шта трѝба (лскове) Нз, мене нѝ трѝба Мђ, дѝј мене Рѝнка да ме ѝуби Мђ, мене није бѝо тѝжак пѝсо Мђ, ѝни су мене пѝслали пѝсмо Ит, тѝ курѝтина ѝзме пѝле, па га рѝстрѝне, па пѝлак тѝбе дѝ, пѝлак мене Ит, нек се јѝви мене Ит, тѝ тѝ мене да кажеш Ит, ѝнак ће ѝн мене рѝћи Ит, нѝ трѝба мене пѝва Ит, пѝре мене нѝ трѝбу Ит, мене мѝло дѝлар Ит, мене е бѝло свѝ јѝдно Ит, ѝстане мене Ит, прѝђе бѝжје мене Ит, мене нѝ верујѝду Ит, ѝндак мене дѝђе нѝ ум Ит, тѝ се мене не дѝпада Ит, како се штѝ дѝсп мене Ит, да е мене нѝрѝђено Ит, штѝ ће мене шкѝла Ит, тако мене прѝђе вѝреме Ит, ѝн је мене напѝсо пѝсмо Ит,

¹⁶⁸ Ареал облика ДЛ *менс. тебе, себе* захвата призренско-тимочко, косовско-ресавско и смедеревско-вршачко дијалекатско подручје и мањи део шумадијско-војвођанског, али и све зетско-ловћенске говоре и југоисточни појас источнохерцеговачких. Логично би било претпоставити да је *-е* у тим облицима на скавском земљишту рефлекс некадашњег *-ѳ*. Међутим, ситуацију чини нејасном *-е*, а не *-је*; у поменим ијекавским говорима, као и *-е*, а не *-ѳ*, у „јатовским“ западношумадијским говорима (Реметић, Шум. 88) и у говору Галипољских Срба (Ивић, Галип. 72—73).

није мене толико нужно Ит, кдлко мене грѣба Ит, мене е тд мрско Ит, пдре мене не требу Ит, како биде вама, тако ће бити и мене Ит, дај ти мене мдг мдмка Ит, штд ти мене мѣнеш осамдесет гддина Ит, дн је тд мене казо Ж, ви сте синоћ мене наговестили Ж, мене Чарна проповеда Ж, ја сам мене две грѣбио, а мдм брѣту једну Сф, дни су рекли мене да ћу ддбити ндвце Цп, пропдведу дне мене ту Цп, није мене за стд динара Цп, ако нисам казо гдзди штд мене шкдди Цп, дакле није мене да ја радим тамо З, прдио мене кућу Чј;

нисам ддо ни тебе ни ндзи Ил, је л се тебе дбразуало тридесет пѣт кила Бк, тебе се бегенише и ова и она Мђ, ако дн тебе кѣже кѣкву рђаву рѣч Ит, ти сад иди па купуј тебе Ит, дн мѣте тебе руке на раме Ит, тебе е нужда Ит, ја тебе мдгу да кѣжем Ит, ја ћ тебе врнути Ит, увати тебе мѣсто Ит, нисам ја пѣсо тебе да не ддлазиш Ит, ми ћемо купити тебе друго одѣло Ит, ако ја тебе пдлупам пѣнѣер Ит, штд дн тебе смѣта Ит, дндак би ја видно да л би тебе ишле сѣзе З;

свѣ себе кѣвате у поље Ит, ми смо купили свѣким себе кѣћу Ит, да имамо свѣки себе кѣћу Ит, кдпамо свѣк себе јѣму Ит, сѣми себе мѣтеду прстен Чј.

Уп. и: Видиш ја тебе не жѣлим смрт Ит (Бошњаковић, Итебеј 164).

На северозападу тамишке зоне, као и у целој кикиндској, господаре облици на -и:

ти иташ мѣни, ја итам теби Бк, мѣни пот колѣно Ж, ти мѣтеш твдју главу мѣни мѣд ноге (из описа дечачке игре) Ч, није прѣчи теби фрѣштук нег мѣни Ф, ви мѣни, ја вами Ф, мѣни чело лѣћа Ф, мѣни није свејѣдно Ф, дај и мѣни мѣло мѣска Пе, мѣни је било ддста З, прддај мѣнѣ Км, дајте мѣни Бш, тражсим мѣни радѣна у кућу Бш, јавили и мѣни Сп, стрпа мѣни Сп, мѣни било срамдта Сп, мѣни тд срамдта Сп, мѣни је тд лѣпо Сп, ја нѣспем мѣни Ки, кѣже мѣни Сн (друге потврде из Ит Е Ме Км СЦ Мо Пд Сн СК);

теби сам покддно Ж, што нѣс теби дтсеко јѣзик Ч, пдлак теби Е, мѣто теби Ме, дво ћу дати теби Бш, дн теби не верује Бш, тако је и теби Мо (друге потврде из Ит Е Ме Км СЦ Мо Пд Сн СК);

кдпај ту сѣби зѣмљу Ч, свѣки изѣбере сѣби по једну Сн (друге потврде из Ф З Км СЦ Ки Мо СК Ђ), сѣбикана НБ.

Из Румуније располажемо и потврдама за облике на -е из *Гада и *Дињаша, што одговара очекивањима, али и из *Кече и *Немета. Упорѣђена с податком из Ченеја, а и са обилато потврђеним сличним облицима из Радојева (сродан говор на југословенској територији, необухваћѣн овом монстрафијом), ова обавештења не изгледају невероватна: стиче се утисак да на најисточнијем сектору изоглоса залази на земљиште кикиндске зоне.

У селима Ч, Пе и З облици на -и очигледно су одлике месних говора, али имамо разлога за веровање да су у Ит, СК и З, где се такви облици јављају поред чешћих (у Ит далеко чешћих) на -е, они нанос из књижевног језика.

Географски распоред *-e* и *-и* у облицима *мене/мени* итд. приказан је на скици 17.

Предлози *прѣд* и *прѣко* јављају се у кикиндској зони у икавским облицима, а у тамишкој у скавским:

а) *исприг кѹмове кѹће* Сп, *исприд нѣс* Бш, *исприд њѣ* Бш, *исприд оѹију* Ми, *исприд њи* Мо Ђ, *исприд вѣс* НК, *испри дѹктѹра* НК, *прид ѡвлију* Ме Бш, *прид вама* СК, *прид вече* Км СК, *прид вѹлове* СЦ, *прид госпоињу* Е, *при дѹви* Ки, *приг кѹма* Мо, *приг кућом* Ђ, *приг кућу* Ж Е Ме, Бш СЦ Ки НБ Сн НК, *прид мѣне* Ме Ми, *прид мене* Ме СЦ, *прид Миѹду* Мо, *прида мном* Сп Ки Мо СК, *прид нама* Мо, *прид нѣс* З Бш НК, *прид нашу* НК, *прид нѹћ* Е Ми, *прид њи* НБ Мо, *прид њим* А, *прид њиме* Км, *прид њѣга* Ме Км, *прид ѹтим* Сн, *прид њѣговим ѹцом* Мо, *лѹбу се прид ѹца* и *прид мѣтер* Чј, *прид њима* Мо, *прид њѹм* СК, *прид ѹлгѹр* Ђ, *прид ѹцом* Бш НК, *прид очи* СЦ, *приг пѣнѹер* Ми, *приг пѹдне* Бш, *придѡ се* Ми, *прид свѡтове* Мо, *приг свѣтог Николу* Ми, *приг свѣкром* Ки, *приг спѡију* Нк, *прид стѡри* СК, *при тебе* СЦ, *прид Ўскрс* Бш, *исприг кѹмове кѹће* Сп, *пригкућа* „трем“ СЦ;

испред мѣне СЦ, *прѣд вече* Ж Ф Ч, *пред вѹлове* З, *прѣд зору* Ж, *прѣд јесен* Ж, *прет кѡруце* Ж, *прет кућу* Ил Ит Мђ Ф, *прѣд мене* Пе З, *пред нѣку кѹћу* Т, *прѣд нѹћ* Т З, *прѣд њѣга* З, *прѣд њи* Бк, *прѣд њу* Т, *стѡне прѣд њѹ* Чј, *пред ѹцом* Мђ, *пред ѹтим* Т, *прѣд очи* Ит, *прѣ тебе* Ж СЦ, *прѣгкућа* Ит, *ѹ тој прѣгкући* Ит;

б) *прико агѡра* Ки, *прикѹ баре* Мо, *прикѹ вѡтре* Е, *прикѹвнише* А Ки, *јѣдно прико друго* Бш, *прико дана* НБ, *прико зѹда* Е Ме, *прико јѡрка* Е, *прико кѹла* Ђ, *прикѹ куће* Ме, *прико леда* Сн, *прико лета* Км Бш Ми, *прикѹ нѣс* Ме, *прико нѹћ* Е Ме НК СК, *прикѹ њи* Ми, *прикѹѹтра* Км СЦ, *прикѹсугра* Ки НБ Мо, *прикѹ Тисе* Км, *прико Бѣгеја* СЦ, *прико виногрѡда* Ки, *прико кѡпије* НК, *прико њѹве* НБ, *приг оѹију* НК, *прико пѹта* *В Сп НБ, *прико рѡдија* Ђ, *прико рѹгља* Сп (осим тога *прико* без акцента у разним синтагмама у Е Ме Бш Ки, НБ Мо Иђ Пд НК СК Ђ);

прѣко дана Мђ, *прекѹ нѣс* Т, *прѣко нѹћ* Сф, *прѣко ноћи* Ж, *прекѹ њи* З, *прекѹ Тисе* З, *преко астѡла* Ш (осим тога имамо облик *преко* без акцента у разним синтагмама у Ил Бк Нз Ш Мђ Ж ЈТ Т Са Ч Ф З).

Напомињемо да прилог *прѣко* Ит Е, *приђе прѣко* Км Ки НБ Пд Сн НК СК, *ис прѣка* НБ, *ѹс прѣка* Ђ, *пѹпрѣко* Е свугде има *e*; исто важи и за придев *прек(и)*: *рђави прѣки лѹди* Ит, *прѣки сѹкѡк* Км, *ѹна прѣка кѹћа* Ки и сл.

в) *прибѡци* Мо, *прибѡцивамо* Мо, *прибѡцила* НК, *прибѡцили* НБ Ђ, *прибѡцим* Е, *прибѡцити* Сн, *прибѡчен* Е, *прибѡчено* Сн, *привѡли* Ки Ми Мо Пд НК (*кѡко пѹноћ привѡли*), *привѡри* БА Ђ, *привѡрилѡ* се Бш, *привѡрили* Км, *привѡрим* Ђ, *привѡрио* Бш Ки НК, *привѡриѹ нас* Мо, *привѡрити* ме НБ Ђ, *привѣде прѣко* НБ, *да се привѣде на маѹарски* Е, *привѣрне* Км Мо Ђ, *привѣрнеш* Сн, *привѣрнуло* Ки, *привѣрнуше* СЦ, *привѣрће* НБ СК Ђ, *привѣрћали* НБ, *привѣуче* НБ, *привѣучено* СК, *пригазе* Ме, *пригази* Ме,

Пе, прѣћем Т, прѣкрсти Мђ, прѣкрстиш Ш, прѣкршића Бк, прелѣтле Ил, прѣлило Ит, прѣместио З, испрѣмеће Ит, прѣмеће З, прѣмећеду Цп, прѣмѣшића Ил, прѣмѣшићам Пе, пренесе Ш, пренѣћи Мђ, от Прѣображења Ит, прѣкрѣће Ђ, прѣпицану Ит, прѣпо Цп, прѣреже Бк Ит, прѣрежу Т, прѣсадила Са 82, прѣскāчу Пе З, прѣталожили Ба, прѣшо Мђ, прѣзиме Ф Ми СК, прѣкрупе Бд, прѣпелице Е Ки, прѣпелицу ЈТ, прѣслано Ит.

Са префиксом *прѣ-* изједначио се префикс *при-*, који се у кикиндској зони јавља у изворном облику *при-*, а у тамишкој у облику *пре-*:

приблијзили БА, *приказиваду* Бш, *припасану* Е, *приповѣда* Бш Ки, *приповѣдаду* Ми, *приповѣдај ми* Ме, *приповѣдала* Ме Бш, *приповѣдамо* Км Бш (: *проповѣдамо* Ч Пе), *приповѣдо* Е, *приповѣду* НК Ђ, *приповѣду* СК, *приправиду* Чј, *то се приправило за подст* Чј, *приставим* Бш, *причѣшићива* Сф, *причѣшићивамо* Ме;

прѣбавио Ит, *прѣбележио* Ит, *прѣбележиши* Мо, *прѣблијажва* ЈТ, *прѣблијзила* Ил, *прѣвāти* Нз, *прѣвāтили* Мђ Ч Ђ, *прѣвāтим* Т, *прѣвѣже* Сф, *прѣвезиво* Бк, *да прѣврѣдим штѣгод* Т, *прѣденѣмо* Ч, *прѣдрѣмо* О, *прѣкāжеду* Сф, *прѣкāжу* Сф, *прѣказива* Мђ, *прѣказива* Ил, *прѣказивали* А, *прѣказиву* Сф Мђ Ф, *прѣкупиду* Сф, *прѣкупљени* Сф, *прѣмѣти* Пе, *прѣмѣримо* Т, *не прѣпада* ИТ, *прѣпазим* Ит, *прѣпасане кѣцеље* Ит, *прѣпасане* Т, *прѣпаше* Пе, *да се прѣпитому* Цп, *прѣповѣда* Ит, *прѣповѣдала* З, *прѣповѣдали* Ит, *прѣповѣдам* Бк, *прѣповѣдам* А, *прѣповѣдаш* Мђ, *прѣповѣдо* Ил Ит, *прѣповѣду* Т З, *прѣповѣтка* Ит, *прѣповѣтке* Бк, *прѣправи „припреми“* Мђ, *прѣправила* Бк, *прѣправи се* Ил Мђ Ж, *дāрови су прѣпраћени* Ч, *прѣправу бѣла лўка* Чј, *прѣправу* Ш, *прѣправте* Ит, *прѣпремио* О, *прѣпуши „притисне“* Бк Мђ, *прѣпушили* Ж Бч, *прѣпушиши* Ит, *прѣслушкивали* Бк, *дѣвѣјка је прѣстала „пристала“* Ил, *прѣстанем* Т, *прѣтѣгне* Сф, *прѣтиснем* Са 256, *прѣчека* Ж, *прѣчека* Са 347, *да ме прѣчекаш* Ф, *прѣчекаду* Мђ, *прѣчекајте* Ш Цп Ч, *прѣчеко* Нз, *прѣпрека* Ж, *прѣчѣсти* Пе, *прѣчѣшиће* Ж, *прѣкумак* Ил Ж А, *прѣнудан рāд* БА.

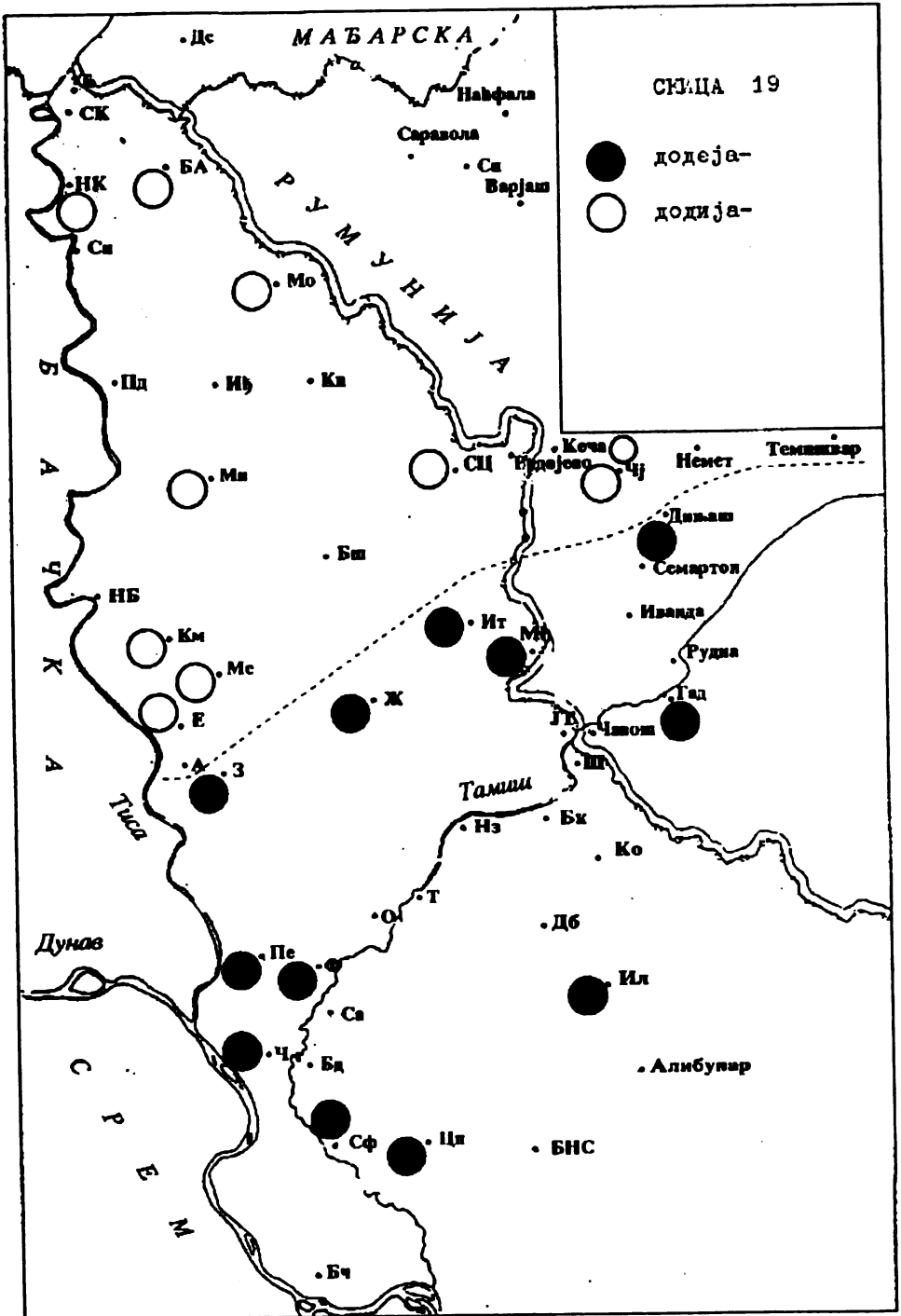
И у овом случају изоглоса се наставља преко румунске границе. Тако у севернијим селима имамо *прико лўга* *Кеча, *Немет, *прѣткућа „трѣм“* *Кеча, *Немет, *прѣт кућу* *Ченеј, *Сѣмпетер, *Наћфала, а у јужнијим *прѣт кућу* *Рудна, *Иванда, *прѣткућа* *Гад, *прѣткуча* *Дињаш. Степановић у селима сегединске околине бележи *прико дāна*, *прѣдвече*, *испрѣт куће*, *прѣварити*, *прѣшо „прѣшао“* (Hung. 109).

Рефлекси *ѣ* у *прѣ*, *прѣ* и *прѣ-* представљени су на скици 18.

Са границом између двеју говорних зона поклапа се отприлике и изоглоса додијати/додејати:¹⁶⁹

дддијало Е Ме Мо СЦ, *дддијало* Км Ме СЦ, *дддијало му је* Мо БА, *додијало му* БА, *додијати* Ме БА, *дддијо* Е Ми, *дддијѣ си ми* Ме НК.

¹⁶⁹ О том глаголу: П. Ивић, *Још један пример са и на месту старог јата у нашем књижевном језику екавског наречја*, НЈ н. с. II, св. 3—4, 117—124. В. и потврде у Речнику САНУ под *додејати*.

да ми додѐја Ф, додѐја Мђ Ит Ж, дддејало Мђ Ит Ж Цп Сф, дддејала Ф, дддејало Ч З, дддејало му Пе, додѐјати Ф, додѐјаће Ил, дддејо Ил Ж Ф. В. скицу 19.

Облике дддејало или дддејала имамо и из *Гада и *Дињаша у Румунији, а *дддијало из *Кече и *Ченеја.

Међутим, код четири друга глагола са Ћ у корену испред ј изоглоса пролази нешто северније, кроз јужни део кикиндске говорне зоне:

вијали су Ме Ми, вијало Ме, вијавица Бш, вије Сп Бш Ђ, вијо снѐг Бш, вијѐмо жито Ки, вију Ки, виједу Ми, извијати жито от кукoља Ми, вијемо БА, вијање НК;

грѝје Сп Ме Бш Ки Ђ, да се грѝједу *В, грѝјем СЦ Ми Мо СК, угрѝј Ки, угрѝју Ки, угрѝје *В Мо Сн БА НК, угрѝ Мо, загрѝјем Сн, угрѝјо НК, пдгрѝјем СК, грѝјем Ђ, угрѝјано Ђ;

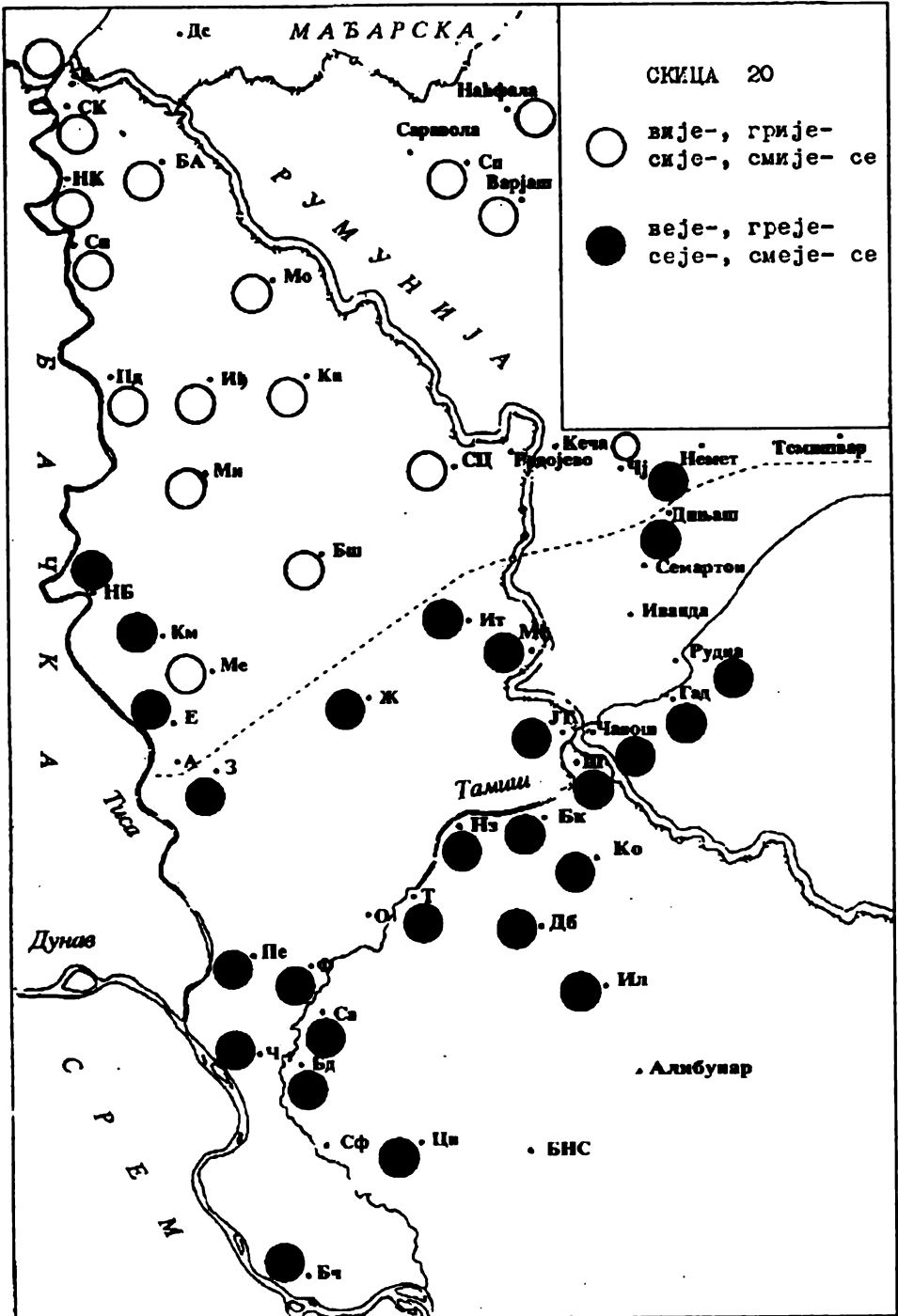
пдсијали смо Ме, сѝј Ме Ми, кроз кукузус сѝј пасуља Мо 2—10, сѝјали сте Ме, сѝјати Ме Пд, сѝје Ме Бш Ки НК БА СК, сѝјѐмо Ме, прдсијемо Сп, непдсијана Км, нѐ сије Бш, пдсѝј Ми, пдсијано Бш Пд, пдсије Бш, пдсијо Бш СЦ Ми Сн, сѝјање Бш, сѝјач Бш, сѝјем Бш Ђ, сѝјете Бш, сѝјо Бш Мо НК, сѝјали СЦ Ки Сн БА, пдсиједу Ми, сѝјало Ми Мо, сѝјања Ми, сѝједу Ми, сѝјати Ми, пдсијан Мо, посијо Иђ 38, сѝјѐду Пд, прдсије Сн, нѐ сијем БА, пдси БА, сѝјала БА, сѝјѐмо НК, сѝју НК, пдсијала си СК, сѝјала СК, сѝјаћи Ђ;

насмѝјати Ме, насмѝје Ме Мо, насмѝјо Ме Бш Пд, смѝјала се Ме Бш, смѝјало се Ме, да се смѝје *В Ме Бш Ми Ђ, смѝјѐ се Ме СК, смѝјем се Мс Бш БА НК, смѝјѐш се Мс, смѝјѐ се Ме Бш, смѝју се Ме Ђ, дви се смѝју Сп, да се смѝју Сп, смѝј се Бш БА СК Ђ, смѝјемо Бш СК, смѝјеш Бш Пд, смѝју Мо, љ смѝј Пд, смѝјали су се БА, од смѝја СК, смѝјање СК, смѝједу се СК, смѝју се СК, вѝјалица Цп, извѝјава ЦП, вѝјање Ит, прдвѝје Ил, извѝј Дб НБ, вѝјемо Бк Ит Ж З, вѝјало ЈТ, вѝје Мђ Сф Ж Т Км, вѝјало се Т, вѝједу Т Цп Км, вѝјеш Ил Т, извѝје Ил Бд Пе Е, вѝјавица Ф, вѝјали Е, извѝје се Е, провѝјавамо Е, вѝједу Мс, вѝј НБ, вѝјѐмо НБ;

угреје Ил Бк, угрејем Бк, грѐјемо ЈТ НБ, угрејем Мђ, грѐје Ит, загрејем Ит, угрејаћеш Ит, грѐјати Ж, грѐју се Ф, грѐјали Ф, грѐјала се Ф;

сѐјеш Ил Ит, сѐје Ил Дб Ко Мђ ЈТ Ит Цп, сѐјање Дб, сѐједу Дб Ж, пдсејем Дб Мђ Км, сѐјо Дб Ж, сѐјале Бк, сѐјемо Бк ЈТ Мђ Ит, сѐју Нз Бд, сѐјало Ил Мђ Пе, сѐјте Мђ Ф, исејеш Ит, пдсејано Ит, пдсеј Ит Ч, пдсѐјте Ит, пдсејати Ж, пдсејан Ж, сѐјали Т Ч НБ, просејеш Са 109, сѐјали Бч, пдсеје Бд, сѐјала Бд, сѐј Ф, сѐјете Мс, пдсејеш Км, пдсејемо Км, пдсејо Км, пдсејано НБ, сѐјан НБ;

па се смејемо Ил, да се смејете Ил, смѐјо се Бк, дн се смѐје Ш Бд Ф Ч Км, да се смејемо Мђ Т НБ СК, па се смѐју Ж Км, смѐјѐ се Т. смејали Са

254, *смејем* Са 57, *смџали* Бч, *смџу се* Сф, *насмејд се* Ч, *смџала се* Ф, *смејете се* Ф, *смџали су се* Чј, *па с смџе* Пс, *днџ се смџу* НБ, *смеједу се* НБ.

Оваквој поларизацији одговарају и подаци о стању у селима с оне стране границе. Степановић, Hung. 109, наводи икавске облике речених глагола, а такође и Живковић-Берић-Веску за села Чанад и Сентиван на северу румунског Баната. Осим тога, наша грађа садржи облике са и из *Кече, *Семпетера и *Наћфале, а са е из *Немета, *Дињаша, *Чавоша, *Рудне и *Гада. За Гад постоји и потврда Е. Петровића (*směje se*, Караш. 33).

В. скицу 20.

Привлачи пажњу инверсни однос између стања у Ме с једне стране и Км и НБ са друге. Према географском положају пре би се очекивало да Ме има облике са е него Км и НБ, али је стварно стање супротно томе. Објашњење треба тражити у чињеници да основни слој становништва у Ме сачињавају породице досељене са севера, из Поморишја у XVIII веку, док је становништво у Км у НБ разнородно по пореклу (Ј. Ердџановић, *Срби у Банату*, Нови Сад 1986, Матица српска, 315—316, 310—312, 256—258 и 335—337). Изоглосе облика које смо навели значајне су за диференцијацију војвођанских говора у целини. Глаголи *вђјати*, *грђјати*, *сђјати* и *смђјати се* имају и у корену и у северној и западној Бачкој и западном Срему, а е у југоисточној Бачкој и источном Срему (И. Поповић, Госп. 23, Б. Николић, Срем 311—312). Глагол *додђјати*, исто као и ДЛ *мени*, има и у целој Бачкој и већем делу Срема, а е само у деловима југоисточног Срема (И. Поповић, Госп. 24 и 113, Б. Николић, Срем 312 и 348).

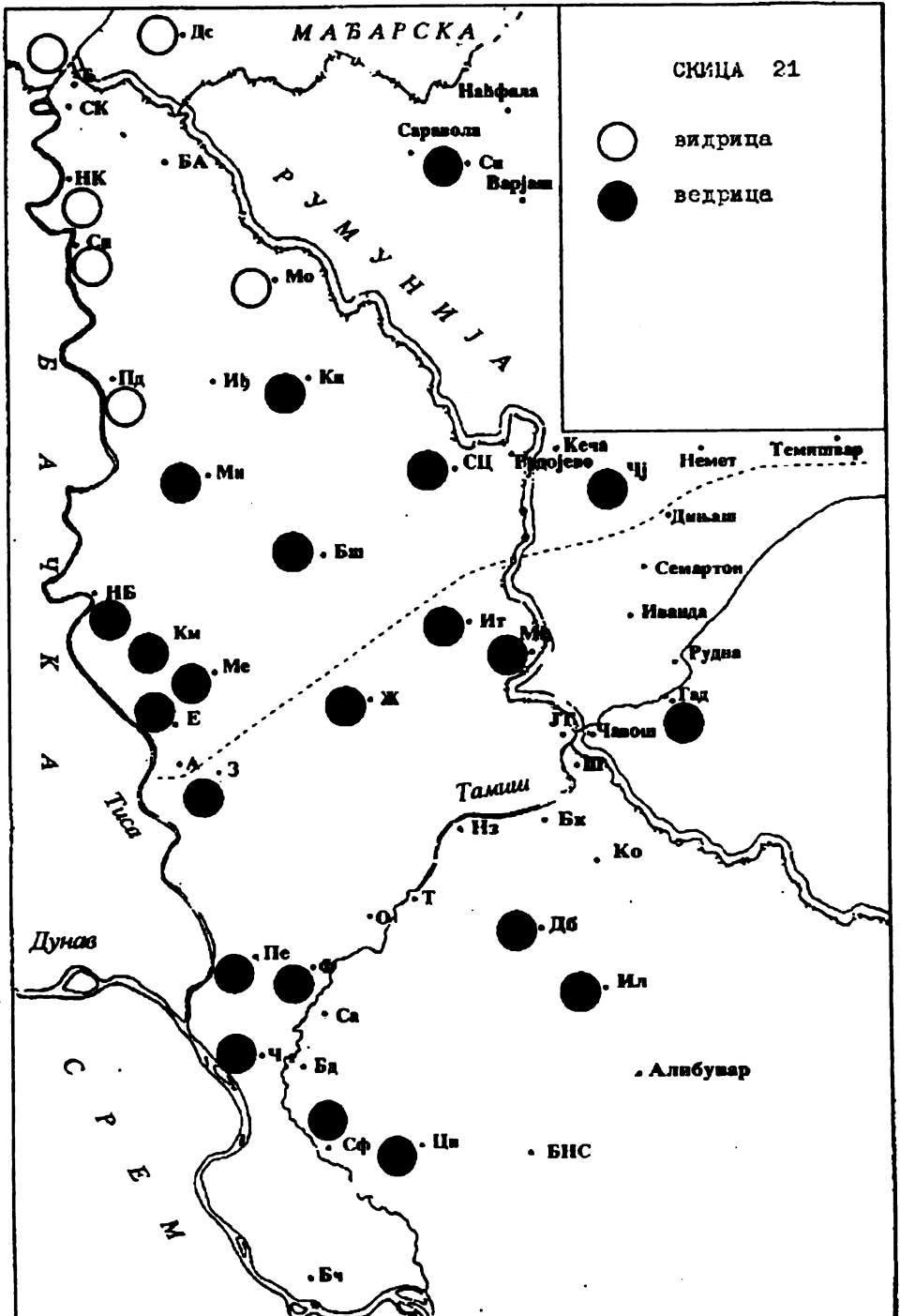
Само из Кикинде имамо глагол *лелијд се* („кад ветар дува“). Да се ради о континуанту јата, показују облици *лелејати се* (више извора) и *лељеати* (М. Ђ. Милићевић) из екавских крајева (по Речнику САНУ). Упор. *лелијд* у Причиновићу (Б. Николић *Мачва* 234) и *лелијд се* у Осладићу код Ваљева (Ивић и Реметић, ФО 481), па и *лелијд се* у Глоговцу код Светозарева (Ивић, Гласник САН IV/2, 1951, 324).

У северозападним говорима кикиндске зоне долази облик *видрица* „музлица“, док је другде *ведрица*:¹⁷⁰

видрица Мо Пд Сн НК СК Ђ Дс, *видрице* Мо (за Мокрин имамо потврде и од Н. Рајков, Мокрин 188: *видрица*);

ведрица Ил Мђ Ит Ж Сф Цп Ч Ф Пе З Е Ме Км СЦ Бш Ки Ми НБ, *ведрицу* Дб Сп Ми, уп. и *vedrici* у Гаду, Петровић, Караш. 226 и *ведрица* у *Ченеју, као и у Иванди, Чешљар 113. Ж. Бошњаквић, Пастир. 100 и 108 има из Срема лексему *ведрица* поред *музлица*, и осим тога *ведрица* из два пункта у јужној Бачкој и из Опова и Итебеја у Банату. Г. Вуковић, Терм.

¹⁷⁰ Гласовни услови у облику **вддрџца* слични су онима у лексеми **свџџра*: иза кратког ѓ следи слог са наглашеним и. У вези с тим скрећемо пажњу на облик *Дитињу* (читај: Дитињу) „реку Дјетињу, Ђетињу“ на три места у народној песми „О сербској битки и турској на Ужицу“, коју је Јаков Ненадовић 1816. године послао у писму Вуку Караџићу (*Вукова преписка* 2, Београд 1908, стр. 368, 369, 372). У истом тексту, који, судећи по језичким особинама, углавном припада ваљевском крају, заичају Ненадовића, налазимо и топоним *Косџрић* „Косџерић“ < *Косџрић*. О свему томе в. и чланак П. Ивића *Вода Дитиња и даљинска асимилација вокала*, *Philologia slavica*, К 70-летию академика Н. И. Толстого, Москва, „Наука“, 1993, 326—331.

куће 124—5 и 343 показује да ареал лексеме *вѣдрица* обухвата претежни, средишњи масив говора у Војводини, с тим да варијанта са *и* покрива мањи део тог ареала: најсевернији Банат, северну и западну Бачку и мањи део западног Срема. В. скицу 21.

Закључујући набрајање тзв. икавизама у говорима нашег подручја, истичемо да ту нису нађени облици *бижи*, *Биоград*, *биочуг*, *дивојка* и *доникле*, познати неким другим говорима шумадијско-војвођанског дијалекта.

111. У две лексеме јавља се ијекавски, односно јекавски рефлекс дугог *ѣ*.

Вокатив именнице *дѣте*, употребљаван у ословљавању млађих (не увек обавезно деце) у већини села има, или бар може имати, (и)јекавску форму:

дѣте Ил Мђ Ит (*е дѣте*, *био сам прѣнуђен*) Ф СЦ, *диете* Ил Бк Ит Ж Сф, *диѣте* Ил, *диѣте* Ил Ф, *тако је*, *диѣте* Ко, *диѣте* Ит (*има*, *диѣте*, *Бѣга*), али и *дѣте* Мђ Пс Ме СЦ Ки Ми Сн НК.

Материјал показује да ареал облика *ди(ј)ете/дјете* обухвата тамнишку говорну зону и део кикиндске.¹⁷¹ Насупрот томе, лексема *пробиљеска* (увек с таквим акцентом) представља посебност банатског севера, забележену у СК, Сн и Ми. Из СК имамо два објашњења значења: „мање кућу па иде по сѣлу“ и „нигде нѣма врућа мѣста“. У Ми је записано: „жена спѣсобна да свѣ уради“, што је вероватно најближе првобитном значењу („особа кадра да се пробије кроз леску“). — Сасвим је друкчија семантичка мотивација речи *издѣрилијеска* у Вуковом Рјечнику (већ од првог издања): „ein ketngesunder Kerl, dem die Haselstaude (des Corporals) nichts anhaben kann“.

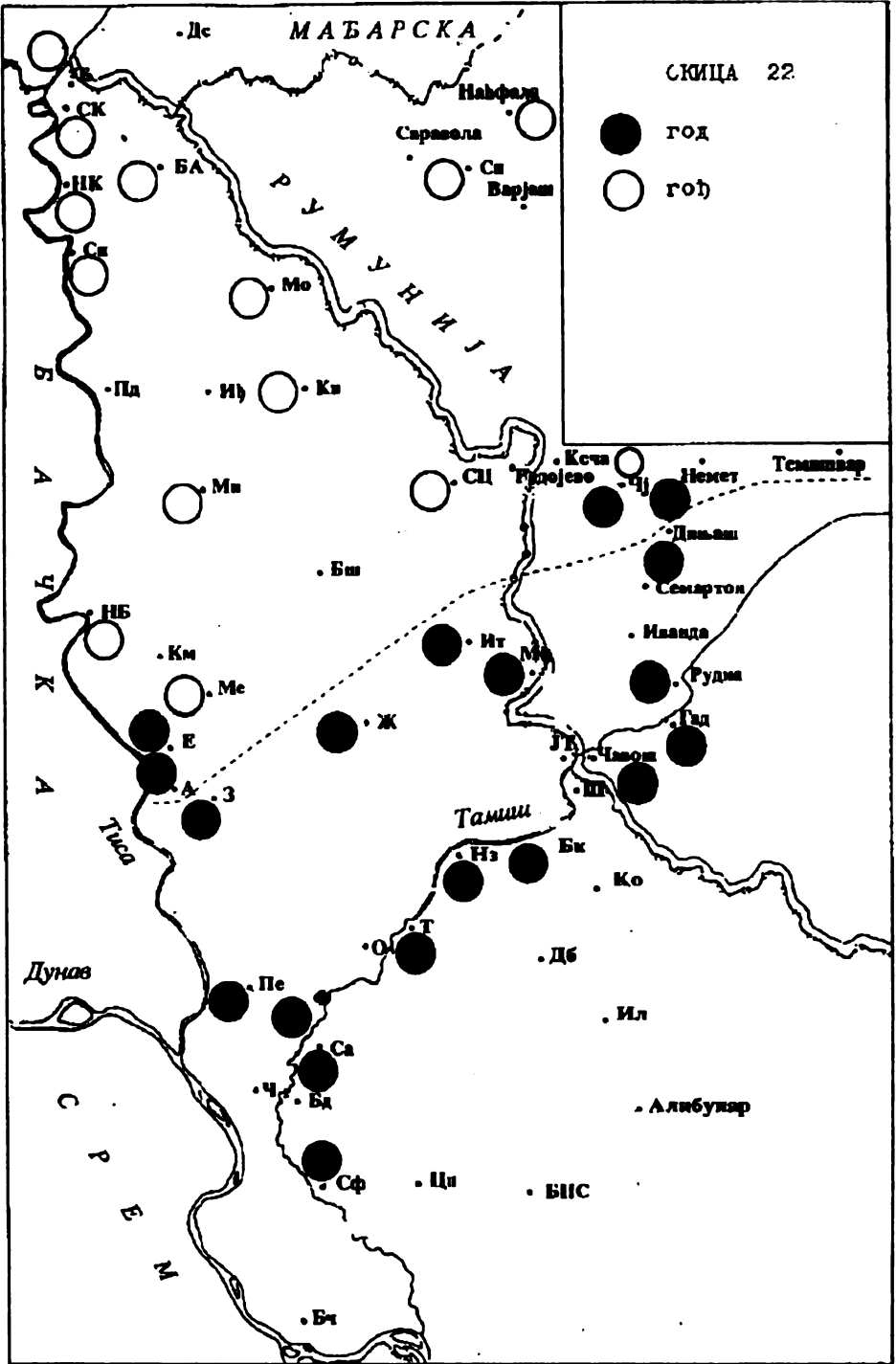
Вокатив *д(и)(ј)ете* унесен је у том облику свакако преко народних песама (упор. Ивић, *О неким проблемима* 113), док су лексеми *пробиљеска* очигледно довели досљеници из јекавских крајева. С тим се слаже и податак у РЈА под *прѣбилијеска*¹⁷² да је та реч забележена „јамачно негдје у Лици, можда у Доброселу“.

Јскавизам *вјѣрују* Пд очигледно потиче из црквеног језика док су облици *пунољѣтан* НК, *наслѣдство* Ит, *заплѣнити* Ит и *са жѣљѣзнице* Ит вероватно унети преко Срема, из административног језика Хрватске и Славоније у доба пре Првог светског рата, док је Банат имао мађарску администрацију, а Србија била одељена од Баната државном границом.

У Иђ су се нашли следѣћи јекавизми: *бијаше/бјаше* 7, 18, 48, *дјете* 18, *проповѣдао* 9, *наслѣдство* 15, *посјетим* 38 и *заповѣда* 51. О некима од ових облика било је речи у т. 107 и 111, док би остали могли потицати из црквеног или административног језика. У Са нисмо нашли ништа слично.

¹⁷¹ Вокатив *дијете* или сл. познат је великој већини шумадијско-војвођанских говора и знатном делу смедеревско-вршачких. В. о томе С. Реметић, Шум. 108—109, и тамо наведену литературу.

¹⁷² Тамо је наведено значење донекле различито од онога што се може наћи у Банату: „скитач, скитница, управо чељаде мушко или женско, које је беспослено, па се пробија кроз лијеске тражећи љешника или онако напрасно“. У овом РЈА иде за Рјечником Броза и Ивковића, који је први забележио ову необичну реч.

112. У одређеном смислу мора се сматрати јекавизмом и облик *гођ* место *год*, обичан у највећем делу кикиндске зоне:

кадгођ Ж Ме НК, *кадгођ* гуне чашу *пића* Мо 3—43, *Кад гођ* сване Мо 3—46, *дигођ* Ки, *ди гдђ* Ми НК, *дигођена* Ме, *као гођ* НБ Сн НК Ђ, *штдођена* Ме, *што гдђ* Ме Сн НК СК, *докле гдђ* СЦ, *кад гдђ* СЦ Мо СК, *кдло гдђ* СЦ, *шта гдђ* СЦ, *кои гдђ* Ми НБ, *дигођ* Ки Ми НБ Сн БА Ђ, *до гдђ* НБ СК, *као гдђ* Сн, *како гдђ* СК.

ко гдд Бк Т, *што гдд* Нз, *кадгод* Мђ Ж Ми, *дигод* Ит Сф Пе 3 А Е, *ди гдд* Ит Ф, *ди год* Са 322, *штдогод* Ф СЦ, *до гдд* Бш, *колко гдд* Ж НБ. Није нам јасно да ли је облик *кадгод* Сп репрезентативан за говор тог места.

Упор. и *кадгођ* у *Кечи, *Смпетеру и *Наћфали и *кодод* у Сиригу код Сегедина (Степановић, Hung. 110), а с друге стране *кадгод* у *Нсмету, *Ченају, *Дињашу, *Галу, *Чавошу и *Рудни. Изненађује *штдођ* „нешто што је добро, што је успело“ у Иванди, Чешљар 147. В. скицу 22.

Облик *гођ* могао је постати само од *гође*, а ово од *годје* < *годџ*. На први поглед овај облик представља очигледан доказ о томе да су ијекавски говори заиста снажно утицали на банатске, бар оне северније, што би дало велике изгледе да је такав утицај одговоран и за поједине друге појаве које повезују говоре Баната с онима на ијекавском подручју. Међутим, ситуацију компликује чињеница да се и у многим косовско-ресавским и јужнијим смедеревско-вршачким говорима јавља облик *гођ* или *гођ*,¹⁷³ и онамо свакако унесен миграцијама. Не може се, дакле, искључити ни косовско-ресавско, односно смедеревско-вршачко порекло севернобанатског *гођ*. Рекло би се да географска удаљеност чини такву везу мало вероватном, али и ијекавско подручје далеко је од северног Баната. Ипак, имајући у виду већу општу сличност севернобанатских говора са источнохерцеговачким, склони смо да прихватимо претпоставку о директном утицају тих говора, а не посредном, преко косовско-ресавског подручја. Уз то се *гдђ* (или *гдђ*) налази и у говорима северне и западне Бачке¹⁷⁴ као и западног Срема,¹⁷⁵ што готово потпуно премошћује удаљеност према ијекавском подручју. Од значаја је и околност да се у поменутиим говорима јужно од Дунава *гдђ* увек јавља само факултативно, уз *гдд*, *гдђ* или *гдј*, док је у севернобанатском ареалу *гдђ* у искључивој употреби.

Упадљив је и контраст између географског распореда примера са и на месту *џ* и ијекавизама на нашем подручју. Док се ареали првих савршено уклапају у лингвистички пејзаж штокавског северистока, други су распо-ређени више-мање случајно. Карактеристично је да су ареали облика *гођ* и *дијете* или сл. готово комплементарни: тамо где се јавља један, изостаје други. Објашњење таквих прилика је једноставно: примери са и поникли су у самим говорима, док су елементи ијекавштине унесени споља.

¹⁷³ Елезовић, Кос. (*гдђ*, *гдј*), Јовић Трст. 77 (*гдђ*, *гдђ*), Р. Симић, Левач 120 (*гдд*, *гдђ*, свега једанпут *гдд*). Појава је заступљена и у неким шумадијским говорима смедеревско-вршачког дијалекта: Стевовић, Гружа 607 (*гдђ* и *гдд*), Реметић, Шум. 175 (*гдђ*, *гдј*, *гдд*).

¹⁷⁴ И. Поповић, Госп. 24.

¹⁷⁵ Б. Николић, Срем 315.

Не јавља се непостојано *a*, него *e* уметнуто у консонантску групу на крају основе у целој парадигми у примерима као *кадер* Ит, *кадера* Ит Мо, у *катастеру* Км НК, *маневер* Ит Ж, *маневера* Ит, *маневере* Ит, *мeтeр* Дб, *мeтeр* Ки, од *мeтeра* Ми, *двa мeтeра* Км Ми, *грђ мeтeра* Сн, *сeдaм мeтeра* Ит, Гмн *мeтeри* Дб, *килоmетeр* Ит Ђ, *дcaм килоmетeра* Ми, *цeнтимeтeра* Дб, *министeр* Ит Ч Е и у називима последња четири месеца у години: *сeптeмбeр* Ме *В, *сeктeмбeр* Ф А, *до сeптeмбeра* Ит Бд, *октoмбeр* Ф Ме, *октoбeра* Ил Бд, *октoмбeра* Е, *нoвeмбeр* Ит Ф З Мс Мо Ђ, *дeцeмбeр* Ф Ме, *дeцeмбeра* Ит Нб Ки. Такви су ликови непосредно прузети из језика који су били у службеној употреби у Аустроугарској: нем. Kader, Kataster, Manöver, Meter, Kilometer, Zentimeter, Minister, September, Oktober, November, Dezember, мађ. káder, kataszter, manöver, méter, kilométer, centiméter, miniszter, szeptember, október, november, december.

Међутим, ојконим *Семпeтeр* има непостојано *e*: и *Семпeтpa* Сп, од *Семпeтpa* Сп.

Прелаз вь- у у-

117. Банатски говори преживели су ову промену исто као и други штокавски. Поменућемо овде само једну појединост.

Именица *вѣшь* има у већем делу Баната облике са *ва-*: *вѣш* Ф, мн. *вѣши* Цп Ф, *вѣшију* Ит Ф Пе СЦ Мо, *вѣшију* Мо. Међутим, у великом делу кикиндске зоне јавља се у-: *ѣш* Бш СК, *ѣши* Ме Бш, *дма смо се трѣбили од ѣшију* Е, *ѣшију* Мс НБ СЦ СК, *ѣшију* Дс. В. и т. 202.

Слоговно р

118. Овај се глас на нашем подручју у начелу добро чува. Ретки су случајеви изговора са пратећим полугласничким елементом. Наводимо сву забележену грађу:

дрѣвдeла Ит, *дрѣжави* Ит, *зaгрѣлио* Ит, *рѣђуштина* Ит, *Срѣби* Ит, *срѣпско* Ит, *срѣбрѣн* Ф, — *зѣрди* СЦ, *зрѣђуштина* Ит, *свѣрби* Ф, *твѣрдим* Ит.

Слоговност се чува и кад испред *р* стоји вокал, додуше одвојен од *р* границом између префикса и коренског дела речи: *зѣрђало* Ф, *зѣрђано* (три примера) Ит, *зѣрђу* З (упор. и *зѣрђати* Бш), *пѣкрѣно* Сн БА, *пѣкрала* Ит.

119. Испред вокала *-o<-l* неакцентовано *р* је изгубило слоговност:

Он је нѣвро а њима било срамѣга НК, *нѣвро* Бк Ф, *ѣвро* Ил Бк Мђ Ф Ит Пе Мс, *ѣзумро* Км Ми Пд, *дѣпро* Ми НК; тако и *ѣстро* З, *ѣстрѣ сам* З, и *двро<дврхао* Ж Сф Т Ф Пе Ме, *двро* Цп Км, али с друге стране *двро* (три врло јасно изговорена примера) Е, као и *дврво* Ме, са *р* којем даје подршку убачено *в*.

Усамљен је и можда на неки начин случајан пример *ѣмѣро* З.

Слоговност наглашеног *р* испред вокала није уклоњена: *врѣ* „врхао“ Ф Км НБ. Није ретко ни уметање *в*, понекад билабијалног, у овакве следове

слоговних фонема: *врво* Ф Т Ме, *вр'во* Ф Ж Ме. Ту је и пример *гр'дце* Сф, добивен помоћу упитника.

Аналошког је порекла *e* уз *p* у радном придеву глагола (-)мрети:

мр'ео Бш, *мр'ела* Бш, *умрела* Ит СЦ НБ Ки СК, *умрел'а* је Бш, *умрел'а* је (=јој) *д'еца* Ми, *умрело* НБ, *умрели* Ит, *п'дмрели* Ит Ми, *изумрели* Бк (додуше и *умрла* и сл. у већини места).

На овај начин парадигма *умре* : *умрела* : *умро* прикључила се обрасцу *горе* : *горела* : *горо*. Није, ипак искључено да је таквом развоју допринела тенденција да се избегне изговор неакцентованог *p*. Карактеристично је да су сличним путем створени и облици као *п'рдстрела* и *гр'ела* (о томе подробније у одељку о глаголима I врсте поглавља о конјугацији). — Ненаглашено *p* уклоњено је и у облику *умрала* СЦ. И ту је могла утицати аналогија: однос *умро* : *умрала* паралелан је односу *плако* : *плакала*.

Облик *Сервијанци* Бк Ф потиче свакако из некадашњег граничарског вокабулара. Подлога му је облик *Servianer*, којим су аустријске власти означавале становништво области јужно од границе на Дунаву. Иначе се *p* одлично чува у облицима *Србин* или *Србљин*, *Срби*, *српски* итд. Упор. и *Србијанци* Ф Ме Км, *Србија* Ме. С друге стране, облик *Сервијанци* је забележен и у Врачевом Гају код Беле Цркве.¹⁷⁶

Двострукост *ср'ебрн* Ит, *ср'ебр'н* Сн, *ср'ебрна* Ил Ч, *ср'ебрна* Ит, *ср'ебрни* Е, али *ср'ебрена* *д'угмад* Ч З, *ср'ебрена* ЈТ, *ср'ебрене* Км, почива на старом двојству суфикса за творбу градивних придева.

120. У облицима *при'граша* „пригршт“ Ме, у *при'грашу* Ме уклоњено је, очигледно гласовним путем, неакцентовано *p*. Упор. *при'грша* Бш, Г *при'грше*, И *при'гршом*, с *п'регршама* Ит, *ј'ена п'регрш* Ф, *при'гршт* БА.

Именица *р'аж*, Г *р'аж*и увек има такве облике (потврде из Ит Ф Ме и Бш Мо — с напоменом да из Ит и Сп имамо акценатски лик од *р'аж*и). Ту је уопштен органски настали вокализам НА, а не вокализам индиректних падежа, заступљених у парадигми *р'ж*, *р'ж*и у разним говорима.

121. Тенденција да се избегне слоговност послеакценатског *p* допринела је по свој прилици стварању облика *ј'етрова* О Бд Ф З Ки Мо Дс, *ј'етрова* Мо 1—90, *ј'етрове* ЈТ Цп Ф Пе З Е Ме Пд БА СК, *ј'етрову* НК, *ј'етровом* О, *св'едрова* БК Ш ЈТ Ит Цп Бд Ф Пе З А Е Ме Км Бш НБ Ки Мо Пд НК СК Ђ, *св'едрове* Нз Мђ Ит Ме, *св'едрови* Ш Е Бш Пд СК Дс, *св'едрову* Бк Ш Пе Ч З, с *св'едровом* Ит Пс поред *ј'етрове* Цп Ђ, *св'едрва* Цп Ф БА НК СК, *св'едрву* А БА. Убачени вокал овде је *o*, што треба тумачити ослањањем на раширени суфикс *-ov-*, а можда и асимилацијом према суседном *v*.

Вокал *o* у облицима *Ор'ваг* Ми, *Ор'ваг* Иђ 35, *Ор'вагуша* Ит, *Ор'вагушу* Ит, *Ор'вацка* Ф *Ор'вацки* Ф потиче из мађарског *Horvát*. Уосталом, и сами Хрвати кајкавци насељени у неколико банатских села око године 1800. доносили су етноним *Хорваг*, такође преузет у тој форми из мађарског

¹⁷⁶ П. Ивић, *Херски* 327.

језика.¹⁷⁷ С друге стране, а у облицима *Ареџт* Бк, *Ареџти* Бк Ф, *Ареџтима* Бк, *Ареџтуше* Бк, *ареџтски* Бк, *ареџцко* Ф, под *Ареџцком* Ч вероватно је гласовног порекла. Увођењем тога гласа уклоњено је *р* са почетка речи. Други начини да се постигне исти учинак наведени су у одељку о консонанту *х*.

У нашој грађи из Ме налазе се микротопоними *Остров*, *Островац* и *Подоостров*. Ердељановић, СуБ 315 такође бележи сенокос *Островац* Ме и осим тога *Остров* НК. Будући да се (речно) острво на нашем подручју означава турцизмом *ада*, јасно је да се ради о архаизму, и то двоструком. Лексема *остров* и њене изведенице су реликти из доба пре прихватања речи *ада*, и уједно су траг употребе општијег словенског *остров* м. р., место којег се на српскохрватском тлу иначе јавља *острво* ср. р. или *оток*. У РЈА забележени су топоними *Остров* из Боке которске и *Островац* из њупријског и подринског округа у Србији, као и име влашког села *Остров гол* у Кључу. У румунском језику славизам *ostrov* значи „ада“. Међутим, географски распоред наших примера, који потичу са западне границе Баната, уз паралеле из других српских крајева, налаже закључак да се овде ипак ради о чувању словенске старине, а не о преузетим румунским топонимима.

122. И у облицима *рџскавица* СЦ, *грџскавица* Ф СЦ, од *грџскавице* Ч, *грџцавица* СЦ огледа се тежња да се избегне почетно *р*. Вокал у преузет је из глагола *рџкати* (Вук), *грџкати* (РСАНУ). Наравно, порекло и у *грџцавица* и *грџскавица* СК је очигледно: из *грџкати* и *грџскаати*.

У веома распрострањеној речи *пруслук* Ил Бк Ит Т Ч З Е Км Ки Мо Пд Св НК, *пруслук* Иђ 51, мн. *пруслџци* З, *пруслџци* Мо 1—56, вокал у припада изворној немачкој форми *Brustfleck* по Шневајсу¹⁷⁸ или *Brusttuch* по Н. Striedter — Temps.¹⁷⁹ Маретић, *Gramatika* 67 и Ившић, *Pos.*, Rad 196, 177 претпостављају посредство мађарског *gruszlík*.

Хидроним (назив баре) *Ревеница* Пе потиче очигледно од *Рвеница*. В. РЈА под *Revenica*, *Rvenica*, *Rvenik*. У тој је речи *р* двоструко угрожено: и због иницијалног положаја и због неакцентованости.

У женском имену *Чарна ж* потиче од придева *чарни*, насталог од *црни* очигледно у певању (или рецитовану) још у доба док *ч*- испред *р* још није било прешло у *ц*. Под таквим околностима развио се између *ч* и *р* глас *џ*, који је касније делио судбину полугласа ранијег постања. Да се не ради о деривату именице *чџр*, показује материјал наведен у РЈА: *Драгићу*, *чарни*, *Драгићу*, *куди се отправи* код Марина Држића (XVI век!), *Чарнојевић* као варијанта презимена *Црнојевић* итд. Уп. и *чџрна* „врџница“ у Срзму, Бошњакновић, *Пастир*. 154. Уосталом, *чар* све до новијих времена није значило „драж, оно што привлачи“, већ „чарање, чини“, што не отвара простор за синтагме као *чарна гора* или *чарна земља*.

¹⁷⁷ Скок, *EPXCJ* s. v. *Xpear*.

¹⁷⁸ Edmund Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin 1960, 18.

¹⁷⁹ Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin 1958, 178.

123. Секундарно *p* ствара се често приликом синкопсе вокала *a*, *e* и *y*:
гурги Ми, *парданза* Ме, *мóрли* Пе, *Фркаждѝн Ч Ф*, *Вркаждѝн Ф*,
јкрлѝ су Бш, *бездбрзан* Бш, *бездбрзно* Бш (уп. т. 195);

брзобрáзлук Ф, *двá бубрга* БА, *бубрзи* БА, *бубржак Ф* Мо, *вртѝно* Бш
 НК (поред *вретѝно*) Дс, *вртѝнáр* „ветеринар“ Мо, *четрѝз гддѝна Ф*, *нарђѝње*
 Ф Сн, *Оршац* Мђ, *на ршѝто* Пе, *окрчена* (=окречена) Ки, *једáрд Ч* Пе,
једáрда НК, *двáрд Ч* (уп. т. 194);

чѝтр (често у свим местима, в. грађу у т. 185; упор. и књижевни облик
четрдесет, настао на исти начин);

дрмáрина Ил.

Сви облици јављају се и са очуваним вокалом уз неслоговно *p*. Ако их пажљивије размотримо, наћи ћемо да је у великом делу ових примера *p* стајало између два вокала, тако да сад имамо *p* иза вокала. Значајно је да се у свим таквим случајевима изгубио вокал иза *p*, а не испред њега. Примери са губљењем вокала испред *p* сви су имали консонант иза *p*, тако да сада *p* стоји између два консонанта.

Облици као *бубржак* и *бубрѝци* дали су повод за метатезу која се огледа у формама као *брбужак* Е Ки Мо НК, од *брбужáка* НК, *брбушак* СЦ Ки, *брбуѝци* Ит Км Бш, *брбуѝце* Амн СЦ.

Облик *дрвчáник* „ждрепчаник“ Ђ, *дрвчáници* Ђ, вероватно је настао тако што је прво испао вокал уз *p* у речи *ждрепчаник*, па је затим преосмишљен цео облик везивањем за именицу *дрво*, а не више за *ждребац*. Упор. у РСАНУ *дрвчáник* s. v. с потврдама из Бачке и Баната и обилну и разноврсну грађу ове врсте у књизи Г. Вуковић, Ж. Бошњакковић и Љ. Недељков *Коларска терминологија*, Нови Сад 1984, 174.

У појави секундарне слоговности *p* не би требало гледати неку посебност тога сонанта. Јака тенденција синкопирања вокала доводи до факултативног слоговног изговора и других сонаната, па чак и неких опструената (в. т. 193 и д.). Ипак, будући да је од свих консонаната *p* најсклонији развијању слоговног изговора, примери ове врсте са *p* углавном су чешћи од одговарајућих примера са другим консонантима.

Рефлекси слоговног *l*

124. Прасловенско *l* дало је *y*; примере није потребно наводити. Посебним рефлексима издвајају се два корена:

кобáсица Ме Бш, *кобáсице* ЈТ Ф, *кобáсце* Бш Ба СК, *кобáсце* Мо, *кобáсцу* Бш;

гòлмáч Бш, *гòлмáчи* Мо, *протòлмáчим* Ж, *растòлмáчи* Ил Ч, да вам *растòлмáчим* Ч (тако и *гòлмáч*, *гòлмáчити* у Иванди, Чешљар 138).

Вокализам првог слога у првом од тих двају примера показује недоследност и у разним другим словенским језицима.¹⁸⁰ Други пример представља узвратну позајмљеницу из мађарског, или позајмљеницу из руског,¹⁸¹ у

¹⁸⁰ В. нпр. О. Н. Трубочев (ред.), *ЭССЯ* 13, стр. 178—180.

¹⁸¹ Скок, *ЕРХСЈ* под *гумач*.

том случају свакако преко славеносрпског. У сваком случају, присуство *л* пред консонантом сведочи да преузимање ове лексеме не може бити старије од промене *л* у таквом положају у *о*. Форма *голмач* позната је Вуковом језику (Рјечник) и многим штокавским говорима, поред осталих и онима у северној Србији.¹⁸²

Л на крају слога

124а. Промена *л* на крају слога у *о* извршена је, наравно, и овде (уп. т. 152—156). Секундарног су порекла форме као *апрѣл* (посвуда), *аџѣл* или *аџѣл* (посвуда), *бѣвол* Ит, *бѣл* Бш, *кѣнѣл* Бш, *гѣпѣл* Ж СЦ Бш, *бѣлван* Ф Бш СК, *бѣлване* СЦ, *бѣволски* Ит, *чѣгир кѣлѣца* Бк Ит, *на двѣ кѣлѣца* Сф, *крѣлѣца* Бш, *пѣлѣци бѣгренови* (на точковима) НБ, *пѣлѣци* Ф НК. Неке од ових речи су позајмљенице, док је у друге сонант *л* поново ушао аналогијом. Значајно је, међутим, да облика као *вол*, *сол* или *гол* „го“ овде нема.

УНОШЕЊЕ ВОКАЛА

125. Осим чињеница наведених у т. 119—122 овамо спада свега неколико појава.

У прилично честом предлогу *через* „због“,¹⁸³ који се јавља и другде на земљишту шумадијско-војвођанског,¹⁸⁴ па и смедеревско-вршачког¹⁸⁵ дијалекта, налазимо вокал *е* унет по свој прилици пре преласка *чр-* у *цр-* у штокавском наречју. Будући да се предлози изговарају без акцента, њихова артикулација је слабија од артикулације ортотоничних речи, што је створило услове за рано разбијање тешке консонантске групе уметнутим вокалом.¹⁸⁶

Вокал *и* уведен је између консонанта и *ј* у облицима *дшѣрије* Дс, *бсѣје* ж. р. мн. „осје“ Ф, *јд. бсија* ж. р. Ф, *прѣсијак* Ф СК поред *прѣсјак* Бш СЦ, *прѣсјѣци* Ме, *звѣрије* Ф, *клѣсије* СЦ, *дрѣжије* СЦ СК поред *дрѣжје* Ф СЦ, *с дрѣжјом* Ф, *пѣрије* СЦ поред *пѣрје* СК, *брес пѣрја* Бк СК Ф, *пѣрјама* Ф *пѣрјима* Ф, *појгарије* Иђ 31. Тиме се у појединим лексемама разбијају групе састављене од консонанта и *ј* које се преживеле ново јотовање, кад је велика већина таквих група уклоњена из језичког система.

Облици *ѣчио* „отишао“, *ѣчила* итд. обични су у северним банатским говорима (в. одељак о глаголима прве врсте у поглављу о конјугацији). Тешко

¹⁸² Б. Николић, *Мачва* 146 и *Колуб.* 40; Реметић, *Шум.* 142. Распрострањеношћу облика *голмач* позабавно се Реметић, н. д. 125.

¹⁸³ Примере в. у одељку о предлозима поглавља о морфологији.

¹⁸⁴ И. Поповић, *Госп.* 212, Б. Николић, *Мачва* 270.

¹⁸⁵ Ивић, *Биоград.* 169, Реметић, *Шум.* 386, Ивић, *Херски* 344.

¹⁸⁶ Друкчија објашњења дају А. Белић, *Савремени српскохрватски језик, II део: Наука о грађењу речи*, Београд 1949, Научна књига, 237, Иван Поповић, *Serbokroatisch čerez „wegen, halber“*, *Wiener slavistisches Jahrbuch V*, 1956, 10—13, Исти, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, 134 и 384, Исти, *Госп.* 212 (само Поповићево мишљење о овом предмету еволуирало је током времена, тако да се његова објашњења разликују међу собом). Напомињемо да преузимање из црквенословенског не би долазило у обзир због тога што у том језику реч гласи ЧРѢЗ, а не *через*. Међутим, ствар се озбиљно компликује тиме што Вук већ у Рјечнику 1818. има *чрез* „по Сријему и Бачкој“.

је одредити да ли ови облици почивају на метатези *огнишла* > *огшила* или је и накнадно убачено у већ створену тешку групу *чл*, после промене *огшила* (<*огнишла?*) > *очла*.

Поређење с обликом *бирц* „крчма“ < нем. Wirtshaus, раширеним у знатном делу банатског подручја, сугерира да у именици *бирци* „крчма“ у северним говорима (Мо Пд Сн НК; тако и у *бирици* НК СК) имамо убачено и, можда ради разбијања завршне сугласничке скупине. Није, међутим, искључено да је такав облик преузет из неког од некадашњих немачких говора у северном Банату. О томе не можемо судити будући да немамо података о гласовном лику те лексеме у тим говорима.

126. За тамишки говор карактеристичан је облик *бусова* Бк Ф Ит (тако и у Иванди, Чешљар 113), насупротив облику *зова* у кикиндском говору. Сварабактичко у у *бусова* појавило се свакако тек после промене *з>с*, која је могла настати само у консонантској групи. Стога наш облик треба одвојити од облика *буздвина*, који је Решстар, Шток. 103, забележио у Прчању и који он изводи из **боздвина*, а ово из **баздвина*. Поготову треба одвојити облик *бусова* од рус. *бузинá*, и то не само због очигледне секундарности у у *бусова*.

ЗАМЕНА ВОКАЛА

Вокал А

Е место А

127. Асимилацијом према суседном палаталном консонанту могу се објаснити облици *бадењ* Иђ, *јермењаче* Ко, *јермац* Цп, *јеребница* Ф СЦ Км Бш Мо Ђ, *јеребнице* З (информатор је и написао *јеребнице*), Е, *мишенімо* „нишанимо“ Ме, да ме не *умишени* Ме, *печет* Ф СК, Гмн *печѣта* СК, *запечетили* НБ, *пријетељ* Ф Ч СЦ НК, *пријетеља* НБ, *с пријетељом* Бш, *пријетељу* Ф Ме, *пријетељи* Пе З Бш, *пријетељи* Бш, *пријетѣља* Ф, *рѣзећи* *кдлач* Ме, *тамјен* Км Мо, *тамљен* Е, *тамљен* Ф Км Ки Мо, *тамњен* Е Ме Км Пд СК, *тењеница* „врста лепиње“ Ил Ит, очигледно од глагола *тањити* Ит,¹⁸⁷ *шивећка* „игла“ Ит Ф Ме Бш Ђ Дс, *шивећке* Дс, *шивећку* Ф, *шивећка* Бш, *шивећу* машину Нз.

У свим овим примерима промена *а>е* је фонологизована, бар факултативно. Облици *јаребница* Ф Пе Ме Ки Пд БА, *јаребнице* Е, *пријатељи* Ит З, *пријатѣља* Ме, *пријатељима* Мо, *пријатѣљима* Ф, *тамјан* Ф, *тамњан* Ф, *тамњана* СК и *тамњани* Цп показују да се напореда чувају и облици са *а*. Мање је вероватно да се ради о утицају књижевног језика.

Овде треба поменути да се облик *печет* слаже са мађарским *pecsét* и румунским *pecete* „печат“, што је можда утицало да се учврсти форма са *е* у нашим говорима.

¹⁸⁷ Уп. *тањеница* „пљоснати хлепчићи који се пеку уз хлеб, једу се за доручак јер се испеку пре хлеба“ — Чешљар, Иванда 137.

128. Вокал *e* на месту *a* уз палатални консонант у примерима *грђени* СК, *зајем* Бш, по *јерковима* Ит, *у јесла* З, *ојегњи* Мо, *ојегњиле* се СК, *пијени* Мо, *пијеница* Ж, *пијенице* су СК, *пијеце* Ф Ме, *сумљеду* Ит и *гулеј* Км Ме „кукурузовина“ по свој прилици је резултат околиналне асимилације *a* према суседном палаталном консонанту. Уосталом, није искључено да је у понеким од ових примера *e* постајало фонема у појединим банатским местима, али је број расположивих потврда недовољан за одређенију тврдњу у том смислу. Упор. и *грђани* СК, *зајам* Ж, *пијаце* Ф Ме СЦ, Гмн *пијаца* СЦ СК, *гулај* Км Ме Бш Ми Ки Мо Сн, Гјд *гулаја* Ме Бш.

129. Није много вероватно да је појава *e* у речима *вѣпер* Ђ, *вѣтер* Е Км Ки Пд Сн НК СК Ђ Дс, *ветер* Мо 2—16, *жѣревица* Ф и *сѣдем* Ме изазвана међусловном асимилацијом вокала. На нашем подручју таква асимилација по правилу делује у супротном смеру, регресивно, а примера за прогресивну асимилацију нема. Додајмо да је од четири наведена примера други, *вѣтер*, најзначајнији. Он се увршћује у одлике северних банатских говора, а обичан је и у Шајкашкој (Г. Драгин, *Ратар*. 651, 667). Остали примери, записани само по једанпут, могу бити плод околиналног непрецизног изговора ненаглашеног вокала. Уп. и облике са: *вѣтар* Ф З Е Бш Пд Ми Ки Мо (у јужнијим местима увек тако), *жѣравица* Мђ Ме.

130. У неколико случајева *e* на месту *a* очигледно није гласовног порекла.

У лексеми *меуна* Ф Ме СК, мн. *меуне* Ф СК вокал *e* свакако потиче из именице *ме(x)*. Тако објашњава овај облик Т. Маретић у РЈА s. v. *мехуна*. Облик *меуна* налази се и у Вуковом Рјечнику из 1852, са назнаком да је из Баната. Уп. и *меуна* поред *мауна* код Елезовића, *Кос*. s. v. v. и *меуна* у Жупи (Алексић и Вукомановић, *Ал.* — *Брус* 295) и у трстничком крају (Јовић, *Трст*. 50).

У именици *наплетак* „један део кружног дела точка“ Мо 1—121, *тврдо ко наплетак* Мо 1—44 вокал *e* место *a* јавља се само у том извору. Иначе је у нашој грађи обично *o* (*наплогак*), уп. т. 133.

Облици *прѣунук* Ф, *прѣунука* Ф, *прѣунуче* Ф имају обичнији префикс *пре-* на месту *пра-*. Старина појаве је велика: РЈА бележи облик *прѣунук* већ у XIV веку. Уп., међутим, *праунук* Чј.

Облик *grebú'ato*, који је Петровић (*Караш*. 229) забележио у Гаду, претпоставља именицу *гребуље* (или *гребуља*), који ми нисмо нашли на терену. Говори се *грабље* Ме Бш, *грабуље* Ф.

Лик *зајгре* Бш, *зајгра* Бш могао је настати контаминацијом прилога *зајугра* и старог *југре* < *југрѣ*, али ће пре бити да је *-e* дошло према *увече*, *јуче* и сл.

Прилог *другдаш* „други пут, понекад“ (в. РСАНУ s. v.) има вокал *a* у другом слогу само у примеру *Дрүгдаш сам и ја тд урадио* Е. Иначе обично на месту *a* стоји *e*: *Дрүгдеш си дѣбар*, *а дрүгдеш и срди* Ки, *Дрүгдеш је овако било* НК, *Дрүгдеш сам то урадио* Пд, *Ми радимо овако*, *а дрүгдеш ми то и подвамо* Км, *дрүгдеш* З Ми Ки Мо. Порекло *e* у овом облику није јасно.

Вокал *e* у комедант Ф, комеданту Ит забележен је у текстовима још почетком XVIII века (*комендаг*; тако и Вук). Скок *s. v. komanda* изводи ликове са *e* из класичнолатинског *commendare*.

У речи *крајцери* Ф Е вокал *e* потиче можда непосредно из немачког *Kreuzer*. Упор., међутим, и *чѣтр крајцаре* Ж (и иначе у Банату обично тако).

Нејасно је порекло *e* у *плѣзиду се* (=плазе језик) Мо и *прѣмѣн кѣсе* Бш (четири пута). У вези с првим примером уп. *исплезити се* у РСАНУ и *исплезит се*, *плѣзит се* код бачких Буњеваца.¹⁸⁸

Вокал *e* у ихтиониму *ша́рен* НК, *ша́рени* Бш (трипут) НК можда је преузет из иначе сродног придева *ша́рен*. Велимир Михајловић и Гордана Вуковић, *Српскохрватска лексика рибарства*, Нови Сад 1977, 414, налазе лик *шарен* у Ченти и Перлезу. С друге стране, у нашој грађи се налази и облик *ша́рани* Ч Пе Пд, који је иначе обичан другде у Војводини (по истој књизи).

О место А

131. Вокал *o* ушао је у облике *коба̀ница* Км НК, *коба̀ницу* Км, *коба̀нице* Пд, *кобоја̀ги* Ф З СЦ Ми СК, *концеларија̀ма* Дс, *ѡбовеза* Ми СЦ, *ѡбовезу* Км, *ѡбовезе* Бч Ки, *ѡбовезно* БА Дс, *ѡмо* „одмах“ Ме НБ Ми Пд Ки Мо Сн БА НК, *око се́дим ра̀дња прѡпада* Ит, *око вре́ме не ва̀ла, не мож ићи да ра̀диш* Ит, *око ѡхете* Ме, *око ѡдђе* Ми, *око би́де* Ми, *око ти ла̀жем* НК, *ромони́каш* БА, *сирѡмо* Ки Ђ, *сѡбош* „пољски чувар“ Мђ Пд Сн НК, *сѡбоша* Ит, *његови су би́ли сѡбоши* Ит, *сѡбошима* Сн, *тѡвори* Ж, *тѡвору* З. лице мн. Ж, *ча̀ршов* Ко Ф Ж Пе, асимилацијом прсма суседном лабијалном, ређе веларном консонанту. Сви су ови облици довољно обилато документовани да се *o* у њима може сматрати фонемом. У нским случајевима забележили смо и алтернативне облике, за које нисмо увек сигурни да припадају народном говору: *каба̀ница* Пе Е, *каба̀нице* Мо, *каба̀ницу* Пе, *кобаја̀ги* Бч, *баја̀ги* Ф СЦ, *ѡбавезу* Км, *ѡма* (у многим местима, очигледно аутентично), *ако си ста̀о* Ме, *ако не чу̀ваш* Ит, *сирѡма* Ме, *сѡбаша* Ит, *ча̀ршав* Ил Ме. Напомињем да РЈА и РСАНУ имају облик *кобаница* из Лике, а да *тѡвори* по свој прилици треба одвајати од словен., кајк. и чак. *tovor* (упор. РЈА). Најзад, појави –*o* у *ѡмо* могло је допринети угледање на многобројне прилоге на –*o* (И. Поповић, *Госп.* 208). Скрећемо пажњу на то да све потврде за облик *ѡмо* потичу из кикиндске говорне зоне, додуше не и из њених најјужнијих и најисточнијих места.

Изгледало би да наведеним примерима треба прикључити и *ѡбод* Ч Ф „обад“. Међутим, таквом тумачењу смета дужина у *ѡба̀д*, која би се у Ч и Ф чувала бар факултативно, спречавајући претварање *a* у други вокал. По свој прилици облик је преправљен у асоцијацији на глагол *боде*. С друге стране од неколико информатора из Ме имамо облик *ѡба̀д*.

¹⁸⁸ М. Peić i G. Bačlija, *Reč. Bunj.* s. v. v.

132. Свакако на асимилацији према суседном лабијалу почивају и примери из *Ворадина* Ми, *већмо* Сн СК, *вијовица* СК, *забовио се* Сн, *забог* Дс, *једво* СК, *лобоња* Бш, *љубов* Мо, *момок* Мо НК, *дбодве* З, *дбошко* Пд Ђ (реч је о средњем слогу), *отова* Бш, *поштрњак* Км, *распоково* НК, *упоковџа* Ми, *штáвољ* А. Малобројност потврда за сваки од тих облика не допушта нам да устврдимо да се овде ради о фонеми *o*, а не о индивидуалној или оказионалној реализацији фонеме *a*. Упор. и *вејавица* Ф, *већма* НК СК, *дбашка* Ит СК и *дбашко* (у многим местима).

133. Облик *долѐко*, обичан на целом нашем подручју (Ил Бк Нз Ит Ж Ф Пе Е Км Бш НБ Мо СК Ђ; уп. и *долѐко* *Дињаши; тако и *долѐка му* Ит, из *долека* Мо 2—100, *раздолеко* Ж) преузео је своје *o*, као што је познато, из прилога *доле*.

Крајње *-o* у прилогу *заисто* Ит знатно је старије од *-a* у *заиста*.¹⁸⁹

У прилог *зајутро* СК, *зајтро* НБ ушло је *-o* из именице *јутро*.

Прилог *ндџос* Ил Бк Мђ Ит Ж Ч Ф Пе Ме Бш Ми Пд Сн НК СК Ђ, *ндџоске* Ки Пд има увек *o* у другом слогу. О три могућа тумачења порекла тога *o* в. Б. Николића, *Мачва* 245. Прво од њих, „према *јутрос*“, свакако је најуверљивије; ми бисмо додали да је могао играти улогу и однос *дан* : *данас* = *ндџ* : *ндџос*.

Крајње *-o* је у прилог *дбашко* Мђ Ит Бд Ф Пе Ж З Бш Ме Ки Ми Пд НК, *дбошко* Пд Ђ дошло из многобројних прилога на *-o*.

Лик *пдвлака* „павлака“ Ђ Дс почива на преузимању веома честог префикса *по-*.

Облици *пдложјаник* Ж СК, *пдложник* Е СК, *пдложник* Ш Ф, *пдложника* СФ, *пдложнику* Ф З Ме, *пдложнику* Ит, *положенику* Иђ, *пдложници* Чј, Амн *пдложнике* и *пдложнице* Чј, *пдложње* А, очигледно новији од *положајник*, *полаженик* итд., заснивају се вероватно на асоцијацији са *положити*, свакако у време кад је глагол *полазити* у значењу „походити“ већ био ишчезао из употребе.

Вокал *o* ушао је у облик *солинци* Ч Пе, *два солинца* Е, *солинац* Ит по свој прилици из именице *сонице*. Вуковић, Бошњаковић и Недељков, *Колар*. 195—196, налазе облике *солинац* и *солинци* у многим местима у Банату, као и у источној Бачкој и источном Срему. У Мокрину такође *солинац*, Рајков 191.

Присуство *o* у *наплогак* „наплатак, део точка“ Сф Ч, *наплоги* Ч Сф Ђ, *наплогке* Чј можда се може објаснити асоцијацијом са *плог*. Иначе, варијанта са *o* није ретка, као што показује грађа у РСАНУ. У Војводини она се јавља и у Срему и у Бачкој и у Банату и раширенија је од ликова са *a* и *e* (Г. Вуковић, Ж. Бошњаковић и Ј. Недељков, *Коларска* 173). Међутим, М. Чешљар има *наплатак*, *Иванда* 126.

Усамљен је облик *дрљдож* Мо (уп. *другаши*, *другдеш* у т. 130).

134. Оба *o* у *бџкџице* Ит објашњавају се на исти начин: реч је о позајмљеници из мађ. *bakancs*, а мађарско *a* је по изговору много ближе

¹⁸⁹ В. нпр. *РЈА* s. v. v.

српскохрватском *o* него *a*. Проблем је, међутим, у томе што се у другим позајмљеницама мађ. *a* ипак супституише српскохрватским *a*. Упор., уосталом старији мађарски облик *bokancs* (*Hadrovics, Ung. Elem.* 126).

Као што је већ Скок нагласио (ЕРХСЈ под *turan*), облик *toronj* потиче од мађ. *torony*. Упор. *tóronj* (с ознаком „заст.“) и *torđњчић* у РМС. У РЈА овог облика нема, али он је ипак у српскохрватском стар преко три столећа. Већ 1665. године записан је придев ТОРОЊСКИ у Коморанском црквеном протоколу¹⁹⁰ Јасно је да је било довољно времена да овај хунгаризам продре, заједно са новијом архитектуром православних цркава, и у Шумадију.¹⁹¹ Хадровић, *Ung. Elem.* 511, наводи и потврде из војвођанских извора XIX века. У нашој грађи: *tóronj* Нз. Уп. и *tóronj* у Мо, Рајков 191.

Добро је познато да се у вокалу *o* у облику *чорапа* (*чџрапа* БМ Ме, поред много обичнијег *ча́рапа* у највећем делу нашег подручја) чува изворни вокал турског *çorap*, *çorab*.

Вокал *o* речи *митрољез* (*митрољез Са, митрољеско Са, митрољез Бш*) карактеристика је народског изговора те лексеме у многим нашим крајевима¹⁹²

Није нимало сигурно да је облик *фазони* „фазани“ Ит, Амн *фазоне* З добио своје *o* према именици *фазон* „модел, крој“. Међутим, никакво друго објашњење није на видуку.

У место А

135. У примеру *лубуње* (двапут) Е друго у је настало асимилацијом према суседном лабијалу, а у асонанци с вокалом првог слога.

Једначење према вокалу следећег слога одговорно је за појаву облика *румунџика* „хармоника“ Ф, *румунџике* Сф Ф, *румунџикама* Ф (уп. и т. 148). Слична је асимилација остварена у облику *румунџика* „камилица“ Сп. Уп. и *румунџика* „камилица“ у Иванди, Чешљар 134, као и *рамунџика за патџку* Ит (т. 201).

Нејасно је порекло вокала у у именици *свируле* „гајде“ Бк Ф Ч Ит Ки, *свирулама* Ит.

Вокал Е

А место Е

136. У примерима

амџлџран БА;

запарак Ђ (тако и у Иванди, Чешљар 119, и Мокрину, Рајков 188) *запарџи* Ф („од кукуруза истера“) Ђ, Гмн *запарака* Ш;

канџалџрија Св, у *канџалџрију* Ит;

¹⁹⁰ Гаврило Витковић, *Прошлост, установа и споменици угарских краљевих шајкаша*, Гласник СУД 67, 1887, 245.

¹⁹¹ Реметић, *Шум.* 141.

¹⁹² Податке о распрострањености облика *митрољез* даје, на основу дијалектолошке литературе, Реметић, *Шум.* 141.

мармаладе Ит;
парајца СЦ СК, *парајца* СК,
разанице „резанци“ О СЦ;
Самартан „село Семартон“ Ж

срећемо се са међусловном вокалском асимилацијом. Последња два примера можда су само казационализми. Упор. и *заперак* Ит, *перáјца* Бш.

У облицима
алèтрика Ит;

аргèла Ил Мђ Цп Сф Ф Бш Ки Мо Пд НК, *аргèле* Ит Сн, *аргèлу* Ф,
аргелáши Бш, *аргелáшки* Бч, *алгèра* Км,

барам сам брèз бриге Ит, *барам своју дужност даље да отаља* Мо 1—94, *барам има с киме да вечера* Мо 3—35,

дèбала СЦ,

дàклам Ки,

jà л „је ли“ Ђ, *jàлте* СК, *jàлте* СК, *jà ли* СК,

кòлаба „уређај на тавану за сушење меса“ Ђ, *кòлаби* Ђ, *кòлабу* Ђ, *кòлаба* СФ,

лабрњи пèнцер Дс, *лабрњи пèнцер* СЦ, *лабрњи прòзори* („из авлије“) Ж, *пенцер мали ко лабрњи* Мо 2—91,

посла пòдне Ит Ме, *послапòдне* Ш Ч Ф Ки, *посла венчања* Ч, *посла зидана* НБ, *посла тòга* Ит, *пòсла сам дòшо* Ч, *посла нáше* Госпојине СК, *посла осáмнèсте* гòдине НК, *посла оног рáта* Бш, *Пòсла су прàвили свèће од оног* З, *Пòсла се сазидала дпштина* Ит, *Пòсла оперу тè сòдове* Пе, *òнда се пòсла вије на решèто* Бш, *нàјпòсла* Бш, *пòсла* Е Сп,

скèлација Ч,

ципала СЦ, *ципале* Ит Чј Бш,

уз ненаглашено *a < e* сваки пут се налази сонант *p* или *l*. То свакако није увек једини чинилац који је утицао на промену, али оволики број паралелних примера не може бити случајан. У већини случајева бројност потврда говори да се ради о фонемима *a* и *e* о *a* као казоналном остварају фонеме *e*. Међутим, код неких примера уз облике са *a* долазе и они с неизмењеним *e*: *ергèла* Ки, *ергелáше* Ме, *дàклем* Т СЦ СК Дс, *jà л* СЦ СК, *jàлда* СК, *jàлте* Бк СК, *jà ли* СЦ; *jà л* Ф Ит Е Ми НК СК, *jàлте* Ит, *кòлеба* „зграда од слабог материјала на пољу која служи као заклон од невремена“ Мђ Ж З Ме Км Ми Мо НК Ђ (уп. т. 144), *лебрњак* Км (уп. т. 325), *пòсле* Бк Бд Ф Т Ит Ж Е Мо, *најпòсле* Иђ, *ципеле* БА.

У вези с обликом *аргела* треба истаћи да изворни облик гласи *хергела* < тур. *hergele*. Гласовни лик *аргела* обичан је и у источном Срему (Бошњаковић, *Пастир*. 113, где се налази и једна потврда за Опово у Банату.) У румунским банатским говорима, пре свега онима ближним нашој граници, постоји облик *arghelà* (*gh = g*) место обичног румунског *herghelie* (Е. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București 1970, 43; Matilda Caragiu Marioteanu,

Compendiu de dialectologie româna, București 1975, 187). Петровић, н. м., објашњава да је облик *arghelă* примљен српским посредством.

Г. Вуковић, *Терм. куће* 167 и 185, потврђује облике *лабрњи* и *лабрњак* из неколико места на подручју кикиндске говорне зоне.

137. Изгледа да је топоним *Тамишвар* Ч, ис *Тамишвара* СФ, у *Тамишвару* Сф у лику са *а* старији него у лику са *е*. Додуше, РЈА бележи етник *Темшварац* из једног записа датираног 1660. год., а *Тамишвар* тек из Рачанског летописа (око 1680. год.). Међутим, у Пећком поменику налази се облик *Тамишварь* са забележеном годином 1629 (Ст. Новаковић, *Српски споменици XV–XVIII века*, Гласник Српског ученог сруштва XLII, 1875, стр. 148). У поменицима су облици са *а* далеко чешћи од оних са *е*. Форма *Тамишвар* настала је потпуном адаптацијом мађарског *Temesvár* према српском имену реке Тамиша, док је лик *Темшвар* резултат делимичне адаптације.

Вокал *а* у облицима *каламљена* Ж, *накалџци* НК старији је од *е* у *калемити* Бш, *калемџње* Бш.

У форми *каларџбе* СК очигледно је утицај мађарског дијалекатског облика *kalarábe* (књиж. *karalábe* с метатезом).

Облик *фџлер* „грешка“ СК (уп. нем. *Fehler*) ослања се вероватно на *фџлити* „недостајати“, а нарочито на *пџфалити* „погрешити“. С друге стране, јавља се и *фџлер* Ф.—В. Михајловић, *Грађа*, има реч *фалер* из 1746, а *фелер* тек из 1768.

При тумачењу свега једном записаног облика *баџикла* СЦ треба поћи од честог *беџикла* или сл. (в. т. 143). Вероватно се ради о даљем кораку у процесу дисимилације.

И место Е

138. Облици *инџињер* Ж, *инџилџр* Ит, *инџилир* Иђ почивају на игри међуслоговне вокалске асимилације и дисимилације, оној истој која делује у *медецина* < *медицина*. О распрострањености ликова *инџињер*, *инџилир* и сл. сведочи грађа у РСАНУ.

Асимилација према вокалу следећег слога, удружена с утицајем румунског облика *Timișoara*, довела је вокал *и* у први слог облика *Тимишвар* Ит Сп *В, ис *Тимишвара* Ит, до *Тимшвара* Ит, *Тимшвару* Ит.

Вокал *и* место *е* у *мађија* Бк Нз Ит Ф З СЦ Е Км Ме Бш БА Ћ, *мађију* Нз Ш ЈТ Т Дс, *мађии* Ф НК, *мађији* Мо, с *мађијом* Бк ЈТ може бити резултат двоструке асимилације, према претходном *ћ* и следећем *ј*, при чему је могла утицати и велика распрострањеност суфикса *-ија* насупрот усамљености завршног *-еја*. Много је мање вероватно да у тумачењу облика *мађија*, веома обичног у штокавским говорима¹⁹³, треба поћи од форме *мађиха*, која није поуздано засведочена. У РЈА читамо: „*măciha* [treba: *măciha*] *f. vidi mațeha*. — *U mjestima gdje se upotrebljava ovaj oblik ne izgovara se h*

¹⁹³ Реметић, н. д. 106.

nego se zamjenjuje glasom j (poslije i)“, а затим следе примери, сви са *j* а не *x*, из XVIII и XIX в. Поуздану потврду облика *маћиха* не дају ни *Фонолошки описи*. Додуше, у пункту ОЛА 46 (Губер у Босни) налазимо пример *маћиха* (стр. 407), али у том говору фонема *x* је у ствари ишчезла, а у грађи је „забиљежена ... само у неколико лексема“, међу којима и *маћиха*. Ту је, очито под утицајем књижевног језика, неадекватно преправљен дијалекатски лик *маћија*. Значајно је да се облик *маћеха*, обилато засведочен од XVI века, готово нигде не претвара у *маћеја*,¹⁹⁴ а да се од XVIII в., након ишчезавања фонеме *x* у многим говорима, изненада јавља *маћија* на земљишту где пре тога није било облика *маћиха*.

139. Паралелна су образовања *сневати* СК (и у Иванди, Чешљар 136), *сневање* Бш, *снева* Мо 1—42, Мо 3—31, *сневам* Ит Ч Ме СК, *сневаш* Мо 1—105, *сневамо* СК, *снево* Ш Ит Ф Км, *сневала* Нз НБ СК и *снйва* Бк, *снйво* Ил, *снйвали* Бк, *снйвала* Бк.

На нашем подручју је потврђен облик *кукурџиче* Ме Бш Ћ, поред *кукурџе* Ит Ф. Овај број потврда недовољан је да се облик са *и* припише као карактеристика кикиндској зони, а облик са *е* тамишкој.

У грађи су се нашли облици *пѐлин* Бш и *пѐлйн* Ме, а не *пелен*.

Као и у већини српскохрватских говора, имсница *слезина* Ф Ме Бш БА узела је распрострањени суфикс *-ина* место првобитног а необичног *-ена*.

Антропоним *Невџинка* Бш (додуше и *Невџенка* Дс) ослонио се на придев *невина*, док је име *Тиодор* Ме Бш вероватно добило и из облика као *Тиосав*, *Тиомир*, можда уз подршку имена као *Миодраг*. Уп. и *тиодорска недеља* („кад је чисти понедељник“) Ме.

140. Појава и у *цимент* Ит (и Иванда, Чешљар 143), *циментџирано* Ит није необична у српскохрватском језику, поготову говорном. РМС има и *цимент* и *циментџирати* и упућује их на форме са *це-*. Порекло и треба тражити по свој прилици у неком застарелом или дијалекатском немачком облику те речи (упор. нем. књиж. *Zement*, средњовисоконем. *zimente*).

Извор облика *петролиум* Ит, *петролијом* Ит, такође се вероватно налази у неком немачком дијалекатском изговору, или можда мађарском.

Истом кругу припада и облик *минџију* „војничку храну“ НК, *минџијраду* Ит. РСАНУ бележи, уз *менџа* и *минџа* и *менџија*. Р. Флора, *Дијал. профил* 127, налази ту лексему у јужнобанатским румунским говорима, увек са *и* место *е*, и означава је као „мађарску реч“. У мађарском језику она, међутим, такође има *е* (*menázi*), а исто тако и у немачком (*die Menage*), као и у француском, из којег потиче (али у којем она нема значење „војничка храна“).

Нејасно је порекло и у облику *синџор* „заменик ссоског кнеза“ Ч Мо, уп. презиме *Синџоров* НК, Ердџановић, СуБ 339. Није сигурно Скоково тумачење (s. v. *сенџур*): „прско бизантског“. М. Фасмер, *Die griechischen Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin 1944, нема одговарајуће речи, као што је нема ни прилично опсежни речник И. П. Хорикова и М. Г. Малева

¹⁹⁴ РЈА не садржи потврда за такав облик, а РСАНУ има само један пример.

Новогреческо-русский словарь, Москва 1980. Међутим, познати речници византијског гречитета бележе форме са *ι* као побочне или неправилне поред нормалних облика са *ε*. *Ducange, Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis*, Lugduni MDCLXXXVIII, тако наводи и *Σινάτον* и *Σινάτωρ*, а Е.—А. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B. C. 146 to A. D. 1100)*, Cambridge, Mass. 1887, само *σινάτωρ* — (за ове податке захваљујемо мр Јасни Влајић-Поповић). Ипак, мало је вероватно да су баш такви облици допрли у српску средину и у њој се укоренили. Осим тога, не виде се путеви континуитета од Византије до Вуковог времена, кад је реч први пут забележена (у Рјечнику 1818). Иако Вук лоцира реч „доље преко Мораве“, она пре изгледа као неки одјек аустријског административног устројства и терминологије.¹⁹⁵ В. Михајловић, *Грађа* 578, има s. v. *сенатор* неколико потврда које се тичу општинских сенатора у Хабзбуршкој монархији. — Можда би дошла у обзир народна етимологија у вези са именицом *син*?

О место Е

140. У неколико примера *о* се појавило контактном асимилацијом према суседном лабијалном консонанту или међуслоговном асимилацијом према *о* у претходном или следећем слогу:

ладдлож Ф, Г *ладдложа* Ф,

помолари „помелари“ Е,

проповедаш и *пропдвѣдаш* „приповедаш“ Бк, *пропдвѣдам* Ил, *пропдвѣда* Ил Нз Ж, *пропдвѣдамо* Ч, *пропдвѣду* Цп, *проповѣдали* Ит Т, *пропдвѣтка* Ил (није случајно што су сви примери из тамишке зоне, где иначе долази пре- место *при-*; судећи по томе, не ради се о замени префикса већ о асимилацији којој је подложно *е*, а не *и*),

чдвок спорадично: Мђ Ит, *чдв°ка* Пд, *чдв°ком* Ме, *чд°ка* Ч,

чоло крѣвета Бш (и *чолобаште*, *чологлаве*, *чолонбгу*, све у Иванди, Чешњар 144).

Уп. и облике са сачуваним *е*: *ладдлеж* Км Пд Ки, *испрепдвѣда* Ит (и друге потврде наведене у т. 110), *помеларе* Е, *чдвек* (свуда, врло обично), *чело сѣла* Бк, *чело лѣћа* Е, *чело кѹће* Ф, *чело нбгу* Ф, *чело мде кѹће* СЦ, *зѣмља челд вѣс* СЦ, *чело грѣбља* СК.

Поменути чиниоци долазе у обзир и у вези с лексемом *пдгроб* и *пбгроб* „посета гробу на дан после сахране“ (*дана̀с сарѣну*, *сѹтра иду на пдгроб*, *с прѣстима погрѣбу дколо трипут* Бш, *пдгроб – тд је дрѹги дан кад идѣду на пдгроб му*, *ндсу задужбину* СК, *пдгроб* Е, *пбгроб* Ф Е). Ту, ипак, треба мислити и на асоцијацију с именицом *гроб*.

Колебaње *е* : *о* у *пиревина* Сф Ф Е: *пировина* Ж Е део је општег процеса улажења *о* на место *е* у морфолошким категоријама где је *е* по правилима прегласа алтернирало са *о*. Овамо се прикључује и *Пѣнчово* Ф, *Пѣнчов* Ф, *пот Пѣнчовом* Ф, *от Пѣнчова* Ч према *Пѣнчево* Ф, *у Пѣнчево* Т, *у Пѣнчеву* Ф, *Пѣнчевѣц* Ф.

¹⁹⁵ Забележио ју је и Ившић, Пос., Rad 196, стр. 180, у Варошу код Славонског Брода.

У место Е

141. Уз облике *порицүләнски* Ит, *пурицүлән* З, где се ради о дублету заступљеном и у књижевном језику, бележимо усамљене примере *бүбрузи* Ф и *послуподне* Ск.

Р место Е

142. *тркүница* Ме — народном етимологијом (зооним *текуница* формиран је на основу глагола *тећи*, који је некад значио „трчати“, а измењени лик почива на глаголу који сада носи то значење).

Вокал И

Е место И

143. У знатном броју примера срeћсмо се с међуслоговном дисимилацијом:

бецикл Ил, *бецикла* Ит, *бецикли* Ит Цп Пе, *з бециклом* Ит Пе,
Велемир Ил Ит, *Велимир* Ит Пе,
ветридр Пе Е, *ветридр* Ф З, *ветријора* Ф Е, *ветриора* Бк Ит „петролеј за лампе“ (ова реч у Банату има то значење; упор. *витриора* Ит),
дерекцјнско „дирекцијско“ Ит,
жевине Ш, *жевинског* Ђ,
Кикенда СК, *Кикенђанин* СК, *кикенђански* СК,
комесија Ит, *от комесије* Ит, *комесију* Са,
љубечица Е,
медецина „лек“ Ме, *медецину* Ит, *медецину* Са с *медецином* Ит,
медецине „лекови“ Ф,
мелицајце Нб,
сикера Мђ Ит СЦ, *сикера*, *сикеру* Мо З—69, *са сикером* Мђ Ит, *сикере* Ит, *сикере* Мо 1—89, *сикерица* Мђ, уп. и *сикерче* „мала секира“, Рајков, *Мокрин* 191, (јасно ограничен ареал, уз румунску границу, уп. и с оне стране границе *сикера* *Немет, *Дињаш, *Иванда; за распрострањеност облика *сикера* в. т. 107).

У неким од ових случајева долазе у обзир и друга објашњења. Старо мађарско име Кикинда је *Kökénd*, што, додуше, не мора значити да између тог имена и садашњег спорадичног облика са е сигурно постоји континуитет. На отварање *и>е* у *сикера*, познато многим говорима, могао је утицати сонант *р*.¹⁹⁶ У вези са е у *сикера* поставља се питање да ли је оно прошло кроз фазу *ѳ*, што би имплицирало старину отварања *и* пред *р* у овој речи и потврђивало затвореност изговора *ѳ* = *ε* пре губитка фонолошке посебности те фонеме. У прилог тој претпоставци говори облик *сикјера* у икавско-јекав-

¹⁹⁶ Примере и паралеле за такав утицај даје у изобиљу Ивић, н. д. 166—167.

ским говорима славонске Посавине.¹⁹⁷ Међутим, Ившић има и *сикѣра*, и то из Отока, где је говор икавски, што за то село искључује промену *ир > ѣр*, будући да би ѣ опет дало *и*. Група *ир* је, дакле, негде дала *ѣр*, а негде *ер*.

Шта се од тога двога догодило у поменутиим банатским говорима, немогуће је рећи јер се у Банату континуант ѣ не разликује од *е*.

У већини случајева постоје и примери са *и*: *Кикѣнда* итд. (свуда), *живѣина* Ф Ит Бш, *живѣину* Мђ Ит, *нарѣни живѣину* ф, *живѣини* Ит, *милиција* (старо значење: територија и становништво некадашње Војне крајине), *сѣкира* (в. т. 107 под б). Код примера забележених само једанпут чак није извесно да нису на неки начин случајни.

У речи *намернице* Ф НБ, *намернице* Ђ вокал *е* је ушао по свој прилици дисимилацијом удруженом са повезивањем с речју *намера*.

144. Дисимилацијом се не може објаснити *е* место дугог наглашеног *и* у *ленија* „узан колски пут између ораница“ Ф Ит Ме Бш Ми Сн (и Иванда, Чепшар 124), *Широка ленија* Мо, *ленија* Са 278, Иђ 8, *леније* Дб Е НБ, *ленији* НБ, *ленију* Ч Ит СК, *ленијом* Бк Ит Бш, на *ленијама* Пд. Колико нам је познато, овакви облици, забележени и у Шајкашкој¹⁹⁸ затим у Мачви и Поцерини,¹⁹⁹ као и у РСАНУ (по војвођанским изворима), засад немају доброг објашњења. Можда би га могао дати увид у некадашње немачке дијалекте у Војводини. Свакако неће бити тачно мишљење Б. Николића о утицају сонанта *л*.²⁰⁰ Почетно *л*— могло је врло мало утицати на суседни дуги наглашени вокал — утицај у обрнутом смеру био би природнији, али ни њега нема. Николић се позива на Ившића (*Rad* 196, 166—168), али тамо је реч о другим примерима (*ленија* се не помиње) и друкчијим гласовним условима.

Нема поузданог објашњења ни за *е* у *колеба* Мђ Ф Ж З Ме Км Ми Мо НК Ђ, *колебе* Ко Мђ Ит З Сн, *колебу* Ил Ит О Сф Ж Е Пд, по *колебама* Бк, *колебицу* Бш (и у Гаду *kóleba*, Петровић, *Караи*. 226). Објашњење Б. Николића,²⁰¹ „због утицаја ликвидног сонанта“, није сигурно. Његова рањива тачка је претпоставка о прогресивном утицају *л* на *и*, за шта недостају паралеле.

Појава је позната свим војвођанским и понским северносрбијанским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта,²⁰² али и великом делу говора славонских старинаца²⁰³. Доста потврда, које одговарају овде оцртаном ареалу, садржи РСАНУ. Веома је значајно да неки од говора са континуантом

¹⁹⁷ Ившић, н. д. 166; упор. и Решетар, *Štok*. 74.

¹⁹⁸ Г. Драгин, *Рагарска* 657 и 678.

¹⁹⁹ Московљевић, *Поц.* IV, Б. Николић, *Мачва* 236.

²⁰⁰ Б. Николић, н. м.

²⁰¹ Н. м.

²⁰² Московљевић, н. м.

²⁰³ Ившић, *Пос.*, *Rad* 196, 166 и 178; Б. Финка и А. Шојат, *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*, *Radovi Centra za znanstveni rad — Vinkovci* 3, Zagreb 1975, str. 30; P. Ivić, *O starim izoglosama na tlu slavenskog dijalekta*, *Croatica Slavica Indoeuropaea*, Wiener Slavistisches Jahrbuch Ergänzungsband VIII, Wien 1990, стр. 89.

ћ различитим од *e* у овој речи имају такав континуант,²⁰⁴ док други имају *e*.²⁰⁵ Ова друга вредност одговара оној у српскохрватском глаголу *колебати се* (тако и код ијекаваца и икаваца), док прва одговара прасловенском **kolēbati se*, реконструисаном на основу стања у већини словенских језика.²⁰⁶ Овим се компликује, али се ипак не искључује објашњење ослањањем на тај глагол.

У облику *регемента* Ит Т, *рѣгемента* СК, у *рѣгементи* Км, деловала је вокалска асимилација како према претходном, тако и према следећем слогу.

Облик *занемау се* „занимају се“ Т представља народску верзију једне књишке речи. Порекло *e* ту није јасно.

Није јасно ни откуда потиче *e* у породичном надимку *Погрѣвунови* Ит.

Варијанта *камѣчак* Бш прилично је распрострањена у српскохрватском језику (в. нпр. РСАНУ), а РЈА је прати од XVII в. Опредна мишљења о настанку тога облика изrekli су А. Белић²⁰⁷ и Р. Бошковић.²⁰⁸ Слично је Бошковићево објашњење В. Бориша (ЗФЛ XXIII/2, 37—45).

Вокал О

А место О

145. У примерима *апатѣка* Нз Ит, у *апатѣку* Ит, *апатѣкара* Ит, *апатѣкарка* Бш, *патѣка* Ф, у *патѣки* Ђ, *патѣкар* Ђ, *патѣкарски* Ч, *наѣтарош* Сф Ф НК (и Иванда, Чешљар 126), *наѣтарош* Бк, *наѣтарош* Са 121, Иђ 23, *наѣтароши* Мо 1—76, деловала је међуслововна вокалска асимилација. Код облика *патѣка* може се мислити и на утицај мађ. *patika* „апотека“. Заједничка је особина ових облика да се, бар на нивоу изворног народног говора, не јавља алтернативна варијанта са *o*. Друкчије стоји ствар с примерима *тамѣшевачки луг* Мђ (поред у *Томѣшевац* Ил итд.) и *над алѣари* Ит (поред обичног *длѣар* итд.). Напоменућемо да име *Томаш* у мађарском гласи *Tamás*, а да с друге стране веза облика *алѣари* с изворним лат. *altar(e)*, па ни са нем. *Altar* не долази у обзир у православној средини. Утицај вокализма другог слога на први остаје највероватнија претпоставка.

Примери у *Канак* (= у село Конак) Бк, према *Кѣнаку* Ил одражавају народну форму тог ојконима, који је југословенска администрација преправила у *Конак*. Село Канак се помиње нпр. у РЈА s. v., у Шематизму *Српска православна митрополија карловачка* по подацима од 1905. год., у Карловцима 1910, стр. 697, и у књизи Душана Ј. Поповића *Срби у Банату*, Београд 1955, Посебна издања САН ССXXXII, стр. 118. Потврду изворности тог

²⁰⁴ Ивић, Rad 196, стр. 166; С. Реметић, *Незаменј. јат* 27 и 40.

²⁰⁵ Ивић, Rad 196, стр. 178. Ивић и Реметић, ФО 481.

²⁰⁶ В. нпр. Трубацев, ЭССЯ 10, 129—130. Овим се компликује, али се ипак не искључује, објашњење ослањањем на тај глагол.

²⁰⁷ *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe*, 1. Substantiva, AfslPh XXIII, 1901, 155.

²⁰⁸ *Одабрани чланци и расправе*, Титоград 1978, 404.

имена дају презимена *Каначки*²⁰⁹ и *Каначанин*.²¹⁰ Како је настао облик *Канак* и мађарски *Kanak*, остаје да се објасни.²¹¹

Вероватно на међуслоговној асимилацији почивају облици *арманика* *Ме*, *арманику* *Чј*, *арманике* *Пд Мо*, *с армаником* *Ме Сп*. Полазни облик биће по свој прилици *арманика* с метатезом (уп. т. 201).

Ојконим *Ђпаво Ч*, *у Опаво Ч Пе*, *у Опаву Сф* (уп. *Опавци Ч*, *Опавчанима Са*, *опавачки Пе*) изворно гласи тако²¹² а варијанту *Опово* створила је, изгледа нам, југословенска администрација (додуше, мађарски службени назив био је *Орова*). Уп. и презиме *Опавчан*.²¹³ Сам облик *Опаво* можда је заиста настао од *Опово* (уп. *Опово* <*Хопово* у Срему), и то заменом суфикса *-ав-* место *-ов-*, или међуслоговном дисимилацијом *о – о – о > о – а – о*. С друге стране, у близини Новог Пазара постоји место *Опаве* (РЈА), одн. *Опава* (*Именик места* 1930). У турском дефтеру из 1552. (уп. нап. 23) помиње се *Опахово*; из тог облика могли су настати и *Опаво* и *Опава*.

Међуслоговна дисимилација можда је допринела да се добије *а* из *о* у облицима:

кџмара „остава, шпајз“ *Сф* *Ит*, *комара* — остава некад мало укупана због хладовине, као неки полуподрум *Мо* 3—107, *комару* *Мо* 1—44,

мотџвило *Ме* *НБ* *Бш*,

џпаница „опна“ *Ђ*,

пџпанац *Сн* *Дс*.

Г. Вуковић, *Терм. куће* 155, потврђује облик *кџмара* из многих места у Банату као и из западне Бачке.

С друге стране имамо облике као *мотџвило* *Ме*, *џпона* *Ж*,²¹⁴ *пџпонац* *Ђ*.

146. Замена суфикса вероватно се догодила у: *јџлав* *кџн* *Дб*, *јџлав* *СЦ*, *јџлава* *Дб* *Км* *Бш* *Мо* *Пд* *СК*, *јџлавџ* *је* *Бш*, *јџлаве* *Ш* *З* *Е* *НК*, *џви* *јџлави* *кџва* *Сн*,

иза *Кџрлаве* *Сн* (село *Кџрлово*, касније *Драгутиново*, ушло је у новије време у састав *Милошева*).

сџрава *Ж*, *сџравим* *Ч*.

Значајно је да Елезовић, *Кос.*, има и *јџлав* и *сџрав* (оба поред варијаната са *-ов-*). Г. Драгин, *Ратар*. 627, региструје облик *јџлав* у Тителу, а *јџлов* у неколико других места у Шајкашкој, док *Ж*. Бошњаковић, *Пастир*. 124, налази варијанту *јџлава* само у Опову у Банату.

²⁰⁹ Срп. прав. мигр. карл. 679; Д. Поповић, *Срби у Банату* 118..

²¹⁰ Д. Поповић, н. м.

²¹¹ Питање се ипак заплиће тиме што је 1425. забележен облик *Конаку* (Milleker, Délmagyarország 30). Осим тога, овако рани датум искључује и српски турцизам *конак* као етимологију овог топонима.

²¹² Срп. прав. мигр. карл. 632; Д. Поповић, *Срби у Банату* 135.

²¹³ Д. Поповић, н. м.

²¹⁴ Упор. *џпона* — Вук, РЈА итд.

Није сигурно да облици *јаловог* НБ, *јалова* Бш Ф, *јалове* НК припадају аутентичном народном говору. Међутим, *јаловине* З, у истом контексту у којем је забележен облик *јалаве*, свакако спада у дијалекат.

У вези с примерима *јав* и *Карлава* може се мислити и на асимилацију вокала другог, ненаглашеног слога према вокалу који носу акценат.

Вокал *a* у *галико* Ф Ит СЦ Сн БА НК СК (тако и *Немет у Румунији), *галиком* НК можда је увсден из *тако*, свентуално и *тај*, *та*. Облик *галико* долази и у нашем материјалу из Мартоноша у северном делу бачког Потисја. Уп. *галико* код Елезовића, *Кос.–мет. s. v.* и код Ивића, *Галип.* 99. С друге стране, у банатским говорима јавља се и облик са *o*: *толикџ* сам СК, *толико* Ф Ит Км СЦ Ми Мо Сн, *толики* Е.

Можда би се у *стџана* (крáva) Ф Ит Бш поред чешћег *стџ(в)она* Ил Ме итд. могао тражити утицај суфикса *-ан*, али је сигурно да никакав суфикс није изазвао појаву *a* у *пчйвада* „чюода“ Ит Ф СК *пчйваду* Ж поред *пчйода* СК итд.

Редовно долази *a* у *субата* Мђ Ит Ж О Ф Пе А Км СЦ Ми Мо Пд Сн НК СК, *субате* Ит Цп Ч, *субату* Ш Бд Е СЦ НБ, *субатом* Ит Бд СП Мо, *субатџр* НК, *Субатница* Ф Мо, и *Субатнице* Пе Км Пд, у *Субатницу* Км Бш Мо Ђ, у *Субатци* Сн, у *Субатци* Км, за *Субатциу* Ит Мо, *Субачџни* НК.

Појава је уопштена и у Бачкој,²¹⁵ а јавља се и у Колубари.²¹⁶ Решетар је забележио *субата* поред *субота* од католика у Жепчу у Босни.²¹⁷ Можда се изговор *субата* крије и иза примера *субо*ту* који наводи Б. Николић, Срем 309. Узрок промене *o>a* у овом случају није познат. Ипак, већина примера досад наведених у овој тачки сугерира закључак да је ненаглашено *o* у слогу непосредно иза акцента склоно отварању у *a*.

Примери *субота* Бк Мђ Ж Цп Ме Бш СЦ, *суботу* Ш СЦ, *суботом* Ж Ђ по свој прилици одражавају угледање на књижевни језик. Ради се о лексеми честој у административном језику, у школи, на радију и у општењу свештенства с паством. Све то могло је допринети да се књижевни облик са *o* рашири у народу.

Није јасно ни како је *a* ушло у облик *пџтиљак* Ме Мо.

Однос између *o* у *гџличеш*, *гџличе*, *гџличе*, *гољико*, *гољикала*, све из Ф, и *a* у *гџличе* Ф, *галико* Ф, *гџличе* Ф, *гџикала* Ф, *гџикав* Ф, *гџликаво* Бк обележава два паралелна образовања, позната већ Вуковом Рјечнику из 1852. (*галицати* и *гољцати*;²¹⁸ Рјечник из 1818. има само *галицати*), а затим и каснијим речницима.²¹⁸

Облик *дџрџц* Ит Ки НК има *a* тамо где лексема *дорџц*, регистрована већ у Вуковом Рјечнику 1818, има *o*. И Г. Вуковић, *Терм. куће* 134, бележи *дџрџц* у Ми. Реч је позајмљеница из мађарског *darócs*. С друге стране, у нашој

²¹⁵ Поповић, *Госп.* 63.

²¹⁶ Б. Николић, *Колуб.* 39.

²¹⁷ Решетар, *Štok.* 102.

²¹⁸ Међутим, Скок у ЕРНСЈ нема ни једно ни друго. Његова *Kazala* упућују речи *галицати*, *гољцати* и низ сличних облика на *галикнуги*, али такве одреднице нема у самом речнику.

грађи су се нашли и примери *дòрђц* Ит Км, Амн *дорòце* Е, демин. *дорòчиће* Км. Уп. *дàрђц* и *дòрђц* у Мокрину, Рајков 188.

Е место О

147. Севернобанатска форма *перед* „поред“ (*перед мène* Км Мо НК, *перет кùће* СЦ, *перед вòде* Пд, *перед òтога* СК, *перед нèга* Сп, *перед буше* Мо 2—65, *пере тебе* СК, тако и *перед пута* Мо 2—18, уп. и *пере тòга* *Остојићево) дугује своје прво е међуслоговној вокалној асимилацији. Из јужнијих места (Ил Ж Ф) имамо само облик *поред*. Уосталом и у нашој грађи из СЦ налази се пример *јèдно пòре другог*.

Из Е, и то све из исте конверзације, имамо примере *пескùрнице за цр̀ву*, *мèснле пескùрнице*, *млòго т̀и пескùрница*, са е које је можда дошло (не баш јасном) асоцијацијом с именицом *песак*. Иначе у грађи немамо лексему *поскура* (<*просфора*).

Региструјући усамљене примере *пòпенац* Ж и *уредница* „уродица“ Е, додаћемо само то да је у оба случаја повод за промену могао доћи од ослањања на друге лексеме (*пењати се*, одн. *ред*) — ако су занста у питању облици који спадају у дијалекат, а не случајно неспрецизно изговорени облици.

И место О

147а. Микротопоним *Мòртива* Пд потврђује и Ердeљановић, СуБ 294 и 345, док Д. Поповић СуБ 138, бележи *Моротва* (*Моритва*), а другде у истој књизи само *Моротва* (стр. 36, 113, 130 — *Моротва* је у своје време била и село). Етимологија је јасна: мађ. *Morotva* < слов. *mrtva(ja)*. Суфикс *-итва* у српском изговору дошао је да замени непрозирно *-отва*.

У место О

148. Међуслоговну вокалну асимилацију налазимо у облицима:
кùстùрница Ф Мо (и Иванда, Чешљар 123), *по кùстùрницама* Ит, у *кùстùрницу* Мо,
д̀дунуд Ит,
пуриу̀лана З,
с̀кубиду Бк,
убувèна Бш,
 од којих је само први први потврђен више од једанпут.

Веома честе форме *ц̀унцукрèт* Ф Км Ки Ми НБ Мо НК СК, *ц̀унцукрет* Дб Бк Мђ Ж СЦ, *цунцукрет* Мо 2—101, Г *ц̀унцукрèта* Сн, са *ц̀унцукрèтом* Бш, *с̀унцукрèт* СЦ, *с̀унцукрет* Ж могле су настати истом врстом асимилације, али је свакако крупну улогу морало одиграти ослањање на дативску форму *сунцу*, што је већ констатовано.²¹⁹ У нашој грађи нашли су се и примери

²¹⁹ Б. Николић, *Мачва* 246, Поповић, *Госп.* 63.

цунцокрѣт СК, цунцокрет Т и сунцокрет Мђ, на које је вероватно утицао књижевни језик.

Облик *кумпанију* „чету (у аустријској војсци)“ Ит има у настало очигледно асимилацијом према суседним сугласницима. Облик је обилато потврђен примерима у РЈА и РСАНУ.

Форма *крѹмпир* Бш, поред обичног *крѹмпир* своди се по свој прилици непосредно на нем. Grundbirne. Уп. *крѹмпир* у западној варијанти књижевног језика.

Лик *куфер* Ит, *куфере* Ит раширен је у колоквијалном српскохрватском језику (уп. *куфер* у РСАНУ), као што и у *армунѿкаш* Бш, *рамѹника* Ф, *рамѹнике* Ит, *рамунѿкаш* Ит одговара веома честом колоквијалном *армѹника* (РСАНУ). У оба ова случаја ради се свакако о асимилацији према суседним консонантима. Уп., с друге стране, облике са *о* у т. 201, као и *рамѹнике* Ит. Сличну асимилацију налазимо у *рамунѿка* „камилица“ Ит. <романика, уз метатезу (уп. т. 135 и 201).

Пчелиња жаока зове се *жѿѹк* Е Км Ме Бш Ки Мо, *жѿѹк* Ф Пе З. У Иванди се, међутим, говори *жѿѹка* (Челар 118). Претварање *о* у *у* можда се заснива на разједначавању према *а* (у тежњи да се избегне сажимање), уз асимилаторни утицај велара *к*. Што се тиче појаве облика *жаѹк* место *жаѹка*, једино, додуше врло несигурно, објашњење које се може сагледати је у повођењу за именицом *паѹк*. — Промсна *ао* > *ау* заступљена је у Чј у још два облика: *јѿу* (*јѿу, отѿдри ми вѿрата*) и *каѹ* (*није каѹ сѿд, не каѹ код Маѿари, ја каѹ свѿкрѿва, маѿа каѹ нѿка ѿѿрка*).

Свега једанпут забележени облик *чукулѿду* Ил спада међу тако честе народске варијанте страних речи. Ако је потребно неко посебно објашњење, дошла би у обзир појачана веларизација у суседству велара *к*.

Вокал У

А место У

149. Бележимо облик *галѹзина* „кукурузовина“ Ил Ф З поред чешћег *толѹзина* и *талѹзина* на нашем подручју. Тешко је говорити о узроцима нестабилности гласовног лика ове лексеме не сасвим јасног порекла. Ипак, ако се, идући за Скоком (ЕРХСЈ s. v. *тулуз*) пође од *тулуз-*, рекло би се да се ради о међуслоговној вокалској дисимилацији, можда у две фазе: *тулуз* → *толѹз* → *талѹз*.

Облик *бабуѿница* Ф забележен је и у Бачкој,²²⁰ али га нема у РСАНУ, где ипак долази очигледно сродно *бабуѿ* „облутак“. И. Поповић уврћује овај облик у парадигму **bob-* : **bob-* : **bab-*.²²¹ Стога није неопходно претпо-стављати дисимилацију у – у > а – у у речи *бабуѿница*.

²²⁰ И. Поповић, О словенским коренима **bob* и **por-* и неким њиховим дериватима, ЈФ XIX, 1951—1952, 160.

²²¹ Н. д. 168—169.

И место У

149а. Облици *зѝитра* Бд Ми Мо, *зѝитра* Бд настали су асимилацијом у према претходном *ј*. Уп. *зѝјугра* Бд и т. 102.

Напоменућемо овде да је на нашем подручју увек *сѝругка* Ф Ме Бш, а не *сир-*.

О место У

149б. У *кокуруз* Ф Ч Ме НБ Пд, *кокуруза* Ит Ме, *коружњача* НК остварена је међуслоговна дисимилација. О широкој распрострањености таквих облика најбоље сведочи грађа у РСАНУ. На нашем подручју обичније су, ипак, форме као *кукуруз* Мђ Ф Ми Бш, *кукуруза* НБ, *кукуруза* Бч Мђ Ит, *кукурузвина* СК итд. В. и *куруз* у т. 197.

На дисимилацију *у – у > о – у* треба мислити и у вези с примерима *толузина* Ит Ж, *толузину* Ф, *с толузином* Бк. Уп. *тулузина* Мђ Е, *тулузине* Нз Ж Ч, *тулузином* Ит и т. 149.

Пример *порцолана* Сн почива вероватно на међуслоговној вокалској асимилацији.

Облик *близо* Ил Бк Нз Цп Ит Ж Ф З Е СЦ Сп, уопштен на нашем подручју и познат многим другим говорима, има *-о* као *долеко* и остали прилози на *-о*.

У глаголу *мњадче* Ж, али *мѝуче* Ф Ме Бш ради се о дублету природном код таквих ономаатопеја. Уп. и *јѝуче* Ф.

У облику *дрѝжавни пастѝв* Ил, Гмн *пастѝва* Ил вероватно је суфикс *-ов* дошао на место не тако обичног завршног *-ув*. Напомињемо да је на овом подручју права народна реч *ѝјѝр*, а не *пастув*.

ОПСЕРВАЦИЈЕ О ТЕНДЕНЦИЈАМА У ОБЛАСТИ ЗАМЕНЕ ВОКАЛА

150. Ако апстрахујемо случајеве где се промена заснива на разним морфолошким и лексичким утицајима, остаје знатан број примера који се морају тумачити гласовним чиниоцима, пре свега асимилацијом и дисимилацијом, којима треба додати отварање *ѝ > ѝ* у суседству ликвида *р* и *л*. При том се, изгледа, ни у једном случају не ради о ширим гласовним законима, него о лексикализованим резултатима фонетских тенденција. Мора се, ипак, истаћи да је на нашем подручју број таквих случајева релативно висок.

Асимилација се у нашој грађи јавља много чешће него дисимилација.

Асимилација може бити међуслоговна вокалска или контактна према суседном консонанту. У првом случају ради се увек о потпуној асимилацији, тј. резултат промене је једнак вокалу који је извршио утицај. У другом случају лабијални сугласници делују на претварање нелабијализованих вокала у лабијализоване, док палатални сугласници претварају непалаталне вокале у палаталне.

Међуслоговна вокалска асимилација у банатским говорима очито је чешћа него у већини српскохрватских дијалеката. Та чињеница хармонира с опсервацијама изнетим у т. 105.

Наши примери за дисимилацију увек се свODE на међуслоговне вокалске утицаје.

Нашли смо мноштво потврда за асимилацију како прогресивну тако и регресивну. То се односи и на међуслоговне вокалске асимилације и на контактено деловање суседних консонаната. Међутим, дисимилације које смо констатовали увек су регресивне. У примерима *инџинџер*, *Велемир* и *медицина* удружује се регресивна дисимилација с прогресивном асимилацијом. Ваља истаћи да су у сва три примера у питању вокали *e* и *и*.

У три случаја асимилација је остварена истовремено према вокалу претходног и следећег слога: *канцалáрија*, *мармалаáда*, *регемента*, а постоји и пример истовременог деловања претходног и следећег консонанта: *маћиња*.

Вокал који је подлегао промени најчешће је ненаглашен, с тим да су и преднагласни и заногласни положај добро заступљени. Имамо свега неколико потврда за промене наглашеног вокала и то, што је веома важно, увек под кратким узлазним акцентом: *јермац*, *инџинџер*, *регемента*, *наџрош*, *кустурница*. У четири од ових пет случајева промену је изазвао вокал следећег слога, редовно дуг. У свим овим примерима остварена је асимилација, у једном случају (*инџинџер*) удружена с дисимилацијом према следећем слогу.

Сасвим природно, промена никад не захвата дуг вокал. Неће бити случајно ни што немамо потврда за промену код вокала под " акцентом. Тај је вокал далеко проминентнији од осталих вокала у речи, што за вокал под важи у много мањој мери.²²²

Обе најшире заступљене контактне асимилације у ствари су продужење процеса описаних у т. 94 — померања артикулације фонеме *a* ка *e*, односно ка *o* у додиру с консонантима одговарајућих категорија.

И у грађи са *a* место *e* у суседству *л* или *р* промена је заступљена и пред акцентом и иза акцента, погађајући, разуме се, само кратке вокале. Исто тако, утицај ликвиде био је понегде прогресивно, а понегде регресивно усмерен.

Док су одређени типови вокалских замена чести, други су ретки или практично изостају. Најбоље су заступљене промене које се тичу односа између *a* и оба суседа тога вокала, *e* и *o*. Узајамним заменама доста су изложени и *e* и *и*, мање *o* и *у*. Промена *e>o* заступљена је у неколико примера, промена *o>e* је ретка, као и *у>и*, док *и>у* изостаје. Нема ни промена које би прескакале један вокалски степен, дакле оних у релацијама *a – и* или *a – у*, а поготову изостају унакрсне промене у релацијама *e – у* и *o – и*. Можемо закључити да су замене вокала утолико обичније уколико су обухваћени вокали ближи у артикулационом, одн. акустичком простору. Будући да су *џ* и *џ* у Банату углавном отворени, они су ближи вокалу *a* него својим високим суседима, вокалима *и* и *у*. Исто тако, већа узајамност на релацији *e – o* него на релацији *и – у* лако се може објаснити тиме што је фонетска удаљеност *o* од *e* упркос свему ипак много мања од удаљености између *у* и *и*.

Овде изнесене констатације о релативној заступљености појединих вокалских односа применљиве су, у основним цртама, и на промене чији

²²² П. Ивић и И. Лехисте, *Прилози 1*, 36—37 и 42—43.

узроци нису гласовни него морфолошки или лексички. Показује се да се психичке асоцијације у тим областима лакше успостављају ако се ради о фонемама које слично звуче.

ОТКЛАЊАЊЕ ХИЈАТА

151. Јака тенденција уклањања следова *вокал + вокал* у банатским говорима остварује се на четири начина: контракцијом двају вокала, десилабизацијом или елизијом једног од њих и уметањем прелазног *в* или *ј*. Овде ће бити прегледана прва три начина, док ће се последњи помињати успут, будући да ће се о њему подробније говорити у одељцима о сонантима *в* и *ј*.

Контракција

Група АО

152. Финално *-ао* сажима се редовно у *-о* ако *а* није под акцентом:

а) *арлуко* Ми, *бацо* ЈТ, *бацо* Мђ Ж, *бегенисо* Бк, *бѣго* Бк Ч, *би́ро* Бш, *бдо́* Ит Т Бш Иђ, *болово* ЈТ А, *брѣчко сам се* СК, *брѣчо* Ки, *ни се брѣ́жо* Ж, *вдо́* Е, *вато* Са 32а, *вѣнчо* Ит НК Ђ, *вѣнчѡ се* СК, *вѣрово* Бк Ч, *вѣшо* Ч Бш, *виђо* Ит, *виђо* Бш, *ви́ко* Бш, *владо* Ит, *врађо* Бш, *вређо* Нз СЦ, *ври́ско* Ф Пе, *ву́ко* Сф Ч Е Бш Ми Сн, *гали́ко* Ф, *глѣдо* Нз ЈТ Мђ, *грабу́ло* СЦ, *гу́ро* Пе, *гу́то* Бш, *да́во* Бк Ит Ж Бш, *да́рово* Бш, *де́ло* Иђ 7, *ди́зо* Бш, *ди́ро* Ит Сф, *добиво* Т, *довеђиво* Ф, *дову́ко* Ит, *ддо́део* Ф, *ддо́до* Ит, *до́зно* Ит Пе Ми, *донесиво* Мђ Е Пд Сн, *до́по* Пе, *допо* Са 116, *до́чеко* Ж, *дошѡ је* Дб, *ддо́шо* Бк Нз Мђ Ит Цп Сф 3 Е Бш СЦ Мо БА, *ддошѡ е* Ч, *дошѡ је* Км, *дошѡ си* 3, *дрѣ́ко* Сф, *дрѣ́жо* Ит БА, *дрѣ́жѡ је* НК, *дркђо* Ф, *дѣгово* Ит, *завѣзо* Ђ, *завејо* Е, *загле́до* ЈТ, *загребо* Цп Сф Пе 3 Ми, *задрѣ́жо* Пе Бш, *за́нто* Ф, *закачиво* Ф, *закваљиво* Сф, *за́кло* Ит Е Сн НК, *закло* Са 74, *за́копѡ је* 3, *закте́во* Ит, *зала́го се* Бш, *зама́ко* Бш, *зани́мо* Ит, *заповѣдо* Ит, *запци́во* СЦ, *здо́спо* Бк Цп Пе Мо, *зате́го* Бш, *зате́зо* Бш, *зате́ко* Ит Бш, *за́грпо* Бк, *зауко́ се* Мо, *зи́до* ЈТ Ит, *здо́сто* Ч, *и́гро* ЈТ, *и́гро* Км, *иза́шо* СК, *изби́жо* ЈТ, *изви́ко* Ит, *изву́ко* Ит Ки, *и́здо* Бд, *издрѣ́жаво* Ит, *изигра́во* ЈТ, *изи́шо* Бк Мђ Ж Сф 3 СЦ, *изле́го* Ит, *имѡ сам* Ил Ит, *имѡ е* Ит, *имѡ је* Бш, *и́мо* Нз ЈТ Мђ Ит Ж Т Бч Сф 3 Км Бш СЦ Ки Ми, *исе́ко* Бш, *иско* Бк Ит Бш Ми, *иско́ је* Пе, *испе́ко* Бш, *испо* Ит Ж, *истеро* Бк Бш, *и́шо* ЈТ Ит Т Сф Е Бш СЦ Мо Пд, *ишѡ сам* Ит Ч СФ 3, *јебѡ вас о́тац* Нб, *ка́зо* Ил Бк Ит Ж Бч Ч Е Ме Бш СЦ, *клѣ́ко* Мо, *кѡво* Бш, *команди́ро* 3, *кѡмбиново* ЈТ, *кѡпо* Бк Ит Ч Бш, *ко́што* Нз Сф, *крѣ́со* Ит, *кркљо* Са 56, *куњо* Иђ 30, *ку́пово* Бк ЈТ Сф Бш, *па се ку́рво* Ит, *ла́го* Ж Бш, *ла́гѡ нам* Мо, *ле́го* Бк Ж Бш, *ле́жо* Пе, *ле́жѡ сам* Ми, *љубѣвисо* Бч, *мала́ксо* Ит Ф, *мала́кѡ сам* Мо, *међо* Мђ Е, *ме́шо* Ит Ми, *моби́лис* Јт, *мѡго* Ко Бк Ит Т Сф Ч Е Бш Мо Пд, *мѡго е* Ч, *мо́ро* Бк Ит Т Сф Пе СЦ Ки Пд, *му́цо* Са, *на́басо* СЦ, *на́го се* Бк, *наѓуто* Бш, *на́деро* Т, *на́зво* Ит, *на́локо се* СЦ, *налу́по* Ит, *на́мазѡ сам* СК, *на́по* Ит, *наређиво*

виго Ил Ко Ш Ит А Бш, *кабо* Мо, *кото* Нз ЈТ Ит Км Бш Ђ, *кото* Иђ 16, *у пако* Са 331, *пето* Ж Ф Е Ме Бш Ми Ђ, *пето* Иђ 45, *посо* Бк Нз Ш ЈТ Мђ Ит Ж Т З Ме Км Бш СЦ Дс, *посо* Са 302, *посѝ* је Сф;

невало Ж Ми НБ Ђ, *округо* Ф НБ СЦ Бш Дс, *округо* Иђ 15.

б) *грао* Ж Км Бш, *жао* Ит, *зао* СК, *брао* Бш, *дао* Бк Мђ Ит Ж Сф Ф Ме Бш НБ Мо НК СК, *зѝдо* СЦ СК, *зѝд* је НБ, *знао* Ит Т Ми НБ НК, *крѝо* НК, *пао* Бк Ит Ме Бш, *прао* Ки, *стао* Ки Мо, *јао* Бш СЦ;

даво Мђ Ит Т Сф Ф Ме Бш Ки СК, *да^о* сам Мђ, *да^о* Бк Ми, *да^о* сам Км, *жа^о* Ит Ч, *жа^{во}* Ит Ж Ч Ми НБ, *жа^{во}* му је *било* СК, *зѝво* Ит З Ки, *зѝво* се Е, *зѝ^о* Ит, *зна^{во}* Ит Ж Мо, *зна^{во}* Са 371, *зна^о* Ит, *зна^о* сам Е НБ, *кла^{во}* Ит Ч, *кра^о* Мо НК, *па^{во}* Ит БА, *пра^о* Ит, *пра^{во}* Ф, *сла^{во}* га Км, *спа^{во}* Ит, *ста^{во}* Ит, *ста^о* О.

Посебан је случај везника *као*, који је најчешће неакцентован или полуакцентован. То је омогућило двосмерни гласовни развој. Група се или чувала, после чега је обично долазило убацивање *в*, а затим по правилу и афереза као у облицима *ал*, *ил*, *нег*, *нек* или се контрахирали у -о:

а) *као* *оца* НК, *ми* *као* *зѝцови* Пс, *ѝн* *пѝцрвени* *као* *вино* Пе, *као* *сѝњи* Ф, *као* *рѝс* *па^{косни}* Е, *ја* *да* сам у *снази* *као* *тѝ* Ч, *као* *ма^{чке}* Ф, *као* *мѝре* Ф, *као* *својина* Ф, *дебо* *као* *би^к* НБ, *као* и *ѝвим* Км, *као* *кад* *би* се *играли* НБ, *као* *гѝд* и *сѝд* НБ; *ка^о* и *сѝд* Сф (уп. и примере за *ау* у Чј, т. 148).

каво Ит НБ;

кав *Ацинога* Ит, *ка^в* *ак^{ти}вац* НБ, *ка^в* *а^шов* Ит, *кав* и Дб Бк ЈТ Ит Ж Т Сф Ч Ф З НБ Св НК Ђ Дс, *ка^в* и Мђ Е Ки Мо Ђ, *кав* и *ѝнас* Ф, *кав* и *тај* *ѝдрѝц* Ф, *кав* и *ѝва* *дрѝга* Ф, *кав* *ѝвај* Ит, *кав* *ѝво* Ф, *ѝва^{кве}* *зиме* *кав* *ѝва* Е, *ка^в* *ѝно* Мђ Ж, *кав* *ѝде* Ф, *ка^в* *ѝ* *гости* Ж, *кав* *да* Ш Ит БА, *кав* *ѝнас* Ф, *кав* *ја* Ж, *кав* *јѝдан* *врша^л* Ф, *гѝвѝжје* *кав* *јѝзик* Ф, *кав* *кѝрпе* Ко, *не* *секу* *кав* *сѝпу* (=врста сецканог теста), *нег* *ѝбично* *кав* *кѝцке* Ф, *ка^в* *ка^т* се Ж, *кав* *мѝја* Ит, *кав* *на* *п^ример* Ит, *кав* *нико* Км, *ка^в* *рѝѝда* Ме, *ка^в* *рукѝвнице* Нз, *кав* *сѝд* Бк Ит Т Сф Бд, *ка^в* *сѝѝѝна* Ч, *ка^в* *тѝп* *глѝв* Ф, *ка^в* *тѝ* Сф, *ка^в* *тестѝра* Мђ, *рѝѝду* *кав* *чи^чак* Ф.

б) *ко* *ѝтац* му НК, *кѝ* и *ѝнас* СК, *ко* *јабука* Ж, *ко* *кѝра* Ит, *когѝд* *неки* Бк, *когѝд* *гѝлѝбови* Е, *когѝђ* *Ацина* Ми, *ко* *за* *крѝву* Ме, *ко* *рука* Мђ, *чи^чи* *ко* *рѝскиња* Е, *ко* *сѝд* Ш Бш, *та^{нак}* *ко* *зѝбача* Пе, *ко* *х^{рт}* Бш, *ко* *ц^{рв}* Св, *ко* *ѝѝца* НК, *ко* *ниш* НК, *кѝ* *што* *грѝба* Бк, *кобоја^{ги}* Ми.

У грађи се нашло и *кѝ^в* *ѝбично* Км, где је облик *ко^в* настао укрштањем *ко* и *кав* или је *в* убачено у хијат између *ко* и *ѝбично*.

153. Медијално -*ао*-<-*ал*- давало је -*ѝ*- кад вокал *а* није носно акценат, а *ѝ*, односно -*ѝв*-, кад је полазна форма садржавала акценатовано *а*:

а) *вратѝца* СК, *умѝвѝнник* Ки, *ѝшљѝнница* Ме, *ѝшљѝнница* (натпис на предмету) Ме, *чи^тѝнница* БА СК, *сѝни^{це}* Бк ИТ Ф Пе З Е СЦ Сп Ме Бш, *сѝни^{це}* Иђ 83, *ѝт* *сѝни^{ца}* Ит, *на* *сѝни^{ца}* Е, *са* *сѝни^{ца}* Св, *у* *сѝни^{це}* Бк Бш СК, *на* *сѝни^{це}* НК, *по* *сѝни^{ца}ма* Ме.

б) *зава* Нз ЈТ Ф СЦ Ме, *за^{ве}* Бк, *за^{ву}* ЈТ;

в) *рѣвник* Дб Бк Мђ Т Ч Ф Пе Км Бш (и у Иванди, Чешљар 133), *рѣвника* Ит, *рѣвник* Км НБ Мо Пд Св НК, *равник* Иђ 11, *двѣрѣвник* Ме Ми НБ, *двѣравник* Ки, *двѣравник* Пд.

Ови су облици вероватно настали гласовним развојем *ао>ав*, с тим да је **зѣова* неизбежно дало *зѣва*, док је с друге стране форма *рѣвник* имала подршку асоцијације с прилогом *раван* и глаголом *равнити*. Да је могућа фонетска промена *ѡ>ѣв*, потврђују жупски облици *сѣвнати се*, *сѣвнам се* „санкати се“, очигледно *<саонатн се* итд. (Алексић и Вукомановић, *Ал. – Брус* 315). Вук (*Рјечник*²) бележи облик *зѣва* као војвођанску одлику, а облика *равник* нема.

Постоје и потврде за чување групе *ао* у ова два примера:

зѣова ЈТ Ф СЦ Ме Км Бш Мо Пд БА НК Дс, *зѣ^ова* СЦ (и *зѣова* у Иванди, Чешљар 119), *зѣови* Мо СК;

рѣоник Ки НБ, *рѣоника* Ки.

Изгледа да је тежиште оваквих облика у севернијим насељима.

Контракција је изостала и у придеву *кѣван* „прљав“; о њему в. у т. 244.

У групи *ао* која не потиче од *ал* нема контракције.

Овамо спада, пре свега, неколико прилога с префиксима:

нѡпоѡко Ф СЦ СК, *нѡпако* Бк Т Ж, Нмн *нѡпаки* Сф, *нѡколо* Бк Сф Е Бш, *унѡколо* Дб Ф Ж З, *унѡ^около* Т, *изнѡколо* Ф, *нѡблачно* Ф Ит, *нѡокруг* Ф.

Ту су и поједине позајмљенице из немачког:

брѡн Ф Бш, *мѡр* „зидар“ <нем. *Maurer* Ит Сп Бш (и Иванда, Чешљар 125), *зѡве мѡра* Ми, *мѡри* Чј, *пѡр* Мђ Бч СЦ, *паор вѡсо* Мо 2—74, *пѡри* Ж Бш БА СК, у *паоре* Са 2б, *паѡрлук* Мо, *паѡршаг* Ит, *пѡорски* Ф Ит, *пѡорско* јѣло Бш.

Понекад се у овакве облике убацује *в*: *нѡвопѡко* Ф, *пѡвор* Ф, *пѡ^вор* Т, *пѡвора* Ит, *пѡворски* Ит Бш, *па^вѡришаг* Ш, *паворијѡши* Ч.

Постоје и облици домаћих речи с испадањем *в*:

јѡр Ф Бш, *јѡри* Ф, *јѡбра* Ф, *шѡови* Ф, *шѡѡва* Ф, *шѡове* Ит Ф, поред *јѡвор* Ф, *јѡ^вор* Бш, *шѡвови* Ф итд. Више о томе у т. 241.²²³

Контракција изостаје и у групи *ао* насталој испадањем *х*; в. т. 250 под б).²²⁴

ЕО

154. Финално *-ео* сажима се у *-о* под истим условима као *-ао*:

а) *бѡло* Ф, *вѡдо* Ил Ит Бч, *вѡло* Бк Нз ЈТ Мђ Ит Т Сф Ч Пе Е Ме Км СЦ Сп Ми Мо НБ Пд Св БА Ђ, *вѡлѡ сам* Ж З Бш, *воло* Са 80, *волијо* СЦ, *гѡро* Ит Бд З Бш Мо, *дѡво* Ил Бк Ж А Бш Пд БА, *дѡвѡ ме* Ми, *дѡвѡ*

²²³ Даље се у овом одељку неће наводити неизмењене вокалске групе настале испадањем *в* или *ј*. Грађа о томе налази се у поглављу о консонантизму, у одељцима о тим сонантима.

²²⁴ Даље се у овом одељку нећемо освртати на вокалске групе настале испадањем *-х*. В. поглавље о консонантизму, одељак о консонанту *х*.

је НБ, *ддвд га Ђ, ддно Ш Мђ Бк Бч Ф З Км Бш НБ Ђ, ддно сам Мо, доно Иђ 8, ддспо Ит Ж Ми Св, заво Ит, заволо Бк Ф Сф, закло се („заклео се“) Ит Ф СК Ђ, зано се Ит, запо („запсо“) Ит, запд је Бш, заузо Ит Пе НБ, изво Ил ЈТ Мђ З Ме, изгд ро Ф, изјо Са 71, изно Ит Км НБ Св, изо Ит Ме, изумо Е НБ, кдро Ит, кдрд га Пе, наво Ми, дн се најо Бш, најно Ж, најд се Бш, обдо се здраво Е, обдо Мо, одво Ил Бк Ит Ж Ф Бш СЦ Ки НБ Мо Св, одвд је Ф, одно Бк ЈТ Мђ Ит Ж Ч СЦ Ми СК, одно је Е, оддо Ж Ми Пд, оддл му је Е, оддл је Ми, окдро Ит, огло Пд, огл је Бш, дго Ит, дгпчо Ф НБ, побдо Ит, поболо Са 57, пво Ит, пдо Ит Ж Ф Ми НК, пјд си Ме, пдо Ит Ми, поно Иђ 8, пдп се Е Ми, пдо се Пд, па се пдо НК, пдчо Ил Ш Ит Ж Сф Пе Ме Бш СЦ Ки НБ, пдч е НК, почо Са 73, прдо Бк Пе, се прдо Нз, прпд се Ме, приспо Ми, прво Бк Т Мо, рзапо СЦ, рзбдо Бк Ш ЈТ Т Бд Ки, разумо Ит Сф Ф Ч Ме Ми, сазр је Ме, сазро Бш, сапо Пд, јзо Ил Мђ Ит Ж Т Бч Ф Пе Бш Ки Мо БА СК, јзд сам Ф Ме, јзд је НК, јзро Мђ Ф, укдрд гч Ж, јмо Ил Ит Ж Ме НБ Мо Св, умо Са 57, јно Км, јгло Ит Св, јспо (-џљ) Мђ Ит, јспд би Цп;*

аиђо Ф Ме, Ардиђо Ит Ф, пдо Ф Ме, Бш, вдо Ит Ф Ме Бш, нвесо Бк Ит Ме, нвесд је Мо, ддо Бк Мђ Ит Т Ф Е Ме Бш Мо Км Дс, ддо Са 26, кдо Ил Ф Ме Бш.

б) *ддо Ж Ф, бдо Бш, зрдо Ит Ф Бш, цдо Бш НБ, жњдо Мђ Мо, јдо Ж Сф Ме Ми, клдо Бш, млдо Бш НБ, плдо Бш Пд Св, прдо НК, сдо Мђ Ит Ме, смдо Ит Т СЦ НБ Св, тдо Т Ф Ме Ми Мо Св СК;*

ддо Ит Ф, бдо Ф СК, бдо је Ме, бдо Ж, врдо Ит, зрдо Ме, цдо Бк, цдо Са, јдо Бк Ит Цф, јдо Ит, млдо Ит Т, плдо Ит, прдо Т, сдо Ит Ф, сдо Ит, сдо З, сдо је Бк, смдо Ит, тдо Бк Нз Ит Ж Ф Е НБ Мо, трдо Ит.

155. У унутрашњости речи група *-ео-* обично остаје несажета:

тедци Км Ми Мо, тедца Ки, теоца Км, тедце Км, теоци Ф, теоце Бк Ми НК, тедчар Км НК, Бдодра Ми, Бдодран Ми, Бдодрани Ми, сеоца Ми, сеоски Км, стдо Пд, прдо то Ф,

теддоца НК, теддоце З, стдо Ил Ме, стдо Ш, сдо Ит, преокре- нуло Ит, од рео Ш.

Ипак имамо и примере:

јова Бш (врста дрвета),

у Бдоград Ит Ме СЦ НБ Св НК, од Бдограда Км НК Ђ, из Бдограда Ит НК, у Бдограду Км НК Ђ, Бдограђан Ф, Бдограђанин Сп, Бдограђани Ф, — грдо је Ит.

Овде је *ео* контраховано само у *јова*, док у *Бдоград* и *грдо* је налазимо кратко *д*, као да је извршена елизија вокала *е*, а не сажимање *ео>о*. Будући да је иначе нормалан облик *гри(ј)дта*, стиче се утисак да се у усамљеној форми *грдо* огледа нетипичан развој или чак казуално непрецизан

изговор. Теже је питање односа између ликова *Бђград* и веома честог *Бедград* (посвуда). Није искључено да је само први облик прави народни, док нескраћена форма надире из књижевног језика, чији је утицај свакако доминантан кад се ради о имену престонице.

УО

156. Финално *-уо* у радном придеву глагола на *-нути* увек се своди на *-о*:

брѝно сам се Мђ Ж, *васкрсно* Мђ, *вѐно* СЦ, *вѝкно* Ш Ит Сн, *гѝно* Бш, *гѝцно* Ит, *дѐно* Дб, *дрѐкно* Ф, *дуно* Са 109, *дѝно* Е, *жѝцно* ЈТ, *заврѝно* Бш, *замѐно* Ит, *зврѝцно* Е, *зино* Са 60, *зѝкно* (= „итно“) Е, *изврѝно* Ми, *иструно* Ђ, *клѝно* Ит, *крѐно* Е Ми, *лѝно* СЦ, *мѝно* Бк Мђ Ит Т Ф З Км СЦ Ки Ми Мо, *намѐно* Ит, *одѝно* Бш, *ѡкино* Пд, *окрѐно* Ш Ит, *онѝсвесно* Бк, *освѝно* сам Ми, *ѡткино* Ж Ч Ме НК, *ѡшино* Е, *пѝпно* ЈТ, *поврѝно* Ит, *пѡгино* Т Бш СЦ, Сп, *потѡно* Ф, *промеѝно* Ит Сп, *свѝно* Ит, *сѝно* Ки *скѝно* Бк Ит Т Ф Пе Ме, *сѝно* Ит, *здѝно* Бш, *ѡкино се* Ж, *усѝно* Бш, *уѡно* Т, *ушѝно* Т, *ѡкно* Бш, *ѡтно* Ж Км, *ѡтно се* Бш, *ѡтно* Ђ, *чѝчно* Ит, *чѝчно* Са 63.

Ово се односи и на радни придев глагола *мѐгути* <*мѐгнути*:

мѐто Бк Ш Мђ О Ф Ме Бш Ки Ми Мо Пд НК, *мѐто* Иђ 20, *мѐтѡ сам* Бш, *замѐто* Ит, *измѐто* Ђ, *рѡзмето* Мђ.

Осим тога *-уо* > *-о* у радном придеву глагола *-сути*:

нѝсо Сн, *прѡсо* Ит Ф Пе Ми, *прѡсѡ сам* НК, *пѡсо* (посуо) Ф Ме Ки, *јсо* БА.

Међутим, у префиксираним радним придевима глагола с једносложном инфинитивном основом и са ` акцентом на префиксу група *-уо* се чува:

ѡѡчуо Сф Ит Пе, *ѡзуо* Ме Ми Сн, *ѡструо* Ми, *нѡдуо* Бк Ит, *ѡбуо* Ит Ж Пе Бш Ки Сн, *ѡбуо се* Бш, *ѡзуо* Ф, *ѡбу*^о Пе Ми.

У складу с овим, Петровић, *Караш*. 231, има из Гада облик *нѡѡѡѡ*.

У овом погледу вокал у слогу иза ` акцента показује се јачим од вокала иза ` , што одговара њиховим физичким особинама.²²⁵ Осим тога, група *-уо* показује се мање подложна контракцији него *-ао* и *-ео*.

Наравно, *-уо* се не сажима ако у носи акценат:

чѡ Бк Мђ Ит Ж Бш Ки НБ, *чѡ сам* Ми НК, *чѡво* Ш Ит Ж Ф, *чѡ*^о Ж Бш.

157. Једини пример за *-уо-* у унутрашњости речи је назив празника Духови, где је сажимање *уо* > *о* обавезно:

Дѡви Мђ Ит Ж Т Ч Ф Пе Ме СЦ Км Ми НБ Ба НК Ђ, *ѡ Дѡви* Дб Ит Ки НК СЦ, *ѡ Дѡвима* Км, *грѡћи дѡн Дѡва* Мђ Е Ми Мо, *ѡчи Дѡва* Ф Е, *ѡчи Дѡва* Ф Е Мо, *ѡчи Дѡва* Мо, *прѡ Дѡви* Ки, *нѡ Дѡви* Ми, *нѡ Дѡве* НК, *ѡѡвско сѐно* Ил, *ѡѡвска вѡда* Ит, *ѡѡвске* Пд.

²²⁵ В. напомену 54.

Овакав исход развоја разумљив је ако се пође од Гмн *Духова*.²²⁶

ОО

158. Група *oo* сажима се редовно:
вѡ Ит Ф Ч Ме, *сѡ* Ит Ф Ме Бш,
ђавѡ Ф СФ Ме Бш НК, *сѡко* Ж, *зѡбо* Мђ, *изѡбо* Ми, *наѡбо* Ит, *прѡбо*
 Ит Ђ, *јѡбо* Мо,
ђавѡсак „зао“ СЦ, *био* му *ѡтац* *ђавѡсак* Ит, *кѡру* *имали* *ђавѡску* Ит, мн.
мѡбе Ч.
 Под утицајем творбене структуре речи одржала се група *oo* у
слепѡчнице Ме.

ИО

159. Група *io* никад се не сажима, ни у финалном ни у медијалном положају:

вршио Ит, *дѡбио* НК, *измио* Ит, *пожѡлио* Ит, *радиѡница* Ки, *стѡри*
сѡдиѡци НК, *гѡжидѡцов ѡтац* Св, *увѡтно* Ми, *југвио* Ми; *вѡди'ѡ* Св, *види'ѡ*
 СК, *живи'ѡ* НБ, *полуди'ѡ* Бк, *сѡди'ѡ* СЦ, *стиди'ѡ* Бк, *трѡшти'ѡ* Ф (више
 примера у т. 233).

Гласовна дистанца између *и* и *о* толико је велика да искључује асимилацију, која утире пут контракцији. Осим тога, у овој групи често се развија прелазно ¹, које такође спречава сажимање.

У примерима: *пѡивоѡа* Ф, *пѡивѡдина* *глава* Ж Ч у групу *io* убачено је *в*. Ту је очигледно био пресудан утицај вокала *о*, док је за убацивање *ј* одлучно суседство *и*.

АА

160. Група се обавезно сажима:
сѡт (свуда тако);
сна Бк Ш Ит Сф Ф А Ме Бш НБ, *сна* Иђ 28;
има бѡлог грѡ и *зѡленог грѡ* Ит, *от стѡрѡ* ЈТ, *од стѡра* Са 106;
мѡљка (<махаљка) Ме Бш, *на мѡљку* Бш (уп. *махаљка* и *маљка* у РСАНУ).

АЕ

161. Сажимање код бројева од 11 до 19 остварено је само у северном Потисју:

јѡданѡст Дс, *јѡданѡз гѡдѡина* Св, *јѡданѡс сѡти* Св, *јѡданѡс Ђ*, *јѡданѡс – двѡнѡс* Дс, *јѡданѡсте Ђ*, *двѡнѡст* Св СК Дс, *двѡнѡс* Св Ђ Дс, *трѡнѡст* Пд Дс, *трѡнѡз гѡдѡина* Св, *четѡрнѡз гѡдѡина* НК, *четѡрнѡс комаѡда* Ђ, *четѡрнѡсте* НК, *пѡтнѡс* СК Св Ђ, *пѡтнѡсте* Дс, *пѡтнѡсту* Пд, *шѡснѡс* СК Ђ Дс, *шѡснѡсте* Пд

²²⁶ Вук, Рјечник 1852: *дѡхови*, *дѡхѡва*; Б. Николић, Срем 323: *Дѡви*, *Дѡва* и *Дѡва*; Ившић, Шап. 122: *Дѡви*, *Дѡва*, упор. Ившић, Пос., Rad 196, стр. 186: *о Дуѡви*.

Дс, *седáмнĕс* Дс, *осáмнĕст* НК, *осáмнĕз гòдĭна* НК, *осáмнĕс Ђ* Дс, *осáмнĕсте* НК, *деветнĕст* НК, *деветнĕз гòдĭна* Сн, *деветнĕс Ђ*.

Другде се група *ae* уклања десилабизацијом *e>j* (в. т. 171а).

Посебно стоји пример *дваес/двајес*, о којем в. т. 342.

АИ

162. Ова група се не контрахује:

кáниш Ил Ф НБ, *кáниш* Ф, *кáниш* Ме, *кáниша* Ф, *кáнише* Ф, *кáнишови* Ф, упор. и *кáјиш* Ф, *спáније* Пд, *Спáнна грѣда* микротоп. Ит.

Имамо и примере дуже множине у којима је вокал *и* изгубио слоговност: *кáјшеве* Ф, *кáјшови* Ф, *кáјшовима* Ф.

АУ

163. Нема сажимања:

пáук, *пáук* (свуда);

жáук, *жáук* (в. т. 148);

пáун Ф, *пáун* Ме;

пáваући и сл. (в. материјал у поглављу о конјугацији);

научићеду Бш, *научила* Бш, *на^учи* Цп, *навúчиће* Ит;

каурма Ф;

јаукале Мо, *јавúкала* Ф, *јавúкале* Ф; *гáвран кáуче* Ф, *мáуче* Ф;

на ум Ит НБ, *пáло је* („јој“) *на ум* Бш, *пáсти на ум* НК;

прáунук Пе;

áуго Ит, *áугомòбил* Ф, *áугуст* Ф Бш, *áугуста* НБ, *áустрĭнски* Сн, *á^устрĭнско* Ч, (примери са *au>aʎ*, *ав*, *аф* дати су у т. 173).

У глаголу *áрлúче* Пе, Ме Ми („áрлúче кад *завѣва*“), *áрлúчеду* Ит, *арлúкати* Ит, *арлúко за гáздом* Ми вероватно није извршено сажимање; *арлукати* и *арлаукати* су две паралелне ономатопејске формације.

ЕИ

164. Ни овде нема контракције, али *и* често губи слоговност, в. т. 172.

ЕУ

165. Вокалска група се чува:

меуна Ф Ме Бш СК, *меуне* Ф СК, *прѣуника* Ф, *прѣунуче* Ф, *идúћи* *Сéлеушу* Ил.

ИЕ

166. Сасвим ретко, јављају се облици као *прѣтељ* Ђ, свакако развијени из таквих као *прĭјетель*, *прĭетель*, о којима в. у т. 127. Упор. и *прĭ^ѣтељ* Ђ са редуцираним *e*.

Помоћни глагол *није* контрахује се често у *ни*:

ни *имо* Ит, *ни ми дао* Сф, *ни ми даво* Ш, *ни ми рѣкла* Ит, *ни ме закачио* Ч, *ни ме стра* Ш, *ни ми тѣла подлати* Ф, *ни нас ниго* Цп, *ни му било страшно* Ф, *ни му прѣдо* Ит, *ни га вѣдла* Ж, *ни се вѣдла* Ит, *ни се вѣдло* Мђ, *ни се дала прѣварити* Ф, *ни се знало* Бд, *ни се напасла* Ме, *ни се сѣјало* Ит, *ни се сиграти* Ит, *ни се гѣ куповало* Ит, *ни се гѣ носило* Ит, *ни се удала* Ит;

ни га је ни било Бк, *ни ми је за жѣнидбу* Км, *ни ми је тѣо позáјмити* Ф.

Промена очигледно има подршку аналогиче по односу *јесмо* : *је* = *нисмо* : *ни*. Тип *ни га је*, у којем се облик *није* јавља предвојен, има чисто аналошко објашњење, које се своди на формулу *ја сам га*: *он га је* = *нисам га* : *ни га је*. Значајно је да у скоро свим нашим примерима *ни* стоји испред енклитике. То наводи на мисао да је овде поменути аналошки однос играо битну улогу у стварању облика *ни*. Наимс, везе *ни ме је*, *ни те је*, *ни се је* давале су гласовним путем *ни ме*, *ни те*, *ни се*, што је отварало пут за *ни ми*, *ни нас*, *ни му* итд.

Треба искључити претпоставку да *ни* директно наставља неки стари облик *ни*. Такав би облик морао дати *ни*, а не *ни*.

Свакако на окационални изговор сводс се примери *Од мене више нико не радио у поље* Ки и *да не вѣлна* НК.

ИИ

167. *Андрѣна* Ит, *Драгѣни* Ил („*симело му се Драгѣна*“).

Нетипичан је изговор *стáри чѣвек* Ит БА. Иначе се у компаративу група *ни* јасно двосложно изговара, чему доприноси парадигматски односи и могућност изговора прелазног¹ између два и.

ОЕ

168. У примерима као *мѣг* Ми, *мѣга дѣду* Ил, *тѣга* Сф, *сѣга* Ит контракција је остварена доследно.

У облику *Чáрновић* Мђ, *Чáрновић* и *прѣво* Ч, можда није извршено сажимање *о(ј)е>о*, већ прилагођавање тог историјског презимена много обичнијем типу на *-овић*.

ОУ

169. Нема сажимања: *самѣуки* Ф Бш, *самѣуком* Ф, *пѣуница* Бш.

УА

170. Овде изостаје контракција:

јáнуар Бш, *јáнуар* Ме Бш, *фѣбруáр* Бш СК, *фѣбруар* Ф Ме Бш Мо, *фѣбруара* Ит, *до фѣбруара* Ит.

Само у једном примеру: *око дѣчѣкаш фѣбрáр* Ки.

Закључци о контракцији

171. Најпогодније тле за контракције пружају следови двају једнаких вокала, али наша грађа пружа сигурне потврде само за *aa* и *oo*, где је сливање у један вокал доследно спроведено.

Контракција је врло раширена код неакцентованих вокалских група у којима је други члан вокал *o*, махом постао од *l*. Финалне групе ове врсте увек се сажимају у *-o*, никад у корист првог вокала. Оваквом исходу промене свакако је допринела чињеница да је *o* постало обележје мушког рода јединине глаголског радног придева. Осим тога, уочава се премоћ другог вокала над првим, која се огледа и у сажимању *ae>e* у најсевернијим говорима нашег подручја. Од овог се изузима група *ie>i* у *ni*, али ту, као што смо видели, крупну улогу игра аналогнија.

Значајно је и то да група *-uo* пружа јачи отпор сажимању него *-ao*: *izuo*, али *prɔpaɔ>prɔpo*.

Кад први члан финалне групе вокал + *o* носи акценат, асимилација по правилу изостаје. Тиме се банатски говори разликују од оних са максималним сажимањем оличеним у типовима *đđ* или *đâ<đđo*.

У медијалном положају стање је нешто сложеније, а примери су углавном спорадични. Од правила о несажимању кад је акценат на првом вокалу групе изузимају се облици *râvnik* и *zâva*, али то су посебни случајеви. Кад је акценат на *-o-*, сажимање је, изгледа, редовно.

Запажа се и да хронологија настанка вокалске групе игра улогу приликом сажимања. Млађе групе, створене испадањем *x* или у позајмљеницама, показују се отпорнијим од група посталих приликом претварања *l* на крају слога у *o*.

Сажимање доследно изостаје кад су у питању групе састављене од вокала који нису суседи у систему (*a + y*, *y + a*, *e + y*). Осим тога, групе у којима се јавља вокал *i* готово све су заштићене од сажимања. Ту се често јавља прелазно *j*, а ређе се само *i* своди на *j*.

Деслабизација

171a. На готово целом подручју нашег истраживања група *-ae-* у бројевима од 11 до 19 сведена је на *aj*:

jedânjst Бш, *jedânaјс метѐри* Ж, *jedânaј сати* Т, *jedânjс* Бк Км, *jedânjс* Бк, *jedânj сати* Мђ НБ, од *jedânjз до двânaјс* Ж, *jedânjсти* Ме, *двânaјст* Км Чј Бш Ми Ђ, *двânjст* НК, *двânaјс* Дб Бк, *двânaјс* Бк Ит Ж Ч Сн, *двânjс* Сн, *двânaјз* Мђ Пд, *двânaјс лиџри* Сп, *двânaј сати* Ил Мо Ки Ми, *двânaјсторо* Ч, *двânaјсти* Бш, *двânjста* гддина БА, *трѝnaјст* М, *трѝnaјс* Сн БА, *трѝnaјс* Ш А Ки, *трѝnaјсти* Ит Ме Мо, *четрѝnaјст* Ки, *четрѝnaјс* Ит Т, *четрѝnaјз* дапа Дб, *четрѝnaјз* гддина Бш, *четрѝnaјз* деца НБ, *четрѝnaјсти* Бш, *четрѝnaјсте* Ит Бд, *пѝтнајст* Бш СК, *пѝтнајс* Ил Т Ки Ми НБ, *пѝтнајс* Ит, *пѝтнајз* гддина Мђ СЦ, *пѝтнајз* гддина СК, *пѝтнајстог* Дб, *пѝтнајста* Мо, *пѝтнајсте* Бд Пд, *шѝснајст* Сн Ђ, *шѝснајс* Е Пд, *шѝснај седâмнајз* гддина СЦ, *шѝснајз* гддина Мђ, *шѝснајсте* Пе, *седâmnajс* Е, *седâmnajз* гддина СЦ, *седâmnajсту* СК,

зàјгити СЦ, зàјгим Ф, зàјгим Ит, да зàјгијем Бш, зàјгије Бш, зàјги СК,
зàјги Бк, зàјги ми имп. Ф, зàјгите имп. Ф, зàјгимо Т Ф, зàјгио Ит Ф (али и
зàнта Ф, зàнти Бк),

узàјмали Ф, узàјмо Ф (али и нàиму Ф),

огрàјсо СЦ,

парàјци СЦ СК, парàјца СК, перàјца Бш (али и перàницом Ф),

прàјла Ми,

кàјш Ж, кàјшом Ми, кàјшеве Ф, кàјшови Ф, кàјшовима Ф поред краћих
форми са и, в. т. 162,

Рàјхова бàшта Ит,

спàјја Сн, по спàјјом Ит, спàје Сн (али и спàија Сн, спàије Ф, спàију
НК),

нè јдем Бк Ит СЦ Ми, нè ¹дем Мђ, нè је Ит Е НБ Мо, нè ¹демо Ит,
нè ¹деду Ит Т, нè ¹дем (с полудугим акцентом) А Сн, нè ¹демо Ми, нè ¹дем
Км СЦ СК, нè је Ф, нè ¹дете СЦ, нè ¹ду Пд, нè ¹ди Ф СК, нè ¹ди Ит (али и
нè ¹иде Ф), Сирогина туда нејде Мо 2—17, Нејду пчеле. Нејду зоље Мо 3—91.

двòјца Мђ Ит Сф Пе Е Бш Ки Мо Пд, нàз двòца Мђ, двојце Ф, двòјцу
Пе, обдòјца Ф, трòјца Ит Сф Пе, Живдòнова грèда (микротопоним) Е, али и
двèница Ф Ки Пд, двèнице Ф, двò^жца Ит;

кўјна Ф, кўјна Ме Бш БА, кўјну Ит Цп, у кўјницу Т,

прàјсци Ме, прàјсца Ме,

пàјсти Ми.

Значајно је да је промена понекад праћена компензационим дужењем
претходног вокала, док у другим случајевима тај вокал остаје кратак.

Облици као мòлjo СЦ, сèдjo Ит очигледно представљају нетипичан
изговор. Ипак, можда није случајно то што су примери забележени у местима
на самој румунској граници. У говору Банатске Клисуре на румунској
територији промена је широко заступљена:

дòбјд, купјд, навјд, радјд итд.²²⁷

Исто тако у говору Банатске Црне Горе си. од Темишвара: *si dǎbjo, je
itjo, sat iŝjo, je mǐŝjo, je crvǎnjo* Vescu, БЦГ 132.

173. У т. 163 наведени су примери двосложног изговора групе ау.
Међутим, у страним речима налазимо и *џ*, *џ* и чак *ф* на месту у:

àџугст Ме, àустрџски Ч, јаџзна „ужина“ Ф (овакав изговор одговара
немачком и могуће је да је у нашим говорима старији од оног са слоговним у);

àвто Ил Ит Ф Ч НБ, àтгове Са 256, àтгом Ил Ит, à^жто^жи Ит, àтгомòбил
Ф, àтгомòбус Бш, àтгомòбусом Бш, àвугст Ф Ме;

àв^фто Ит, àфгом Бд, àфгови Ф, àфгомòбуса Ш, àфгомòбусом ЈТ.

²²⁷ М. Томић, *Говор Радимаца*, СДЗБ XXXIII, 352.

Облик *jāv* „jao“ Биш вероватно је постао од *jāvo* <*jāo*, упор. често као „као“.

Разматрање укупности овде забележених појава десилабизације вокала даје повода за закључак да та промена по правилу погађа *и* или *у*, у једној категорији примера и *е*, и то најчешће иза, а не испред другог вокала, скоро редовно отворенијег од онога који губи слоговност.

Елизија

Елизија завршног вокала префикса

174. У особености банатских говора спада честа елизија крајњег вокала префикса испред почетног вокала речи за коју се он везује.

за- + и->зи-

зигрѣваду Км (разлика према типу *зјити*, т. 172, свакако је условљена друкчијим акценатским приликама). Друге примере в. у т. 213.

за- + о->зо-

зогрѣнеш Ки, *зогрѣне* Е Ми, *зогрѣну* Пс, *зогрни се* Мо 3—39, *зокрѣне* Ме, *зџупу* Ки, *зџупила* СЦ, *зџупцали* СЦ, *зџстане* Ки, *зџстаје* Ит, *зџсто* Ч Ф, *зџстало* Ф, *зџстали* Е Мо, *зџшљени* Ит, *зџшрљи* Ф, *зошрљио* З, али и: *зџшрљу* Ф, *зџшрљен* Ч.

за- + у- >зу-

зџкати „бацати“ НБ, *зџкџмо* Км, *зџкџду* Пд, *зџкџно* Е Км, *призџкџвали* цркви, *кџи зџрџво мџже да џгне* Км, *да зџстџвим* Ит *зџстџвени* Ки, *зџстави* Е Ми, *зџставим* Ф, *зџстаља* Ил Ки, *зџстаља* Ит, *зџстаџу* З, *зџстаџу* Ми, *зџставио* Ф, *зџставила* Мо, *зџставили* Пд, *зџставили* Ки Дс, *зџстаљамо* Ф, *зџстаљенџ* Пд, *зџгџгну* Ж, али и *зџуко* Е, *зџукали* Ки, *зџустаџу* Ит.

Код глагола *зџкати*, очигледно < *за(х)укати*, две чињенице захтевају објашњење: имперфективни вид и акценат, који као да имплицира да се у доба елизије чувао непренесени „, што би опет сугерирало (иначе мало вероватну) претпоставку да је испадање *х*, које је неопходан предуслов за елизију, старије од акценатског преношења у том положају. Обе тешкоће можда би се могле отклонити ако се пође од итератива као ПРЪЗ(АХ)УКА-ВАТИ, па се *зџкати* протумачи као повратна формација. Међутим, ниска фреквенција поменутих итератива чини такво објашњење мало вероватним. Решењу питања нећемо се приближити ни ако као исходни акценат претпоставимо вуковски *зџукати*, *зџукџм*, а не **захџкати*, који одговара војвођанском разговорном *зџукати*. Натегнуто би било и објашњење које би пошло од непотврђеног **зџукати*, *зџукџм*, од којег би се гласовним путем добило *зџкати*, *зџукџм*, па онда аналогijом *зџкати*, *зџкам* и најзад *зџкати*, *зџкџм*.

на- + у- > ну-

нџчила НБ СК, *нџчили* СЦ.

не- + и- > ни-

низрџђен Ит, *ниспџван* Мђ НБ НК.

по- + о- > по-

пòтпадо Ит, али и *поодра́сли* Нз.

по- + у- > пу-

пубијамо Км.

у- + о- > о- (у-)

добра́жен СЦ, *дпште* „уопште“ СЦ, *очи Богоја́вљења* Ит, *очи Бџи́ња* Ил Ит Ф Т Е, *очи Вѣлика пѣтка* Ит Км, *очи венча́ња* А, *очи Ви́дова дна́* А, *очи До́ва Ф*, *очи Дѡва Ф*, *очи Ива́ња дна́* Пд, *очи Крсто́ва дна́* Мо, *очи недеље* Ки Ми НБ, *очи Пѣтрова дна́* Е Км Ми, *би́ло очи Пѣтрова да́на* Сн, *очи Пѣтровда́на* Ж, *очи сва́ког мѣсеца* Ит, *очи свато́ва* Сф Ф Ж, *очи Ёскрса* ЈТ Ф, али и *удште* Бш, *уочи Бџи́ња* СК, *уочи Свето́г Лу́ке* Ит, и, с друкчијим упрошћавањем вокалске групе, *уочи Бџи́ња* СК, *уочи венча́ња* Е, *уочи До́ва* Мо, *уочи Чисто́г понѣдѣљника* НБ.

175. Многобројни су случајеви елизиге у сандхију. Клитике губе свој крајњи вокал пред речју која почиње вокалом.

га + о-

да г дби́ћем Ит, *да г одра́нимо* Ил, *кат су г ожѣнили* Ф, *наши г ђма* *примиду* Бд, *једва́ сам г откинула* Ф, али и *лѣпо га отпу́сту* Бк.

га + у-

да г уби́је Ит, *кад г јударим* Ф, *мѣтућу г у ја́стук* Ф, *па г јзмено* Ил, *да г јгера* Бк, *да г јгешу* Бк.

да + и-

д игра́мо СК, *д игра са сна́јком* Ж, *д идѣм* Нз, *д идѣм* Ил О, *д идем* ЈТ Ит Сф Ф Км Мђ Мо Пд, *д идеш* Мђ Ит Ж Ф З Мо Пд Ђ, *д иде* Ит Т Бч Е, *д идемо* Ил Мђ Цп Ми Мо Пд, *д идемо* ЈТ, *д идѣте* Ф, *д иду* Ит Цп Бд Пе, *д има́м* Бк, *д има́ш* Ит, *д има* Ит НК, *д иза́ћем* Ит, *има́ж д иза́ћеш* Ф, *д иза́ће* Пе, *д изи́ћем* Бк, *д изи́ћеш* Бш, *нијѣдног д избѣраш* Ф, *д изва́ди* Ит, *д извади* Бч, *д изва́да* Ит, *д изгѡре* Ит, *д изгубим* Ит, *д изгубу* Ит, *д издаду* Ит, *д изра́ним* Ил, *д игра* Ж, *д играју* Сф, *д иска́лим* Ит, *д ископам* Ит, *д испла́ти* Ф Ит, *д исправи* СЦ, *д испрати* Ф, *д истераш* Ит, *д истеру* Ки, *д иструне* Е Км, *дѡђе д иште* Ф, али и *да игра* Ит, *да идем* Ит Бш, *да идеш* Нз Ит, *да иде* Ит, *да идемо* Ит, *да идѣте* Сф, *да изгѡре* НК, *да изгубу* Ит, *да изи́ћем* Ит.

да + о-

д дби́ћем Ит, *д озѣбете* Ф, *д ѡлѡштимо* Ит, *д осра́мотимо* Бк, *нѣћ д ѡстане* НБ, *д ѡстанемо* Ф, *д ѡстану* Пе, *д ѡтвориш* Ф Ме, *д ѡгидне* Цп, *оће д ѡгме* Мђ, али и *да ѡдем* Ки, не^а *да ѡтвори* Бк.

да + у-

д убри́шем Ф, *д јва́тимо* З, *д јвозимо* СЦ, *д јврѣди* Ме, *д јдари* Ф, *д јдарим* Ме, *д јденем* Ф, *д јдесим* Бд Пе, *д јђе* Ит Цп, *није тѡ д јзме* Ф, *д јзем* Ит Сн, *д јзmesh* Ил, *д јзме* Е, *д јзмено* Ит, *д јзмѣмо* Ч Сн, *д јзму* Ит, *д јзоре* НБ, *д јје* Ч, *д јмрем* Ит СК, *д јмреш* Ит, *д јму* Ит, *д јпрѣгнемо*

З, д *урадим* Ит, д *уради* Ил, д *урани* Сф, д *ускочи* Ђ, д *успем* Ит, д *успеш* Ит, д *устане* Ч, д *устанемо* Бд, д *угрчеш* Ит, д *учим* Ит, али и да *урадим* Ит, да *устанем* СЦ.

за + а-

з *Америку* Ит, з *астал* Ит Ч Пе.

за + е-

з *едан дан јелти два* Пд,

за + о-

з *отај* Ме, з *отог* Ит, з *отим* Ит, *ја сам з отим* Ф, з *оту* Бк Ит, з *ото* Ил Бк Ш ЈТ Мђ Ит Ж Бч Сф Ч Ф Пе З А Е Км Бш, з *отд се зде* Бк, *иште з отог мџмка* Ф, з *оту* Бк, з *двај* Ж, з *овде* СК, з *огреву* Ит, з *дсам форинти* Е, али и за *ото* Бч, з^о *отим* НБ.

за + у-

з *Ускрс* СК.

на + а-

н *астал* Бк Ит О Бд, н *астал* Т, н *астал* Бк Ф Ме Сп Ми, н *астал* Ч, н *аљине* Ит, али и на *астал*.

на + е-

н *едан крај* З, н *ену страну* Ит, н *ено место* СЦ.

на + и-

н *игранку* Пд.

на + о-

н *отај* Ж, н *онај* Ит, н *отим* Пе, н *отом* Е СЦ, н *ото* Бк Ш Ит Ф, н *ота гувна* Бк Ж, н *оте коње* Ф, н *оте крстове* Бк, н *оте фигуре* Ж, н *оту страну* Ит, н *оту страну* Ит З, н *оту жеравицу* Км, н *оту* Ит Ж, н *оту страну* Ит, н *оту даску* Ч, н *оту страну* Ит, н *одају* „на салаш Ит, н *одушку* НК, н *дране* Пе, али и на *двај* Ит, на *ото* Ит.

на + у-

н *уста* Ж, али и на *ум* СК, где акценат чува вокал а од испадања.

нека + и-

нек и *пита* Ит.

па + и-

п *игру* Ит, *муж је напустио п иде ди дће* Ит, п *иди па тражи* Ф, п и *ја* Ит, п *и ја сам* НК СК, п *имаж д идеш* Ж, п *има* Ит, п *имали су око стд ланаца излаза* (=пашњака) Ит, п *и сад има* Ф, п *ишо* Мо, п *ишла* Бк.

па + о-

п *днда* Т Мо Ся Дс, *пнда* Иђ 9, п *дндак* Бк Ф Пе З Е Км Пд Ђ, п *днат* Ил Мђ Ит Т Ф, п *дндакџна* Км, п *дма* Мо, п *дпет* Ки, п *дће* Ит, али и па *дндак* Бш, па *одвед* у *кујну* Цп.

па + у-

п у вај Км, п увати обаџдицу Е, п увежу Ит, п увије Ж, п угреје Ит, ширџе п удешене Ит, п уђе Ит, дгине и узјми З, п украду Ит, приварио се п укро НК, п умре БА, пао п умро Бк, дошо кући п умро Ит.

176. је + и-

тако ј и било Ит, з ото ј и пиго Ит, да ј ишо Ит, онај што ј ишо Ки, али и тако је и теби Мо.

је + о-

да га ј двај Ит, како ј дном Мо.

је + у-

дднеља ј у штафџр Ф, како ј уватио реклу Пе, па ј ударно Ит, али и није умо Пе, комџ је уватио Ф.

ме + о-

па су м дни учили Ф.

не + и-

да н изгубиш СЦ, н издајте Ит, док н изађу Ф.

не + о-

н дбџиеш Ф, да се н дбрџа Ит, да н двлажу Ф, да н озџбеш Сф, да се н дје (оједе) НК, н дгиднем Ф.

не + у-

н увџжџву СЦ, н умем Ит Ч Ф Ме Бш СЦ Мо БА НК Ђ, н умџм Ф Е, н умеш Пд, н уме Ил Бк Ит Ж Т Ф Км НБ, А н уме бос да грчи Мо 1—101, н умџте Ч З, н умџду СК, н уму Ит Сф Ф СЦ, н узима Ит, н узиму Бк, н увџту Сф, н угали З, нек с углџти СК.

се + и-

да с игра Ит, да с изгубу СЦ, да с измијем Ф, како ти с име Сф, да му с имело Сф (о овој конструкцији, односно о глаголу сџме, биће више говора у поглављу о конјугацији), али и ... му се имело Ит, да се иде Ит, кат се измџнуло СЦ.

се + о-

да с обријџм Ф, да с обџчеду Ч, да с ддбрџиши Ф, ја сам с од стрџ ... Ф, да с окрџнем Бк, да с дпију Ит, да с опријатељамо Мо, али и бџље с драло Ит, да се дре Бк, па се онџсвесно Бк, да се оцигџра Ф.

се + у-

штџ си с џдџла Ф, дндак с џзме Ит, да с џрани ЈТ, али и после се џкинуло Т.

те + о-

па т дбрије НБ, али и да те дтрџе Ф.

не + и-

да ћ ићи Ит.

177. али + о-

ал дву кад ўзем Ит, *ал ђни нису* Ит.

би + и-

да нџ б ѓмо Нз.

би + о-

ако б ђн пўко З.

би + у-

јџ б ўзо Ч, *мџро б умрџти* Пе, *тџ б ўсто* Ђ, али и *нџ б ўмо* Ж.

ли + и-

јџ л ѓстина ЈТ Бш.

ли + у-

јесѓ л урађно Ф, *је л у тџбе машина* Ф.

ни + и-

нисам н ѓмо Ч.

нити + о-

нит ђн ... нит ђна Е.

нити + у-

нит у сўши глђда, *нит у кѓши рђда* НБ.

178. ако + и-

ак ѓдеш Е,

ако + о-

ак одржу Ит.

ако + у-

ак узмђгу Ф НК.

до + у-

ђ ѓвече ЈТ, *ђ ѓшѓју* СК.

него + о-

нег ђна Бк, *не сџку кав сўпу* (супа је врста ситно сеченог теста које се ставља у супу) *нег ђбично кав кђцке* Ф.

него + у-

нег у Пџрлез је бѓла вђјна влѓс Ф.

по + о-

п ђвим Ф.

прико + о-

прик ђчѓју НК.

ћеду + и-

ђни ћед ѓћи ђвече Ит, *ђви ћед ѓћи у вђрош* Ит.

179. У горњем материјалу широко су заступљени предлози и везници, односно речце, којима се придружују и неке заменичке и глаголске енклитике. Сасвим природно, на списку нема једнофонемских јединица, таквих као *а*, *е*, *о*, *у*. Елизијом првог вокала у групи те би јединице нестале из говорног

ланца, чиме би била битно оштeћена комуникација. Ипак смо забележили нешто изузетака од овог правила, и то у вези с морфемом у-, где гласовни низ који остаје омогућује семантичку прозачност исказа.

Неке од овде обухваћених клитичких речи — *ако, али, би, ли, него, нека, нити* — јављају се без крајњег вокала често и ван хијата (в. т. 183—186), тако да није извесно да је њихов скраћени облик у грађи наведеној у т. 175—178 условљен положајем у хијату.

Привлачи пажњу чињеница да елизија у хијату погађа највише вокале *а* и *е*, а не високе вокале, који најлакше ишчезавају из других положаја.

Елизије какве смо констатовали у овом одељку широко су распрострањене у говорима на подручју Србије.²²⁸ Нарочито су карактеристични типови као *д иде* и *н уме*. С друге стране, сраслица *понда* повезује наше говоре са славонским посавским (Ивић, *Rad* 196, стр. 184).

180. У одређеним случајевима елизија у сандхију погађа други вокал у групи, тј. почетни вокал акцентогене речи. Ово се тиче веза са предлогом у, где би губљење самог у затамнило значењски садржај говорне поруке.

у + а-

у Мèрику Ш Бк Ит Ч, али н у^а Амèрику Ит, у апатèку Ит.

у + е- (или а-?, в. т. 136)

у ргèли Ит, у ргèлу Пд.

у + о-

у вај и у вај сàт Ит, у вај крај Ит, п у вај Км, у вај бунàр Пд, у вај ускришњи пòс Е, у вај сòкàк Мо, у вој околìни Ми, у вим Ит, у ве бàште Ит, у ве кùће Ит, у во Пд, у во и у во врèме Ит, у во врèме Мђ, у во ддбо НК, у нај буцак Км, у нај крај Ит, у нај лòнац Ит, у нај пàр НК, у нај рàт Нз Ки, у нај сòкàк Ит, у ним Ит, у ну Ит, у не дìнаре Ж, у но врèме Мђ Ит Ж Е НБ Мо Пд Сн НК, у но ддбо Ит Км Ми.

Заменице *овај* и *онај* постигле су на овај начин потпуну напоредност са заменицом *тај* у синтагмама с предлозима:

с òвим : с òтим = у вај : у тај.

Посебно стоје примери *Оно врèме било је виногради* Ф, *Оно врèме смо имали четрнàјс ланца (земље)* Т, *Кòд нàс је било òно врèме да се дèлло по браћама* Пе, где је изгубљен предлог у, а не почетно о- заменичког облика. Синтагма *òно врèме* очигледно је схваћена као беспредложни темпорални акузатив. Упор., међутим, у *òна времèна* Ф.

Овде ћемо забележити и везе као:

бил^о је вàко Ит

сàд је вàко СК, и вàко су НК, ту је нàко ширòко Ит.

И овде је уклоњен други вокал из вокалске групе настале у хијату. Као и у разним другим дијалектима, морфолошки мотивисаном променом успостављен је паралелизам *таки* : *вàки* : *нàки*. Облици типа *ваки* и *наки* јављају

²²⁸ Податке о ареалу ове појаве дају на основу дијалектолошке литературе Р. Симић, *Левач* 159, и С. Реметић, *Шум.* 121. Судећи по грађи И. Поповића, *Госл.* 59, изгледа да је у Бачкој елизија ове врсте сразмерно слабије заступљена.

се, уосталом, и ван везе с проклитиком, в. т. 181 и одељак о морфологији придевских заменица.

181. Елизија понекад погађа и сандхи у следу двеју акцентогених речи. И ту се по правилу губи први вокал у вокалској групи, дакле крајњи вокал прве од захваћених речи. Поделићемо грађу према вокалима који нису изговорени с подразделима (пасусима) према почетном вокалу следеће речи.

А

знā дед—Арса Ми;
нѐм ђна мѐста Ч;
свѐ му грѐб узѐти НБ, ђна ђнд љскочи Ђ.

Неки од ових примера садрже у ствари дезакцентуирану акцентогену реч. Природно је што дезакцентуација ствара повољне услове за ишчезавање вокала.

Е

кāj иће кājлар Нз, мѓж и нāше Нк, мѓж и нѐ може СК (али и мѓште ићи Ки);
свāки у свѓј одѐло Ит;
па одвѐд у кўјну Цп.

И

мѓж бīt и вīше Т, свет Ѐлију Ит (очито секундарно, у ослонцу на номинатив свет Ѐлија), кој љма Ит;
мѓро нѓсит ѓт куће Т, чѓтир ѓра Ми, три—чѓтир ортāка Ит;
мѓрали ић у цркви Ж, грѐба изић у сўсрет НБ, ѓва бѓж љнўтра ЈТ.

О

ѓв љмам мѓју кўћу Ит, јѓ колк љма НБ, кѓлк љма корāчи Цп, кѓлк љмāмо ѓѓпѓва Мо, сām љспио чѓшу СЦ;
сām мāl овāца НБ;
как ѓћете Ко, ѓт ѓнд је тѓ З, али и ѓмо ѓдāвде НК, кāо ѓца НК, ѓо ѓвог Бк.

У

знāд ѓни Ит.

Можда случајно, имамо само један пример за испадање у под оваквим условима. Међутим, није случајно то што недостају примери за испадање р путем елизије или, као што ће се видети из даљег текста, у другим

положајима који пружају прилику за ишчезавање слоговних гласова из говорног ланца. У овом погледу *p* се оштро издваја из круга тих гласова. Иако је њихова слоговна функција иста, фонетска природа је сасвим различита.

Преглед расположиве грађе води закључку да појава елизије није веома честа. Неке од окрњених облика наћи ћемо и у следећем одељку међу потврдама за отпадање крајњег вокала у сандхију, али ван хијата. Поједини међу тим облицима јављају се чак и самостално, ван сандхија. То даје повод да се постави питање да ли сандхи представља услов за отпадање крајњег вокала. Одговор би морао бити нијансиран: очигледно је да сандхи није неопходан услов, али он свакако погодује промени. С друге стране, питање се може и обрнути: можда је промена у хијату дала подстицај за ширење једном створене краће форме и у другим положајима. У сваком случају, треба нагласити да се облици с узлазним акцентом на једносложници или на ултимим вишесложнице по правилу не могу наћи ван сандхија. Ту се ради о могућој редуцираној реализацији облика под посебним условима.

И овде се треба посебно осврнути на хијатске везе са *ваки*, *наки* и сл.:

дуж цела вако у шуму Мо, кдло ја нако Сн, као дца нако НК;

воде вако НК, четир звезде нако Е;

кди вако Мо, али и и оваки Сн, дџ чш гд овако Ми;

днда је био наки народ Сн, кратко нако без лџвче Ит.

Појава је очигледно обичнија у кикиндској говорној зони, можда с изузетком СЦ. С друге стране, облик *вамо* у хијату нашли смо само у Ит:

дди вамо Ит, ддиши су вамо Ит.

Овде је *о*— могло отпасти само у говору где се *ˆ* не преноси доследно из средине речи.

ГУБЉЕЊЕ ВОКАЛА ВАН ХИЈАТА

Испадање крајњег вокала у сандхију пред консонантом

182. У лежерном говору није ретко ни ишчезавање крајњег вокала у сандхију испред друге речи која почиње консонантом. Прегледаћемо грађу према вокалима који испадају. Критеријум за формирање подраздела биће лексичке јединице чији се крајњи вокал факултативно уклања. После ређања тих јединица код вокала *a*, *e* и *i* следиће мешовит материјал, у којем ће се презентирати крњење лексема код којих је оно у нашој грађи представљено само једним примером.

183. А

ала

ал је била дубока Сн, јав, ал је пдмрчина Бш, ал си се нагуто Бш, али и: ала је гај здрав СЦ.

мора

мдр бити Ит, мдр д устане Ч, мдр да ддђе Пе, мдр да плати А, мдр да се разлије НБ, дн мдр да ћути Сн, али и: мдр^д д урани Сф.

нека

иди нег да баба Ит, *нег ддђе* Т, *нек ддђе* Ит, *нек ддђу* Ме, *нек је зна* Ит, *нек је гу* Бш, *нек раду* СК, *нек севне* Км, *нек се зна* Сф, *нек се сміју* Ђ, *само нек чўјем* Сн, али и: *нека живу* СК.

нема

нѐм нїко НБ, *нѐм нїшта* Кн, *нѐм гу* НБ, *нѐм цигарете* Ж, али и: *нѐм* ниједан Сф, *нѐма тдга* НБ.

треба

не треба да је Ил, *трѐб да се ожени* Е, али и *трѐб* д љмрем СК.

(Разно)

унука баб Марње НБ, *нїшт нѐма* НБ, *дм* („одмах“) *пднуду* Ит.

184. Е

ајде

ајд докажи Ж, *ајд нек ддђу* Ме, *ајт на клупу* Т, *ајт рѐдом* НБ, *ајт фрїшко* Кн, али и: *ајте кд другог* Мо.

дабоме

дабѐм да е био Ит, *дабѐм да нису* Пд.

је

кѐ ј био блестан Мо, *кѐ ј како спдсобан* Нз, *тѐ ј Жїва* Ит, *нећу ни вїдиг дї угла* (=ди је ...) Ит.

каже

каж дѐда Ит, *каж јѐс ддшо* Нз.

може

а мѐж бид да е Ит, *мѐж бїг* Ит Т Сф Км НБ, *мѐж да бїде* Ч, *мѐж да буде* Ит, *не мож да га суди* Ил, *не мож да бїде* Т, *не мож да ддђе* Т, *не мож да рдди* Ме, *не мож да стѐји* Бк, *не мож д изїђе* Бш, *не мож да плати* Ки, *не мож да ддђе* Сф, *кѐ тѐ мѐж знати* Ме, *кѐ ту мѐш прећи* Ит, *не мош се помати* Ме, *не мош тѐ тако* Ф, *не мош чѐвек* Ж, *да се мѐш стїћи* Ит, али и: *прѐ мѐже да бїде* Ж, *мѐж* бїти Ч.

неће, оће, ће

нећ да ради Јт, *нећ д иструне* Е, *нед' да ради* Мо, *нед' да склѐни* Мо, *нећ д ђстане* НБ, *нед' да прїми* Ил, *нећ се бацити* Бш, — *кѐ ђд' да игра* Ит, *како ћ да бїде* Т.

није

ниј бїло Ит, *ниј био* Мђ, *тѐ ниј бїло* Сф, *тѐ се ниј дало* Ч.

се

да с повуче З, *нѐмаш да с прѐгївнш* Т, *та с смѐје* Пе, *да с сѐтїду* НК, *пољубу с гу* Ж, *сїграју с тако* Сф, *како с чупу* Ит, *ја с сав ђзноим* З, *ја с сѐхам* Пе.

(Разно)

штã бид било Ме, да ддђ кући ЈТ;
вйш пүти Ит, мѣтеш гдр плоче А.

185. И

али

ал да му буде Ит, ал ја сам дро с отим Пе, ймам, ал нѣ знам дй Ки,
ишлй би, ал нѣ знãмо оћѣлмо и нãћи Ме, ал није Бш, ал трском покривѣна
Ит, ал сүвише (=најчешће) с кãруцама Ж.

би

ја б тã убила Бд, нѣ б ддшла Бш, штã б с официрима Ит, мй б трѣбали
Ч.

или, јелн

пушку ил бајонет Са, јел ћу слãгати јел нѣћу Ит, овãко јелти онãко Ме,
али и ддма или пдсле Бш.

јеси, си, ниси

кãж јес ддошо Нз, јес тй говорно Мђ, кãже јес тй лүд Бш; дй с се дждеро
Ит, дй с се зãдржко Пе, кãкви с тй чãвек Ит, одãкле с тй Ит, кã с ти Ки, кã с
тй Ми, трѣбо с тй нѣга дгсећн Ми, штã з ддошо тй Ки, штã з ддбио НК; нис
мдго Ит, нис тй била Ит, нис ти кãдар Пд, нис тй рãнио Пд, да нис тй Јãва
Ит, што нис теби Ч, али и: дй си се ддсад Ит, јеси вйдила СК.

ли, да ли, је ли

бй л ја мдго Бш, вãлѣ л те Бш, ддпадã л се мдмку Пд, ймã л кãлеба
Ж, ймã л кди Е, ймã л сãд вãде Е, ймã л кãга Ми Мо, јесу л кãњи пдтковãни
З, јесу л туким Пд, јете л грджђе Сн, мдгу л дбћи НК, оћу л ти кãсти Ит,
оћу л се прѣварити Пе, дће л дбћ скãро З, оће л да ддћеду Сн, ниси л био
Ит, трѣбã л вам Сн, али и: вãлѣш ли НК, јѣ ли Ф.

На ове примере наслањају се и оћѣлмо Ит Е, оћѣлду дбћи Ђ, дãјелду
Ми, јелте Бш НК, јãлте СК;

дã л' ã знãм Ж, дã л вй знãте Ч, дã л' е дн кући Ж, дã л је дн Цп, дã
л е тã прѣ било Ж, дã л је тã далѣко Бш, дã л је тã твдј брãт Бш, дã л је тã
тãко Пе, дã л мдгу Ф, дã л се Ч, дã л сам ја Ш Мђ Ит, да л сам Са 108, дã
л су Ж Е, дã л ће Ит, али и дã ли ћеш дднѣти Бш.

јѣл да Мо СК, јел вй знãте Ж, јел вдлеш Ит, једна јел двѣ Ит, јел је
жйв јел није Ш, јел је жйв ЈТ, јел је дн кãже, кући сãд Ит, јел пйшеш Ит,
јел пã вољу Ки, јел сѣјеш нãпоље Ит, јел си дправио Ит, јел ћу слãгати јел
нѣћу Ит, али и је ли био Јãва Ит.

нитн

нит је Ж.

ради

иде нãпоље рãт себе Мо.

цели

цѣл дãн Бш Ђ, цико цѣл дãн Ми.

четири

четир *ћака* Ит, четир *звезде* Е, четир *кћери* Ми, четир *крајцаре* Ит, четир *ланца* Ч, четир *лежиду* Ч, четир *мјерице* Ит, четир *сѣта* Е Км, четир *човека* Ф, *четр* гддине Сф, *четр* синдвнице З, *три-четр* 'иљаде Е; *четр* брата Ил, *четр* вашара Пе, *три-четр* девојке Нз, *четр* коња ЈТ Ж, *четр* крајцаре Ж, *четр* крајцаре Ил, *четр* ланца Нз, *четр* мјеста ЈТ, *четр-пѣ* девојка Пе, *четр-пѣт* Сф, *четр* сѣта Ил З Сн, *четр* сокака Ит, *четр* стѣ Ит, *четр* стѣ Мђ, *три-четр* дана Сц.

(инфинитив)

днда *неће* бит *ништа* Ит, *мѣж* би^а да зна Ит, *не* мож *бид* господѣр Ит, *сѣтра* *неду* бит *сѣтгови* НБ, *не* мѣжемо *бит* *пријатељи* Пд, *не*ћемо *живит* стѣ *гддина* Ме, *кои* *ће* *ић* са *ни*мекана НБ, *не* могу *ја* *кривит* *Свѣту* Сн, *лакше* је *купт* *него* *расаћивати* Мо, *ја* *ћ* се *мѣлид* Бѣгу З, *не* мож *изић* *напоље* Е, а *мѣж* *бид* да е Ит, *ја* *ћу* *славит* *свѣца* Км, *ош* *ић*, *Симо*, *гдудана* НБ, *лакше* *доћ^а* до *девојке* НБ, *дће* л *доћ* *скѣро* З.

(императив)

ид *кући* Цп, *ид* *тамо* Е, *љуб* *ме* *Дико* Км, *пѣмоз* Бѣг Ме, *пѣтрч* *мѣло* Ки, *разум* *ти* *српски* Сн, *спѣз* Бѣг Е, *ћут* *па* *сѣди* Ме.

(Разно)

пѣ^р *дан* (са скраћеним акцентом!) Пд, *жѣна* *има* *сѣб* *другарицу* Бш, *бѣга* т *тѣдга* НБ, *ми* *смо* *би^л* *на* *вѣликом* *капиталу* Ч.

186. О

ако

ак је *нико* Ит, али и: *ако* *није* *девојка* *дднѣла* Ки, *ако* *ти* *лажем* НК, *ако* *ја* *њѣму* *нећу* *радити* НК.

ето

ѣт *тако* Ит Е Мо, *ѣт* *такѣ* је *било* НБ, *ѣ* *тако* је *било* Мђ, *ѣт* *таки* је Сф, *ѣт* *так* *толики* Ми, *ѣт* *тѣ* Км, *ѣт* *тѣ* је НБ, *ѣт* *тѣ* Ки, *ѣт* *саг* су *растѣкли* Ме, али и: *ѣт^ѣ* *кѣлко* Бш, *ѣт^ѣ* *сѣд* Ит.

зато

зѣт *сам* *ја* *тѣ* *казо* НБ, *зѣт* су *ѣни* *били* НБ.

зашто

Не могу да *читам* *никако* *заш* *не* могу да *видим* Ит, *Наши* су *мѣгли* да *мѣлѣду* *заш* су *имали* *прикрупу* НК, *заш* *ја* *нисам* се *мѣго* *жѣнити* *брез* *мѣи* *рѣдѣтѣла* НК, *заш* *ниси* *дѣбѣио* Мђ.

како

кѣк *привѣли* *нѣћ* Мо, *кѣк* *стѣји* Ит, али и: *кѣк^ѣ* су *ранили* *свѣње* Е.

мало

мѣл *дѣже* Ч.

него

шири *нег* *дѣжи* Ит, *ви* *више* *знѣте* *нег* *ја* Ит, *вѣћа* *нег* *ја* А, *нег* је *било* Бш, *бѣље* *нег* *лане* Ч, *киша* се *не* *чека* *кући* *нег* *на* *њиѣу* Ит, *више* *кѣшта* *нег*

*нѝз дѝсет НК, нег се гѝро ђлај Мо, зѝме гѝре нек сѝд Ит, вѝше нек сѝд Е,
али н: бѝли него јѝ Ит, вѝhma него сѝд Ме, него сѝд Сн.*

неколко

неколк пѝти Ит.

само

*сам да је чѝсто З, има сѝм записи СЦ, а имали су сам јѝдну чѝшу СЦ,
сѝм мѝл оваца НБ, сѝм мѝ прѝ нѝсмо прѝвили Сф, ђни глѝду сѝм па се
смѝју Ит, сѝм толико је кѝзо СЦ.*

тако

нѝсу тѝк вѝлики Ит, ѝт тѝк толики Ми.

тамо

*тѝм ђи смо бѝли Мо, а јѝ имала тѝм манѝле ЈТ, али н: тѝмо нѝ Тису
НБ.*

187. У

јесу, су, нису

*јес дѝшли тѝ Е, па с се мѝлили Ит, гѝ с свѝ Сн, што з дѝшли Ит, док
нѝз бѝли шпѝрети Км, нѝз бѝле Ж, нѝс кѝсли Ит, прѝ се нѝс ни дрѝжѝле
Сф, нѝс се шѝшали кѝо сѝд Е, нѝс се венчѝвали ђма Т, нѝс се нѝсли НБ,
нѝ се свѝђали лѝђи Сф, ђндак се (=су се) вѝтали вѝлови Дб, јѝш кѝко се
(=су се) пѝштовали свѝштеници Ит.*

ђу, неђу, ођу

*јѝ ћ тебе Ит, јѝ ћ' теби кѝзати Мо, јѝ ћ тѝ урађти Бш, јѝ ћ се мѝлид
Бђу З, јѝ ћ да рѝђим Ф, сѝ ћ јѝ дѝћи Е, сѝ ћ јѝ ђ љдарим Ме, да ћ ја ђстарити
Е, јѝ т' ти кѝсти Ж, јѝ ђ' ђѝти Ме, и тѝ ћ да вам кѝжем СЦ; нећ ја нѝкуд
ићи Ч, јѝ нећ дрѝгог НК, нег' ти кѝсти Сн, нећ' ђ љдем Ит, нећ' да љстанем
СЦ, не^а да се брѝнем Мђ, не^а да кѝжем Ж, не^а да нѝм шѝљем Км; ђђ'
да вам кѝжем НБ.*

188. Морамо овде напоменути да бројна размера примера са губљењем вокала и оних са сачуваним вокалом у изнесеном материјалу није реална. И теренско бележење и ексерпција примера поклањали су више пажње ономе што одступа од књижевне норме. Ипак, може се рећи да, кад су у питању облици чести у говору, малобројност потврда за губљење вокала значи да је то губљење ретко. С друге стране, за многе категорије можемо са сигурношћу рећи да форме скраћене за вокал имају високу фреквенцију. То важи нпр. за речце и везнике с консонантом *л* испред крајњег вокала (*ала, али, или/јели*), за облике *нека* и *него*,²²⁹ за презенте *може* и (*о*)*ће, неће* за помоћне глаголе (*је*)*си, ниси, (је)су, нису* и *би*. Понекад раширеност напредних консонантских промена упозорава на чврсту укорененост краћих форми: *ајт* са *т < д* добивеним испред безвучних сугласника, *неђ' < неће* са палаталним плозивом место *ђ* . .

²²⁹ У светлости ове чињенице јасно је да честа употреба оваквих облика у стиховима српских романтичарских песника XIX века, родом Војвођана, није толико ствар песничке слободе колико повођење за живим говором. Наравно, они су напоредност двају облика, пуног и скраћеног, која постоји у говору, искоришћавали за уклапање у метричке шеме, бирајући према потреби дужи или краћи облик.

Разматрање прикупљених примера показује да је губљење вокала често углавном у речима са помоћном функцијом у реченици. Осим везника и речца ту су углавном помоћни и модални глаголи. Значајно је да нема пунозначних глагола, а ни пунозначних прилога, таквих као *лепо* или *суфра*. Скоро потпуно изостају придеви и именице (поучан је пример *баб Марије* са дезакцентуираним апозицијом у саставу сталне синтагме). Ту су, међутим, две глаголске категорије, инфинитив и друго лице једине императива. То су облици у којима отпадање *-и* не доводи до хомонимије са неким другим чланом парадигме. Никако није случај што је губљење *-и* у тим категоријама широко распрострањено, или чак представља правило, у многим словенским језицима. Неће нас зачудити ни то што крајњи вокал веома често отпада и у броју *четир(и)*. Додуше, тај пример може изгледати усамљен, али он је у ствари једини кардинални број из основне серије који се завршава ненаглашеним вокалом, и уједно једини тросложан.

Што се тиче гласовних услова, добро су заступљени сви вокали. Већом фреквенцијом губљења издваја се једино *и*. Запажа се и то да се вокал нешто лакше губи између два безвучна консонанта, па и између два звучна, него између консонаната неједнаких по звучности (подсећамо да у звучне спадају и сонанти).

189. Забележићемо овде и два примера који се издвајају тиме што је у њима отпадање крајњег вокала праћено преношењем слоговности на претходни сонант:

A>∅. нè мож с кòлим прèћи Ч.

O>∅. није то бíл тàко Ч.

Појава очигледно није честа.

Апокопа ван сандхија

190. У неким од лексичких јединица чији крајњи вокал *е* или *и* често отпада у сандхију јавља се понскад апокопа и ван тога положаја.

Е

хàјд Ч, һàјд СЦ, 'àјд З Мо, àјд Ил, 'àјт Пе, àјт Ит Сф; однèсè с НБ.

И

јè л Цп, је л Ми НБ, је л Пс Ки Мо Сн, није л Е, на бази овога и јèлте Бш НК, ја̀лте СК итд.

вòлè л НК, вòлèмо л НК, имà л Е, имà л СК БА, имàмо л НК, имàте л Е, јèсè л Ит, мòжè л НБ, мòжèмо л Е, оћè л Сф, оћè л ЈТ Ит;

мòж бит Сф, са ш вèднè НБ, кàко и мòгу знàт Е, имат Е, знàм, рèко, пèват НБ, сà ћемо прèзват НБ, ако ја њèму нèћу рàднèт НК, с ким (=чиме) һу ја њè днда рàннèт Сн, нè можèду ствòрнèт СК;

бèж НБ, а мè бèж Сн, а они бèж Ит, ја бèж Ки, тè се држ на лòтру Км, плòј рúке и држ Мо, пòдрж Ш.

Од ових примера они са *-л<ли* практично су уопштени. То важи и за императиве *беж* и *држ* с експресивном конотацијом. Нису ретки ни облици *(х)àјд* и *(х)àјт*, док су скраћени инфинитиви много ређи од оних на *-ти*. Пример *однесе* с усамљен је.

Ту су и многобројне потврде за *чѣтир* и ван сандхија (Нз ЈТ Мђ Ит Ж Т Ч Пе З Е СЦ Ки НБ Пд БА НК СК Ђ Дс, упор. и *четир* Иђ). Облици с крајњим *-и* ретки су: *чѣтири* Мђ, *чѣтри* Сф.

У погледу отпадања крајњег вокала банатски говори далеко заостају за неким штокавским говорима на северозападу, који познају чак и примере као датив *жѣн* или мн. *колáч*. С друге стране, овде нема ни облика као *мен*, *теб*, *гор*, *дол*, *там*, *овам*, обичних у многим екавским говорима, од смедеревско-вршачких па даље ка југу и југоистоку.

Афереза

191. Ненаглашени почетни вокал често отпада у разним лексемама, по правилу испред безвучног опструента или испред сонанта. У првом случају промени погодује тенденција обезвучавања вокала у искључиво безвучном окружењу, а у другом способност сонанта да апсорбује вокал.

А-

из *гѣнције* (= „штације“, изгледа да је најстарији назив железничке станице на овом тлу био [а]гѣнција);

патѣку Ит, *патѣкѣр* Ш, *патѣкѣр* Ђ, *патѣкѣрску* Ч, али и *апатѣка* Нз, *апатѣкара* Ит, *апатѣкару* Ит (није сигурно да је овде утицао мађарски облик *patika*, такође без *a-*);

бѣли стрáган З, *тáј стрáган* Ми, *стрáган* Пд, *стрáганска* Сн, *кáпа стрáганска* Пд Мо, *кáпу стрéганску* Ит, *стрéганску огрлицу* Ит, али и *астраганску* Ил;

Тóша Танацков СК.

Е-

лáстика „врста лопте“ Сф, на *лáстику* Ит;

лѣвáтор Дб, *лѣвáтор* Пе Ф НБ (и Иванда, Чешљар 124), без *лѣвáтора* Ф;

лѣктрика З, *лѣктрике* Пе (у Иванди *лѣтрика*, Чешљар 124);

из *Лемíра* Ф, у *Лемíр* НБ, у *Лемíру* Ф Е, *Лемíрац* Бш, *Лемíрци* Бш, *Лемíркиња* Бш (али и *Елѣмíр* Е, *откáко је Елѣмíра* Е, *Елѣмíрац* Ме, *Елѣмíркиња* Ме итд.);

зѣкцýр Бк Сф Мо, *зекцýрали* Т;

цѣли шáлѣн вóјске Мо.

И-

Тѣбеј СЦ, *Тѣбѣј* СЦ, ис *Тѣбеја* Ф СЦ (али обично *И-*);

нѣкција Дс, *нѣкцију* Ш Ж, *нѣкцију* ЈТ, *некције* Са 258, *нѣкције* БА, *брез нѣкција* ЈТ;

новѣрац СК;

талијáнским Ф.

О-

пáклија Бк, *пáклију* Бк, *пѣкотина* БА, *да ме пѣрнишѣду* Ми, *Рѣслáмош* Мо НК, у *Рѣслáмош* СН (народно име Банатског Аранђелова, < мађ.

Oroszlámos), из *Росламоша* Сп, *Росламош* Мо 3—65, 3—110, *сдвина* Ф, *сдвине* Пп Сф Ф, али и *опаклија* Бк, *опаклије* Ит, *опаклију* Ки, *осдвина* Пе, *осдвине* Ит Ми.

Овде ћемо навести и облике *вако* Иђ 50, *вако* Пд Сн НК СК, *нако* Ит Пе СК НК, карактеристичне првенствено за већи део кикиндске зоне (уп. т. 180 и 181) и *вамо* Ш ЈТ, одлику малог предела на истоку тамишке зоне (т. 181).

У-

и *зѣнгије* Пд;

Секдваније Ит Ф, *Секдвање* Т.

Синкопа

192. Испадање неакцентованих вокала, најчешће из првог слога иза акцента, веома је распрострањено у банатским говорима. Значајно је да у несразмерно великом делу примера испада вокал *и*. Стога ћемо излагање почети од тога вокала. Испадање осталих вокала биће размотрено у поретку опадајуће висине другог акустичког формата.

193. И

Множина императива

бацте Ит, *бѣжете* Ч, *бѣште* Ил, *бѣрте* Пд, *брáнте* Ит, *нѣ бринте* Ме, *вицте га* Ит, *вѣцте* Бш, *говѣрте* Мо, *грáпте* Ки, *дивáнте* Ит, *диште се* НБ, *дођте* Са 113, *дог'те* Ит Ме Мо Ба, *дођте* ЈТ Ит, *донѣсте* Ит Ки Сн, *дрште се* Ит, *дрште* Мо, *забѣлеште* Ч, *не забѣдравте* Бш, *заврште* Ит, *задрште га* Ме, *запиште* Км, *затѣдрте* Ме, *зафáлте* Ит, *извинте* Са 113, *извинте* Ме Км Ђ, *изволте* Са 113, *извóлте* Ил Нз ЈТ Ит Ме СЦ Ки Сн НК Ђ, *извѣцте* Ит, *изѣћте* Ит, *изѣ'те* Мо, *испѣцте* Ме Бш, *исправте* Ит, *истрѣсте* Ме, *каште* Ит Ж Ми Пд СК Дс, *кајште ви мѣне* Ит, *крѣчте* Ки, *крѣнте* Км, *кѣпте* Бш, *кѣпте* Км НК Ђ, *лѣсте* НБ, *лѣште* Мо, *лѣпте* Ит, *лѣпте се* Ил, *манте* Ш Ит Т Сф Км СЦ Ми Мо Сн НК, *мáл'те* Ит, *нá'те* Ит Ч, *нагѣчте* Ит, *ндсте* Ш Ит СЦ, *обѣцте* Ит, *огрнте* Ит, *одлáсте* НБ, *одрáвте* Сн, *дрте* Мђ Ф Ит Сн, *дставте* Ж, *дстанте* Ит Мо, *отѣдрте* Т, *пáсте* Ит Ж Ч НБ НК, *пѣњте се* Ми, *пѣцте* Ф, *пиште* Ил Ит Ф Пе Бш НБ Мо, *подѣлте* Мђ, *пожѣурте* Ж, *поздравте* Ит, *позѣвте* Ит Мо, *помѣсте* Ит Ж, *помѣстѣ* нам Сф, *пѣпте* Ит, *послѣжте се* Бш, *прáвте* Сн, *прáмте* НК, *прѣкинте* Ит, *прѣправте* Ит, *продѣште* Ит, *разѣмте* Ме Сн, *разѣмтѣ* ме Сн, *раширте се* Мо, *рѣште* Ит, *сарáнте је* А, *скáнте* Ит, *слѣште се* Ки, *стáнте* Ит, *упáлте* Мо, *уѣгѣте* Ит, *ѣцте* Ф;

би́те Ит Ч, *ви́те* Ил Ф Ме Бш НБ СК, *и́те* Ит Т Ме Км Бш НБ Пд БА Ђ, *и́те* Бк, *извáте* Ме, *дте* Ме, *рáте* Ит Ж Км Бш, *рáте* Ит, *рá'те* Мђ, *рáдте* Км, *сѣте* Ил Мђ Ит Т Ф Бш СК, *сѣте* Ит, *сете* Иђ 49, *укра́те* (=украдите) СК;

испáте Сн, *мѣте* Ки СК, *опрѣсте* Мо, *плáте* Бш, *ћѣте* Ит НК, *ћѣте* Ит, *мѣтте* Ки, *раскомѣтте се* Ит, али и, далеко ређе:

па дођите Мђ, затворите Ми, подбраните НБ, разумите ме Мђ, скините НК.

Закључићемо да је једначење по звучности испред *г* веома често, али необавезно и да се у групама *дг* и *тг* геминација најчешће уклања.

Посебна је ситуација у облицима где императивном *-ите* претходи сугласничка скупина:

дпрдсите Мо, дгмите Ит, подигните Бш, премакните Ф, подните Ф, препните се „попните се“ Ит, прдсите Мо, прдсите Ки, пүстите Ит З Ми, үзмите Ки, үзмите Ф Ит З Ме Пд, үспите Ит.

Исто тако, по правилу се чува *й<иј*:

үбите СК, зүвите Ит, нүлите Ит, сүкрите Бш СК, пөпите Ит.

Радни придев

видла Нз ЈТ Ит Бд Сф Ф Км Бш СЦ Сп Ки СК, нө видла те! Нз, видле Ил О, видли Ме, ну се видло Ит, видло Км, видли Са 121, видли Ил ЈТ Ит Т О Бд Ч Ф З Е Ме Ми НК, вөдла Пд, гөнла Ит, грдла НБ, ну се дөдла Ж, да се дөдло Пе, дөбла Е, досөдли Ме, жөдла СК, живли БА, забрәнли Бч, запәдла Ж, извәдла Ми, јә^wли Ми, көсла Ки, нисам күгла СК, ниси мисла Ит, насөдли Ил Ч Ми, наүчла Е, па се отөдла Ит, өгшо Ил Ш Ит Сф Ч Пе Дс, өгши^л су Ч, өгши^л З, өчо Мђ Ит Ж Сф Пе З СЦ, өчла ЈТ Мђ, өчли Мђ Ит Ж Сф, өшла Е, пәдла Ж, пөгиңла Сн СК, пожөңли се Бч, порөдлә се Ч, пөүстили (-чист-) Сн, провәдла Сф, промөнла СК, проөөңла Сн, рөдлә Ч, рөдла Ит Ђ, рәдли Пе, рәңли Пе, увәтла НК, увәтли Пд, үкисөдло Бш, упәдла Ђ, упәдло Ки, упәдле се Ит, урадла НБ, урадло се Км, фәдло Сн БА, али и:

*видила Ф Бш СК, нарәстилө је Бш, өгшо *Гд, өгшила Мђ, *өгшило Гд, өгшили су Мђ, подөлила Ж.*

Да је у радном придеву у питању процес нешто новији него у императиву, показују чести случајевни слоговног изговора сонаната или струјног сугласника иза којег је испало *и*. У примерима са слоговном африкатом носилац слоговности је, наравно, фрикативни део африкате. Таква ситуација даје нам право да претпоставимо да се у радном придеву вокал *и* ипак чува на фонолошком плану, што се за императив не би могло увек рећи.

Инфинитив

вә^dти Ит, вөз^tти Сн, да се неће дөс^tти Сп, лөж^tти Ме, мдште мисти Пд, мджете мисти Сн, надрәд^tти Сн, нөс^tти Сн, обувәг^tти Ж, пәј^tти „пазити“ Ми, јә һу плә^tт Ит, дођи па һу ти плә^tтти Сн, пришти Сн, пүң^tти Ме, грәж^{шт}ти О, урад^tти Бш, үч-ти Ит, фәд^tти Ки.

Далеко чешће облике са изговореним *и* овде нећемо наводити. Само ћемо констатовати да овде нема укидања геминације (упор. *пләтти, урадти*) и да слоговни изговор консонаната испред *г* није редак. Све то упућује на закључак да је и овде процес релативно скорашњи и фонолошки недовршен.

Привлаче пажњу палатализовани изговор дентала у неколико примера (*вѣд'ти, вѣз'ти, фал'ти*) и антиципација и на крају претходног слога, додуше у десилабизираним виду у примеру *пѣјсти*.²³⁰

Футур

вѣдѣш Сн, *кѣпѣ* Мо, *дѣпѣш* НК.

Такви облици далеко су ређи од оних с изговореним *и*. Међутим, у примерима као *ићу* Ит, *дѣће* Е и сл. (в. поглавље о конјугацији, одељак о футуру) уопштено је испадање вокала између два *ћ*.

Именички облици

до *Ајдѣце* Ил, *бѣло* Ит, *Бѣж'ћа* Е, *Вѣлка* Пд, *на вѣстѣцију* Ит Ки, *водѣнца* СК, *гѣдна* З Ки Ђ, *гѣдне* Е Мо, *дѣвѣ гѣдне* Бк Т, *грѣ гѣдне* Ки Ђ, *прико гѣдне* Пд, *цѣле гѣдне* Сф, *гѣ гѣдну* НК, *гѣспѣдне* Ж, *порѣд грѣнце* Ит, *другарца* БА, *игрѣч'це* СФ, *игрѣцу* Сн, *кобѣцѣ* Бш БА СК, *кобѣцѣ* Мо, *кобѣцѣ* Бш, *колч'ина* Пе, *кѣрто* НБ, *лицѣ* Сн, *наусѣце* Бш, *офѣцири* З, *прѣци* Е Ме Бш, *прѣц'ци* Сн, *прѣци* Ме, *прѣцѣ* Ит, *прѣц'цѣ* З, *прѣцима* Ме, *пријатѣлѣца* Сн, *Стѣва Пѣлкућин* Ми, *Вѣсу Пѣлкућиног* Мо, *дѣвѣ стѣгне* Сн, *цѣтр стѣгне* Ж, *пѣт стѣгна* Ит Ки, *сѣшцѣ* Е, *на дѣвѣ шѣшцѣ* Ч, *слѣжѣдѣница* Пе, *слѣжѣдѣницѣ* Ф, *спѣја* НК, у *Сѣбатци* Сн, *Сѣбачани* НК, *уч'тељ* Ит, *уч'теља* Ми, *уч'теље* Ит, *уч'тељи* Сп, *уч'тељѣца* Ит СЦ, *уч'тељѣца* Ч, *у Ширне* НК (упор., с друге стране, ликовѣ као *вѣзитѣцију* Ит, *кобѣсѣца* Бш, *уч'тељѣца* Ки).

И овде се, без доследности, јављају примери слоговног изговора сонанта, палатализовање вокала и антиципација *и>ј* у претходном слогу. Синкопа је упадљиво чѣста између двају безвучних сугласника, што имплицира да је обезвучавање *и* створило услове за промену, као и у суседству сонанта. Готово да нема примера у којѣм не би био остварѣн јѣдан од тих двају услова.

Посебно ћѣмо се осврнути на облике ДИЛМн на *-ма* место *-има*:

зѣдругѣрма НК, *кѣњма* Ил, *љѣдма* Ит Ч, *са кѣњма* ЈТ, *с кѣњма* Ит, *на коњма* Мђ Ит Ж Сф, *по свѣчѣрма* Ит, али и *љѣдима* Мђ Ф НБ Бш, *кѣњма* (обиље потврда) итд. (упор. поглавље о деклинацији).

Карактеристично је да овде наставку *-ма* најчѣшће прѣтходи сонант, што повећава вероватноћу да су облици настали гласовним путем од оних на *-има*. Наравно, извесно је да примери *зѣдругѣрма* НК и *кѣњма* Ил почивају на таквом процесу. Међутим, форме *кѣњма* и *љѣдма*, распрострањѣне и другде, можда ипак чувају старије *-ма*.

²³⁰ У Бачкој су обе ове појаве знатно чѣшће (И. Поповић, *Госл.* 132—133). Поготову су оне раширене у кајкавѣштини (в. нпр. П. Ивић, *Процѣс растѣређења вокалског система у кајкавѣским говорима*, ЗФЛ XI, 1968, стр. 66).

Разни облици презента

виш ЈТ, *вите* ЈТ Ж Т Пе Бш Мо Пд НК СК (в. друге примере за тај презент у т. 9), *купмо* СЦ, *како ви мислите* Ит, *шта мисте* Ит, *шта миш шта је ту капитала* Пд, *шта ти миш* Ч, *шта миш* Пе Ки Ми Пд СК, *миш да има* Мо, *као мјж да ...* Сн, *дустим* Сн, *дусту* Сф, *да платте* Ит, *победте* Ч, *почти* Ж СЦ, *почти* Ж Сн, *сиромаште* Ит, *не цсту* Е.

Забележићемо да основински вокал презента, изворно дуг, испада само под посебним околностима. Ту су пре свега *виш* и *миш*, два глагола са когнитивним значењем (скраћено *виш* значи „схваташ, увиђаш“), који се по томе што захтевају глаголску допуну и по својој високој фреквенцији приближавају помоћним и модалним глаголима, затим примери са *и* у слогу иза слога са дужином, дакле у положају где је основински вокал доследно скраћен.

Други глаголски облици

покрвено Ит, *почићен* Ж Сн, *прдчтали* Ђ.

Овде се ради о спорадичном изговору у положајима који пружају добре услове за испадање вокала.

Придеви и прилози

неписмено Е, *сүше* Ж Ч, али и *сүвише* Ж итд.

За разлику од ретке синкопе у горњим примерима, испадање *и* је доследно у *кдлко* Ил Нз Ш Ко ЈТ Мђ Ит Ж Т Бч Сф Бд Ч Ф Пе З А Км Бш СЦ Ми Ки НБ Мо Пд Сн СК НК Ђ, *колко* Са 73, *колко гдд* А НБ, *кдлка е* Ж, *неколко* Нз Ит Ж Бч Пе Км Ме СЦ Ми НК, *николко* Ж Пе Ми НК. Карактеристично је да од вокала *и* овде није остао траг ни у некој факултативној слоговности *л* или његовој палатализацији. У примерима *кдлко је сад тд* Бч и *неколко* Ит огледа се по свој прилици утицај књижевног језика. Напоменућемо да прилози *толико* Ит Ж Бд З Е Бш СЦ и *онолико* Ит З, а изгледа и заменица *колики* (*колики је* Ф Ме, *колики су врата* Ф, *колика је та машина* Ме) имају акценатовано *и*.

Испадање целог првог слога

тај Кинђанин Мо, *Кинђенин* Мо (иначе обичније *Кик-*).

Гласовна редуција у титулама

госпон дџициру Ит, *госпон попо* Са, *забдрано сам*, *госпн професоре* Ме, *госм бележнице* Ит;

приљ Живо Ит, *приљ Мило* Ит;

ч Аца Мђ, *ча Боба* Мђ, *ча Влада* НБ, *ча Ђока* Ит, *ча Јанко* Ит, *ча Лаза* Ит, *ча Марко* Ит, *ча Панта* СК, *ча Раки* Сн, *ча Рдмјнови* НК, *ча Сава* Мђ.

У оваквим примерима скраћени облици су сасвим обични.

194. Е

Вокал презентске основе

мѡж да сѣднш Ит, ѡма га мѡш пѡзнати по говѡру Ки, мѡш кáсти НК, нѣ мож' да га пѡстгш' Ит, да нѣ мож да доглѣднш Ит, тѡ нѣ мож да истрѣбнш Ит, нѣ мож да се рáстанеш Ки, нѣ мош да спáваш Ит, нѣ мож да идѣш Ф, нѣ мож ѡ идеш Мо, мѡш кáсти НК, нѣ мош сáдшита да угубиш Пе, мѡште Мђ Е Ме Км Ки Ми Пд, нѣ моште Сф, али и мѡжеш Ки итд. Синкопа изостаје кад је облик 2. лица јд. на крају клаузе, а не претходи му негација не.

па һш ми мѣтити НБ, па чш вѣдит^н Е, Дш чш тѡ овáко Ми, дш чш тш Ме, дш чш Ми, штá чш да јѣш Мо, тѡ ч^м нáћи Ми, тѡ һте ви Ил, ѡ'те сá мном Мо, ви т'те вѣдити Ки, па т'те вѣдити Пд, па т'те чѡти НБ, сá 'ду нас пѡклати Мо, нѣшш Пд;

дш ш вáтат^н НБ, кáко ш прѡћи НБ, сá ш вѣдит НБ, штá ж да рáднш Ф, штá ж' да вáднш Сн, кѡлко ч јѣсти Ки, тѡ ч и код мáлог дѣтета чѡти Ми, нѣж ѡ идеш Ф, нѣч ѡ идеш Ф, неш да рáднш Ит, ѡтвѡри ѡчи па ч вѣдити Ит, ако ѡц да прѣпнеш НБ, ош иш, Сшмо, ѡгудáна НБ;

кáжш Сн, кáжду Ми.

И овде су у питању често употребљавани глаголи, модални или помоћни, којима се придружује најфреквентнији међу *verba dicendi*, каже—. Ипак, док је мѡш у синтагми са другим глаголом обичније него мѡжеш, синкопа е у каже— у ствари је ретка појава.

Вокал инфинитивне основе

вѡдла сам Ит, изгѡрло Ки, разбѡдле се Сф, тако и дѡдла у Итебеју, где су у оваквом положају дужине обично скраћене. У свим овим примерима испред е се налазио сонант, који кад му претходи ` акценат, тежи да преузме слоговност.

Кардинални бројеви

дѣст Мђ Ит Ч Пе Сн, дѣс јутáри НК, дѣс метѣри СК, двáдест Ш Ж Сф Км Бш Ки НБ Мо БА НК, двáдес кшла Мо, двáдес крáва Бш, двáдес крђјцáра Мо, двáдес пѣт Сн, двáдес пѣти Бш, двáдес прѣви Бш, двáдес рáли зѣмље Ит, двáдес бáнке СК, двáдес гусáка Сн, двáдес дѣвѣта Мо, двáес Мђ Сф Бш, двáес врсти Сф, двáес комáда Ки, двáес метѣри Ит, двáес пѣт Сф, двáез гѡдина Ж Сф НБ, двáез дáна Сф, двáез двá Ми, двáез дрѡги Бш, по двáез дѡша Сф, двáјес Пе, двáјес СЦ, двáјес трѣес Ит, трѣдест Ит Ж Сф Бш Сн Ђ, трѣдес НК, трѣдес месѣци СК, трѣдес пáтáка Ми, трѣдес—чѣтрѡдѣс крста НБ, трѣдес двá Бш, трѣес Т, трѣес јѣдну Мђ, трѣес комáди Т, трѣес лѣтри Ил, трѣез дѡша Пе, трѣјес Нз Ж, чѣтрѡдест СЦ, чѣтрѡдѣст ѡсме Ки,

четрдест осма Е Ђ, четрдѣст Ит, четрдѣст осам Ит, четрдѣст осме Ж Ч, четрдѣс ЈТ, четрдѣс – педѣз гддина Ж, четрдѣс гддина СК, четрдѣс коња Ми, четрдѣс крста Ме, четрдѣс ЈТ Ч, четрдѣс комади Ш, четрдѣс крста НБ, четрдѣз гддина Ил Ж Сф, четрес Ит, четрес пѣт Сф, стд педѣст гддина Сф, педес Иђ 9, педѣс кила Т, стд педѣст кила СП, педѣш четир Нк, педѣз гддина Ит, четрдѣс–педѣз гддина Ж, педѣс љада Км, педѣс кила НК, педѣс лигри Ђш, сто шездѣст ланаца Ит, шездѣс кила Мо, шездѣс четир НК, шездѣс форинги Ки, шездѣс гддина Бш, шездѣ шѣст Сн, седамдѣст љада Ми, седамдѣс метѣри Ж, седамдѣс трѣ Ђ, седамдѣз гради Мо, седамдѣс четвѣрте Мђ, седамдѣс пѣт Сп, седамдѣст и сѣдме Сп, осамдѣст и шѣс Ч, осамдѣст вагона Ит, осамдѣст љада Сн, осамдѣз двѣ гддине Ки, дѣведѣст и дѣвет Ил, дѣведѣз дѣвет Ж, дѣведѣз двѣ гддине Ж, дѣведѣшѣз гддина НК, дѣведѣз дѣвет Ил, дѣведѣз дѣца Е — наравно, уз облике као двадѣсет гддина Ит, тридѣсет Ме, четрдѣсет Бш, педѣсет крста Мђ, седамдѣсет Ит Ме Ми НК, осамдѣсет пѣт Мђ, дѣведѣсет Бш.

Именице

брзобразлук Ф, двѣ бурга БА, бурзи БА, буржак Ф Мо (и брбужак итд., в. т. 201.), вргѣно Бш НК Дс, вргѣнар Мо, дѣстакина Ф, двѣ мѣсца Ил Ит 3 НБ, трѣ мѣсца Ит Бш, свѣког мѣсца Бш, свѣког мѣсца Сп, напѣску Ит Ки, нарђѣње Сн Ф, дѣве нѣдље 3, пѣложник Ш, на рѣшѣто Пе; упор. и вргѣно НК.

Синкопа је очигледно фонологизована у облику брбужак, где је силабизирано *р* метатезом доспело под акценат.

Разно

дѣцкам НБ, дѣцка Ил Сн, дѣцкамо Ит, дѣни и дѣцку Сф Ки, дѣцкаду Бш, дѣцкај Ч, дѣцкаћемо Ит, дѣцко Нз Ит Ж Е Бш, дѣцкало Км, дѣцкала Ит СК, дѣцкале Ми, нѣ укаш Ит, дѣцшѣла Ме, намѣсти Пе, нарђѣње Ф, нѣ осѣа се дѣбро НК, нѣ трба Сф, дѣцшѣмо СЦ, дѣјмо СЦ, дѣјте СЦ, дѣјте СК, дѣкрчене Ки, прѣдѣс Сн, зѣјно Е, зѣјдно НК, јѣдѣрд Ч Пе, јѣдѣрда НК, двѣрд Ч.

Иако је синкопа у дѣцка– веома чѣста, и ту постоји изговор са сачуваним *е*.

195. А

Вокал презентске основе

јѣ им (=имам) прѣво Ит, нѣм шѣа да пѣтрошим Пе, нѣмм жѣта НК, нѣmmo Сф, да вѣчѣрте ЈТ, нѣ пѣдѣш Сн.

У овом материјалу најзаступљенији је презент *имам/немам*, дакле опет један од најчешћих глагола. Јасно је, међутим, да се сви наведени облици јављају само спорадично.

Вокал инфинитивне основе

ка̀сти Ме Сн, *ка̀сти* Ит Ж Ф Бш Сн БА НК Ђ Дс, *припове́дти* Бш, *гу̀рти* Ми, *и́мти* Ч, *ка̀зли* Ил, *ка̀зла* А, *мо̀рли* Пе, *напи́сла је* ЈТ, *у̀крли* су Бш, *ка̀шћу* Ф Бш, *ка̀шће* Ит Бш, *пока̀шћемо* НБ.

И овај је материјал спорадичног карактера с изузетком облика веома честог глагола *ка̀зати*, чији инфинитив и футур обично гласе *ка̀сти*, *ка̀шћу* итд. Много су ређи облици као *ка̀зати* Ит Т СЦ МИ, *дока̀зати* Ит, *ка̀зали* СЦ, *ка̀зала* Бш НК.

Разно

Врто̀дмије Ж, *Обр̀д* НК, *парда̀нза* Ме, *срмо̀га* Пе НК, *Фрка̀ждѝн* Ч, *безо̀брзан* Бш, *безо̀брзно* Бш, *за̀брљен* „забра̀вљен“ Ит, *врѝће машѝне* Ж, *ко̀шћу машѝну* Ж, али и *парада̀нз* Ме итд. (уп. т. 123).

Заједничка је одлика већине ових примера преношење слоговности на р. И ту се ради о факултативном изговору.

196. О

верна̀уку Бд, *вдѐница* НБ, *гру̀шице* Сн, *гру̀шица* СК, *гру̀шично сѐме* СК, *ње́гва* Сф, *на̀ рга̀љ* Ки, *нѐ мгу* Ме Сн, *нѐ мж* Ки, *нѐ мжѝте* Пд, *прмѐнд сам* НК, *вда̀да одздо̀ле* Е.

У свим овим примерима стајао је сонант уз о, чије испадање има знатнију фреквенцију само у лексеми *гру̀шица* (упор. ипак *гору̀шица* Ит Ф Ки СК, *од гору̀шице* Ме).

197. У

за̀јтра Ш ЈТ Ж Ч А Бш СЦ Ми, *за̀јтра* Нз Ит Т З Бш БА СК, *за̀јтре* Бш, *за̀јтре* Бш, *за̀јтро* Пе, *за̀јтро* СК, *у̀јтру* СК, *у̀јтру* СК НК Ђ, *до̀ у̀јтру* Пд НК, *добро̀јтро* Ч Мо СК, *по̀јтра̀рје* Ит, *по̀јтарије* Иђ 31, ређе *за̀јутра* Нз, *за̀јутро* СК; *прико̀дтра* Е Км Бш СЦ *В Ки Ми Пд Сн, *И́сца Кри́ста* Ч, *мѐтла* (<мѐгула) Ш ЈТ Т Бш, *мѐтли* СЦ, *нѐ бдѐмо* НБ, *ни́сам по̀пиши* Км, *дрма̀рина* Ил, *по ко̀мишѝлку* Ми, *Пѐркчин* НК, *Ра̀дловачки* Ит, али и *мѐгула* је Бш, *мѐгули* Бш.

Међу овим примерима високом фреквенцијом се издвајају *прико̀дтра* и *мѐтла* „ставила“. Синкопа, наравно, није фонологизирана у првом од тих примера, о чему сведочи слоговност с. Ту свакако делује ослањање на прилог *сѝтра*. Поменућемо да презиме *Ра̀дловачки* у Итебеју увек тако гласи.

Додаћемо овде и облике *ку̀руз* Пе З Сн НК, *ку̀руза* Ч З Сн НК, *бѐрѐмо ку̀рузе* НК, *ку̀рузно бра̀шно* Ч, па и *кѝку̀руз* НК, *кѝку̀руз* Км, *кѝку̀руз* Пе. Облике са *кук-* и *кок-* навели смо у т. 1496.

Усамљено стоји пример *миш* (=мислиш) да има *брколóзу* (туберкулозу) Мо.

Закључци о синкопи

198. Преглед изнесене грађе показује да је синкопа најчешћа у унутрашњем слогу, затим у крајњем и најзад у почетном. Запажа се да су тросложне и још дуже речи богатије заступљене него што би се могло очекивати према њиховој учесталости у говору. Очевидно је да дуже речи пружају повољније услове за гласовну редукцију, али треба имати на уму и то да двосложне речи немају унутрашњег слога, који је за синкопу погоднији од почетног и крајњег. Осим тога, двосложне речи с отвореним крајњим слогом не долазе у обзир за синкопу; о њима је било говора у одељку о апокопи.

Наравно, испадају само неакцентовани или бар дезакцентовани вокали, и само кратки, односно скраћени.

Да у првом слогу испадају преакцентски вокали, а у последњем послеакцентски, разуме се по себи. Што се тиче унутрашњих слогова, у њима преовлађује синкопа послеакцентских вокала, што произлази из околности да у новоштокавском има сразмерно мало речи с акцентом на трећем слогу или још даљем од почетка речи.

Од могућих консонантских окружења синкопи највише погодују положај између два безвучна опструента и суседство сонаната. Знатније изузетке од овога стварају одређене велике морфолошке категорије као што су 2. лице множине императива, инфинитив, па и друго лице јединице и множине презента, где се испред вокала који испада јављају практично сви консонанти. Приметићемо узред да наставак испред којег испада вокал увек почиње безвучним консонантом (*т*, рђе *ш*). Значајно је и то да синкопа у тим категоријама не доводи до хомонимије са било којом другом категоријом у истим парадигмама. Најзад, треба истаћи велику разлику у овом погледу између конјугације и деklinације, у којој синкопа готово сасвим изостаје.

Услови поменути на почетку претходног пасуса заступљени су посебно често, практично редовно, кад је реч о синкопи у првом слогу, и уопште у преакцентском положају.

Синкопа се јавља готово искључиво онда кад вокалу претходи само један консонант. С друге стране, примери као *пóдстим* показују да консонантска група *иза* самогласника није сметња за његово испадање.

У већини случајева синкопа је факултативна, али постоје и категорије где је она уопштена.

Значајно је да је синкопа најчешћа у категоријама у којима смо бележили и примере са централизованим или ослабљеним изговором вокала (*а*, *ь*, обезвучење итд.). Показује се да је такав изговор, дијахронично гледајући, претходница синкопе.

199. Разматрање наше грађе указује и на то да је заступљеност синкопе код разних вокала углавном сразмерна висини другог акустичког форманта, додуше, како изгледа, с инверзијом односа између *о* и *у*. Словно *р* никад није захваћено синкопом нити било којом другом врстом губљења вокала.

Синкопирани вокал често оставља траг у слоговности претходног консонанта (сонанта, струјног или африкате), по правилу онда кад претходи слог с узлазним акцентом. Код *и* се јављају и случајевни умекшавања претходног консонанта или антиципације *и* у виду *ј* испред тога консонанта.

200. Веома је поучан лексички састав материјала у којем долази до честих синкопа. Ту су пре свега категорије с ослабљеним акцентом: кардинални бројеви, титуле и неки глаголски облици, помоћни или њима слични. Осим тога овде се нашло неколико честих морфолошких категорија, увек из конјугације. Што се тиче лексичких јединица, синкопа тежи да се уопшти само у ограниченом броју високо фреквентних, у којима су обично испуњени помињани фонетски услови.

Круг описан у претходном пасусу још је ужи кад је реч о редукацији која осим вокала уклања и бар један консонант. Овамо спадају титуле наслеђене уз друге именице, затим низ кардиналних бројева, неколико најобичнијих глагола и мањи број лексема с вокалом укљештеним између два безвучна консонанта.

МЕТАТЕЗА ВОКАЛА

201. Мало је примера у којима метатеза захвата само вокале:

орманика БА НК, *орманику* СК, *орманике* НБ Мо Сн БА, с *ормаником* Ме, *орманикаша* Ба (све из кикиндске зоне!) поред *армонике* Ђ, *армоникаш* Бш итд.;

рамуника за *патэку* „камилица“ Ит (треба поћи од *романика*, уп. и облике *готоника*, *готуника* у РЈА, као и *румуника* Иванда, Чешљар 134). Уп. т. 135 и 148.

брбужак „бубрежак“ Е Км Мо НК, *брбушак* Ки, *брбушци* Ф Ит Км Бш, *брбушка* НК, али и *бубржак* Ф, *бубршци* Ф, *бубрежак* Км, Уп. *брбушак* „бубрег“ у Иванди, Чешљар 112.

ЕЛЕМЕНТИ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГ ВОКАЛИЗМА

202. У неколико лексема преузетих из црквенословенског, очито у његовој руској варијанти, налазимо *е*, односно *о* као рефлексе прасловенских полугласа:

а) *рождество* „божићна песма“ Ч, *чѐс* „част“ Ме Бд, *једна од 'иљаде ако држи мѹжу чѐс* Ит, *због чести Са, нема гѹ чѐсти* Км, *божество* Ит („богомолци кажу“);

б) *Душане, видѹш гѹ, цѐо вѐздѹх пѹн нѐчега* Км, *дн по стѹрим кѹже „вѐздѹх“* Км, *вѐздѹх Ђ, воспито Ч, да се вѐспѹтаду Ч, воспитан Са* 331, *вѐскресе Ф, вѐскресо Са* 331.

У називима празника имамо с једне стране *Ўскрс Ф* Сп Ме Бш, до *Ўскрса Е*, *очи Ўскрса З*, а с друге стране *вѹскрсе* (у поздравној формули о Ускрсу) *З*, *вѹскрсно Мђ*, *васкрсеније* (црквени обред о Ускрсу) *З*, *Вавѐденије Ш*, све преузето још из српкословенског језика. Из истог извора потиче и облик *вѹстина Ф*.

Облици *уџџрник* Бш, *уџорак* Ф, *уџторак* Ж, садрже *в* из црквеног језика и предлог у срастао с именицом. Уп. т. 265.

Рускословенски фонетизам огледа се и у лику *вѣртеп* Ч НК СК, Гмн *вѣртѣпа* НК, са *е* у другом слогу насупротив стсл. ВРЪТЪПЪ.

Црквенословенско чување тзв. редуцираног и испред *ј* огледа се у облицима *бѣѣније* Ф, *безакѣније* Ит, *Вавѣденије* Ш, *васкрсѣније* З, *од ѣгог зѣѣнија* Ит, *зѣѣнија коекаква* Ит, *пѣѣније* БА *Секѣваније* Ит Ф поред *Секѣвање* Т, *Срѣтеније* Дс, *страѣѣније* СЦ, *гѣ ѣѣдину је бѣло трѣсеније, трѣсла се зѣмља* Ит.

Реч *вѣѣрују* Пд са „црквенословенским“ јекавизмом означава познати текст „Символ вере“. Такво је налази се и у *пѣѣније* БА.

КОНСОНАНТИЗАМ

ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

203. Инвентар консонантских фонема једнак је у скоро свим говорима обухваћеним овим радом (о једином изузетку в. т. 212 и 213). Транскрибујемо овде дијаграме из фонолошког описа говора Башанда (ФО, ОЛА 55):

в			м	п	б	ф	
	л	р	н	т	д		
				ц	с	з	
ј	љ		њ	ћ	ђ		
				ч	џ	ш	ж
				к	г	х	

Овај се репертоар разликује од онога у књижевном језику само присуством *s*. Домашај те разлике је веома мали јер је *s* фонема са најнижом фреквенцијом у банатским говорима а уз то не уноси ниједну нову диференцијалну особину.

Осим *s*, и *x* има врло ниску фреквенцију, али ипак нешто вишу. Следећу степеницу на списку сугласника који се у говору јављају ретко сачињавају *ц* и *ф*.

Од наведених фонема *ф*, *s* и *ц* су секундарног порекла. Јављају се у позајмљеницама и као резултат гласовних промена под посебним условима.

204. Банатски говори у начелу познају све иновације којима је у разним штокавским говорима успостављана симетрија између система звучних и беззвучних консонаната. Уведене су африкате *ц* и *с* као парњаци гласовима *ч* и *џ*, а *ф* и *х* били су под ударом процеса који су их елиминисали из система. Међутим, *ф* је поново ушло у систем, а уклањање *х* је остало недовршено, тако да су оба та гласа заступљена у данашњем консонантизму.

205. И у вези с позиционим консонантским променама наши се говори углавном добро уклапају у просечну штокавштину. Групе **sk*, **zg* и сл. дале су *шт* и *жд*, а **tj* и **dj*, као и *jt* и *jd*, африкате *ћ* и *ђ*. Почетно *чр* прешло је у *цр*— (и даље у *тр*— у речи *трешња*), *вс*- се претворило у *св*—, ново јотовање је извршено у истој мери као у књижевном језику и остварене су стандардне промене у примерима као *човек*>*човек*, *двигнем*>*дигнем*, *оштро*>*оштро*, *слива*>*шљива*. Наравно, ми се у даљем излагању нећемо враћати на овакве промене.

206. У консонантизму као и у вокализму, међу најзначајније разлике према књижевном језику спада друкчији изговор одређеног броја фонема. При том је и овде варијационо поље у реализацији тих фонема врло широко. Штавише, у овом случају су такве особености по правилу факултативне, што значи и да појава у консонантизму има мањи домашај него у вокализму.

ИЗГОВОР ПОЈЕДИНИХ КОНСОНАНАТА

Изговор ш, ж, ч и ц

207. Шупставе фрикативе и африкате изговарају се врло често с умекшањем, понекад једва приметним, понекад прилично чујним, а ређе врло изразитим. Те је нијансе немогуће разграничити и зато их наше бележење не раздваја:

ш'

ш'áпца Ж, Ш'áпчáни Пд, ш'áрене Ж, Ш'áба Ж, ш'éве З, ш'èгрт (Ф (2:)), ш'és сáти Ш З, ш'éсте Ш, ш'èстица Ф (1:), ш'étате З, ш'èшер Ш, ш'èш'ýр Ит Ф СК, ш'еш'ýре Ж, ш'еш'ýри Ж, ш'ýбати З, ш'ýлетом Ж, ш'ýло Ит, ш'ýље Ки, сад ми ш'ýљу Ит, ш'ýна Дс, ш'ýне Ж НК, ш'ýре Ит, ш'ýри Ит З, ш'ýри нег дýжи Ит, ý Ш'ýрине НК, ш'ýрине Ђ, ш'ýрину Ит, ш'ýрок СК, ш'ýрока Бк (1:), ш'ýроки Ит, ш'ýроко Ит Ж, ш'ýшáрка Бк Ф, ш'ýшке Пд, ì ш'коле Ит, ш'кóдило Бч, ш'љáва Ит, ш'óра КМ, ш'óрај Ит, ш'тá Ит, ш'тá је НК, ш'то прè Ф, ш'тó Ж, ш'тýка Ч, од ш'ýва Ит, по ш'ýпáма Ит,

áмиш'ан Ит Ж, иза Баш'áида Ки, беш'нку Ж, бýреш'и Пд, болèш'љив Ит, брдш'на Ж, брдш'е Ж, Будиш'ин Пд, вáш'ар НК, вèш'т Т Ф, вèш'тáк Ит, вèш'е Ит Ж Бч Е Св, вèш'ље Е Пд, са вèш'њама Сп, влðш'ки Ит, врш'е Ж, врш'емо З Ме, врш'или с кòњама Ит, врш'или НК, врш'илó се НК, врш'имо Ит, врш'ке З, врш'њаци БА, грáш'ак Ит, горýш'ница Ж, за гýш'у ЈТ, донеш'ени Ф (1:), дðш'ла Ф, дðш'ли Ит Ж, дðш'о Ит НК, дрýш'тва Ж, дрýш'тво Ит Ж Ки, дрýш'тву Ж, Душ'ан Ит Пд, Душ'ко Сф, заврш'или СФ, зáпуш'ниш' Ит, зáсуш'и Пд, Ýзбиш'гани Ж, изиш'ли Ж, иш'ла Мђ, иш'ли Ж, иш'о Ит Бч Пд, иш'чистили Ж, иш'чýпаш З, Јóш'ка Пд, карáше Е, кáш'нка Км, кáш'нком Ж, кáш'а Дб Ж Ит Ки, вèш'е кáш'е Ит, кáш'е Ч Пд, кáш'у Мђ, кòкðш'ка Ит, кòкðш'ке Ит, кòмиш'ња Ит Пд, кòмиш'нјáма Пд, кòмиш'нје Пд, кòмиш'нји Ит, ис комиш'илука Ит, комиш'илуке Е Пд, кòш'уља Ф (2:), кòш'уље Ит, кóкуњеш'ће Ме, лáкиш'ни Пд, лèгш'е Ит Пд, лèгш'и Ит Ж, лðш'е Ж, Љубиш'и Св, маш'ина Мђ З, маш'ине Ит Пд, маш'ином Ж Ме, мèкуш'а Ит, мýриш'и Ит, Мíш'а Е., мíш'еви Пд, Мòдош'ани Ит, муш'карци Јт, мýш'ки Ж Ме, мýш'ко Дб, наврш'и Ит, нáвèш'е Мо, нáш'а Ит, нáш'и Бк Ит Ж Пд, немèш'áг Пд, нè пуш'и Ж, нè пуш'им Пд, нèш'то Ђ, нèш'та Мђ Ит Ж Бд Км БА Ђ, нèш'то Ит, нòш'на Ж, оврш'имо Ит, ðкеш'асто Пд, ðпш'тине Ж, ðсýш'и Ф, ðш'ино Е, пáш'њака Пд, пèш'ке Ж, пèш'кýр Ит СК, пеш'кýри Ж, кот Пèш'те Ђ, потрбуш'ке Ф (1:), пòш'ли Мо Пд, пòш'товали Ит, пòш'тује

Ф (1:), пра̀ш'ина Ит, припу̀ш'и се Км, про̀ш'етам Ж, прдѝш'лог Пд, пу̀ш'и Ф, пу̀ш'ио Км, рѐш'ета Ч, рдѝш'етало Пд, рѐш'ето Ж, рѐш'ио Км, саѝш'нѐна Бк (2:), сѐш'та Км, сѐш'тенѝк Ит, сѐш'тенѝк Пд, сѐш'теника Ит, сѐш'теници Ит, каг се гд̣ свр̀ш'и Ит, свр̀ш'ио Мђ, Сѐш'а Ит, слу̀ш'ајте Пд, слу̀ш'али Ђ, слу̀ш'о Ит, старѐш'ине Ит, старѐш'ини Ит, стра̀ш'но Ж, сѹбош'и Ит, тамбура̀ш'и Ит, тѐш'ко З, Тимшѝва̀ру Ит, То̀ш'ни Ил, тра̀ш'те Ф, трдѝш'ак Ф, трдѝш'и НК, удѐш'а̀ву Ки, у̀ниш'тли Ж, уш'̀йеа Е, уш'̀ије Км, из уш'̀ију Ф (1:), фр̀ш'ак Мђ, фр̀ш'ко Мђ, ча̀ри'ав Ж, ча̀ш'а Бк (2:) Ф, ча̀ш'у Ит, чѐш'ља Ит, прѹмѐне ш'еѝ'ѝр Ит, ш'̀иш'арка Ф;

бдѝш' Ит, вѐлиш' Ж, вѐш' Ч, глѐдниш' Ит, за̀пуш'ниш' Ит, извѐдниш' Ж, иш'̀ Ит, јдѝш' Ме Сф, клѐчниш' Ђ, ко̀паш' Ит, ку̀пиш' Ит, ло̀жшиш' Ж Сп, ма̀жеш' Мђ, мѐтеш' Ит, на̀бацаш' Ит, на̀вриш'ниш' Ит, нѹсшиш' Км, ѹреш' Ит, пѝш'еиш' Ит, пла̀тиш' Ит, плѝш' Ж, пра̀вниш' Ђ, преска̀чеш' Ит, да прѹстиш' Ж, да га пу̀стиш' Ит, сла̀ч'аш' Ит, ста̀неш' Ит, сѹбош' Мђ, гѹжшиш' Ж, жу̀регш' Ит, жу̀кчиш' Пд, уста̀неш' Ит, чу̀ваш' Ит, ш'̀драш' Ит.

ж'

ж'̀аба Ит, у Ж'̀абаљ Е, ж'̀алостан СК, ж'̀ва̀ла Ж Сф, ж'̀еж'а Е, ж'̀елили су Ф Св, ж'̀елѝте Ђ, ж'̀ена Ит Бч Е Сп, ж'̀енд̣ ме пѝта Ж, ж'̀ене БА Ђ, ж'̀енин Ф (1:), ж'̀енио се Ит Е, са ж'̀еном Ф (1:), ж'̀енска НК, ж'̀енске Е, ж'̀енском Ж, ж'̀ену Ж Мо Пд, ж'̀ењени Ит, ж'̀ера̀вица Ж Мђ Км, ж'̀ив СК, Ж'̀ива Ит, ж'̀ива Ж, Ж'̀иве З, ж'̀ивиду Пд, ж'̀ивиѹо З, ж'̀ивили Ит, ж'̀ивило З, Ж'̀ивни Ит Пд, ж'̀ивѝнско Ит, ж'̀ивину Ит, ж'̀ивину Ф, ж'̀ивио Ж, ж'̀ивиш' Ит, ж'̀иво Е, ж'̀ивог СК БА, ж'̀ивѹгѝне Пд, ж'̀иж'ак Бк (2:), ж'̀ила Ч, ж'̀илаве Ит, ж'̀иле Ит, ж'̀илица СК, ж'̀ита Ж, Цп З Пд, ж'̀итну НК, ж'̀ито Ит Ж Е Ме Ки Мо Пд, крѹ ж'̀ито у ж'̀ито Ит, пѹ ж'̀иту Ит, ж'̀рно Ит, ка̀мен што ж'̀рнамо сѹ Ит, ж'̀ут З, ж'̀у̀ћак Ит;

беж'̀и Е, беж'̀имо НБ, бѐлеж'̀ника Ч Мо, блѝж'̀ни Км, Бѹж'̀е Чј Ђ, бѹж'̀и Ит, бѹж'̀ини Пд, Бѹж'̀ић Ит Ж, бѹж'̀ића Ит, вѐж'е Ж, вѐж'еду Км, вла̀ж'на Ит, дѝж'е Ж, дѝж'у, Ж, дож'̀ивио Км, држ'̀ава Ж, држ'̀и Јт Ж Ме, држ'̀иду Км, држ'̀им Ж Ме Пд НК, држ'̀у Сф Пд, дѹж'е Ит НК, дѹж'̀и Мђ Ит, дѹж'̀ан Св, на̀ дѹж'̀и Ит, дуж'̀ине Ф, дѹж'̀ом Пд, ж'̀еж'а Е, за̀држ'̀ан Ф (1:), изгриж'̀ена Ф (1:), ка̀ж'е Ш ЈТ Бч Ђ, ка̀ж'ем Ит Бд Ки Ђ, не ка̀ж'ете Ш, ка̀ж'у Ит, ко̀ж'а Ж Ме, ко̀ж'е Сф, ко̀ж'̀ни Ит, ко̀ж'у Ит З, двѐ ла̀ж'и Ф, ла̀ж'̀лива Ит, ла̀ж'̀ливо Ит, лѐж'и Ж, лѐж'им Пд, ло̀ж'и Мђ, ло̀ж'̀имо Ж З, ло̀ж'̀иш' Ит Ж Оп, лу̀ж'̀иги Дс, ма̀ж'еиш' Ђ, ма̀ж'и Км, мла̀дѹж'ења Ж, мѹж'еду Ж, мѹж'емо Ж, мѹж'ете Ђ, не мож'̀емо Мђ Ж, на̀маж'̀е се Пд, на̀маж'̀ете Ме, не мож'̀емо Е, но̀ж'еви Мђ Ж, с но̀ж'ом Сп, одрж'̀и Ж, ѹж'ени Ми, ѹж'енио Км, ѹж'ењен Мђ, по̀ж'̀угла Ж, по̀ка̀ж'ем Ђ, по̀лож'̀имо Ки, по̀лож'̀нике Е, по̀лож'̀нику Ме, предрж'̀ава Ж, ро̀ж'̀дество Ит, ру̀ж'а Ит Мо, ру̀ж'̀није Пд, ја̀ се сла̀ж'ем Св, слѹж'̀бе Ит, слѹж'̀и Ж, слѹж'̀ио Мђ Мо, стѐж'у Ит, стра̀ж'ар Ит, стрѝж'е З,

дòч'и'ла Ф (2:), посвèдòч'и'ш Ф (1:), пог'уч'емо Ит, проч'и'там НК, п'дуч'и'ца Ж, п'дч'еле Пд, п'дч'и'ње Пд, п'дч'сти Ж, прèдвеч'е Ж, пресèч'е Ит, прèскāч'е Ж, прèскāч'емо Ж, прèскāч'еш Ит, прèскòч'и Ж, пр'и'ч'али су Ж, пр'и'ч'ам Чј, пр'и'ч'о НК, п'двлāч'и Ж, проч'и'гāјте Ж, рāзлич'је Ит, расèч'е НК, рāч'ун Ђ, рāч'уна Ж, рāч'у'нција Пд, р'уч'ак Ит, р'уч'али Км, р'уч'амò Сп, р'уч'аш Км, р'уч'ка Км, р'уч'не Ж, р'уч'ни Пс, р'уч'но Сф, р'уч'у Ит, свèга и свāч'ега Ки, свèч'ане Ж, свèч'ано ЈТ, свèч'ār Ит, св'и'нч'е Бч Ки, св'уч'е З, селāч'и'це НК, сèч'е Ит, с'игрāч'ке Ит, скāч'еду НК, скòч'но Ми, слāч'аш Ит, сл'уч'ајно Ж, смлāч'и Дс, спрèч'им НК, с'увач'а Ит, по с'увач'ама Ит, с'увач'е Пд НК, с'увач'у Ми, тāч'но З, тāч'ни Мс, тèч'а Ђ, тèч'е Пд, тòч'ак Пд, тòч'кови Пд, трч'и Ф, трч'им Ит, трч'и'мо Км, трч'у Ит, т'ургу'нāч'а Ит, турч'и'нак Ит, т'уч'ана Е, т'уч'е Бч Ми, т'уч'ем НК, увел'и'ч'а ЈТ, увеч'е Ж Мђ З Е НК, укеч'и Мђ З, укòч'и'ш Пд, у'ну'ч'ади Пд, у'скоч'и Е Ђ, у'скòч'и'ла З Ђ, уч'и Ђ, уч'и'ла Ит, уч'и'ни Пе Км, уч'и'тељ Ит Пд, уч'и'теле Ф, уч'и'теле Ит, уч'и'тељи'ца Ит, уч'и'ш Ит, фāли'ч'ан Ж, цèповач'и Пд, ч'и'ч'ак Ит, Шāпч'āни Пд;

к'ључ' Ж, к'òвāч' Ит Мс, колāч' Ш Ф (2:), к'òлāч' ЈТ Ит, д'бр'уч' Пд, д'рāч' Сп.

ц'

ц'āгаш Ит, ц'āк Ит Ж Ми Пд, ц'āкова Пд, ц'āкови Ђ, двā ц'āндāра Е, ц'āндармèрија Е, ц'б'у'нови Ф, у ц'еп Ит, ц'èпница Ф;

к'ири'ц'и'јāш Ф, òц'а Мс, пèнц'ер Ђ, п'ири'нц'ано НК, сāц'ак Ко, скèлāц'и'ја Ч.

Сасвим је обичан изговор једнак с оним у књижевном језику. Примери у т. 209.

208. Много је ређи тврди, врло шуштави изговор истих гласова:

ц'èва Бш, ц'èци'р Ит НК, ц'и'òла Ит,

брāци'но Пд;

жèне Ч, крò жито Е;

бèжси Ме, кāжсе Ш Ч Пе Ђ, кāжсем Пд, лèжси Бш, нāмажсè га Е, тèжсе Ђ, ужси Е,

мòжс Ђ;

цāја Бш, цèтир Бш, ц'увам Сп;

вèче З, в'и'цу Нз, в'уче Ко, изв'уче Ш, об'учем ЈТ, òчи Пд, òчо Е СЦ НБ, пр'и'чāмо Бш, рāч'ун Ђ, рāч'уне НБ, с вèчера НЗ, тèче Ки,

к'òлāч' Ђ.

Изгледа да је појава раширенија у оним говорима у румунском Банату који не разликују ч од ћ и ц од ђ. У оскудном материјалу П. Ивића из Темишвара нашли су се примери *ишо*, *спромāцинији* и *кāжсем*, а од жене рођене у Дињашу он је, у сасвим кратком разговору, забележио пример *ц'èци'р*. Ова би се појава уклапала у општу нестабилност оваквих гласова у тим месним говорима. Наравно, за поузданије закључивање у овом правцу потребно је много више материјала.

палаталне пловиве сличне одговарајућим чешким гласовима (*ɽ* је уз то једнако са познатим чакавским консонантом):

а) *gǫh' e* БА, *ǫrǫh' e* Ж, *kerǫh' ija* Бш, *kǫh' ǫri* БА, *kǫh' a* О БА, *kǫh' ni* Е, *po mogǫh' nosti* Пе, *ko mǫh' ak* Ба, *neh' a* киња Ђ, *ndǫh' a* Бш, *ndǫh' u* Бш, *svǫh' a* Бш,

pǫtǫh' i Бш;

h' avo БА, *h' ǫrme* БА, *h' dn* БА,

zǫgrǫh' eno БА, *izrǫh' am* Ж, *s lǫh' ima* СК, *pǫh' edu* Бш, *prǫh' i* ца Бш БА, *rh' a* Бш.

б) *h' ǫrka* Ђ,

brǫh' a БА, *veh' i* Мс, *kǫh' i* Нз, *listih' e* Чј, *mǫh' emo* ЈТ, *nǫh' i* Бш, *neh' u* Ба, *ko*т *kuh' e* Ч, *ǫh' emo* Ж, *ǫh' oravila* Бш, *pleh' a* БА, *svanǫh' e* О;

h' ǫram Ит, *h' ǫbre* Дб, *h' ǫrd' evdan* БА,

za vǫh' ene Дб, *grǫh' a* Ит, *ǫǫh' e* А, *izrǫh' ene* ЈТ, *lǫh' a* БА, *ǫbǫh' e* Ч, *rǫh' aka* Ђ, *rǫnh' av* Сп, *tvǫh' i* Ђ, *ǫh' em* Бк, *urǫh' eno* ЈТ, *utvǫh' i* ца Дс;

в) *ɽ' ǫrke* Ђ,

it' h и Дс, *mǫt' h ija* БА, *mǫt' h ano* Дс, *mǫt' h e* БА, *net' h e* Ђ, *net' h emo* Км, *net' h u* Дс, *plǫt' h o* СЦ, *plet' h a* БА, *pomǫt' h nice* Ђ, *shvet' h ke* Дс,

sinǫt' h Дс;

Arǫnd' h el БА,

ǫǫǫ' em ЈТ, *ǫǫǫ' h u* А, *izǫǫ' h e* Дб, *ǫǫrǫǫ' h en* Бш, *prǫǫ' h e* Бш, *rǫǫ' h e* Дс.

Најређе су потврде за чисто *ɽ* и *ɫ*: *ɽ' uti* Бш,

vet' inom З, *kǫt' a* З, *kǫt' i* Бш БА, *u kug' i* О, *ne*ма *mǫt' i* Ф, *tekǫt' a* Бш, *trǫt' og* Дс;

ɫ' aka Бш,

ǫǫǫ' e Сп, *na led' a* Бш, *mlǫd' i* Бш, *narǫd' eni* БА, *prǫǫ' e* Ф, *slǫd' e* Бш, *ǫd' e* Ме.

Најраширенији је, ипак, изговор који се, бар по аудитивном утиску, не разликује од књижевног. Ми смо га бележили у свим селима и у свим положајима; непотребно је овде наводити потврде.

211. Питање порекла изговора с редуцираном фрикацијом није једноставно. Он је нађен и у Бачкој,²³² али не и у Срему.²³³ На штокавском подручју ван Војводине такав је изговор констатован у призренско-тимочкој области²³⁴ и у мрковићком говору.²³⁵ Распоред је изразито перифернијски, што допушта два тумачења: или се ради о архаизму, или о страном утицају. Што се тиче првог, не може се искључити претпоставка о томе да војвођански гласови представљају реликт првобитног српскохрватског изговора, али нема

²³² И. Поповић, *Госп.* 18. Географски је непрецизна Решетарова напомена, *Štok.* 136, да је он слушао ову појаву код више појединаца из „јужне Угарске“ и Србије.

²³³ Б. Николић не помиње ову појаву у својој монографији о сремским говорима.

²³⁴ В. нпр. А. Белић, *ДНЦ* 182—187.

²³⁵ В. нпр. Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ XVIII, 1969, 155.

ни околности које би таквој хипотези давале знатнију уверљивост. Од страних утицаја овде долази у обзир прѣ свега мађарски, а мање румунски. Мађарски консонанти који се бележе са *ty* и *gy* једнаки су с нашим *τ'* и *δ'*. У прилог улоге мађарског језика говорила би и распрострањеност појаве, која обухвата и Бачку. У вези с румунским језиком ситуација је заплетена. Његови банатски говори имали су у своје време такве гласове на месту *t* и *d* пред *e* и *i*, али су затим ти гласови прешли у *ć* и *d* — сматра се, под српским утицајем.²³⁶ Ту се срѣнемо са хронолошким тешкоћама, поред географских. Ако су Срби под утицајем Румуна преузели *τ'* место *ћ*, Румуни после тога нису могли примити од њих глас *ћ* — и обрнуто. Ствар се нимало не упрошћава тиме што банатски Срби најчешће не изговарају *τ'*, него нешто средње између *ћ* и *τ'*, или чисту африкату *ћ*.

212. У Борчи су изједначени *ч* и *ћ*, као и *ц* и *ћ*. Најчешћи изговор овде је *ч'*, *ц'*. Наводимо примере са првобитним *ћ* и *ћ*:

ч'ёрка, ајде ч'уги императ.;

Банач'ани, беч'ари, брдч'а, брдч'и, домач'ин, домач'ица, крѣч'е, куч'а, куч'и, куч'ич'е, куч'ич'и, мѣч'ала, нѣч'е, пѣла нѣч'и, оц'емо, оц'у, плѣч'аду, пѣбич'еду,

вѣч';

ц'ѹбре, гѣц'о, изѣц'еду, лѣц'а, насац'иваду, ослобоц'ѣње, принуц'ена, рѣц'ену жѣну.

Овакав изговор првобитних *ч* и *ц* сасвим је обичан у Банату, в. т. 207. Наводимо само неколико примера из Бч: *излѣч'или, колѣч'и, крѣч'и, мѹч'или, свѣч'ари, свѣнч'е, тѹч'е,*

ц'ѣкове.

Имамо и нешто примера за изговор обичног *ч*, одн. *ц*:

како че бити, цубрѣта, усуцивали,

вѣнчамо, врѣчаре, прѣскѣче, сѣлѣчка.

Забележено је и неколико потврда за тврдо, шуштаво *ч*, а такође и једна за комбинацију умекшаности и јаког шуштања:

кѹча, ђт куче, штѣ че бити;

штѣ ч'е.

У широј околини Панчева, а ван подручја обухваћеног овом монографијом, нпр. у Банатском Новом Селу, Долову, Баваништу и Ковину, П. Ивић је такође констатовао разликовање двају редова алвеопалаталних африката. Тога су свесни људи у осталим крајевима Баната. П. Ивић је имао прилику да чује ругалицу: *Скѣћила маћка у ћинију па наћинила ћитаво ћѹдо по Пѣнћеву.* Напомињемо, међутим, да за сам град Панчево немамо података о изговору африката.

²³⁶ I. Pătruț, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, *Romanoslavica* I, 1958, 36—37, Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București 1970, 71.

213. Неразликовање *ћ* и *ђ* од *ч* и *џ* одликује и неке говоре Срба у Румунији. Становништво је свугде свесно ове особине. Према нашим подацима овакав је изговор у *Дињашу. Особе родом из Дињаша саопштите су примере *кџча*, *прџт кучу*, *џчу*, *џчемо*, *нџчемо*, *че да му кџжем*, *џџбре*. Поменута је и ругалица на рачун Дињашана *џчу* – *нџчу*, *да штџ чу*, *лџчу* и *џмрџчу*. Треба забележити да се у свести говорника, а и становника околних места, гласови који се изговарају у Дињашу на месту оба реда африката појављују махом као *ч* и *џ*. Материјал П. Ивића забележен у Темишвару 1956. године показује да се ни у том граду не разликују два реда алвеопалаталних африката:

свџч'а, *свџч'е*, *ја се сџч'ам*, *Тџмич'*;

колџт'и, *мџчку*, *нџћисто*, *џбич'ај*, *ч'џзме*, *џћаћар*, *папџџије*.

У другим местима на румунској страни границе о којима имамо података добро се разликује *ч* од *ћ* и *џ* од *ђ*. То су села: *Наћфала, *Семпетер, *Немет, *Ченеј, *Кеча, *Иванда, *Чавош, *Гад и *Рудна. Уп. скицу бр. 24.²³⁷ Напомињемо да српски говори у Бачкој и Срему добро разликују два реда алвеопалаталних африката.²³⁸

214. Питање порекла неразликовање африката реда *ћ* од оних реда *ч* не ствара тешкоће. Јасно је да се ради о утицају румунског језика,²³⁹ чији банатски говори имају само један ред алвеопалаталних африката. Тамо, наиме, постоји *џ* и *џ* (< *t*, *d* испред "е и *i*), али је старо *џ* и *џ* дало *џ* и *џ*. Уосталом, и другде на штокавском тлу неразликовање *ч* од *ћ* и *џ* од *ђ* по правилу сведочи о страном језичком утицају.²⁴⁰

215. Иначе у банатским селима ретка је појава индивидуалног неразликовања двају редова африката. У нашем материјалу такав изговор нашли смо само код једног информатора у Цп и једног у Ит:

џџч'а Цп, *мџч'ем* Цп, *џ пролџч'е* Цп, *свџч'е* Цп, *трџбач'е* Цп, *џџџч'е* Цп, *нџџч'а* Цп, *пџноч'а* Цп, *џџџ'еду* Цп (упор. *џџч'ера*, *колџч'а*, *рџч'ак*, *рџч'на*, *кџлџч'а*);

пџџч'е Ит, *пџџч'и* Ит,

²³⁷ Ови се подаци углавном слажу с констатацијама М. Томића у чланку *Подела српских и хрватских говора у Банату према изговарању сугласника ч, ћ, џ, џ*, Нови живот (Темишвар) год. XI, 1967, св. 1, 83—86. Од места са шумадијско-војвођанским дијалектом он (на стр. 85) помиње једино Ченеј, Дињаш и Фењ (за који ми немамо својих података) као села у којима се не разликују африкате *ч* и *џ* од *ћ* и *ђ*. Међутим, у говору двеју старијих жена из Чј снимљеном на траци коју смо преслушавали, (*ч*) = [ч'] и (*ћ*) = [т^h] добро се разликују.

²³⁸ И. Поповић, *Госп.* 11; Б. Николић, *Срем* 327.

²³⁹ Овакво мишљење први је изрекао, колико је нама познато, Велимир Југа: *A magyar szent korona országában élő szerbek*, Budapest 1913, стр. 39. У истом смислу изјаснили су се Јован Ердељановић, *Значај етнолошких испитивања у Војводини*, *Летопис Матице српске* 313, 1927, 123—124, и Emil Petrovici, *Influența românească asupra foneticei sîrbești din Banat, Dacoromania VII, București* 1934, 172—174.

²⁴⁰ П. Ивић, *Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику*, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду II*, 1957, 170—177.

ћворке Ит, *ћтворо деџа* Ит, *ућван ћдвек* Ит, *Аџа Пејаћки* Ит, *тоћкоче* Ит.

Изговор Л

216. Овај се сонант, индивидуално и околинално, изговара тврђе него у књижевном језику (али ипак много мање тврдо него нпр. у руском):

лаждов Ч, *лака* Ф, *на лџкат* СЦ, *лакуше* Ф, *лала* Ит Сф Ђ, *лаље* Бч Дс, *лаљу* Бч, *ланаџ* Бд, *левак* Ф, *леви* Бш, *био леп* Бш, *лепа* Сц, *лепо* Бш О, *лепо* Ф, *лета* Ш, *лећи* Бк, *лозу* Ф, *лола* Ф (1:), *лолама* Ф, *лоле* Ф, *лоли* Ф (1:), *лоло* Ф, *лонце* ЈТ, *лопу* Ф (1:), *лука* Сн Ф СЦ, *лукаџ* Ф, *лула* Ф Мо, *луле* Бк, *лупа* Ф.

белу СЦ, *брезобразлук* Ф (1:), *на гдмиљу* Сф СЦ, *каљу* Ит, *комишљук* Бш, *лаљу* Бч, *подљупа* СЦ, *селу* СЦ, *целу* СЦ,

биљо Ил Нз Бд Сф Ф (1:) 3 СЦ Сп, *бдљово* СЦ, *весељо* Ф (1:), *вдлови* Ч, *закљон* Ф, *криљо* Бш, *мало* СЦ, *миљо* СЦ, *миљости* Ф (1:), *мљдо* Ф СК Ђ, *нестаљо* СЦ, *носиљо* СЦ, *дљово* Ф (1:), *панталоне* О, *појавиљо* СЦ, *сакљони* Ит, *село* Е Бш Ф (1:), *селом* Ф (1:), *скљдним* Ф (2:), *смљоваће се* СЦ, *смрљо се* Бш, *уваџаваљо* СЦ, *цело* Е СЦ,

баџаља СЦ, *беља* Ф (2:), *беља* СЦ, *биља* Нз Бк (1:) Сф Т Км СЦ, *вдљла* СЦ, *врелја* Ф, *гдмиља* Ит, *дџбеља* СК (1:), *дигља* Ки, *ддбиља* Ф, *ддбиља* СЦ, *ддлазиље* СЦ, *ддчекаља* Ф (1:), *жиља* Бш, *забдравиља* СЦ, *заљепиља* Дс, *згљаван* СЦ, *извадиља* СЦ, *изнеља* Ф (1:) *једиља* Сп, *деџа јџла* Ко, *јуља* СЦ, *каџаља* СЦ, *казиваља* СЦ, *киља* Сф, *кодља* Ф, *криља* Бш, *куљаче* СЦ, *Миљана* СЦ, *Миљанке* Бш, *Миљанкови* Сф, *мисл'иља* СЦ, *мљад* Бк Ф (1:) СК, *мљада* Ж СЦ, *мљада* СЦ, *мљадџенци* Ч, *мљадий* Ф, *мљадо* Ф, *од мљадости* Ф (1:), *мљаду* Бч СЦ, *мљађи* Ме СЦ, *мљака* Ф, *налазим* СЦ, *нарџдиља* СЦ, *носиља* Ф (1:), *пиља* Ђ, *плџкала* Сп, *плџкали* О, *плџти* Бч, *плџтна* Бч, *плџтно* Бч, *плџче* Ит Ф, *пдјеља* Ф, *пољубиља* СЦ, *пдплџшиље* СЦ, *прџвиља* СЦ, *прџчаља* Бк (1:), *прџжиља* Сф, *рџдиља* О Ф, *рџџиља* Ми, *свиља* Бд СЦ, *иза сџла* Ми, *слџвиља* Сф, *слџме* СЦ, *трџшиља* Ф, *ћугаља* Ж, *јбрисаља* СЦ, *увиља* СЦ, *удаља* СЦ, *јзџла* СЦ, *цџла* Ч СЦ, *џистиља* СЦ, *идџкаља* Ит, *иџиља* СЦ,

Аџа Диљберов Ит, *џаљбу* Сн, *Јџља* СЦ, *кодљко* Ми, *Миљка* Ф, *Миљку* СЦ, *некољко* НК,

биље Сф, *видиље* СЦ, *говдрилје* СЦ, *ддлазиље* СЦ, *ддље* СЦ, *жиље* СЦ, *заљепиља* Дс, *запаљџње* Бш, *кљџтва* Ф (1:), *кљџтве* Ф (1:), *кљџтви* Ф (1:), *лаље* Дс, *луље* Бк, *мљека* СЦ, *мљеко* Ит Ф, *пиљџнце* Ф (2:), *погдореље* СЦ, *пдплџшиље* СЦ, *прџчаље* СЦ, *рџдиље* Ф, *скџпиље* СЦ, *стдпаље* Ф, *теље* СЦ, *џипџе* СЦ Ки, *биљи* Нз, *зџљи* Сф.

У овој грађи по један пример *биља*, *биљо* и *луља*, сви из Ф, означени су при бележењу знаком за изговор осетно тврђи од обичног банатског тврдог

изговора. Осим тога, стиче се утисак да положај иза лабијала *м* и *п* погодује тврђој артикулацији *л*.

С друге стране, нашло се и нешто потврда за *л* тврђе од књижевног, али мање тврдо од просечног банатског тврдог *л*. У недостатку посебног знака за такав глас наводимо ове примере без дијакритика на *л*:

лўла Ф (1:), олуја Ш,

бїло Бк (1:) Ф (1:), лóла Ф, лóлама Ф, лóле Ф, панталóне ЈТ,

бїла ЈТ Ж Ф (1:), гла́ва Ч, гла́дни Бш, кóла Ф, по ла́ду НБ, ла́ла Ф Км, Лала́ка СЦ, ла́нац Ч, мла́д Ф (1:), па́лац Ч, ћугала Ж,

блѣји Бш, жнвїна одлази на лѣжу Ч, лѣњ Ч, лѣпо Км, млѣка Ж.

Изнаенађује чињеница да тврдог изговора *л* има, додуше не често, и испред *е*, па чак и *и*.

217. Умекшано *л'*, обично мање меко од руског *л'*, среће се прилично често испред *и*, ретко испред *е*, а још ређе испред консонанта:

ал'и Ит, бѣл'и СЦ, Бѣрл'ин Бш, бїл'и Сп Ми, бл'їжсе Ит, бл'їзо Бедграду Сф, Вѣл'ика Ит, вѣл'ики Мс, вѣл'ико Ит Сф, вѣл'ику З НК, Вѣл'ичков Ч, вóл'ије СЦ, вршил'и Ит, глѣдал'и Ж, гòл'и Ит, давал'и Ит, дал'и Ил, дѣл'имо Пд, дозвол'и Е, дозвòл'ила Ме, дòл'икује Сф СЦ, дòл'икујем Ф (1:), дол'їну Бк, дошл'и Ч, дрѣжл'и Ч, зал'їва Ми, замол'им Ит, занàтл'ије Ит, запáл'но Пе, звал'и Сф Св, здружил'и Ч, играл'иште Св, изазивал'и Ит, изругал'и Св, имал'и Ит Ч Е Сп НК, истегл'имо је О, у Итáл'ију Ит, катòл'ик Ит, кл'ин НК, с кòл'и Ме, крàл'и НК, крстил'и О, кўповал'и Пд, Лàл'ика СЦ, л'їваде Ит, ма̀л'и Ит Пе Е Ме Ђ, Мил'ивој Ит, мїсл'и́ла СЦ, мїсл'им Ил, мл'їну СЦ, мòл'и Пе, мòл'или Сф СЦ Св, мòлим Мо Св, мòл'но Ит, на̀јвòл'ије Е, на̀ма̀јсторил'и Ил, на̀правил'и Ми НК, на̀предовал'и Ит, на̀пунил'и Сп, насѣл'ил'и О, одл'ичан СЦ, одл'ично Ж, одузѣл'и СЦ, из окол'ине Ж, опкòл'иле Ж, опкòл'ил'и Пд, пл'їтка Ч, пòдѣл'и Км, позивал'и Св, полѣгал'и Ми, пòл'ије Пе Е, пòмрл'и Пе, пòслал'и Е, пријавил'и СЦ, прòбил'и Пд, пўговал'и Ит, рáнил'и Ч, рѣшил'и Ч, рўчал'и Сп, свàтил'и Ит, свѣтл'и НК, свршил'и СЦ, сѣдил'и Ит Пе, сл'їка Сф, сл'їку Ил СЦ, тѣл'и Ит, ткàл'и Пд, гол'и́ки Пе, гол'и́ко Ж Сф Ч З СЦ НК, трòшил'и СЦ, убил'и Ил, увàтил'и Ит, ўзел'и Ил, по ўл'ици Ж, фàл'и се Пд, фàл'н Ки, фàл'ило Ит, фàл'имо СЦ, чўвал'и СЦ, чўл'и Ит Е, ў штал'и Св, штїковал'и Ит,

вòл'еду Е, л'ѣла Бш, л'ѣпе чїзме Ми, л'ѣпо НК, л'ѣпу НК, показал'е Сф, стòјал'е Сф,

жòл'но Ки, школ'ци СК.

Лако је могуће да се једина два примера са *л'* испред консонанта своде на случајан, нетипичан изговор.

Сасвим је слаба умекшаност *л* у примерима: дѣлили се Бк, у дòлину Бк, тѣли Бк.

218. Најзад, и код овог консонанта сасвим је обичан „средњи“ изговор, који одговара ономе у књижевном језику. Наводимо мањи део обилне грађе:

брезобрзлук Ф (2:); *лолу* Ф, *лула* Бк,

било Бк (1:), *вѣсело* Ф (2:) *лола* Ф (1:) СК (5), *лоле* Ф, *лоли* Ф, *лолом* Ф, *лолу* Ф, *лѡпгу* Ф (2:), *из мѡлости* Ф (3:), *ѡлово* Ф (2:), *сѡло* Ф (2:), *сѡлом* Ф (4:), *склѡпим* Ф (1:), *цѣтало* СЦ,

бѡла Ф, *била* Бк (3:) Ф (2:), *блѡтњав* Ч, *дѡбела* СК (4:), *дѡбила* Ф (1:), *дѡчекала* Ф (2:), *изнѡла* Ф (2:), *капитѡла* СЦ, *лѡлама* Ф, *лола* Бк (5), *кѡлѡч* Ф (3:), *крѡла* Бш, *млѡдѡсти* Ф (4:), *нѡсила* Ф (2:), *обѡшла* Ф (5), *обѡкла* Ф (4:), *прѡчала* Бк (3:), *слѡви* СЦ,

штѡлско Бк (5) Ф (3:),

аѡтѡл Бк (4:), *ѡѡтѡл* Ф (2:), *ѡѡтал* СЦ, *капитѡл* СЦ,

бѡле СК, *клѡтва* Ф (2:), *клѡтве* Ф (2:), *клѡтви* Ф (2:), *кѡлено* Ф (1:), *лѡпо* СЦ, *лоле* Ф, *прѡлеће* Ф (3:), *свилен* СЦ,

биѡм Ф СЦ, *вѡлико* СЦ, *лоли* Ф (3:).

219. Тврдо *љ* испред задњих вокала и меко *л'* испред предњих забележени су и у Бачкој²⁴¹ и деловима Срема.²⁴² Реч је, дакле, о изразитим карактеристикама већег дела војвођанских говора.

О изговору *љ* имамо података из србијанског Подриња²⁴³ и из Змијања у Босанској Крајини²⁴⁴ док се *л'* испред *и* јавља у говору Срба у Лици²⁴⁵ (тамо, додуше, долази и *н'* у истом положају), затим у Банији и на Кордуну.²⁴⁶ Осим тога, обе појаве долазе у знатном делу зетско-ловћенског дијалекта,²⁴⁷ а само *л'*, или и *љ*, налазимо у већини српских говора у Метохији и на Косову,²⁴⁸ као и у источном Санџаку.²⁴⁹ У целом том јужном појасу на конзервацију старог стања, односно на његово поновно успостављање, свакако је утицало суседство албанског језика. Очигледно је оно проузроко-

²⁴¹ И. Поповић, *Госл.* 16—17, 129—131.

²⁴² Б. Николић, *Срем* 325, 334 и 372.

²⁴³ Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 631; Hermann Hirt, *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien*, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wiss. in Wien, Phil. — hist. Classe CXLVI, Wien 1903, V. Abh. 11.

²⁴⁴ Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад 1973, 181.

²⁴⁵ М. Драгичевић, *Говор личких јекаваца*, СДЗБ XXXII, 1986, 111.

²⁴⁶ Д. Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад — Загреб 1978, 70.

²⁴⁷ В. нпр. Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ XVIII, 1969, 156—162; Бранко Милетић, *Црмички говор*, СДЗБ IX, 1940, 278—282; Михаило Стевановић, *Источноррногорски дијалекат*, ЈФ XIII, 1933, 42—45.

²⁴⁸ В. нпр. *Извештај е. др Михаила Стевановића о дијалекатском испитивању Метохије*, ГЗСВС VI, 1938 [1939], 62; М. Стевановић, *Ђаковачки говор*, СДЗБ XI, 1950, 66—70; Д. Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*, Приштина 1979, 110—111, Миливој Павловић, *Говор Сретечке жупе* СДЗБ VIII, 1939, 113—114; Д. Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*, Приштина 1977, 53 (у тексту *Косовски дијалекатски тип*), 197 (у тексту *Приштина у говору Срба старинаца*), 253 (у тексту *Говорне особине Гњилана*).

²⁴⁹ Д. Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички говори*, СДЗБ XVI, 1966, 55—57.

вало и тамо веома распрострањену неутрализацију опозиције између *л* и *љ* испред предњих вокала.

О пореклу тврђег и мекшег изговора *л* у Војводини тешко је судити. Утицај мађарског или румунског језика не долази у обзир. Они немају тврдог *л*, а мађарски ни умекшаног. Додуше, румунски банатски дијалекат умекшава *л* испред *е* и *и*,²⁵⁰ али то није довољно да објасни стање у Бачкој и Срему. Уношење из неког другог српског дијалекта такође није вероватно. Исказана је, додуше, претпоставка о косовско-метохијском пореклу војвођанског *љ* и *л'*,²⁵¹ али се она сукобљава са чињеницом да је на пространом подручју косовско-ресавског дијалекта у Србији између Косова и Дунава артикулација *л* стабилна, типична штокавска, иако је тамо косовско-метохијска миграциона струја далеко јаче заступљена него у Војводини. Осим тога, то је схватање произашло из данас напуштене концепције о мешавинском пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта.

Остаје као највероватнија хипотеза да се постојећи изговор *л* развио у самим војвођанским говорима, углавном асимилационим процесима. Мање је вероватно да се ради о чувању архаичног стања; томе се противи околност да се *љ* јавља факултативно и испред *е* и *и*.²⁵² Без инструменталних фонетских мерења није могуће закључивати о томе да ли је ово у вези с неком особношћу војвођанског вокализма.

Изговор К и Г

220. На крају речи, или тачније на крају говорног такта, велари *к* и *г* изговарају се с осетним умекшањем, понескад уз то с аспирацијом:

—к

бадњак' Ч, *басамак'* Бш, *браќ'* А, *брежуљаќ'* Бш, *буцаќ'* Бш, *вѣлик'* Бш, *весѣљаќ'* Бш, *висок'* Ф Бш Мо, *вдсак'* Бш, *вршњаќ'* Ф, *Гаравњаќ'* Бш, *грашаќ'* Ит, *дѣручак'* ЈТ, *дошљаќ'* Ф Ме, *дѣгачак'* СК, *ђаќ'* ЈТ, *жаќ'* Е Бш Мо, *запитаќ'* А, *зелѣваќ'* Ф, *зелѣњаќ'* Бш, *зраќ'* Ч Бш Е, *изданаќ'* Ме, *јаќ'* Бш, *језик'* ЈТ, *јелѣњаќ'* Бш, *Клѣќ'* З, *кѣнштѣќ'* Бш, *крѣтаќ'* Ф, *кѣќ'* Ф Ме, *кѣрјаќ'* Бш, *кѣрјаќ'* Ме, *кѣрјуќ'* Ф Бш, *лѣваќ'* Ф, *лѣќ'* Ме, *љињаќ'* Пе, *маќ'* Бш, *маќаќ'* Бш, *мѣзак'* Бш, *мѣмаќ'* Пе А, *мравњаќ'* Бш, *наѣќ'* Ме Е, *напрстаќ'* Бш, *неђаќ'* Ме, *низаќ'* Ме Ф Бш, *дблаќ'* Ми, *дњаќ'* Е, *дндаќ'* ЈТ Ит Пе Ч А Ме, *дпанаќ'* Св, *дѣаќ'* Ф Ме Бш, *паќ'* Бш, *папаќ'* Бш, *паќ'* О, *паќ'* Ме, *пѣсаќ'* Бш, *пѣтаќ'* Ме, *пѣќ'* Ф, *пљувѣњаќ'* Бш, *пљѣсаќ'* Бш, *пѣлаќ'* Св СК, *пѣложниќ'* СК, *пѣнедѣљниќ'* Ме, *пѣручниќ'* Ит, *пѣмѣлаќ'* Ме, *пѣрѣзник'* Ме, *пѣрунѣќ'* Пе Ме, *пѣрѣтѣњаќ'* Бш, *пѣпаќ'* Бш, *рѣвниќ'* Ч, *рѣзрок'* Бш, *рѣќ'* Бш, *рѣђаќ'* Ме, *рѣќњаќ'* З, *ручак'* Бш, *саќ'* Ж Бд Бш, *саќјаќ'* Бш, *сѣгњаќ'* Ме,

²⁵⁰ Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig 1896. 29 (потврде нпр. на стр. 36, 37, 38, 39).

²⁵¹ И. Поповић, *Госп.* 131; пре тога, са мање одређености, А. Белић у радовима: *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија Станоја Станојевића IV, Загреб 1929, 1073, и *Савремени српскохрватски језик. Дијалекти, правопис и књижевни језик*, Београд (6. г.), 34.

²⁵² Ова појава, не сасвим обична за словенске прилике, заступљена је и у Бачкој (И. Поповић, *Госп.* 131) и Змијању (Д. Петровић, *О говору Змијања* 181)

сѣљаџ' Ч, *сѣњаџ'* Ме, *слѣдаџ'* Бш, *снѣзаџ'* Ф, *на сѣкаџ'* Бш, *спѣмениџ'* Бж, *гѣнаџ'* Бш, *тѣтаџ'* Бш, *тѣчаџ'* Ч НБ, *гѣбок'* З, *хѣшаџ'* Бд Бш, *уѣѣџ'* Пд БА, *уѣѣџ'* БА, *уѣѣџ'* Ч Ме, *уѣораџ'* Ф, *фѣрушѣџ'* Бш, *цѣрквѣњаџ'* Ит, *чѣтвѣртаџ'* Ме, *чѣраџ'* Бш, *чѣѣѣџ'* Ч Е, *чѣѣѣџ'* Бш, *чѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Бш, *шѣѣѣџ'* Ме, *шѣѣѣџ'* Бш, *на шѣѣѣџ'* Бш;

ѣѣѣџ' Ме, *дѣѣѣџ'* СК, *зѣѣѣџ'* Ме, *ѣѣѣџ'* Ме, *кѣѣѣџ'* Ме, *мѣѣѣџ'* Ме, *мѣѣѣџ'* Ме, *тѣѣѣџ'* Ме, *чѣѣѣџ'* СК;

ѣѣѣџ' Ме, *дѣѣѣџ'* СК, *кѣѣѣџ'* Ме, *лѣѣѣџ'* Сн, *нѣѣѣџ'* Ж, *у ѣѣѣџ'* СК, *ѣѣѣџ'* Бш, *пѣѣѣџ'* Бш СК, *пѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Пе, *сѣѣѣџ'* Е, *сѣѣѣџ'* СК, *уѣѣѣџ'* Ж, *уѣѣѣџ'* НБ, *чѣѣѣџ'* Ме, *чѣѣѣџ'* БА, *чѣѣѣџ'* СК

-2

нѣ ѣѣѣџ' Бш, *бѣѣѣџ'* Км Ме, *бѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Е, *ѣѣѣџ'* Ме, *зѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* НБ, *ѣѣѣџ'* Ч, *кѣѣѣџ'* Сн, *нѣѣѣџ'* Ш Ф Ит Ме Кн, *нѣѣѣџ'* З Бш, *ѣѣѣџ'* Пе, *ѣѣѣџ'* Ме, *пѣѣѣџ'* Бш, *пѣѣѣџ'* Ч Пе, *пѣѣѣџ'* Ме Бш, *пѣѣѣџ'* НК, *ѣѣѣџ'* Бш, *сѣѣѣџ'* Бш, *шѣѣѣџ'* Бш Сн СК;

шѣѣѣџ' Ме;

ѣѣѣџ' Ме, *сѣѣѣџ'* Ф Ит СК, *шѣѣѣџ'* СК.

У неколико случајева –к је било аспирано, али неумекшано:

ѣѣѣџ' Е, *ѣѣѣџ'* Кн, *ѣѣѣџ'* Мђ.

За све ове примере битна је јасна експлозија финалног пловива, без које се не би могла перципирати ни умекшаност ни аспирација. Свакако је укупно трајање оваквог к, односно г, нешто продужено.

Описана појава је, изгледа, одлика свих војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.²⁵³

221. Велари к и г се спорадично изговарају с умереним умекшањем испред вокала е:

кѣѣѣџ' ЈТ, *кѣѣѣџ'* Пе;

ѣѣѣџ' Ме, *ѣѣѣџ'* Ч, *ѣѣѣџ'* З, *лѣѣѣџ'* Е, *мѣѣѣџ'* НК, *мѣѣѣџ'* Пд, *мѣѣѣџ'* Мо, *ѣѣѣџ'* З Ме, *пѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Ит, *ѣѣѣџ'* Ме, *ѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Пд НК, *ѣѣѣџ'* Е, *ѣѣѣџ'* Бш, *ѣѣѣџ'* Ч, *ѣѣѣџ'* Е;

ѣѣѣџ' Е, *ѣѣѣџ'* Ч Ф Сп Бш БА.

Можда није случајно што у великој већини ових примера веларни пловив заузима претпоследње место у речи.

Сасвим је мали број забележених примера умекшаности к, онд. г испред и:

²⁵³ И. Поповић, *Госп.* 134, бележи у Бачкој примерс са –к', одн. –г', а Б. Николић, *Срем* 334, има облике са –к'. Из других крајева располажемо са свега два податка који допуштају тумачење у овом смислу. Недељко Богдановић у раду *Говор села Трговишта код Сокобање*, *Развитак* (Зајечар) 1/1979, саопштава на стр. 94: „Приметили смо да финално к, испред кога постоји наглашено а, добија неко умекшање: *ѣѣѣџ'* (ѣѣѣџ'), *ѣѣѣџ'* (ѣѣѣџ'), *ѣѣѣџ'* (ѣѣѣџ').“ Графички инвентар штампарије у којој је штампан Богдановићев чланак није опремљен за филолошке публикације и очигледно је да и иза к не треба читати као вокал, већ као знак умекшања претходног консонанта. Из истог је краја и обавештење које даје Вилотије Вукадиновић: „појава аспираних к, г: *ѣѣѣџ'* БП, *ѣѣѣџ'* Мж, *ѣѣѣџ'* ШБ“ (*Микротопонимија сокобањске котлине*, Ономатолошки прилози XI, 1990, 369).

по рук'и Бш, так'и Бш, унук'и Е;
пдг'ино Бд.

У осталим положајима велари *к* и *г* изговарају се као и другде у штокавском наречју.

Сонант Н

222. Као и иначе у српскохрватском језику, фонема *н* се испред *к* и *г* остварује као велерни назал η . Примере није потребно наводити; поменимо ипак да се ово односи и на именицу *ѐтга* (кумдѐске *ѐтге* А), која у многим крајевима има *ђ*, а не *г* иза назала, и на именицу *уџка* <хумка: *уџка* Мђ Е Ме СЦ СК, Црна *уџка* Пе, *уџку* Ч.

223. Испред *с*, *з* и *ш* фонема *н* се остварује без праве оралне оклузије²⁵⁴, дакле опет у ствари као и у другим српскохрватским идиомима, укључујући књижевни језик:

газдѝство Бш, *госпѝски* Ме, *дѝлѝске* НБ, (дѝлян „врста тканине“), *дѝтѝство* Ђ, *о дѝтѝства* Ч, *жд'ска* Сп Бш Дс, *жд'ске* Бч, *жд'ски* Бш Ђ, *же'ску* Ђ, *жд'скѝрош* БА, *Ловрѝски* Сп, *рѝмѝске* З, *сирѝтѝско* Ђ; *бѝзѝн* Бш Ки, *кѝзѝрва* Бш, *мѝзу* НБ, *пѝзија* Ђ, *пѝзију* Бч СЦ Сп; *лѝштина* БА.

Вокал испред оваквог назала и сам је редундантно, али снажно назализован. Понекад је чак консонантски елемент иза њега једва чујан, тако да је тежиште остварења фонеме *н* на носном изговору вокала.

Упор. и *мѝлио са' се Бѝгу* Бш, *с* оваквим гласом на месту *м*.

224. Испред *ф* неутралисана је опозиција између /м/ и /н/. У том се положају изговара лабиодентални назални спирант, опет уз јаку назализацију претходног вокала:

карѝтѝфил ф Ме, *карѝтѝфил* Бш, *клѝтѝфери* Ит, *штрѝтѝфла* СЦ, *штрѝтѝфле* Ит Ме, *по штрѝтѝфлама* Ме.

Сонант Ј

225. Стање у банатским говорима добро се уклапа у општу слику штокавског изговора *ј*. Тај се глас у начелу остварује као неслоговно *ѝ*.²⁵⁵ Испред вокала *и*, па и испред *е*, он се често изговара слабо или се губи. У осталим положајима његова је артикулација изразитија и стабилнија, а губљење је ограничено на посебне случајеве.

226. Примери под а) и б) илуструју судбину *ј* испред *и*.

а) *на лѝни'и* НБ, *при'и* Мо, *дѝчији* СЦ, *другачѝји* Ж, *друкиѝји* Бк, *најчѝстѝји* Ф, *пѝнији* СК, *слабѝји* Ж, *стѝрѝји* Ит Ж СК, *тѝшији* СК, *тоглији* Бш; *блѝји* Ме Бш; *дбичаји* Ж З, *дбичѝји* Пд; *гѝспојица* СЦ Са, *Госпоји'на* Ит СЦ, *своји'на* Ф СК, *Јѝји'ног* Сн, *Крѝсоји'н* Ф, *кѝји* З Ме, *кѝ'и* СЦ Сн, *мѝји* З Бш, *мѝји'м* Ф, *свѝ'и* Пд СК, *знѝ'им* Мђ, *свѝ се гѝ'им* Дс, *крѝ'имо* Ф, *крѝ'ило*

²⁵⁴ О таквом гласу в. нпр. Jakob Šolar, Spirantični nosnik v slovenščini, Slavistična revija III, 1950, 3—4, стр. 429—440.

²⁵⁵ Из техничких разлога ми га означавамо словом *ј* осим кад је настао дифтонгизацијом *е*.

Ш, прикро'и Мо, нагно'имо НБ, да се поји ДБ Ф, поји се Ит, по'имо Ит, стдоји Бк Ит Ф Бш, стдо'имо Ит, угоји Ж; звр'ји Ж, звр'јно Ф;

б) у авелии Ит, у Русии Ж, у Србии Че СК, чии Ф СК, чиим Ф, друкчии Ж, гушчии Ж, кере'ћии Ме, магаре'ћии Ф, мише'ћии СК, па'чии Ж, дивии зџ Бш, с двчим Ж, бла'жии СК, височ'ии Мђ, вре'днии Пд СК, глупавии СК, гр'убии СК, дра'гии СК, здра'вии Ж, киселии СК, му'дрии СК, но'внии Бш, ра'њии Ж, још сит'нии СК, сла'бии Ж Пе, стар'ии Бк Ит Ж, стар'ии Е, стар'ии Ит, стар'иим Ж, стар'иима Ж, најстар'иим Т, стр'о'жии СК, чист'ии Ж; Цвеи'нова З, Паи'ћев Ми, кот Па'нне ку'ће Е, ћудла'иве Бк, залога'иће Мђ, га'или Ил, Вдислава СЦ, Живди'нов Т, с Кои'ћом Бк, сво'йна Че, Госпа'дина НБ, госпа'дински З Ки, кои су Ил, кои Бк Мђ Ит Ж Пе З Е Бш Дс, кои је Т, кои су Дс, с ко'им ће Ил, с ко'им Ит Ж, ко'има Ж, чело мо'и ле'ћа Ит, мо'и Ж Е, са мо'и сино'вима Бш, с мо'и СЦ, мо'и су Ф, мо'има Мђ, мо'им Ит, у мо'им Пе, по мо'им Е НБ, с мо'им Бш Дс, сво'им дете'гу Пе, по сво'им Ф, са сво'им СК, дво'ица Ит Ме Пд, оба'дво'ицу Е, тр'о'ица ДБ Ит, бо'и се Ит, па се бо'иш Ит Ф, он се бо'и Ки, бо'ите Ф, бро'и Бш, го'и се Бш, го'и Ђ, угоди'ла СЦ, напо'ити Пе, напо'им Бш З, по'и Ж, по'имо Ит, по'или Бк, зн'о'иш Ж, да се зн'о'и Ж, озно'им З, скр'о'и Ф, сто'им Бш, сто'иш Мђ Ит, сто'и Мђ Ит Т Ж Че Ф Е Бш СЦ Пд Дс, сто'имо Ит; Груи'ћ Ил.

227. Испред е налазимо углавном исте две категорије:

а) зми'е Бш, кајси'е Бк, чије Дс, јагње'ћи'е СК, три'ес Ж, ни'едну СЦ, ни'ену Т, до'би'е Бк, зави'е Ф, зајти'ем Бш, ни'е Ит, ни'е Ж Бк, не пи'е З, по'кри'еш Дс, ри'е Бш, са'кри'ем се Ск, са'кри'е Бш, сми'ем се Ме, сми'једу се СК; бо'лџ 'е Ит, се'е Че; зор'а 'е Ф, краје'ва Ф, до'бича'е Бк, до'бича'је Дс, о'ра'е Бк, случа'јева Ђ, два'ес Ит СЦ, за'једно Бк, за'је'дно СЦ, Ра'до'е СК, го'спо'е Ф, које Дс, мо'е Мђ НБ, го' 'е Бк, дво'е СК, у двоје Ки, њи дво'е Сп, тр'о'е НБ, било 'е НБ; по'требу'е Бк, ци'у'е Бк, чу'еш Ит, не чу'е Ит, ту 'е Ит; о'р'ужје Ф СЦ, пџре'је СК; 'џж Бш, 'џжеви Ф, један З СК, једног Т СЦ СК, једну Ф Км, јену СЦ, једни Ђ, 'џно Ф, 'џдном СК, једар'д Пе, 'џј Ме, јемо Бш, 'џво Ме;

б) при'тељ Ђ, при'тељи Бш, при'тељство Ђ, да пи'емо Ит, три'ес Ит Ж, до'бнеш Мђ, кои е са'г Ит, ни'е Ит Ж, до'и е Ит; које е чије Дс, да ни ме е укро Ит, све е Ит, бо'лџ е СЦ, до'гле е Ит, од'е е Ж, прџ е било Ит, бо'лџ е Ит; у Са'раево Бш, два'ес Мђ, два'ез го'дина Ж, за једно Че, заједно Ит, НБ, кра'еви Ф, кра'џва Ф, кџра е кџфкала Ит, кџра е Ж, пџћа е била Ж, ра'дња е на'ша била Ит, сто'лица е Ж, су'вача е била Ж, она е зго' Ит, да га е Ж, ни га е прим'ио Мђ, кад га е ћу'шино СЦ, што е сино'ћ било Ж, што е било СЦ Сп, сла'ба е Ит, била е ра'пава Ит, др'жала е Ит, затџклџ е Ит, мо'гла е Мђ, по'зна е Ит, прџшла е Ит, да е па'ло Ит, до'бичае Ж; Ча'рно'вићу СЦ, по'едини'ма Ит, мо'е дете Ил, мо'е Ит Мђ НБ, ко тво'е Ит, сво'е Ит, ко'е Ит БА, ко'ека'кве Ит, ко'ека'кви Т, дво'е де'ца Ил, дво'е-тр'о'е Бк, дво'е Мђ Ит Сф Ж Ч Ф Е Бш НБ СК, дво'е де'ца Сп, тр'о'е Бк Ж Е, бо'е Ж, од'во' е Ит, ко е пр'ви Ил, ко е Ит Ч, го' што е Ит, што е било Ж, што е у по'ље Бш, го' е Ит

Е, *дѣд* е Ит НК, *дѣно* е Ит, *дѣмо* е Ит, *тѣко* е Ит, *тѣкѣ* е Ч, *знѣте како е нѣпоље* Ит, *кѣлко* е Ит Ж, *дѣбрѣ* е Ит, *бѣло* е Мђ Ит Ж НК, *ѣмѣ* е Ит, *кѣзо* е СЦ, *мѣгѣ* е Ч, *дѣчо* е Мђ; *чѣеш* Мђ, *чѣе* Ит, *нѣ чѣеду* Мђ, *кѣћу* е Ит, *тѣ му* е *тѣшко* Ит, *вѣжу* е Ч, *тѣ* е Ит; *ѣдан* Ит, *н ѣдан крѣј* З, *на ѣднога кѣња* Ит, *до ѣдног сѣта* Ч, *кѣже мѣне ѣдан Словѣнац* Ил, *за ѣдан дѣн* Пд, *бѣла ѣдна бѣба* Ч, *ѣдне* Ит, *нѣшла ѣну пѣјаницу* Ит, *н ѣну стрѣну* Ит, *ѣно* Ит, *н ѣно мѣсто* СЦ.

Упадљиво велики дѣо примера за губљење отпада овде на копулу (*ј*)²⁵⁶. Истичемо и чињеницу да банатски говори спадају међу оне у којима се број *један* не тако ретко (али ипак у мањини примера) изговара без почетног *ј*.²⁵⁶ Посебно ћемо напоменути примере *нѣлице* Ф Бш и *дѣрѣже* Бк Ит (у овој категорији *ј* се најчешће изговара, в. т. 125).

Додајмо да је у облицима као *мѣг* испало *ј*, после чега је група *оѣ* сажета у *о*.

228. Испред *а* глас *ј* (= *ѣ*) у начелу се добро држи, а изговор је пунији:

змѣја Бш, *мѣђија* Ф Ме, *попѣдѣја* Ит, *прѣсѣјак* СК, *ћуприја* Ит, *зѣчија* Ф, *дѣчија* Ф СК, *крѣвија* НБ, *мѣчија* Ж СК, *рѣбија* Бш, *префриганија* Бк *кочијаши* Ф, *пѣјаница* Бк, *смѣјало се* Ме; *окејѣн* Ит; *ѣјѣт* = „комара“ Ит, *око вришѣја* Ч; *гѣспоја* Бк Нз ЈТ Мђ Ит Ж Ф СЦ Ми НБ Пд Сн СК, *кѣа* Пе, *мѣја* НБ Бш, *дѣшо мѣја* Ил, *избрѣјати* СК, *звѣзде олујѣрке* Ч; *бѣрјак* Ф СК, *кѣрјак* СК, *прѣсѣјак* СЦ, *пѣрја* Бк СК Ф, *пѣрјама* Ф, *перјѣр* Ил, *на дѣвају* Ж, *крјѣли смо* Ме, *крјале* Ит, *скрјам* Ме, *скрјамо* Ме, *прекрјѣва* Ит.

Једино у групи *оја* у облицима присвојних заменица нашло се десетак потврда за испадање *ј*, поред чешћих примера чувања тога гласа: *мѣа* Ж СЦ Ми СК, *мѣа кѣћа* Ит, *мѣа мѣти* Ч Пе Бш СЦ, *мѣа пѣница* Ж, *мѣа снѣ* Ит, *мѣа тѣтка* Е, *тѣда мѣти* Ил, *сѣда* Ж Ч, упор. и *дѣда* СК, *кѣко кѣа кѣћа* НК.

Ареал ове појаве у банатским говорима продужење је ширег подручја које захвата велики дѣо источних штокавских говора.²⁵⁷

229. Испред *о* глас *ј* је углавном стабилан:

ветријѣра Е, *милијѣни* БА, *милијѣна* БА, *гријѣта* Ит Ж; *мѣјој* Ит, *мѣјѣм* Бк Ф, *мѣѣ ѣтац* Бш; *с дѣрѣжѣом* Ф, *бѣжѣом* Бк, *скрјѣо*, *скрјѣо* Ит; *Јѣца* Ит.

Располажемо са свега два примера губљења изворног *ј* испред *о*:

мѣ ѣтац Ит, *мѣј мѣтери* Ит.

Овде су вероватно утицали други облици у парадигми, у којима је било гласовних услова за губљење *ј* (*мои*, *моим*, *мое*, *моѣг*, па онда и *моа* итд.).

²⁵⁶ Више-мање такво је стање у појединим косовско-ресавским говорима: Пецо и Милановић, *Рес.* 271; Р. Симић, *Лѣвач* 83; Елезовић *Кос.* с. в. *ѣна*. У призренско-тимочким говорима фреквенција облика без *ј* је виша. В. нпр. А. Белић, *ДИЈС* 130; Н. Богдановић, *Алекс.* 95. У разним западним штокавским говорима (по Херцеговини, Лици итд.) облици као *ѣдан* такође су сасвим обични.

²⁵⁷ В. нпр. Ивић, *Херски* 331, 346–347; Исти, *Бногр.* 152; Реметић, *Шум.* 149; Р. Павловић, *Рача* 35; М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, стр. 1077 („пожаревачки округ“); А. Пецо, *Говор ђердапске зоне*, ЗФЛ XV/1, 1972, 197; Пецо и Милановић, *Рес.* 271; Р. Симић, *Лѣвач* 92; Д. Јовић, *Трст.* 59; Елезовић, *Кос.* под речју *мѣа*; А. Белић, *ДИЈС* 131; Богдановић, *Алекс.* 91.

И у овом случају могу се навести паралеле из источнијих штокавских говора.²⁵⁸

У примерима *службница* „кутлача“ Пе и *послужбница* „исто“ Пе З испало је *ј* настало десилабизацијом и.

Гласовној редукцији облика присвојних заменица могао је допринети и њихов веома чест изговор с ослабљеним акцентом.

230. У положају испред у сонант *ј* такође се добро чува:

џелију Бк, у *џвлију* СЦ, на *фамлију* Ж; за *мељају* Бш, по *обичају* Бш, *здијуро* СК; *гдспоју* Бк, *прбју* Ж, *мдју* Бк Ф, *гвдју* Ф.

Изузетак чини глаголски прилог садашњи, где је след *ају* доследно сведен на *ау*:

гледајући СК, *дрџкајући* Мђ Ит Ж, *дрџкајући је зџспо* Пе, *пџвајући* Ж, *плџкајући* Ит Ж Пе.

Сличних облика има и у многим другим говорима.²⁵⁹

Разуме се, у облицима 3. лица множине презента као *игру*, *певу* и *свиру*, веома честим у Банату, такође је нестало *ј*, али је питање колико је та промена заиста фонетска, а у којој је мери подстицај дошао од односа у презентским парадигмама. Додуше, у многим говорима, пре свега у Србији јужно од Дунава, обични су облици као *играу*, али и ту је *ј* било угрожено: оно није имало подршку у другим облицима истих глагола, осим у прилогу садашњем, који је зависан од 3. лица множине презента. На овај проблем намеравамо се вратити у одељку о конјугацији.

Додаћемо да је и у усамљеном облику *дпиу* Ит могао одиграти улогу морфолошки моменат. Наиме, у осталим облицима презента *ј* се налази испред *е*, што значи да је слабо.

У примерима *шурњава* Ил Ф Е Ме и *месдвџе* Ч испало је мџувокалско *ј*, да би затим настали хијат био разбијен гласом *в*. Гласовни лик усамљеног примера *гџлев* „кукурузовина“ Пд (иначе обично *гулај*, *гулеј*) вероватно почива на развоју у косим падежима.

231. Испред консонанта глас *ј* се најчешће изговара релативно стабилно:

зџгин Бк Ит Ме, *зџгин* Пд, са *зџгином* Ме СК, *бџџјског* Кн, *кајсије* Бк, *снајку* Ш, *пајвани* Ит, *пџдајте* СЦ, *јџданајз дана* Ж, *јџданај саги* Мђ, *јџданајс метери* Ж, *јџданајсти* Ме, *дванајст ривн* Км, *дванајс шџвн* Ж, *дванајсте* Е, *пџтнајст* Бш, *пџтнајз гџдина* Мђ СЦ, *шџснајст* Ме, *шџснајз гџдина* Мђ, *шџснајс седџмнајз гџдина* СЦ, *седџмнајст* Ме, *седџмнајсте* Е, *самнајс* Ж, *осџмнајс* Бш, *осџмнајсте* Мђ, *осамнајсте* Ж, *деветнајст* Бш, *деветнајз – дваџз гџдина* Ж, *деветнајс љ по кџла* Мђ, *деветнајсте* Мђ; *дџвџка* Ил Ч Ф Пе Е Ме НК, *дџџје* Ил, *пџкџни* Е, *немојте* Ит, у *кујницу* Т.

Издвојићемо пример *пџјте* Ме, у којем се *ј* изговара само по изузетку.

²⁵⁸ В. нпр. Ивић, *Херски* 332; Реметић, *Шум.* 149; Јовић, *Трст.* 59;

²⁵⁹ Реметић, *Шум.* 331; Јовић, *Трст.* 149; Р. Павловић, *Рача* 52; Р. Симић, *Левач* 397; Богдановић, *Алекс.* 204.

У примерима *кот шлѣџа* „код уставс“ Ит, *нѣѣвѣни* Ки, *крѣѣни* Ки глас *ј* делимично је асимиливан према претходном *а* (које је у два случаја и само асимиливано према следећем неслоговном гласу).

У неколико категорија облика *ј* испада доследно или скоро доследно:

ДЛјд *њдзи* Ил Ит Ф Км Бш СЦ Пд Ки НК;

императ. *пѣте* СК, *убѣте* СК, *завѣте* Ит, *напѣте* Ит, *испѣте* Ме, *пѣпѣте* Ит, *ѣте па се сакрѣте* Бш СК, *ѣте се умѣте* Ит; тако и *умѣ се* Ки; *кѣмшиѣница* Ф;

вѣлѣуски Бш Пд, *вѣлѣуска кѣла* Сф Ч Ф Ки НК Сн, *вѣлѣуском* Ки.

У често употребљаваном облику *њѣјзи* глас *ј* остао је без морфолошке функције, коју је прузело завршно *–и*, усклађено са *–и* у ДЛјд ж. рода типа *жени*. У императивима *ј* се нашло у истом слогу са хоморганим *ј*, и чак је затварало тај слог. У овој категорији испадање *ј* је веома широко распрострањено у српскохрватским говорима, па и у неусиљеном изговору књижевног језика. Слични су услови деловали и у примеру *комшиѣница* (који је прихваћен и у књижевном језику). Најзад, у придеву *волѣуски* <*волѣјски* као да је извршена даљинска асимилација по палаталности (>*волѣјски*), па затим дисимилација (>*волѣуски*).²⁶⁰

Само једанпут је забележен пример *дѣвѣка* Ме (тепање девојчици). Упрошћивање гласовног лика речи честа је појава у тепању.

232. На крају речи глас *ј* се понашао углавном као и пред консонантом:

а) *ѣ смѣј* Пд, *смѣј се* А Бш БА СК, *сѣј* Ме, *пѣј* Ч Ф СК, *шѣј* Бш, *пѣсиј* Ми, *ѣгриј* Ки, *ѣбѣј ме* Ф; *јѣј*, *јѣј* Ме, *пѣсеј* Ит, *змѣј* Ит, *дѣбѣј* Ит Бк; *тѣј* Т, *онѣј* Т, *дѣнај* НБ, *зѣбѣј* СЦ, *нѣбѣј* Ме, *пѣтај* Ит, *раздрѣшиѣј* Ф, *ѣстај* Ф; *Мѣлиѣј* Ит, *мѣ ѣтаѣ* Бш, *нѣ мѣј сѣн* Ми, *мѣјој* Ит, *ѣ тој* Мђ Ме Ђ Ш Ми БА, *дѣѣј* Ф, *дѣѣтој* Км, *нѣпој* Ит, *нѣмѣј* Ил Ф; *ѣбуј* Ит, *пѣѣј* Бк.

б) *ѣдѣи* Ф, *ѣби* СК, *зѣви* Ит, *пѣкри* Бш, *па се сакрѣ* Бш, *дѣли* Ме, *нѣли* Ит Км, *ѣспи* Ит Ф, *нѣпи* Км Ме Ки, *пѣпи* Ит Ф, *пѣси* БА, *сѣши* Бш.

Овакви облици далеко су чешћи од одговарајућих форми са сачуваним *–ј*.

Значајно је, међутим, да се *–ј* чврсто држи у облицима као *тај*, *немој* или *играј*, у којима у многим јужнијим говорима често отпада.

233. Секундарно *ј* јавља се факултативно у хијату испред *и*, или *е*, односно иза *и*:

1) *дѣрѣали ѣигра* Ит, *Шѣѣба јѣде* Ит, *ако ѣѣма* Ш, *тѣ ѣѣма* Ит, *а ѣѣма* Ж, *да ѣѣмамо* Ит (заменичке енклитике 3. лица множине имају често *ј*– не само у хијату: *да јѣм кѣжем* Е, *да јѣм иде* Ит, *да јѣн дѣмо* Ж, *кад јѣ ѣперѣи* Бк, *дѣ су ѣи ѣвѣтили* СК, али и *дѣо сам ѣим* Ит, *јѣ сам ѣи ѣвѣтиѣо* СК, *нѣкад јѣ не разѣмем* Ж, *ѣтѣуд јѣ нѣма* НК, *што гѣдд' јѣм на ѣста дѣѣе* Ф.

2) *дѣѣјес трѣес* Ит, *дѣѣјес пѣт* Ф, *дѣѣјес* СЦ, *дѣѣјестрѣѣога* Ф, *трѣјестрѣѣе* Ж.

²⁶⁰ Сва три ова облика могу се чути у централној Шумадији (Реметић, Шум. 279–280).

Присуство ј у *јексер* ЈТ Ит, *јексер* Бк, *јѣво* СК, па *јѣто* Ч, па *јѣво ти среће* Иђ 8, *јето*, тако се дошло Иђ 12 очигледно није ограничено на хијат.²⁶¹

3) *кад* и *јаљина* Ит;

мијо СК, *баџијо* Иђ 9, *бѣлијо* Бш, *бијо* Бк Ш Ит Бч Бш СЦ, *бијо сам* Иђ 11, *видијо* Бк Нз Мђ Ит О Бд Ч З Бш Ми СЦ Сн СК Ћ, *види'о* Ш Сп, *види'о сам* Ч, *вратијо* Бш, *вршијо* СЦ, *дѣбијо* Мђ, *живијо* Бк Бд Бш, *живијо* Са 84, *живи'о* З, *забележијо* СЦ, *заборавијо* Иђ 11, *зажѣлијо* СЦ, *звѣдијо* Ф, *згрѣшијо* Бш, *извадијо* Дб, *издубијо* СК, *испаријо се* Бш, *испрѣсијо* Бш, *јашијо* СЦ, *клѣчијо* Бш, *кѣсијо* Бш, *крѣчијо* Ит, *крунијо* Бд, *купијо* Чј НБ, *купијо* Иђ 30, *ловијо* Иђ 30, *напијо* Ж, *нѣсијо* Дб, *дбесијо се* Ф, *овршијо* НК, *дпијо* Бш, *ослѣпи'о* Бш, *оставијо* Са 85, *отпустијо* Бш, *дхелави'о* Бш, *пијо* Ит, *пијо* Са 155, *платијо* СЦ, *плѣвијо* Бш, *подѣлијо* Бш, *поквари'о* Сп, *полудијо* Бк, *пољубијо* СК, *пѣмислијо* БА, *пѣплашијо се* Бш, *поручијо* СЦ, *правијо* Иђ 7 Са 34, *прѣвари'о* Ф, *пригазијо* Бш, *прѣбушијо* СК, *пропустијо* Иђ 8, *пѣши'о сам* Мо, *радијо* Бч Бш, *рѣшијо* Дс, *рѣдијо* О, *рѣди'о* Ћ, *смѣјо се* Мс, *стидијо* Бк, *сукѣбијо* Ит, *трѣвијо* Иђ 20, *трѣштијо* Ф, *трѣпијо* Сф, *убијо* ЈТ, *уби'о* Ит, *уваги'о* Ф, *увагијо* СК, *умијо* Бш Ми, *упанијо* Бш, *успалијо се* Бш, *чѣличи'о* Мс, *ја сам би—јо* (смфаза) Ит;

и *јѣн* Ф, и *јѣна* Ф, и *јѣнда* Дс, и *јѣндик* Ф, и *јѣндакена* Ит, и *јѣпет* Ф СЦ, *дѣлазиду ко домаћини јѣпет на рѣкију* Чј, и *ј дѣеду* Ит; па *јѣпет бѣгамо* Бк, *ја мѣслим јѣпет* Бк, *јѣпет* Ит Сф, *јѣпет* Ит, *јѣпе* Бк, *јѣпѣ* Бк;

ветријѣр Ф, *ветријѣра* Ф, *мили'ѣни* БА;

и *јѣвече* Мђ.

Овамо се прикључују, наравно, и сви облици са *ј* на месту ншчезлог *х*.

У истим категоријама примера прелазно *ј* може изостати:

1) *што сам им пицо* Ит, *тѣ су им била гувна* Бк, *изнѣси им* Ф, *чѣстиѣ им Крѣстово рождѣство* Ф, *дали им грѣнтове* Бк, *нѣ дам више да и види* Бш, *да и мѣћу* Ф, *вѣлѣм* и Ф, *кѣ ће и знѣти*, *виѣле* и *дѣнѣле* НБ, *пѣндак* и *ѣпѣт испратију* Бк; 2) *дѣѣс* Мђ, *дѣѣз гѣдина* Ж Сф НБ, *трѣѣс* Ит, *трѣѣс метѣри* Ж;

2) *дѣѣс* Иђ, *дѣѣз гѣдина* Ж Сф НБ, *трѣѣс* Ит, *трѣѣс метѣри* Ж;

3) *био* Ж Мђ Ф Пе СЦ, *видио* Бк Ф Бш, *вѣдио* Ит, *вратио* Бш СЦ, *дѣбио* Ж СЦ, *живио* Бк Ф, *заљубио се* СЦ, *запѣслио се* СЦ, *испрѣсно је* Бш, *јашио* Ж, *калио је* Бш, *намѣрио* Бш, *направио* Ф, *насѣлио* Бш, *нѣсио* Ж, *ожѣнио* Ж, *осрамѣтио* СЦ, *поцрѣнио* Бш, *радио* Сф, *расрѣдио* Ж, *растио* Бш, *сѣдио* Бш, *сврѣшио* Мђ, *сѣдио* Бк, *сѣтио* Мђ Ж, *слѣжио* Мђ, *трѣпио* Бк, *увагио* Ф, *ударѣио* Ж, *умѣрио* Бш, *угубио* Ж, *учѣнио* Бч, *фѣлио* Ф, *ѣтио сам* Ж;

и *ѣн* Ф, и *ѣпѣт* Ф НБ, *ѣпет* Ит;

ветриѣра Ит, *камѣѣн* СЦ, *по мили'ѣна* Бш.

²⁶¹ Д. Јовић, *Трст.* 60, упозорава да *ј*- у *јексер* може потицати и из једне варијанте турског изговора почетног *е*- „нарочито ако је реч чувена од представника цариградског дијалекта“.

234. Посебан је случај *j* које настаје антиципацијом ослабљеног ненаглашеног *i* из следећег слога:

pājzi Ms, упропáстили Ж.

Овакво *j* чешће се јавља као компензација за изгубљено *i* у слогу који следи (в. т. 193):

кобајсце Мо, кобајсцу Бш, прáјсци Ms, прáјсце З, прáјсцама Ms, пáјсти „пазити“ Ми, кáште ви мène Ит.

Свакако није случај што у свим нашим примерима испред унетог *j* стоји *a*, а иза *j* дентални спирант.²⁶² Очигледно оваквој антиципацији погодује већа ширина вокала, у контрасту према *i* (односно *j*), и већа пропусна моћ струјних дентала.

У овој појави, исто као и у међуслоговној асимилацији описаној у т. 70—74, огледа се утицај вокализма једног слога на гласовни састав претходног слога. Промене овакве врсте ретке су у штокавском наречју.²⁶³

235. У свега четири примера из Ф забележен је фрикативан, прави консонантски изговор *j*: *јесте, није, сликуједу, мáni ји.*

236. Много је чешћи такав изговор иза денталног пловива, који се при том најчешће умекшава, крећући се ка палаталном пловиву типа познатих чешких гласова, али најчешће ипак не достижући тај степен палатализације:

кад' је Бóжнѝ Ф, кад' је вéче НБ, кад' је свéтац Ф, кад' је бiло НБ Ми, кáд' је кòн Сн, ù сáд' је НБ, кад гòд' је Ит, дн гòд' је Ф, òткуд' је НБ, свúд' је Пд, нáрод' је њи́пно Ф, рáд' је бiо Ми, Бòград' јео про́ју НБ, кад гòд' ји ùма Ф, што гòд' јим Ф, кад' ја пòпијем Ми, сáд' ја нé знам НБ, кòлко сам гòд' ја знáо Ф, áјд' ја крèнем Мо, òд' јужило Ч, сáд' јесте Бк;

крéвет' је óде Ф, срди́' је Ит, пèт' јутáра НБ.

Ређе се овако умекшава назал *n*: *òн' је óде НБ, òн' је Сп.*

Даљи ступањ истог процеса је својеврсно јотовање претходног консонанта, који у овом случају може бити *ð* или *t*, али и *n* и *l*:²⁶⁴

кад' е лéпо врéме Ж, кад' е стòга Ms, кад' е свè тò Ж, кад' е мýтно Пс, ка'е свéчан ðán Ми, сáд' е Пе, сáд' е тáко Пд, штòгод' е Ж, кúд' е ðн ùшо Me, од' еðàнáјз ðéца Кн, од' едне брáзде Пе, код' едног Татáра Мо, под'áрмили Е, кад' а рúчам Км, код' Óце Км, òд' угрос Ит Км, — кáђòница З Е Км, кáђòницу Пе.

òпет' á мòрам Кн;

òн' је óде НБ, òн' е кúпно Ит, òн' е бiо Мо, сáн' е òчо Ж, Турчин' е ðн бiо Мо, слðбодан' е Мо, ðáњ е Мо, пúњ е бiриц Пд, ðњ е ўро Ил.

²⁶² У Бачкој, где је овај феномен много чешћи, има и друкчијих примера, али су најобичнији они где новоме *j* претходи вокал *a*. Иза *j* и тамо је с чешће од других консонаната, али се јављају и други дентали (*з, л, н, ц*) и алвеопалатали (*ш, ж, ч*). О томе И. Поповић, *Госп.* 132—133.

²⁶³ У кајкавштини су прилично чести случајеви утицаја вокала на гласовни састав претходног слога. В. нпр. П. Ивић, *Procesi rasteženja vokalskog sistema u kajkavskim govorima*, ЗФЛ XI, 1968, 60—61, 63—64, 65—66. И у кајкавским говорима, исто као и у војвођанским, главни принцип промене је антиципаторна асимилација.

²⁶⁴ Уп. у карашевском говору „in fonetica sintactică“ *išal' e snck. nal' e mras.* Петровић, *Караиш.* 98.

Јел' е ђн Ит, ал' е мѣкан Ит, да л' е ђн кѹћи Ж, да л' е тѡ прѣ било Ж, да л' а знам Ж.

Наравно, умекшавање претхѡдног дентала често изостаје, а с њим и опструсјетски изговор ј:

сѡд још НБ, сѡд је Ж НБ, и сад је НБ, кад је ѳмро Бк, кад је рѡдио Ит, кад је вѣче НБ, кѡдгод је било Мђ;

кад е ѣѳуре Ит, кад е дѡшла Ит, кадгод е било Пе;

ѡн је био Мђ.

237. У речи *госпоја* и њсним изведеницама *госпојица* и *госпојина* (празник) долази ј место *ђ*:

гѡспоја Бк Нз ЈТ Мђ Ит Цп Ж Ф СЦ Мн НБ Пд Сн НК СК, учитељница – звѡли смо је гѡспоја Ме, гѡспоје Ф Пе Пд, гѡспоју Бк, гѡспојица Цп СЦ, госпојица Са б, измеѡ Госпојина Мђ, Госпојина Ит Ф СЦ БА, Госпојину З, господјински Ми.

Глас *ј* овде није рефлекс **dj*. Лексема *госпођа* се веома често употребљава као ненаглашена апозиција уз лично име (тип *госпођа Мара*) и ту је подложна редуцији (уп. *госпа Мара, госпои Ђорђе, госн Ђорђе, ча Степа*). Један од могућих облика редуције је својсње африкате *ђ* на глас *ј*, сродан али много једноставније артикулације: *госпоја* место *госпођа*. Није, уосталом, искључено ни да је *ђ* просто испало, па је *ј* накнадно уведено.²⁶⁵ То се могло најлакше догодити у облицима као Гјд, НАВми *госпое*, ДЛјд *госпои*.

Из именице *госпоја* пренето је *ј* у изведенице, лексемс такође врло честе у говору.²⁶⁶

У положају испред *и* глас *ј* се, као што је већ истакнуто, често и не остварује:

гѡспоица Мђ СК, Госпојину Ит З, Госпојина НБ СК, до Мѡле госпојине Ф, о Вѣликој госпојини СК, господјински Ит.

С друге стране, имамо и нешто примера за изговор *ђ* у самој речи *госпођа*:

измеѡ Госпѡђа (= од Вѣлике госпојине до Мѡле госпојине) Ит, гѡспођа Ж, гѡспођо БА.

Први је пример очигледно архаизам, синтагма која садржи старији назив празника, док су друга два скорашње иновације — облик са *ђ* узет је из књижевног језика, свакако зато да би се истакло поштовање према особи о којој је реч.

Сонант В

238. Овај се глас најчешће изговара лабиодентално, са релативно slabим трењем:

вѣјсемо Ит, вѡдио сам га Ит, вѡте СЦ, вѡљу З, Вѡичина Ч;

²⁶⁵ Такву претпоставку изрекао је Т. Маретић, *Gramatika*² 83.

²⁶⁶ О скраћивањима у таквим речима писао је, с освртом на ранију литературу, М. Будимир, *Редуција чѡстих гласова и обимних гласовних skupova*, ЈФ XV, 1936, 155—164.

маџарска влас Ил, *врѣти* Ил, *врѣме* Ч, *вршеду* Ч;

авлију Бк, *валдвчић* Ит, *виџци* Сф Бш, *главчине* Ч, *дóвде* Бк Ф, *одáвде* Ит, *óвцу* Ч, *дџе* Ч, *дџама* Бш, *дџчица* Бш, *дџчији* СК, *дџчије* Ф, *дџча мџса* Бк, *Јаркóвца* Ил, *Пáвле* Ч, *покрóвце* Бш, *с покрóвцом* Ж, *прáвљено* Ит, *синóвца* Ил, *старóдрџвни* Ч, *úвторак* Бш, *úвтрник* Бш, *циповка* Сн;

друштво „чланови фамилије“ Ф Ч, *друштва* Ил Мт, *једџа чџка* Ил, *кџрили* Ит, *локџана* Ит, *какџа је* Ил, *мáрџа* Ф, *због бџеле мáрџе* Сф, *мáрџу* Ит, *мрџе* Ит, *дџства* Ит, *рòпство* Ит З, *сџира* Ил, *сџòју* Ђ, *сџрáке* Бк, *сиромáштво* Ит, *црџка* Ж, *црџвџни* СК, *по звџздама* Ит;

гдворим Ит, *нá воду* Ит, *н дџу стрáну* Ит, *ђáво* Пе, *зáкџоџа* СК, *дџвде* Ил, *ндсове* Ч, *дџáмо* Пд Кн, *прáвили* Ил Ит, *прџврне* Ит, *по рíтовима* Ит, *рџкови* Ф, *сплáвови* Сн, *Чáрновић* Мђ, *чòвек* Бш, *чòвека* Ит, *шáвољ* Км, *кò се дџбуво* Е, *нáправу* А, *нáпрџвили* Сн;

крџв Ит, *рíгдџв* СК, *шáрдџв* СК, *здрáв* Ит, *рђáв* Ф, *рибòлов* Ч, *сáв* Ил, *шџпáв* Ит, *нá Дунав* Бш.

Знатно је рџђи још лабавији изговор, са врло slabим додиром горњих зуба са доњом усном:

*кáк*у Ит, *ндџце* Ит, *дџца* Ч, *дпрá*ду Ит, *ддá*де Ит;

излáчу Ч, *шíгáрац* Ч, *шíгáрица* Ч,

чдџече Ми, *чдмџа* Ит, *цáкò*и Ит, *шá*ови Ме, *дџог* Ч, *нџго*им Ит, *го*дрити Ч, *зabдóра*им Ит, *зabбóра*ила Ит, *здџеш* Ми, *кúпо*але Ит, *да нáздóра*и Ит, *прá*о Ит, *прá*или Ж, *пропо*џдо Ч, *нá*ек Ит, *Пòпрџџвунови* Ит.

Понекад изостаје и поменути додир, што своди артикулацију на међусобно приближавање усана, без њиховог додира, а такође и без заокругљавања:²⁶⁷

áте Ит, *дóда* Ч, *дòлове* Сн, *дџђе* Е Бш, *уџковић* Ш, да ми нџ *рáти* ме, *рџмена* Ф, *рџба* Ф;

дџá Ж, *дџа сáта* Ми, *дџџ* Ч, *гџдр* Ф Бш, *кџдџку* Ш, *кџдџке* Бш, *дџгòрен* Бш, *сџáђали* Ит, *сџáлу* Пд;

ндџце О, *дџце* Ш З Бш Сп, *Слá*кò Ми НБ, *слџжá*ке Ит, *за удò*ца Ит, *уџлáчи* Ф, уп. и *сá* си *шџпáв* Ит;

*раз*лáчили Е;

*бу*а Ф, *изу*а се Бш, *кú*ам Бш, нџ *ку*ам Бш, *купò*ати Ф, *кúпо*али Ит, *лò*ац Ме, *оџáкò* НК, *оду*ала О, *пáкò*али Ф, *пр*а Ит;

дрџџђе Бш, *нáџек* СК, *прџџ* Бш, *препо*џџдала З, *тòпо*е Ф, *уџек* Ит, *чдџек* Ит Сф Бш, *чдџека* Ме, *чдџече* Ф Сн;

голубдџима Ф, *зabдóра*им Ит, *мáо*ине Ит, *нáпра*уду Св, *дпрá*ила ЈТ, *прá*имо ЈТ Ч Км, *прá*или Ч, *прџ*и пúт Ит НБ, *прџ*и Ж З, *пúте*и Ф, *слá*или Ит, *сндпо*и Ф, *по тра*и Ф;

²⁶⁷ О таквом изговору в. нпр. Б. Милетића, *Црмн.* 298 и П. Ивића, *Галп.* 85—86.

Бѣлићо^о Ф, *гѣ*^ори Бш, *дѣ*^о Бш, *дѣ*^оѣке Ч, *добро*^ольце Ит, *ѣ*^о га Ми, *тѣ* *здрѣ*^о вѣлике Пе, *јѣ*^оор Бш, *нѣ*^ого Ф, *д*^ога Ф, *прѣ*^о гласа Е, *пѣ*^о Сн, *про*^одѣица Сф, *пр*^отѣлка Дб;

ѣ^оуда Ме, *ѣ*^оуд Мђ Ж, *пѣ*^око Ит Бш, *прѣ*^оу Ш Ит, *с*^окроу Ч, *чу*^о Бш;

Адѣ^о Ф, *здрѣ*^о Ит, *крѣ*^о Ч, *кр*^о Ит, *мрѣ*^о СК, *нѣ*^о Ит, *Спѣ*^о Ит, *Срѣ*^о Ит.

Појава захвата *в* у свим положајима. Можда је нешто чешћа у суседству вокала *о* и у веома честим лексемама *човек* и *први*.

У неколико примера *в* уз консонант било је изговорено као право неслоговно *у*:

кѣ^одрѣ Е, *Слѣ*^око Ит, *кѣ*^оне кревете З, *рѣ*^око Ит (у сватове: покривен с простирачом, јѣну батину држи мѣд ноге, горе на батину лѣнац“), *сѣ*^о срѣћан НК.

239. Губљење *в* није ретко, али је углавном ограничено на одређене категорије, познате и разним другим говорима.

Доследно је испало *в* испред *љ* насталог старим јотовањем у трпним придевима неких глагола VII врсте на *–авити* и у имперфективизованим глаголима VI врсте изведеним од истих глагола на *–авити*:

зѣ^обраљено Пе З СЦ, *исѣ*^орљено Сн, *наѣ*^орљене Мо, *наѣ*^орљено Ф, *наѣ*^орљено СК, *наѣ*^орљени СЦ Ђ, *ѣ*^орљен Ми НК, *ѣ*^орљена Ит СК, *ѣ*^орљено Т, *ѣ*^орљени Сн, *пѣ*^орљен Ил Пд, *пѣ*^орљена Ми НК СК Сн, *пѣ*^орљене Сф Ме, *пѣ*^орљено Бк Ит Бд Е Бш, *пѣ*^орљене Ђ, *прѣ*^орљен Ит, *прѣ*^орљен Цп, *прѣ*^орљено НБ СК, *успѣ*^орљено Мо 2—77, *успѣ*^орљено Ђ, *зѣ*^остаљено Пд, *наѣ*^остаљен Ит, *наѣ*^остаљено НБ, *пѣ*^остаљен СЦ, *пѣ*^остаљена Ки, *сѣ*^остаљено Ит Бш;

зѣ^обаљам вас Е, *да се зѣ*^обаљаш Ит, *зѣ*^обаља О Ж СК БА, *зѣ*^обаљу Ф Ит, *зѣ*^обаљаду Ит, *зѣ*^обаљо Ит, *зѣ*^обаљѣјка Ф, *наѣ*^обаљо Ит, *наѣ*^обаљѣја је Ф, *наѣ*^обаљѣли Ит, *зѣ*^обраљѣли су Ит, *пѣ*^озѣ^обраљѣно Ит, *наѣ*^оздрѣља Цп Ме, *наѣ*^оздрѣљања Мо 1—100, *пѣ*^оздрѣљу Мо 2—18, *изѣ*^опрѣљѣла Ит, *изѣ*^опрѣљѣли Т, *изѣ*^опрѣљѣло Т, *исѣ*^опрѣљѣли Мо, *ѣ*^опрѣљѣти СК, *ѣ*^опрѣљѣм Ч Ђ, *ѣ*^опрѣљѣш Е, *ѣ*^опрѣљѣ Мђ Ит Пе Ми НБ Мо, *ѣ*^опрѣљѣ Бк, *ѣ*^опрѣљѣмо Ми Пд, *ѣ*^опрѣљу НК, *ѣ*^опрѣљаду Ил Ит Ф НБ НК, *ѣ*^опрѣљѣј Ки, *ѣ*^опрѣљѣ Бк Мђ Ит Дс, *ѣ*^опрѣљѣла Ит, *ѣ*^опрѣљѣло Ф, *ѣ*^опрѣљѣли Ми, *ѣ*^опрѣљѣли Ф, *пѣ*^опрѣљѣ Бк НБ, *пѣ*^опрѣљѣ З Ђ, *пѣ*^опрѣљу Ит, *пѣ*^опрѣљѣ Ж СК Ђ, *пѣ*^опрѣљѣли О, *прѣ*^опрѣљѣло З, *прѣ*^опрѣљѣли Т, *спрѣ*^оља Иђ 49, *спрѣ*^оља „спрема“ Ме Чј НБ, *спрѣ*^ољамо Т, *спрѣ*^ољу се за свѣдбу Чј, *спрѣ*^ољу Иђ 49, *спрѣ*^ољаду Ж, *спрѣ*^ољо Дс, *спрѣ*^ољѣло Сн, *спрѣ*^ољѣли Ит Мо, *спрѣ*^ољѣле НБ, *ѣ*^опрѣља Ит, *ѣ*^опрѣљо Ит, *расѣ*^опрѣљѣч Пд, *зѣ*^остаљѣмо Ф, *зѣ*^остаља Ки, *наѣ*^остаљѣте Ч, *наѣ*^остаљу Ф, *ѣ*^остаља СЦ, *ѣ*^остаљѣмо Ит Ж Ме БА, *ѣ*^остаљѣте Ф, *ѣ*^остаљѣла Ф, *ѣ*^остаљѣј Ми, *пѣ*^остаљѣли Ж Бд НК, *пѣ*^остаљѣј НБ, *пѣ*^остаља Ф НБ, *пѣ*^остаља се Чј, *рѣ*^остаљо О, *сѣ*^остаљѣм Нз, *сѣ*^остаља Нз, *сѣ*^остаљо Ит, поред ретких примера са (очигледно обновљеним) *в*: *пѣ*^остаљѣн Ф, *зѣ*^обрѣвљѣм Ф, *зѣ*^обрѣвљѣла Ф. Овде је однос *в*: *љ* схваћен као регуларна алтернација.

Веома пространи арсал ове појаве обухвата највећи део српских екавских говора и понеки јужнији ијекавски говор.²⁶⁸

Значајно је да друге граматичке категорије нису захваћене:

здрáвље Ит Ф Т О Ме Бш Чј Ки СЦ Сн СК, *здрáвља* Бк НК, *са здрáвљом* Ж Мс, *здрáвљин* Ф, *дивљи* Бк Ит, *дивље* Мђ Ф Ж, *Бирóвлов* Ф, *лаждóвлов* Бк, *зетóвлев* СК, *братóвљево* СК, *братóвлов* СЦ, *синóвлове* Ф, *крáвљин* Ф, *крáвљинје* СЦ, *сýвљи* Ф, па и: *измрeљено* Ж, *јáвља* Ит, *пòндáвља* Бш, *уцрeља се* Бш, *Богојáвљење* Ит, *богојáвљенске* Ит.

Примери *здрáвље* и *братóвлов* које наводи Б. Милетић из Кикинде²⁶⁹ по свој прилици нису аутентични.

Најстарији примери промене *вљ > љ* потичу из XIV века.²⁷⁰ Тиме се објашњава чињеница што међу примерима за нестанак *в* испред *љ* нема ниједног у којем би група *вљ* била резултат новог јотовања.²⁷¹

Облици као *братóвлев* захтевају посебно објашњење. Ту је извршено старо јотовање, а *в* ипак није уклоњено. У ствари, у своје време је процес захватио и те примере,²⁷² али је аналогија према творбеној основи касније воспоставила првобитно стање. Исто, свакако, важи и за облике као *измрeљено* и *јáвља*. Очигледно је појава сведена на одређену скупину глагола (*бав-*, *брав-*, *здрав-*, *прав-*, *став-*), док је у свим осталим категоријама уклоњена алтернација *в : ѓ*, која нарушава општије структуралне односе.

Сама појава сродна је са кајкавско-словеначком променом *вл->л-*. Уосталом, слично упрошћавање забележили смо и у самом Банату: *лаке*, *лаке прѓлаке* пева се у Цп и Сф уз једну игру док деца пролазе (провлаче се) испод подигнутих руку друге деце.

240. У целој парадигми помнутих глагола на *-авити* често је испадање *в*: *заборáно* Ме, *напрáни* дáске Ч, *напранмо* Ит Ж, *напрáиду* Мо, *напрáу се* НК, *напрано* Ч, *напранли* Ми, *прáити* Бк Мђ Пе, *прáим* ЈТ Ит, *прáи мáло бѓље*, *прáи мáло лѓше* Пе, *прáимо* ЈТ Ит СЦ, *настанли* Бк.

Петровић, *Караш*. 226, има из Гада облик *прáито*.

У раније наведеном материјалу са *в*, *ѓ* и *ѓ* има приличан број примера из ове категорије у којима сонант *в* није испао. Број тих примера је довољан за закључак да се ради о особини самог народног говора, а не о облицима унесеним из књижевног језика. Другим речима, овде облици без *в* пресовлађују, али су ипак у факултативној употреби.²⁷³

²⁶⁸ О њеној распрострањености в. нпр. П. Ивић, *Галип*. 110—111; Р. Симић, *Левач* 210; С. Реметић, *Шум*. 152—153.

²⁶⁹ Милетић, *Кик*. 20.

²⁷⁰ Ивић, *Галип*. 110—111.

²⁷¹ Ово важи и за друге говоре: Реметић, и. м.; Елезовић, *Кос. passim*; Пецо и Милановић, *Рес*. 277 итд.

²⁷² Ивић, *Галип*. 111, наводи низ средњовековних потврда.

²⁷³ Није сасвим јасно због чега је *в* у следу *ави* подложније испадању него иначе у међувокалском положају. Б. Милетић, *Црмн*. 301, даје прихватљиво објашњење чешићег губљења *в* испред *и*, али оно покрива подједнако све врсте примера са следом *ви*.

Испадање *в* у овом положају раширено је у српским говорима у ареалу који обухвата велики део подручја промене *вљ>л*.²⁷⁴ Та корелација неће бити случајна. Логично је претпоставити да непостојање *в* у једним облицима (са *вљ>л*) даје подстицај њиховом ишчезавању из других (*ави>аи*), а да затим долази до изражаја и повратна подршка.

241. Међувокалско *в* факултативно ишчезава у веома честој именици *човек* и осим тога, дисимилацијом, на крају именичке основе испред множинског проширења *-ов-*:

чдек Ил, *чџек* Ме, *чдек* Бк Нз, *чдече* Ил, *чџџка* Ч, с *џтм* *чдеком* Ми, *брџови* Ф, *браџва* поред *браџова* Е, *шџови* Ф, *шџдва* Ит Ф.

Треба, међутим, нагласити да банатски говори не спадају у ареал где *в* најчешће испада у именици *чоек*; овде је много обичнији изговор са сачуваним *в*, додуше често ослабљеним.

Располажемо са још неколико потврда за нестанак међувокалског *в* у суседству *о*:

јџор Бш, *јџори* Ф, *јџдра*;

здрџо фјино ЈТ БА;

пџатано Бк, *кџпоали* Мђ, *кџпоале* Ит;

ндсоима Ч.

У свим овим категоријама постоје облици са *в*, по правилу чешћи од оних без *в*.

Из Ч и Е имамо пример *звџезда олујџарка*, где је испало почетно *в* испред *о*. Назив ових звезда, пошто се придев *волујски>волуски* удаљно од њега, очигледно се асоцирао с именицом *олуја*.

У речи *џјџт* Ит (значи „комара“, по објашњењу информатора) није испало *в-*. Изворни турски облик је *haya*²⁷⁵.

242. У суседству консонаната, а иза вокала *о*, сонант *в* се губи, и то доследно, у веома често употребљаваном прилогу *овде*:

џде Ко Бк Нз Ш ЈТ Мђ Ит Т Сф Бд Ч Ж Ф З Е Ме Км Бш СЦ Сп Ми НБ Иђ 31 Пд Сн БА СК Ђ Дс, *џдека* Ит Т, *џдекан* НБ, *џдекана* Ит Т, *џдена* Ж Ф Е Км Бш Ми Мо НБ, *џдекара* Ки.

Располажемо и потврдама за облике *џде* у Темишвару и *Дињашу и *џдена* у *Гаду. Облик *џде* обичан је и у Бачкој,²⁷⁶ а такође и у деловима подручја косовско-ресавског дијалекта у централној Србији.²⁷⁷

У сличном положају изостало је *в* у *џпџку* Дс (иначе обично *џповку*).

²⁷⁴ Реметић, *Шум.* 154; Ивић, *Галп.* 109; Пецо и Милановић, *Рес.* 27; Белић, *ДИЈС* 160—161; М. Станојевић, *Тимок* 81; М. Павловић, *Срег.* 103; Д. Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*, Приштина 1977, 322 („пршевско-бујановачка говорна зона“), 385 („врањски говор“); Б. Милетић, *Црмн.* 307 (тамо, додуше, међувокалско *в* уопште врло често испада).

²⁷⁵ А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*⁴, Sarajevo 1979, стр. 76, 299, 636.

²⁷⁶ И. Поповић, *Госп.* 139. У Срему, међутим, судећи по Николићевој монографији (в. посебно стр. 368), рекло би се да нема оваквих облика.

²⁷⁷ Р. Симић, *Левач* 211; Арсовић, *Блаце* 66; Јовић, *Трст.* 70; Пецо и Милановић, *Рес.* 345 (тамо уз многе друге облике). У говорима који суседују с овом зоном често се јављају сродне форме типа *вод* или *воде*.

У облицима *жр̀нало* „жрвањ“ Цп Ф Ме Бш НК, *ка̀мен што жр̀намо* сђ Ит, *днда се жр̀на* Дс, *жр̀но* Ит, *жр̀нали* Иђ 19 в је доследно изгубљено. Уп. *жр̀нало* (са `!) у РСАНУ и знатан број потврда за *жр̀нало* из Бачке и Баната код Г. Вуковић, *Терм. куће* 141.

У вези с обликом *дрч̀аник* „ждрепчаник“ Ме (и Мо: Рајков 188) вероватно треба поћи од облика са *п* и питање је да ли је садашњем гласовном лику икад прстходила форма са *в* испред ч. Уп. т. 123.

243. На крају речи *в* понскад нестаје у суфиксу *–ђв:* *за̀ћкђ* „што га сђки привари“ СК (: *ђђа за̀ћкђђа* СК), *сђнсђ* СЦ СК, *мерђђђ* „врста рибарске мреже“ Ч.

И ту се потврђује посебна склоност ка испадању гласа *в* у суседству *о*.

244. У вокалским следовима где је бар један од вокала *о* или у факултативно се јавља секундарно *в* — уколико хијат није уклоњен контракцијом вокалске групе или дисимилацијом једног од вокала. Примере *в* у тачкама 119, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 170 и 230. Овде су од посебног интереса облици с уметнутим *в* у радном придеву (*ђђво*, *јђво*, *чђво* итд.), који представљају изразиту одлику војвођанског поддијалекта.²⁷⁸ Јужно од Саве ова је појава забележена у колубарском говору,²⁷⁹ као и у говору Галипољских Срба.²⁸⁰

Посебно се морамо осврнути на придев *ка̀ван* „упрљан блатом“ Бш Ми Пд Св (у Бш: „прљав од блата, замазан блатом“, „блатњав“ Пд), *ка̀вана* Бк Ит СЦ Км НБ СК (у СК: „*кат се иск̀ља од бл̀та*“), *ка̀ване* Ил Бк Цп, *ка̀вано* Ж Бш НК,²⁸¹ очигледно изведен од именице *ка̀о* „блато“, која се у Банату изгубила, истиснута од лексеме *бл̀то*. Облик *каван* могао је настати само после промене *–л>–о* и уметања *в* у групу *ао*. Конкретан пут промене није јасан. Или је именици **каво* додат суфикс *–ан* из придева *калан* уз претварање непостојаног *а* у постојано, или је сђм тај придев, у облику *кавон–*, развијеном у већини чланова парадигме, заменио *–он–* суфиксом *–ан*, задржавајући постојаност вокала у парадигми.

Придев *ка̀ван* долази и у Уљми на земљишту вршачког говора.²⁸²

245. Протетичко *в–* јавља се спорадично у хијату у следовима у – *а* и *а – у*:

на̀са̀ди се у ва̀влију Ф Ч, у *ва̀влију* Пе Ф, у *ва̀влију* СЦ, *на̀ вум* Ф, *у̀зо да в̀чи* Ит;

*у̀ *ат̀р* Ме.

²⁷⁸ И. Поповић, *Госп.* 72; Б. Николић, *Срем* 323; П. Степановић, *Нинг.* 110. Овако је и у говору Ловре код Будимпеште (Ивић, *ФО* стр. 611).

²⁷⁹ Б. Николић, *Кол.* 38.

²⁸⁰ П. Ивић, *Галп.* 85 (на стр. 86 помињу се поједини други говори с истом особином).

²⁸¹ И у Мокрину *ка̀ван* „прљав“, са примером: *Блато је па мораду чизме да му будеду каване*, Рајков 189, а у Иванди *ка̀ван* „прљав, блатњав“, Чешљар 120.

²⁸² П. Ивић, *ФО* стр. 492.

246. Закључујући одељке о сонантима *ј* и *в*, можемо констатовати да је у великој мери сачувана напоредност у понашању тих двају гласова. Реч је о необично старој црти, која потиче у крајњој линији из индоевропског прајезника. Оба гласа у банатским говорима имају низ заједничких особина:

њихова артикулација често је лабава, што омогућује испадање у одређеним положајима;

оба гласа најчешће испадају у суседству сродних вокала — *е* и *и* код *ј* и у *и* и *о* код *в*.

С друге стране, управо у таквом суседству појављују се у хијату секундарни прелазни гласови *ј* и *в*.

ГУБЉЕЊЕ И НАСТАНАК ПОЈЕДИНИХ КОНСОНАНАТА

Консонант *Х*

247. Почетно *х* испред вокала чува се факултативно на целом нашем подручју. Изговор варира од веларног *с* ослабљеном фрикацијом преко фарингалног (овде писаног *h*) до прости аспирације (означаване знаком '). Наводимо грађу у оној форми у којој је записана на терену, односно приликом прелушавања трака:

hāj Ит, *hājđ* Ч СК, *hājde* Бк Ш О Ф Бш Пд, *hājт* Бк НБ, *hājte* СЦ, *hājđe* Бш, *па халд* Ж, *халнина* Бш СК, *нђе халнине* Бш, *халнину* ЈТ Чј Бш, *хамнишна* СК, *hātār* Ит, *хаснирала* Нз, *хѣј тѣ* Ит, *хѣј* Ч СК, *хилѣда* Бк Ит Ме Бш СЦ, *четир хилѣде* Бч, *хилѣду* Ме, *хѣта по буѣцима* Чј, *хѣта се* Бш, *хѣтамо* Бк, *од хѣтана цакова* Са 156, *хѣтар* Ит Бш, *хѣтно се* Бш Мђ, *хѣтну на кола* Е, *Хрѣѣта* Нз, *Хрѣѣти* Сп, *Хрѣѣцке* Сп, *на хрѣги* Ме, *хрѣт* – *вѣлика кѣра, слѣб ко хрѣт* Бш, *хрѣкови* Са 84, *хукне* Са 342, *хуле* Ит, *хуља* Ит, *хуља јѣдан* Ки, *хуљаво* Пе, *хуље* Ит, *хуље* Са 188, *хунцуг* СК, *хусар* Са 342, *хусѣри* НК, *деца хучу* Са 130.

**ājđ* Бш, **ājđ đ* уѣтимо З, **ājde* Бк Сф Пд, **ājdeгe* Ил, **ājт* О, **ājte* унѣтра Сп, **аљина* Сп, **аљина* Ф, **аљине* ЈТ, **аљину* О Ф Сп, **ам* Ко, *са Миланом ханѣѣрошом* Ит, **аснира* Дс, **асниру* Ит, **ātār* Ит, **ашток* Цп, *понѣколко хилѣда* Ит, **илѣдити* Ме, **илѣду* Ит Ме Сп Ђ, **ѣта* Т, **ѣта се* Бш, **ѣтар* СК, *хѣти* Бк Ит, **ѣтиду* Бк, **ѣтим* Т, **ѣтно сам* Ит Ж, **ѣтлера* Бк, **ѣтне* Бш, **ѣтние* Ми, **ѣтно се кѣњ* Бш, **ѣтно* СК, **ѣћу гѣре на вѣтар жѣто* Ит, **ѣ* Ит, **ѣблѣве* Сф, **ѣднику* Ит, **ѣклица* Ж, *пѣт хѣнвѣда* Сн, **ājde* да се **рвемо* Пд Сн, **ука* Т, **уљав* Пд, *код хусѣри* Ми, **усѣри* НК;

hājđ СЦ, *hājde* СК, *hājdeмо* СК, *hājка* СК, *hалнине* О СЦ, *hалнину* СЦ, *hѣ*, *кѣ ѣма капитѣла* Ит, *hилѣде* Ит, *hилѣду* Ит, *hѣтра* СК, *hѣтне* СЦ, *hѣћа* Ит Сн, *мѣло кѣла тѣм дрѣмом hѣду* Сц, *hѣду* СК, *hѣклица* Ко, *hѣји* Ит СК, *hѣјилѣ* је СК, *hѣко* СК, *ѣзѣли hѣку Сѣрижани* Ит, *ѣма hѣља* Ит, *hѣсари њѣни* Ит;

hājde Ф СК, *hājdemo* Ф, *hājđук* СК, *hājт* Ит Бш, *hалнине* Т, *hалнину* ЈТ, *hамнишан* СК, *hамови* Ђ, *да се hаснира* Ит, у *hātār* СК, *ѣ hатар* СК, *hѣ*, *па*

како ћу ти казати Ит, ^hеклале Т, ^hег шест ^hекти вина Ит, био из ^hетина Ит (Хетин је име села), ^hљада Ит, ^hитар СК, ^hиташ СК, ^hиглер СК, ^hитно Ит, ^hитно Ђ, ^hоди Ш, ^hоди овџмо СК, ^hоднику Ит, ^hоду СК, ^hрвати Ме, ^hрвацка Ме, ^hргови СК, ^hрче СК, ^hрчка СК, све ^hји Ит, ^hуницт СК, ^hура Ит, ^hи си ^hулав Ит, ^hуче СК;

а Ит, ај Ки, ајџр Пд Дс, ајд тамо Мо, ајд Мђ Пд, опколџмо и па ајд Мо НК, ајде Ит Ж, ајде Ит, ајде водни коња НК, ајдемо НК, ајдоук Ит, ајка Мо, ишло се у ајке и свџдена Ж, ајт Ит Ж Ч Сп, пољуби је једаред дваред па ајт напоље Пе, ми ајт прит кућу НК, ајте мџмци Мо, алџс Ме Т, аљине Км, у плаве аљине Ки, аљину Ж, амнишан Ж Ит, амове Сп, ао па опет си леџо (узвик) Ж, опално арангозџва НК, Аг микротоп Ч, у атар Бк, атар СК, ау, бџга ти Мо, ау, мајку му Ж, Стџван Аџић Мо, еј, тџ је џла Ми, еј ти Ит, е, па има Мђ, еј нџмџј тако да радниш Ки, еј НК, ектџра СЦ, ектометре ЈТ, Ерџегџваца Бш, Ётин Ит, џлада Ж Ме, стџ осамџест џљада Мо Сн, џљада Ки Мо, џладама Ит, јџдна од џладе ак одрџжи мџжу чџс Ит, џладе Ит Е, џладу Ит Ч Чј Бш, џта Ит Сп НК СК, џта се Бш Пд Дс, џтаду Ит, џтаду Ме, џтам Ме, џтар Ит Ме Ки Мо Ми, џти Ит Ки, џзме грџдвину па се џти на мџне Ит, како се џтила у нџко дрво Ит, џгим Ит, џгно Ит НК, и га џтни Ит, џтне Км, џтнемо Цп, џтнеш Мо, џтни Ки, џтно Мђ, Ж Км Сн, џтно Ил Пд, џтно је Мо, џтно се са грџдвом Ж, џтно се Бш, како је џгнула Ч, џтрије Ки Ми, на нџрини Ме, у нџрџћи Ки, да нам џту аљине Ит, џту Ме, џћа Мђ, џћу Ит, џ, славу му нџегову Ит, џ (узвик за заустављање волова) Ки, џд Пд, џди по пољу Ки, џдили Ки, џј, Зџрка Пд, џндак Пд, џће Ит, џћемо Мо, Рџџт Ж, Рџџи Ж Ч, тџ су већим тџлом Рџџи Пе, рџџки Ж Ме, рџже НК, џјило Ж, џило Мђ, џка Пд, џла Ит Ж Ч Е Ки Мо Сн, џла и бџкрија Пд, џлав Ж Пе Ч Ф Цп Ме Ки НИ, џлави Ит, џље Ит, џли Сн, џсар Ки НК.

Између суседних категорија нема провалије и није искључено да би се понеки од примера могао алтернативно класификовати за нијансу друкчије. У сваком случају јасно је да се банатски говори сврставају, заједно са кајкавским и муслиманским штокавским, међу континенталне српскохрватске говоре са сачуваним *x*. У тим се говорима тај консонант одликује слабијом фрикацијом и фарингалним или сличним местом артикулације, за разлику од веларног *x* с интензивнијом фрикацијом у приморском појасу и западној Црној Гори.

248. Нешто потврда за исти изговор *x*, и у истим положајима, имамо и из српских говора у румунском Банату: за ^hаљине у темишварској бележници П. Ивића из 1956. и *ајде да пџвамо* од жене рођене у *Немету. Живковић, Берич и Веску (Нови Живот V/2, 80) констатују: „Само у неким местима забележили смо неколико речи са етимолошким *x*: *хајде, хуља*“ — дакле у положају у којем смо и ми нашли тај консонант. Степановић, *Hung.* 110, утврђује да се у говорима мађарског дела Баната *h*, „увек ларингалног

изговора“, јавља у ниницијалном положају пред вокалом. Арсал појаве захвата и говоре југоисточног Баната који припадају смедеревско-вршачком дијалекту. П. Ивић, Херски 332, доноси из Врачевог Гаја **ajt tãmo*, **ʔlãvoга*, **ʔnкa*, **ʔnкaло* (надимак) и наводи облик *халу* за Кусић, затим (стр. 347) **ʔjде* и **ʔlã* за Гај и **хитало*, **ʔitãду* за Баваниште. Исти аутор у опису говора Уљме (ФО, ОЛА 64, 491 и 493) утврђује да је нормална реализација фонеме (x) глас *h* (= *bezvučni faringalni spirant*) i *daje primere хãјде, хãјка, хитар, хитне, хилãда* Гмн, **ʔlã* поред *илãде* итд. Веома је значајна чињеница да практично исту слику показује и карашевски говор у дубини румунског Баната, иначе несродан с нашим говорима. Е. Петровић, Караш. 107—108, бележи за Карашево *hãle*, *h'ilãde*, *hãjã* итд., а П. Ивић **õди*, **ʔижа* итд. за Клокотич (ФО, ОЛА 168, стр. 615).

И. Поповић, Госп. 145, налази у Госпођинцима (али изгледа не и другде у Бачкој) примера с „извесном аспирацијом“ на почетку речи као **ãјке*, **ʔкãњу*, **илãда*, **õћу*, али их објашњава ономатопејом или настојањем „лица која желе верно да рспродукују књижевно *x*“. Питање заслужује даље истраживање.

249. У истим положајима и, у начелу, у истим примерима јавља се и изговор без *x*—:

ајейр Ил, *ајейр* Бш Мс, *ајейра* Бк, *ајейри* Ме, *ãјд* Ил Ж З Ме, *ãјде* ЈТ Ит Бч Ф З Км Бш Ки СК, *ајдемо* Ит Ф З Ки Сф НК СК, *ајдемоте* Т СК Ђ, *ãјдемоте* СК, *ајдете* Ф Нз, *ãјдук* СК, *ајдука* Са 68, *ајдуке* Ф, *ајдуци* Са 297, *ајдуци* Ф, *Ајдучица* микротоп. Ил, *ãјка* СК, *ãјкãч* Ч, *прãвили* *ãјку* Ил, *ãјт* Т Ф, *ãјт на клупу* Ж Ч, *ãјцер* Дб, *ајчãри* (што натерјву зãцове) НК, *ãкиток* Цп, *ãлãс* Ф, *ãлãса* НК, *ãлãси* Ф, *ãлве* Мо, *ãлнна* Ит Ф СК Бш, *ãлйна* СК, *ãлннама* Ф, *ãлнне* Нз Мђ Ит О Сф Ч Ф А Км Ки Мо, *ãлнну* Ит Е НБ, у *ãм* Ч, *увлãчи* у *ãм* Ф, *ширн* *ãм* Ит, *двã* *ãма* Ф, *ãмбар* Цп, у *амбару* Са 246, *ãмнишан* Ит Ф СК, *ãмове* Ит Сф Ф, *ãмовн* Бд НБ, *арãли* Иђ 36, *ãрамбаша* Ф, *Арвãти* Бк, *армуникãш* Бш, *армунике* Иђ 41, *ãртија* Бш, *ãртијама* Са 239, *ãртије* Сф Км НБ, *ãртије* Са 56, *ãртијом* Бч Бд, *ãртију* Ит, *више шгãте него ãсне* Сф, *ãснило* Ит, *ãснирãли* НК, *бõљу ãсну* *йма* Сф, *ãтãр* Ит Бш НБ СК, *ãтар* Са 11, *ãтар* Ф Пе Ч, *нã* *ãтар* Ш, *ʔ* *ãтãр* Ж Ит Бш СК, *ãтãра* Ит, *срãд* *ãтãра* НБ, *ãтареве* Иђ 36, *на* *ãтãру* Ит, у *ãтãру* Са 158, *по* *ãтãру* Ф Сн СК, у *ãтãру* Ф, *нãшом* *ãтãру* Ми, *ãтãру* Иђ 35, *ãгове* Мђ, *ãгеде* (виолина) Ит Ф, *ãгедуш* Ил, *ãгедуш* Ит, *Сãнтãмãшу* *Лãзо*, *ãј* Сф, *ãклãла* О, *ãклица* ‘за хеклање’ Ф, *ãкловãла* *сам* Нз, *ãкловãле* Нз, *ãкловãти* Ф, *да* *ãклãте* А, *ãклујем* Нз, у *ãктãр* Бш СЦ, *ãктãра* СЦ, *ãре* Ил, *ãрски* Ил, *ãрчуге* Ил, *ãтãн* СЦ, *Вãља* *Ерцегов* Са 337, *Ерцеговнх* *дудовã* Са 278, *илãдã* Ит А, *дãсет* *илãдã* Ит, *илãдã* Са 281, *илãдã* Ч Пе Км Бш Ш БА СК Ђ, *илãдãма* Пе, *илãдãрку* Е, *илãде* Бк Ит Ж Сф Сп Бш Ки Мо СК, *илãдом* СК, *илãду* Ш Т НБ Мо Пд, *итã* Бк Пе, *итã се кõњ* Ф, *итãду* СК, *итãј* НБ, *итãмо* Ч, *итãр* Пе Е, *итãти* Ф Пе, *итãш* СК, *итнш* Ит, *итне* Бд, *итнемо* Цп, *итни* Ми, *итнй* је НБ, *итно* З Е Мо, у *õд* Ф, *донãси* *вино* у *õлбу*

Ме, *одн* Ит Т Цп Е СЦ Ми Мо, *одн овѣмо* Бш, *да однмо* Ки, *у оду* Ф, *Омáлѣв*²⁸³ Ит, *Омáлѣвога* Ит, *дмуг* – *кѣлко мѣж да стѣне у шаку* Бш, *опавачку ергелу* Са 319, *Опавчани* Са 336, *орманикѣша* Ба, *орманике* Мо, *дте* Ф, *дће* Бк Нз Ш ЈТ Мђ Ит Ж Т Цп Сф Бд Ч Ф З Е Бш Ки Ми Мо БА, *оће* Са 18, *дћеду* Нз Мђ Ит Сф З Е Бш, *дћѣду* З БА, *дћѣл* Ит, *дћел* Ит З, *оћѣл* Сф, *оћел да ддћеду* Сн, *оћѣлду* Мђ, *оћѣлмо* Ит, *дћемо* Ш ЈТ Мђ Ж Т, *оћемо* Ж Пе З Е, *оћемо* Са 115, *дћете* З, *дћете* Ми, *дћеж да* СЦ, *дћеш* ЈТ Ит Т Пе А Ме Ки, *дћеш тѣ и тѣ* Пс, *дћу* Нз Ш Ит О Цп Ч З Ме Км Ми Мо Сн, *оћул се прѣварити* Пс, *Рѣѣт* БА, *Рѣѣти* Ш Ит, *рѣже* Пс, *рѣко* Ф, *рѣне* Ф, *рѣпа* Ит Ки Мо Сн, *рѣпу* Цп З, *рѣт* Ф, *рѣове* Ил, *са рѣовима* Ил, *рѣчак* Ф СЦ, *рѣче* Пс, *рѣкѣва* Ф, *рѣкови* Мђ, *рѣкови* Ф, *уји* НК, *ујило* Ф НК, *ула* Е Мо НБ, *улав* Цп Ш Бч, *улав чѣвек* = *бѣјација* З, *улави* Ф, *улава* Пс, *улаво* Пе, *улаву зѣмљу* Ч, *улѣтина* НБ, *од умке* Иђ 17, *уђка* Бк Ит Ф Е Ми СК, *уђке* Бк, *уђку* Мђ Ч СК, *уңцуг* СК, *уңците* НБ, *усар* Иђ 35, *код усѣри* Ф.

Значајно је да је у презенту *дћу*, *дћеш*... консонант *х* доследно изгубљен. Наспрам безбројних облика без *х*– у том тако обичном глаголу стоје само примери *‘дће* Ит, *‘дћемо* Мо, који се очигледно свODE на утицај књижевног језика. Овај презент и у неким другим дијалекатским областима губи почетно *х*–.²⁸⁴ Нестабилност *х*– овде је узета за чињеницу да овај глагол тако често има помоћну функцију, што условљава редуциран изговор. Осим овога презента једина лексема за коју се с релативном сигурношћу може тврдити да доследно губи *х*– пред акцентованим вокалом јесте *уңка* (изговор *уђка*) „везнато узвишење настало обурвањем велике преисторијске могиле“, очигледно < *хумка*.²⁸⁵ У овом случају прихватљиво објашњење није на виду.

У позајмљеницама *ергѣла*, *аргѣла* (т. 136) и *армоника*, *орманика* (т. 145) почетно *х* није се налазило испред акцентованог вокала.

250. У свим другим положајима *х* по правилу ишчезава:

а) *лѣд* Ме Бш, *и лад* Са 89, *лад* Иђ 18, *у лѣд* Бш Ђ, *лѣда* Бк, *из лѣда* Ит, *лѣде се* Бш, *Лѣдѣл* Мђ, *лѣди* Ки, *лѣди се* Бш, *вѣда лѣдна* Сф, *лѣдна* Бш Ме, *од лѣдне вѣде* Бд, *лѣдни* Ф, *лѣдно* Ш Ит Бч Бш БА, *лѣдно* Ит, *лѣдну* Ит, *ладну* Са 98, *лѣдну* Ф, *у лѣдну вѣду* Ђ, *лѣдњак* ЈТ, *дѣѣ лѣдњака* О, *ладѣвина* Ж, *ладѣвиније* Ит, *за ладом* Са 255, *ладѣлѣж* Км, *лѣба* Бк Нз Ш ЈТ Мђ Ит

²⁸³ Предак је очигледно био СТОЈАНЪ ХОМАЛЪ који се у Пећком катастигу 1660. год. помиње у Итебеју као приложник цркви (С. В. Матић, *Опис Катастига*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду књ. IV св. 2, 1931, 223). Свакако је *Хомаљ* испрва био надимак; мађ. *Нотáлы* значи „помрчина“.

²⁸⁴ В. нпр. РЈА под *хојѣли* (књ. 3, стр. 656) и А. Белић, *О постанку српскохрватских глаголских облика нећу, ћу и сличних*, Глас СКА СХИИ, 1924, 1–18 (посебно 2–10).

²⁸⁵ Именица *уңка* честа је у банатској микропонимији. Многобројне потврде дају Д. Ј. Поповић, СуБ и Ердѣљановић, СуБ. Из румунског дела Баната потврду доноси Е. Петровић, Караш. 229 (за село Гад). Исти облик употребљавао је и Доситеј Обрадовић, родом из Чакова (Н. Купа, *Језишке карактеристике књижевних djela Dositeja Obradovića*, Сарајево 1970, Djela ANUBiH књ XXXVI, стр. 67).

Ж Т Цп Сф Бч Ч Ф Бш Мо Пд БА СК Ђ, *залогај леба* Са 68, *леба* Иђ 13, *лебац* Ил Ш ЈТ Мђ Ит Ж Т Цп Сф Ч Пе А Бш Ки Пд, *у лебац* Пд, *лебац* Са 73, *лебње брашно* Ит, *лебова* ЈТ БА, *лебова* Иђ 39, *о лебу* Пе, *лепчић* Ит НК, *лепчића* Е, *мљ* Бш Ми, *рабар* Са 294, *рабри* Ф, *раброст* Са 358, *рамље* Ит, *рамљо* Са 207, *рана* Ит Ш Т Бш Ки, *рана* Иђ 20, *ране* Ит Ч, *ране није било* Са 243, *рани* Бк Ит Сф Км Бш СЦ Мо, *рани* Са 300, *ранила се* ЈТ, *ранили* Дб Ш ЈТ Мђ Ит Ж Т Ч Пс Е, *ранило* Бд, *ранили* Ит, *раним* Бк Ш Ит Ж, *ранимо* Ч Ме, *ранио* Ф, *раниги* БА, *раниш* Ит, *рано моја* Ит, *да се рану* Ит Ф, *рану рочиће* Бш, *рану* Бк ЈТ Мђ Ит СК, *рапав* НБ, *рапава* Е, *рапава* Ит Е, *рапави дѣда* Пс, *рапави* Пс Ме, *рапави* Иђ 47, *Рапош* НБ, *раст* Бш Ме, *растова* Бк Бш, *растова даска* Ф, *растова кора* Ф, *од растове кдре* Нз, *растовина* Бш, *растовине* Са 133, *од растови дрва* Иђ 30, *раића* Бк, *рѣн* Ф Бш СЦ, *рѣна* Бш, *са реном* Иђ 29, *ришићанску веру* Са 31, *рѣм је с нѣгом* Бш, *рѣма нѣдеља* Ит, *рѣми кѣни* СЦ, *Рѣмцови* Ч, *рѣскавица* СЦ, *гѣво* Ит Ж Е НБ Мо Ђ, *гѣо* Ме, *није гѣла* Пс, *гѣла* Бк Нз Ш Ит Сф Ф Пе А Ме Бш СЦ Ки, *не би тела* Са 68, *гѣли* Ил Ит Ф Ме Ки Бш Мо, *гѣли* Иђ 19, *гѣо* Ил Бк Ш Ит Ж Т Сф Ч Ф Пе З Е Ме СЦ НБ Мо Сн СК Ђ, *гѣо* Са 293;

б) *Башијид* Бш, из *Башијда* Ки, *јел знаш* *Ђоку Влѣ* Ил, *Влѣ* ген. Бк Ф СК, *Влѣом* Ф, с *ѣтим Влѣом* СК, *гѣм Влѣу* Ф СК, *Влѣнна* Ч З, *влѣња* Иђ 13, *Влѣнне* Бч, *Влѣнње* Т, *Влѣовић* Ки, *Влѣучин* Бш, с *ѣтог вѣра* СК, *вѣрови* СК, *има бѣлог гѣа* и *зѣленог гѣа* Ит, *гѣора* Бк, *гѣорѣн* Бш, *гѣорѣке* Ит, *гѣорасте дѣи* СЦ, *гѣѣн* Нмн. СК, *Дѣва* Мђ, *ѣчи* Дѣва Т Е, *до после Дѣва* Е, *Дѣви* Мђ Ит Ч Ф Ме СЦ БА, *Дѣви* Дб, *од мѣли Дѣви* СЦ, *зѣнта* Ит Ф, *зѣнти* Бк, *зѣнто* Ф, *зѣјти* Бк, *зѣјтимо* Т, *зѣјтите* Ф, *зѣукѣ се* Мо, *зѣкаду* Бк, *зѣкати* НБ, *зѣкни је дѣамо* = *ѣтнѣ је* НБ, *зѣрђа* СК, *зѣрче* Са 339, *мѣлка* – *нѣ рѣке се прѣло*, *прѣло се нѣ мѣлку* Бш Ме, *мѣовинне* Ит Ме, *мѣом* Ф СК, *мѣове* Ит, *мѣови* Ч, *мѣуна* Ф Бш Ме СК, *мѣуне* Ф, *мѣур* Ме Ки, *мѣурни* Ф, *мѣуром* Ме, *мѣурови* Ме, *Мѣол дѣн* Ил, *Мѣолско жѣто* Ил, *Мѣољ дѣн* Цп, *до Мѣла* Нз З (старији облик овог топонима чува се у мађарском: *Монол*), *мѣар* Бч, *мѣарика* СК, *нѣн* БК Ф Бш СК, *осмѣује* Ит, *из дѣог дѣра* Ф, *ѣтир дѣра* Сф З Ђ, *по гѣи дѣра* З, *ѣтим дѣру* Ф, *сѣдам дѣра* Бш, *пѣд пазу* Бк Т Бд Ф Ме БА, *под пазу* Иђ 50, *пог пѣзу* Бш, *пѣаро* Ђ, *пѣнто* Ки, *проѣдала* Са 167, *за рѣо* Ки, *сѣта* Ф, *сѣти* Т Ф НБ, *снѣ* Бк Ш Мђ Ит Ж Т Сф Ч А Ме Км Бш Ки Ми НБ БА НК Ђ, *сна* Иђ 28, *снѣн* Бш Ми, *снѣи* Бк Т, *снѣнна* Ђ, *снѣо* Бк Е, *са снѣом* Мђ, *снѣом* Т СК, *снѣѣм* Т, *снѣу* Бк Ш, *снау* Иђ 35, *снѣу* Ит Т Ф З Бш Ми НБ Пд, *спѣнја* „вѣлѣпосѣдник“ Ж ЈТ ИТ Е Сп Ки Сн, *спѣнја* (Гмв) Бк, *код спѣнје* Ил Бк Ит Ж Т З Е Ки НБ, *спѣнји* Ил Е, *пог спѣнѣом* Ит, *спѣнју* Ж Е, *спѣнју* Иђ 22, *Спѣнна гѣѣда* Ит, *спѣннска зѣмља* Ж, *спѣннница* Ит, *спѣнлук* Мђ Ит Ме Пд, *спѣнлук* Иђ 24, *спѣнлѣка* Т, *до спѣнлука* Ме, *спѣннска* Ит Ж Бч, *спѣннска* Иђ 23, *спѣннске* Бк Ит, *спѣннске* Ж, *спѣннску* Бк Ит Ж СК, *спѣннско* Т Е Ки Сн, *од стрѣ* ЈТ Ит, *стрѣ* Иђ 106, *од вѣлнѣког стрѣ* СК, *стрѣѣта* Ч, *у стрѣу* СК, *уѣпсили га* Км СЦ, *уѣпсише* Км, *уѣпшен си* Км, *уѣснити* Ит, *уѣаури* Са 375, *ѣаура* Са 375.

в) *Арѣнђел* БА, *светог Арѣнђела* Са 270, *светог Арѣнђела* З, *свети Арѣнђо* Ит Ф, *Арѣнђелу* Ф, *врло се* Ч Ф, *врло* Бд Сф Ф, *да се врло* Ме, *врли* Бк Бш Цп, *дрђала* Ж, *дрђали* Ф, *дрђе* Ж, *вѣтар дјуно* Ме, *заладило се* Ит, *задуне* Бш, *заглуно* Са 256, *замано* Са 350, *да изданем* А, *издано* Са 360, *излапили* Ит, *изрѣним* Ил Св, *мани* Ф, *мано* Т, *манте* Т, *манути* Ит, *надитѣва* Бк, *надитѣвамо* Бк, *нарѣни је* Бш, *нарѣни* Ђ, *нарѣнила сам* СК, *да га нарѣним* Мђ, *нарѣнимо* Бч, *нарѣну* НК, *нарѣњени* Пд, *нѣће нарѣнути* Ме, *њина* Бш, *њине* Т, *њини* Бк Т Бш, *њиним* Бк Ф СК, *по њиним* НБ, *њино* Бш, *њиног* Ф, *оврли* Мђ, *овро* Км, *оданем* Км Бш, *одано* Бш, *оданула* О Ф, *одрѣнила* Бд З Ки БА, *одрѣнили* Ит, *одрѣнимо* Ил, *одрѣнио* Са 247, *одрѣнио* Бд, *одрѣнио сам* Бш, *одрѣну* Мо, *одрѣњена* Ч, *олади* ЈТ Ф Ч, *тд се олади* З, *оладио* Са 333, *оладу* Ч, *хѣмак* Бш (првобитно *охмак*), *ѣме* Мо, *хѣме* Бш, *хѣме* Ме, *хѣме* Дб, *хѣмица* Ме, *хѣмице* Ки, *орѣбрио* Ит, *од патријара* Иђ 12, *на патријара* Ки, *за питије* ЈТ А, *питија* Ф, *пѣватали* Мо, *нѣ прну* Е, *пѣрѣни* Нз, *пресанула* Са 128, *прну* З аор Ки, *разлади* Дс, *разладите се* Ит, *сѣрана* Чј Сп, *сѣрана* Бш, *сѣране* Чј, *саране* Иђ 263, *сѣрѣним* Бш, *сѣрѣнимо* Бш, *сарѣнили* Бк Ч Ђ, *сарѣнио* А Ђ, *сарѣниш* Бд, *сарѣнте је* А, *сарану* Са 291, *сѣрану* Бш БА, *да га сѣрѣну* Ми, *сѣрѣњен* Бк Ит Бш Ми, *сарѣњен* Нз Ит, *сарѣњива се* Бд, *сарѣњива* Е, *сарѣњиваду* Бш, *сарѣњиво* Иђ 36, *сарѣњиву* Ми, *како се пѣћ слѣђива* тако се *тѣсто истишти* Бш, *грѣлаво* Бш, *уѣту се* Мо, *узѣано* Бђ, *урѣнимо* Ч, *усане* Ми, *усано* Бш, *усанула* Ф Бш, *усануло* Бш.

г) *Вла* Ит Ж, *Вла* Ит Цп Сф Бш, *Вла* Иђ 12, *Ђока Вла* Ил, *на вр* Ит, *вр* Ф, *сели на тај вр* Ф, *на вр кѣће* Ит, *на вр корена* Са 138, *на вр вѣде* Сф, *на вр главе* Ф, *са вр грѣне* Ф, *на вр слѣме* Ф, *на вр брѣга* Бш, *са вр вѣлке* Ме, *вр ципѣла* Мо, *стѣи на вр* СК, *на вр* СК Ђ, *на вр* СК, *вр* Ме Мо БА, *вр бѣше* Ђ, *свр мене* Мо, *тај грѣ* Ит, *грѣ* Ит Сф Ф А Ки НБ, *гра* Иђ 21, *јѣдан кѣжу* Сф, *кѣжу* Бк ЈТ Ит Т Сф Ч З Е Бш НБ Ки Мо СК, *лѣп кѣжу* Ми, *мѣ* Ит, *у јѣдан мѣ* Ф Ми НБ, *у прѣи мѣ* Ми, *у тај мѣ* СК, *ѣра* Нјд Бк Ш Т Ф Пд Ђ, *под ѣра* Ђ, *ѣро „орѣх“* Т Бд Пд, *ѣчу* Сц, *патријѣр* СК, *прѣ* Ф СК, *пра* Иђ 47, *стрѣ* ЈТ Сц, *стра* Са 106, *ни ме стрѣ* Ит, *стрѣ ми је* Бш, *ушла је стрѣ* у њи Ми, *стрѣ њим је* Сц, *стрѣ* СК, *трбу* Бк Ит Ф Бш Ч СК, *трбу* Са 32;

њѣ ѣсет Ил, *њѣ* ѣвѣје Ил Е Сф Сц, *њѣ* трѣ Ил Ч, *њѣ* трѣјица Дб Ит Ч, *њѣ* Бк Ит Ме Ми Мо Пд, *од њѣ* Нз Бш, *вѣше њѣ* ЈТ, *њѣ* ѣвѣ Ит Ч, *њѣ* ѣвѣ снѣје Ит, *а њѣ је сѣдам* Ит, *њѣ* десѣторо Са 254, *њѣ* ѣвѣет А, *њѣ* шѣз брѣћа Ит, *њѣ* пѣт Ч, *видила њѣ* Бш, *назѣву њѣ* да ѣѣѣду Сц, *њѣ* рѣнит Сн, *испрѣд њѣ* Ил, *мѣд њѣ* Бк, *око њѣ* Бк, *прѣд њѣ* Бк, *кѣд њѣ* Ит Ч, *кѣд њѣ* Ж Сц, *пѣ* њѣ Т, *на њѣ* Ч Ми, *измѣд њѣ* З, *прѣко њѣ* З, *на њѣ* Е, *за њѣ* Км, *прѣд њѣ* Мо, *око њѣ* СК, *испрѣд њѣ* Ђ, *да и пѣшиѣм* Нз, *да и мѣнем* ЈТ, *да и вѣду* Ит, *зѣшто да и врну* Ит, *да и не ѣмо* Ит, *откѣд и знѣм* Ит, *ѣѣли су и на школе* Ит, *тѣ су и погѣкли* Ит, *ѣдрѣји* Ит, *нѣ мож да и разѣмѣте* Ил, *и тѣ и рѣѣмо* Ит, *кад јѣ вѣнча* Ж, *никад* ѣи *не разѣмѣм* Ж, *мѣдо* и *било* Т,

упропáстила и др̀жава Бч, трѝпут ји окр̀еће Сф, да и прет̀егне Сф, док и не
ува̀ту Сф, ко̀ ће и знáти Ч, до̀терај и Ф, довед̀ем и З, да и зове Км, да и вòди
Бш, с к̀им сте и т̀укли СЦ, т̀у и до̀чеку Ки, опет ји к̀упи НБ, кад ји има до̀ста
Мо, и р̀ани и Мо, саз батн̀ама су и убили Мо, ја и н̀емам БА, ја сам ји
ува̀тно СК;

од своји Иђ 20, од м̀ди Бк, код м̀ди р̀одитеља Нз, чело м̀ди л̀еђа Ит,
м̀ди г̀ддина Сф, м̀ди синòва Гмн Бш, с н̀егови Ит, трѝдесет к̀рава н̀егови
Сф, из н̀егови р̀уку СЦ, од н̀егови у̀јака СК, од р̀одитеља н̀ени ЈТ, од н̀ени
стар̀ији Ж, н̀ени нòгу Км, од н̀аши л̀уди Бш, од н̀аши стар̀ин Ж, код н̀аши
л̀уди Ф, н̀аши стрѝцева Ми, од н̀аши Пд, од н̀аши б̀арјáка СК;

од òви Ит СК, од òви р̀агова Ж, код òви к̀рајњи к̀ућа Е, из òви с̀ела
Ки, од òни кам̀ења Ит Ж, код òни Ит, поред св̀и девојáка ЈТ, св̀и ш̀есна̀с
салáша Пд, т̀и свàтова ЈТ, нàкупи ти фил̀ери Сф, б̀ило т̀и дасáка Ч, ос̀им ти
п̀утова Ф, т̀и м̀ука Ч, изá т̀и б̀агр̀ења СЦ, т̀и г̀д̀дина СЦ, н̀екакви Гмн Бк, од
н̀еки трѝца ЈТ, у н̀еки л̀уди Е, од òти ц̀рни л̀удáја Ит, од òти кур̀јáци Ж, од
òти сватòва Ж, од òти сиромáка Ф, од òти цуговá Ф, од òти СЦ СК, код òти
Ми, од òти чет̀ир стòтине Мо, н̀емамо т̀аки ко̀ња Сф, т̀аки случај̀ева Е;

б̀арени јáја Ил, б̀ели јáстука Бд, има и ц̀рни и б̀ели Ф, врући лепиња
Иђ 8, ш̀ес с̀укáња в̀унени Сф, до гладни година Иђ 12, од г̀дри к̀ућа Ђ, м̀арама
поруб̀лени г̀дтови Сф, двá р̀еда д̀ебели б̀агр̀ења Ч, из д̀обри к̀ућа НБ, од
ж̀енски СЦ, од живи Бк, од зл̀и Ит, ј̀едни су г̀д̀дина Ђ, к̀ачки ца̀кова ЈТ,
кòнску нòгу НК, од кратки к̀ола Бш, л̀епи Гмн Бк, д̀едје д̀еца м̀али Ш, све
до м̀али, д̀ечији òпанáка Нз, ш̀ес м̀али пешк̀ира О, од м̀али д̀ови СЦ, м̀ањи
кòња Ф, п̀е д̀уша н̀ас м̀атори Т, од м̀лади г̀ддина Бд, н̀еколько м̀лади З, има
м̀лади м̀аг̀ица Ме, од м̀ртви Бк, н̀ародни в̀ласти Бк, п̀ечени прас̀ица Пе,
п̀ечени пр̀с̀ица Ч, р̀азни др̀ва Ит, из р̀азни к̀рајева Ч, ран̀ији г̀ддина ЈТ, од
с̀илни м̀ра̀ви Ф, сирòмá је Ил Бк Ш ЈТ Мђ Ит Ж Сф Ф З СЦ Ми СК БА,
с̀итни н̀дваца Ил, од стар̀ин Бк, од ст̀ари Ит, од н̀аши стар̀ин Ж, од н̀ени
ст̀арији Ж, сл̀ушо сам од ст̀ари Цп, ст̀ари т̀а̀нга Сф, од ст̀ари гáзда Бш, од
ст̀ари к̀рпа Бш, од суви ораја Иђ 44, убоги Гмн Ф, ф̀ини ж̀енски Бш, ц̀ели
пòста Т, има и ц̀рни Ф, од òви ц̀рни СК;

код др̀уги Ит, из др̀уги др̀жава Ж, изме́д др̀уги н̀ација Ж, из др̀уги
с̀ела СК;

т̀ако би в̀длела Бк, н̀е би р̀адно Ит Ж Ки, да би и п̀устили Ит, реко ја
òдо Ф, реко ј̀есам Нз, реко ш̀тá в̀и òде р̀адите З, реко, има̀те Км;

òдма Нз Сф Км Бш, òма Ил Мђ Ж Т Цп Сф Ч Ф А Е Ме Км Бш НБ
Пд Сн СК Ђ, ома Са 241.

251. У нашој грађи нашло се и нешто примера са сачуваним х у начелно
истим положајима:

хл̀дбова Ит, х̀ра̀брога Бк, х̀ра̀на Бш, х̀ра̀ну Ме, мош̀тáница Х̀ристова
Ч, Х̀риста З, Х̀ристос се р̀дди Ч, Х̀ристос З, х̀т̀ево Нз;

д̄р̄х̄лала Ф, д̄р̄х̄лале Ж, д̄р̄х̄лем Ит, д̄р̄х̄л̄о Ф, дух Са 343, на Д̄ӯхове ЈТ, Духови Са 345, Д̄ӯхови Цп, д̄ӯху Ит, м̄ил̄их̄прот Ж, нах̄р̄ане ЈТ, од своји парохџаша Иђ 20, пехар Иђ 26, у походе Са 348, пр̄их̄од Мс, пр̄о̄ход Ђ, с̄ах̄ране Бд, за т̄еп̄ихе Ш, т̄еп̄ихе ЈТ, т̄ех̄ничка Бш;

Ах Ит, ах, о̄куд Ф, в̄о̄зд̄ух Км Ђ, к̄в̄ид̄р̄ат̄них ф̄а̄ги Мс, пр̄ах Бш, т̄еп̄их Мс, ӯх Ж Ки;

сир̄о̄ма^x СК;

на̄еклала Мс.

Узвници као *ах*, *ех*, *ух* овде свакако припадају народном говору. То вероватно важи и за позајмљенице из немачког као *милихпрот* и *тепих*, за облик глагола *дрхлем* (*х* у групи *хл* бар у једном делу тамишке зоне) и за облик *наеклала* са *х* на почетку позајмљене коренске морфеме, а иза префикса. Све остало припада књижевном језику; карактеристично је да у том материјалу преовлађују примери са веларним фрикативним *х*.

252. Можемо закључити да се *х* у банатским говорима факултативно чува тамо где има подршку почетног предвокалског положаја, а обично и акцента на вокалу који следи (малобројни примери са *х* у другим позицијама јављају се под посебним околностима). Оваква ситуација никако није изузетна у језицима. Слично стоје ствари у већини германских језика, а углавном је тако било и у класичном грчком. У латинском, док је постојала фонема *х*, а она се у народном изговору рано изгубила, у већини примера та је фонема била на почетку (ненаставачке) морфеме. Касније је *х* уведено, само у иницијалном предвокалском положају, у француски језик у германским позајмљеницама („*h aspiré*“), а у шпански променом *f*->*h*-. да би у даљем развоју ишчезло у оба језика, остављајући траг у писању одговарајућих речи. Очигледно је да је за *h* са слабом фрикацијом, или чак сведено на чисту аспирацију, почетни положај најповољнији. У румунски је *h* ушло у позајмљеницама, словенским и другим, и долази прстежно, али никако искључиво, на почетку речи. За банатске говоре значајно је и присуство такве фонеме у румунском, као и у мађарском и немачком језику.

Карактеристично је да румунски банатски говори познају *х* под условима сличним онима у српскохрватским говорима Баната.²⁸⁶ И изговор *х* у румунским говорима сличан је ономе у нашем Банату. Е. Петровић, Караш. 27, констатује да је карашевско *х* *fricativă laringală, simplă aspirațiune*, са *în majoritatea graiurilor românești*“. Поклапање крашованског стања с оним на нашем подручју говори у прилог закључку да су на постојећу ситуацију највише утицали румунски говори. Ова се чињеница уклапа у оно што се иначе зна о узроцима чувања *х* у разним штокавским говорима даље од приморја: сваки пут је био пресудан страни утицај, код Муслимана оријентални, а у Пећи албански и турски.

253. Испред почетног *р*- јавља се секундарно *х*-, као у појединим другим српскохрватским говорима, пре свега кајкавским, али и разним штокавским:²⁸⁷

²⁸⁶ G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig 1896, стр. 12, 115—116, 126, 132—133.

²⁸⁷ За кајкавштину в. инр. у FO говоре ОЛА 26, 28, 29, 30, 31, 32, 153, а за штокавштину ОЛА 44а, 61, 65, 78, 151, 168, 169.

xрвам се СК, *xрвати се* СК, *xрвемо* Пд, *xрђа* Сн, *xрђава* Дс, *xрђаве* Чј, *xрђаве* Чј, *xрђаво* СП, *xрђаво* Ф Бш СК, *xрђавог* СК, *xрђе* Ђ; *hрђе* Ме Ђ, *да се hрведу* Пд, *дни се hрвају* СЦ, *hрђа* СК, *hрђав* СД, *hрђаво* Ит;

да се xрвем Сн, *рђа* Ки, *рђав* Ж Ки, *рђави* Ки, *рђаво* Ит Ки Пд Сн, *рђаво* Пе Ми, *рђаву* Ит Ки, *рђе* НК.

Степановић, Hung. 110, наводи сличне облике из српских говора у мађарском делу Баната, а И. Поповић, Госп. 145, из Бачке.

И овде је изговор *x*– факултативан, што показују примери:

рвати се СЦ, *рђа* Ф Ме Бш Сн, *рђа* Сн, *од рђе* Км, *рђав* Мђ Ми НК, *рђава* Бк, *рђава* Ит, *рђавили* З, *рђаво* Ил Е Ми, *рђаво* Ит З Мо.

Појава је сасвим обична и у карашевском говору. Петровић, Караш. 108, има *h'rd'av*, *za'h'rd'aven*, *h'rd'avo*, *h'rd'ava* за Карашево, а Ивић, ФО, ОЛА 168, стр. 616, *h'zai* и *h'zе* за Клокотич.

254. У лексеми *хоме* < *охме* „једногодишње ждрече“ и изведеницама јавља се секундарно *x*–:

xдме Бш, *xдмета* Ки, *xдмице* Ки, *xдме* Мс, *xдмица* Мс, *xдмак* Бш, *дмак* Ки Пд, *дме* Пд НК Сн Мо Ки, *дмади* НК, поред *дме* Мо.

Сличан је и пример *длуј* Ит поред *длуј*, *олуја* (т. 451). Претпоставља се да је ова именица поствербал уз **о*–*хлујати*. Уп. *ветар холујаст ваља дрвље и камење* код Г. Ст. Венцловића (*Црни биво у срцу*, природно М. Павић, Београд 1966, 138).

Овде се може мислити на метатезу *ох*– > *хо*–. Наравно, такво објашњење није нимало сигурно.

Још је мање јасно откуда потиче *x*– у *хдма* „одмах“ Ф, *хдмо* СЦ, *ддма* Ит, *ддма* Нз Ит, *хдма* Ит СЦ, *хдман* СЦ, *ддма* Ит, *ддма* СЦ, *дди* Ит Ки, *дман* Ит Мђ (тако и *дман* *Дињаш) поред нешто чешћих облика без *x*–: *ддма* Нз Сф Км Бш, *дма* Ш ЈТ Мђ Ит Т О Сф Ч Ф Е Ки СЦ НБ Пд СК Ђ, *дмо* НБ Ки Мо Сн НК. Постојање мађарског прилога *hamar* „брзо“ (мађарско *а* је лабијализовано и блиско српском банатском *д!*) и румунског *hojta* „стално“ не решава наш проблем. Није вероватно ни да је *x* прешло с краја на почетак речи у понављањима као *о(д)мах*, *о(д)мах* > *о(д)ма*, *хо(д)ма*. У сваком случају, остаје чињеница да је *x*– у овом прилогу врло добро засведочено. Тако је, уосталом, у говорима југоисточног Баната: у Крушчици, Кусићу, Калуђерову, Врачевом Гају.²⁸⁸ Значајно је да је 1900. Љубомир Милетић забележио да се у банатским бугарским говорима јавља „*дма*, *ума* и *хдма* в.м. одмах (засто отъ срѣбски)“²⁸⁹ Још старију потврду даје облик *ходма* на стр. 194 *Српског народног листа* за 1847.²⁹⁰ Упорније тражење свакако би изнело на видело и више таквих потврда.

²⁸⁸ Ивић, Херски 333.

²⁸⁹ Л. Милетић, *Книжнината и езикът на банатскиџ българи*, Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, XVI–XVII (1900), I Научен отдѣл, стр. 421.

²⁹⁰ П. Ивић, *Дијалекатска основица предвуковског књижевног језика у његовој последњој фази*. – *Анали Филолошког факултета* 19, 1992, 86.

255. У многим примерима налазимо *j* на месту *x* у међувокалском положају и, по аналогији, на крају речи:

вијор Ч, вијор Ић 14, била једна Влајина Бч, пуна грѣја Ит, од његови грѣја Ф СК, о толики грѣјова Ф, о његовим грѣју Ф, гријота Ил Мћ Ит Ж Бч Цп Ч Ф Е Ме СЦ Пд, зајнта З, зајнтамо Сн, кија Бш, кија Ит, кије Ф, кијавица Ф Бш, кијавицу Ч, по кујински пословн ЈТ, леја Ћ, Леја Ж, на Леје Е, у Лејама Е, леју Ћ, маћија Бк Нз Ит Т Ф З Е Км Ме Сп Бш БА Ћ, маћији Ме, с маћијом ЈТ, маћију Нз Ш Т, драја Т Ф А Е Ме Бш, драја Т, ораја Са 44, ораје Ил Бк Мћ Т О Ч Ф, ораје Са 61, ораји Ф, орајима Ф, драјом ЈТ, до Печуја Ки, до Печуја Са 260, ис Печуја Ки, проја Ит СК, проје Ил Бк Ит Ћ, проју Бк Ж О, проју Ић 19, смѣја Гјд Сф НБ, тѡг смѣја Ф, смејом Ић 41, од смја СК, снаја Бк О Ф Бш Ћ, снаја Ић 10, шѣ снаја Ф, снајама Т, снаје ЈТ Ит Ф А Ми, трѣ снаје Т, снаје Ч Ф Чј Бш НБ, двѣ снаје СК, снаји З СК, снаји ЈТ, снаји Ић 10, снајина Ћ, снају Бк, снају Ит Ч, снају Бч Ч З (тако и снајке Ил Ит Ч, снајку Ш ЈТ), сѡја Ит Ч Бш, сѡје Е Бш, сѡја Гмн Бш, спајије Са 375 Ић 10, спајији Ић 16, спајинско Т Е Ки Сн, стрѣја Ит Бч Ф Ме Бш СЦ Ки БА, стрѣје Бш, стрѣју Бш НБ, тијо Ит Бш, тијо Са 318, на тијој вагри Мо 1—96, чоја Ко Бк Ф, чојане Ф, чојано Сф, чоје Ић 25, чојани Ми, чоју Ф;

од врја СК, сас врја СК, паприка се с врја гризе Мо 2—75, с врјева Бш, на врјеве Бш, врјевн Бш, врјове Бч, о врјовн Лмн СК, на врју СК, о врју СК, искрја Ит, крја Бш, крјали Ит, крјали смо се Т, крјо Ф, накрја Мо, накрјамо Ит, пѡкрја Ф, покрју Са 109, пѡкрјала Км, скрјамо Ме, скрјало Т, скрјо Бк, скрјо Ит, искрјава Са 122, прекрјава Ит, упр. и скрјати (се) у Иванди, Чешљар 136;

грѣј Ил Ит Ч Ф Е Ме Бф СК, греј Ић 22, заѡај Ит, мѣј Ит, орај Са 89, смѣј Т Ф, њѣгов смѣј Т, у смјј Пд, њѣн смјј СК.

Свођењем гласовне вредности (*j*) на *j*, дакле десилабизацијом, добивени су облици:

Влајна СЦ, зајтим Ф, зајти СК, да зајтимо Ф, зајтити СЦ, зајтио Ф, зајтѣ ми имп. Ф, зајтѣте имп. Ф, зајти Бк, кујна Ко Ит Бш, кујна Ф, по кујнама Ч, кујница Ит, у кујницу Т, у кујну Ш О, кујну Бч Цп Бш, кујну Ић 32, у кујну Сф, у кујну З.

Упор. и посуђе *ку^ѡско Ме*, где *њ* потиче од *јн*.

256. У низу других примера налазимо *v* на месту ранијег *x*, опет у међувокалском положају и аналогијом у финалном:

бува Ит Ф Ме Бш, бува СК, буже Ф Ч СЦ Бш, окрѣн се буже Ч, буже Ф, буже СЦ врво Т, глува Са 136, глѣвн Бш, грѡ^ѡор Бк, дѣвам Т, дѣвала Дб, дѣва Ф Ме Ки Бш НК, дѣвѣн Нз Ж, дѣвѣн Ф Мо СК, дѣван Ић 23, дѣвана Нз Ит Ф, дѣваном Цп, дувао Ић 9, дѣвање Мћ, дѣво Бш, јова Бш, пѣт кѡжѣва СК, кѡжѣве Ил Бк Ч Ф НБ Мо, кѡжѣвом СК, кѡжѣвн Бк Ит Ф СК, у кѡжѣву

Сн, *кӯва* О Сф Ф З Бш БА, *кӯвам* ЈТ Сп, *нè кувам* Бш, *кӯвај* Бш, *кӯвала* Нз Ш Бд, *кӯвали* ЈТ Цп, *кӯва̀не* Дс, *кувану* Са 129, *кӯвар* Нз, *кӯ̀ари* Бк, *кӯварице* Ж, *кӯву* Т, *му̀ва* Бш Ж Цп Ит Ф З НБ Бш, *му̀ве* Ит Ж Бш НБ СК, *му̀ве* Ит, *о му̀ви* Бш, *му̀ву* Ит Мс, *му̀вама* Ит, *му̀вар* Мђ Пе НБ, *му̀ва̀р* Км, *му̀ва̀ра* Ит, *до му̀ва̀ра* СЦ, *муварика* Са 165, *надуво* Са 63, *оглу̀вити* Кн, *оглу̀вити* Ит, *рѝба* *дд̀је* на *ддуву* НК, *оду̀вала* О, *код дчува* Сф, *дчуви* Ф, *дчу̀ви* СК, *дчу̀вом* СК, *два̀ пасту̀ва* Нз, *два̀ пасту̀ва* Са 139, *пасту̀ви* НБ, *до Печу̀ва* Мп, *пд̀кра̀но* БА, *разг̀ру̀ву* Ил, *репу̀ва* Бш, *ру̀во* Бо Ж О Ф З Ки, *ску̀ва* НБ, *ску̀вам* Бш, *ску̀ва̀мо* З, *ску̀ваш* Т, *сна̀ва* Ч, *снава* Иђ 270, *пѣт сна̀ва* Ф, *код нѣгове сна̀ве* Сф, *двѣ сна̀ве* Ф, *мо̀је сна̀ве* Ч, *сна̀вину* Ф, *сна̀во* Ф, *са сна̀вом* Нз СК, *са сна̀ом* Мс, *сна̀ву* Т Ч Ф, *мо̀ју сна̀ву* Ч, *сграв̀ота* Ит Ф, *су̀ва* Бк Т Бш, *су̀ва* *грдџ̀ја* Т, *от су̀ве* ЈТ Т, *су̀ве* Т Ф, *су̀ве* Иђ 37, *су̀во* Ит, *су̀во* З Сп Дс, *су̀ви* *шлѣ̀ва* Ит, *су̀ви* Ф, *су̀ву* Ж, *суву* Иђ 131, *су̀вим* Ит, *испо т̀рбува* Ит, *из мд̀г т̀рбува* Ф, *т̀рбува* СК, *т̀рбуви* Ф, *т̀рбу̀вима* СК, *т̀рбу̀вом* Иђ 21, *т̀рбу̀ом* СК, *по т̀рбуву* Бк, *у̀во* Ш Ж Бш Мо БА СК, *у̀ уво* Бш, *дѣсет шу̀ви* Ск, *двана̀јс шу̀ви* Ж;

глу̀в Ф Бш, *дчу̀в* ЈТ Бш СК Ћ, *дчув* Ф, *пасту̀в* Дб, *пасту̀в* Ч, *реп̀ув* Дс, *су̀в* Ф Е Мс Бш, *шу̀в* Км.

Аналошког је порскла, наравно, и в у компаративу *су̀вли* (Ф итд.)

У две лексеме јавља се в < х иза консонанта:

ма̀рва ЈТ Ф Е Бш, *с ма̀рвом* Бк, *ма̀рве* Ил Т Кн, *за ма̀рву* Бш;

твд̀р Ф Е Мс Бш, *твд̀рови* Ит.

257. Изложено стање даје повода за два опажања. Прво, оно се врло мало разликује од ситуације у разговорној верзији књижевног језика источне варијанте. И друго, није лако прецизно утврдити гласовне услове од којих зависи кад ће се убацили *ј* или *в*, односно кад ће хијат остати непопуњен. У већини примера *х* се налази на крају флексионе основе, тако да иза њега могу доћи наставци с разним вокалима (нпр. *снаха*, *снахе*, *снахи*, *снаху*, *снахо*), што ствара неједнаке гласовне услове у разним парадигматским облицима и отвара врата аналогичким утицајима у разним правцима. Као сразмерно поуздан ослонац за закључивање могу послужити лексеме где је *х* у унутрашњости флексионе основе. У таквим облицима заступљене су у нашој грађи следеће солуције:

Иза:	А	Е	И	О	У	Р
	аји		ија ијо		уји	рја
	аа	су	но	оа	уа	ра
	ан			он	уо	
	ао			оо		
	ау					
	ар					
	аво				ува	рво

На овој табели је мало типова са *v*, нарочито ако се узме у обзир да је *аво* у унутрашњости основе засведочено свега једном, и то са ^w, а не с лабиоденталним *v*, у облику *gr̥^wor* поред много чешћег *gr̥or*. Нема много ни типова са уметнутим *j*. Од засведочених типова два, *аји* и *ијо*, имају пандане без *и* (*аи* и *ио*). Ту се ради о положајима где се *j* и иначе често факултативно изговара. Уосталом, и наспрам *ува* стоји *уа*. Међутим, између типова са *j* и оних са *v* нема оваквих додиривања. Те нас околности приморавају да закључак сведемо на констатацију да се *v* јавља уз *о* (или *у*), а *j* уз *и* или *р*, док хијатус остаје непопуњен (или се уклања контракцијом) у разноврсним вокалским констелацијама, које се делимично поклапају с оним заступљеним код *v* или *j*. Положај уз вокал *a* може се сматрати неутралним. Тај се вокал јавља и уз *j* (*аји*, *ија*, *рја*) и уз *v* (*аво*, *ува*), а поготову је заступљен у комбинацијама које остају без консонантске епентезе. Од појединости запазићемо да *v* изостаје у групи *уо* у речи *Дови* < *Духови*, очито због пресентивног дисимилаторног деловања гласа *v* који следи иза *о*, да се *уа* у *уапсили* наспрам *ува* у многим другим примерима може објаснити положајем на споју префикса и основе, и да је у комбинацији *ухи* уопштено *j*, а не *v* (*кујна* и сл.).

Ако приђемо именицама и придевима са *x* на крају деклинационне основе, утврдићемо да је *v* нормално само иза *у* и иза консонаната. Иза *e*, *и* и *о* налазимо *j*: *леја*, *тијо*, па и *проја*, *соја* и *чоја*. Из овога не треба извући закључак да *о* фаворизује појаву *j*, него да је претегао утисај облика као *Гјд проје*, *чоје* и мн. *соје*. Другим речима, у комбинацији *охе* надмоћним се показао вокал *e*. Значајно је да се иза *р* јавља углавном *j*.²⁹¹ У групама са *a* као првим чланом налазимо све три могућности, *j*, *v* и одсуство убаченог консонанта. Отуда на пример именица *снаха* има тројак облике: *сн̄а*, *Г снаје*, *А снаву* са каснијим деловањем аналогиче: *снаја* и *снава* поред *сн̄а*, *снаве* поред *снаје*, *снају* поред *снаву*.

Посебне тешкоће ствара објашњење облика *Печуј*, ако занста потиче од *Печух*.²⁹² Ту испред *x* стоји *у*, а иза *x* нема у парадигми наставака који би почињали вокалом *e* или *и*. Додуше, мора се претпоставити да је стари локатив био **Печухъ*, а *с* је могло бити замењено консонантом *x* из осталих падежа. Ипак, ако је икад постојао облик **Печухъ*, односно *Печухе* или *Печухи*, тешко је веровати да је дочекао испадање *x* и појаву *j*, које би затим било уопштено кроз парадигму. Ситуацију компликује податак да се, по грађи РЈА, облик *Печуј* јавља већ 1584. године код задарског писца Брна Крнарутића, код којег из разлога како дијалектолошких тако и хронолошких не можемо очекивати *j* место *x*. Слику, изгледа, компликује и наш пример *до Печува* Ми, очито нетипичан за Банат. Да ли се ради о неком наносу, нпр. из војске у доба пре или за време Првог светског рата? Уп. и у *двим Печуву* у Госпођинцима, И. Поповић. Госп. 179.

Разматрање изнесених података води нас закључку да је гласовна област коју покрива убацивање *j* на месту *x* у банатским говорима пространја од

²⁹¹ С. Реметић, Шум. 165, одређује арсал облика типа *крја-*. Показује се да су они ограничени на већи део Војводине.

²⁹² Етимологија овог топонима је мутна. Скоков *Рјечник* доноси, под *класа* и под *пећн*, два сасвим различита тумачења.

области увођења *в*. Утолико су упадљивији примери *твор* и *марва*, где се *в* јавља иза консонанта, и то таквог који не би могао индуковати нску лабијализацију. Она је, дакле, морала доћи од вокала који следи. У вези с обликом *твор* овде нема тешкоћа: иза *в* < *х* ту стоји *о*. Међутим, у парадигми именице *марха* иза *х* су могли стајати сви вокали. Треба претпоставити да су одлучан утицај извршили облици Ајд *марху* и Ијд *мархом*. Ваља ипак нагласити да у ове две лексеме није било хијата и прихватити очигледност да за промену *х* > *в* хијат није био неопходан предуслов. Тиме, наравно, фонетско објашњење те промене постаје сложеније. Овде не долази у обзир испадање *х* и накнадно уметање *в* (или *ј*), већ се мора рачунати с неком врстом асимилације *х* према потоњем вокалу. Кад је тако, то отвара могућност да се нешто слично догађало и тамо где је *х* стајало измeђу вокала. Напоменимо, најзад, да су облици *твор* и *марва* и иначе веома раширени на штокавском подручју.

258. Медијална група *хт* дала је *кт* асимилацијом на начину творбе, тј. по оклузивности:

зактѣва Сф Т Ч Ф Пс Ми, *зактѣвали* Ит Ч, *зактѣво* Ит, *зактѣву* Ф, *пòктѣва* З Сн, *поктѣво* Сн;

дакти Сн, *дактила* СН,

пиктије СК, *пиктија* ледена Мо 1—37.

Консонат *к* у оваквим примерима одлика је, пре свега, банатских говора и мањег дела србијанских. Облик са *закте*— забележили су Ивић, Херски 333, Б. Николић, Колуб. 42, Реметић, Шум. 165, Стевовић, Гру. 455, Р. Симић, Левач 117 и др. У Батањи у Поморишју Степановић је записао *поктѣво*, а Б. Милетић у Кикинди *поктѣвати* (Кик. 20.). М. Секулић, Текстови 123, има *зактѣва* из Ми. Заједно с наведеним податком о таквом облику у Сн, те потврде сведоче да су форме с префиксом *по*— углавном особина севернијег дела банатско-поморишког подручја (упор., уосталом, исту појаву у славонској Посавини; Ивић, Pos Rad 196, 198). Ово уједно показује да наше примере са *закте*— не треба тумачити као народску адаптацију књижевне речи. Будући да глагол *поктевати* не спада у књижевни језик, јасно је да и истозначни глагол *зактѣвати* у суседном ареалу може бити одлика народног језика. Што се тиче облика *пиктије*, његову распрострањеност у Србији прати С. Реметић, Шум. 166—168. Напомињемо да укупно стање у нашим говорима показује да као полазну форму треба узети новогрчко $\pi\eta\chi\tau\acute{\eta}$ а не $\pi\eta\chi\tau\eta$, тј. да појаву *кт* треба приписати промени у српскохрватским говорима, а не изворном језику.

У облицима *дркти* СК, *дрктијо* СК, *дрктим* Ме консонант *к* потиче од *г*.

На месту групе *-хћ-* обично долази *-кћ-*:

баќћала Ф, *баќћем се* Ф, *баќћо* Ф, *даќћала* Ф, *даќћали* Ит, *даќће* Ф СЦ Ме, *даќћеду* Ит.

Напоредо с овим јавља се *дрќћала* Бш, *дрќћали* СЦ, *дрќћане* Ф, *дрќћати* Ме, *дрќће* Ф МЕ НБ Мо, *дрќћем* Ит СЦ, *дрќћо* Ф СЦ Ме, *задрќћо* Ф, *ја се уздрќћем* са *к* од *г*. Значајно је да се у облицима овог глагола у једном

ареалу налази и *x* (в. т. 251), изгледа сувише често да би се појава могла протумачити као покушај опонашања књижевног језика.

259. Лексема *крѝм* „црквесна слава“ Чј СК Ћ, *светом крѝму* Чј, *крѝмови* Чј (упор. и *крѝм* Иванда, Чешљар 123, *нѝ крѝм*, Милстић, Кик. 20) увек има тај облик. Форму *крѝм* има и Елезовић, Кос. I, 476. Упор. и *крѝм* у Речнику САНУ. Јасно је да не одговара стварности тврдња А. Вајана²⁹³ да се тај гласовни лик не јавља ван Дубровника. Упор. *kr̩m* у Цавтату.²⁹⁴

У облицима *Крѝста* Ч Мо, *Крѝстос* Ф СЦ СК Ћ, *Крѝсто се рѝди* З, *Крѝстоџа* ЈТ Ит Ф, *Крѝстов* Ф, *Крѝстово* Ф такође долази *кр-*. Стиче се утисак да се у ова два примера не ради само о супституцији *x* са *k* у речима из црквеног језика (као у *дѝка* Ф СК, *свѝтаго дѝка* Сф Ф) већ и о промени *хр-* > *кр-*.

Само по једну потврду имамо за облике *аркимѝндриг* Ми и *Трѝ јерѝрка* Ит.

260. Редовно се изговара *плѝк* Бк Ит З Бш НБ (и Иванда, Чешљар 130), *плек* Са 87 Иђ 28, *от плѝка* Мо СК, *от плѝка* Сп, *плѝком* Ит Бд, *плѝкана* ЈТ Ж, *плѝкана* Ф, *плекана* Иђ 23, *плѝкани* Ит, *плѝкани* Ф, *са плеканом* Иђ 27, *плеканог тањира* Мо 1—40, *плѝкове* Бк, *плѝкови* Ко Ит Ф, *плѝкови* Ит, *велик плек* Мо 2—5, *на сред плека* Мо 2—5. Овде се ради о добро интегрисаној и стабилизаној позајмљеници са супституцијом *x* > *k*.

За облик *тѝпик* Ф Км поред обичнијег *тѝпих* (т. 251) имамо само две потврде, а за *брѝк* „кила, хернија“ Ит и *пѝк* (< нем. *Pech*) само по једну.

У речи *шук* „стопа као мера за дужину“ (*јѝдан шѝк дѝље* Ит, *от пѝ шѝка ширѝке* Ит), која је стимолошки истоветна са горе поменутиим *шув* (< нем. *Schuh*), такође имамо к месту *x*. РЈАЗУ бележи облике *шух*, *шу* и *шув*, а *Речник наших старих мера* Милана Влајинца (Београд 1974, Посебна издања САНУ 472, стр. 1059—1061), износи веома богат материјал о облицима *шух*, *шу*, *шув* и *шук*. Очигледно је ова последња форма настала народском супституцијом *x* > *k* у време док се још употребљавало књишко *шух*.

261. Као што је опазио И. Поповић, Госп. 145, лексема *сирѝмак* Ф, *сирѝмак* Бк Ит Ф СЦ СК, *сирѝмака* Бк Ит Ф Ме Мо, *с јѝдним сирѝмаком* Сф, *сирѝмаки* Т повела се за именицама типа *јунак*.

Само једну потврду имамо за облик *прокот* < *проход* „нужник“: *стари прокот* Мо 2—63. Уп. *проход* 4 у РМС s. v. Г. Вуковић, Терм. куће 198, има облик *прокот* из већег броја места у Војводини, поред осталог и у Банату. Облик *прѝкот* потврђује за Мо и Рајков, Мокрин 190.

У спорадичним облицима *крѝна* Бк, *закваљѝво* Сф, *скѝдно* НБ огледају се покушаји репродуковања књижевних форми са *x*. Занимљив је усамљени пример *каљина* СК: као да је говорно лице осећало да је глас *x* у књижевном

²⁹³ *La langue de Dominko Zlatarić* I, Paris 1928, 280.

²⁹⁴ Д. Брозовић, FO стр. 501.

језику друкчији од његовог *x*, па је прибегло супституцији са *k*. Наравно, један једини пример недовољан је за закључак.

262. Група *xv*– свела се на *ф* у корену *xвал*– и именски *xват* „одређена мера за дужину“, а на *v* у глаголским облицима од *xват*–:

а) *фала* Ил Бк ЈТ Мђ Ит Ж Ме СЦ НБ Бш СК, *фала бѡгу* Ил О Пе Ф А Бш СЦ Кп, *фѡли бѡгу* Бш, *фѡла бѡгу* Ит, *фалиду* Са 59, *фѡлим* А Бш, *тѡј се фѡли* Бш, *фѡлимо* СЦ, *па се фѡлу* Мђ, *само се фѡлу* Чј, *фѡлно* Ит, *фѡлнн* Кп, *фѡлнша* Бш;

зѡфѡлим СК, *зѡфѡлно* ЈТ Ит, *зѡфѡлте* Ит, *зѡфѡлу* Мп, *зѡфѡлѡва* СК, *зѡфѡлѡвам* Ф, *зѡфѡлѡвамо* Бк, *зѡфѡлѡвамо* Са 265, *зѡфѡлује* Бш, *зѡфѡлујем* Кп, *зѡфѡлѡвати* Км, *пѡфѡли* Ит, *прифѡлили* Км Бш, *пѡфѡлим* Нз, *пѡфѡлнн* Ит, *пѡфѡлнн* Бш;

фѡт Ит Бш Мп НБ, *цео фѡт* Мп, *пѡ фѡта* Ит, *ог фѡта висине* Сф, *дѡѡ ѡ по фѡта* З, *с фѡта* З, *три фѡта* Мо, *квадрѡтни фѡтн* Дб, *фѡтн* Бк, *фѡтн* Иђ 23 Са 118, *на педесет фѡтн* Ит, *седѡм фѡтн* Т, *дѡесто фѡтн* Пе Ф, *дѡѡдесет фѡтн* Ф, *ѡсам фѡтн* Бш Мп Кп, *пѡт фѡтн* СЦ НБ, *с фѡтовн* Сп, *фѡтове* Ж;

б) *вѡта* Ил Мђ Ит Бч Сф Ч СЦ Ме Бш, *вата* Са 280, *вѡтаду* Бк Ит, *вѡтаду* Ч Пе З Ме, *ватаду* Са 60, *вѡтај* Е Пд, *вѡтај кѡна* Пе, *вѡтају* Бк Мо, *вѡтам* Км НБ, *ватам* Иђ 25, *вѡтала* ЈТ, *вѡтали* Км, *вѡтали* Дб Бк Мђ Ж Мп Пд, *ватали* Иђ 20, *с кѡм су вѡтали рѡбу* Ч, *вѡтам* НБ, *вѡтамо* Нз Мђ Ит Ж Сф Ч, *да вѡтамо кѡне* З, *вѡтаѡ* НБ, *вѡташ рѡда* Т, *вѡташ* Т НБ, *вѡто рѡбе* Е, *вѡто* Км, *вѡту* Бк СЦ Км;

нѡватѡ је Сп, *нѡватѡмо* НК, *нѡваташ* З, *ѡвѡвату* Сф, *пѡватали* Ит, *пѡдѡваѡм* Ф, *превѡтн* Нз, *превѡтн* Ит, *превѡтили* Мђ, *да превѡтим* Т, *превѡтно* З, *превѡтно* Са 350, *превѡтите* Ит, *превѡтнн* Т Ф, *привѡтн* Мо, *привѡтила* Е, *привѡту* Е, *сѡтам* БА, *нѡсам мѡгла да је сѡтнм* Ф, *сѡтѡвала грѡну* Ф, *ѡвѡтнм* Сф, *ѡвѡтн* Ил Нз, *ѡвѡтн* Ит Ж Ф З Е Км Бш СЦ НК Ћ Дс, *ѡвѡтн* Бш, *ѡвѡтн ѡ коло* Пе, *ѡвѡтн тѡбе* Ит, *ѡвѡтн* СЦ, *ѡвѡтн* Сф, *ѡвѡтнду* Ил Ч, *ѡвѡтнду* Са 32, *ѡвѡтила* З Км БА, *ѡвѡтили* Ил Ит Мп НК Дс, *ѡвѡтили* Са 235, *ѡвѡтили ме* Нз, *ѡвѡтило* Пе Мп, *ѡвѡтнм* Ил Бк Ш Ит Сф Пе БА, *ѡвѡтнм* Ил ЈТ, *ѡвѡтнмо* Нз, *ѡвѡтнмо* Мђ З Ме Км Ки, *ѡвѡтно* Ит Ж Ме Мп НБ, *кѡко ј ѡвѡтно рѡклу, тѡзна ѡспаде* Пе, *ѡвѡтнн* Ит, *да је ѡвѡтнн* Мђ, *ѡвѡтнн* Сп, *ѡвѡту* Бк Мђ Ит Т Цп Мп, *ѡвѡту се ѡ вѡшку* Е, *ѡвѡту* Сп, *ѡвѡѡн* Ит.

Изоловани примери *фѡта* Пд, *ѡвѡтата* Са 369 можда почивају на неуспелим покушајима да се изговоре књижевни облици са групом *xv*–.

Однос *фал*– : *ват*– потврђен је и за Иванду (Чешљар, *фала* 141, *фѡлннн се* 141 : *ѡвѡтннн* 140), за мађарски део северног Баната (Степановић, Hung. 110), за херски говор код Беле Цркве (Ивић, Херски 333), за карашевски (Петровић, Караш. 109), за бачке говоре укључујући и буњсвачке (Поповић, Госп. 152), за сремске (Б. Николић, Срем 326), за ресавски говор (Пецо и Милановић 266–267) и донске за централну Шумадију (Ремстић, Шум. 159–160). При том за Иванду, за Бачку и за Ресаву имамо податке (на

наведеним местима) да у именици *фат* долази *ф*, као и у корену *хвал*—. Оволика распрострањеност појаве могла би сугерирати да је она солидно условљена неким језичким околностима. Међутим, објашњење није лако сагледати. Чињеница да је *хв*— у иницијалном положају и истовремено испред дугог *а* у *хва́ла*, *хва́лити* и у *хва́т* није довољна да протумачи зашто се баш под тим условима јавило (или сачувало) *ф*— (с друге стране, уопштавање *ф* у *зафалити*, *пофалити* могло би се разумети у светлу колизије са глаголима *завалити*, *повалити*). Друго могуће (али такође несигурно) објашњење полазило би од промене *хв*—>*ф*— уз чување медијалног *—хв*—, које је пружало боље услове да консонантска skupина избегне стапање у један консонант, с тим да је касније ишчезло *х* у *—хв*—. Овим се објаснило доследно *ф* у *фат*, као и *ф* у *фала*, *фалити* итд. С друге стране, трбало би претпоставити гласовни развој *ухватити* > *увагити*. Подршка облика као *фала* и *фалити* (уз избегавање подударности са *завалити*, *повалити*) била би одговорна за појаву форми *зафалити*, *пофалити*, док би *в* у *ватати* потицало из *увагити*, *поватати* и сл.

Порекло и судбина консонанта Ф

263. Основну масу речи које садрже сугласник *ф* сачињавају позајмљенице:

фа́брика Ит, *трѝ фа́брике* ЈТ Ит Пе Ф, *нуз ђту фа́брику* Ит, у *фа́брику* Бк, *фа́брику* Ж Ф Дс, *по фа́брики* Ит, *фазáни* Бш, *фа́лити* Ит, *фа́ли* Са Мђ, *не фали* Ит, *фа́лио* Ф, *фа́лило* Ит, *фа́личан* Ит Ж, *фа́лично* Ф, *фамилија* Иђ 17, *фа́милија* Ил Ч Е Ме, *фа́милија* ЈТ СЦ, *фамѝлије* Бд, *фа́милију* Ж Ф, *фа́милију* Ф, *фа́милију* Чј, *по фа́милијама* Ф, *фа́рба* Ф Бш, *фа́рбу* З, *на фа́рбу* Ф, *фа́рбам* Ф Бш, *фа́рбамо* Сп, *фа́рбају* Бд, *фа́рбаду* Ит, *фа́рбали* смо БА, *фа́рбан* НБ, *фа́рбани* Ит, *фа́рбане* ЈТ, *фарба́ри* Ит, *Фаркаждѝн* Ф, из *Фаркаждина* Са 18, *фе́бруа́р* Бш, *фе́бруа́ра* СЦ, *фе́дер* НК, *фе́ла* Бш, *две́ фе́ле* Ж, *ви́ше фе́ли* Бш Пд, *ко́лко фе́ли* Пд, *мла́го фе́ли* Ит, *Фелба́б* Бш, *фе́лер* Бш Ж Ит, *фе́на* „клека“ Ми, *Фе́рдѝн* Ил, *фе́рдиначке сви́ње* Ил (садашње село Нови Козјак звало се *Фердин* <Ferdinandsdorf>), *фигу́ре* Ж, *фија́кер* О, *фија́кер* З НБ, *фија́керима* ЈТ, *фикацију* Иђ 24, *ме́темо ма́ло фи́ла* Ж, *фи́ловане* З, *филе́ри* Ит, *Фили́пови* Сф, *фи́лц* Ко, *финанци* Са 20, *фи́но* Бк ЈТ Ит Т О НБ, *фи́на* Нз ЈТ Сп СК БА, *фи́не* СЦ, *фи́ни* Чј, *ог фи́ни* Бш, *фи́није* Ж, *фи́нца*²⁹⁵ Дс, *фи́ранге* Ко Ит О Цп СЦ Сп, *код је́дне фи́рме* Бш, *ког фла́стера* (тротоара) Ит, *фла́ша* Ме, *фла́ше* Ит Ф, *фла́шу* Ит Ж, *фла́ша* Ит, *с фла́шама* З, у *фла́ше* ЈТ, *фла́ка* Бш, *Бѝсни* Фдк Бч, *форѝнту* Ф, *форѝнти* Сф Ф Ит Т Е СК, *ста́ форѝнта* Ит, у *форѝнте* Сц, *фдрма* Ит, *фдрму* Ит, *фдрмом* Ит, *форшпа́нција* Бк, *фрај* Са 25, *фра́јла* Ит, *Фра́ња* Ч, *фра́с* Ш, *с френтовања* Са 30, *фриша́к* Мђ, *фришко* (обично у значењу „брзо“) Ит Ж Пе Ф Сп Ки Сн СЦ, *фрѝнт* Бч З Ми Бш Пд, *фра́гаљ* Бк Ит Ч Км, *фра́гаљ* Ф, у *трѝ фра́гаља* Ит Пе, *фра́ула* Бш Ме Пд Ки БА, *фра́уле* Ит Ч Ф СК, у *фраулу*

Ит Т Пд, *фрӯлаш* БА, *фрӯштук* Ит О Ф Ме Бш, *о фрӯштуку* Мђ, *фрӯштукујеш* Км, *фрӯштукује* Бш, *фруштукује* Иђ Зб, *фрӯштукујемо* Ит, *да фрӯштукују* Бш, *фрӯштукуједу* Ит, *фрӯштуковали* Ит, *фундамент* ЈТ Ч, *фўнта*²⁹⁶ З, *от фўнте* З, *фўрт* Мђ Ж Пс Т Ч Ф З Сп Ки Си, *фўруна* ЈТ Цп, *фўруне* Ш Сф Ф, *фўруну* Ил Бк ЈТ Бд Ф;

пòфалила сам „погршила сам“ Ки, *офàрба* Бк Ит, *òфàрба* Ит, *нафàрбана* Ш;

àнфорт Ит, *дàфина* Бш, *дифгїн* Км, *Епифанов* (през.) Ф, *јèфтин* Ф НК, *јèфтино* Бш Ме, *јèфтинїје* Бк, *јèфтиније* Ч, *јèфтинїје* Ит, *јèфтинїја* Ит, *појèфтини* Ф, *појèфтинило* Ф, *од кадїфе* Ф, *кадїфу* Нз, *кадїфу* О СЦ, *кара̀тфил* Ф Ме, *кара̀тфил* Бш, *ка̀фа* Ме Ки, *ка̀фе* Бш СЦ, *на ка̀фу* ЈТ Ф Сп СК, *ка̀фана* ЈТ Бш, *ка̀фану* Ит Ч Ки, *по ка̀фанама* Ф, *ка̀фџија* Ш, *клòмфе* Км, *коферџија* Ж, *крòфне* ЈТ Бд Цп Ме, *лўфт* Сп, *лўфтїра* Ит, *офицїр* Ш, *офицїр* Ит Бш, *офицїра* Ф, *офицїри* Мо, *префриганїја* Бк, *телџфòн* НБ, *сеферїни* Ил Ж, *сеферїна* Ит, *сеферїне* Сф Ф, *трџфимо* СЦ, *трџфио* Ит, *трџфили* Мђ, *трџфило* Ж, *се трџфлало* Ж, *стрџфили* Ки, *шифòнџер* Сф, *шифонџере* Ит, *шифга* се Ко, *шлòфрк* БА, *штафїр* Ж О, *штòфа* Ит СК, *штòфови* Т НБ, *штофàна* Т, *штофàне* Ит, *штофàну* Ф, *штòфани* О, *штрїмфла* СЦ; *грòф* СЦ, *штòф* Ит Сп.

264. У речима домаћег порекла сугласник ф се јавља на месту групе *хв–*, и то у корену *хвал–* и у именици *хвал*. В. т. 262.

Међу домаће речи могу се свакако уврстити и узвик *уф* (*уф ... сџи ме* Бд Ки) и ономагопеја *кџра е кџкала* Ит.

265. Црквенословенског или руског порекла су речи *пòфтори* Бк, *пофторàво* Ит, *пòфтòрне* (*школе*) Ш (тако и *пòфтòрна школа* у Иванди, Чешљар 131). За постанак облика *у̀фторак* Ж Ч, у *у̀фторак* Са, *у̀фтòрник* Ит, *у̀фтòрник* О, *у̀фтòрника* Бд, *у̀фтòрником* О Бд в. т. 202. Забележићемо и да се у Иванди (Чешљар 139) говори *у̀фтòрник* поред *у̀тòрник*.

Појава ф у овим облицима захтева објашњење будући да су изворне форме имале *в*. Могло би се мислити на руски изговор као модел, али и на једначење по звучности на домаћем тлу. Овом другом објашњењу противе се примери као *овца*, *овци*, *новци*, *овса* итд., али ту по правилу положај пред безвучним сугласником алтернира с положајем пред вокалом (*оваца*, *новац*, *овас*), који даје подршку чувању *в*. Осим тога лабијални глас у *вторник* > *фторник* стајао је испрва на почетку речи, где су услови за асимилацију можда били повољнији него у медијалној позицији. Најзад, може се претпоставити да је та асимилација деловала на *в* испред *т*, али не и у вези с осталим безвучним консонантима. Изгледа да се једино тако могу објаснити примери

²⁹⁶ *фўнта*, -е ж. „врпа од рогоза за прошивање трске на крову“ (с потврдом из Бачког Градишта), у књ. Гордане Вуковић *Терминологија куће и покућства у Војводини*, Нови Сад 1988, стр. 228.

афгом Бд, афтóбуса Ш, афтóбусом ЈТ поред оних са в (уп. т. 173). С друге стране, у нашој грађи се налазе и примери *јвторак* Ф СК, *јвтòрник* Бш, *јвтòрником* Ит, затим *јвџин* Мо, *јвџина* Ит, *јвџино* Ил НБ, *јвџиније* Ит. Намеће се закључак да је у положају испред *т* колебање између *ф* и *в* нормална појава у банатским говорима.

266. Круг примера у којима је *ф* супституисано гласом *в* није широк: *вџрбамо* Бш, *вџрка* „рсп од рибе“ Ит Ми (мађ. *fark*), *Варкаждџин* Ч Ф Т Е, из *Варкаждџина* Ч Т З, из *Варкаждџина* Ч Ф, за *Варкаждџин* Ч, *Вркаждџин* Ф, *Вркаждџинци* Ф, *Вракаждџинци* Пс Ф, *варкаждџински* Пс, код баба-Веме Ч, *Вџњ* (= село Фсњ) Мђ Ит, из *Вџња* Ит, *вџњској* ðпштини Мђ, *Вџњци* Мђ, *виòка* Ме, *Вòк* микротоп. Ит,²⁹⁷ *вокови су на све стране* Мо 3—17, *Ти се жаба накотило, пун и' канал и вок стари прико пруге* Мо 3—9, *врџшко се зџрони* Ф, *врџшко* А Пд СК, *вџнта* Км, у *кџвез* Бш, *нџвора* Ф, *да му дџ нџвору* СЦ, *да џзме нџвору* СЦ, *биће лепа мало за наоре* Мо 1—43, *ревџна* НБ, *ревџну* НБ, *ревџнџ се* З, *да се ревџнџмо* НБ, *Севкџрџн* Бд, из *Севкерџина* Сф, *Севкџрџинкињу* Ч, *Совра* Са 19, *Стџва* Сф Т, *Стџван* Ил Цп З Чј Мо, *Стџвана* Ч Ме Бш, *греви* Иђ 8, *Трива* Иђ 30, *Триве* Бк, *Тривџнчови* Ки, *Поптрџвунови* Ит, *свети Трива* Мо 1—95, *Чивџгин* Ил, *рџв*²⁹⁸ Бк Ит СК, *на рџв* Ф, *дџва рџва* СК, *дџванајст рџви* Км, *чџршав* Нз Мђ Ме. Микротопонимија коју даје Ердџановић *СуБ*, садржи неколико додатних потврда: до *вџњског* атара ЈТ стр. 319, *Јовин вок* БА стр. 249, *Црни вок* Остојићево стр. 357, у слатини је *Вочић* (за сливање кишне воде) СК стр. 373. Ту је и презиме „*Вољани*“, а кажу и *Фољански* из *Фоле*“ ЈТ стр. 321, као и „*фамилија Теованови*“ БА стр. 248.

Осим три-четири топонима и неколико антропонима овде налазимо свега дванаестак других лексема, очигледно релативно старих позајмљеница, међу којима има таквих које се могу чути и у ликовима са *ф* (*варба*, *врџшко*, *греви*, а свакако и *виòка*), док је код других форма са *в* једина у употреби у народном говору (*варка*, *навора*, *ревџна*, *рџв*, и уз то *кџвез* и *чџршав*, које и у књижевном језику имају ликове са *в*). Међутим, велика већина позајмљених речи јавља се увек са *ф*.

Банатски говори, исто као и цело остало подручје северно од историјске савско-дунавске међе, чине део области где је консонант *ф* сразмерно дубље укорџен него у појединим другим српским екавским говорима. Јака изложеност страним утицајима ту је почела раније и трајала дуже.²⁹⁹

²⁹⁷ РСАНУ: „*џк* м. покр. в. *фок*, широк јарак којим вода тече из реке у рит, или обрнуто“. Од мађ. *fok*.

²⁹⁸ РСМ: „*рџф*, *рџфа* м. мац. старинска мера за дужину од око 75 цм.“ Од мађ. *réf. rőf* (Hadrovics, *Ung. Elem.* s. v.).

²⁹⁹ О контрасту између говора са широко заступљеним *ф* и оних у којима је обичнија супституција тога сугласника (најчешће гласом *џ*), као и о узроцима тога контраста, в. П. Ивић, *Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику*, ГФФНС II, 1957, 165—167 и 172—173.

не припада његовом језику лжи свакако у чињеници да су Срби првобитно употребљавали стару словенску лексему *Угрин*. Изгледа да је нови етноним дошао с југа заједно с приливом новог становништва у време турске најезде.

Није сасвим јасно порекло речи *џогана* „оглодана животињска кост“ Или, *грџска џогању* Ит, *има џогање да једу кере* Ж. Скок (*s. v. џога*) сматра ову реч турцизмом, али је Шкаљић не наводи у свом речнику.

Није нам позната етимологија породичног надимка *Кинџини* СК. Несигурна је веза са мађ. *kincs* „украш, накит“. Из Ит имамо сличан надимак („шпиц наме“) *Цандрља*, а у Ч једну фамилију зову *Цџкини*.

268. Домаћег су порекла речи:

џбун Ме, *џбунови* Ф, *џбунове* Ф (несигурно је *џбун*, *џбуње*, *џбунови* Бш, добивено помоћу упитника);

враџбине Ж;

вџба Ил Ит, *вџбе* ЈТ, *вџбу* Нз Ф, *вџбу* Са 299, *не вџбам* СК, *свџба* 3. лице јд. през. СК.

У лексеми *враџбина* < *враџбина* африката *џ* је резултат једначења по звучности, док бисмо у *џбун* вероватно < *џбун* (етимологија је непозната!) имали посла с једначењем по начину изговора. Близу том облику стајао би *чиџун*, а нешто даље *џола* и *пченица*, затим *џовати*, *Атанацко* итд.³⁰³ Овамо се сврстава и облик *вџба* < *вешба*, где је прво испао дентални пловиз (алтернативно тумачење било би да се група *џд* пред *б* неком врстом метатезе претворила у *џ*). Биће да овамо треба сврстати и облик *џдљав* у Иванди, Чешњар 144 (уп. *џдљав* У РСАНУ).

Промена *ж* у *џ* у речи *инџињер* паралелна је с развојем *бронза* > *бронса* (т. 271). Најзад, поменућемо и облик *преџнаду* Ф. Ради се вероватно о експресивном образовању.³⁰⁴

Порекло африкате *S*

269. Малобројни примери с овим консонантом ушли су у говор углавном на исте начине као и они са *џ*.

270. Из румунског је преузета често употребљавана именица *бўса* „усна“ Ж СК, мн. *бўсе* Ил Цп Мђ Ч Пс Ф Е Км Ме Бш Ки Ми СЦ Пд НК Сн СК (тако и у Мо 3—84, затим у Гаду, Петровић, Караш. 112), по *бўсама* Пд Сн Ми СК, *bysat* Ф СЦ. Данашњи румунски књижевни језик има, додуше, облик са *z* (*buză*, мн. *buze*), али је то *z* постало од старије звучне африкате сачуване у овој лексеми у нашим говорима, као и у рум. банатском *буџе* (уп. Флора, Дијал. профил 149).

Облик *бўсеље* Ит потиче очигледно од рум. множине са чланом *буџеле*.

³⁰³ Уп. о овоме мишљења А. Пеце и Б. Милановића, *Рес.* 284, и Р. Симића, *Левач* 177.

³⁰⁴ Скок, која помиње лексему *džonati* (погрешно са *n* место *ñ* и с нетачним акцентом) под *dónati se*, не даје етимологију.

Именица *byse*, у том гласовном лику (никад са з!) има простран ареал у српским дијалектима. Налазимо је у говорима смедеревско-вршачког дијалекта на тлу Баната,³⁰⁵ у Радимни³⁰⁶ и у низу говора у Шумадији,³⁰⁷ у пожаревачком крају³⁰⁸ у Ресави³⁰⁹ и Неготинској крајини.³¹⁰ Исти облик долази и у карашевском говору,³¹¹ као и у Свиници.³¹²

Именица *брџса* „врста сира“ СЦ потиче од рум. *brînză* „сир“. Остаје нејасно да ли је *s* овде преузето из румунског (старијег или дијалекатског) или је плод развитка групе *нз* у *нс* на земљишту српскохрватских говора (в. ниже).

271. У неким лексмама *s* је настало од *z* иза *n* или *p*:

брџса „клептуша код оваца или говеда“ Ит БА СК, *брџсе* СК;

белџуке Цп;

вџсило Ит Ф Ч СЦ, *вџсилом* НБ (али и *вџзило* Ил Ф СК), *Вџсилови* СЦ.

Све су те речи очигледно пазајмљенице, али је *s* < *z* свакако развијено у српскохрватској језичкој средини.³¹³ Промене *нз* > *нс* и *рз* > *рс* свде се, у крајњој линији, на асимилацију по прскидном изговору. Сонант *n* се изговара с оралном оклузијом, док се код *p* таква оклузија брзо смењује с отварањем пролаза, што производи карактеристичну вибрацију. Приликом претварања *z* у *s* оклузија сонанта продужује се у почетном делу консонанта који следи. Уп. и *Ансика* (нем. *Hans*), код *Ансике* Милетић, Кик. 35, *брџса* Бошњаковић, Паст. 106 (Ит и Опово), *брџсе* НБ Секулић, Текстови 139. У Иванди (Чешљар 112) реч има друкчије значење. Флора, Диј. профил 152, изводи српске облике са *s* из рум. дијал. *brânța*. Међутим, у румунском књижевном језику реч нема значење звона, док РСАНУ под *брџза* 2 има мноштво потврда за ово значење из разних дијалеката, што смањује вероватноћу да је српски облик преузет из румунског и чак отвара могућност позајмице у супротном смеру.

Групу *нс* налазимо и у речи *сџнсџв* Ф Км СЦ Пд Сн Ки СК, *сџнсџв* један *вџлики* Ж, *сџнсџ* СК, *сџнсџ* СЦ, *тџј сџнсџв* *вџлики се умџшо мед тџ дџцу* Ки, *вџлик као сџнсџв* Км, *дџвџ сџнсџва* Бш. Етимологија ове вероватно

³⁰⁵ У околини Беле Цркве и Ковина (Ивић, *Херски* 333 и 347), у Уљми (Ивић, *FO* 493).

³⁰⁶ Томић, *Радим.* 349.

³⁰⁷ Реметић, *Шум.* 170; Исти, *FO* 487 (Неменикуће), 520 (Глибоввац).

³⁰⁸ Кула, Реметић, *FO* 521.

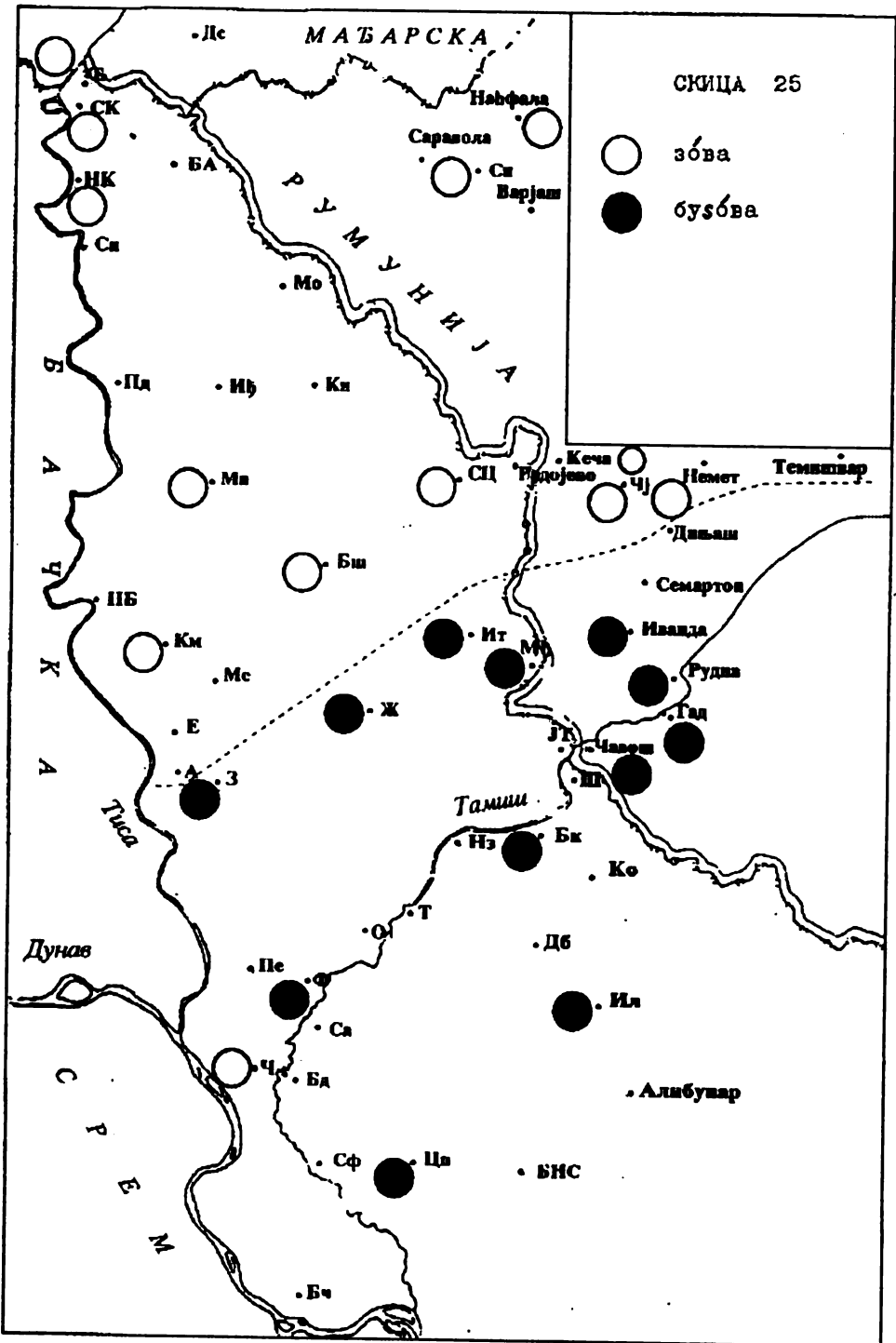
³⁰⁹ Буковац, Ивић и Реметић, *FO* 575.

³¹⁰ Реметић, Јасеница *FO* 595.

³¹¹ Петровић, *Караиш.* 112.

³¹² Томић, *Свиница* 125.

³¹³ Именица *брџса*, у реченом значењу, веома је распрострањена у штокавским говорима, тако нпр. у Срему (Б. Николић, *Срем* 334), у источној Шумадији (у Кораћини, Реметић, *Шум.* 170; у Глибовцу, Исти, *FO* 170), у околини Пожаревца (Реметић, Кула, *FO* 521), у Ресави (Ивић и Реметић, Буковац, *ОЛА* 575), на Косову (Елезовић, *Кос. с. в.*) и чак у Бугојну (Решетар, *Štok.* 130). Занимљиво је да се реч *brânța* (*d* = африката *s*) „веће звоно код оваца“ јавља и у румунским банатским говорима (Radu Flora, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora vrsackog područja*, Novi Sad 1962, стр. 152).

експресивне формације није нам позната. Уп. и *дзиндзов* Мо 1—104, Мо 2—36, *дзиндзов* — јако и нагло нарастао момак Мо 2—171. Ако она није створена са готовим експресивним *s*, или примљсна из нског (којег?) језика с тим гласом, може се претпоставити да је *s* настало прво у скупини *нз > нs*, а затим даљинском асимилацијом и на почетку речи (*зинсов > синсов* као *цунцукрет < сунцукрет* у банатским говорима (в. т. 323).³¹⁴

272. Експресивну вредност има и глагол *сипàрà се* Бш.³¹⁵

Експресивним моментом може се објаснити *s* у неколико надимака:

Ѕика „надимак зато што је предак био добар играч, па кад игра, виче: *ѕикај, ѕикај, ѕикај*“ СК;

Ѕона Зàкина СЦ;

Мерèуs Ит,³¹⁶ код *Їсе Мереуsа* Ит, *Мереуsови* Ит;

Бусèјкини Сф.

273. Гласовном променом у домаћој речи настало је *s* у *бусова < бзова* Ил Цп Бк Мђ Ит Ж Ф, од *бусове* Ит, *бусови* З, *вèжу бусову* З. Овај облик је одлика тамишке говорне зоне; у кикиндској је увек *зова* (*зова* Км СЦ Бш Ми НК СК, *зове* Бш, *зову* НБ, *зовом* Ђ, *пўшке зоваче* Км; уп. и *зове* у Ч, једном од најзападнијих места тамишке зоне). Изоглоса се наставља с оне стране румунске границе: *бусова* *Чавош, *Иванда, *Гад, *Рудна, (за *Дињаш је саопштено да се говори *куќта* Место *бусова*), а с друге стране *зова* *Кеча, *Ченеј, *Немет, *Семпстер, *Наћфала. Потврду за облик *будзова* у Иванди даје Чешљар 113. В. скицу 25.

Подручје облика *бусова* или сл. продужује се и даље на југоистоку: *бусова* у Уљми,³¹⁷ *бусова* и *бсва* у Радимни,³¹⁸ *бусовина* поред *бусовина* у Свиници.³¹⁹

Промена *бз- > бs-* паралелна је претварању *пс- у пц-* у примерима као *пцује*; вокал *у* је убачен тек накнадно, после извршене консонантске промене. У прилично пространом ареалу даље ка југу у истој лексеми је почетна груба *бs-* уклоњена на други начин, додавањем протетског *о-*:

³¹⁴ Лексему *зинзде* (уз тумачење „изговара се обично са сливним дз уместо з“) региструје Речник САНУ из неколико књижевних извора. Исту реч налазимо у Срему (Б. Николић, *Срем* 334, у Тимоку (М. Станојевић, *Сев.-тим.* 379) и у србијанском Подрињу (Hermann Hirt, *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien* 31).

³¹⁵ На стр. 42—43 *Српског народног листа* књ. XII, год. 1847, Теофило Димић, „учитељ из јужног Баната и филолог—аматер“ у чланку *Правописно питање* помније речи са сугласником „дз“: *дзипарти, дзиндзов, брондза, будзе*. О томе: Павле Ивић, *Дијалекатска основица предеуковског књижевног језика у његовој последњој фази*, *Анали Филолошког факултета*, XIX, Београд 1992, 86.

³¹⁶ Африката *s* овде је у финалном положају, што је реткост у српскохрватским дијалектима.

³¹⁷ П. Ивић, *FO* 493.

³¹⁸ М. Томић, *Радим.* 349.

obsóva у Кораћици под Космајем,³²⁰ у Кули код Пожаревца³²¹ и у Буковцу у Ресави,³²² *obsòvka* и *obsòvka* у околним Александровца и Бруса.³²³

274. У нашој грађи су засведочене и две промене у сандхију:
мѣсес да̀на Нз Ит Сп Бш, *мѣсѣс да̀на* Ђ; *лѣбас донѣсе* Ки;
о сѣме < *од зиме* СК.

275. Можемо закључити да се банатски говори уклапају у широки ареал фонеме *s* на истоку српскохрватске језичке области, и то у северно подручје тога ареала, оно где изостају гласовна промена *зв-* > *зв-* и даљинска асимилација у примерима као *сид*.

Да је *s* заиста фонема, показује чињеница да се она јавља и у примерима као *бѹсе*, где њено присуство није позиционо условљено.

Поређење јављања африката *ц* и *с* омогућује још један закључак. Оба тим фонемама заједничка је околност да су дошле да попуне празнине у наслеђеном асиметричном систему.

ц ч њ
 ѣ

Обе улазе у систем првенствено у позајмљеницама, путем консонантских промена везаних за суседство одређених других консонаната и као средство експресивизације. Све те промене захватају ограничен лексички материјал, тако да фреквенција оба сугласника, а нарочито *s*, остаје ниска. Типичан штокавски консонантизам, и кад иновира, остаје конзервативан: замашних промена у њему нема.

КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ

Промене везане за почетак речи

275. Специфичан проблем развоја у иницијалним консонантским скупинама своди се на питање колико има губљења првог консонанта у групама састављеним од плозива и другог опструента.

276. Почетно *п* најчешће се чува испред *т*, *ч* или *ц*:

пт-

пѣѣца Ф СЦ Бш СК Ђ, *пѣѣцу* Дс, *пѣѣце* Ме БК Дс, *пѣѣца* Ме, *пѣѣчица* Бш, *пѣѣчије* Ф, *пѣѣчин* Ф, али и *пѣѣца* Ф Ме, *пѣѣце* Сф Ф, *пѣѣца* Ит.

пч-

пѣѣла ЈТ Ж Сф Ф СЦ Бш СК Ђ, *пѣѣлу* Ж Бш, *пѣѣле* Бк ЈТ Ж Ф Ме Бш, *са пѣѣлама* Бш, *пѣѣлар* Бш, *пѣѣљњак* Бш, *пѣѣла* Бк Ф, али и *ѣѣла* Ф,

³²⁰ Реметић, Шум. 170.

³²¹ Реметић, FO 521.

³²² Ивић и Реметић, FO 575.

³²³ Алексић и Вукомановић, Ал.-Брус 314.

чѣла Ф, пчѣвода Ф, пчѣвада Ф СК, пчѣода СК, пчѣваду Ж, пчѣоду Бк, пчѣовидина глава Ж Ч.

Несигуран је пример чѣвода Ф.

пц–

пцѹјем Бк Ф, пцѹје Бк Мђ Ит Ж Ч Ф Пе СЦ СК Ћ, нѣ пцује Ит Пе, пцѹју Ит, пцѹј Бк, пцѹвати Ит, пцѹјѣду Ф, пцѹво Ит, пцѹвали Ит, пцѹвали Ф СЦ, пцѹвка СК, пцѹто Ф Пе, пцѹћи Мђ.

Ређе се чују облици са наизмењеним пс–:

псѹјеш СК, псѹје Ж СК, псѹјѣмо Ч, псѹју Ме, псѹво Ме, псѹвка СК, псѹто Ф.

Свега једном је забележен облик цѣховина „псећи измет“ Ит.

Судбина групе пш– у речи пшеница даје на први поглед збуњујућу слику:

пшѣница Ф Бш, пшѣница Ме, пшѣницу Нз;

шѣницу Бч;

чѣнично брѣшно Ф.

Међутим, у народном говору значење „пшеница“ исказује се лексемом *жѣто* тако често да је очигледно да је то у Банату изворна реч за појам „пшеница“, а да је *пшеница* (ређе *шеница*) ушла из књижевног језика.³²⁴ Тиме се уједно објашњава појава „акцента, поред ређег“. Што се тиче облика *чѣнично брѣшно*, он би могао бити аутентичан народни, чему у прилог говори и промена *пш–>пч–>ч–*, као и изворни акценат. Изгледа да се у овој синтагми сачувала старија лексичка јединица, можда зато што би спој *жшито брашно* деловао нескладно.

277. Почетно б– чува се испред ђ у лексеми црквеног порекла *бѣдници* Ф З (и Иванада, Чешљар 111), *на бѣденије* Мо 2–33, *бѣдница* Ит З. Само је из Сп на *дѣније*.

У групи бз– почетно б ишчезло је у кикиндској говорној зони:

зѣва Км СЦ Бш СК, *зѣве* Бш, *зѣвом* Ћ, *пѣшке зѣваче* Км.

Међутим, у тамншкој зони б– се сачувало, док је з иза њега дало з. Иницијална сугласничка група је затим разбијена увођењем вокала у:

бѹѣва Ил Бк Цп Мђ Ит Ф Ж, *од бѹѣве* Ит, *бѹѣви* З, *бѹѣву* З.

Уп. т. 273, посебно за продужбење ове изоглосе на територији Румуније.

Тк–

278. У заменици *ко* и свим њеним сложеницама *т–* је доследно изгубљено. Међутим, у облицима глагола *ткати* консонант *т* се исто тако доследно чува:

³²⁴ Тако је и у Шајкашкој (Гордана Драгин, *Ратарска терминологија Шајкашке*, СДЗБ XXXVII, 1991, 625). Вук у *Рјечнику*² саопштава s. v. *жѣто* 2: „а у Сријему, у Бачкој и у Банату (особито по варошима) само шеницу зову житом“. У РСАНУ под *жѣто* 16 наводи се и пример из којег се види да је овако и „од Колубаре па до Дрине“.

меници *ко* и свим њеним сложеницама *т-* је доследно изгубљено. Међутим, у облицима глагола *ткати* консонант *т* се исто тако доследно чува:

ткáња ЈТ, *ткáњом* ЈТ, *ткáње* Ф, *ткáм* Ф СЦ, *ткá* Ме, *ткáо* Бш, *ткáла* Ит, *ткáли* Бш, *ткáле* ЈТ, *ткáло* Сп, *ткáно* Ф Ж, *ткáне* Сп.

Различито понашање групе *тк-* у заменици *тко* и глаголу *ткати* може се објаснити двама чиниоцима. Прво, коси падежи заменице никад нису ни имали *т-* (*кога, кому* итд.). И друго, често употребљаване заменичке форме, које су уз то у много случајева изговарају с редуцираним акцентом, природно су склоне гласовној редукцији. Међутим, разлику не треба тумачити позивањем на облике с префиксом као *откати*, који би подржавали *т-* у формама без префикса. Наиме, и у сложеним заменицама као *нетко* или *нитко* група *тк* долазила је у медијалном положају, па ипак утицај тих облика није спасао *т* у *тко*, и чак је и у тим сложеним облицима ишчезло *т* под комбинованим дејством простога *ко* и косих падежа као *некога, ником* итд.

Свега једном записани пример *кáчки цáкова* ЈТ — надамо се аутентичан — ипак ствара утисак да је код глагола подршка префикса одиграла извесну улогу. Код придева те подршке није било, и *т-* је ишчезло.

Дг-

279. Овом групом почиње свега једна лексема, и она доследно чува *дг-*:

дгўна Мђ Ит Ф Ж Пе Ме Бш Ми СЦ Ки НБ Пд Сн НК СК Ђ, *дгўње* Бк Ит Ф Т Ки, *дгўње жуге* Мо 3—60, *дгўње зреле* Мо 1—91, *дгўњом* СК, Гмн *дгўња* Мс (*дгўња* и у Иванди, Чешљар 116).

Гд-

280. У прилогу *гди* упрошћавање је уопштено:

дй Нз ЈТ Ит Сф Ф Пе Бш НБ Пд, *које дй* Ф, *дй* Ил Бк Нз ЈТ Мђ Ф Ит Ж Т О Бч Сф Ч Е Бш СЦ Ки СК Дс, *дй си* Ф; *ди гдд* Ит, *дигод* Ит Сф Е Пе, *дигођ* СЦ БА, *ди гдђ* Е.

Међутим, у сложеним прилозима као *нѓгди* или *нигди* група *гд* остаје нетакнута.

Кћ-

281. У облицима именице *кћи* чешће долази *кћ-* него *ћ-*:

кћй Пе Ф А Бш БА НК Ш, *кћѓри* Мђ Ф Ит НБ Бш Дс, *кћѓр* Бк Ф Т Ит Чј Бш Ђ, *кћѓром* Ф, Нмн *кћѓре* Чј, *кћѓрама* Бш, а такође и *кћѓрин* Пд, *кћѓрини* Бш;

ћй Ил, *грй ѓѓри* Ил, *нашој ѓѓри* Ил, *ћѓри* Ил Бк, *ћѓри* (Вјд) Са 19, *ћѓр* Ил Ђ. (Очигледно се стање у Ил, на југоисточној међи подручја нашег проучавања, разликује од ситуације у осталим местима).

Насупрот овоме, у нешто дужој именици *кћѓрка* чување групе *кћ-* представља изузетак:

ћѓрка Нз Ит Ч Бш СЦ СП Ђ Дс, *ћѓрка* ЈТ, *ћѓрке* Ил Ш ЈТ Ит Ч, *ћѓрки* Бд Бш СЦ НБ БА, *ћѓрку* Нз Цп А БА Дс, *ћѓрком* ЈТ, *ћѓркина* Т, *ћѓркини* Т, *ћѓркица* Бш;

кћѓрка Сп, *кћѓрке* Ф А Сп, *кћѓрку* СК.

282. Очигледно је да банатски говори иду у круг оних који сразмерно врло добро чувају почетне сугласничке скупине. Први консонант је доследно елиминисан само у два-три облика где та појава изразито преовлађује у нашим дијалектима: у заменици *ко* и прилогу *ди*, и уз то у именици *зова* у кикиндској говорној зони. С друге стране, кључни примери *птица* и *пчела* готово редовно гласе тако. Ту су и облици *пчиода* и *деуна*, иначе ретки у говорима. Ти облици јасно сведоче о релативној постојаности почетних консонантских скупина. Њима се придружује траг облика *бзова* са сачуваним *б-* (>*бузова*) у тамишкој зони. Сигурно је да се ни у једној другој говорној области на штокавском земљишту иницијалне сугласничке групе не чувају боље него овде. Већ у Бачкој и Срему „број примера за почетне консонантске групе је ... нешто нижи“.³²⁵ С друге стране, у говорима смедеревско-вршачког дијалекта на тлу Баната стање је блиско овде описаноме.³²⁶ Географски, та се ситуација ослања на ону у косовско-ресавском дијалекту.³²⁷ С овим оштро контрастира развој у већини западнијих штокавских говора. Карактеристично је да Вук у *Рјечнику*¹ уопште нема облике *птица* и *пчела*, већ само *тица* и *чѐла*. И *Fonološki opisi* садрже многобројне потврде за такве облике.³²⁸

Промене везане за крај речи

283. Специфичан проблем развоја у финалним сугласничким скупинама своди се на питање отпадања крајњег плозива којем претходи други опструент. Ради се, дакле, о положају који је у симетричном односу према ономе релевантном код иницијалних скупина. Оба пута у питању је судбина плозива на самој граници речи који је од вокала (носиоца слога) одвојен другим опструентом.

284. У наслеђеном словенском фонолошком систему једине финалне консонантске групе које су преживеле уметање секундарног полугласа, гласовним путем или аналогijом, јесу *-ст*, *-зд*, *-шт* и *-жд* (напомињемо да ова последња група није заступљена у лексичком инвентару банатских говора: говори се *кшиа*, а не *дажд*).

У тамишкој говорној зони поменуте скупине се упрошћавају отпадањем денталног плозива:

брѐс Ил Бк Ит З, *гѐс* Т Ж, *кѐс* Бк Мђ Т Ит, З, *лѐс* Ф Ит Ж Ч Сф, *унакрс* Бк Ит Ч, *плѐс* Ил Бк Цп Ф Пе Ч, *пѐс* Ил Бк Ш Ф Мђ Ит Ж Т Сф Бд Ч Ф Пе З, *пѐс* Ил Бк ЈТ Мђ Ф Ит Ж, *рѐс* Бк, Ф, *мѐј гѐс* Ил, *бѐлес* Бк

³²⁵ Сивац, *FO* 449; Јазак, *FO* 450. Уп. и И. Поповића, *Госл.* 156 и Б. Николића, *Срем* 333.

³²⁶ Уљма, *FO* 493 и 496.

³²⁷ *FO* 573 даје овакав материјал из Буковца у Ресави. Имплицитно се слична ситуација приписује говорима Куле код Пожаревца (*FO* 521), Тучепа код Клине (*FO* 566—567), Србовца код Косовске Митровице (*FO* 569), Дренче код Александровца (*FO* 570), Велике Крушевице у Левчу (*FO* 571) и Јасенице у Неготинској Крајини (*FO* 595).

³²⁸ Нпр. на стр. 365 (Трновац код Госпића), 372 (Мала Ператовица код Грубишног Поља), 377 (Магића Мала код Нове Градишке), 385 (Стризивојна код Вакова), 392 (Валпово), 401 (Оток код Сиња), 409 (Губер код Ливна), 415 (Дрветине код Бугојна), 430 (Вијака код Вареша), 436 (Шпионица код Сребреника), 442 (Трамошница код Градацша), 445 (Градиште код Винковаца), 463 (Груде код Љубушког), 472 (Крешево), 483 (Осладић код Осечине), 487 (Неменикуће под Космајем), 501 (Цавтат), 509 (Јасеник код Гацка), 518 (Крива Ријека код Ужица), 532 (Горана код Бара), 561 (Тријebene код Сјенице).

Ит Ф, *вес Са 20, влѣс Ит Ч Ф Е, на влас Са 268, зѣповес Ф, нѣ заповес Ил, кѣс Ил Мђ Ж Ф З, мѣс Ил ЈТ Бк Мђ Ит Т Сф Ф Бд Ч З, нѣсвес Ит Сф Ф Бд, пѣчас Бк Ит Бд, пѣчѣс З, прѣпѣс Ч, прѣпѣс З, слѣс Ф, чѣс Бк Нз Ит Ф, чѣс Ит Бд, сѣвес Бч, врѣднос Ит, глѣпос Ит, дѣжнос ЈТ, жѣлос Нз Ф, лѣдос Ж, љ лѣдос Ж, малѣнѣс Ф, мѣлос и нѣмилос Ф, млѣдос Ит Ж, мѣдрос Ит, рѣдос Ф Ит Т З, свѣтлос Ит Ч Ф, стѣрос Ф Ит Пе, тајнос Са 315, гѣс Сф Ф, нѣчис Цп, прѣс Бк Ит, пѣс Ч, чѣрс Ф, чѣс Бд, чѣс Нз Ит Ч Ф, од шѣс Т Ч, у шѣс Пе, шѣс Бк Ф, пѣт–шѣс Ил Ит, грѣдес и шѣс Сф, шѣс вѣлѣва Ч З, шѣс кѣна Мђ З, у шѣс сѣти Ш ЈТ Сф, шѣс сѣдам гѣдина Сф, шѣс сѣксѣра Е, шѣс фрѣѣи З, шѣз бѣкова Ч, стѣ шѣз гѣдина ЈТ, шѣз дѣнара Бд, шѣз до сѣдам Ит, шѣз дрѣштѣа Пе, јѣдѣнајс Бк Цп, јѣдѣнајс Ит Ж Сф, јѣдѣнајс Мђ, јѣдѣнајс Нз, јѣдѣнајс сѣти Мђ, јѣдѣнајс сѣти Т, двѣнајс Цп Сф З, двѣнајс Ит Ч Ф, двѣнајс комѣди Ш, дѣс двѣнајз дрѣштѣа Мђ, четрѣнајс Дб Бк ЈТ, четрѣнајс јѣл пѣтнајс Ит, четрѣнајс лѣнаца Т, четрѣнајс цѣли Ит, четрѣнајс Сф, пѣтнајс Бк Ит Т Сф Ф Пе, дѣс пѣтнајз дѣца З, пѣтнајз гѣдина Мђ, шѣснајс Ит Сф Ф, шѣснајз гѣдина Мђ, седѣмнајс З, седѣмнајс Ит, седѣмнајс ЈТ, седѣмнајз дѣнара Ч, осѣмнајс Ит Т Цп Пе, осѣмнајс пѣла Км, од осѣмнајс пѣла Ч, осѣмнајс ЈТ Ш, девѣтнајс Ч, девѣтнајз дѣна Ж, двѣјес Сф Пе, двѣјес Сф, двѣјес лѣтри Ф, двѣјес пѣ дрѣштѣа З, двѣјес фѣти Ф, двѣјез дѣна Ч, двѣјес–трѣјес Ит, трѣјес Ф, трѣјес јѣдну Мђ, трѣјес комѣди Т, трѣјес Нз, трѣјес трѣје Ж, трѣјес дѣша Пе, четрѣдѣс лѣнаца ЈТ Ч, четрѣдѣс комѣди Ш, четрѣдѣз гѣдина Ж, четрѣдѣс–пѣдѣз гѣдина Ж, четрѣс пѣт Сф, четрѣс пѣри Пе, пѣдѣс кѣла Т, пѣдѣс прѣценѣта Сф, пѣдѣз гѣдина Ж, седѣмдѣс кѣла Ч, седѣмдѣс метѣри Ж, седѣмдѣс четѣрте Мђ, дѣведѣс дѣсѣ Ч, дѣведѣз дѣвет Ж;*

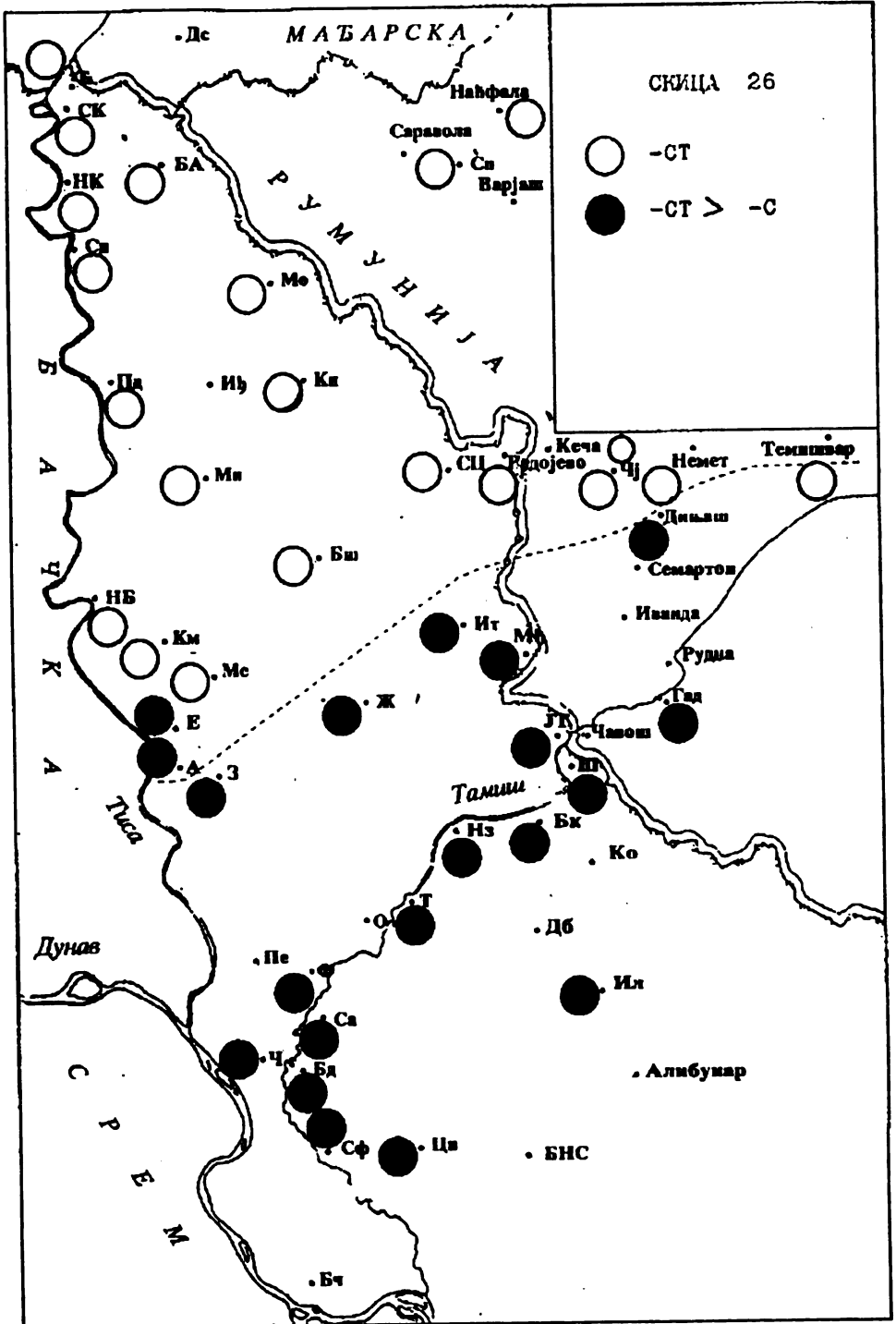
*прѣш Ит Сф Ф, прѣгрш Ф, вѣш Ит;
грѣз Ит Ж Цп Ф, грѣс са лѣзом Ит.*

285. Примери са –ст > –с из кикиндске говорне зоне двојаки су. Мања група потиче из Арадца и Елемира, најјужнијих села у тој зони:

брѣс Е, пѣс Е, влѣс Е, мѣс А.

Много су бројнији примери у кардиналним бројевима који се у књижевном језику завршавају на –ст или –десет. Такви примери факултативно долазе без –т на целом земљишту кикиндске зоне:

шѣс Е, пѣт–шѣс СК, шѣс квѣчка Бш, шѣс месѣци СЦ СК, шѣс метѣри НК, шѣс нѣдѣла Чј, у шѣс сѣти СК, дѣс метѣри СК, јѣдѣнѣс сѣти Ђ, двѣнѣс лѣтри Ђ, двѣнајз гѣдина Пд, трѣнајс БА, трѣнајс метѣри Сн, трѣнајз гѣдина Кн, четрѣнес комѣда Ђ, пѣтнѣс крѣста НК, пѣтнајс НБ СК, пѣтнајс крѣста Пд, пѣтнѣс форѣнти СК, пѣтнајз гѣшчѣиѣа СК, пѣтнајз гѣдина СЦ, шѣснаѣс СК Ђ, седѣмнајс Е, осѣмнајс Бш, осѣмнајс пѣла Км, осѣмнајс љ куѣи Е, осѣмнѣс снѣпѣва Ђ, девѣтнајс Бш, девѣтнајс месѣци НБ, девѣтнѣс Ђ, двѣјс кѣла СК, двѣјес СЦ, двѣјес Бш, двѣјес пѣри Бш, двѣјес квѣдрѣти СК, двѣјес кмѣметѣра Ђ, двѣјез бѣнке СК, четрѣдѣс крѣста НБ, четрѣдѣс гѣдина СК, четрѣдѣз гѣдина Е, пѣдѣс форѣнти Е, пѣдѣс кѣла Е, од пѣдѣс лѣтри Бш, седѣмдѣс трѣи Ђ, дѣведѣз дѣвети Е, дѣведѣз дѣца Е.

Овде су деловала два чиниоца: тенденција редукције у честим гласовним спојевима, нарочито кад се они изговарају с ослабљеним нагласком, и чиниоца да консонант *-t* у *-st* у сандхију често бива укљештен између *s* и почетног сугласника следеће речи, што значи да доспева у положај у којем иначе испада (тип *радостна*). С друге стране, кардинални бројеви о којима је реч немају облике косих падежа који би утицали у смислу васпостављања *-st*.³²⁹

286. У кикиндској говорној зони крајње групе *-st*, *-zd* и *-шт* се по правилу чувају: *брѣст* Ме, *гѣст* Ме Бш, *крѣст* Ме Ми БА НК Ђ, *на крѣст* Сн, *унакрѣст* Пд СК, *лѣст* Ме Мо БА, *плѣст* Бш, *пѣст* СЦ Ме Чј Сп Ки Ми НБ Пд БА, *прѣст* Ме БА, *рѣст* Ме Бш, *бѣлѣст* СЦ, *бѣлѣст* Бш Ми СК, *влѣст* СЦ Сн, *кѣст* Бш НК, *мѣст* Ме Сн БА Ђ, *млѣдѣст* СК Ђ, *пѣчѣст* Км, *слѣст* СК, *сѣвесност* НБ, *стѣрѣст* Км БА, *рѣдѣст* Бш Пд, *пѣпељѣст* Бш, *прѣст* СЦ, *пѣст* БА, *чѣрѣст* Ме НК, *чѣст* Ме Бш, *шѣст* Ме СЦ НБ Пд СК Ђ, *дѣс^т јѣтѣри* СК, *јѣданѣјст* Ме Бш Ми, *дѣанајст* Ме Км Бш Ми НБ, *дѣанѣст* СК, *пѣтнѣјст* Бш СК, *шѣснѣјст* Ме, *сѣдѣмнѣјст* Ме, *осѣмнѣјст* БА, *осѣмнѣст* НК, *дѣвѣтнѣјст* Бш, *дѣвѣтнѣст* НК;

пришт Ме БА, *пригршт* БА, *вѣшт* Ме, Ки;
грѣзд Ме Бш Ђ.
В. скицу 26.

286а. Забележен је, међутим, и знатан број примера са сачуваним *-t* у тамишкој говорној зони:

крѣст Мђ, *плѣст* Ш Ф, *пѣст* Ж, *прѣст* Мђ, *дѣжност* Ф, *кѣст* Мђ, *брѣнаст* Ит, *дѣратаст* Ф, *зѣвѣдаст* Ит, *јѣгунаст* Ф Ит, *плѣвичаст* Бк, *пѣгаст* Ит, *пѣгкѣст* Ж, *чѣрапѣст* Ит, *прѣст* Ит Ж;

вѣшт Ит Ж Пе Ф;

дѣдѣст Ж, *трѣдѣст* и *пѣт* Ж, *чѣтрѣдѣст* Ит Ж, *чѣтрѣдѣст ѣсме* Ж, *пѣдѣст* и *пѣт* Ф.

На обнављање *-t* свакако су утицали остали падежи у парадигми.³³⁰ То важни и за позајмљеницу *дѣмст* „укувано воће за зимницу“ Ф, уп. *дѣмст* Бш.

Друкчији је случај облика *јѣст* „да“ Сф, *тѣ јѣдно јѣст* Ф. Крајње *t* ту нема подршке у парадигми, осим можда у дублетном облику *јѣсте*.

Што се тиче облика бројсва који се завршавају на *дѣсет* > *дѣст*, ту је група *-st* нова. Очигледно је у доба упрошћавања *-st* у *-s* овде још увек било доследно *-дѣсет* (или чак *-дѣсети*, *-дѣсете*).

287. Банатске говоре предваја, дакле, велика изоглоса судбине група *-st* и сл., која иде од Јадрана у зони ушћа Неретве до румунске границе између Итебеја и Српске Црње.³³¹ Уосталом, та изоглоса прелази румунску границу. Из *Гада и *Дињаша имамо потврде за упрошћавање, а из *Кече, *Ченсја, *Немета, Темнишвара, *Семпетсра и *Наћфале за чување *-t*.

³²⁹ Решетар, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, Wien 1911, 173.

³³⁰ Овако се објашњава ова појава и у другим дијалектима где се јавља. В. нпр. Б. Милетића, *Црмн.* 387 и П. Ивића, *Галп.* 141.

³³¹ О тој изоглоси П. Ивић, *Галп.* 138—139 и С. Реметић, *Шум.* 218.

Значајно је да говори тамишке зоне, ненадмашени међу српскохрватским дијалектима у погледу постојаности иницијалних сугласничких група, истовремено спадају у круг оних говора који су ликвидирали све наслеђене финалне консонантске групе. Ово, уосталом, углавном важи и за косовско-ресавски дијалекат.

288. У примерима *рџцеп* ЈТ, *контрак* СЦ исто тако отпада –т иза другог опструента. Међутим, пример *контрак* потиче из кикиндске говорне зоне, а осим тога имамо и облик *два контрака* СЦ, који показује да се ова скорашња посуђеница ипак понаша осетно друкчије од домаћих речи са –ст.

Тенденција одбацивања крајњег сугласника у финалној скупини огледа се и у примерима, по једанпут забележеним, *Курс*, *град у Русији* (дакле Курск) Ит и *комбај* Бш.

289. С друге стране, у новијим позајмљеницама, првенствено онима из немачког језика, често се јављају финалне консонантске групе каквих нема у словенској језичкој баштини. Наводимо само неколико примера: *фурт* „стално“ СЦ Ся, *бирт* Бк, *у бирц* Ме Ми, *комедант* Ф, *грџнт* „земљиште“ Ч Ки, *крџенц* Ф поред *крџенац* Ме, *грџенац* Бк, *кџнк* „трем“ Ит, *џџе* „врста тканине“ Ми, *шпџз* Ж, *дџнст* Бш, *лџфт* Сп.

Промене у консонантским групама независне од граница речи

Контактна асимилација

290. У овој су категорији најраспрострањеније асимилације по месту изговора. Класични су случајеви подешавања изговора назалног сонанта према опструенту који следи:

МТ > НТ

зџпџнти Ми, *зџпџнтиги* Пд, *запангио* Бк Бч Сф, *зџпџнтио* Т Пе З, *нисам зџпџнтио* Сф, *зџпџнтила* Бд, *зџпџнтили* Бш СК, *запангило* Ил, *не пџнгим* Ит Ф А СЦ Пд СК, *пџнгим* Бк Ит Бч А Км Бш СЦ Ки Пд СК, *панги* Сф Ч СЦ, *не пџнгимо* Е, *не пџнгиду* Е, *упангим* Ит, *упџнгим* Ит, *упџнти* Ч, *упџнтио* Бк Мђ Ит Ч Ки СК, *упџнтио* Ж, *упџнтила* *старе џдреве* Бш, *упџнтили* Мо, *пџнтило* Ит Ч, *пџнглив* Ми.

МЗ > НЗ

зџнзелџн Е.

МЦ > НЦ

Лагунцини презиме у Иђошу, Ердџ., СуБ 194.

МЧ > НЧ

џнчиџ Бк, *џнчиџ* Ми, *џнчица* Ж, *џнчица* Ж, али Вјд *мџмче* Ме. Уп. и *џнчиџ* у В, Мо и НК, Ердџ., СуБ 281, 324 и 338.

МЋ > НЋ

пѣнѣње Ф Ме.

МК > НК (тј. њк)

уѣка Бк Мђ Ит Ж Ф СК, *уѣке* Ж, *уѣку* Мђ СК (тако и *уѣка*, *уѣку* *Дињаш, затим *уѣка* у Гаду, Петровић, Караш. 229), *слѣпка* Ф, *слѣпку* Ф, али *мѣмка* Ф Т, *мѣмку* Пд, с *мѣмкѣм* Т.

ЊС > НС

богојављенске Ит, *о дѣтѣнства* Ч, *дѣтѣнство* Ђ, *сирѣтѣнски* СК, *сирѣтѣнско* Ђ, *свѣнско* Ит, *свѣнског* Ит, али и *дѣтѣнство* Ф, *сирѣтѣнски* Ф, *лѣнски* Ф, *лѣнским* Ф, *лѣнска* СЦ, *сгрѣнски* Мђ, поред *лѣнска* СЦ (о изговору н испред с в. т. 223).

ЊЦ > НЦ

јѣганци Дб Ш Ит, *јѣганце* Ш, *јѣгѣнце* НБ, поред *јѣгѣѣци* Ф Ме СК, *јѣгѣѣце* Ж Бш.

ЊЧ > НЧ

свѣнче Бк Бч Мђ Ит Ч Ф Е Км Бш СЦ Сп НБ Ки СК, *от свѣнчета* Ф Бш Ђ, *свѣнчету* Бш СК поред *свѣѣче* Ф, *свѣѣчета* Ф (и у Иванди *свѣнче*, Чешљар 135).

ЊШ > НШ

кѣнштѣк (=грба, израсто му је кѣнштѣк) Бш.

ЊД > НД

Иван дѣн Нз Ит, *на Иван дѣн* Мђ, *до Ивана дѣн* Мђ, *очи Ивана дѣн* Мђ, *до Ивана дѣна* Ит, али и *Ивѣѣдѣн* Нз А.

НП > МП

Ова је промена заступљена у примерима *јѣдѣмпут* Ит Ж Ме, *ујѣдѣмпут* Ж и *црѣдѣмпѣрка* Ит Бш.

Све овде наведене промене раширене су у нашим дијалектима. Примери у којима изостаје асимилација лако се објашњавају аналогijом, тј. утицајем основних облика: *момка* као *момак*, *сирѣтѣнски* као *сирѣтѣнѣ* итд. Вероватно тако треба тумачити и одсуство облика као *седандесет*, *монка* или *монци*, обичних у понским говорима. Уп. нпр. *седамдѣсет* Бк, *осамдѣсет* и *шѣст* Ч, *мѣмци* Ил Т Пд НК, *мѣмцима* Мо. Међутим, чување групе *ми* у *кѣмшија* Ж Ф Ме Ми Сп, *кѣмшије* Ил Ит Бш, *кѣмшиѣница* Ф, *кѣмшиѣнски*

Пе мора се схватити као чисто фонетска чињеница. Уосталом, гласовни чинилац вероватно игра улогу и код примера са сачуваним *њс*. Тип *лањски*, *страњски*, нако није сасвим јасан,³³² сугерира да је могло бити и дисимила- тивне промене *нс* > *њс* (уп. т. 302).

291. У две категорије примера асимилацијом је захваћен латерал, *л*, односно *љ*, који испред палаталног, односно непалаталног консонанта истиче, односно губи одлику палаталности.

ЛЊ > ЉЊ

ддљњи Бш, СК; и даље дисимилацијом *љњ* > *љн*: *ддљни* Ки, *ддљна* СЦ Ми НК, *ддљна* јсна НК, *ддљна* вилица СК, *Ддљне* ливаде Сф, од *ддљног* Ћ.

ЉД > ЛД

валда Нз Ит Пе Км Чј НК СК, *валда* *нећеду* Ф, *валда* *кџим* човеку на *зајам* *даје* Ж, *валда* *ће доћи* З, *валда* Са 88 Мо 1—14, *Милол* *дан* Ил.

Облик *валда* познат је и у Бачкој,³³³ а РСАНУ га има из прозе Вељка Петровића, родом Бачванина, али и из два хрватска извора из Славоније.

ЉС > ЛС

миолско *жито* Ил.

Донекле је сродан с променом *љњ* > *љњ* прелазак *дњ* у *ђњ* (бесумње фонетски *д'њ*), који се огледа у облицима *Бађни* *дан* Иђ 44 и *рађња* Иђ 11 (у првом од ових облика је затим извршена дисимилација *ђњ* > *дњ*). Иако у нашој грађи тога нема (уп. нпр. *Бадњи* *дан* Т СЦ, *Бадњак* Бк, *Бадњача* Т, *Бадњача* Ит, *грудњак* Ит, *грудњаке* Ф итд.), не треба сумњати у аутентичност потврда из Иђошке хронике. Уп. облик *posljedni* у РЈА.

292. Место изговора је захваћено и асимилацијом *с* и *з* према следећем палаталном сугласнику.

СЧ > ШЧ

ишчисти Ф, *ишчисти*мо Ф, *ишчупа* З, *ишчестнуло* се („на једну нумеру по две куће“) Ит.

ЗЋ > ШЋ

кашћу Ф Бш, *кашће* Ит Бш, *покашћемо* НБ.

³³² Објашњење у РЈА (о палатализацији испред *ь* у суфиксу *-ьск-*) коси се са законима гласовног развоја нашег језика. Скок (з. в. *лањи*) каже да облик *лањски* има *њ* место и као *страњски*, али (з. в. *страна*) констатује да у *страњски* „*њ* мјесто и није јасан“. Сличан је, уосталом, облик (*из*)*вањски*, где је много лакше објаснити *њ* морфолошким утицајем (*извањ*, уп. *унутарњ*).

³³³ И. Поповић, *Госп.* 155.

Међутим, сродна промена *зђ > жђ* изостала је у примеру *изђубрене* Ит.

ЗЉ > ЖЉ

ражљутно Ф, поред чешћег *разљутно се* СК, *изљубим* Ит, *изљуби* Мђ Ч, *изљуби* Ж, *изљубимо* Ф, *изљубиду* СК, *изљубили* СЦ Сп, *изљубиш* Ит, *изљубу* Ф НК, *изљубу* Ит, *изључи* Ит.

293. И претварање *л у љ* и *н у њ* иза шуштавих и веларних сугласника представља извесно приближавање по месту изговора. У сваком случају, то је асимилација по компактности (у јакобсоновском смислу тога термина). Значајно је да се овде ради о прогресивној асимилацији, за разлику од свих досад поменутих, које су регресивне.

ШЛ > ШЉ

шљем Ч, *тишљер* Ит, *његовог тишљера* Ит, *тишљерски* Пе, *тишљерај* ЈТ, *тишљерај* Са 37.

Сонант *љ* у *тишљер* и сл. могао је настати непосредном супституцијом од немачког *l* које је мекше од српскохрватског *л*.³³⁴

ЖЛ > ЖЉ

жљѐб Бш, *жљѐба* Бш, *жљѐби* Бш, *жљѐбиду* Ђ, *жљѐбити* Ф, *жљѐбљѐње* Ђ, *ижљѐбљени* Ит, *ижљѐбљено* Ђ, *прѐжљѐби* Ит, *жљѐзда* Бш.

КЛ > КЉ

кљѐште Ф Ч Пе Ми Пд Мо Сн СК, *кљѐшта* Са 56, *с ђвим кљѐштама* Ф, *кљѐштама* СК, *с кљѐштима* Ит, *с ђвим кљѐштима* Ф, поред *кљѐште* Ки, *рѐклу* Ф.

ГЛ > ГЉ

гљѐста Ит Цп Ф Ч, *цигљана* ЈТ Ит, *о цигље прљене* Сф, *џма парчѐди цигље* Ч, *о цигље* Сф Ч, *брез цигље* Ф, *цигљу* Сф Ф, *цигљом* Ит Сф Е, *цигљане* Са 63, *цигље* Бк ЈТ Мђ Ф Ч Км, *прѐдали су цигље* Ит, *цигље* Са 63, *цигље* Ф А, *цигља* Бк Ит Ф З, *о цигља* Ко З, *брез цигља* Е, *цигља* Ит Ми СК, *сас цигљама* Е, *цигљѐцу* Ит, али и *гљѐста* Ме Бш, *гљѐсте* Ме, *двѐ цигље* БА, *цигље* мн. Ф, *циггала* Пд СК, *о циггала* Дс.

Потврде за лик *гљѐста* (из Пд, Пе и Ч) дају и Михаиловић и Вуковић, Лекс. рибарства 70.

Глас *љ* у *цигља* могао је настати непосредно од немачког *l* (уп. горе *тишљер*).

³³⁴ Реметић, Шум. 191, указује на прилично широк арсал облика *тишљер*.

Облик *глиста* са *л* можда је преузет из књижевног језика. Мање је вероватно да то важи и за *цигла*.

ГН > ГЊ

гњиздо Ш Ит Сф Ч Ф, *гњизда* Бк Ит, *гњизда* Сф, *гњиван* Ф СЦ итд. (уп. т. 107).

У свим овим категоријама примера (с изузетком позајмљеница из немачког) иза *л*, односно *н* стајао је затворенији вокал предњег реда, *и* или *ѳ*, што је очигледно погодновало консонантској асимилацији.³³⁵ Можда је ту играо улогу и иницијални положај, у којем се сугласничка група налази у свим нашим примерима изузев поменутих позајмљеница *гншлер* и *цигла*. Мање је вероватно да има неког значења околност да сваки пут следи дуги акценат на *и* или *е* (опет с изузетком позајмљеница).

294. Асимилација по назалности, и то прогресивна, забележена је само у једној лексеми:

МЉ (или МЈ) > МЊ

тамњен Е Ме Ки Пд СК, *тамњана* СК, *тамњани* Цп, поред *тамјен* Ки Мо, *тамљен* Ф Км Пд Ки Мо, *дамњаника* „врста грожђа, слатко и мириши“ Ит.

Нема облика као *земња* (осим сумњивог примера *зѣмња?* Ил), а ни типова као *мнад*, *дамно* или *рамно*, чиме се банатски говори одвајају од многих других српских говора, нарочито оних у источнијим пределима.³³⁶

Уз пут ћемо овде поменути и асимилацију *н* (>њ) према претходном *ћ* (фонетски *г'*) у *бџиг'њи* (в. т. 309).

295. У област асимилације спада и тзв. африкатизација струјних консонаната у суседству плозива. Ту се прекидни изговор преноси са плозива на суседни сугласник, који тиме постаје африката.

У банатским говорима оваква асимилација чешће делује прогресивно.

ПС > ПЦ

апцолџтно Ки, *пцѣто* Ф Пе, *знѣ га пцѣто* СЦ, *пцѣвка* Ми СК, *пцѣвке* Ил, *запцѣвати* Ки, *запцѣва* Ж Ф Ми СЦ, *запцѣваду* Ч, *запцѣвали* Ит, *опцѣвати* З, *ѡпцује* Ч Ки, *ѡпцово* Ит Ми, *пцѣјем* Бк Ф, *пцѣјеш* З Км СЦ, *нѣ пцује* Ит Ч Пе, *пцѣје* Бк Мђ Ит Ф Пе Е Ми Ки НК СК, *пцѣјѣду* Ф, *пцѣј* Бк, *пцѣво* Е Ки, *пцѣвала* Ми, *пцѣвало* Ил, *пцѣвали* Ф СЦ, *нѣ могу да се ѡпцѣтим* Пе, *тѣпције* Ит, уп. и *цѣћовина* „псећи измет“ Ит.

Промена није доследно остварена:

апсолџтни Сн, *запсѣва* Мо Пд, *испсује* БА, *ѡпсује* Сн, *псѣвати* Ме, *псѣјем* Пд СК, *псѣје* Ме Мо СК, *псово* Са 181, *тѣпсија* Км, *тѣпсије* Ж, *тѣпсију* Ф Ж.

³³⁵ Податке о раширености појаве и о предложеним објашњењима даје Реметић, Шум. 182, 183, 184.

³³⁶ Реметић, Шум. 193 и 194, утврђује распрострањеност оваквих облика.

Паралелан је с овим развојем прелазак *bz-* у *bs-*, који је оставио траг у тамишком облику *бузова* (са касније уметнутим у). Уп. т. 273 и 282.

ПШ > ПЧ

лѣпчи Ко Ит Км Сп Ки, *лѣпча* Бк Ит Ме, *лѣпче* Бк Ит Бш СЦ НБ, *лѣпче село* Ит, *најлѣпче* Ит, уп. и *чѣнично брѣшно* Ф.

Овама се прикључују и облици *пчиода* и сл. (т. 276), ако ту африкати-зација није извршена пре метатезе (дакле *пш->пч-*), што би учинило природнијом саму метатезу (*чп->пч-*, а не *шп->пш-*).

У компаративу се нашло и доста примера са сачуваним *пш-*:

лѣпши Ил Бк Ит Ми СК, *лѣпшиог* Ф, *лѣпшиога* Ф, *лѣпшиа* Бк Ит Пе, *лѣпшие* Ф Пд, *лѣпшије дѣвѣјке* Сф, *најлѣпшиа* Ит, уп. и *слабши* Ил.

Исто се стање огледа и у облику *пшеница*, који, међутим, неће бити аутентичан дијалекатски (в. т. 276).

КШ > КЧ

Према грађи којом располажемо, промена се јавља само у турцизму *чакчире* Ит Ф Ме НБ Бш Пд Мо, *чакчирѣце* Ми поред *чакшире* Ф Км Бш, *чакширама* Ит, *чакширѣма* НБ. Група *кш* сачувана је у *лакшиа* Ми, *лакшије* Ф Км НБ, *мѣкшије* СЦ, *мѣкшиог* Пе, *малѣкшије* Ит. Однос између *кш* у *дрѣкшиа* Ил, *дрѣкшије* Ил Мђ Ки и *кч* у *дрѣкчија* Км, *дрѣкчије* Ф морфолошког је карактера (в. одељак о деklinацији придева).

296. У домен африкати-зације путем погресивне асимилације улазе и промене *нж>нц*, *нз>нс* и *рз>рс*, о којима је било говора у т. 268 и 271. Ту је на почетни део струјног сугласника пренета оклузија са сонанта *н* (који се изговара с пуном оралном оклузијом), одн. *р* (у чији изговор спадају тренутне оклузије, које се у вибрацији смењују са тренуцима проласка ваздушне струје).

Поменућемо овде још јед ну промену, која додуше не спада у африкати-зацију, али је сродна с њом због сличног преношења оклузивног изговора са *р* на следећи сугласник.

РВ > РБ

кѣнзѣрбе Ит, *по кѣнзѣрби* Ит, *рѣзѣрба* Ит.

297. У неколико категорија примера африкате настају регресивном асимилацијом по прекидности:

ЖБ > ЦБ

цбѣн Ме, *цбѣнови* Ф, *цбѣнове* Ф (поред несигурног *жбѣн*, *жбѣнови*, *жбѣње*, све Бш, добивеног помоћу упитника), уп. т. 268.

И о облику *веѣба* в. у т. 268.

Напомињемо да изостаје прелаз *жс-* у *цс-* у примеру *жсѣдије* Ж.

ШП > ЧП?

Уп. оно што је речено поводом облика *пчиода* у т. 295.

СК > ЦК

Тоша Танацков СК, *грџика* Ф СЦ, *грџикавица* „хрסקавица“ СК, *грџикавица* СЦ, *рџика* СЦ поред *грџска* Ит, *грџско* Ит, *грџскавица* СК, *грџскавица* СЦ, *рџскавица* СЦ.

Сличне је врсте и прелазак *лт* у *кт* у глаголима *зактевати* и *проктевати* (т. 258).

Феномен познат под именом африкатизације распрострањен је углавном у источнијим српским дијалектима.³³⁷ Међутим, у банатским говорима он није доведен до крајњих граница. Изостају, на пример, типови *чкола* и *чпорет*, познати многим говорима у Србији.

Контактна дисимилација

298. У банатским говорима дисимилација у сугласничким групама слабије је заступљена него асимилација. Најсистематичније се разједначавају скупине двају назала, од којих један прелази у други сонант.

МН > ВН

гүвно Ко Бк Мђ Ит Пс Ж З Т Ф Е Ме Бш СЦ Сп НБ Дс, *Спáнно Гүвно* Ит, *гүвно* Иђ 44 (и *гумно*), *на гүвно* Ит Дс, *на гүвну* Са 342, *гүвна* Бк, *гүвна* Ит Мђ Ђ, *гүвниште* Бк, *гавну помрчину* Са 373, *наздраља* и *сүжсном* у *гавницу* Ме.

МН- > МЛ-

млдо Ил Бк Нз Ш ЈТ Мђ Ит Ж Сф Ф З Ч А Е Бш Ми СЦ Сп Пд Сн Ки БА СК Ђ, *млого* Са 80, *млдо* Ит Чј Ђ, *млдо* Ит Е Ки, *намлдожило* се Ит СФ, *намлдожили* НК.

МЊ > МЉ

сүмљамо Ф, *сүмљаду* Ит, *сүмљо* Ит, *сүмљив* Ф Ме, *сүмљиве* Ит, *сүмљиво* Ит, али и *сүмња* Ит, *сүмњам* Ме СК, а осим тога *мњадо* Ж.

Банатски говори не спадају у скупину дијалеката који су овакве промене остварили доследно. Тако нпр. нема типова *седавнаест* или *седамлест* (уп. нпр. *седамнџс* Дс, *осамнџс* Т).

³³⁷ Звездана Павловић, *Консонантске секвенце у штокавском дијалекту*, ППЈ 4, 1968, 85—92; Реметић, *Шум*. 179.

299. Дисимилација по палаталности огледа се у двама променама.

ЈЊ > ЈН

Влајна СЦ, *кљјна* Ме Бш БА, *кљјна* Ф, *кљјну* Цп.

С овим је сродна дисимилација у *дољњи* > *дољни* (в. т. 291).

ЂЊ > ТЊ

бџитња Ч СК, *гаџњик* Ит, *помџтњица* Ит Сф (у Сф информатор је записао *помџтњица* у свеску П. Ивића).

Овој промени претходила је асимилација *ћн* > *ћњ* (в. т. 294).

ШЋ > ШТ

300. За унутрашњу диференцијацију банатских говора значајно је разједначавање *шч* (= *штџ*) > *шт* у речима *Влашчићи* „звездано јато Плејада“ и *гџићи*. У обе те лексеме на почетку следећег слога налази се *ћ*, што је очигледно припомогло дисимилацији *шч* > *шт*. Облици са *шт* одлика су јужнијих насеља и обухватају углавном тамишку говорну зону:

Влаштићи Ил Ит Сф Ч Ф Е, *Влаштиће* Бк (из Ч, Пе, Ж, З и Пд имамо податке да се то звездано јато тамо зове *Кџчка* с *пџићи*; поједини информатори у Ч, Ж и З чак су тврдили да код њих нема речи *Влаштићи*), *гџићи* Ил Мђ Ит Ф Ч Ж З Е Ме, *гџиће* Ит Сф Ж Ф, *гуштића* Ил Ж, *гџићима* Ф, *гџићама* Ф Ж.

Неизмењено *шч* долази у највећем делу кикиндске говорне зоне:

Влашчићи Е Сн, *Влашчића* НК, *гџиче* СЦ, *гџићи* Е Км Ме Бш СЦ Ми Ки Мо НК СК, *гушчиће* Иђ 41, *гџића* Е СК, *гушчића* Е СЦ, *о гџићима* Ф (2:), *гџићима* Ф (2:).

Овом распореду прецизно одговара стање у српским насељима на румунској територији:

гџићи *Гад, *Чавош, *Иванда, *Рудна, *гџићи* *Дињаш, *Влаштићи* *Иванда, *Влаштићи* (и *кџчка* с *пџићима*) *Дињаш;

гџићи *Немет, *Семпетер, *Наћфала, *гџићи*, *Влашчићи* (и *кџчка* с *пџићима*) *Ченј.

В. скицу 27.

Са подручја кикиндске зоне имамо и облике *гуштиће* Иђ 44, *гушчића* Иђ 41, с асимилацијом *ч* према *ћ* у следећем слогу. У нашој изворној грађи такви се облици нису нашли и није нам познато да ли се они у Иђошу и данас говоре.

Тип *Влаштићи*, *гуштићи* није раширен у нашим дијалектима. Ипак ћемо поменути да је Б. Николић (Срем 258) у Краљевцима и Шимановцима забележио Гмн *гуштића*.

У примерима као *гџиче* Ил Ит, *џрашчићи* Ф, *ишчисти* Ф, *ишчисти* Мо Ф, *ишчупа* З, *кошчурина* Ф, *тричурина* Ит промена *шч* > *шт* изостаје. Подршку целовитости групе *шч* даје морфематски склоп таквих лексема, а

у већини примера свакако и чињеница да у следећем слогу нема африкату *ћ*. Утолико већу пажњу привлачи пример *Врштани* Ил, као и презиме *Врштанови* у Т („биће од Вршца“, Ердељ., СуБ 210). Познато нам је иначе да и у самом Вршцу тај етноним гласи *Врштани*.

ШЧ (или ШЋ?) > ШТ

301. Ареал гласовног лика *башта* отприлике се поклапа с ареалом облика *Влаштићи* и *гуштићи*:

башта Ко ЈТ Ит, *башта* Сф Ф, *измѐд башта* Ф, *до баште* Сф, *преко баште* Мђ Ф, *из баште* Ф, *чело баште* Км, у *башту* Ф, *башту* Дб Цп Ит, *пуну башту* Сф, у *башту* Ф НБ, *пò башти* Ит, у *башти* ЈТ, *баште* Ф, *баште* З ЈТ Ит, *крòз баште* Ит, *пò баштама* Ит, *баштица* Ит, *баштице* Ит.

У севернијим местима господари лик *башћа*:

башћа Ф БА, *башћа* Ме Бш Сп, у *крај башће* Иђ 22, *кòд башће* Е, *до башће* СЦ, *вр башће* Ђ, *башће* Км Пд СП БА Ђ, *башће* Иђ 23, *изà башће* Бш, *кòд башће* Е, *из башће* НК, *прикò башће* СК, *башћи* Ме, *башћу* Бш НБ, *за башћу* Е, у *башћу* З Е Км Ки, *јèдну башћу* СК, у *башће* Е, *двè башће* БА, *с башћом* Чј, *рàду с башћом* Е, *изà башћа* Бш, *пò башћама* Е, *по башћама* Сп Дс, у *башћама* СК, *башће* Мо 2—21, *башћенско цвеће* Мо 1—71.

Несигуран је пример *башта* Бш, добивен по упитнику. Поготову с великом резервом бележимо примере *башћи* и *башћу* Нз, записане од непоузданог информатора у селу које је далеко од границе арсала облика *башћа*. Више поверења инспирише облик *башће* који је Н. Секулић, Текстови 152, забележила у З. Осим тога, у нашем материјалу из Ф јављају се оба гласовна лика те речи. Изгледа, дакле, да у појединим местима јужно од границе између кикиндске и тамишке говорне зоне постоји двојство облика.

В. скицу 28.

Грађа РЈА у РСАНУ показује да је облик *башћа* прилично раширен на подручју српскохрватског језика. За нас је значајно да тај облик долази у Мартоношу, са бачке стране Тисе, наспрам кикиндске зоне. (Г. Вуковић, Терм. куће 118, где се иначе налазе и многобројне потврде из наше кикиндске зоне). Занимљиво је да се облик *башћа*, уз *башта*, јавља и у Шајкашкој (Г. Драгин, Ратар. 665—666), подаље од кикиндске зоне.

Облик *башћа* један је од ретких примера за сх. *ћ* из турског *ç* (изворни турски облик је *bahçe*), које се у позајмљеницама нормално рефлектује као *ч*. Stanisław Stachowski, *Fonetyka zapożyczeń osmańsko-tureckich w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław 1973, 134—135, наводи списак таквих примера, али они махом почивају на изговору босанских Муслимана, забележеном у Шкаљићевом речнику. Издвајају се једино облици *ћерчиво* поред *черчиво*, *ћирши* место *чирши* и *ћопав* поред *чопав*. Списку Страховског треба додатни лик *башћа* поред *башча*. Могло би се помислити да се ради о дисимилацији у групи *шч* (уп. и однос *ч – ћ > ћ – ч* и *ч – ш > ћ – ш* у турцизмима *черчиво* и *ћирши*), али се таквом објашњењу противи чињеница да група *шч* иначе у нашем језику не даје *шћ*.

Широко распрострањени гласовни лик *башта* у нашем језику морао је настати дисимилацијом. Тако је очигледно било и у тамишкој зони, с тим

да питање да ли је тамо полазни облик био *башча* или *башћа* остаје недоступно нашем увиду. Или је можда дисимилација у једном делу Баната водила ка групи *штг*, а у другом делу ка *шћ*? У сваком случају, јасно је да између типова *башта* и *гуштићи* у Банату постоји не само географски већ и лингвистички паралелизам.

302. Остаје нам да забележимо неколико лексички ограничених случајева дисимилације по месту изговора.

НС > МС

Гјд *дѹмста* Ч (*дѹмст* „компот“ и у Иванди, Чешљар 117), али и *дѹнст* Бш, из *дѹнста* Сп. Промена је вероватно била подстакнута тежњом да се ојача изговор назала, слаб у оваквом положају. Не треба искључити ни директну супституцију немачког *n*, које се испред фрикативног сугласника изговара с јасном оралном оклузијом, српскохрватским *m*.

НС > ЊС

лањска СЦ, *лањске гѡдине* Ф, *ѡномлањске гѡдине* Ил, *страњски* поред *лански* СЦ (уп. и *гањстер* Ф, Гмн *гањстѣра*). Ово би био алтернативни начин остварења тежње поменуте у претходном пасусу.

ДН > ГН

ѡтигнем Ит Чј, *ѡтигне* (више пута) Ит, *ѡтигне даље* Чј, *ѡтигне* Чј, *ѡтигнеду* Чј (в. и т. 303 под *дн > н*). Стиче се утисак да се ради о ареалу чије је тежиште на румунској страни границе.

ДЊ > ГЊ?

Загњѣница (назив барс) Пс, ако заиста потиче од трпног придева *задњен* од глагола *заднѣти* (: имсн. *днр*).

ДЛ > ГЛ

Ова промена, која се, као и претходне две, најадекватније се може описати као дисимилација по месту изговора, захватила је само једну лексему:

глѣто Бш, НАјд *глѣте* Сф, *глѣтом* Бш, *са глѣтом* Сф Бш, али и *ѣмо длѣте* Ж, *длѣта* Ж.

У банатским говорима нема паралелне промене *тл > кл*.

Упрошћавање консонантских група унутар речи

303. Сугласник *д* испада из неколико комбинација са сонантима, увек у често употребљаваним лексимама:

џма Ил Бк Ш Ит Ж Т О Цп Бч Сф Ф А Е Ме Км Бш СЦ Чј Ки Ми НБ Мо Пд НК СК Дс, *ома* Са 241 Иђ 13, *оман* Ил Ит, *џма ѓздравџду* Ч, *џмо* Ме НБ Ми Мо Сн БА НК, *џмо љу дођи* Ки, *џмѓ* је НК, *хџма* Бк, *џма* Нз, *џма* СЦ.

Малобројне потврде за облик *џма* Нз Сф Км Бш СЦ Ђ могу почивати на утицају књижевног језика.³³⁸

У облику *џмѓрни* Бш консонант *џ* је, наравно, сачуван. С друге стране, у називу празника *Миѓров ѓн* Цп група *џм*– је упрошћена, као скоро свуда у нашим дијалектима.

ДН > Н

Упрошћавање је веома често у облицима кардиналног броја *један*: из *јенок сокака* Мђ, *до јеног* Ит, *јенога* Ит, *јеног сѓма* З, *код јеног* З, *јеног* Ит Чј, *с јеним* Ит, *с јеним коњом* Цп, *јеном* Чј, *код јене* Мђ, *јене* Ит, *јену* Бк Мђ Сф, *за јену* Ит, *у јену* Ит СЦ, *у јену кђћу дође јена прџа* Пе; *нијеног* СЦ, *нијена дѓвѓјка* СЦ, *нијену* Ж Т; тако и *зѓјено* Ит З Ђ, *зѓно* Ит, *зѓћно* З, *зѓјно* Е, па и *јенако* Ж.

Мање су чести примери с изговореним *џ*:

јѓднога Ит, *јѓдног* Т, *јѓдна мѓлена* Бш, *трѓес јѓдну* Мђ, *јѓдну* Мђ, *јѓдно* Бк Ит Ж, *јѓдно ѓ друго* Сф, *јѓдни* Дс, *нијѓдног* Сп, *нијѓдну* Ф;

зѓјѓдно Ж СЦ, *јел нѓсу сви љѓди јѓднѓки* Пе, *јѓднѓко* Ф.

И у презенту *ѓгѓднем* консонант *џ* може испасти:

ѓгѓнем Ит, *ѓгѓнеш* Мђ Ит, *ѓгѓне* З, *ѓгѓнемо* Ит, *ѓгѓнемо* Ил, *ѓгѓнемо* О, *ѓгѓнеду* Ит З поред *ѓгѓднем* Ш, *ѓгѓдне* Ит, *ѓгѓнеду* Т.

Овакво двојство налазимо и у прилогу *слѓбоно* „дозвољено“ Ит Пд, поред *слѓбодно* Ит, *јел слѓбодно* Ф Е, *није слѓбодно* Ч.

Најзад, поред *бѓде*, *бѓдне* итд. (в. поглавље о конјугацији) јавља се и *бѓне* Ит З.

Међутим, у презенту *паднем* нисмо нашли испадање *џ*. Уп., на пример, *пѓдне* Мђ Ит Ч СК, *не падну* Ит, *да пѓднѓду* Бш, *зѓпадне* З, *испадне* Бк СК, *испаднѓду* Е, *ѓпадну* Ф, *прѓпадне* Ф, *прѓпаднѓду* З. И у другим категоријама примера скупина *џн* се чува: *лѓдна* Ф, *јѓѓдна* Ф итд.

ДЊ > Њ

Примери *пѓслѓњи* Ит и *рѓња* „пољски посао“ Ит стоје усамљени. Иначе се ова група чува, у тим речима као и у другима. Уп., на пример, *пѓслѓдњи* Ф Ж СЦ Ми Пд Сн, *пѓслѓдње* Ме Бш, *пѓслѓдна* Ж, *рѓдна* Км Ме, *рѓдњом* Ж, *с рѓње* Ит, *срѓдна* Ф и примере наведене у т. 291.

³³⁸ О раширености облика *ома* (*омо*), који се јавља пре свега у највећем делу шумдијско—војвођанских говора, в. Реметиња, *Шум*. 205.

НД > Н

дна га дладу Ит, *днак* Бк Ит Ж З Е Бш СЦ Чј Ки Сп, *пднак* Ил Мђ Сф Ит Ф Ж Т Чј поред *днда* Т, *дндак* Бк Ит Т О Сф Ф З Бш СЦ Сп, *дндакена* Ф, *пднак* Бк Ф Пе З Е Км Пд Ћ. Уп. и *дндак* Мђ Сп, *дндакена* З.

У *кнда* су Ж изговорено је нормално *д*.

ЛД > Л

Прилог *валда* < *ваљда* (в. т. 291) понекад се изговара без *д*:

Сјидили смо вала једно три гддине зајно Е. *Науцла га дна вала* Е. *Ја ћу му казати, вала ће доћи* Ит. У *ратама по вала десет, једанјс форинти* Ит, *Милутин ил вала Павле* Ч, *Сад вама вала је лгпо у два ддба* Чј.

Значајно је да је облик *вала* готово увек дезакцентуиран, што је свакако погодовало гласовној редукацији. Додаћемо да није искључено укрштање с модалном речцом *вала* турског порекла. Понекад контекст допушта и тумачење да се ради управо о тој речци.

ДЧ, ТЧ > Ч итд.

Ове промене, као и све сличне (*дц > ц*, *тц > ц*) остварене су овде као и другде у штокавском наречју. Поменућемо само да *д* испада и у примерима *Чанаци* „становници места Чанад“ Ки и *рочићи* „младунци роде“ Бш, а *г* (факултативно) у *Субачани* НК поред *Субачани* Пд, *Субатци* Сн, где је до додира *г* и африкате дошло тек после испадања *и*.

304. СЦ > Ц

Само факултативно у неколико глагола с префиксима:

ицепо СК, *рацећи* Бш, *рацегило* Ки, *рацветала* СЦ, *рацветала* СК, *рацветали се* Ф СЦ, поред *исцепо* СЦ, *исцепамо* Ф, *исцветала* Ме, *рацветала* Ф, *рацветала* СК, *још ће се већма расцветати* НК, *рацветан* Бш, *рацветано* Е.

Иначе: *исцедити* Ф, *исцеди* Ил Ит, *исцела* СЦ, *исцело* Ил, *исцурило* СЦ, *расцећиле се* Ф, *квасца* Бк, *квасцом* СЦ.

305. СЛ > С

У две-три често употребљаване речи:

мисим Ф НБ Сп СК, *мисимо* Ж, *мисите* Ф, *мисте* Бк, *мджете мисти* Сн, *мисно* Бк Ит, *мисила* Ф, *пдсе* Мђ, *напдску* Ки (у овом примеру уклоњен је цео гласовни склоп *лет*), *прдсицама* Ит (само тај један пример за ту лексему).

Сонат *л* у примерима као *мисим* и *посе* често испада и у другим говорима (Реметић, Шум. 203, Пецо и Милановић, Рес. 281, Р. Симић, Левач 213—214, М. Стевановић, Ђаков. 80 — ту је дато и добро објашњење појаве).

О примерима где је испао цео гласовни скуп *сли* в. т. 193.

Прилог *пдсле* чешће долази са *л*: Бк Бд Т Ит Мо; уп. и *пдсла* Ш Ит Ч Ф Ме НБ Бш НК СК.

Група *сл* се чува у другим речима, нпр. у облицима глагола *пдслати* и именице *пдсо*, а такође и у *слѣдак* (Ф итд.), *слѣка* (Ф итд.) и сл.

ЧЛ > Ч

да *чови* Ми, *чови* Ми 2—32, Мо 2—46. Овде је почетна сугласничка скупина доживела исту судбину као у именици *човек*. У другим говорима чува се *чл*— у *члѡвити*, свакако зато што ту прозодијски услови нису исти (вокал иза *чл*— је дуг), а можда и зато што реч није онако честа као лексема *човек*, који је и иначе због своје изванредно високе фреквенције у говору подложна разним редукцијским гласовним променама. У вези с тим занимљива је именица *члѡва* „страшило“ у Госпођинцима (Г. Драгин, Ратар. 693), где су задовољена оба поменута услова, прозодијски и фреквенцијски. То је имплицирало да је та реч настала још у време док је лексема *човек* чувала своје иницијално *чл*—. Таква претпоставка може изгледати неособична будући да се ради о лексичкој јединици која нема засведочену историју и чије значење не гарантује неку старину. С друге стране, ми не видимо алтернативни начин да се објасни *чл*— у речи *члѡва*. Уосталом, све то важи и за глагол *члѡвити*.

Скупина *чл*— остала је неизмењена у: *члѡнак* (на нози) Ит Ме, *члѡнак* Ф, *члѡнка* Ме, *члѡнкови* Ме, *члѡнкови* Ф, *члѡнкова* Ил.

СТР > СР

Испадање *т* је скоро уопштено у облицима глагола *страдати*:

срѡдање Ч, *пдсрѡда* Бш, *пдсрѡдамо* Ф, *срѡда* Сф Ит Ч СЦ НБ Ми Пд, *нѡвин срѡда* Бш, *срѡдаш* Ит, *срѡдаду* Ф, *насрѡдо* Ит, *насрѡдали* Ми, *насрѡдали* Бч Ки, *пдсрѡда* Бш, *посрѡдо* ЈТ Ит Ч Пе, *посрѡдали* Бк, *посрѡдали* Ит, *срѡдо* Ме Бш Ит Ч НК, *срѡдала* Ит, *срѡдали* Ит Бч Ч З СЦ, *срѡдаће* Ит, *срѡда* Мо 2—12, *срѡдо* Мо 1—20, а с друге стране само *посрѡдо* Ш ЈТ, *срѡда* Сф, *срѡданије* СЦ.

Облици као *срадати* познати су и у Бачкој (И. Поповић, Госп. 157).

Промену *стр* > *ср* налазимо и у само једном потврђеном облику *срѡшно* Ит. Иначе редовно: *из оне стране* Ки, *с ње стране* Ки, *Стране* микротоп. Пе, *н ѡну страну* Ит, *нѡ страну* Пе, *стриц* ЈТ Бд Ч З СЦ Сп Ђ, *стрица* Бд Ит З Сп Ђ, *от стрица* Ч З, *стрицови* Ме, *стрина* Ч, *стрине* НБ.

Занимљиво је да се у текстовима Н. Секулић јављају и примери са *ср*<*стр* каквих нема у нашој грађи: *срѡнке* стр. 124, *срѡцѡва* 124, *срѡцѡвима* 124, *на лѡву срѡну* 125, све из Ми. Она уосталом, има таквих примера и из Бачке: *срѡљање* Чуруг 202, *срѡц* Сента 210. Међутим, И. Поповић, Госп. 157, истиче да *ср* < *стр* у Бачкој долази само у глаголу *срѡдати*. Насупрот Б. Николићу, који за Срем уопште не помиње овакву промену, Н. Секулић оданде има потврде за њу: *срѡца* Голубинци 267, *срѡдту* Каменица 299.

307. МН > Н

У речи *ѡбрѡница* Бш Ђ, *ѡбрѡница* Ж испало је *м* под околностима које нису сасвим јасне (можда *мн*>*вн*>*н*?). Додајмо да се у РЈА наводи лик

обраница из Баната. Грађа Гордане Вуковић, Терм. куће 179, показује да је *обраница* основни облик те лексеме у Војводини и наводи многобројне потврде из Бачке, Срма и Баната.

308. ЈН > Њ

двојнице (усамљен пример) Ф, *куњски* Мс.

Напоменућемо да у овај одељак спада и промена *вљ* > *љ*, о којој је било говора у т. 239. Уосталом, то важи и за друге примере ишчезавања *в* или *ј* у суседству консонаната.

309. У неколико сугласничких скупина чији је почетни члан африката *ћ* или *ђ* изгубљена је фрикација тих африката, и то потпуно, тако да се палатални оклузивни изговорени у тим положајима разликују од свих могућих реализација фонема /*ћ*/ и /*ђ*/.

ЋН > Т' Н

бџит'ни Ф Пе Ки, *бџит'на* Бд, *бџит'не* Ф, *имџ'ни* Ми, *имџ'ни* Ж, *бџ'не* Ит, *бџ'не* Ит, *бџ'нуло* Ит, *нџрет'ни* Ит, *нџрет'ници* Ит, *нџ'ни* Ж, *нџ'нице* Ит (за „бџе“, митска бића из реда вила, информатор је објаснио да су то „нџе нџ'нице“), *џку'ницу* Ки, 3. л. мн. *пџ'ну* Пд и, с асимилацијом назала према претходном палаталном пловиву *бџит'ни* Ч СК. В. т. 294.

У горњим примерима изговара се палатални пловив сличан познатом чешком и чакавском консонанту. Сугласничка група је упрошћена утолико што је уклоњена фрикација између двеју оклузија (и назални консонанти имају оралну оклузију!). Фонолошка вредност тако добивеног сугласника је, наравно, *ћ*.³³⁹ Ове напомене, *mutatis mutandis*, важе и за промене *ћњ* > *т'њ*, *ћт* > *т'т* и *ћд* > *д'д*.

Облике *срџтна* Ил Ф, *нџретна* Нз, *пџлетни* СЦ треба посматрати издвојено. Ту се ради о друкчијим образовањима.

ЋЊ > Т'Њ

у речи *вџ'ња* Ф Ме Бш Пд Ми НК, *вџ'њаци* Мс.

У Ми и НК П. Ивић је замолио информаторе да му кажу од којих је „слова“ састављена та реч и они су „бухштабирали“ *воћ-њак*.

У ареалу ове и сличних промена в. Реметић, Шум. 194. Реч је о гласовним процесима распрострањеним у нашим дијалектима.

ЋТ > Т'Т

Приликом испадања *е* у *оћете* или синклитичком *ћете* африката *ћ* долази у додир са *т*, што ствара услове за свођење *ћ* на *т'*:

³³⁹ То је потврдио и информатор из Ит, објашњавајући да се испред *н* налази „слово“ *ћ*. Потврде пружа и писање *свићњаке* Мо 1—67, *свићњак* Мо 1—126.

дг'те (=хоћете ли) *сѧ* *мном* *Мо*, *па г'те* *видити* *Ф Пд*, *ви г'те* *видити* *Ки*, *па г'те* *чути* *НБ*, *нѧг'те* *СК*, *нѧг'* *ти* *касти* *Сн*.

О паралелној промени *ħđ > ħđ > đ* *д* биће говора у т. 319.

Стапање консонаната унутар речи

310. При додиру префикса и основе или деривационе основе и суфикса скупине састављене од денталног плозива и струјног сугласника често се стапају у африкату.

ТС > Ц

банѧцка *Ил*, *банѧцко* *НК*, *брѧцки* *Бш Сн*, у *занѧцку* *комору* *Бш*, *орловѧцку* *Ф*, *свѧцки рѧг* *Ит*, *свѧцки чѧвек* *Ч*, *свѧцкога рѧта* *Мђ*, *тѧцки* „словачки“ *Ж Пе*,³⁴⁰ *ѧрѧцко* *Ф* поред *ѧрѧцско* *Ф*, *банѧтско* *Ч*, *проклѧтство* *Ил Бк* *Ит СК*, *пѧтсто лѧнаца* *Ит*, *дѧветсто пѧте* *Мђ*, *дѧветсто ѧсме* *Мђ* (и *проклѧство* *Ил*, *дѧвесто* *НЗ*).

ТШ > Ч

ѧчио *З*, *ѧчо* *Ш Мђ* *Ит Ж Бч Сф Пс З Ми СЦ Ђ*, *Банѧћан ѧчо* *ѧ* *Бѧчки Пе*, *ѧчо е* *Мђ*, *ѧчѧ* *је* *НК*, *ѧчила* *Е СЦ*, *ѧчла* *ЈТ Мђ*, *ѧчили* *Е Ми*, *ѧчли* *Мђ* *Ит Ж Сф* поред много ређих облика као *ѧтшо* *Ит*, *тѧ е ѧшло* *Ит*, *ѧћило* *Е*, *ѧшла* *Е*, *ѧшлѧ* *је* *Ж*.

Облици типа *ѧчо* представљају одлику многих говора, првенствено оних на североистоку подручја српскохрватског језика.³⁴¹

ДС > Ц

башѧйцка *Ме*, *гѧспоцки* *СЦ НБ СК*, *гѧспоцко* *Ит*, *гѧспоцке* *Ит Ф*, у *оделу* *гѧспоцкоме* *Сф*, *по гѧспоцким* *Бш*, *киќинцки* *Ки*, *лѧцки* *Ит СК*, *прѧцедник* *Ф*, *прѧцедница* *НК*, *прѧцѧбѧш* *Пе* „(некадашњи) улични продавац који носи своју робу, разне ситнице, „прѧ цебе“, у великој кутији окаченој ременом преко рамена“, *наслѧцтво* *Ч*, *оцѧку* *Ч*, *оцѧци* *је* *глѧву* *Е*, *оцѧче* *Ми*, *оцѧчи* *ми* *Ми*, *ѧцѧко* *Е*, *оцѧкли* *Иђ 18*, *ѧцѧчене* *Ме*, *пѧцѧчено* *Ит*, *оцѧкочила* *Мо 2—75*, *ѧцѧѧва* *НБ* поред *башѧйтски* *Ит*, *гѧспѧтски* *Ф*, *по гѧспѧтски* *сѧбама* *Ме*, *лѧтски* *Ф*, *сѧтѧким пѧтом* *Ж*, *гѧспѧтство* *Ф СЦ СК*, *срѧтства* *СФ*, *ѧтѧѧку* *Ит НБ*, *ѧтѧѧци* *Ит*, *ѧтѧѧко* *Ит*, *ѧтѧѧѧваш* *Ф*; уп. и *прѧстѧвнике* *Ит*. У примеру *ѧпслѧужи* *војску* *Пд* избегнуто је свођење *ѧс* на *ѧ* ослањањем на префикс *ѧб-* (уп. т. 333).

ДЗ

У сложеном прилогу *бѧдѧѧшто* *Т Ф*, *бѧдѧѧшто* *Ф*, *бѧдѧѧшто* *СК* нисмо нашли стапање *ѧ* и *з* у *с*.

³⁴⁰ *Тѧг* < мађ. *Тѧг* „Словак“.

³⁴¹ Реметић, *Шум*. 187.

Контактна метатеза

311. У словенској језичкој баштини ова се појава јавља у три лексеме.

ТШ > ШТ

извешта Ф (реч је о облику са метатезом заступљеном и у књижевном језику).

ГБ > БГ

дбга „лоптица умешеног киселог теста“ А, *поделити тесто на дбге* Ки, *направи више дбги* Мо.³⁴² М. Попов, *Речничка грађа из северног Баната*, Расковник 50, зима 1987—1988, на стр. 52—53 даје опширно објашњење уз одредницу *обга* „тесто за развлачење (за питу, гибаницу, савијачу)“.

ДБ > БД

свадба СЦ, четири пута потврђено, *В (из Радојева, у непосредном суседству СЦ, имамо три потврде; другде метатеза изостаје: за *свадбу* Чј, *свадба* Ж Ме Чј Бш, *на свадбу* НБ Ки, *бре свадбе* Бк, Гмн *свадба* СК итд.).

312. Контактна метатеза је поуздано засведочсна и у три позајмљенице.

ГД- > ДГ-

дгуња (в. т. 279). Промсна *гд-* > *дг-* јавља се и у дијалекатском прилогу *ге* (< *дге* < *где*), иначе непознатом банатским говорима, а паралелна је промени *кт-* у *тк-* (*кто* > *тко*), заједничкој свим штокавским говорима. Облик *дгуња* обичан је и у Бачкој (И. Поповић, Госп. 156).

ШП- (или већ ЧП-³⁴³) > ПШ- (одн. ПЧ-)

пчиода и сл. В. т. 276.

РП > ПР

*шепра*³⁴⁴ Ме Бш Мо СК, *шепре* Км Дс, *биле шепре* Дс, *шепре земљане* Ит, *шепру* СК, *шеприцу* НБ поред *шерпа* СК, *шерпе* Ит, *шерпу* З, *шерпење*

³⁴² Вук, Рјечник: „*дбга* ф. (у Банат. и у Бранич.) *vide јуџка*“; Реметић, Шум. 215. Међутим, извођење ове речи из *О-* + *ГЪБА* (Скок, а. в. *обга*) подложно је сумњи (F. Bezlaј, *Етимологија* 1971, Москва 1973, стр. 189—190).

³⁴³ Уп. *члџјода* и *члџјуда* у никшићком крају (Бушовић, Н. Херц. 28).

³⁴⁴ Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin 1958, 193, i Edmund Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin 1960, 7, изводе реч *шерпа* из нем. *Scherbe*, док László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest 1985, види у облику *шерпа* хипокористик од *шерпења* < мађ. *szepnyő*.

Ф, *шёрпењу* Ит Ф, (*шёрпа* и у Иванди, Чешљар 145). Да је арсал облика *шёрпа* омеђен на кикиндску говорну зону, потврђује материјал који презентира Г. Вуковић, Терм. куће 239.

Летимичан преглед ове грађе довољан је да се уочи да је у већини случајева усенни сугласник са другог места у скупини доспео на прво. Ван тога остају само промене у групама *тш* и *гд*, у којима нема лабијала. Напоменимо и то да је метатеза *изветша* > *извешта* свакако била подстакнута тежњом да се сачува веза тога глагола са придевом *ветх-*, која би била угрожена да је остварено стапање *тш* у *ч*.

Контактну метатезу једног вокала и једног консонанта налазимо у облицима *кѡдѡјница* и *слѡжѡјница*, оба из Ит³⁴⁵ (за *ј* < *и*, в. т. 172), као и у *рамѡника* „хармоника“ Ит Сф Пе Е, *рамѡнике* Ш Мђ Ч, *рамѡникѡш* Ит, *рамѡникѡши* Ш Мђ (и у Иванди *рамѡника*, *рамѡникѡш*, Чешљар 133). Прва промена уклања групу консонант + *ј*, а друга уноси у први слог речи слоговну структуру вокал + консонант, која је најраспрострањенија у двофонемским слоговима у српскохрватском језику. При том је уклоњен вокалски почетак речи, као и сугласничка скупина у додиру првог и другог слога. Исто објашњење може се применити на облик *рапаѡника* „арпаѡик“, забележен у Иванди (Чешљар 133).

Остале промене

313. Мањи број промена нисвеликог лексичког обухвата не може се без тешкоћа сврстати ни у једну од досад размотрених категорија.

ЉН > ЈН

дѡјни Ф, *дѡјни дѡ* Ч, *дѡјна* Ч, *дѡјна страна* Ит, *дѡјна бѡса* Ф, *дѡјна кѡла* Ф, *дѡјне* Иђ, *Дѡјне* СФ, *дѡјне вѡлице* А, *дѡјну* Бк; уп. *дѡљни* и *дѡлни* у т. 291. Наведена грађа сугерира закључак да су облици са *јн* одлика тамнишке говорне зоне.

Усамљено стоји *дѡјни* Иђ, *дѡјни* Ил.

МЈ > МЉ

Ову промену, која се учвршћује у категорију новог јотовања, налазимо у речи *тѡмљен* Ф Км Пд Ки Мо (поред *тѡмјен* Ки Мо са нисизмењеним *мј*, можда према црквено-књижевном изговору, и *тѡмљен* Е Ме Ки Пд СК с асимилацијом по назалности, уп. т. 294).

У феномене из циклуса јотовања иду, наравно, и промене *дј* > *д'*. *ђ*. *тј* > *т'* и *њ* > *н'*, *њ*, на које смо се осврнули у т. 236. Додаћемо да је промена *дј* > *д'* забележена и у Бачкој (И. Поповић, Госп. 152).

ЊК > ЈК

мѡјко кѡњ Ит, али и *мѡњко кѡњ* Ит, *мѡњкала* Ки, *помѡњкале* Ки.

³⁴⁵ *слѡжѡјница* и у Иванди, Чешљар 136.

СТ > ШТ

Ова промена, ограничена на две лексеме, спада, како изгледа, у особности тамишке зоне:

штрњика Мђ Ит Бч Бд Пс 3, по *штрњики* Мђ, али *стрњика* Бш, по *стрњикама* Пд, *стрњиком* НК;

крштине „крста“, *болу* и *крштине* Ф, у *крштине* ме *уватило* Пс, али *крстине* „снопови на њиви после жетве“ Ми.

Разуме се, с овим нема везе *шт* у *штудирам* (то овде значи „размишљам“) Ит, *штудира* Мђ. Та је лексема примљена са *шт*– непосредно из немачког.

СВР- > ШВР-

Само у *шврака* Ф Ч СЦ Пд Бш Ђ, *швраке* Мс Бш, *швраке* Мо 3–10, *швраче* „младунче свраке“ Км.

ЋШ > Ч

Само у енклитизи *ћеш*, након испадања вокала *е*: *кџко ч јести* Ки, *тџ ч* и код *мџлог дџтџта чџти* Ми. Промена је далеско од тога да буде уопштена: *кџ чш тџ спџвати* 3, *тџ прџбај па чш вџдити* Е, *шта чш да јџш* Мо, *дџ чш га нџћи* Ми. Међутим, и овде срећемо извршену асимилацију *ћш > чш*.

НК > ЊК, НГ > ЊГ

Оба се развоја огледају у речи *штрџња* Бк Ф Ж НБ Мс, *штрџње* Ч Бш, *штрџњу* Пс, на *штрџњу* Ки, *вџже штрџњом* Е, са *штрџњама* Ит, *штрџње* Сф, *штрџња* Мо 2–88, *штрџњар*, *штрџње*, *штрџњу* Мо 1–133 — уколико се не ради о својеврсној супституцији немачког *η* (изворна немачка лексема гласи *Strang*). И однос између *к* и *г* по свој прилици треба тумачити различитом перцепцијом немачког изговора, или можда варијацијом у самом том изговору. Забележен је, међутим, и пример *сџњкџду се* Бш, који наговештава могућност да се промена *нк > њк* понескад вршила и на тлу домаћег српскохрватског говора.

НШ > ЊШ

лџњштиња Бш (са изговором *њ* као назалног *џ*), али *лџнштиња* Ме. Сонант *њ* у првом облику вероватно је унесен из придева *лџњ*, али не треба искључити ни објашњење које би пошло од *лџнштиња*, уз тумачење облика *лџнштиња* (бар на овом подручју) асимилативном променом *њш > нш*.

БЉ > БЊ

Консонант *њ* у примеру *жџбњџк* Км, забележеном више пута, *жџбњџк* „камилица“ Мо 2–112 (уп. *жџбљџк* „исто“ Вук Рј.) можда се може објаснити

угледањем на именицу *рибњак*, ако се уопште ради о замени њ са њ, а не о паралелном образовању. Уп. и *жабњак* РСАНУ у више значења, поред осталих „камилица“.

БЊ > ГЊ

бубањ „врста рибарске мреже“, али *бугњевн* Сф, *бубањ*, *радно је са бугњевн* Сф, *бубањ*, *плетем бугњеве* Сф, *због бугњева* Сф. У другим селима чува се, изгледа, група *бњ*: *бубњевн* Ч, *бубњевн* Ф.

ЗР > ЗДР, ЖДР

Насупрот нормалном *зрѣ* Ф, *зрѣла* Ф, *зрѣли* СК, комп. *зрѣлим* НБ имамо усамљен пример *уздре* СК. Уп. и *зрѣк* Ф Ме Бш и свега једном *ждрѣка* Мо.

ЖР > ЖДР

ждрѣл Ф, *ждрѣлови* З Е Бш НК Мо. У једном ареалу на подручју тамишке зоне налазимо другу стару формацију: *жѣрав* Мђ Ит, *жѣрави* Мђ Ит Сп, Амн *жѣраве* Ил. Напомињемо да *ѣ* редовно долази и у именици *ждрѣбе*, а да га нема у именици *жрњало* „ручни млин“, где се, додуше, *р* изговара слоговно, што значи да нема консонантске групе *жр-*.

ЧР- > ЧЕР-

О гласовном лику предлога *через* било је говора у т. 125.

Неколико сачуваних група

314. Забележићемо овде неколико потврда за поједине неизмењене скупине.

ГЗН

бѣзна дѣ је СЦ.

ГЊ

јагње (свуда).

ЗГЛ

згљвак Ф Ме Мо, *згљвци* Бш.

КЊ

дркње Ф.

МЗ

грѣмзив Ф СК, дѣца се грѣмзу СК.

ПШЋ

озѣпшићеш Ф, озѣпшиће Бш.

СП

спѣца Ме, спѣце Ф Ме Бш.

СР

срѣда Бк О, на срѣду Ч, у срѣди Ф, срѣдину Бк, Срѣтеније Дс, срамѣта НБ, срамѣта је НБ, срамѣтне НБ.

СТК

усткѣмо Ф.

СТН

шчѣстнуло се („на једну нумеру по две куће“) Ит — очигледно нова творба.

ТКВ

рдѣква Ме Бш.

ЋСТВ

по могућству Мо.

Промене у консонантским групама које настају у сандхију

315. Као и у другим нашим говорима, па и у усменој реализацији књижевног језика, сугласничке скупине које настају у додиру речи подложне су многим променама. Будући да у овој области банатски говори немају посебних одлика, грађа ће бити изложена без коментара. Истичемо да се, из истог разлога, приликом теренског рада и касније приликом ексцерпције, није тежило за исцрпним обухватом примера из ове области.

316. Уклањање геминације

ДД > Д

изме дасѣка Е, ка ддѣеш Ит, ка ддѣе Ит Бш, ка ддѣеду Ит, ка ддѣу Е, идѣду ко ддѣера Сф, иду ко ддѣјке Сф, дди ко ддѣе Сф, да се иде ко доктори

Е, *иде у коло ме дѣвојке* Км, *о двѣ пдле* Ит, *о дѹда до дѹда* Сф, *о Дунава* Сф, *пре дѣдом* Пе.

ДТ > Т

двारे–трѣред Ж, *испо тѣ дасака* Ит, *испо грбува* Ит, *ко твѣг* Ит, *ко твѣга* Ит, *ко твѣде* Ит, *ко тѣбе* Цп Пе, *ѡ три гѡдине* Ч, *брѣг ѡ тетке* Пе, *о трске* З Е, *о танког* Е, *по трском* Е.

ТД > Д

пѣ дѣце Ч, *пѣ дѣца* Ч, *пѣ динѣра* Ч.

ЗЗ > З

и зѣмље Ф, *крѡ земљу* З, *нѹ зид* Ф.

ЗС > С

и Сакѹла Ч, *дѡђу и солдѣчине* Сф, *и Срѣма* Ил, *бре свѣдбе* Бк, *бре сѣна* Ф, *крѡ сламу* Е, *чѹчне нѹ стрѣну* Ми.

СС > С

шѣ синѡва Ч, *шѣсто квадрѣти* Ж, *двѣнај сѣти* Мо.

НН > Н

кад' е ѡ–наѣ тѹ *прѣдо* Ит.

ММ > М

јѣбѣ–му бѡга З, *јѣбѣ–му свѣца* Км.

ЈЈ > Ј

тѣ Јѡца Ит, *тѣ је јѣки* Мо.

ГГ > Г

код јѣдно гѣзде З.

КГ > Г

до гѡд јѣдног не јѡдари лѡптом З.

317. Уклапање денталног пловива у африкату

ДЂ > Ђ

о Бурђева дна Пс, ко ђувѣнје Ме, ко Ђоке Ит.

ДЃ > Ѓ

са ђу Ит, јел са ђу те туђи Бш, са ђе Ит Ж, са ђете прикинути Бш, са ђеду Ж СК, кѹ ђеш Ч, о ђошка Ч, ко ђерке Ми.

ТЂ > Ђ

ѡпе ђеду Бш.

ДЦ > Ц

ко Цйгаѡа Е, о цигаља Ит, о цйгала Дс, о Црнога мѡра Пе, прѣ цркви Ит, прѣ црквом Ит, пре црквени врати З.

ТЦ > Ц

ѡсе цѡли Ми.

ДЧ > Ч

о чѣга је Бш, поред о^т чѣга СК, от чегрнајз гѡдина Сф, гѡ је млат човек Бш.

ТЧ > Ч

пѣ чопѡри Мђ, пѣ чопѡри Пе.

318. Стапање пловива и струјног консонанта у африкату

ДЖ > Џ

ко Царка Е.

ДЗ > З

о зуме СЦ, али и од^зѣмље Ч, над^зѹбом Ит, ѡ зла часа Ит.

ДС > С

ме цѣтом Ит СЦ, о Црпкиња НК, о цѣна Пд, са ци га напрско Ж, са цу ѡви Ми, ка це скѡне Бш, ка цам ѡбно СЦ, ко цирѡмог човека СЦ, на Цигѣтом Ф, ко цѣкѡг Пд, донѣсе о цѡје кѹће Ме, али и:

догдѣ су дрѣжали Е, испод сунца Ит, кадѣдѣ су Ч, кат сам се довѣла Бк, кат се рѣча Мђ, сѣт се Ж, кат се жѣнѣмо Ф, кат се прѣву Ф, кат смо вѣчерали Ф, кат сам дѣпо Пе, кат смо дѣшли Пе, кат сам Е, кат се Е, кат сам бѣо у вѣјску Бш, ког свѣју Ф Пе, от свѣког свѣца Ит, от свѣшта Ит, от стѣри Ит, от сѣдекана Т, от свѣгова Сф, о слѣме Бш, пѣт сламу Ит, пѣт сунце Ит, пог стрѣју Бш, прѣг свѣгове Ит, сѣт сам Ит.

ТС > Ц

пѣ цѣдѣина СЦ, али и пѣт цѣти Бш, с африкатизацијом с > ц а без испадања г.

ТШ > Ч

пѣ чѣс минѣта СЦ СК.

ДШ > Ч

ко чпѣрета СЦ, при чѣгру „пред шатру“ Пд, дѣно сѣ чѣѣра Ми, али и нѣсам знѣо дѣ шта Ит, дѣт шѣнке СК, от шѣва Ит, дѣт школе Бк Ф.

Донекле су слична овде изложеним процесима стапања јотовања у сандхију која смо забележили у т. 236.

319. Разна друга упрошћивања

ДН > Н

Само један пример, вероватно нетипичан: кѣ нѣс тѣко Мђ.

Дњ > њ

кѣ њѣ Ит, кѣ њи Ит, али и (много чѣшће) кѣд њѣга Бк, кѣд њѣ Ф, дѣ ње СЦ, на срѣд њѣве Ит.

ѢД > Д'Д

кѣ д' да рѣди Бк, дѣд' да слѣша Ф, дѣд' да вам кѣжем НЕ, јѣ д' дѣти Ме, нѣд' да дѣстане НЕ, нѣд' да се брѣнем Мђ, нѣд' да устанем СЦ, нѣд' да кѣжем Ж, нѣд' да њим шѣљем Км, лѣкше дѣд' до дѣвѣјке НЕ, и најзад нѣ да јѣду Ф — свега један пример за тип веома раширен у говорима смедеревско-вршачког и косовско-ресавског дијалекта.

ДШ > Ш

д шта Ил Ит (в. примере за чување г или стапање дш у ч у т. 318).

ЗЖ > Ж

крò жыто Ит Е.

ЗШ > Ш

крò шмбу Ил, *крò шуму* Бш, *бè школе* Ил, *и штале* З, *изво коња* и *штáлога* Ме.

320. Једначење по звучности

ДК > ТК

имџи сџт кòјог Е, *испрèт куће* Ч, *кџт кџко* Сф Пе, *ког кòјога* Ил, *кòг кòла* З, *ог канџпа* Сф, *пòг кревет* Ч, *прèт крај* Ит, *прèт кућу* Ит Ч, *прет кућом* Сф, али и *кџд кџко* Ит.

ДП > ТП

кат пџдеу Е, *ког пџдра* Е, *ког Пџје* Е, *ког пџста* Ит, *оглèту* *ог пешкџра* Пе.

ДС > ТС

ког старòјка Сф, *ог свџшта* Ит, *ог слџсти* Ил, *òг сунца* Ит.

ГТ < КТ

бòк те пџто Сф.

ГС > КС

Бòк свèти Ит, *ис кòјòк су мџста* Сф, *вџше нек сџд* Е.

ГЦ > КЦ

у ток Црнца Ит.

ГП > КП

од џзлибанског (=железничког) пџта Ит, *није бџло ток печџња* А.

ГЧ > КЧ

мџгорок чòвека Ит.

ЗК > СК

бес кòња Ил, *узмето ис кџмаре* Ит, *ис кџмена* Сф, *ис кола* Пе, *ис кочине* Е, *ис комшилука* Ит, *ис куће* Ч З, *скòчно крос крòв* Е.

ЗП > СП

ис Пѧнчева Сф, ис Пеште Ч, ис Пѧжарѣвца Ч, ис пола Пе, извеје ис прѣве плѣве Пе.

ЗС > СС

грѣс са лѣзом Ит.

КД > ГД

пѣлаг да платимо Бш.

СБ > ЗБ

з бѣбом Цп, з брѣдом З.

СГ > ЗГ

саз гѣздом Бш, з гѣшчићи Бш.

СД > ЗД

нѧз двѣдѣца Мђ, з дѣсне стране Пс, з дѣцама Ил Цп, саз дѣцом Бш, з дувѧном Цп, пѣтнѧјз дѧна З.

ТБ > ДБ

јѧ ћ се мѣлид Бѣгу З, пѣд браћа Ч.

ТГ > ДГ

пѣд гѣдина Сф, дѣсед гѣдѧна Бш.

ТЖ > ДЖ

пѣд ждребѧди З.

ТЗ > ДЗ

ѣпед зѧтворниш Ит.

ЊБ > ЊБ

гѣ је већ бѧло Пс.

ЦГ > СГ

бѧш сѧс (=сад су) гѣдине Кн.

ЦД > СД

за мѣсес дана Бш, лѣбас донесе Ки.

ШГ > ЖГ

прѡдѡж га Ит.

ШД > ЖД

мѡраж да дѡђеш Мђ, имаж да се прѣдаш Пе, ођеш јѡж да јѣш Бш, дѡ ѣжж да бѣжши Бш.

321. Асимилативне промене С, З у Ш, Ж

СЉ > ШЉ

саи Љубинком СК.

СЊ > ШЊ

*сѡ шњим Ж, са шњиме Км *В НК, са шњѡм Ил Сф Ф СК, са шњѡме Т СК, са шњима Нз Ф Мо, са шњѣном вѡлом Ф, са шњѣном Км, ш њѣга Ф, ш њим Бк Сф Ф СЦ СП, ш њиме Бк Ш Ит Ж Ф Ч Бш СЦ Мо Сп БА Ђ Дс, ш њимена Мђ Ит СЦ НБ СК, ш њимекан Ф, ш њѣ СК, ш њѡм Ж, ш њѡм Ђ, ш њѡме Бк Мђ Ит Ж Ф Км Бш СЦ НБ Сп СК, ш њѡмекана Ф, ш њѡмена Ф Е Км, ш њима Бк Ит Ж Ч Ф Км Бш НБ СК, ш њѣговом СК, ш њѣговом дѣвѡјком Ит, ш њѣговим Ит СК, ш њѣговим брѡтом Ф, ш њѣни кѡли Ит, ишли ш њѡве Ит, а много ређе да њѣ спада с њѣ Ит, с њѡве Ит, с њиме Ит, с њѡме Ит Т О, с њѡмена ЈТ Ит Бш, с њима Ит, с њѣним Ит.*

СЧ > ШЧ

бѣз чизѡма З, ни чѡмца Ит, иш Чанѡди СК, иш чаше Бк, ни Чѣнте Ф Пе, ни чѣснице СК, ни чѣније Ф Пе, ни чѣвѣња НБ, саи чѣнком Бш, ш чѡмцом Ит, ш чѡршавом Бк, ш чѣпкѡма Ф, ш чѣм Ит СК, ш чѣме си СК, а свега јѣдном ишло се с чѡмцом Ит.

СѢ > ШѢ

сиш Ђѡром СЦ.

ЗЊ > ЖЊ

бреж њѣга Ф СЦ Сп, ѡж њѣ СЦ, крож њѣга Ит Бд, нѡж њѣга Бк Ф Мо, нѡж њѣга Ч Ф З, нѡж њѣга Ит Ф НБ СК, нѡж њу СЦ СК, нѡж њу Е

СК, али и *брез њега* Бш, *брѣз њй* СК, *нуз њега* Ф, *нѹз њу* СЦ, *из његовог* грѣба СП.

ЗЦ > ЖЦ

иж цака Бк, *иж цепа* Ж СК, *двадеж цакова* СЦ.

322. Асимилација назала *м* према следећем консонанту

МД > НД

да њин да̄м да једу Бш, *да̄ј њин дрѹго нешто* Бш, *ѣман два синѡвца* Ил, *пѡсла сан дѡшо* Ч.

МТ > НТ

ка̄жен ти Ит.

МС > НС

бѡин се Ит, *прѣкин сокацима* СЦ.

МГ > НГ (тј. ηГ)

здвѣη ѣа Бш, *прѡрѣдиη га* Мс, *свѣ осинη главе* НК.

МК > НК (тј. ηК)

ја̄ иη ка̄жем Ит, *да иη ка̄жем* Пе, *ја̄ сам њиη ка̄зо* Км.

Овамо се прикључује и пример *мѡлцѣ вас* Ит са назалним и поред *мѡлим вас* Т.

ПРОМЕНЕ УСЛОВЈЕНЕ ДАЉИНСКИМ ДЕЛОВАЊЕМ КОНСОНАНАТА

Даљинска асимилација

323. Оваква промена погађа махом пискаве, односно шуштаве сугласнике.

С — Ш > Ш — Ш

шѡшци Мс, *шѡшци на крѣвет* Сф, *на два шѡшци* Ч, *шушке* („тѡ се сечеду јабуке па и метеду ѹ пећ па и сушиду и пѡсле стѡи на сунце, кат се дѡбро ѣсуши днак се ѡстави“) Ит, али и *сѡшци* Ч, *сѡци* Е, а такође и

(изгледа доследно) *засуши* Пд, *исуши* Ит, *осуши* Ил Бш, *осуши се* Ме, *осушиш* А, *осушимо* Ме, *да се осушу* Км, *осушити* Ме, *расуши* Ит, *сушимо* СК, *сушиду* Ит са неизмењеним с.

шуштер СЦ;

Шишко гробље, код Шишког гробља у Перлезу (Ерд., СуБ 350). „Несумњиво је да назив Шишко гробље долази од првобитног Сишко гробље“ (Ерд., н. м.). На месту Перлеза до XVIII в. налазило се село Сига.

З — Ж > Ж — Ж

жвијжди Ж Ф Бш СК, *жвијжди* Мо 2—66, *жвијдите* Ф Ме, *жвијжду* Ф, *жвијдали* Ме, *жвијдили* су Ж, *жвијдила* СЦ, *жвијдити* Ит, *завијждала* Ит, али и *звијдим* СК, *звијдно* СК, *завијдрило* Ит.

С — Ц > Ц — Ц

цунцукрѣт Ж Км Бш СЦ Ми Ки Мо Пд НК СК, *цунцукрет* Дб Мђ Ит Ж Т Пе Ж З, *цунцукрѣта* Сн, *са цунцукрѣтом* Бш.³⁴⁶

У облицима *сунцукрѣт* СЦ, *сунцукрет* Ж СК, *сунцокрет* Мђ огледа се свакако утицај књижевног језика, а можда и именице *сунце*, у којој је с потпуно стабилно.

Ћ — Ч > Ч — Ч

чурчије Ит.

324. Даљинску асимилацију која се очитује у примеру *вдљужски* (и даље понекад *вдљуски*) поменули смо у т. 231.

Р — Л > Р — Р

вигридр Ф СЦ, *вигрибра* Бк СЦ Бш Мо, *фабрике вигрибра* Ит, затим *ветридр* итд. (т. 143).

Ово је једина прогресивна даљинска асимилација консонаната коју смо забележили.

Даљинска дисимилиација

325. Ова појава обухвата знатно разноврснији материјал него даљинска асимилација. Најзаступљенији су примери са сонантима.

Р — Р > Л — Р

Глигорови Ит;

³⁴⁶ Уп. *цунцукрѣт* у Бачкој, И. Поповић, *Госп.* 63.

лебрѣнѣк „прозор из авлије“ Км, *лабрѣни пѣнѣер* СЦ, *лабрѣни пѣнѣер* Дс;³⁴⁷

легрѣцију дѣци Пд;

из *лѣрне* Бш,³⁴⁸ *лерна крива* Мо 1—95, али и *тѣ рѣрно* СЦ;

пѣлгер Ф Ме Мо; тако и *пѣлгерски* у грађи из Тсмишвара (уп. и *пѣлгер* Ми, Н. Секулић, Текстови 123, као и *пѣлгер* „становник града, господин“ у Иванди, Чешљар 132);

кот флизера СК, *кот флизѣрке* СК, *флизѣру* Км Ки, *толико се флизѣриду* СК.

Р — Р > Н — Р

шангарѣпу Дб,³⁴⁹ *шангарѣпа* Мо 1—99, поред *шаргарѣпа* Ф Ме Би.

Р — Р > Р — Љ

квѣртѣл Ит Т Ф, *квѣртѣли* Ф, на *квѣртѣљу* НК.

Р — Р > Р — Ø

шпѣрет СЦ, *шпѣрети* Бш, *шпѣрети* Км, *ко чпѣрета* СЦ, али и *шпѣрети* Ф са сачуваним другим р (нем. Sparherd).

Р — Р > Ø — Р

агѣр Ф, с *ѣтог агѣра* НБ, *агѣрску зѣмљу* Ч;

З. мн. *мѣшѣру* Ит;

зѣкѣир Бк Сф Мо, *зѣкѣирали* Т.

Испадање р у овим рѣчима заступљено је у многим нашим говорима.³⁵⁰ Занимљиво је да паралелан облик, *zikir* или сл., долази и у румунским банатским говорима.³⁵¹

Л — Л > Л — Р

флѣнер Ф, *флѣнером* НБ.

³⁴⁷ Приличан број потврда из разних крајева Војводине, поред осталог из Баната, даје Г. Вуковић, *Терм. куће* 167 и 185. Реч се, колико нам је познато, у нашој лексикографској литератури први пут појављује у трећем издању Вуковог Рјечника (1898) с назнаком „у Сријѣму“ (по Вуковим белешкама), а убрзо затим је Будмани, додуше уз јаку резерву, у РЈА тумачи из „перс. тур. *леб*, усна, па и крај, страна“. Маретић, *Грам.*² 93, изводи је из „лебро мјесто ребро“. Будући да у Војводини нема облика *лебро*, треба претпоставити дисимилацију у самом придеву *ребрѣни*.

³⁴⁸ Г. Вуковић, н. д. 201, има облик *лерна* из већег броја места у Срѣму, Бачкој и Банату, али у њеној грађи ипак преовлађује неизмењено *рерна* (уп. нем. *Röhre*).

³⁴⁹ Овако и у Шајкашкој (Г. Драгин, *Ратар*. 634).

³⁵⁰ Реметић, *Шум*. 201.

³⁵¹ Флора, *Днј. профил* 129.

$$Н - Н > М - Н$$

мишенїмо „гађамо“ *Мс* (три потврде), *Скачем да ме не умишени Ме*.
Дисимилација је једино објашњене које успевамо да нађемо за настанак овог облика.

$$Н - Н > Л - Н$$

солїнци < *санинци* Ч Пс Е,³⁵² *солїнац* Ит, *два солїнца* Е;
лазарѣн Цп.

$$Н - Л > \emptyset - Н$$

ивентѣр СЦ, *ивентѣл* Ч, *итедѣнт* Ки, *итересѣнтно* Дс, *бїриши пот кдвѣнцијом* Ит, *комадѣнт* Ит, *комедѣнт* Ф, *коферѣнција* Ж, *коцентрѣти* Бш, *фудѣмент* Ђ.

У примерима где је иза *н* стајало *в* или *ф*, могла је играти улогу и ослабљена артикулација *н* у таквим положајима (т. 224).

$$Н - М > Л - М$$

злѣмѣње А Ф СК, *на зламѣње* Ф, *злѣменује* СК.

$$М - М > М - Н$$

мѣлен Ф, *прѣвиле мѣлена* Ф.

$$М - М > В - М$$

жу^мѣнце поред *жумѣнце* *Мс*, *жумѣнце* Ф.

$$Љ - Њ > Л - Њ$$

дѣлење СЦ, *жѣлење* СЦ, *запалѣње* Ит Бш, *оделѣње* Пе Км Ме, *осветлѣње* СЦ, *пѣлење* СЦ, *сѣжалѣње* Пе Ме, али *грѣплење* СК, *лѣплење* Мо, *прѣлѣње* Ђ (ту, додуше, морфолошки услови нису исти као у претходним примерима).

$$Љ - Ј > Љ - \emptyset$$

вдѣлѣски Бш итд. (в. т. 231).

$$(Ј) - Њ > (Ј) - Н$$

Влѣина Ит, *Влѣине* Бк Бч Сп, *Влѣинама* Сп.

³⁵² Вуковић, Бошњаквић и Недѣлков, *Колар*. 195—196, наводе знатан број потврда из разних делова Војводине, укључујући Банат.

326. Само у једном случају не ради се о дисимилацији сонаната.

К — К > К — Ø

конфисован Ит (*конфисковати* је био званични термин за одузимање целокупне имовине пољопривреднику који у доба принудног откупа не би извршио наметнуту „обавезу“; *конфисован* је био сељак којем је тако одузета имовина).

Лако се уочава да главнину примера за дисимилацију сачињавају скорашње позајмљенице. Јасно је такође да регресивна дисимилација далеко претеже над прогресивном. Најзад, у већини случајева у резултату дисимилације јавља се други консонанат место првобитног, али је знатан и број примера за дисимилативно испадање консонаната.

Даљинска метатеза

327. У низу случајева сонанти *р* и *л* променили су места.

Р — Л > Л — Р

алгѐра Км Ки, *елгераше* Ме³⁵³ поред обичнијих облика без метатезе (уп. т. 136).

Тилдр Ит (овај је хороним био добро познат ратницима на италијанском фронту у Првом светском рату).

Л — Р > Р — Л

фрљла Ф Бш Пд, *фрљле* Ф Ч Е Мо СК, *љ фрулу* Пд.

фрдл СК.

Подсећамо да је реч *фрула* позајмљеница из румунског, где она гласи *flurier*. Облик *флура*, без метатезе, имао је и Доситеј Обрадовић, родом из Чакова у данашњем румунском Банату (в. РЈА s. v. *флура*).

Посебан је случај речи *красџола* „врста кухињске посуде“ Ит, *красџолу* Сф, али и *пог кастролу*, *кастрола* — тучана шерпа Мо 2—112. Ту је премештена ликвида *р* на начин који ју је удаљио од друге ликвиде *л*. Слику, међутим, компликује постојање облика *красџола* Ме, *красџолу* Ф, који отвара могућност да је можда ликвида *р* прво антиципирана у првом слогу (тип *бристра*) па је затим извршена дисимилација (*р—р>р—ø*).³⁵⁴ Значајно је да и румунски банатски говори имају облик са метатезом, *krăst^holă*. Раду Флора (Dij. profil 152) изводи српске облике из тога румунског. Међутим, књижевни румунски нема ту лексему ни с метатезом ни без ње, док с друге стране реч *кастрола* има у српском подужу историју. Речник В. Михаиловића је бележи од 1753. године, а има је и Вук. Њен извор је нем. дијал. *Kastrol*, *Kastroll* (< фр. *casserolle*). Морамо закључити да су банатски Срби преузели

³⁵³ У Бачкој *елгѐра* (И. Поповић, *Госп.* 158).

³⁵⁴ Облици *красџола* и *кастрола* јављају се, судећи по материјалу Г. Вуковић, *Терм. куће* 142, спорадично у Војводини, па и у мањем броју насеља у Банату.

ту реч из немачког (као што су одавно констатовали Н. Striedter-Temps, Dt. Lehnw. 141 и Schneeweis, Die dt. Lehnw. 10), а банатски Румуни или из немачког или из српског (овоме другом у прилог би говорила метатеза — ако је није било већ у немачким банатским говорима).

328. Остали случајеви даљинске метатезе консонаната веома су разнородни.

Т — Р > Р — Т

вртѣнѣр „ветеринар“ Ф.

М — Н > Н — М

нѣмастир Бк Ф СЦ, *нѣмастире* Ит.

Уп. и „*намастир*“ НБ, Ерд., СуБ 33, „*намастира*“ НБ, н. д. 332, 333, „*намастири*“ Мђ, н. д. 347.

П — Ф > Ф — П

фѣрпѣн „парфем“ СК.

П — Т > Т — П

тѣпос Бк.

Т — К > К — Т

Дѣшкрет (некадашњи Кикиндски дистрикт) Ми, *Дѣшкрет* Ит, *Дѣшкрет* Ки, *Дѣшкретѣни* „становници Кикиндског дистрикта“ Ит СК.

Хибридан је и не сасвим јасан облик *Дѣшкретѣни* Е НК.

Н. Секулић је забележила у Ки *Дѣшкрет* (Текстови 119).

К — Ч > Ч — К

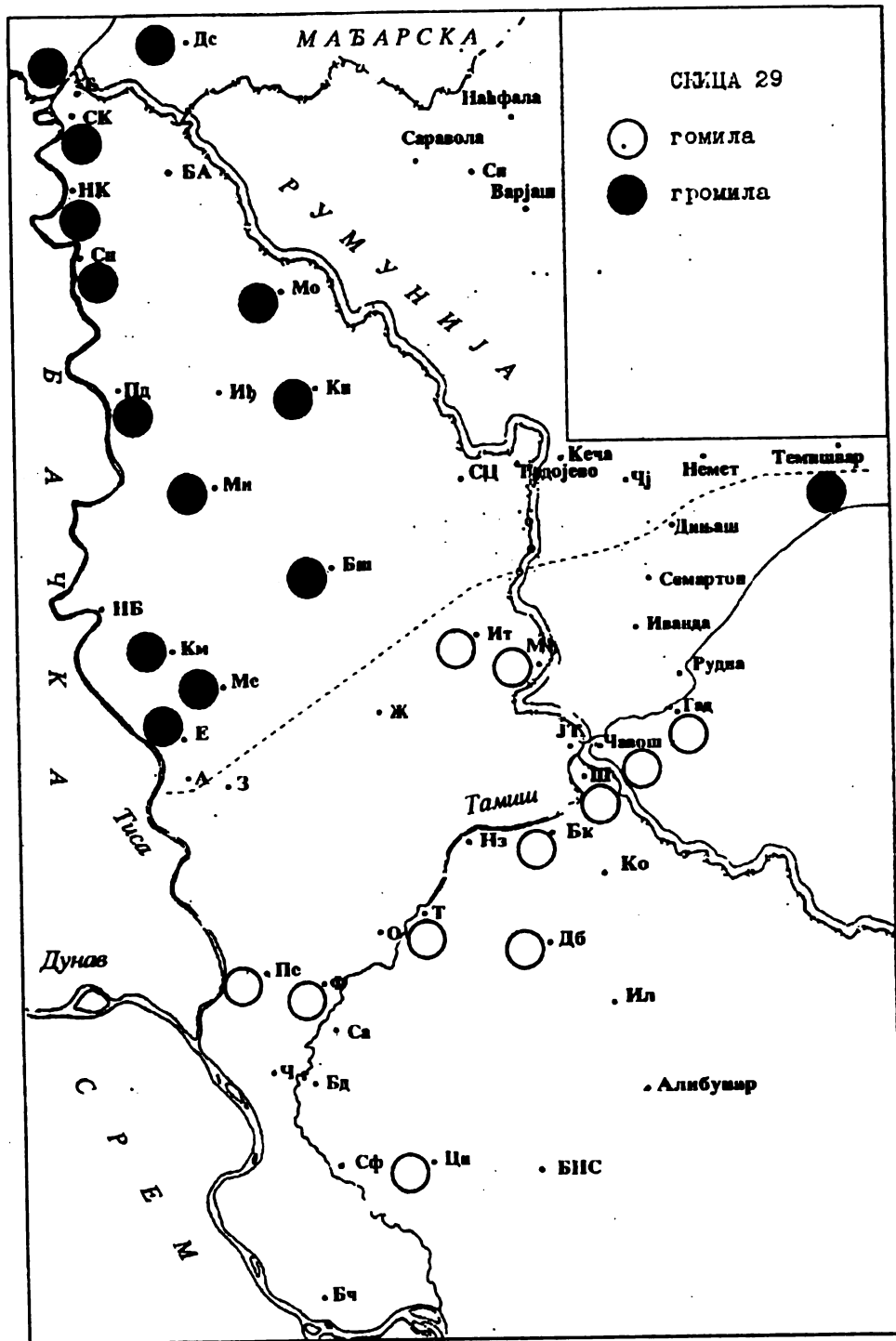
Он се *чѣркуѣо* „клизао се на клизаљкама“ Ми НК (мађ. *korcsolya* „клизаљка“, *korcsolyázni* „клизати се“). М. Попов, *Речничка грађа из северног Баната*, Расковник 50, зима 1987—1988, има *чоркуѣе* „клизаљке“ (стр. 59—60). Међутим, у Иванди се чува облик *кѣрчуѣа* „клизаљка“, без метатезе (Чешљар 122). Исто тако и *корчуѣа* Мо 1—119, *корчуѣати* Мо 3—90.

У два случаја извршена је само метатеза пискавости, одн. шуштавости консонанта, чије су остале одлике неизмѣњене.³⁵⁵

Ц — Ш > Ч — С

чѣспајз „поврће“, нем. *Zuspeise* Ит Ф.

³⁵⁵ О оваквим „непотпуним“ метатезама в. прилог Миливоја Павловића *Узашно — ужасно — један случај индивидуалне и непотпуне метатезе*, ЈФ VII, св. 3—4, 1928—1929, 215—216.

Ш — 3 > С — Ж

стрѡжак „сламарница“, нем. *Strohsak* Ит Т Сф Ф.

ГЗ > 3 — Г (>К)

У већ помињаном облику *зѣкѡр* Бк Сф Мо метатеза је контактна у полазној форми, али даљинска у свом резултату.

329. Очигледно је да је даљинска метатеза сугласника захватила само позајмљенице. Може се, међутим, поставити питање — које овде мора остати без одговора — да није можда у понеком случају метатеза била извршена већ у некој колоквијалној или дијалекатској верзији језика-даваоца, тј. да није реч преузета са готовом метатезом.

УНОШЕЊЕ НОВОГ КОНСОНАНТА

Р

330. Из кикиндске говорне зоне имамо облике *грѡмила*³⁵⁶ Ме Км Ки Ми СЦ, *грѡмилу* Е Ме Бш СЦ Сп НБ Пд Мо Сн НК СК Ћ Дс, на *грѡмилу* Е Бш НК СК Дс, у *грѡмили* Ме Пд, през. *згромѡла* Е, док су облици без *р* обележје тамнишке зоне: *гѡмила* Мђ Ит Ф, *гѡмилу* Дб Мђ Цп Т Ф, на *гѡмилу* Дб Бк Ш Мђ Ит Ж Т Ф Пс, *ѡни се гомѡлу* Т.

В. скицу 29.

Изоглоса се наставља на румунској територији. Из Темишвара имамо *грѡмила*, *грѡмилу*, а из *Гада и *Чавоша *гѡмила*. На другој страни се изоглоса продужује у Бачкој. И. Поповић, Госп. 159, саопштава да је облик *грѡмила* одлика „неких западнијих бачких скавских говора (нпр. у Сивцу, Пачиру, Суботици)“, али да у госпођиначком говору остаје *гѡмила*. Приметићемо да је Суботица на северу (а не на западу) Бачке, што значи да се север и запад супротстављају југоистоку. Ако пођемо даље, показале се да западни Срем (Моровић, Грк) има облик *грѡмилу*, док је на истоку, у Инђији, забележено *гомѡлице* (Б. Николић, Срем 335). Не улазећи у питање даље распрострањености облика *громѡла*, констатовали смо да на подручју Војводине он има карактеристичну лучну изоглосу, захватајући север и запад покрајине.

У облицима *брѡстра* Бк Ит, *брѡстрије* Ф (уп. и *ѡбрѡстру се* ЈТ, Н. Секулић, Текстови 162) антиципирано је у првом слогу *р* из другог слога. Забележено је, међутим, и *бѡстар*, *бѡстра*, *бѡстро* (све Бш, по упитнику), *бѡстар* СЦ. Ова је грађа недовољна за поуздан закључак о томе да је на нашем подручју облик с уметнутим *р* обележје тамнишке зоне. О арсалу тог облика в. Реметића, Шум. 212.

³⁵⁶ О пореклу *р* у *громѡла* в. РЈА s. v., И. Поповића, *Неколико прилога речнику нашег језика*, НЈ н. с. 2, 1951, 209, Скока ЕРј s. v. *грамада* и *громѡла* и С. Реметића, Шум. 212.

Антиципацију *p* из следећег слога срећемо и у примерима *красрѡла* Ме, *красрѡлу* Ф (пored других облика наведених у т. 327).

Предлог без гласи *брез*:

брез јѡдну стѡ Ил, *брез* ѡвреде Бк, *кѡла брес* кѡња Бк, *бѡс* плуга Мђ, *брес* тѡбе Мђ Бш, *брез* нѡкције ЈТ, *брез* бѡра Ит, *брез* бркѡва Ит, *брез* дѡца Ит, *кљуга брез* лѡђа Ит, *бре* зѡмље Т, *брез* нѡшта Ф, *брѡз* новѡца Ф, *ѡма брездбразног* свѡта Пе, *брѡз* бриге Ф З СЦ СК, *брес* плуга З, *брез* дѡка З, *брез* рукава Км, *брез* двѡ мѡсца НБ, *брез* рѡда НБ, *брез* вѡде Бш, *брез* дѡца Бш, *брездбразан* Пе СЦ, *брѡсрећни* СЦ, *нѡмој ѡћи брез* мѡне Ми, *брездбразан* Мо, *бреж* нѡга Сп, *бре* зуба СК, *дѡтали брез* мѡтере СК.

Облик *брез*, за који се сматра да је настао укрштањем предлога *без* и *прѡз*,³⁵⁷ јавља се на многим странама,³⁵⁸ поред осталог и у свим војвођанским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта.³⁵⁹

Консонант *p* уведен је у облике као *зврѡчи* СЦ Ме Бш Пд Ми СК, *новац* *зврѡчи* Мо 1—106, *зврѡчиши* СЦ, *зврѡчили* СЦ, *зврѡчило* СЦ, *зврѡчиће* СК, *зврѡкале* Ми, *зврѡчка* СЦ, *зврѡчке* Ми, очигледно ради појачања ономатопејског ефекта речи (уп. и *зврји*). Међутим, имамо и облике *звѡчи* Мђ Ит Ф Ж Пд, *звѡчу* Пе Е, *звѡкала* Ф, *звѡкало* Мђ, *звѡко* Ф, *звѡчило* Ж Пд, *звѡчити* Ф без *p*. Очигледно је варијанта са *p* особност кикиндске зоне, док се она без *p* углавном јавља на југу. У РСАНУ су забележене одреднице *зврѡка*, *зврѡчање*, *зврѡчати*, *зврѡчка*, све са потврдама од истог приносника „из Баната“.

Глас *p* унет је у облик *корлиѡца* Бд Ит Пд, *са* *корлиѡци* Ит, вероватно под утицајем именице *корито* или можда *карлица*. Старији лик речи очуван је у *колиѡца* З Ки. Из НК имамо облик *колиѡца* „колиѡца с једним точком“ НК, уп. и *дѡшо је с* *кѡлиѡци* Нк, затим *корѡѡца на* *гѡмене тѡчкове* Сп.

Тамно је порекло *p* у *шѡпра* БА Ђ.³⁶⁰ Нејасан је и однос између тог облика и **шѡпра* „врста стаје“, заступљеног у примеру у *шѡпру* Ки, као и више пута у стиховима Р. Вртипрашког из Мо (1—103, 1—105, 2—81, 3—37), (Г. Вуковић, Терм. куће 242, бележи реч *шѡпра* или *шѡпра* у пет места у северном Банату).

Овде треба помнути да у нашој грађи нема облика *парѡцов*. Забележено је *пѡцов* Бш СЦ, *пѡцова* НК, *пѡцови* Сф Ит БА.

Облик *вѡљѡрска* (*кѡла*) Е свакако је настало из *вољуска* (в. т. 231) под притиском структуралног правила да испред суфикса *-ски* долази консонант.

331. М

Сматра се да је *m* у *прѡмбаба* Т Ч Ф А Чј *В Ме СК Дс, *прѡмбабу* Чј, *прѡмдеда* Ит Е Км Сн СК Дс, *прѡмдеду* БА, *прѡмдеда* Иђ 21, *прѡмдеде* Мо

³⁵⁷ В. нпр. П. Скок, ЕРј s. v. без.

³⁵⁸ Реметић, Шум. 387.

³⁵⁹ И. Поповић, Госп. 212; Б. Николић, Срем 360.

³⁶⁰ Севернобанатску ареу тог облика потврђује грађа Г. Вуковић, Терм. куће 245, која га региструје у Ђ. и Сн.

3—87, *пра̀мде́да* БА, у *не́говог пра̀мде́де* Ч, од *пра̀мде́дова* Мо 2—87, да *д́женим пра̀м ју́ка* Е тзв. паразитски назал.³⁶¹ Не би трсбало искључити ни утицај облика *чу̀кѹмбаба* (у нашем материјалу из Ч), а ни ослањање на предлог (с)*пра̀м*. Забслежићемо, међутим, и облике *пра̀унуче* Ђ, *пѣт пра̀унучади* А.

Сонант *м* у *о̀кѣмбер* Ф Мс, *о̀кѣмбера* Бк Ит Е Ђ (поред *о̀кѣбера* Ил Бд) потиче из сличних имена месеци, од септембра до децембра.

Н

332. Паразитски назал, подржан можда од *н* у *чу̀кунде́да*, налазимо у *пра̀нде́да* Бк Ит Ч Пе Ф СЦ СК, *пра̀нде́де* Иђ 24, *пра̀нде́ду* Ит.

Веома је раширен у српскохрватским говорима секундарни назал у *ко̀мѣндија* ЈТ Ит НК СК, *ко̀мендија* Са 64, *ко̀мѣндије* Сф Ит, *ко̀мѣндију* Мо.

Остали консонанти

333. Сонант *њ* ушао је у именицу *жњѣ́тва* Ит из облика глагола *жњѣ́ти*, *жњѣ́м*. Уп. и *жњѣ́тва* у ЈТ, Н. Секулић, Текстови 166. РСАНУ доноси знатан број потврда, поред осталог из извора као што су Његош и Вукове народне песме, али по правилу из ијскавских крајева. Изузетак чини пример из народне песме забележене у Пећи, преузет из Елезовићевог речника.

Сонант *л* у *цига̀ретле* Ит Ж, *цига̀ретле* Мо 1—44, 3—43 потиче вероватно из неког немачког дијалекатског облика (деминутивне творбе?).

Облици као *скра̀јњи* Ба, *сни́зак* Ф, *сни́ска* Ф, *сни́ски* Ф, *сни́же* Ж З, *сни́жи* Е, *сни́ски* Са, познати другде, поред осталог у Вуковом језику, имају по свој прилици предлошко *с*, можда из синтагми као *с краја* итд.

У *о̀бгра̀ђено* Ит Ч, *о̀бгра̀ђен* Ж, *о̀бгра̀ђено* Ил, *о̀бгра̀ђили* с *јѣндеци* Нк, да *о̀бдрѣ́жим ја́ ту́ рѣд* Ит, *о̀бдрѣ́жава слѹ́жбу* Ит, *о̀бдрѣ́жано* Ит, срећемо с префиксалном варијантом *об-* место *о-*. Облик *забу́ста̀вим* Ж (и *забу́ста̀вити* у Иванди, Чешљар 118) стекао је *своје б* под утицајем облика као *обуста̀вим*. То се најлакше могло догодити приликом обнављања префикса *за-*, који је окрњен у типичној банатској форми *зуста̀вим* (уп. т. 174).

Додато *т* у *шпи́ц на́мет* “породични надимак” (< нем. *Spitzname* Ил Бк Сф Ф Ч Ит потиче свакако из глагола (*на*)*метути*. Изворна форма чува се у *шпи́ц на́ме* Мђ Ит Ч Ме.

Најзад, поменућемо да сонант *л* није увсден у именицу *ма̀дѣ́ж* Бш.

ЗАМЕНА КОНСОНАНАТА

334. Овде ће бити говора о променама или дублетним односима независним од консонантских група и даљинских међуконсонантских утицаја.

³⁶¹ Скок *s. v.* *дјѣд* пореди *пра̀нде́да* са *думбок*, а *s. v.* *дубок* ређа, уз *думбок* и *думбаљ*, и облике *думбрава*, *голумбница*, *жумборе*, *бумбрег*. Уверљиво објашњење уношења назала између вокала и пловива дао је већ Решетар, *Слук*. 153.

335. Лабјали

Б : В

Насупрот облицима *губим* „памтим“ Мђ Ит Ф Ж, *губи* Мђ Цц, *губите* Ит, *угубити* Ч, *угубим* Ж, *угуби* Ф Е, *угубио сам* Км, *угубио* Пе Е, *угубте* Ит у тамишкој говорној зони и најјужнијем делу кикиндске, у највећем делу кикиндске зоне долазе форме са *в*: *губити* Ки, *губим* НК, *не губим* Сн, *губимо* Ми, *губио* Ки, *угуби* Е, *угубити* СК, *угубим* СК, *угубиш* Ми, *угубио* Ми Мо Сн НК, *угубила* Сп Дс, *угубили* Ми СК, *угубиле* су СК, уп. и „откад тувимо“ Ђ, Ерд., СуБ 281. С оваквим географским распоредом није у сагласности податак да се у Иванди говори *губити*, *угубити* (Чешљар 139, 140). В. скицу 30.

У Бачкој су облици са *б* обележје југоисточних говора, а они са *в* северних и западних (Поповић, Госп. 148), што одговара географском распореду у Банату. Из Срсма имамо податак о облику *угубио* у Руми (Секулић, Текстови 273), док из предела у Србији јужно од Саве располажемо обавештењима о облицима са *в*: *угубила* Реметић, Шум. 156—157, *угубити* (*губити*) Стевовић, Гружа 505, али однекуд *угубити* Б. Николић, Мачва 250.

Облик *Сервијанци* Ф потиче из немачког језика некадашње аустријске администрације (*Servianer*).

П : Б

Наспрам *ламба* Ф,³⁶² *ламбу* Ф стоје ликови *лампа* Бк Ит, *лампе* Ит, *лампу* Ит. Форме са *б* одражавају новогрчку промену *мл* > *мб*, уп. ламбада, ламбада, ламбада у црквенословенским споменицима српске редакције (Miklosich, Lexicon и Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*), буг. „разг. нар.“ *ламба* и мак. *ламба*, тур. *lamba*. Наглашавамо да је у банатским говорима ипак најобичнији облик *лампа*, а не *ламба*. Наравно, с овим нема везе облик *ламбане даске* („јена у другу улази“) Ит, који потиче од тур. *lamba* „жлеб“. РСАНУ нема глагола *ламбати*, али има *ламбити* и *ламбовати* у истом значењу „жлебити“.

П : В

швџати „подсмевати се“ (<нем. *spotten*) Ф, *швџа* Ж, *швџа се* Ф, *швџаш* НБ, *швџу се* СК, *швџу се* Бк, *швџаће се* Ф, *швџали га* Ил. За Мо имамо и потврду И. Рајков: *швџати се* „исмевати неког“, Мокрин 192.

Нејасно је откуда потиче *в* у овој речи. Да ли можда из неког од говора банатских Немаца?

³⁶² Облик *ламба* долази и у Бакој (И. Поповић, Госп. 148), у Шумадији (Реметић, Шум. 210) и на Косову (Елезовић, *Кос.-мет.* 353), док за *лампа* (с тзв. динамичким акцентом) постоје потврде из Црне Реке (Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗБ, XXXII, 1986, 352), из Пирота (Новица Живковић, *Речник пиротског говора* з. в.) и из Сретечке жупе (М. Павловић, *Срет.* 249).

П : К

сѣптѣмбер Ф А поред *сѣптѣмбер* Ме, до *сѣптѣмбера* Бд Ит. Консонант к је овамо пренет из облика *окто(м)бер*. Можда је промени допринела и дисимилација $п - б > к - б$.

М : Н

сѣрсѣн „коњска опрема“ (< мађ. *szerszám*) Ит Цп Ф Ч Ме, *сѣрсѣн* Ш, *сѣрсѣни* Ит, *сѣрсѣне* Ит Ф, *сѣрсѣн* Мо 3—110 (*сѣрсѣн* и у Иванди, Чешљар 135). Варијанта са *н* прилично је раширена, има је и Вук. Грађа у књизи Вуковић—Бошњаковић—Недељков, Колар. 197, показује да у Војводини претеже форма са *н*, али да се у Банату, исто као и у Бачкој и у Срему, местимично појављује лик са *м*. Порекло *н* у овој речи није јасно.

336. Дентални опструенти

Т : Д

његову рѹковод Бд (уп. *рѹковод* ЈТ, Н, Секулић, Текстови 166).³⁶³ По свему судећи, та је варијанта новија, настала ваљда у асоцијацији са глаголом *руководати*. И у Иванди *рѹковод*, Чешљар 134.

Т : Ц

Облик *бѹрт* „крчма“ долази углавном у тамишкој зони: *бѹрт* Ил Бк Сф 3 Е Чј, *ѹ бѹрт* Ил Ш Мђ Ит Сф Ф Е, *ѹд бѹрта* *ѹд бѹрта* Ит, *ѹз бѹрта* Сф Е, *у бѹрту* Мђ, *пѣд бѹртова* Пе, *по бѹртови* Ит Ф — уз то једино *перед бѹрта* Дс са крајњег севера кикиндске зоне.

У кикиндској зони у овој лексеми по правилу се јавља *-ц*: *бѹрц* Е Ки НБ Сп СК, *ѹ бѹрц* Е Км Ме Бш Ми Ки Мо НБ СК, *бѹрц* Мо 1—40, *у бѹрц* Е Мо, *ѹз бѹрца* Т Ми Пд Мо СК, *у бѹрцови* Ки СК, *по бѹрцови* СЦ НБ, *бѹрцеви* Км. Међутим, у најсевренијим насељима, бар у онима на земљишту Југославије, јавља се у НАјд облик *бѹриц* Мо Пд Сн НК, *у најдашки бѹриц* Сн, *ѹ бѹриц* Сн НК СК.

Вук наводи „*бѹрт т* (у Банату)“. Исти облик долази у РСАНУ, са потврдама које нису географски одређене. Тај речник има и *бѹрц* са две потврде које упућују на Бачку.

Оба гласовна лика, са *т* и са *ц*, потичу непосредно из немачког: *бирт* < *Wirt* „крчмар“, *бирц* < *Wirtshaus* „крчма“.

Т : Њ

сплѣћке СК (уп. мађ. *pletuka* „сплетка“);

³⁶³ Вук наводи „*руковод* f (у Сријему и у Бачкој) *vide руковет*.“ За југоисточну Бачку потврђује оба облика, *руковод* и *руковѣт*, Гордана Драгин, *Рагар*. 686. Облик са *ѹ* бележи и Реметнић, Шум. 262.

немачком је почтно *sl-* замењено са *schl-*). Иначе, за облик *Шлавонија* у сх. језику постоје потврде већ из XVIII века.³⁶⁴ Уп., нпр. И. Грицкат, ЗФЛ XIII/1, 1970, 99, и ЈФ XLVII, 1991, 61.

Штева Сн, *Штева* Грк НК, *штева* Вајин Сп, *браца–Штева* Мо 1—21, *Штеванчева бџара* мтоп. Ки, *свети Штеван* Сп, *светог Штевана* Сп *В, (Кад је у питању антропоним, вероватнији је утицај румунског језика, уп. рум. Ștefan, него немачког, уп. нсм. Stefan, такође са Ш-). Из јужнијих места имамо много потврда за Ст-: *Стџван* Ил, *Стџван Раић* Ит, *Стџва* Пс 3 Е, *поп-Стџва* Ит, *поп-Стџву* Км.

З : Ж

кукурузевина СК, *кукурузвина* СК Дс, *курузвина* СК. Овакви су облици могли настати укрштањем ликова као *кукурузњача* „кукурузовина“ (у Бачкој, РСАНУ) и *кукурузовина*.

Ц : З

Према дублету *магазин/магацин* у књижевном језику и у војвођанским говорима, овде имамо *магџџин* Ит Ки, *код магџџина* Ит. Г. Вуковић, Терм. куће 171, бележила је на подручју нашег истраживања претсжно варијанту са з, а у осталим пределима — Срем, Бачка, југоисточни Банат — најчешће форме са ц.

337. Алвеодентални сонанти

Р : Л

Два усамљена примера:

ивџџџл Че;

Ласпџџова (породични надимак) Ф.

Л : Р

корџџџати „колџџџовати“ Е, *корџџџа* Ит, *штџ ми корџџџаш* „гунџџаш“ Ит, *корџџџамо* Ит, *корџџџаду* Сп, *корџџџу* Ф НК, *корџџџаши* „колџџџари“ Ит Ф Ч Пд НК, *корџџџаши* Мо 1—61, *корџџџаше* Сп, *тџм корџџџашима* Е (и у Иванди *корџџџати*, Чешљар 122). Очигледно се ради о позајмљенци из румунског (глагол је *colindá*, назив обичаја *colindă, mn. colinde*). У тај је језик ова реч преузета из словенског врло давно, још пре деназализације *џ*. У гласовном лику заступљеном у данашњем српском говору Баната огледа се и прелазак *џ > џ* испред палаталног вокала, карактеристичан за румунски банатски дијалекат. Нејасно је, међутим, *р* место *л*. Таква промена иначе

³⁶⁴ РЈА под *Шлавонија* наводи потврде из Раваничког летописа и из Качићевог Разговора угодног. Међутим, у истом речнику под *Славонија* налази се знатно ранија потврда за облик са Ш-, из једне представке Срба у будимском дистрикту писане 1708. године.

спада у одлике румунског гласовног развоја, али у овој речи остаје *л* у румунском банатском дијалекту (в. нпр. G. Weigand, *Der banater Dialekt, Leipzig* 1896, 58) исто као и у књижевном језику. Раду Флора, *Diјal. profil* 150, наводећи српске облике као *коринђати*, *коринђаши*, *коринђаду* из Маргите и Избишта у југонсточном Банату, истиче: „Интересантна је овде појава претварања *л > р*, која је такође типично румунска.“ И Иван Поповић, *Geschichte* 591, помиње *korindati...* mit rum. -r- aus -l-“, али се ни он не осврће на парадоксални однос рум. *л*: сх. *р* с којим се срећемо у овој позајмљеници. Dorin Gamulescu, *Influente românești în limbile slave de sud I, București* 1983, 38, констатује (преводимо с румунског): „коринђати (Србија) < рум. (a) *corinda*, облик с ротацизмом насупрот књиж. рум. *a colinda*“. Додајмо да реч постоји и у мађарском (*koringválni* „тумарати“, реч дијалекатска и застарела), да РСАНУ доноси приличан број потврда, углавном са терена, за лексеме *коринђати* (која се тамо изводи из поменутог мађарског глагола), *коринђаши* и *коринђашки* и да су се у нашем материјалу нашли и облици *колѣндраду* 3 и *колѣндраш* 3 (Р. Флора, н. м., наводи из српскохрватских говора вршачке околине и облике *колѣндрају* из Малог Жама и *колиндраду* из Јабланке).

Л : Љ

ључимо Бк, *свѣ се ључу* једно ђ *друго* Мо, да *зључим* тѣле Бш, *кат се зључи* Бш, *зључу* Нз, *зључио сам* тѣле, *дѣста је сѣсало* Бш, *изључи* Бк Ит, *одључи* Е, *одључио* Ит, *ѡву сам гўску одључила* з *гўшчићи* Бш, *одључили се* БА, *нѣзимѡди кои су одључени* Бш, *разључи* Ит, *разључили* Ит, *разључило се* Ит.

Облике са *љ* потврђује М. Дешић за Ч, Ил, Са, Бд и Опово.³⁶⁵ Такви облици раширени су и у Срему, нарочито источном, а забележени су и у јужној Бачкој, у Футогу и Госпођинцима.³⁶⁶ Речник Пенћа и Бачлије потврђује лик *zajúcit* и код бачких Буњеваца. Даље потврде из Војводине доноси РСНУ под *зальучити*. А. Бслић, ДИЈС 222, забележио је овакве форме у два села у Сврљингу, на земљишту сврљешко-заплањског и тимочко-лужничког дијалекта, док је Д. Петричев регистровао облик *l'úicit* у недалеском бугарском трнском говору,³⁶⁷ тимочко-лужничког типа. Остаје да се разјасни како се појавило *љ* место *л*, и то у бар два одвојена арсала.

дѣтелина Дб, *детелине* *В 172, *дѣтелину* Дб, *дѣтелина* Мо 2—72, *детелине* Мо 1—84, *детелину* Мо 1—23, уп. и *дѣтелину* ЈТ, Н. Секулић, *Текстови* 162, као и *дѣтелине*, *дѣтелину* у Ит, Бошњаквић, *Дијал. текстови* 161, а с друге стране *дѣтелина* Ит, *дѣтелину* 3 — ако ти облици не потичу из књижевног језика. Нешто примера за варијанту са *љ*, из крајева ван

³⁶⁵ Милорад Дешић, *Напомене о српскохрватској овчарској терминологији у јужном Банату*, Радови АНУ БиХ LXXXIV, Одјељење друштвених наука 23, Сарајево 1989, 235.

³⁶⁶ Ж. Бошњаквић, *Пастир*. 128.

³⁶⁷ *Приносъ къмъ изучаване на трнския говоръ*, Извѣстия на Семинара по славянска филологија VII, 1931, 47.

Војводине, доноси РСАНУ. Узрок појаве није поуздано разјашњен. Скок *s. v. djetao* сматра да је „детелина поименичне придјева помоћу *-ина*“. Или је можда суфикс *-ина* додат на варијанту са *-љ* саме именице?

Поред *галичеш Ф, галиче Ф, галиче Ф, галико Ф* јављају се и варијанте са *љ*: *гољико Ф, гољикала Ф, галиче је Ф, галикала Ф, галикав Ф, галикаво Бк*. Глас *љ* ту по свој прилици има експресивну функцију.

Из Ит имамо *от цивилџа, цивилџу, цивилџи*. Облик са *љ* „се говори на разним странама нашег језичког простора“ (Ремстић, Шум. 209).

Н : М

бѣден „насп за заштиту од поплаве“ Ит, *ишли з бѣдена Ф, идѣмо бѣденом Ф, на бѣденџрицу ЈТ*, поред *бѣдем Сф*;

багрџ Бк Ит Сф Ф Ме Бш Пд НК, *багрџ* Иђ 23, *багрџ* Иђ 23, *од багрџа* Дс, *лѣпе багрџене* СК, *багрџенови* НБ, *багрџџац* ЈТ Дс, *багрџџиџе* Ит, *багрџџе Ђ*, *багрџџа Пе*, *багрџџо* Ф.

У оба случаја задржано је изворно *н*.

Н : Њ

плѣсан Ф, али *плѣсањ* СК.

338. Шуштави и палатални консонанти

Ш : С

Чѣска СК, *ис Чѣске* СК, *чѣски* НК. Очигледно према множини *Чеси*.

Ш : Ч

шукунџеда Бк Ф Бш НБ, али и *чукунџеда* Бк Сн, *чукунџаба Ч*, *чукунџаба Ђ*, Уп. и *шукунџеда* Ме, Н. Секулић, Текстови 142. Варијанта са *ш* – је старија (*шукун* – < лат. *secundus*, в. Скок под *djēd*).

Ж : Ш

брбушак Ки (< *брбушџак* < *бубрежџак*; према *брбушџи* и сл.).

Ч : Џ

То је дѣбра пирџица Ф, Гјд *пирџице* Сн, Ајд *пирџицу* НБ, са *пирџицом* НБ. У Бачкој такође *пирџица* ж. р. Констатујући то, И. Поповић, Госп. 149, истиче да „позајмица није ушла у овај говор истим путем као у друге наше говоре, већ је примљена независно од тога“. Сама африката *џ* преузета је из турског, где Нјд гласи *pirinç* (дакле са *ч*), али остали облици у парадигми садрже звучну африкату.

Ц : Ч

Илџнча Ил, из *Илџнче* Ил, *оде у Илџнчу* Ил, *Илџнчу* Бч, *Илџнчани* Ил. Званични облик *Иланца* не одговара народном *Иланча*, који је очигледно изворан (< мађ. *Ilancs*). На ћириличној карти „Војводине српске“ (Нови Сад 1861), репродукованој у књизи Д. Поповића *Срби у Банату* иза стр. 208, стоји јасно *Иланча*. На немачким (тј. аустријским) картама из 1723—5. и 1776, објављеним на истом месту, написано је *Ilancsa*, одн. *Illancsa*, са *cs* које по мађарском начину писања означава *ч*, али на карти из 1761. то се село зове *Ilonza* (вероватно = *Илонца*, што би било ближе изворном словенском *Иловница*, од чега је вероватно настао мађарски облик). У Пећком катастигу (Св. Матић, *Опис катастрига*, ГИДНС св. 9, 223) написано је *Иланџча*. Вредност тога податка смањена је чињеницом да је у тадашњој српској ћирилици глас *џ* понекад обележаван словом *ч*.

Ђ : Д

Придев *прѣдашњи Ч*, има и *прѣдашњи* Ит, *прѣдашњи рѣт* Сф, *прѣдашњо време* Ит, има *д* из предлога *пред*. Напомињемо да прилог *пређе* није познат банатским говорима.

Ћ : К

сѣркег Ит, и од другог информатора: *мѣту сѣркега* Ит, *нѣ кѣдри се сѣркег* Ит. И у Иванди *сѣркег*, Чешљар 135. Изворно турски облик *sirke* има меко *к'* што отвара могућност за супституцију и са *ћ* и са *к*.

Љ : Л

помолѣри („што мељеду“) Е, *помелѣре* Е. Уп. *помѣлѣр* поред *помѣлѣр* у Вуковом речнику;

кѣл Ф, уп. *кѣл* у РСАНУ са знаком да се говори у Банату. Уп. мађ. *kelkáposzta*, заст. *kel*.

Ј : Љ

врѣшѣ Км Бш Ки, али *насрѣд врѣшѣја* Ил, *врѣшај* Мђ, из *врѣшѣја* Сф, у *врѣшај* Ит, *око врѣшаја Ч*, на *дѣв врѣшаја врѣшу* НК. Олик *врѣшѣ* долази и у Тителу, док је другде у Шајкашкој *врѣшѣ*³⁶⁸ У РСАНУ такође налазимо потврду за *врѣшаѣ*, и то из Алексинца. Г. Вуковић, Терм. куће 130, има облик са *љ* само из неколико пунктова, од којих су у Банату Ђ и Сн, док њене банатске потврде за *врѣшај* потичу из Са и ЈТ, што употпуњава слику: изгледа да кикиндска говорна зона углавном има *-аѣ*, док тамишка зона чува *-ај*.

сѣва ѣљуга Ч, *Чекли зору, сљуга ти пева* Мо 1—40, *сљуга – сова* Мо 1—116. Овај зооним, за који се верује да је заснован на ономатопеји (Скок, s. v. *јѣј*), јавља се у бројним варијантама. РСАНУ наводи *ѣја*, *ѣјуга*, *ѣла*, *ѣљуга*, *јѣј*, *јѣја*, *јѣјина*, *јѣјна*.

³⁶⁸ Г. Драгин, *Рагар*. 650.

339. Велари

К : Г

Арѣнга Пд, до *Арѣнге* НК, из *Аранге* Мо 3—90, од *Аранге* Мо 2—109, на *Аранги* Мо 1—116 (овде је облик са *г* старији; та се рска у средњем веку звала *Harangod*, а данашња форма са *к* настала је накалемљивањем суфикса *-ка*, обичног и у српскохрватском и у мађарском језику);
по *телећагу* Мо, узмите *телећаге* Мо, *телећази* Мо.

Г : К

бaбapоке „шапца, дечја игра“ Мђ.

ПОЗИЦИОНО УМЕКШАВАЊЕ ДЕНТАЛА

340. Спорадично и сасвим ретко дентални опструенти се лако умекшавају испред *и*, свентуално и *е*:

гдд'ѣна Е, *сирѣмас'и* НК, *з'ѣд* Е, *код з'ѣта* (с напоменом у свесци: умекшавање врло слабо) Е.

Можда није случајно што ови малобројни примери сви потичу из места крај Тисе. У Бачкој је појава осетно раширенија (И. Поповић, Госп. 132).

Неколико примера где је умекшање остало као траг изгубљеног наакцентованог *и* наведено је у т. 193. Географски распоред тих примера није ограничен на Потисје.

О умекшаном *л* испред палаталних вокала, првенствено *и*, било је говора у т. 217.

ДЕСОНОРИЗАЦИЈА ОПСТРУЕНАТА НА КРАЈУ РЕЧИ

341. Ова појава није обична у банатским говорима. Њихов периферијски положај не доприноси десоноризацији будући да фонолошки системи и румунског и мађарског језика познају финалне звучне опструенте.

Финални опструенти се у банатским говорима изговарају у начелу звучно, са слабљењем звучности према крају фонације. Стање би се могло тачније фиксирати само инструменталним мерењима.

Једина лексема у којој се крајњи сугласник чешће обезвучује је *хѣјг*, *ѣјг* (поред *хѣјд*, *хѣјде*, в. т. 247 и 249). Полазну тачку за промену могле су дати синтагме као *(x)ајд сад* > *(x)ајг сад*.

ГУБЉЕЊЕ КОНСОНАТА

Д

342. Већ смо говорили о судбини *х*, случајевима испадања *ј* и *в*, упрошћавањима консонантских група и елиминаторној даљинској дисимила-

цији. Овде ћемо се осврнути на преостале случајеве нишчезавања консонаната из говорног ланца. Таквим развојем најчешће је погођен глас *д*, првенствено у кардиналним бројевима.

двѐес Мђ Ф, *двѐес пѐт* Бд, *двѐес комада* З, *двѐес комади* Бш, *двѐес метѐри* Ит, *двѐез гддина* Т НБ, *двѐјес* Ит Пс, *трѐес* Ф, *трѐес пѐт* Бд, *трѐјес грѐће* Ж, *трѐјез дјуша* Пс, *четрѐс гддина* Ф, *четрес пѐт* Сф.

Ова грађа, којој треба прикључити и многобројне примере у т. 194, показује да су облици као *двѐес* и *трѐес*, уколико је рчч о банатским говорима, углавном одлика тамишке говорне зоне.

Испадање *д* у наведеним примерима везано је за познату лабавост изговора кардиналних бројева, која отвара врата редукционим променама. Можда је донекле играла улогу и даљинска дисимилација (*двадесет*, *тридесет*, *четрдесет*), али она није била неопходан чинилац.

вѐш какѐи је Ит, *вѐш како мдј дгац* Бч, *вѐте* Пс, *вѐте* СК (више примера у т. 9 и 193).

јѐпе Бк, *јѐпе* ЈТ поред нормалних облика на *-т* (у свим местима).

ако нѐш сѐд Ф, *у шта ж да прѐватниш* Ф, *сѐ ш видит* НБ (други примери у т. 194).

Овде је, као и у редуцираном презенту глагола *видити*, свакако играло улогу и испадање вокала презентске основе које је ставило консонант *д*, односно *ћ* у додир са сугласницима (*т*, *ш*) уз које они тешко могу стајати.

Н

плѐс „плесан“ Ф Ме, уп. горе *плѐсан* Ф и *плѐсањ* СК (т. 337). Облик *плѐс* прецизно одговара галипољском *плѐ^нс*³⁶⁹, метохијском *пл'ѐс*³⁷⁰ и Микаљином и истарском икавском *plis*³⁷¹ и паралелан је ликовима *нис* „нисам“ и *мрт* „мртав“, које Бошковић наводи на истом месту и објашњава све на исти начин, отпадањем сонанта на крају речи иза опструента, а после губљсња финалног полугласа. Додаћемо да овамо треба прикључити именицу *мѐс* „мисао“ забележену у Железнику и Рушњу код Београда³⁷² и у Стрмову источно од Лазаревца.³⁷³

Сасвим је друкчије природе испадање *н* у *кѐзѐрве* Ф, где је испадању погодовао ослабљени изговор *н* испред фрикативног *з*. Уп. т. 224 и 325.

К

Цео први слог, укључујући и консонант *к*, елиминисан је хаплоглијом у облицима као *Кинђанин* Мо (т. 193) и *кѐруз* Сн НК (т. 197).

³⁶⁹ П. Ивић, *Галип*. 55.

³⁷⁰ М. Букумирић, *Пастирска лексика села Гораждевца*, ЗМСФЛ XXXV/1, 1992, 165.

³⁷¹ Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград 1978, 278.

³⁷² П. Ивић, *Бногр*. 157.

³⁷³ Реметић, *Шум*. 261.

ЕЛЕМЕНТИ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГ КОНСОНАНТИЗМА

343. Кад је реч о сугласницима, црквенословенски елементи се свODE на облике са *шт* или *жд* место *ћ*, односно *ђ*. Значајно је да долази увек *шт*, на српскословенски начин, а не *шч*. Овамо спадају махом речи познате и српском књижевном језику:

дпшта Ит, *дпште* Мђ, *удпште* Бк Ф СК, *дпштина* Сф Ит Ф Е Ки, у *дпштинку* Ит Бш, *свѣштеник* Пд, *свѣштеник* Ит, *свѣштеника* Чј, *свѣштеници* Ит;

нѣжда Ит З, *нѣждан* Ит (по РМС овај је облик равноправан са *нѣжан*), *каг се снѣжди* Е, *одежде* Ит, *одежду* Ч Чј, *рождѣство* Ч Ђ „божићна песма“: *пѣймо рождѣство* Ит, *пѣи се рождѣство* Ђ.

Осим тога имамо и примере *прѣсвѣштени* Ђ и *окуждѣва попу код њѣгове попадије* Цп. У овом последњем примеру пренета је црквенословенска алтернација *д* : *жд* на домаћу лексему, можда уз асоцијацију са *кужан*, *окужити*. Могао је утицати и паралелни колоквијални глагол *осуждава*, који се средином овог века још увек могао чути понегде у Војводини.

СПИСАК СКИЦА

Скица 1.	Распоред српских насеља у Банату почетком XX века	2
Скица 2.	Шематски приказ распореда словенског становништва у Банату у XIV веку	11
Скица 3.	Шематски приказ распореда словенског становништва у Банату у XVII веку	16
Скица 4.	Војна граница и Кикиндски дистрикт	18
Скица 5.	Распоред мочвара у Банату 1778. године	20
Скица 6.	Пунктови из којих потиче грађа у овој монографији	39
Скица 7.	Опсег новоштокавског преношења у банатским говорима	62
Скица 8.	Судбина послекценатских дужина у положајима 2 и 3	105
Скица 9.	Судбина послекценатских дужина у пол. 5 и 6	106
Скица 10.	Судбина послекценатских дужина у положају 8	112
Скица 11.	Судбина послекценатских дужина у положају 9	122
Скица 12.	Судбина послекценатских дужина у положају 11	126
Скица 13.	Морфолошко скраћивање дужина у положају 12	134
Скица 14.	Сводна карта судбине дужина у основама у положајима 5, 6, 8 и 9	139
Скица 15.	Сводна карта морфолошког скраћивања у положајима 6, 8 и 11	140
Скица 16.	Асимилација наглашених <i>ѣ</i> и <i>џ</i> према високом вокалу у следећем слогу	182
Скица 17.	Датив једнине <i>мени, теби, себи/мене, тебе, себе</i>	233
Скица 18.	<i>пред, преко, пре-/прид, преко, при-</i>	236
Скица 19.	<i>додеја-/додија-</i>	238
Скица 20.	<i>веје-, греје-, сеје-, смеје- се/вије-, грије-, сије-, смије- се</i>	240
Скица 21.	<i>ведрица/видрица</i>	242
Скица 22.	<i>год/гођ</i>	244
Скица 23.	Судбина завршног <i>-аест</i> у бројевима	280
Скица 24.	Разликовање и неразликовање <i>ч</i> од <i>ћ</i> , <i>џ</i> од <i>ђ</i>	314
Скица 25.	<i>зова/бузова</i>	355
Скица 26.	Судбина групе <i>-ст</i>	362
Скица 27.	Судбина групе <i>шч</i> у речина <i>Влашчићи</i> и <i>гуицићи</i>	371
Скица 28.	<i>башта/баића</i>	373
Скица 29.	<i>гомла/громила</i>	398
Скица 30.	<i>губим/губим</i>	402

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ	4
а) Средњи век	4
б) Доба турских освајања и турске владавине	11
в) Српске сеобе у XVIII веку	17
г) Стварање стничког шарсница у XVIII и XIX веку	21
д) Промене у XX веку.....	23
ДОСАДАШЊЕ ПРОУЧАВАЊЕ ГОВОРА	23
ЛИТЕРАТУРА О БАНАТСКИМ СРПСКИМ ГОВОРИМА С ДРУГЕ СТРАНЕ РУМУНСКЕ И МАЂАРСКЕ ГРАНИЦЕ	31
О РАДУ НА ОВОЈ КЊИЗИ	35
О ЈЕЗИЧКОЈ СИТУАЦИЈИ У БАНАТУ ДАНАС	41
Неколико техничких напомена о овом раду.....	42
СКРАЋЕНИЦЕ	43
Скраћенице цитиране литературе	43
Скраћенице истраживаних пунктова	48
ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ (т. 1—25)	49
ОСОБЕНОСТИ ИЗГОВОРА АКЦЕНАТА (т. 2)	49
ФАКУЛТАТИВНО НЕПРЕНЕСЕНИ ^ У ТАМИШКОЈ ЗОНИ (т. 3)	54
Факултативно непренесени ^ у унутрашњем слогу у Ченеју (т. 3а).....	61
СИЛАЗНИ АКЦЕНТИ ВАН ПОЧЕТНОГ СЛОГА ПРОТИВНИ ОПШТИМ ПРАВИЛИМА НОВОШТОКАВСКЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ (т. 4—7)	63
ИЗМЕНА АКЦЕНТА ПОД ДЕЈСТВОМ РЕЧЕНИЧНЕ ИНТОНАЦИЈЕ (т. 8—13)	68
ДЕЗАКЦЕНТУАЦИЈА И ДВОЈНИ АКЦЕНАТ (т. 14—15)	75
ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ (т. 16—25)	77
СУДБИНА ДУЖИНА У СЛГОВИМА ИЗА АКЦЕНТА	93
НАЧЕЛНЕ НАПОМЕНЕ (т. 26—29)	93

СКРАЋИВАЊЕ У ОТВОРЕНОМ КРАЈЊЕМ СЛОГУ	98
Положај 1 (т. 30)	98
Положај 4 (т. 31)	100
Положај 7 (т. 32)	101
Положај 10 (т. 33)	102
СУДБИНА ПОСЛЕАКЦЕНАТСКИХ ДУЖИНА ВАН ПОСЛЕДЊЕ ФОНЕМЕ У РЕЧИ	103
Положај 2 (т. 34)	103
Положај 3 (т. 35)	104
Положај 5 (т. 36)	105
Положај 6 (т. 37)	107
Положај 8 (т. 38—39)	108
Положај 9 (т. 40—41)	113
Положај 11 (т. 42—43)	121
Положај 12 (т. 44—46)	127
Закључци о диференцијацији говора у погледу судбине последњих акцентских дужина (т. 47—52)	133
СУДБИНА ДУЖИНА СА КОЈИХ ЈЕ АКЦЕНАТ ПРЕНЕТ НА ПРОКЛИТИКУ (т. 53—56)	142
ЧУВАЊЕ ДУЖИНА ПРЕД ЕНКЛИТИКОМ (т. 57—59)	146
ДУЖЕЊЕ ПРЕД ЕНКЛИТИКОМ (т. 60—64)	149
ВОКАЛИЗАМ	154
ИЗГОВОР ВОКАЛА	154
Опште напомене (т. 65)	154
Боја вокала <i>е</i> и <i>о</i>	155
Дуги вокали <i>е</i> и <i>о</i> (т. 66—68)	155
Типична вредност кратких наглашених <i>е</i> и <i>о</i> (т. 69)	161
Асимилација наглашених <i>ѣ</i> и <i>ѡ</i> према високим вокалимa у следећем слогу (т. 70—74)	171
Остали случајеви затворености кратких наглашених <i>е</i> и <i>о</i> (т. 75—76)	190
Дифтонгизација вокала <i>е</i> и <i>о</i> (т. 77—82)	196
Лабјализација вокала <i>ѣ</i> (т. 83)	203
Вокалска боја неакцентованих <i>е</i> и <i>о</i> (т. 84—89)	204
О пореклу војвођанског вокализма (т. 90)	212
Боја вокала <i>а</i> (т. 91—94)	214
Боја вокала <i>и</i> и <i>у</i> (т. 95—102)	220
Назализација вокала (т. 103)	224
Обезвучени вокали (т. 104)	225
Закључне опсервације (т. 105)	226
РЕФЛЕКСИ НЕКАДАШЊИХ ГЛАСОВА	227
Рефлекси вокала <i>ѣ</i> (т. 106—114)	227
Рефлекси полугласа и непостојано <i>а</i> (т. 115—116)	246
Прелаз <i>ѡъ</i> -у (т. 117)	247

Слоговно р (т. 118—123)	247
Рефлекси слоговног л (т. 124)	250
л на крају слога (т. 124а)	251
УНОШЕЊЕ ВОКАЛА (т. 125—126)	251
ЗАМЕНА ВОКАЛА	252
Вокал А	252
Е место А (т. 127—130)	252
О место А (т. 131—134)	254
У место А (т. 135)	256
Вокал Е	256
А место Е (т. 136—137)	256
И место Е (т. 138—139)	258
О место Е (т. 140)	260
У место Е (т. 141)	261
Р место Е (т. 142)	261
Вокал И	261
Е место И (т. 143—144)	261
Вокал О	263
А место О (т. 145—146)	263
Е место О (т. 147)	266
И место О (т. 147а)	266
У место О (т. 148)	266
Вокал У	267
А место У (т. 149)	267
И место У (т. 149а)	268
О место У (т. 149б)	268
ОПСЕРВАЦИЈЕ О ТЕНДЕНЦИЈАМА У ОБЛАСТИ ЗАМЕНЕ	
ВОКАЛА (т. 150)	268
ОТКЛАЊАЊЕ ХИЈАТА (т. 151—181)	270
Контракција	270
Група АО (т. 152—153)	270
ЕО (т. 154—155)	273
УО (т. 156—157)	275
ОО (т. 158)	276
ИО (т. 159)	276
АА (т. 160)	276
АЕ (т. 161)	276
АИ (т. 162)	277
АУ (т. 163)	277
ЕИ (т. 164)	277
ЕУ (т. 165)	277
ИЕ (т. 166)	277
ИИ (т. 167)	278
ОЕ (т. 168)	278

ОУ (т. 169)	278
УА (т. 170)	278
Закључци о контракцији (т. 171)	279
Десилабизација (т. 171а—173)	279
Елизија	282
Елизија завршног вокала префикса (т. 174)	282
Елизија у сандхију (т. 175—181)	283
ГУБЉЕЊЕ ВОКАЛА ВАН ХИЈАТА	289
Испадање крајњег вокала у сандхију пред консонантом (т. 182—189)	289
Апокопа ван сандхија (т. 190)	294
Афереза (т. 191)	295
Синкопа (т. 192)	296
И (т. 193)	296
Множина императива	296
Радни придев	297
Инфинитив	297
Футур	298
Именички облици	298
Разни облици презента	299
Други глаголски облици	299
Придеви и прилози	299
Испадање целог првог слога	299
Гласовна редукција у титулама	299
Е (т. 194)	300
Вокал презентске основе	300
Вокал инфинитивне основе	300
Кардинални бројеви	300
Именице	301
Разно	301
А (т. 195)	301
Вокал презентске основе	301
Вокал инфинитивне основе	302
Разно	302
О (т. 196)	302
У (т. 197)	302
Закључци о синкопи (т. 198—200)	303
МЕТАТЕЗА ВОКАЛА (т. 201)	304
ЕЛЕМЕНТИ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГ ВОКАЛИЗМА (т. 202)	304
КОНСОНАНТИЗАМ	306
ОПШТЕ НАПОМЕНЕ (т. 203—206)	306
ИЗГОВОР ПОЈЕДИНИХ КОНСОНАНТА	307
Изговор <i>ш, ж, ч и џ</i> (т. 207—209)	307

Африкате <i>ħ</i> и <i>ħ̣</i> (т. 210 ⁴ —215)	311
Изговор <i>л</i> (216—219)	316
Изговор <i>к</i> и <i>г</i> (т. 220—221)	319
Сонант <i>н</i> (т. 222—224)	321
Сонант <i>ј</i> (т. 225—237)	321
Сонант <i>в</i> (т. 238—246)	328
ГУБЉЕЊЕ И НАСТАНАК ПОЈЕДИНИХ КОНСОНАНАТА	334
Консонант <i>х</i> (т. 247—262)	334
Порекло и судбина консонанта <i>ф</i> (т. 263—266)	349
Порекло африкате <i>џ</i> (т. 267—268)	352
Порекло африкате <i>с</i> (т. 269—275)	353
КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ	357
Промене везане за почетак речи (т. 275а—282)	357
Промене везане за крај речи (т. 283—289)	360
Промене у консонантским групама независне од граница речи	364
Контактна асимилација (т. 290—297)	364
Контактна дисимилација (т. 298—302)	370
Упрошћавање консонантских група унутар речи (т. 303—309)	375
Стапање консонаната унутар речи (т. 310)	380
Контактна метатеза (т. 311—312)	381
Остале промене (т. 313)	382
Неколико сачуваних група (т. 314)	384
Промене у консонантским групама које настају у сандхију (т. 315—322)	385
Уклањање геминације (т. 316)	385
Уклапање денталног пловива у африкату (т. 317)	387
Стапање пловива и струјног консонанта у африкату (т. 318)	387
Разна друга упрошћавања (т. 319)	388
Једначење по звучности (т. 320)	389
Асимилативне промене <i>с</i> , <i>з</i> у <i>ш</i> , <i>ж</i> (т. 321)	391
Асимилација назала <i>м</i> према следећем консонанту (т. 322)	392
ПРОМЕНЕ УСЛОВЉЕНЕ ДАЉИНСКИМ ДЕЛОВАЊЕМ КОНСОНАНАТА	392
Даљинска асимилација (т. 323—324)	392
Даљинска дисимилација (т. 325—326)	393
Даљинска метатеза (т. 327—329)	396
УНОШЕЊЕ НОВОГ КОНСОНАНТА	399
Р (т. 330)	399
М (т. 331)	400
Н (т. 332)	401
Остали консонанти (т. 333)	401

ЗАМЕНА КОНСОНАНТА (т. 334—339)	401
Лабјали (т. 335)	403
Дентални опструенти (т. 336)	404
Алвeодентални сонанти (т. 337)	406
Шуштави и палатални консонанти (т. 338)	408
Велари (т. 339)	410
ПОЗИЦИОНО УМЕКШАВАЊЕ ДЕНТАЛА (т. 340)	410
ДЕСОНОРИЗАЦИЈА ОПСТРУЕНАТА НА КРАЈУ РЕЧИ (т. 341)	410
ГУБЉЕЊЕ КОНСОНАНТА (т. 342)	410
ЕЛЕМЕНТИ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГ КОНСОНАНТИЗМА (т. 343)	412
Списак скица	413

